Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	J. Kinch.
Titel | Title:	Ribe Bys Historie og Beskrivelse
Bindbetegnelse | Volume Statement:	Vol. 2
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Ribe, 1869-1884
Fysiske størrelse | Physical extent:	2 bd. :

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

RIBE BYS

Historie og Beskrivelse

fra Reformationen indtil Enevoldsmagtens Indførelse.

(1536—1660)

af

J. Kinch.

Udgivet med Understøttelse af Statskassen, Ribe By og af det jydske histor.-topogr. Selskab.

Odder.
Trykt hos K. Bønnelycke.
I Kommission hos G. E. C. Gad i Kjøbenhavn.
1884.

6289

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

År 1869 udgav jeg „Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen“. Som en Fortsættelse heraf udkommer nu samme Bys Historie og Beskrivelse fra Reformationen indtil Enevoldsmagtens Indførelse. Begge disse Begivenheder danne stærkt fremtrædende Overgange. I Katholicismens Tid spillede Alt, hvad der stod i Forbindelse med Religionen og Gudstjenesten, en saa vigtig Rolle i en By, der var Bisperesidens og Midtpunktet for hele Stiftets gejstlige Liv, at Forholdene i Byen derved fik et Hovedpræg, hvilket langtfra i den Grad blev Tilfældet efter Reformationen, da Kirken i höj Grad tabte sin ydre, mere verdslige Betydning. Det kan nok være, at denne Overgang viser sig noget stærkere for os, end den i Virkeligheden var, fordi det för Reformationen væsentlig er Byens kirkelige Forhold, for hvilke Kilderne ere bevarede, hvorimod Kilderne til Kundskab om de borgerlige Forhold først efter Kirkereformationen blive rigelige; men dette er jo ikke en Tilfældighed, men tvertimod begrundet i de virkelige Forhold. — Enevoldsmagtens Indførelse er et endnu betydningsfuldere Tidspunkt i vor Bys Historie, og det af to Grunde. Den første er, at den Selvstændighed, som Kjøbstederne indtil den Tid, om end i aftagende Mål, havde bevaret, nu ligesom med Et gik fuldstændig tabt, hvoraf snart fulgte en stor Forandring i mange Forhold. Den

anden Grund, som særlig vedkommer Ribe, er den, at vor By, som i selve den Periode, der her skal behandles, vistnok stadig var gået tilbage med Hensyn til sin Betydning som Handelsstad, nu pludselig gjorde så dybt et Fald, at der ikke mere kunde være Tale om dens Gjenoprejsning, ikke egentlig paa Grund af de store Tab, som Krigen 1657—1660 umiddelbart medførte for Byen —thi de vare ikke större, end at mange andre Byer lede dem större —-, men fordi de naturlige Betingelser for Byens Blomstring vare forsvundne.

Vi have med Hensyn til Skildringen af Byens offentlige og kommunale Forhold i dette Tidsrum meget rige Kilder, som især findes i Rådhus- og Stifts- Arkivet, foruden hvad der findes i Kancelliets Tegnelser og Registre og adspredt på forskjellige Steder. I Rådhus-Arkivet haves således Bytings-Protokollerne i en næsten uafbrudt Række fra 1561 af, og Rådhus-Protokollerne allerede fra Slutningen af forrige Tidsrum (se 1ste Del,[1]) S. 634), ligeledes temmelig uafbrudt, fremdeles Skattelisterne for 1547, og dernæst fuldstændige fra 1559 af, og Byens Regnskaber, om end med Defekter, fra 1548 af. Ved Hjælp af disse Kilder kunne de kommunale Forhold såvelsom Retsvæsenet i Byen fremstilles med större Fylde og Bestemthed, end det hidtil er sket for nogen dansk Bys Vedkommende i dette Tidsrum.

Fremstillingen vil her, ligesom ved forrige Tidsrum, blive delt i en historisk og en beskrivende Del. Ved forrige Tidsrum var den historiske Del den aldeles overvejende, fordi det kun på denne Måde forekom mig muligt at meddele de enkelte, spredte Træk, som vare bevarede til Skildring af Tiden. For nærværende Tidsrum ville Meddelelserne kunne ordnes mere efter Sagerne, så at den beskrivende Del måske vil blive den største. Det Personalhistoriske vil blive meddelt i den historiske Del.

---

1) Således citeres her min „Ribe Bys Hist. og Beskriv. indt. Reform."

A. Byens Historie.

Vi tage altså her vort Udgangspunkt fra Reformationen og skulle først beskjeftige os med dennes Gjennemførelse efter 1536. Hvorledes Katholicismens Stiftelser for en stor Del enten strax eller efterhånden forsvandt, og hvilken Skjæbne de Personer, som vare knyttede til dem, fik, er dog i Hovedsagen fortalt i 1ste Del. Her skulle vi altså mere se, hvorledes den nye Kirke indrettede sig.

Kirkevæsenet efter Reformationen.

I Slutningen af 1536 eller måske i Begyndelsen af 1537 havde Borgmestere og Råd i Forening med Byens lutherske „Prædikanter“ indgivet et Andragende til Kongen angående Ordningen af Byens kirkelige Sager. De androge navnlig på Følgende:

1) At Byen måtte deles i 2 Sogne, vor Frue og Sortebrödre, og de andre Sognekirker lægges øde, for at „forbedre“ de 2 førstnævnte med dem. — Det foresloges altså, at St. Klemens, St. Hans, St. Peder, St. Nikolaj og Hellig-Gravs Sogne måtte nedlægges, og at disse Kirkers Bygninger og Ejendomme måtte anvendes til de 2 fremtidige Sognekirkers Bedste. Sognenes Antal var jo også meget större end nødvendigt.

2) At de Bønder, som bode i Gravsogn (Hellig-Gravs Kirkens Sogn), måtte henlægges til Sognekirkerne i Byen.

3) At Byen måtte bekomme noget Vikarie- og andet gejstligt Gods til at opholde og belönne sine Prædikantere med.

4) At Sortebrödre-Kloster måtte gjöres til et Hospital for fattige, såre (ɔ: sårede, af Udslet lidende) og syge Folk.

5) At Skolen og dens Rente måtte forbedres.

Kongens Svar er dateret Gottorp, d. 18. Januar 1537. Det siges at være nådigt; men Enkelthederne kjendes ikke. Dog vides, at Byen efterhånden fik alle eller næsten alle sine Ønsker opfyldte.[1])

1537. Midt i Marts 1537 kom Kong Kristian den 3die hertil på en Rundrejse i Jylland.[2]) Det var dengang hans Tanke foruden Domkirken at bevare St. Klemens Kirke som Sognekirke; idetmindste synes dette at fremgå af Beretningen, skjönt Terpager misforstår det. Da Borgmestrene, Lang Lavrids og Jørgen Juul, erfarede dette, gik de til Kongen og udvirkede nu, at i Overensstemmelse med deres tidligere Andragende Sortebrödrenes Klosterkirke eller St. Catharinæ Kirke, der var meget större end St. Klemens Kirke, bestemtes til Sognekirke og derfor overlodes til Byen tilligemed dens Gods, Agre og Enge, Huse og Ejendomme, i og udenfor Byen. Kirken må altså have besiddet sådanne Ejendomme, som vare skjenkede særlig til den, ikke til Klosteret; thi dette sidste og dets Ejendomme forbeholdtes for det påtænkte Hospital. — Herom haves Borgmestrenes skriftlige Erklæring, afgiven 5 År senere.[3])

Forandring med Puggård. Allerede under samme Ophold af Kongen i Byen, d. 16de Marts, blev der gjort Noget for at opfylde et andet af de Ønsker, som Byen havde fremsat. Der foretoges næmlig for selve Kongen en Sag mellem Skolemesteren (Rektoren) ved Domskolen, Hr. Peder Madsen Duus, og Domdegnen (Dekanus i Kapitlet), M. Gunde Lange, angående Puggård. Den Første påstod, at Gården med al dens tilliggende Indtægt og alt dens Gods ifølge Stiftelsesbrevet burde anvendes til Fordel for Ribe

---

[1]) Såvel Andragendet som Kongens Svar anføres kun i Uddrag. (Terpager: R. C., S. 395. — Thomas Jørgensens Kopibog for Byens Dokum., Håndskr. i Rådh.-Ark., K. 8, S. 142). — [2]) Efter Reg. ov. a. La. var han her d. 14de Marts. — [3]) Terpager: R. C., S. 374 fl.

Skole og dens „Peblinge og Degne“. M. Gunde kunde ikke sige Andet dertil, end at han havde fået Gården i Forlening af Kapitlet, og at det var umuligt at holde så stor en Tynge deraf, som der efter de oprindelige Bestemmelser skulde holdes, næmlig 20 Peblinge. Dommen lød på, at Gården burde være til fattige Peblinges Ophold, og at Kongen ved belejlig Tid vilde tage en Bestemmelse med Hensyn til det Gods, som var kommet fra Stiftelsen, hvilket var Skyld i, at den fulde Tynge efter Fundatsen ikke kunde opholdes.[1]) — 2 Dage senere (Söndagen Judica) fik Rektoren en særlig Bekræftelse af Kongen på Pave Benedikt d. 11tes Stadfæstelsesbrev på Puggårds Stiftelse.[2]) — Alligevel vedbleve vistnok Forholdene ved Puggård endnu i flere År at være, som de havde været. 1542 må Sagen dog igjen være bleven bragt på Bane; thi Gunde Lange tog i dette År et Par Tingsvidner, som oplyste, at Forholdene vel ikke vare som de burde være, men at Skaden var gammel. 3 dalevende Præster forklarede næmlig, at de for 40 til 50 År siden havde som Disciple i Ribe Skole haft Kost i Puggård, og at allerede dengang Ingen mindedes, at der nogensinde havde været mere end 4 Degne, som havde Kosten der.[3])

Grunden til denne store Nedgang kan dog ingenlunde søges deri, at Stiftelsens Gods i en tilsvarende Grad skulde være blevet formindsket eller forringet, men væsentlig i, at den Kannik, som var Stiftelsens Forstander, efter en slet Skik, som havde indsneget sig, selv tog det Meste af Indtægten. Heri skete der en Forandring ved Gunde Langes Død 1547, da Bestyrelsen af Stiftelsen af Biskoppen og Kapitlet blev overdraget til den bekjendte Mag. Thomas Knudsen.[4]) Denne Mand, som var født 1503, havde først (fra 1525) været Præst i Rødding og Skrave, hvorfra han 1527 forflyttedes til Hygum. Som Præst her og Provst for Frøs og Kalslund Herreder

---

[1]) Se Ribe Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1826. S. 19 fll. — Om Stiftelsen af Puggård se 1ste Del, S. 122 fll. — [2]) Se Terpager: R. C., S. 469 fll. — [3]) Smst., S. 482. — Indb.-Skr. for 1826, S. 18. — [4]) En Pakke Papirer i Stifts-Ark., ordnet af Dr. O. Nielsen, Nr. 112.

havde han medvirket ved Kirke-Reformationen i Nordslesvig. 1542 var han fratrådt som Provst på Grund af en Omordning af Provstierne og havde derpå opholdt sig i nogen Tid i Wittenberg for at udvide sine Studier og havde taget Magistergraden der. Efter Hjemkomsten blev han Kannik i Ribe Domkapitel; men residerende synes han først at være bleven 1546. Da flyttede han rimeligvis her til Byen, men beholdt dog sit Præsteæmbede i Hygum. Da han Året efter fik Bestyrelsen af Puggård, tog han Bolig der; men for alle Stiftelsens Indtægter og Udgifter aflagde han årligt Regnskab.[1]) — Den 29de Maj 1547 forøgede Kongen Puggårds Indtægt ved at henlægge Vikariet ved Marie Bebudelses (annuntiationis Mariæ) Alter i Domkirken, som var blevet ledigt ved den hidtilværende Vikars, Præsten i Rødding, Hr. Sören Knudsens,[2]) Død, til Skolens Høreres og fattige Peblinges Underholdning, således at den Person, som på Skolens Vegne havde Puggård i Forsvar, skulde have Vikariet i Værge og Forsvar og årlig gjöre Regnskab for Indtægterne.[3]) — Det var dog kun til 1554, at Th. Knudsen bestyrede Puggård; da skete der en större Forandring med Stiftelsen, hvorom der ved det angivne År skal blive berettet.

Læge for de Syge i Hospitalet.

Samme Dag, som Kongen stadfæstede Pave Benedikts Brev om Puggård (den 16de April 1537) udstedte han heri Byen et Brev, hvorved han skjenkede Mester Jakob Bartskjær og hans Arvinger et Stenhus, som lå tvært over for Torvet i Ribe og havde tilhørt St. Peders Gilde, mod at han uden Betaling skulde forbinde og læge de arme, syge Mennesker i Hospitalet; men for at samme fattige Syge, „som Huset havde ligget til“, ikke skulde lide herved på deres årlige Rente, vilde Kongen årlig indtil videre lade dem udbetale 24 Mark af den kongelige Toldbod i Ribe. Brevet herom findes i Hospitalets Kopibøger,[4]) hvor der i Overskritten siges, at Pengene udbetales af den lille Told-

---

[1]) Om Th. Knudsen se især H. Rördam i „Ny kirkehist. Saml. II, S. 253—265. — [2]) Rimeligvis en Broder til Thomas Knudsen. — [3]) 1ste Del, S. 574 fll. — [4]) Det omtales også i Reg. ov. a. La. og siges der at være udstedt til Forstand. for St. Peders Gilde.

bod (ɔ: af Småtolden). — Hospitalet var dog måske endnu kun påtænkt. Derimod ses det af Brevet, at Gildernes Formue og Indtægter her i Byen allerede på den Tid vare henlagte til de Fattige, uagtet man ikke finder nogen udtrykkelig Bestemmelse derom. Rimeligvis er det sket netop på denne Tid, hvad enten Tilskyndelsen dertil er udgået fra Kongen eller fra Byen. Foreløbigt beholdt dog ethvert Gildes Forstander et Slags Bestyrelse af dets Ejendomme.

Dr. Johan Vandal.

Først den 2den September 1537 kom der nogen ret Fasthed i den nye Kirkeorden, da Dr. Bugenhagen på denne Dag indviede de nye Superintendenter (Biskopper) for de 7 danske Stifter. Til Ribe kom Dr. Johan Vandal, af Fødsel en Meklenborger, som i nogle År havde været theologisk Læsemester og en kort Tid Provst i Haderslev. Det synes, at han allerede för sin Ordination til Superintendent har virket en kort Tid her som Læsemester; thi i Slottets Regnskab for 1537—38 opføres han som Læsemester med følgende Lön: 1 Læst Rug, 20 Td. Byg, 2 Læster Havre, 1 Td. Smör og 100 Dr. Også som Superintendent vedblev han dog tillige at holde Forelæsninger, nærmlig i Skolen over Logikken og i „Kapellet“ over Katekismen og Söndags-Evangelierne. Den af Biskop Hegelund indrettede gamle Skoleprotokol meddeler dette om ham og tillige, at han, såvidt det i Begyndelsen var muligt, lagde Grunden til den sande Religion,[1]) og at han (da han ikke var Sproget mægtig) på sine Visitatser altid havde en god Mand, som kjendte det danske Sprog og danske Forhold, snart den (S. 9) omtalte M. Thomas Knudsen, snart Hr. Sören i Lejrskov, Hr. Sören i Maltbæk eller Hr. Ægidius i Billum. — Dette må nødvendigvis have svækket hans Indflydelse.

Flere Kirker nedrives.

Hvorledes man allerede i 1537 begyndte på Nedrivningen af Gråbrödrenes og Korsbrödrenes Klostre og Kirker, er fortalt i første Del (S. 539 og 545). Omtrent samtidigt ere vistnok St. Klemens, St. Hans og St. Nikolaj Sognekirker

---

[1]) Det synes altså, som om han herved havde mødt Modstand og Vanskeligheder.

forsvundne; derimod blev St. Peders Kirke bevaret, måske på Grund af större Soliditet, og 1548, den 12te Maj, skjenkede Kongen Kirken tilligemed Kirkegården til Byen for at anvendes som et Begravelsessted i Pesttid; han bestemte tillige, at i en sådan Tid Ingen måtte begraves i Sognekirkerne eller på deres Kirkegårde uden Kapitlets, Borgmesteres og Råds Tilladelse. Kun det Bly, hvormed Kirken var tækket, forbeholdt Kongen sig.[1])

1538. Mønten nedlægges.

1538 synes Mønten i Ribe at være bleven nedlagt. I „Tegnelser over alle Lande“ [2]) findes nemlig en kongelig Befaling til Klavs Sehested og Jørgen Rentemester om at modtage af Møntmesteren i Ribe alle hans Stempler og forbyde ham for Fremtiden at mønte enten stor eller liden Mønt. Netop fra de nærmest foregående År findes ikke få Mønter prægede heri Byen; men dermed høre de også op. — Om den daværende Møntbygning i Badstugade se 1ste Del, S. 524.

Klavs Sehested.

Om Klavs Sehested til Spandetgård, som på den Tid var forlenet med Korsbrödregård og siden kjøbte det af Kongen, er fortalt i 1ste Del, S. 482 fl. og 545. Han fungerede i Lensmandens, Johan Rantzaus,[3]) Fraværelse i Årene 1537 til 1540 som Befalingsmand på Riberhus. Således meddeler f. Ex. Joh. Rantzau d. 23de November 1540 Mogens Kås, at han har skrevet til Kl. Sehested, at denne skal tilbagekalde en tidligere af ham (Joh. Rantzau) truffen Bestemmelse om Kantordömmet i Kapitlet, og i Ribe Tingbog for d. 26de April 1569 tales der om den Tid, „da Kl. Sehested var Joh. Rantzaus Befalingsmand på Riberhus.“

Jørgen Pedersen, Rentemester.

Den anden Mand, til hvem Kongebrevet om Møntens Nedlæggelse var stilet, er den „kongelige Rentemester for Nørrejylland“, Jørgen Pedersen, som bode her i Byen. Da han er en ret mærkelig Mand, vil jeg give en kort Skildring af hans Levned, hvorved der dog er den Vanskelighed, at han er bleven sammenblandet med 1 eller måske 2 Navnebrödre, og at det virkelig

---

[1]) R. C., S. 382. — [2]) Da. Mag., 3die R., III, S. 194. — [3]) At denne udmærkede Mand 1537 var bleven forlenet med Riberhus, er fortalt i 1ste Del, S. 492.

ikke er let på alle Punkter at holde dem med Sikkerhed ud fra hverandre. — Rentemesteren var en Sön af Borgmester Peder Thomsen i Ribe.[1]) Han havde fået en lærd Opdragelse og var för Reformationen af Biskop Iv. Munck bleven forlenet med Darum Præstekald; dog har han vistnok besørget Embedet ved en Kapellan. Rimeligvis var han allerede dengang i Kongens Tjeneste som Skriver. I denne Stilling var han endnu 1536, da han ved den tidligere Ihændehavers Opladelse fik Indtægterne af Provstiet i Bergen; Hr. Mogens Gjø og Mag. Jesper Brockmann nævnes ved denne Lejlighed som hans Velyndere.[2]) Samme År fik han, strax efter Reformationens Gjennemførelse, en mere selvstændig Stilling som Rentemester for Nørrejylland. Nærmest var han vistnok ansat af Hensyn til det store Bispegods, som nu var gået over i Kongens Besiddelse og krævede en særlig Bestyrelse. Han oppebar dog også mange andre kongelige Indtægter. Han tog Bolig i Ribe og blev boende her indtil sin Død i et Hus på Neder-Dammens Nordside, som han ejede. Han besørgede tillige en Mængde Handelsforretninger for Kongen på Holland og Hamborg, både Indkjøb af Varer og Salg af Produkter, i hvilke sidste de kongelige Indtægter for en stor Del bestode. Dette ses dels af hans Regnskaber, af hvilke idetmindste 1, næmlig det for 1546, er bevaret,[3]) dels af en Mængde Kongebreve til ham, som findes i „Tegnelser over alle Lande“. — Han giftede sig med Enken efter den Iver Stub, som er omtalt i 1ste Del, S. 466 fl. som en Tilhænger af Kristian den 2den, og arvede med hende den hellige Lamberts Vikarie (se smst. S. 570 fl.). Hendes Navn var Anne Kristensdatter Hegelund. Hun var en Søster til Borgmester Jens Hegelund i Ribe, altså en Faster til den senere Biskop Peder Jensen Hegelund. — Efterhånden fik han mange Gunstbevisninger af Kongen. 1538 fik han således Hornum Præbende og Kannikdömme i Viborg Domkapitel.[4]) 1541 fik han et resi-

[1]) Fremgår med Sikkerhed af et Sted i Tingbogen for 1568, Torsdag för Advent. — [2]) Da. Mag. VI, S. 17. — [3]) Geh.-Ark.: Da. Saml., Nr. 89. — [4]) Reg. ov. a. L.

derende Kannikdömme i Ribe og deltog efter Kapitlets Protokol første Gang i Fordelingen („Divisionen“) af dettes Fællesindtægter 1542. Året efter blev han Kantor i samme Kapitel efter Mogens Kås's Død. Også i Århus havde han kort för sin Død et Kanonikat.[1]) — 1544 forærede Kongen ham den forhenværende kongelige Avlsgård Segeberg i Fardrup Sogn strax nordenfor Ribe tilligemed et Stykke Eng, kaldet Ladegårdseng,[2]) dog uden Bygninger, hvorfor Ribe By forærede ham et Hus, som stod paa Byens Mark, og som han flyttede til Segeberg. 1545 kjøbte han Kjeldstoft nordenfor Ribe af Kapitlet. — Han døde d. 22de Februar 1554. Således opgives Dagen ikke alene i M. Morten Pedersens Kalender-Optegnelser;[3]) men Biskop Hegelund har den samme Angivelse i den tidligere omtalte gamle Skoleprotokol.[4]) På det første Sted siges han at have været en udmærket, dog uadelig Mand.[5]) Allerede 3die Söndag i Fasten samme Aar udnævnte Kongen Rigets Kansler, Antonius Bryske, til hans Efterfølger i Kantordømmet, og hans Enke omtales som sådan i et Par Kongebreve fra samme Forår, f. Ex. i et, dateret Torsdagen efter Quasimodogeniti, hvorved det tillodes hende indtil videre at beholde den ovenomtalte Ladegårdseng til sin Gård Segeberg.[6]) Hendes Stilling blev dog mindre god, så at hun engang måtte gå i „Indlager.“ — Jørgen Pedersen efterlod 3 Börn, Peder, Thomas og Birgitte. Thomas blev Rådmand i Ribe og gjorde sig fortjent ved at forfatte en Kopibog over Byens vigtigste Dokumenter; Birgitte blev 1557, den 2den Januar gift med den kongelige Livlæge,

---

[1]) Da. Mag. VI, S. 44. — [2]) Reg. ov. a. La. — [3]) Ny kirkeh. Saml. III, S. 490. — [4]) Hr. J. Grundtvig betvivler Rigtigheden af denne Angivelse. Se „Da. Mag.“ 4de R., III, S. 237; men det Kongebrev, hvorpå han grunder sin Tvivl, må være urigtig dateret, hvilket fremgår af en Sammenligning med et andet Kongebrev, som er udstedt d. 21de Juli på Koldinghus, medens det første skulde være udstedt d. 20de i Kjøbenhavn. Se også det Følgende ovenfor i Texten. — [5]) Af Hans Frandsen (Epigramm. liber, Nr. 7) haves et Digt, skrevet i Anledning af hans Død i hans Enkes Navn; i det kaldes han de Lærdes Velynder og Forfremmer („fautor et autor“). — [6]) Reg. ov. a. L.

M. Mikkel Müller fra Kønigsberg.[1]) — Hans Stedbörn vare Peder Stub, som blev Tolder i Ålborg, og Sofie, som i 2det Ægteskab blev gift med M. Lavrids Ægidiussen, om hvem Mere vil forekomme i det Følgende.[2])

Man har et Brev fra Elisabeth Thomasdatter Juel, den på S. 12 omtalte Klavs Sehesteds Hustru, til Rentemester Jørg. Pedersen. Det er udateret. Fruen, som på den Tid opholdt sig ved Hoffet, anmoder ham i Dronningens Navn om at gjöre nogle Indkjøb og sender en Hilsen til hans Hustru med Anmodning om, at hun vil så så megen Salat i sin Have, at hun også kan forsyne Brevskriverinden dermed. Hun frygter næmlig for ikke at komme tidsnok hjem til at få sin egen Have tilsåt. — Fruen kalder ham i Brevet sit Gadelam. Herved sigtes til en Skik, som har holdt sig paa Landet i nogle Egne af Jylland indtil vor Tid, at Ungdommen hvert Forår, måske oprindelig den 1ste Maj, samlede sig og valgte en Formand, den såkaldte Gadebasse; hver Karl fik sin Pige, som skulde være hans Udkårede ved de selskabelige Sammenkomster, som de holdt i Sommerens Løb. Karlen og Pigen kaldtes hinandens Gadelam. Det første Møde faldt måske sammen med Antændelsen af den såkaldte Gadeild.[3]) Denne Skik har altså allerede i den første Del af det 16de Århundrede været i Brug i

---

[1]) Hegel. Almanak-Optegn. — Denne Livlæge nævnes ikke i Ingerslevs „Danm. Læger og Lægevæsen“, medmindre han skulde være den Mester Mikkel, som allerede 1535 var kongelig Sårlæge. (Se anf. Skr., S. 65). — [2]) Det er således ikke rigtigt, når Hr. J. Grundtvig på det anførte Sted antager Rentemesteren for den Samme som Adelsmanden Jørgen Pedersen af en fynsk Slægt, som i sin Ungdom (1512) havde tjent sin Morbroder Erik Hovenskild i Biskop Iver Muncks Gård i Ribe, hvor Hovenskild vistnok var Marsk, og som senere tilgiftede sig den daværende Herregård Linnetgård i Østerlinnet Sogn. Smlg. „Ny kirkeh. Saml.“ V., S. 508 fll., hvor S. 511, L. 2 „XX.“ må være en Skrivfejl eller Trykfejl for „XV.“ — [3]) Om denne Skik se „Ann. for nord. Oldk.“ 1840—41, S. 256 fll., hvor også det ovenanførte Brev findes. Se fremdeles J. Kamp: Da. Folkeminder osv. S. 418. — 1599 nævnes „Gadeild“ som ensbetydende med St. Hans Ild („Ny kirkeh. Saml.“ VI, S. 650); men oprindelig tændtes den måske Voldborgaften.

Ribe. Rimeligvis er det en Erindring fra begges Ungdomsdage, som Fruen hentyder til.

1539. Krigsfare.

Pfalzgreve Frederik, som var gift med en Datter af Kristian den Anden, havde 1539 isinde at gjöre et Forsøg på at tilbageerobre sin Svigerfaders Lande på dennes eller sine egne Vegne. Han vilde sydfra rykke ind i Holsten, men udrustede tillige i Holland nogle Skibe, som skulde gjöre Landgang på Vestkysten, hvorved også var tænkt på Ribe. Regjeringen sendte i den Anledning en Fænnike Landsknægte på 332 Mand til Ribe og dets Omegn; men Pfalzgreven blev af Pengemangel nødt til at opløse sin Hær, förend den havde kunnet foretage sig Noget mod Danmark.[1])

Pest.

Samme År herskede der efter Terpagers Angivelse (R. C., S. 728) en Pest i Ribe, af hvilken blandt Andre den første protestantiske Sognepræst ved Domkirken, Povl Pedersen Lemvig, døde. Dette stadfæstes ved Præstelisten i den gamle Skolebog. Hr. Povl kom således kun til at virke kort Tid her i Byen, og han omtales meget lidt. Dog deltog han i den Forsamling af Gejstlige, som Kongen i Begyndelsen af 1537 lod sammentræde i Odense, og som der forfattede det Udkast til en Kirkeordinans, som senere i det Væsentlige blev fulgt. Også Udsendinge fra Domkapitlerne havde deltaget i dette Møde; således på Ribe Kapitels Vegne M. Sören Neb og M. Jens Kristjernsen Varder, af hvilke den Sidste tillige var Sognepræst ved St. Peders (senere ved St. Kathrine) Kirke.[2])

1540. Politibestemmelser.

Fra År 1540 haves en Samling af Bestemmelser, som ikke blot vare „samtykkede“ af Borgmestere, Råd og 24 Mænd, men også „bevilligede og indrömmede“ af den ganske Almue. De ere, som det synes, ikke alle vedtagne samtidigt, men høre dog alle omtrent til denne Tid. Deres Indhold er:

---

[1]) Allerede 1537 taler Kongen om at befæste Ribe og forsyne Byen med en pålidelig og tro Besætning („Hist. Tidsskr.“ 4de R., VI, S. 263); men der er neppe blevet udrettet Stort ved Befæstningen. — [2]) Pontoppidan: „Kirch.-Hist.“ III, S. 229. — „Kirkeh. Saml.“ II, S. 587

1) Ingen måtte tage „udvortes“ (udenbys) Folk i deres Huse uden Borgmesteres og Råds Minde.
2) Ingen måtte tage Nogen (som Lejer) i sine Huse eller Boder, som ikke var formuende nok til at betale Skat. Husejeren skulde indestå for Lejerens Skat og kunde pantes for den.
3) De Rige, der allerede vare tilstrækkelig forsynede med Korn på Loftet, måtte ikke kjøbe Korn på Gaden för Påsken, inden fattige Folk og Fiskere[1]) vare forsynede.
4) Ådsler skulde nedgraves i Jorden og måtte ikke kastes i Åen eller Graven.
5) Ingen måtte sidde og drikke Söndag Formiddag under Gudstjenesten. Hvis nogen gjorde det, skulde han „drages i Bøddelshuset“, og Værten, som havde tappet for ham, betale Bøde.
6) Ingen måtte Söndag Formiddag sælge Korn eller Andet fra Vogne.
7) Samme Indhold som 1 med Tilföjelse af, at Reglen også gjaldt udenbys Præster.
8) Ingen måtte oplægge Salt for Friserne i sit Hus.
9) Heller ikke måtte Nogen kjøbe Salt af Friserne, förend det havde ligget 3 Dage ved Skibsbroen.
10) Ingen måtte tage Penge af Friserne og derfor opkjøbe Tømmer.
11) Ingen måtte låne Ild hos sin Nabo uden i et Kar med Låg over.
12) Ingen måtte opfylde Gaderne med Møg og Skarn.
13) Ingen måtte kjøbe nogen „ædende Vare“ som Lam eller Höns (uden i det Höjeste et Lam om Dagen), eller Korn, Huder, Skind, Talg eller andre Kjøbmandsvarer, eller Brændeved, Kul eller Tørv ved Langvedel, förend det kom ind ad Porten, ej heller Tømmer, inden det kom ind i Saltegade.
14) Ingen måtte kjøbe Tømmer af Skovboerne, om Vinteren för Klokken 7, om Sommeren för Klokken

---

[1]) Herved tænkes på de talrige Fiskere, som tidlig i Foråret skulde udruste sig til Havfiskeriet.

4[1]). Fjæle måtte først kjøbes, når de vare komne indenfor Porten, Langtømmer derimod allerede i Saltgade; men Ingen måtte kjøbe mere end 1 Læs Tømmer om Dagen, medmindre det ikke havde kunnet sælges paa Torvet.

15) Efter Overenskomst mellem Borgmestere og Råd på den ene og 6 Mænd på indenbys og fremmede Kræmmeres Vegne på den anden Side bestemtes, at (ved Markederne) Kramboderne skulde bygges på Domkirkegårdens nordre Del, således at Byens egne Kræmmere skulle stå i en Rad langsmed Kirken, og de fremmede Kræmmere lige over for dem imod Bøddelsgade (Husrækken nordenfor Kirkegården). Ingen Kramboder måtte opsættes på Gaden, sålænge der var Plads på Kirkegården.[2])

De Bøder, som fastsættes, skulle for Störstedelen deles lige mellem Byen og Magistraten („Borgm. og Råd").

Bursprog.

Omtrent samtidige med denne Vedtægt eller lidt ældre ere Byens ældre Bursprog, som ere bevarede i samme Håndskrift (se Anm. 2 på denne Side). Ordet „Bursprog" betegner egentlig et Møde, hvor der forhandles, dernæst hvad der er vedtaget på et sådant Møde. Om disse Ribe Bys Bursprog hedder det i Håndskriftet, at de skulle kundgjöres på „Drechting" næst efter Jul og næst efter Påske, det vil sige, at de skulde oplæses for Borgerskabet 2 Gange om Året på de mest besøgte Tingdage. Ved Drikting (som Ordet i Almindelighed skrives) forstodes næmlig i denne Del af Jylland det Samme, som ellers kaldtes Snapsting, eller de almindeligere besøgte første Tingdage efter de störste Fester og Retsferier, på hvilke Tingdage visse Arter af Sager, der ønskedes bragte til almindeligere Kundskab, plejede at foretages.[3])

---

[1]) Denne Vedtægt findes i et Håndskrift fra 1542, indeholdende „Riber Bys Privilegier og Friheder korteligen begrebet og sammendraget". (Det st. kong. Bibl.: Gl. kong. Saml. i Fol., Nr. 1128.) Vedtægten er aftrykt i „Nye da. Mag." II., S. 269—271. — I 3die Art. skal for „nye" læses „rige". — [2]) Således i Håndskriftet. — [3]) Se om disse Ting min Afhandling i „Jy. Saml." I.

— Der haves flere Vidnesbyrd om, at Byens Bursprog virkelig i hele denne Periode plejede at oplæses på Driktingene. En sådan årlig Oplæsning af Love og Vedtægter var forøvrigt i ældre Tid meget almindelig. — Denne ældre Form af Ribe Bys Bursprog indeholder 15 Artikler, hvis Indhold er følgende:

1) Ingen må tale ilde om Herrer eller Fyrster, Riddere eller Svende (Adelsmænd, som ikke vare Riddere), Fruer eller Jomfruer (gifte og ugifte adelige Damer).
2) Ingen må tale ilde om Borgmestere eller Råd eller om sine Medborgere.
3) Ingen må med Bygning afspærre Byens Færdingstier, enten i Tofte eller andensteds.
4) Ingen må bygge Svinestier ved Gaden eller „inden sin Brolist“ (på sit Fortov).
5) Alle skulle have [illegible] Mål og Vægt.
6) Ingen må [illegible] Hummels Hus (Fællesligt Hus, Privét) for nær ved sin Nabo, ved Kirke eller Kirkegård.
7) Ingen må modtage Penge af Fremmede til at drive Handel med, (for at Fordelen ved Handelen ikke skulde tilfalde Fremmede).
8) Jngen Gjæster (Udenbys, som kom til Byen), Kjøbmænd eller Æmbedsmænd (ɔ: Håndværkere) må holde åbent Vindue (fra hvilket Udsalg plejede at finde Sted), förend de have betalt deres Bylag (Borgerskabspenge).
9) Ingen Bager må bage uden Vægt.
10) Ingen Gjæst må "ligge Vinterleje“ (opholde sig Vinteren over i Byen) uden Borgmestres og Råds Minde.
11) Ingen må have Både bagved deres Gårde uden Lås og Lukkelse, (for at Ingen skal kunne komme hemmeligt ud at Byen eller ind i den om Natten).
12) Ingen må sælge Stade-Øl som Hamborger-Øl. (Det første var nemlig ringere.)
13) Ingen må forsömme sin Vagt, når han er lovlig „til warit“ (tilsagt).

14 Ingen må kaste Møg i Åen bag ved deres Huse eller på Både føre det ud i Åen.

15) Ingen må bære Våben, (deriblandt Øxer) på Gaden.[1])

Efterhånden udvidedes disse Bursprog til 42 Artikler. Blandt de nye ere flere optagne fra de ovenanførte Vedtægter fra 1540, andre fra nogle Vedtægter fra c. 1557. Deres endelige Form skulle de dog først have fået 1619. Blandt de senere tilkomne kunne mærkes følgende: Ligesom Ingen må forsömme Byens Vagt, således må han heller ikke forsömme anden Byens Bestilling eller Arbejde, hvortil han tilsiges. — Ingen må have Svinesti ud over Åen. — Ingen Kramboder må åbnes om Söndagen, eller noget Kjøbmandsskab bruges om Formiddagen. — Ingen må have Ild i Ølboderne på Toften i Markederne eller i Staldene eller i Skibe ved Skibbroen. — Bagerne skulle falholde deres Brød såvel på Torvet som hjemme på deres Vindue. — Skipperne skulle ikke være forpligtede til at tage deres Bådsmænd i Kost St. Pedersdag (d. 22de Februar), men først fra den Dag af, da de begynde at tiltakle deres Skibe. — Alle Dannekvinder skulle efter Dronningens[2]) Begjering bære sjællandsk Sæt; Stadsbuddene skulle føre Tilsyn hermed, og den störste Del af Bøderne tillægges dem. — Ingen må gå til Ligvagt uden at være indbuden af sin nærmeste Nabo eller Gjenbo. — Der må ikke skjenkes for Ligfølget, Mænd eller Kvinder, når det samler sig. — Hvis nogen Tjenestekarl forfører en Tjenestepige, skal det straffes som Tyveri; hvis de ere i samme Mands Tjeneste, straffes det tillige som Forræderi. — Skarn må ikke ligge på Gaden en Söndag over under 1 Dr. Bøde; kastes eller flyder det ud i Byens Å eller Grave, er Bøden 10 Dr.[3])

Klagekrift til Kongen.

Byens Interesser måtte i disse År varetages i mange Retninger og synes virkelig at være blevne varetagne

---

[1]) Aftrykt i „Nye da. Mag.“ II, S. 263. — En Fejllæsning i 13de Art. er rettet ovenfor. — [2]) Dronningen er Kristian den 3dies Dronning Dorothea; thi Bestemmelsen er optaget fra Vedtægterne fra c. 1557. Se også ved År 1561. — [3]) Disse udvidede Bursprog findes aftrykte i „Nye da. Mag.“ II, S. 264—269.

med megen Iver. Et nyt Exempel herpå have vi i et Klageskrift, som Byen d. 23de Oktober (St. Severini Dag) 1540 ved sine Afsendinge lod overrække Kongen personligt i Kjøbenhavn. Det gik ud på følgende 3 Punkter: 1) Mange Bønder i de nærmeste Herreder søndenfor Byen udskibede med egne Skibe Øxne, Korn og Andet til Holland og andre Steder. — 2) Superintendenten havde tidligere klaget over, at Oluf Munck (den sidste, udvalgte katholske Biskop) uden Lov og Rettergang havde indtagèt en Stald og en stor Del af Gårdsrummet til Sognepræstens Gård, og O. Munck havde uagtet Kongens Befaling endnu ikke givet dem tilbage. — 3) Byen besværedes hårdt med Kirkens Tjeneste, idet Borgerne selv måtte betale deres Præster, Kapellaner, Sognedegne og Andre. Tidligere havde Kapitlet afholdt disse Afgifter mod et föje Bidrag af Menigheden med Offer og Småredsel. Nu vilde Kapitlet kun befatte sig ganske ringe hermed, men opkrævede derimod sin Jordskyld og andre Renter ubeskårne.

Oluf Muncks Gård er Tårnborg. Om denne Gård og om Kongens Salg af den 1540 til O. Munck, der allerede tilforvejen bebode den, kan ses 1ste Del, S. 499 og 526. Sognepræstens Gård, af hvilken Ol. Munck havde tilegnet sig en Del, kan ikke være Snogdal; som jeg har sagt i 1ste Del S. 500, men er den nuværende Præstegård for St. Kathrine Kirke, som dengang endnu var Residens for Sognepræsten ved Domkirken.

Borgerskabets sidste Klagepunkt blev efterhånden afhjulpet på en meget tilfredstillende Måde ifølge det Løfte, som Kongen allerede 1537 skal have givet Byen (se S. 8.) — Hvad særlig Kapitlet angik, så havde dette allerede 1537 måttet forpligte sig til at bidrage til Underholdningen af Sognepræsten ved Domkirken;[1]) men Bidraget må have været utilstrækkeligt. Kapitlet var overhovedet noget karrigt ligeoverfor den lutherske Kirke og Skole; måske ikke blot af Egennytte, men og-

---

[1]) Et sådant Forpligtelsesbrev nævnes af Th. Jørgensen i hans Kopibog, S. 221.

så fordi de fleste af dets Medlemmer endnu i Hjærtet vare den gamle Lære hengivne. — 1540 fik Kapitlet derfor også en Skrivelse fra Kongen om, at han havde erfaret, at der var stor Brøst for en Skolemester i Ribe, og at Kapitlet havde taget til sig, hvad der tidligere havde ligget til Skolemesterens Underholdning.[1])

Domskolen. Forholdene ved Skolen havde i Virkeligheden hidtil siden Reformationen været meget uheldige. Den første lutherske Skolemester var Jens Tullesen, som tillige efter en ældre Skik var Sognepræst ved St. Hans Kirke; men da denne 1537 blev nedlagt, og han samtidigt blev Medlem af Kapitlet, fik han istedetfor Andel i Kapitlets Fællesindtægter Sognekaldet i Vester-Vedsted, som var annekteret til Kapitlet,[2]) og afgik fra Skolen. — Hans Efterfølger var Hr. Peder Madsen Duus, som tillige var Kapellan ved Domkirken og derfor snart frasagde sig Skolen. Om hans Iver for at skaffe Skolen Indtægterne af Puggård se S. 9. — Til Skolemester valgtes da Mag. Jens Orgemester, som tidligere med stor Berömmelse havde været øverste Hører ved Skolen og tillige Orgemester (Organist) ved Domkirken, og som derefter havde besøgt Universitetet i Wittenberg; men han døde ulykkeligvis få Dage efter sin Tiltrædelse af den 1539 grasserende Pest. Peder Duus nødtes da til midlertidig at overtage Rektortjenesten påny ved Siden af sit andet Æmbede. Det ovenomtalte Kongebrev bevirkede vel nogen Forbedring i Indtægterne; thi nu overtog Jens Knudsen Holm, født i Hygum Sogn ved Ribe, Bestillingen. Peder Duus opgav snart efter også sit Kapellani og drog til Udlandet. I Året 1544 findes han indskreven ved Universitetet i Wittenberg[3]), hvorefter han samme År blev Sognepræst ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn.

Hvorledes flere af Kapitlets Beneficier, efterhånden som de blev ledige, af Kongen anvendtes til Fordel for

---

[1]) Kong. Reskripter i Stifts-Ark. — [2]) Samtidigt fik et andet nyt Medlem af Kapitlet, Jakob Guldsmed, på lige Vilkår Janderup Sognekald. — [3]) Ny. kirkeh. Saml. I, S. 468. — Forresten grunde disse Angivelser sig især på Kath.-Skolens gamle Bog.

Byens Gejstlighed, Skolen og Hospitalet, vil blive fortalt i den beskrivende Del ved de forskjellige Institutioner, til hvilke de bleve henlagte.

1541. Biskop Johan Wandal dør.

Den 11te August 1541 døde Biskop Joh. Wandal, efterat han kun i 4 År havde bestyret Ribe Stift. Hans Enke, som benævnes „Anne Læsemesters, M. Joh. Wentz,[1]) Superintendents over Ribe Stift“, fik ved Kongebrev af d. 8de Decbr. samme År, udstedt i Haderslev, følgende Pension, sålænge hun var Enke: $^1/_2$ Læst Korn, halvt Rug, halvt Byg, af Kongens Tiendekorn i Ribe Stift og en Oxe, 4 Får, $^1/_2$ Td. Smör og 40 Mk. d. af Riberhuses Indkomst. Hendes 2 Døtre gaves der Udsigt til et Udstyr ved deres Bryllup af 50 Gylden til hver, og hendes 2 Sönner lovedes der Understøttelse, hvis de kom til at studere og gave godt Håb.[2]) — Det antages almindeligt, at den bekjendte Familie Vandal, som udgik fra Ribe og blandt Andet har givet Danmark 2 Biskopper, nedstammer fra den første evangeliske Biskop i Ribe Stift. Jeg har dog intet pålideligt Vidnesbyrd herom truffet, selv på Steder, hvor man skulde have væntet det, f. Ex. hos Terpager, og der er Omstændigheder, som tale derimod. De bekjendteste Mænd af Familien nedstamme fra en Borger i Ribe, Iver Vandel (således skreves altid hans Navn), som var gift med M. Jens Grundiths Datter Susanne; men Spörgsmålet er, om han er en Sön af Biskoppen. Samtidig med denne Iver Vandel levede 3 andre Mænd med samme Efternavn her i Byen, af hvilke den ene var Fader til Hans Pedersen Vandel, som blev Borgmester og Tolder i Ålborg. Derimod synes Biskoppen efter det ovenanførte Kongebrev kun at have haft 2 Sönner. Biskop Peder Iversen Vandal, Iver Vandels Sön, kalder sig på Latin Joh. Aquall., så at han selv ikke synes at have udledt sit Navn af Vandalus (Venderen), men snarere af Byen Vandel („Vand“ på La-

---

[1]) Hans Navn, Vandalus eller Wendt (Slavus) kommer derfra, at han var af vendisk Herkomst, som der siges fra Güstow i Meklenborg. — [2]) Reg. ov. a. L. — 1546 befalede Kongen Lensmanden paa Riberhus at levere hende (extraordinært) en Læst Byg. (Da. Mag. 4de R., I, S. 217).

tin „aqua“) i Randbøl Sogn. Dog tör jeg ikke sige noget Bestemt om Sagen.

M. Hans Tausen.

Vandals Efterfølger på Bispestolen blev M. Hans Tavsen (el. Tagesen), af alle gejstlige Mænd den, som mest havde fremmet Reformationen i Danmark, om hvem det kun er forunderligt, at han ikke allerede havde været mellem de først udnævnte Superintendenter. — Efter Kirkeordinansen skulde 20 Dage efter en Superintendents Død Sognepræsterne i Stiftets Kjøbsteder mødes i Stiftsstaden og der udvælge 4 af deres Midte, hvilke da igjen skulde kåre ham en Efterfølger; denne skulde dog stadfæstes af Kongen. Ganske efter Bestemmelsen gik det dog ikke denne første Gang, en Bispestol blev ledig. I Kongens Stadfæstelsesbrev af 21 Oktober 1541 siges, at „menige Prælater, Kanniker og Kapitel, sammeledes alle Herredsprovster, Sognepræster og menige Kleresi over alt Riber Stift“ har begjært og navngivet M. Hans Tagesen for Kongen, og at denne efterat have indhentet Universitets Professorers Vidnesbyrd om Manden nu samtykker og stadfæster Valget.[1])

1542.

Den nye Biskops Indvielse opsattes dog et halvt År, for da at foregå på en så meget höjtideligere Måde. Kirkeordinansen af 1537 trængte i enkelte Henseender til Rettelse eller Fuldstændiggjörelse. Kongen sammenkaldte i den Hensigt dels sit Rigsråd, dels Stiftsbefalingsmændene og Superintendenterne over alle Danmarks Stifter til at mødes med ham i Ribe i Slutningen af April 1542.[2]) Endogså Dr. Bugenhagen, som havde haft så stor en Del i den nye Kirkes Ordning her i Landet, var rejst fra Wittenberg til Danmark for at deltage i Mødet. Superintendenterne havde efter Kongens Befaling udarbejdet et Forslag til Forandringer og Tillæg til Ordinansen, hvorimod de mærkeligt nok ikke deltoge i Forhandlingerne. Resultatet af disse var de så-

---

[1]) Ny kirkeh. Saml. III, S. 28—30. — I Fortsættelsen af Ribe Bispekrønike, som udentvivl er forfattet af M. Thomas Knudsen, siges kun, at han blev valgt af Provsterne. (S. R. D., V, S. 203). — [2]) Kongen var her allerede d. 23de April og blev her idetmindste til d. 7de Maj.

kaldte 26 Riber Artikler, som ere daterede den 4de Maj. — Imidlertid var Hans Tausen den 30te April (3die Söndag efter Påske) i Domkirkens Kor bleven indviet til Bispeæmbedet af Dr. Bugenhagen i de øvrige danske Superintendenters Nærværelse. Dr. H. Rördam tvivler rigtignok om Rigtigheden af denne Beretning, da der ikke vides nogen Grund til en så lang Opsættelse af den nye Biskops Indvielse; men Sagen er dog vistnok utvivlsom, da den også berettes således i Thomas Knudsens Fortsættelse af Ribe Bispekrønike, der er skreven her i Byen på en Tid, da Mange endnu kunde huske Begivenheden. Når Rön („Sciagraphia Joh. Tausani", S. 93) siger, at Hans Tavsen havde fået Kongens Befaling til at indfinde sig i Ribe så betids, at han den nævnte Dag kunde indvies til sit biskoppelige Æmbede, må han vistnok også have haft nogen Hjemmel herfor, og det tyder jo på, at han nu først skulde tiltræde sin nye Stilling i Ribe.

Hans Tavsens Liv og Virksomhed, för han blev Biskop i Ribe, er så vel bekjendt, at jeg ikke vil opholde Læserne ved Skildringen af dem. Jeg vil dog henlede Opmærksomheden på den Beretning om hans Herkomst, som findes i en skreven, latinsk Tale, holdt om ham i Ribe Skole 1590 „under vor årvågne Lærer, M. Ivar Ivarsen Hemmet",[1]) altså rimeligvis af en af de ældste Disciple, men under Ældres Vejledning, så at idetmindste det, som angår Tavsens Virksomhed i Ribe eller kunde støtte sig til en Tradition i Familien, er temmelig pålideligt. I denne Tale siges der i nogen Modsætning til den almindelige Beretning om Hans Tavsens simple Herkomst, at hans Fader hed „Johannes" (Jens eller Hans), og at hans Moder Catharina (Karen) var af Familien Tavsen, som ikke var uberömt der på Stedet, og af hvilken endnu på Talerens Tid meget hæderlige Bondemænd, „måske også andre meget værdige Mænd, som stode i Kirkens

[1]) Se „Ny kirkeh. Saml." III, S. 5 fl. 349 fl. og Dr. H. Rørdams Bemærkninger på det første Sted. Det kan endnu bemærkes, at denne Tale er en væsentlig Kilde for, hvad Johan Møller har om Tavsen i „Cimbria litter."

og Statens Tjeneste", vare i Live. — Ifølge denne Beretning havde Hans Tavsen altså ikke sit sidste Navn efter sin Fader, idet denne jo ikke hed Tage, men Hans; men Tavsen var et Slags Stamnavn, som var optaget efter hans Moders Familie. Begge Delene vare jo ikke uden Exempel, både at Navnene på — sen, navnlig hos Adelen, gik over til arvelige Familienavne, og at et Barn opkaldtes efter en Afdød med hans fulde Navn, både Fornavn og Efternavn. Med Hensyn til Hans Tavsens Navn bestyrkes dette i höj Grad derved, at han på Latin aldrig kaldte sig selv eller af sine Nærmeste kaldtes Johannes Tagonis (Tages Sön), men altid Johan Tavsanus. Povl Helgesen (Paulus Eliæ) kalder ham Ioh. Tavsan, og i denne Form nedarvedes Navnet i Familien. Hans Sön hed Jørgen Tavsan; hans Dattersön, Præsten i Løsning, og hans Datterdattersön, A. S. Vedels Sön, hed begge Hans Tavsan, idet de vare opkaldte efter ham med det fulde Navn. — Det er temmelig rimeligt, at Biskoppens mødrene Slægt, siden den var så anset i Egnen og havde et Slags Familienavn, har hørt til de fattigere Adelsslægter, af hvilke adskillige på den Tid efterhånden tabte sig i Selvejer-Bondestanden. Dette bestyrkes i en vis Grad derved, at han i sin Ungdom netop lod sig optage i Johanniter-Ordenen, der jo stod i et særligt Forhold til Adelen. Måske stod også den usædvanlige og for den Tid meget påfaldende Dristighed, hvormed han som Biskop optrådte mod den „jydske Adel", i nogen Forbindelse med, at han selv følte sig ikke som ganske underordnet den med Hensyn til sin Herkomst.

Hans Tavsen var en særdeles virksom og dygtig Mand; således havde han vist sig som Reformationens Udbreder, og således viste han sig også som Biskop. Det var rimeligvis kort efter sin Tiltrædelse af Bispeæmbedet, at han udsendte et udførligt Hyrdebrev til Stiftets Gejstlighed, af hvis Indhold Følgende kan anføres: Præsterne opfordres til at vogte sig for alle Djævelens Fristelser, især for Kjætteres Tillokkelse, som endogså under Gudeligheds Skin vilde forlede dem til at falde fra den rene Lære, hvormed Gud

i de sidste Dage havde benådet dem. Især advarer han mod Afguderi, såvel i at tilbede Helgene[1]) som i Troen på Spåfolk, Signere og Manere, Dagvælgere (som forstode at angive de heldige Dage til at foretage bestemte Ting på) og Tegnsudlæggere. „Selv nu“, siger Biskoppen, „da Ordet prædikes uforfalsket i alle Kirker, så, når der kommer en Spåkvinde, der foregiver at vide, hvad der er sket eller skal ske, løbe Folk mange Mile efter hende.„ Man bekoster således på disse Djævelens Apostelinder det, som man forholder Præsterne i deres retfærdige Tiende og Offer. Almuen mener, at slige Kvinder kunne vise Tyve og dem, som beholde fundne Sager, igjen, angive, hvem der har taget „Nytten“ fra Kjøerne og helbrede Sygdomme. Den mener derfor, at den må have Lov til at benytte dem, som kunne hjælpe den; men man skal ikke have fremmede Guder. Selv om Øvrigheden ikke vil straffe sådanne Folk, bör alle gode Kristne sky dem. Om de end kunne røbe Tyve og Troldkoner (med hvem de altså ikke have villet sammenstilles) og ellers undertiden sige noget Sandt eller hjælpe Folk, så er det dog Djævelens Hjælp og bör derfor ikke benyttes, hvorimod man mod Vold og Uret bör søge Hjælp hos Øvrigheden, og i Sygdomstilfæde hos Læger. Hvis disse Midler da snart hjælpe, bör man takke Gud, ellers tålmodig bie, indtil Hjælpen kommer. — Denne Formaning er mærkelig derved, at den så klart viser os den daværende Gejstligheds Opfattelse af sådanne hemmelige Kunster og deres Udøvere.[2]) — Samtidigt er rimeligvis et Brev af omtrent samme Indhold, men på Latin, som Biskoppen tilskrev den studerende Ungdom i Ribe.[3])

Thomas Knudsen, som havde den bedste Lejlighed

---

[1]) Man må erindre, at næsten overalt på Landet var det de forhenværende katholske Præster, der nu sade i Kaldene som lutherske Præster, — [2]) Hyrdebrevet er aftrykt i „Hans Tavsen Småskr.“ udg. af H. F. Rørdam, S. 239—261. — [3]) Rön, S. 96—98. — Ved„ den studerende Ungdom“ tænkes vel mindre på Skolediscipleне end på dem, som vilde benytte Biskoppens theologiske Forelæsninger. Brevet findes i d. st. kong. Bibl.: Thott'ske Håndskr.-Saml. Nr. 326 in 4te.

til at kjende H. Tavsen og hans Virksomhed, skriver i Ribe Bispekrønike om ham, at han ikke blot ved sin Lærdom ivrigt stræbte at tjene Kirken, men ogsaa arbejdede på Skolernes og Hospitalernes Forfremmelse, hvilket også ved Kongens Gunst lykkedes ham godt, og omtrent de samme Ord siges om ham i den gamle Skolebog, altså af Biskop Hegelund. I den ovennævnte Skoletale roses han for mange store Dyder, men især fremhæves hans Flid og Utrættelighed, saavel i hans Æmbede som i hans Studeringer og Forfattervirksomhed; der siges, at hans holdt Forelæsninger, regelmæssigt engang om Ugen, men undertiden hver Dag,[1]) og at han prædikede meget ofte. Hvad vi nu især kan dömme om, er hans store Ihærdighed for at fremme Gejstlighedens, men måske endnu mere Skolers og Hospitalers Tarv ved at forskaffe dem de fornødne Indtægter ved sin Henvendelse for dem til Kongen. Herfor kan han ikke noksom prises.

Thomas Knudsen tilföjer, at Hans Tavsen pådrog sig Manges Had og Bagvaskelse, som han udholdt med stor Tålmodighed, idet han plejede at svare sine Modstandere: „Imorgen skal min Retfærdighed svare for mig“[2]) eller: „Gud er ikke et Menneske.“[3]) I den latinske Skoletale siges i samme Retning, at han var en ivrig og bestemt Mand, som hverken frygtede for Adelsmænd eller nogen Anden, og som ikke let kunde bevæges til at forandre sin Mening eller en Tros- og Lære-Sætning, som han engang havde udtalt; sammesteds fortælles, at engang, da han stod og prædikede i Domkirken, angreb en Adelsmand ham med Sværdet og vilde dræbe ham. Røn (S. 108) antyder, at denne Adelsmand var Iven Eriksen (Rosenkrands) til Koxbøl i Emmerlev Sogn. Denne Mand havde 1547 en Strid med Tavsen

---

[1]) Dette Sidste angår måske især hans første År, da der endnu ingen særlig theologisk Læsemester var ansat. — [2]) Den samme Sætning findes på Ligtavlen over ham som hans Symbolum. — [3]) Rimeligvis en Forvanskning af det Symbolum, som findes på hans Brystbillede, nu i Domkirken (Terpager: Inscr. Rip., S. 158.)

om 5 Bøndergårde, som hans Forfædre havde skjenket til et Alter i Emmerlev Kirke, og som han nu vilde tage tilbage, hvilket Tavsen forhindrede; men med hvilken Hjemmel Røn antyder, at det var ham, som i Domkirken truede Tavsen på Livet, vides nu ikke. — Mere vide vi ikke om denne mærkelige Begivenhed; men flere Tilfælde vise os ham som en Mand, der ikke var bange for at optræde for det, som han anså for Ret, imod hvem det skulde være, men om hvem man måske også må indrømme, at han undertiden gjorde dette både på en ensidig og hård Måde. Roses må det, at han ikke var bange for, i Kapitlets Forsamling at spörge Prælaten og Adelsmanden, M. Gunde Lange, om han førte et kristeligt og skikkeligt Levned med Marine Gundes eller Marine Kristensdatter, hvortil M. Gunde svarede, at hun var hans Ægtehustru, hvilket forøvrigt senere blev dömt ikke at være så.[1]) — Med den følgende Dekanus, M. Hans Svanning, førte Tavsen en Strid om dennes Ret til Guldager Kirke. Tavsen paastod næmlig, at Kirken ikke hørte under Dekanatet; men Svanning havde vistnok Retten på sin Side og beholdt den da også ved en Rettertingsdom af Helligtrekongersdag 1553, skjönt Tavsen synes i Begyndelsen ikke engang at have villet böje sig for Kongens Afgjörelse.[2]) Ved Indsættelsen af Præster og Kapellaner synes Tavsen, som det synes, oftere at have været noget stivsindet. Hans Mening var rimeligvis den bedste; men i Formen havde han vistnok undertiden Uret, som da 2 Afsendinge fra Varde Borgerskab 1554 fik Kongens Forskrift til ham om at indsætte Jep Pedersen til Præst ved St. Jakobi Kirke, hvortil han var valgt, men Biskoppen hidtil ikke havde villet indsætte ham.[3]) På lignende Måde gik det i et Par andre Tilfælde; men de nærmere Omstændigheder kjendes jo ikke.

I et meget uheldigt Forhold kom Hans Tavsen til Niels Lange til Kjærgård, som forøvrigt var en Svoger

---

[1]) Se Mere om denne Sag i det Følgende ved Ar 1567. — [2]) Smlg. 1ste Del, S. 446. — „Ny kirkeh. Saml.“, III, S. 292 fll. — [3]) Tegn. ov. a. L.

til Iven Rosenkrands. 1548 stævnede Biskoppen på Puggårds og Hospitalets Vegne Niels Lange for Kongens Domstol; efterhånden blev Striden mellem dem meget bitter, og af 12te April 1555 (?) har man et Brev[1]) fra Biskoppen til Niels Lange, hvis Tone vel ingenlunde kan billiges, men dog vistnok finder en Del Undskyldning i den Mands Karakter og Opførsel, til hvem det er rettet (se om denne ved År 1559). — Meget lidenskabelig viste Tavsen sig i følgende Sag: 1557 opstod der en Strid om noget Hø mellem Præsten i Omme (Sønderomme?) og nogle af Iver Lunges (til Tirsbæk) Bønder deri Sognet. Tavsen tillod Præsten at bandsætte Bønderne; men deres Husbond tog deres Parti og stævnede Biskoppen for Kongen. Sagen synes at være gået Biskoppen imod med Hensyn til Bandsættelsen, dog således, at Kongen lovede, at Præsten skulde få Høet tilbage, hvis det var hans med Rette, og Domstolene tilkjendte ham det. Men Tavsen tog sig det meget nær, at Bandsættelsen således var bleven hævet, inden Sagen var endelig afgjort. Samme År skrev han så en lille (dog ikke til Trykken bestemt) Afhandling om Bandsættelse. I Tilskriften til Biskop Peder Palladius og Dr. Joh. Machabæus taler han om, at nogle af de gjenstridige Jyder ved dette Middel kunde nødes til Herrens Bord og beder dem om at hjælpe Præsten i Omme; dernæst taler han om den uheldige Stilling, hvori Gejstligheden var ligeoverfor den jydske Adel, ja beder Gud befri dem for denne „uædle Adel." I selve Skriftet udtaler han sig på en underlig skarp Måde mod den verdslige Regjering. Tilsidst kommer han tilbage til Sagen i Omme og mener, at selv om Bønderne bleve frikjendte af den verdslige Ret, bör de dog udelukkes af Kirken.[2]) — Det er klart, at hans Bitterhed mod Adelen især grunder sig på dens Tilbøjelighed til, med eller imod Loven, at sætte sig i Besiddelse af gejstligt Gods. — Et af hans Mundheld var, at Gud var vred på ham, når han ikke

---

[1]) Findes i „Ny kirkeh. Saml.", III, S. 307 fl. — [2]) Aftrykt i hans Småskrifter, udg. af Rördam, S. 307—327.

hver Dag sendte ham en ny eller stor Plage. — Om hans Død og om hans Efterladte se ved År 1561.

Strid om Byens Handelsret

Efter sit Ophold her i Byen i April og Maj 1542 rejste Kongen nordpå i Jylland, hvor han afgjorde en for Ribe meget vigtig Sag. — Vi have i 1ste Del, S. 383 fl., set, at Kristian den 1ste 1480 gav Ribe By en fuldkommen fri Handelsret overalt i Danmark som et Privilegium, denne Bys Borgere skulde nyde fremfor alle andre Kjøbstedborgere. Sammesteds, S. 396 fl., have vi set, at denne særlige Ret, forsåvidt den angik Handelen i selve Kjøbstederne, stadfæstedes ved en kongelig Rettertingsdom, afsagt i Randers 1492; men vi have også set (S. 427), at Striden oprippedes påny 1506, uden at det vides, hvad Resultatet dengang blev, og dernæst (S. 460 fl.), at Kristian den 2den vel ved en almindelig Lov afskaffede alt Opkjøb og al Omrejsen med Varer på Landet, men strax efter gav Ribe By fri Handelsret overalt på Landet i Ribe Stift og Vendsyssel. Da Kristian den 2dens Lov kort efter blev ophævet i sin Helhed, fik Ribe By naturligvis sin frie Handelsret over hele Landet tilbage; men de øvrige Kjøbstæder kunde, hvad der var rimeligt nok, ligeså lidt nu som för finde sig i denne Ribernes Forret. Hvorledes denne netop på denne Tid er bleven anfægtet, ses af en Afskrift af en „Supplik“ fra Ribe By, som siges at være bleven overgivet til Kongen personlig i Haderslev Tirsdagen efter Helligtrekonger. Året angives ikke; men da Kopien er indført i det S. 14 nævnte Håndskrift af 1542 umiddelbart efter Klageskriftet af 1540 (S. 16 fl.) er det enten 1541 eller 1542. I denne Bönskrift klages der over, at de øvrige Kjøbsteder ville forhindre Ribe Borgeres Handel, som dog er ganske nødvendig, da Byen ligger i en skarp Egn, af hvilken den ingen Tilførsel kan have. Ålborg og andre af de nordlige Kjøbsteder havde således sendt dem en mundtlig Advarsel og Undsigelse, at hvis de kom i Vendsyssel og de Egne med Vogne og indførte noget „Kjøbenskab“ og udsolgte, skulde de tage Varerne fra dem og mishandle dem. Ligeledes vilde Århus og de østre Kjøbsteder forbyde dem at handle indenfor 2 Miles

Afstand fra Byerne. Endelig havde Borgmestere og Råd i Kjøbenhavn tilskrevet dem, at de ikke måtte handle paa Sjælland under Tab af Gods, Liv og Lemmer. De bede derfor Kongen om at beskytte dem i deres Privilegier, da de ikke selv kunde rejse om med væbnet Hånd; hvis de ikke fik Kongens åbne Brev herpå, måtte de forlade og opgive deres Handel og „Kjøbenskab."

I Anledning heraf stævnede Kongen Fuldmægtige fra alle Kjøbstederne i Nørrejylland til at møde for ham med deres Friheder og Privilegier i Viborg, hvor Sagen blev foretaget på Kongens Retterting Trinitatis Söndag (d. 4de Juni). De andre Kjøbsteder klagede over, at Riberne handlede allevegne på Landet, endogså tæt udenfor Byerne, skjönt disse havde Privilegier, som forbød sådan Handel indenfor en vis Afstand. Fremdeles klagede de over, at Riberne på Landet udsolgte Humle, Salt og Klæde med Skjeppe, Alen og Vægt, altsa i små Dele. Riberne fremlagde herimod Kong Hanses Dom af 1492, ifølge hvilken de havde Ret til at handle i alle Kjøbsteder i Jylland med Borgere, Gjæster og Bønder. (Ellers måtte en Gjæst i Kjøbsteden kun handle med dennes egne Borgere, undtagen på Markederne). Med Hensyn til dette Punkt blev da „afsagt for Ret", at Ribe Borgere skulde beholde denne Ret, men de øvrige Kjøbsteders Borgere til Gjengjæld nyde samme Ret i Ribe. Med Hensyn til Landhandelen bestemtes, at alle Kjøbstedmænd i Jylland skulde være berettigede til at handle overalt på Landet i hvilkensomhelst Afstand fra Byerne, men ikke med Alen, Vægt, Skjeppe eller Måde, altså kun i större Partier.[1]) — Riberne mistede altså deres særegne Forrettigheder, vistvok til ikke ringe Tab for sig, men bevarede dog en Del af deres frie Handel. Det er vel også et Spörgsmål, om den særegne Ret, som Ribe Borgere 1522 havde fået til at handle (eller idetmindste opkjøbe) allevegne på Landet i Vendsyssel og Ribe Stift, derved bortfaldt.

[1]) Dommen findes i Rådhus-Skabet. Se Ursin: Beskr. over Viborg, S. 87.

Idetmindste påberåbtes og anerkjendtes den senere. Se ved Åar 1640.

Den senere Biskop Hans Laugesen fortæller i sin 1551 eller 1552 holdte Tale, om hvilken der senere vil blive talt mere, at på dette Møde en Borger fra en af de andre Byer meget hidsigt beskyldte Riberne for at de ikke blot dreve Øxne og Får, men Gjæs og Höns i store Flokke. Den ene af Ribe Borgmestre stod da op og, efter at have udbedt sig Ordet, tilbød han den Anden et Væddemål, som skulde gjælde Livet, om, at Riberne ikke plejede at drive med Får og Gjæs; den Anden blev da bange, faldt på Knæ og bad alle de Tilstedeværende om Tilgivelse. Kongen spurgte da Afsendingerne fra de andre Byer, hvor langt de Bønder, som Riberne plejede at handle med, bode borte fra deres By; de svarede: „2 eller flere“ og tilföjede, at Riberne derimod bode 24 Mil eller mere borte. De mente vel dermed, at Riberne havde mindre Ret til at handle der, men Kongen tog det anderledes og sagde: „Hvorfor ligge I dovne Karle da så længe om Morgenen, at Riberne kunne konme den lange Vej og handle, förend I kunne komme de 2 Mil“, hvorefter Kongen gav Riberne Ret til at handle allevegne.

1543. En Læsemester (Lektor) ansættes.

Det var allerede i Kirke-Ordinansen bleven bestemt, at hvert Domkapitel skulde underholde på Stedet en Læsemester (Lektor), som på Latin skulde holde Forelæsninger over den hellige Skrift for Kanniker, Skoledegne og forstandige Borgere. I Riber-Artiklerne gjentages denne Bestemmelse, som især fik sin Betydning derved, at man på den Tid ikke turde stille den Fordring til Enhver, som vilde være Præst, at han skulde have studeret ved et Universitet. — I Ribe havde dog, som vi have set, Superintendenterne hidtil tillige gjort Tjeneste som Læsemestre. Nu døde imidlertid M. Morten Krabbe, som havde været Provst (Regnskabsprovst) på Tyrholm (Thyholm) og i Opslo og Medlem af det norske Rigsråd. Han havde tillige haft et Kannikdömme, dog ikke af de residerende, ved Ribe Domkirke. Kapitlet androg da på, at dette ledige Kannikdömme for evig Tid måtte lægges til Læsemesterens Underholdning, eftersom Kapitlet „ikke

var formående at opholde en Theologum og Læsemester efter Ordinansens Lydende". Kongen, som i Foråret 1543 atter var kommen til Ribe, bevilgede dette ved et Kongebrev, udstedt d. 9de Marts.[1])

Det Kannikdömme, som således blev henlagt til Læsemesteren, var Præbendet Alslev (se 1ste Del, S. 592), hvis Indtægt dog kun var 6 Ørt. Korn. Stillingen var altså ussel, om end Kapitlet gav et lille Bidrag af sine Fællesindtægter. Det varede derfor også endnu nogle År, förend den kunde besættes. Den første Læsemester blev M. Jens Knudsen Holm, den samme Mand, som 1539 havde overtaget Skolemester-Æmbedet ved Domskolen. 1542 havde han opgivet denne Stilling, i hvilken han havde vist sig meget uheldig (se i det Følgende om Grundit) og var påny dragen til Wittenberg, hvor han i Juni blev indskreven ved Universitetet. Her opholdt han sig i $4^1/_2$ År og modtog oftere på Bugenhagens Anbefaling Understøttelse af Kongen, således i Avgust 1544 i Anledning af, at han da skulde tage Magistergraden. I December 1546 vendte han endelig tilbage til Fædrenelandet. Bugenhagen omtaler ham i den Anledning som en fornuftig og temmelig velstuderet Mand, hvem han anbefaler til en Ansættelse.[2]) Allerede i Efteråret samme År tillægges der ham ved Divisionen af Kapitlets Fællesindtægter 16 Ørt. Korn og $^1/_2$ Td. Smør, så at han rimeligvis allerede för sin Hjemkomst har været udset til Lektortjenesten.[3]) I de allersidste Dage af Året fik „M. Jens Læsemester" Kongens Forskrift til Lensmanden på Riberhus om, at denne skulde lade ham for dette År få Kongetienden af Jærne

M. Jens Knudsen Holm.

---

[1]) R. C., S. 219 fl. — Kongen var her idetmindste fra d. 7de til d. 10de Marts (Onsdag til Lördag efter Lætare. Den 11te var han i Haderslev. Efter „Da. Mag.", 4de R., IV, S. 210 skulde han ogsaa have været her Torsdag efter Lætare 1544; men Årstallet skal vist være 1543. — [2]) Se Schumacher: Gelehrt. Männ. Briefe I, S. 63. 84. — Geh.-Ark. Årsberetn. I, 234. 238. 244. — Krag og Steph. III, S. 80. Den på disse Steder omtalte Johannes fra Ribe kan næmlig ikke være nogen Anden end ham. — [3]) Den gamle Skolebog og efter den Terpager (R. C., S. 225) lade ham endogså have været Lektor (det vil vel sige, bestemt til denne Stilling) siden 1544.

Sogn.[1]) Rimeligvis har han selv overbragt denne Ordre. Foruden Præbendet Alslev havde han af Kapitlet Janderup Sognekalds Indtægter og desuden hvert År mindst 14 Ørter Korn og ½ Td. Smör, måske fordi han ifølge sin Bestilling ved Domkirken måtte holde en Kapellan i Janderup. 1550 fik han af Kongen endnu et ikkeresiderende Kanonikat ved Domkirken, som var blevet ledigt ved M. Peder Andersens Død,[2]) og da Vester-Vedsted Sognekald var blevet ledigt ved M. Frands Bergens Ansættelse i Kjøbenhavn, indvilligede Kapitlet i, at dette Kald for Fremtiden måtte ligge til Læsemesterens Underholdning. Rimeligvis er det Hans Tavsen, som udvirkede dette; thi det var ham, som indberettede Sagen til Kongen, som d. 22de Maj 1555 gav sin Stadfæstelse derpå[3].) — Da var Jens Holm dog rimeligvis fratrådt denne Stilling. Han afgik næmlig fra den 1555 af en ubekjendt Grund, og den gamle Skolebog synes at sætte Henlæggelsen af Vester-Vedsted Kirke til Lektoratet i Forbindelse med hans Afgang. Da hans Efterfølger, M. Hans Laugesen, først adskillige År senere blev Medlem af Kapitlet, måtte der jo også skaffes den nye Lektor en ny Indtægt. Jens Holm beholdt næmlig sine Kanonikater til sin Død d. 17de Marts 1568.[4]) Af Digteren Hans Frandsen haves 2 Digte til ham (Elegiæ, Nr. 14. — Epigramm. Nr. 17); i det ene lykønskes han til sin Helbredelse for en Sygdom; i det andet sammenlignes han meget smigrende både med Cicero og med Ovid.

Hans Enke, Karen Sørensdatter, forekommer et Par Gange i Tingbogen for 1570. Hans Datter Anna var Biskop Hegelunds første Hustru, som døde 1570 efter et Års Ægteskab. En anden Datter, Kirsten, var først gift med Borgskriver (senere Stiftskriver) Mads Ankersen i Ribe, derpå (1570) med M. Lavrids Tusanus, Præst i Højby i Odsherred. Endnu var der 2 Døtre, Ester og

---

[1]) Tegn. ov. a. L. (Da. Mag. 4de R. I, S. 255.) — I Regist. til „Da. Mag." antages det urigtigen, at det er M. Jens Viborg, som menes hermed. — [2]) Reg. ov. a. L. — Brevet er dat. Kolding Lørd. efter Kr. Himmelf. Dag. — [3]) R. C., S. 221. — [4]) Heg. Alm.

Marie, af hvilke den Sidste 1574 blev gift med Hr. Jakob Eriksen Grave, Præst i Roskilde, fremdeles to Sönner, Knud, som 1577 gik over fra Hegelunds Hus til Roskilde Skole, og Søren, som 1584 var Skriver på Dragsholm.[1])

Hospitalet stiftes.

Samme År, som Præbendet Alslev blev henlagt til Lektor-Æmbedet (1543), udstedte Kongen d. 12te Decbr. fra Haderslev Fundatsen for det Hospital i Ribe, hvis Oprettelse havde været påtænkt lige siden 1537 (se S. 11). Det kaldes et „almindeligt Hospital", hvorved rimeligvis betegnes, at det skulde have en mere almindelig Bestemmelse end de hidtilværende Helligåndsgårde og St. Jørgens Gårde, som havde haft mere begrændsede Formål. Fundatsen lyder således:

„Wii Christiann, mett Gudtz naade Danmarckis, „Norgis, Wenndis oc Gottis konung, hertug wdtij „Slessuig Holstenn Stormaren oc Dytmerskenn, Gref- „fue wdtij Oldennborg oc Delmenhorst, Giöre alle „witterliigt, att wii nu aff wor synnerlige gunst oc „naade, Gudt almegtte tiill loff oc ere oc szaa thee „fattiige saare oc syuge mennisker wdtij wor kjøp- „steed Riipe tiill nytte gagen oc wnderholding, haf- „fue beuilgett oc sambtygkt oc nu mett thette wortt „opnne breff wnde beuilge och sambtygke, att Sorte „brödre closter i forne wor kiöpsteed Riibe mett all „thenn byggening, garde, husse, abbelgard, haffue „oc gardtzrom wdtij synn lenge oc brede, som thett „nu begrebenn oc fortunden er, schall her epther „were oc bliiffue till ett aldmyndelig hospitall i forne „Riibe tiill euig tiid, som thee fattiige saare oc „syuge mennisker kunde oc schulle haffue theris „werelsse, woning oc wphold wdtij wndertagit ssamme „sortte bröders closter kircke oc kerregardtt, som „schall bliiffue tiill en sogen kircke ther sammestedtzs' „Sammebledis (sic) haffue wy tiill samme almynde- „lige hospitall wdij Riipe tiill ssamme the fattiige „theris opholdinge funderet, wndt oc tiillagdt oc nu „mett thette wortt openne breff fundere wnde, giif-

[1]) Alt efter Heg. Alm.

„fue oc beuilge thenne eptherschreffne rentte eyendom
„oc gotzs her epther att were oc tiill euig tiid fore
„euig eyendom tiill forne almyndelige hospitall at
„bliiffue schulle, som er först tree lester korn, som
„er en lest rug oc tuo lester byg, oc et halfft hun-
„drit lam huertt aar tiill gode reede tiill euig tiid
„att fange oc wpbere aff wor oc kronens partt aff
„tindtt aff Skatz herret i forne Riiber len. Tisligte
„thesse epthere twende enge, then ene, som oss elske
„Jyrgen Pederssen, vor rentemester, oc then anden,
„som Jacob Wibe, borger i forne Riipe, nu wdty
„were oc forlening haffue, huilcke enge oc her epther
„schulle were oc tiil euig tiid bliiffue hoes forne
„aldmyndelige hospitall wtj Ribe. Item then helligaand-
„aandzgaard i forne Riibe mett all syn rentte oc rette
„tiillegelsse, som os elske Iffuer Juell, prouest ther
„sammesteds, nw wdtij were oc forlening baffuer, schall
„oc efther forne Iffuer Juels død oc affgang were oc
„bliiffue hoess forne almyndelige hosspitall thersamme-
„steds tiil euig tiid, dog saa att forne Iffuer Juell, saa
„lenge hannd leffuer, schall aff samme helligaands
„gaard aarligen giiffue tiil forne almyndelige hospital
„saadann rentte oc affgiift epther hanns eygne be-
„pligtelsse breffs lydelsse, som hannd samme hospitall
„ther paa giffuett haffuer. Ther tiil haffue wij be-
„uilgett oc sambtygt, att thesse epthere hospitaler,
„som er sancti Jørgens hospitall fore wor kiøbsteed
„Koldinge teslighe thett vicarie i Wordbassi Nebel,
„huilcke forne hospitaler oc vicarie mett all theris
„rette tiilliggelsse, bynder, tienere oc all anden ret-
„tiighed her epther schulle ligge och bliiffue tiill forne
„almyndelig hospitall wdi, Riipe tiill euig tiid.
„Oc schall tuo aff capitell thee som gudfrygtiige
„(ere) oc thee armme wille were trooe, tiilskiickes att
„were forstandere wdij forne hospitall aff wore lens-
„mand superintendent capitel oc borgemestre og raad,
„oc schulle forstanderne fore hospitalet en gang huert
„aar giöre thennem gott oc clartt reede oc regenskaff
„paa altt, hues thee tiil hospitalet wpberendes och

„egien wdgiiffendes worder, saa att thee armme siuge
„menniske icke skeer fore kortt, eller att theris for-
„wendis thenem fraa wdj noger moode tiill nogen
„anden brug (end?) theris nytte eller gode wdj nogre
„moode. Sambledis skulle oc ingen indtages wdtij
„for^{ne} hospitall wdenn thee, som siuge, armme, wed-
„törffuendes mennisker ere, oc thett mett superin-
„tendentens oc forstandernes wellie oc sambtygke,
„saa att thee kiennde thennom att were saadanne
„armme mennisker, som thett beffoff (sic) haffue. Thij
„forbiude wii alle, ehue thee helst ere eller were
„kunde, serdelis wore fogeder, embitzmend oc alle
„andre for^{ne} the fattiige, saare oc siuge menniske
„wdj for^{ne} almyndelige hospitall wdj Riipe her emod
„paa samme hospitall eller paa nogenn synn rentte
„eller rettighed, som ther nu tiilliggendes er eller her
„epther ther tiill kommendes worder, att hindre,
„moye, platze, oforrette eller wdj noger moode for-
„ffang att giöre wnder wor kongelige heffuen oc
„wreede. Giffuit paa wort slott Haderslöff fredagen
„nest epther sancti Dionisii dag aar etc. Mdxl paa
„thett tredie wnder wortt secrett.[1])

Med den i Fundatsen nævnte Helligåndsgård forholdt det sig således, at den för Reformationen var bleven forlenet af Kapitlet til M. Iver Juel[2]); men efter en Overenskomst af d. 30te April 1543 havde han forpligtet sig til at svare årlig til Hospitalet 1 Læst Rug, 2 Læster Byg, 1 Td. Smör, 1 Skpd. Flæsk og 12 Dr. i Penge, hvorimod de Fattige, som hidtil vare blevne underholdte i Gården, skulde overflyttes til Hospitalet. Da Iver Juel døde 1556, forøgedes Hospitalets Indtægt af dette Gods endnu betydeligt, eftersom den fulde Indtægt af det 1669 anslås til $4^1/_2$ Læst Korn og $55^1/_2$ Mk. i Penge. En Læst Korn var 24 Ørtug, og en Ørtug udgjorde af Rug 10 Skj., af Byg 12 Skj., af Havre 18 Skj.

Fundatsen omtaler ikke S. Jørgensgården ved Ribe, og dog er det sikkert, at også den og dens Tilliggende

---

[1]) Efter Originalen i Stifts-Ark. — [2]) Se 1ste Del, S. 489, 549 fl.

tilfaldt Hospitalet. Måske grunder dette sig dog blot på en Fejlskrivning ved Fundatsens Udstedelse. Der siges næmlig i denne, at foruden Helligåndsgården „følgende Hospitaler“ overdrages til det almindelige Hospital; men derefter nævnes kun S. Jørgens Hospital ved Kolding. Alligevel bruges strax efter pány Ordet „Hospitaler“ i Flertallet. — S. Jørgensgården ved Ribe var 1523 bleven henlagt til Korsbrödreklosteret sammesteds; men fra det må den ved Reformationen igjen være bleven adskilt og tilfaldt, som sagt, nu det almindelige Hospital.[1])

Uagtet Fundatsen for Hotpitalet først er udstedt den 12te Decbr. 1543, må Stiftelsen dog vistnok være trådt i Virksomhed allerede 1537. Det omtales flere Gange för Fundatsens Udstedelse på en sådan Måde, at det må antages at have været i Virksomhed, som f. Ex. i Gavebrevet til Jakob Bartskjær (S. 10 fl.). I Slottets Regnskab for 1537—38 opføres som leveret til „Hospitalet“ 20 Td. Rug, 1½ Td. Byg. 20 Sider Flæsk, 30 Får og Lam, 2000 törre Hvilling, 2 Stig (Snese) Kabliau og ½ Td. Sild. 1541 nævnes udtrykkelig „det almindelige Hospital“, og ved Overenskomsten med Iver Juel af d. 30te April 1543 nævnes allerede dets Forstandere, Kanniken Niels Torkildsen og Borgeren Peder Tornum. — Rimeligvis har dog Hospitalets Virksomhed för Fundatsens Udstedelse været mere indskrænket.

Om Puggårds Henlæggelse under Hospitalet kan ses ved År 1554; om dettes Virksomhed og Tilstand i hele Perioden fortælles i den beskrivende Del.

Planer til Vandvejs-Forbindelser.

I September eller Oktober 1543 fik „Borgmestre og „Råd udi Ribe en Brev til Riber Kapitel, at de mue „fange en Pramgang op ad Åen, imellem Ribe og Gram „til at føre deres Ilding, Tømmer og Andet ned med, „dennom og menige Byens Indbyggere til Gavn og Bed-„ste, og derfor haver undt og samtykt, at alle de Åle-„gårde, som findes nogensteds udi Åen der imellem, som „samme Pramgang kan have Hinder af, skulle afbrydes, „at kong. Maj. derfor beder og begjærer af forskrevne „Riber Kapitel, at hvis (hvilke) Alegårde deres Tjenere

[1]) Smst., S. 514.

„have nogensted der udi Åen, at de med det Første lade „dem afbryde, efterdi samme Pramgang er dennom så „vel som Byens Indbyggere til Gavn og Gode.“[1]) — Jeg har ikke truffet Noget andensteds om dette Projekt, som ikke kom til Udførelse. Terpager fortæller om en anden, större Plan, som Kongen selv skal have haft, næmlig at forene Østersøen med Vesterhavet ved en Kanal under Benyttelse og Udgravning af de naturlige Vandløb.[2]) Heller ikke af denne Plan har jeg truffet noget andet Spor; måske er det den mindre Plan om en Pramgang til Gram, som i Overleveringen er bleven udvidet til den större Plan om en Søvej tvert gjennem Landet, hvilken sidste først halvtredie hundrede År derefter kom til Udførelse ved den slesvig-holstenske Kanal.

Tørning Len forenes igjen med Ribe Stift.

Samme År kom Tørning Len igjen i sin gamle Forbindelse med Ribe Stift, efter at have været adskilt fra det siden 1528. Anledningen hertil var, at Kristian den 3die stod i Begreb med at dele Hertugdömmerne med sine Brödre. Da det nu var Hensigten, at Hertug Hans (den Ældre) blandt Andet skulde have Haderslev og Tørning Len, vilde Kongen iforveien lade det sidste Len træde tilbage i sit oprindelige Forhold til det danske Bispedömme. Provsten i Haderslev, Hr. Antonius Kayser, måtte derfor møde i Ribe og resignerede der i Lektoriets (St. Birgittas) Kapel sit Provstedömme over den Del af Sønderjylland, som hørte til Ribe Stift, til Hans Tavsen. Denne erklærede, at han gjerne havde set, at Kayser havde beholdt det, da han havde nok at gjöre på Æmbeds Vegne i Riget (Kongeriget), men at han overtog det, eftersom det var Kongens Villie. Ligeledes overdrog Kayser det Tilsyn, som han hidtil havde ført med de tørninglenske Kirkeregnskaber, til Ærkedegnen i Ribe Domkapitel, M. Jens Viborg (og Kantoren i samme Kapitel), til hvis Provstier disse Kirker efter den ældre Ordning hørte. — Således fortæller M. Thomas Knudsen i sin Beretning om Kirke-Reformationen i Nordslesvig.[3]) — Hvilke Vanskeligheder alligevel Delingen af

[1]) Tegn. ov. a. L. (Da Mag. 4de R., I, S. 9). — 2) R. C., S. 14 fl. [3]) Trykt i Kirkekalenderen for Slesvig Stift, 1862. S. 179 fl. — Smlg. M. Jørgen Boies Beretning i „Ny kirkeh. Saml. II, S. 272.

Sønderjylland snart kom til at berede Biskopperne i Ribe, vil blive fremstillet i den beskrivende Del under Kapitlet om „Bispestolen.“

Krigsforhold. Arbejde på Slottets Befæstning og Bygning,

Samme År brød det spændte Forhold, hvori Kristian d. 3die altid havde stået til den afsatte Kristian den Andens Svoger, Kejser Karl den 5te, ud til en åbenlys Krig. En dansk Flåde under Kristofer Trondsens Anførsel foretog et mindre heldigt Tog mod Nederlandene. Ribe By havde måske tildels forsynet Flåden med Levnedsmidler; thi Byskatten for 1546 blev afkvittet „for den Tæring, Kristofer Trundsens Folk fik, de underholdt“. Der tænktes også på Slottets bedre Befæstning: Under d. 24de Oktober befalede Kongen Klavs Sehested, som nu selv var Lensmand på Riberhus, og Axel Juel, at de af al Magt skulde lade kjøre Jord og „føre Befæstning ind“ på Riberhus, især i den strenge Vintertid; siden kunde de lade „Volden og Befæstningen jævne og lægge“, det vil sige, Volden tildanne.[1]) — Det samme Kongebrev synes også at tale om et større Arbejde på selve Slottets Bygning. Dette bekræftes ved et Kongebrev af d. 20de Marts 1547 til Kapitlet med Anmodning om, at det vil lade sine Tjenere (Fæstebønder) kjøre hver et Læs Tømmer til Slottet i Anledning af den Bygning, som Kongen havde ladet begynde der.[2]) Samme År anmodede Kongen Byen om at få dens Teglgård til sin Benyttelse i 2 År til Slottes Bygning.[3]) Selv fra det fjerne Nørvang Herred måtte enhver Bonde undtagen Adelens Arvetjenere møde for at gjöre 6 Dages Arbejde på Riberhus.[4])

1545. Et Kanonikat tillagt en Medikus.

Lige i Begyndelsen af 1545 var Kongen påny her i Byen og gjorde et længere Ophold her. Han var her den 5te Januar og vilde reise den 20de.[5]) Den 19de udstedte han et åbent Brev om, at han efter det herværende Kapitels Begjering og Bevilling forordnede, at en

---

[1]) Tegn. ov. a. L. (Nye da. Mag. 4de R-, I, S. 11. [2]) R. C., S. 139. — [3]) Th. Jørgensens Kopibog. — [4]) Tegn. ov. a. L. (Da. Mag. 4de R. I, S. 294.) — [5]) Da. Mag. 4de R. I, S. 106. — S. Hans Dag samme År var Kongen atter her i Byen.

Doktor i Medicinen skulde bo her i Byen. Til Ophold for en sådan Dr. (eller Licentiatus) Medicinæ og for hans Efterkommere i samme Kunst forordnede Kongen et af de 12 Præbender og Kannikedömmer i Ribe, som han skulde nyde med alle en residerende Kanniks Rettigheder. Da der fortiden ikke var noget Præbende ledigt, havde Kapitlet bevilget, at det, når en sådan Mand kom til at bo her i Byen, vilde give ham lige Andel i dets Fællesindtægter og Rente med de øvrige Kanniker.[1])

Hvor god en Stilling der end herved tilbødes, især når der tages Hensyn til, at den, som modtog den, vilde blive den eneste i Jylland bosiddende, videnskabelig dannede Læge, som vel ikke kunde komme til at mangle Praxis, kunde Pladsen dog ikke besættes, fordi Manglen på Mænd, som havde studeret Lægekunsten ved Universitetet, var altfor stor. I Kjøbenhavn bode enkelte studerede Læger som Universitetslærere eller kongelige Livlæger; men udenfor Kjøbenhavn bode i hele Danmark kun 1 i Odense. Næsten al Praxis var i Hænderne på de såkaldte Bartskjærer, efter Navnet Barberer, hvis fornemste Virksomhed dog bestod i Udøvelsen af Lægekunsten. Egentlig skulde de kun være Kirurger; men Nødvendigheden medførte, at de også behandlede indvortes Sygdomme. Mange af den havde vistnok også ved Oplærelse fra Barndommen af og ved lang Erfaring erhvervet sig nogen Dygtighed i Behandlingen af Sygdomme, især de almindeligere.

Bartskjærer og andre ustuderede Læger.

Af sådanne Mænd havde også Ribe et större Antal, af hvilke idetmindste enkelte have haft nogen Anseelse. Flere af dem, hvis ikke alle, havde Lejlighed i deres Huse til at have Syge liggende i Kur hos sig, hvorpå et Exempel vil findes ved År 1569; og de Syge synes temmelig hyppigt at have benyttet sig heraf. 1613 nævnes $2^1/_2$ Mk. som de ugentlige Kostpenge for en sådan Syg; undertiden betaltes der vel særlig for Kuren.[2])

---

[1]) Krag og Stephanius Suppl. S. 79. Hofman: Fundationer IX, App. S. 5 fl. — [2]) 1594 krævede Hans Kristensen Bartskjær en Mands Arvinger for 25 Dr., som denne Mand skyldte ham ifølge skriftligt Bevis for et Sår, for hvilket han havde lægt ham.

Af vanskeligere Operationer kan anføres en for Kræft, foretagen 1586 på Fru Anne Stygge, Lauge Brokkenhus's til Sødringholm. Fruen var rejst her til Byen for at underkaste sig denne Kur, blev „skåren og brændt" d. 12te September, og rejste efter et Ophold af 14 Uger herfra i Novbr. „efterat Gud havde hjulpet hende fra hendes Sygdom."[1]) Om det var Dr. Amerinus eller en af Bartskjærerne, som havde hende i Kur, ses ikke. At de Sidste have kunnet sætte et Ben af, haves der et Exempel på fra 1590. — Omtrent 1550 havde der nedsat sig en „Læge" her i Byen, som lovede at helbrede Folk med noget „Krud" (Urter), som han havde med sig. Den 21te Januar 1553 udgik der et Kongebrev til den kongelige Tolder, Oluf Pedersen, om, at Kongen havde erfaret, at denne Mands Kunst var idel Bedrageri; Tolderen skulde derfor hemmelig mage det således, at han tog en Syg i Kur med Forpligtelse til at helbrede ham; hvis Kuren da mislykkedes, skulde han lade ham indsætte i Bøddeliet og gjöre Indberetning derom, for at Kongen kunde give ham videre Forholdsregler.[3]) Senere har jeg ikke bemærket noget til Manden. — I Juni 1599 var der derimod enMa rkskriger („medicus circumforaneus") og Stenoperatør fra Ungarn ved Navn Bartholomæus Fredericus Las her i Byen.[4]) — 1620 tog en „Stein- und Bruch-Snider, Leib- und Wund-Arzt" Caspar Hess, født i Heide i Ditmarsken, Borgerskab her i Byen, men er neppe bleven her længe, da jeg ellers aldrig har truffet ham nævnt. — Midt i Perioden levede der i Byens Nærhed, næmlig i Byen Jedsted, en meget berømt Læge ved Navn Terkild Eskildsen. 1594 kom der endog en Mand fra Königsberg, for at søge Hjælp hos ham. Muligvis var dog Manden af Fødsel en Sønderjyde, siden hans Navn var Aggestinus Mortensen van Husum. Terkild levede endnu 1620, da det ved et Kongebrev af 7de Septbr. pålagdes Lensmanden at underhandle med ham om at give fra sig (offentliggjöre) de Salver, som han

---

[1]) Heg. Alm. — „Törbad", (Svedebad) i en Ovn findes 1604 anvendt på Biskoppens ældste, svagelige Sön. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Tegn. ov. a. L. — [4]) Heg. Alm.

brugte, og angive, hvorledes de skulde tilberedes: Lensmanden skulde tilsige ham 500 Dr. eller mere herfor.

Det varede nogle og tredive År efter 1545, förend man fik en studeret Medikus til at nedsætte sig her i Byen. 1562 viste der sig en Udsigt. Den 9de August skrev Kongen (Frederik den Anden) næmlig til Kapitlet om en Olaus Theophili (Oluf Tøgersen?), som havde studeret i flere År både her hjemme og i Tydskland, og som nu vilde lægge sig efter Medicinen, men var uformuende. Da nu Kristian den 3die havde forordnet, at der årlig af Kapitlets Fællesindtægter skulde henlægges en Sum Penge til en Dr. Medicinæ, indtil der blev et Præbende ledigt, som kunde besættes med en sådan Person, og Kongen derfor stolede på, at der var en sådan Sum i Behold, så skulde Kapitlet i 2 År understøtte ovennævnte Person med 50 Dr. årlig. Han skulde derefter være pligtig at nedsætte sig i Ribe og lade sig bruge i sin Kunst af dem, som behøvede ham.[1]) — Kongens Brev grundede sig på en urigtig Forudsætning, og Personen blev aldrig Medikus her i Byen. Måske er han den Person af samme Navn, som 1560 rejste udenlands med kongeligt Pas og efter Hjemkomsten blev Rektor i Kjøbenhavn;[2]) han må da have opgivet Medicinen igjen. — Først 1581 blev Medikus-Stillingen her i Byen for første Gang besat med den bekjendte Amerinus, om hvem senere skal blive fortalt.

To Adelsmænds Orfejde, given Byen.

Den 13de Juli samme År udstedte 2 Væbnere (Adelsmænd, som ikke vare Riddere), Knud Henriksen og Malte Steen, et såkaldet Ortejdebrev til Byen, hvorved de forpligtede sig til ikke at fejde eller lade fejde på Ribe Bys Indbyggere eller deres Folk og Tjenere i Anledning af den Bordag (Kamp) og Trætte, som de havde haft med nogle Borgere der i Byen.[3]) — Knud Henriksen eller „Hjerresen“, som han også kaldes, var af en Familie, som i længere Tid havde ejet Røddinggård. Hans Fader, Henrik Knudsen, er med om

---

[1]) Tegn. ov. a. L. — [2]) Nyerup og Kraft.: Litter.-Lex. — [3]) Brevet er aftrykt i Kath.-Skr. Indb.-Skr. for 1847, S. 23 fl. — „Sterm“ er en Fejllæsning for „Steen“.

at forsegle Brevet. Sönnen var med på Toget mod Ditmarsken og solgte 1561 sin Fædrenegård til Hr. Niels Lange til Kjærgård. — Familien Steen havde i 15de og 16de Århundrede Ejendomme tæt nord for Kongeåen, f. E. Sønderskov og Plovstrup. — Til Sammenligning kan anføres, at 1512 nogle Borgere i Odense gave Borgerskabet i Middelfart en „fast Orfejde“ for en Slægtnings Død, hvem nogle Kjerteminde Borgere havde ihjelslaget på Brolykke.[1])

1547 Gravsogn nedlægges.

I Byens nordlige Forstad havde der i de sidste År dannet sig Forhold, som Byen var meget misfornöjet med. Byen indgav derfor i Foråret 1547 et Bönskrift til Kongen af følgende Indhold: Der lå udenfor Byen, men på dens Grund, en lille By ved Navn „Gravsogn“ (så kaldet, fordi den havde benyttet den hellige Gravs Kirke[2]), som lå strax nordenfor Byen indenfor Tved Å). Tidligere havde der kun stået nogle få Huse, som dels lå på Nonneklosterets Mark, dels på St. Jørgens-Gårdens Grund, som Kongen nu havde skjænket til Hospitalet, dels på nogle små Tofte, tilhørende St. Kathrine Kirke. Nu var der derimod opstået en så stor Forsamling, at den var lig en Fjerdedel af Byen[3]). Beboerne skattede for en Del hverken til Kongen eller til Byen; alligevel brugte de Byens Græsgange ligesom Borgerne, foruden anden Besværing og Guds Fortørnelse, som skete der. Man kunde befrygte Brand og Forræderi af disse Folk, da Forsamlingen var ganske stor og for störste Delen „løsagtig.“ — Byen andrager derfor på, at den måtte befries for denne unyttige Befolkning; hvis Nogen af den vilde flytte ind i Byen, var der vel Rum til dem, og Byen vilde handle forsvarligt imod dem. Den vilde give Kongen, Hospitalet og Kirken den Afgift, som tilkom dem, eller Mere efter Kongens Bestemmelse.[4])

---

[1]) Fynske Aktst., I, S, 154. — [2]) Allerede 1536 havde Byen andraget på, at denne Kirke måtte blive nedlagt, og de i dens Sogn boende „Bønder“ henlægges til Byens Sognekirker (se S. 4), og dette var rimeligvis sket. — [3]) Rimeligvis noget overdrevet. — [4]) Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1839, Bilag 12.

Under 17de April udstedte Kongen fra Koldinghus et åbent Brev, i hvilket han af de i Byens Andragende anførte Grunde befaler, at Gravsogns By strax skal afbrydes, så at Ingen for Fremtiden må bo der. Hvis Beboerne ville flytte ind i Ribe og bo der og skatte og skylde ligesom andre Borgere, skal det stå dem frit; men Husene skulle være flyttede bort inden S. Hans Dag; hvis ikke, tillades det Borgerne i Ribe at ødelægge dem.[1])

Det var en vidunderlig kort Frist, de stakkels Beboere fik, inden hvilken de skulde være flyttede bort med Hus og Alt. And. Sør. Vedel fortæller[2],) at de flyttede ind i Byen og der byggede en ny Gade, som fik Navn af det Sted, hvor de forhen havde bot. Han må herved mene den Gade, som endnu kaldes „Gravsgade“, på Byens sydlige Side. Denne Gade har altså ikke, som man skulde tro, sit Navn deraf, at den strakte sig langsmed Byens Grav, men af det forhenværende Gravsogn. Den nævnes i Virkeligheden ikke för denne Tid og forekommer i det 16de og Begyndelsen af det 17de Århundrede undertiden ligefrem med Navnet „Gravsogn“ eller „Ny Gravsogn“ i Modsætning til „Gammel Gravsogn“ norden for Byen.

Uagtet Kongen ikke i sit åbne Brev havde svaret på Byens Andragende om at få Gravsogns Jord i Fæste, skete dette dog. Samme År, den 29de Juli (St. Olai Dag), udstedte Byen en Forpligtelse til Hospitalet på 8 Mk. 10 Sk. i årlig Afgift „af nogen Jord, som liggendes er her udi Gravsogn, som kaldes St. Jørgens Jord“.[3]) Ligeledes betalte Byen årlig til St. Kathrine Kirke, hvad denne årlig havde haft i Jordskyld af 7 Mænd i Gravsogn, oprindelig 3 Mk. 6 Sk. Ved Pengenes Forandring stege disse Summer senere efterhånden noget.[4]) — Blandt de Mænd, som tidligere havde betalt denne Jordskyld, nævnes „Hr. Niels i Grav Sogn 2 Sk“. Rimeligvis havde han været Præst ved Gravs Kirke, men ved Bortflytningen mistet sit lille Æmbede. Senere levede han vist-

---

[1]) Smst. Bilag Nr. 13. — [2]) Terpager; R. C., S. 18. — [3]) Anf. Indb.-Skr., Bilag Nr. 14. — [4]) Kirkens ældste Jordebog (Stifts-Ark. Capsa 33.)

nok under meget ringe Forhold her i Byen. 1572, d. 26de Juni, var Hr. Niels Gravsogns Datter Mette og en anden Kvinde på Rådhuset, hvor de bleve truede med, at hvis de herefter skjændtes eller sloges indbyrdes eller med Andre, skulde de enten drages af deres Klæder og slide Ris på hinanden eller også straffes efter Stadsrettens Lydelse uden nogen Nåde, det vil vel sige, bære Sten på deres Hals op og ned ad Byens Gader (Stadsretten, Kap. 14). — Gravsogns Mark fik senere Navnet „Hans Hegelunds Mark" efter Rådmand Hans Hegelund, som en Tid havde den i Leje af Byen.

1548. Udskiftning af Byens Enge.

Hidtil havde alle Byens Jorder, med Undtagelse af nogle små Tofter, ligget i Fælled og vare, såvidt man kan se, kun blevne benyttede til Græsning for Byens Kvæg. Man forstår ikke, hvorledes Indbyggerne dengang have kunnet forsyne sig med det fornødne Hø, ikke blot til deres Kjør, men også til de Stude, som Kjøbmændene om Vinteren, og især om Foråret, i længere eller kortere Tid måtte holde på Stald, förend de udførtes. I Året 1525, da Byen hævdede sig Eneretten til „Holmene", tænkte man dog allerede på at udskifte dem mellem Borgerne, når Byen var kommen i Enebesiddelse af dem.[1]) — Først 1548 kom denne Plan til Udførelse, idet man under Udskiftningen tillige indbefattede den såkaldte „Østermå" (Østermade) nordenfor Byen. Nærmere Oplysning om denne Sag vil findes i den beskrivende Del, Kap. 19 om Markvæsenet.

1550. Stadfæstelse af Byens Privilegier.

Den 9de Marts 1550 udstedte Kongen (Kristian den 3die) under et Ophold i Flensborg et åbent Brev af det Indhold, at Borgmestere og Rådmænd i Ribe havde forevist ham de Privilegier, som hans Forfædre, de fremfarne Konger i Danmark og Hertuger i Hertugdömmet, nådeligen havde undt dem. Disse Privilegier meldte, at Borgerne i Ribe måtte søge deres Næring og Bjerging med deres Kjøbmandshandel i Jylland og andensteds i Danmarks Rige, af den Grund, at Byen var beliggende yderst i Riget mod Hertugdömmet, og der påkom dem stor

[1]) Se, 1ste Del, S. 468.

Besværing og Tynge, besynderligen af store Floder og Vandsøgning af Storm og Uvejr, hvorved deres Skibe, Huse og Damme der for Byen og omkring Byen fordærvedes og tilintetgjordes. Kongen har derfor taget Borgmestere, Rådmænd og menige Borgere med deres Hustruer, Börn og Gods under sin Beskjermelse, at fordagtinge og forsvare til alle Rette, og stadfæster alle de Nåder, Friheder og Privilegier, som ere blevne dem undte af fremfarne Konger og Hertuger.[1]) — Dette Frihedsbrev er omtrent en Gjentagelse af Kristian den Førstes af 1480, som findes i 1ste Del, S. 383 fl.

Ny Krigsfare.

Kristian den 3die måtte endnu bestandig frygte for et Angreb af Kristian den Andens Svigersönner. Mod Slutningen af 1550 fandt han sig derfor foranlediget ved nogle Krigsfolk, som samlede sig ved Elben, til at forstærke den væbnede Magt i denne Del af Landet. Flere Lensmand fik derfor Befaling til at afsende i alt 50 Karle og Heste, som Nytårsdag skulde være tilstede i Ribe.[2]) Tydskland var på den Tid så opfyldt af omflakkende Krigsmænd (Landsknegte), som vare villige til at tjene Enhver, som kunde betale dem, at en betydelig Krigsmagt kunde samles i en Hast, uden at enten den selv eller de nærmeste Stater vidste, hvad dens Bestemmelse var, hvorfor man altid måtte være belavet på et pludseligt Overfald. — Også kongelige Hofsinder bleve sendte til Ribe, og Lensmanden på Riberhus fik Ordre om at underhandle med Bønderne om at give Penge for deres Gjæsteri (Forpligtelse til at modtage Husbonden eller hans Folk), for at disse Penge kunde anvendes til Hofsindernes Indkvartering.[3]) Strax efter fik Ribe By tillige Ordre til at underholde 110 Knegte (Landsknegte) for en kort Tid, og 40 for en længere Tid. — Til den Krigsskat, som i denne Anledning pålagdes Kjøbstederne, betalte Kjøbenhavn og Malmø hvert 1500 Dr., Ribe 1000 Dr., Odense og Ålborg 500 Dr., Århus, Randers, Kolding og Viborg 400 Dr. Så stor ansås

---

[1]) Rådhus-Skabet. — [2]) Tegn. ov. a. L. — [3]) Smst. (Begyndelsen af 1551).

Ribe Bys Evne endnu på den Tid at være i Forhold til de andre danske Byers.[1])

1551 fik Ribe Domkapitel følgende kongelige Frihedsbrev, som i flere væsentlige Punkter ordner Forholdene i Kapitlet efter den nye Stilling, hvori det ved Kirke-Reformationen var indtrådt: 1551 Friheds-brev for Kapitlet.

„Vi Kristian, med Guds Nåde Danmarks, Nor-„ges, Venders og Gothers Konge, Hertug i Slesvig „Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi „Oldenborg, og Delmenhorst, Gjør Alle vitterligt, „at vi af vor synderlige Gunst og Nåde have taget „annammet og undfanget og nu med dette vort „åbne Brev tage, annamme og undfange os elskel. „Hr. Ærkedegn, Degn, Provst, Kantor og menige „Kapitel udi Riber Domkirkes Hjin, Tjenere, Vord-„nede, Gods, løst og fast, rørende og urørende, „ihvad det helst er eller være kan, Intet undtaget „i vor kongelige Hegn, Værn, Fred og Beskjer-„melse, besynderligen at ville forsvare og fordagtinge „til alle Rette. Sammeledes have vi af samme Gunst „og Nåde fuldbyrdet, samtykket og stadfæstet og nu „med dette vort åbne Brev fuldbyrde, samtykke og „stadfæste alle de Nåder, Friheder og Privilegier, „som dem tilforn udi fremgangen Tid af højbårne „Fyrster, fremfarne Konger udi Danmark, deslige-„ste af vore Forfædre, Hertuger og Grever udi vort „Fyrstendom Slesvig og Holsten nådeligen og gunste-„ligen undt og given ere, så de dem herefter fri „og kvit og udi alle Måder ubehindret nyde, bruge „og beholde må for os og vore Efterkommere, „Konger udi Danmark, dog vor Reces og Ordinans „om den gejstlige Religion hermed uforkrænket. „Sammeledes må og skulle alle Prælater, Kanniker

[1]) Det foregående År havde Lensmanden udført dette således, at han havde taget 10 Sk. af Bønderne, men kun givet Borgerne i Ribe 8 Sk. om Dagen for en Karl og en Hest, hvorover Byen havde klaget. Lensmanden havde da fået Befaling af Kongen til at give Borgerne således, at det kunde være lideligt og skjelligt. (Tegn. ov. a. L.: Onsd. efter Pauli Omvendelse 1550.

„og Vikarier udi Ribe, deres Arvinger nyde Halv-
„delen af det første Års Rente af deres Forlenin-
„ger efter deres Død, og anden Halvdelen skal
„forskikkes til vort Universitet udi vor Stad Kjøb-
„benhavn. Skal og forne Kapitel i Ribe „mue“
„(ɔ: måtte) nyde og beholde den rette og sædvan-
„lige Frihed, som af første Kapitels Begyndelse været
„haver, og hver, som han er gammel til i Kapitel,
„muge“ optere og opstige til bedre Præbinde, når
„noget Præbinde vacerer og ledigt bliver, så at
„den, som da nys Præbinde fanger (ɔ: det nyvalgte
„Medlem af Kapitlet), skal annamme et af de
„ringeste Præbinder efter deres Statuter og Frihed.
„Desligeste skulle og alle de, som Rente have udi
„Riber Domkirke, herafho lde, hvis Tynge og Tjene-
„ste der falder hos Kapitel og Domkirken eller
„i andre Måder, hver efter sin Rente, og de, som
„ikke selv residere og boendes ere, skulle have deres
„fuldmyndige Prokuratores dagligen hos Domkirken
„besiddendes (ɔ. boende), som for dem til al Tynge
„og Tjeneste svare og fuldgjøre skulle, dog undta-
„gen vor Tjeneste i vort Kancelli og vor Renteme-
„ster, hvilke som skulle være fri for (ɔ: have Fri-
„hed til?) at optere, ligesom de vare besiddendes
„tilstede, og dog være fri for al Tynge, så længe
„som de ere udi vor daglige Tjeneste. Desligeste
„ville vi, at alle de, som Kannikdom eller Vikarier
„have udi forne Riber Domkirke eller herefter fan-
„gendes vorder, skulle bo derhos og gjøre Tjeneste
„udi Kirken og bygge og forbedre deres Gårde og
„Residenser, uden de ere udi vor daglige Tjeneste,
„eller og de ere udi Studio udi noget Universitet,
„dog så, at de, som havde nogen Forleninger udi
„forne Riber Domkirke, för vor Ordinans og Reces
„udgik om de Personer, som de gejstlige Len havde,
„at de nyde dem udi deres Livetid efter samme
„vor Ordinanses Lydelse. Sammeledes skulle og
„forne Kapitel eller Vikarier i Ribes Tjenere her-
„efter ej besværes med Ægt, Hold eller anden

„Tynge ydermere end Adelens Tjenere udi nogen „Måder, uden så sker, at vi dem nogentid for nød- „tørftige Sagers Skyld Behov have, og vi da lade „dem tilsige med vore egne Breve. Thi forbyde „vi osv. — Givet på vort Slot Flensborghus Fre- „dagen næst efter Søndagen Quasimodogeniti (d. „10de April) År etc. 1551.[1])

1553 Hr. Niels Torkilsen.

Den 20de Juni 1553 døde Hr. Niels Torkilsen, Kannik ved Ribe Domkirke. Hans egentlige Navn var måske Niels Jensen; thi i det Skjøde, som han fik 1528 på det nuværende Rådhus, kaldes han „Niels Jensen eller Torkilsen.“ 1513 omtales han som Kristian den Andens Kapellan, 1517 som Skriver på Kjøbenhavns Slot. 1521 var han tillige Tolder på Falsterbo. Kongen lønnede eller belønnede ham med flere gejstlige Len. 1573 fik han således Thoreby Kirke på Falster. 1520 var han Kannik i Kjøbenhavn, men fik samme År Pavens Tilladelse til at overdrage dette Kanonikat til en Anden.[2]) Samme År fik han St. Jørgens Gård i Grenå i Forlening.[3]) — Til et Kannikdømme i Ribe havde Kongen allerede anbefalet ham 1514. Om han allerede dengang fik et sådant, ved jeg ikke; men 1525 kom han til Ribe for at „protestere“, d. v. s. erklære, at han vilde residere som Kannik ved Domkirken,[4]) og medbragte tillige en Anbefaling fra den nye Konge til Borgmester og Råd i Byen. 1520 havde Kristian den 2den tillige optaget ham og hans rette Arvinger i Adelstanden ved et Diplom, som er bevaret af Terpager.[5]) Han bode fra nu af i Byen og kjøbte 1528 den ovennævnte Ejendom. Han understøttede Jens Pedersen Grundit, som

---

[1]) Efter en Vidisse, som Provsten i Kapitlet, Iver Juel, samme År den 4de Juli lod tage på Viborg Landsting (blandt Ribe Domkap. Breve i Geh.-Ark.) Afskriften er dog mindre nøjagtig i Ordenens Former, hvorfor Brevet her leveres med Nutidens Retskrivning. — [2]) Pavebreve ved Munck (Ny hirkeh. Saml. VI, S. 573.) — [3]) Suhm.: Ny Saml. I, S. 356. — [4]) G. L. Badens efterl. Papirer i Ministeriernes Arkiv. — [5]) R. C., S. 124. — [6]) Tildels efter Gravskrifter, som findes i Terpagers „Inscript.“ Rip., S. 82, — Om Niels Terkilsen se Rørdam „Kbhns. Kirker og Klostre“, S. 146.

senere blev Sognepræst ved Domkirken, under hans Skolegang og roses af Grundet som en from og klog Mand. Han bode selv i sin Kannikresidens, som lå i Skolegade ved Siden af Latinskolen. Huset er senere ombygget; men et Stykke Egeplanke med hans Våben og en religiøs Indskrift på Latin er indsat over Gadedören i det nye Hus. Han efterlod sig ved sin Død en Enke, Kirsten, som blev gift med en Borger her i Byen ved Navn Knud Lassen, og 2 Sönner, Anders, der døde 1559 som Student, og Oluf (Nielsen), som bebode det nuværende Rådhus, og hvis Kone, en Datter af Borgmester Lavrids Tøgersen, efter hans Død 1587 ægtede den senere Biskop Hemmet.

1554. Puggårds Regnskab.

Siden 1547 havde M. Thomas Knudsen haft Bestyrelsen af Puggård, således at han aflagde Regnskab for Stiftelsens Indtægter og Udgifter. Hans Regnskab for 1552—53 (som det synes, fra Mikkelsdag til Mikkelsdag) er bevaret,[1]) og et kort Uddrag af det skal finde Plads her:

Indkomsten udgjorde 56½ Ørt. 4 Skp. Rug, 49 Ørt. 3 (?) Skp. Byg, 14 Ørt. Havre, 2 Tusinde Hvilling, 1 Snes Torsk, 1 Td. Sild og i rede Penge 79 Mk. 9 Sk. 1 Alb. (deriblandt 18 Mk. i Rentepenge foruden 15 Mk., som Hr. Niels i Hospitalet oppebar), endvidere Lustrup Tiende, solgt for 18 Mk. af Hr. Oluf i Henne 30 Mk. og nogle Restancer, så at Indtægten ialt blev 707 Mk. 7 Sk.

Hvad Udgiften angår, ses det, at der allerede dengang var truffet en Overenskomst med Hospitalet eller måske med dettes Kapellan og Husfoged (thi disse 2 Stillinger var dengang forenede), Hr. Niels Jensen, om Bespisningen af et Antal Skolediscipler i Hospitalet. Der udbetaltes ham herfor 339 Mk.; men Kostgjængernes Antal angives ikke. Desuden betaltes der Hr. Jens Pedersen (Grundit) 22½ Mk. for „Gabriels“ Kort fra Påske til Mikkelsdag. Rimeligvis er det en Skolediscipel, af hvilke Grundit, som bekjendt, havde mange i Huset

---

[1]) Findes i G. L. Badens Papirer (se ovenfor).

En Niels Fynbo, måske også en Discipel, fik 9 Mk. — Endvidere indkjøbtes af Skolebøger 20 Exemplarer af Torrentinus og 10 af „Composita verborum“, udentvivl til Uddeling mellem de fattige Disciple. De kostede 30 Mk., og en enkelt Discipel fik endnu 5 Sk. 1 Alb. til en Donat.

De 5 Lokater lönnedes med 135 Mk.; desuden havde de fri Bolig i eller ved Puggård.[1]) Om Skolemesteren også bode der, er usikkert.

Man understøttede endog Studenter. Således leveredes på Superintendentens Befaling Mag. Lavrids (Nielsen), Sognepræsten ved Domkirken, 30 Mk., som sendtes til Wittenberg; senere sendtes der Hans Madsen, som opholdt sig sammesteds, 9 Mk., og der gaves Mogens Kristiernsen til Tærepenge, måske ved hans Afgang til Universitetet, 3 Mk. — Små Beløb anvendtes til Reparationer på Puggård og dets Boder „i Skoven“ (d. v. s., i den nuværende Korsbrödregade).

Regnskabet er efterset og godkjendt af Lensmanden, Superintendenten, Ærkedegnen og Dekanus i Kapitlet og begge Byens Borgmestere. Til Slutning bemærkes, at det var sidste År, da Mester Thomas oppebar Puggårds Rente, hvilken derefter blev lagt til Hospitalet.

Den Forandring, som her omtales, er rimeligvis foranlediget ved et Kongebrev af 3die Decbr. 1551 til Lensmanden Jesper Krafse. Kongen har „forfaret“, at han i sin den 16de Marts 1537 afsagte Dom (se S. 9) havde lovet at lade gjöre en Skik på, hvorledes der skulde forholdes, for at så mange fattige Peblinge som muligt kunde få deres Underholdning af Puggård.[2]) Lensman-

[1]) „Leer till Hørers Kamer“ (vistnok: Hørernes Kamre) — „2 Quinder, som lagde locaters loffte“. — I Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1826 findes efter en gammel Optegnelse fra 1606, at i gammel Tid havde en af Hørerne haft sin Bolig i et 4 Fags Hus ved Puggård, som lå ud mod Graven (Gravsgade) og senere brugtes som Stald; senere fik de bedre Boliger, dels i Puggård, dels ved Skolen, på hvilket sidste Sted de tilsidst alle kom til at bo. Heri er dog vist en Misforståelse; oprindelig have de vistnok alle bot i det omtalte 4 Fags Hus. — [2]) Det var dog egentlig ikke det, som var sagt i den anførte Dom (se S. 9).

den skulde derfor i Forening med Superintendenten, Kapitlet og nogle af Borgmestere og Råd overveje Stiftelsens Evne og gjöre en Bestemmelse om, hvor mange fattige Peblinge der årlig kunde opholdes af den, dog således, at Puggård (Bygningen) holdtes vedlige.[1]) — Det er vel efter disse Mænds Indstilling, at Kongen d. 11te Januar 1554 med Rigsrådets Samtykke bestemte, at det til Puggård hørende Gods, „som i lang Tid havde været i Misbrug, så at Skolen og Peblingerne ikke havde fået deraf, hvad de burde", (om de sidste År kunde dette dog neppe siges), med Bønder og Tjenere og alt Andet, som nu hørte dertil, skulde ligge og blive til det almindelige Hospital i Ribe, hvis Forstandere skulde have det i Forsvar og oppebære Renten og deraf altid holde 12 Peblinge til Kost, til 2 Måltider om Dagen, samt give 5 Lokater hver 2 Dr. hvert Fjerdingår. Overskudet skulde tilfalde Hospitalet; dog skulde dette vedligeholde Skolegården (hvorved menes Puggård), så at Skolemesteren og Lokaterne kunde have deres „Værelse" (Bolig) der. Af de 12 Peblinge, som nøde fri Kost, skulde 4 hver Dag søge Kirken, om Formiddagen mellem 5 og 6 og om Eftermiddagen mellem 2 og 3 (til Lovsangen) og hjælpe til at synge og gjöre anden Gudstjeneste. Når nogen af dem afgik, skulde Kapitlet have Magt til at indsætte andre i Stedet, dog efter indhentet Erklæring fra Skolemesteren og Læsemesteren, for at ingen skulde vælges, som ikke havde Villie til at studere og gav godt Håb. Superintendenten skulde føre Tilsyn med, at ingen valgtes, som ikke var trængende og bekvem. Hvis de Indtagne ikke vare bekvemme og flittige, eller de opførte sig utilbørligt, skulde Superintendenten gjöre Kapitlet opmærksomt herpå, og dette skulde da forvise de Uværdige og indtage Værdige i Stedet, hvis de ikke vilde miste den dem herpå givne Frihed.[2])

Man kan ikke sige, at Skolen vandt for Öjeblikket

---

[1]) Tegn. ov. a. L. (aftrykt i „Ny kirkeh. Saml." III, S. 354.) —
[2]) Terpager: R. C., S. 483 fll. — Krag og Steph.: Krist. III.s Hist, Suppl. S. 128 fl.

ved denne Ordning i Sammenligning med den, som Th. Knudsens Regnskab udviser. Om Kostgjængernes Antal forøgedes, kan ikke ses; men andre Understøttelser bortfaldt, og Lokaterne eller Hørerne synes at have mistet Lidt af deres iforvejen ringe Indtægt, hvilket ikke var heldigt, da disse Underlæreres ringe Stilling var en af de uheldigste Omstændigheder ved Fortidens Skoler. Siden fik de dog også Kosten i Hospitalet, hvorved deres Stilling forbedredes noget. — Havde Skolen selv kunnet beholde Puggårds Gods indtil vore Tider, vilde det naturligvis have været meget fordelagtigere for den; men derpå kan man neppe forlange, at det 16de Århundredes Mænd skulde have tænkt. — Om Indretningen af Spisningen i Hospitalet for Skolens Disciple og de Forandringer, som efterhånden foregik med den, vil blive talt i den beskrivende Del.

Efterat det særlige Forstander-Æmbede i Puggård således var ophørt, flyttede Skolemesteren ind der. Således siger idetmindste Terpager (R. C., S. 495) og tilföjer, at det var Hans Tavsen, som opnåde dette hos Kongen. Hvis han bode der iforvejen, må det idetmindste have været i en tarveligere Lejlighed.

1555 Sørøveri.

Til det 16de Århundredes store Plager hørte Sørøveriet, som dreves næsten stadigt, især i Nordsøen. I Almindelighed gik det vel under Navn af Kaperi med Bemyndigelse fra en eller anden Stat, som lå i hel eller halv Krig med en anden, men alligevel således, at ingen fremmed Nations Skibe kunde være sikre for det. Ofte manglede også ethvert besmykkende Skin. En sådan Sørøver ved Navn Morten Thode[1]) var det lykkedes (1554?) at opbringe her til Byen. Først må han være bleven frigiven; men derpå må der være kommet nye Beviser mod ham, så at han blev henrettet med sit Selskab. Sagen kjendes fornemmelig af et Kongebrev til Lensmanden på Riberhus, dateret d. 17de Marts 1555[2]), af det Indhold, at en Borger i Ribe, Peder Hvid (forøvrigt ubekjendt), havde berettet for Kongen, at han

[1]) Mærk Sørøveren Lavrids Thodi, som 1511 gjorde Landgang i Vester Herred („Da. Saml." I, S. 52). — [2]) Tegn ov. a. L.

havde kjøbt et Skib af Morten Thode og hans Selskab, som blev rettet der for Byen; dette Skib havde Lensmanden arresteret; men da Peder Hvid havde kjøbt Skibet af Morten Thode på en Tid, da Kongen havde givet ham fri med Skib og Gods, skulde Skibet udleveres til Kjøberen. — Resen fortæller i sit Atlas om disse Røvere, at de bleve halshuggede den 6te Februar 1555 i Forstaden. Derefter ere deres Hoveder vistnok blevne satte på Stager ved Indsejlingen til Byens Havn på den Eng, som nu kaldes Hovedeng, men som i det 16de Århundrede[1]) også kaldtes Todes eller Tuodes Eng. Det var næmlig en Skik, som findes anvendt allerede i Valdemar den Stores Tid (Saxe, S. 889), at opsætte Sørøveres afhuggede Hoveder ved Indløbene til Havnene til Skræk for Ligesindede, måske også til Glæde for de fredelige Kjøbmænd.

Sognepræsternes Residenser.

Hidtil havde der manglet en Æmbedsbolig for Sognepræsten ved St. Kathrine Kirke. Det var, idetmindste efter Magistratens Mening, af Kongen bleven pålagt Kapitlet at udlægge en sådan; men hidtil var det ikke sket, så at Byen havde måttet leje en Kannikgård af Kapitlet til Præstens Afbenyttelse. Dette Savn blev nu afhjulpet derved, at Kapitlet afgav en hidtilværende Kannikresidens, det såkaldte „Snagdal“ (den nuværende Klubbygning på det vestlige Hjörne af Skolegade og Sønderportsgade), som bestemtes til Bolig for Sognepræsten ved Domkirken, medens dennes hidtilværende Præstegård, den såkaldte „Sognegård“ i Bispegårdsgade (nu Bispegade) overlodes til Sognepræsten ved St. Kathrine Kirke. Herved kom begge Sognepræsterne til at bo i deres eget Sogn og bekvemmere for deres Kirker. Det var vistnok Hans Tavsen, som satte dette igjennem hos Kapitlet samtidig med, at det aftaltes, at dette for Fremtiden skulde overlade Vester-Vedsted Sognekald til den theologiske Læsemester, hvorved det undgik at give ham Andel i Fællesindtægterne. Biskoppen indberettede begge disse Bestemmelser samtidigt til Kongen, som stadfæstede

---

[1]) Fra 1559 af, da den først forekommer mellem de Enge, som bortlejedes for Byens Regning.

dem i samme Kongebrev, udstedt d. 14de Maj 1555 på Kjøbenhavns Slot.[1]) — Til Overenskomsten om de 2 Præsteresidenser hørte, at Byen skulde overtage Vedligeholdelsen af Snagdal, hvorimod Kapitlet for Fremtiden skulde vedligeholde Sognegård. Vidnesbyrdene herom udstedtes dog først d. 19de Septbr. 1558.[2]) — Af Byens Regnskaber ser man, at de betydelige Reparationer, som måtte foretages ved Snagdal, allerede begyndte 1556 og fortsattes til 1558, da de fremskyndedes, „da Hr. Jens vilde i Huset."

Vi ville kaste et Blik på de Mænd, som siden Reformationen havde beklædt de vigtigste Stillinger her i Byen.

Lensmænd: Johan Rantzau. Henrik Rantzau. Klavs Sehested.

Johan Rantzau var endnu Lensmand på Riberhus i November 1540 (se S. 12), men er rimeligvis fratrådt i Foråret 1541. Hans Efterfølger var Henrik Rantzau til Nienhus.[3]) Denne beholdt dog ikke Lenet længe; thi i Foråret 1543 fik Klavs Sehested Følgebrev til Kronens og Stiftets (det forhenværende Bispegodses) Tjenere i Riberlen om, at de skulde svare ham på Kongens Vegne som en Lensmand på Riberhus. Samtidig blev Vester Herred forenet med Lenet.[4]) Efter en Angivelse i „Da. Mag." (4de R., IV, S. 192) havde han tillige Hing og Ulvborg Herreder; men dem mistede han 1549, da Niels Kjeldsen (Juel) fik disse Herreder i Forbindelse med Bøvling. Efter samme Sted (smlg. 4de R., I, S. 96) havde han Lenet på Regnskab, d. v. s., han måtte aflægge Kongen Regnskab for alle Indtægterne. Dette var dengang det Almindelige ved de större Len. Hvor Meget Lensmændene skulde have for deres Del, plejer i denne Tid ikke at angives; men rimeligvis fik Kl. Sehe-

---

[1]) Vidisser findes i Rådhus-Arkivet og i Stiftskistens Dokum. i Geh.-Ark. — [2]) Forpligtelsen fra Byens Side findes i Stifsk. Dokum. i Geh.-Ark. — [3]) At det af de flere Mænd af Navnet Henrik R., som levede på denne Tid, var ham til Nienhus, som havde Riberhus i Forlening, er rigtig formodet af Hr. Joh. Grundtvig (Da. Mag. 4de R. III, S. 272); det stædfæstes ved Fløe og O. Nielsen: Nørre Horne Herred, S. 25, hvor Kongen pantsætter H. R. til Nienhus, Ærnbedmand på Riberhus, Lönborggård. — [4]) „Da. Mag." 3die R., VI, S. 359 fl. Brevene maa være udstedte under Kongens Ophold i Ribe i Marts Måned (se S. 34).

sted det Samme som senere Erik Rud, næmlig 100 Dr. årlig. I Kongens Kasse indbetalte han for Året 1545—46: 1939½ Dr. 9 Sk. lybsk og 4990 Mk. 13 Sk. 1 Alb. dansk.[1]) — Han havde også fået Semgård og Munkgård eller rimeligvis alt det Gods, som Biskop Iver Munck efter Reformationen havde haft til sin Underholdning (se 1ste Del, S. 496) i Pant af Kronen efter Biskoppens Død. I Slutningen af 1542 lånte han Kongen endvidere 2000 Mk. l., hvortor han fik sit Pant i Semgård forhöjet; men da Pantet rimeligvis ikke kunde forrente hele Gjælden, lovede Kongen at betale ham 60 Mk. i rede Penge som Rente af en Del af den.[2]) Det Øvrige af Gjælden skulde som sædvanlig forrentes ved Indtægterne af Pantet. 1546 fik han dog hele Pantesummen udbetalt med 2000 Dr., for hvilke Jens Rottfeldt med Kongens Tilladelse indløste Pantet. Samme År kjøbte han Korsbrödegaards Gods af Kongen for 7564 Dr., hvori dog afgik 2500 Mk. l., for hvilke han havde havt det i Pant.[3]) Han ejede tillige Spandetgård (i Spandet Sogn), for ikke at tale om forskjellige mindre Ejendomme i Ribe By, og var vistnok en formuende Mand. — Af Puggårds Gods havde han også noget i Forlening på sin egen og sin Kones Livstid, næmlig Madumgård,[4]) Madum Mølle og alt Puggårds øvrige Gods i Madum i Ulvborg Herred. Det var først blevet forundt ham af M. Gunde Lange som Forstander for Puggård med Lensmandens og Kapitlets Samtykke i Sommeren 1537 paa samme Vilkår, som tidligere Markor Juel havde haft det; 1548 blev Forleningen fornyet af M. Thomas Knudsen med Biskoppens og Kapitlets Samtykke. Den var meget fordelagtig for Lensmanden: Godset indbragte 15 Ørt. Korn, 12 Td. Mel, 1 Td. Smör, 5 Skovsvin og 1 Snes Torsk i Landgilde og 2 Tusinder törre Hvillinger i Gjæsteri foruden de uvisse Indtægter; men hans Afgift til Puggård var kun 4 Ørt. Rug, 1 Td.

---

[1]) Efter Rentemester Jørgen Pedersens tidligere (S. 13) omtalte Regnskab. — [2]) „Da Mag.“ 3die R. VI, S. 354. — [3]) Jørg. Pedersens Regnskab. — [4]) Denne Gård er nu af Störrelse som en almindelig Bondegaard.

Smör, 2 Tus. Hvillinger og en god Td. Vesterlands Høstsild. Efter hans og hans Hustrus Død forbød derfor Kongen også, at noget af Hospitalets (el. Puggårds) Gods måtte bortforlenes.[1]) — Hans Frue, Elisabeth Thomisdatter Juel, stod i nöje Forbindelse med Hoffet; det ses saaledes af Jørgen Pedersens Regnskab, at hun stadig stod ham bi med Råd og Dåd ved Besørgelsen af hans Kommissioner for Dronningen, når de angik Indkjøb af Töjer eller Syning af Linned; se også det S. 15 omtalte Brev. — Klavs Sehested beholdt Riberhus Len indtil 1550 og levede efter den Tid som Privatmand på Korsbrödregaard her i Byen. Hans Kone døde d. 28de Oktbr. 1565, han selv 1568. De bleve begravede i Domkirken, hvor deres Ligsten findes, ligesom tidligere fandtes et Epitafium.[2]) Det sidste var først i en senere Tid blevet opsat af en Efterkommer af deres eneste Barn, Magdalene Sehested; om denne sidste og hendes Mand, Movrids Podebusk til Kjørup, vil senere blive fortalt.

Jesper Krafse.

Jesper Krafse til Basnæs havde Lenet efter Kl. Sehested fra 1550 til 1554. Om hans Forhold her på Stedet er Intet at bemærke. Han omkom 1566 ved det forfærdelige Skibbrud, som den danske Flåde led ved Gulland.

Peter Bild.

Efter den gamle Skolebog skulde Kl. Sehested være bleven Lensmand igjen efter Jesp. Krafse. Dette kan dog ikke være rigtigt. Efter „Tegnelser over alle Lande“ havde Sidstnævnte Lenet endnu efter Påske, og för Pindse har Peder Bild afløst ham, rimeligvis ved 1ste Maj, ved hvilken Tid Omskiftningerne plejede at finde Sted, idet Regnskabsåret begyndte med denne Dag. — Peder Bild (el. Bilde), som var Ejer af Svanholm i Hornsherred, beholdt Lenet i 3 År, hvorpå han forflyttedes til Næsbyhoved Len ved Odense. Det synes, som om han 1555 har haft en Strid med Iver Juel angående dennes Gård (Helligåndsgården); men hvad Iver Juel siger derom, er meget utydeligt.[3])

Borgmestre: Lavrids Nielsen.

Også blandt Byens Borgmestere havde der i disse År fundet adskillige Omvexlinger Sted. Som vi have set S.

---

[1]) Efter Hosp. gl. Bog, S. 108 fl. 114. — [2]) Indskrifterne findes i Inscr. Rip., S. 34. 68. — [3]) „Da. Saml.“ I, S. 58.

8, vare 1537 „Lang Lavrids“ og Jørgen Juel Borgmestere. Den Første, som egentlig hed Lavrids Nielsen, havde været Borgmester idetmindste siden 1528 (se 1ste Del, S. 635). Han døde 1543; hans Hustru Karen vil blive omtalt blandt Hospitalets Velgjörere i den beskriv. Del, Kap. 17, § 2, F. Den anden Borgmester, som vi forefandt ved Slutningen af forrige Tidsrum,

Peder Thomsen.

Peder Thomsen, blev efter den gamle Borgmestertavle på Rådhuset skudt, uden at man ved, hvorledes det er sket.[1]) Han synes at have været ilde lidt; thi på den indvendige Side af Bindet om den ældste Rådstuedombog findes til Bemærkningen om, at han døde 1536, föjet de Ord: „et fuit durus homo“ (ɔ: og han var en hård Mand), hvilke Ord man dog derefter omhyggelig har overstreget. En Sön af ham var Rentemester Jørgen Pedersen (se S. 12 fll.). Hans Eftermand var

Jens Rukelmand. JørgenJuel.

Jens Pedersen Rukelmand, som døde kort efter og 1537 blev efterfulgt af Jørgen Pedersen Juel. Denne Mand, som var født i Horsens, har jeg ikke truffet som Rådmand eller Borger her i Byen, förend han blev Borgmester; men som Borgmester findes han handlende med Töjer og Vin. Efter Laurids Nielsens Død fik han Snebeltange, en större Eng, som støder op til Holmene og nu ejes af Byen,[2]) i Fæste af Kongen, og 1545 på samme Måde Gården Ondaften, det nuværende Lundgård, som ligger i Fardrup Sogn lige ved Ribe Markeskjel. Hans tidlige Død 1546 beklages, og han selv prises i höj Grad af Digteren Hans Frandsen i 2 Digte, af hvilke det ene er en Gravskrift over ham, det andet tilskrevet hans Eftermand ved dennes Udnævnelse.[3]) I det første Digt siger han endog om den Afdøde, at han var „fuldkommen guddommelig“, hvad enten man tager Hensyn til hans Karakter, hæderlige Levned eller store

---

[1]) I Henseende til hans Dødsår er denne Tavle dog meget unöjagtig, som overhovedet for Tiden för Reformationen. Den sætter næmlig hans Død til 1514. — [2]) Hvorledes denne Eng er gaaet over i Byens Besiddelse, ved jeg ikke; men allerede 1552 bortlejedes den på Byens Vegne. — [3]) Epigramm. Nr. 4. Eleg. Nr. 12.

Åndsgaver. I begge priser han hans Dulighed og Retfærdighed som Dommer, hans Fredsommelighed og Utrættelighed i at bilægge Stridigheder og hans Hjælpsomhed i at give gode Råd. „Han fik“, siges der, „al Uret til at vige; så stor var hans Retskaffenhed og Virkelyst (candor et ardor)“. — Digteren var kun 14 År gammel ved Borgmesterens Død. Begge Digtene ere vel altså skrevne nogle År senere og efter Andres Skildringer. — Han havde giftet sig med Anne, som var Enke efter en Peder Ibsen, og som derfor selv i sit andet Ægteskab vedblev at kaldes Anne Peders. Det var med hende, at han havde fået Fæstet på Ondaften. Selv havde han ingen Börn; men hans Hustru havde flere Börn af første Ægteskab. Den ene Datter, Anne, blev gift med den senere Borgmester Jens Kristensen Hegelund og ved ham Moder til Biskop Hegelund. En anden Datter, Cecilie, blev 1545 gift med den senere Rådmand Bagge Jensen og ved ham Stammoder til den bekjendte Familie Baggesen, som kom til at spille så stor en Rolle i Ribe. — Sönnen Hans var en stor Slagsbroder, som 1558 var opkaldt på Rådhuset i Anledning af, at han 1. havde undsagt sin Svoger, Jens Hegelund, 2. overfaldet sin Moders Svend, 3. såret en af sin ovennævnte Svogers Svende paa Viborg Marked og endelig 4. såret sin anden Svoger, Bagge Jensen, hvilket dog altsammen blev ham eftergivet. 1575 overlod hans Moder ham Fæstet på Ondaften[1]) kort för sin Død i en Alder af 79 År. 1600, d. 21de Februar, blev han dræbt;[2]) de nærmere Omstændigheder derved kjendes ikke. Fæstet på Ondaften gik da over til Peder Ibsen, som rimeligvis har været hans Brodersön. Denne Sidste omkom med Hustru, 2 Sönner og en lille Datterdatter i den store Oversvømmelse 1634 tilligemed alt deres Gods.

Niels (el. Klavs) Krabbe, i Alm. blot kaldet „Krab“, blev Borgmester 1543 efter Lavrids Nielsen. Efter Rådhustavlen var han født i Mulvad (i Hunderup Sogn). Rådmand havde han været siden 1537. Han var førstegang gift med Margrethe, som medbragte ham

Niels Krabbe.

[1]) Reg. ov. a. L. — [2]) Heg. Alm.

en Stifdatter, Karen, som var den ovennævnte Bagge Jensens første Kone. Selv havde Niels Krabbe med hende 2 Sönner, Jørgen og Niels, af hvilke den første døde ung, den anden senere nævnes som bosiddende på Giloff(?) i Hammershus Len i Norge, og en Datter, Sidsel, som blev gift med Frands Klyne, Borger i Ribe. — Efter sin første Kones Død kom han i en Strid med sin Sön Niels, hvilken Strid ikke er meget hæderlig for ham. Konen var død engang under begges Fraværelse fra Byen. Efter deres Hjemkomst forelagde Faderen Sönnen et Testamente, som han selv havde beseglet, og som han bad Sönnen om at underskrive. Dette gjorde Sönnen ogsaa, uden at rådføre sig med sine Medarvinger. Senere kom det til Proces om dette Testamente, og Sagen foretoges på Rådhuset d. 15de Avgust 1549, hvor den ifølge kongelig Befaling skulde påkjendes af Lensmanden i Forening med Borgmester og Råd, rimeligvis fordi den ene Borgmester selv var Part i Sagen. Bagge Jensen, hvis første Kone dog dengang var død, erklærede, at han ikke havde villet underskrive Testamentet, förend Niels Krabbe havde lovet ham 300 Dr. og 4 Boder (udover, hvad Testamentet indeholdt); senere havde Krabbe dog fortrudt denne Aftale, hvorfor han (Bagge) havde taget sit Segl igjen af Testamentet. Den anden Svigersön, Frands Klyne, havde slet ikke villet underskrive. Dommen faldt således, at Testamentet var ugyldigt, med mindre alle Arvingerne ville samtykke i det. — Samtidigt foretoges en anden Sag mellem Fader og Sön. Den Første havde ladet Varer „til en stor Værdi“ komme hjem fra Andorf (Antwerpen) og havde betrot Sönnen dem til „at færdes med“ (rejse omkring med); men denne var kommen 437 Dr. tilkort på dem.[1]) Dette Tab fordrede Faderen erstattet; men da han og Sönnen dengang havde „ståret i Fælle“ (ikke havde skiftet), dömmes, at de skulle dele Tabet. — Borgmesteren giftede sig andengang med en vis Karine,[2]) som efter hans Død 1554

[1]) I Jørgen Pedersen Rentemesters Regnskab for 1546 findes Indkjøb gjorte hos Borgmesteren af Fernis, Farvevarer, Dynevår og Lærred. — [2]) Med hende havde han vistnok en Datter, Margrethe Krabbesdatter, som blev gift med Lars Jørgensen i Horsens, måske også Maren Krabbe, som efter Heg. Alm. d. 11. Decbr. 1585 havde Bryllup med en Henrik Guldsmed.

ligeledes giftede sig pâny med en Borger i Ribe ved Navn Jesper Bertelsen; deres ældste Sön blev efter Skik og Brug opkaldt efter hendes første Mand med Navnet Krabbe ~~Bertelsen~~.

Oluf Pedersen.

Oluf Petersen, en indfødt Riber, var en studeret Mand. Han havde i mange År været i Johan Rantzaus Tjeneste, udentvivl som Skriver (Sekretær). Da M. Povl Andersen (se 1ste Del) 1540 måtte fratræde Kantordömmet i Kapitlet, foreslog derfor Rantzau Kapitlet at vælge enten M. Jens Viborg eller denne hans „gamle Tjener“ til Kantor. Kapitlet valgte dog ingen af disse 2, men Mogens Kås, som hidtil havde været Provst i Jelling Syssel; men han maatte da, for at opnå Joh. Rantzaus Stadfæstelse, afstå sit tidligere Provsti til Oluf Pedersen.[1]) Denne blev dog tillige Borger i Ribe og senest 1544 Rådmand. Året efter udnævnte Kongen ham til sin Tolder, og atter et År senere blev han Borgmester efter Jørgen Juel. I Anledning af hans Udnævnelse til Borgmester haves, som allerede omtalt (S. 60) et Digt til ham af Hans Frandsen. — Han var således samtidig Borgmester, Tolder og Regnskabsprovst; 1546 oppebar han tillige Bibelpengene i Ribe Stift. Han drev også Handel, kjøbte f. Ex. 1546 Korn af Kongen og skulde levere Klæde istedet. 1565 nævnes han som tilstedeværende ved M. Jens Grundits Død, hvis Omgangsven han vel altså havde været. Han levede til 1571, hvorfor hans Død og Efterladte ville blive omtalte senere.

Jens Hegelund.

Jens Kristensen Hegelund var født i Viborg af en bekjendt Familie. Han havde mindst 2 Brödre, Morten Hegelund, som døde i Viborg d. 15de Juli 1574[2]), og Peder Hegelund, udentvivl ham, som Ursin i sin Beskrivelse af Viborg anfører som Borgmester 1571. Hans Søster, Anne Rentemesters, er omtalt S. 13. — Selv forekommer han som Rådmand i Ribe siden 1544 og blev Borgmester 1554 efter Niels Krabbe. Han drev en temmelig udstrakt Handel. 1546 kjøbte han i Forening med 3 andre Ribe Borgere 15 Læster Malt af Kongens

---

[1]) Se Ribe Stiftsk. Dok. i Geh.-Ark.: i 2 Breve fra 1540. — [2]) Heg. Alm.

Tiendekorn i Vendelbo Stift, og Kongen kjøbte derimod af ham 4 Amer Rhinskvin foruden Øl og Lærred.[1]) 1551 havde han 30 Stude på Foder på Dronningborg,[2]) og omtr. 1566 kjøbte han 4 Tdr. Smör på Hald.[3]) 1558 var idetmindste hans Svend på Viborg Marked.[4]) 1570 sendte han 150 Øxne til Tydskland.[5]) Dette er naturligvis kun Enkeltheder, som tilfældigvis ere bevarede. — Han var 2 Gange gift, førstegang med Anne, en Datter af Peder Ibsen (se S. 61). Efterat hun var død d. 6te April 1562,[6]) giftede han sig igjen med Marine (el. Marie) Klynes. Denne Kvinde var en Datter af Kristen Pedersen i Ålborg og havde iforvejen været gift med en temmelig bekjendt Borger i Ribe ved Navn Jens Klyne, som havde drevet en större Handel og i Krigen mod Sverrig havde kunnet overlade Kongen et Skib til Krigsbrug,[7]) men som var død d. 23de April 1565 af Pesten. Under d. 29de Juli udvirkede hans Enke et Kongebrev af det Indhold, at da hendes Husbond havde efterladt sig megen Gjæld, både indenlands og udenlands, for hvilken hun krævedes, men hun derimod havde mange Penge tilgode hos Kongens Undersåtter, både Adelige og Borgere, som vægrede sig ved at betale, så befaler Kongen Alle at betale hende efter deres Breves Indhold, „hvis vi ikke skulle forårsages udi andre Måder at forhjælpe hende til Rette.“[8]) Året efter, d. 15de Septbr. 1566, tog Jens Hegelund hende til sin anden Hustru.[9]) — Også om hans Død og Efterladte vil der senere blive fortalt.

Blandt Gejstligheden ere Biskopperne allerede omtalte.

Sognepræster ved Domkirken: Povl Ped. Lemvig. Frands Berg.

Efter Hr. Povl Pedersen Lemvigs Død 1539 (se S. 16) blev M. Frands Berg Sognepræst ved Domkirken. Han var en Sön af den bekjendte Billedskjærer Klavs Berg i Odense og kom i sin Ungdom i Tjeneste hos Biskop Iver Munck i Ribe, som efter Faderens Ønske

[1]) Jørg. Pedersens Regnskab. — [2]) Tegn. ov. a. L. — [3]) Kold. Rosenvinge: Gl. da. Domme III, S. 77. — [4]) Se S. 61. — [5]) Tingbogen. — [6]) Se Heg. Alm.: 6. April 1565. — [7]) Heg. Alm. ved 11. Avg. 1569, hvor det ses, at Jens Hegelund dengang krævede 350 Dr. i Erstatning for dette Skib. — [8]) Reg. ov. a. L. — [9]) Heg. Alm.

skulde drage ham bort fra den lutherske Lære, hvilket dog ikke lykkedes. Efterat han derpå en kort Tid havde været, først Skolemester i Viborg, derpå Læsemester i Vestervig Kloster, blev han kaldet som Sognepræst her til Byen. Den 4de Februar 1545 tilsagde Kongen ham det første Kannikedömme, som blev ledigt ved Ribe Domkirke næst efter det, som allerede var bestemt til en Dr. og Licenciat i Medicinen; efter hans Død skulde det tilligemed tilhørende Residens tilfalde hans Efterfølgere i Æmbedet som Prædikant og Sognepræst ved Domkirken. — Frands Berg blev allerede Året efter forflyttet til Kjøbenhavn som Sognepræst ved St. Nikolaj Kirke, hvorfra han igjen 2 År senere kom til Norge som Biskop i Opslo og Hammer Stifter. Det ham lovede Kannikdömme blev først ledigt 1547, og nu indtraf den Uregelmæssighed, at han, skjönt han ikke mere var Sognepræst ved Domkirken, dog fik det og beholdt det indtil 1591, da han døde i en höj Alder. Nu blev det endelig ved Kongebrev af 7de Februar 1592 tillagt den daværende Sognepræst ved Domkirken, efterat han og hans Formænd havde måttet savne det i så mange År. — Den lovede Residens til dem havde Byen dog opnåt 1555 (se S. 56).

Lavrids Nielsen.

Hans Efterfølger ved Ribe Domkirke var M. Lavrids Nielsen, en Riber af Fødsel, som indtil 1541 havde været Slotsprædikant i Kjøbenhavn og af Kongen havde fået et Kannikdömme ved Ribe Domkirke.[1]) Derefter blev han Sognepræst ved St. Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn, i hvilken Egenskab han modig revsede en kongelig Admirals Laster.[2]) 1546 byttede han Stilling med M. Frands Berg og kom til sin Fødeby Ribe. I nogle Optegnelser angående en Superintendents Pligter, affattede af Biskop Peder Palladius, formentlig mellem 1550 og 1554, taler han blandt Andet om, at Superintendenten bör opfordre Borgmestere og Råd i Kjøbstæderne til at lönne deres Præster godt, da de så ville få lærde Præster og beholde dem, hvorved han anfører

[1]) Reg. ov. a. L.: Onsd. efter Jubilate 1541. — [2]) Se „Ny kirkeh. Saml." IV, S. 375 fl.

„Præsten i Ribe“ som Exempel.[1]) Hvis Skriftet er fra den antagne Tid, kan der herved ikke sigtes til nogen Anden end M. Lavrids Nielsen. Rimeligvis har Byen altså gjort Opofrelser for at få ham hertil; men Løftet om at beholde ham gik ikke i Opfyldelse; thi han blev her kun til 1554, da han blev Biskop i Vendelbo Stift. Lensmanden på Riberhus fik Ordre til at skaffe ham Vogne til Flytningen af hans Gods til Skodborghus, hvorfra Peder Stub skulde skaffe det videre til Kolding.[2]) I Ribe havde han været meget afholdt på Grund af sin store Humanitet og sit behagelige Væsen, forbundet med stor Lærdom.[3]) — Som Biskop virkede han kun i 3 År, idet han allerede døde 1557. Hans Enke, Marine, fik ved Kongebrev af 1. Decbr. 1557 Løfte om Kongens Understøttelse for sig og en studerende Sön.[4]) Hun giftede sig igjen med Hr. Mads Ibsen, Præst i Hundslund (Dronninglund) i Vendsyssel,[5]) men var rimeligvis død 1583. — Lavr. Nielsen havde idetmindste 3 Sönner og 1 Datter. Den mærkeligste af Börnene er Dr. Hans Lavridsen med Tilnavnet Amerinus, som blev den förste Medikus i Ribe. En anden Sön, Niels, blev Professor ved Kjøbenhavns Universitet, men døde ganske ung; en tredie, Jørgen, blev Sognepræst i Thisted. — Biskoppen havde haft flere Ejendomme i Ribe, som den kongelige Arkelimester Rulluf van Dewenter (mon en Svigersön eller en Kreditor?) 1579 lod vurdere til 924 Dr.

Jens Grundit.

Hans Efterfölger i Ribe var en ikke mindre anset og mærkelig Mand, Jens Pedersen Grundit, født på den daværende Bondegård Grundet ved Vejle. Han havde gået i Ribe Skole, hvor den ovennævnte Lavr. Nielsen havde været hans kjæreste Meddiscipel; Kanni-

---

[1]) Smst. VI, S. 136. — [2]) Tegn. ov. a. L. — [3]) And. Sör. Vedel i sin Tale om Grundit. — [4]) H. Rördam: Kbhns. Univ. Hist. II, S. 628. — [5]) Den 25de Juli 1585 var Hr. Mads Ibsen i Ribe og skiftede med sine Stifbörn, Dr. Hans Lavridsen, M. Jørgen L. og deres Søster. Det er altså en Fejl, når det hidtil, også hos Wiberg, har heddet, at Hr. Mads I. var gift med Biskop Chrysostomus's (Lars Nielsens Formand på Bispestolen) Enke, ligesom det også er urigtigt, at Hr. Mads I. er død 1571.

ken Niels Torkilsen (se S. 51 fl.) havde understøttet ham og tilsidst sendt ham til Århus Skole. Efter store Gjenvordigheder og Forstyrrelser i hans Studier i Anledning af Grevens Fejde blev han 1542 kaldet til Skolemester i Ribe. Under hans Formænds Bestyrelse var Ribe Skole, som för Reformationen havde haft 700 Disciple, gået således tilbage, at der ved Grundits Tiltrædelse kun fandtes 40, af hvilke endogså kun 2 skulle have kunnet skrive og tale ordentlig Latin, hvorpå dengang næsten Alting mentes at bero. I Begyndelsen kunde således Grundit alene besørge hele Undervisningen; men snart voxede Skolen. Den gamle Skolebog siger, at han med stor Flid og Iver, og tillige med stor Frugt, underviste en talrig Ungdom i 8 År, indtil 1550. Vedel siger, at Börn fra Landets og Nabolandets fjerneste Egne sendtes af Forældrene til Ribe, for at gå i Skole under ham, at Mænd af modnere Alder (provectæ ætatis), udmærkede ved Lærdom og gode Sæder, valgtes lige ud af Skolen til offentlige Æmbeder, og at der ingen betydeligere By var i Danmark, der ikke lige så vel som Hoffet og Universitetet var i hans Gjæld for sådanne Mænd. I Slutningen af hans Æmbedstid havde Skolen derfor også sine 6 Klasser og 5 Hørere. — 1550 tog han sin Afsked fra Skolen; Vedel siger, at det var for at styrke sig og hengive sig til videnskabelige Sysler. Han kunde gjöre det, fordi han imidlertid (1546?) havde fået et Kanonikat ved Domkirken. En Måde, hvorpå Grundit havde virket såre meget for Ungdommen, var ved bestandig at have et större Antal Unge i sit Hus og der at tage sig meget at deres Opdragelse og Undervisning. Dette fandt ikke alene Sted, medens han var Skolemester, men også efter den Tid. Hans Ry var så stort, at hans Hus altid var stærkt besat med sådanne Plejesönner, tildels af adelig Stand. Det synes næsten, at han, da han nedlagde sit Æmbede, har oprettet en privat Undervisnings- og Opdragelses-Anstalt;[1]) men da Lavr. Nielsen 1554 blev Biskop, blev Grundit kaldet til at være hans Eftermand

[1]) Som når Vedel siger, at 5 Hørere fulg'e ham, da han forlod Skolen.

som Sognepræst ved Domkirken. I denne Stilling udmærkede han sig ikke mindre end som Skolemand. Vedel fortæller, at han var utrættelig i sit Æmbede, hvis besværligste Del han ikke som mange Andre overlod til en Kapellan. Navnlig var han utrættelig i at gå omkring til sine Sognefolk, besøge de Syge, bilægge Stridigheder og ved klog Mildhed omvende dem, som endnu hang ved de katholske Lærdomme (og de vare vistnok ikke få). Således kunde han gå omkring fra den tidligste Morgen til Kl. 2 eller senere om Eftermiddagen og rent glemme Middagsmåltidet, der i den Tid holdtes Kl. 10 om Formiddagen. Overhovedet levede han meget tarveligt. — Ikke mindre var hans Omsorg for de Fattige, i Forholdet til hvilke han viste ligeså stor Klogskab som Kjærlighed. Vedel fortæller herom, at han især sørgede for de Husarme. „Når han undertiden fik Almisser at uddele for Adelige, især (Lensmændene) Erik Rud og Niels Lange, sørgede han over, at han ikke lige godt kjendte alle Fattige i Byen; han kaldte derfor nogle af dem, som han bedst kjendte, til sig fra hver Gade og fik af dem de Øvriges Navne at vide, som han opførte på en Liste. Til Nogle gik han selv, for at få nærmere Efterretninger, talte med Börnene og undersøgte deres Erhverv samt Grundene til deres Fattigdom."

Grundit havde fra Ungdommen af været svagelig. Som Sognepræst måtte han derfor en Tid holde en personel Kapellan, en Hr. Jonas Bulderup (fra Bylderup ved Tønder.[1]) — Han var gift med Anne, som efter Vedel var en Datter af en Hr. Jens Ovesen i Ribe (el. Vejle, som det også kan forstås). Men hverken i Ribe eller Vejle kjendes nogen Præst af dette Navn. 8 Börn fødtes af dette Ægteskab; den ældste, en Datter ved Navn Susanne, blev gift med Iver Vandel, Borger i Ribe, og Stammoder til de bekjendte Vandal'er. De øvrige Börn vare endnu ikke voxne, da der i Sommeren 1565 udbrød en stærk Pest i Byen. Længe gik Grundit selv fri, skjönt han ikke skånede sig for at besøge de Syge. Den

[1]) Den gl. Skolebog.

ældste Datter var med sin Mand flygtet bort fra Byen. Derimod angrebes hele hans øvrige Hus; kun Konen og en Datter, Elisabeth, kom sig og vare i Bedring, da Manden selv blev syg og døde den 15de Avgust.[1]) Vedel fortæller, at hans Hus var så fuldt af Venner, som vilde vise deres Deltagelse og bragte Lægemidler, at det næsten ikke kunde rumme dem. Også den ældste Datter var vendt tilbage for at tage Afsked med Faderen. — Den yngre Datter, Elisabeth, blev senere gift med M. Jørgen Lavridsen, M. Lavrids Nielsens Sön (se S. 65[2]). — Enken døde 1581(?) i ringe Kår; thi d. 14de Februar dette År opsagde begge Svigersönnerne Arv og Gjæld efter hende, hvorved bemærkes, at der stod nogle Bøger i et Skab til Gjældens Betaling. Stor Tarvelighed viser sig også i Ligstenen over Manden og i hans Epitafium.[3])

Den i Ribe fødte og opdragne M. Peder Kristensen, der døde som Præst i Vejle, kalder Grundit i sine Almanak-Optegnelser (ved d. 14de Avg. 1588) et Vidunder af Lærdom („vir ut miraculum doctus"). Dette er vel altså den nærmeste Efterslægts Dom; men den stemmer egentlig ikke med A. S. Vedels, som både var hans Slægtning og Discipel. Han siger tvertimod, at han ikke noksom kan undre sig over, at Grundit kunde udrette så Meget i Skolen og Kirken, da store Gjenvordigheder i Ungdommen havde svækket hans Geni (ingenium), navnlig hans Hukommelse, ligesom hans Helbred, og at hans Skrifter ikke udmærkede sig egentlig ved Skarpsindighed. Herefter har det altså ikke været særegne Åndsevner, men en ædel Villie og Virkelyst, som gjorde ham til den udmærkede Mand, han almindelig anerkjend-

---

[1]) Dette Datum findes på hans Ligsten og Epitafium, hvorimod Vedel synes at angive d. 14de som Dødsdagen. — [2]) Enten han eller en af hans 2 Brödre havde under sin Skolegang bot hos Grundit, hvor Kongen betalte for ham; thi i Lensregnskabet for 1562—63 findes følgende Udgiftspost: Givet Hr. Jens Sognepræst for M. Lavrids's Söns Kost og Klæder 25 Dr. 9 Sk. 2 Alb. — [3]) Se Terpager: Inscr. Rip., S. 41. 76. Galthen: Beskr. ov. Ribe S. 140.

tes for at være. Af theologiske Stridsskrifter var han en afgjort Hader, hvorimod han særlig yndede Historien.[1])

Kap. ved Domkirken: Peder M. Duus. Niels Olufsen.

Af Kapellanerne ved Domkirken have vi S. 22 omtalt Peder Madsen Duus. Hans Efterfølger blev 1544 Niels Olufsen, som efter den gamle Skolebog var født i Gamborg i Fyn og var Hører i Roskilde, da han blev kaldet hertil. Der havde rimeligvis Hans Tavsen lært ham at kjende. Han blev i Æmbedet indtil sin Død d. 19de Septbr. 1572 og bestyrede, som samme Skolebog siger, sin Kirketjeneste med stor Hæder. Ved sin Død gav han en Bo i Sviegade til Domkirken[2]) og 10 Rdl. til fattige Disciple i Domskolen, hvilke Penge anvendtes til Indkjøb af Vadmel og Lærred, som uddeltes i December 1573. Hans Hustru, Marine Gjødesdatter, var død Året iforvejen.[3]) Börn efterlod han ikke.

Sognepr. ved St. Kathrine Kirke: Jens Chr. Varder.

Den første Sognepræst ved St. Kathrine Kirke var M. Jens Kristjernsen Varder, om hvem den gamle Skolebog har Følgende: „Han var fulgt efter M. Hans Markorsen i Præsteæmbedet ved St. Peders Sogn. Da dernæst Religionsforandringen nærmede sig, og Kirkerne på flere Steder („passim“) nedreves, og Sognene sammenlagdes, blev han selv valgt til den første Sognepræst ved det nye St. Kathrine Sogn omtrent 1537, efterat Munkene (i Sortebrödre-Klosteret) vare blevne fordrevne. Han døde Ar 1547 på St. Knuds Dag, som er den 25de Juni. Han tjente altså i 10 År i Præsteæmbedet ved hin Kirke. I Ægteskab levede han kun 7 År.“ — Han skal have været en Sön af Borgmester Kristiern Nielsen i Varde. Det er muligvis ham, som 1516 indskreves ved Universitetet i Köln,[4]) og som 1523 var Biskop Iver Muncks Kansler.[5]) Præst ved St. Peders Kirke blev han vist

---

[1]) Fremstillingen af Grundits Levnet og Person støtter sig især til A. S. Vedels „Oratio de vita et obitu Joh. P. Grundith“, der udkom som et Tillæg til hans Udgave af et Skrift af Grundit, hvis Titel er „Similitudines“ (en Samling af religiøse Lignelser). — [2]) Tingbog d. 8. Avgust 1592. — [3]) Hendes Broder (Halvbroder), som var Skrædder, gav på egne og Søskendes Vegne d. 17de Decbr. 1571 hendes efterlevende Mand Afkald for Arven efter hende. — [4]) (Norsk) hist. Tidsskr. III, S. 486. — [5]) Behrmann: Krist. d. 2dens Hist, II, S. 197.

kort för Reformationen, og omtrent på samme Tid blev han Medlem af Kapitlet. Tilligemed M. Sören Olufsen Nebb repræsenterede han dette på Mødet i Odense i Begyndelsen af 1537. 3 År senere giftede han sig; men som så mange katholske Gejstlige havde han allerede langt tidligere en Datter; det er vel dertil, den gamle Skolebog hentyder ved sin Bemærkning om, at han kun levede 7 År i Ægteskab. Hans Datter, Karen, blev først gift med en Jens ..... i Ribe, derpå med Borgmester Lavrids Tøgersen sammesteds.[1]) — M. Jens Kristiernsen var tillige forlenet med hellig Korses Vikarie i Vejle, som efter hans Død blev tillagt Hospitalet i Ribe. Han havde idetmindste 2 Søstre, af hvilke Kirsten var gift førstegang med Borgmester Mads Nielsen i Vejle, Faderen til Biskop Jakob Madsen Vejle, andengang med Klemen Sörensen, ligeledes Borgmester i Vejle, af Fødsel en Riber. Den anden Søster, Mette, var gift med Rådmand Lavge Steffensen i Ribe og således Moder til Biskop Hans Lavgesen.[2])

Hr. Villum Pedersen eller Vill. Galmyndsen[3]) var Ovennævntes Efterfølger. Den gamle Skolebog kalder ham Vill. Pedersen Galmessön og siger, at han havde været den berömte Professor Niels Hemmingsens Kapellan ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn. Den 25de Maj 1547 havde næmlig Niels Hemmingsen efter Sognefolkets Ønske og med Universitetets Samtykke tillige overtaget det nævnte Sognekald, foreløbig for et År, for at prøve, om han kunde bestride begge Æmbeder paa engang.[4]) Det må således kun have været en kortere Tid, at Hr. Villum har haft denne Kapellan-Stilling. — Den gamle Skolebog underretter os fremdeles

Villum Pedersen.

---

[1]) Se Terpager: Inscr. Rip. S. 71. — Hendes Døds-År og Dag er på Ligstenen angivet aldeles urigtigt; thi efter Heg. Alm. døde hun d. 2den April 1570. Om hendes Alder er angivet rigtigt til 55 År, er vel også tvivlsomt. — [2]) Tildels efter Gaarman: „Beskriv. over Vejle"; tildels også efter en Meddelelse fra Dr. Burman-Becker. — [3]) På den sidste Måde nævnes han i en Vidisse af 1558, som han selv var med til at udstede (R. C., S. 187.) — [4]) H. Rördam: Kbhns. Univ. Hist. II, S. 429. IV, S. 27.

om, at han var Sognepræst her i Byen i 18 Ar, indtil han døde under Pesten 1565, få Dage för Grundit. Han efterlod en Enke, som forekommer i Byens Regnskaber for 1365—66, idet hun ved Nytår fik udbetalt en Del af sin Mands Lön, foruden at Byen betalte 8 Dr. i Husleje for hende og ved d. 1ste Maj 1566 forærede hende 4 Ørt. Byg; men hendes Navn anføres ikke.

Kap. ved St. Kathr. Kirke: OlufFynbo. Axel Knudsen.

Den første Kapellan ved St. Kathrine Kirke var efter den gamle Skolebog Hr. Oluf Fynbo, om hvem den dog Intet ved at berette. Efter ham anfører den: „Hr. Axel Knudsen (Absalon Canuti) Orgemester; thi han var først kaldet fra Ålborg for at besørge en Orgemesters Bestilling, År 1541.“ — Det var rimeligvis i dette År, at han blev Kapellan. 1555 nævnes han som Præst og Kirketjener i St. Kathrine Sogn; men 1557 afgik han fra Kapellaniet og forekommer fra den Tid af som Froprædikens-Prædikant og Organist ved Domkirken (för den Tid har jeg ikke truffet nogen Froprædikens-Prædikant); men ved Siden deraf havde han en fast Lönning (28 Dr.) af Byen for Skriveri, som han besørgede for den. Den samlede Indtægt var dog ikke stor. 1560 benådede Kongen ham og den ligeså tarvelig aflagte Hospitalspræst med Nykirke Kongetiende i Skadst Herred indtil videre.[1]) 1561 nævnes han tillige som Byskriver; men måske var det kun ved en enkelt Lejlighed, han fungerede som sådan. Han døde d. 26de Avg. 1579. Hans Enke, Anne, måtte søge Tilflugt i Hospitalet; dog var hun ikke aldeles fattig, men kunde yde Stiftelten en lille Erstatning i Gods, som tilfaldt den ved hendes Død. Den 12te Februar 1582 lod Præsten (tilligeHusholder) i Hospitalet til Tinge vurdere noget Pantegods, som hun havde bragt ind med sig, og 6 År senere en Kålgård med Bygning på St. Hans Holm, som havde tilhørt salig Hr. Axel Knudsen og nu tilhørte Hospitalet. — Börn har han, såvidt jeg har bemærket, ikke haft.

Lektor.

Theologisk Læsemester var, som vi have set S. 34 fl., M. Jens Holm indtil 1555.

---

[1]) Reg. ov. a. L.: den 9de Septbr. 1560.

Rektorer: Jakob Sörensen.

De første Rektorer ved Domskolen ere omtalte S. 22, Grundit S. 66 fl. Dennes Efterfølger var Jakob Sörensen, en Riber af Fødsel, født 1523. 1548 blev han indskreven gratis (som fattig) ved Universitetet i Wittenberg.[1]) Han nåde dog ikke at blive Magister. Den 22de Oktober 1550 tiltrådte han Skolemester-Æmbedet i sin Fødeby og beklædte det indtil d. 17de April 1557, da han blev Kapellan ved St. Kathrine Kirke. 1565 avancerede han ved Hr. Villum Pedersens Død til Sognepræst ved samme Kirke og døde d. 29de Marts 1580. Den gamle Skolebog fælder ikke nogen Dom over ham som Skolemester, men siger, at han forestod Præsteæmbedet gudfrygtigt og omhyggeligt (pie et diligenter), og Hegelund kalder ham i sine Almanak-Optegnelser i Anledning af hans Død en meget retskaffen og omhyggelig Mand (vir integerrimus et diligentissimus). Overensstemmelsen mellem disse Domme følger da næsten af sig selv, da Hegelund også må betragtes som Forfatter af Skolebogen. — Hr. Jakob Sörensen efterlod en Enke, Anne, og 2 Døtre, Marine og Dorethe, af hvilke den sidste blev gift med en Borger i Ribe ved Navn Jens Nesberg. På Kirkens Regnskab for 1616 og 1617 tilstås der dem, som det synes, en lille Understøttelse på Grund af Fattigdom.[2])

1556. Hospitalet tiltræder Besiddelsen af Helligåndsgårdens Gods, men får den gamle Bispegård istedetfor Helligåndsgården.

Vi ville nu gå videre i Byens Historie fra 1556 at. I Fundatsen for det almindelige Hospital i Ribe af År 1543 havde Kongen blandt Andet bestemt, at Helligåndsgården i Ribe efter Iver Juels Død, som dengang var forlenet med Gården, skulde tilfalde Hospitalet. Hans Død indtraf d. 24de Avgust 1556,[3]) og strax rejste den utrættelige Biskop Hans Tavsen personlig til Kongen på Abramstrup (Jægerspris) med et Andragende om, at Helligåndsgården nu måtte lægges til Hospitalet. Tillige androg han om, at Hospitalet måtte få anvist visse Sogne, af hvis Tiende det selv årlig kunde oppebære de 3 Læster Korn, som Kongen i Fundatsen havde tilstået det. For det 3die bad han om, at Hospitalet

---

[1]) „Ny kirkeh. Saml.“ I, S. 469. — [2]) „Sal. Hr. Ibs Börn, som ere forarmede, 1 Mk. 2½ Sk. l.“ — [3]) „Da. Saml.“ I, S. 58.

måtte få Tilladelse til at lade grave Tørv på Kronens Gods i Kalslund og Hvidding Herreder, da det kun havde ringe Skov. — Den 15de Septbr. skrev Kongen om disse forskjellige Sager til Lensmanden paa Riberhus. Den første Begjæring tilstodes, den anden ligeledes, hvorfor det pålagdes Lensmanden at bringe bestemte Sogne i Forslag. Angående det 3die Punkt skulde Lensmanden udtale sig, hvorvidt det kunde tilstås uden stor Skade.[1])

Det varede dog endnu 24 År, förend Hospitalet fik sin Tiende anvist på visse Sogne; om det fik Tilladelsen til Tørvegravning på Kronens Gods, ved jeg ikke. — Hvad Helligåndsården angår, er Hospitalet udentvivl strax kommen i Besiddelse af Hovedsagen, næmlig det ikke ubetydelige Gods. Hvad derimod selve Gården angik, må Lensmanden have indberettet, at den lå så belejligt for Slottet, at den ikke kunde undværes fra dette. Kongen skrev derfor d. 10de Novbr. til Borgmester Jens Hegelund og Rådmand Sören Jakobsen som Hospitalsforstandere, at han havde befalet Lensmanden, istedetfor Helligåndsgården at udlægge til dem på Hospitalets Vegne så Meget af Bispegårdsjorden, at der derved skete Hospitalet Fyldest, hvorimod de skulde lade Helligåndsgården „følge“ Lensmanden til Riberhus.[2])

Den gamle, katholske Bispegårds Grund i Bispegade (dengang: Bispegårdsgade) tilfaldt således (vistnok i sin hele Udstrækning) Hospitalet med de Bygninger, som endnu stode på den. Ejendomsbrevet for Hospitalet på den er dog først udstedt fra Koldinghus d. 15de Decbr. 1558, efterat Hans Tavsen om Foråret havde mindet derom i en Skrivelse til Kongen, hvori han tillige ankede over flere andre Ting, f. Ex. at Varde Skole endnu ikke var bleven istandsat siden den store Ildebrand, uagtet Kongen (vistnok foranlediget af ham selv) havde tilskrevet 2 tidligere Lensmænd derom. — Kongen erklærer i det omtalte Ejendomsbrev, at han har ladet annamme til Slottets Behov den Jord og Plads, som den hellige Ånds Gård i Ribe havde stået på, hvorimod han havde ladet

---

[1]) Tegn. ov. a. L. — [2]) Hosp. gl. Bog, S. 65. — [3]) Tegn. ov. a. L.

udlægge til Hospitalet sammesteds til evig Ejendom sin og Kronens Gård i Ribe, kaldet Biskopsgården, strækkende sig fra Biskopsgade til Hundegade, på den nordre Side 119½ Alen, i den søndre Ende 171 Alen, langs med den førstnævnte Gade 120½ Alen, langs med den sidstnævnte 171 Alen, med de Huse og Bygninger, som fandtes paa den.[1]) — Bygningerne vare neppe af stor Værdi. Efter Iver Muncks Død vare de forfaldne. 1549 havde der været Kornoplag i dem. 1551 havde en Skrædder fået fri Bolig i dem. Den 19de Juli 1556 havde Kongen tilladt Lensmanden at nedrive dem, fordi de stode og forfaldt aldeles. Endnu var det dog ikke sket; netop på den Tid, da de gik over i Hospitalets Besiddelse, bleve de benyttede til Støberi, idet en Ribe Borger ved Navn Frands Madsen anvendte dem til Lokale for en Støbning af Kanoner, som han foretog for Byens Regning.[2]) 1561 omtales en „Fru Karen i Bispegård". 1599 støbtes Byens nye Stormklokke der, ja endnu 1629 omtales „det gamle, øde, murede Hus" på den gamle Bispegårds Grund. Da var denne dog ikke mere i Hospitalets Besiddelse, eftersom det i Slutningen af det 16de Arhundrede havde solgt den til den daværende Lensmand på Riberhus, Albert Friis.

Byens Orlogsskib.

Kjøbstederne havde tidligere udrustet Orlogskibe til Kongens Tjeneste. Således havde Ribe 1531 måttet stille et Skib med 80 Mand (se 1ste Del, S. 657 fl.). Derefter havde Byerne måske i en Række af År været frie for denne Byrde; thi da den krævedes pånyt 1555 af Kongen med Rigsrådets Samtykke, fornemmelig for at holde Søen fri for Sørøvere, underhandledes der af kongelige Udsendinge med Kjøbstederne i de forskjellige Landsdele om Omfanget og Fordelingen af den. Det bestemtes da, at Ribe og Varde i Forening skulde stille

---

[1]) Hosp. gl. Bog, S. 66. — [2]) Denne Frands Madsen var Fader til den berömte latinske Digter og medicinske Professor ved Kjøbenhavns Universitet Hans Frandsen, som var født her 1532. Faderen synes at have været en i flere Henseender dygtig Mand. Han var således også Kirkeværge for St. Kathrine Kirke, men var fattig, så at han 1564 måtte afstå sit Hus i Bispegårdsgade til Panthaverne.

et Orlogsskib eller en Böjert på 100 Læster og med 100 Mands Besætning; heraf skulde Ribe udrede 7 Ottendedele og Varde kun 1.[1]) Dette svarede altså omtrent til, hvad Ribe leverede 1531. — Under 6te Marts 1555 fik Ribe By dog af Hensyn til, at så stort et Skib ikke kunde gå ind til Byen, bevilget, at den kun skulde udruste et Skib så stort, at det kunde „flyde ind" til Byen; men i Mandskabet måtte der ingen Indskrænkning gjöres.[2]) Flåden var kun ude et Par Måneder, og efter dens Hjemkomst måtte mange af Kjøbstederne tage mod Bemærkninger angående Skibene og deres Udrustning. Ribe måtte således høre, at dets Skib var for lille og ikke sødygtigt nok, og at det var utilstrækkeligt forsynet med Skyts.[3]) — Det var vel i den Anledning, at Byen 1556 lod støbe Kanoner (se S. 75).

Den 20de Decbr. 1557 udgik der igjen Brev til Ribe om til næste År at udruste et Skib. Det var Ribe, der som den betydeligste af de 2 Kjøbsteder plejede at holde Skibet, som da, når det ikke var inde i Kongens Tjeneste, kunde benyttes til Fragtfart, hvorpå Regjeringen også 1555 udtrykkelig havde givet Anvisning.[4]) Byen havde efter den forrige Gang gjorte Udsættelse anskaffet et nyt Skib, som det lod kjøbe i Hamborg ved den senere Borgmester Hans Pedersen Fanninger. Den 10. Februar 1558 vare Borgmestere, Råd og 27 navngivne Mænd tilstede på Rådhuset og besluttede på Byens Vegne at låne 1000 Dr. af Lensmanden, Erik Rud, for dermed at betale Skibet. De menige Borgere love at holde Borgmestere og Råd skadesløse for det Forpligtelsesbrev, som de skulde udstede for Gjælden; 4 af dem underskrive til Vitterlighed i Protokollen.[5]) — Om en Strid, som i Anledning af dette Kjøb opstod med Varde By, oplyses man ved et Kongebrev af den 25de Februar (1558) til Adelsmændene Niels Lange og Erik

---

[1]) „Nyt hist. Tidsskr.", I. S. 139 fl. — [2]) Smst., S. 142. — [3]) Smst., S. 146. — [4]) Således indkom 1555 eller 1556 i Fragt for en Rejse 79 Dr., dernæst for en anden Rejse med 41 Læster Rug, noget Pryssing (et Slags Øl), Mel og Vognskud (Gavntræ) 106 Dr. 14 Sk. l. (Rådstuebog Nr. 2, Bl. 7). — [5]) Rådstuebog Nr. 2, Bl. 20.

Rud, af hvilke den sidste dengang var Lensmand på Riberhus. Dets Indhold er følgende: Indbyggerne i Varde havde tilkjendegivet, at de i Forening med Ribe for nogen Tid siden havde bekostet et Skib til Orlogsbrug, og de havde da båret Ottendedelen af Omkostningen herved. Da dette Skib havde været for lille, var der blevet anskaffet et større; men nu fordrede Ribe By, at Varde skulde udrede en Fjerdedel af Kjøbesummen for dette Skib, hvorimod de forlangte at blive ved den gamle Bestemmelse. De to Adelsmænd skulde snarest muligt holde et Møde i Ribe med begge Parter og søge at forlige dem. Med det Samme skulde de foreholde dem, at de snarest muligt måtte gjöre Skibet færdigt; dog skulde de endnu ikke anskaffe „Fetaille“, og hvis de allerede havde anskaffet den, kunde de sælge den og have Pengene i Forråd.[1])

Hvorledes denne Strid med Varde blev afgjort, ved jeg ikke; men i December 1559 fik Ribe Ordre til om Foråret at sende sit Orlogsskib til Kjøbenhavn; Lensmanden skulde sende al den salte og törrede Fisk, som han kunde opdrive, dels af Tolden (den saakaldt Sandtold, som Fiskerne måtte betale Kongen for at fiske fra hans Forstrand), dels tilkjøbs, over med samme Skib.[2]) — Ved Fastelavn 1560 sendte Byen et Læs Fetaille til Skibet, som da lå ved Kolding;[3]) men den 16de Juli samme År overtog Kongen selv Skibet, således at Byen overlod det til Kongen som hans Ejendom imod, at den for Fremtiden fritoges for at stille noget Skib til Orlogsbrug, men kun skulde levere Mandskab og Levnedsmidler. Lignende Overenskomster sluttedes med andre Byer; dog fik disse tildels Tilladelse til at sælge deres Skibe.[4]) — Rimeligvis have de Orlogsskibe, som Byerne stillede, i det Hele taget vist sig mindre tjenlige.

1557.
Erik Rud.

Efter Peder Bild (se S. 59) var Erik Rud til Fuglsang paa Lolland bleven Lensmand på Riberhus. Det såkaldte Følgebrev til Lenets Beboere om at er-

---

[1]) Tegn. ov. a. L. — [2]) Smst.: 15de Decbr. — [3]) Kæmnerregnskab. — [4]) Reg. ov. a. L. — „Ny hist. Tidsskr.“, I, S. 149 fl.

kjende ham for Lensmand er udstedt den 19de Maj 1557, Lensbrevet derimod først d. 22de samme Måned. Han skulde have Lenet på Regnskab, tjene Kongen med 8 værgagtige Karle og have årlig til Besoldning „på sit eget Liv“ 100 Dr.[1]) — At han 1558 lånte Byen 1000 Dr. (på Rente), er ovenfor omtalt. Allerede Året efter ombyttede han Riberhus med Ravnsborg Len på Lolland og blev senere Medlem af Rigsrådet.

Niels Lange.

Hans Efterfølger var Hr. Niels Lange til Kjærgård i Hunderup Sogn, som han havde arvet 1535 efter sin Fader, Hans Nielsen Lange. 1533 havde han af Biskop Iver Munck fået Brev på Visselbjerg Hovedgård, som han først skulde modtage efter den daværende Lensmands, Henrik Stampes, Død, men som han dog, rimeligvis efter Overenskomst, overtog allerede i hans Levetid og ved Bispegodsets Inddragelse under Kronen fik Stadfæstelse på af Kongen. 1539 fik han Pantebrev på Dueholms Kloster for Penge, som han havde lånt Kongen, og 1547 forhöjedes Pantet. 1554 blev han forlenet med Tröjborg (derunder også Vesterlands Føhr) og havde det til 1558. Den 26de Oktbr. dette År fik han Brev på, at han havde lånt Kongen 3000 Dr.[2]) Året efter fik han, som allerede sagt, Riberhus Len ved Følgebrev af d. 29de Avgust og Lensbrev af d. 3. September på følgende Betingelser: Til Vedligeholdelsen af Slottet og Ladegården og til Underholdelsen af hans egne og Slottets Folk tillægges der ham 387 Mk. d., 13 Læster Rug og Mel, 16 Læster Byg og Malt, 6 Læster Havre, 294 Svin, 135 Får og Lam, 106 Gjæs, 168 Höns, $5^1/_2$ Tusinder Hvilling, $10^1/_2$ Snese „Kabbelag“ (Kabliau), $4^1/_2$ Snese Rokker, 2 Td. Sild, 2 Td. saltet Fisk, 240 Æg, 1 Læst $4^1/_2$ Td. Smör og $5^1/_2$ Td. Honning. Desuden beholdt han Slottets Avling og en Trediedel af Gjæsteriet og af de uvisse Indtægter, næmlig Sagefald, Indfæstning og Oldengjæld; for det Øvrige skulde han gjöre Regnskab. Derimod forbeholdt Kongen sig hele Sandtolden med Undtagelse af 10 Tusinder Hvilling og 10 Tus. Skuller, som Lensmanden fik til sin Husholdning. Tienden og

[1]) Reg. ov, a. L. — [2]) Smst.

Herligheden af Stiftets Kirker og Præster, fremdeles Told, Cise og Sagefald af Ribe By saavelsom Vrag forbeholdt Kongen sig alene. Lensmanden skal tjene Kongen med 12 „gerust“ (pandsrede) Heste med Glavinder (Lanser) og i egen Person, i Riget på sin egen, udenfor dette på Kongens Bekostning. Kongen vil selv lönne Slotsskriveren og Stiftsskriveren; men Lensmanden skal føde og klæde Jomfruerne i Nonneklosteret.[1]) Endelig skal han i Forening med Ribe By „holde“ (underholde) Kongen 2de Nætter.[2])

Grunden til, at Niels Lange fik Forleningen på så meget fordelagtigere Vilkår end hans Forgjængere, var den, at han på den Tid allerede var Medlem af Rigsrådet og skulde have Erstatning for sin Ulejlighed som sådant. Ridder var han ogsaa bleven. Kort iforvejen havde han fået den Begunstigelse, at det tillodes ham at oprette et Birk i Hunderup Sogn, det såkaldte Hunderup Birk, under hvilket også hans Fæstebønder i Vilslev og Darum måtte henlægges.[3]) — Foruden Kjærgård ejede han Tornumgård i Lintrup Sogn, som han 1547 arvede efter sin Farbroder, M. Gunde Lange, Dekanus i Domkapitlet. Senere kjøbte han Røddinggård af Knud Henriksen (se S. 45); om Skjødet opstod der senere en Strid, der foretoges paa Kongens Retterting d. 10de Juli 1561 med det Udfald, at 3 Voldgiftsmænd fra hver Side med Oluf Munck til Opmand skulde samles i Ribe og bestemme, hvormeget Godset kunde være mere værdt end de 2000 Dr., som Niels Lange allerede havde betalt.[4]) Kjøbet er dog måske gået tilbage, da Hertug Hans den Ældre i Haderslev selv vilde have Gården og modsatte sig det.[5]) — 1561 fik han også Livsbrev på Dueholm, og 1562 tillod Kongen ham at indløse Møgeltønder, som var pantsat til Ditlev Ahlefeldt, og beholde det indtil videre. I nogle År (1561. 1564) var han tillige Lensmand på Koldinghus og Hönborg (ved Lillebelt), som vare Enkedronning Dorotheas Livgeding.[6]) 1564 lånte han Kongen 4000 Dr., for hvilke hans Pant

---

[1]) Af disse var der altså endnu nogle tilbage. — [2]) Reg ov. a. L. — [3]) Smst. d. 9de Juli 1559. — [4]) Tegn. ov. a. L. — [5]) Hist. Tidsskr., 4de R., VI, S. 389 fl. — [6]) Se Tegn. ov. a. L., Slutn. af 1562 og Sommeren 1564.

i Møgeltønder blev forhöjet;[1]) men kort efter må Pantet være blevet overført på Lundenæs, på hvilket han d. 17de Juni fik Følgebrev.[2]) I dette Len havde han Pant for 16000 Dr. og havde endnu lovet at forhöje Pantesummen med 4000 Dr., hvilket dog ikke var sket endnu, da han døde; derimod havde han Hundsbæk i Pant for disse 4000 Dr.[3]) Han nævnes således 1564 samtidig som Lensmand på Riberhus, Vesterlands Føhr (som han må have beholdt, da han afgav Tröjborg), Koldinghus, Hönborg og Lundenæs, altså Störstedelen af Ribe Stift; desuden havde han endnu Visselbjerg, Hundsbæk og Dueholm, med hvilke Gårde dog nok ingen Øvrigheds-Myndighed var forbunden, undtagen over Nykjøbing på Mors, hvilken By han som Lensmand på Dueholm havde i Forsvar. Han var således en meget mægtig Mand; men hans Livstid nærmede sig dengang sin Ende; thi han døde d. 9de Juni 1565.

Niels Lange har vistnok været en temmelig stridig, måske også noget havesyg Mand. På begge Dele tyde de Stridigheder, hvori han lå med flere Mænd og offentlige Indretninger i Ribe. Under 28de Novbr. 1559, altså ikke længe efter, at han havde overtaget Riberhus Len, udgik der et Kongebrev til ham om, at Kongen har erfaret, at de fattige og „vidtørvendes“ Personer, som gå til Skole der i Byen, i fremfarne Lensmænds Tid have bekommet, hvis Almisse som er faldet der på Slottet, og der nederdraget(?) til deres Underholdnings Behov, og nu, siden han har fået fornævnte Slot i Befaling, formenes dem samme Almisse at bekomme. Han skal derfor lade fornævnte fattige Personer i Skolen bekomme den Almisse, der falder på Slottet, og nyde den til deres Underholdning, således som det tilforn er sket.[4])

Det er rimeligvis også her Hans Tavsen, som har

---

[1]) Reg. ov. a. L. (d. 26de Maj 1564). — [2]) Smst. — [3]) Se Tegn. ov. a. L. ved d. 26de Febr. 1566, da Kongen foreslår Enken at opgive Pantet i Hundsbæk og forøge det i Lundenæs med de 4000 Dr. — [4]) Tegn. ov. a. L. — Ved Almissen menes maaske den frie Spisning, som Lensmændene plejede at give nogle af Skolens Disciple. Se den beskrivende Del under „Domskolen“.

påtalt Skolens Ret. Hvorledes han havde haft flere Stridigheder med Niels Lange, förend denne blev Lensmand på Riberhus, er fortalt S. 29 fl. — Ligeledes havde denne en skarp Strid med Domkapitlet angående de store Gaver i Gods og Penge, som en Mand af hans Familie, Hr. Thomas Lange, Dekanus i Kapitlet, tidligere havde skjænket til St. Mortens Alter og til Kapitlet for Messer, Begjængelser og Artider med den Bestemmelse, at når denne Gudstjeneste forsömtes eller aflagdes, kunde 2 af hans Slægtninge kræve Godset og Pengene tilbage og anvende dem til anden Gudstjeneste. Ligeledes mente han at have en Fordring på noget Gods, som hans Bedstefader, Hr. Niels Gundesen (Lange), havde pantsat til Hr. Thomas Lange, og som denne siden havde givet til Domkirken og de Fattige. Nogen stor Ret havde Hr. Niels Lange vel ikke på sin Side, især da det ikke var hans Tanke at anvende førstnævnte Gods og Penge til anden Gudstjeneste, men kun at benytte det omtalte Forbehold til at afpresse Kapitlet Noget til Fordel for sig selv. At Striden blev ført med megen Bitterhed, ses af en Koncept til et Brev fra Kapitlet til Niels Lange, dateret Fredagen för Palme Söndag 1552.[1]) Kapitlet gjendriver hans Påstand om, at det brugte det Gods, som var kommet fra hans Slægtninge, mere til Trængsel og Hovmod for ham og hans Medarvinger end til Fordel for dem; „dette vilde være et forgjæves Arbejde, da han let kunde forbede (beskytte) sig mod dem.“ Man ser ogsaa, at der havde været udnævnt Voldgiftsmænd af Kongen i Anledning af en Strid mellem Niels Lange og nogle af Kapitlets Bønder i Gredsted; thi Kapitlet klager over, at nogle af dets Medlemmer, som efter deres Pligt vare mødte for at forsvare deres Bønder, være blevne overfaldne, hvorfor de for Fremtiden gjorde bedre i at blive hjemme, hvis ikke Kongen „for Guds Skyld“ vilde værdiges at skaffe dem en större Fred. Han klagede over det Naboskab, de beviste ham; men de vilde henstille det til Gud, og siden til ham selv

---

[1]) Findes i Stifts-Ark. blandt uregistr. Papirer vedkomm. Arkidiakonatet.

og til hver ærlig Mand; hvis han vilde kigge ind i sit eget Hjærte, skulde han snart finde, om Kapitlet havde forskyldt Godt af ham eller ej. Meget Godt havde han lovet dem, dertil Vilje og Venskab; hvis han vilde holde dem det, vilde de ganske gjerne bede ham derom.[1]) — Mærkeligt er det, hvorledes både Hans Tavsen og Kapitlet i deres Brevvexling med denne Mand lade sig henrive til Bitterhed. — Tilsidst stævnede Niels Lange Sagen for Herredagen i Kolding (i Januar 1554?), hvor det kom til et Forlig imellem dem, saaledes at Niels Lange for sin Gjenkrævningsret til Gods og Penge, som vare lagte til Messer med mere, skulde have en usædvanlig stor Bondegård i Vilslev, der skyldte 12 Ørt. Korn, og for sin anden Fordring Halvdelen af de Penge, for hvilke hans Bedstefader havde pantsat Gods til Hr. Thomas Lange. Om dette Forlig findes Niels Langes åbne Brev, udstedt d. 22de Maj 1554 i Ribe.[2]) — 1548 stævnede Biskoppen og Kapitlet Niels Lange for 2 Boder i Ribe, som han skulde have taget fra Puggård, og Biskoppen stævnede ham for en Gård sammesteds, som han forholdt Hospitalet. De Første fordrede tillige, at han skulde istandsætte Puggård, som hans Farbroder, M. Gunde Lange, havde ladet forfalde.[3])

Han kan således ikke frikjendes for at have været noget begjærlig og vanskelig at komme til Rette med; dog forekommer der på en enkelt ovenomtalt Undtagelse nær intet Sådant fra hans sidste År, da han var Lensmand på Riberhus. — Af d. 13de Novbr. 1562 har man et Gavebrev, hvorved han og en af hans Brödre skjænke en Ejendom i Kjøbenhavn til Vedligeholdelse af en Ildpande i Frue Kirke sammesteds;[4]) men da det egentlig kun synes at være en Bekræftelse af et langt ældre Gavebrev, ved jeg ikke, hvor megen Ære der tilkommer ham derfor.

Niels Lange var siden 1535 gift med Abel Skeel,

---

[1]) På enkelte Steder er der Rettelser, som nu ikke kunne læses, men som vistnok have sigtet til at formilde Udtrykket. — [2]) „Ny kirkeh. Saml.“, III, S. 37 fl. — [3]) Ribe Stiftsk. Dok. i Geh.-Ark. — [4]) H. Rördams: „Kbhns. Kirk. og Kl.“, I, S. 118.

en Datter af Sören Skeel til Holmgård i Møborg Sogn; men deres Ægteskab var barnløst. 1561 kjøbte hun af Kristian den 3dies Sårlæge, Mester Rubbert Geisspuscher, den Grund med Stenhuse, Gårdsrum, Abildhave og Urtehave, som Kongen havde skjænket ham, og som udgjorde Hovedbestanddelene af det forhenværende Gråbrödrekloster.[1]) — Efter Mandens Død beholdt hun Lundenæs og Dueholm som Pantelen. 1567 lånte hun Kongen 4000 Dr., hvormed hendes Pant i Dueholm blev forøget, og 1572 fik hun Brev på at beholde Lundenæs uindløst for sin Livstid, hvilket hun dog måtte betale temmelig dyrt, nærmlig med at eftergive 10,000 Dr. i Pantesummen. Hun ejede desuden Herregården Faddersbøl i Thy og døde d. 7de Februar 1585. — Hun og hendes Mand ere begravede i Hunderup Kirke. Midt i dennes Kor oprejstes 1569 et prægtigt Monument over dem, udført i Florents. På en Forhöjning, som var beklædt ovenpå med sort, på Siderne derimod med rødligt Marmor, lå Ridderen og hans Frue i naturlig Störrelse, godt udførte i höjt Relief i en noget rødlig og stribet Stenart, rimeligvis Alabast, Manden i fuldt Harnisk, mellem deres Fødder en lille Hund.[2]) Underdelen er nu ødelagt; men Pladen med de Afdødes Figurer er indsat i Korets Mur og er ikke så stærkt beskadiget, som man efter Udtrykkene hos Trap kunde antage.[3])

Kristen Lange.

Niels Lange havde en uægte Sön, Kristen Lange, som han lod rejse og studere i Udlandet. Vi vide således, at han (för 1557) havde opholdt sig i Wittenberg og i Paris.[4]) Efter Hjemkomsten gjorde han Tjeneste i det kongelige Kancelli, blev 1561 Medlem af Ribe Domkapitel og 1566 Kantor i samme,[5]) 1569 tillige Stiftsskriver.[6]) 1572 optog Kongen ham i Adelstanden, således at han skulde føre en enkelt Rose i sit Våben istedetfor Munck-Langernes 3 Roser, og samme År oprettede han Herregården Bramminggård. — 1563 havde

---

[1]) Tingbog: Lörd. efter St. Karinæ Dag. — [2]) Grönl. Pap: Indber. fra Vilslev. — [3]) Om Fruen se V. S. Skeel: Optegnelser om Familien Skeel, S. 87 fll. — [4]) „Ny kirkeh. Saml.“, III, S. 345. — [5]) Reg. ov. a. L. — [6]) Tegn. ov. a. L.

han af Kongen kjøbt den gamle Helligånds-Gård med påstående Stenhus og anden Bygning og et Stykke af dens Kirkegård,[1])hvorimod det Øvrige af Gårdens Grund vistnok blev anvendt som Urtehave ved Slottet, som jo, efter hvad man få År iforvejen havde ment, ikke kunde undvære denne Grund (se S. 74). 1570 solgte han dog Gården igjen til Movr. Podebusk. — Efter Fru Abel Skeels Død kom han, enten det nu var ved hendes Gave eller ved Kjøb af hendes Arvinger, i Besiddelse af hendes Gård på det gamle Gråbrödreklosters Grund. Han synes afvexlende at have opholdt sig her i Byen og på sin Gård Bramminge, var en Tid Kapitlets Forretningsfører, en anden Tid Kirkeværge for Domkirken; 1594 var han Fadder til Biskop Hegelunds Søn Sören. Han døde d. 3die Juni 1604 som Kapitlets Senior, hans Enke, Barbara Wind, d. 4de Decbr. 1609. De bleve begravede i Domkirken, hvor dog allerede Terpager, mærkeligt nok, ikke kjender noget Minde over dem. Han var en meget formuende Mand, som efterlod sine 5 Sönner og 3 Døtre alle vel forsørgede. Gråbrödreklosteret i Ribe tilfaldt efter Forældrene Sönnen Henrik Lange til Dejbjerglund, som 1606 fik et Kannikdömme ved Ribe Domkirke ligesom Faderen havde haft.

1560. Frederik d. Anden, Besøg i Ribe.

Kong Frederik den Anden, som den 1ste Januar 1559 havde fulgt sin Fader i Regjeringen og d. 4de Juli 1560 havde stadfæstet Byens Privilegier uden nogen Forandring, kom i September samme År for første Gang her til Byen. Han opholdt sig her idetmindste fra d. 7de til d. 10de. Rimeligvis bode han i den rige Rådmand Lambert Ibsens Hus ved Ydermøllen; thi i det ene Kæmnerregnskab (af 2), som er bevaret for dette År, omtales Kongens Kjøkken som værende i Lambert Ibsens Bruhus. En Del af Følget må have været indkvarteret på Gården Segeberg i Fardrup Sogn, som Kongen må have kjøbt tilbage af Jørgen Pedersen Rentemesters Enke eller overtaget for hendes Gjæld til Kronen. Det ovennævnte Regnskab opfører Udgifter for

---

[1]) Terpager, R. C., S. 521 fl. — [2]) Smlg. om ham Dr. O. Nielsen i „Da. Sml.“, I, S. 358 fl.

forskjellige Sager, som bleve kjørte derud til Husholdningen, og for Krybber i Stalden derude til Kongens Heste, hvilke Krybber det er forunderligt, at Byen måtte betale. Andre af Kongens Heste vare dog opstaldede inde i Byen. Ellers er det kun få Udgifter, som opføres i Anledning af Kongens Ophold her: 2 Sk. til Peberrod til Kongens Kjøkken, 6 Mk. for 2 Pd. (Lpd.) Talg, som blev støbt i Lys til Kongens Behov, 10 Skj. Havre til Rentemester Joakim Becks Heste.

Segeberg Gård.

Den ovennævnte Gård Segeberg forsvandt snart derefter. Gården havde været drevet selvstændigt efter et særskilt Regnskab, således at Overskuddet tilfaldt Kongen, og Bønderne i Gjørding og Skadst Herreder havde 1559 fået Befaling til at gjöre Hoveri til Gården; men man fandt det snart bekvemmest at forene Avlingen med den til Slottets nye Ladegård, det forhenværende Nonnekloster. Øxnestalden og Laden flyttedes derfor efter Kongens Befaling i de nærmeste År derefter til Ladegården, medens Hestestalden opsattes foran Slottets Port udenfor Graven. Våningshuset på Segeberg, som var et „Korshus“ (Bindingsværkshus?), 2 Lofter höjt, skjænkede Kongen i Avgust 1561 med Tømmer, Mursten, hugne Sten og hele dets Indbygning til sin Hofsinde, Jørgen Munck, naturligvis til Nedrivelse. Derpå overlod Kongen den 25de Novbr. 1562 „en Toft udenfor Byen, som havde ligget til Kronens Gård Segeberg“, til Ribe By til evig Ejendom mod en årlig Afgift af 12 Mk. d. Denne Jord, som kaldes Segeberg Toft og ligger tæt Nordøst for Mejlby, tilhører endnu Byen. Det må vel have været der, at Gården Segeberg lå, hvorfor der også i et Kæmnerregnskab for 1563 findes gjort Udgifter på at „rydde og jævne Segeberg til slet Jord.“[1]) Tæt nordenfor Toften ligger Sejbjerg Mark.

Forandringer i Domkirken.

Domkirken synes indtil denne Tid at have stået i den samme Tilstand som under Katholicismen; men heri skete nu en Forandring. Lensmanden fik næmlig en Skrivelse fra Kongen, dateret Em Kloster d. 25de Oktbr. 1560, af det Indhold, at Kongen erfarede, at det var

[1]) Efter flere Kongebreve i Tegn. og Reg. ov. a. L.

meget uordentligt indrettet i Domkirken med Stole, Altere og Andet. Lensmanden skulde derfor overveje Sagen med Kapitlet, såvelsom med Borgmestere og Råd, og derefter foranstalte, at „den store Mur og Skillerum, som stod mellem Koret og Nederkirken, blev tagen ned, og et „Splinder“ (et Stakit) opsat i dens Sted“, at dernæst „det Alter, som stod midt på Gulvet nede i Kirken“, afbrødes, og Tjenesten herefter holdtes for Höjalteret, fremdeles at de Stole, som vare satte midt op ad Gulvet nede i Kirken, borttoges, og andre nye og passende Stole opsattes på begge Siderne, så at Rummet midt i Kirken kunde være frit. Endvidere skulde Fonten flyttes fra det Sted, hvorpå den nu stod (i Koret), afvejen til et bekvemt Sted nede i Kirken, og endelig Alting i Kirken forandres således, som det bedst kunde skikke sig.[1])

Det Alter, som skulde nedbrydes, var det såkaldte „Sognealter“, ved hvilket den regelmæssige Gudstjeneste for Domkirkens Sogn i den katholske Tid var bleven foretaget, medens Koret med det derværende Höjalter var forbeholdt Biskoppen og Kapitlet. Koret var adskilt fra Nederkirken ved en Mur, midt foran hvilken Sognealteret stod.[2]) Nu skulde denne Mur tilligemed Sognealteret borttages, og Höjalteret for Fremtiden benyttes til Menighedens Gudstjeneste i Lighed med den Anordning, som efterhånden blev truffen i de øvrige Domkirker. — Man ser fremdeles, at Kirkens Midtskib hidtil havde været besat med Stole, som ikke stode ved begge Siderne, men midt i Gangen. Man antager ofte, at der för Reformationen ikke fandtes Stolestande i Kirkerne. Dette er dog urigtigt, som flere af vore gamle Folkeviser udvise. Den 11te Artikel af Kristian den Andens såkaldte gejstlige Lov indeholder netop en Bestemmelse om, at sådanne Stole, som fandtes i Domkirker og Sognekirker, skulde borttages. Hvad Ribe Domkirke angår, findes et Dokument af 1525 af det Indhold, at en Stolestand, som Hr. Jens Jonsen, Præst og Kapellan ved Marie Magdalenes Alter, havde kjøbt

[1]) R. C., S, 209. — [2]) 1ste Del, S. 555, 558.

af en Ebbe Klementsen, skulde sælges igjen til Ribe Borgere og ikke bortsælges eller bortgives til Klostre, Kirker eller Præster uden Borgmestres og Råds Samtykke. Dette tyder på, at Menigheden har haft Stole i Kirken, som vare Gjenstand for Kjøb og Salg, men efter Reglen ikke måtte komme i Andres end Sognefolkets Hænder.[1]) — Endelig blev Døbefonten flyttet fra sin hidtilværende Plads i Koret[2]) ned til den vestlige Ende af Kirken, hvor den fik sin Plads strax til Venstre for Indgangen og forblev indtil 1844.

1561. Nyt Ophold af Kongen i Ribe.

I Februar 1561 gjorde Kongen et længere Ophold i Ribe, til hvilket han havde truffet temmelig store Forberedelser. Den 28de Decbr. 1560 havde han således fra Emborg (det tidligere Em Kloster) skrevet til Hr. Niels Lange, at han agtede at komme til Ribe til Fastelavn og blive der en 14 Dage. Han ventede samme Tid nogle Fremmede til sig. Lensmanden skulde derfor forsyne sig med de fornødne Forråd, f. Ex. af Rugfoder (Rughalm), som dengang stadig anvendtes som Hestefoder. Da de 2 foregående Lensmænds Regnskabsførere endnu resterede med Malt, Rug, Havre, Smör og Andet, skulde alt dette indfordres.[3]) Den 5te Januar 1561 skrev Kongen atter fra Koldinghus til Borgmestere og Råd og meddelte dem samme sin Hensigt. Han beder dem om i den Anledning at indrette gode Herberger og Værelser (Logis'er) og Staldrum for 500 Heste. De skulde også tilsige Borgerne, at de skulde have god Vin, friskt Hamborger-Øl og anden god fremmed Drik i Forråd, for at Kongen og de Fremmede, som kom derhen, kunde få den tilkjøbs hos dem.[4]) Samme Dag udgik der en Befaling til Bønderne i Skodborghus Len om at hugge 5 Læster Ved og føre det til Riberhus i samme Anledning, og til dem i Riberhus Len om at sælge Hr. Niels Lange Alt, hvad de kunde undvære af Höns, Gjæs, Kalve, Grise, fede Beder, Stråfoder m. m.[5]) — Under 18de Januar udgik der endelig et Brev til Tolderen i Ribe, Oluf Pedersen, om, at da Adolf Browejler af Køln

---

[1]) Th. Jørgensens Kopibog, S. 255. — [2]) 1ste Del, S. 557, — [3]) Tegn. ov. a. L. — [4]) Smst. — [5]) Altsammen smst.

havde noget Vin liggende i Ribe, hvoraf han endnu ikke havde betalt Told, skulde han tage så Meget af Vinen, som Tolden kunde udgjöre, da Kongen vilde få Brug for den i Ribe. Samme Dag tilskreves også Niels Lange om at sørge for Natteleje for Kongen og hans Følge for en Nat på Rejsen fra Vejle til Ribe.

Kongen opholdt sig her i Byen idetmindste fra d. 16de til d. 24de Februar,[1]) og rimeligvis noget længere. Det var under Opholdet her, at Kongen delte sin hidtilværende Trediedel af Hertugdömmerne med sin Broder Hans, den såkaldte Hertug Hans den Yngre. Enkedronningen, Dorthea, har rimeligvis samtidigt også været her i Byen; thi d. 4de Februar skrev hun fra sit Enkesæde, Koldinghus, til sin Sön, Kongen, at hun d. 17de vilde begive sig på Vejen til Ribe. Hun sender ham med det Samme 4 Skjorter og lover at bringe flere med sig. — Af det ved forrige År anførte Kæmnerregnskab ses, at de höje Herrer have moret sig ved at se på Brydeøvelser; thi der blev kjørt 9 Læs Sand til en Brydebane foran Kongens Dör; han har vel altså også dennegang ikke bot på Slottet, men i Byen. Denne bidrog også til nogle Arbejder i Domkirken, som synes at være foretagne i Anledning af Kongens Ankomst; måske var man endnu ikke bleven færdig med de Forandringer i Kirkens Indretning, som Kongen havde påbudt 1559. Man ser fremdeles af samme Regnskab, at Kongens Ophold her har foranlediget et overordentligt Marked, som indbragte Byen en Del Stadepenge. — Under Opholdet her stadfæstede Kongen d. 19de Domkapitlets Privilegier.

H. Tavsens Død og Efterladte.

Den 11te Novbr.[2]) 1561 døde Biskop Hans Tavsen, om hvis Liv og Virksomhed der er fortalt S. 24—31. I Domkirken findes endnu en Mindetavle over ham med en lang Indskrift, opsat af hans Svigersön, Biskop Hans Lavgesen.[3]) Der findes også en Ligsten over ham, som dog ikke er den oprindelige, men nedlagt 1663 istedetfor

---

[1]) Ifølge Kongebrev i Reg. ov. a. L. — [2]) Da flere af hans Samtidige angive, at han døde på Mortensdag, må det være urigtigt, når der på Mindetavlen over ham findes d. 9de Novbr. — [3]) Terpager: Inscr. Rip., S. 35 fl.

den ældre, som var bleven ødelagt, af Dr. Ludvig Pouch og hans Hustru, som var Tavsens Barnebarns-Barnebarn.[1]) Denne Ligsten blev i Anledning af Reformationsfesten 1836 optagen af Midtskibets Gulv og indsat i Muren i den østlige Ende af det sydligste Skib, for ikke længere at være udsat for Slid. Endelig findes et, vistnok originalt, Portræt som Brystbillede af ham i Kirken, udentvivl det samme Maleri, som 1702 endnu fandtes i hans Æts Besiddelse på „Liliebjerget".[2]) Portrættet blev 1836 restavreret ved Professor Møller. Omkostningerne herved indkom ved Salget af et lille Skrift, som indeholder Tavsens Levned ved daværende Adjunkt, Dr. Bloch Suhr, 2 Prædikener af Biskop T. Müller, 1 af Pastor Leth og Konfirmationstaler af Stiftsprovst Frost.[3])

Hans Tavsen havde været 2 Gange gift, førstegang med Dorothea, en Slægtning af hans Medarbejder ved Reformationen i Viborg, Jørgen Sadolin, som blev den første lutherske Biskop i Fyns Stift;[4]) hun var død, førend Tavsen blev Biskop i Ribe. Andengang var han gift med Anne Andersdatter, som skal have været i Slægt med Frands Villumsen, der var Tolder i Kjøbenhavn og Kannik i Lund og skjenkede en temmelig betydelig Bogsamling til Kjøbenhavns Universitet. — Med sin første Kone havde han 4, med den anden 9 Börn, af hvilke vistnok de fleste døde i deres Barndom. Følgende 5 kjendes:

1. Sönnen, M. Jørgen Tavsen, blev 1557 indskrevet ved Universitetet i Wittenberg og var 1566

---

[1]) Smst., S, 67 fl. — [2]) Smst., S. 158. — Tavsens Brystbillede på Ligstenen er udhugget efter Maleriet. — [3]) Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke, S. 26. — [4]) Povl Eliesen siger (S. R. D. II, S. 581, smlg. Wöldike: Apologia Concion. Evang., S. 242), at hun var en Søster til Sadolin; men dette synes ikke rigtigt, da Sadolins Sön i sin udførlige Redegjörelse for sin Slægt (i „Fasciculus Apollinaris") ikke nævner, at hans Fader havde nogen Søster, hvilket han dog umulig havde kunnet glemme eller forbigå, hvis en Søster til ham havde været gift med en så berömt Mand som Hans Tavsen. — Den i Ribe Skole 1590 holdte Tale kalder hende en Datter af Sadolin; men dette er af samme Grund og tillige af Hensyn til begges Alder umuligt. — Men et nært Slægtskabsforhold må der dog upåtvivlelig have været. Dette bestyrkes også derved, at Tavsen havde en Sön af Navnet Jørgen, og Sadolin en Datter, som hed Dorothea.

Præst i Medelby i Sønderjylland, men mistede samme År dette Æmbede. Grunden hertil var måske den, at han d. 3. Avgust dette År blev dömt i Bøder af Tovsmændene i Ribe for en Sårssag. Han havde endogså været i Fare for at blive dömt for Drab. Han havde nemlig såret den unge Jannik Baggesen, en Sön af Rådmand Bagge Jensen, og den Sårede var senere død. Tovsmændene fandt det dog godtgjort, at denne Sidste „var kommen til Graven vel tillægt og ikke med åbent Sår", hvorfor de mente, at M. Jørgen ikke kunde dömmes som Drabsmand.

2. Datteren Karine var først gift med M. Hans Foss, derpå med M. Jørgen Rasmussen Ystad, som efter hinanden vare Sognepræster ved St. Albani Kirke i Odense.

3. Datteren Dorothe, gift med M. Hans Lavgesen, som først var Lektor, derpå Biskop i Ribe, og om hvem der senere vil blive talt.

4. Datteren Lisbeth synes at have været gift 3 Gange. Hun var næmlig Enke, da hun den 2den Juni 1585 efter Hegelunds Almanak-Optegnelser blev trolovet (og rimeligvis samme År gift) med Hr. Hans Madsen, Sognepræst i Horsens. En Sön af hende i det ene eller det andet af disse Ægteskaber var den Hr. Hans Tavsen (opkaldt efter Bedstefaderen), som i den første Halvdel af det 17de Århundrede var Præst i Løsning og Korning. Men hun skal også (i 3die Ægteskab) have været gift med Borgmester Anders Madsen i Horsens, hvorved hun blev Stedmoder til M. Mads Andersen Pors, som senere blev Skolemester og derefter Sognepræst ved Domkirken her i Byen.

5. En Datter, hvis Navn er ubekjendt, men som blev gift med Rådmand Peder Bruun i Ribe. Hun og alle hendes Börn på en Sön Hans nær døde i Pestens Tid 1565.[1])

[1]) Om Hans Tavsens Börn se „Ny kirkeh. Saml." III, S. 356 fl. og „Saml. til jy. Hist. og Topogr". V, S. 235 fl. — Med Hensyn til Datteren Lisbeths Ægteskaber må dog efter senere Oplysninger den ovenstående Fremstilling være den rigtigste. — Se også i det Følgende ved M. Mads Pors.

Hans Tavsens Enke overlevede ham i henimod 5 År, idet hun døde d. 24de Avgust 1570. Hun ejede et Hus i den sydligste Ende af Bispegade, det såkaldte „Sønderborg“, som efter hendes Død blev vurderet til 350 Dr. Det er rimeligvis det „lille Stenhus“ på eller ved den gamle Bispegårds Grund, som Kristian d. 3die havde skjenket Hans Tavsen ifølge en Optegnelse af Dr. Ludvig Pouch, som endnu ejede det 1661 på Grund af sin Hustrus Nedstammen fra Hans Tavsen. Til Huset hørte både en Kålgård og en Abildgård. Den sidste udgjorde rimeligvis et Stykke Jord ved St. Hans Kirkegård, som tidligere havde været Byens Tømmergård, men som Biskoppen havde kjøbt af Byen.

Biskop Povl Madsen.

Lensmanden, Niels Lange, havde samme Dag, som Hans Tavsen døde, underrettet Kongen skriftligt derom og tillige spurgt, om Kongen selv vilde bestemme hans Efterfølger, eller om Valget skulde foregå efter Kirke-Ordinansen. Da Kongen befalede det Sidste, valgte 4 Sognepræster fra Stiftets Kjøbsteder M. Povl Madsen, Professor ved Kjøbenhavns Universitet, til Biskop, i hvilket Valg derefter Kapitlet og de „Lærde“ i Ribe og hele Omegnens Præsteskab samtykkede.[1]) Dette meddeler Lensmanden under d. 9de December Kongen og tilföjer, at Borgmestere, Råd og hele Menigheden i Byen havde anmodet ham om at bede Kongen om at unde dem denne Mand, eftersom det i denne Landsende var höjligen fornødent at have en god, gudfrygtig, lærd Mand; thi her grændsede mange fremmede Nationer til, både Hollændere og Andre, blandt hvilke der sagdes at være mange Sekter. Borgmestere og Råd sendte tillige selv et Brev til Kongen, hvori de bade om det Samme og udtalte Frygt for, at Nogen ved Universitetet skulde modsætte sig Valget.[2])

Hvis der har været Hindringer for, at Povl Madsen overtog Bispe-Æmbedet, bleve disse dog ryddede af Vejen, og d. 10de Maj 1562 blev han indviet til det i

[1]) Vi træffe altså også her et lignende udvidet Valg, som ved Hans Tavsens Udnævnelse, skjönt Kirke-Ordinansen intet sådant fastsætter. Smlg. S. 24. — [2]) Disse Skrivelser findes i „Ny kirkeh. Saml.“ III., S. 341 fl.

den herværende Domkirke af Biskop Kjeld Juel i Viborg. — M. Povl Madsen med Tilnavnet Strob, med hvilket han dog sjelden nævnes,[1]) var født 1527 i Kjøge, hvor hans Fader var Rådmand. Kongen, som yndede ham meget, havde d. 24de Februar 1562 tilskrevet Lensmanden på Riberhus, at han skulde lade en god Vogn gjöre og indkjøbe 2 Heste til den nye Biskop ifølge et Tilsagn, som Kongen havde givet denne om en sådan Gave. Den 10de Marts 1566 overlod Kongen ham fremdeles indtil videre Halvdelen af Bispeng, da han havde klaget over, at han ingen Eng og Høbjergning havde til at holde Kvæg og Heste på. — I sit Husliv havde M. Povl Madsen megen Sorg, idet han mistede 4 Hustruer, alle i en meget ung Alder. Den 2den og den 3die ligge begravede i Ribe Domkirke. Den sidste af disse 2 var her fra Byen, næmlig Karine, en Datter af den daværende Rådmand, senere Borgmester, Sören Jakobsen Stage. Hun døde d. 1ste Februar 1567 i en Alder af 19 År i sin første Barselsæng.[2]) — Uagtet Biskoppen allerede Året efter giftede sig påny, vedblev han dog at tage sig meget af en fattig og forældreløs Fætter til sin 3die Kone, Anders Krag, som senere blev en meget berömt Læge, Naturkyndig og Filosof og var Professor ved Kjøbenhavns Universitet. Ikke mindre berömt blev hans Broder, Dr. Niels Krag, som også blev Professor, men tillige benyttedes af Kongen til flere Gesandtskaber og døde som kongelig Historiograf og Forstander for Skolen i Sorø. Disse 2 Brödre vare Sönner af en ellers ubekjendt Borger i Ribe, Peder Krag, hvis Hustru, Karen Klyn, var en Søster til Sören Jakobsen Stages Hustru, Anna Sörensdatter Klyn, og til den tidligere omtalte Jens Klyn.

Povl Madsen blev kun 7 til 8 År her i Byen; thi d. 9de Juni 1569 beskikkedes han til Biskop i Sjællands Stift, i hvilken Stilling han udøvede stor Indflydelse i flere Retninger og døde 1590.

---

[1]) Det tillægges ham foruden andre Steder dog også i Ribes gamle Skolebog, S. 46. — [2]) Se Ligstenen over dem begge i Terpagers „Inscr. Rip.“, S. 84.

Reces mod Overdådighed.

Den 22de December 1561 foretoges et Lovgivningsarbejde (en „Reces“) for Ribe By, som giver megen Oplysning om Skikke her i Byen. Det er en Forordning, som er rettet mod Overdådigheden, et Slags Forordninger, som vare meget almindelige i det 16de og 17de Århundrede. Således havde den kongelige, såkaldte „koldingske“ Reces af 1558 i Art. 35 og 69 givet eller fornyet nogle herhenhørende Bestemmelser. Måske er Recessen for Ribe foranlediget derved; dog indeholder den mange flere Bestemmelser end den kongelige. Den er udstedt på Ribe Rådhus af Lensmanden på Riberhus, Hr. Niels Lange, 5 Medlemmer af Domkapitlet, begge Borgmestrene og 9 Rådmænd; men desuden vare „de fornemmeste Dannekvinder udi Ribe“ opkaldte på Rådhuset, for at de også skulde samtykke i Bestemmelserne, af hvilke flere særligt angik Kvindekjönnet. — Recessen bestod af 8 Artikler:

1. Den første indeholder de samme Bestemmelser om Gjæsternes Antal ved Bryllupper som den kongelige Reces, næmlig at Borgmestere, Rådmænd eller Kjøbmænd må indbyde 24 Par Folk med deres „Börn og Døtre“ og dertil endnu 12 unge Karle, Æmbedsmænd (ɔ: Håndværksmænd) derimod kun halvt så mange af hvert Slags. Gildet skal gjöres i Vedkommendes eget Hus, ikke på Rådhuset eller i noget Gildehus, som det vel allerede för den Tid var almindeligt og snart blev det igjen, også her i Byen. Den kongelige Reces tillader dog, at der om Aftenen må dandses i et sådant, mere offentligt Hus; men Byens Reces gjör ingen Undtagelse. Den tillader heller ingen Tirsdags-Bryllupskost, det vil sige, Trediedags-Gilde; thi det egentlige Bryllup stod på den Tid altid på en Söndag. Kongen havde dog tilladt, at Brudgommen den Dag måtte beværte nogle af sine Venner enten til Middag eller til Aften. — Byens Reces bestemmer også, at der ikke ved Brylluppet må beværtes med mere end 6 Retter, og ikke skjenkes nogen Vin.

2. Om Barseler. Den kongelige Reces har kun en kort Formaning til större Tarvelighed ved sådanne Lejligheder. Derimod giver Byens Reces bestemtere

Regler. De Dannekvinder, som vare indbudne til at være tilstede ved Nedkomsten, måtte beværtes med, hvad Huset formåde. „Barsel“ måtte der slet ikke gjöres, uden i det Höjeste for 30 Kvinder, iberegnet Forgangskvinderne (de Kvinder blandt de indbudne, som opvartede ved Bordet), men uberegnet Fruer og Jomfruer (gifte og ugifte adelige Damer). Det Antal, som tillodes, var således ikke så lille.

3. Ved den første Kirkegang skulde Barselkvinden være iført sine egne Klæder, med mindre hun var så fattig, at hun måtte låne Kåbe eller Kjortel. Det synes altså at have været almindeligt at låne eller leje en særlig Dragt ved sådanne Lejligheder, således som det langt senere tildels har været Tilfældet ved Brudepynten og Dåbsdragten. De Dannekvinder, som vilde ofre tilligemed Barselkvinden og „Fadderkvinderne“ skulde gå strax op at ofre tilligemed dem og ikke vænte med at gå op til Alteret, indtil de andre kom ned, for at Gudstjenesten ikke skulde forsinkes derved.

4. De Piger, som indbøde til en sådan Kirkegang, må det have været Skik at udstaffere på en særlig kostbar Måde; thi det bestemmes, at de vel måtte gå med „opbundet“ Hår og i gode Klæder, men ikke udredes med Guld, Sølv eller Perler.

5. Tjenestepiger måtte ikke gå med Flöjels-, Mårskinds- eller Hermelins-Dolslag, Flöjels Toffel, Guld-Lad[1]) eller Perler, da det var imod Kongens Reces. — I denne Artikel tillader Byen sig dog en stor Afvigelse fra samme Reces; thi denne bestemmer (§ 35), at aldeles Ingen. som ikke var af Adel, måtte bære Flöjel, Damask eller Silke med Undtagelse af et „sticket Bendicke“, som „en ærlig Mø“ måtte bære på Hovedet. „Lad“ måtte ikke engang Adelen bære med Undtagelse af „Dronningens Jomfruer“. Derimod indskrænker Byens Reces disse Forbud til Tjenestepigerne. Det vilde rimeligvis også have været umuligt her i Byen, som netop

---

[1]) „Dolslag“ og „Toffel“ er Ord af tvivlsom Betydning; „Lad“ (isl. hlad) betyder en gylden Bræmme om et Klædningsstykke.

drev en stærk Handel med Manufakturvarer, at forbyde den formuende Borgerstand Brugen af Silke og Flöjel.

6. Om Brudens Udredelse (Udstyrelse). Enker, som giftede sig igjen, måtte kun pyntes i deres egne Klæder, med mindre de vare meget fattige. De måtte have 1 eller 2 Guldkjeder på og i denne Dragt gå til Kirke Söndag og Mandag med Møer og Piger foran sig i Overensstemmelse med en ældre Bestemmelse. — Med Hensyn til Pigebrude gjordes Forskjel på, om de „redtes“ med Perlebindike eller med Siepel på Hovedet.[1]) I det første Tilfælde måtte Bruden have 1 eller 2 Kjeder og et forgyldt Bælte, kun gjöre 1 Dags Bryllup og ingen Spillemand have foran sig til eller fra Kirken. I det andet Tilfælde derimod måtte hun have 2 eller 3 Guldkjeder og Bælte, men intet andet Guld eller Sølv undtagen på Hovedet. Da måtte hun have „Skru“, d. v. s. en Himmel, som bares over hende.[2]) Der tales også om Blus, som bares foran Bruden; men Lysene eller Blussene måtte ikke omvikles med Skjellert (et Slags finere Tøj) eller Silke. — Endvidere bestemmes, at Bruden skal være færdig, og Blusbærerne tilstede, förend Klokken slår 8, for at „Skafferen“ kan gå med Brudgommen fra Kirken (for at afhente Bruden), förend Præsten begynder Altertjenesten.[3]) Brudens Udredning måtte kun foregå ved Koner af Byens egen gejstlige Stand eller Borgerstand, altså ikke ved adelige Damer eller Udenbys, som vel medførte Bekostninger. Gjæsterne skulde møde i Brudehuset, om Söndagen Kl. 11, om Mandagen inden Kl. 12. — Skafferen var forpligtet

---

[1]) Bindike var et Hovedsmykke af Töj, måske i Almindelighed broderet; thi i Recessen af 1558, Art. 35 nævnes et „stikket“ (broderet) Bindike (se ovenfor i Art. 5). Brude have altså båret et sådant Hovedtöj, besat med Perler. „Siepel“ var et Slags Krands; den nævnes også i en samtidig Vedtægt for Ålborg som Prydelse for en Brud. — [2]) Om „Skru“ se Nyerup: „Udv. da. Viser fra Middelald.“ III, S. 279. — S. Grundtvig: „Danm. gl. Folkeviser“, II, S. 216. — [3]) Vielsen foretoges næmlig för Prædiken, så at hele Gudstjenesten opholdtes, hvis Brudeparret ikke var tilstede i rette Tid.

til at minde Brudgommen om at gå til Aftenprædiken (Aftensang).

7. Der måtte ikke gives anden Brudegave end den, som efter gammel Sædvane gaves om Mandagen til Brud og Brudgom. (Ellers plejede også disse at give Brudegaver til deres gjensidige Slægtninge.) Også her påberåbes en tidligere, på Ribe Rådhus given Bestemmelse.

8. Faddergaver måtte ikke overskride 1 Dalers Værdi. (Dette overtrådtes dog snart i höj Grad.) Dannekvinder skulde gå med sjællandsk Sæt (Hovedtöj) efter Kristian den 3dies og Dronning Dorotheas Bestemmelse (ligesom i de udvidede Bursprog. Se. S. 20). Endelig bestemmes, at Kvinderne, når de fulgte en Brud eller et Barn i Kirke eller gik op at ofre, ikke måtte gå med Kåben slået op over Hovedet, med mindre de vare syge og sorrigfulde. Denne Bestemmelse gik vel mindre ud fra Skjönhedshensyn end fra Frygt for, at Uværdige (bandsatte Personer) således i Skjul skulde kunne deltage i Handlinger, fra hvilke de burde være udelukkede.[1])

For Overtrædelsen af disse Bestemmelser var der sat Bøder af forskjellig Störrelse. Ved den sidste Bestemmelse var Bøden 1 Dr., som skulde opkræves af et Medlem af Kapitlet og en Borger og derefter årlig uddeles mellem fattige Peblinger (Skolediciple), arme „hususle“ (husarme) Folk og andre Stakkarle.[2])

1563. St. Nikolaj Klosters Birk.

Det Gods i Sønderjylland, som havde tilhørt de katholske Biskopper eller de øvrige katholske gejstlige Stiftelser i Ribe, havde för Reformatıonen betalt Skat til Hertugdömmets Kasse. Det var endnu Tilfældet med Kapitlets Gods 1541; men idetmindste siden 1553[3]) havde Kongen forlangt, at det skulde betale sine Skatter til Kongeriget. Tildels udgjorde dette Gods et helt

---

[1]) Man har en lignende Bestemmelse om, at Kvinder ikke måtte tilhylle deres Hoved og derved gjöre sig ukjendelige, når de gik til Alterets Sakramente, for at der ikke skulde findes nogle iblandt dem, som vare udelukkede fra Sakramentets Nydelse. — [2]) Aftrykt i „Ny da. Mag.“ II, S. 272 fl. efter 2 Håndskrifter, hvoraf det ene er det samme som det, hvori Bursprogene findes. — I Rådhus-Ark. findes Recessen ikke. — [3]) Tegn. ov. a. L.: 1553 St. Severini Dag.

Herred (Lø Herred), af Bispegodset dannede den største Del allerede fra ældre Tid egne Birker, næmlig Lustrup, Ballum, Römø og Møgeltønder Birker (se 1ste Del, S. 366), og endelig havde Nonneklosteret en Tilladelse af Kristian d. 1ste til at danne et Birk af sit Gods (Tved og Tange[1]). Det øvrige Gods havde hidtil søgt det Herreds Ting, hvori det lå; men d. 16de April 1563 udstedte Kongen et Birkebrev af det Indhold, at de af Kronens, Stiftets, Kapitlets, Hospitalets og Klosterets Tjenere, som vare bosiddende i Kalslund, Gram, Frøs og Tyrstrup Herreder og i Obbekjær og på Björnslykkes Mark[2]), herefter skulde høre til St. Nikolaj Klosters Birk i Ribe; de, som bode i Hvidding Herred, skulde lægges til Lustrup Birk, de i Højers Herred til Ballum Birk, og de i Tønder og Rangstrup Herreder til Møgeltønder Birk. Som Grund herfor anføres, at Godset var vidt spredt, og at det derfor var Lensmanden på Riberhus vanskeligt at forsvare det og få Kongens Rettigheder ind.[3]) Herved er dog at bemærke, at Klosterets Birk, hvis det virkelig engang har bestået, må være gået ind igjen, rimeligvis på Grund af dets Lidenhed. I Lensregnskabet for 1562—63 siges derfor også, at Tved og Tange (ialt 6 Gårde foruden „Barlykke" Mark) var udi Ribe Byfred, det vil sige, søgte Ting i Ribe. Det var altså et nyt eller idetmindste et fornyet Ting, Kongen her vilde oprette; men Sagen mødte Modstand hos Hertug Hans den Yngre. Under 23de Juli 1572 udgik dog et nyt Kongebrev til Lensmanden på Riberhus om, at Kongen nu vilde have Sagen bragt i Udførelse.[4]) I November samme År nævnes også virkelig et Tingsvidne som taget på Tved Birketing.[5]) Alligevel skrev Kongen atter d. 5te Oktober 1574 om, at det Birketing for Riberhuses og Kapitlets Tjenere i Sønderjylland, som disse ofte havde ønsket, fordi de ikke tilbørligen kunde komme til deres Ret ved Herredstingene, men hvis Oprettelse efter Hertug Hanses Ønske

---

[1]) Påberåbes i det nedenfor anførte Kongebrev af 1572. — [2]) Dette Sted er mig ubekjendt. — [3]) Reg. ov. a. L. — [4]) Jy. Tegn. — [5]) Grönlund: Efterr. om — Hexe, S. 3.

hidtil var blevet udsat, nu endelig skulde træde i Kraft.[1]) Alligevel måtte Foranstaltningen strax efter påny hæves ifølge den såkaldte „Koldinger Afsked“ mellem Kongen og Hertugen af År 1576. Det varede derefter lige til 1735, inden Riberhus Birk blev oprettet påny under helt andre Forhold. — Tved og Tange kom således 1576 igjen tilbage under Ribe Byfred, hvorom også haves mange Vidnesbyrd i Tingbøgerne fra den følgende Tid.

1563—70. Krig med Sverrig. Store Byrder.

1563 udbrød en Krig mellem Danmark og Sverig, som i Almindelighed kaldes den nordiske Syvårskrig, fordi den varede i 7 År. Krigen blev ført med vexlende Held, men dog således, at Danmark—Norge i det Hele taget viste sig Sverrig overlegent. Her vil jeg naturligvis kun fortælle, hvad der vedkommer Ribe By, navnlig dens Deltagelse i Krigens Byrder. — I 1563 omtales i et Kæmnerregnskab, at Byen lod 26 Øxne[2]) slagte og Kjødet opbevare på Rådhuset, hvor der tillige blev indrettet et Brødkammer. Rimeligvis vare disse Levnetsmidler bestemte til Leverancer til Krigsmagten. (Her Niels Lange var imellem Proviantmestrene for Ribe Stift.) — I 1564 udskreves meget Mandskab af Kjøbstederne til Krigstjenesten. Ribe måtte f. Ex. stille 100 „værgagtige Karle“ foruden en Piber, en Trommeslager og en Bartskjær, og d. 15de Decbr. samme År pålagdes der Kjøbstederne en Skat, som langt overgik, hvad man hidtil havde oplevet eller hørt Tale om. Ribe skulde give 8000 Dr., ligeså Meget som Ålborg, Kjøbenhavn kun 4000 Dr. mere. Peder Hegelund, den senere Biskop, som dengang lå ved Universitetet i Leipzig, skriver ved Efterretningen derom ved d. 23de Marts 1565 i sin Almanak: „Man skrev til os om den umådelige Skat (immani exactione), at Ribe Borgere alene skulde betale 8000 Dr. til Kongen“. Pengene skulde tilmed udredes inden d. 13de Januar. Nogen Lettelse har det dog været, at Skatten kunde betales i den dårlige Skillemønt, som Kongen i Anledning af Krigen havde ladet slå; idetmindste kalder Byens Pengemester

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) På det andet, tabte Kæmnerregnskab har rimeligvis et lignende Antal været opført.

Skatten i sit Regnskab den „8000 Dr. Klippinge Skat". För Jul måtte Byen endnu sende en Brødskat til Kjøbenhavn, bestående af 19 Læster Brød. Rugen fik den dog godtgjort. — Kapitlet måtte desuden betale 3000 Dr. Det bad om Nedsættelse af Summen, men fik Afslag. Det vilde derpå pålægge hele Byens Gejstlighed, ibefattet Skolens Lærere, at bidrage til Skatten; men under 2den April befalede Kongen det at afstå herfra.

I Begyndelsen af 1565 fik Byen Ordre til at stille 8 Skibsbyggere, 2 Skippere og 100 Bådsmænd til Flåden (Ålborg alene 100 Bådsmænd). Under 10de Oktbr. kom en ny Pengeskat på 2500 Dr.; den 11te Januar 1566 fordredes 6 Skibsbyggere, den 22de Februar 40 Knegte til Orlogsskibene, i Foråret 1000 Dr. Sølv og 1000 Dr. Klippinge, i Sommertiden 16 Skpd. Kobber,[1]) i September eller Oktober 60 „gode, dulige, raske, værgagtige Karle" med Rör (Skydegevær) og andre gode Værger; dennegang lover Kongen dog at betale Karlene Månedspenge. — I Året 1567 måtte Ribe efter Kongebrev af 25de Februar stille 40 Bådsmænd, 2 Styrmænd, 2 Skippere, 2 Tømmermænd, 1 Badskjær og 1 Spillemand, og netop 2 Måneder senere kom en slem Madskat på 400 Sider Flæsk, 1 Læst Smör, 50 Læster Øl, 50 Læster Brød, 5 Læster Oxekjød, 5 Læster Fårekjød og 1 Læst Eddike. Denne sidste Skat ramte især Ribe meget hårdt, da det måtte udrede omtrent dobbelt så Meget som Odense eller Ålborg.

1568 stilledes samme Mandskab til Flådens Brug som forrige År, og betaltes i Skat 2000 Dr. Sølv og 2000 Dr. Mønt, udskrevne med Halvdelen i Juni og Halvdelen i December Måneder; endelig måtte Byen for Vinteren modtage 40 Bøsseskytter (Artillerister) i Borgeleje. — 1569 slap Byen med 800 Dr. Skat; desuden nævnes dog i Byens Regnskaber en Kvæg- eller Cise-Skat. Indkvarteringen blev den Vinter 50 Bøsse-

[1]) Dette afleveredes d. 24de Oktbr. til Borgmester Sören Skriver i Kolding med 3 støbte Bøsser (Kanoner), hvoraf de 2 vejede hver 3 Skpd. 5 Lpd., den 3die $1^1/_2$ Skpd. $^1/_2$ Lpd., fremdeles med Grydekobber 2 Skpd. 4 Lpd. $3^1/_2$ Pd., Kjedelkobber 3 Skpd. 11 Lpd. og Klokkemalm 2 Skpd. 8 Lpd. $3^1/_2$ Pd.

skytter. — 1570 stilledes Mandskab til Flåden omtrent som 1567 og 1568, og betaltes 2 Skatter, den ene på 2000, den anden på 1500 Dr. Engang i Sommertiden fik Byen 35 skotske Knegte i Indkvartering, og om Efteråret 20 Bøsseskytter i Borgeleje. I de senere År blev Byen i det Hele sat noget lavere i Forhold til andre Byer, end den var bleven sat i de første År af Krigen. — En enkelt Skat eller anden Udskrivning har jeg måske overset.

Hvad den Måde angår, på hvilken disse Byrder bares, følger det af sig selv, at Pengeskatterne bleve lignede på Borgerne. Den samme Fremgangsmåde brugtes upåtvivlelig ved Madskatterne, eftersom vi se, at også Udstyrelsen af Mandskab idetmindste undertiden skete således, at Borgerne vare inddelte i Læg, som „udgjorde" (ɔ: udrustede) hvert 1 Mand. Dette fremgår af flere Bemærkninger i Regnskaberne og at følgende Bestemmelse, som vedtoges d. 30te April 1565 på Rådhuset af „den menige Mand" i Borgmestres og Råds Nærværelse, at når Nogen ikke vilde betale, hvad hans Polletmester (Formand for Læget) havde holdt og udlagt for ham til dem, som kom ud i Kongens Kald, kunde Polletmesteren gå ind i hans Hus, tage tredobbelt Pant og beholde det, indtil han gjorde ham Skjel. — Hvor store disse Udgifter vare 1567 for et enkelt Læg, ses tilfældigvis af en Udgiftspost i Pengemesterens Regnskab for dette År. Til et af Lægene skulde næmlig Byen af en eller anden Grund bidrage efter en Skatteansættelse af 2 Mk. Dette kom til at udgjöre 7 Dr., altså så Meget som en halvelvte-dobbelt Skat (1 Dr. var 3 Mk.). Da Byen det År stillede 60 Mand (påbudne 1566), og havde omtrent 300 Mk. i Skatte-Ansættelse, kommer der 5 Mk. Skatte-Ansættelse på hvert Læg, og Lægets Udgift til den Mand, som det stillede, bliver $17^1/_2$ Dr. Undertiden findes dog også pålagt en almindelig Skat af Byen til Udredelsen af disse Udgifter, idetmindste af en Del af dem. 1570 udskrives således en tredobbelt Skat til Afsendelsen af en Borgmester, en Bartskjær, en Piber, en Trommeslår og 2 Skibstømmermænd. Borgmester Hans Fanninger rejser afsted med 40 udskrevne Bådsmænd,

hvilke sidste udgjöres (forsynes med alt Fornødent) af Borgerne, af hvilke dog nogle fik Hjælp af Byen.

Med Hensyn til Tilvejebringelsen af selve Mandskabet synes der at have været den Forskjel, at Bådsmændene ligefrem udskreves, men Knegtene derimod hvervedes. — Hvad Bådsmændene angår, nævnes et Par Gange Mænd, som vare udsendte af Kongen for at modtage dem; men deres Ophold synes at have været for kort, ligesom deres Personal-Kundskab vistnok var for liden, til at de egentlig have kunnet vælge Mandskabet, da der jo ingen Udskrivningslister fandtes. Snarere have de vel skullet paase, at der udtoges tjenstdygtige Folk. Det ses også flere Gange, at det er Borgmestrene, som kunne pålægge Folk at gå i Kongens Tjeneste. Hermed stemmer det også, at da Byen 1543 havde beklaget sig over, at den ikke kunde stille det påbudne Antal Bådsmænd til Kongens Tjeneste, fordi de bedste Bådsmænd, som plejede at sejle for Byen, havde forladt den og skjult sig på Landet, tillod Kongen den ved et Brev, dateret Haderslev, Lördag efter Midfaste Söndag, med Lensmandens Hjælp at lade sådanne Folk opsøge i Frøs Kalslund og Hvidding Herreder med tilliggende Øer.[1]) 1565 udsendte Byen virkelig en Mand, som skulde udtage Bådsmænd på Fiskerlejerne.

At Landsknegtene derimod vare hvervede, synes at fremgå deraf, at de et Par Gange siges at være „antagne af Byen." — I Slutningen af 1565 antog Byen, uagtet der, såvidt jeg har bemærket det, ikke var kommen nogen Befaling derom, 46 Landsknegte, som d. 4de Decbr. aflagde Ed på Rådhuset til Borgmestere og Råd. De fik en Daler på Hånden og skulde have hver 1 Mk. om Ugen til Tæring, af hvilken Mark alene de da ikke have kunnet leve. Det angives tildels, i hvis Læg de vare, da Læget vel måtte sørge for deres Udrustning. De foretoge krigerske Øvelser; der findes således betalt for at lade „Skjøtskiven" male og transportere til og fra

[1]) Rådhus-Skabet. — I Th. Jørgensens Kopibog omtales et andet Brev af lignende Indhold og samme Datum; det har måske angået de nærmeste nørrejydske Herreder.

Sandgraven. En Fjederbusk, som kostede $^1/_2$ Dr., blev givet en af Landsknegtene, Hans Regelsen, fordi han skjød „næst i Skiven“. 3 Befalingsmænd, Oluf Thomsen, Svend Havtorn og Mam Andersen, antoges ligeledes för Jul og fik tilsammen $12^1/_2$ Dr. til deres Klædning. Det var næppe almindeligt, men meget patriotisk, at Byen således itide sørgede for at have sine Krigsmænd indøvede. Da det nu i Foråret 1566 kun pålagdes Byen at sende 40 Knegte, blev der 6 tilovers, hvoraf de 2 dog udsendtes som Bådsmænd.

Nu gjaldt det om at få en Anfører til dem; thi efter en gammel Regel, som jeg dog ikke har set udtrykkelig indskjærpet i denne Krig, skulde de føres af en Borgmester eller Rådmand. Blandt de daværende Medlemmer af Magistraten har der nok Ingen været, som har kunnet eller villet udføre dette Hverv. Man brugte da den Udvej at vælge en ny Mand ind i Rådet på den Betingelse, at han skulde anføre Knegtene i Krigen. Først tiltænkte man Bertel Nielsen Skrædder (der dog ikke var Skrædder, men en formuende Kjøbmand) denne Stilling. Borgmestere og Råd fortælle selv senere derom, at de i Begyndelsen af den svenske Fejde havde „kejst og kaaret ham ind på Bænken i Rådet og Ret med dem og samtidigt udvalgt ham som yngste Rådmand til en Formand at fremføre og følge Krigsfolket til Rigets Tjeneste; men den næste Dag havde han igjen opsagt sit Løfte og Ed og brugt allehånde Midler for at blive fri for samme Tog, hvorfor Rådet havde måttet kejse en Anden i hans Sted.“ Denne Anden var Oluf Thomsen, en Broder til M. Lavrids Thomsen Riber, Sognepræst i Kolding. Han havde allerede i flere År været Byens Vagtmester, som førte Tilsynet med Natvægterne og med den Vagt af Borgere, der overholdt Orden ved Markeder og måske ved andre lignende Lejligheder. Dette kunde jo betragtes som et Slags Forberedelse til en militær Kommando; om han forøvrigt i sin Ungdom havde været Krigsmand, vides ikke. Han havde jo også allerede i nogen Tid været en af Befalingsmændene ved Knegtene (se ovenfor). — Nu udnævntes han d.

15de April til Rådmand tilligemed 2 Andre, men som den Sidste af dem, og kunde vistnok alene takke de særegne Forhold for denne Ære. Han fik i Ugen derefter udbetalt 50 Dr. som Løn for 1565 og „for de Penge, som han ligesom en anden Landsknægt skulde have haft om Vinteren og til Sylön for hans Klædning og samme Dag at drage med Byens Landsknegte af Ribe". Det synes, at man ikke har stolet så ganske på hans Villighed til at drage bort. For et „Rör" til ham betaltes 3 Dr. Borgmester Oluf Pedersen rejste også med til Kjøbenhavn og havde 100 Dr. med sig til Landsknegtenes Underholdning.

Disse Landsknegte fra Ribe fik en brat Død. De vare nemlig ombord i Admiralskibet Samson, da dette og en stor Del af Flaaden d. 29de Juli 1566 forgik under Kysten af Gulland, ved hvilken Lejlighed 7000 Mennesker omkom. Oluf Thomsen blev dog reddet; men efter en Erklæring af ham vare alle de øvrige druknede. — Oluf Thomsen anførte også næste År Byens Krigsfolk; thi i et större Håndskrift af Byfoged Ditlev Hansen med Årstal 1636, hvilket Håndskrift blandt Andet indeholder nogle Optegnelser om ældre Begivenheder, især i Ribe, findes også Følgende: 1567, Pindseaften, droge 60 af de duligste Borgere bort, som vare udtagne i Krig. Oluf Thomsen var Øverst for Folket. Det må være de 60 „gode, dulige, raske, værgagtige Karle", som Byen det foregående Efterår havde fået Ordre til at stille, men som nu først skulde møde i Kjøbenhavn, efter at de vel ligesom det forrige Års Mandskab vare blevne indøvede i Vinterens Løb. Efter Ditlev Hansens Ord var man her i Byen vel tilfreds med det Mandskab, man stillede; men forøvrigt hørte det ingenlunde til den bedste Del af Befolkningen.

Krigens Tryk på Byen.

At de Skatter og Byrder, som Byen måtte bære i Anledning af Krigen, virkelig have trykket den stærkt, ses af flere Omstændigheder. 1569 tillod man sig således at anvende hele „Gildens" (de Fattiges) Indtægt til Hjælp til at betale de kongelige Skatter. Det udtales også stærkt, da man i Foråret 1570 besluttede at

indtage og indhegne 2 Stykker af Byens Mark for at udleje dem; der siges næmlig, at man gjör det, „efterdi der findes nu desværre så stor Armod udi Byen for den svære Skat og Tynge, Riber By og Borgere haver været pålagt og besværet med udi denne langvarige Krig og Fejde.“ Nedgangen i Byens Formue var i Virkeligheden betydelig. I Året 1559 havde Borgerne i Ligningen været ansatte til at skatte efter 385 Mk. 12 Sk.; men 1569 var Ansættelsen sunken til 268 Mk. 14 Sk. Da der ikke er nogen Grund til at antage en Forandring i Målestokken for Ansættelsen, må det antages, at Byens Skatteevne er gået omtrent 30 pr. Cto tilbage. Vel steg den snart pånу; men den nåede dog aldrig igjen den Höjde, som den havde haft för Syvårskrigen.

Allerede i Slutningen af 1565 måtte Borgmestere og Råd bruge usædvanlig strenge Midler for at få Skatten ind. Lördagen d. 1ste Decbr. lode de Borgerskabet sammenkalde på Rådhuset og tilkjendegave det, at der næste Mandag, Tirsdag og Onsdag vilde blive delet på dem (ɔ: de vilde blive tiltalte for Retten), som stode tilbage med deres Skat, Engleje eller Andet; om Torsdagen (på 4de Ting) vilde de blive fordelte og derpå satte i Bøddelhuset, hvis de ikke betalte inden den Tid.[1])

Hvad der bidrog en Del til Nedgangen under Krigen, var vistnok de Udførselsforbud og Hindringer for Handelen, som Krigen foranledigede. I Begyndelsen af den forbødes al Udførsel af Levnetsmidler, som næsten var det Eneste, der udførtes. Samme År ophævedes dog Forbudet for Ribes Vedkommende med Hensyn til Udførsel til Hertugdömmerne, dernæst for hele Riberhus Len med Hensyn til Udførselen af de fleste Slags Varer, dog således, at Lensmanden skulde påse, at Landet ikke blottedes. Endnu bestod dog Forbudet mod Udførsel af tör Fisk, som var en Hovedgjenstand for Ribes Handel, indtil det på et Andragende fra Byen under 5te Februar 1565 blev den tilladt at udføre vindtörre Skuller (Flyndere), men intet andet Slags Fisk.

---

[1]) Rådstuebog Nr. 3, Bl. 188.

Vi ville nu vende os til Byens indre Historie siden 1563. Fra År 1564 har man på Byens Rådhus bevaret det såkaldte Rådmands-Stob, en Drikkekumme af Træ (Valdbirk?), beslået med Sølv. Dens Højde er $7^1/_2$ Tomme, og Bredden foroven en Ubetydelighed mere. På det brede Sølvbånd, som går omkring dets øverste, brede Del, findes følgende Indskrift: 1564. Rådmands-Stob.

At: elske: retferdighed: i: dom:
ok: rette: were: from:
ok: reen: emod: syn: neste:
holde: gud: til: wen: er: radmand: thend: besthe.

Under Midten er Stobet stærkt indsnevret og her omgivet af et smallere Sølvbånd, hvorpå er anbragt dels et Våbenskjold med Byens Våben, dels Årstallet 1564. Foden udvider sig igjen stærkt, og den nederste Kant er atter indfattet af et Sølvbånd. — Indskriften viser, at Stobet er gjort, for at anvendes, når Rådet vederkvægede sig på Rådhuset ved en Drik Øl, der i Almindelighed betaltes med de Bøder, som de havde pålagt sig selv, naar de uden lovlig Grund udebleve fra Møderne eller kom for sent til dem.

Året 1565 blev et sørgeligt År for Ribe, idet en pestagtig Sygdom herskede der med stor Voldsomhed. I de østlige Dele af Riget havde den været temmelig slem i de 2 foregående År; men 1565 angrebes flere Byer i Jylland meget hårdt af den. I Flensborg døde i Tiden fra Pindse til Jul 1800 Mennesker.[1]) I Ribe var den dog endnu dødeligere. Efter en gammel Optegnelse, som findes i en af Terpagers Excerptbøger,[2]) varede den her i Byen fra Foråret indtil Mortensdag,[3]) og bortrev 3000 Mennesker, som må have været langt over Halvdelen af Byens Befolkning. Terpager gjentager selv disse Angivelser.[4]) Med Hensyn til Varigheden sige dog både And. Sör. Vedel[5]) og Hegelund,[6]) at Pesten 1565. Pest.

[1]) Riwesel: Beschr. der Stadt Flensburg, S. 39. — [2]) Som opbevares i Kristiania Univers. Bibl. — [3]) I „Ribe gl. Skolebog“ siges den at have varet fra Forårs-Jævndögn indtil Vintersolhverv (brumam). — [4]) R. C., S. 728 fl. — [5]) „De vita et obitu Grundit“. — [6]) I et Digt, som findes bag i samme Skrift.

allerede midt i Avgust havde mistet en Del af sin Voldsomhed. — Allerede d. 31te April, „da Pestilentie regjerede noget i Ribe“, toges følgende Bestemmelser i Anledning af den: For at forhindre Smitte, skulde de Døde hurtig begraves; de, som døde om Formiddagen, skulde jordes inden Aften, — de, som døde om Aftenen eller Natten, inden næste Dags Middag. I Ligs Begravelse i Domkirken, Omgangen og Lindegården gjordes ingen Indskrænkning; kun bestemtes det, at der for Begravelser i Domkirken skulde gives 1 Skp. Bly (rimeligvis foruden den almindelige Betaling). Derimod skulde Kirkeværgerne ved Domkirken bestemme, hvem der kunde begraves på Kirkens almindelige Kirkegård, og hvem der skulde vises ud til St. Peders Kirkegård, som netop var givet af Kongen til Byen til Brug i Pesttid. (Kathrine Kirke synes dengang endnu ikke at have haft nogen Kirkegård.) — Til Hjælp ved de Syges Pleje og de Dødes Begravelse var der antaget 13 fattige Kvinder, som havde lovet at våge over de Syge og klæde de Døde mod en Betaling af 4 Sk. for en Dag og en Nat. 8 Mænd bestemtes til at grave Gravene og bære de Døde til Graven. For Gravningen skulde betales efter gammel Sædvane eller Overenskomst, for Bæringen 1 Mk. Havde den Dødes Arvinger, Slægt eller Venner Intet at betale med, skulde Betalingen udredes af Byen eller tages af Almissekisten. En Mand antoges til at tilsige Vågekonerne og Ligbærerne.[1])

Vi have allerede tidligere omtalt, at begge Byens Sognepræster, Villum Pedersen Galmyndsen og Jens Grundit, døde af denne Pest, henholdsvis d. 13de og 15de Avgust, ligeledes Hans Tavsens Datter, gift med Rådmand Peder Bruun, og Jens Klyne, hvis Enke blev Biskop Hegelunds Stedmoder; han døde allerede d. 23de April. Flere mærkelige Personer nævnes ikke udtrykkelig som døde af Pesten, der vistnok fornemmelig har raset iblandt den fattigere Del af Befolkningen.

---

[1]) Rådstuebog Nr. 2, S. 152 fl. — [2]) Rådstuebog Nr. 3, Bl. 187.

1567. Forøgelse af Øxentolden

I Anledning af Krigen var Øxentolden bleven forhöjet. Den 27de April 1567 besluttede Borgmestere og Råd, at Borgmester Jens Hegelund skulde rejse til Kjøbenhavn og se at få en Eftergivelse heri (for Ribe Bys Vedkommende). De forpligtede sig til at „forhandle, at hvad han udgav i den Sag til Gavn for menige Øxenkjøbmænd i Ribe, derfor skulde han blive holdt skadesløs.“ — Meningen er åbenlyst, at han skulde opnå sin Hensigt ved Bestikkelser, som i den Tid ingenlunde vare ualmindelige, selv i Regjeringssager. Ved denne Lejlighed synes han dog Intet at have udrettet.

S. 29 har jeg allerede kortelig berört en Sag, som fortjener at fremstilles noget udförligere på dette Sted. — Dekanus i Kapitlet, Adelsmanden M. Gunde Lange, havde levet med Maren Kristensdatter, som om hun var hans Hustru, hvorfor hun også almindelig kaldtes Maren Gundes, og havde 3 Börn med hende, en Sön, Niels, og 2 Døtre, Anne og Maren. Hans Tavsen havde åbenlyst i Kapitlet spurgt M. Gunde, om han förte et kristeligt Levnet med hende, og han havde svaret, at hun var hans Ægtehustru. Efter hans Død 1547 anså også Börnene sig for berettigede til at arve efter ham. De fremtrådte dog ikke for Retten med nogen Fordring, sålænge Sönnen, Niels Gundisen, levede; thi for ham havde Faderen sörget meget godt, idet han havde forlenet ham for hans Livstid med sin Hovedgård, Tornumgård i Lintrup Sogn, tilligemed alt det Gods, som han havde kjøbt i samme Sogn; efter Sönnens Død skulde Gård og Gods gå over til Faderens rette Arvinger. Til Maren Gundes havde den Afdøde dog heraf undt og forlent et Hus på Tornumgård, som hun kunde bo i, med en Fjerdedel af al Tornum Mark og 8 Ørt. Korn årlig af Fruergård for hendes Livstid, forsåvidt hun forblev ugift. Alt hans rörlige Gods, Indgjæld, Pantegods, Penge osv. skulde de 3 Börn dele imod at udrede, hvad han i sit Testamente havde bortskjænket; hvis de døde, skulde det falde tilbage til M. Gundes Broder- og Søster-Börn eller deres Arvinger. Disse Be-

stemmelser havde Faderen taget skriftligt i Året 1538 på Tornumgård med sin Søsters Samtykke.

Da nu Niels Gundisen døde i sin Ungdom, tilegnede Gunde Langes Broder- og Søster-Börn, deriblandt hans Brodersön, Niels Lange, Lensmanden på Riberhus, sig Tornumgård og dets Gods, og Niels Gundisens 2 Søstre krævede dem torgjæves, først af Niels Lange, derpå af hans Enke, Fru Abel Skeel. Søstrene vare imidlertid blevne ret anseligt gifte med 2 Borgere i Ribe, Hans Vibe og Jens Torbernsen el. Termensen.[1]) Den 7de Januar 1567 erhvervede disse Søstre et Kongebrev til Fru Abel Skeel, hvori hun anmodedes om at tilfredsstille dem, hvis hun var dem Noget skyldig. Tillige meddelte Kongen hende, at han havde befalet Axel Viffert (Lensmanden på Riberhus) og Kristoffer Munk (til Krogsgård) at undersøge Sagen.[2]) Dette har dog ikke ført til Noget, og de 2 Søstres Mænd stævnede da Fruen til den første Landdag i Hertugdömmerne, naturligvis af Hensyn til, at Tornumgård lå i Slesvig; men Borgmestere og Råd i Ribe fik da et Kongebrev, dat. Hald d. 11te Decbr. 1567, af det Indhold, at Niels Langes Arvinger havde andraget for Kongen, at Tornumgård og dets Gods af ham vel var forlenet Fru Abel for hendes Livstid, men derefter skulde tilfalde dem; de mente derfor, at det var dem, og ikke Fruen, som burde have været stævnet. Da dernæst begge Parter vare Kongens Undersåtter og bosiddende i „Riget“ (Kongeriget), skulde Borgmestere og Råd tilsige Klagerne, at de skulde søge deres Ret for Kongen og Rigsrådet; når de henvendte sig til den Første, vilde denne give dem sin Stævning (til Modparten) og hjælpe dem så meget i Sagen, som Lov og Ret var.[3])

1568. Den 13de Maj 1568 blev Sagen forhandlet på Kongens Retterting. På de adelige Arvingers Vegne mødte

---

[1]) Den Første havde 1546 besørget et stort Indkjøb af Specerier i Antwerpen for Kongen, den Andens Søstre vare gifte med 2 Rådmænd i Ribe, Hans Pedersen Fanninger, senere Borgmester, og Hans Thygesen. — [2]) Tegn. ov. a. L. — [3]) Ribe Rådstuebog Nr. 3, Bl. 163.

Jørgen Rosenkrands til Rosenholm, hvis Hustru, Dorthe Lange, var en Slægtning af M. Gunde. Sagen drejede sig naturligvis om, hvorvidt Maren Kristensdatter havde været M. Gundes Ægtehustru eller ikke. Jens Termensen og Hans Vibe fremlagde først to Stokkenævn af Kalslund og Frøs Herreder, som vare tagne samme År og lød på, at M. Gunde og Maren Gundes havde været Ægtefolk „for Gud og Verden“, men forøvrigt intet Bevis herfor indeholdt. Dernæst fremlagde de et Vidnesbyrd, udstedt Tamper Onsdag efter Påske 1566 af Superintendenten, Povl Madsen, med Flere om, at Førstnævnte havde kaldt Kannikerne M. Jens Viborg, M. Thomas Knudsen, M. Jens Knudsen (Holm), M. Hans Lavgesen og Præsterne Niels Olufsen og Jakob Sörensen for sig, hvor da Jens Termensen og Jakob Vibe havde spurgt dem, hvad de vidste om Gunde Langes og Maren Kristendatters Ægteskab. Jens Viborg og Thomas Knudsen havde da vidnet, at Hans Tavsen for flere År siden i Ribe Kapitelshus havde rettet det tidligere omtalte Spörgsmål til Gunde Lange og fået det Svar af ham, at hun var hans Ægtehustru.

Jørgen Rosenkrands fandt naturligvis disse Vidnesbyrd altfor usikre, hvorhos han fremlagde et åbent, beseglet Brev af Oluf Munk til Tvis, Axel Juel til Villestrup, Palle Juel til Strandet, Albret Skeel til Fusingø, Kristofer Munck til Krogsgård, Otto Klavsen til Nørholm og Malte Jensen (Sehested) til Holmgård (i Møborg Sogn), altså 7 Adelsmænd, af det Indhold, at de ofte havde været i Gunde Langes Hus både i Ribe og på Tornumgård, men aldrig havde kunnet formærke, at Marine Kristensdatter af ham eller nogen Anden blev holdt for hans Ægtehustru eller søgte Dug og Disk med ham eller havde været for Kirkedören med ham i nogen Forsamling efter den kristelige Kirkes Brug.[1]) Heller Bryllup med en brunsvigsk Prindsesse. Dette vilde der

[1]) Hvad der forstås ved dette Udtryk, som også forekommer andetsteds (P. Palladius's Visitatsbog, S. 82 (Gr.), Danm. gl. Folkeviser, udg. at S. Gr., Nr. 217, den ene Opskrift, Abs. Pedersens Dagbog, S. 245), ses af Biskop Ulrik Stygges Statuter for

ikke havde Gunde Lange nogensinde været til Tinge og erkjendt Börnene for sine ægte Börn. — At M. Gunde heller ikke selv havde betragtet Marine som sin Ægtehustru, men som en Tjenestekvinde, beviste Jørg. Rosenkrands derved, at han i de Bestemmelser, som han tog til Fordel for hende, havde udtrykt sig således, at han skjænkede hende denne Forsørgelse „for hendes lange, tro Tjeneste og store Umag“, og at han ikke havde anset Börnene for arveberettigede, fulgte formentlig ligefrem deraf, at de Bestemmelser, som han gjorde med Hensyn til dem, i dette Tilfælde vilde have været overflødige; de rette (adelige) Arvinger havde også i sin Tid skiftet M. Gundes øvrige Gods imellem sig og nu besiddet det i over 20 År uden Påtale af Börnene, hvorved disse formentlig selv havde anerkjendt, at de ingen Ret havde til det. — Dommen gik da også Arvingerne fuldkommen imod.[1])

Jens Termensen og Hans Vibe vare så ubesindige ikke at lade sig nöje med denne Dom på Kongens Retterting, men indstævne den for Hertugdömmets Ret: men nu blev Kongen vred og befalede under d. 5te Marts 1567[2]) Lensmanden på Riberhus at lade dem fængsle og under god Bevogtning føre til Kjøbenhavns Slot. Her sad idetmindste Hans Vibe fængslet i nogen Tid, men var dog kommen ud igjen 1570. — Den gamle Maren Gundes overlevede begge sine Svigersönner og levede tilsidst i Fattigdom. 1585 skjænkede Kongen hende dog 3 Ørt. Rug og 2 Ørt. Byg.[3])

Den 19de Septbr. 1568 gjorde Enkedronning Dorothea på Koldinghus sin Söns, Hertug Hans den Yngres,

---

Århus Stift af År 1443, § 77 (Thorkelin: Da. Kirke-Love, S. 82): De vordende Ægtefolk mødte udenfor Kirkedören, hvor Præsten, efter at have forvisset sig om, at de ikke vare beslægtede i de forbudne Led, trolovede (desponsaret) dem, læste Bönner over dem og derpå førte dem ind i Kirken. I Ægtesk.-Ordin. af 1582 siges dog udtrykkeligt „vie for Kirkedören.“ — Sammenlignes kan, at „Ætledning“ på Island foregik for Kirkedören. (Forordn. for Island, I, S. 343.) [1]) Geh.-Ark.: „Familien Gjordsen“. — [2]) Tegn. ov. a. L. — [3]) Efter Lensregnskabet.

ingen Grund være til at omtale i Ribe Bys Historie, hvis ikke Byen ved denne Lejlighed, ligesom oftere ved större Festligheder i den kongelige Familie, navnlig på Koldinghus, havde haft den Ulejlighed deraf, at den efter Anmodning måtte udlåne en stor Del af det Bohave, som skulde anvendes. Således måtte Byen denne Gang allerede d. 22de Avgust afsende til Koldinghus 20 flamske Sængklæder (Tæpper), alle forsynede med Ejerens Bomærke og vurderede fra 10 til 18 Dr., 94 Tinfade, 88 Tintallerkener, 10 Skiver (Borde), 81 (el. 83) Duge, som må have været små, da de bedste vurderedes til 3 Mk. 12 Sk. — Ulejligheden og Omkostningerne ved sådanne Forsendelser vare ikke så små, især da man måtte lade nogle Folk følge med for at passe på Töjet og alligevel var udsat for, at Noget blev ødelagt eller borte. Ved denne Lejlighed havde dog Enkedronningen udtrykkelig lovet at betale de Sængklæder, der forkom. Derimod ser jeg, at Byen har måttet erstatte Ejerne et Par Duge, som manglede. — Til Sammenligning kan anføres, hvad Byen i Oktober 1573 måtte sende til Kolding i Anledning af, at Dronning Sofie holdt sin Kirkegang efter Prindsesse Elisabeths Fødsel. Det var: 8 Kobberkjedler, hvoraf Byens Kasse ejede den ene, 3 Treføddder, 107 Tinfade, 98 Tintallerkener, 30 enpibede og 9 topibede Kjerter og 82 Duge, af hvilke 13 vare flamske og 4 silkesyede.[1]) — 1579 i Februar afgik en lignende Transport på 5 Vogne til Koldinghus i Anledning af Prinds Ulriks Fødsel. Begge Borgmesteres Hustruer fulgte med og fik 4 Dr. til Rejsen. For Tilsynets Skyld havde de 2 andre Koner og et af Stadsbuddene med sig. — Et tidligere Exempel haves fra 1554, da Byen ved en Skrivelse, dat. Kolding d. 18de Januar, fik Befaling til at sende 6 Borgersker, som måtte være tilstede i Kolding Tirsdagen för Fastelavn (d. 30te Januar) og medbringe Over- og Under-Duge, Fadekrandse (Messingringe til at sætte Fadene på på Bordet), Tinfade, Tintallerkener, Lysestager og andet Tilbehør til 20 „Skiver“ og Bænkedyner til 4 Skiver.[2]) — Et Par senere Ex-

[1]) (Pengem.-Regnskab). — [2]) Tegn. ov. a. L.

empler ville blive anførte i den bsskrivende Del, Kap. 12, § 6.

1569. M. RuprechtGeisspuscher.

I Begyndelsen af 1569 døde en ret mærkelig Mand, som i mange År havde bot her i Byen, næmlig Mester Ruprecht (Ruppert) Geisspuscher. Han var allerede bosiddende her, da han d. 24de Marts 1841 fik et Kongebrev om, at han havde tilsagt Kongen sin Tjeneste som „Wundarst“ (Sårlæge), hvor Kongen havde ham Behov og tilsagde ham. Han skulde herfor oppebære af den kongelige Rentemester for Nørrejylland 30 Gylden årlig i Besolding ved Påsketid; desuden skulde han årlig have 1 Oxe, 4 Svin og $^1/_2$ Tdr. Smör ved Mikkelsdags-Tider og en Hofklædning, det vil sige en sådan Klædning, som brugtes af Folk, der vare i Kongens Tjeneste.[1]) — Af Jørgen Petersens Regnskab for 1546 ses, at hans Besolding da var stegen til 250 Mk.; men desuden havde han Lön og Beklædning til 3 Svende. Hver af disse fik 24 Mk. i Lön og Følgende til Beklædning: 7 Alen Engelsk (eng. Klæde) til Kjortel, Hose og Hætte, 7 Al. grovt Klæde til Foder hertil, 5 Al. Sardug til en Tröje og 5 Al. grovt Lærred til Foder under samme, en Hat og et Par Stövler. (Hans egen Beklædning var måske indbefattet under de 250 Mk.). — Det er mærkeligt, at han, skjönt han var Kongens Sårlæge, dog i mange År vedblev at bo i Ribe, hvilket fremgår af flere Omstændigheder. Efterhånden skjænkede Kongen ham næsten hele det forhenværende Gråbrödrekloster med dets Tilliggende (se 1ste Del, S. 539 fl.). På sine Rejser havde han fri Befordring til Kolding af Ribe By, hvilket navnlig ses af Byens Regnskaber for 1548 og 1549. — 1555 skjænkede Kongen ham engang for alle $^1/_2$ Læst Malt, som Lensmanden på Riberhus skulde levere ham.[2]) Den 27de April 1556 bestemtes hans Lönning til 300 Mk og en sædvanlig Hofklædning for ham selvanden, så ofte som Kongens andre Hofsinder fik en, dertil 2 Øxne, 6 Svin, 1 Td. Smör, 1 Kvarter (Fjerdedelen af et stort Tusinde, altså 300 Stykker) Hvilling, 24 Tdr. Rug og 24 Tdr. Byg. Pen-

[1]) Reg. ov. a. L. — [2]) Reg. ov. a. L.

gene skulde, som hidtil, udbetales af Rentemesteren, og Fødevarerne leveres fra Riberhus. Men samtidig med, at han fik denne betydelige Forøgelse af sin Lön, bestemtes det, at han bestandig skulde opholde sig hos Kongen. Rimeligvis er denne Forandring i hans Stilling bleven foranlediget ved den Svækkelse, som viste sig i Kongens Helbred. Hans Familie blev dog boende i Ribe.

Han var efter sin Pligt tilstede under Kongens sidste Sygdom og ved hans Død d. 1ste Januar 1559. Da Kongen 10 Dage för sin Død trode at have haft en Åbenbaring om, på hvilken Dag han skulde dø, var han blandt dem, som vilde bringe Kongen på den Tanke, at det havde været en Dröm. Han har selv udgivet en kort Beretning om Kongens Død under Titel: Wahrhaftig und Glaübwürdig Bericht von dem Christlichen und seligen abscheide, des Durchlauchtigsten — Hern Christian zu Dennemarcken — uffs kurtzte vorfasset. 1559. Hamburg. 4to (7 Blade). — Man ser, at Kongen tiltalte ham med „mein lieber Sohn".

Han forblev også efter Kristian d. 3dies Død i sin Tjeneste på samme gunstige Vilkår som dem, der vare bestemte 1556; Leveringerne af Fødemidler vare idetmindste vedblivende de samme ifølge Slottets Regnskab for 1562—63. Under 21de November 1565 bevilgedes der ham i hans Egenskab af kongelig Sårlæge Frihed for Skat og al kongelig og borgerlig Tynge i Ribe,[1]) og d. 5te Maj 1568 fik hans Hustru, Anne, Brev på, at hun, hvis hun overlevede sin Mand, måtte vedblive at oppebære 12 Td. Rug og 12 Td. Byg af Slottet og at være fri for al borgerlig Tynge, sålænge hun forblev ugift.[2]) — Da Manden døde næste Åar, tilstod Kongen hende endog, at hun i et År måtte beholde hele Mandens Indtægt. Lensmanden på Riberhus fik næmlig et Kongebrev af 24de April 1571 om, at Kongen for hendes Fattigdoms Skyld havde undt hende, at hun i et År måtte beholde den „Fetallie", som hans Fader havde undt hendes afdøde Mand,[3]) og at den samme Begun-

[1]) Smst. — [2]) Smst. — [3]) Tegn. ov. a. L.

stigelse tilstodes hende med Hensyn til Pengelönnem, ses deraf, at den kongelige Tolder i Ribe, Peder Mortensen Hegelund, d. 13de Avgust 1571 mødte på Bytinget og tilkjendegav, at Kongen i sin Tid havde befalet ham at udbetale Anne, sal. Rubb. Geisspuschers, et Års Lön efter hendes Mands Død ifølge et Løfte, som Kongens Fader tidligere havde givet denne. Han lader derfor tinglæse hendes Kvittering for at have modtaget ved Mikkelsdag 1569 150 Mk. og ved Påske 1570 ligeledes 150 Mk. og desuden 63 Mk. for et Års Klædning.[1])

Familiens Stilling var i Virkeligheden mindre gunstig, end man skulde have væntet efter Mandens gode Indtægter, så meget mere som han vistnok den meste Tid har kunnet opholde sig i Hjemmet og forøge sin Indtægt ved privat Praxis. Han var, som de bedre stillede Bartskjærere plejede at være. indrettet på at optage Syge i sit Hus (se S. 42). Vi se dette af et Forlig, som Enken d. 11te Januar 1571 sluttede med Borgmester Jens Hegelund. Denne skal betale hende 170 enkende Dr., hvorimod han selv skal kræve (sin Søstersön) Peder Stub i Alborg for det, „han tærede og blev skyldig, den Tid han lå syg under sal. M. Rubberts Hånd".[2]) Rimeligvis var Borgmesteren gået i Kavtion for Omkostningerne ved sin Søstersöns Kur; hvis det er disse Omkostninger alene, som løb op til 170 Rdl., er det for den Tid en meget stor Sum. — 1561 havde M. Rubbert solgt det forhenværende Gråbrödrekloster, som Kongen havde foræret ham, til Fru Abel Skeel, Hr. Niels Langes Hustru. Derefter ejede han et Hus på Nederdammen, der dog var stærkt behæftet med Gjæld. — Hvem hans Hustru, Anne, var, ved jeg ikke. 2 Døtre af ham kjendes: Marie, gift med Biskop And. Foss i Bergen,[3]) og en, som allerede 1557 var gift med en Mester Jakob Bartskjær i Ribe.

Biskop Hans Lavgesen.

Samme År (1569) var det, at M. Povl Madsen forflyttedes fra Ribe til Sjællands Bispestol. Den 3die Avgust valgte Stiftets Kjøbstedpræster i Overensstemmelse

[1]) Tingbog. — [2]) Smst. — [2]) Se „No. Magaz." II, S. 610. — Rördam: „Monum. hist. Dan." II, S. 542 cf. 562.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Af Epitafiet over Raadmand Lavge Steffensen († 1554). 1. Mandsiden.

Se S. 115.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Af Epitafiet over Raadmand Lavge Steffensen († 1554). 2. Kvindesiden

Se S. 115.

med Ordinansen M. Hans Lavgesen til hans Efterfølger. Denne Mand var en Riber af Fødsel, Sön af Lavge Steffensen, som var Rådmand i Ribe idetmindste fra 1544 til sin Død 1554. Moderen, Mette, skal have været en Datter af Borgmester Kristen Nielsen i Varde, altså en Søster til den første Sognepræst ved St. Kathrine Kirke (S. 70). Hun døde samme År som hendes Mand; i Professor Hans Frandsens (Johannes Francisci) „Epigrammer" (Liber epigrammaton. Wittenberg 1554) findes bagerst i Bogen en Gravskrift over hende, hvori der siges, at hun havde 6 Sönner og 3 Døtre. Indskriften på hendes og hendes Mands Ligtavle findes hos Terpager („Inscr. Rip.", S. 39); der angives, at deres Sön, Sören, død 1565, er begravet hos dem. I Domkirken er endnu bevaret 2 Tavler, som skulle have hørt til dette Epitafium; på den ene findes 2 Mands- på den anden 2 Kvinde-Portræter. Der synes dog at være nogen Forskjel på Udførelsen. Mandsportræterne, som vare begyndte at afskalle stærkt, men nu ere restavrerede, ere fortrinlige. De passe til Indskriften; derimod nævner denne kun 1 Kvinde, medens der er 2 kvindelige Portræter, som ere mindre udmærket udførte. Sönnerne vare:

1. Den senere Biskop,
2. Den ovennævnte Sören, som døde ung,
3. Steffen Lavgesen, som, efter at have studeret i Wittenberg, at sin Broder Biskoppen blev gjort til Skolemester i Ringkjøbing og døde der 1575 i sit 29de År,[1])
4. Jens Lavgesen, som blev Rådmand i Ribe og gift med M. Hans Svannings Datter Dorthe,
5. Kristen Lavgesen, Handelsmand i Ribe og gift med Marine Baggesdatter, Datter af den rige Bagge Jensen,
6. Mads Lavgesen, som 1572 blev gift med Marie Lange, en Datter af Rådmand Hans Lange i

---

[1]) Hegel. Alm. 7. Febr. 1571. 7. Apr. 1575.

Flensborg og bosatte sig i denne By, men døde d. 14de Juni 1495 i Vejle.[1])

Af Døtrene kjendes med Sikkerhed kun Marine Lavgesdatter, som var gift med Borgmester Peder Mortensen Hegelund, derpaa med Lavrids Ægidiussen, som begge ville blive omtalte i det Følgende.

Hans Lavgesen, den senere Biskop, var født 1530. Han studerede først i Kjøbenhavn, hvor han var en Discipel af Dr. Niels Hemmingsen, derpå i Wittenberg, hvor han tog Magistergraden 1555. Terpager har i en af sine Notitsbøger[2]) en Afskrift af en latinsk Tale, som Hans Lavgesen har holdt i sin Ungdom, og som indeholder en Lovtale over hans Fødeby og Bysbörn.[3]) Egentlig er det da kun et Afsnit, sidste Del af Talen, som er bevaret; Begyndelsen ses at have haft et andet Indhold. Terpager henfører Talen til 1555; men Talen selv henviser til 1551 eller 1552, idet både Kristian den 3dies Stadfæstelse af 1550 på Byens Privilegier og den Reparation af Domkirkens Tårne, som foregik 1551, (R. C., S. 352) omtales som Noget. der havde fundet Sted „forrige År". Det viser sig også, at Talen er holdt i Kjøbenhavn, medens Hans Lavgesen opholdt sig der som ganske ung Student. Den røber også en Del Ungdommelighed, men indeholder adskillige Oplysninger og interessante Træk. — Efter Hjemkomsten fra Wittenberg blev Hans Lavgesen endnu samme År 1555 udnævnt til theologisk Læsemester i sin Fødeby, i hvilken Anledning Vester-Vedsted Sognekald blev lagt til Æmbedet (se S. 35). Den 8de Septbr. 1565 fik han Brev på det Kannikdömme, som var blevet ledigt ved M. Jens Grundits Død.[4]) Som ovenfor fortalt, valgtes han 1569 til Biskop. Han søgte dog at unddrage sig denne Kaldelse,

---

[1]) 2 Bryllupsdigte i den Hjelmstierne'ske Samling, det ene af Amerinus. — Heg. Alm. — [2]) Findes i det st. kong. Bibl. under „Ny kong. Håndsk.-Saml." i 8vo, Nr. 190. — [3]) Originalen må have været meget vanskelig at læse, thi Afskriften har oprindelig været meget fuld af Fejl og Huller, af hvilke dog nogle senere ere blevne rettede og udfyldte. — [4]) Reg. ov. a. L.

idet han strax skrev til Hofpræsten, M. Niels Kolding, for at bede ham undskylde ham hos Kongen, da han fandt sig selv for ringe og svag til at forestå en sådan Stilling. Hofpræsten skrev d. 22de Avgust tilbage, at han havde talt med Kongen om Sagen, men denne havde ikke villet høre Noget derom. Dersom han blev ved sit Forsæt, råder han ham til at komme selv til Kjøbenhavn for at prøve, om han kan udrette Noget ved sin forhenværende Lærers, Niels Hemmingsens, og andre Venners Hjælp; først opfordrede han ham dog til nöje at overveje, om han ikke burde betragte Kaldet som kommende fra Gud og derfor underkaste sig det. Han synes nu at have opgivet sin Modstand og blev d. 16de Oktbr. i Ribe Domkirke indviet af Biskoppen i Viborg, M. Kjeld Juel.

Ifølge Riberhuses Lensregnskab for 1584—85 fik han årlig leveret fra Slottet 1 Læst Rug og 2 Læster Byg, som må have været et extraordinært Tillæg til hans Lön som Biskop. Hans Indtægter bleve herved og ved det Kannikedömme, som han besad, meget store, så at det intet Under er, at han blev en formuende Mand. — Terpager siger (R. C., S. 625) om hans Æmbedsvirksomhed som Biskop, at han sørgede ivrigt for Kirkens og Skolens Bedste. I „Saml. til jy. Hist. og Topogr." III, S. 186 fll. er fortalt, hvorledes han tog en simpel Mand i Beskyttelse til det Yderste, da han forfulgtes af den bekjendte, trættekjære Adelsmand, Movr. Podebusk til Kjørup. — Efter at have været Biskop i 25 År, døde han d. 16de Avgust 1594. Han var gift med Biskop Hans Tavsens Datter Dorothe (se S. 90) og skal med hende have haft 3 Börn, af hvilke det ene rimeligvis er død som Barn. En Sön, Lavge, døde d. 23de Septbr. 1576 i Roskilde, hvorhen Faderen 2 Måneder tidligere havde sendt ham for at gå i Skole.[2]) Det eneste Barn, som overlevede Faderen, var Datteren Mette,

---

[1]) „Ny kirkeh. Saml." VI, S. 101 fl. — [2]) Hans Ligsten findes endnu i Roskilde Domkirke. Se „Marm. Dan." I, S. 45. — St. Fries: „Rosk. Domk.", S. 232.

født d. 6te Februar 1562,[1]) som blev gift med And. Sörensen Vedel. — Enken overlevede ham indtil d. 15de April 1601; hun var en velhavende Kone, som ejede og bebode et Hus i Sønderportsgade. Til den Frøkenskat, som udredtes 1596, ydede hun 8 Dr., omtrent lige med de Höjstbeskattede i Byen.

1570. Toldopsyn ved Kongeåen.

1570 indrettedes der et Toldopsyn ved Kongeåen for at forhindre Toldsvig ved Udførselen fra Kongeriget. Lensmanden på Riberhus, Axel Viffert, fik Befaling om, at han skulde flytte en af Gårdene i Gredsted ned til Gredstedbro (altså den nuværende Krogård) og pålægge Manden at tage Vare på, at hverken Øxne, Heste eller Andet udførtes over Broen, uden at det bevistes, at der på Toldstedet (i Ribe) var gjort Fyldest for Tolden. Et lignende Tilsyn skulde føres af den Mand, som bode i Gården ved Foldingbro. Denne Gård skulde i den Anledning lægges under Riberhus, og Skodborghus have en anden Gård istedetfor den.[2]) — Den 1ste Februar 1574 fik Otte Galskjøt til Plovstrup Opsynet med denne Bevogtning af Grændsen.[3]) — Grændsetilsynet bevirkede, at Ribe for en Tid mistede sine Heste- og Kvæg-Markeder; thi da det ved disse hidtil ikke havde kunnet forhindres, at en Del Kreaturer bleve uddrevne af Riget, uden at der betaltes Told af dem, befalede Kongen under 23de Avgust 1573, at de for Fremtiden skulde afholdes nordenfor Gredstedbro.[4]) — Den 25de Marts 1579 bestemtes, at Slotsfogden på Skodborghus skulde modtage Tolden for Kreaturer, som uddreves over Foldingbro, og aflægge Regnskab for den til Tolderen i Kolding.[5])

1571. Nørreport repareres.

I Året 1571 foretoges en stor Reparation på den gamle Nørreport. Da den senest var opført i Begyndelsen af det 14de Århundrede (se 1ste Del, S. 517), kunde det også være rimeligt, at den nu trængte til en sådan. Foran i Byens Skattebog Nr. 2 findes derom Følgende:

---

[1]) Ifølge Ægid. Lavridsens Familieoptegnelser (Ny kong. Saml. 4to, Nr. 1210). — [2]) Tegn. ov. a. L. — [3]) Jy. Reg.; jævnfør smst. ved 31te Jan. 1574, hvorefter han fik Brugen af en Gård i Plovstrup og et Bol tilligemed en øde Jord ved Foldingbro for at føre dette Tilsyn. — [4]) Jy. Reg. — [5]) Smst.

1571 mense Julii et Augusti (i Juli og Avgust Måned) lod Hans Pedersen Fanning og Sev. Jakobsen Borgm. bygge og forbedre Nørporten for Ribe både oven og neden med Mur og anden Bekostning, så nær forfalden var den. Og var Ib Tornom den Tid Kæmner og lod samme Port bygge og forbedre. Af Byens Regnskaber ses, at der idetmindste blev anvendt 9500 Mursten til Reparation af Porten tilligemed den tilstødende Ydermøllebro, og at Porten fik et helt nyt Tagværk, som tækkedes med Strå. Dette Sidste synes höjst forunderligt; men Byen viste i den Tid en mærkelig Letsindighed i at anvende Stråtag på sine offentlige Bygninger, indtil den 1580 ved den store Ildebrand fik en alvorlig Advarsel derimod.

1572. Vinkjelderen under Rådhuset.

Der havde tidligere været en Vinkjelder under Rådhuset, som bortlejedes til Fordel for Byen, således som man ser af Byens gamle Jordebog fra Midten af det 15de Århundrede,[1]) da den årlig gav 15 Mk. i Indtægt. Senere må denne Vinkjelder være bleven afskaffet; men den 22de Februar 1572 bestemte Borgmestere og Råd samt 24 Mænd, at „Vinkjelderen under Rådhuset skal altid være ved Magt igjen herefter, for hvem der vil fæste den og holde Vin og anden Drik fal for hver Mand for en skjellig Penge, og skal ingen Anden tappe rhinsk eller anden Vin ud i Kandetal, uden de ville tappe det i deres Huse for deres Gjæster og sælge i hele eller halve Amer.“ Samtidig fæstede Jens Povelsen Vinkjelderen i 4 År for 20 Dr. årlig; dog skulde, hvad han byggede eller forbedrede på Kjelderen, afkvittes i Lejen.[2])

Den Eneret, som tilstodes Lejeren af Vinkjelderen under Rådhuset, angik Salg af Vin (og Øl) i Kandetal til Udbringelse i Byen, hvorimod det var enhver Borger tilladt, både at udtappe Vin og Øl i Kandetal til Fortæring på Stedet og at sælge ud af Huset i hele eller halve Amer. — En Rådhuskjelder med lignende Eneret fandtes også andre Steder, f. Ex. i Odense.[3]) I Kjøben-

[1]) Smlg. 1ste Del, S. 553. — [2]) Rådstuebog Nr. 2, Bl. 132. — [3]) Vedel Simonsen: Bidrag til Odense Bys Hist. II, 2, S. 13.

havn havde efter Stadsretten af 1443 (I, 4. 5) Borgmestere og Råd deres Stadskjelder, hvorfra udenlandsk Øl skulde kunne hentes i Kandetal, hvorimod der på intet andet Sted måtte sælges ud af Huset i sådant Mål, og samme Eneret havde den Vinkjelder, som Borgmestere og Råd holdt 1609 i Stadskjelderen.[1]) Ligeledes fik efterhånden Magistraterne i Nakskov, Helsingør[2]) og Århus Tilladelse til at holde Vinkjeldere med samme Eneret. På alle disse Steder var det altså Borgmestere og Råd, som havde Indtægten af Rådhuskjelderen; i Ribe var det derimod Byens Kasse, hvilket såvel ses af den gamle Jordebog som af Regnskabsbogen efter 1572. 1576 fornyedes Lejemålet med Jens Povelsen for 3 År med samme Afgift som tidligere, men med den Bestemmelse, at han skulde sælge Vinen for 1 Mk. Kanden eller, om muligt, billigere. 1579 toge Borgmestere og Råd den i Leje af Byen for 8 År med samme Afgift og med samme Eneret; kun nævnes nu udtrykkelig ikke blot Vin, men også „anden god Drik.“[3]) Denne Overenskomst stadfæstedes af Kongen under 3die Juni samme År;[4]) dog nævnes i Kongebrevet kun Borgmester Peder Mortensen Hegelund „med 1 eller 2 andre Mænd“, hvad enten der nu i Mellemtiden er sket en Forandring i Lejemålet, eller man har villet skjule det virkelige Forhold for Kongen, hvortil jeg dog ingen Grund ser.

Alligevel fik allerede et halvt År senere (den 17de Januar 1580) en yngre Borger, Anders Sörensen Klyne,[5]) Kongebrev på, at han ligeledes måtte udtappe Vin, under Påskud af, at han havde en stor Mængde Vin liggende, som han havde fået i Betaling af de „vesterske“ (hollandske) Kjøbmænd, og fordi Kongen, som det hedder, havde erfaret, at der altid havde været Flere i Ribe, som udtappede Vin i Potter og Kander.[6]) —

[1]) Kbhvns. Diplom. II. S. 551. — [2]) Årsberetn. fra Geh.-Ark. III, S. 66 fl. — [3]) Rådstuebog Nr. 3, Bl. 145. — [4]) Jy. Reg. — [5]) Han havde allerede det foregående År drevet dette Udsalg uden Tilladelse, hvorfor Borgmester Ped. Mort. Hegelund den 12te Novbr. 1579 havde givet Last og Kjære på Bytinget over ham og „så Mange, som udtappede Rhinskvin i Kander og Kvarter“. — [6]) Jy. Reg.

Anders Sörensen havde sin Vinkjelder lige ved Siden af Byens; men få År efter (1585) havde han selv fået Rådhus-Kjelderen i Leje for 19 Dr. årlig, og 10 År senere lejer han den igjen i Forening med Bertel Struck for 15 Dr. årlig; de forpligte sig til at holde god Vin til „et billigt Værd."

Samtidigt opstod der imidlertid en ny Konkurrent, idet Domkapitlet søgte at skaffe sig en lille årlig Indtægt ved at indrette Kjelderen under Kapitelshuset ved Domkirken (ved den nordlige Side af Koret) til en Vinkjelder med Nedgang fra Kirkegården, fra hvilken Kjelder der da skulde udtappes Vin, hvorimod det vel neppe har været Meningen, at Vinen skulde kunne nydes på Stedet. Borgmestere og Råd modsatte sig imidlertid denne Udtapning i Henhold til den for Rådhuskjelderen givne Eneret. Kapitlet anførte herimod, at andre Kapitler havde denne Ret,[1]) at det også her i Byen havde været sædvanligt, og at det, når der ingen Vin havde været i Domkirkens Kjelder, undertiden havde været umuligt at få Vin her i Byen til kirkeligt Brug eller også kun for overdreven Pris. Ifølge heraf tillod Regjeringsrådet under 8de April 1596, at Kapitlet indtil videre beholdt sit Vinudsalg.[2]) — Men den 5te Avgust næste År tog Magistraten et Tingsvidne af 24 Mænd, af hvilke nogle kunde mindes 58 År, og som alle vidnede, at Kapitlet ikke havde haft nogen Vinkjelder eller ladet udtappe Vin, Mjød, Pryssing, Momme, Hamborgerøl, tydsk Øl eller nogen anden fremmed Drik för nu for nogen Tid siden.

Herefter stævnedes både Kapitlet og Klokkeren Niels Albertsen, den Sidste som den, der havde udøvet Udtapningen. Kapitlet lod ikke møde; men Klokkeren mødte og tilbød at „have det i Borgmester og Råds Minde" og give en årlig Afgift til dem, hvis han måtte fortsætte Udtapningen. I Henhold hertil faldt Byfogdens Dom, og den 15de Decbr. 1597 fik så virkelig Niels Al-

---

[1]) F. Ex. Kapitlet i Lund 1540 (Pontoppidan: „Kirchen-Hist." III, S. 261. — [2]) R. C., S. 196 fl.

bertsen Tilladelse af Borgmestere og Råd til at udtappe Rostokker-Øl, Hamborger-Øl og Franskvin mod årlig at give til Byen 3 Tdr. tydsk Øl; 3 Tdr. skulde han levere for den Tid, i hvilken han allerede havde udtappet; han skulde udmåle med ret Riber Mål og Kobberkande. — Udtapningen af Rhinskvin som den vigtigste Vinsort synes altså at være bleven forbeholdt Rådhuskjelderen. Denne nævnes endnu som „Vinkjelderen" 1599 i Anledning af et blodigt Slagsmål, som havde fundet Sted i den;[1]) men efter den Tid har jeg hverken i Regnskaberne eller andensteds fundet noget Spor af den. Heller ikke Udtapningen fra Kapitelskjelderen varede synderlig længe; thi d. 11te Januar 1605 opsagde Klokkeren den ovennævnte Kontrakt med Byen, hvorefter Kjelderen (1614) findes bortlejet til Vinoplag.

Hexeprocesser.

I Året 1572 begyndte også den Række af Hexeprocesser, som næsten har gjort Ribe By berygtet. Med Hensyn til dem vil jeg dels henvise til de almindelige Bemærkninger, som findes i 10de Kap. („Retsvæsen") af den beskrivende Del, dels til den ndførligere Behandling af Maren Splids og hendes formentlige Medskyldiges Sag, som findes ved År 1641.

1573. Movrids Podebusk.

I Ribe bode på denne Tid en Ádelsmand, som ved sin Lovløshed og Voldsomhed i mange År var en sand Plage for Byen. Det var Movrids Podebusk til Kjørup i Fyen, en Sön af Hr. Klavs Podebusk til Krapperup og Sönnesön af den Hr. Predbjörn Podebusk, som i den første Del af Århundredet i en lang Række af År var Lensmand på Riberhus. Allerede 1553, da han vistnok var ganske ung, kom han i Beröring med Ribe, idet han som kongelig Hofsinde og „kong. Majestæts Marskalk" (Rejsemarskalk) lå i Borgeleje her, og allerede dengang var Forholdet, idetmindste i 1 Tilfælde, uvenskabeligt, eftersom en Borgersön blev tovsvoren, fordi han Tirsdagen för Pindse havde villet skyde ham på Gaden. Anledningen dertil oplyses ikke. 1558 fik han af Kongen Tilladelse til at indløse Lund Slot på Mors,

---

[1]) Jy. Saml. I, S. 180.

som af Kronen var pantsat til en Anden, og beholde det i Pant, indtil Kronen indløste det fra ham, hvilket dog allerede skete 2 År deretter.[1]) — I Krigen mod Sverrig gjorde han Tjeneste som Ritmester og blev hårdt såret i Slaget ved Svarterå d. 20de Oktbr. 1565. Dog var han i Begyndelsen af næste År helbredet, så at Kongen kunde udkommandere ham pány i samme Stilling. Kongen viste ham senere på flere Måder sin Nåde. Således skjænkede han ham 1570 5 Boder i Ribe på ialt 22 Fag og fritog ham for den Jordskyld, som han skulde betale til Kronen af flere af sine Ejendomme i Byen; 1578 forlenede han ham med Tranekjær Slot på Langeland, og 1590 med Jungshoved på Sjælland. — Hvad der gjorde ham til Beboer af Ribe, var hans Ægteskab med Magdalene Sehested, en Datter af den S. 12 og 57 fl. omtalte Klavs Sehested til Spandetgård og Korsbrödregård i Ribe. Når deres Bryllup stod, ved jeg ikke; men på Korsbrödregård fødtes i November 1568 deres Sön Predbjörn. Samme År var han ved sin Svigerfåders Død bleven Ejer af denne Gård såvelsom af Spandetgård og et stort Antal Ejendomme i Ribe. 1570 kjøbte han den forhenværende Helligåndsgård her i Byen og forenede dem med Korsbrödregård, hvorved denne Gårds udstrakte Grund endnu mere forøgedes (se S. 84.) Han kjøbte også andre Ejendomme i Byen, så at han blev en meget stor Ejendomsbesidder i denne.

1570 kjøbte han også af Kongen en anselig Gård på Nordsiden af Amagertorv i Kjøbenhavn; dog forbeholdt Kongen sig en Stue ud til Torvet, hvorfra han, når der holdtes Ridderspil og Dystrenden på Torvet, kunde se på dem, tilligemed et Kammer til Opbevaring af Harnisk og deslige ved sådanne Lejligheder.[2]) Også i Odense ejede han en stor Gård, som han 1580 udlånte til Kongen under de slesvigske Hertugers Hylding; i den afholdtes næmlig det store Gjæstebud, som Kongen gav i denne Anledning. — Kjørupgård arvede han efter sin Fader; senere ejede han også Herregården Lerbæk i Vend-

[1]) Regn. over a. L.: 20de Juli 1558. 4de Maj 1560. — [2]) Kbhvns. Diplom. I, S. 448.

syssel. — Derimod blev Spandetgård vistnok i hans Tid nedlagt som Herregård og udskiftet i Bøndergårde, de såkaldte „Spandetgårde“ umiddelbart ved Spandet Kirke.[1]) — Han, og endnu mere hans Familie, synes bestandig at have opholdt sig mest i Ribe. Han levede vistnok på en temmelig stor Fod. 1571 nævnes 5 af hans Svende her i Byen og deriblandt en Adelsmand, velb. Niels Bilde. 1585 nævnes ligeledes en Adelsmand i hans Tjeneste; han kaldes Jakob Tydsk, som dog vel ikke har været hans rette Navn. Han drev dog også nogen Handel; 1592 fordelte han således en Borger i Åbenrå for 11,400 (hollandske?) Tagsten til 14 gode Dr. Tusindet.

Hans Stridigheder med Byen og dens Indbyggere

Hans mange Ejendomme i Ribe gave Anledning til mange Stridigheder, dels med Byens Øvrighed, dels med dens enkelte Indbyggere, og Movr. Podebusk havde så særlige Anlæg til at komme i Strid med alle Mennesker, at han næsten må betragtes som en Mærkelighed. Som Exempel på hans Voldsomhed og Lovløshed ligeoverfor Private kan anføres følgende Sag: Den 18de Marts 1872 mødte Henrik Madsen (en Sön af Stiftsskriver Mads Ankersen), som tidligere havde tjent i Rentekammeret, på Bytinget og lod læse en kongelig Skrivelse af den 10de Marts, hvorved det pålagdes Magistraten i Ribe at dömme mellem ham og Movrids Podebusk, som uden Lov og Dom skulde have frataget ham et Hus, som var tilfaldet ham efter hans Moder, og nedrevet det. Han tilkjendegav tillige, at han havde henvendt sig til Borgmestere og Råd med dette Kongebrev, men de havde kun givet ham ringe Fortrøstning, eftersom Movr. P. ikke var Stadsretten undergiven. — Hvorom det var, at Striden mellem ham eg Byens Øvrighed drejede sig, ses af det, som passerede på Bytinget d. 26de Januar 1573, hvilket Ting var Drikting efter Jul og således talrigere besøgt end et almindeligt Ting. Movr. Podebusk var mødt i egen Person og spurgte lydeligt Borgmestrene, Rådet, 24 Dannemænd („Stokkenævnet“) og såmange

[1]) Det synes at være sket omtr. 1584; thi d. 19de Marts 1585 vidnede 6 Tømmermænd på Ribe Byting, at de havde arbejdet på Nedbrydningen af „det store Hus på Spandetgård.“

Andre, som den Dag vare nærværende „inden Tinge“, om der var Nogen, som i nogen Måde kunde beskylde ham med Rette; de skulde da nu træde frem og tilkjendegive det. Hertil svarede først de tilstedeværende Borgmestere og Rådmænd, at de tilforn havde tilkjendegivet ham på Rådhuset, hvad de havde at beskylde ham for: først for de mange Gårde, som han havde ladet nedbryde, og for Gader, som han havde indtaget og aflukket; dernæst for de af Byens Enge, som havde ligget til de af ham nedbrudte Gårde, og som han havde brugt, uden at ville „dige og damme“ af dem (d. v. s. vedligeholde deres Damskifter), ligesom han heller ikke vilde udgive den Jordskyld af sine Huse, som fra Arilds Tid med Rette plejede at gå af dem; for deres egne Personer havde de Intet at klage over ham. På samme Måde svarede de 24 Mænd.

Det må nok have gået meget tumultuarisk til på dette Ting; thi Byskriveren undskylder senere, at Vidnesbyrdet („Stokkenævnet“) ikke var bleven indført i Tingbogen samme Dag, dermed, at det på Grund af det „store Bulder og Ulyd“ havde været ham umuligt at høre, hvad hver Mand sagde. — Den 25de Februar lod Movr. Podebusk sin Foged på Korsbrödregård, Hans Rasmussen, møde på Tinget og spörge dem af de 24 Mænd, som vare tilstede, om de „bestode“ (vedkjendte sig) det givne Stokkenævn, som han lod oplæse. Borgmester Hans Fanninger spurgte ham da, om det ikke gik således til, som der stod i Stokkenævnet, hvilket Hans Rasmussen erkjendte. — Movr. Podebusk må dog endnu have villet haft Stokkenævnet omgjort; thi den 4de Marts mødte Hans Fanninger igjen på Tinget og spurgte andre 24 Mænd, som vare udnævnte i de forriges Sted, om de vllde „bestå“ det forrige Stokkenævn. Da de svarede „ja“ hertil, spurgte han dem, om de vilde give Movr. P. et nyt Stokkenævn, hvortil de svarede: nej; thi det første var givet overensstemmende med, hvad der var foregået på Tinget.

Imidlertid havde Borgmestere, Råd og 24 Mænd d. 25de Februar taget en Bestemmelse med Hensyn til de

ovennævnte Husenge, som uden Tvivl ganske særlig var rettet imod Movr. Podebusk og truede med at berøve ham Engene aldeles. Bestemmelsen gik næmlig ud på, at når Nogen af Trang solgte et Hus, som der lå Eng til, til udenbys Folk (eller Folk, som ikke vare Borgere), skulde Engen tages fra Huset og lægges til andre Borgeres Huse, som vilde gjöre Byen Fyldest og Tynge deraf.[1]) — Under disse Forhold gav M. P. tilsyneladende noget efter. Den 7de Marts kom det allerede til et Forlig, hvorved han dels forpligtede sig til at give Byen den sædvanlige Jordskyld efter Jordebogen af sine Huse, dels at lægge de Enge, som tidligere havde ligget til de af ham nedbrudte Huse, til andre Huse, hvis Beboere kunde „skatte og tynge“ til Kongen og Byen, eller, hvis han selv vilde bruge Engene, da at „gjöre Byens Tynge fuldt med Digen og Dammen som andre Borgere“. Også et Gjærde lovede han samme Forår at flytte ind; men sine Løfter holdt han aldeles ikke.

Endnu samme År opstod der nye Stridigheder, og Forholdet blev helt fjendtligt, som man ser af et Kongebrev, dateret Koldinghus d. 8de Oktbr. (1573) og rettet til Borgmestere, Rådmænd og Byfoged i Ribe. Dets Indhold er følgende: Borgmester Hans Fanninger havde, da Kongen sidst var i Ribe,[2]) beklaget sig for ham over, at Movr. Podebusks Foged i sin Drukkenskab overtaldt og slog Borgerne, og når disse klagede derover til hans Husbond, fik de liden eller ingen „Vandel eller Bod“ derfor. Kongen befaler derfor Byens Øvrighed at have flittigt Tilsyn hermed og, når M. P.s Foged eller Tjenere gjorde Sligt, da at fængsle dem og ikke løslade dem, förend de erfarede Kongens Villie herom.[3]) — Dette Kongebrev må dog ikke have hjulpet tilstrækkeligt; thi den følgende 4de Novbr. fremstod Borgmester Hans Fanninger, der som ældste Borgmester skulde gå i Spidsen, på Bytinget og spurgte der Borgmestere, Råd, 24

---

[1]) Rådstuebog Nr. 2, Bl. 138. — [2]) Kongen havde været her fra den 5te til den 7de Oktbr. og var den sidstnævnte Dag, tidlig om Morgenen, rejst herfra til Kolding (Heg. Alm.) — [3]) Jy. Tegn.

Mænd og menige Almue, om de med ham vilde håndhæve Byens Ret imod Movr. Podebusk, over hvem han havde klaget til Kongen, dels fordi han imod Byens Privilegier havde stævnet Magistraten til Landstinget, dels fordi han og hans Folk idelig „ufyrmede“ Byens Borgere. Dette lovede de alle. Samme Dag klagede en Kone på Tinget over, at Fogden på Korsbrödregård havde slået hende. På samme Tid førtes rigtignok også Tingsvidner om, at nogle Borgere havde tilföjet en af Movrids's Tjenere Overlast ved en Begravelse på Lindegården; men de fleste Voldsomheder forøvedes dog af Movrids og hans Folk.

Borgmesterens Optræden bevirkede måske, at Movr. Podebusk d. 17de Decbr. lod sin Foged møde på Bytinget og på sin Husbonds Vegne tilbyde den S. 124 omtalte Henrik Madsen at erstatte ham, hvad han havde forbrudt imod ham. Derimod vedblev han med ulovligen at stævne Byens Øvrighed for Landstinget. Den 7de Decbr. meddelte således Byfogden, Niels Povelsen, på Bytinget, at M. P. havde ladet ham stævne for Landstinget; denne Stævning vilde han dog ifølge Byens Privilegier og Frihed ikke rette sig efter, men kun svare ham for sine tilbørlige Dommere, det vil sige, enten her i Byen eller for Kongen. Tillige stillede han Movr. Podebusks Foged til Ansvar, fordi denne havde stævnet ham ud af Byen. 3 Dage derefter tager Byfogden til Tinge 24 udnævnte Mænds og alle øvrige Tilstedeværendes Vidnesbyrd om, at Ribe Bys svorne Foged aldrig var bleven stævnet eller kaldet ud af Ribe By med nogen Landstingsstævning, men altid havde stået til Rette, først for Borgmestere og Råd her i Byen, dernæst for Kongen og Danmarks Riges Råd. Hermed har M. P. naturligvis også måttet lade sig nöje.

Derefter synes det i nogle År at have været fredeligere mellem Byen og Movr. Podebusk. Under 4de Juni 1578 fik dog 2 Adelsmænd Kongens Befaling til at være tilstede, når M. P. udlagde en Gade fra Grönnegade til Præstegade udfor Korsbrödregårds Port istedetfor en, som han havde indtaget mellem samme

Gårds Port og Pilleport.[1]) — Dette afholdt ham dog ikke fra at bemægtige sig Byens Grund på andre Steder. På samme Tid opblussede påny Striden om de Husenge, som han var kommen i Besiddelse af. Rimeligvis har han ikke villet opfylde de Løfter, som han havde givet i Overenskomsten af 1573, og tilsidst har Byen tabt Tålmodigheden og besluttet at bringe Rådstue-Beslutningen af d. 25de Februar 1573 (se S. 126) i Anvendelse imod ham. Den udvirkede for större Sikkerheds Skyld en kongelig Befaling af 30te Novbr. 1580 om, at Byens Enge kun måtte bruges af dens egne Borgere, som skattede til Byen og digede og dammede for Kongens Mølle.[2])

Kongens og Rigsrådets Domme mellem Byen og Movr. Podebusk.

Striden mellem Byen og Movr. Podebusk blev nu bragt for Kongen, som beordrede nogle af Rigsrådets Medlemmer til at møde i Ribe og påkjende den. Dette skete d. 25de Marts 1584. Lensmanden på Riberhus og Borgmestere og Råd i Ribe optrådte i Forening som Sagsøgere; thi ifølge det Forhold, hvori Kjøbstederne stode til Kronen, betragtedes deres Ejendom også som dennes. — På ikke mindre end 10 Steder rundt om i Byen fandtes M. P. at have sat Huse, Gjærder og Planker ud på Byens Grund; han dömtes altså til at flytte dem ind igjen på alle disse Steder. Desuden skulde han også udlægge S. Klemens Kirkegård og en Gade, som han begge havde indtaget indenfor Korsbrödregårds Mur. — Den Jordskyld, som han var skyldig til Byen, erklærede han sig villig til at betale, såsnart den krævedes af ham eller af hans Foged. — Med Hensyn til Byens Engskifter, som han tilholdt sig, uden at skatte og skylde, dige og damme af dem, blev der ingen Dom afsagt på Grund af en Mangel ved Stævningen.[3])

---

[1]) Jy. Tegn. — Pilleport lå for Enden af Grönnegade på Vejen til Slottet, men rimeligvis lidt længere ude. — [2]) Jy. Reg. — Vi erindres ved disse Udtryk om, at „Dammen“ på Byens Sydside, hvor Engene havde deres Damskifter, oprindelig tjente til Opdæmning af Vandet for de kongelige Møller i Byen. — [3]) Ffter et Udtog af Dommen, som findes i Thom. Jørgensens Kopibog. Han anfører ikke Navnene på de Rigsråder, som dömte i Sagen: men af Byens Regnskaber fremgår temme-

Denne Dom skulde naturligvis efterkommes; men særlig ubehageligt vilde det være for Movr. Pod. at udlægge de Jordstykker, som lå indenfor hans Gårds Mur og tildels overskare Grunden. Han androg derfor hos Kongen om Tilladelse til i deres Sted at udlægge nogle Grunde i Forstaden. Kongen tillod dette og tilskrev under 27de Juli 4 Adelsmænd, Henrik Belov til Spøttrup, Albert Galskjøt til Sønderskov, Erik Lunge til Stovgård og Erik Lange til Engelholm, om at møde i Ribe og i Lensmandens Nærværelse udlægge så Meget af Movr. Podebusks Jord og Ejendom, at der derved kunde ske Fyldest. — Borgmestere og Råd indgave dog nu fra deres Side et Andragende om, at de Grunde, som M. P. tilbød, dels lå udenfor Byen, dels vare omtvistede, så at Kongen og Byen ikke vilde få Fyldest i dem, hvorfor Kongen også påny tilskrev de 4 Adelsmænd (d. 31te Avgust) om på det Bedste at iagttage Kongens og Byens Tarv og gjöre en nöjagtig Indstilling om Sagen. — Sagen blev hendraget halvandet År; thi først d. 5te Decbr. 1585 mødte de 4 Adelsmænd i Ribe. Af Udlægsforretningen ses, at de tillige inddrog under deres Undersøgelse de Steder, hvor M. P. efter den foregående Dom skulde rykke sit Skjel ind. På nogle Steder var dette sket, på et enkelt lovede han, at det skulde ske med det Allerførste efter et afsat Mærke; men til Erstatning for de øvrige, hvor det ikke var sket, og for S. Klemens „Kirkegård og Kirkested“, hvis Grændser ikke bestemt kunde angives, og for den indtagne Gade tilbød han at udlægge 2 Grunde i Storegade og 1 i Fiskergade, alle tre øde siden Ildebranden 1580, 2 Boder i Gråbrödregade, 3 i Grönnegade, 2 i Bispegårdsgade og 2 ved Byens Grave. Da såvel Lensmanden som Borgmestere og Råd erklærede sig tilfredse hermed, udlægge

lig sikkert, at det var Mandrup Parsberg, Peder Munck, Jakob Sefeld og Hans Johansen. For disses Fortæring under Opholdet her betalte Byen 9 Dr. for hver (foruden Vinen). Desuden betaltes (d. 30te Marts) for de Vogne, som havde ført dem til Kolding. — Biskop Hegelund nævner i sine Almanak-Optegn. foruden dem Henrik Belov, Absalon Göje og Lavrids Brokkenhus som tilstedeværende.

de 4 Mænd Ejendommene således, dog „på kong. Maj. nådigste Behag og Samtykke“, det vil sige, således, at Udlæget skulde stadfæstes af Kongen.[1]) — Den kongelige Stadfæstelse påfulgte da også, men atter efter længere Forhaling, nærmlig først d. 24de Decbr. 1586.[2])

Den Fejl, som var begået ved Stævningen med Hensyn til Engene, søgtes rettet snarest muligt. Sagen blev nu bragt for Bytinget, og d. 10de Juli samme År (1584) afsagde Byfogden sin Dom; idet han støttede sig til det kongelige åbne Brev af d. 30te Novbr. 1580, dömte han, at de Enge, som Movr. Podebusk med Urette havde brugt, skulde være hjemfaldne til Kongen og Byen. Den 18de Septbr. stadfæstede Rådhusretten denne Dom. — Borgmestere og Råd havde allerede dette År i Henhold til Byfogdens Dom ladet Engene slå; men M. P. havde ladet Høet bortføre. På samme Måde gik det næste År. Herskabsfogden og en af Kæmnerne gave da den 9de Avg. 1585 på Tinget Last og Klage på dem (de Arbejdsmænd), som således havde bortført Afgrøden af 8 af Kongens og Byens Enge på Holmene. M. P. anlagde Forbud imod, at Byfogden fremmede denne Sag, förend Hovedsagen var endelig påkjendt af Kongen og Rigsrådet, for hvilke han havde indstævnet den, og på Grund heraf vilde Byfogden ikke „finde Tovsmændene til Tovsed“ mod Arbejderne „efter det Hjemmelsbrev, som M. P. havde givet dem.“ — Samtidig truedes dog Adelsmanden selv med Byens Forfølgning for det Samme; men også denne Forfølgning standsedes ved et Kongebrev til Lensmanden af 20de Septbr.

Den 1ste Juni 1586 kom Sagen endelig for Kongen og Rigsrådet. Der afsagdes samme Dag 2 Domme i den. Den ene angik Sagens formelle Side; det billigedes blandt Andet, at Borgm. og Råd havde påkjendt Sagen, uagtet M. P. havde ment, at de ikke kunde dömme i deres egen Sag. — Den anden Dom angik Sagens Reali-

---

[1]) Th. Jørgensens Kopibog, S. 232 fll. — Disse 4 Adelsmænds Fortæring kostede Byen 60 Dr. 10 Sk. foruden 2 Tdr. Hamborgerøl, som Henr. Belov fik til Foræring. — [2]) Smst., S. 237.

tet. Sagsøgerne vare, ligesom ved de lavere Retter, såvel Lensmanden som Borgmestere og Råd. De beråbte sig på det Gavebrev, ved hvilket Erik Menved 1294 havds forlenet Ribe By Holmene til dens Befæstning, og på Kongens Brev af 1580, hvorefter de kun måtte bruges af Borgerne. Movr. Podebusk henholdt sig derimod til Ribe Byret (§ 58), ifølge hvilken den, som fik åbenbart Skjøde på en Ejendom og beholdt den År og Dag, skulde være fri for alt Klagemål på den af Indenbys, og når han havde haft den i 3 År, da også af Udenbys. Retten fandt dog, at da Ingen kunde få Lavhævd på en Ejendom, uden først at have lovligt Skjøde at rette Ejermand, og da de tidligere Besiddere ikke havde kunnet give Klavs Sehested eller Movr. P. sådant Skjøde på Jord, som alene var forlenet Byen, så havde M. P. ingen Ret til disse Enge, men de burde herefter blive og ligge til Ribe By. Dog fritoges M. P. for Tiltale for den Afgrøde af Engene, som han hidtil havde indhøstet.[1]) - Det var idetmindste 11 Engskifter (8 på Holmene, 3 på Østermade), som Byen på denne Måde kom i Besiddelse af, og som M. P. mistede ganske, fordi han ikke havde villet bære de samme Byrder af dem, som Borgerne bare.

Movr. Podebusk var således kommen tilkort i alle de Stridigheder, som han havde haft med Byen. Rimeligvis har det kogt i ham af Harme, og han forberedte sig på et Hovedangreb på Borgmestere og Råd, idet han anklagede dem for Kongen for ikke mindre end 8 formentlige Retskrænkelser på engang. Sagen foretoges på Kongens Retterting d. 6te Avgust 1590; men Udfaldet svarede ikke til hans Forvæntninger; de 7 af hans Besværinger afvistes ligefrem, og for den 8des Vedkommende udsattes Sagen, uden at jeg ved, om den senere er bleven foretagen. — Samme År havde Byen påny en Strid med hans Foged om en Færdingsti udenfor Nørreport, som han havde ladet aflukke. — Den Jordskyld, som

[1]) Smst., S. 239 fl. — I Peder Kristensens Almanakker bemærkes under 28de Maj 1586, at 6 af Ribe Borgere vare komne til Kjøbenhavn i Anledning af denne Sag.

han både 1573 og 1580 havde forpligtet sig til at betale, vedblev han at forholde Byen indtil 1593, da han blev svagelig. Da lader det til, at Samvittigheden har pint ham; thi nu indbetalte han på engang til Byens Pengemester 73 Dr. 3 Mk. 8 Sk. resterende Jordskyld, dels til Byen, dels til „Gilden“ (de Fattige). Det må have været for mange År; thi 1573 angives den årlige Jordskyld til 4 Mk. 14 Sk.

Movr. Podebusks øvrige Stridigheder.

Med Erik Lykke, som var Lensmand på Riberhus fra 1570 til 1580, havde han også Strid om Skjellet mellem Korsbrödregårds Grund og Slottets Grund, som han vilde forrykke. — 1578 opkom der en anden Strid imellem dem om en Kirkestol, som Lensmanden havde ladet opsætte i Domkirken. Movr. Podebusk klagede på Tinget over, at denne Stol var sat midt på Gulvet uden Kirkeværgernes, M. Jens Kanslers og M. Thomas Knudsens, Samtykke. Rimeligvis mente han, som selv havde ladet opsætte 8 Stole i Kirken til sig og sine Folk, at Lensmandens Stol stod ham ivejen. — Samtidig strede de om Fiskeriet i Åen fra Broen udenfor Nørreport indtil Skibbroen. Kongen havde næmlig benådet M. P.s Hustru, Fru Magdalene Sehested, på Livstid med dette Fiskeri, som tidligere havde været forlenet Jørgen Pedersen Rentemesters Enke og M. Andr. Sör. Vedel; men Lensmanden klagede til Kongen over, at M. P. brugte det i videre Omfang end hans Forgjængere, hvorfor Kongen d. 28de Novbr. 1578 bestemte, at han kun måtte bruge det indenfor dets tidligere Grændser og ikke måtte formene Slottet frit Fiskeri.[1])

Hans sønderjydske Gods bragte ham også Stridigheder og et dårligt Rygte. 1570 havde han således en Uenighed med Hertug Hans i Haderslev om noget Jordegods. Lensmanden på Riberhus tilligemed 3 andre Adelsmænd fik en kongelig Skrivelse, dat. d. 4de Maj d. År, om at undersøge denne Sag.[2]) — I Juni Måned samme År klagede Præsten i Spandet, Hr. Asser Pedersen, over, at M. P. havde slået ham med en tyk Stok, fordi han efter Provstens Anvisning havde revset og for-

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smst.

manet en af hans Bønder, hvorfor Præsten beder om Hertugens Beskyttelse.[1]) 1574 klager M. P. paa sin Side til Kongen over, at Præsten besværede hans Bønder med nye Pålæg, og under 12te Novbr. befaler Kongen Biskoppen at undersøge denne Sag.[2]) — I Præste-Beretningen fra Toftlund blandt de Grönlundske Papirer findes Følgende ved Byen Stenderup: „Blandt de Bønder, som sortere til Haderslevhus Amt, ere nogle af de såkaldte Mouste-Tjenere, næmlig Movrids Podebusks Tjenere,[3]) som siges at have anslaget en Del af sit Gods for höjt og skiftede det bort med kongeligt, hvilket Bønderne da sad meget ilde derudi ved, indtil de af höj-kongelig Nåde bleve nedsatte.“ — Dette må forstås således, at han ved et Mageskifte med Kongen har opgivet Landgilden af de Gårde, som han vilde afstå, for höjt, hvilket var et ligefremt Bedrageri.[4])

I Nabosognet Arrild optræder han i et helt æventyrligt Sagn, hvorefter han skal have bot på en gammel Herregård, Ørnsborg, men ved sit Overmod være kommen i Strid med Herremanden på Søndervold. Det fortælles da, at de begge netop samme Nat droge hjemmefra for at overfalde hinandens Gårde, uden at møde hinanden på Vejen, og at de som Følge heraf begge uden Modstand udførte deres Forsæt, men på Hjemvejen mødte og dræbte hinanden. Dette er rent Digt, men viser ligesom Sagnet fra Toftlund Sogn, i hvilket Lys han efter sin Død stod hos Almuen.[5]) — Det er måske også ham, der sigtes til i en Fortælling, som Terpager har opbevaret i en af sine Excerptbøger, at der mellem Tislund og Bevtoft findes en Bro, som kaldes Riberbro; at der østenfor denne bode en Herremand, som lå i Strid med en anden Herremand i Ribe, og at den sidstnævnte

---

[1]) „Kirkeh. Saml.“, 3die R., I, S. 738. — [2]) Stifts-Ark. — [3]) Smlg. S. Mauritii Marked, også kaldet „Moustes Messe“ i Viborg (Ursin, S. 263). — [4]) At han virkelig har ejet Bøndergods i Toftlund Sogn, er sikkert; thi 1584 stævnede han en af sine Bønder der for Ribe Byting. — [5]) Sagnet findes hos Sv. Grundtvig: „Gl. da. Minder i Folkemunde“, I, S. 200 fl.

Herremand lod ovennævnte Bro bygge for at kunne komme over til sin Modstander.

Naturligvis havde han også mange Stridigheder med private Mænd her i Byen, som han og hans Folk jo efter Borgm. og Råds Klage 1573 idelig ufyrmede. Et Par Exempler paa hans Voldsomhed ere allerede anførte. Ved den 10de Marts 1587 er bemærket i Tingbogen, at han på Tinget truede og bandede Jon Pedersen Trellund. 1589 og følgende År førte han en meget nærgående Strid med Rådmand And. Sörensen Klyn, om hvilken kan ses „Jydske Samlinger" I, S. 246 fl. Endnu i sit sidste Leveår (1593) var han ligeså stridslysten og lovløs som tidligere. En Strid med Biskop Hans Lavgesen, som han havde i dette År, er berört S. 117. Senere på Året klagede en afdød Ribe Borger, Jens Termensens Sönner, til Kongen over, at han, strax efter at deres Faster, Borgmester Hans Fanningers Enke, var død, havde taget alt hendes Gods med Regnskabsbøger, Registre og Breve i Besiddelse for nogen Gjæld, for hvilken han mente at have hendes Hus, Gård og Ejendom i Pant, uden at dog Pantebreve enten vare blevne tagne lovligen til Tinge eller på Forlangende vare blevne dem foreviste. Under 6te Juli befalede Kongen Borgmestere og Råd at undersøge Sagen, når Klagerne henvendte sig til dem derom. Samme Dag skrev Kongen til M. P. om godvilligen at møde med sine Breve i denne Sag og lide og undgjælde, hvad Lov og Ret kunde være.[1]) — Jeg har dog intet Videre truffet om denne Sag.

Som Ejer af Lerbæk i Vendsyssel tabte han 1585 en Sag mod Fiskerne i Råbjerg Sogn angaaende deres Ret til at grave Orm på hans Forstrand ved Jerup.[2]) — Mod Skibbrudne opførte han sig som mod andre Mennesker. Under 3die Juli 1594 udgik der et Kongebrev til hans Arvinger af følgende Indhold: En Skipperske fra Emden havde klaget over, at hendes Mand var strandet „under Jyllands Side ved Holmen" og druk-

[1]) Begge Breve i Jy. Tegn. — [2]) Kold-Rosenvinge: Gl. da. Domme IV, S. 67 fl.

net; 1 Mand var dog kommen levende i Land og bjærget af M. P.; men hverken denne eller hans Enke havde villet udlevere Noget af Godset. Dette var ulovligt; thi når der ved en Stranding havde været levende Folk på Skibet, skulde Skib og Gods udleveres mod en billig Bjærgelön. Hvis dette ikke skete, vilde det blive til „Eftertale“ for dette lovlige Kongerige, deres eget Fædreland, hos andre lovlige og velbeskikkede Politier og Lande.[1])

Det er udentvivl kun en liden Del af M. P.s Stridigheder og Processer, som ere omtalte her. Til hvilken Forargelse og Plage de vare for Kongen, ses af et mærkeligt Kongebrev, som udgik til ham, dat. Korsør d. 22de Juni 1586: Han havde da ført en langvarig Strid med Sognepræsten sammesteds om en ganske ringe Fiskepark. Kongen vil endnu engang med det Gode advare ham, „da du fast allevegne og udi alle vore Lande, Steder og Orter idelig og altid vore Undersåtter, Borgere og Bønder, tribulerer med dine Trætter mere end dine Ligemænd, som dig med det Samme fuldgjöre kunde (ɔ: gjengjælde dig lige med lige), at du ene mere end nogen Anden, ja moxen mere end alle vore Undersåtter her over alt Riget, haver med vore Borgere og Bønder i de Måder at gjöre, at vi ikke om en din Trætte og Forfølgning kunne have udhørt, förend os om en anden forekommer, der du jo billig skulde dig anderledes og bedre betænke, hvorledes at vi ofte tilforn have haft Årsag, Lov (?) og Ret både på vore egne Vegne og vore Undersåtters Vegne dig i lige Måde at vedergjöre, vi dog ligevel vor Ret imod dig have ladet falde og eftergivet.“[2])

Hvad det er for Forseelser af M. P., som Kongen havde tilgivet ham, og som der her hentydes til, ved jeg ikke; de synes hverken at have været få eller små. Det er behageligt at se, hvorledes Kongen her optræder som de lavere Stænders Forsvarer. Det taler da også til Fordel for Retsvæsenet her i Landet på den Tid, at M.

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Jy. Tegn.

P. stadig var uheldig i sine ovenomtalte Sager mod Mænd af de ufri Stænder.

Hans Familieforhold og Død.

Hvad hans Familieforhold angår, så havde han 2 Sönner, Klavs og Predbjörn, og en Datter, Gisel. Klavs havde 1590 Bryllup med Sofie Ulfstand til Barsebæk (i Skåne) og kaldes selv dengang „til Krapperup". Predbjörn, som var født på Korsbrödregård d. 10de Novbr. 1568, blev sat til Studeringerne og i en Alder af 11 År sendt til Strasborg, for at gå i Skole hos den berömte Joh. Sturm. Efter 7 Års Forløb kom han hjem, men havde da allerede i 3 År måttet gå med Krykker på Grund af et åbent Sår i det ene Lår. Det blev noget bedre med denne Svaghed; men fra Begyndelsen af 1591 blev han mere og mere sygelig og døde om Sommeren her i Ribe, hvor han blev begravet d. 8de Avgust i Domkirken.[1]) And. Sör. Vedel holdt Ligtalen, som derefter blev udgivet i Trykken under Titlen: „Guds Börns Taal oc tröst under Kaarsset" osv. — Den Unge havde på sin Sottesæng, få Dage för sin Død, digtet et længere Digt om sit Levned, som han ønskede, skulde bekjendtgjöres ved hans Ligbegjængelse. I den trykte Ligtale fylder det 7 Sider og ender ret smukt således:

Derpå vil jeg antvorde min Ånd,
Herre Jesu, udi din Hånd.
Derpå vi alle af Hjærtet tilsammen
Sige et trøsteligt og trofast Amen.

Datteren Gisel blev efter Hegelunds Almanak den 1ste Juni 1589 trolovet med Otto Kristofer Rosenkrands til Boller, der 1582—84 tilligemed sin Broder Frederik havde været i Huset hos Hegelund. Mærkeligt nok fortæller Hegelund atter d. 30te Decbr. samme År om en Forhandling om Trolovelse mellem de samme 2 Personer, som foregik på Korsbrödregård i flere Adeliges Nærværelse. Deres Bryllup stod først d. 6te Avgust 1592 i Odense. — Denne Datter arvede Korsbrödregård, i hvilken Anledning der senere igjen vil blive Tale om hende og hendes Mand.

---

[1]) Se Terpager: Inscr. Rip., S. 34.

Movr. Podebusk døde d. 18de Septbr. 1593 i Kolding, hvor han rimeligvis var bleven liggende syg på en Rejse, og blev begravet sammesteds d. 28de Oktbr. I Juni 1613 blev hans Lig dog overført til „den nye Kirke“ ved Kjørup.[1]) — Mod sin Familie finder jeg ikke, at han har været ond. Den Opdragelse, som han gav sin Sön Predbjörn, kunde tyde på Interesse for videnskabelig Dannelse. Dertil kan det måske også henføres, at han ejede et Exemplar af Frands Vormordsens Oversættelse af Davids Psalmer, som han havde ladet indbinde usædvanlig pragtfuldt med sit Navn og Våben i Guldtryk på Bindet.[2]) — Et enkelt lille Exempel på Godgjörenhed hos denne rige Mand er, at han i Januar 1591 gav 12 Dr., hvorfor der kjøbtes Vadmel og Lærred til en extraordinær Uddeling blandt Disciplene i Latinskolen.[3]) Hans Enke, som blev boende her i Ribe, havde derimod lovet at give 1000 Dr. til de Fattige, og Biskop Hegelund var d. 5te Maj 1606 hos hende i den Anledning.[4]) Den 30te Novbr. (S. Andreæ Dag) sendte hun Renten af den lovede Sum, 50 Dr., til Biskoppen, de 2 Sognepræster, Læsemesteren, Skolemesteren, de 2 Kapellaner og Rådmændene Niels Grisbæk og Oluf Roed, for at de skulde forestå Uddelingen. Den ene Halvdel skulde anvendes til Indkjøb af Vadmel, Lærred og Sko, som inden Jul skulde uddeles til fattige Skolebörn (i Latinskolen). Den anden Halvdel derimod skulde efterhånden uddeles til fattige, syge og sængeliggende Folk og rette Husarme. — Nogen Fundats på disse Penge blev der nok aldrig oprettet; men Fruen udbetalte hvert År Renten på samme Måde indtil sin Død, som indtraf d. 2den (el. 3die) Decbr. 1611, efterat hun siden Oktober 1608 havde været aldeles blind. Efter hendes Død udbetaltes Renten idetmindste indtil 1617 af hendes Datter Gisel; men 1635 nævnes den ikke mere, så at den må være gået tabt i Mellemtiden.

---

[1]) Heg. Alm. — [2]) Det findes nu i d. st. kong. Bibliothek (se dettes Årsberetning I, S. 358). — [3]) Heg. Alm. — [4]) Smst. Se også ved Slutningen af Året.

Hans Jessens Bedrift og Levned.

I Året 1573 udførte en Ribe Borger en Bedrift, hvoraf der dengang og senere gik stort Ry her i Byen, idet Hans Jessen erobrede sit Skib tilbage fra en Sørøver. Vi have allerede ved År 1555 talt om Sørøveriet i Nordsøen. Det vedblev også efter den Tid. 1567 havde således nogle Sørøvere overhalet et Skib, som tilhørte den samme Hans Jessen, og borttaget de Øxne, som det havde ombord. 1572 blev der taget et Sørøverskib under Rømø, hvor det nok var kommet på Grund; der opstod Strid om det mellem Kongen og Hertugen; den Sidste mente, at det havde stødt på hans Grund, medens Kongen støttede sin Ret på, at Farvandet ifølge Kong Hans's Dom af 1483 hørte til Ribe Bys Strömme.[1]) — I Sommeren 1573 fik Hans Jessen nu en glimrende Oprejsning for sit Tab 6 År tidligere. Efter hans egen Beretning og Tingsvidnerne gik Sagen således til: Hans Jessen var på Vejen med sit Skib fra Holland til Hamborg, da han d. 10de Avgust 1573 udfor Vester-Ems blev overfalden af en Sørøver, som havde et nyt Rostocker Skib. Da han selv kun havde 3 Mand ombord, kunde han ingen Modstand gjöre, men lod sig tage, hvorefter Sørøveren besatte hans Skib med 9 Mand under Anførsel af en Alexander Hock. Denne lod sætte Kursen efter England. Hans Jessen søgte forgjæves at bestikke ham med 100 Dr. til at lade ham løbe ind til Holland; men senere begave Røverne sig ned under Dækket og drak sig fulde i den Vin, som var ombord i Skibet. Mod Aften kom Anføreren med 3 Mand op og vilde nu kaste de Danske overbord;[2]) men skjönt disse vare ubevæbnede, fik de dog Overmagten, så meget mere, som det var lykkedes en af Hans Jessens Folk at tillukke Lugen, så at de øvrige Røvere ikke kunde komme deres Kammerader til Hjælp. Disse Sidste måtte nu selv gå den Vej, som de havde tiltænkt Hans Jessen og hans Folk. Kampen havde dog været hård; en af

---

[1]) Se Jy. Tegn. 24de Maj og 19de Avg. 1572. — [2]) Det synes at have været temmelig almindeligt, at Sørøverne på denne Tid kastede de tagne Skibes Mandskab overbord. Se „Da Saml." 2den R., VI, S. 325 fl.

de Danske blev dræbt, og Hans Jessen tilligemed en af de Andre sårede.

Efter Hjemkomsten blev der holdt Forhør over Fangerne. En af dem var en Skotte, de øvrige Nederlændere. De antoge ikke, at deres Kapitain havde noget Kaperbrev, men at han drev Sørøveri på egen Hånd. Förend de traf på Hans Jessens Skib, havde de taget 4 eller 5 andre Fartöjer, som dog igjen vare blevne dem fratagne af en fransk Fribytter. En af dem havde opholdt sig et Par Dage iland på Helgoland, hvor Præsten havde villet give ham Lejlighed til at komme bort; men han havde ikke villet forlade sin Kapitain.

Medens disse 5 Sørøvere sade arresterede, traf det sig, at et andet Sørøverskib kom ind for Ballum for at sælge preussisk Korn, og 5 af Mandskabet kom her til Byen, hvor de bleve forrådte af en fangen Dreng, som de havde med sig, og satte fast.[1]) Af dem var den ene (som det synes Hovedmanden), ved Navn Titticke Pauels, en Flensborger, og idetmindste de 3 af de andre havde dansklydende Navne. 4 af dem tilligemed 2 af Nederlænderne fra det andet Skib lykkedes det i Forening at undfly af deres Fangenskab; den ene af Nederlænderne fik man snart fat i, medens derimod de øvrige kun med megen Bekostning bleve tagne igjen i Husum. Den 5te Decbr. spurgte derfor Borgmestere og Råd på Rådhuset Hans Jessen med 4 andre mere ansete Borgere, hvis Forhold til Sagen ikke oplyses, hvad de godvilligen vilde give til Hjælp til Afholdelsen af Omkostningerne, og støttede dette Forlangende på, at de havde udsat Anklagen mod Sørøverne til Dagen, förend disse brøde ud. De vægrede sig dog ved at give noget Bidrag, dels fordi de altså dog havde begjært Ret over dem för deres Udbrud, dels fordi Rigets Hovmester, Peder Oxe, havde sagt til deres Lensmand, Erik Lykke, at de ikke burde lide nogen Skade eller Omkostning derved udover, hvad Lensmanden fandt billigt. — En uskyldig Normand, Vilkin Olsen fra Tønsberg, der i Flensborg var bleven

---

[1]) Heg. Alm.: 3die Septbr. 1573.

anholdt som en af Flygtningerne, lod man gå med 1 Dr. i Rejsepenge. — Imidlertid vare de 4 af Alexander Hocks Folk blevne halshugne d. 10de Oktbr., og samme Skjæbne havde han, der var undvegen, d. 6te Februar 1594.[1]) — Efter en Angivelse, som skal stamme fra Hans Jessen selv, blev Sørøvernes „Skib og Gods“ registreret af Lensmanden for 9000 Species-Rdl. og derpå skjænket Hans Jessen for hans store Livsfare. Herved må dog bemærkes, at Hans Jessen jo slet ikke erobrede de Sørøveres Skib, som havde overfaldet ham; men måske har Kongen foræret ham det Sørøverskib, som blev taget 1572 ved Rømø.

Om Hans Jessens øvrige Levned kan bemærkes, at han efter sine egne Optegnelser var født her i Byen d. 25de Novbr. 1532. 1563 havde han Bryllup med Byfoged Niels Tovskovs[2]) Datter Karine. 1571 kjøbte han en större Ejendom på den østlige Side af Grönnegade „mellem 2 Slipper“ med Adelhus, „Sprinkelherberg“, Bruhus (Bryggers), Stald og „Sængeherberg“ (i særlige Bygninger); Ejendommen var rimeligvis indrettet til Herbergeri. 1578 kjøbte han en ny Ejendom på Mellemdammens Nordside. I sine senere År drev han, som det synes, især Fiskeri; det vil sige, Udrustningen af Fiskefartöjer og Tilvirkningen af saltet og tör Fisk på Sønderho, hvor han ejede et Hus til dette Brug; han var en velhavende Mand. — Hans Bedrift 1573 skaffede

---

[1]) Foruden en kort, men rigtig Beretning af Hans Jessen, som findes blandt nogle Optegnelser af ham om hans Levned (bevarede i Terpagers Excerptbog i Kristiania), haves en lidt udførligere Beretning, som også udgiver sig for at være af ham selv, men indeholder flere Urigtigheder, som i Årstallet og Lensmandens Navn. (Fejlen i Angivelsen af Stedet, hvor Sørøveren traf Hans Jessen, skyldes Terpager.) Den er trykt i R. C., S. 665 fl., men findes i Afskrift i samme ovennævnte Excerptbog. — Om en tredie idetmindste unöjagtig Angivelse i denne udførligere Beretning se det Følgende ovenfor i Texten. — [2]) N. T. forekommer som Byfoged omtrent fra Reformationens Tid og siden 1544 tillige som Rådmand. Han døde 1571 (?) og var efter Svigersönnens Ord det tykkeste Menneske, Nogen vidste af at sige.

ham megen Anseelse og Tilnavnet, Søhane, med hvilket han dog selv aldrig officielt benævnes, medens derimod hans Sönnesön, som var opkaldt efter ham, stadig benævnes Hans Jessen (Nielsen) Søhane. — I Januar 1578 blev han Rådmand. Den 22de Maj 1589 havde han den Ære at være Fadder til Lensmanden Albert Friis's Datter Margrethe i Forening med „Riddere og Riddermændsmænd", som han selv skriver. Hans Anseelse blandt Borgerskabet var så stor, at det 1602, skjönt forgjæves, forlangte at få ham til Borgmester (se senere). Hans eneste Sön, Niels Hansen, var gift med Rådmand And. Sörensen Klyns Datter Karen; selv døde han d. 12te Decbr. 1604, efterat han, som dengang var over 72 År gammel, den foregående Aften på den skammeligste Måde var bleven såret af en af sin Svigerdatters Brödre. Herom og om hans Söns Skjæbne fortælles ved År 1598 i Anledning af And. Sörensen Klyns pludselige Död. — Hans Enke døde d. 12te April 1607.[1])

1575. Påtænkt Befæstning af Byen.

1575 havde Kongen isinde at lade Ribe By ordentlig befæste. Den Omplankning, som Byen tidligere havde haft, var på denne Tid vistnok i stort Forfald; men Byen kunde gjöres til en temmelig stærk Fæstning efter Datidens Forhold, da Egnen er så flad, og Byen omgiven af Enge og Vand. — Den 10de Juli tilskrev Kongen Bønderne i hele Ribe Stift (Riberhus, Tröjborg, Skodborg og Møgeltønder Len, Vesterlands Føhr, Østerherred og Nørreherred, Koldinghus, Lundenæs og Bøvlorg Len, Hind og Ulvborg Herreder), at han havde isinde at lade Ribe By befæste, for at Adelige, Borgere og Bønder under Oprör eller i andre uforudsete Tilfælde kunde have et Tilflugtssted for deres Personer og Gods. Hver Bonde i de anførte Len og Herreder skulde derfor enten selv eller ved en Karl forrette 6 Dages Arbejde herved, således som Kongen var kommen overens med Rigsrådet. Kun de af Adelens Ugetjenere (Hovbønder), som bode i det samme Sogn, hvori Sædegården lå, skulde være frie.[2])

[1]) Se Ligtavlen over dem i Terpagers „Inscr. Rip," S. 31 fl. — [2]) Jy. Tegn.

Samme Dag skrev Kongen til Lensmanden på Riberhus, Erik Lykke, at han havde pålagt alle Kjøbstederne i Nørrejylland og på Fyn at bidrage til denne Sag. Pengene skulde indbetales inden Mikkelsdag til Stiftslensmanden, som igjen skulde sende dem til Hr. Jørgen Lykke. Denne tilligemed et andet Medlem af Rigsrådet, Jørgen Rosenkrands, skulde forestå Arbejdet. Efter deres Anordninger skulde Lensmanden i enhver Henseende rette sig, befordre Arbejdet og føre Tilsyn med det. Han skulde nu strax begynde med at lade opbryde Sten og føre dem til Byen. — Af Listen over de Bidrag, som Kjøbstederne skulde give, ses, at Ribe By selv skulde give 1000 Dr., Ålborg det Samme, Århus 600 Dr. osv., ialt 9100 Dr. — Ribe Domkapitel skulde betale 2000 Dr.[1]) — Endvidere skrev Kongen samme Dag til Jørgen Lykke og Jørgen Rosenkrands, at han med det Første vilde sende dem en Bygmester; han beder dem begive sig med denne til Ribe og undersøge, hvorledes Befæstningen skulde foretages.[2])

8 Dage efter, den 17de Juli, skrev Kongen pånγ til Erik Lykke om, at Arbejdet på Byens Befæstning strax skulde foretages, hvorfor Lensmanden skulde lade så mange Sten, som muligt, føre til Byen og gjöre 500 til 600 Hjulbøre.[3]) — Lensmanden må deretter have underrettet Kongen om, at der ikke vare mange Sten at få i Byens Omegn. Det blev da under 25de Avgust befalet Bønderne i hele Stiftet med samme Undtagelse som i det forrige Brev, at de skulde føre hver 6 Læs Kampesten til Ribe, en meget streng Befaling for de fjernere boende af dem.[4])

Af Byens Regnskaber ses, at der virkelig samme År blev pålignet Borgerskabet i Ribe en overordentlig Skat på 1000 Dr. til Byens Befæstning, og at idetmindste de 700 bleve indbetalte til Lensmanden. Sammesteds og af Hegelunds Almanakker ses det også, at de 2 Rigsråder, som skulde forestå Arbejdet, have været her d. 30te Juli med en Voldmester, for at bese Stedet. Dog

[1]) Smst. — (Se også Jakobsen: „Skatteväsenet“ osv., S. 121. 144.) — [2]) Smst. — [3]) Smst. — [4]) Smst.

blev der aldeles Intet af det Hele. Næste År måtte der næmlig pålægges Rigets Kjøbsteder en större Skat til Afbetaling af Kongens (og Landets) Gjæld, og under 23de April 1576 skrev Kongen derfor til Erik Lykke, at da det vilde være utåleligt for Kjøbstederne i Jylland og på Fyn at udrede 2 så store Skatter så kort Tid efter hinanden, så skulde han tilbagebetale dem de Penge, som han allerede havde oppebåret af dem til Ribe Bys Befæstning, eftersom der dog intet Synderligt kunde foretages ved denne det År. Men hermed synes hele Planen at være falden bort.

Otte Galskjøts Drab.

Den S. 118 omtalte Otte Galskjøt, blev i September 1575 dræbt i Ribe. Han var en Sön af Thomas Galskjøt til Sønderskov og ejede selv den daværende Herregård Plovstrup i Jærnved Sogn, hvilken han havde arvet efter Hr. Kristen Steen, som med sin Stilling som Herremand forenede Præste-Æmbedet ved Føvling Kirke og et Kannikdömme, dog uresiderende, ved Ribe Domkirke. — Hvem Drabsmanden var, er, såvidt jeg ved, aldrig blevet oplyst. Den 11te Septbr., samme Dag, som han døde, blev der optaget Syn over hans Lig i Kristen Sörensen Bartskjærs Hus. 7 Adelsmænd, Sognepræsten ved Domkirken, begge Borgmestrene, 2 Rådmænd, 3 Bartskjærer og 8 andre Borgere vare tilstede. Ludvig Nielsen (Rosenkrands) til Høgsbro optrådte som Eftermålsmand og lyste for alle sine Lovmål til den 14de Dag derefter.[1]) — Biskop Hegelund har Intet om Begivenheden undtagen, at hans Lig blev bortført den 14de Septbr.

Ribernes Opkjøbsret omkring i Jylland.

Den 16de Oktbr. samme År fik Ribe By et kongeligt Frihedsbrev, hvorved det tillodes dens Borgere, ligesom hidtil, at opkjøbe Øxne, Slagtefæ og andre Varer på Markederne rundt omkring i Landet og på Kjøbstedernes Torvedage. Denne Tilladelse begrundes derved, at Byen lå så afsides, at det var de fjernere boende af Kongens Undersåtter besværligt at søge derhen med, hvad de havde at sælge.[2]) — Dagen efter, d. 17de Oktbr.,

---

[1]) Tingbogen. — [2]) Origin. i Rådh.-Ark.

udstedtes et andet Kongebrev af følgende Indhold: Indbyggerne i Ribe havde tilkjendegivet, at der ikke holdtes noget Axeltorv i Byen på bestemte Dage. Det havde derfor været Borgerne tilladt at drage ud på Landet i hele Jylland og der opkjøbe, hvad de behøvede til deres Husholdning. Men nu havde Kongen befalet, at Bønderne skulde drive alle Græsøxne, som de havde tilfals, til Markederne i Kjøbstederne. Til Ribe vilde de dog ikke føre dem, fordi de da selv måtte betale Tolden ved Kongeåen. Ifølge heraf skete der ingen Tilførsel til Byen, og dens Borgere lede Mangel på Slagtetæ, Øxne til Foder og Andet. Kongen befaler derfor, at der skulde holdes Torvedag i Ribe hver Fredag; det skulde være dem, som førte Øxne, Fæ og andre Varer til disse Torvedage, tilladt at lade dem opskrive ved Gredstedbro eller Foldingbro. Førte de dem tilbage igjen, skulde der ingen Told betales; solgte de dem derimod i Ribe, skulde de medføre en Seddel fra Borgerne, og disse skulde da betale Tolden. Foranledigedes herved Toldsvig, skulde både Sælger og Kjøber straffes. Dog måtte Ribe Borgere have deres Slagtefæ og, hvad de ellers brugte i deres egen Husholdning, toldfrit.[1])

Under 23de Maj 1576 tillader Kongen pånу, at Ribe Borgere måtte kjøbe Slagtekvæg overalt i Jylland til eget Brug og føre det toldfrit til Byen; men hvis de opkjøbte Stald- eller Græs-Øxne (på denne Måde) eller udførte af det Slagtekvæg, som de havde fået toldfrit til eget Brug, skulde dette Kongebrev være forbrudt, og de Skyldige straffes.[2])

For at gjöre disse Kongebreve almindelig bekjendte, lode Borgmestere og Råd dem læse, det første ved Viborg Snapslandsting og Byting og på Horsens Rådhus, det andet ved 16 forskjellige Herreds- og Birke-Ting. Borgmestrene i Viborg, Peder Hegelund og Gunde Kristensen, vare bagefter så uforskammede at påstå, at det var et falsk Kongebrev, Riberne havde ladet tinglæse hos dem, og Riberne fik en Stævning, udstedt af „kong.

---

[1]) Lgld. — [2]) Lgld.

Majestæts forordnede Råd“ (Peder Gyldenstjerne til Tim med Flere) og Landsdommerne i Nørrejylland d. 26de April 1577, læst på Ribe Byting d. 30te samme Måned, til at møde for dem d. 13de Maj i Anledning af denne Beskyldning og da fremvise Kongebrevet, som Modstanderne havde forlangt at se. I selve Stævningen anføres dog Indholdet af det bestridte Kongebrev ganske overensstemmende med Originalen på Ribe Rådhus og Afskriften i „Jydske Registre“, så at Beskyldningen let kunde afvises som aldeles ubegrundet.

Residens for Kapell. ved Domkirken.

1575 fik endelig Kapellanen ved Domkirken en Æmbedsbolig. Hidtil havde Byen lejet Hus til ham, og Hr. Niels Olufsen havde således, idetmindste siden 1552, bot i et Kapitlet tilhørende Hus i Præstegade, således at Byen betalte Kapitlet Leje af Huset og tillige vedligeholdf det. 1572 var Niels Olufsen død, og d. 5te Juni 1575 overdrog nu Kapitlet Huset til Byen, for at det til evig Tid skulde tjene til Residens for Kapellanen eller Medtjeneren ved Domkirken. Huset var dog aldeles forfaldent, hvorfor Byen skulde opbygge det og tillige svare Kirkeværgerne 2 Mk. l. (1 gl. Dr.) årlig i Jordskyld. — Om den Bygning, som Byen dernæst opførte, se den beskrivende Del, Kap. 7, § 11.

Lensmænd: Axel Viffert.

Vi ville nu betragte de Mænd, som havde beklædt anseligere Stillinger i Byen siden 1555 (se S. 57—73). — Efterat Hr. Niels Lange var død d. 9de Juni 1565, fik Axel Tønnesen Viffert til Axelvold i Skåne d. 28de Juli Følgebrev til Lenets Indbyggere og beholdt Riberhus indtil 1570, da han ombyttede dette Len med Nyborg. Han blev senere Medlem af Rigets Råd og døde 1580 som Lensmand på Ålborghus.[1]) Jeg har ikke truffet noget egentligt Forleningsbrev for ham 1565. Måske var han en af de 10 Adelsmænd, som havde Lenet i Pant for en Sum Penge, for hvilken de vare gåede i Forløfte for Kongen til Hertug Ulrik af Meklenborg.[2])

---

[1]) Se A. H. Nielsen: Pers.-hist. Efterr. om Embedsm. og Bestill. i Ålborg, S. 36. — [2]) 1566 kvitterer Ejler Grubbe for 4000 Dr., som rimeligvis var hans Andel i hele Summen. (Geh.-Ark. „Ribe Kjøbstad og Riberhus“, Nr. 2.)

Derimod findes et Lensbrev for ham udstedt d. 10de Maj 1568. Betingelserne ere noget forskjellige fra dem, på hvilke Niels Lange havde haft Lenet: Til sine Svende og til Folkene på Slottet skal han have årlig 130 Mk. d., 10 Læster 6 Ørt. Rug, 10 L. 6 Ørt. Byg, 8 L. Havre, 14 smalle Td. Smör, 20 Slagteøxne, 167 Skovsvin, 150 Lam, 100 Gjæs, 100 Par Höns, 2 Td. Sild, 10 Tusinder Hvilling, 10 Tus. Skuller, hele Avlen og en Trediedel af de uvisse Indtægter, medens Kongen derimod forbeholder sig Sandtolden. Han skal tjene med 12 „gerust" Heste.[1]) — Lige til sin Afgang fra Lenet havde han Part i en Del af Kronens Gods i Jærne for 2253 Dr. — Som Lensmand på Riberhus drev han Studehandel på Holland, men havde 1567 det Uheld, at Sørøverne toge de Stude, som han havde indladet i Hans Jessens Skib (se S. 138), og solgte dem i Vestfrisland. Det var vel også i Anledning af Studehandel, at han 1569 havde Penge tilgode i Holland. Den 12te Februar lod han føre Vidnesbyrd om, at han 3 Gange havde henvendt sig til Borgmestere og Råd og den øverste Schult i Amsterdam, for at få Arrest på Reinholt Corneliussens Person, indtil han betalte ham sin Gjæld. Sidste Gang havde han endogså haft en Anbefalingsskrivelse fra den danske Konge; men hans Bud var altid blevet afvist, tildels på en hånlig Måde; R. Corneliussen skulde være beslægtet med den ene Borgmester og med Schulten.[2])

Han synes at have været en temmelig myndig og egenrådig Mand: Kristian d. 3die havde givet 8 Disciple af Latinskolen fri Kost på Slottet. Denne tillod Lensmanden sig at inddrage, hvorover der blev klaget, og han fik da en Skrivelse fra Kongen, dat. d. 13de Januar 1567, af det Indhold, at han skulde vedblive med den.[3]) — Samtidig havde Dekanus, M. Hans Svanning, klaget over, at Axel Viffert selv opkrævede Kirketienden, som Kongen i Anledning af Krigen havde været nødt til at tilegne sig til Rigets Behov. Lensmanden fik også her

[1]) Reg. ov. a. L. — [2]) Rådstubog Nr. 1, S. 98 fl. — [3]) Tegn. ov. a. L. — Se den beskriv. Del, Kap. 12, § 11.

Ordre til at lade Dekanus selv forhøre Kirkeregnskaberne og aflægge Regnskab til ham over Overskuddet.[1]) — Næste År var det hele Kapitlet, som klagede over, at Lensmanden imod dets Privilegier befattede sig med nogle af de Kirker, som lå til dets Prælaturer og Kannikdömmer, og han fik da atter en Kongeskrivelse af 21de Septbr. 1568, hvorved dette forbødes ham.[2]) — Engang havde han en ubehagelig Sag, idet Hospitalsfogden i Ribe, Niels Andersen, havde angivet for Rigets Hovmester og Råd, at der var mange Bønder i Lenet, som sade for Gård og Gods, men dog ikke havde betalt kongelig Skat. Fogden måtte skriftlig forpligte sig til at bevise Rigtigheden heraf, og da han ikke kunde det, lod Lensmanden ham fordele „på Ære og Liv og som en Lögner".[3]) Denne Sag står måske i Forbindelse med, at han på det såkaldte Drikting efter Påske 1571, altså Året efter sin Afgang fra Lenet, tog sit Skudsmål af 24 Mænd på Ribe Byting; naturligvis indeholdt det intet Andet end Godt.

ErikLykke.

Hans Eftermand var Erik Lykke til Skovgård, en Herregård i Nørager Sogn i Sønderhald Herred. Hans Lensbrev er udstedt d. 24de Decbr. 1570; dog skulde han ikke tiltræde Lenet för den 1ste Maj 1571. Den 1ste Maj var overhovedet den Tid, da Lenene i Almindelighed tiltrådtes, eftersom Regnskabsåret begyndte med denne Dag. Han fik Lenet ganske på samme Vilkår som hans Formand; men d. 15de Decbr. 1573 fik han et nyt Lensbrev, i hvilket hans „Genant" forøges med 12 Td. Havre og 3 Læster saltet Sild, hvorimod de 100 Par Höns falde bort. Istedetfor 150 Lam får han 75 Får og 75 Lam. For den visse Indtægt efter Jordebogen skal han årlig give Kongen 2044 gl. Dr. Da Kongen selv vil beholde sine Tiendelam, skal han slagte og salte dem på Kongens Bekostning. — Hundsbæk Gård lægges ind under Lenet, men udgik igjen af det 1578, da Kongen mageskiftede Gården bort.[4]) Han heholdt Lenet til d. 1ste Maj 1580, da han ombyttede

[1]) Smst. (14de Jan. 1567). — [2]) Smst. — [3]) Udateret Kopi blandt Skolens Papirer. — [4]) Reg. ov. a. L. og Jy. Reg.

det med Århusgård;[1]) Kvittering for sine Regnskaber for Riberhus fik han dog først 1584.[2]) — Han var gift med Kirstine Nielsdatter, som døde d. 28de April 1576, hvorefter han d. 20de Juli 1578 giftede sig igjen med Margrethe Falksdatter Gjøe.[3]) Brylluppet må have stået her i Byen; thi efter dets Slutning afgav Byen Befordring til 3 Læs Bryllupsgjæster, deriblandt Ove Juel, som havde været Kjøgemester ved Brylluppet. Byen forærede Brudgommen en Sølvkande, som kostede 60 gl. Dr.[4]) — Det var udentvivl også til Ære for Brudeparret og til Forlystelse for dets Gjæster, at Latinskolen under sin daværende Skolemesters, M. Peder Hegelunds, Ledelse d. 22de Juli, altså på den 3die Bryllupsdag, opførte den bibelske Komedie Nabal, som var forfattet af en Rud. Gualther og oversat på Dansk af Borgmester Sören Kjær i Kolding.[5])

Erik Lykke var måske noget stridig og selvrådig ligesom hans Formand. Efterat han var fratrådt Lenet, fik han et meget skarpt Brev fra Kongen, dat. d. 25de Oktbr. 1580. Indholdet var følgende: Hans Karlsen i Darum, som var Herredsskriver i Gjørding Herred, havde klaget over, at Erik Lykke forfulgte ham fra det ene Landsting til det andet under Påskud af, at han skulde have været forsömmelig med at inddrive Restancer og ikke have ført sin Tingbog tilbørligt, men i Virkeligheden af Had, fordi han ikke havde kunnet få den Gård, som Hans Karlsen bebode, i Mageskifte af Kronen. Hans Karlsen påstod, at han havde delt (tiltalt) alle dem, som fandtes på det Restance-Register, som E. L.s Foged havde leveret ham, og at Tingbogen var ført så godt, som det var muligt at føre den i Hast og under åben Himmel. De 27 Mænd, som havde givet H. K.

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Smst. — [3]) Heg. Alm. — [4]) Byens Regnskaber. — [5]) Heg. Alm. — Denne Mand, Sören Kjær (Paludanus), også kaldet Sören Skriver, var født i Ribe. Han havde studeret og blev Tolder, senere tillige Borgmester i Kolding, og var en af Regjeringen meget betrot Mand, der døde 1582. Han har oversat mindst 3 bibelske Skuespil (se H. Rördam i „Ny kirkeh. Saml.“ V, S. 379 fl.).

et godt Skudsmål på hans Bestilling, havde ligeledes klaget over, at E. L. også forfulgte dem ubilligt med Proces og havde fået en uretfærdig Landstingsdom over dem. Kongen kunde heller ikke se Andet, end at hans Fremgangsmåde mod disse Mænd skrev sig fra Had, hvilket Kongen ikke vilde tillade.[1]) — Med sin Eftermand havde han flere Stridigheder, i hvilke han heller ikke altid synes at have haft Retten på sin Side, f. Ex. om manglende Inventarium på Slottet.

Borgmestere: Oluf Pedersen og hans Familie.

De 2 Borgmestere, som 1555 vare i Bestillingen, og om hvem der er fortalt S. 63 fll., døde omtrent samtidigt 1571. Den 7de Marts døde Oluf Pedersen og blev den 9de begravet i Domkirken. Hegelund siger om ham i sin Almanak, at han døde meget roligt under Påkaldelse af Guds Sön, og roser ham som en Mand, der var udmærket ved Lærdom, Klogskab og Dyd. Hans Enke overlevede ham i 10 År.[2]) En Sön af ham, Peder Olufsen, drog 1565 til Wittenberg for at studere der og tog Magistergraden der d. 10de Marts 1569. Allerede d. 25de Januar 1566 havde han fået Kongebrev på, at han, hvis han overlevede sin Fader og blev dulig til at tjene Religionen enten i Kirken eller i Skolen, måtte få Provstiet i Jelling Syssel efter Faderen. Efterat han var kommen hjem, har Faderen rimeligvis strax, idetmindste faktisk, afstået Provstiet til ham; thi ved d. 27de Juli 1569 fortæller Hegelund, at han (Peder Olufsen) rejste til Kjøbenhavn på sine egne og Kapitlets Vegne, for at overbringe deres Skat, som udgjorde 800 Joakimsdaler, og d. 11te Novbr. samme År blev han (ligeledes efter Heg. Alm.) ordineret, udentvivl til Præst i Bredsten, hvilket Kald var forbundet med Regnskabsprovstiet for Jelling Syssel. Han døde d. 29de Januar 1585 i denne Stilling.[3]) — Borgmester Oluf Pedersen havde også en anden Sön, Jens Olufsen, som var Borger i Ribe, og en Datter ved Navn Kirsten, som d. 10de Maj 1575 blev trolovet med M. Povl Thomsen, udentvivl

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Død 5te Juni 1581 (Heg. Alm.) — [3]) Heg. Alm.

M. Thomas Knudsens Sön af dette Navn, som døde kort derefter.[1])

Jens Hegelund.

11 Dage efter Oluf Pedersen, d. 18de Marts 1571, døde Byens anden Borgmester, Jens Kristensen Hegelund. Hans Død omtales af hans Sön, den senere Biskop, på følgende Måde i hans Almanak: „Min Fader, Jens Hegelund, døde meget rolig i Tro på og brændende Påkaldelse af Guds Sön, efterat han havde haft en vexlende Skjæbne i Livet, nu kjed af dette Liv og af sit ganske Hjærte higende mod det himmelske Fædreneland". — Hans Formuesforhold havde i de senere År været meget dårlige. 1569 var han bleven fordelt for Gjæld, som han ikke kunde betale, og efter hans Død opsagde hans Börn Arv og Gjæld efter ham. Hans Ejendele bleve nu solgte for at tilfredsstille Kreditorerne. Ved d. 15de April 1572 bemærker Sönnen, at de bleve solgte ved Avktion, hvilket Salg varede i 7 Dage. Det synes dengang ikke at have været Øvrigheden, som afholdt Avktioner; thi d. 25de April mødte 10 Mænd på Tinge og vidnede, at de „havde været i sal. Jens Hegelunds Hus og havde solgt alt hans rörlige Gods det Dyreste, de kunde, menige Gjældnere til Bedste, så at alt Gods, som nu fandtes efter i Huset, havde Peder Baggesen kjøbt og betalt, undtagen (nogle få Ting), som endnu vare beholdne, menige Gjældnere til Bedste". Kongen havde dog tilladt, at M. Peder Hegelund og hans Medarvinger beholdt Faderens skårne Klæder til et skjelligt Værd. Den 24de Februar 1573 mødte derfor 8 Vurderingsmænd på Tinget og vidnede, at de havde vurderet dem. Iblandt dem vare: 3 Hængekjortler, hvoraf 1 sort, underforet med sorte Skind, vurderet til 15 Dr., en Silketaftes, en Kamelots og en Damaskes Tröje, alle brune, til henholdsvis $^1/_2$, $1^1/_2$ og 5 Dr., en sort ledsk (lejdisk) Kappe til 3 Dr., en sort Samarie med Ræve (Ræveskind) til 2 Dr., en Silketaftes Do. til 3 Dr., en sort, ærmeløs Damaskes Køllert til $1^1/_2$ Dr., et Par sorte engelske „Overtag" (Gamascher?) med Strömper og Silke-„Udtag" til 3 Dr., 4 Skjorter.[2])

[1]) Se ved År 1581. — [2]) Tingbogen.

Følgende Börn kjendes:

1. Peder Jensen Hegelund, som blev Biskop i Ribe og senere vil blive udførligt omtalt.
2. Kristen blev 1569 gift med Anna Pedersdatter Krag, en Söster til de berömte Brödre Niels og Anders Krag (se S. 92). Han var først Borger i Ribe, men bode senere i Bøggild.
3. Iver blev 1569 Fetalie-Skriver på Kjøbenhavns Slot, men sad 1576 i nogen Tid fængslet i Blåtårn på Grund af nogle Vanskeligheder ved hans Regnskab, tjente derefter, som det synes, forskjellige Adelsmænd, men kom oftere i Forlegenheder, som hans Broder Biskoppen måtte hjælpe ham ud af. I Begyndelsen af 1599 døde han i Ribe.
4. Jørgen var i sin Ungdom også Adelstjener, men bosatte sig derpå i Ystad, hvor han døde i Sommeren 1581 af Pest, 14 Dage efterat hans Broder Biskoppen havde besøgt ham.
5. Hans blev Borger og tilsidst Rådmand i Ribe og var tillige Herskabsfoged. En Sön af ham, Jakob Hansen Hegelund, var først Skolemester i Ringkjøbing, derpå Præst i Gudum og Fabjerg.[1]) En anden Sön, Hans, døde 1622 som Skolemester i Holstebro.
6. Jakob blev Student 1581, Hører, først i Sorø, derpå i Ribe, indtil det endelig lykkedes Biskoppen 1595 at skaffe ham Præstekaldet i Darum, hvor han allerede døde 1600.[2])
7. Marie døde efter Broderens Almanak-Optegnelser d. 23de April 1570, 27 År gammel, efter 7 Års Ægteskab; med hvem, vides ikke.
8. Ágnete døde ugift (?) 1601, d. 15de Oktbr, efterat hun, som det synes, siden 1580 havde været i sin Broders, Biskoppens, Hus.

Borgmesterens 2den Hustru, Marine Klynes, som hun vedblev at kaldes efter sin første Mand, levede indtil 1600. Siden 1593 fik hun i sin „Sygdom, Armod

---

[1]) Terpager: R. C., S. 614. — [2]) Smst.

og Elændighed" årlig Understøttelse både af Byens Kasse og af „Gilden" (Fattigkassen), af hver dog kun $^1/_2$ Dr. årlig. — Hendes Stedsön, Biskoppen, ses vel en enkelt Gang at have understøttet hende; men det er underligt, at han ikke fuldstændigere påtog sig hendes Underholdning.

Da således begge Borgmestrene vare afgåede ved Døden omtrent samtidig, indsatte Lensmanden, Erik Lykke, d. 28de Maj samme År (1571) 2 nye, nærmlig Hans Pedersen Fanninger og Sören Jakobsen Stage.

Hans Fanninger.

Hans Pedersen Fanninger må betragtes som den først udnævnte, da han altid i offentlige Dokumenter nævnes først og optræder som Byens ældste eller „første" og bydende Borgmester. — Ifølge sit Tilnavn var han født på Fanø.[1]) I sin Ungdom havde han ført et meget bevæget Liv. Han havde som Krigsmand tjent i Kejser Karl den 5tes Hære; men da Borgerkrigen udbrød i Danmark, vendte han hjem og tjente med Troskab både Kongen og Hertugen (Frederik d. 1ste og den senere Kristian d. 3die). Derpå havde han som Sømand befaret „alle Have". Endelig nedsatte han sig i Ribe, hvor han træffes 1530 og 1544 var Rådmand. 1558 indkjøbte han på Byens Vegne i Hamborg et Skib, som skulde tjene som Byens Orlogsskib (se S. 76). 1570 førte han 40 Bådsmænd, som Byen skulde stille, til Kjøbenhavn. Han var gift med Karen, en Datter af Terman Jensen og Søster til den S. 108 omtalte Jens Termensen. En Søster til hende var gift med Rådmand Hans Thygesen. — Efterat Hans Fanninger 1571 havde tiltrådt Borgmester-Bestillingen, udviste han en usædvanlig Virksomhed for Byens Anliggender. Om end Noget af Æren herfor kan tilkomme den anden Borgmester, som tiltrådte samtidig, er der dog flere Omstændigheder, som tyde på, at Störstedelen af den tildeltes Hans Fanninger.

Navnlig udmærkede de 5 første År af deres fælles

---

[1]) En Søster til ham, Mae Richtis på Fanø, nævnes 1584. — Nogen videre god Skoleundervisning havde han neppe nydt; idetmindste er hans Håndskrift usædvanlig dårlig.

Æmbedstid sig ved flere större Byggeforetagender. Allerede 1571 foretoges den betydelige Reparation af Nørreport og Broen udenfor den, som er omtalt S. 118. Samme År blev Møllebroen ved Skibbroen ombygget „med Mur under"; tidligere havde den vel altså været af Træ. — 1573 blev Peder Tornums Hus ved Torvet kjøbt til Udvidelse af dette, og en ny Bro blev bygget over Tved-Å nordenfor Byen. 1574 ombyggedes dernæst Broen udenfor Sønderport. 1576 opførtes Kapellanboligen i Præstegade. 1573 havde man desuden besluttet at bygge en ny Mølle for Byens Regning der, hvor nu Stampemøllen er, hvilken Plan dog dengang blev forhindret og først udført 1581 efter en mindre Målestok (se ved sidstnævnte År). — Vi have også set, at det var Hans Fanninger, som førte så kraftigt og bestemt an i den Kamp, som Byen i de samme År førte med Movr. Podebusk. Rimeligvis tilkommer da også ham en væsentlig Del af Æren for den större Orden og Strenghed i Rettens Håndhævelse, som indtrådte i flere Retninger omtrent ved År 1580.[1]) En meget stærk Lovprisning af ham findes i et Digt af Amerinus (i hans „Carmina"), af hvilket også Efterretningerne om hans Ungdomsliv ere tagne. Han siger blandt Andet om ham: „At Staden blomstrer ved forøget Velvære, at Enhver i större Sikkerhed kan passe sin Forretning, at Retten fremmes ved gode Bestemmelser, og at der i Alt hersker en sömmelig Orden, det tilstår min Fædreneby med Taknemmelighed, at den skylder dig. Den er stolt af dit Navn og betragter din Ære som sin". Digteren ønsker derfor, at Borgmesteren må blive gammel .som Nestor og vedblive at være den ham betroede Hjords Ære og Støtte. Han slutter med de Ord: „Vedbliv at regne mig blandt dine Kjære."

De sidste Ord sigte til, at Amerinus var trolovet med en Slægtning af Borgmesterens Kone, som opholdt sig i dennes Hus. Dette Forhold bevirker vel, at vi måtte optage hans Lovtaler med nogen Forsigtighed, når vi ikke så dem, idetmindste tildels, bekræftede på

---

[1]) Se den beskrivende Del, Kap. 10, § 6 og 9.

anden Måde. — En Ubehagelighed havde Borgmesteren i sine sidste År, idet en Borger ved Navn Kristen Nielsen udspredte, at en Kvinde, som 1577 blev brændt som Hex, havde nævnt hans Hustru som en af sine Medskyldige.[1]) Sagen stod på i 3 År, indtil Hans Fanninger 1580 fik Borgmesteres og Råds Dom for, at han skulde være berettiget til at fordele Kr. Nielsen på Bytinget som en Lögner.

Den 7de Avg. 1582 nedlagde Hans Fanninger sin Borgmester-Bestilling på Rådhuset i Lensmandens Hænder. Han må også dengang have været en meget gammel Mand, når han for 60 År siden og derover havde tjent under den tydske Kejsers Faner. Rimeligvis havde han været noget over 70 År gammel, inden han tiltrådte Borgmester-Æmbedet og beklædte det med sådan Kraft. — Den 30te April 1584 døde han under et Ophold på sin Fødeø Fanø, hvorfra hans Lig d. 3die Maj blev ført over Land til Ribe. Da det nærmede sig til Byen, drog en Mængde af Borgerskabet det imøde. — Allerede på Terpagers Tid fattedes ethvert Minde om ham i Kirkerne, hvilket vel står i Forbindelse med, at han ingenlunde var nogen rig Mand. — Da han og hans Kone ingen Börn havde, havde de besluttet at skjænke deres Gård på Mellemdammens søndre Side til Hospitalet, dog således, at de selv i deres Levetid og Konens Frænke, Anne Hansdatter, som længe havde tjent dem, og hendes Arvinger skulde besidde den for tilbørlig Jordskyld. Herpå havde de under 18de Juli 1580 fået kongelig Stadfæstelse.[2]) (Det var denne Anne Hansdatter, som var trolovet med Amerinus). — Denne Bestemmelse kunde dog ikke udføres; thi Huset var pantsat til Movr. Podebusk, som efter Enkens Død lod det vurdere, hvorved det ansattes til en Værdi af 1,100 gode Dr.[3]) Derimod havde Enken d. 25de Oktbr. 1586 på Bytinget skjænket 200 Dr. efter sin Død til de Fattige.

Sören Jakobsen Stage.

Sören Jakobsen Stage nævnes på den gamle Borgmesterliste på Rådhuset med Tilnavnet Thy og må

[1]) Se Grönlund: Hexeprocesser, S. 14 fl. — [2]) Jy. Reg. — [3]) Smlg., S. 133.

vel altså være født i denne Landsdel, skjönt der var en Familie „Stage“, som i det foregående Århundrede havde blomstret her i Ribe. På et løst Blad, som findes blandt Biskop J. C. Blochs håndskrevne Samlinger til den fynske Gejstligheds Historie,[1]) angives det, at han stammede fra en adelig svensk Slægt, som havde måttet forlade sit Fædreneland, fordi den havde taget Parti for den danske Konge. Dette Blad indeholder dog flere Angivelser, som ikke synes pålidelige. — Sören Jakobsen nedsatte sig som Borger i Ribe og giftede sig 1537 med Anne Sörensdatter Klyne, en Søster til Jens Klyne, hvis Enke ægtede Borgmester Jens Hegelund, — til Frands Klyne, efter hvem en Toft ved Forstaden endnu har Navn, — og til Karen Klyne, Krag'ernes Moder (se S. 92). — Allerede 1547 forekommer han som Rådmand. Han drev en betydelig Handel, f. Ex. med Korn, Smör og Stude, og blev en meget formuende Mand. 1569 skattede han således höjest af Alle i Byen, efter 19 Mk., medens Bagge Jensen, Stamfaderen til den Baggesen'ske Familie, skattede efter 18 Mk. I de følgende År gik hans Skatteansættelse noget ned, og det er vistnok meget overdrevent, når der på det ovenomtalte Blad angives, at han efterlod sin Sön 40,000 og Datteren 20,000 Dr. i rede Penge foruden Huse og andet Gods.

Sören Jakobsen må vel have nogen Del i Æren for alt, hvad der skete i hans og Hans Fanningers fælles Bestyrelsestid, om end det Meste af den tilkommer hans Æmbedsbroder. Der må også have været dem, som dömte mindre gunstigt om ham; thi d. 30te Juni 1576 krævede han på Tinget et Vidnesbyrd af 24 udmeldte Mænd og af alle andre Tilstedeværende, „om det var Nogen vitterligt, at han havde taget nogen Stikpenge eller anden Smugesæt for Ret eller forurettet Nogen, siden han blev Borgmester og fik Befaling af kongelig Majestæt; han vilde da holde dem Fod og give 4 Penge for 1“. Alle på Tinget gav ham det bedste Vidnesbyrd. Hvem det var, som havde fremsat disse Beskyldninger

---

[1]) Opbevar. på Univers.-Bibl.

imod ham, vides ikke. — Den 20de Juni 1577 blev han ramt af et Slagtilfælde og døde d. 24de samme Måned.[1]) Han blev begravet i S. Kathrine Kirke hos sin Hustru, som var død omtrent 2 År tidligere. Deres Börn vare:

1. Marine, som 1554, i en Alder af 15 År, blev gift med den kongelige Historiograf M. Hans Svanning,[1]) om hvem der senere vil blive fortalt.
2. Jakob, som døde 1568 i en Alder af 23 År.
3. Karine, født 1548, blev 1566 (?) gift med Biskop Povl Madsen (se S. 92).
4. Anders Sörensen Klyne blev Rådmand i Ribe og er bekjendt for sin egen og sine Sönners voldsomme Færd og slette Skjæbne, hvorom Mere ved År 1598.
5. Dorethe, som 1572, i en Alder af 14 År, blev gift med Peder Baggesen, senere Rådmand i Ribe.[2])

PederMort. Hegelund.

Peder Mortensen Hegelund blev Borgmester 1577 i Sören Jakobsen Stages Sted. På den gamle Borgmesterliste på Rådhuset föjes der „Ålborg“ til hans Navn. Der var han altså født, og Terpager[3]) angiver udtrykkeligt, hvad man allerede deraf måtte slutte, at han var en Sön af den første lutherske Præst ved S. Budolfi Kirke, M. Morten Mortensen Hegelund. Han var født d. 13de Januar 1527.[4]) Efter Terpager havde han først studeret ved Kjøbenhavns Universitet og taget Baccalaureus-Graden der, men derefter besøgt Universiteterne i Löwen og Paris med stort Udbytte for sine Kundskaber. Efter Hjemkomsten blev han dog hverken Præst eller Skolemand, men nedsatte sig som Borger i Ribe. Senest 1561 giftede han sig med Marine Lavgesdatter, en Datter af Rådmand Lavge Steffensen og Søster til den senere Biskop Hans Lavgesen. Den 15de April 1566 blev han allerede Rådmand, og d. 5te Januar 1568 udnævnte Kongen ham til Tolder istedetfor Oluf Peder-

[1]) Heg. Alm. — På Ligtavlen (Terp.: Inscr. Rip., S. 126) angives rigtignok d. 20de som hans Dødsdag. — ([2] Digteren Hans Frandsen udgav i denne Anledning et latinsk Bryllupsdigt, i hvilket han priser Brudens gode Forældre og Rigdom. — [3]) Inscr. Rip., S. 80. — [4]) Efter Heg. Alm. bag ved År 1594. — Terpager gjör ham dog 2 År ældre.

sen, som for sin Alders og Skrøbeligheds Skyld havde begjært sin Afsked.[1]) Han skulde efter sin Bestalling ikke blot opkræve den såkaldte store Told af Heste og Kvæg, men også den såkaldte Småtold og Cise af Korn, Salt, Vin, Hamborger-Øl og anden fremmed Drik, som Herskabsfogden til Riberhus hidtil havde opkrævet. 1569 anføres i Byens Skatteliste, at han (som Tolder) var fritagen for Skat, „med mindre han selv vilde skatte efter Evne". Senere betalte han virkelig Skat. Han drev naturligvis tillige borgerlig Næring, f. Ex. Studehandel og Fiskeri, kjøbte Kongens Tiendekorn og lejede 1579 Byens Vinkjælder (se S. 120). 1577 fik han dog Brev på 2 af Kronens Gårde i Nørfardrup, fordi „han havde været Tolder en Tidlang og beklagede sig over, at hans Næring derved forsömtes, og han Intet havde haft derfor af Kongen". Dog måtte han ikke sætte Bønderne imod deres Villie fra Gårdene, for selv at bruge disse.[2]) Samme År blev han, som ovenfor omtalt, Borgmester, og d. 8de Januar 1581 fik han Kongens Brev på et Kannikdömme, som var ledigt efter M. Thomas Knudsen. På en Rejse, som han 1580 i Anledning af den store Ildebrand gjorde til Kongen i Skanderborg, fik han det Hverv, at han årlig skulde opkjøbe på Fiskerlejerne i Egnen af Ribe tör Fisk, Samrask, Linskuller, middel Linskuller, tör Hvilling, tör Torsk, Pilrokker, Sund og Mave og Andet, så Meget af hvert Slags, som han kunde tænke, behøvedes til Kongens eget Bord; han skulde sende det til de Steder, hvor Kongen til hver Tid opholdt sig, med Regning på sin Udgift, som da strax skulde blive ham erstattet.[3]) Der må vel have været ikke blot Ulejlighed, men også nogen Fordel ved denne Bestilling ligesom ved Tolden, om der end ikke nævnes nogen Lön. Nogen större Formue erhvervede han sig dog ikke. Han stod i et temmelig nært Forhold til sin fjerne Slægtning, Biskop Hegelund, som i flere Tilfælde benyttede ham som Rådgiver og opkaldte

---

[1]) Tegn. ov. a. L. — [2]) Jy. Reg.: 19de Maj 1577. — [3]) Smst.: 3die Decbr. 1580.

en Sön, som blev født ham Året efter Borgmesterens Død, efter denne.

Han døde d. 3die Maj 1584. Da Hans Fanningers Lig blev ført til Ribe (se S. 154), var han imellem dem, som vare gåede ud, for at føre Liget ind i Byen; men pludselig blev han ramt af Apoplexi og sank målløs om; 2 Timer derefter døde han. Hans Enke fik Tilladelse til at beholde de 2 Gårde i Fardrup; Kongen eftergav hende endogså omtrent 100 Dr., hvormed hendes Mand havde stået tilbage på Afgiften af dem.[1]) 9 År efter sin første Mands Død giftede hun sig uagtet sin temmelig höje Alder med M. Lavrids Ægidiussen, som var Sognepræst ved S. Kathrine Kirke og selv Enkemand. Da også han var død, flyttede hun rimeligvis til Ålborg til sin derboende Datter; thi der døde hun d. 9de Februar 1600.[2]) — Efter Terpagers Angivelse havde hun med sin første Mand 8 Börn. Det ældste var rimeligvis Mette, som var født d. 19de Novbr. 1562,[3]) blev gift med Niels Bang, Borger i Bogense, og døde 1595. Sönnen Morten, som var Skolens Majgreve 1578, blev dimitteret 1584, studerede senere i Tydskland og Holland og blev Præst i Vilslev 1595. Af de øvrige Börn kjendes Marine, som 1589 havde Bryllup med M. Niels Sörensen Glud, theologisk Læsemester i Ribe, — Elsebe, som 1595 blev gift med Biskop Jakob Holm i Ålborg,[4]) — og Sören, som blev Borger og senere Borgmester i Bogense, hvor han 1593 ægtede Klavs Bangs Enke.

Biskopperne (Povl Madsen og Hans Lavgesen) ere omtalte ved de År, da de tiltrådte deres Æmbede.

Sognepr. ved Domkirken:

Efterat begge Sognekaldene i Byen vare blevne ledige 1565 (se S. 106), stod det ved Domkirken temmelig længe ledigt, idet man forgjæves tilbød M. Hans Thomsen det (se i det Følgende). Endelig overdroges det d.

[1]) Jy. Reg.: 6te Maj 1584. 13de Jan. 1586. Jy. Tegn.: 15de Novbr. 1590. — [2]) Heg. Alm. — [3]) Se smst. ved 19. Novbr. 1576. — [4]) Om hendes 2 senere Ægteskaber, med Borgmester Lavr. Hansen og Biskop Kristen Hansen Riber, begge ligeledes i Ålborg, kan ses Viborg Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1875, S. 120, eller A. H. Nielsen: „Not. om Embedsm. og Bestillingsm. i Ålborg", S. 98 fll.

6te Marts 1567 til M. Jakob Madsen Vejle, som i et Par År havde været Skolemester ved Domskolen. Under Vakancen fik Sognepræsten ved den anden Kirke en Godtgjörelse for at prædike hver 14de Dag i Domkirken, og Kapellanen ved denne for at besørge Sognepræstens øvrige Forretninger; endelig fik en Hr. Hans Sörensen 25 Dr. og 2 Fjerd. Smör for Medhjælp.[1]) — M. Jakob Madsen Vejle var en Sön af Borgmester Mads Nielsen i Vejle og født 1538. Fra sit 10de til sit 13de År havde han gået i Ribe Skole, men var derpå gået over i andre Skoler. Senere besøgte han flere fremmede Universiteter og tog 1563 Magistergraden i Wittenberg. Derpå skal han efter Vinding[2]) have opholdt sig som privat Docent ved Kjøbenhavns Universitet og i Fasten 1565 være bleven udnævnt til pædagogisk (yngste) Professor, hvilken Plads han dog ikke må have taget imod. Rördam kjender dog Intet til denne Udnævnelse, og Ribe gamle Skolebog antyder, at han netop var vendt tilbage fra Nederlandene, hvor han havde studeret Lægevidenskaben,[3]) da han Torsdagen efter Påske 1565 overtog Bestyrelsen af Ribe Skole. **Jak. Madsen Vejle.**

1566 giftede han sig med Karen Baggesdatter, en Datter af Rådmand Bagge Jensen, Stamfaderen for den Baggesen'ske Slægt. Næste År blev han, som ovenfor fortalt, Sognepræst ved Domkirken. Han forstod at gjöre sig meget yndet, såvel af Regjeringen som af Menigheden. Den 23de Marts 1568 fik han Kongebrev på det Kannikdömme, som var ledigt efter M. Jens Knudsen Holm (se S. 35), og da det ingen Indtægt kunde give ham i det første År, eftersom Enken og Universitetet delte

---

[1]) Denne Hans Sörensen blev senere Kannik i Oslo. At det er den samme Person, ses af et Tingsvidne, som han tog d. 6te Septbr. 1586, af hvilket tillige ses, at han var født og opdragen her i Byen og havde gået i Skole her (Tingbogen). En mindre behagelig Historie havde han 1560, da han tilligemed en Søster bode tilleje i et Hus i Grönnegade, skulde flytte ud, men ikke vilde, var fuld og grov (smst.). — [2]) „Regia acad. Hafn", S. 123. — [3]) M. Jac. Matth. V., qui medicinæ studiosus ex Belgico tum redierat, vocatus fuit ad scholasticum munus a M. Paulo Matthia anno 1565.

Nådensårets Indkomster imellem sig, tilbød Byen ham næste Forår 30 Dr. „for dette og forrige År, indtil han kunde få sit Kannikdom“. Den 14de Oktbr. 1578 bevilgede Kongen ham og hans Arvinger den Vikariegård (på det vestlige Hjörne af Sønderportsgade og Puggårdsgade), som Hr. Hans Lancken bebode, med Undtagelse af en Del, som Sidstnævnte allerede havde fået til Ejendom og mod en årlig Afgift af en halv gl. Dr. til Hospitalet.[1]) 1584 overlod Kongen ham tillige indtil videre uden nogen Afgift Brugen af 4 Stykker Eng i „Møgelenge“, som havde hørt til samme Vikarie.[2])

Efterat han i 20 År havde været Sognepræst ved Domkirken, blev han i Slutningen af 1587 valgt til Biskop i Fyn. Borgmestere, Råd og hele Menigheden i Ribe indsendte forgjæves en Ansøgning til Kongen om at måtte beholde ham; i den anføres, at den menige Almue var meget bedrøvet og sorrigfuld over at skulle miste ham; hans Opførsel såvel i Pestilensens Tid som i andre Måder roses. — Da han flyttede bort, betalte Byen for 6 Vogne, som førte hans Gods til „Middelfart Sund“. Som Biskop viste han megen Dygtighed; hans udførlige Visitats-Optegnelser ere bevarede og udgivne i Trykken. — Han døde 1606, hans Hustru 1615. De havde haft 18 Börn, af hvilke flere kom i Forbindelse med deres Fødeby, Ribe. En Datter, Lene, blev således 1587 gift med Dr. Hans Lavridsen Amerinus, en anden Datter, Mette, blev i sit andet Ægteskab gift med en Riber, M. Peder Kristensen, Præst i Vejle, og Sönnen Peder Jakobsen, som var Borger i Odense, ægtede en Datter af Rådmand Anders Sörensen Klyne.[3])

Kapell. ved Domk.: Mads Vejle.

Kapellanen ved Domkirken, Hr. Niels Olufsen, døde 1572 (se S. 70). Hans Eftermand blev Hr. Mads Nielsen Vejle, en Sön af Hr. Niels Buch, Sognepræst i Vejle. Han døde allerede d. 2den Septbr. 1579, hvorefter hans Enke, Karen Hansdatter, en Datter af en Hans Lydiksen, Borger i Ribe, ægtede Eftermanden,

[1]) Jy. Reg. — [2]) Smst. — [3]) Om hans Levned kan især ses Vinding: Regia acad. Haun., S. 123—125. — Bloch: Den fynske Gejstl. Hist., S. 50—73.

Hr. Jakob Hansen Buch, om hvem senere. Hr. Mads Nielsen havde en Sön, Jørgen Nielsen, som 1597 var Student og gav sin Stiffader Afkald tor Arven efter sin Fader og Bedstemoder.

Sognepræst ved S. Kathrine Kirke blev 1565 Hr. Jakob (Ib) Sörensen og var det hele denne Tid igjennem (se S. 73). Kapellaniet, fra hvilket han var rykket op, blev først besat 1567[1]) med Hr. Niels Gregersen, som efter den gamle Skolebog blev kaldet hertil fra Kolding. Om hans Virksomhed vides Lidet eller Intet. Han beklædte Æmbedet indtil sin Død den 6te Avgust 1579.[2]) Med sin Hustru, Karen Nielsdatter, havde han 3 Börn, Gregers, Karen og Dorthe. Om deres Moder overlevede Faderen, ved jeg ikke; men 1584 var også Sönnen død, og Morbroderen, Peder Nielsen Skriver, som tjente velb. Henrik Bilde til Mogenstrup i Sjælland, opsagde på sine Søsterdøtres Vegne Arv og Gjæld efter ham. Fattigdom har der altså været. Året iforvejen havde dog Börnene skjødet et øde (rimeligvis ved Ildebranden 1580 ødelagt) Hus i Hundegade til And. Sörensen Klyne. 1598 var den ene af Søstrene, Karen, gift med en Baltzar Lavridsen i Trelleborg i Skåne.

Sognepr. ved S. Kathr. K.: Jakob Sörensen. Kapell. smst.: Niels Gregersen.

Theologisk Læsemester var fra 1555—1569 M. Hans Lavgesen, 1569—1580 M. Lavr. Ægidiussen, som begge ere omtalte nærmere på et andet Sted.

Lektorer.

Vi komme dernæst til de 5 Skolemestre, som siden Jakob Sörensens Afgang 1557 havde forestået Ribe Domskole, og af hvilke flere vare særlig dygtige Mænd. — Den første er M. Hans Thomissen, en Sön af den tidligere omtalte M. Thomas Knudsen. Han skal være født d. 1ste Marts 1532.[3]) 1553 opholdt han sig i Wittenberg og var uagtet sin unge Alder Hovmester for 3

Skolemestre. Hans Thomissen.

[1]) Midlertidig havde Æmbedet, som det synes, været besørget af en Hr. Tok, rimeligvis samme Person som den Tok Nielsen, som efter Vinding (R. acad. Haun., S. 176) 1572 var Skolemester i Holstebro og først døde 1609 (se også Frølund: „Holstebro“, S. 111). — [2]) Heg. Alm., hvor der gives ham det Skudsmål, at han var en brav, lærd og virksom Mand. — [3]) „Ny kirkeh. Saml.“ III, S. 491. (I Ribe var han dog neppe født, snarere i Hygum).

unge Adelsmænd af Familien Venstermand.[1]) Om hans Ungdom vides forøvrigt Intet; men i April 1557 blev han af Biskop Hans Tavsen valgt til Skolemester i Ribe og forestod efter den gamle Skolebogs Udsigende dette Æmbede med stor Troskab og til Skolens store Fordel i henimod 4 År, hvorefter han, måske af Lyst til en större Virkekreds, besluttede at opgive denne Stilling. Kongen, hvis Gunst han rimeligvis især havde vundet ved en Mindetale, som han havde holdt over Kong Kristian den 3die og derefter udgivet, udstedte d. 2den Januar 1561 en Skrivelse til Universitetet af det Indhold, at da M. Hans Thomsen havde berettet, at han havde isinde at begive sig til Universitetet, opfordres dette til at give ham en passende Ansættelse enten ved det selv eller andetsteds. Kort efter, d. 23de Februar, fik han derhos Væntebrev på det første Kannikdömme, som blev ledigt ved Ribe Domkirke. Den 11te Marts opgav han da sin Skole og drog til Kjøbenhavn, hvor Konsistoriet d. 24de Maj udnævnte ham til det netop ledige Sognepræste-Æmbede ved Frue Kirke, som lå under Universitetet. — 1564 kom han ved Hr. Kristian Hegelunds[2]) Død i Besiddelse af det lovede Kannikdömme med Forpligtelse til at bo ved Domkirken, når han ikke længere var Sognepræst ved vor Frue Kirke eller „læste ved Universitetet“.[3]) Han har altså dengang enten tillige holdt Forelæsninger ved Universitetet, eller Kongen har tænkt på at ansætte ham ved dette. Dette stemmer godt med en Beretning, som haves fra en anden Side, at den berömte Dr. Niels Hemmingsen havde bestemt ham til sin Efterfølger som theologisk Professor.[4]) 1565 søgte man at drage ham tilbage til Ribe som Sognepræst ved Domkirken;[5]) men efter de

[1]) Smst., S. 471. — [2]) Denne Kristian Iversen Hegelund, som 1558 havde fået M. Lavrids Nielsens Kanonikat, er en temmelig ubekjendt Person. Han døde 1564 i Kjøbenhavn (Rördam: „Kbhvns. Univ. Hist.“, IV, S. 152). — [3]) Jy. Reg.: 21de Septbr. 1564. — [4]) „Ny kirkeh. Saml.“ III., S. 501. — [5]) Anderledes kan det ikke forstås, når der i Byens Pengemesters Regnskab for 1565 findes følgende Post: Frands Staldmester 4 Dr. i Tærepenge, da han rejste til M. Hans Thomissen i Kjøbenhavn med det Kaldsbrev Torsdag efter S. Kathrine Dag.

Udsigter, som åbnede sig for ham i Kjøbenhavn, kunde dette Ønske naturligvis ikke gå i Opfyldelse.

1569 gik der det Rygte, at Kongen ønskede ham valgt til Biskop i Ribe efter Povl Madsen.[1]) Rygtet var dog rimeligvis falsk; havde Kongen tilkjendegivet et sådant Ønske, vilde Valgmændene rimeligvis have rettet sig efter det. Allerede 4 År senere afskares pludselig alle Tanker om en højere Stilling for Hans Thomissen ved hans tidlige Død d. 22de Septbr. 1573. — Især er denne Mand bleven berömt ved den for sin Tid fortjenstlige Psalmebog, som han udgav 1569, og som efter kongelig Befaling blev indført i alle Landets Kirker. Ifølge hans Fortale til dette Skrift var det hans Virksomhed ved Ribe Skole, navnlig Ledelsen at Disciplenes Psalmesang, som først bragte ham til at samle de danske Psalmer; mange har han også selv forfattet. — Han var 2 Gange gift, andengang (siden 1563) med Magdalene, en Datter af Mads Ankersen, som først var Borgskriver, derefter Stiftsskriver i Ribe.[2])

Hans Efterfølger ved Ribe Skole var Lavrids Ægidiussen,[3]) en Sön af den Hr. Ægidius i Billum, som Biskop Joh. Vandal brugte som Tolk på sine Visitatsrejser (se S. 11). Man plejer nu at oversætte hans Navn på Dansk ved „L. Gjødesen". Denne Form at Navnet findes dog ikke i samtidige Skrifter. Der forekommer det næsten altid i den latinske Form, ligesom hans Sön regelmæssig kaldes „Ægidius", og dennes Börn igjen „Ægidiisen" og „Ægidii Datter". En enkelt Gang har jeg dog fundet Bedstefaderen kaldet „L. Gillesen" og dennes Sön ligeledes på et enkelt Sted „Gilles", så at det må være den danske Form for deres Navn, svarende til det engelske „Giles". — Lavr. Ægidiussen har efterladt sig nogle Optegnelser om sit Levned, hvilke Alb. Thura har optaget i sit håndskrevne Værk „Valvæ scholarum apertæ." Han var født 1531. Lavr. Ægidiussen.

[1]) Heg. Alm.: 3 Arg. 1569. — [2]) Denne Mads Ankersen var født i Haderslev og gift med en Datter af Rådmand Henrik Mikkelborg sammesteds. — [3]) En Sön af ham, Henrik Madsen, er omtalt S. 110.

Efter at have studeret i Wittenberg,[1]) blev han d. 11te Marts 1561 kaldet af Biskoppen og Kapitlet til Skolemester i Ribe. 1565 rejste han dog tilbage til Wittenberg, hvor han ankom d. 10de Juni[2]) og næste År, d. 5te Marts, tog Magistergraden som Nr. 1 blandt 38 Kandidater. Ved S. Hans Dags Tider vendte han tilbage og giftede sig samme År i November med Sofie Iversdatter Stub, Steddatter af Jørgen Pedersen Rentemester (se S. 15) og Enke efter en Sören Svendsen, som havde været Stiftsskriver i Ribe, men ifølge en kongelig Befaling til Lensmanden af 28de Decbr. 1560 skulde afskediges, fordi han havde Restancer i sit Regnskab,[3]) hvorefter han (1564) var død i Gjæld såvel til Kronen som til Andre, og Enken var gået fra Arv og Gjæld efter ham.[4]) Ved dette Ægteskab kom Lavr. Ægidiussen i nært Svogerskabsforhold til den Hegelund'ske Familie (se S. 13) og stod bestandig i nær Forbindelse med Biskop Hegelund. Den 25de Marts 1567 overdroges Bestyrelsen af Domskolen ham pány, som han dennegang beholdt i $2^1/_2$ År, indtil Kapitlet Mortensdag 1569 valgte ham til Lektor. Med Lektoratet var Vester-Vedsted Sognekald forenet. Dette må han i Begyndelsen have ladet bestyre ved en Anden; thi han fortæller, at han holdt sin første Prædiken 1572, ved hvilken Lejlighed han også for første Gang forvaltede Dåbens og Alterets Sakramente.

Den 11te Maj[5]) 1580 udnævnte „Kapitlet" ham til Sognepræst ved S. Kathrine Kirke. Han må have været afholdt i Byen; thi ifølge Pengemesterens Regnskab

---

[1]) Han er udentvivl den „Lavrids Egendon", som 1559 studerede i Wittenberg, og som Melanchthon dengang anbefalede til Understøttelse af Kongen, idet han anførte om ham, at han allerede tidligere havde bestyret en Skole (hvilken?) i Danmark. — [2]) Heg. Alm. — [3]) Tegn. ov. a. L. — [4]) Smst.: 4. Decbr. 1564. $^{16}/_{2}$ 1565. — [5]) Denne Dato nævner han selv i sine Optegnelser. Rigtigere er dog d. 28de April; thi efter Heg. Alm. gaves Kaldet ham denne Dag på Rådhuset, hvorimod det var d. 11te Maj, at han tog imod Kaldelsen. En anden Unöjagtighed er det, at han siger, at han blev kaldet af Kapitlet alene, skjönt Magistraten deltog i den.

for 1584—85 udbetaltes der ham 30 Dr., som Borgmestere og Råd frivillig havde forundt ham i Tillæg til hans Lön, siden han blev Sognepræst. Den 20de Juli 1584 benådede Kongen ham indtil videre med Kongetienden af Ølgod og Horne Sogne,[1]) og d. 21de Februar 1587 fik han et Kannikdömme ved Ribe Domkirke, som var ledigt efter Frederik Svanning.[2]) — Den 23de Marts 1591 døde hans Hustru i en Alder af 60 År, — hun havde altså været ganske jævnaldrende med ham; — men 1593 giftede han sig påny med Borgmester Ped. Mort. Hegelunds Enke (se S. 158). I Februar 1596 fik han et Anfald af Apoplexi, som næsten berøvede ham Tungens Brug; han måtte da nedlægge sit Æmbede og døde d. 16de Septbr. 1597. Han efterlod 2 Sönner, Iver og Ægidius, af hvilke den sidste senere vil blive omtalt som Skolemester, og derpå Ærkedegn, i Ribe; et Par andre Sönner døde i deres Ungdom. En Johanne Ægidia, som efter Hegelunds Almanak d. 19de Septbr. 1591 havde Bryllup med Hr. Niels Varder i Rødby og døde d. 12, Juli 1594, var rimeligvis en Datter af ham.[3])

Jakob Madsen. Ped. Jensen Hegelund. Niels Villumsen.

Under Lavr. Ægidiussens Fraværelse 1565—67 havde M. Jakob Madsen Vejle bestyret Domskolen (se S. 159); da den Førstnævnte derpå 1569 atter fratrådte Skolen, blev M. Peder Jensen Hegelund hans Efterfølger; om ham vil senere blive talt. Efter ham kom Niels Villumsen, der ligeledes var en indfødt Riber (se f. Ex. R. C., S. 660 fl.). Professor Thorup har opstillet den Formodning, at han var en Sön af Villum Pedersen, Sognepræst ved S. Kathrine Kirke; nogen udtrykkelig Bekræftelse herpå har jeg dog ikke truffet. Derimod er det sikkert, at han var en ældre Halvbroder til M. Peder Kristensen, den senere Sognepræst i Vejle.[4]) Det er udentvivl ham, som efter Heg. Alm. d. 3die Febr. 1573 blev opflyttet i Domskolens Mesterlektie. Han afløste Hegelund som Skolemester ved samme Skole

[1]) Jy. Reg. — [2]) Smst. — Væntebrev på et sådant havde han allerede fået 1579 (smst.) — [3]) Ligtavlen over ham og hans første Hustru se Terp.: Inscr. Rip., S. 123 fl. — [4]) Se denn Almanak-Optegnelser.

d. 14de Juli 1580 og fratrådte igjen dette Æmbede d. 7de Maj 1585, efterat han d. 5te Febr. samme År havde fået Kongebrev på, at han, „der en Tidlang havde været Skolemester i Ribe og efter Superintendentens Vidnesbyrd havde forestået dette Kald med Flid og Frugt", måtte efterfølge den afdøde Peder Olufsen (se S. 149) som Sognepræst i Bredsten (Præstegård: Balle) og Provst (Regnskabsprovst) for Jelling Syssel.[1]) Kort Tid derefter fik han kongelig Tilladelse til at opholde sig et År udenlands, ved et Universitet i Tydskland, for videre at forfremme sig i sine Studeringer; dog skuldə han holde en lærd og skikkelig Person, som imidlertid kunde udføre Præstegjerningen.[2]) Under Opholdet i Udlandet må han have taget Magistergraden. — 1606 måtte han dog afstå Provstiet til Borgmester Klement Sörensen i Vejle, men beholdt Præstekaldet. — Han synes at have været 2 Gange gift, førstegang med sin Formands Enke — idetmindste var han Formynder for hans Börn —, andengang med Amerinus's Datter Sidsel, som overlevede ham. Han døde 1635 (?). Lyscander roser ham som Digter, Musiker og Prædikant.

1576. Stridigheder med Hertugen vedk. Ribe By.

Hertugdömmernes Deling År 1544, hvorved netop de nordlige Dele af Sønderjylland vare tilfaldne Kongens Brödre, havde medført mange Stridigheder og Ubehageligheder, særlig med Hensyn til ripensiske Forhold, både vedkommende Stiftet og Byen. Om de første henvises til den beskrivende Del, 2det Kap. Angående de sidste ses, at Stridighederne allerede vare i Gang 1554; thi Borgm. og Råd fik i dette År en kongelig Skrivelse om at møde med deres Bys Privilegier og Dokumenter om Byens frie Strömme i Anledning af Striden med „de Sønderjyder".[3]) 1562 høre vi om, at Hertug Hans den Ældre havde forbudt sine Undersåtter at sælge Noget i Ribe, hvorpå Kongen ligeledes fra sin Side havde forbudt dem at kjøbe Noget der. Over dette Forhold klagede Byen med god Grund, og Kongen sendte deres Klage til Hertugen. Denne svarede under 17de Decbr.,

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Th. Jørgensens Kopibog.

at Riberne på flere Måder havde forulæmpet hans Undersåtter, når de kom til Byen, navnlig ved at forbyde dem på sidste Marked at kjøbe af Andre end Ribere, hvad Træ, Fisk, Blår, Salt, Korn og Andet de ved denne Lejlighed plejede at forsyne sig med; desuden dreve Riberne meget Kjøbmandsskab og Opkjøb på forbudne Steder i Hertugens Amter Haderslev og Tønder, hvorved der skete Borgerne i hans Kjøbsteder stort Afbræk i deres Privilegier; det var Grunden til det af ham udstedte Forbud.[1]) — Dette Svar sender Kongen d. 3die Januar 1563 til Borgm. og Råd i Ribe og beder dem om at affatte skriftligt, hvad de ydermere vidste at berette om den Sag, for at Kongen videre kunde overveje, hvad der var at gjöre ved den.[2]) Kort efter skriver Kongen til Niels Lange, at han havde isinde at lade Brev udgå til nogle gode Mænd om at mødes på eller ved Skodborg med Udsendinge fra Hertug Hans, blandt Andet for at undersøge Ribernes Klager. Det kom dog neppe til et sådant Møde; men på en Indstilling fra Niels Lange om det Uheldige i det bestående Forhold, da ingen af Parterne kunde undvære hinanden, skrev Kongen d. 22de Juni til ham, at hvis Hertugen vilde tillade sine Undersåtter at sælge i Ribe, vilde han (Kongen) også tillade dem at kjøbe der Levnedsmidler og Andet til deres Huses Ophold, ellers ikke.[3])

Til Afgjörelsen af de forskjellige Stridigheder mellem Kongen og Hertugen kom det endelig i Slutningen af 1575 og Begyndelsen af 1576 til et Møde i Kolding af 8 kongelige og 8 hertugelige Råder. Om de verdslige Sager lykkedes det dem at blive enige; deres „Afsked“ om dem er dateret d. 24de Januar 1576 og indeholder i det Væsentlige Følgende:

1. Ribe By skulde beholde sin frie Sejlads på alle Havne, Dyb og Strömme, som lå mellem List og Manø, og mellem List og Ribe; men Indbyggerne i Hvidding og Kalslund Herreder og på Rømø skulde også beholde

---

[1]) „Hist. Tidsskr.“ 4de R., VI, S. 390 fl. — [2]) Tegn. o. a. L. — [3]) Geh.-Ark.: Papirhåndsk. vedk. Ribe By.

deres frie Sejlads der; dog skulde de betale de sædvanlige Søtøndepenge til Ribe By. Vrag skulde tilfalde den Fyrste, på hvis Grund det drev i Land. Det Samme skulde også gjælde for Ribe By; men hvad der fandtes ude i Åen, skulde tilhøre Kongen. — Forbrydelser, som begikkes på Skibe ude på Dybet og Strömmen eller i Åen, skulde „ifølge Ribe Bys Privilegier“ pådömmes i Ribe, og Sagefaldet tilfalde Kongen og Byen, undtagen det af Hertugens egne Undersåtter, hvilket forbeholdtes ham. Derfra undtages kun Forbrydelser, som begikkes mellem Hvidding Herred og Hertugens Del af Rømø; de skulde næmlig påkjendes ved Hvidding Herreds Ting, og hver Herre ligeledes der tage Sagefaldet af sine egne Undersåtter; men Hertugen måtte ikke oprette nogen Told på dette Farvand. Hvad de Skibe angik, som lå i den såkaldte Vedstedgård Havn, skulde de Forbrydelser, som begikkes på Skibe, tilhørende Kongens og Hertugens Undersåtter, påkjendes henholdsvis i Ribe eller ved Hvidding Herred, og de, som begikkes på fremmede Skibe, påkjendes 2 År i Ribe, det 3die Ar ved Hvidding Herred.

2. Ribe Borgere skulde have Ret til at handle i Hertugdömmet, og dettes Indbyggere til at søge Torvedage i Ribe. Ligeledes skulde Borgerne i Haderslev og „Lytkentønder“ (det nuværende Tønder) have Ret til at handle i Ribe, Kolding og andensteds i Kongeriget. Lytkentønders Privilegium på Handelen i visse Herreder forbeholdes dog.

3. Kongen forpligtedes til at nedlægge det nye Birketing udenfor Ribe og at lade de Beboere, som vare borttagne fra Hertugens Herreder og lagte ind under Lustrup, Ballum og Møgeltønder Birker eller andensteds hen (se S. 96 fl.), komme tilbage til Herrederne. Derimod forpligtedes Hertugen til at have Tilsyn med, at sådanne Beboere nøde deres Ret ved Herredstingene, og årlig personlig eller ved sine Råder at holde en Retsdag i Haderslev eller Tønder, til hvilken de kunde appellere (så at de ikke behøvede at gå til Hertugdömmernes almindelige, tydske Landdag). De af Kongens

Undersåtter, som bode i Hertugdömmet, havde næmlig klaget over den hidtilværende Rettergang.[1])

1577. Arrest på Penge, som skyldtes Hamborgerne.

Kongen havde til Fordel for 2 Borgmestere i Kjøbenhavn, Markus Hess og Hans Olsen, og 2 Borgere i Helsingør, Albret Albretsen Rådmand og Hans Nielsen, der havde et Krav på nogle Hamborgere, som de ikke kunde få ind, lagt Beslag på al Gjæld, som Ribe Borgere vare skyldige i Hamborg. Navnlig de 2 Første trængte stærkt ind på de Handlende her i Byen. Deres Fuldmægtig skulde ialt have 4000 Dr. ind på denne Måde i Fyn og Jylland. I Ribe alene var der af nogle af Borgerne anmeldt 3000 Dr., som de skyldte i Hamborg; men Fuldmægtigen anså disse Mænd for Störstedelen for usikre og forlangte, at de øvrige Borgere også skulde opgive deres Gjæld; men hertil vare de uvillige, da deres Forbindelser i Hamborg naturligvis på denne Måde måtte ødelægges. Den 7de Marts 1577 mødte Jep Vilslev, Jep Borg, Jb Lambertsen, Per Vandel og Flere på Bytinget og „gjorde deres Skudsmål“ (appellerede) til Kongen og Rigsrådet på den første almindelige Herredag, som blev berammet i Jylland, på det „de fattige Mænd“ ikke skulde komme fra deres „Love“ (Kredit) og Næring. — Dette var et temmelig dristigt Skridt ligeoverfor den kongelige Befaling; men samtidigt henvendte Borgmestere og Råd sig med et Andragende til Kongen, hvori de forestillede, at når de Handlende her i Byen udbetalte til Kjøbenhavnerne, hvad de skyldte til Hamborgerne, vilde der upåtvivlelig, når de næste Gang kom til Hamborg med Øxne, blive lagt Beslag på disse, og de således komme til at betale deres Gjæld 2 Gange. Under 27de Marts fritog da også Kongen ved en Skrivelse til Borgm. og Råd Riberne for dette Forlangende; men hvis der i Byen fandtes Gods, som tilhørte Hamborgerne, skulde det anholdes og „blive udi Arrest“.[2])

Dette kom til Anvendelse samme Efterår; thi da en Skotte, som sagdes at have sin Handel og „Tilflugt“ i Hamborg, indfandt sig ved Riber Marked, lagde Øv-

---

[1]) Geh.-Ark. — [2]) Jy. Tegn.

righeden Beslag på hans Gods til en Værdi af omtr. 300 Dr. Imidlertid lagde Hamborgerne også fra deres Side Beslag på en Böjert, ladet med Korn og Tagsten, tilhørende Lensmanden, Erik Lykke, hvorfor denne anholdt hos Kongen om Tilladelse til at gjöre sig betalt i Skottens Gods. Under 22de Septbr. tillod Kongen dette, såfremt Skotten virkelig var bosiddende i Hamborg, da hans Gods ellers skulde frigives.[1]) Jeg ved ikke, om Kjøbenhavnerne imidlertid vare blevne tilfredsstillede på anden Måde. — Også 1579 synes et hamborgsk Skib at have ligget under Bevogtning på Reden, og dets Mandskab, 10 Mand, sade idetmindste fra d. 26de Maj til d. 7de Juli i Byens Fængsel, hvor Byens Kasse betalte daglig 7 Sk. for hvers Underholdning.

En Adelsmand, Enev. Lavridsen, og en Ribe Borger dræbte i Varming.

Iblandt nogle Optegnelser om „noget Synderligt, som er sket i Ribe i gammel Tid", som gå indtil 1634 med en enkelt Tilföjelse fra 1662, og som ere optagne i den af Terpagers Excerptbøger, som nu findes i Kristiania, anføres Følgende: „År 1577 d. 22de Decbr. blev en Herremand, Enevold Lavridsen, så og en Borger af Ribe, Hans Dytmersker Guldsmed, ihjelslagne om Nattetide udi Varming (Sem Sogn) til en Barsel af en Hovkarl (Hofmand, Adelstjener) ved Navn Sören, som blev strax derfor halshuggen mellem Ribe og Lustrup og siden lagt på 4 Stejler". — Enev. Lavridsen var måske den sidste Ætling af en Adelsslægt, som i længere Tid havde haft sin Hjemstavn i Sem, men rimeligvis altid hørt til den lavere Adel. 1438 og 1440 forekommer en Væbner Lave Jensen af Sem.[2]) Follert Lavsen af Våben er 1486 tilstede på Hvidding Herredsting og deltager i Udstedelsen af et Tingsvidne.[3]) Lavrids Follertsen af Varming, Væbner, forekommer 1509 og 1510, sidste Gang, som det synes, som Biskop Iver Muncks Husfoged.[4]) Endelig nævnes Enevold Lavridsen, som nöjes med den for en Adelsmand temmelig ringe Stil-

---

[1]) Smst. — [2]) Han satte som Vidne sit Segl under 2 Dokumenter i Ribe Stiftskiste (Nr. 211 og 218). — [3]) Smst. Nr. 378. — [4]) Se 1ste Del, S. 445.

ling som Ridefoged, 1575 og, som ovenfor anført, ved sin Død 1577. — Den Borger fra Ribe, som samtidigt mistede Livet, var Fader til en ret mærkelig Mand, den senere Byfoged Ditlev Hansen i Ribe, om hvem der i det Følgende vil blive talt. — Drabsmanden må være bleven dömt ved Lustrup Birketing.

1578. Ild nedfalden fra Himlen.

Den 26de Marts 1578 udgik der en kongelig Skrivelse til Lensmanden, i hvilken der forlangtes Oplysning om den Ild, som i Nærheden af Slottet skulde være falden ned fra Himlen. Dette ses af Byens Pengemesters Regnskab for 1577-78, da Overbringeren af Kongebreve altid underholdtes og befordredes af Byen, hvad enten Brevskaberne angik denne eller ikke.

1579. Pest.

1579 herskede en såkaldet Pest i Byen. Den anføres af Terpager (R. C., S. 729) og bortrev blandt Andre begge Byens Kapellaner i Avgust og September Måneder. Byens Regnskaber udvise, at der er gjort enkelte Udgifter i Anledning af den. Af stor Betydning har den neppe været; dog skrev Kongen d. 26de September fra Koldinghus til Borgm. og Råd, at da Folk døde af Pestilens i deres By, måtte de ikke tillade nogen af deres Borgere at komme til Kolding, for at Sygdommen ikke skulde udbryde i „Hoflejren“.[1])

1580. Fremmedes Bosættelse i Byen.

Den 2den Marts 1580 erhvervede Byen et Kongebrev, dat. Koldinghus, af følgende Indhold: Borgm., Råd og menige Borgere i Ribe havde klaget over, at Nogle indflyttede i Byen uden Borgm. og Råds Minde (o: uden at tage Borgerskab). Kongen befalede derfor, at ingen Kjøbstedfolk, Bøsseskytter, Bønder eller Andre herefter måtte bosætte sig i Byen og bruge borgerlig Næring uden Borgm. og Råds Minde, og uden at de efter Kjøbstedskik gjorde deres Ed til disse, samt derefter holdt Skat og Tynge efter Evne — med mindre Nogen havde særligt kongeligt Privilegium på Frihed herfor.[2]) — Det er påfaldende, at et sådant Kongebrev kunde behøves. Magistraten kunde forbyde Borgerne at optage sådanne Folk i deres Huse; men når de bosatte

[1]) Jy. Reg. — [2]) Rådh.-Sk. — Jy. Reg.

sig i Huse, som ikke tilhørte Borgere, og selv undlode at tage Borgerskab, synes det, at den ingen Magt har haft over dem.

Overtro. Hr. And. Bejerholm.

Den 5te Marts 1580 skal der på Riberhus være indtruffet en Begivenhed af lignende Art som den Ild, der skulde være falden ned fra Himlen 1578, men som gjorde större Opsigt. Biskop Hegelund optegner den strax i sin Almanak således: „Hr. Anders Bejerholms Hænder dryppede af Blod på Riberhus Skrivestue.“ I et Par Optegnelser fra det følgende Århundrede fortælles lidt udførligere, at Hr. Anders, som var Præst på Føhr, var tilstede på Riberhus og vidnede i en Sag, da pludselig begge hans Hænder bleve fulde af Blod, „både uden og inden“. Den ene tilföjer de Ord: „hvilket var et stort Under; Gud være os nådig“, hvilke Ord synes at skrive sig fra en Samtidig. Også Resen har optaget denne Historie i sit Atlas og siger, at det blev betragtet som et Vidnesbyrd om Præstens Brøde. — Hr. Anders Nielsen Bejerholm, født i Skadst Sogn i Höjer Herred, havde været Præst til S. Laurentius's Kirke på Føhr siden 1568. Ifølge Richard Petersens Optegnelser, som blev Præst sammesteds 1620, var han en Mand, om hvem der blev fortalt meget Ondt, f. Ex., at han øvede Trolddom og var proceslysten, men hvis Gjenvordigheder dog mest skrev sig fra, at han havde modsat sig Ridefogdens overdrevne Iver for at hænge Tyve og brænde Hexe. Hans Uvenner anklagede ham da falskelig og fik ham i Ribe dömt fra hans Æmbede. — Det er rigtigt, at han opgav eller måtte opgive sit Kald på Føhr; men nogle År senere findes han som Præst i Øster-Linnet. Her forurettede han sin Formands, Hr. Lavrids Mortensens, Enke, og da han ikke vilde efterkomme den herom faldne Dom, befalede Kongen ved Skrivelse af 7de Decbr. 1587 til Biskoppen, at han skulde suspenderes, og ved en anden Skrivelse af 10de Februar 1588 til Kapitlet, at han skulde afsættes, hvis han ikke inden 8 Dage opfyldte sine Forpligtelser. Han blev virkelig afsat, og en Anders Gromsen kom i hans Sted; men da denne 1591 blev forflyttet til Fardrup, fik And. Bejerholm Æmbedet

igjen og levede i det endnu 1619,[1]) hvorimod en Henrik Splitte var Præst der 1626.[2])

6 Rigsråder holde Retterting i Ribe.

Den 16de Maj 1580 bekjendtgjordes det på Bytinget, at Kongen d. 3die Juli vilde lade holde Retterting her i Byen ved sine forordnede Råd. Biskop Hegelund antegner, at Kansler Niels Kås, Marsk Peder Gyldenstjerne og 4 andre Rigsråder i den Anledning vare tilstede her i Byen. Blandt de 4 Sidste vare Peder Munck og Jørgen Rosenkrands. Af bevarede Regnskaber vides, at Marsken logerede hos Borgmester Hans Fanninger, P. Munck hos Peder Baggesen og J. Rosenkrands hos Anders Sörensen Klyne. Deres Fortæring, som foruden Vinen udgjorde henholdsvis 26 Dr., $9^1/_2$ Dr. og 7 Dr., betaltes af Byen. En Vinregning på $43^1/_2$ Dr., som betaltes næste År, og på hvilken også Kansleren nævnes, hidrörte vistnok også for Störstedelen fra denne Lejlighed.

Stor Ildebrand.

Ribe har siden Reformationen kun lidt forholdsvis lidet ved Ildebrand. Den eneste betydelige Ildsvåde, som i den Tid er overgået Byen, er den, som den 3die Septbr. 1580 mellem Kl. 11 og 12 om Aftenen udbrød i Kristen Borgs Hus på Stenbogades østlige Side (nuvær. Hus-Nr. 44) og inden Dagens Frembrud havde hærget en betydelig Del af Byen. Efter en samtidig Optegnelse[3]) ødelagde den 11 Gader, indeholdende 213 Gårde, Huse og Våninger. Et Par lidt senere Optegnelser opgive de 11 Gader således: Storegade, Stenbogade, Peder Dovns Gade, Kathrinegade, Mads Höjnes Gade (nu Vægtergade), Sortebrödregade, Badstugade, Klostergade, Hundegade, Bøddelsgade, Fiskergade med Tinggangen bag Rådhuset. Herved må dog bemærkes, at Kathrine Gade og Sortebrödregade var den samme, og at det vistnok kun var en mindre Del af Fiskergade, som brændte. Af Stenbogade brændte vistnok også kun den østlige Side; idet-

---

[1]) „Ny kirkeh. Saml." VI, S. 551. — [2]) Jy. Tegn.: 1ste Juli 1626. — Wibergs Efterretn. om Præsterne i Øster-Linnet kunne herved betydelig udfyldes. — [3]) Foran i Skattebogen. — Andre Kilder angive mindre nöjagtigt Dagen til d. 14de Septbr.

mindste brændte det nuværende Rådhus på det sydvestlige Hjörne ikke. Derimod nævnes i Tingbögerne også Kobberruegade (Fortsættelsen af Hundegade) som afbrændt. Også Kathrine Kirke og Hospitalet toge stor Skade af Branden. — Ulykken var jo i de Tider så meget större for dem, hvem den ramte, som man dengang hverken kjendte Brandforsikring for Huse eller for Løsøre. Tabet forøgedes for Mange derved, at Branden var indtruffen få Dage för det store Riber-Marked, til hvilket de havde forsynet sig, og på hvilket de på forskjellig Måde skulde have tjent Penge. — Til Söndagen d. 11te var der berammet et anseligt Bryllup på Rådhuset mellem Niels Bang i Bogense og Borgmester Ped. Mort. Hegelunds Datter Mette (se S. 158); „dog det var", som Biskop Hegelund skriver i sin Almanak, „meget bedrøveligt for den skadelig Brands Skyld."

Kristen Borg blev tiltalt som den, der ved sin Uforsigtighed skulde have foranlediget Ildebranden; men efterat en Mængde Vidner vare afhørte, blev han frikjendt ved Lensmandens og Rådstuerettens Dom af 21de Februar 1581. Efter hvad der oplystes, må det vist antages, at Ilden er opkommen ved Selvantændelse af fugtigt Hø. — Uagtet denne Frikjendelse måtte Kristen Borg dog kort efter klage over, at en Del af hans Medborgere endnu beskyldte ham for, at han ved sin Forsömmelse var Skyld i Ildebranden, hvorfor de truede og undsagde ham. Under 26de Marts tog Kongen ham derfor ved et åbent Brev i sin Beskyttelse og forbød Alle og Enhver at true, undsige, fejde, fejde lade eller på nogen Måde overfalde og forurette ham.[1])

Skattefrihed i Anledning af Ildebranden. Stråtage skulle afskaffes.

Kort Tid efter Branden indgav Byen et Andragende til Kongen om Frihed for Skat og Bøsseskyttehold i nogle År; den androg tillige om, at der måtte blive givet et Påbud om Indførelsen af Stentage istedetfor Stråtage. Man benyttede tillige Lejligheden til at hævde Borgernes Eneret til at bruge Byens Marker og Enge. — Borgmester Ped. Mort. Hegelund blev afsendt med dette An-

[1]) Jy. Tegn.

dragende og traf Kongen i Skanderborg.[1]) — De kongelige Benådninger udebleve heller ikke: Den 15de Novbr. fritoges Byen for 45 Mand eller Störstedelen af de Bøsseskytter, som vare indkvarterede i den; de 14 eller 15, som bleve tilbage, skulde fordeles på de Borgere, som ikke havde lidt ved Branden.[2]) — Under 30te Novbr. udstedtes et Kongebrev, som indeholdt den egentlige Afgjörelse på Byens Andragende. Hele Byen fritoges for 7 Åar for al kongelig Skat og Tynge, for at Borgerne desto lettere kunde opføre deres Huse påny og komme til deres Næring; dog skulde denne Frihed ikke gjælde for extraordinære Skatter, hvis det i Løbet af disse År skulde blive nødvendigt at udskrive sådanne. Derimod skulde Alle, som opførte nye Huse, tække dem med Sten, og alle ældre Stråtage i Byen i Løbet af samme 7 År ombyttes med Stentage; hvis Nogen ikke rettede sig herefter, skulde Borgm. og Råd være berettigede til at lade hans Stråtag afkaste.[3])

Forbuddet mod Stråtag var dog ikke noget helt Nyt. Allerede 1554 havde Kongen forbudt, at der i Kjøbstæderne måtte findes Skorstene i stråtækte Huse;[4]) men det var gået med dette Kongebud som med så mange andre, at det ikke var blevet adlydt. Her i Byen vare selv offentlige Bygninger også efter den Tid blevne tækkede med Strå, således S. Peders Kirke 1560 (den lå rigtignok afsides og brugtes som Materialhus, men havde naturligvis tidligere haft Stentag), Nørreport ved Reparationen 1571, Præsternes Residenser, selv Snagdal tildels, Bøddelshuset eller det gamle Rådhus i Bøddelsgade osv. Endogså i Bispegården, som Kongen ved-

---

[1]) Af hans Regning til Byen, som betaltes næste År, ses, at han også havde været i Kjøbenhavn, for at tale med Rentemesteren. I Skanderborg havde han givet en Rosenobel i Brevpenge for de kongelige Benådninger; Lensmanden, Albret Friis, havde fået en Ame Vin, måske dog kun den samme, som han fik hvert År; endelig havde Borgmesteren også haft et Parti tör Fisk med, som blev foræret Kansleren. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Jy. Reg. — Terpager: R. C., S. 731. — [4]) Tegn. o. a. L.

ligeholdt, fandtes Stråtag.[1]) — Det er således ikke forunderligt, at også af private Huse mange, og vel de fleste, havde det samme Slags Tag.

Under tredie Juli 1586 fornyede Kongen den Byen givne Frihed for Skat, Hold og anden kongelig Tynge og Besværing for 4 År endnu; men inden disse Års Forløb skulde så også alle Stråtage være borte. For at sidstnævnte Påbud desto bedre skulde iagttages, var Lensmanden selv mødt på Bytinget, da Borgmester Jens Andersen Guldsmed d. 28de Juni kundgjorde dette Kongebrev for Borgerne. — Friheden fornyedes atter d. 10de April 1591 og d. 12te Juni 1592, hvergang for et År. Sidstegang tilföjes endnu den Betingelse, at Borgerne skulde lade Åen der i Byen rense, for at den ikke skulde forstoppes af Skarn.[2]) — Man finder virkelig også, at Borgm. og Råd vare betænkte på efterhånden at ombytte Stråtagene på de offentlige Bygninger med Stentag, om det end tog meget længere Tid end den, som Kongen havde bestemt. Også Borgerne fulgte med heri. Jeg har ikke optegnet, at jeg har truffet på noget Stråtag her i Byen siden 1600. Hvis de virkelig til den Tid have været afskaffede, har Ribe vistnok deri haft et stort Forspring for næsten alle Landets øvrige Kjøbsteder.

De fleste afbrændte Huse bleve naturligvis hurtig opførte igjen; men der var dog adskillige, med hvis Opbyggelse det tog lang Tid. For at fremme den, besluttede Borgm., Råd og 24 Mænd d. 17de Decbr. 1580, at Bygningstømmer (tilligemed Skibstømmer og Brændsel) ikke måtte udføres under Straf af 10 Mk.[3]) 1586 vedtoge de Samme følgende Bestemmelser, som d. 22de Juni bleve stadfæstede af „menige Borgere og Almue, som da tilstede vare på Ribe Rådhus“: Ingen måttte kjøbe Bygningstømmer af nogen Art til Forprang (ɔ: for at sælge det igjen), men kun til eget Brug. Heller ikke

---

[1]) Derimod havde Kapitlet allerede 1397 pålagt en af sine Lejere at forsyne Huset med Stråtag (R. C., S. 47). — [2]) Jy. Reg. — [3]) Rådstuebog Nr. 2, Bl. 120.

måtte Nogen opkjøbe sådant Tømmer for Udenbys. Hvis Nogen handlede herimod skulde Tømmeret være forbrudt og føres hen i Rådhusgården.[1]) En ny Spore for Byggeriet indeholdes i et Kongebrev, som udgik den 27de Novbr. 1587, rimeligvis efter Magistratens Andragende. Det bestemte, at alle øde Byggesteder, som endnu fandtes her i Byen siden den skadelige Ildebrand, inden 3 År skulde være bebyggede med god Kjøbstedbygning, for at der af dem kunde udredes, hvad der burde udredes til Kongen og Byen.[2]) — Den 3die Februar 1588 lod Borgmester Jens Andersen dette Kongebrev læse på Bytinget, og d. 28de samme Måned gjentoge Borgm., Råd og 24 Mænd Bestemmelserne fra 1586.[3]) — Den i det sidstnævnte Kongebrev satte Frist af 3 År overholdtes ingenlunde af Alle. I Slutningen af Århundredet nævnes endnu øde Grunde, og det endogså i Storegade og Stenbogade, i Sortedrødregade endnu 1616 og 1618; dog er Kongebrevets Trusel om Grundens Konfiskation vistnok aldrig bragt i Anvendelse.

Brandredskaber.

Om der før 1580 har været sørget af det Offentlige for Anstalter til Slukning af opstående Ildebrande, ved jeg ikke. Nu skete det; thi d.5te April 1581 vedtoge Borgm., Råd og 24 Mænd, at „hver 10 Marks Pollet, efter som de ere gjorte og udgangne til“, skulde med det Allerførste lade gjöre 2 lange Stiger, 4 Krogstiger, 4 Fyrhager og 10 Læderspande for Ildebrands-Tiltælde. En „10 Marks Pollet“ er en Seddel, som indeholdt såmange Skatteyderes Navne, som tilsammen vare ansatte til at skatte efter 10 Mk. Da alle Skatteyderne tilsammen i disse År skattede efter omtrent 320 Mk., kan herefter beregnes, hvor mange Brandredskaber Borgerne ialt skulde anskaffe.[4]) Næste År kjøbte Byens Kasse selv 100 Læderspande, som rimeligvis opbevaredes på Rådhuset.

---

[1]) Rådstuebog Nr. 2, Bl. 110. — [2]) Th. Jørgensens Kopibog, S. 113. — [3]) Rådstuebog Nr. 2, S. 104. — [4]) Til Sammenligning kan tjene, at man i Kjøbenhavn allerede havde Brandspande og Stiger på Rådhuset 1549 (Kbhns. Diplom. II., S. 281). En Spröjte omtales i Kbhn. 1622, medens Ribe neppe fik nogen for 1649.

Nordslesvig tilfalder Kongen.

Den 2den Oktbr. 1580 døde Hertug Hans den Ældre i Haderslev. Haderslevhus og Tørning faldt derved tilbage til Kongen, hvilket for Ribe By havde den heldige Følge, at Tvistighederne om dens Handel med den tilgrændsende Del af Sønderjylland faldt bort.

1581. Thomas Knudsen dør.

I Året 1581 indtraf 2 Dødsfald blandt Domkapitlets ældste og mærkeligere Medlemmer. — Natten mellem d. 4de og 5te Januar døde efter Biskop Hegelunds Almanak Mag. Thomas Knudsen, „Kannik i Ribe og Sognepræst i Hygum, og blev begravet i Domkirken ved Kathoved-Dör.“ Desværre må både Ligstenen og Ligtavlen (Epitafiet) over ham være blevne ødelagde för Terpagers Tid, da han ikke anfører dem i sine „Inscr. Rip.“ (Ripensiske Indskrifter). — Om hans tidligere Livsforhold og Forstanderskab for Puggård 1547 til 1554 er talt S. 9 fl., 52 fll. Senere bode han i en Kannik-Residens i Skolegade. Han nævnes altid med megen Agtelse og tillige som en Mand med gode historiske Kundskaber, idetmindste i Stiftets Kirkehistorie. Man har en skriftlig Beretning af ham om Reformationens Gjennemførelse i Tørning Len, i hvilken han selv havde nogen Del.[1]) Det er upåtvivlelig også ham, som har fortsat den gamle Ribe Bispekrønike fra Midten af det 13de Århundrede til Biskop Hans Lavgesens Tid. Da nemlig Biskop Hegelund nogle År senere lod indrette Hospitalets gamle Kopibog og Protokol, som endnu er til, lod han foran Biskop Kristierns Stiftelsesbrev for Puggård af 1298 indføre en kort Beretning om denne Biskop og har egenhændig tilskrevet et Par Bemærkninger bagefter Stiftelsesbrevet. Begge Dele ere efter deres Ordlyd åbenbart hentede fra Fortsættelsen af Bispekrøniken; men Hegelund nævner bestemt Th. Knudsen som sin Hjemmelsmand for dem og betegner altså denne som Forfat-

---

[1]) Se Barfod og Rördam: Kirke-Kalender for Slesvig Stift, S. 177 fll. — Rhode ses også i sine „Samlinger til Haderslev Amts Beskriv.“ at have benyttet andre skriftlige Optegnelser af ham.

teren til det ovennævnte Skrift.[1]) — I sin Skoleprotokol beråber Hegelund sig ligeledes på Th. Knudsens Auktoritet for, at en „marcha“ Korn var en Læst Korn, så at Hegelund overhovedet må have vurderet hans Kundskab til ældre Tider og deres Forhold temmelig höjt.

Den berömteste af hans Sönner, M. Hans Thomissen,[2]) som døde 1573, er omtalt S. 161 fl. — En anden af dem, M. Povl Thomsen, der 1573 var Kapellan ved vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og ved Kongebrev af 25de Maj[3]) fik Løfte på sin Faders Kannikdömme i Ribe, hvis han overlevede ham, døde vistnok 1575.[4]) — En Niels „Thonne“ fra Hygum blev 1554 indskreven ved Universitetet i Wittenberg.[5]) Upåtvivlelig er, som også Dr. H. Rördam formoder, „Thonne“ en Skrivfejl for „Thomæ“, og Personen en Sön af Thomas Knudsen, som må være død ung. — Hr. Peder Thomsen i Hygum, som efter Hegelunds Almanak døde d. 16de Juni 1581 og havde været Præst der siden 1574, har vistnok også været en Broder til de Foregående, hvilket også Rhode siger med Bestemthed; han har da været Faderens Kapellan og måske hans Efterfølger for nogle få Måneder. — Foruden ham efterlod Th. Knudsen sig endnu 3 Sönner, Hr. Sören Thomsen i Spandet, Anders Thomsen i Bremme (Rødding Sogn) og Hr. Knud Thomsen i Øster-Løgum. Flere af hans Börn vare ikke i Live 1583; thi

---

[1]) Bispekrøniken med Th. Knudsens Fortsættelse, som forresten er temmelig mager, kom senere i Cornel. Hannforts Hænder. Han gjorde nogle Tilföjelser, som han indsatte efter de enkelte Biskoppers Levned, men fik ikke Skriftet udgivet, hvilket først skete ved Terpager, hvorefter det atter blev trykt i Scr. Rer. Dan. T. VII. — [2]) At denne var det ældste af 12 Börn, siger Can. Bramting i sit Digt til hans Bryllup. — M. Lavrids Thomsen i Kolding var ikke en Sön af Th. Knudsen, som Dr. H. Rördam formoder, men af en Borger i Ribe ved Navn Thomas Thomissen. — [3]) Jy. Reg. — [4]) Det var næmlig upåtvivlelig ham, som i Maj 1575 var i Ribe og blev trolovet med Borgmester Oluf Pedersens Datter (se S. 149), men om hvis Død der d. 1ste Juli samme År kom et Rygte til Ribe (Heg. Alm.). — [5]) „Ny kirkeh. Saml. I, S. 471.

da M. And. Sör. Vedel d. 2den Novbr. dette År lod tage Syn over den Kannikresidens i Skolegade, som M. Thomas Knudsen fradøde og havde bebot, og som Vedel fik efter ham, vare kun Enken, hvis Navn var Anne, de sidstnævnte 3 Sönner og M. Hans Thomissens Börns Formynder, Rasmus Pedersen i Kjøbenhavn, stævnede. Brøstfældighederne vurderedes til 400 Dr. — Den Afdødes Formuesomstændigheder vare kun ringe. Vedel indstillede derfor til Kongen, at eftersom Enken og Börnene ikke formåde at istandsætte den meget forfaldne Residens, 3 Boder og en Kålhave, som hørte til denne, måtte sælges, for at Pengene kunde anvendes til selve Residensens Istandsættelse, hvilket Kongen under 4de Marts 1584 bevilgede. Arvingerne ejede dog i Forening et Hus i Grönnegade, som gav Anledning til nogen Uenighed imellem dem. Dengang stode Moderen og Anders sammen; men 1588 var hun misfornöjet med denne, som imidlertid var bleven Borger i Ribe og havde været hendes Værge; hun fik Værgemålet fradömt ham, fordi han ikke havde ført det efter hendes Villie, og antog nu sin Sön Knud til sin Værge.[1])

M. Jens Viborg dør.

Det andet gamle og mærkelige Medlem af Kapitlet, som døde samme År d. 7de Maj, var M. Jens Pedersen Viborg (el. Viberg, Vibergius). Han havde ligesom Th. Knudsen været Præst för Reformationen. Da han efter Ligtavlen over ham[2]) ved sin Død var 80 År gammel, var han født 1500 eller 1501, rimeligvis i eller ved Viborg. Ifølge samme Ligtavle havde han været Biskop Ivar Muncks Kansler (hvorfor han også senere undertiden kaldes Jens Kansler) og var 1527 eller 1528 bleven Kannik i Ribe. Et residerende Kanonikat fik han dog neppe för 1531. I Foråret 1535 fik han Oluf Muncks Kollats og Ivar Muncks Stadfæstelse på Vikariet ved S. Apollonias Alter i Domkirken;[3]) men i Slutningen af samme År blev han indskreven ved Universitetet i Wittenberg og havde således åbenlyst sluttet sig til Re-

[1]) Tingbøgerne. — [2]) Inscr. Rip., S. 42. — Ligstenen, smst., S. 80. — [3]) 1543 ses han tillige at være Vikarius ved „lille vor Frues Alter“ i Domkirken.

formationen; der tog han Magistergraden. I Foråret 1537 var han kommen tilbage til Ribe, hvor han d. 21. Marts fik Kongens Brev på at måtte beholde sine Kirker,[1]) sit Kannikdom, Vikarie og al anden gejstlig Forlening, som han da havde, „upladset og udelt", medens han fulgte Kongen på dennes forehavende Rejse ind i Jylland, og dernæst, sålænge han var udenlands „at studere på sin Forbedrelse udi Guds Ord."[2])

Med det nye Ophold i Udlandet er det dog neppe blevet til Noget; thi ifølge Riberhuses Lensregnskab for 1538 fungerede han dengang som Stiftsskriver. 1440 var han imellem dem, som Joh. Rantzau foreslog Kapitlet at vælge til Kantor (se S. 63). Han havde allerede Året iforvejen truffet en Overenskomst med den hidtilværende Kantor, M. Povl Andersen, hvorefter Stiftslensmanden og Superintendenten havde bemyndiget ham til midlertidig at bestyre Prælaturet, navnlig de derunder hørende Kirkers Indtægter og Regnskabsvæsen. — Han blev dog ikke valgt til Kantor dengang, idet Kapitlet endogså i temmelig krænkende Udtryk foretrak Mogens Kås; overhovedet har han neppe været særlig vel lidt af sine Medbrødre i Kapitlet, af hvilke flere endnu dengang vare den gamle Lære hengivne. Men, da Mogens Kås var sygelig, konstituerede Lensmanden Jens Viborg til fremdeles at varetage Kantor-Forretningerne. Han søgte rigtignok derpå at fremstille Sagen således for Kongen, som om han havde Joh. Rantzaus Brev på selve Kantordömmet, og Kongen lod sig virkelig narre til at forbyde Mogens Kås at befatte sig med dette Prælatur; men uheldigvis kunde man fremlægge hans Forpligtelse af d. 29de Juni 1539, hvori han erkjendte, at han ikke havde nogen anden Ret til Kantordömmet end Lensmandens og Superintendentens Overdragelse, og lovede at afstå det igjen, såsnart de forlangte det. Endnu gjorde han nogle Vanskeligheder; men 1541 erklærede han skriftligt, at han var bleven

---

[1]) Hvilke disse vare, og når han havde fået dem ved jeg ikke. — [2]) Reg. ov. a. L.

venlig forligt med Mog. Kås og havde afstået til ham al sin Ret til Kantordömmet. Rimeligvis er dette sket mod et Løfte om, at han skulde blive den bestandig svagelige Mogens Kås's Efterfølger; thi da denne døde 1543, havde han kort iforvejen taget sin forhenværende Medbejler til sin Medhjælper og Efterfølger, dog med Forbehold af Kapitlets Samtykke. Kapitlet valgte ham nu virkelig; men atter strandede hans Forhåbninger, eftersom Kongen fordrede Kantordömmet for Herman Skeel, og Kapitlet måtte rette sig herefter.[1]) — Man ser, at han var en Mand, som forstod at være om sig; men denne Plan var dog altså mislykkedes.

Derimod lykkedes det ham 1544 at få et andet Prælatur i Kapitlet, idet Ærkedegnen, Jørgen Gyldenstjerne, overdrog ham sit mod en årlig Afgift, sålænge han levede, og Kongen derpå stadfæstede denne Overdragelse. Om Jørgen Gyldenstjerne, som tillige havde Provstiet i Odense og stadig bode der, kan ses 1ste Del, S. 488. Den årlige „Pens", som Jens Viborg skulde betale ham, udgjorde 55 Dr. Man har en Række Breve fra hin til denne, skrevne i Årene 1544 til 1548, i hvilke han næsten bestandig klager over, at Hertug Hans og Andre forholdt ham Arkidiakonatets Indtægter, og at han, hvis det ikke blev bedre, måtte træde tilbage fra Overenskomsten imellem dem. Man ser tillige, at han stadig indkjøber Fisk, Hamborger-Øl, Vin og Klæde til Jørgen Gyldenstjerne og sender ham disse Varer til Odense.[2]) 1551 døde Jørg. Gyldenstjerne, og Jens Viborg slap således for Eftertiden for at betale Pensen.

Jens Viborg var 2 Gange gift, første Gang (1539) med Ellen Timsdatter (Helena Timonis), som døde d. 8de November 1569, anden Gang (siden 24de Septbr. 1570) med Marine Lambertsdatter, en Datter af den rige Lambert Ibsen i Ribe. Han blev herved en formuende Mand og fik blandt Andet Andel i Midtmøllen. Allerede 1561 ejede og bebode han et Hus på vestre Side

---

[1]) Se flere Papirer blandt Stiftsk. gl. Dokum. — [2]) Geh.-Ark.: Papirs-Håndskr. vedk. Ribe By.

af Præstegade med Stalde og Abildgård og ejede desuden flere andre Huse i Byen. Han må også have drevet nogen Handel; thi 1556 betalte han til Byen 3 Dr. for det Kjøbmandskab, som han brugte. Han havde et godt Bibliothek, af hvilket han lånte And. Sör. Vedel, da denne endnu gik i Skole her i Byen, de græske og latinske Historieskriveres Skrifter. Iblandt Digteren Hans Frandsens Elegier, som udkom 1554, findes et Digt til ham, i hvilket der tales om de mange Velgjerninger, som han havde bevist Skolen. Han synes altså dog ikke at have interesseret sig alene for Penge.

Rimeligvis igjennem sin sidste Kone, var han beslægtet med Amerinus, til hvem han 1574 oplod sit Kanonikat, hvorpå Amerinus fik kongelig Stadfæstelse d. 19de Maj.[1]) I dennes Digtsamling („Carmina“ 1576) findes et karakteristisk Digt til Jens Viborg, hvori Digteren takker ham for hans Velvillie imod ham og omtaler deres nære Svogerskab. Ligesom han „udmærkede sig ved Dyder, Lærdom, Rigdom, ærværdig Alder og Stilling“, således opfordres han også til at udvise Ordholdenhed mod Digteren, som da skal forevige ham ved Musens Kunst. Efter Jens Viborgs Død opstod der dog Strid mellem hans Arvinger og Amerinus angående Kannikresidensen, som Jens Viborg havde ladet forfalde, hvorefter den Året för hans Død var bleven ødelagt i den store Ildebrand. Amerinus fordrede, at Arvingerne skulde gjenopbygge Gården, fordi den havde været forfalden för Branden; men tilsidst bleve de dog ved et Kongebrev af 15de Juni 1582 fritagne derfor.[2])

Jens Viborg havde ingen Börn. I sit Testamente skjænkede han derfor 1000 Joakimsdaler til Byens Fattige; af disse Penge skulde 300 Dr. tilfalde Latinskolens Disciple, således at Renten årlig uddeltes iblandt dem.[3]) 300 Dr. tillagdes „Gilden“ eller de Fattiges almindelige Kasse, de øvrige 400 Dr. Hospitalet. — Hans nærmeste Arvinger vare foruden hans Hustru nogle

---

[1]) Reg. ov. a. L. — [2]) Jy. Reg. — [3]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skrift for 1826, S. 36 fl.

Søskendebörn, som bode i Sevel, men som han för sin Død havde afkjøbt deres Arveret. — Alligevel optrådte efter hans Død en formentlig Slægtning af ham på fædrene Side, Ellen Madsdatter i Dalsgård, med Arvekrav, men blev afvist. Også Andre meldte sig med Fordringer på Boet: Lensmanden mente, at Kongen havde Noget at fordre i Anledning af Nebs Mølle (Midtmøllen), som Jens Viborg havde haft i Fæste. Kirkeværgerne for S. Kathrine Kirke klagede over, at Kirken havde mistet mere end 400 Dr. ved hans Forsömmelse; som Ærkedegn havde han næmlig haft Overbestyrelsen af Kirkens Formue. Endelig gjorde Kapitlet Krav i Anledning af den ovennævnte forfaldne og derpå afbrændte Kannikresidens, hvilken Sag dengang endnu ikke var afgjort, og i Anledning af en anden Kannikresidens, som først Hr. Kristen Steen, derpå M. Sören Madsen havde bebot, og som Jens Viborg uden Kapitlets Samtykke havde ladet nedrive. — Hvad Udfaldet blev af disse Sager, ved jeg ikke; men sikkert er det, at Enken vedblev at være en formuende Kone indtil sin Død, som først indtraf d. 8de Avgust 1608.[1])

Stampemøllen bygges.

1581 indrettedes for første Gang den såkaldte Stampemølle vestenfor Sønderport. Tanken om et Mølleanlæg på dette Sted var dog noget ældre. Den 5te Juni 1573 besluttede næmlig Borgm. og Råd med menige Borgerskab (32 Borgere vare tilstede) at lade bygge en Mølle ved den daværende Sluse søndenfor Byen. Byen skulde opføre selve Bügningen (af Træ) og „Ståbværket“, medens Jes Møller skulde levere de 4 Møllestene og have Møllen i Fæste. Han skulde give 30 Dr. i Indfæstning, men så have Møllen uden nogen Afgift indtil Påsken næste År. Derefter skulde han give i årlig Mølleskyld så Meget, som Borgm., Råd og 24 Mænd bestemte. — Det var altså dengang Bestemmelsen at anlægge en ordentlig Kornmølle på dette Sted; men dette Foretagende har udentvivl Lensmanden modsat sig; thi da Vand-

---

[1]) Om Jens Viborg se Wegener: And. Sör. Vedel, S. 19 fl. — „Ny kirkeh. Saml.“ I, S. 410 fll. — Heg. Alm.

kraften såvelsom de 3 tidligere Møller, Slotsmøllen, Nebs Mølle (Midtmøllen) og Ydermøllen, tilhørte Kongen,[1]) vilde det påtænkte Anlæg unægtelig have gjort et stort Indgreb i dennes Ret. 1581 kom nu Planen frem igjen, men efter en indskrænket Målestok, og ved en Skrivelse af d. 13de Maj tillod Kongen på Lensmandens Forespörgsel, at der ved Byens Sluse og på dens Ejendom måtte bygges en Stampemølle til Brug for en Felbereder ved hans Håndværk.[2]) — Endnu samme År bortlejede Byen den nye Mølle til Hillebrand Semsker for 15 Dr. årlig, både til Bolig og Møllebrug. — En Sluse var også herefter anbragt i dette Åløb i Nærheden af Stampemøllen og vedblev at være der, indtil Nedlæggelsen af Slotsmøllen tillod at anbringe Slusen på det Sted, hvor denne Mølle hidtil havde været, og hvor Slusen endnu er.

1582. Afspærring for Smitte.

I Året 1582 herskede der en stor Sygelighed, den såkaldte „spanske Sippe", i Hertugdömmerne, især, som det synes, i de frisiske Egne, hvor der alene i Ejdersted og på det daværende Nordstrand døde henved 20 Præster.[3]) — Ribe By vedtog på egen Hånd at afspærre sig fra disse Egne. Den 21de Septbr. måtte således 9 Skudemænd her i Byen forpligte sig til, at de ikke vilde sejle til Frisland (de sønderjydske, af Frisere bebode, Kyster og Øer) eller andensteds hen, hvor der brændes Salt, for at hente denne Vare, men kun afhente det Korn, som de havde kjøbt i Omegnen, fra sådanne Steder, hvor der ikke var Pestilens, Sygdom og Farlighed. Når de ankom med sådant Korn til Skar (et Sted i Åen), skulde de lade deres Skuder blive liggende der, indtil de selv havde været oppe i Byen med deres „Pasbord og Besked", at de ikke havde været på smittede Steder.

1583. Strid mellem Magi-

Der var opstået en heftig Strid mellem Borgm. og Råd på den ene Side og det menige Borgerskab på den anden om de Indtægter, som førstnævnte Part nød for

---

[1]) Se 1ste Del på flere Steder, navnlig om Vandkraften S. 67. — [2]) Jy. Tegn. — Slusen tilhørte virkelig Byen og vedligeholdtes af den, skjönt det skulde synes, at dette havde måttet påhvile den, som ejede Vandkraften og Møllerne. — [3]) Mansa: Danm. Folkesygdomme, S. 220.

straten og Borgerskabet.

sin Ulejlighed med Byens Bestyrelse og Rettergang. I Rådstuebøgerne findes dog aldeles Intet indført om denne Strid, så at man væsentlig kun kjender den af det Forlig, som blev indgået i Viborg d. 28de Januar 1583 for Kongens Kansler, Niels Kås, og 9 andre Medlemmer af Rigsrådet, til hvem Kongen havde overdraget at dömme i denne Sag. Forliget optager fornemmelig Magistratens Fremstilling af Sagen som den sejrende Parts og fremstiller den derfor neppe fuldkommen upartisk. — Magistraten siger, at det er Bertel (Nielsen) Skrædder, som er Anstifteren af hele Striden af Fortrydelse over, at han 1565 var gået glip af Rådmands-Værdigheden (se S. 102), og at man senere ikke havde villet vælge ham ind i Rådet. Han havde derfor efterhånden skaffet sig et Tilhæng i Byen under et „helligt" Skin af, at man blot vilde rette et venligt Spörgsmål til Borgm. og Råd og derved forsvare Byens Privilegier og Ejendom; men tilsidst havde han på store Forsamlinger i Kirker, Huse og andensteds fået Menigheden til at underskrive nogle Artikler, som han derpå i Lensmandens Nærværelse på Rådhuset havde overleveret Borgm. og Råd. Disse havde strax lovet at give et skriftligt Svar, som de havde afgivet i et nyt Møde, i hvilket Lensmanden ligeledes var tilstede. Dette Svar havde dog ikke indladt sig på de enkelte Klageposter, men kun i Almindelighed udtalt, at hvis Nogen kunde overbevise dem om, at de havde tilegnet sig andre Indtægter, end deres Forgjængere i lang Tid havde haft, vilde de afstå dem uden al Rettergang; men hvis det ikke var Tilfældet, hvilket deres Modstandere i Lensmandens Nærværelse havde indrömmet, så vidste de ikke, hvorfor denne ringe Erstatning for deres daglige Möje skulde misundes dem mere end deres Forgjængere.[1]) — Istedetfor at Modstanderne nu, hvis de, som de foregave, gik ud på „Venlighed og Enighed", enten kunde have henskudt Sagen til Lensmanden på Kongens Vegne eller

---

[1]) Efter en Bemærkning i Th. Jørgensens Kopibog var dette forefaldet 1582.

henvendt sig påny til dem selv, havde de atter holdt Forsamlinger og derpå pludselig indgivet et Bönskrift og en Klage over dem til Kongen og erhvervet dennes Stævning over dem.

Efterat Borgm. og Råd have givet denne Fremstilling af Sagens Historie, gå de over til at besvare de enkelte Klagemål. Disse ere følgende:

1. At Borgm. og Råd tilegnede sig $2^1/_2$ Dr. af de Borgerskabspenge, som enhver ny Borger måtte betale. — Svar: Dette var Halvparten af Borgerskabspengene, som fra Arilds Tid af var tilfalden dem, medens den anden Halvpart førtes Byen til Indtægt.

2. Ifølge Byrettens 9de (skal være 105te) Kap. skulde Enhver, som byggede et nyt Skib med „Sættebund" (Dæk?) i, give 2 Mk. til Byen; men disse Penge tilegnede Borgm. og Råd sig. — Svar: Det havde været således, sålænge Nogen kunde mindes. Indtægten frahævdedes ikke derved Byen, men anvendtes til at forbedre Borgm. og Råds Lön.

3. De holdt sig frie for Byens Arbejde, som andre fattige Borgere måtte gjöre. — Svar: De deltoge i kongelig Ægt og Tynge, Digen og Dæmmen m. m. og i al Byens Bygning, såvidt den betaltes af Byens Kasse; men deres Formænd havde altid været frie for Opkastning af Markdiger og Grøfter, for Vagthold ved Portene og ved Markederne og for andet sådant Småarbejde.

4. De brugte Byens Enge og Mark til et betydeligt Værd, uden at det vidstes, hvad Adkomst de havde dertil. — Svar: De brugte kun, hvad deres Formænd fra Arilds Tid havde brugt efter Jordebogens og kongelige Dommes Lydelse. — Ved „Jordebogen" forstås Byens gamle Jordebog fra Midten af det 15de Århundrede; i Slutningen af den er der en Angivelse af Byens Tilliggende af Ager og Eng fra en noget senere Tid, omtrent 1530. Efter denne havde Borgmestrene fra Arilds Tid Brugen af følgende Agre og Enge: Surkjær og en derved liggende, indgravet Mark, som strakte sig til Tangevad, en Ager, kaldet Stenager, liggende i Klostermark (nu Ladegårdsmark), 2 Agre på Tved Mark og

en Eng ved Hellig-Korses Kapel ved Sønderdam. — Rådmændene havde Brugen af en Eng østenfor S. Peders Kirke, kaldet Rådmandseng. — Ved „kongelige Domme“, som Borgm.* og Råd ligeledes beråbe sig på, menes det Forlig, som Dronning Kristine 1514 stiftede mellem Magistraten og Borgerskabet, og som blandt Andet bestemte, at Borgm. og Rådmænd skulde beholde Brugen af dem af Byens Jorder og Enge, som de hidtil havde brugt (se 1ste Del, S. 442).

5. De forbeholdt sig Byens Seglpenge; der spörges: med hvilken Ret? — Svar: Borgm. og Råd havde fra gammel Tid af fået Betaling for Søbreve, Ægtebreve og lignende Breve, som inden- eller udenlandske Folk begjærede; derimod toges Intet af „Pasbord“, „Tygebreve“ og andre Breve, som besegledes på Byens Vegne og til dens Bedste.

6. Efter Byens Friheder måtte Ingen gjöre Byen Forfang på dens frie Strömme. Hvorledes kunde de da tage Penge af „Ålesæt“ i Åen? — Svar: Efter gammel Brug havde Lensmanden på Kongens Vegne det forreste Ålesæt, dernæst Borgmestrene det andet med nogle „Tene“ (Ruser) ved Slusen på Dammen, og endelig Rådmændene det 3die med nogle Tene i en Ålegård, som fandtes imellem Ribe Mark og Harreby Mark (østenfor Byen).

7. Der fordres Oplysning om, hvad der blev af de Penge, som gaves af Udarv (Arv, som tilfalder en udenbys eller udenlandsk Arving). — Svar: Afgiften af Udarv, som forblev i Riget, var altid bleven ført Byen til Indtægt; men af Udarv, som gik ud af Riget, havde Borgm. og Råd altid haft en Tiendedel ifølge den almindelige Stadsret[1]) (Kristofer af Baierns almindelige Stadsret, § 70).

---

[1]) Dette Svar stemmer dog forsåvidt ikke med ovennævnte Stadsrets Bestemmelser, som ifølge denne den såkaldte „Førlov“ af Arv, som tilfaldt en udenbys, men indenlandsk Arving, tilfaldt Kongen. Ribe maa dog i denne Henseende have nydt et særligt Privilegium: thi man finder virkelig „Udarv“ ført til Indtægt for Byen i dens Regnskaber, f. Ex. for 1572 og 1579 med en Tiendedel af Arvens Störrelse.

Efterat Borgm. og Råd således have gjendrevet deres Anklageres Klageposter, spörge de, om deres Modstandere ikke bör dömmes skyldige i „Oprejsning og Sammeling“, da de, förend de havde klaget over dem ved deres Værneting, havde forbundet sig imod dem med Brev og Segl, hvilket var imod Byens Frihedsbreve. De havde herved formentlig brudt deres Ed og Borgerpligt og den Lydighed, som de havde svoret Borgm. og Råd på Kongens og Byens Vegne. Hvis de (selv) således holdtes for „Spot og Vidunder“ af dem, som skulde være dem lydige, kunde de ikke i påkommende Tilfælde gjøre Kongen den Tjeneste af Byen, som de burde, eller holde et ordentligt „Regimente og politisk Skik“ i Byen.

Rigsråderne forligte derpå Parterne således, at Borgm. og Råd egentlig fik Ret i alle de omstridte Punkter. Al hidtilværende Uenighed skulde være bilagt. Borgm. og Råd skulde nyde alle de Indtægter, som tilkom dem efter kongelige Breve, eller som deres Forgjængere havde nydt. Borgerne skulde være Borgm. og Råd lydige; hvis nogen af dem havde nogen Klage imod disse, skulde han forebringe den for Lensmanden, som da skulde hjælpe Enhver til Rette; men de måtte under Livs og Godses Fortabelse ikke opvække nogen Samling eller noget Oprör imod Borgm. og Råd. Disse skulde på deres Side holde Borgerne ved deres gamle Friheder, hjælpe Enhver i hans retfærdige Sager og have alvorligt Tilsyn med, at der holdtes sådan Skikkelighed i de borgerlige Byrder, at Ingen beskattedes over Evne.

Efter de 10 Rigsråders Underskrift findes følgende Tilföjelse: „Dette bekjende vi allesammen, som foreskrevet står, hver ved sit Navn, som vi have beseglet en anden og lyder lige ved denne“. — Derefter følge 59 Navne på de Borgere, som havde klaget over Borgm. og Råd, blandt hvilke Bertel Skrædder er Nr. 3. Blandt dem findes forøvrigt mange mere ansete Mænd blandt det menige Borgerskab, så at Misfornöjelsen med Borgmestere og Råd synes at have været temmelig almindelig. Biskop Hegelund bemærker i sin Almanak ved d. 15de Januar: flere (nonnulli) Ribe Borgere droge til Viborg

for at procedere for nogle udvalgte Rigsråders Domstol mod deres Byøvrighed om visse Friheder (licentiis); men alle 59, hvis Navne findes under Forliget, have dog neppe været i Viborg.[1]) — 1580 havde der været en Strid mellem Magistraten og Borgerskabet i Kjøbenhavn, som ligeledes for en væsentlig Del havde drejet sig om den førstes Indtægter;[2]) det er således nok muligt, at den har givet Stødet til den samme Bevægelse i Ribe.

1584. Prinds Kristians Hylding.

Den 12te Juli 1584 blev den syvårige Prinds Kristian (senere som Konge Kristian den 4de) hyldet som Thronarving i Viborg. Ribe By afsendte i den Anledning en Borgmester, Jens Andersen, 3 Rådmænd, Lavr. Thøgersen, Hans Jensen og Ib Thomsen, og 4 Borgere. Rejsen foretoges på 5 Vogne og gik over Foldingbro, Bække, Gadbjerg, Kollemorten og Engisvong (i Kragelund Sogn). De 5 Stednavne, som anføres, betegne rimeligvis Nattekvartererne, skjönt den ene Dagsrejse, mellem Gadbjerg og Kollemorten, rigtignok bliver temmelig kort. Rejsen kostede uagtet sin Langvarighed og Karavanens Størrelse ikke Byen mere end 69 Dr. 3 Mk. 13 Sk.

M. Hans Svanning dør.

Den 20de Septbr. 1584 døde en ret mærkelig, lærd Mand i Ribe, M. Hans Svanning. Han var født 1503 i Svanninge i Fyn af fattige Bønderfolk; men en Slægtning af ham, som var Kansler hos Biskoppen i Fyn, hjalp ham frem. Han studerede først ved Kjøbenhavns Universitet, derpå i Wittenberg, hvor han 1533 tog Magistergraden. I et Par År var han Professor ved Universitetet, men blev 1541 Tugtemester for Prinds Frederik (senere Frederik den Anden). I denne Stilling benådedes han med flere gejstlige Forleninger, deriblandt 1547 med Dekanatet (Degnedömmet) i Ribe Kapitel efter Gunde Lange; samtidig fik han Løfte på det første Kannikdömme, som blev ledigt ved samme Kapitel.[3]) Allerede samme År blev der et ledigt ved M. Jens Varders Død; men der opstod Strid om Forståelsen af det kongelige Tilsagn. Kapitlet vilde næmlig i Overens-

[1]) Det Dokument, som udfærdigedes i Viborg om denne Sag, findes aftrykt i „Nye da. Mag“ II, S. 276—285. — [2]) Kbhns. Diplom. II, S. 393—400. — [1]) Jy. Reg.: Tirsdag efter Fastelavn 1547.

stemmelse med dets Privilegier, ifølge hvilke Kannikerne havde Opryknings- (Options-)Ret, tillægge ham som yngste Medlem det nederste (ringeste) Præbende, hvorimod Hans Svanning tog Kongens Ord efter Bogstaven og derfor fordrede det samme, bedre Præbende, som Jens Varder havde haft ved sin Død. Dronningen skrev selv til Kapitlet for at understøtte hans Fordring;[1]) om Kapitlet så har givet efter, ved jeg ikke.

1552 ophørte Hans Svannings Bestilling om Prindsens Tugtemester, hvorefter han strax flyttede til Ribe. 1553 findes han således for første Gang som residerende Kannik at have en Del af Kapitelsgodset i Forsvar, hvori en ikke ubetydelig Del af Fordelen ved et Kanonikat bestod. Samme År blev han udnævnt til kongelig Historiograf, nærmest med den Opgave at fortsætte Saxes Danmarks-Historie indtil sin egen Tid. — Den 30te Septbr. 1554 giftede han, som dengang var 51 År, sig med den senere Borgmester Sören Jakobsen Stages ældste, femtenårige Datter Marine. Han levede her i Byen under behagelige Forhold og, foruden at han havde gode Indtægter, fik han en temmelig betydelig Formue ved sin Svigerfaders Død, hvorfor han også besad adskillige Huse og Ejendomme i og ved Byen. Hans Kannik-Residens lå i Puggårdsgade sønden op til Tårnborg; men om han selv bebode den, tör jeg ikke sige bestemt. — Det synes at være lykkedes ham at gjöre sin Danmarkshistorie, der var affattet på Latin, omtrent færdig; men den fandt nok ikke Bifald hos Professorerne ved Universitetet, hvorfor kun mindre Dele af den ere udkomne.

M. Hans Svanning døde d. 20de Septbr. 1584; hans Enke overlevede ham i 31 År. Efter Ligstenen[2]) over dem havde de 6 Sönner og 9 Døtre, af hvilke 2 Døtre synes at være døde som Börn. Af de øvrige nævner Hegelund[3]) Frederik som den ældste, Jakob som den næstældste og Dorthe rimeligvis som den tredie-ældste.

---

[1]) R. C., S. 145 fl. — [2]) Terpager: Inscr. Rip., S. 56. — Marmora Dan. II. S. 69. — [3]) Bag i sin Almanak for 1573.

De øvriges indbyrdes Aldersfølge kan kun tildels bestemmes. — De 13 Börn, som kjendes, vare:

1. Frederik, født d. 7de Maj 1557, var 1570 Skolens Majgreve, for hvilken Ære Faderen takkede ved at gjöre et flot Måltid for Lærerne og give 18 Mk. til Skolebörnenes Gilde, hvortil Moderen endnu lagde $^1/_2$ Dr. (2 Mk). Allerede i sit 15de År studerede han i Tübingen,[1]) fik 1584 ved Faderens Død dennes Kanonikat i Ribe, på hvilket han 1580 havde fået Exspektance[2]), men døde allerede d. 14de Januar 1587 under sine Studier i Wittenberg.[3])
2. Jakob, født d. 17de Avgust 1558, fik ved Faderens Død et Kannikdömme, som denne havde haft i Lund, studerede længe udenlands i Tydskland og Italien,[4]) hvorfra han kom hjem 1588 og fik d. 14de Marts næste År Væntebrev på det første ledige Kannikdömme i Ribe mod da at afgive det i Lund. Den 9de Avgust 1592 udgik der et Kongebrev til Kapitlerne i Ribe og Lund om, at de skulde formane ham, som her kaldes Kannik på det første og Vikarius på det andet Sted, til at betale nogle Borgere i Tübingen og Eslingen de Penge, som han dels på sine egne, dels på sin Broder Frederiks Vegne endnu skyldte dem fra sit Studieophold der.[5]) Hans Opførsel var vel neppe ganske dadelfri; det var forgjæves, at Kongen 1594 anbefalede ham til Præstekaldet i Vilslev og 1595 til det ved Ribe Domkirke. Den 29de April 1595 gav Kongen ham et fornyet Væntebrev på M. Lavr. Ægidiussens Kanonikat; men da denne døde 1597, viste det sig, at M. Niels Glud havde et tidligere Løfte.[6]) — 1595 og 1596 havde han imidlertid besørget Forretningerne ved Dekanatet for M. Niels Krag. 1598 ledede han Sagførelsen imod Sören Bramming, som havde dræbt hans Morbroder, Rådmand And. Sör.

---

[1]) Alt efter Heg. Alm. — [2]) Jy. Reg.: 8de Maj 1580. — [3]) Heg. Alm. — [4]) 1587 blev han indskreven ved Univers. i Padua (Suhms Saml. II, 3, S. 12). — [5]) Jy. Tegn. — [6]) Jy. Reg.

Klyne, og viste sig derved som en dygtig Jurist.[1]) Kort derefter må han være flyttet til Lund, hvor han skal have levet som Kannik til sin Død.

3 Dorthe, f. d. 2den Marts 1561, blev d. 30te Septbr. 1576 trolovet og d. 2den April næste År gift med Jens Lavgesen, Borger i Ribe, en Broder til Biskoppen (se S. 115). Hun blev Moder til M. Hans Svanning den Yngre, Præst og Provst på Samsø, tillige historisk Forfatter.

4. Marine, f. d. 20de Febr. 1562, blev trolovet samme Dag som sin ældre Søster, altså i en Alder af $14^1/_2$ År, med den berömte M. And. Sör. Vedel. Bryluppet stod d. 30te Juni 1577; men allerede d. 28de Juli 1578 døde hun under et Besøg i sit Fædrenehjem.

5. Hans rejste 1578 til Strasborg, rimeligvis for at studere der. Senere gav han sig dog til Handelen og blev Borger i Ribe, hvor han d. 17de Oktbr. 1596 havde Bryllup med Maren Kristensdatter Friis.[2]) Han døde som flere af sine Sødskende ung, senest 1604; thi 1605 ægtede hans Enke Læsemesteren i Ribe, M. Sören Glud. Hans Sön, Anders Hansen Svane, vil senere blive omtalt som Borgmester i Ribe.

6. Niels deponerede ved Kjøbenhavns Universitet 1586.[3]) 1592 døde han i Strasborg som Magister og Hovmester for et Par unge danske Adelsmænd.

7. Jens Svane (således kaldte i Almindelighed de ustuderede Medlemmer af Familien sig, ligesom Stamfaderen førte en Svane som sit Mærke) fik en borgerlig Opdragelse; han var af en urolig og voldsom Karakter, og da han, om end på en Måde uforsætlig, havde dræbt en anden ung Mand her i Byen, blev han 1600 svoren fra sin Fred og måtte gå i Landflygtighed.[4]) 1603 omtales han som død.

8. Sören skal være født 1576. Han var Student 1597. Senere fik han af den daværende Dekanus i Kapitlet

---

[1]) Se „Jy. Saml." I, S. 265 fll. — [2]) Heg. Alm. — [3]) Peder Kristensens Alm. — [4]) Se „Jy. Saml." I, S. 280 fl.

Præsentation på Guldager Sognekald, som lå til Dekanatet. Den 14de Januar 1607 blev han ordineret; men d. 10de Avgust samme År var han stævnet (for den gejstlige Ret) af velb. Mogens Kås til Agerkrog og Guldager Sognemænd. Hvorfor han anklagedes, siges ikke; men Sagen var af den Beskaffenhed, at han fandt sig foranlediget til at frasige sig Æmbedet. Hans Helbredstilstand kan dog have bidraget hertil; thi d. 18de Septbr. døde han af Vattersot i Huset hos sin Svoger, Sören Friis, som gik fra Arv og Gjæld efter ham.[1])

9. Datteren Abel[2]) blev 1586 gift med en berömt Riber, den medicinske Professor, Dr. Anders Kristensen[3]) i Kjøbenhavn, der blandt Andet er bekjendt deraf, at han var den Første, der vovede at trodse sin Tids Fordomme ved et Forsøg på at indføre Anatomien ved Universitetet. Efter hans Død giftede hans Enke sig pány med den rige Hans Mechelborg i Helsingør.
10. Karine blev 1588 ligeledes gift med en Professor ved Kjøbenhavns Universitet, M. Peder Ågesen, og efter hans tidlige Død med M. Kristen Blimester, Sognepræst i Nyborg.
11. Anna havde d. 9de Avg. 1590 Bryllup med Hans Olufsen Riber, Borger og senere Borgmester i Horsens,[4]) og blev Moder til den bekjendte Biskop (Ærkebiskop) Dr. Hans Svane i Sjællands Stift, som

---

[1]) Samtidig forekommer en Lavrids Hansen Svane og en Simon Svane her i Byen, men kunne ikke være Sönner af M. Hans Svanning, da Antallet af dennes 6 Sönner allerede er fuldt. — [2]) Peder Kristensen omtaler hende i sine Alm.-Optegn. i Anledning af hendes Ankomst til Kjøbenhavn som yndig (svavissima). — [3]) Denne verdensberömte Mand, som var født 1551, var en Sön af en Riber Borger, Kristen Sörensen, og hans Hustru, Karine Andersdatter. Hans Fader oppebar i flere Ar Madskatten i Riberhus Len. 1580 brændte hans Hus, og Kongen eftergav ham Halvdelen af den Fisk, som han havde oppebåret i Skat, og som var brændt. 1591 skjænkede Kongen ham 6 Td. Korn, rimeligvis af Hensyn til Sönnen. — Denne sidste havde gået 16 Ar i sin Fødebys Skole (R. C., S. 605). — [4]) Han var en Sön af Olaf Staby i Ribe og havde 2 Søstre, af hvilke Else var gift med Peder Lambertsen i Ribe, og Anne med Anders Madsen, Borgmester i Horsens.

spillede en Hovedrolle ved Enevoldsmagtens Indførelse 1660.

12. Kirstine ægtede d. 27de Juli 1595 Bertel Madsen, Sognepræst i Holstebro.

13. Marine, viet d. 5te Februar 1604 til Sören Kristensen Friis. Denne Mand havde tjent Albr. Friis på Riberhus, tog i November 1603 Borgerskab i Ribe, blev Året effer Husholder i Hospitalet, derpå Slotsskriver på Riberhus og døde ung, hvorpå Enken giftede sig påny med Oluf Jensen, Foged på „Turebygård“ i Sjælland.

1586. Ulovlig Landhandel.

Kjøbstederne vare naturligvis dengang ligesom senere ivrige i at forhindre ulovlig Handel på Landet, og man kan så meget mindre undre sig herover, som de i den Tid virkelig måtte bære store Byrder til Gjengjæld for deres Forrettigheder. Fra År 1586 anfører Thom. Jørgensen i sin Kopibog et „Register og Fortegnelse på alle de Forprangere, en Part boende på Sønderside (He Sogn), og hverken skatter eller skylder til kong. Majestæt eller Nogen og dog bruger, en Part en stor Handel, og en Part, som de Varder Borgere beskytte, både der på Sønderside og andensteds der i Vester Herred, Øster Herred og Nør Herred“. — Fra samme År anfører han 4 Breve, som Borgm. og Råd havde ladet udgå og læse på de nævnte 3 Herreders og Kjærgårds Birks Ting, „udi hvilke Borgm. og Råd udi Ribe haver ladet indæske så Mange, som kjende sig for Ribe Borgere og sidde på Landsbyerne og bruge Handel, at de skulle inden en forsagt Tid efter samme Brevs Lydelse indflytte ind udi Ribe og der bygge og bo, såfremt at deres Borgerskab ikke skal være forbrudt, og de selv derfor stande til Rette osv.“[1]) — Omtrent på samme Tid søgte Byen at hindre en anden Art af ulovlig Handel, som bestod deri, at udenlandske Kjøbmænd og Skippere kom sejlende til Byens Strömme (mellem Manø og List) og fra Skibene af dreve Handel med Landmændene, især ved

[1]) Denne Indkaldelse var nærmest foranlediget ved et Kongebrev, som det foregående År var udgået til Magistraten i Ribe, og som vil blive anført i den beskriv. Del, Kap. 9, § 4.

at opkjøbe Øxne og Svin. „Borgm., Råd og menige Borgere“ klagede til Kongen herover, og denne udstedte under 4de April 1589 et Brev til Lensmanden på Riberhus om, at han skulde forbyde såvel Bønderne i Lenet at sælge til Andre som udenlandske Mænd at kjøbe af Andre end Borgere og Adelsmænd.[1]) — Disse Sidste havde næmlig ligesåvel som Borgerne fri Handelsret.

1590. Ribe gamle Skolebog.

Fra År 1590 skriver sig et Håndskrift, som allerede ofte er bleven anført af mig som Kilde, næmlig „Ribe gamle Skolebog“. Det er en Bog i lang Kvart, som oprindelig har bestået af 216 Blade, hvoraf dog nu Bladene 154—199 mangle, og som indeholder Efterretninger om Skolens Indtægter, Privilegier, Bygninger og for den Tid temmelig anselige Bogsamling foruden nogle historiske Optegnelser, navnlig om Kirke- og Skole-Æmbedsmænd i Ribe siden Reformationen. Den störste Del af Bogen optages dernæst af Regnskaberne over Indtægt og Udgift af de for Skolebörnene bestemte Penge (tilligemed Fordelingslisterne) for Årene 1590 til 1616 og 1633 til 1638, idet Regnskaberne for 1616—1633 have stået på de nu manglende Blade. 1590 tiltrådte M. Iver Iversen Hemmet som Skolemester; dog er det ikke så meget ham, hvem Æren for at have indrettet denne Bog tilkommer, som M. Peder Hegelund, som tidligere havde været Skolens Rektor, men på den Tid var Sognepræst ved Domkirken og i denne Egenskab deltog i Tilsynet med Skolen. Vel er Bogen i sin Helhed skreven med en anden Hånd; men rundt omkring i dens ældre Del findes der egenhændige Tilföjelser og Bemærkninger af ham, som tyde på, at den er udført efter hans Plan og under hans Tilsyn ligesom en lignende Bog for Hospitalet, hvorom senere.

Byfoged Regel Eskildsen.

Regel Eskildsen, som havde været Tingholder siden 1580, men dog først 1581 havde aflagt sin Ed som Byfoged, havde været meget uheldig med sine Domme. At Borgm. og Råd omgjorde en Dom eller hjemviste Sagen til ny Behandling, kunde hændes den Bedste; men i den

---

[1]) Jy. Reg.

senere Tid var dette undertiden sket på en for ham beskjæmmende Måde. Således dömte Rådsturetten d. 13de Febr. 1590, at han af Vankundighed havde forset sig i en Sag og burde stå til Rette derfor efter Recessen, og d. 25de Juni samme År, at han i en anden Sag havde gjort Uret og skulde stå den Forurettede til Rette derfor.[1]) Ligeså uhæderligt for ham var et Forlig, som han d. 6te Febr. samme År havde måttet indgå med Rådmand And. Sörensen Klyne i Magistratens og den kongelige Fogeds Nærværelse. And. Sörensen eftergav ham den Tiltale, som han havde til ham for en af ham afsagt Dom, imod at han forpligtede sig til, hvis And. Sör. ønskede at optage Sagen påny, da selv ved sine Breve at lade Modparten, Movr. Podebusk, stævne og at dömme imellem dem, ligesom han overhovedet forpligtede sig til ikke at forhale de Sager, som And. Sör. havde for Retten, så at denne ikke skulde have Grund til at beklage sig over ham.[2]) — På Grund af disse Sager må Regel Eskildsen enten have fået sin Afsked eller frivilligt have taget den; thi i September samme År var han ikke Byfoged mere; nærmere Oplysning om den Måde, hvorpå han afgik, haves ikke. Mere vanærende var den dog ikke, end at han kort efter forekommer som en af de første blandt Byens 24 Mænd.

1592. Kjævleri mellem Kapitlet og Byen.

Den 17de Marts 1592 tog Domkapitlet, under hvis Bestyrelse Domkirken stod, „efter god Beråd og af vigtige Årsager“ den Bestemmelse at forhöje Betalingen for Gravsteder i og ved Kirken således, at der for en voxen Persons Begravelse inde i Kirken skulde betales 10 Dr., i Omgangen 4 Dr., i Lindegården (den indelukkede Plads, som indesluttedes af Kirken og Omgangen) 2 Dr., på den almindelige Kirkegård $^1/_2$ Dr. Hvis Nogen vilde erhverve et vedvarende Gravsted for sig og Sine med Ligsten over, skulde han derimod give henholdsvis 30, 12, 8 og 4 Dr. Vilde han tillige have en Ligtavle (Epitafium) opsat i Kirken, kostede dette mindst

---

[1]) Se „Jy. Saml.“ I, S. 248. — [2]) Se Adler i Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 33 fl.

36 Dr. For Börn under 9 År betaltes Halvdelen. Dog skulde disse Bestemmelser ikke gjælde for adelige eller andre fornemme og formuende Personers Gravsteder for dem selv og deres Arvinger på de fornemste Steder i Kirken eller i Koret i murede Grave, da herfor skulde gives en „synderlig, tilbørlig Foræring“ til Kirken, som hidtil havde været Skik og også andensteds brugtes.[1])

Med denne Forøgelse af Betalingen for Gravsteder var Byen misfornöjet, og Borgm. og Råd lode tage Vidnesbyrd på Tinget om, at Betalingen i Kirken, Omgangen og Lindegården hidtil kun havde været henholdsvis 4, 2 og 1 Dr., altså var bleven betydelig forhöjet, ligesom også Betalingen for Ringningen for Lig var bleven sat höjere. — Ved Siden af dette Tingsvidne findes i Rådstue-Arkivet et Udkast til en Ansøgning til Regjeringen om, at Betalingen for Gravsteder, som var bleven forhöjet „uden Byens Vidende“, igjen måtte blive nedsat, så meget mere, som Kannikerne selv Intet betalte for deres egne, deres Hustruers og Börns Gravsteder. Tilige klages over, at Menigheden ikke blev bekjendt med Domkirkens Regnskaber, at Kannikerne (d. v. s. de af dem, som vare Kirkeværger,) selv beholdt en stor Del af Kirkens Indtægter,[2]) og at Kirken kun dårlig vedligeholdtes; navnlig havde en Del af det store Tårn længe truet med at falde ned, uagtet Byen allerede i Frederik den Andens Tid havde klaget herover og senere givet en temmelig stor Sum Penge til Vedligeholdelsen af Tårnet, som var et Sømærke. — Det har vel altså været efter en sådan Klage af Byen, at Kongen d. 3. Juni 1578 havde skrevet til Kirkeværgerne, at de itide måtte sørge for Vedligeholdelsen af Tårnet, om hvilket han havde erfaret, at det forfaldt, og at de ikke måtte anvende Kirkens Indkomst til Andet end dens eget Bedste.[3]) Den 19de Marts 1579 havde Kongen dernæst skrevet til Lensmanden på Koldinghus, at han skulde udlevere til Kirkeværgerne for Ribe Domkirke det Tømmer fra Lenets Skove, som de behøvede til Tårnets Istandsættelse.[4])

[1]) R. C., S. 327. — [2]) Se herom i den beskriv. Del, Kap. 3, § 5, A. — [3]) Jy. Tegn. — [4]) Smst.

Uagtet Byens Besværing fik Kapitlets Bestemmelse om Forøgelsen af Gravpengene d. 22de Novbr. samme År kongelig Stadfæstelse, hvilken navnlig støtter sig til, at under den tidligere Taxt Alle havde villet begraves i Kirken, så at denne derved endog udsattes for at tage Skade på sine Fundamenter.[1]) — Derimod har Klagen over Kirkens Regnskabsvæsen rimeligvis medvirket til, at der den 6te Marts 1595 udstedtes et Kongebrev til Kapitlerne i Ribe, Århus og Viborg, hvori der siges, at det var kommen for Kongens Øren, at Domkirkernes Indtægter kun for en mindre Del anvendtes til Kirkernes Bedste; Kirkernes Landgilde skulde derfor taxeres efter sin Værdi og omsættes til Penge; dernæst skulde det ved klare Regnskaber godtgjöres, at disse Penge kom Kirkerne alene til Gode.[2])

1593. Harder Jepsen dræber 2 Vægtere.

Sår og Drab vare i Slutn. af det 16de og Begynd. af det 17de Århundrede meget almindelige Ting her i Byen; den 20de Januar 1593 indtraf der dog en Begivenhed af denne Art, som opvakte et Slags Rædsel. — Harder Jepsen, en Sön af Jep Borg, Movr. Podebusks Foged, løb om Natten omkring i Gaderne med draget Værge under Hujen og Skrigen. Vægterne kom til, og det lykkedes dem at tage Værge og Daggert fra ham; men han fik 2 små Knive frem, som han også havde på sig, og stak med dem 2 af Vægterne ihjel. Alligevel blev han pågreben og sat i Fængsel. Borgm. og Råd henvendte sig strax til Regjeringen for at få dens „gode Råd og Betænkende“ om, på hvilken Måde denne „fast uhørlige“ Forbrydelse skulde straffes. Under 7de Febr. svarede Regjeringsråderne (under Kristian d. 4des Mindreårighed), at Sagen vel var af den Beskaffenhed, at den burde straffes uden al Nåde med Hjulet fra neden op (Radbrækning fra neden af); men for at Misdæderen ikke skulde falde i Mishåb og Fortvivlelse om Guds Nåde og Barmhjærtighed, hvis han ellers af Hjærtet vilde fortryde sine Synder, bevilgede de, at man først måtte knække Halsen på ham med Hjulet og derefter

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Jy. Tegn.

støde Lemmerne i Stykker. Derefter skulde han parteres og lægges på 4 Stejler, og Hovedet sættes på en Stage.[1]) — Den 20de Febr. blev han dömt på Bytinget og samme Dag ført ud til Galgebjergene nordfor Byen under Bevogtning af 100 Borgere, af hvilke Halvdelen var bevæbnet med Musketter, Halvdelen med Hellebarder. Der foretoges Henrettelsen af Rettermanden fra Kolding,[2]) som fik 18 Dr. derfor.

Afspærring mod Pesten.

Samme År 1593 grasserede der en pestagtig Sygdom flere Steder i Landet. Mansa („Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Hist. i Danm.“, S. 250) har kun Lidet om den; dog tilskrev Regjeringen Borgm. og Råd i Ribe om at holde Vagt i Byens Porte mod Folk, som kom fra smittede Steder. Denne Befaling blev også omhyggelig udført. I Begyndelsen, fra d. 3die Juni til d. 10de Juli, lejede man Folk til at holde Vagt, ikke blot i Nørre- og Sønder-Port, men en Tid endogså i Pilleporten (ud mod Slottet) og ved Moritses (Movr. Podebusks) Vandbro ved Skibbroen, for at forhindre, at Folk fra Nørfardrup Sogn over Åen skulde liste sig ind i Byen. Det kunde altså synes, at endogså Byens nærmeste Omegn var smittet eller idetmindste mistænkt for Smitte. — Efter d. 10de Juli måtte Borgerne selv skiftes til at holde Vagt, så at Vagtholdet kun undtagelsesvis kostede Byens Kasse Noget. Derfor kan det heller ikke siges, hvorlænge det varede ved.[3]) — Såvidt vides, slap Byen for Sygdommen.

Besøg af den udvalgte Konge.

Den 28de Avgust kom „Prindsen“ eller „Kongen“ (han nævnes på begge Måder), det vil sige, den udvalgte Konge, Kristian den 4de, som dog endnu ikke havde tiltrådt Regjeringen, her til Byen. Borgerne modtoge ham i deres Rustning under Rådmand And. Sör. Klynes Befaling. Næste Dag, som var en Onsdag, prædikede Sognepræsten ved Domkirken, M. Peder Hegelund, på Slottet for Kongen og nogle af Rigsrådet. Den 30te forlod Prindsen Byen igjen og drog til Tröjborg. Byen

[1]) Smst. — [2]) Byen holdt ellers altid sin egen Bøddel; men på den Tid må Pladsen tilfældigvis have været ubesat. — [3]) Thom. Jørgensens Kopibog. — Byens Regnsk.

betalte for 9 Vogne på denne Tur og for en Mand, som skulde ride foran og vise Vej. Fra Tröjborg tog Prindsen (samme Dag) videre til Daler, hvor han overnattede, og Ribe By havde sørget for hans sömmelige Indkvartering. Kirsten Anderskone, Rådmand And. Sør. Klynes Hustru, var tagen derned med flere Borgerkoner på 3 Vogne for at „slå op“ (behænge Stuerne med Tapeter m. m.). På andre Vogne var der sendt Tin- og Kobber-Töj og andre Fornødenheder. — En Del af Prindsens Følge var dog sendt umiddelbart fra Ribe til Flensborg; til dem leveredes 7 Vogne.[1])

Storm med Vandflod.

Juleaften samme År var der, som Hegelund siger i sin Almanak, et „forfærdelig stærkt Sydvest-Vejr og stor, skadelig Vandflod for Ribe.“ Efter en anden Beretning kunde man sejle i Byens Gader, og både Ydermøllen og „Overmøllen“ (Slotsmøllen?) bleve ødelagte. Skaden var så stor, at Regjeringen under 2den Marts næste År fritog Byen i 2 År for Skat, Bøsseskytte- og Bådsmands-Hold og al anden kongelig Tynge og Besværing, for at den kunde istandsætte den store Skade, som den havde lidt på Møller, Bulværker, Diger og Damme.[2])

1594. En Del af Domkirkens store Tårn styrter ned.

Natten mellem d. 12te og 13de Marts 1594, kort efter Midnat, indtraf endelig det Tilfælde, som Byens Øvrighed både 1578 og 1592 havde advaret imod (se S. 172), at næmlig en Del af Domkirkens store Tårn styrtede ned. Biskop Hegelund skyder i sin Almanak-Optegnelse herom Skylden dels på Tårnets Ælde, dels på en Jordrystelse. En sådan omtales dog, såvidt jeg ved, ikke andensteds; men Hegelund vilde vel gjerne have al Skylden fjernet fra Kapitlet. — Om denne Nedstyrtning og om Tårnets ufuldstændige Gjenopførelse vil der blive talt udførligere i den beskrivende Del, Kap. 4, § 8.

Ped. Hegelund bliver Biskop.

Den 16de Avgust samme År døde Biskop Hans Lavgesen efter 7 Dages Sygdom. Om ham henvises til S. 102 fll. — Ved Valget af hans Efterfølger viste der sig nogle Vanskeligheder. Den 4de, 5te og 6te Septbr.

---

[1]) Heg. Alm. — Byens Regnskaber. — [2]) Jy. Reg.

vare, som det synes, Stiftets Kjøbstedpræster samlede her i Byen efter Kirke-Ordinansens Bydende for at udnævne 4 af deres Midte, som derpå igjen skulde vælge en Biskop.[1]) De 4 udnævnte vare, som det synes, M. Peder Jensen Hegelund, Sognepræst ved Domkirken, M. Lavr. Ægidiussen ved S. Kathrine Kirke, Hr. Jens Farsen fra Vejle og Hr. Mads Bertelsen fra Ringkjøbing. De 2 sidstnævnte kom næmlig d. 17de samme Måned igjen til Ribe, og da er vistnok M. And. Sör. Vedel bleven valgt af dem og de Andre til Biskop. Men Regjeringsråderne, som styrede Riget under Kristian den 4des Mindreårighed, ønskede ikke Vedel til Biskop, hvilket ikke var Andet, end man havde kunnet vænte, da de for nylig havde været meget unådige imod ham på Grund af hans formentlige Sendrægtighed med at fuldføre sin Danmarks-Historie. Sagen henstod derefter i nogen Tid uden nogen Afgjörelse; men i Begyndelsen af November rejste M. Jens Sörensen Harte, Sognepræsten i Kolding,[2]) rimeligvis på de 4 Valgmænds Vegne, over til Kjøbenhavn for at virke for Stadfæstelsen af Vedels Valg. Denne hans Sendelse mislykkedes dog aldeles; den 3die Decbr. var han kommen tilbage fra Kjøbenhavn og meddelte Kapitlet Regjeringsrådets Svar, som gik ud på, at det ikke vilde have Vedel til Biskop, men i hans Sted opfordrede Valgmændene til at vælge M. Frands Nielsen Ålborg, som dengang var Lektor og Præst i Roskilde. Man turde ikke Andet end rette sig efter de höje Herrers Ønske eller Villie; men såvel M. Frands som M. Sören Kristensen Torndal, Sognepræst i Helsingør, på hvem Regjeringen dernæst kastede sine Öjne, afsloge at modtage Valget. Regjeringsråderne kaldte da Hegelund, Lavr. Ægidiussen, Jens Farsen og Jens Harte over til Kjøbenhavn, „for at erfare Kongens Villie“. Den 16de Februar 1595 ved Middagstid gave de 2 Præster fra Ribe sig på Vejen, og til dem have måske undervejs de 2 andre sluttet sig.

---

[1]) Heg. Alm. — [2]) Han synes af en eller anden Grund at være indtrådt i Mads Bertelsens Sted.

Den 16de kom de til Gamst, den 17de til Kolding, den 18de til Bogense, den 20de til Odense, den 21de til Nyborg. Så langsom var Rejsen ofte i de Tider. I Nyborg måtte de dernæst ligge over i 6 Dage for Is i Bæltet. Endelig kom de d. 27de over til Sprogø og d. 28de til Korsør og endnu samme Dag til Slagelse. D. 1ste Marts nåde de til Ringsted, d. 2den til Herstedøster, og næste Morgen langt om længe til Kjøbenhavn. Næste Dag havde de Foretræde for Regjeringsrådet, som (rimeligvis med Valgmændenes Tilslutning) udnævnte Hegelund til Biskop. Den 11te gav denne sig på Hjemvejen, aflagde undervejs på Antvorskov sin Ed til den udvalgte Konge og kom d. 21de tilbage til Ribe, hvor han allerede d. 30te blev ordineret af Biskop Jens Gjødesen fra Århus.[1])

Hegelunds Levned.

M. Peder Jensen Hegelund var født d. 9de Juni 1542 og en Sön af den S. 150 fll. omtalte Borgmester Jens Kristensen Hegelund. Slutningen af hans Skolegang i Ribe Domskole faldt under M. Hans Thomissens Rektorat, af hvem han allerede i en Alder af 16 År blev gjort til Hører. Da Hans Thomissen 1561 drog til Kjøbenhavn, fulgte Hegelund (og And. Sör. Vedel) ham derover for at begynde sine Studier ved Universitetet. I 2 År bode han i Dr. Niels Hemmingsens Hus og benyttede hans Undervisning; men i Foråret 1564 tiltrådte han en Rejse til Tydskland, hvor han i omtrent 2 År studerede ved forskjellige Universiteter, især i Leipzig. Derpå blev han af Niels Hemmingsen anmodet om at være Hovmester for dennes Sön, med hvem

---

[1]) Smlg. om dette Bispevalg Wegener: „And. S. Vedel“, 2den Udg. S. 195 fl. — H. Rördam i „Ny kirkeh. Saml.“ VI., S. 71. — Dog afviger jeg fra begges, og navnlig fra Wegeners, Fremstilling i 1 Punkt. Han antager næmlig, at Valgmændene fra Begyndelsen af vare delte mellem Vedel og Hegelund. Heraf findes dog intet Spor i samtidige Kilder, skjönt Heg. Alm. vistnok vilde have indeholdt en Antydning deraf. Terpagers Ytring (R. C., S. 616), at „de, hvem Valget tilkom“, 2 Gange ikke kunde blive enige, sigter efter min Opfattelse til Striden mellem Valgmændene og Regjeringen.

han så endvidere opholdt sig 3 År i Tydskland, nu mest i Wittenberg, hvor han i Avgust 1568 tog Magistergraden. Næste Forår vendte han tilbage til sit Fædreneland og blev d. 15de Novbr. samme År ansat som Skolemester i sin Fædreneby. I Maj 1580 blev han Lektor sammesteds efter M. Lavr. Ægidiussen og 1588 Sognepræst ved Domkirken efter M. Jakob Madsen Vejle. I disse forskjellige Æmbeder udviste han efter Terpagers Dom, som bestyrkes ved, hvad vi af andre Kilder vide om ham, stor Dygtighed og Virksomhed.

Allerede 1573 (d. 15de Marts) havde han af Kongen fået Løfte om det første ledige Kannikdömme ved Ribe Domkirke; men da det trak ud hermed, fordi Andre havde Væntebreve af ældre Datum, skjænkede Kongen ham netop 6 År senere (15de Marts 1579) Konge-Korntienden af Ølgod og Horne Sogne indtil videre. Da endelig et Kannikdömme blev ledigt ved Domprovst M. Kasper Mules Død, fik han dette ved Kongebrev af 19de Juli 1581.[1]) De 2 Kongetiender beholdt han dog (rimeligvis ved en Forglemmelse) indtil d. 6te Marts 1584.[2])

Bispestolen beklædte Peder Hegelund i omtrent 19 År, indtil sin Død d. 18de Febr. 1614. Han havde 3 Gange været gift. Hans første Hustru var Anna Jensdatter, en Datter af M. Jens Knudsen Holm, forhen Lektor i Ribe (se S. 35). Deres Bryllup stod d. 11te Novbr. 1571; men hun døde allerede d. 27de Juli 1573 i sit 19de År, i sin første Barselsæng med en Sön, som fik Navnet Jens. — Andengang giftede Hegelund sig efter flere Års Enkemandsstand d. 26de Juni 1580 med Margrethe, en Datter af Hr. Jørgen Pedersen, Sognepræst og Provst i Tønder. Brylluppet stod dog på Ribe Rådhus. Hun skjænkede ham 7 Börn, af hvilke de 3 døde som ganske små. Da døde også hun d. 22de Juli 1591 i den unge Alder af 29 År. Hegelund havde elsket hende meget höjt, som man ser af flere

---

[1]) Jy. Reg. ved de anførte Dage. — [2]) Se Kongebrev i Jy. Tegn., hvor det udtrykkeligt siges, at han havde haft Brev paa dem, indtil han fik et Kannikdömme.

Bemærkninger i hans Almanakker;[1]) selv efterat han havde giftet sig for 3die Gang, mindes han flere År igjennem d. 22de Juli som sin „höjst savnede Margrethes“ Dødsdag. — Enkemand forblev han dennegang i noget over 2 År. I September 1593 rejste han til Bogense for at overvære sin Slægtning Sören Pedersen Hegelunds Bryllup med Klavs Bangs Enke d. 30te Septbr. (se S. 158). Ved Brylluppet, måske også på Rejsen, traf han sammen med en ganske ung Pige fra Ribe, Rådmand And. Sör. Klyns næsten attenårige Datter Anna. Hun synes at have gjort et stærkt Indtryk på den 51aarige Biskop. Den 21de Oktbr. noterer han i sin Almanak, at det er hendes Fødselsdag, d. 25de Decbr. bleve de trolovede, og d. 27de Jan. 1594 stod deres Bryllup. Hun fødte ham i Årene 1594 til 1608 ni Börn, af hvilke 2 dog døde som spæde.

Biskop Hegelund døde d. 18de Februar 1614. Han havde i de sidste År været meget svagelig, som man blandt Andet ser af hans sidste Visitatsskrivelse af 2den Maj 1613;[2]) men efter en Bemærkning i Frands Nielsens ripensiske Optegnelser[3]) skal hans Helsot tildels være foranlediget ved den Strid, som var opstået mellem den daværende Professor, senere Biskop, Resen og Sognepræsten ved S. Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn, M. Oluf Kock. Denne havde beskyldt Resen for falske Lærdomme, og Sagen skulde foretages i Kolding d. 21de Febr. 1614, hvortil blandt Andre alle Rigets Biskopper vare indkaldte. I Virkeligheden var Kock Talsmanden for den mildere, til Melanchthon sig støttende og Kalvinismen nærmere stående Lutheranisme, hvis fornemste Forfægter i Danmark, Niels Hemmingsen, vel allerede for adskillige År siden var bleven fjernet fra Universi-

---

[1]) På hendes Dødsdag: „. . . hensov min Hjærtens kjæreste Margrethe, hvis Sjæl Gud glæde i det evige Liv“. — den 4de Avg. s. År.: „Min første Dröm om min höjtelskede M., at hun næmlig ved Guds Nåde var gjengivet mig efter hendes Sygdom.“ — [2]) I den lethraborgske Håndskriftsaml. 4to, Nr. 398. — [3]) Findes i Terpagers Excerptbog i Kristiania Universitets-Bibl.

tetet, men til hvilken dog endnu næsten hele Gejstligheden, og deriblandt også Hegelund, hørte,[1]) medens Resen derimod var Forkjæmper for den strengere Lutherdom, som ved ham vandt en afgjörende Sejer i Danmark for mange Tider. Da Kongen afgjort begunstigede Resen, kan Hegelund nok have næret alvorlige Bekymringer for denne Strids Udfald, og hans i Forvejen sygelige Tilstand derved være bleven forværret.

Hegelunds Enke overlevede ham i 26 År og døde her i Byen i Begyndelsen af 1640. Hun var en temmelig formuende Kone, som ejede og bebode Huset på det vestlige Hjörne af Sønderportsgade og Puggårdsgade. Efter hendes Død blev det med 4 tilhørende Våninger (el. Boder) vurderet til 1650 Rdl. Den 1ste Juli 1622 havde hun på Bytinget tilbudt velb. Sören Munck til Mølgård[2]) og hans Frue, Kirstine Stygge, at indløse de Gjenstande, som Fruen i sit Enkesæde havde pantsat til hende, næmlig et rødt Flöjels Tæppe i 4 Bredder, en Kappe af samme Flöjel med Silkefryndser og bræmmet med Guld- og Sølv-Kniplinger og et „Harne Garnet" besat med Perler; disse 3 Gjenstande vare vurderede henholdsvis til 60, 18 og 40 Rdl.

Biskop Hegelunds Börn vare følgende:

1. Jens, f. 21de Juli 1573, sendtes i Efteråret 1598 til Tydskland, hvor han studerede i Wittenberg og Prag og 1601 tog Magistergraden på det førstnævnte Sted. Efter Hjemkomsten var han meget sygelig og døde d. 17de Januar 1605 i Ribe.

---

2. Anna, f. 21de Juni 1582, gift med M. Jakob Bonum, Præst i Darum.
3. Jørgen, f. 15de Oktbr. 1583, Skolemester i Ribe, derefter Præst i Møgeltønder.
4. Marine, f. 23de Novbr. 1584, gift m. Hr. Povl Ankersen i Starup og Grarup.

---

[1]) Blandt Andet udtaler han sig 1582 stærkt for Melanchthon og imod hans Modstandere i Dedikationen til den unge Otte Rosenkrands af sit Skrift „Epigrammata-Phil. Melanchthonis selectiora". — [2]) Om denne Sör. Munck til Mølgård (i Ålborg Amt), se „Jy. Saml." VI. S. 82 fl.

5. Peder, f. 2den Decbr. 1585, død 4de Juli 1586.
6. Sara, f. 17de Septbr. 1587, g. m. Hans Lassen Lime, Herskabsfoged og tillige Sisemester i Ribe.
7. Peder, f. 26de Marts 1589, d. 4de April 1590.
8. Elisabeth, f. 30te Jan. 1591, d. samme Dag.

---

9. Sören, f. 12te Novbr. 1594, Præst i Skjærbæk.
10. Lavrids, f. 31te Juli 1596, Mag., en Tid Rektor i Lemvig, levede siden dels i Ribe, dels på Vadskjærgård og døde i Ribe 1655. Nogle Almanakoptegnelser af ham for 1646—51 findes i den Kall'ske Håndskriftsamling på det st. kong. Bibliothek.
11. Samuel, f. 11te Septbr. 1597, d. 4de Maj 1598.
12. Anders, f. 4de Septbr. 1599, Præst i Stege.
13. Dødfødt Barn, f. 10de Septbr. 1600.
14. Margrethe, f. 12te Novbr. 1601, g. m. Henrik Mikkelsen Platmand, Provst i Haderslev, senere Præst ved S. Hans Kirke i Odense.
15. Karine, f. 1ste Maj 1603, d. 21de Decbr. samme År.
16. Dorethe, f. 11te Septbr. 1604, havde 1634 Bryllup med Johan Pedersen Størch, 1645 Anfører for Snaphanerne i Jylland.[1])
17. Jens, f. 5te Decbr. 1608, Præst i Romdrup og Klarup.

Hegelunds Æmbedsvirksomhed.

Hegelund var en særdeles dygtig og virksom Mand, som havde virket med Held og Anseelse i de forskjellige Stillinger, som han havde beklædt i sin Fødeby. En særlig Interesse synes han at have haft for Skolevæsenet, ikke blot i den Tid, da han var Skolemester her i Byen, men også senere, da han som Sognepræst og senere endnu mere som Biskop havde et overordnet Tilsyn med Latinskolen. Et Vidnesbyrd herom have vi i den Skoleprotokol, som han indrettede (se S. 196); et andet i det Legat, som han forskaffede Skolen af den Bøde, som skulde betales for hans sidste Svigerfaders Drab, om

---

[1]) Se om denne Mand „Jy. Saml." V, S. 243. Til det, som der er anført, kan föjes, at han tog Borgerskab i Ribe i Avgust 1638 og ved den Lejlighed opgav, at han var født i Bassdal i Westphalen.

hvilket senere vil blive fortalt. Renten af disse Penge bestemte han til Belönninger ved de månedlige Prøver og Øvelser, som skulde indføres i Skolen, og ved hvilke han selv vilde være tilstede.

Med lignende Iver tog Biskoppen sig af Hospitalets Sager og indrettede for denne Stiftelse en lignende Kopi- og Forhandlingsbog, som for Skolen, Også denne Bog er endnu bevaret. På Titelbladet angives, at det er Biskoppen, som i Årene 1595 og 1596, altså strax efter sin Tiltrædelse, i Forening med de daværende Hospitalsforstandere, Rådmændene Thomas Jørgensen og Anders Sörensen (Klyn), har ladet Bogen indrette og strax ladet Störstedelen af de ældre Dokumenter indføre. Deres Efterkommere opfordres til at fortsætte Arbejdet. Bogen udviser selv på flere Steder, at det egentlig er Biskoppen selv, som har affattet den, om den end i det Væsentlige er skrevet med en Andens Hånd. Den indeholder et temmelig stort Antal Dokumenter vedkommende Hospitalets og det dermed forbundne Puggårds Gods. Slutningen af den tykke Bog er bleven benyttet som Forhandlings-Protokol; men deraf synes desværre Meget at være gået tabt.

Andre håndskrevne Samlinger, som Hegelund efterlod sig, og som endnu ere bevarede, angå Biskoppens Tilsyn med Kirken og Skolen i Almindelighed. I den Thott'ske Håndskriftsamling i det st. kong. Bibliothek findes således under Nr. 2041 i Kvart et större Håndskrift, som indeholder 1. Afskrifter af Kongebreve, Fundationer og andre Dokumenter vedkommende Universitetet, Gejstligheden og Skolerne, — 2. enkelte historiske og topografiske Småstykker, — 3. nogle religiøse og moralske Afhandlinger, af hvilke måske nogle ere forfattede af Hegelund selv. Af disse Stykker ere nogle i deres Helhed skrevne med Hegelunds egen Hånd, ved andre ere Overskrifter, Bemærkninger og Rettelser tilföjede af ham. Enkelte Stykker skrive sig dog fra Tiden efter Biskoppens Død, og det Hele er vist først samlet i 1 Håndskrift af hans Sön Anders, som på et Par Steder har antegnet sig som Ejer (1620 og 1626).

Blandt de Stykker, som ere skrevne med Hegelunds egen Hånd, er en Afskrift af eller måske Udkastet til den første Part af hans Skoleprotokol (se ovenfor). Her siger han udtrykkelig, at han 1590, medens han var Medlem af Kapitlet og sammes Notarius og tillige Sognepræst ved vor Frue Kirke, havde sammenskrevet og ordnet denne Bog til Skolens Bedste med det Ønske, at den måtte blive „forbedret“ til fattige Skolebörns „Hyldest og Trøst“.[1]) — Ligeledes (i Afskrift) er bevaret Hegelunds Kopibog[2]) over alle Breve, som han i sit Bispeæmbede lod udgå til Stiftets Provster om sine årlige Visitatser og andre Sager; deriblandt findes også nogle Påmindelser, som Biskoppen ved Visitatsen 1599 gav Stiftets Præster angående deres Æmbedsførelse, affattede i 43 Poster.

Også i sin øvrige Virksomhed som Biskop har Hegelund upåtvivlelig vist både Flid og Dygtighed. Han visiterede hvert År regelmæssigt i hele sit Stift (med en lille Indskrænkning for det sidste Års Vedkommende); dette udførte han, ligesom det vides om Bisk. Povl Madsen og rimeligvis også var Tilfældet med hans øvrige Forgjængere, på den Måde, at han hvert År kom til et Præstekald i hvert Herred. Her var da Herredets Præsteskab samlet, for at han kunde tale med dem i Forening og med hver enkelt. Stedets Sognepræst prædikede, og dets Ungdom prøvedes i sin Kristendoms-Kundskab. Hvis der opholdt sig theologiske Studenter i Herredet, skulde de også møde og lade deres Frem-

---

[1]) I dette Håndskrift fandtes også den eneste bevarede Afskrift af Bisk. Peder Palladius's höjst mærkelige „Visitatsbog“, som Hegelund havde fået til Foræring af M. Thomas Knudsens Arvinger. Professor Sv. Grundtvig mener i Fortalen til sin Udgave af denne Visitatsbog, S. XXIX fll., at vel det Meste af Håndskriftet er samlet af Biskop Hegelund, men at Overskrifterne og Randbemærkningerne tilhøre Sönnen. Dette Sidste er dog vistnok urigtigt. Hånden er åbenlyst Biskoppens; Sönnens ligner den vel noget, men kan dog let adskilles fra den. — [2]) Afskriften findes i den Rostgård'ske Samling i Univers.-Bibl. under Nr. 7 i Kvart.

gang prøve af Biskoppen. Hvis der blev Tid tilovers, forhandledes derefter i Samtale- og Disputations-Form et eller andet Afsnit af Bibelen eller Troslæren, som forud var opgivet af Biskoppen. Stedets Præst måtte bespise Forsamlingen, hvilket dog burde ske på en tarvelig Måde. — Et sådant Præste- eller Herreds-Møde kalder Hegelund også et Kalent.

Som Exempel på den Hurtighed, hvormed Visitatsen på denne Måde forrettedes, kan anføres, hvad der findes derom i Biskoppens Almanak for 1595: Den 8de Maj drog han fra Ribe og holdt d. 13de Kalent i Lem for Bølling Herred, den 15de i Velling for Hing Herred; d. 16de var han i Ringkjøbing og visiterede udentvivl Skolen, d. 19de visiteredes i Møborg for Skodborg Herred, d. 21de for Vandfuld H. (Stedet er ikke angivet), d. 26de i Ølby for Hjerm H., d. 28de i Vinding for Ulvborg H., d. 2den Juni i Sunds (?) for Hammerum H., og d. 5te var han hjemme i Ribe. Derefter blev han hjemme indtil sidst i Juli Måned, men afholdt imidlertid d. 17de Juni Examen i Latinskolen og den 26de Eftersynet i Hospitalet. Derefter begyndte han sin anden Visitatsrejse for dette År og holdt d. 30te Kalent i Sneum for Skadst H., var d. 31te i Varde, visiterede d. 1ste Avgust i Ho for Vester H., d. 4de i Sønderbork for Nør H., d. 6te i Thorstrup for Øster H., d. 8de i Gjørding for Gjørding H., d. 12te i Sest for Andst H. Den 13de besøgte han Skolen i Kolding, havde den 14de Holmans, Elbo og Brusk Herreders Præster samlede under Et i Smidstrup, var den 16de i Vejle Skole, holdt d. 18de Kalent i Kollerup for Tyrrild H., d. 19de i Hvejsel for Nørvang H., d. 20de i Egvad for Jerløv og Slavgs Herreder, d. 21de i Bekbølling (Føvling) for Malt Herred, d. 22de i Fol for Frøs og Kalslund Herreder. Derfra drog han hjem; men d. 25de September tiltrådte han sin tredie Rejse og visiterede samme Dag i Gram for Gram H., d. 26de i Herrested (Toftlund) for Rangstrup H., d. 29de i Møgeltønder for de 3 Kirker Møgeltønder, Daler og Emmerlev, d. 30te i Visby for Lø H. og d. 1ste Oktbr. i Spandet for Hvidding H. Dermed

var hele Stiftet gjennemgået med Undtagelse af Vesterlandsføhr og Amrum.

Hegelund som Skribent.

Hegelund var også virksom som Forfatter. Han interesserede sig meget for de Skuespil, som Latinskolernes Disciple i den Tid opførte offentlig, og indførte dem påny her i Ribe 1571. Se herom i den beskrivende Del, Kap. 14, § 20. Blandt de Stykker, som opførtes 1576, var et, som Hegelund selv havde oversat fra Latin, næmlig „Susanna, en Komikotragedie". Forfatteren var en tydsk Skolemand; men Hegelund havde oversat Stykket således, at det snarere må kaldes en Bearbejdelse. Denne blev 2 År senere trykt i Kjøbenhavn i Forening med et Mellemspil, som var blevet opført samtidigt, og som har Titelen „Calumnia" (Bagtalelse). Denne er fremstillet som en Person, der ene fører Ordet og viser, hvorledes hun forstår at forvanske Alt ved at fortolke det til det Onde. Hegelund skal også have oversat nogle andre Skuespil, og det er rimeligt nok, at de øvrige Stykker, han anfører som opførte af Disciplene under hans Bestyrelse af Skolen i det danske Sprog, uden at han nævner nogen Oversætter, ligeledes ere oversatte eller bearbejdede af ham. — Hegelund har desuden udgivet en Del andre, dels latinske, dels danske Skrifter; intet af dem er af det lærde Slags, de fleste i bunden Stil, og næsten alle af opbyggeligt Indhold. Deriblandt er et længere, latinsk Sørgedigt over Kristian den 3die, der er aftrykt bagved Hans Thomissens Sørgetale over samme Konge, og en dansk Ligtale over Fru Anna Parsberg. Som latinsk Digter udmærkede han sig idetmindste i formel Henseende.[1]) Hans danske Poesi udmærker sig vel ikke i samme Grad ved Formrigtighed, — dertil var den danske Digtekunst på den Tid ikke udviklet nok;

[1]) Se f. Ex. Indledningen til hans Sørgedigt over Kristian d. 3die, skrevet i hans 18de År:

Hunc Regi extremum grati testemur amorem.
Tristia sunt, tempus qualia triste decent.
Rege licet tanto non nostra est digna Thalia,
Ille tamen dignus, qui caneretur, erat.
Et plorare juvat, juvat exatiare dolorem:
Et pius est patriæ gesta referre labor.

— men for sin Tid er Formen dog forholdsvis god, hvortil kommer, at hele Tonen er både smuk, naturlig og hjemlig; den minder ikke sjelden om Folkevisens Udtryksmåde. Særlig rig er han på gode Ordsprog, som han forstår at anvende godt. Af og til træffer man på virkelig smukke Steder, som f. Ex. følgende Sted af Indledningen til „A. B. C. aff Bibelske Ordsprock.“ 1588:

Til Börnene.

Man siger, at lang er Börneminde,
Det skulle I og vel selv befinde,
At hvis (hvad) I nu i Barndommen nemme,
Kunne I siden ret aldrig forglemme.
Hvad man først i et nyt Kar indgiver,
Smagen deraf sålænge bliver.
Thi er det bedst at lære det Bedste,
Og først det Gode at smage og friste.
Det Onde skal sig selv vel yde,
Dog (om end) Lære og Ave skal det forbyde.
Hukommelse er Guds ædle Gave;
Den og I Börn fremfor Alle monne have.
Ville I den bruge Gud til Ære,
Det skal Eder Frugt i Alderdom bære.
Vil I ikkun mærke, som I have Nemme,
Eja, hvad kunde I meget forfremme.
Kristus, som Börnene til sig kalder,
Eder styrke i Visdom, Nåde og Alder.

Af „Susanne“ vil jeg anføre følgende Sted om de Proceslystne:

En Trætte er vel snart tagen på,
Og hver vil på sin Rettighed stå.
. . . . . .
Og de, som sig gjerne hævne ville,
Passe ej på[1]) nogen Penningespilde,
Kunde de en Anden føre udi Skade,
Dog de selv have ej deraf Bade.
De vove derpå, de give og skjænke,
Bruge så alle Finans[2]) og Rænke,

[1]) ɔ: bryde sig ikke om. — [2]) ɔ: Underfundighed.

Drive alle Nagle, der gange vil,
Mene, de have vunden Spil.
Når de da længe have redet og rendt,
Ere de både[1]) i Grunde skjændt[2])
Og Fogdens Hånd er smurt og kyst;
Dog er det på det Sidste omsyst.[3])
De skulle dog forliges igjen
Og være hinandens gode Ven.

Af danske Digtere på Modersmålet i det 16de Arhundrede vil neppe nogen anden end Psalmedigteren Hans Kristensen Sthen, som omtrent var jævnaldrende med Hegelund, kunne gjöre ham Forrangen stridig.

Hegelund havde også Interesse for Historien. Hans Kopibøger for Skolens og Hospitalets gamle Breve tyde allerede herpå, både i deres Helhed og ved enkelte Bemærkninger i dem. Desuden vides der at have existeret i Håndskrift 2 historiske Arbejder af ham, det ene et Udtog af Danmarks Historie, det andet en Beskrivelse af den dansk-svenske Krig 1563—1570.[4]) Begge ere nu, såvidt vides, tabte. — Herhen kan også regnes hans Almanak-Optegnelser, som han har gjort med stor Flid og Regelmæssighed i 49 År, fra 1565, da han studerede i Leipzig, indtil Slutningen af 1613. Navnlig til Ribe Bys Personalhistorie og Kjendskabet til daværende Forhold her i Byen indeholde de særdeles Meget; men også til hele Landets Historie levere de gode Bidrag. De findes nu i den Hjelmstjerne'ske Samling i det store kongelige Bibliothek.

Hegelunds Karakter.

Hegelund har efter Alt, hvad man kan se, med sin store Dygtighed og Arbejdsomhed forenet en hæderlig Tænkemåde, et kjærligt, hjælpsomt Sind og stor Fredsommelighed. Enkelte Tvistigheder med En og Anden omtaler han selv i sine Almanak-Optegnelser; men de synes alle at have været af en meget forbigående Karakter. En skarpere Strid, som han selv ikke omtaler,

[1]) ɔ: begge. — [2]) ɔ: ødelagt. — [3]) for: omsonst, forgjæves. — [4]) Se H. Rördam: Historieskrivningen og Historieskriverne osv., S. 111.

havde han 1591 med den senere Rådmand Jens Lavgesen; den 25de Juni bleve de forligte på Rådhuset for Borgm. og Råd og satte hinanden Borgen for, at de herefter vilde være hinandens Venner og „tale hverandre Ære og Godt i alle Måder“. Forøvrigt synes han stadigt at have stået i den bedste Forståelse med Over-, Side- og Underordnede. Til Adelen i hans Stift var Forholdet meget godt; mange af dem besøgte han som Gjæst på sine Visitatsrejser. — Kun er det påfaldende, at han, som det synes, har ladet sin Stifmoder lide virkelig Mangel (se S. 151 fl.) Forholdet mellem dem synes tilsidst at være blevet meget fremmedt, så at han ikke engang anfører hendes Død i sin Almanak. Hans Portræt findes dels i Domkirken dels i Byens antikvariske Samling.

1596. Væntet Besøg af Kongen.

I Begyndelsen af 1596 ventedes Prindsen eller Kongen, Kristian den 4de, igjen hertil. Der var indrettet en Bolig for ham i Rådmand Bertel Strucks Hus (Porsborg). Byen havde fra den 8de til den 14de Februar betalt for Snedker-, Murer- og Tømrer-Arbejde herved, ja endog for Skuringen, og Sængklæder, Duge og Boskab var „opslagen mod hans Forvæntelse“; men Prindsen kom ikke, skjönt man i 16 Dage vedblev at vænte ham og i al denne Tid lod holde Vagt over Boskabet.

Hans Kristensen Bartskjær.

Samme År udkom i Slesvig 2 små Lægeskrifter, forfattede af en Bartskjær i Ribe ved Navn Hans Kristensen. Begge Skrifter vare allerede udkomne en Gang tidligere, henholdsvis 1572 og 1578, og oplagdes nu pány, så at de synes at have fundet temmelig stor Udbredelse. Det enes Titel er:

„En liden Bog, om alle hande Siugdom, som „Mennisken mangfoldigen kan vederfares, formedelst „voris Første, forelders syndfald, wdi Paradis osv. „Hans Christenssen Bartsker, en Borger i Ribe. „Slesvig 1596. — 4to.

[1]) Terpager roser ham i sin Udgave og Fortsættelse af Amerinus's: „Series episcop. Rip.“ for hans Dygtighed i forskjellige Æmbedsstillinger, Retskaffenhed og Fromhed og for den Forøgelse i Indtægter, som han havde skaffet både Kirkerne og Gejstligheden.

Bogen er dediceret til Jakob Seefeld til Visborg, Danmarks Riges Råd. Fortalen er meget gudelig holdt, men indeholder dog også et Stykke om, at Mange understå sig at bruge Lægekunst, uden at være „forfarne deri;“ „undertiden kunne de vel slumpe til at finde det Rette og blive meget berömte; men Lögn har dog onde Ben og kan ikke blive bestandig.“ — Det andet Skrift hedder:

„En lidel underviisning meget nyttelig og trøste-
„lig, som vel fornøden er, hvorledes Mennisken skal
„holde og skicke sig, naar denne forgiftige Pestilentze
„kolde Siuge beginder at sprede sig wd iblandt
„Mennisken osv. Hanss Christenssen Bartsker, en
„Borger i Ribe. Slesvig 1596. 4to.

Også det sidste Skrift er dediceret til en fornem Adelsmand, næmlig til Manderup Parsberg til Hagesholm, Danm. Riges Råd. — Imod Slutningen udtaler Forfatteren sig således: Man skulde vel gjöre dette noget bedre og fuldkomnere, end det er; men det må nu blive tilbage for de mangfoldige Bønderdoktore og allehånde Slags Folk, både Kvinder og andre „Lappere“, som nu mest på denne Dag fordærvet have denne lovlige Bartskjer-Æmbede. Alligevel at denne ypperlige Kunst og Guds Gave kommer Mange til Hjælp, Trøst, Gode og Gavn, ligevel findes der dog nogle Spotmuler, som denne ædelig og lovlige Kunst ringeagte og fortale af deres Uforstand.

Som man ser, betragter Hans Bartskjær sin Stand som den kunsterfarne Lægestand, og det med temmelig Ret; thi i Virkeligheden udgjorde Bartskjærerne den mere dannede, praktiserende Lægestand i Landet, da de ved Universitetet dannede Doktorer vare så få i Tallet, at de med Hensyn til Lægepraxis ikke havde synderlig Betydning. Bartskjærernes Uddannelse var vel udelukkende praktisk; men der er ingen Grund til at tvivle om, at de, som forenede gode Naturanlæg for Kunsten med Samvittighedsfuldhed, i Virkeligheden vare ret dygtige Læger.

Hans Kristensen Bartskjær hørte vistnok til disse

dygtige praktiske Læger og er i flere Henseender en ret mærkelig Mand. Han var en indfødt Riber og må være født senest 1530. 1561 forekommer han som Læge, idet han vægrede sig ved at påtage sig en Öjenkur, som derefter blev overdraget til en anden Bartskjær. Også i andre Henseender var han en agtet og anset Mand; 1571 var han således Byens Pengemester og blev samme År en af Hospitalets Forstandere; men han havde den Fejl at være altfor lidenskabelig. 1574 havde han slået en Mand i Hovedet med en Sten. Rimeligvis er han bleven tovsvoren derfor; i sin Vrede herover beskyldte han Borgm. og Råd hos Lensmanden for at lade indskrive, hvad dem lystede, i Byens Bog, hvilket Magistraten fralagde sig ved et Skudsmål af den forsamlede Mængde på Driktinget efter Jul 1575. Næste År lå han i Strid med Latinskolens Disciple; han havde kastet en Øxe efter en af dem og ramt ham med Bagen af den; fra sin Side klagede han over, at Skolediscipleme med Hjælp af Lensmandens Hofmænd havde overfaldet ham og slået hans Vinduer ind. Herved kom han tilige i ny Strid med Borgmester Hans Fanninger, i hvis Hus den Discipel, som han havde såret, bode, og om hvem han havde sagt, at der ikke blev ført tilbørligt Tilsyn med de Unge, som han havde i sit Hus, når han selv og hans Hustru vare „i Fiskind". — Lignende Stridigheder havde han stadigt, såvel med Andre som med sine Kolleger; 1579 klagede 3 af disse over, at han drog deres Kunder, som de allerede havde taget under Behandling, fra dem. — Han blev, rimeligvis ved sin Kunst, en ret formuende Mand, som ejede et stort Hus, i hvilket han 1585 mod Betaling af Byen kunde modtage og beværte 3 af de Adelsmænd, som udlagde Byen nogle af Movr. Podebusks Ejendomme (se S. 129). Han tog som andre Bartskjærer Syge i Kost og Kur i sit Hus. Også Skibe ejede han. Senere gik det dog stærkt tilbage for ham.

Han var 3 Gange gift, andengang med en Datter af Byfoged og Rådmand Hans Tovskov, hvorved han altså blev besvogret med Rådmand Hans Jessen (se S.

140). 5 Sönner overlevede ham, af hvilke den ældste, Kristen Hansen, 1586—90 var Tyge Brahes Discipel, 1602 blev Professor ved Universitetet og 1610 Biskop i Ålborg. En anden af Sönnerne, Jost, blev Bartskjær i Ribe. Af Døtre synes han kun at have haft 1 ved Navn Anna, som var 3 Gange gift, med 3 Bartskjærer i Ribe, der alle lå i Strid med deres Svigerfader. Den sidste af dem var Vulf Baltsersen Bartskjær, som senest 1613 flyttede til Arhus, hvor han senere blev Byfoged og tilsidst Borgmester, skjönt hans Rygte ikke i enhver Henseende var det bedste[1]) — Den gamle Hans Kristensen døde d. 2den Januar 1604.[2])

1598. Besøg af Kongen.

Den 28de Marts 1598 skrev Kong Kristian den 4de, som havde været på en Rejse i Hertugdömmerne, til Albret Friis, som dengang var Lensmand på Riberhus, at han førstkommende Torsdag (d. 30te) vilde komme til Ribe for at lade Borgerne (Borgervæbningen) mønstre, hvorfor Lensmanden skulde være belavet på Alt, som behøvedes til Kongens „fyrstelige Underholdning“. Man fik nu travlt med at efterse Byens offentlige Våbensamling. 10 Hellebarder bleve pudsede og tildels forsynede med nyt Læder og Fryndser. Ligeledes pudsedes 27 Spyd; 30 Handsker (Stridshandsker) „fegedes“ og istandsattes med Læder og Ringe, 30 Stormhatte bestiltes i Lybæk, men kunde naturligvis ikke komme til Anvendelse ved denne Lejlighed. (Den störste Del af Borgerne måtte selv holde sig med Våben). Den 30te „gjennemså“ Borgm. og Råd Borgernes Rustning „mod kong. Maj. Tilkomst“ og drak i den Anledning (meget mådeholdent) 4 Kander Hamborgerøl på Byens Regning. Senere på Dagen kom Kongen med et ringe Følge på 4 Vogne; med ham var Kansleren og 5 andre Adelsmænd. En Mand var sendt ud på Varming Hede (ad Haderslevvejen), for derfra at være hans Fører ind i

---

[1]) Se Hübertz: Aktst. vedk. Stad. og Stift. Årh., II. (Register). Ingerslev: Danm. Læg. I, S. 402. — At han var den samme Mand som Hans Kr. Bartskjærs Svigersön, ses af Ribe Bys Tingbog for 1613. — [2]) Heg. Alm.

Byen. Næste Dag stod den egentlige Mønstring. Byen holdt selv 2 Spillemænd og en Trommeslager; en anden Trommeslager hentedes fra Landet. — Rimeligvis er Kongen tagen bort strax efter Mønstringen; d. 1ste April betalte Byen for 3 Vogne, som havde kjørt Kongens Folk herfra til Rost (i Arrild Sogn på Vejen til Åbenrå). Derimod omtales det, at Lensmanden var Borgm. og Råds Gjæst på Rådhuset efter Mønstringen. Dennegang blev der drukket ret godt: ½ Ame Vin, 1 Td. Hamborgerøl og 2 Td. Rostokkerøl.

And. Sörensen Klyns Drab.

Den 1ste Maj samme År, samme Dag, som Latinskolen havde holdt sin Majfest indtraf den sørgelige Begivenhed her i Byen, at Rådmand Anders Sörensen Klyn i sin Svigersöns, Biskop Hegelunds, Gård blev dødelig såret af Herredsfogden i Gjørding Herred, Sören Jensen Bramming. De havde været samlede og drukket sammen den Eftermiddag, dels hos M. Jakob Svanning, dels hos Biskoppen, og vare vistnok gode Venner, så at der ingen Grund er til at antage, at Gjerningen skete forsætlig; men Herredsfogden var temmelig beruset, og da han, som var en gammel „Hofmand“ (Adelstjener), af Kådhed truede Rådmanden med det Sværd, med hvilket han ulykkeligvis var bevæbnet, og da Rådmanden vilde parere med et Spyd, som han havde med sig, snublede den Første og kom derved til at såre den Anden således i Benet, at han døde 3 Dage derefter. — Sören Bramming var strax bleven sat fast, men kom løs mod Kavtion. Anders Sörensens Slægt forfulgte Sagen imod ham med stor Iver, og M. Jakob Svanning førte den med stor Dygtighed. At Drabet ikke kunde kaldes et Vådedrab, vilde han bevise derved, at Sören Bramming med Forsæt havde draget sit Sværd og derfor burde være ansvarlig for den Ulykke, som var sket ved det.

Tovsmændene svore virkelig den 13de Juni Drabsmanden fra hans Fred, „sålænge Vidnesbyrdene imod ham stode ved Magt“; men han fandt en kraftig Forsvarer i sin Overordnede, Lensmanden Alb. Friis. Denne indgav en Beretning til Regjeringen om, at Vid-

nesbyrdene i Sagen ikke vare tagne på rette Måde, og foreslog af Hensyn til, at næsten alle Rådmændene i Ribe vare i Slægt med den Afdøde, (og Rådsturetten, til hvilken Tovseden ellers kunde indstævnes, derfor ikke kunde anses for upartisk,) at Kongen skulde udnævne 4 navngivne Adelsmænd i Omegnen til først at undersøge, om Vidnesbyrdene burde stå ved Magt, og derefter i Forening med Borgm. og Råd dömme i Sagen. — De 4 Kommissærer erklærede d. 10de Avgust Vidnesbyrdene ugyldige af den Grund, at Sören Bramming ikke havde kunnet få Lejde af den Dræbtes Slægt til at overvære Vidneførelsen, og Rådsturetten dömte derefter Tovseden ugyldig, tillige af den Grund, at den var en „uendelig“ (ikke endelig, ubetinget) Dom. — I Februar næste År erhvervede dog den Dræbtes Slægtninge et kongeligt „Oprejsningsbrev“, som tillod dem at anlægge Sagen pány, og de samme Tovsmænd svore da atter Sören Bramming fra hans Fred, dennegang uden noget Forbehold, og denne Tovsed blev d. 20de Decbr. 1599 stadfæstet af Borgm. og Råd. Lensmanden søgte forgjæves at få Sagen draget for Viborg Landsting, under hvilket Ribe ikke stod; men efter hans Død d. 24de April 1601 underhandledes der alvorligt om et Forlig, der under den nye Lensmands, Alb. Skeels, Mægling endelig kom istand d. 22de Marts 1603 på følgende Vilkår: Sören Bramming skulde erstatte sine Forlovere 500 Dr., som de havde måttet udbetale til And. Sörenseus Arvinger, fordi de ikke efter den indgåede Kavtion havde kunnet bringe ham selv tilstede; And. Sörensens Familie skulde for sin Del give ham Fred og lade denne lyse til Tinge; den skulde også medvirke til, at han kunde få sin Fred af Kongen, og hvis dette opnådes, skulde han udbetale 400 gode Dr. (Rdl.), hvis Renter efter Enkens og hendes Slægts og Venners Bestemmelse skulde anvendes til Bedste for fattige Folk i Ribe.

Det kongelige Benådningsbrev opnådes Året efter, rimeligvis ved Biskop Hegelunds Medvirkning, og er dateret d. 22de Februar 1604. Det indeholder den udtrykkelige Betingelse, at de 400 Rdl. skulle komme Ribes

Disciple tilgode. Allerede 3 Dage efter udstedte Biskoppen tilligemed Byens Sognepræster, Læsemesteren og Skolemesteren ved Domskolen efter Enkens og hendes Börns Begjæring og med Lensmandens Samtykke og Stadfæstelse Fundatsen på de 400 Rdl.: Skolens Forstandere skulde for Renterne årlig indkjøbe Bøger, Vadmel, Klæder, Lærred og Sko, som de selv S. Andreæ Dag (d. 30te Novbr.) skulde uddele til de „vedtørftige" Skolebörn, som der var bedst Håb om. — Kantor Kristen Lange gik i Borgen for Pengene; men da han døde samme År, trak det lidt ud med Indbetalingen; de kom dog ind i Løbet af samme og næste År.

Anders Sörensens og hans Börns Levned og Skjæbne indeholde et mærkeligt Exempel på den Voldsomhed og Tilböjelighed til Blodsudgydelse, som, idetmindste i visse Kredse, kunde herske endnu i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Århundrede. Der var måske ikke mange Steder i Landet, hvor denne Tilböjelighed ytrede sig stærkere end her i Byen, uagtet flere Forfattere fra det 16de Århundrede netop rose Ribe Bys gode Politi og dets Borgerskabs gode Sæder. — Anders Sörensen Klyn var en Sön af Borgmester Sören Jakobsen Stage (se S. 156) og født 1551 eller i Begyndelsen af 1552. Rimeligvis har han i sin Barndom gået i sin Fødebys Latinskole, da han synes ikke at have været ukyndig i Latinen. Allerede i sit 20de År havde han Bryllup med den daværende Rådmand, senere Borgmester Lavrids Tøgersens Datter Kirstine. Året efter, 1573, havde han den Ulykke, at han ved et Drikkelag kom til at såre et ustyrligt ungt Menneske ved Navn Povl Hansen, en Sön af Rådmand Hans Jensen, således med en Kniv, at han døde Dagen derefter. Hovedskylden for Sammenstødet imellem dem lå hos Povl Hansen, og Anders Sörensen blev derfor af Tovsmændene svoren til sin Fred mod at bøde efter Loven og Recessen, næmlig Mandeboden til den Dræbtes Slægtninge og Faldsmålet til Kongen og Byen. Desuden skulde Drabsmanden forlige sig med den Dræbtes Slægt ved at betale den en Sum Penge efter fri Over-

enskomst, den tidligere såkaldte „Görsum“, således som vi ovenfor have set, at Sören Bramming måtte betale Anders Sörensens Arvinger 400 Rdl. — Ved den ovenfor nævnte Lejlighed stillede Rådmand Hans Jensen overdrevne Fordringer; men Følgen deraf var, at Anders Sörensen fik et kongeligt Beskyttelsesbrev, som blev forkyndt af Lensmanden på Driktinget efter Jul 1575 og sikrede ham imod enhver Fjendtlighed. Efter den Tid findes han ikke at have gjort sig skyldig i anden Voldsomhed, end at han 1591 slog en Mand med et Spyd, hvilket dog ligesom Begivenhederne ved hans Død tyde på, at han havde den slemme Vane at gå med et sådant.

1588 blev han Rådmand. Af nogle tilsyneladende Ubetydeligheder opkom der en heftig Strid mellem ham og den tidligere omtalte Adelsmand Movr. Podebusk. Denne beskyldte ham da iblandt Andet for at have fremlagt falske Breve under en Proces i Holland og forbød endogså Borgmestre og Råd at give Anders Sörensen Sæde hos sig. Skjönt han vistnok savnede enhver Bemyndigelse til at nedlægge et sådant Forbud, rettede Borgm. og Råd sig virkelig efter det, hvorved der opstår nogen Mistanke om, at hans Beskyldning ikke var ganske ugrundet. Da sendte Anders Sörensen sin virksomme og dygtige Hustru til Kjøbenhavn, og hende lykkedes det at opnå 2 Kongebreve, begge daterede d. 7de Decbr. samme År. Ved det ene tog Kongen hendes Mand, som frygtede for at blive overfalden med Vold af Movr. Podebusk, under sin Beskyttelse; ved det andet befales det Borgm. og Råd at lade And. Sör. nyde sit Sæde iblandt dem, indtil han blev overbevist ved Retten om noget Uærligt. Hermed faldt Sagen hen.

And. Sörensen var en meget formuende Mand og en stor Grundejer her i Byen. Det nuværende Husnummer 378 på Nederdammens Nordside arvede han efter sin Fader, som havde bot der. Senere kjøbte han 2 Ejendomme, som lå østenfor dette Hus, opbyggede dem fra Nyt af og bode fra den Tid af der. I en gammel

Beretning siges, at han lod opbygge mange Huse i Ribe efter den store Ildebrand 1580. — Han blev begravet i S. Kathrine Kirke, hvor der opsattes en anselig Ligtavle over ham, som dog nu ikke findes mere. Han efterlod en Enke og 9 Börn. Den Første levede indtil 1534; men sjelden har en Kone haft mere Sorg end hun. Foruden hendes Mand omkom også Sönnerne alle på 1 nær på en sørgelig Måde, mere eller mindre ved deres egen Brøde, og Døtrene havde tildels en höjst uheldig Skjæbne. Börnene vare følgende:

1. Jens Klyn, den ældste Sön, født 1574, var i sin Ungdom idelig indviklet, først i Gadeoptöjer, derpå i blodige Slagsmål. 1605 giftede han sig med Anna, en Datter af Jens Pors i Horsens. Derefter blev han måske noget mindre voldsom, men vedblev vistnok at være en meget dårlig Person, indtil han d. 10de Juli 1610 temmelig uskyldig blev dræbt på Skibbroen under en Strid, som opstod mellem 2 andre Personer. (Af hans Sönner blev Peder Jensen Hegelund (opkaldt efter Biskoppen) Præst i Höjerup, Sören Jensen Klyn Rådmand i Frederikshavn.)

2. Sören, født 1581, deltog, såsnart han blev voxen, i sin Broders vilde Levned og var ligeså dårlig en Person som han. Den 31te Oktbr. 1602 blev han dødelig såret i et Værtshus tæt udenfor Hamborg og døde 3 Dage derefter i Ribe.

3. Hans, født 1584, fulgte i sine Brödres Fodspor; men bans Livsbane blev kun kort; thi da den 72årige Rådmand Hans Jessen (Søhane), hvis Sön var gift med en af hans Søstre (se nedenfor), d. 11te Decbr. 1604 om Aftenen var bleven hårdt såret og målløs, faldt Mistanken snart på Hans Andersen, hvorfor Lensmanden lod ham pågribe. Han tilstod idetmindste tildels Gjerningen, og Dommen faldt meget hurtigt, hvorefter han d. 22de Decbr. blev halshugget. Om de nærmere Omstændigheder ved denne gruelige Misgjerning findes Intet.

4. Kun den yngste Sön, Frederik, som ved

Faderens Død kom i Biskop Hegelunds Hus, blev en ordentlig og hæderlig Mand. Han døde 1627 som Mag. og Sognepræst i Vindinge (nu Fuirendal) og Kvislemark.

5. Den ældste Datter, Anna, født 1575, blev gift med Biskop Hegelund (se S. 205).

6. Karen, født 1577, havde 1595 Bryllup med Niels Hansen, Hans Jessen Søhanes Sön (se S. 141). Han var ikke fri for at ligne sine Svogre i Voldsomhed og Lyst til Optöjer og var tillige en dårlig Person, som snart satte den Formue, både han og hans Kone havde arvet, overstyr. Familiens Kår vare således kun tarvelige, da den ramtes af en sørgelig Ulykke, idet Konen og et Par af Börnene omkom på en Sørejse mellem Sønderho og Ribe d. 12te Juni 1615.

7. Lisbeth ægtede 1604 Jens Andersen (Guldsmed), af en anset Familie i Ribe. Han var Kjøbmand og drev navnlig Øxenhandel; men det synes, som om den selvforskyldte Ulykke skulde forfølge And. Sörensens Slægt til det Yderste; thi 1625 indtraf den skrækkelige Begivenhed, at han under en Strid dræbte sin egen Broder, Hans Andersen. Om denne Begivenhed og dens Følger vil blive fortalt nærmere ved det nævnte År.

8. Marine, født 1587, havde 1605 Bryllup med Peder Jakobsen, Borger i Odense, en Sön af Biskop Jakob Madsen.

9. Ingeborg, den yngste Datter, ægtede omtr. 1615 Dr. Kristen Bording, Medikus i Ribe. Blandt deres Börn var den bekjendte Digter Anders Bording.[1])

Gjæsteboderne.

Samme År bleve Gjæsteboderne i Bredeslippe, som Borgmester Iver Nielsen omtrent 100 År tidligere havde ladet bygge, og som oprindelig bestode af 39 Friboliger

[1]) En udførligere Skildring af And. Sör. Klyns og hans Slægts Skjæbne er leveret af mig i „Saml. til jy. Hist. og Top." I, S. 219—304.

for fattige Folk, istandsatte eller ombyggede pâny. — Bestyrelsen af Stiftelsen var gået i Arv i Stifterens Familie og varetoges senest siden 1548 af Rådmand Oluf Steffensen[1]), hvem den var tilfalden med hans Hustru Marine Torbernsdatter, som nedstammede fra Iver Nielsen. Hun var overhovedet af meget gammel og anset Familie her i Byen, idet hun også nedstammede fra den bekjendte Borgmester Anders Bundesen, som levede i det 14de Århundrede og stiftede den hellige Barbaras Kapel ved Domkirken, hvor han lå begravet under en prægtig Messing-Ligplade (se 1ste Del, S. 212 fll. 565 fl.) Oluf Steffensen arvede derfor Vikariet til dette Kapel, og hans Familie havde fri Begravelse under Messing-Ligpladen.[2]) — Gjæsteboderne vedligeholdt han som Stifterens Arving. Han var ingenlunde nogen rig Mand (1570 skattede han efter 8 Sk.); men med Byrden fulgte en Fordel, næmlig Brugen af Kjeldstoft, som senere kaldes „de Rhoders Toft", østenfor Forstaden. Denne Toft var af Oluf Steffensens eller vel snarere hans Hustrus Forfædre bleven skjænket til forskjellige gejstlige Stiftelser, navnlig til S. Nikolaj Kirke, Nonneklosteret og Domkapitlet, dog således, at de beholdt en Forret til at få Jorderne i Fæste. Nonneklosterets Part af Toften tilfaldt ved Reformationen Kronen, S. Nikolaj Kirkes faldt til Kathrine Kirke, og begges Parter havde Oluf Steffensen i Fæste. Ved hans Død 1579 arvede Sönnen Anders Olufsen, som varBorger i Flensborg, senere Rådmand sammesteds, Fæstet på Kjeldstoft saavelsom Forstanderskabet for Gjæsteboderne. Disse lod han istandsætte eller ombygge og lod i Gavlen ud imod Grönnegade indhugge følgende Indskrift:

„Anno 1598 lod Anders Olufsen forbedre oc
„igien opbygge alle disse Gjesteboder, som ere stif-
„tede af hans Moders Forfædre, meere end for hundrede
„Aar, oc ved Mact holden af hans Forældre, Salig
„Oluf Staphensen Raadmand i Ribe, oc Marine Olufs,

---

[1]) En Broder til Lavge Steffensen, Biskop Hans Lavgesens Fader. — [2]) Terpager: R. C., S. 326.

„Arme oc siuge Riberbyes Indbyggere til beste, oc „Gudfryctige Christne til et gudelig Eftersiun.[1])

1624 var Anders Olufsen død, og såvel Fæstet på Kjeldstoft som Forstanderskabet for Gjæsteboderne gik over til hans Sön Oluf Andersen, som efter 36 Års Ophold i Venedig døde der 1647 (?). Stefan Rhode,[2]) som var Borger i Kjøbenhavn og gift med hans Søster, bestyrede, idetmindste i de første År, hans Sager i Ribe; men ved Oluf Andersens Død var Afgiften til S. Kathrine Kirke i mange År ikke bleven betalt, hvorfor der omtrent samtidigt med hans Død var bleven taget Dom over ham til Forbrydelse af Fæstet. Borgmester Hans Friis tilbød nu at ville give 1000 Dr. i Indfæstning, når han måtte få Toften med den sædvanlige (ubetydelige) årlige Afgift; men Ærkedegnen, M. Anders Romdorf, til hvis Regnskabsprovsti S. Kathrine Kirke hørte, erklærede, at Kirkens Enge altid fulgte Arvingerne, „da disse berettede, at dens Forfædre havde givet dem til Kirken på dette Vilkår.“ Efterat en Rudolf Olufsen, måske en Sön, i ethvert Tilfælde en Slægtning, af den sidste Ihændehaver, var død, overdrog Ærkedegnen derfor Fæstet til denne Rudolf Olufsens Søster, Dorethe, gift med en Peder Moritsen i Åbenrå, imod at han betalte de pådragne Restanser. Hans Friis klagede forgjæves til Regjeringen.

Senere havde en Anders Rhode i Kjøbenhavn, måske en Sön eller Sönnesön af den ovennævnte Stefan Rhode, Fæstet på Toften og i Forbindelse dermed Bestyrelsen af Gjæsteboderne, hvilke 2 Ting således endnu vedbleve at være forenede, uden at det nogensinde ret oplyses, hvorpå denne Forbindelse støttede sig. — Anders Rhode udlejede igjen Jorderne til En eller Anden i Ribe, som så tillige på hans Vegne førte Tilsynet med Gjæsteboderne, holdt dem vedlige, indsatte Fattige i dem og lod de Døde begrave, medens deres „ringe Bo“ tilfaldt ham i Erstatning. Ved Anders Rhodes pludselige Død 1684 havde de 2 Brödre Kristen og Hans Nielsen

[1]) Terpager: Inscr. Rip., S. 153. — [2]) Om denne Mand († c. 1639) se „Da. Saml., 2 R., VI, S. 29 ff. — Kbh. Dipl. V, S. 182, 222.

Tejlmand på denne Måde Lejemålet af Jorderne og Tilsynet med Boderne; til dem havde Anders Rhode engang, da han var her i Byen, leveret 100 Dr. til Istandsættelse af de sidste. I Byens Grundtaxt af 1682 opføres også de 39 Gjæsteboliger som tilhørende And. Rhode, men forordnede til Friboliger for fattige og svage Folk.

Efter And. Rhodes Død må hans Arvinger have undladt at gjöre Fordring på Fæstet, og dette gik således endelig ud af den Families Hænder, som havde haft det så længe. Den 29de Maj 1684 gav Biskop Lodberg i Egenskab af Kapitlets Ærkedegn de 2 Brödre Tejlmand selv Fæste på Toften, og de overtoge da i Forening dermed Vedligeholdelsen af og Forstanderskabet for Gjæstehoderne, men Familie-Traditionen manglede, og Boderne bleve forsömte. Hans Tejlmands Enke, Johanne Mulvad, erklærede senere, at da Andre begyndte at tilegne sig Lemmernes Efterladenskaber, havde de ikke længere villet befatte sig enten med Lemmernes Begravelse eller med Bodernes Vedligeholdelse. — Efter Brödrenes Død gik (middelbart eller umiddelbart) Kristen Tejlmands Part over til Rasmus Bundesen, som senere blev Amtsforvalter i Ribe og tilsidst Ejer af Herregården Søvig; men Hans Tejlmands Part gaves efter hans Død 1691 i Fæste til hans toårige Sön Kristen Hansen Tejlmand, som senere blev Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter, Ejer af mange Herregårde og Stamfader til den adelige Familie Tejlmann.

1726 nedsattes der en kongelig Kommission til at undersøge og påkjende nogle S. Kathrine Kirke vedkommende Ejendomsforhold. For denne Kommission gjorde „de Fattiges Inspektører“ i Ribe Påstand på at „de Rhoders Toft“ med tilliggende Eng tilhørte Gjæsteboderne. Dette vilde de bevise, dels ved det Forhold, der, som ovenfor fortalt, havde fundet Sted mellem Fæstet på disse Jorder og Forstanderskabet for samt Vedligehol-

---

[1]) Om denne Mand kan ses Dr. O. Nielsen: Skadst Herred, S. 133 fl. — Samme: Kort Fremstill. af Nørholms Hist., S. 13 fl.

delsen af Gjæsteboderne, dels derved, at de stode betegnede således og under And. Rhodes Navn i Landmålings-Matriklen. De vilde dog ikke nægte, at en Del af Toften tilhørte S. Kathrine Kirke. Noget retsligt Adkomstbrev, hvorpå deres Fordring kunde støttes, kunde de vel ikke fremlægge; men Kirkens Bestyrelse fandt sig dog, måske tildels, fordi „And. Olufsens og hans Dattermands, Stefan Rhodes, Arvinger, hvoriblandt Etatsråd og Stiftamtmand Reitzer, havde afstået deres Ret til de Fattige", i at slutte et Forlig af d. 18de April 1727, hvorefter Jorderne skulde udlejes på 1 eller flere År ad Gangen, og Afgiften deles lige mellem Kirken og Fattigvæsenet. Denne Ordning kunde egentlig først træde i Kraft, når de daværende Fæstemål vare udløbne; men af Hensyn hertil havde R. Bundesen tilbudt at afstå Engene om 8 År, og Tejlmand at afgive sit Fæste på den Betingelse, at hans gamle Moder beholdt Engen i sin Levetid.[1]) — I dette Århundrede er Toften med tilliggende Eng bleven udskiftet mellem Kirken og Fattigvæsenet; det sidstes Part er tildels bleven anvendt til Arbejdshuset og Gasværket, og nu er en Del både af Kirkens og Fattigvæsenets Grund bleven exproprieret til Anlæget af Jernbane-Stationen og Vejen fra denne ind til Byen.

1599 Stormklokken omstøbes

1599 blev Domkirkens store Stormklokke, som var bleven beskadiget ved Nedstyrtningen af en Del af det store Tårn 1594 (se. S. 201), omstøbt. Støbningen foretoges med Alb. Friis's Tilladelse i den gamle Bispegård og foretoges af Klokkestøberen Melcher (Melchior) Lucas fra Husum. Et første Forsøg, som foretoges d. 30te Avgust, mislykkedes; men d. 26de Septbr. gjentoges det med et heldigt Udfald. Klokkestøberen fik for sin Ulejlighed 130 Dr., og hans Folk 6 Dr. i Drikkepenge. — Den 26de Januar 1600 blev den såkaldte Tredieklokke ligeledes omstøbt, efterat også ved den den første Støbning var mislykkedes. — Endnu varede det dog nogen Tid, inden disse Klokker kunde ophænges, hvilket først skete

[1]) Stiftsarkivet, Capsa 33.

i September samme År. Den 19de blev Stormklokken hejset op i det store Tårn, d. 23de Tredieklokken i det lille Tårn, d. v. s. Marie-Tårnet, som stod på Sydsiden af Kirkens østlige Ende ligeoverfor det store Tårn. Stormklokkens Flytning synes på Grund af dens Störrelse at have været forbunden med Vanskeligheder; Resen fortæller i sit Atlas det Sagn, at Ingen mente at kunne trække den fra Bispegården hen til Kirkegården; men da skal Rektoren have opfordret Latinskolens Disciple til at prøve derpå, og de have udført det ganske alene. Af Byens Regnskaber ser man, at M. Lucas var kommen hertil pånу for at være tilstede ved Ophængningen, at Tovet til at hejse Klokken op i kostede 39 Dr., at Tømmermanden, som forestod Ophængningen, fik en „Æresskjænk" af 10 Dr. 1 Mk., og de Folk, som hejsede Klokken op, 2 Td. Øl at drikke. — Stormklokken hænger endnu i Tårnet og har efter Terpager (R. C., S. 351) følgende Indskrift: Anno 1599 lod Riberbye denne klokke støbe udi Alberti Friis Lensmandens oc Ib Thurnom oc Kjeld Jørgensen Borgemesters tiid. — Uth dem Feyr bin ich geflaten. M. Melchior Lucas Klockengeter to Husom hefft mi in namen Gades gegaten. — Verbum Domini manet in æternum. — Tredieklokken er derimod omstøbt pånу 1684.

I Anledning af det nye Århundrede, i hvilket vi indtræde, ville vi kaste et Blik tilbage på Byens Æmbedsstand siden 1575.

Lensmænd Albr. Friis.

Albret Friis til „Harritskjær" (Haraldskjær) afløste d. 1ste Maj 1580 Erik Lykke som Lensmand på Riberhus. Følgebrevene, dels til Kronens Bønder og Tjenere, dels til Præsteskabet, ere daterede d. 7de April; derimod er det egentlige Lensbrev først udstedt d. 28de Novbr. samme År. Lensmandens Genant er sat til 1300 Mark d., 10 Læster 6 Ort. Rug og Mel, 12 L. 6 O. Byg, 12 L. Havre, 14 Td. Smör, 20 Øxne, 167 magre Svin, 75 Får, 75 Lam, 100 Gjæs, 10 Tus. törre Hvilling, 10 Tus. Skuller; han skal holde Kongen 1 Nats Gjæsteri.[1]) —

[1]) Jy. Reg.

1581 blev han Medlem af Rigsrådet og blev samme År forlenet for 10 Ar med det såkaldte „Skarpenborgs Gods“ uden Afgift istedetfor Sebber Kloster, som han hidtil havde haft. — 1588, d. 11te Juni, fik han sit Lensbrev på Riberhus fornyet på gunstigere Vilkår, idet han kun skulde give Kongen 1000 Dr. årlig af Lenets visse Indtægt og af den uvisse beholde Halvdelen efter Regnskab, herunder dog ikke indbefattet Told, Cise og Vrag såvelsom Indtægterne af den gejstlige Jurisdiktion, hvilke Kongen forbeholdt sig alene. Samme Dag fik han endda Tyrrild Herred med Jelling Birk kvit og frit, og 1589 fik han en ny Begunstigelse, idet han fik Brev (af 21de Juli) på at nyde Halvdelen af de Sandtold-Fisk, som han oppebar i Lenet.[1]) — 1594 blev han forflyttet til Vestervig Kloster,[2]) 1596 til Åkjær; men derfra vendte han det næste År tilbage til Ribe, hvor hans Genant nu ansattes til 692 Dr., 4 L. 6 Ø. Rug, 4 L. 6 Ø. Byg, 12 L. Havre, 14 Td. Smör, 268 „Brændsvin“, 75 Får, 75 Lam, 100 Gjæs, 10 Tus. Hvilling og ligeså mange Skuller. Ladegårdene (?) skulde han have kvit og frit og Halvdelen af den uvisse Indtægt undtagen Told, Cise og Vrag. Når Kongen kom til Ribe, skulde Lensmanden holde hans Heste höjst 3 Dage med Havre og Rugfoder. Han skulde selv lönne og klæde Fogder, Skrivere såvelsom sine egne og Slottets Folk, og de måtte Intet have af Lenet uden Fogden sine Tiendepenge og Skriveren sin Skriverlön. Det bestemmes endvidere i dette Lensbrev, at al Indfæstning og alt Sagefald skal betales for 2 Trediedele med Penge og for 1 Trediedel med Øxne, og at Kongetienden ikke må bortfæstes for længere Tid end 3 År ad Gangen og kun efter Opbydelse til Tinge. Forresten vare Betingelserne omtrent de samme som i Vald. Parsbergs Lensbrev af 1594 (se Side 231).

Alb. Friis døde d. 24de April 1601 på Riberhus i en Alder af 59 År[4]) og blev den næstfølgende 4de Juni

---

[1]) Do.: 8de Febr. 1581. — [2]) Alt efter Jy. Reg. — [3]) I Anledning af sin Bortflyttelse tog han d. 29de Juni sit Skudsmål af 24 Mænd på Ribe Byting. — [4]) Han var næmlig efter Heg. Alm. (ved 17de Juni 1588) født d. 17de Juni 1542.

begravet i Skibet Kirke. Med sin Hustru, Ingeborg Gyldenstjerne, († 6te Septbr. 1591) havde han mindst 9 Börn, af hvilke en Sön, Kristofer,[1]) og 2 Døtre, Agnes[2]) og Jytta[3]) døde her i Byen för Faderen. Han efterlod 6 Døtre, af hvilke Sofie d. 10de Septbr. 1592 havde Bryllup på Ribe Rådhus med Frederik Munck til Oxvang og Kogsgård. Ribe By forærede Brudeparret en Sølvkande, som den havde ladet forfærdige til dette Brug; Sølvet til den havde kostet $43^3/_4$ Dr., og Arbejdslönnen $5^1/_2$ Dr. Efter Hofman's „Efterretn. om danske Adelsmænd" (I, S. 21. — Tab. II) skal hver af de efterlevende Døtre have arvet 27000 Rdlr. efter ham. Da han var så rig, er det forunderligt, at han ikke för sin Død havde udredet Betalingen for den gamle Bispegård i Ribe, som han 1598 havde kjøbt af Hospitalet, så at dette 1606 måtte erhverve Kongens og Rigsrådets Dom over Arvingerne for Kjøbesummen.[4]) 1620 tilhørte Gården Henrik Holck til Hvolgård, fra hvem den dels direkte, dels indirekte, for Störstedelen gik over i And. Sörensen Vedels Enkes og ældste Söns Besiddelse.

Det viser sig dog på flere Måder, at Alb. Friis må have været meget påholdende og pengebegjærlig. Ved et Kongebrev af 27de Jnni 1597 måtte han f. Ex. mindes om at betale Tolderen i Ribe, Thomas Jørgensen, Tolden for, hvad han havde ladet udskibe her fra Byen, da Tolderen ellers ikke kunde klare sit Regnskab.[5]) Et andet Kongebrev af 30te Juni 1596 havde måttet pålægge ham, at han uden Forhaling skulde betale Peder Mortensen Hegelunds Enke 100 Dr., som hun endnu ikke havde fået, skjönt han havde ført dem til Udgift i sit Regnskab for 1590. Hans mange Stridigheder i Pengesager med hans Formand, Erik Lykke, (se S. 149) må kanske også tildels tilskrives hans Havesyge. — I Byens Regnskab for 1593—94 findes følgende Udgiftspost, som

---

[1]) † 9de Marts 1591 i en Alder af $7^1/_2$ År. — [2]) † i Septbr. 1582 som spæd. — [3]) † 8de Juni 1599 (Heg. Alm.) — [4]) Se nærmere om denne Handel i den beskriv. Del, Kap. 15, § 3. — [5]) Jy. Reg. — [6]) Han var nemlig efter Heg. Alm. (ved 17de Juni 1588) født d. 17de Juni 1542.

synes at udvise, at han ikke var uimodtagelig for Bestikkelse: „Den 30te Decbr. leveret Borgmester Jens Andersen efter Rådets Befaling 50 Dr. til nogen Bestilling på Byens Vegne hos Albret Friis om det Jord, som Jens Trellund vilde have fra Byen". — Han ejede eller indrettede sig en Herregård, Gjerndrup eller Gjerndrupgård, som må have været det nuværende Øster- eller Vester-Gjerndrup, 2 Landsbyer i Brørup Sogn, 3 Mil fra Ribe; navnlig i Årene 1587 og 1588 har Ribe By afgivet en Mængde Ægter for at føre ham, hans Frue eller hans Folk derhen. — Ligeoverfor Byens Folk synes han at have været omgjængelig. Han var således 1583 Fadder til den senere Biskop Hegelunds Sön, Jørgen, og havde 1589 en Riber Borger, næmlig Hans Jessen Søhane, til Fadder for sin Datter Margrethe. Det Skrift af Hegelund, som er omtalt S. 212 og har til Titel: „A B C af Bibelske Ordsprog" er dediceret til hans dalevende 7 Døtre.

Valdemar Parsberg til Jernit (det nuværende Frisenborg) havde Riberhus i Forlening de 3 År (1594—97), i hvilke Alb. Friis var borte herfra. I Lensbrevet, som først er udstedt i Juni eller Juli 1594, bestemtes hans Genant til 650 Dr. og omtrent de samme Naturalier, som i Alb. Friis's første Lensbrev, men dog 5 L. Byg mindre. Indtægten af Ladegården overlades ham; men dens Drift må ikke medføre nogen Udgift for Kongen. Af den uvisse Indtægt tillægges der ham en Trediedel; dog forbeholder Kongen sig, som altid, Told, Cise, Vrag og Indtægten af den gejstlige Jurisdiktion. Han skal holde Slottet i god Stand, men må ikke begynde nogen större Bygning på det uden Kongens Tilladelse. Han skal holde Bønderne ved Lov og Ret og må ikke besvære dem med ny Indfæstning (i Anledning af Lensmands-Skiftet) eller andre usædvanlige Pålæg. Han skal tjene med 12 rustede Heste, inden Riget på sin egen, men uden Riget på Kongens Bekostning.[1]) — Om hans Levned og Virksomhed her på Stedet har jeg

Vald. Parsberg.

[1]) Jy. Reg.

ikke Meget at berette. Hans Hustru, Fru Ida Lykke, födte den 8de Decbr. 1595 en Datter, som d. 18de samme Måned blev døbt med Navnet Sofie. Han stod ligesom Alb. Friis i et venskabeligt Forhold til Biskop Hegelund; 1594 var han selv, 1596 hans Frue Faddere hos denne og i Juni 1595 gjorde de begge i Forening med Hegelund og hans Svigerfader, And. Sörensen Klyn, en Tur sammen til Sønderho.[1])

Borgmestre: Jens Andersen Guldsmed.

Borgmestre. Da Hans Pedersen Farninger d. 7de Avgust 1582 nedlagde sit Æmbede på Rådhuset i Lensmandens Nærværelse (se S. 154), udnævnte denne samtidigt Jens Åndersen Guldsmed til hans Efterfølger og lod ham aflægge Eden til sig på Kongens Vegne. Denne Mand var en Sön af Rådmand Anders Lassen i Ribe og født 1525. En Søster til ham, Gjertrud, var gift med Rådmand Peder Bruun, som tidligere havde været gift med Hans Tavsens Datter. Han synes at have været en meget yndet og agtet Mand: 1567 blev han Rådmand, 1573 var han Byens Pengemester, fra 1573 til 1586 Gildens (Fattigkassens) Forstander; men i denne sidste Egenskab blev han rigtignok Byen på de Fattiges Vegne skyldig lidt over 100 Dr., som endnu ikke vare betalte 1590. Efter den Måde, hvorpå i den Tid sådanne Kasser bestyredes, var der heri intet Uhæderligt; det viste kun hans Mangel på Evne. Han var i Virkeligheden en meget uformuende Mand, som 1589 kun skattede efter 6 Sk. Allerede ved hans Regnskabsaflæggelse 1580 var der „for hans Velvilje og for hans Skade i den store Ildebrand“ blevet ham eftergivet $32^1/_2$ Dr., som han var bleven skyldig på sit Regnskab udover de udestående Restancer. Da han døde d. 13de Juli 1595 efter mere end halvandet Års Sygdom, lånte Byen hans Enke 10 Dr. til hans Begravelse. — Han var gift med en Datter af Lydik Guldsmed;[2]) måske skriver hans Tilnavn „Guldsmed“ sig derfra, skjönt det

---

[1]) Alt efter Heg. Alm. — [2]) Denne Lydik Guldsmed havde flere Börn, blandt hvilke Anders Lydiksen Guldsmed, der igjen var Fader til den S. 223 omtalte Jens Andersen Guldsmed, And. Sörensen Klyns Svigersön.

også er muligt, at han en Tid har drevet Guldsmed-Håndværket. En Sön af ham, Niels Jensen, nævnes 1597. — Terpager omtaler[1]) et Portræt af ham, som var bevaret, med en latinsk Indskrift, i hvilken han rostes som en from, klog og alvorlig Mand.

Lavrids Thøgersen.

Lavrids Thøgersen blev i Juni 1584 indsat af Lensmanden som Borgmester i Peder Mortensen Hegelunds Sted. Han var født i Ribe 1517. Hvem hans Fader var, ved jeg ikke; hans Moder hed Maren Archesdatter og døde d. 10de Decbr. 1579 i en Alder af 96 År. Der nævnes 3 Søstre af ham, Maren, Karen og Inge, gifte med Rådmand, senere Borgmester Ib Tornum og Borgerne Peder Bosen og Henning Guldsmed, alle i Ribe. Han selv var 1546 til Marked i Kolding, hvor Jørgen Pedersen Rentemester kjøbte „Konfektsukker", „Peperkomyn" og Papir af ham til Hoffets Brug. 1549 havde han Bryllup med Karen, en Datter af M. Jens Kristensen Varder, den første Sognepræst ved St. Kathrine Kirke (se S. 71). Hun døde i Foråret 1570, blev begravet d. 2den April.[2]) Den 25de Novbr. samme År giftede han sig påny med Ingeborg Lambertsdatter, en Datter af den rige Rådmand Lambert Ibsen, hvorved han blev en Svoger til M. Jens Viborg (se S. 182). Iblandt Amerinus's Digte (Wittenberg 1576) findes et til ham, i hvilket Digteren anråber Gud om at begunstige hans Foretagender, hvad enten han deltog i Rådets Forhandlinger eller drog frem med „en dobbelthornet Hær" (bicorni exercitu) i fremmede Lande,[3]) eller hans Handelsskibe plöjede Havet. — 1571 kom han ind i Rådet, var 1584 Byens Pengemester og blev, som ovenfor fortalt, samme År Borgmester, 1590 tillige Forstan-

---

[1]) App. Inscr. Rip., S. 61. — [2]) Heg. samtidige Almanakoptegnelse. På Lavr. Thøgersens og hans 2 Hustruers Ligsten (Terp.: Inscr. Rip., S. 71 fl.) skal rigtignok have stået, at hun døde 6te Novbr. 1560 i sit 55de År; men disse Tal kunne umuligt være rigtige. Se S. 71. — [3]) Herved må udentvivl sigtes til, at han engang under Syvårskrigen mod Sverrig havde anført Byens Krigskontingent tillands og tilvands.

der for Gilden. Han ejede og bebode den nuværende Gjæstgivergård på Torvet, hvilken grundmurede Gård han rimeligvis har opbygget efter Branden 1580, og var en velhavende Mand. Hans Død indtraf Nytårsdag 1594; hans Enke overlevede ham i 26 År († 21de Febr. 1620). — Af sit første Ægteskab havde han 3 Døtre:

1. Lene, gift 1. med Oluf Nielsen, Borger i Ribe, Sön af Kanniken Niels Torkildsen (se S. 52). — 2. med Biskop Hemmet, om hvem der senere vil blive Tale.
2. Kirstine, gift med Rådmand And. Sör. Klyn (se S. 220).
3. Mette, gift 1572 med Bertel Nielsen Skrædder (se S. 102), efter hvis Død hun giftede sig påny med Povl Jensen Kræmer i Ribe.

Af hans andet Ægteskab kjendes 3 Sönner og 4 Døtre:

4. Lambert Lavridsen var en virksom Handelsmand, men forgik 1616 med Skib og Gods på en Rejse til Frankrig, hvorefter Familien gik fra Arv og Gjæld efter ham.

5 og 6. Jens og Oluf overlevede Moderen, men ere temmelig ubekjendte.

7. Karen, udentvivl den ældste Datter af 2det Ægteskab og derfor opkaldt efter den første Kone, blev d. 8de Novbr. 1590 trolovet med Niels Hansen, Hans Jessen Søhanes Sön (se S. 141, 223), men døde d. 11te Juni 1591, för Brylluppet.[1])
8. Marine blev 1602 gift med Hans (Pedersen) Vandel, en født Riber, som efter at have været efterhånden Slotsfoged, Ridefoged og Slotsskriver på Ålborghus, 1611 blev Tolder på Skagen, men vendte tilbage til Ålborg og blev Borgmester der.
9. Margrethe, g. 1603 med den senere Rådmand Bagge Pedersen i Ribe.

---

[1]) Dette findes i en Stambog, forfattet af Hr. Peder Jensen Hegelund, der døde som Præst i Daugberg 1809, efter Hans Jessen Søhanes Optegnelser i et Exemplar af Frederik d. 2dens Bibel.

10. Ingeborg, (født i sin Faders 75de År), g. 1617 i sit 25de År med M. Kristen Nielsen Friis, Lektor i Ribe.

Ib Tornum.

Det var et mærkeligt Træf, at atter begge Borgmestrene vare døde i det samme År, 1594, ligesom tidligere 1571 og 1584. I Lavr. Thøgersens Sted, som jo døde først, indsattes d. 4de Maj Ib Jensen Tornum. Han var en indfødt Riber, hvis Fader, Jens Tornum, som 1544 nævnes blandt Byens 24 Mænd og et Par Gange findes varetagende Byens Sager på Tinge, rimeligvis var fra Landsbyen Tornum i Lintrup Sogn. Sönnen Ib var 1574 Kirkeværge for St. Kathrine Kirke, blev 1578 Rådmand, var 1587—89 Gildens Forstander og udnævntes 1594 til Borgmester. Lidt underligt lyder det, når det i Tingbogen for 1584 hedder, at han den 4de April udlagde 5 Dr. i Faldsmål til Kongen for et Stik i Hans Lavridsen Møllers Dör, „uagtet han ikke havde gjort dette Stik, men blot for ikke at sætte Tovsmænd i Fare eller Trætte for den Sag". Mølleren udlagde ligeledes 5 Dr., „for at Tovsed måtte være tilbage" (bortfalde). Han døde den 14de Juni 1602 og gav kort iforvejen 50 Dr. til Gilden. Han havde været gift med Marine Thøgersdatter, Borgmester Lavr. Thøgersens Søster, som overlevede ham og døde Juledag 1611. Ved Skiftet, som holdtes d. 3die Januar 1612, opgjordes Formuen til 10,000 Dr., hvoraf Halvdelen tilfaldt Sönnen Peder Ibsen. Den anden Halvdel blev delt mellem Datteren Anne, som siden den 24de Novbr. 1584 var gift med Borgmester Kjeld Jørgensen, og en anden unævnt, men dengang afdød, Datters Börn med en Ribe Borger ved Navn Lambert Knudsen, med hvem hun var bleven gift d. 25de Oktbr. 1590.[1]) Blandt disse Börn var en Datter, Kirstine, som senere blev gift med Villum Pedersen Trellund, der var dansk Skoleholder, først i Ribe, derpå i Kjøbenhavn.

Kjeld Jørgensen.

Kjeld Jørgensen. Da Borgmester Jens Andersen Guldsmed var død den 13de Juli 1594, synes

[1]) Om Skiftet se Heg. Alm. — Ligstenen over Ib Tornum og Hustru (Terp.: Inscr. Rip., S. 131) er meget kortfattet.

Lensmanden at have været i nogen Forlegenhed med Valget af hans Efterfølger. Det havde hidtil været en fast Regel her i Byen, at altid en af Rådmændene indtrådte i en ledig Borgmesterplads; men ved denne Lejlighed må Lensmanden, måske også Borgerskabet, have fundet de daværende Rådmænd mindre skikkede til en sådan Forfremmelse og derimod have kastet Öjnene på en Mand udenfor Rådet, næmlig Kjeld Jørgensen. For at der dog ikke skulde ske noget Brud på den hidtil fulgte Regel, indrettedes det således, at Borgm. og Råd 16 Dage efter Jens Guldsmeds Død valgte Kjeld Jørgensen ind i Rådet,[1]) og at Lensmanden derefter lod Borgmesterpladsen stå ledig til ind i næste År og da besatte den med den nye Rådmand. Hvilken Dag han blev indsat som Borgmester, vides ikke; men Borgmesterlisten på Rådhuset angiver Årstallet 1595[2]) — På samme Liste angives, at Kjeld Jørgensen var født i „Olet“ i Fyn, hvilket Sted er mig ubekjendt. Efter Ligstenen over ham[3]) var han født 1549 eller 1550 og havde først i 6 År været Slotsfoged og Skriver på Riberhus, derpå Tolder i 30 År og Borgmester (for Störstedelen samtidigt) i 28 År. — Som Slotsfoged og Skriver i Forening forekommer han 1582 og er vel forbleven i disse Stillinger til 1587. Den 1ste Febr. 1588 blev han trolovet og d. 24de Novbr. samme År gift med den nys omtalte Ib Tornums Datter Anne. 1590 blev han Tolder; idetmindste fik den hidtilværende Tolder, Thomas Jørgensen, under 31te Avgust Ordre til at udlevere Toldæmbedets Brevskaber til ham,[4]) muligvis på Grund af Kassemangel. Kjeld Jørgensens Bestalling som Tolder er dog først udstedt d. 30te Avgust 1591. Der tillægges ham ved den 100 gl. Dr. i Lön og 12 Dr. til Fortæring ved Regnskabets Aflæggelse (i Kjøbenhavn). Desuden skulde han være fri for Skat, Vagt og anden borgerlig og Byens

---

[1]) Samme Dag blev dog også Kristen Lavgesen, en Broder til Biskop Hans L., valgt til Rådmand. — [2]) Rimeligvis er det sket under Hegelunds Fraværelse på hans Kjøbenhavnsrejse i Begyndelsen af Året. — [3]) Terp.: Inscr. Rip., S. 131 fl. — [4]) Jy. Tegn.

Tynge. Den 16de Juli 1592 tog han Borgerskab i Ribe.[1]) Hvorledes han 1594 blev Rådmand og 1595 Borgmester er allerede fortalt. Kort efter forså han sig som Tolder, som det synes, ved at se igjennem Fingre med, at nogle Græsøxne bleve drevne ud af Kongeriget ind i „Fyrstendömmet“ (Hertugdömmet); men d. 27de Maj 1596 udgik der et Kongebrev til Lensmanden på Riberhus om, at Tiltale imod ham for denne Sag kunde falde bort, da Kongen havde tilgivet ham.[2]) Den 4de Juli 1602 fik han Bevilling på at anlægge en Vejrmølle udenfor Ribe, „eftersom det var Borgerne til Gavn“; dog måtte disse ikke føre deres Korn til Vejrmøllen, når de kunde få det malet i Byen, d. v. s. på Vandmøllerne, som alle egentlig tilhørte Kongen.[3])

Det bör fremhæves til Kjeld Jørgensens Ære, at han vovede at optræde imod Tidens herskende Overtro ved såmeget som muligt at holde sin Hånd over de stakkels Fruentimmer, som bleve anklagede for Trolddom. Da således Bodild Harchsdatter 1610 var bleven tovssvoren for Trolddom af et Kirkenævn af 15 Mænd, dömte Borgm. og Råd den 26de Oktbr. såvel denne Tovsed som et mod hende aflagt Vidnesbyrd ugyldige.[4]) At man især har tilskrevet Kjeld Jørgensen, som dengang var ældste Borgmester, dette Resultat, ses deraf, at Niels Hansen (rimeligvis And. Sör. Klyns Svigersön) d. 11te Febr. 1611 offentlig sagde til Borgmesteren, at han var bedre til at forsvare Troldkvinder end andet godt Folk. 1614 blev der dog fældet en ny Tovsed over Bodild, og da hun selv, rigtignok på Pinebænken, erklærede sig skyldig, bleve Borgm. og Råd dennegang nødte til at dömme hende til Bålet; men da man derpå vilde angribe hendes formentlige Medskyldige, som hun på Pinebænken havde udlagt, kasserede Borgm. og Råd disse Udlæggelser, skjönt en anden Borger, Mads Askov, truede med, at han i det Tilfælde vilde anklage dem, først for

---

[1]) Borg.-Bog. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) 1604 nævnes „Sören Møller i Vejrmøllen“; men 1618 var den ødelagt, og det varede derefter længe, inden der påny blev anlagt en Vejrmølle ved Ribe. — [4]) Grönlund: Hexeprocesser, S. 50 fl.

Lensmanden, derefter for Kongen (Kristian d. 4de), som begge vare ivrige Hexeforfølgere. — Om Kjeld Jørgensens Død, som først indtraf 1623, og hans Efterladte vil senere blive talt.

Sognepr. ved Domk.: Peder Hegelund. Mads Pors.

Da M. Jakob Madsen Vejle 1587 afgik som Sognepræst ved Domkirken, blev M. Peder Hegelund hans Efterfølger. Om denne Mand er fortalt ved År 1595 i Anledning af hans Udnævnelse til Biskop. Som Sognepræst efterfulgtes han af M. Mads Andersen Pors. Denne Mand var født i Horsens, hvor Familien Pors havde blomstret i længere Tid.[1]) Hvorfra han har dette Tilnavn, er dog usikkert, da hans Fader, Anders Madsen, som var Borgmester, men fratrådte Bestillingen för sin Død d. 1ste Maj 1601,[2]) ikke nævnes med dette Navn, medens dog også en anden Sön, Anders Pors, bærer det![3]) Hans Moder var rimeligvis Anne Olufsdatter, en Datter af Rådmand Oluf Staby i Ribe[4]), altså en Søster til den senere Borgmester Hans Olufsen Riber i Horsens. Forbindelsen med Ribe forøgedes, da Faderen efter Anne Olufsdatters Død giftede sig med en Datter af Biskop Hans Tavsen (se S. 90). — Sönnen er rimeligvis den „Madtz Porsø“, hvem Kongen 1579 anbefalede Professorerne til at nyde et af de kongelige Rejsestipendier, hvis de befandt ham værdig dertil; han havde angivet, at han i nogen Tid havde studeret i Kjøbenhavn og nu agtede at fortsætte sine Studier udenlands, men manglede Midlerne dertil, da hans Mødrenearv var opbrugt.[5]) Efter Hjemkomsten skal han et Par År have været Skolemester i sin Fødeby; men d. 7de Maj 1585 blev han af

---

[1]) Fabricius: Horsens Kjøbst. Beskr. og Hist., S. 196. — [2]) Hegelund omtaler i sine Alm.-Optegn. hans Død på følgende Måde: „Gammel Anders Mathssön (M. Mathsis Fader), som havde været Borgmester udi Horsens, døde“. — [3]) Han forekommer i Ribe Tingbog ved 7de Marts 1621, da han på sin Broders Enkes Vegne sælger et Stykke Jord. — [4]) Ribe Tingbog, d. 27de Avg. 1573: And. Madsen, Borgm. i Horsens, og Hustru, Anne Olufsdatter, skjøde Peder Lambertsen og Hans Olufsen, Oluf Stabys Sön, al deres Arv efter hendes sal. Fader, Oluf Staby, og Moder, Else. — [5]) H. Rördam: Kbhns. Univ. Hist. III, S. 297 fl.

Biskop Hans Lavgesen, som var Svoger til hans Stifmoder, ansat i samme Stilling ved Ribe Domskole og beklædte den derefter til d. 14de Juli 1590, da han frasagde sig den, uvist, af hvilken Grund.

Ved Mikkelsdag 1592 overtog han Skolemester-Æmbedet i Bogense, som vistnok har været meget ringere end det, han opgav i Ribe. Det har rimeligvis hjulpet ham til denne nye Stilling, at han stod i Begreb med at ægte Anne Pedersdatter, en Datter af den forrige År afdøde rige Rådmand Peder Baggesen i Ribe; hans tilkommende Hustrus Faster var næmlig gift med Biskoppen i Fyn, M. Jakob Madsen Vejle (se S. 159). Brylluppet stod derefter d. 26de Novbr.[1]); men allerede, da Biskoppen d. 8de Decbr. samme År kom til Bogense for at visitere, klagede Borgm. og Råd over, at deres nye Skolemester forsömte Skolen. Det lykkedes dog Biskoppen at forsone Parterne, efter at han havde givet Mads Pors en dröj Irettesættelse. Det var dog ikke længe, han blev i Bogense. Ved Påske næste År tiltrådte hans Eftermand;[2]) men allerede under 4de Marts tilstås der Mads Pors ved et Kongebrev 2 smalle Læster Korn årlig af Ribe Stifts Indkomster til Hjælp til hans Underholdning, indtil han kunde få et eller andet gejstligt Æmbede.[3]) Han bode imidlertid i Ribe, hvorfra han, som Hegelund fortæller, d. 19de Febr. 1594 begav sig på Rejsen til Frankfurter-Messen, hvorfra han først kom hjem d. 10de Juni. Han havde der udgivet et Slags latinsk og græsk Ordbog, tilegnet Kristian den 4de, hvis Portræt findes foran i Bogen. Tilegnelsen, som er höjst smigrende, er dateret Frankfurt d. 2den Maj 1594.

Næste År blev Sognepræstens Æmbede ved Domkirken ledigt, og Mads Pors's mange Svogre og Venner i Rådet benyttede nu Lejligheden til at vælge ham til

---

[1]) Et Bryllupsdigt i denne Anledning, forfattet af hans tidligere Discipel i Ribe, Jakob Bornum, findes i den Hjelmstjerne'ske Samling af Bryllupsdigte m. m. under Nr. 3813. Digterens Lovtaler over ere vel ikhe til at stole på. — [2]) Om hans Stilling i Bogense se Joh. Madsens Visitatsbog, S. 292. — [3]) Jy. Reg.

denne Stilling. Valget foregik på Skjærtorsdag, d. 17de April, og allerede d. 21de, anden Påskedag, blev han ordineret. Hans Virksomhed blev dog heller ikke her til stor Fornöjelse. Om en Ligtale, som han 1611 holdt over Fru Magdalene Sehested, Movr. Podebusks Enke, siger Hegelund, at den var höjttravende og fuld af Smiger; men værre var det, at han neppe var nogen ganske hæderlig Mand og dertil meget lidenskabelig og stridslysten, hvorved han lagde sig ud med mange Mennesker, ikke mindst med sine Nærmeste. Langvarige Stridigheder havde han med sin Hustrus Stiffader, Rådmand Bertel Struck, og tildels med sine Svogre. Kort efterat han havde givet Afkald for sin Kones Fædrenearv, opstod der 1598 Proces mellem ham og Bertel Struck angående flere gjensidige Fordringer og om Værgemålet for hans Kones yngre Søskende. For denne Gang synes dog Striden at være bleven nogenlunde bilagt; men da Svigermoderen var død 1602, begyndte Striden igjen. Börnene forhalede Skiftet efter hende, og Bertel Struck fordrede d. 21te Marts 1603 på Tinget, at det skulde føres til Ende, hvorimod Mads Pors gjorde nogle, som det synes, ugrundede Indvendinger. — Snart derefter er vistnok Skiftet blevet sluttet; men nu blev man uenig om Afkaldet. Først i Slutningen af 1604 blev der på Riberhus under selve Lensmandens, begge Borgmestrenes og nogle af Rådmændenes Mægling sluttet en skriftlig Overenskomst imellem dem, hvorefter Mads Pors d. 2den Novbr. på Tinget tilbød Bertel Struck at give ham Afkald for Arven på sine egne og flere af sine Medarvingers Vegne. Der må dog endnu have været Noget ivejen; thi i Virkeligheden blev Afkaldet først givet den 7de Juli 1606.

Imidlertid var der bleven ført en anden hårdnakket Strid i Anledning af, at Mads Pors d. 28de Juli 1603 havde afkjøbt en af sine unge Svogre, Hans Pedersen, al hans Fædrene- og Mødrene-Arv, måske mod noget Vist årligt, sålænge han levede. Kort derefter rejste Hans Pedersen bort, og da han formentes at være død i Udlandet, fandt hans øvrige Arvinger sig meget

brøstholdne ved den ovennævnte Arvepagt. Det kom til en Proces herom, som af Byfogden d. 1ste Marts 1605 henvistes til Borgm. og Råd. Hvor bitter Stemningen på denne Tid var, ses deraf, at Mads Pors d. 18de samme Måned førte Vidnesbyrd på Bytinget om, at Bertel Struck havde været i Skolegade udenfor hans Præsteresidens, Snagdal, og ladet sig høre med megen Banden, og da hans Stifdatter, Mads Pors's Hustru, havde spurgt ham, om det var dem, han mente, havde han svaret „Ja". Samme Dag krævede Mads Pors Husleje af Bertel Struck for nogle Sager, som denne havde haft stående i sin hidtilværende Bolig (Porsborg), som ved Skiftet var bleven tillagt Mads Pors's Hustru.

Den 26de Juli (1605) foretoges Sagen om Arvepagten for Rådsturetten. Bertel Struck fremstillede den på følgende Måde: Hans Pedersen havde allerede i sine umyndige Ar ved ufornuftige Handler sat en Del af sin Formue overstyr, hvorfor det efter Øvrighedens Befaling var bleven forkyndt fra Prædikestolen i begge Byens Kirker, at „Ingen i så Måde måtte handle og kjøbslå med godt Folks Börn uden deres Forældres og Formynderes Villie og Vidskab". Ved Skiftet efter sin Moder havde han derfor også selv bedt sin Stiffader og sin ældste Broder, Bagge ~~Baggesen,~~ om at annamme hans Gods under deres Hænder, indtil han blev myndig. Han havde endogså udstedt en skriftlig Erklæring herom, hvilken Mads Pors havde modtaget, for efter Løfte at få den forseglet af Borgmestrene; dette Løfte havde han ikke alene ikke opfyldt; men de havde ikke engang kunnet få Brevet tilbage fra ham; derimod havde han fået Hans Pedersen til at udstede det omtalte Arvekjøbsbrev til ham. — Imod dettes Gyldighed protesterede nu Bertel Struck og Bagge Pedersen af flere Grunde, 1. på Grund af Forbuddet fra Prædikestolen, — 2. fordi Ejendommene ikke vare lovbudne efter Stadsretten, — 3. fordi Hans Pedersen selv havde kjendt sig umyndig under deres Værgemål, — 4. fordi Svendbarn efter Loven (jydske Lov) I, 36 ikke måtte sælge sin Jord, förend det var 18 År gammelt, — 5. fordi H. P. på den Tid var

fordelt til Riberting, — 6. fordi Præster ikke måtte bruge Kjøbmandskab. Endelig fremlagde Bertel Struck et Kongebrev af 1580 til Ribe Borgere om, at alle Huse og Ejendomme skulde afhændes og pantsættes til Bytinget og intet andet Sted.

Mads Pors fremlagde herimod sin skriftlige Beretning: Hans Kjøbebrev med Hans Pedersen var underskrevet foruden af denne selv af Bagge Pedersen og Svogrene M. Iver Iversen (Hemmet) og Klement Olufsen, fremdeles af begge Borgmestrene underskrevet og forseglet, dernæst læst og forkyndt på Tinget og Rådhuset i Bertel Strucks og Bagge Pedersens Nærværelse. — Forbuddet fra Prædikestolen kunde ikke gjælde, efterat H. P. var bleven sin egen Værge. — Med Hensyn til, at Præster ikke måtte drive Kjøbmandskab, beråber han sig på sit Sogne-Skudsmål, taget i Domkirken Söndagen Invocavit 1605, som lød på, at menige Sognemænd endrægtig svarede, at de Intet vidste imod hans Lærdom, Levned eller Omgjængelse, eller at han havde givet nogen Forargelse med Kjøb og Salg til Forhindring eller Skade for borgerlig Næring. — Arvekjøbet var til H. P.s Bedste (hvis han levede). — Denne havde ved dets Atslutning været over 15 År og derfor efter Lovens I, 7 myndig. — Kjøbstedgods var Løsøre og behøvede derfor ikke at lovbydes.[1]) — Bert. Str. og Bagge Ped. havde gjort Uret deri, at de havde stedt H. P. i Dele (ɔ: tilladt, at han blev fordelt) for en ringe Penges Skyld og senere uden hans Vidende tilkjøbt sig samme Delsvidner; disse vare desuden ikke påskrevne enten til Snapsting eller Drikting, hvorfor han mente, at de vare magtesløse. — Endelig var det vedtaget ved en Kontrakt, gjort imellem dem d. 5te Septbr. 1604 på Riberhus, at de skulde være forligte om alle Irringe og Trætte, som havde været imellem dem, hvilken sidste Handel og Kontrakt burde fortage alle tidligere Sager.

Dommen lød på, at da Kjøbebrevet var underskrevet af Bagge Pedersen, som var rette Værge i det Tilfælde, at Broderen ikke var myndig, og da Bert. Str.,

[1]) Denne almindelige Bestemmelse i Landsloven kunde dog ikke gjælde i Ribe, hvis Byret (§ 49) udtrykkelig fordrede Lovbydelse til nærmeste Slægtninge.

Bagge P. og øvrige Medarvinger havde antvordet M. Mads Pors Godset af fælles Bo, og da fremdeles Hans Ped. ikke var stævnet, vidste Borgm. og Råd ikke mod Fogdens Dom at sige. — Udtrykket synes unöjagtigt, da Fogden siges at have henskudt Sagen til Borgm. og Råd; men Meningen er da klar. — Den 21de Februar 1606 sluttede alligevel Mads Pors et Forlig med Bertel Struck, hvorved han frafaldt Arvekjøbet, og da Stridighederne imellem dem endnu vedbleve, vedtoge de (tilligemed Bagge P.) d. 13de Juli 1607 på Tinget at voldgive dem til nogle Mænd, hvortil Mads Pors på sin Side valgte Rådmand Jens Lavgesen, og Bertel Str. og Bagge P. gjensidigt hinanden. Efter den Tid var Forholdet bedre, om end ikke godt.

Af Mads Pors's Stridigheder med Andre vil jeg anføre, at den tidligere omtalte Hans Kristensen Bartskjær 1596 anklagede ham for en Skade, som han havde tilföjet et af hans Börn. Mads Pors vilde ikke anerkjende Byfogden for sin Dommer, men blev dog tilsidst dömt til at betale for Barnets Helbredelse efter Lensmandens, Borgm. og Råds og andre Dannemænds Sigelse. Også med andre Folk havde han Strid; men især må mærkes den, som han havde med M. Niels Glud, Sognepræst for St. Kathrine Kirke. Efter en Angivelse af Resen i hans Atlas skal han allerede 1603 have haft en Strid med denne, ifølge hvilken det blev ham forbudt at prædike. Herom ved jeg Intet; men 1616 opstod der en ny Strid imellem dem om nogle Boder, som hørte til Niels Gluds Kannikresidens. Mads Pors blev først af Kapitlet, derpå ved Herredagen dömt til at betale Niels Glud 9 Års Indtægt af disse Boder med 28 Rdl. årlig; ved Herredagen, hvor han ikke var mødt, dömtes han tillige til at betale Niels Glud og Dr. Kristen Bordum, hvilken sidste var mødt på Kapitlets Vegne, henholdsvis 40 og 80 Rdl. i Kost og Tæring. Da de nu ved Bytinget tiltalte ham for disse Penge, vilde han udbetale dem i lutter Markstykker og Otte-Skillinger; men de vilde kun modtage dem i hele Rigsdalere. De lode ham derfor fordele, og disse Dele stadfæstedes af Rådstueretten d. 4de Oktbr. samme År.

Hans Afskedigelse og Død.

Værre blev det dog for Mads Pors, at Kongen d. 16de Juni samme År havde ladet et Brev udgå til Lensmanden på Riberhus om, at han ved den sidste Herredag var kommen i „Forfaring“ om, at „M. Mads Pors i adskillige grove Måder skal have forset sig og gjort det, som en Sognepræst og Guds Ords Tjener ikke sömmer, egner og vel anstår“. Lensmanden skal derfor lade ham tiltale, skjönt Vidnesbyrdene ikke ere tagne på fersk Fod, fordi man ikke tidligere har haft nogen Kundskab om dem.[1]) — Sagen er altså noget ældre; men Terpager sætter den dog i Forbindelse med Processen med Niels Glud, som jo var forhandlet på sidste Herredag. Han siger næmlig udtrykkelig i en af sine Excerptbøger (den, som nu findes i Kristiania), at Mads Pors 1616 blev afsat fra Æmbede og Kald af Lensmanden „formedelst en Beretning, han indlagde på Riber Kapitel, indstillet på M. Niels Glud„. Måske har den egentlige Grund dog været en anden. En bekjendt samtidig Forfatter (Hr. Bertel Knudsen Aqvilonius i Skåne) taler næmlig i et Brev 1615 med Harme om en Mængde usömmelige Vittigheder af Pors, som netop på den Tid vare komne i almindeligt Omløb.[2]) Da der ikke kjendes noget trykt Skrift af Pors, hvortil der hermed kan sigtes, har disse Usömmeligheder rimeligvis kun existeret i håndskrevne Exemplarer, som udbredtes langsommere, og som derfor, skjönt noget ældre, først nu vare komne til Regjeringens Kundskab. — Nærmere Oplysninger om selve Processen imod ham savnes, men det er sikkert, at han afgik fra sit Æmbede samme År 1616.[3]) — Den almindelige Mening synes dog at have været, at han var bleven behandlet temmelig strengt, og derfor at have søgt en hemmelig Grund hertil. Der dannede sig derfor et Sagn om, at Grunden til Kongens Vrede på ham var, at han i den tidligere omtalte Tilegnelse til Kongen af sin Ordbog (se S. 239), hvor smigrende denne end ellers var, havde indskudt et Ord, der kunde opfattes således, som om Rosen var Ironi.[4])

[1]) Jy. Tegn. — [2]) „Ny kirkeh. Saml.“ III, 3, S. 274. — [3]) Hans Lön af Byen ophørte ved Mikkelsdag 1616. — [4]) Se Resens Atlas.

Han vedblev efter sin Afsættelse at bo i Ribe og begyndte at handle i det Store med Stude og andre Varer; men hans Pengesager kom snart i Uorden. Allerede i Avgust 1617, og endnu mere næste År, tiltaltes han for större Poster af Handelsgjæld og dömtes til at betale dem, først på Tinget, dernæst på Rådhuset; men i November var han død. — Til hans Kones Mødrenearv hørte den store og solide Gård, som hendes Fader havde ladet opføre på det østlige Hjörne af Stenbogade og Torvet, hvilken Gård efter Mads Pors fik Navnet Porsborg, og hvis Hovedbygning står endnu. Ind i denne flyttede han 1603, hvorimod han lod både sin Præsteresidens og sin Kannikresidens forfalde. Over den første lod Magistraten allerede 1606 tage et Syn, hvorefter dens Istandsættelse vilde koste 200 Dr. 1615 toges et nyt Syn, hvorefter den var ganske forfalden; den 17de Novbr. gav Magistraten Last og Klage over M. Mads Pors, fordi han ikke bebode sin Residens og derved foranledigede, at den forfaldt. Den 14de Decbr. udstedte han en Erklæring om, at han, da han af Borgm. og Råd blev „æsket“ til Sognepræst, havde forpligtet sig til at vedligeholde sin Residens; da han senere var flyttet ud af den og havde udlejet den til Andre, var den kommen i Forfald; han forpligter sig derfor nu til at flytte tilbage til den inden Pindsen med Kone, Börn, Liberi (Bogsamling) og andet Bohave, søge Dug og Disk, opholde Ild- og Arnested der, istandsætte og fremtidig vedligeholde Gården; dog skulde han ikke være forpligtet til at opbygge den igjen efter Ildebrand eller anden sådan „overfaldende“ Våde; 8 Fag Stald, som havde været forfaldne för hans Tiltrædelse, vilde Byen lade istandsætte. — Efter hans Afgang kom det til et Forlig mellem ham og Byen, hvorefter han slap med at betale 100 Rdl. til Bygningernes Istandsættelse.

Hans Efterladte.

Kannikresidensens Bygfældighed lod Kapitlet i Juni 1621 vurdere, og den må have været betydelig; thi den „nødtørftige“ Istandsættelse ansattes til omtr. 870 Dr. På Grund af Enkens dårlige Forfatning tillod Kongen

dog under 11te Oktbr. samme År,[1]) at den forfaldne Residens måtte sælges, og i dens Sted kjøbes en Gård, som M. Jens Kansler (Jens Viborg) havde efterladt sig, således at Enken betalte Forskjellen i Prisen. — Derimod måtte Enken betale en Gjæld, i hvilken hendes Mand i sin Egenskab af Kirkeværge var kommen til Domkirken, nærmlig 580 Rdl., som han havde oppebåret af de Penge, som Kongen havde bevilget til Domkirkens Bygning, og desuden 93 Dr. 1 Mk. 3 Sk. efter sit sædvanlige Kirkeværge-Regnskab. — Da hertil kom den store Handelsgjæld, som Manden havde efterladt sig, er det ikke forunderligt, at Enken var i den mest trykkede Stilling uagtet den ikke ubetydelige Formue, som hun havde arvet efter sine Forældre. Den 30te April 1621 udstedtes der et kongeligt Ridebrev til 2 Adelsmænd i Omegnen og 2 Borgere i Ribe om inden 6 Uger at ride for hendes Gård og enten strax få Betaling af hende eller gjöre Udlæg i hendes Gods for 120 sl. Dr. og 260 Rdl. med Renter og Skadegjæld, som hun skyldte henholdsvis Mogens Kås til Støvringgård og Hans Dyre til Boller (i Vendsyssel); hvis hun ikke fyldestgjör dem inden 6 Uger, skal hun römme som andre fredløse Folk.[3]) I de følgende År var M. Johan Schrøder, Præst i Haderslev, en af hendes værste Kreditorer. Han fik ligeledes ved Ridemænd gjort Indførsel i hendes Gods og navnlig i et grundmuret Hus, som lå ombygget inde i Porsborgs Gård; men Ridemændene havde glemt at udlægge ham en Vej ind til dette Hus, hvilken Forsömmelse Borgm. og Råd derfor under 29de April fik Befaling til at oprette.[4]) Gjælden til denne Mand kom hun dog ud af; thi d. 18de Avg. samme År pantsætter hun Apotheker Johan Pouch en Del af sit Hus for 300 Rdl., som han „i hendes store Nød“ havde lånt hende til at betale Resten af den Gjæld, for hvilken Magisteren havde forfulgt hende med Rigens Ret. -- Dette

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smst. — [3]) Efter den kongelige Forordning af Decbr. Måned samme År om „Rigens Ret og Dele“ skulde Ridebrevet derimod ikke indeholde Noget om Fredløshed. — [4]) Jy. Tegn.

er kun enkelte Exempler på de mange Sager, som hun havde af denne Art. — Hendes Smykker måtte hun naturligvis også skille sig ved, idet hun pantsatte dem og ikke kunde indløse dem. Således lod Slotsskriveren, Villum Hansen, d. 8de Juli 1619 vurdere en Guldkjede, vog 23 Lod 1 Kv., som han havde i Pant af hende for 100 Dr. Den vurderedes til 6 Rdl. (à 42 Sk. l.) Loddet, altså ialt til omtr. 140 Rdl. På samme Måde gik det næste År med en Guldkjede på 18 Lod $3^1/_2$ Kv., som vurderedes til 10 Dr. (à 32 Sk. l.) Loddet, og som hun erklærede ikke at kunne indløse, fremdeles 1622 med en 3die Guldkjede på 17 Lod tilligemed noget Sølvtöj.

Enken levede endnu 1633, da hun solgte en Abildhave på S. Hans Holm til Biskop Jersin, men må være død senest ved Nytår 1641. Hun var dog ved sin Død endnu Ejer af Porsborg, som tilfaldt hendes Arvinger. Blandt disse var Sönnen Peder Pors, der som Student besøgte England og Holland. 1615 kom han hjem til Fædrenelandet og lod sig indskrive ved Kjøbenhavns Universitet, blev 1616 Skolemester i Ringkjøbing, 1618 Præst i Vilslev, hvor han døde 1646. — En anden Sön, Sören, tog i Decbr. 1617 Borgerskab i Ribe, men antoges 1618 at være død i Norge, hvorfor hans Moder og Søskende opsagde Arv og Gjæld efter ham. Ved denne Lejlighed nævnes en Søster ved Navn Maren, som ligeledes må være død för Moderen; men en anden Søster, Anne, blev 1617 gift med Hr. Hans Nielsen i Gram, der den 27de Marts 1618 ved Ribe Byting eller Gjæsteting lod tage et Tingsvidne om, at han 14 Dage för Trinitatis lod M. Mads Pors beskikke om, hvad han vilde give ham i Medgift med sin Datter, og at M. Mads svarede, at han ikke vilde udlove rede Penge, men at han vilde „forhandle“ sig således mod sin Datter og Hr. Niels, at Alle hans skulde takke ham godt derfor. Datteren døde 1635, men efterlod sig Börn, som arvede Andel i Porsborg efter deres Mormoder.

Kap. ved Domk.

Kapellan ved Domkirken var siden 1579 Hr. Jakob Hansen Buch. Da han forblev i denne Stilling lige

Jak. Ha. Buch.

indtil 1629, vil jeg opsætte den udførligere Omtale af ham til en senere Tid.

Sognepr. ved St. Kathrine K.: Niels Sör. Glud. Kap ved samme K.: Jak. Jensen Jandrup.

Da Hr. Jakob Sörensen døde 1580, efterfulgte M. Lavrids Ægidiussen ham som Sognepræst ved S. Kathrine Kirke. Hans Levned er skildret S. 163 fll. Han efterfulgtes 1596 af M. Niels Sörensen Glud, hvis Levned strakte sig langt ind i det 17de Århundrede og derfor vil blive skildret senere. — Kapellan ved samme Kirke var siden 1579 M. Jakob Jensen Jandrup. Denne Mand var født i Jandrup i Vester-Herred, vistnok af Bondeslægt. Det er udentvivl ham, om hvem Bisk. Hegelund ved d. 11te April 1571 antegner: „Fik Jacobus Jandrup sin Pasbord oc dag, en Maaneds dag". Rimeligvis har han dengang været Hører ved Domskolen. Den 19de Avgust 1579 ordineredes han til Kapellan ved S. Kathrine Kirke. Han var gift med Enken efter Hr. Hans Lavridsen, Præst i Darum; 3 Stifsönner, Lavrids, Hans og Jakob, gave ham og deres Moder d. 13de Maj 1581 Afkald for deres Fædrenearv. Konen, som hed Agnete og var en Sadelmagerdatter fra Ribe, har således været noget tilårs, men har vistnok haft nogen Formue. Idetmindste blev M. Jakob en temmelig velhavende Mand, hvortil vel også det bidrog, at hans Ægteskab var barnløst. Han ejede et Hus i Bredeslippe og et andet i Bispegårdsgade. 1589 kjøbte han endnu et Hus, som lå nordenfor det sidstnævnte, imellem dette og Byens Hyrdehus. Denne samlede Ejendom kjøbte Byen efter hans Død, som indtraf d. 6te November 1603[1]) til en Residens for Kapellanen ved S. Kathrine Kirke, som hidtil havde manglet, for 350 Dr., hvorhos Byen gav Enken en „Æresskjænk" af 4 Dr. i Kjøbet. Grunden er den, hvorpå nu Byens Drengeskole står. — 2 Brödre i Jandrup vare Mandens Arvinger; Enken døde d. 13de Decbr. 1612.

Lektorer.

Lektorer vare i dette Tidsrum M. Peder Jensen Hegelund (1580—1588), M. Niels Sörensen Glud (1588—1596) og M. Iver Iversen Hemmet (1596—

[1]) Heg. Alm.

1614). Deres Levned er allerede beskrevet eller vil blive beskrevet i det Følgende.

Rektorer: Ægidius Lavridsen.

Skolemestere ved Domskolen vare Niels Villumsen (til 1585), M. Mads Pors (til 1590), M. Iver Iversen Hemmet (til 1596) og M. Ægidius Lavridsen (Stub) til 1605. Kun den Sidste skal her omtales nærmere. Han var en Sön af M. Lavrids Ægidiussen, der døde som Sognepræst ved S. Kathrine Kirke. I et dansk Brev af 1605 kaldes han Giliss Lavertsön,[1]) ligesom hans Fader på Dansk kaldtes Lavr. Gillisen. Med Tilnavnet Stub, optaget efter hans Moder, findes han benævnt i Overskriften til et Digt, forfattet i Anledning af hans Bryllup af Biskop Hegelunds ældste Sön, Jens Pedersen Hegelund.[2]) Han var født d. 15de Septbr. 1568. D. 1ste Juni 1586 drog han til Kjøbenhavn for at indskrives ved Universitetet. Senere studerede han 4 År i Udlandet og udgav 1593 en latinsk Tale om Kometerne. Strax efter sin Hjemkomst tog han d. 7de Maj 1595 Magistergraden i Kjøbenhavn. Den 13de Febr. 1596 overtog han Rektoratet i Ribe og havde d. 26de Avgust 1599 Bryllup med And. Sör. Vedels Datter Marine. Den 26de Juni 1603 fik han Kongebrev på Ærkedegnedömmet i Ribe Domkapitel, hvorefter han (dog først i Marts 1605) fratrådte Skolen og for Fremtiden levede uden nogen egentlig Æmbedsvirksomhed. Under 29de Maj 1608 fik han tillige Vikariet til S. Margrethes Alter i Århus Domkirke. Som Skolemester havde han engang i Året 1599 prædiket i Kirken om Drankere og Gadebasser. Medens han derefter var inde hos sin Moder, kom Hans Nielsen, „en liderlig og forvoven Karl“, ind i Huset og truede ham med en Kniv, fordi han, som han sagde, havde prædiket om ham; det lykkedes dog Kjeldersvenden på Riberhus, som tilfældigvis var tilstede, at få M. Ægidius ind i et Kammer og Urostifteren ud på Gaden.[3]) — Han samlede adskillige Beretninger

[1]) Han kaldes derfor også en enkelt Gang på Latin Gellius Lavr. („Kirkeh. Saml.“, 3die R., II, S. 495). — [2]) Hjelmstjernes Saml. af Bryllupsdigte m. m., Nr. 3845. — [3]) Tingbog: 19de Juli 1599.

vedkommende Kalmarkrigen (1611—1613) og har måske haft til Hensigt at skrive dens Historie.[1]) Terpager ejede i Håndskrift nogle Julesange, som vare digtede af ham 1597, rimeligvis som af andre Rektorer til Brug for Disciplene, når de på de hellige Aftener gik omkring i Byen og sang. — Han døde d. 21de April 1627, hans Enke d. 28de Juni 1639. Af hans 15 Börn (6 Sönner og 9 Døtre) kjendes M. Hans Ægidiussen, som var Skolemester i Ålborg, Anders, som 1643 var Rådmand i Slangerup, Iver, som var Borger (?) i Malmø og var død 1651, Sofie, gift med Hr. Hans Pedersen i Janderup,[2]) Vibeke, født 1617 (el. 1616), gift 1648 med M. Kristen Brod, Rektor i Ribe, og Karen, der 1670 døde ugift i en Alder af 50 År. — Ægidius Lavridsen havde ejet og rimeligvis også bebot Niels Torkildsens Hus i Skolegade (se S. 51) ved Siden af den daværende Latinskole; hans Sön, M. Hans Æ., ejede det efter ham, idet hans Søskende overdroge ham deres Andele i det.

1601. Byens Kopibog. Thomas Jørgensen.

Fra Året 1601 skriver sig en Kopibog, som indeholder Afskrifter eller Uddrag af Byens Privilegier og andre vigtige Dokumenter. Den er affattet af Thomas Jørgensen, en Sön af Jørgen Pedersen Rentemester. Han havde først været Slotsskriver, derpå kongelig Tolder, men mistede dette Æmbede 1590 (se S. 236). 1588 var han bleven Rådmand, men var hverken nogen stor Handelsmand eller formuende; derimod brugtes han meget i Byens Anliggender, f. Ex. til Rejser til Kjøbenhavn. Foruden den ovennævnte Kopibog har man af ham en Jordebog for S. Kathrine Kirke. I 15 År var han Forstander for Gilden. Han døde d. 11te April 1606 barnløs og gav ved sit Testamente 40 Dr. til S. Kathrine Kirke, skjönt han begravedes i Domkirken.[3])

1602. Rådmand Bertel Struck.

Jeg har S. 156 omtalt, at en Datter af Borgmester Sören Jakobsen Stage ved Navn Dorethe var gift med den rige Rådmand Peder Baggesen. Han døde 1591 i en ung Alder, hvorpå Enken 1593 gittede sig med Bertel

[1]) Se „Nye Da. Mag.“ II, S. 9—32. — [2]) Wiberg. — [3]) Den meget korte Indskrift på hans Ligsten findes i „Inscr. Rip.“, S. 69.

Struck, som 1595 ligeledes blev Rådmand. Derefter døde Konen d. 10de Avgust 1602. Dagen iforvejen, da hun blev berettet, bleve hun og hendes Mand med hendes ældste Söns, Bagge Pedersens, og hendes Svigersöns, M. Mads Pors's, Samtykke enige om, at de, „på det om Gud endnu vilde spare hende", vilde skjænke de 7 Boliger (Boder), som de ejede i Klostergade, „til en evig Hukommelse og Testamente" til Friboliger for fattige Dannemænd og Dannekvinder, således at Personer af deres Slægt, som kunde trænge dertil, skulde have en Forret til dem. Der skulde snarest muligt gjöres en Forordning af fromme, forstandige Mænd om, hvorledes disse Boliger kunde vedligeholdes, hvem der skulde have Ret til at bortgive Pladserne, og på hvilke Vilkår de Fattige skulde indtages. En af Bertel Struck udstedt Erklæring om denne Sag findes aftrykt hos Terpager (R. C., S. 538 fl.). — Der synes aldrig at være bleven udfærdiget nogen egentlig Fundats for denne Stiftelse, som fik Navn af „Almisseboderne". Efter hvad Terpager beretter, havde Stifterindens Arvinger i nogen Tid Bestyrelsen af den, men lod den tilsidst forfalde, hvorfor M. Lavrids Fog, Sognepræst ved S. Kathrine Kirke, med Menighedens Hjælp lod Boligerne istandsætte År 1716. For henimod 40 År siden bleve de bortsolgte af Fattigvæsenet i Anledning af Opførelsen af Arbejdshuset. — De stødte op til Hjörnehuset mellem Klostergade og Badstuegade.

Bertel Struck var født i Lund i Skåne 1550 (el. 1549). Hvor han har tilbragt sin Ungdom, ved jeg ikke; 1589 og 1590 opholdt han sig, som det synes, i Kjøbenhavn, dog uden at være Borger der, eftersom han kaldes „En ved Navn Bertel Struck". Han havde i disse År et Uheld med en Guldkjede, på hvilken han havde udlånt 550 Dr.; af disse Penge tabte han rimeligvis Størstedelen, da Låntageren selv kun havde haft Kjeden i Pant (for en mindre Sum) og således ikke kunde hjemle ham den.[1]) Her i Byen nævnes han ikke för 1593, men

[1]) Kold.-Roseno.: Gl. da. Do. IV., S. 299 fll., 308 fll.

forstod snart at gjöre sig yndet og anset; thi samme Efterår brugte Peder Hegelund ham som Underhandler ved sit 3die Ægteskab, og kort efter (d. 23de Oktbr.) blev han selv trolovet med den rige Peder Baggesens Enke. I Novbr. Måned tog han Borgerskab her i Byen, og d. 9de Decbr. stod hans Bryllup. Den 3die Septbr. 1595 blev han Rådmand. Hans første Hustru døde, som ovenfor fortalt, 1602; men d. 17de April 1604 stod hans Trolovelse, d. 26de Avgust dereſter hans Bryllup med M. And. Sör. Vedels Datter Anna. Det var en stor Rigdom, hvortil han gik ind med sin første Kone; den anden var også formuende. Han kunde således let i Efteråret 1595 låne Domkirken 500 Rdl. og atter ved Nytår 1596 ligeså Meget til dens Bygning, ligeledes 1617 S. Kathrine Kirke 500 Rdl. og Juleaften 1616 skjænke 200 Rdl., hvis Renter skulde deles mellem de 3 nederste Hørere ved Domskolen.[1]) — Der er allerede (S. 240 fll.) fortalt om hans langvarige Stridigheder med M. Mads Pors, som var gift med en af hans Stifdøtre. Flere År efter at denne Strid var endt, affødte den en anden Proces, idet Biskop Hemmet, som var gift med en anden Stifdatter, påstod, at Bertel Struck i det Forlig, hvorved Mads Pors opgav Arvekjøbet med Hans Pedersen, havde betinget sig særlige Fordele, uagtet B. Struck, Hemmet og Bagge Pedersen (den ældste Stitsön) havde sluttet en Kontrakt om at føre denne Sag i Forening. Denne nye Proces gik både ved Bytinget og på Rådhuset B. Struck imod. Overhovedet var denne en meget stridbar Mand. 1606 var han på Forslag til et ledigt Borgmesteræmbede her i Byen,[2]) men måtte stå tilbage. — Sålænge hans første Hustru levede, bode han i Porsborg; her var det, at han 1596 skulde have modtaget Kongen, hvis denne var kommen til Byen (se S. 214). Men efter sit andet Bryllup tog han Bolig i Tårnborg (den senere Bispegård i Puggårdsgade), som tilhørte hans nye Svigerfader, M. And. Sör. Vedel.[3])

---

[1]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1825, S. 2. — [2]) Heg. Alm. d. 30te April 1606. — [3]) Omtrent samtidig med Bert. Struck levede i Ribe en Lavrids Iversen Struck, der døde som

Bertel Struck døde d. 28de Maj 1621. Hans Enke, A. S. Vedels Datter, overlevede ham i 34 År († 22de Jan. 1655); men den senere Del af hendes Liv var meget sørgelig, eftersom hun i mange År led af stor åndelig og legemlig Svaghed. Allerede för Mandens Død var hun berøvet Forstandens fulde Brug, og omtrent lige så længe havde hun ligget bestandig i Sængen. Hun blev først boende på Tårnborg og bode dernæst i nogle År hos sin Svigersön Jørgen Måde, og hendes Broder, M. Sören Andersen Vedel, havde Værgemålet for hende; men 1632 forlangte han at afgive det, hvorefter det overtoges af hendes ældste Sön, Jørgen, i hvis Hus hun derefter havde sit Ophold. — 1648 androge samtlige hendes Börn om, at der måtte udlægges deres Moder, der i mange År havde været som en Umyndig, en „vis og nødtørftig“ Del af Formuen til hendes „ærlige og hæderlige“ Underholdning. Kongen indvilligede heri ved Brev af 12te Juli 1648,[1]) så meget mere, som Lensmandens Erklæring gik ud på, at derved megen Uenighed kunde bilægges[2]), og pålagde Borgm. og Råd at bringe Sagen i Udførelse. — Magistraten ansatte efter en nöjagtig Undersøgelse Enkens Formue til 15,296 Rdl. 4 Mk. 10 Sk. foruden de faste Ejendomme, hvis Værdi vistnok har været lige så stor, selv uden at regne Engene, af hvilke hun havde flere i Fæste, dels af Kongen dels at S. Kathrine Kirke, på meget fordelagtige Vilkår. — Da Fædrenearven var udbetalt til Börnene, ses det, at det efter de Tiders Forhold var en betydelig Formue, Bertel Struck havde efterladt sig. Heraf forbeholdt nu Magistraten ved en Bestemmelse af 30te Juli 1649 Enken 2000 Rdl. og Brugen af alle Engene, hvis årlige Indtægt anslås til

---

Herskabsfoged 1645. En Sön af ham var Iver Lavridsen Str., der døde som Præst i Vester-Skjerninge i Fyn. Han synes ikke at have været i Slægt med Bert. Struck. — [1]) Jy. Tegn. — [2]) Denne Uenighed havde blandt Andet vist sig derved, at de øvrige Arvinger under 23de Maj 1647 udvirkede et Kongebrev til Lensmanden om, at han skulde tilholde Jørgen Struck uopholdelig at aflægge Regnskab for sit Værgemål for Moderen. (Jy. Tegn.)

80 Rdl. Det Øvrige fordeltes strax mellem de dalevende Börn. — Lensmandens Håb om, at denne Foranstaltning skulde frembringe Enighed mellem Arvingerne, gik dog ikke i Opfyldelse; thi Stridighederne imellem dem angående deres Pengeforhold vedbleve.

Börnene gik det for Störstedelen mindre heldigt, idetmindste i Pengesager. Af første Ægteskab var der ifølge Indskriften på Faderens Ligsten 3 Börn, af hvilke dog allerede 1605 kun 2 (Peder og Johanne) vare i Live, af andet Ægteskab 5 Sönner og 5 Døtre. De vare:

1. Peder. Med denne var der engang i hans første Ungdom Noget ivejen. Han havde begået en eller anden Forseelse og var bleven sat fast på Dalby Kloster i Skåne. Da Faderen erfarede dette, rejste han d. 11te Oktbr. 1609 derover, for at få Sönnen frigiven af Lensmanden, Sivert Grubbe; og d. 26de Februar 1611 har Hegelund en ny Bemærkning om, at Faderen kom hjem efter 16 Ugers Fraværelse i Skåne og Sjælland for at udfri Sönnen. Den 16de April samme År kom denne endelig fri,[1]) og under 20de April udstedtes et Kongebrev, hvorved Peder Struck fritoges for Tiltale for sin Forseelse, ligesom den ikke skulde være ham til „Forklejnelse“ i nogen Måde, „da den ikke var sket af nogen idelig Brug og Vane, men af Uforstand, Ungdoms Brøst og i hans umyndige År, da han var undløben fra sin Skolemester i Ribe“.[2]) Senere blev Sönnen Student og Præst i Asserum i Bleking.
2. Johanne. Dennes Skjæbne er mig ubekjendt.
3. Jørgen, Borger i Ribe, omtalt i det Foregående.
4. 5. 6. 7. Frederik, Hans, Lavge og Anders døde alle i deres Ungdom, Hans dog først, efterat han 1630 var bleven Student.
8. Dorethe den Ældre, g. m. Jørgen Hansen Måde, Borger i Ribe.

---

[1]) Alt efter Heg. Alm. — På det sidste Sted kaldes Sönnen ved en Fejltagelse Hans. — [2]).Jy. Reg.

9. Dorethe den Yngre,[1]) g. 1. m. Hans Jessen Vintapper, derpå med Lavge Frandsen, begge Borgere i Ribe.
10. Maren, g. m. Lavrids Jensen Byskriver, senere Vinhandler i Ribe. Manden døde fattig 1649, hvorefter Enken opsagde Arven efter ham; men da Opsigelsen ikke var foregået på rette Måde, blev den kjendt magtesløs. Indboet, som hun havde „forløbet“ og ladet stå værgeløs, blev bragt op på Rådhuset i Forvaring. Hun blev vel altså nødt til at betale sin afdøde Mands Gjæld af sin Mødrenearv, som samme År blev udlagt hende. Senere blev hun gift igjen med en Kristen Eskildsen. — En Sön af hende i første Ægteskab var Hr. Gjøde Jensen, Præst i Bylderup, født 1637.[2]) En anden Sön var upåtvivlelig den bekjendte Bogtrykker og Forfatter Johannes Laverentzen, som var født 1628.[3])
11. Johanne, g. m. Hans Simonsen From (el. Fraem) på Havgård (Nustrup Sogn?).
12. Kirsten, g. m. Hr. Jens Tavsen, Kapellan ved S. Katrine Kirke, en dårlig Person, som senere vil blive omtalt nærmere.

Ved Året 1602 kan endnu mærkes en smitsom Sygdom, af hvilken efter Terpagers Angivelse (R. C., S. 729) Borgmester Ib Tornum døde (den 14de Juni) og ligeledes M. Jakob Jandrup. Den sidstnævnte døde først 1603 (se S. 248[4]), og den Første døde neppe af Pest, da Hege-

[1]) Når der var 2 Personer med samme Fornavn, som man ifølge Slægtskabsforhold og gjældende Regler burde og skulde opkalde, veg man ikke tilbage for det mindre heldige Forhold at have 2 Börn af samme Navn. Var det Sönner, kunde man tage den Opkaldtes Efternavn med, som når And. Sör. Vedel kaldte sin ene Sön Hans Tavsen (Andersen Vedel) og en anden Hans Lavgesen (Andersen Vedel); men ved Pigebörn kunde dette ikke anvendes. Man betegnede dem da på den i Texten angivne Måde. — [2]) R. C., S. 626. — [3]) Se Stolpe: Dagspressen i Danm. II., S. 249. — [4]) Fejlen findes dog allerede på den Tavle med Kapellanernes Navne, som har hængt i S. Kathrine K. („Inscr. Rip.“, S. 119).

lund allerede ved d. 14de Maj omtaler, at han var meget syg, og ikke nævner, at han døde af Pest, hvorimod han anfører 2 Personer udtrykkelig som døde af denne Sygdom i Slutningen af Juli. Meget udbredt var Sygdommen vist ikke her i Byen, af „Stakkels-Registeret“ for dette År ses dog, at der den 16de Septbr. toges den overordentlige Foranstaltning, at der antoges 2 Ligbærere, som for Betaling af Byen skulde udbære Ligene af Fattige, der døde af Sygdommen; rimeligvis bleve disse, som sædvanligt i sådanne Tilfælde, begravede på S. Peders Kirkegård. Denne Foranstaltning vedvarede indtil den 8de Decbr., da Regnskabet for dette År sluttedes; på næste Års Regnskab findes ingen sådan Udgift. 21 Lig bleve udbårne på denne Måde. Af de antagne Ligbærere døde efterhånden 3, i hvis Sted nye måtte antages. Omkostningerne vare 35 Dr. 1 Mk. 10 Sk. — Bag i sin Almanak for dette År bemærker Hegelund, at Pesten havde hersket i Ringkjøbing, Holstebro, Lemvig, Viborg, Ålborg, Randers og Odense; værst synes den at have været sydpå, hvor der efter hans Angivelse døde 120 Mennesker i Ballum, 600 i Tønder, og Bredsted var „hartad uddød“.[1]) I en Skrivelse af 8de Maj 1603 om Visitats i Bølling Herred siger Hegelund, at ingen Kjøbsted, intet Sogn, ingen Landsby, ja neppe noget Hus (i Stiftet) var gået fri for Sygdommen, der tildels havde bestået i Dysenteri, og at der i Løbet af et År var død 23 Præster og 2 Rektorer i Stiftet.[2]) Også i de øvrige Dele af Landet grasserede Sygdommen meget stærkt.[3]) — Her i Byen kom Sygdommen igjen til Udbrud næste Efterår; i Novbr. Måned døde M. Jakob Jandrup, som allerede bemærket „af Pest“[4]), og Gilden gav en Del ud til Sygehjælp og Begravelse. Et af disse År, 1602 eller 1603, var det, at en Kvinde i Lundenæs Len lod sit eget Barn levende begrave, fordi dette efter en gammel Overtro var et Middel til at standse Sygdommen.[5])

---

[1]) I Husum skal der i Årets Løb være død 1000 Mennesker (se Mansa: „Folkesygdomme“, S. 260). — [2]) „Ny kirkeh. Saml.“ VI, S. 642, 644. — [3]) Mansa. — [4]) Således også efter Heg. Alm. — [5]) „Da. Saml.“ 1ste R., I, S. 307 fl.

— Samtidigt med, at Ribe By selv var smittet, søgte man dog at hindre Smittens Indførelse fra andre Steder, hvor den måske var mere ondartet. 1602 blev der således holdt Vagt i begge Portene omtrent fra d. 1ste Avgust til Slutningen af Året og 1603 omtrent samme Tid.

Den 3die April 1603, som var en Söndag, indtraf her i Ribe en usædvanlig stærk Storm af Sydvest, forbunden med Oversvømmelse. Hegelund omtaler den kun ganske kort i sine Almanakoptegnelser,[1]) men en anden Samtidig, Byfoged Ditlev Hansen, har i et större Håndskrift, i hvilket han har samlet mange forskjellige Ting,[2]) blandt Optegnelser om mærkelige Begivenheder i Ribe i hans Tid Følgende om dette Uvejr: 1603, d. 3die April var der en stor Storm med Vandflod, der dog kun varede i 4 Timer. Mange Stalde udenfor Byen (i Forstaden) blæste ned ligesom mange tusinde Tagsten, på hvilke der blev Mangel. På Landet blæste mange Huse ned eller mistede Taget. I Lygumkloster blæste et grundmuret Hus ned og slog en vældig Mand ihjel, der var Skriver der. Stor Skade skete på Skibe og Fiskereverter. Her for Ribe bleve 2 store Skibe; det ene var unge Peder Byløbers, der selv omkom, det andet en hamborgsk Böjert, der skulde have ført Stude for Mog. Grove til Holland. Skipperen med 3 Mand omkom og bleve d. 7de begravede på Vilslev Kirkegård. — Blandt de Bygninger, som lede meget ved denne Storm, vare Slottets; af en Synsforretning, som findes aftrykt i Kathedralskolens Indbydelsesskrift for 1835 (Bilag, S. 9) ses, at ikke alene en stor Mængde Tagstene vare nedblæste, men endogså Gavlene tildels nedfaldne eller revnede.

1603. Storm.

År 1605 døde i Ribe en Mand, som havde erhvervet sig et temmelig berømt Navn som latinsk Digter, næmlig Dr. Hans Lavridsen Amerinus. Han er født i Ribe omtr. 1550 og en Søn af Mag. Lavr. Nielsen (se 65 fl.). Han var den af Sønnerne, hvem Kongen efter

1605. Hans Lavr. Amerinus.

---

[1]) I den S. 256 omtalte Visitats-Skrivelse nævner han den dog som den voldsomste, som var indtruffen i Mands Minde, og fordærvelig for mange Stråtage. — [2]) Findes i det st. kongl. Bibl. i „Ny kong. Saml." in 4to, Nr. 1353 b.

Faderens tidlige Død lovede Moderen at holde i Skole og senere at forlene, enten med det Kanonikat i Ribe, som Faderen havde haft, eller med anden gejstlig Rente (se S. 66). Han blev opdraget i Ribe, hvor han havde Slægtninge (Ærkedegnen, M. Jens Viborg, var f. Ex. nær besvogret med ham), og gik i Skole under Jakob Madsen Vejle (1565—67.[1]) Fra Ribe Skole gik han over til den lærde Doktor Lossius's Undervisning (i Lüneburg), og derfra til Leipzigs Universitet.[2]) Dog må han også have studeret i Kjøbenhavn, hvor Professor Niels Hemmingsen skal have givet ham Tilnavnet Amerinus, fordi han havde lært Ciceros Tale for S. Roscius fra Ameria udenad og derved bevist sin udmærkede Hukommelse. — Dette må have været inden Midten af 1571; thi d. 21de Juli i dette År gik han efter et Ophold i Ribe tilbage til Wittenberg;[3]) og Hegelund giver ham da allerede det anførte Tilnavn. NæsteÅr var han i Leipzig.[4]) — Under 14de Maj 1574 fik han Kongebrev på et Kannikdömme ved Ribe Domkirke, som M. Jens Viborg oplod ham, rimeligvis dog foreløbig kun pro forma.[5]) Rimeligvis har han dengang opholdt sig i sit Fædreneland; men d. 20de Marts 1575 drog han atter fra Ribe til Wittenberg[6]) og udgav der 1576 sin Digtsamling „Carminum varii generis pars prima;" samtidigt har han rimeligvis taget Magistergraden der. I Begyndelsen af 1577 var han igjen i Ribe, men rejste d. 11te Februar til Kjøbenhavn,[7]) hvor han ved Kansleren Niels Kås'sHjælp opnåde en fornyet kongelig Understøttelse til et længere Ophold i forskjellige Lande for sine Studiers Skyld.[8])

Amerinus var, som man ser af et af hans Digte, allerede för 1576 trolovet med en ung Pige i Ribe, som han kalder „Fanninga". Hendes egentlige

---

[1]) Se hans „Carmina": Digte til J. M. Vejle og J. Viborg. — [2]) Således siger han selv i det ovennævnte Digt til J. M. Vejle. — [3]) Heg. Alm. — [4]) Hjelmstjernes Saml. af Lejlighedsdigte, Nr. 3772. — [5]) Se S. 183. — [6]) Heg. Alm. — [7]) Smst. — [8]) Herom m. m. fortæller han i Dedikationen til Niels Kås af sin „Ribe Bisperække".

Navn var Anne Hansdatter, og efter Sporene af Indskriften på hendes Ligsten[1]) var hun eneste Datter af en Hans Torbernsen, en ripensisk „Patricier“, som ifølge et andet Digt af Amerinus „var omkommen ved Svig og Raseri i Udlandet“ i en ung Alder; Digteren ønsker ham samme-steds mange og lykkelige Börnebörn, altså sig selv mange og lykkelige Børn. At Amerinus kalder Datteren Fanninga, kommer af, at hun var i Huset hos Borgmester Hans Pedersen Fanninger, med hvis Hustru hun var beslægtet.[2]) — Hvor i Udlandet Amerinus imidlertid opholdt sig, ved jeg ikke; men da Jens Viborg døde d. 7de Maj 1581, forstod den unge Pige godt at varetage hans Interesser. Hun erhvervede allerede d. 12te samme Maaned på hans Vegne et nyt Kongebrev på det ledige Kannikdömme, og da Kapitlet gjorde Vanskeligheder ved at optage ham, rimeligvis fordi han ikke var tilstede og kunde afgive den Forpligtelse til at residere ved Domkirken, som udfordredes, fik hun Rigets Marsk, Peder Gyldenstjerne til Timgård, til at anbefale hendes Sag ved et Brev til Kantoren i Kapitlet, Kristen Lange til Bramminge, dat. d. 23de Maj 1582, saaledes at hun under hendes Fæstemands Fraværelse kunde oppebære Indtægterne af Kannikdömmet. — I et åbent Brev af d. 29de Avgust (1582?) kjendes hun ved sin egen Håndskrift, at hun vil holde Kapitlet skadesløst for det Korn, Smør eller Andet, som det antvorder hende på M. Hans Lavridsens Vegne efter det kongelige Brevs Lydelse, som hun med gode Venners Råd og Hjælp har forhvervet i M. Hans's Fraværelse. Hendes „Fader“, besegler og lover dette med hende.[3]) — Det må også have været hende, som i Amerinus's Fraværelse førte den S. 183 omtalte Strid med Jens Viborgs Arvinger om den forfaldne og afbrændte Kannik-Residens.

Næste År vendte Amerinus tilbage til Danmark med den medicinske Doktorgrad, blev nådigt modtagen af Kongen og kom til Ribe, hvor han d. 24de Juli

---

[1]) „Inscr. Rip.“, S. 40. — [2]) Smlg. om hende S. 153 og 154. — [3]) 2 Breve i Stifts-Ark.

(1583) blev indført i Kapitlet. Han blev således den første Medikus, som efter Bestemmelsen af 1545 (se S. 41 fl.) kom til at nyde et Kannikdömme i Ribe, skjönt det ikke synes at være bleven givet ham udtrykkelig som vordende Læge. Under Opholdet i Kjöbenhavn havde han med Niels Kås's Hjælp udvirket en ny Gunst, næmlig Løfte på 3 Læster Korn årlig af Riberhus, „indtil han kunde blive forsørget på anden Måde, eller Kongen anderledes derom tilsigendes vorder". Kongebrevet derom er dog først udstedt d. 9de Septbr.[1]) Kannikdömmets Indtægter anses altså ikke for tilstrækkelige for ham. Han kunde nu endelig ægte sin Fæstemø[2];) men hun kom ikke længe til at glæde sig med ham over den Stilling, som hun havde bidraget til at skabe ham; thi d. 21de Februar 1586 døde hun i Barselsæng. — Den 1ste Juli næste År blev Manden påny trolovet med Lene, Jakob Madsen Vejles, hans gamle Rektors, Datter og havde Bryllup med hende d. 15de Oktober samme År. — Om hans Virksomhed som Læge hører man Lidet eller Intet. Derimod var han, som sagt, bekjendt som latinsk Digter; foruden den tidligere nævnte Digtsamling, som han udgav i sin Ungdom, vil jeg her kun nævne hans „Ribe Bisperække„ („Rip. episcoporum series et vita) Kbhn. 1591, i hvilken han opfører Ribe Biskopper fra den ældste Tid og skildrer hvers Levned i et Vers på 8 Linier.[3]) — Han døde 1605; hans Enke giftede sig andengang med en Borger i Ribe ved Navn Jens Andersen Lund, men var død 1623. Følgende Börn af Amerinus, alle med hans anden Kone, kjendes med Sikkerhed:

1. Lavrids Hansen, Borger i Ribe.
2. Kristen havde 1622 været i Udlandet, men var 1623 endnu umyndig.
3. Anne var 1616 gift med Peder Bing, Borger i Odense.

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Af Ribe Tingbog d. 21de Avg. 1584 ses, at de dengang vare gifte, men endnu havde Bolig hos Hans Fanningers Enke. — [3]) I Fortalen siger han, at det fremfor Andre var hans 2den Svigerfader, som havde tilskyndet ham til dette Arbejde.

4. Maren var 1621 gift med Hans Madsen, Borger sammesteds, senere med Hr. Hans Andersen Eblemand, Kapellan ved vor Frue Kirke i samme By.[1])
5. Karen, død ugift (?) för 1621.
6. Sidsel, g. m. M. Niels Villumsen, Præst i Bredsten og en Tid Provst i Jelling Syssel (se S. 166).
7. Line, gift med Hr. Jørgen Kjeldsen, Borgm. Kjeld Jørgensens Søn, Præst i Føns. Hun døde senest 1616 uden Börn.

1606. Rådmand Thomas Bonum.

Den 6te April 1606 døde Thomas Bonum, Rådmand i Ribe, i sit 79de År. Rådmand havde han kun været siden 1603 og var altså bleven det i sit 76de År, da det skulde være rimeligere at nedlægge en sådan Bestilling; han er dog ikke det eneste Exempel på, at Mænd kom ind i Rådet i en påfaldende høj Alder. Tidligere havde han i nogle År været Byens Pengemester. Hans Enke, Mette Lavridsdatter, overlevede ham kun i 6 Uger.[2]) — Disse Ægtefolk, som ingen Börn havde, viste på flere Måder Gavmildhed mod det Offentlige: til Gilden skjænkede han således 100 Dr., som bleve satte på Rente; til Kathrine Kirke gav han „på sit Yderste“ 200 Rdl., og efter hans Død skjænkede hans Enke og øvrige Arvinger[3]) 100 Rdl. til Latinskolen, hvis Renter bestemtes for fattige Disciple.

Vådedrab.

Samme År kom Domskolen også på en anden Måde i Besiddelse af en lille Kapital. En ung Mand fra Viborg ved Navn Kristen Pedersen Hegelund, rimeligvis en Sön af Borgm. Peder Kristensen Hegelund sammesteds, var kommen til Ribe i Selskab med en Frænde af sig, hvis Navn var Jens Nielsen. Da de nu d. 5te Avgust (1606) skulde forlade Byen, vilde Jens, som sad på det bagerste Sæde, affyre et „Æresskud“, men var så uheldig at træffe sin Slægtning, som sad foran ham, således, at han døde kort efter. Jens blev fængslet, og Sagen foretaget på Bytinget d. 1ste Septbr. Da Kapellanen

[1]) Suhms „Saml.“ I, 2, S. 20. — Block: Den fy. Geistl. H., S. 799. — [2]) Se Ligtavlen over dem i „Inscr. Rip.“, S. 125. [3]) Blandt disse var en Søsterdatter, Kirsten Severinsdatter, g. m. Hr. Lavr. Hansen Vejbøl i Fardrup.

ved S. Kathrine Kirke, som havde været hos den Afdøde på hans Yderste, bevidnede, at denne havde tilgivet Drabsmanden, eftersom det var ham selv, som havde bedet ham affyre Geværet, blev Jens Nielsen svoren til sin Fred mod at betale den lovbestemte Mandebod. Ved Forliget med den Dræbtes Frænder forpligtede han sig tillige til at betale 100 Rdl., hvoraf Halvdelen skulde tilfalde Ribe, Halvdelen Viborg Skole. Også af denne Sum bestemtes her Renterne til Uddeling blandt fattige Disciple.

1607. Underlig Skik.

Det var i disse År blevet almindeligt, at Kvinderne gik med deres Kåber ovenpå Hovedet istedetfor på Skuldrene, såvel i Kirken som andensteds. Lensmanden, Alb. Skeel, syntes ikke om denne Skik. Hertil havde han måske en vigtigere Grund end Skjönhedshensyn; idetmindste haves fra en noget senere Tid et Udkast til et Kongebrev af 31te Januar 1668, hvorved det pålægges Borgm. og Råd i Varde at afskaffe den Uskik, som havde indsneget sig der i Byen, at endel Kvindfolk kom i Kirke med Kåbe eller Skjørt over Hovedet, hvoraf de benyttede sig til at sove helt trygt i Kirken, endog i Skriftestolen og under Uddelingen af Alterets Sakramente; en anden Følge deraf var, at Præsterne vanskelig kunde vide, hvem der deltog i disse hellige Handlinger.[2]) — Af hvad Grund det nu var, at Lensmanden ikke yndede denne Skik, så indfandt han sig d. 14de Decbr. 1607 på Rådstuen, hvor Borgm. og Råd med 24 Mænd på hans Begjæring vedtoge, at den fra den forestående første Juledag af skulde være afskaffet her i Byen, så at Borgernes Hustruer og Døtre fra denne Dag af skulde bære deres Kåber på Halsen til Kirken og til andre „ærlige“ Forsamlinger. For Enker skulde denne Bestemmelse dog ikke gjælde, heller ikke under Sorgen for nærmeste Blodsforvandte, i sidste Tilfælde dog ikke ud over et

---

[1]) Gl. Skolebog, S. 210. — Heg Alm. — Tingbog. — [2]) „Ny. kirkel. Saml.“ IV, S. 458. — Såvidt jeg erindrer, findes der også Forbud imod, at Kvinder, som skulde stå åbenbar Skrifte, måtte møde med tilhyllet Ansigt, så at man ikke kunde kjende dem. — Smlg. her foran, S. 96.

halvt År. Overtrædelse heraf skulde straffes med en Bøde af 1 Dr. til Hospitalet og 8 Sk. til Stadsbuddene, som skulde overholde denne Vedtægt, hvis de ikke selv vilde bøde 1 Dr. til Hospitalet.[1])

1608. Fredlöshed over en ulydig Borger.

Borgm. og Råd i Ribe havde i disse År en heftig Strid med en af Byens Borgere ved Navn Thomas Eriksen. Jeg vil fortælle lidt udførligt herom, for at vise, hvorledes Fremgangsmåden var i sådanne Sager, og hvor strengt der kunde gås frem mod en Borger, som ikke vilde adlyde Byens Øvrighed. — Thomas Eriksen var gift med Dorethe, en Datter af Relluf Nielsen, som midt i det 16de Århundrede havde været Herskabsfoged her i Byen. Med sin Kone havde han arvet Svigerfaderens Hus på Sydsiden af Smedegade (den nuværende Sønderportsgade mellem Stenbogade og Puggårdsgade). Udenfor dette Hus, som må have ligget lidt tilbage fra Gaden, var der en Brønd, som kaldtes „Rellufs Kjeld“, men som ansås for en offentlig Brönd og som sådan var bleven vedligeholdt af Byen. Da Thomas Eriksen i Året 1605 lod sit Hus ombygge, satte han det længere ud mod Gaden, men ødelagde derved Brønden. Borgm. og Råd stævnede ham herfor til Bytinget og vandt deres Sag, og da Thomas appellerede Dommen til Rådhusretten, stadfæstede denne d. 30te Avgust (1605) Byfogdens Kjendelse, eftersom han dels havde indbygget en Del af Kjelden i sit Hus, dels havde ladet borttage dens Tømmer og Sten, der tilhørte Byen. Han dömmes derfor til at rykke sit Hus tilbage, som det för stod, og til at stå Lensmanden såvelsom Borgm. og Råd til Rette for sin Gjerning.

Da Thomas Eriksen ikke opfyldte denne Dom, lod den ældste Borgmester ham d. 28de Septbr. samme År fordele ved Bytinget, og da han indstævnede Bytogden for Rådhusretten, stadfæstedes Delsvidnet d. 21de Febr. 1606, uagtet han mente at kunne bevise ved sin Svigerfaders Regnskabsbøger, at denne havde ladet Brønden grave og opsætte. Han klagede da til Kongen over

---

[1]) Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1835, Bilag, S. 20 fl.

Borgm. og Råds Adfærd imod ham, og Lensmanden fik under 6te Septbr. Ordre til at undersøge Sagen og indsende sin Erklæring over den; men Erklæringen må have været gunstig for Magistraten. Også Sagens Realitet indstævnede Thomas Eriksen for Kongens Retterting; men dette stadfæstede blot Borgm. og Råds Dom. Heller ikke denne endelige Dom vilde han lystre; men nu lode Borgm. og Råd ham gjöre fredløs ved den såkaldte „Rigens Ret“. Han flygtede bort, hvorefter Kongen under 6te Avgust 1608 udstedte et åbent Brev til alle kongelige Æmbedsmænd (Lensmænd) om at være Borgm. og Råd i Ribe behjælpelige med at pågribe ham, for at han kunde stå sin Ret, hvorhos det forbydes Alle og Enhver at huse og herberge ham. På dette åbne Brev, som findes i Rådhus-Arkivet, findes påtegnet, at det er læst på Viborg Snapsting d. 20de Januar 1610 og på Ribe Bys Drikting efter Jul 1612, 1614 og 1615. Fat i ham fik man dog ikke og brød sig måske heller ikke meget derom. Derimod holdt man sig til hans Hus, som Herskabsfogden på Kongens og en af Kæmnerne på Byens Vegne 1609 lod vurdere til 450 Dr. Kongen og Byen må dog være blevne tilfredsstillede; thi Konen, som var bleven her i Byen, beholdt det, indtil hun 1624 solgte det („Rellofshus“); hun kaldes da Enke efter Th. Eriksen i Holstebro.

1611—13. Krig med Sverrig.

I Årene 1611—13 førte Danmark, som bekjendt, en heldig Krig med Sverrig; for Folket medførte den naturligvis store Byrder. Ribe By måtte i de 4 År 1611—14 betale en Krigsskat af 1500 Rdl. årlig. Hertil kom en stor årlig Udgift til Underholdning af Bådsmænd og Bøsseskytter (Artillerister) til Kongens Tjeneste. Af Bådsmænd måtte årlig stilles 47 til 50, som tillige måtte underholdes om Vinteren i Kjøbenhavn. Dette Sidste kostede i Vinteren 1611—12: 431 Dr. 3 Mk. 4 Sk., i Vinteren 1613—14: 409—1—4. Ligeledes måtte betales for Bøsseskytternes Vinterunderholdning. I Vinteren 1612—13 skulde såvel de som Bådsmændene underholdes i 22 Uger, og der skulde betales 7 Sk. daglig for hver Person. Byen stillede fremdeles en Bartskjær, som

fik 70 el. 80 Dr. hvert År. — Hertil kom Udgifter til Byens egen Væbning. 1612 anskaffedes omtr. 280 Pd. Krudt til 20 1/2 Dr. Centneret. Man sørgede for Borgernes Bevæbning: 1611 indkjøbte man for Byens Regning 50 Stormhatte i Udlandet og udsolgte dem til nedsat Pris til Borgerne. 20 „Spitzer“ og 10 Musketter, som tilhørte Byen, bleve istandsatte, og 10 nye Musketter indkjøbte, Byens gamle Fane repareret. Den 18de April 1611 holdtes Mønstring over Borgerne, hvorved mødte 416 Mand, og påny den 6te Juli for den midlertidige Lensmand. Da næmlig Hr. Alb. Skeel vilde være stadig fraværende ved Hæren, fik velb. Niels Krag til Agerkrog, som var Domprovst i Kapitlet, under hans Fraværelse Befalingen over Lenet. Den 25de Juni mødte han på Rådhuset i Ribe og pålagde på Kongens Vegne Byens Øvrighed at holde god Vagt i Byen, ligesom der skulde holdes i de øvrige Kjøbsteder ved Strandkanten. Borgm., Råd og 24 Mænd gik villigt ind herpå og besluttede, at Vagten skulde om Natten bestå af 12 Mand, om Dagen derimod af 2 Mand udenfor hver Port. Borgerne skulde selv besørge Vagten, med mindre Nogen havde en god, tro Karl i sin Tjeneste; ham kunde han da sende i sit Sted. Mandskabet til Nattevagten skulde møde på Torvet Kl. 8 om Aftenen, til Dagvagten Kl. 5 om Morgenen, bevæbnet med en god „Degen“ ved Siden og et „Fjederspyd“ eller en Hellebard på Skulderen. Hvis Nogen udeblev fra sin Vagt eller fandtes siddende eller sovende på den, skulde han bøde 1 Dr. — 2 Boder skulde i Forening stille 1 Mand (ligesom et Hus.[1])

Ved Mønstringen d. 6te Juli havde Borgm. Kjeld Jørgensen Niels Krag tilligemed Magistraten til Gjæst, hvorfor han af Byens Kasse fik udbetalt 15 Dr. Derefter omtales oftere i Krigsårene Mønstringer og krigerske Øvelser af Borgerne. Hertil hører vel også, at hele Borgerskabet d. 27de Juli om Aftenen drog ud i sin Rustning og lå om Natten ved Galgebjergene nordenfor Byen;

---

[1]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 69 fl.

thi samme Nat, som det synes, drog ligeledes Varde Borgere ud ad Vejen til Vesterherred.

Den 29de Juli antog Byen en lönnet „Hopmand“, Peder Danappel fra Rostock; han fik 1 Dr. på Hånden og omtrent 7 Dr. om Måneden; desuden leveredes der ham 11 Alen rødt og hvidt Skellert (et Slags Silketöj) à 20 Sk. til et Felttegn og 2 Fjedre til hans Hat. Den 16de Marts 1613 blev han afskediget og fik 4 Dr. i Tærepenge tilligemed $2^1/_2$ Dr. til Hjælp til at betale sin Husleje. Derefter blev en indfødt Riber, Hans Andersen (nævnt S. 123), ansat som Byens Hopmand med en årlig Lön af 72 Dr. -- Desuden antoges en Konstabel fra Hamborg med 6 Dr. om Måneden (ham har jeg dog kun truffet i 7 Måneder, fra Avgust 1612 af), og en Vagtmester blandt Byens egne Borgere, som fik 8 Dr. for at sætte Vagten Morgen og Aften i et År (?). 2 Borgere fik hver en malet „Regimentsstok“; Borgerskabet var næmlig inddelt i 2 Fenniker. Byens Spillemand fik et „Felttegn“ ligesom Hopmandens og en stor, hvid Fjederkost, som kostede 3 Rdl., til sin Hat; hans Dreng derimod et Felttegn af 4 Alen rødt og 4 Alen gult Sindal. — I Sommeren 1612 frygtede man for et fjendtligt Overfald, som dog kun var muligt fra Søsiden;[1]) Vagthuse af Tømmer opførtes udenfor Portene; fra d. 20de Juni til d. 14de Oktober blev der tillige Dag og Nat holdt Vagt på Tårnet. Den 14de Juli kom der endog et pludseligt Rygte om Fjendens Nærmelse, foranlediget ved nogle Skibe, som havde vist sig indenfor Rømø, så at der den Nat og den følgende Dag blev en stor Forstyrrelse i Byen. Borgerskabet rykkede ud og tog en Stilling på Dæmningen udenfor Sønderport. Medens det her i Byen snart viste sig, at Rygtet var urigtigt, havde dette imidlertid spredt sig i Landet, og d. 22de kom Bønderne i Gjørding Herred hertil (rigtignok lidt sent)

---

[1]) Det var samme Ar, at 2 Skarer skotske Lejetropper i svensk Tjeneste virkelig gjorde Landgang på Norges Vestkyst, for at trænge igjennem Landet til Sverrig, hvilket også lykkedes for den ene, medens den anden (under Oberst Sinclar) blev nedsablet.

og lagde sig udenfor Byen, hvor denne trakterede dem med en Td. Øl. — Strax d. 15de havde imidlertid Borgm. og Råd i Forening med Domkapitlet skrevet til Kansleren og Statholderen i Kjøbenhavn (Kongen var ved Hæren) om Kanoner. Man fik virkelig tilsendt 6 „store Stykker“ tilligemed 2 Td. Krudt og 3 Læs Kugler over Kolding, men måtte selv betale Fragten for hele Vejen med 46 Dr. 2 Mk. 3 Sk.[1])

1612. Apothek i Ribe.

I Året 1612 fik Ribe By for første Gang, såvidt man ved, et Apothek. Af de øvrige jydske Byer havde kun Kolding (som Enkedronning Sofies Opholdssted), Viborg og Århus tidligere haft et sådant. Det var her ikke Kongen, men den stedlige Øvrighed, som oprindelig gav Privilegiet herpå; det er udstedt den 28de Novbr. af Lensmanden i Forening med Borgm. og Råd og indeholder Følgende: Ærlig og forstandig Karl, Johan Puck (Pouch), som havde tjent afd. Cornelius von der Hamsfurt, Apotheker i Odense, havde d. 11te Septbr. forrige År på Riber Rådhus fået deres Bevilling og Samtykke på at måtte nedsætte sig i Ribe og holde „Apotheket“ ved Magt. Da han nu havde bosat sig her og begyndt på at holde samme Apothek, tilsagde de ham efter Løfte ved dette deres åbne Brev, at ingen Anden her i Byen skulde falholde Sukkerkonfekt eller andet Sukker, Kanel eller andre Kryderier, Mandler, Figen, Rosiner, Svedsker, Spisekommen, Kapers, Oliven, Lemoner, Agurker, Salpeter, Vitriol, alle Slags Olier m. m., som burde holdes og kjøbes på et frit Apothek, deriblandt alle Slags indsyltede og destillerede Sager. Enhver måtte dog indkjøbe udenlands til sit eget Huses Behov. Han har derimod lovet at være stadig vel forsynet med sådanne Varer og sælge dem for en billig Pris. Hans Begjæring om Fritagelse for Kongens og Byens Skat og Tynge stod det ikke til dem, men til Kongen, at bevilge. — Den 15de Februar 1614 stadfæstede dog Kongen dette åbne Brev, men uden at nævne Noget om Skattefrihed.

Der er 2 Ting, som synes påfaldende ved dette

---

[1]) Alt efter Byens Regnskaber, enkelte Ting også efter Heg. Alm.

Privilegium, for det Første, at hverken Eneretten eller Forpligtelsen til at holde og tilberede egentlige Lægemidler nævnes, for det Andet, at der tilstås Apothekeren Eneret til at handle med mange Varer, som tidligere havde udgjort (og senere udgjorde) væsentlige Artikler for flere Kjøbmænds Handel her i Byen. På samme Måde havde dog også andensteds, f. Ex. i Århus 1638, Apothekeren Eneret til at handle med Speceri.[1])

Johan Pouch.

Johan Pouch var født i Byen Laer i Westphalen 1583 og havde, som ovenfor anført, tjent hos Apothekeren i Odense, förend han nedsatte sig i Ribe. 1615 kjøbte han et Hus på Mellemdammen ved Siden af Kongens Mølle (en Del af nuværende Husnummer 16), hvor han bode. Efterhånden blev han en formuende Mand; men sin Eneret til Handel med Speceri havde han ondt ved at få overholdt. Han førte flere Sager herom, og 1643 klagede han endogså til Kongen, som under 24de Novbr. pány stadfæstede hans Privilegier og pålagde Lensmanden at have Tilsyn med deres Overholdelse.[2]) — Senest 1639 blev han Rådmand. Hans første Hustru var Anne Hansdatter Sperling fra Odense, en Slægtning af M. Hans Olufsen (Odense), som var Sognepræst ved S. Kathrine Kirke her i Byen. Sidstnævnte blev derfor ved hendes tidlige Død 1618 Formynder for hendes 4 efterladte Börn. — Året efter giftede Manden sig pány med Margrethe Lydiksdatter, en Datter af Rådmand Lydik Andersen; med hende havde han 3 Sönner og 3 Døtre; hun døde 1646. — Johan Pouch selv døde d. 16de Juli 1659 af den da grasserende Pest. M. Kristen Ågård skrev et Mindedigt over ham, i hvilket han priser ham som udmærket dygtig i hans Kunst og tilføjer, at hans livlige Tale ofte til de Syges Forbavselse virkede ligeså meget som 100 Doses Medicin.[3]) — Af Börnene overlevede ham nok kun følgende, af hvilke de 3 første vare af hans første Ægteskab; de fleste af disse vil der senere blive Lejlighed til at omtale nærmere:

---

[1]) Hübertz: Aktst. vedk. Stad. og Stift. Århus, II, S. 76. — [2]) Jy. Reg. — [3]) Rostgård: „Deliciæ“ poet. Dan. I.

1. Hans, Sognepræst i Ringsted.
2. Johan, Kapellan ved S. Kathrine Kirke i Ribe.
3. Else, g. m. Borgmester Anders Hansen Svane i Ribe.
4. Dr. Ludvig Pouch, Kannik og residerende Medikus i Ribe.
5. Peder, hvis Skjæbne er mig ubekjendt.
6. Lene, g. m. 1. Lambert Baggesen i Ribe, — 2. Apotheker Tobias Franck sammesteds.

Biskop Iv. Iv. Hemmet.

Den 10de Februar 1614 døde Biskop Hegelund (se S. 205). Hans Efterfølger på Bispestolen blev Mag. Iver Iversen Hemmet, som var født 1564 i Landsbyen Hemmet, hvor hans Fader, Hr. Iver Gregersen, var Præst. Han skal have gået i Ribe Latinskole.[1]) I sin Ungdom opholdt han sig $^1/_2$ År hos Tyge Brahe på Hveen som hans Medhjælper (derfor udgav han også senere en Almanak for År 1592). 1590 blev han Skolemester i Ribe, 1596 theologisk Læsemester sammesteds. Efter Hegelunds Død blev han rimeligvis valgt til Biskop på den ved Kirkeordinansen foreskrevne Måde; men udtrykkelige Oplysninger om Valget mangle. Det kongelige Beskikkelsesbrev er af d. 6te April 1614.[2]) — 1620 tog han Doktorgraden; men 2 År efter indviklede han sig i en meget uheldig Strid med Dr. Kristen Bordum, Kannik og Medikus i Ribe, og Mag. Sören Andersen Vedel, Sognepræst ved Domkirken. Den 6te Marts 1622 skrev han næmlig et Brev til Biskop Resen i Kjøbenhavn, hvori han først anbefaler en ung Student, Jens Pedersen, en Sön af Hospitalspræsten Peder Mikkelsen Havervad, til Understøttelse ved Universitetet, men derfra går over til hårde Klager over de 2 ovennævnte Mænd. Bordum bebrejder han især, at han ikke vil anerkjende Paven for den åbenbare Antikrist, og at han har kaldt Apost-

---

[1]) Thorup: Hist. Efterretn om Ribe Kath.-Sk., S. 87. — En Broder til ham, Thomas Iversen, blev 1601 Borger i Ribe men i December samme År fordelt af Mag. Iver for Gjæld. — [2]) I Følgebrevet af samme Dag til Kongens Æmbedsmænd og Adelen i Stiftet siges han at være „valgt og tilforordnet".

len Paulus en Lægmand. Vedel lægger han til Last, at han i sine Ugedagsprædikener i Tamperugen kun gjennemgår de 10 Bud, idet han således forsætlig undgår at tale over Trosbekjendelsen og Sakramenterne. De øvrige Præster, som vare besvogrede med ham, efterlignede ham heri; til dem og sine mange andre Venner støttede han sig, idet han ypperligt forstod at læmpe sig efter Alle, og overtrådte også i andre Ting Forordningerne, f. Ex. ved at prædike for længe. Biskoppen havde derfor måttet lade ham advare fra Prædikestolen under Trussel med Afsættelse fra hans Æmbede.

Indholdet af denne Skrivelse blev på en eller anden Måde bekjendt for de Angrebne, der beklagede sig over den. Lensmanden må af Kongen have fået Betaling til at undersøge og, om muligt, bilægge Striden; thi det er af en Indberetning fra ham, som nu findes i Gehejme-Arkivet, at Sagens videre Forløb kjendes. Det ses af den, at han havde kaldt Parterne for sig, og at Biskoppen havde fastholdt sin Anklage mod Vedel for, at denne ikke gjennemgik hele Katekismen i Tamperugen og berøvede Menigheden den Trøst, som den kunde have af Læren om Kristi Person og Sakramenterne. Hertil havde Vedel erklæret, at det var umuligt at gjennemgå hele Katekismen i en Uge, da der kun prædikedes $^1/_2$ Time hver Dag. — Beskyldningerne mod Bordum havde Biskoppen, efter hvad han sagde, ikke kunnet erindre.

Herefter fulgte en forunderlig Kamp mellem Hemmet og Vedel, som førtes fra Prædikestolen i Domkirken. Alb. Skeel indsender Vedels Beretning herom; den lyder således: Söndagen d. 7de Juli (?) havde han blandt Andet prædiket om, at man ikke måtte fordömme eller forbande sin Næste, om man end havde Årsag dertil; det Modsatte, som man måske endog kunde høre udråbe af Prædikestolen, var en Djævelens Lærdom. Derpå havde Biskoppen Onsdagen d. 10de på Prædikestolen talt om, at der var Nogle, som ikke skammede sig ved fra samme Prædikestol at udråbe, at man ikke måtte dömme og fordömme, ilde påtale og forbande sine Uvenner og Modstandere uden skjellig Årsag; men

det var en ret naturlig Djævels Lærdom. (Her må dog være nogen Forvanskning af Biskoppens Ord, der jo, som de lyde, ere aldeles ubegribelige.) — Vedel havde nu ment, at han på Domkirkens Præsteskabs Vegne måtte tage til Gjenmæle herimod, og havde derfor den næste Söndag (d. 14de) efter en nöjagtig Forklaring af de Ord i Dagens Evangelium: „Dömmer ikke, fordömmer ikke“ sluttet med at sige, at dersom man vilde forsikre Nogen med en anden Lærdom, så var det ikke andet end at forsikre dem med Helvedes Ild. — Herpå havde da Biskoppen svaret i sin Onsdagsprædiken d. 17de[1]) i samme Tone og blandt Andet sagt, at hans Modstanders Lære var tagen af Alkoranen.

Efter denne store Forargelse sendte Biskoppen d. 17de Juli Vedel et Brev, hvori han gav ham en stor Mængde skarpe Formaninger, navnlig at han med Hensyn til Prædiken, Sangen og Ceremonierne måtte holde sig Ordinansen, Gradualen, Alterbogen og de kongelige Befalinger efterrettelig, i Tamperugen gjennemgå hele Katekismen, paa Söndagene hele Dagens Evangelium, — ikke komme for silde i Kirken, men begynde Gudstjenesten og Skriftemålet i rette Tid og ligeledes ende sine Prædikener i rette Tid, — lade Biskoppen vide, hvem han lod betræde Prædikestolen, og ikke benytte Skolens Lokater (Hørere) til Tjenesten således, at Skolen derved forsömtes, — når Texten gav Anledning dertil, undervise Almuen om Kristi Person, Prædestinationen og begge Sakramenterne, — med Hensyn til Lysning efter Gods fra Prædikestolen rette sig efter den Skik, som fulgtes i Kjøbenhavn, — overhovedet tænke på den Ed, som han havde aflagt til Biskoppen på Kongens Vegne, for at der ikke skulde gives Årsag til anden Ulejlighed.

Denne Stilling kunde Biskoppen dog ikke hævde, men måtte tvertimod kort efter forlige sig med sine Modstandere paa den mest ydmygende Måde. Han måtte love at give Vedel ikke blot en skriftlig, men også

---

[1]) I Datum'erne er der dog nogen Forvirring.

en mundtlig Erklæring om, at han Intet vidste at beskylde ham for enten i Levned eller Lærdom; den mundtlige Erklæring skulde han give ham i Kapitelshuset i Lensmandens, Kapitelsherrernes, Præsternes og 6 af Sognemændenes Nærværelse. — Hvad Forliget med Bordum angår, indsendte Alb. Skeel Biskoppens skriftlige Erklæring om, at det var af Ubetænksomhed og Uforstand, at han havde angivet ham som en Forsvarer af den romerske Antikrist. Da nu Bordum, som med god Grund havde kunnet stævne ham, for Godtfolks Forböns Skyld havde tilstedet, at Sagen måtte forliges, hvis Øvrigheden tillod det, tog han herved sin Beskyldning tilbage, og hvis Øvrigheden tillod, at Sagen forligtes, lovede han at give ham det nöjagtig beskrevet med sin egen Hånd og derhos gjöre ham den samme Erklæring i Lensmandens, de residerende Kapitelsherrers og Præsternes Nærværelse, ligesom også skriftligt til Biskop Resen, således at det tidligere Brev ikke skulde komme ham til Skade i nogen Måde.

I Forbindelse med denne större Strid stod en mindre, som Biskoppen ligeledes kom uheldigt fra. Han lod nemlig i Juli 1622 en Student fra Ribe ved Navn Jens Hegelund,[1]) som på den Tid var Huslærer for Klavs Dås Börn på Borreby, stævne for Universitetets Domstol som den, der skulde have brudt hans Brev til Resen og gjort Indholdet bekjendt; men Studenten blev frikjendt, da der intet Bevis var imod ham.[2])

Terpager siger i sit Mindevers om Hemmet,[3]) at han også som Biskop hyppigt gav sig af med Lægekunsten og selv tilberedte sine Lægemidler; muligvis har denne hans Virksomhed bidraget til Uvenskabet mellem ham og Bordum. Terpager taler også om et Tilnavn, som Bønderne synes at have givet Biskoppen på Grund af hans Udholdenhed og Dygtighed som Fodgjænger.[4])

[1]) Udentvivl Jens Hansen Hegelund, Biskop Hegelunds Brodersön, Student 1620, som ikke må forvexles med sin Broder Hans, der døde 1622 som Skolemester i Holstebro. [2]) Se om disse Stridigheder „Ny kirkeh. Saml.“ VI, S. 504—513. — [3]) I Fortsætt. af Amerinus's „Series episc. Rip.“ — [4]) „Rustica ne spernas cognomina nescia sperni — Nam labor et virtus asseruere pedum.“

Biskop Hemmet var 2 Gange gift. 1592 ægtede han Lene Lavridsdatter, en Datter af Borgm. Lavr. Thøgersen (se S. 234) og Enke efter Oluf Nielsen. Efter hendes Død d. 21de Novbr. 1602 blev han den 21de Septbr. 1603 trolovet og d. 27de Novbr. næstefter gift med Rådmand Peder Baggesens Datter Karen. Bryllluppet stod på Rådhuset og varede i 3 Dage; på den sidste Dag kom det til slemme Spektakler mellem Gjæsterne. — Om hans Strid med sin sidste Hustrus Stidfader, Bertel Struck, er talt S. 252; et Brev, i hvilket Biskoppen opfordrer denne til Forlig, og som læstes på Tinget d. 13de Marts 1620, er smukt affattet. — Han døde d. 6te Juli 1629, hans Enke d. 20de Maj 1639 i en Alder af 40 År.[1]) Den Sidste havde levet i trange Kår, så at hun engang led Dom for 10 Dr. Under 20de Avgust 1635 tillod Kongen, at de formuende Kirker i Stiftet måtte erstatte Stiftets 2 Bispeenker (efter Hegelund og Hemmet), som begge kaldes fattige, $1^1/_2$ Års Indtægt, som de havde mistet det År, da de Kejserlige forlod Jylland.[2]) Ved et andet Kongebrev af 23de Febr. 1638 gaves der hende Løfte om Fæstet på den første Konge- eller Kirke-Tiende, som blev ledig i Riberhus eller Koldinghus Len.[3]) Om hun oplevede at få nogen, er tvivlsomt. Hun ejede dog et Hus i Gråbrödregade, som efter hendes Død vurderedes til 750 Dr. — Hun efterlod sig 6 Börn: Maren, Anne, Margrethe, Bagge, Peder og Iver. Døtrenes Skjæbne kjender jeg ikke. Bagge tjente 1642 hos Lambert Baggesen, 1651 var han bleven sin egen Mand og deltog i Studeudførselen; men 1660 kom han i en slem Ulykke. Da han næmlig engang i Forening med sin Svoger, Nis Hansen Guldager, opholdt sig på Herregården Voldbjerg, rimeligvis på Handelens Vegne, ihjelstak han Svogeren. Derefter må han have holdt sig skjult, og hans Hustru, Kirsten, opsagde d. 16de Marts Arv og Gjæld efter ham, „som hun har hørt er kommen i en bedrøvelig Tilstand og har efterladt hende stor Gjæld“. — Han selv indgav

---

[1]) „Inscr. Rip.“, S. 54 fl. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Jy. Reg.

noget senere et Andragende til Kongen, hvori han fremstillede Sagen således, at han uden Årsag var bleven overfaldet af sin Hustrus Broder med spændte Pistoler og tragtet efter Livet, hvorved han var bleven forårsaget til at nødværge sig, så at Svogeren var bleven dræbt. Han ønskede nu ved Retten at befri sig for denne Gjerning og begjærede Lejde, indtil Sagen var afgjort. — Dette tilstodes ham ved Kongebrev af 13de September; han kaldes her Bagge Iversen Hemmet. — Peder Iversen Hemmet blev Student 1623, derefter Præst i Lönborg og senere i Albæk i Århus Stift. — Den 3die Broder, Iver, blev Student 1631 og 1635 ansat som Hører i Svendborg.[1])

1616. Anders Sörensen Vedel dør.

Den 13de Februar 1616 døde Mag. Anders Sörensen Vedel, en af de berømteste Mænd, som have levet i Ribe. Han var født d. 9de Novbr. 1542 i Vejle, hvor hans Fader, Sören Sörensen, var Rådmand. Efter at have gået nogle År i sin Fødebys Skole, blev han sendt til den med större Lærerkræfter forsynede Domskole i Ribe, hvor han var i Huset hos sin Moders Fætter, Mag. Jens Sörensen Grundit (se S. 67). Kort efter sin Ankomst hertil fik han Mag. Hans Thomissen til Rektor, og da denne 1561 opgav Skolen, fulgte Vedel ham til Kjøbenhavn. Han havde ikke været et fuldt År ved Universitetet, förend han, 19 År gammel, blev antagen som Hovmester for den 15aarige senere så berömte Tyge Brahe under dennes Ophold ved Universitetet i Leipzig. Det pålagdes Vedel blandt Andet at holde T. Brahe til juridiske og politiske Studier, men afholde ham fra Mathematikken og Astronomien, som hans Familie ikke ønskede, at han skulde hengive sig formeget til. Dette viste sig snart at være umuligt; men Hovmesteren og hans Myndling vedbleve da og senere at stå i det bedste Forhold til hinanden. — Derefter studerede Vedel endnu i 2 År i Wittenberg og tog Magistergraden der. Efter Hjemkomsten blev han 1568 udnævnt til Slotsprædikant ved Kjøbenhavns Slot. I denne

---

[1]) „Fy. Saml.“, VII, S. 84.

Stilling kom han til at omgås med Statens første Mænd, af hvilke navnlig den gamle Kansler Johan Friis og hans Efterfølger Niels Kås, Rigets Hovmester, Peder Oxe, og Rigskansleren, Arild Hvitfeldt, nærede megen Interesse for Historien, og da Vedel ligeledes fra Barndommen af havde næret stor Kjærlighed for denne Videnskab, kastede han sig nu med Iver over den. 1571 udgav han en større Rimkrønike, som behandlede Pavernes Historie, og 1576 sit berömteste Værk, den første danske Oversættelse af Saxes Danmarks-Historie. En ordret Oversættelse er det dog ikke; thi hist og her bortskjæres Noget af den overflødige rhetoriske Udmaling eller også udvides Fremstillingen, for at gjöre den tydeligere, og gives i Meget en nyere Tids Præg. Undertiden afviger Vedel endogså mere fra Saxes Ord, end man ser nogen Grund til. På nogle, dog ikke mange, Steder gjör han også Bemærkninger, Rettelser eller Tilföjelser i historisk Retning, næsten altid dog i Randen. Vedels störste Fortjeneste må dog søges i Sproget; man kan sige, at han var den første, som skrev det danske Sprog rent og flydende i et större, ikke-theologisk Værk i ubunden Stil.

Allerede i dette Værk havde Vedel bebudet et mere selvstændigt historisk Arbejde. I Slutningen af Skriftet taler han vel mindre tydeligt herom; men i en Bemærkning efter 10de Bog lover han til en anden Tid at give en nøjagtig Udvikling af de Afvigelser, som fandtes i de engelske og norske Historieskriveres Fremstilling af denne Tid, og S. 214 (ny Udg.) henviser han ligefrem til sin Behandling af Erik Glippings Historie. Dog blev han senere noget betænkelig ved Sagen, og først 1578 gav han et bestemt Løfte om strax at tage fat på dette Arbejde, hvorpå der d. 10de Juni gaves ham Exspektance på Dekanatet i Ribe Domkapitel efter den daværende kongelige Historieskriver, Mag. Hans Svannings, Død, eller hvis dette Prælatur ifølge et tidligere givet Löfte skulde tilfalde en anden, da et andet Prælatur sammesteds.[1]) Et Kannikdømme ved samme Domkirke

[1]) Jy. Reg.

havde han allerede haft siden den 29de Septbr. 1573 efter M. Hans Thomissen.[1])

Ganske kort Tid efterat han havde paataget sig det Hverv at skrive en Danmarks-Historie, havde han den Sorg at miste sin 16årige Hustru, Mag. Hans Svannings Datter, Marine, med hvem han det foregående År var bleven gift (se S. 193). Hun døde i Ribe under et Besøg der med sin Mand og blev begravet i Domkirken, hvor Vedel lod ophænge en smuk lille Mindetavle over hende, som endnu er bevaret og nylig bleven restaureret.[2]). — Henimod 3 År vedblev Vedel endnu at være Slotsprædikant og forøgede sine Fortjenester ved at udgive for første Gang paa Tryk Adam af Bremens Historie fra det 11te Århundrede om de hamborg-bremiske Ærkebiskopper, et Værk, som er af den største Betydning for Nordens Historie. — Derpå søgte han sin Afsked fra Hoffet for at tage Ophold i Ribe og udelukkende at kunne anvende sin Tid til Udarbejdelse af Danmarks Historie. Ved et Kongebrev af 5te April 1581 tilstodes der ham for 2 År en Læst Rug og en Læst Byg årligen af Riberhus. Samme Sommer flyttede han til Ribe og indgik d. 20de Avgust et nyt Ægteskab med Biskop Hans Lavgesens Datter Mette (se S. 118[3]). Rimeligvis tog han strax fra Begyndelsen af Bolig på det Sted, hvor han senere vedblev at bo indtil sin Død, næmlig i det Hus i Skolegade (nuværende Hus-Nr. 210), som senere bar Navn af Liliebjerget, et Navn, som udentvivl Vedel først har givet det på Grund af dets Beliggenhed nærved Domkirken og dens store Tårn; thi efter hvad Hans Lavgesen siger i sin 1551 holdte Tale (se S. 116) er Liliebjerget oprindelig brugt som Navn for dette Tårn, „thi ligesom Lilien i Höjde overgår de andre Urter, således er også dette Tårn, der ligesom skjuler sit

---

[1]) Smst. — Exspektancen herpå havde han fået d. 23de Marts 1570. — [2]) „Inscr. Rip.“, S. 19 fl. — [3]) Brylluppet stod efter Lavr. Ægidiussens Familieoptegn. (se S. 163) på Rådhuset og beæredes ved Tyge Brahes Nærværelse, hvilket Sidste dog må anses for tvivlsomt, da Hegelund ikke omtaler det.

Hoved i Skyerne, blevet kaldt Liliebjerget". Upåtvivlelig står dog Navnet i Forbindelse med, at i Kirkens og Kapitlets Segl Jomfru Marie fremstilles med en Liliestengel i Hånden. — Huset var bygget 1545 af Hans Lavgesens Fader, Lavge Steffensen; herom vidnede en Indskrift over Dören.[1])

Op til dette Hus stødte (mod Nord) i Skolegade en Kannik-Residens (nuvær. Hus-Nr. 291), som ved Mag. Thom. Knudsens Død 1581 tilfaldt Vedel i hans Egenskab af Kannik. Den var meget forfalden, hvorfor Vedel 1584 søgte Kongen om Tilladelse til at sælge 3 Boder, som hørte til Residensen, og anvende Pengene til dennes Istandsættelse, ligesom også om, at en Strimmel af Residensens Grund, som stødte op til hans eget Hus, måtte overlades ham til Ejendom mod en passende årlig Jordskyld. Begge Dele bevilgedes.[2]) — 9 År senere blev Vedel dog Ejer af hele den forhenværende Kannik-Residens ved et Mageskifte med Kapitlet, hvorved han i dens Sted overlod det en Gård, som han ejede i Stenbogade. Denne Gård blev da Kannik-Residens istedetfor den anden i Skolegade og vedblev i denne Egenskab at besiddes af Vedel indtil hans Død; den udlejede han naturligvis.[3]) — De 2 Gårde i Skolegade udgjorde nu en smuk, samlet Ejendom.

I denne sin Ejendom indrettede Vedel et Trykkeri, i hvilket de Skrifter, som han efter den Tid udgav, bleve trykte. De angaves på Titelbladet at være trykte „på Liliebjerget", og det er vel især derved, at Navnet fæstede sig ved Huset. En Tid var det endogså særlig den enkelte Bygning, i hvilken Trykkeriet havde været, som betegnedes ved Navnet; thi i en Vurderingsforretning fra År 1653[4]) beskrives Ejendommen som bestående af Adelhuset i Skolegade med tilliggende Stalde, Portrum, Have og 3 Fag Hus, „som kaldes Liliebjerget eller Trykkeriet." Ejendommen vurderedes dengang til 1850 sl. Dr. — Et

Liliebjerget

[1]) Se Galthen: Beskriv. ov. Kjøbst. Ribe S. 70. — Smlg. Terpager: R. C., S. 541. Inscr. Rip. S. 158. — [2]) Se Wegener: A. S. Vedel, S. 266 fl. — [3]) Smst., S. 211, 267. — [4]) Tingbog; 3die Febr.

andet Bidrag til Kundskab om Ejendommens Indretning have vi i et Skjøde af 1642, ved hvilket Mag. Hans Ægidiussen i Alborg (se S. 250) skjøder sin Morbroder, Mag. Lavge Andersen Vedel, det nordre Hus (den tidligere Kannikresidens); der siges, at den søndre Ende af Baghuset var indbygget i Mag. Sören Andersen Vedels 3 Fag Hus med Halvtag ved, „som Trykkeriet haver tilforn været", medens Stenhuset stødte op til Læsekammeret i Mag. Sörens Stenhus, hvilket Læsekammer kaldtes Himmerig.[1]) Sör. And. Vedels Ejendom er Faderens søndre Hus (Liliebjerget). — På den Tegning[2]) af Ribe, som Vedel sendte til Brauns „theatrum urbium" tilligemed en kort Beskrivelse over Byen, ses en lille Kuppel, som i Forklaringen under Tegningen angives som tilhørende Vedel („uraniscus Velleianus") og efter Beliggenheden synes at have hørt enten til Trykkeriet eller til „Himmerig", snarest vel til det sidste.

Vedel prydede på flere Måder sin Bolig. Over Gadedören satte han sit Mærke, som i 3 Felter fremviste et Brændalter, en blomstrende Urt og en Cirkel som Sindbilleder, henholdsvis på Gudfrygtigheden, Sundheden og Tiden, med passende Indskrifter. Han ejede et Portræt af Hans Tavsen, der i Underskriften betegnedes som Hans Lavgesens Svigerfader, altså som Husfruens Bedstefader. Om sit Bibliothek kunde han 1595 sige, at det ikke havde sin Lige i de 3 nordiske Riger. I det hang en Tavle, som indeholdt Regler for dem, som vilde benytte det; under dem stode 9 Velynderes og Venners Navne, som havde billiget dem. Man ser af dem, at Vedel havde åbnet sin Bogsamling for Alle til Benyttelse på Stedet;[3]) men Reglerne forekomme os nu höjst besynderlige ved deres Strenghed og Smålighed. De Besøgende

---

[1]) Også i den kongelige Bevilling af 1584 (se ovenfor) nævnes det „Afsæt." i Vedels ældre Ejendom, „som kaldes Himmerig". — [2]) Se Gjengivelsen af denne i 1ste Del af dette Værk. — [3]) Også i Brauns „Theatrum" omtaler Vedel sin Bogsamling som et „Bibliotheca publica"; thi Domskolens Bogsamling kan det åbenlyst ikke være, som han der taler om.

må således ikke uden Tilladelse af Husherren gå op og ned ad Gulvet eller spörge om Noget, og de skulle för Bortgangen udtale gode Ønsker over Husherren og Huset. — Ved Vedels Død blev Ejendommen delt, idet Liliebjerget tilfaldt hans ældste Sön Sören, men det nordre Hus Svigersönnen Ægid. Lavridsen, hvis Sön senere solgte det til Vedels yngre Sön Lavge (se forrige Side); men Hovedsagen var Liliebjerget, der længe blev i Familiens Besiddelse og endnu i Terpagers Tid var i temmelig uforandret Stand. Våbnet over Dören fandtes endnu i Slutningen af forrige Århundrede, skjönt Huset måske dengang var ombygget.

Da Hans Svanning døde 1584, tiltrådte Vedel Dekanatet efter ham, hvorved hans Indtægter fik en god Forøgelse. Under sådanne heldige Forhold, så at sige uden Æmbedsforretninger, og da der forundtes ham en lang Levetid, skulde man have trot, at han kunde have udført noget Betydeligt for sit Fædrelands Historie; men de store Forventninger, som hans Samtid nærede herom, skuffedes. Netop fra den Tid af, da han var bleven Historiker alene, udkom der intet större historisk Værk af ham. Grunden hertil lå udentvivl dels i, at han havde lagt for vidtløftig en Plan for sit Arbejde, dels i, at han havde vanskeligt ved at tilfredsstille sig selv. Dertil kom, at han spildte megen Tid på mindre betydelige Arbejder, til hvilke han tildels lod sig forlede af Velyndere og Venner, og vistnok også, at han temmelig tidligt har begyndt at tabe den Energi, som tidligere havde udmærket ham. Dog havde han, som det synes, udarbejdet en sammenhængende Danmarks-Historie fra den ældste Tid indtil Valdemar Atterdag, men uden endnu at tænke på dens Udgivelse. Da man nu således i 13 År intet Udbytte så af hans Arbejde, blev Regjeringsrådet utålmodigt og overdrog det til en Anden, Ripenseren Niels Krag, at skrive en Danmarks-Historie på Latin. Endnu gav man Vedel 1 Års Frist til at gjöre sit (danske) Arbejde færdigt; men endnu för end dette År var fuldt udløbet, fik han Befaling til at udlevere til N. Krag de Breve og Dokumenter, som han til Udførelsen

af sit Arbejde dels havde modtaget af den afdøde Kansler, Niels Kås, dels indsamlet på flere Steder i Riget. Dette udførtes så strengt, at han endogså måtte afgive, hvad han selv havde udarbejdet. Han mistede nu tillige Dekanatet, som under 8de Juli 1595 ligeledes overdroges til Niels Krag;[1]) Kannikdömmet beholdt han dog.

Imidlertid havde Vedel dog udgivet flere Skrifter, som have Interesse, om de end ikke just ere historiske. Blandt dem fortjene at nævnes hans Ligtale over Kong Frederik den Anden, i hvilken han frimodigt udtaler den Mening, at overdreven Nydelse af stærke Drikke havde forkortet Kongens Liv, og hans Udgave af 100 Folkeviser, til hvis Udgivelse Dronning Sofies Interesse for disse Sange gav Anledning. — Af mere stedlig Betydning ere de Ligtaler, som han holdt og derpå udgav over den unge Predbjörn Podebusk 1591 (se S. 136) og over Fru Ingeborg Gyldenstjerne, Lensmanden Albret Friis's Hustru, 1592 (se S. 230), fremdeles den tidligere nævnte korte Beskrivelse over Ribe By, som blev optagen i Brauns store Værk „Theatrum urbium". Det Mærkeligste ved denne Beskrivelse er egentlig det medfølgende Prospekt af Byen, som måske er tegnet af Vedel, men i ethvert Tilfælde er udført under hans Vejledning. Tegningen er udført med Omhu, men har den Særegenhed, at den tillige viser de Kirker og andre Bygninger, som efter Reformationen vare blevne nedrevne og altså ikke existerede på den Tid, da Tegningen blev udført. Mindet måtte dog endnu være så temmelig bevaret, både om deres Beliggenhed og om deres Udseende.

Efterat Vedel havde mistet Dekanatet, udgav han ikke mere Noget i Trykken. Han levede dog endnu i 21 År, indtil den 13de Februar 1616. Hans Enke, som 1620 skiftede med sine Börn, overlevede ham i 17 Ar. Hun stiftede et Legat på 150 Dr., hvis Renter skulde anvendes til „Nødtørft og Klæder" for fattige Disciple i Latinskolen og uddeles af den af Familien, som bebode hendes

---

[1]) Nogen særlig Bestalling som Historiograf synes han ikke at have haft.

og hendes afdøde Mands Gård i Skolegade, i hvilken Gård Pengene til evig Tid skulde indestå.[1]) — Vedel var vistnok en meget hæderlig Mand. Han var tillige en meget alvorlig og streng Mand; et mærkeligt Exempel herpå er, at han hver Langfredag lod sine Börn komme ind til sig og der pidskede dem, for at de skulde mindes Kristi Lidelse på Korset. I Fastetiden afholdt han sig fra Kjødspiser. — Hans Stilling var i Pengeforhold god, selv efterat Regjeringen havde frataget ham en stor Del af hans tidligere Indtægter; thi han havde fået en temmelig betydelig Formue med sin 2den Hustru og havde vistnok selv forøget den i sin Velmagtstid. Foruden de 2 Huse i Skolegade ejede han Tårnborg, den senere Bisperesidens i Puggårdsgade, som hans Svigerfader skal have kjøbt af Oluf Muncks Svigersön, Baron Siv. Reinskat. Selv havde han kjøbt den störste Del af den tidligere katholske Bispegård i Bispegade. I Badstuegade ejede han en meget stor Ejendom, som lå på Sydsiden af Gaden på den Strækning, der senere tilhørte S. Kathrine Kirke, og bestod af et Stenhus med tilhørende Bryggers, Portrum, Stald og Kålgård, som strakte sig ud til Kirkegården og ned til Åen. Denne Ejendom er den samme, som i Resens Atlas kaldes „Gammel Mønt“ og i ældre Tid havde været Møntsted (se 1ste Del, S. 524); hvorledes den var kommen i Vedels Besiddelse, ved jeg ikke. Desuden ejede han andre Huse i Byen eller havde Pant i sådanne.

Med sin 2den Hustru, som ses at have været af en tungsindig Karakter, havde A. S. Vedel 6 Sönner og 3 Døtre, af hvilke 2 Sönner døde som små. De øvrige Börn vare:

Vedels Börn.

1. Marine, født d. 22de Juni 1582, g. m. M. Ægidius Lavridsen (se S. 249).
2. Anna, f. 18de Maj 1585, Rådmand Bertel Strucks Hustru (se S. 252).
3. Sidsel, f. 6te Avg. 1586, g. m. Mag. Povl Mortensen Astrup, som dengang var Skolemester i Ribe (se i det Følgende).

[1]) Hofman: Fundationer V, S. 517 fl.

4. Sören Andersen Vedel, f. 11te Juli 1587, blev Sognepræst ved Domkirken og vil derfor blive omtalt i det Følgende.
5. Hans Andersen Vedel, f. 7de Jan. 1590, senere kaldt Hans Tavsan, blev Magister og 1616 Rektor i Malmø, men forfaldt til Drik og blev ligegyldig for sit Æmbede, hvorfor han 1621 blev afskediget på en vanærende Måde; han døde senere i Hamborg.
6. Lavge Andersen Vedel, f. 21de Decbr. 1592, døde som Sognepræst ved S. Kathrine Kirke. Se i det Følgende.
7. Hans Andersen Vedel, f. 2den Oktbr. 1595, til Forskjel fra Broderen kaldt Hans Lavgesen, blev Mag., Konrektor i Lund og tilsidst Sognepræst i Burlev i Skåne.[1])

1617. S. Kathrine KirkesTårn bygges.

I Året 1617 foretoges et Byggearbejde, om hvilket man dengang mente, at det skulde blive Byen til Pryd og Ære, men som man senere fik en hel Del Fortrædelighed af, næmlig Opførelsen af et Tårn ved S. Kathrine Kirke. Ifølge en Optegnelse, som findes hos Terpager (R. C., S. 371), var der allerede Söndagen d. 13de August 1615 efter Gudstjenesten bleven taget en Bestemmelse herom af Ærkedegnen (som Kirkens Regnskabsprovst), Borgmestre, Råd og menige Sognemænd; men den endelige Beslutning blev dog først tagen d. 23de Februar 1617. Grönlund har afskrevet[2]) den af Kirkens gamle „Pergaments-Regnskabsbog“, og da den i flere Henseender er af Interesse, indføres den her fuldstændigt, dog med nuværende Retskrivning:

„Udi den hellige Trefoldigheds Navn.

„Om det nye Tårn ved S. Catharinæ eller Sorte„brödres Kirke her udi Ribe, som d. 23de Februari „1617 blev besluttet at skulle bygges, og derpå udi „dette Forår at skulle begyndes.

„Da efterdi at S. Catharinæ Kirke her udi Ribe

---

[1]) Væsentlig efter Ægidius Lavridsens tidligere anførte Familieoptegnelser. — [2]) Findes på et Par Blade, som ere indsatte i Grönlunds Exempl. af „R. C.“ (i Skolebibliotheket).

„er ganske meget bygfældig på den vestre Ende,
„som står aldeles på Fald, så at en stor Part deraf
„nu tilforne er nedtagen for Fares Skyld, og det
„derfor er endeligen fornødent, at den med det
„Første skal igjen opfærdiges og fornys, så at, der-
„som den skulde færdiges tilgavns, da skulde den
„samme vestre Ende til Styrke og Sammenholdelse
„af Grunden opmures tvende höje og brede „Stri-
„piler“ (Stræbepiller), — da efterdi det syntes, at
„samme tvende Piller kunde ganske meget forslå til
„2 Sider på et nyt Tårns Opbyggelse, og samme
„Piller vilde ellers koste en stor Summa Pending,
„hvoraf dog hverken Kirken eller Byen kunde have
„nogen Prydelse, ej heller Sognefolkene nogen Gavn,
„-- dernæst efterdi det Klokkehus, som står her på
„Kirkegården af Tømmer opbygget, er nu så slet og
„aldeles forrådnet og forfaldent af Ælde, så at der-
„som et nyt i dets Sted skulde opbygges, da vilde
„det i lige Måde koste Kirken en stor Summa
„Pendinge, — desligeste efterdi samme gamle Træ-
„Klokkehus er så meget lavt og nedrigt, at Klok-
„kerne, som derudi hænger, ikke vel kunne høres
„uden af dem, som bor næst hos Kirken, så at de
„bedste og fornemste Sognemænd, som bor ved Nør-
„reporten og ved Sønderporten, derfore tidt og mange
„Sinde haver beklaget dem, at de ikke har kunnet
„rette dem efter fornævnte samme Klokker, fordi at
„de ikke kunde høre dem, når der ringes. Derfore
„efter sådan forberörte Lejlighed, da er herom nogle
„Gange tilforn bleven berådslået, og nu idag d. 23de
„Februari 1617 denne Sag igjen flitteligen betænkt
„og grundeligen overvejet af efterskrevne Dannemænd,
„som er: først hæderlige, höjlærde og vellærde Mænd,
„M. Egidius Lavridsen, Ærkedegn her udi Riber
„Domkirke, denne Kirkes Regnskabsprovst, og Mag.
„Niels Sörensen Glud, Kannik og Sognepræst her
„til denne fornævnte Kirke, og Hr. Iver Holm, hans
„Medtjener, dernæst ærlige og velvise og velagtede
„Mænd, Kjeld Jørgensen og Peder Lambertsen,

„Borgmestere her udi Ribe, item Niels Grisbæk,
„Oluf Roed, Hans Hegelund, Magnus Grave, Mor-
„ten Lime, Baltser Knudsen, Sören Andersen og
„Bagge Pedersen, Rådmænd, Lavrids Stafensen,
„Byfoged, desligeste også begge Kirkeværgerne, for-
„standige Mænd, Las Jensen Bonum og Peder
„Hansen Dal, og Mads Lassen, Byskriver, så og i
„lige Måder menige Sognefolk, som idag her udi
„Kirken tilstede vare, hvilke allesammen Gud
„allermægtigste i Himlen til Lov, Pris og
„Ære, S. Catharinæ Kirke til en Prydelse
„og ganske Riber By til en Sirat og Be-
„römmelse, såvelsom også Sognefolkene
„til Gavn og Bedste have med samlede Råd,
„Fuldbyrd og Samtykke det så endrægtelig kon-
„kluderet og besluttet på deres og deres Efterkom-
„meres Vegne, at her skal bygges et nyt,
„grundmuret Tårn vesten op til Kirken, sexten
„Alen i hver Kant i Bredelsen og udi Höjelsen
„sex eller otte Alen ovenover den höjeste Kirkemur,
„og at derpå siden skal opsættes en magelig Spids,
„og at det Arbejde nu strax udi dette nærværende
„Forår skal nu udi Jesu Kristi Navn begyndes
„uden videre Ophold og Forhaling. Men efterdi
„til dette mærkelige og drabelige Værk og store
„Bygning at fuldkomme vil behøves en stor Summa
„Pendinge, hvortil dog Kirken ikke haver udi For-
„råd uden henved 1400 slette Dr., hver Daler be-
„regnet til 32 Sk. lybsk, foruden hvis föje Forråd
„som her er forhånden på Kalk og Mursten, da
„have menige Sognemænd, som her udi fornævnte
„S. Catharinæ Kirke have Stolestade til sig selv
„og deres Hustruer, nu her idag udi Kirken med
„samlede Hånd, Mund og Stemme lovet og tilsagt,
„at når forskrevne Forråd på Pending, Kalk og
„Mursten ikke længer kan tilstrække, da ville og
„skulle de være forpligtet til at lægge dertil af
„egne Pending, hver efter sit Vilkår,
Evne og Formue og den godvilligen uden

„al Modsigelse, Krakele og Hjælperede
„udi alle Måder at lægge fra dennem her
„udi Kirken i det Allerseneste 14 Dage,
„efterat de eller deres Efterkommere,
„som have eller herefter bekommendes
„vorder fornævnte Stolestade her i Kir-
„ken, derom af Kirkeværgerne bliver ad-
„var et og tilsagte. Men dersom så skete, hvil-
„ket vi dog ikke formoder os, at nogen af forbe-
„nævnte Sognefolk, som nu bor og besidder de
„Huse, som Stolene her i Kirken ere tillagte, eller
„deres Efterkommere, som i samme Huse komme
„til at bo, ville blive forsömmelige og modvillige til
„sådan fornævnte Hjælp og Undsætning at udlægge,
„da haver vi her idag bevilget og indganget, at
„Kirkeværgerne skulle have Fuldmagt til dem og
„deres Efterkommere derfor med Retten at
„forfølge og tiltale ligesom for anden
„vitterlig Gjæld, på det at dette lovlige og
„velfornødne Værk og Bygning uden lang Ophold
„og Forhindring med første mulige Lejlighed må
„fuldkommes og føres til en god, ønskelig Ende.

„Herforuden have vi og en god Forhåbning
„og Fortrøstning til gode fromme Kristne uden
„Sogn og uden Bys, både adelige og uædle, gejst-
„lige og verdslige, at de visseligen uden al Tvivl
„med deres hæderlige og godvillige Foræringer ville
„findes ubesværget her til dette Gud velbehagelige
„Værk og nødtørftige Bygning at forfremme, hjælpe
„og fuldkomme.

„Og hvis som i så Måder til dette Tårns Byg-
„ning med Guds Hjælp forsamlet bliver, skal ind-
„tegnes udi en særdeles Bog, som hertil skal be-
„redes og til evig Tid gjemmes her ved Kirken,
„dem til Ære og Berömmelse, som hertil gjöre
„nogen hæderlige og lovlige Foræringer.

„Der til ydermere Vidnesbyrd, at så idag be-
„rådslaget og endeligen samtykt er og ubrødeligen
„at skulle holdes for os og vore Efterkommere, efter

„som forskrevet stander, have forbemældte hæderlig
„og höjlærde og vellærde Mænd, så og fornævnte
„ærlige, vise og velagte Borgmestere og Rådmænd
„med Byfogden og Byskriveren, desligeste også Sogne-
„mændene, så mange som skrive kan, med deres
„egne Hænder her underskrevet. Actum S. Catha-
„rinæ Kirke fornævnte Dag og År d. 23de Februari
„År 1617.

Derefter følge Underskrifterne, hvoriblandt 36 af Sognemændene; så mange af disse have altså været tilstede og kunnet skrive.

I Årene 1617 og 1618 opførtes Tårnet[1]) med en Bekostning af omtr. 3170 Rdl. Det fik efter Terpager (R. C., S. 371) en Höjde af 52 Alen og var således oprindelig ikke uanseligt. Til Afholdelsen af Udgiften havdes dels en Kassebeholdning af omtr. 600 Mk. l. (omtr. 240 Rdl.), dels opsagdes 570 Rdl. af Kirkens Kapitaler. For et Gravsted i Kirken indkom 100 Rdl., Byen bidrog 160 Rdl., Hr. Alb. Skeel 30 Rdl., Borgmester Morten Lime, Hr. Iver Holm og Peder Orlav hver 20 Rdl., Rådmand Bagge Pedersen 10 Rdl. — Fremdeles låntes af Hospitalet 160 Rdl., af Gilden 50 Rdl. og af Bertel Struck 500 Rdl. — Hos Sognefolkene opkrævedes i Året 1618: 506 Mk. 4 Sk. l. (lidt over 200 Rdl.); men samme Års Regnskab slutter dog med et Underskud af omtr. 1070 Rdl., som Kirkeværgerne havde tilgode. — Næste År fornyedes også det Spir, som dengang fandtes over Koret, og i hvilket en af Klokkerne hang, med en Bekostning af 110 Rdl.; alligevel opkrævedes intet yderligere Bidrag hos Sognets Beboere i dette eller de følgende År.

Kirken forblev altså i Gjæld, og denne Gjæld var den i den følgende Tid meget besværlig, da den ikke

---

[1]) På dettes Plads havde tidligere stået et Slags Våbenhus, en „Skrevitz“ (Skriftes eller Skrøftes), som det kaldtes. Det må have været en let Bindingsværksbygning; thi 1614 blev den nedtaget og opsat igjen for en Bekostning af omtr. 13 Mk. l., for at den ikke skulde blive beskadiget under en Reparation af den forfaldne vestre Gavl.

formåede at udrede Renten og samtidigt afholde de fornødne Vedligeholdelses-Omkostninger. Man lagde derfor senere Kirkens Bestyrelse til Last, at den ikke havde ladet Sognemændene efter deres Forpligtelse tilskyde den manglende Sum. Tillige viste det sig, at Tårnet ikke var forsvarlig opført. Uagtet der var anvendt Bøgepæle og store Træer, „Slyngværk“ og Kampesten til Grundvolden til et Beløb af 217 Mk. l., begyndte Tårnet snart at synke i den ene Side, således at der var Fare for, at det skulde rive Kirken om med sig. Man sagde nu, at når Forfædrene, som havde haft meget bedre Evne til at opføre en sådan Bygning, ikke havde gjort det, så var det, fordi de havde indset, at Grunden ikke kunde bære den. Hvorledes man derefter på andre Måder søgte at afhjælpe Kirkens Nød, vil blive omtalt i den beskrivende Dels 5te Kap. („S. Kathrine Kirke“); men her må det anføres, at Kongen under 6te Septbr. 1651[1]) befalede 4 Adelsmænd at begive sig til Ribe og påkjende en Strid mellem den daværende Ærkedegn, Peder Lange, og Sognemændene til S. Kathrine Kirke angående disses Forpligtelse til at betale den Gjæld, i hvilken Kirken var kommen ved Tårnets Opførelse; tillige skulde de afgive Betænkning om, hvad der skulde gjöres ved Tårnet, som nu sagdes at stå for Fald og udsætte både Kirken og Hospitalet for Fare. — Kommissærerne have vel fundet at Sognemændenes ovennævnte Forpligtelse var forældet; idetmindste slap de for at betale; og Faren ved Tårnets Tilstand er vel befunden mindre, end der var angivet; thi der vides Intet at være foretaget imod den. -- 1745 blev den øverste Del af Tårnet, som hævede sig over Kirkemuren, tagen ned; men Grunden dertil skal nærmest have været den, at man vilde skaffe sig Sten til Gjenopførelsen af Kirkens nordre Ydermur, som havde måttet nedtages.[2])

---

[1]) Jy. Tegn. — Den kongelige Befaling er foranlediget ved en Indstilling fra Ærkedegnen, der findes blandt Kanc-Indlæg. — [2]) Se Galthen: Beskriv. ov. Ribe, S. 145 fl. Når han antager, at Tårnet engang har haft et Spir, tager han vistnok fejl. Det var vel oprindeligt Bestemmelsen (se S. 284),

Mærkelig Regn.

Samme År (1617) medførte en stor Forskrækkelse for Mange her i Byen. Anders Pedersen Spandet, som 3 År derefter blev Rådmand, har i sine Familie-Optegnelser[1]) Følgende derom: „A. 1617 udi Juli, Avgust og Septbr. Måneder er her udi Byen og omkring Byen nedregnet først Blod adskillige Steder, udi Bleggården på Lærred adskillige Steder, under Magnus Groves Porthus og andre Steder. Derefter mange Sinde udi forskrevne 3 Måneder faldt ned af Himlen sælsom Materie udi Lignelse som blå Farve eller blå Ambdam (ɔ: Stivelse) mange Steder på Gaderne, hvert Sted så Meget som en Spandfuld, og sommesteds en halv Spandfuld. Og faldt det gemenlig ned blandt Regn, og fulgte derhos en meget slem Stank og Lugt. Hvad Gud alsommægtigste ved slige forfærdelige Mirakler haver isinde med den syndige Verden, giver den tilkommende Tid tilkjende. Herre! midt i din Vrede tænk på Nåde og Barmhjertighed. Amen! — De fleste af disse Mirakler have vel været Bedragerier af kåde Mennesker.

1618. Rådmands-vejlebro.

Året efter blev der taget Bestemmelse om Opførelsen af en Bro over Tved- eller Hjortlund-Å på den Vej, som nu fører fra Hovedlandevejen nordenfor Byen til Landsbyen Tved. Det hidtilværende Overkjørselssted over Åen på samme Sted havde haft Navnet „Rådmands-Vejle“, hvorfor Broen endnu kaldes Rådmandsvejle Bro. — Den 13de Marts 1618[2]) lod Borgm. og Råd tage et Syn over, hvor en Bro lettest kunde bygges, „da Ingen nu ved Höjvande kunde passere den uden Fare“. Der valgtes et Sted tæt „nordenfor“ Kjørestedet. Derefter indgaves et Andragende til Kongen om Tilladelse til at bygge en sådan Bro, hvilken Tilladelse også gaves d. 20de Juli samme År, „efterdi det befindes, Sådant at være ikke aleneste Byen, men alle dem, som fornævnte Ribe

---

men kom neppe til Udførelse. Galthens Opgivelse beror måske på en Forvexling med det Spir, som fandtes over Koret og 1619 blev fornyet (se S. 286). — [1]) Findes i Terpagers Excerptbog i Kristiania Univ.-Bibl. — [2]) Allerede d. 8de Febr. 1597 havde Borgm. og Råd besluttet at bygge en Bro på dette Sted, uden at det var kommet til Udførelse.

søger til Gavn og Gode"; Alle i Byen, ligesåvel Borgm. og Råd som Andre, skulde bidrage til Omkostningerne, og Broen skulde i Fremtiden vedligeholdes således, at den Vejfarende Intet derover havde at klage.[1]) — Idet denne Bevilling tilsendtes Lensmanden, for at ham at tilstilles Borgm. og Råd, medfulgte der dog en Skrivelse til ham selv, i hvilken det pålagdes ham at sørge for, at Broen, om muligt, lagdes nærmere ved Byen, så at den kunde forsvares fra denne af.[2]) Regjeringen tænkte sig altså Byen endnu som et Slags Fæstning og vilde ikke lette en Omgåelse af den for en indtrængende Fjende. — Broen blev alligevel bygget på det først udsete Sted og fuldførtes samme År for en Bekostning af omtr. 180 Dr. Den stod dog ikke længe; thi Terpager siger, at den blev afbrudt i gamle Krigstider. Galthen angiver, at det skete 1627, og begge udsige, at Broen ikke var til i deres Tid. Det er således først i dette Århundrede, at den er bleven opført pány.

Kong Kristian den Fjerde stræbte i disse År af al Magt efter at udvide sine Rigers Handel og Skibsfart. 1616 stiftede han det ostindiske Kompagni og sendte 2 År derefter Ove Gjedde til Ostindien. Et grönlandsk Kompagni oprettedes, og Jens Munch udsendtes 1619 for at finde en Vej norden om Amerika til Indien. 1620 stiftedes det islandske Handelsselskab, 1621 Saltkompagnierne; 1622 påbegyndtes den storartede Børsbygning i Kjøbenhavn, og 1624 oprettedes Postvæsenet, væsentlig i Handelens Interesse. Fra Hovedruten mellem Kjøbenhavn og Hamborg over Kolding, udgik der (fra sidstnævnte By) en Birute til Ribe, som dog kun synes at være bleven besørget ved gående Bud.[3]) — I det ostindiske Kompagni og i Saltkompagnierne (de spanske Kompagnier) deltog Ribe ikke så lidt. — Det ostindiske Kompagni er oprettet den 16de Maj 1616. Kapitalens Störrelse bestemtes ikke. Deltagelsen var ikke for Alle aldeles frivillig; Slange fortæller således, at Kongen befalede sine Hofbetjente at indskyde af

1619. Det ostindiske Kompagni.

[1]) Jy. Reg. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Se Stolpe: Dagspressen i Danmark, I, S. 118.

deres årlige Lön, måske i et bestemt Forhold. Også til Borgerskabet her i Byen kom der en Opfordring, som ikke var meget forskjellig fra en Befaling. Den 18de Decbr. 1618 var den formuende Del af Borgerskabet samlet på Rådhuset. Lensmanden mødte med en kongelig Skrivelse, og Borgm. og Råd måtte på Byens Vegne afgive et Løfte om Deltagelse, hvorefter 30 Borgere tegnede sig for Summer fra 25 indtil 100 Rdl., ialt 1700 Rdl., at udbetale til S. Ibs Dag 1619. I hvilken Grad Sagen betragtedes som offentlig og tvungen, ses deraf, at Byens Kasse foruden andre Budsendelser i Anledning af den betalte den Mand, som i Oktober 1619 overførte Pengene til Kjøbenhavn (med 44 Dr. 2 Mk. 8 Sk.)

Indskudstegningen var imidlertid bleven forøget. Den 10de Marts 1619 udgik der næmlig et Kongebrev til Alb. Skeel om, at Kongen fandt de Summer, som dels Kleresiet dels Borgerskabet i hans Len ifølge hans Indberetning vilde indskyde, meget ringe; han skulde derfor underhandle med dem om, at de efter Evne skulde „indlægge“ 2 til 5 Gange så Meget.[1]) — Den 19de April mødte Lensmanden med dette Brev på Rådhuset, hvor Borgm. og Råd lovede, at Summen „næst Guds Hjælp“ skulde blive forøget med 1300 Rdl.; denne Sum blev også samme Dag virkelig tegnet af 34 Borgere, for Störstedelen de samme, som havde tegnet sig første Gang. Flere af Gejstligheden tegnede sig også, og en gammel adelig Jomfru, som bode her i Byen, Elitze Norby, indskød 200 Rdl. — Men det gik i det Hele taget uheldigt med Kompagniets Handelsforetagender, og Interressenterne måtte idelig give nye Tilskud; således måtte de her i Byen 1630 tilskyde 200 Rdl., 1635 10 pr. Cto, 1637 5 pr. Cto, hvorved dog flere og flere faldt fra. Derimod var det vistnok sjældent, at de fik noget Udbytte.[2])

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Især efter en Kopibog for kong. Forordn. fra 1613 af på Rådhuset. — Borgm. Hans Friis har i sin Handelsbog nöjagtig optegnet sine Tilskud, men nævner aldrig noget Udbytte.

1622—26. Det spanske Kompagni.

De såkaldte spanske Kompagnier vare oprettede ved en Forordning af 10de Decbr. 1621. Deres Hensigt var at sikre Forsyningen med Salt til billig Pris under Krigen mellem Spanien og Nederlandene og tillige forøge den danske Handelsflåde med Skibe, som i Krigstid kunde anvendes imod Fjenden. Kompagnier skulde oprettes i alle danske Kjøbsteder, som havde gode Havne; Borgerne i de øvrige Kjøbsteder kunde deltage i dem. De skulde have Eneret til at indføre, hvert til sin By, Salt og Vin fra Spanien og Frankrig; men Øvrigheden skulde sætte Prisen på disse Varer. Skibene skulde udrustes med 2, 4 eller 6 Kanoner og i Krigstid stå til Kongens Tjeneste, hvorfor deres Bådsmænd såvelsom Tømmermænd, som vare indforskrevne fra Udlandet til deres Brug, skulde være frie for Udskrivning.

Et sådant spansk Kompagni blev nu ogsaa oprettet i Ribe, som rimeligt var, da Byen iforvejen havde megen Handel med Vin og Salt. Kompagniet omfattede hele Vestjylland, hvor det havde Deltagere og Agenter i Varde og Ringkjøbing. Det vilde tillige udstrække sin Virksomhed over en Del af Sønderjylland og forhindre Beboerne af Hvidding Herred i deres Skibsfart og Salthandel; men dette blev forbudt ved et Kongebrev, dat. Haderslevhus d. 21de Novbr. 1624, eftersom Forordningen kun angik Kongeriget. Ved en anden Forordning af 6te Januar 1623 gaves der Kompagniet i Ribe en særegen Begunstigelse, idet det fik Eneret til at opkjøbe alt „Strandsalt“ (frisisk Salt), som førtes til Vestjylland, og sælge det igjen med en Fordel af 4 Sk. Tönden.[1]) — Året efter synes Kongen dog at have tilbagekaldt hele Forordningen om de spanske Kompagnier. Det i Ribe fik dog Lov til at bestå noget længere. Der haves et Kongebrev af 7de Avgust 1626 om, at dette Kompagni, som var det eneste, der havde forholdt sig „uden Klage bedst“, måtte vedvare indtil Mortensdag eller Jul.[2])

[1]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1842, S. 40, Anm. 2. — Årstallet er dog ikke ganske sikkert. I Afskriften har der oprindelig staaet 1624, men det er rettet således, at der synes at stå 1623. — [2]) Jy. Tegn.

Om det herværende Kompagnis Virksomhed vides Adskilligt. 4 Adelsmænd, Alb. Skeel (Lensmanden på Riberhus), Esge Brock, Kristen Holck og Iver Juel vare d. 28de Oktbr. 1622 som kongelige Kommissærer tilstede på Rådhuset her i Byen og akkorderede med Borgm., Råd og en stor Part af Borgerskabet om, hvor Meget enhver især vilde indlægge i Kompagniet. Samme Dag udnævnte, mærkeligt nok, de kongelige Kommissærer, og ikke Deltagerne i Kompagniet, en Bestyrelse for dette, bestående af Borgm. Hans Friis og Rådmændene Jens Jønsen (Trellund) og Knud Lambertsen.[1]) Den Første synes særlig at have forestået Vinhandelen, den Sidste Salthandelen; af den Første er bevaret et Vinregnskab for 1625—26, af den Sidste et Saltregnskab for 2 År. 1623—25. For disse 2 År haves også Regnskaber fra Kompagniets Agenter i Varde og Ringkjøbing. — Af disse Regnskaber ses, at Selskabet 1624 fik omtr. 2100 Td. Salt med sit eget Skib fra „Callies" (Gallicien?) i Spanien;[2]) dog havde det også ved sin Oprettelse indkjøbt Salt her i Byen og senere forskrevet 35 Læster spansk Salt og 6 Læster Baj-Salt fra Hamborg. — En god, sikker Indtægt havde Kompagniet af det frisiske Salt; thi istedetfor selv at kjøbe det tillod det de frisiske Skippere selv at forhandle det mod en Afgift af 4 Sk. for Tønden og heraf havde det 1623 en Indtægt af 238 Dr., 1624 af 339 Dr. og 1625 af 179 Dr. I Varde indkom på samme Måde i 2 År 91 Dr., i Ringkjøbing derimod kun 4 Dr. 8 Sk. (af en enkelt Ladning). — Man ser af Regnskabet for Varde, at Kompagniet havde idetmindste 11 Deltagere i denne By, som indbetalte deres sidste „Indlæg" med 50 Dr. hver. Både i Ribe og Varde havde Selskabet sit Oplag i Rådhus-Kjælderen, af hvilken det betalte Leje. Knud Lambertsen beregner sig en årlig Løn af 75 Dr., Agenterne i Varde og Ringkjøbing af henholdsvis 20 og

---

[1]) Se „Da. Saml." 2den R. VI, S. 39. — [2]) At Skibet overensstemmende med den kong. Forordning var armeret, ses deraf, at Kompagniet ved dets Afgang kjøbte 3 Td. Krudt og 2 Musketter af Byen.

·50 Dr. Jens Jonsen opkrævede i Ribe Afgiften af det frisiske Salt og havde derfor årlig 50 Dr. — Vinen var dels i Begyndelsen indkjøbt i Ribe og Varde, dels senere forskreven fra Hamborg og Holland. — Selskabet har vistnok i den Tid, det bestod, givet et ret godt Udbytte, skjönt man i de bevarede Regnskaber ikke ser Noget med Bestemthed derom.

1623. Börnehuset i Kjøbenhavn.

Samtidigt tog Kongen sig meget af Håndværks- og Fabrik-Væsenet. Herhen hører også Oprettelsen af det såkaldte Börnehus i Kjøbenhavn, hvis Bestemmelse var at optage Börn, hvis Forældre enten vare døde eller ikke kunde skaffe dem den fornødne Opdragelse, for at de i Börnehuset såvel kunde nyde en ordentlig Undervisning som oplæres i et eller andet Håndværk. Det skal være stiftet 1616; men dets Indretning ordnedes nærmere ved Forordninger af 1621 og 1622. Der må rimeligvis samtidigt være udgået en Opfordring til de forskjellige Landsdele, især vel til Kjøbstederne, om at sende Börn, som bleve forsömte i deres Hjemstavn, over til Stiftelsen. Ribe By benyttede i stort Omfang denne Lejlighed. Den 9de Juni 1623 afsendtes 30 „små Börn“, 20 Drenge og 10 Piger. 2 Mænd, som skulde føre dem over til Kjøbenhavn, fik 8 Dr. for deres Ulejlighed og 53 Dr. 1 Mk. 12 Sk. „til Hjælp til Tærepenge“ for Börnene. (Måske Kongen har afholdt nogle af Udgifterne ved Oversendelsen). Til Börnenes Forsyning med Klæder, Sko, Hatte m. m. udgaves 81 Dr. 14 Sk.[1]) — I Avgust Måned 1626 sendte Byen pånу 11 Börn, ligeledes efter at være opklædte. — 1638 fik 10 jydske Kjøbsteder Ordre til at oversende 152 Börn på 13 År eller derover; deraf skulde Ribe sende 16;[2]) men da Pengemester-Regnskabet for dette År mangler, kan jeg ingen Oplysning give, om og på hvilken Måde denne Befaling blev udført.

Stridigheder med Horsens om

Samme År vilde man pånу gjöre Ribe Borgere deres særegne Handelsfriheder stridige (se ved År 1542). Dennegang var det Borgm. og Råd i Horsens, som klagede til

---

[1]) Byens Regnskab for 1622—23. — [2]) Hübertz: Aktst. vedk. St. og St. Århus, II, S. 75 fl.

Handelsretten.

Kongen over, at nogle Ribe Borgere understode sig at „udestå“ med allehånde Kjøbmandsvarer i deres By og i de omliggende Landsbyer, ligesom de også opkjøbte af Bønderne i större og mindre Partier udenfor de almindelige Markeder, hvorved de beråbte sig på visse kongelige Friheder og Privilegier. Under 26de Septbr. udstedtes et Kongebrev til Magistraten i Ribe om at erklære sig herom og forevise deres originale Frihedsbreve. Af Byens Regnskab for samme År ses, at Borgm. og Råd allerede i Forvejen havde forhandlet både mundtligt og skrittligt med deres Kolleger i Horsens om Sagen, men uden Nytte. Den 30te Oktober afsendtes et Bud til Nyborg, som fik en Opsættelses-Dom på 6 Uger i Sagen, og d. 10de Decbr. drog Borgmester Morten Lime selv til Kjøbenhavn for at få den endelig afgjort. Hans Rejse kostede Byen 76 Dr. 2 Mk. 8 Sk. Om det dengang kom til nogen Afgjörelse, ses dog ikke; men hvis Horsensboernes Angivelser vare grundede, havde Riberne måske for Landhandelens Vedkommende overtrådt Dommen af 1542, derimod ikke for Byhandelens. I sidste Henseende opnåede Ribe også 12 År senere en fuldstændig Anerkjendelse af sin Ret ved et Kongebrev af 30te Marts 1635. Ved dette stadfæstes næmlig Ribe Borgeres Ret til i alle jydske Kjøbsteder at kjøbe og håndtere deres Vare og Kjøbmandsskab med Alle og Enhver, såvel Borgere som Gjæster (fremmede Handelsmænd) og Bønder, „eftersom der på en Del Steder gjordes dem Forhindring på denne deres Ret.“ [1])

1624. Vandfloder.

Vinteren 1624—25 er mærkelig ved sine mange höje og skadelige Vandfloder, som omtales af Terpager[2]) og Ditlev Hansen.[3]) Allerede 1623, d. 20de Novbr., havde der været en sådan, ved hvilken Vandet stod 1 Kvarter höjt i den Sidstes Hus på Mellemdammen. Den følgende Vinter indtraf der ikke mindre end 4. Den 25de Novbr. 1624 var Vandet atter inde i hans Hus, og 2 Karle druknede udenfor Byens Port; d. 9de Decbr. var der „en

---

[1]) Th. Jørgensens Kopibog, S. 125. — [2]) R. C., S. 737. — [3]) I hans utrykte Optegn.

gruelig Vandflod", d. 25de Febr. „en slem Isflod" (hvilke især gjöre Skade), og endelig d. 20de og 21de Marts en Vandflod, som gjorde stor Skade på Husene, Skibbroen osv.; på Landet druknede mange Mennesker og Dyr. Kæmnerregnskaberne for 1624 og 1625 udvise også meget store Udgifter til Skibbroen, Broerne, Sluserne, Stampemøllen og Dammen, hvorfor der også begge År pålagdes 12dobbelte Skatter til Byens egne Fornødenheder, foruden at de kongelige Skatter i de samme År vare meget store, navnlig 1625; d. 14.Febr. 1625 fritoges Byen vel for 2 År for Halvdelen af, hvad den skulde betale for Bøsseskytte- og Bådsmands-Hold, netop i Anledning af den store Skade, som den gjentagne Gange havde lidt ved Vandflod;[1]) men alligevel måtte der i dette År efterhånden pålægges Borgerne en 16dobbelt Skat til Udredelse af Byens kongelige Skatter. Grunden hertil var den truende Krig med den tydske Kejser.

1625. Kapitain Hans Andersen dræbes af sin Broder.

1625 indtraf der en Begivenhed her i Byen, som i sig selv var höjst beklagelig og tillige vakte endel Opmærksomhed ved sine Følger, næmlig at Hans Andersen, som var Borgér i Ribe og Kapitain ved Landfolket, blev dræbt af sin Broder Jens Andersen Guldsmed. — De vare Sönner af Rådmand Anders Lydiksen Guldsmed (en Sön af Lydik Guldsmed) og Karen Kristensdatter, en Søster til Mag. Peder Kristensen, Sognepræst i Vejle, bekjendt af sine Almanak-Optegnelser;[2]) der havde idetmindste været 6 Brödre:

1. Lydik Andersen, som omtales særdeles hyppigt i sin ovennævnte Søstersöns Almanakker. Han blev Rådmand 1607 og døde 1616 i Kiel på en Handelsrejse. Hans Datter Margrethe blev gift med Apotheker Joh. Pouch og Moder til Dr. Ludvig Pouch.

2. Sören Andersen Guldsmed, også kaldet „Jubilerer", så at han har fortsat Familiens gamle Næringsvej, skjönt han tillige var Kjøbmand. Han

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Nu aftrykte i „Kirkehist. Saml." 3die R., II., S. 472—522.

giftede sig med Niels Trellunds Enke og blev derved Stiffader til den bekjendte kjøbenhavnske Borgmester Find Nielsen (Trellund). Han blev Rådmand i Ribe senest 1616 og døde pludselig i Foråret 1626, da han efter Hjemkomsten fra en Hollandsrejse vilde gå fra Skibet til sit Hjem. En Sön af ham, Mag. Niels Sörensen, Præst i Bjerregrav ved Randers, gik fra Arv og Gjæld efter ham, men ikke efter sin Moder.

3. Hans Andersen, født 1577, har måske i sin Ungdom været som Hofmand (Våbensvend) i en Adelsmands Tjeneste og i denne eller en anden Egenskab deltaget i Krigen 1611—13. 1613 „ansattes han som Hopmand“ i sin Fødeby (se S. 266) og blev derefter i December 1614 antagen som Stadshauptmand for et År med en månedlig Lön af 6 Dr.; hvis han blev brugt i Byens Tjeneste i længere Afstand fra den, skulde dog Lönnen forøges. Desuden fik han Skattefrihed for sig selv og sin Moder. Næste År fornyedes Overenskomsten med ham således, at Lönnen sattes til 80 sl. Dr. om Året;[1]) men allerede i Foråret 1616[2]) trådte han over i Kongens Tjeneste som Kapitain for et af de Regimenter af Landmilits, som Kongen i disse År oprettede. Hans Regiment bestod af 200 Bønderkarle, udskrevne i Riberhus, Lundenæs og Bøvling Len. Han skulde først indøve dem i Kjøbenhavn; derpå skulde de hjempermitteres, men årlig øves på et Sted, som Kapitainen kunde vælge. Hans Lön skulde være 100 Rdl. foruden fri Brug af en Bondegård. Til at lönne en Löjtnant skulde han have 60 Rdl. årlig, hvorhos denne også skulde have en Bondegård uden Afgift. I Krigstid skulde han selv have 16 Rdl., og Löjtnanten 10 Rdl. månedlig i Tillæg, og han fik da tillige 10 Rdl. månedlig til en Fændrik. Hans Andersen blev dog boende i Ribe, havde en Sergent, som også bode her, og måtte 1624 ved

[1]) Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 13. — [2]) Bestallingen er først udstedt d. 27de Decbr. 1617 (Jy. Tegn.); men Udnævnelsen skulde regnes fra d. 29de Marts 1616.

Rettens Hjælp indkræve en af sine Soldaters Vinterlön, 9 Rdl., som skulde udredes af en Bondegård i Tjerreborg. Hans Hustru, som han ægtede 1622, hed Buold Madsdatter.

4. Engelbrekt Andersen Guldsmed var Borger i Ribe. 1600 friede han forgjæves til Biskop Hegelunds Datter Marine,[1]) men blev d. 16de Maj 1602 gift med Marine, en Søster til den senere Rådmand Jep Povelsen Vilslev. Han var vistnok Fader til Præsten Jens Engelbrektsen på Rømø.

5. Jens Andersen Guldsmed var ligeledes Borger og Handelsmand i Ribe. Han var, som allerede omtalt S. 223, gift med Rådmand And. Sör. Klyns Datter Lisbeth. Han synes at have været en skikkelig og i det Hele taget fredelig Mand og temmelig anset, siden det ved Kongebrev af 30te April 1621 pålagdes ham i Forening med Rådmand Hans Hegelund og 2 Adelsmænd som Ridemænd at give Mog. Kås og Hans Dyre Udlæg i Anne, afg. Mag. Mads Pors's Gods.

6. Kristen Andersen blev Student, opholdt sig 1609 ved Universitetet i Wittenberg og blev 1616 Præst i Höjerup. Rhode giver ham i sin Beskrivelse over Haderslev Amt Tilnavnet „Klyn", hvilket neppe er rigtigt.

Den sørgelige Begivenhed, ved hvilken den ene af disse 6 Brödre dræbte den anden, indtraf d. 31te Juli 1625 under følgende Omstændigheder: Den næstældste Broder, Rådmand Sören Andersen Guldsmed, ejede en Have udenfor Nørreport, rimeligvis et offentligt Forlystelsessted, hvor der fandtes en „Pilkentavl", på hvilken der spilledes med Brikker. Den nævnte Dag om Eftermiddagen vare Hans og Jens Andersen Guldsmed tilligemed nogle andre Borgere af den mere formuende Klasse, Rådmand Knud Lambertsen, Jens Jonsen Trellund, Daniel Iversen Vandel og et Par til, samlede i denne Have, spillede på Pilkentavlen og drak Vin. De 2 Brödre

---

[1]) Se Heg. Alm.

bleve uenige om Spillet, og Hans blev hidsig. Jens vilde da gå, men vendte ulykkeligvis om for at betale for Vinen. Hans gav påny mange onde Ord, og Jens hentydede da til Noget vedkommende deres Fædrenearv, som endnu ikke var skiftet imellem dem. Herover blev Hans så forbitret, at han drog sin Kniv og angreb Broderen. Knud Lambertsen søgte forgjæves at holde ham; han rev sig løs og løb efter Jens, som imidlertid var kommen op i Gården og nu ligeledes drog sine Knive frem for at forsvare sig. Jens må da også være bleven hidsig og gav sin Broder et Stik i Brystet, hvoraf han døde, som det synes, meget hurtigt; thi det omtales ikke, at han har afgivet nogen Forklaring för sin Død. — Alle de øvrige Tilstedeværendes Vidnesbyrd vare gunstige for Jens, hvorfor Tovsmændene d. 10de Septbr. afsagde deres Ed således, at Drabet erklæredes for Nødværge, og Jens Andersen altså svores til sin Fred.

Herskabsfogden, Mads Lassen Lime, fandt sig dog ikke tilfredsstillet ved denne Ed, men indstævnede den for Borgm. og Råd. Rimeligvis har Lensmanden, Hr. Albr. Skeel, fra Begyndelsen af stået bagved ham, måske tildels, fordi Hans Andersen havde været i Kongens Tjeneste, medens Borgerskabet vistnok hele Tiden har ønsket, at Jens Andersen skulde slippe så let, som muligt. Sagen blev trukken ud og imidlertid tilbød Jens Andersen til Tinge at udlægge den lovlige Mandebod, hvis Nogen vilde modtage den, og udsonede sig med sin Svigerinde, som med sin Broder, Rasmus Madsen, Borger i Varde, og Sören Andersen Guldsmed som Börnenes Lavværge d. 11te Januar 1626 udstedte et Orfejdebrev for ham, hvorefter han tillige søgte et kongeligt Lejdebrev. Et sådant fik han dog ikke; tvertimod udgik der en kongelig Befaling til Lensmanden på Riberhus om at undersøge, om de Vidnesbyrd, til hvilke Sandemandstovet (som det her kaldes) støttede sig, vare rigtige. Lensmandens Beretning må have stadfæstet den Tvivl, som man iforvejen nærede, og d. 29de Januar 1626 udgik der et nyt Kongebrev[1]) til ham, hvorved det pålagdes

[1]) Jy. Tegn.

ham at befordre Sagen til Dom og føre Tilsyn med, at begge Partier ikke sker Andet end Ret.

Den 24de Februar foretoges Sagen på Rådhuset. I Almindelighed vare Borgm. og Råd ikke meget tilböjelige til at dömme imod en af Lensmanden eller endogså af Regjeringen udtalt Anskuelse, uagtet der tilvisse findes Exempler derpå (f. Ex. i Sagen angående And. Sör. Klyns Drab og i et Par Trolddomssager). Herskabsfogden formente nu i denne Sag, at der ikke burde være Tale om Nødværge, for det Første, fordi Jens kunde være gået sin Vej, medens han i dets Sted var vendt tilbage og selv havde tirret sin Broder, — for det Andet, fordi det ikke kunde antages, at Hans havde haft den Hensigt at dræbe Jens, eftersom han i Virkeligheden slet ingen Skade havde tilföjet ham, hvilket dog vilde have været let for ham, især da Jens, efter at have taget sine Knive frem, først tabte dem i Græsset, så at han måtte bukke sig for at tage dem op. — Retten kom til det samme Resultat; den fandt, at Jens kunde være undvegen, hvis han havde villet; den vidste derfor ikke „Tovsmændenes Ed ved Magt at kunne kjende, ej heller Jens Andersen sin Fred at kunne nyde.“ [1])

Det var en alvorlig Sag for Sandemænd, Nævninger eller Tovsmænd, når de fældedes for en af dem afsagt Ed, da de ifølge Kristian d. 3dies Reces af 1558, § 27 derved forbrøde 3 Mk. til den, som fældede dem, og deres Boslod til deres Herskab, i Kjøbstederne vistnok halvt til Kongen, halvt til Byen. For flere Kjøbsteders Vedkommende var der rigtignok Bestemmelser, hvorved Kongen havde tilstået Formildelser i denne strenge Ret; men for Ribe By kjendes ingen sådan. Derimod kunde der nok tinges med Lensmanden og Byen, og det måtte Tovsmændene i denne Sag også gjöre; men herunder kom det frem, at Mag. Kristen Friis, den theologiske Læsemester i Ribe, havde spillet en vigtig Rolle i denne Sag. Han var en Fætter til Jens og Hans Andersen,

[1]) Et andet Exempel på en lignende Strenghed i Opfattelsen af Begrebet Nødværge, ligeledes fra Ribe, findes i „Jy. Saml.“ VI, S. 168—70.

idet deres Mødre vare Søstre. Desuden var han gift med Ingeborg Lavridsdatter, en Moster til Jens Andersens Hustru (se S. 220). Om ham oplystes det nu, at han havde indvirket stærkt på Tovsmændene, for at få dem til at gjöre deres Ed således, som de gjorde den; ja da en af dem, Villum Hansen, havde Betænkeligheder ved Sagen, havde Magisteren endogså givet ham en skriftlig Forsikring om, at han vilde indestå ham for den Skade, som han derved kunde komme i. Sagen får herved et mindre godt Udseende, end når man bedömmer den alene efter de under Sagen fremkomne Vidnesbyrd.

Da Regjeringen fik Underretning herom, udgik der den 30te Maj samme År et Kongebrev til Lensmanden om, at Magisterens Brev skulde være ugyldigt, eftersom det var utilbørligt, at den, som selv havde gjort Eden, skulde gå fri, men at Lensmanden skulde aftinge med dem begge for deres Del i Sagen.[1]) Kristen Friis blev som den Rigeste den, som måtte bøde mest; thi af Herskabsfogdens Regnskab over Sagefald i Regnskabsåret 1629—30 ses, at han for denne Sag måtte betale Kongen 75 Rdl., medens Tovsmændene slap med at betale fra 3 til 20 Rdl., rimeligvis efter hver enkelts Formue; 3 af dem slap fri eller betalte idetmindste ikke det År. Ligeså Meget, som hver Enkelt betalte Kongen, måtte han rimeligvis også betale Byen.

Jens Andersen Guldsmed var under Sagens Gang flygtet bort, måske strax efter Drabet. Den 23de Marts 1626 skjænkede Kongen hans Enke og Börn hans Boslod, som ifølge den ham overgåede Dom var tilfalden Kongen.[2]) Efter en gammel Optegnelse levede Manden indtil sin Død (senest 1647) hos sin Broder, Hr. Kristen i Höjerup. Rigtignok skulde efter Kristian den 3dies Reces af 1536, § 7 Ingen, som var dömt fredløs for et Drab i Kongeriget, kunne „huses, hæles eller have nogen Plads“ i Hertugdömmerne; men det kom naturligvis meget an på, om der var Nogen af den Afdødes Slægt, som vilde efterstræbe Drabsmanden, og det var der jo i

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smst.

dette Tilfælde ikke. — Hans Hustru blev derimod boende i Ribe, hvor hun havde ret anselige Ejendomme, indtil hun døde i Pestens Tid d. 1ste Septbr. 1659. Af deres Börn blev Peder, som var opkaldt efter sin Moders Svoger, Biskop Hegelund, og kaldte sig Peder Jensen Hegelund, Præst i Höjerup (1650--70) efter sin Farbroder. En anden Sön, som optog sin Moders Familienavn og hed Sören Jensen Klyn, var Borger og Rådmand i Frederikshald.[1]) En tredie Broder, Anders Jensen Guldsmed, fortsatte som Borger i Ribe Familiens gamle Håndværk og var en hæderlig og agtet Mand. En Sön af ham igjen var rimeligvis den „kunsterfarne Jubilerer“ Jens Andersen Klyn, den Sidste, såvidt jeg ved, som her i Ribe har båret dette Efternavn. Han var født 1643, havde fra sit 18de til sit 43de År rejst i Udlandet og døde ugift her i Byen År 1700. Han blev begravet i S. Kathrine Kirke hos sin Oldefader, Borgm. Sören Jakobsen Stage. Til Istandsættelsen af dennes Ligtavle, på hvilken der tilföjedes en Indskrift over ham selv, gav han 40 Rdl., til Kirken 100 Rdl. og til de Fattige 50 Rdl. „af de Midler, som han i sin Enlighed med Möje havde samlet.“[2]) — Af Jens Andersens Døtre blev den ældste, Anna, gift med Johannes Hauch, en indvandret Tydsker, der havde nedsat sig som Guldsmed her i Byen; fra dem nedstammer den ansete Familie Hauch. — Af 3 andre Døtre blev den ene, Lene, gift med Rådmand Jens Nielsen i Randers.

Den dræbte Hans Andersens Enke giftede sig igjen med Thomas Jensen Gamst, Borger i Ribe. Ligstenen over hende og hendes 2 Mænd anføres af Terpager („Inscr. Rip.“, S. 133).

Lensmand Albert Skeel.

Vi ville nu gå over til at betragte de Mænd, som fra 1600 til 1625 havde beklædt Æmbedsstillinger her i Byen. — Lensmand var hele denne Tid igjennem og lang Tid derefter Hr. Albert Skeel til Fusingø. Denne hæderlige og ansete Mand var født 1572. I sin

[1]) Et Digt af And. Bording i Anledning af hans 2det (?) Brylup 1670 findes i Bordings „poetiske Skr.“ I, S. 162. — [2]) Terpager: „Inscr. Rip.“, S. 53.

Ungdom havde han studeret i Strasborg og Padua og derefter for sin Uddannelses Skyld opholdt sig 2 År i Frankrig. Efter sin Hjemkomst kom han i Tjeneste ved Hoffet, fulgte 1598 Kongens Broder, Hertug Ulrik, på en Udenlandsrejse og blev deretter kongelig Mundskjænk. 1599 fulgte han med Kongen på hans bekjendte Rejse omkring Nordkap som Kapitain på et af Skibene, og d. 11te Maj 1601 fik han Lensbrev på Riberhus Len og Møgeltønder Birk. Hans Genant fastsættes til 600 Dr., 8 Læster Rug, 10 L. Byg, 12 L. Havre, 12 Td. Smör, 250 „Brændsvin", 60 Får, 60 Lam, 100 Gjæs, 10 Tus. törre Hvilling og ligesåmange Flyndere, en Tiendedel af den uvisse Indtægt og fri Brug af Ladegården. — Den 5te Juli samme År ægtede han Birthe Friis, en Datter af Niels Friis til Hesselager. 1606 ledsagede han Kongen som Marskalk på hans Rejse til England og blev 1609 Ritmester for de 2 jydske Rytterkompagnier. I denne Egenskab deltog han i den svenske Krig 1611—13, i hvilken han engang kom i stor Fare for at miste Livet eller idetmindste Friheden; han måtte hugge sig med sine Ryttere igjennem flere Passer, som vare besatte af fjendtligt Fodfolk. Hans Hest blev skudt under ham; men det lykkedes ham at komme op på en anden, hvis Rytter var bleven skudt, ved Hjælp af en anden af hans Ryttere, som udsatte sig selv for Fare, for at hjælpe sin Ritmester.[1]) — Under hans Fraværelse fra Ribe besørgede Niels Krag til Agerkrog, som var ~~Kantor~~ i Domkapitlet, hans Forretninger. — Den 1ste Decbr. 1616 blev han optaget i Rigsrådet og tillige udnævnt til Rigets Admiral og Dagen efter slået til Ridder. Som Admiral anførte han i de følgende År nogle Gange mindre Flåder.

Den 19de April 1617 fik han nyt Lensbrev på Riberhus og Møgeltønder. Tranekjær var egentlig det Len, som var bestemt til Rigsadmiralens Lönning; men istedet derfor tillægges der ham en forøget Genant af

---

[1]) Denne Karl var stillet af afd. Sören Knudsens Arvinger på Herregården Tridie eller Holmgård i Lem Sogn.

Riberhus. Den skal næmlig nu bestå af: 392 Rdl. 12 Sk. i Penge, omtr. 33 Læster Byg, omtr. 10½ L. Rug, 10½ Pd. (21 Ørt.) Hvede, 368 smalle Td. Havre, 8 Td. 1½ Fj. Smör, 97¾ Brændsvin, 24 Får, 55 Lam, 114 Gjæs, 339 Höns, 1 Td. saltet Hvilling, 53 Fodernød og 3 Ort for Stykket af 66 Do., törre Hvilling og Flyndere som tidligere. Fremdeles tilstås der ham 100 Rdl., 5 Læster Rug, 10 Td. Smör og 30 Brændsvin for de 4 Gerustheste, som han skulde holde af Lenet. Han skal have fri Brug af Ladegården til Riberhus, hvorimod han skal gjöre Regnskab for Avlen til Møgeltønder. Af den uvisse Indtægt til Riberhus nyder han Halvdelen, af den til Møgeltønder en Tiendepart. Når Kongen kommer til Ribe, skal Lensmanden holde hans Heste 1, 2 eller 3 Nætter med Hø og Rugfoder. Han skal selv føde og klæde alle Folkene på Slottet og må ikke lade dem have nogen Indtægt af Lenet, undtagen Fogden sine Tiendepenge og Skriveren sin Skriverskjeppe. Han skal befordre og for 1 Nat underholde Kongens Brevdragere og Andre, som have kongeligt Fripas, og må ikke henvise dem til Borgerne om Befordring. Han skal have den gejstlige Jurisdiktion i Lenet og have dettes Præster i Befaling og Forsvar; men Indtægterne af den gejstlige Rente, Stiftets (den tidligere katholske Bispestols) Indtægt, Stedsmål (Indfæstning), Kongetienden og Sagefaldet af Præster og Degne skal tilhøre Kongen alene. Kirketienderne skulle årlig ved Kirkeværgerne sælges til formuende Borgere i Kjøbstederne, og Kirkernes Indtægt anvendes til deres Bedste.[1]) — 1622 fornyedes dette Lensbrev på omtrent samme Vilkår. Det pålægges Lensmanden hvert År inden S. Olai Dag (d. 3die Avgust) at oversende til Proviantskriveren i Kjøbenhavn 24 Tus. Hvilling, 75 Tus. Flyndere, 38 Vorder (halve Snese) Kabliau, 100 Vorder Rokker, 5 Hundr. „hugne“ Skuller, 4 Vorder törre Torsk og 5 Hundr. Tunger.[2])

1623 skal der være forefaldet et meget heftigt Optrin

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Jy. Reg.

mellem Kongen og Albr. Skeel. Rigsrådet var næmlig misfornöjet med, at Kongen havde tilsagt Protestanterne af den nedersachsiske Kreds i Tydskland en Understøttelse af 3600 Mand; da det nu bebrejdede Kongen, at han ved egenmægtigt at give et sådant Løfte havde handlet imod sin Håndfæstning, og da Kongen dertil svarede, at Håndfæstningen burde ophæves, skal Albr. Skeel have sagt, at „Sådant aldrig skulde ske, om end Hestene derover skulde gå i Blod indtil Knæerne". Kongen skal da have grebet til sit Sværd, men Skeel også have trukket på sit med de Ord: „Her er også et, der er ligeså godt". Samme År fratrådte Skeel sin Stilling som Rigsadmiral, som det hed sig, på Grund af Svaghed, men måske snarere i Anledning af denne Strid. — Det fortælles også, at Frederik den Fjerde, da han 1712 var i Ribe og beså Domkirken, ved Synet af Albr. Skeels Gravmæle skal have sagt: „Mon hans Kårde sidder endnu så løs som i gamle Dage.[1])

Der kan neppe være Tvivl om, at der ligger noget Sandt til Grund for denne Fortælling. Dog vedblev Albr. Skeel også efter den Tid at nyde Kongens Tillid. 1629 var han således mellem de danske Underhandlere ved Fredslutningen i Lybæk, ligesom han 1638 var mellem de danske Afsendinge, som sammesteds skulde mægle Fred mellem Sverrig og Kejseren. Især benyttede Kongen ham stadigt i Forhandlinger med de slesvig-holstenske Hertuger. — Han vedblev også at være Lensmand på Riberhus indtil sin Død d. 9de April 1639. Han havde 1620 kjøbt Bethlehems Kapel ved Domkirken til et Gravsted for sig og sin Familie. Her blev han også begravet d. 1ste Maj 1639. Hans Ligfærd udgik fra Rådhuset og endte med et festligt Måltid der; dette ses af Byens Regnskab, hvor der anføres nogle mindre Bekostninger, som vare gjorte på Rådhuset i denne Anledning, deriblandt Omgjörelser i Kjøkkenet til Kokkens

---

[1]) Se V. S. Skeel: Optegn. om Familien Skeel, S. 143. I dette Skrift findes overhovedet S. 134—161 meget godt samlet Efterretningerne om Albr. Skeel og hans Hustru.

Brug, Deler (Brædder) til Båren på Rådhuset, „Skamler“ (Bænke) hentede fra S. Peders Kirke og Deler opslåede i Rådhusgården for Folkene til at sidde på. — I samme Kapel nedlagdes Albr. Skeels Enke, da hun 1552 forlod dette Liv. Over dem opsattes et pragtfuldt Gravminde af Marmor og Alabast. I Midten fandtes 2 sorte Marmortavler med Indskrifterne; ved hver Side stod 2 Piller og foran dem lå 2 knælende Alabastfigurer, som i naturlig Störrelse fremstillede Hr. Albr. Skeel og hans Hustru. En Mærkelighed var det, at der ved Siden af den Sidstes Billedstøtte stod en anden, ganske lignende, kun noget mindre. Terpager[1]) giver vistnok den rigtige Forklaring heraf, når han siger, at Kunstneren først havde gjort den for lille; det Mærkelige bliver så, at man har opstillet den kasserede Billedstøtte ved Siden af den antagne. — Ved Kirkens Restavration 1843—45 blev dette smukke Monument befundet så brøstfældigt, at det måtte nedtages og tildels bortflytttes; nu have dog Skeels Efterkommere besluttet at lade det istandsætte og opsætte på dets gamle Sted.

Albr. Skeel synes efter Alt, hvad vi kjende til ham, at have været en meget brav Mand. I Ligtalen over ham, som er holdt af Biskop Borchartsen og udgivet i Trykken, roses han for Gudfrygtighed, Oprigtighed, Ædruelighed, Gavmildhed mod de Fattige og andre Dyder, fremdeles som den, der hadede Pragt og Overmod, gjerne og daglig hørte hver Mands Klage og ingen Gave tog for at forkrænke Retten. Ligeledes skildres hans kristelige og kjærlige Sind på hans Dødsleje. Ligtaler ere vel ikke de pålideligste Vidnesbyrd; men i dette Tilfælde stadfæstes Rosen på andre Måder. I Alt, hvad jeg har set om hans Færd her i Ribe, har jeg Intet fundet, som kunde kaste den mindste Skygge på hans Karakter. Bedst kjendes hans store Godgjörenhed, som rigtignok gjordes ham lettere ved hans temmelig store Rigdom.[2])

---

[1]) R. C., S. 324. — [2]) Han var således meget stærkt interesseret i den ostindiske Handel.

Juleaften 1614 skjænkede han således, „efterdi jeg, „som han i Gavebrevet siger“, haver forfaret, hvorledes Lokaterne og Hørerne her udi Ribe Skole skal armelige og meget ringe være forsørgede med Lön for deres store Umage og Arbejde“, 500 Rdl., hvoraf Renten (å 6 pr. Cto) skulde deles således mellem de 2 øverste Hørere ved Domskolen, at Femtelektie-Høreren fik 16, og Fjerdelektiehøreren 14 Rdl. årlig.[1]) — Dernæst gav han ved en Fundats, dat. Mikkelsdag 1623, efter sin Død 1000 Rdl. til de Fattige i Ribe. Kapitalen skulde udsættes af Biskoppen og den „ældste“ Borgmester, som af Renterne (ligeledes á 6 pr. Cto) årlig skulde levere hver af Kapellanerne i Byen 27 Rdl. Disse Penge skulde af dem anvendes til Understøttelse af 4 husarme Stakler, som hver fik en Rigsort ugentlig. De øvrige 6 Rdl. af Rentepengene skulde på S. Thomas's Dag gives den Skoleperson (Discipel), som da havde stået sig bedst ved Prøven, til Bøger og anden Nødtørft.[2]) — Af disse Penge udbetalte han få År derefter 500 Rdl., som udlåntes til S. Kathrine Kirke, og hvoraf Kirken svarede Renten til de Fattige. Den anden Halvdel af Summen er rimeligvis først efter hans Død bleven udbetalt af Arvingerne. — Der findes et Brev, som hans ældste Sön, Kristen Albretsen Skeel, 1647 skrev til Biskop Joh. Monrad i Ribe af det Indhold, at han havde erfaret, at Renten af de 1000 Rdl., som hans Fader havde givet til de Fattige i Ribe, ikke udkom og uddeltes efter Bestemmelsen; han opfordrer Biskoppen til at have Tilsyn hermed, da denne og hans Efterkommere efter Fundatsen skulde svare dertil, hvis de ikke påtalte en sådan Forsömmelse.[3])

Da der 1630 under Albr. Skeels personlige Medvirkning og måske ikke mindst efter hans Opfordring oprettedes et (desværre kun kortvarigt) ordnet Fattig-

---

[1]) R. C., S. 497 fl. — [2]) Hofman: „Fundationer“, IV, S. 505. — [3]) Dokum. i Stiftsarkivet, ordnede efter Biskopperne. Brevet er udateret; men Biskoppen har påtegnet det, at han modtog det d. 5te Decbr. 1647. Se „Hist.-stat. Maanedstidende for Ribe St.“, S. 2 fl.

væsen i Ribe med frivillige Bidrag fra Indbyggerne, tegnede han sig for det betydelige Bidrag af 300 Dr. årlig (foruden Renter af ovennævnte 500 Rdl., som vare udlånte til S. Kathrine Kirke). — Hans Bidrag til Opførelsen af et Tårn ved Kathrine Kirke er omtalt S. 286. — Med sin Hustrus Slægt deltog han 1620 i en Gave af 1000 Dr. til en Skole i Hesselager i Fyn. — Endelig sendte han d. 24de Oktbr. 1638 en Gave af 200 Rdl. til Hospitalet i Varde med følgende Brev til Biskop Borchardsen:

„Kjære Doctor Johannes, Gud giver Eder en „god Dag. Eftersom der blev talt heroppe iaftes, „at Varde Hospital var så arm, at de havde Intet „til Smör, så sender jeg Eder nu 200 Rdl., at I „med Præsten og Borgmester i Varde ville sætte ud „til visse Folk, at de der i Hospitalet kunde have „Renten deraf at kjøbe Smör for. Gud befaler „jeg Eder.[1])

Af lignende, små, egenhændige Skrivelser fra ham findes flere til Biskop Jersin i Stiftsarkivet. Alle ere de særdeles vakre og frie for alt Kunstleri og Fornemhed, f. Ex. følgende, som er udateret, men må være skrevet den 13de Maj 1630. Det meddeles her bogstavret.

Kjerre D. Episcope! Gud giffue Eder een goed Dag. Ded var y goer Aar och Dag, Freden bleff sluttet. Om Eder saa synes, da war ded icki ilde giort, att mand y dag saa vell som thilkomendis Söndag thackede wor Herre derffor. Jeg formoeder dog, att mand faaer videre Beffalning derom effther Herredagen. Albert Skiell.

mpp.

Som Lensmand synes han at have været både virksom og dygtig. Flere Exempler herpå ere anførte i det Foregående. I at forfølge Hexe var han vel endogså for ivrig, enten det nu var på Grund af egen Overtro alene, eller tildels af Hensyn til Kongens bekjendte Iver

---

[1]) V. S. Skeel: anf. Skr., S. 159.

for denne Sag. — Såvel til Byen som til Biskopperne og til A. S. Vedel stod han, såvidt man kan se, bestandig i det bedste Forhold.

Borgmestre: Niels Povelsen.

Borgmestre. Da Ib Tornum var død d. 14de Juni 1602 (se S. 235), var, som Biskop Hegelund fortæller, allerede d. 29de samme Måned „Albert Skeel med Borgerne på Rådhuset om en Borgmester at sætte“, men kunde ikke blive enig med dem. Den 26de Juli holdtes et nyt Møde, på hvilket „Almuen begjærede Hans Jessen til Borgmester“. Det var Hans Jessen Søhane (se S. 138 fll.), som Borgerskabet ønskede valgt, men som Lensmanden må have fundet mindre skikket til denne Stilling, måske på Grund af hans Alder. Et tredie Møde holdtes derpå d. 21de Avgust, hvor Borgerskabet måtte give efter, og Niels Povelsen blev udnævnt til at beklæde den ledige Plads. Borgerne have måske været mindre tilfredse med, at de således samtidigt fik 2 Borgmestere, af hvilke ingen var udgået af Borgerstanden, men begge oprindelig vare Herretjenere. Dette var nærmlig Tilfældet med Niels Povelsen, ligeså vel som med hans ældre Æmbedsbroder, Kjeld Jørgensen. — Niels Povelsen var født 1530 i Ilsted i Gjørding Sogn og var en Broder til Hr. Morten Povelsen Grum i Åstrup og Hr. Grumme Povelsen i Gjørding. Han forekommer siden 1564 som Husfoged eller Slotsfoged på Riberhus, blev 1570 (?) Herskabsfoged i Ribe, og da den gamle Byfoged Niels Tovskov døde Mikkelsdag 1571, bestemte Kongen temmelig vilkårligt, at de 2 Fogedæmbeder skulde forenes.[1]) Uagtet hans Stilling herved må være bleven usædvanlig god, bevilgede Kongen ham d. 19de Septbr. samme År $^1/_2$ Læst Korn og $^1/_2$ Td. Smör årlig af Riberhus, sålænge han var Byfoged.[2]) 1578 adskiltes dog de to Bestillinger igjen, idet der, uden at jeg ved Anledningen dertil, valgtes en ny, særlig Byfoged; men

---

[1]) Kongebrev af anden Marts 1572 (Terpager: R. C., S. 462). — [2]) Jy. Reg. — Af Riberhuses Lensregnskab for 1581 ses, at han også havde en Gård i Mejlby (Fardrup Sogn) i Fæste af Kongen, udentvivl uden Afgift, og tillige havde den halve Landgilde af en anden Gård sammesteds.

da Byfoged Regel Eskildsen 1590 afgik på Grund af Udygtighed, overtog Niels Povelsen efter Overenskomst med Borgm. og Råd påny denne Stilling i Forening med den anden, først midlertidigt, derpå for et År, og vedblev også derefter at beklæde den. 1592 blev han optagen i Rådet og blev nu 1602 udnævnt til Borgmester, hvorefter han fratrådte Byfoged-Æmbedet, men beholdt Stillingen som Herskabsfoged. Han døde allerede den 28de Marts 1606. — Den 1ste Februar 1573 havde han ægtet Marine Jepsdatter (Bonum), som døde 1625.[1]) Af Börnene kunne mærkes Sönnen Mag. Jakab Nielsen Bonum, som var Præst i Darum og gift med en af Biskop Hegelunds Døtre, og Datteren Gunder, gift med Hr. Niels Hansen i Gram.[2]) — Hvorledes Niels Povelsen 1583 blev overfalden af sin Broder, Hr. Morten i Åstrup, og slået halv fordærvet af ham med et Spyd, er fortalt i Jy. Saml. III, S. 149 fll. Præsten måtte herfor betale 200 Rdl. til Ribe Hospital.[3])

Peder Lambertsen. Omtrent en Måned efter Niels Povelsens Død, d. 30te April, overvejedes, som Biskop Hegelund beretter, hvem man skulde vælge til hans Efterfølger. Meningerne vare atter delte, idet nogle holdt på den rige og stridbare Bertel Struck, Andre på Rådmand Peder Lambertsen. Den Sidste var uden Formue, men må vel have været yndet og agtet og havde gode Familieforbindelser. Han var en Sön af Rådmand Lambert Andersen, som forekommer för 1550; hans Moder havde andengang været gift med Rådmand Ebbe Ibsen. Hans Søster Gjertrud var gift med Rådmand Peder Trellund, og selv var han gift med Else, en Datter af Rådmand Oluf Staby; hun var altså en Søster til Borgmester Hans Olufsen Riber i Horsens. 1580 havde han i Forening med sin Svoger, Peder Trellund, det Hverv at opkræve Byens Sagefald. Nogen stor Handel drev han ikke og nævnes overhovedet sjelden. 1591

Peder Lambertsen

[1]) Indskriften på deres Ligsten se „Inscr. Rip.“, S. 124. — [2]) Brylluppet stod rimeligvis 1595; idetmindste havde en Datter af N. Pov. i dette År Bryllup på Ribe Rådhus. — [3]) Jy. Reg.: Kongebrev af 31te Avgust 1583.

rejste han til Holland, vistnok i Anledning af den Sag, som And. Sör. Klyn havde der; dette tyder på, at han var noget lovkyndig. Den 8de Februar 1603 blev han Rådmand og nu (1606) Borgmester. Han var heller ikke i denne Stilling fremtrædende; han døde i Foråret 1617, som det synes, uden Livsarvinger, og uden at der anbragtes noget Minde over hans Grav.

Morten Madsen Lime.

Hans Eftermand var Morten Madsen Lime. Af Borgmesterlisten på Rådhuset ses, at han var født på Herregården Kjeldkjær i Bredsten Sogn. Han tog Borgerskab her i Byen d. 1ste Decbr. 1597; ellers nævnes han førstegang 1599, da han ved Mads Roeds Brylup på Rådhuset havde været i Slagsmål med Jens Andersen Guldsmed. Han var dengang allerede gift med Karine Olufsdatter, en Datter af Oluf Nielsen, Kanniken Niels Torkildsens Sön (se S. 52); hun havde tidligere været gift med Mads Nielsen Lime, som var Kræmmer og en Tid Byens Delefoged. Rimeligvis var det efter denne sin Kones første Mand, at han fik Tilnavnet Lime. Hun bragte ham også flere Stifbörn, af hvilke Lavrids Madsen Lime blev Præst i Husby; hun døde tidlig, hvorefter han giftede sig andengang (för 1605) med Peder Kristensens Enke, Else Iversdatter Vandel, som var temmelig formuende. I Avgust 1607 blev han Hospitalsforstander og senest 1608 Rådmand. Samme År (1617), som han blev Borgmester,[1]) gav han 20 Rdl. til Opførelsen af S. Kathrine Kirkes Tårn (se S. 286). Mod denne Kirke viste han og hans Hustru sig overhovedet gavmilde; hun havde tidligere skjænket 50 Rdl. til den, og ligeså Meget gav han selv til den ved et Gavebrev af 28de Septbr. 1639 (?). — 1629 deltog han på Byens Vegne i de Klageskrifter over Adelens overdrevne Forrettigheder og de øvrige Stænders Fortrykkelse, som de jydske Kjøbsteder indgave;[2]) i Avgust Måned havde han i den Anledning gjort en Rejse til

---

[1]) Om dette Borgmestervalg haves ingen nærmere Efterretninger, så at man ikke ved, om der har været nogen Uenighed ved det som ved de 2 foregående. — [2]) Se Gjellerup: „Jens Dyn. Jersin", S. 175.

„Vellig“ (Øster- eller Vester-Velling mellem Randers og Viborg), „at tale med Borgmester af Ålborg og af Viborg på Byens Vegne“.[1]) Netop på den Tid var det første Klageskrift affattet, dat. Viborg d. 9de Avgust.

Han ejede en Del af det gamle Korsbrödregård, hvorom henvises til den beskrivende Del, Kap. 7, § 17. Desuden ejede og bebode han en Gård i Sønderportsgade (nu Matr. Nr. 199 på Hjörnet af Nygade og Smedegade). Det må være gået tilbage for ham; thi hans Skatteansættelse blev bestandig lavere; men 1634 blev han kongelig Tolder efter sin Svigersön Kristofer Kjeldsens Død. Ifølge Borgmesterlisten var han Borgmester indtil 1638; hvis Arstallet for det ovenanførte Gavebrev til S. Kathrine Kirke er rigtigt, må han altså være fratrådt Bestillingen för sin Død. I Begyndelsen af 1640 omtales han som død. Hans Enke opnåede en höj Alder, idet hun først døde d. 28de Marts 1665 i sit 102det År.[2]) Han efterlod 2 Sönner og 1 Datter:

1. Peder Mortensen Lime, som 1625 deponerede i Rostock, 1626 indskreves ved Kjøbenhavns Universitet og 1632 blev Præst i Føvling.
2. Mag. Mads Mortensen Lime, Student 1630 i Kjøbenhavn. I 5 År besøgte han fremmede Universiteter og blev 1642 Præst i Middelfart.
3. Karen Mortensdatter, som 1654 var ugift.

Hans sidste Hustru havde bragt ham følgende Stifdøtre:

1. Margrethe Pedersdatter, gift med Hr. Jakob Hansen Buch, Kap. ved Domkirken.
2. Anne, g. m. Mag. Hans Olufsen, Sognepræst ved S. Kathrine Kirke.
3. Susanne Pedersdatter, g. m. Mag. Sören Andersen Vedel.
4. Lisbeth Pedersdatter, g. m. Kristofer Kjeldsen, kong. Tolder i Ribe, en Sön af Borgm. Kjeld Jørgensen.

---

[1]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1834, S. 48. — [2]) „Inscr. Rip.“, S. 135 fl.

Kjeld Jørgensen.

Den gamle Borgmester Kjeld Jørgensen døde d. 22de Juli 1623. Hans Hustru, Anne Ibsdatter, overlevede ham; men hendes Dødsdag er ikke tilföjet på Ligstenen. Af deres mange Börn kjendes følgende:

1. Jørgen Kjeldsen studerede 1609—1613 på forskjellige Steder i Tydskland, kom hjem i Sommeren 1613 og blev samme Efterår Præst i Føns på Fyn.

2. Kristofer Kjeldsen, til hvem Faderen under 18de Juni 1619 fik Tilladelse til at afstå sit Tolderæmbede;[1]) han døde 1634.

3. Jens Kjeldsen blev Rektor ved Ribe Domskole og vil derfor blive omtalt i det Følgende.

4. Marine, født 1591, havde 1610 Bryllup med Jørgen Pedersen Hegelund, som dengang var Rektor i Ribe. (Se ligeledes det Følgende).

5. Lene, født 1596, blev 1618 gift med Borgm. Hans Friis i Ribe (se det Følgende).

Hans Nielsen Friis.

Kjeld Jørgensens Efterfølger som Borgmester var hans nysnævnte Svigersön Hans Nielsen Friis. Denne var en Sön af en ret mærkelig Mand, Rådmand Niels Hansen Grisbæk, som jeg vil tillade mig at omtale noget nærmere. Han var efter Indskriften på sin Ligsten født 1549, udentvivl i Grisbæk i Vejrup Sogn. 1576 findes han i Tjeneste hos den senere Borgmester Lavr. Thøgersen; men 1580 nedsatte han sig selv. Den 21de Maj 1583 trolovede han sig med Kirsten Kristensdatter, Enke efter Kristen Friis, Borger i Ribe. Hun var en Søster til den senere Mag. Peder Kristensen, Præst i Vejle, hvis Almanak-Optegnelser vise, at han hyppigt fik Hjælp til sine Studeringer af sin Søster og Svoger. 2 andre Søstre vare gifte med Ribe Borgere Karen med And. Lydiksen Guldsmed (se S. 232), og Volborg med Anders Lund. — Niels Grisbæks Bryllup stod samme År (1583), d. 25de Avgust, i hans eget Hus på Nyjord, ikke på Rådhuset, hvor ellers Bryllupperne i den mere formuende Borgerstand stode. Også i

---

[1]) Jy. Tegn.

en anden Henseende vistes der Sparsommelighed: Niels Grisbæk nægtede at betale 1 Dr. for den Brudemesse, som Domskolens Disciple havde sunget, under Påskud af, at han ingen Sang havde forlangt; men da 2 af Hørerne tiltalte ham på Tinget og beviste, at det var deres Ret, måtte han betale. — Han havde begyndt sin Handel med en Formue af 69 Dr. foruden, hvad han havde lånt hist og her; men han var en meget dygtig Mand. Hans Formue steg derfor efterhånden, og da han 1618 overdrog Handelen til sin Sön, ejede han 14,000 Dr. foruden temmelig betydelige faste Ejendomme. Iblandt disse var et Hus på Storegades Nørreside. Grunden,[1]) som lå øde siden den store Ildebrand 1580, kjøbte han af velb. Niels Mule til Nislevgård, bebyggede den og bebode derefter Huset til sin Død. Hans Skatteansættelse var fra 1615 af 7 Mk.

Den 2den Septbr 1595 kom han ind i Rådet. Idetmindste fra 1602 af indtil sin Død var han Forstander for Gilden, til hvilken han för sin Død skjænkede 100 Rd. Til Domkirken gav han 1619[2]) en Lysearm og 200 Rdl. til Vedligeholdelsen af et Voxlys i den. — Hans Kone døde d. 14de April 1618, og han selv d. 11te Decbr. samme År. — Konen havde af sit første Ægteskab 2 Døtre, Maren Kristensdatter og Margrethe Kristensdatter. Den Første blev 1597 gift med Hans Svane, Mag. Hans Svannings Sön (se S. 193), og efter hans Død med Mag. Niels Glud, som kort herefter vil blive omtalt blandt Sognepræsterne ved S. Kathrine Kirke. Den anden Søster var også 2 Gange gift, næmlig med Lambert Knudsen, Borger i Ribe, og derefter (efter 1603) med Oluf Roed, som 1595 blev Rådmand samtidigt med Niels Grisbæk. Dennes egne Börn vare 2 Sönner, som begge antoge Navnet Friis efter deres Moders første Mand, efter hvem den ældste efter Skik og Brug var

---

[1]) En Del af det nuvær. Matr. Nr. 345 (Apotheket). — [2]) Dette Årstal findes på Lysearmen (Inscr. Rip., S. 113). 1124 gave hans Sönner Kirken Pant for de 200 Rdl. i det Hus på Storegades Nørreside, som deres Forældre havde bebot.

opkaldt, næmlig Kristen Nielsen Friis, som først blev Rektor og derpå Læsemester i Ribe, og Hans Nielsen Friis, der, som ovenfor fortalt, 1623 blev Borgmester sammesteds. Da hans Virksomhed væsentlig henhører til en senere Tid, vil jeg opsætte Skildringen af hans Liv. — Kristen Friis vil findes kort herefter blandt Rektorerne.

Sognepr. ved Domkirken: Sören Andersen Vedel.

Præster. Sognepræst ved Domkirken var, som vi have set, Mag. Mads Pors indtil 1616. Om Valget af hans Efterfølger opstod der Strid mellem Domkapitlet og Borgerskabet, idet hvert valgte sin Person. I den Anledning udgik der d. 5te Septbr. 2 Kongebreve; det ene gik ud på, at begge de Valgte skulde prædike for Kongen på Skanderborg, Kapitlets Kandidat d. 11te og Borgerskabets d. 15de samme Måned; det andet pålagde begge Parter at sende deres Fuldmægtige til Kongen for at eftervise, hvad Ret de havde til at kalde en Sognepræst til Domkirken.[1]) — Den første Fordring kunde ikke strax opfyldes, Biskoppen havde næmlig givet Kongebrevet den Påtegning, at han havde modtaget det den 7de Septbr., men at M. Sören var i Kjøbenhavn. — „M. Sören“ er Mag. Sören Andersen Vedel, And. Sör. Vedels Sön (se S. 282), som nylig var kommen hjem fra et flerårigt Ophold ved fremmede Universiteter og nu var en af Kandidaterne til det ledige Æmhede ved Domkirken. Af d. 28de samme Måned haves et Brev fra ham til hans Moder, dat. Kjøbenhavn.[2]) Efter dette Brev synes han imidlertid at have været hjemme i Ribe, men ikke at have prædiket for Kongen, eftersom Hensigten med denne nye Rejse dels var at tale med Kongen, dels at lade sin Rettroenhed undersøge af Professorerne ved Kjøbenhavns Universitet; den kunde næmlig være noget tvivlsom, eftersom han havde studeret ved det kalvinistiske Universitet i Heidelberg. Han udtaler sig med temmelig godt Håb om, at Alt skal gå efter Ønske, men beder undskyldt hos Lensmanden, hvis det skulde drage noget ud med hans Hjemkomst. — Man kjender

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Aftr. i „Ny kirk. Saml.“ VI, S. 393 fl.

ikke nærmere til Sagens videre Gang; men Resultatet blev da, at M. Sören fik Kaldet, og at Valgretten tilkjendtes Kapitlet og Borgerskabet i Forening; thi i Rådhus-Arkivet er bevaret en Seddel, hvorpå er optegnet Navnene på de „4 Kapitelsherrer og 26 Borgere, som med Borgm. og Rådmænd have samtykket Sören Andersen til Sognepræst, i Riber-Kor", den 2den Oktober 1616.[1])

Sören Andersen Vedel var født d. 11te Juli 1587. Efter at have gået i sin Fødebys Skole, studerede han først i 2 År i Kjøbenhavn, derpå halvandet År i Tydskland, hvor han tog Magistergraden. Derefter var han i 3 År (1608—11) Rektor i Sorø, hvor han aldeles ikke kunde forliges med Forstanderen, Mag. Hans Steffensen. Denne skriver om ham, at han var et Exempel på, at intet udmærket Geni var uden en Tilsætning af Galskab. og ønsker, at hans Eftermand må vise större Flid og Klogskab.[2]). Han rejste nu atter udenlands i 5 År med kongeligt Stipendium, som var lovet ham allerede, förend han overtog Rektor-Æmbedet i Sorø, og kom netop tidsnok hjem for i den unge Alder af 29 År at blive Sognepræst ved Domkirken. — Den 23de Avgust 1618 ægtede han Susanne Pedersdatter, en Stifdatter af Morten Madsen Lime (se S. 311). — Om den ubehagelige Strid, som han 1622 havde med sin Biskop, se S. 269 fll.; den stod vel i Forbindelse med den mindre strengtlutherske Retning i Theologien, som han havde sluttet sig til i Modsætning til sin Biskop. Da hans Liv varede langt ud over 1625, henviser jeg om hans senere År, Død og Börn til det Følgende.

Kapellan ved Domkirken var hele denne Tid og Kapell.

---

[1]) Terpager siger (R. C., S. 660) og at det var Kapitlet, som gav ham Æmbedet, og at Kongen stadfæstede ham i det. Måske heri ligger, at han oprindelig var Kapitlets Kandidat. — Når Terpager tillige anfører d. 11te Oktober som den Dag, da han udnævntes af Kapitlet, er det måske en Forvexling med den Dag, da han blev ordineret. Mads Pors blev f. Ex. ordineret 8 Dage efter sin Kaldelse. — [2]) Se „Kirkeh. Saml.", 3die R., I, S. 688. 693 fl.

ved Domk.: Jak. Hansen Buch.

siden 1580 Hr. Jakob Hansen Buch. Han var født i Horskjær (Vamdrup Sogn) — idetmindste siger Grönlund det i en Optegnelse i Skole-Arkivet — År 1549. Han ægtede sin Formands Enke, Karen Hansdattter, og da hun døde d. 21de Februar 1604 i en Alder af 62 År,[1]) giftede han sig d. 12te Oktbr. 1606 pány med Margrethe Pedersdatter, en Søster til Sör. And. Vedels Hustru. Med ingen af sine Hustruer havde han Börn. — Hans Formænd havde på Grund af deres Indtægters Ringhed haft en lille årlig Understøttelse af Slottet, bestående af 1 Fj. Smör og 1 Ørt. Rug. Denne Levering havde Lensmanden Albr. Friis forholdt Jakob Buch siden hans Tiltrædelse til Æmbedet; men under 16de Juni 1589 udgik der et Kongebrev til ham om at levere Kapellanen den for de forløbne 8 År og for Fremtiden årlig. Fra 1605 af tilstod Byen ham også for hans Löns Lidenheds Skyld et årligt Tillæg af 10 Dr. — 1629 overlod Kongen ham for Livstid Konge-Korntienden af Jandrup Sogn mod Afgift;[2]) men samtidigt måtte han på Grund af Alder og Skrøbelighed fratræde sit Æmbede. Byen gav ham årlig 24 Dr. til Husleje. 1633 kunde han dog kjøbe et Hus i Søndergade, men døde d. 7de April næste År. Hans Enke havde 1648 en Strid med Borgm. og Råd. Disse havde næmlig frataget hende 16 Dr. til Husleje, som de tidligere havde tillagt hende efter Kirke-Ordinansen, og da hun klagede herover, anført flere Grunde, af hvilke hun formentlig ikke kunde kaldes trængende. Disse Grunde søger hun i et nyt, udateret Andragende til Kongen at gjendrive. „Formue ejede hun ikke; hun havde vel kjøbt et Hus for 475 Dr., men skyldte Pengene for det. Hendes Indtægt af Ølsalg og Bryggeri (som hun altså drev) var helt ringe, da

---

[1]) Hans Pedersen Vandel, Ridefoged på Ålborg Slot, den senere Tolder i Skagen, tilsidst Borgmester og Tolder i Ålborg, gav ham d. 8de Novbr. 1605 Afkald for Arv efter denne hans første Hustru, som var Hans Vandels Halvsøster, eftersom Hans Lydiksens Enke, Maren Jepsdatter (se S. 160) i 2det Ægteskab havde været gift med Peder Vandel, Borger i Ribe. — [2]) Jy. Reg.

hun måtte borge Kornet af Andre. Frihed for Skat og Indkvartering kunde ikke anføres, da det var Noget, som hun havde tilfælles med andre Præsteenker. Hun havde vel Noget af Kongens Tiendekorn, dog ikke 20 Td., som det var anført, men kun 7 Td. 7 Skj."[1]) Med Tiendekornet forholdt det sig således, at Kongen efter hendes Mands Død havde forundt hende at beholde Kongetienden af Janderup Sogn på samme Vilkår, som Manden havde haft den; men Lensmanden havde allerede bortfæstet den til Sognemændene, hvorfor Kongen under 26de Juni 1631 pålægger ham at formå disse til at give hende Noget årlig efter Mandens Død.[2]) — Hun døde rimeligvis 1679; thi d. 22de Septbr. dette År frasagde hendes Søstres Börn og Börnebörn sig Arv og Gjæld efter hende.

Sognepr. ved S. Kathrine K.: Niels Sör. Glud.

Sognepræst ved S. Kathrine Kirke var Mag. Niels Sörensen Glud. Til denne Mands første Ungdom kjendes Intet. 1585 havde han fået Væntebrev på det første ledige Kannikdömme ved Ribe Domkirke.[3]) 1587 kaldes han Magister og var Skolemester på Sorø. Den 24. Juni 1588 valgte Kapitlet ham til theologisk Læsemester ved Domkirken; men hans Opførsel var neppe daddelfri: Den 12te Febr. næste År gav Biskoppen ham en Irettesættelse i hele Præsteskabets Nærværelse.[4]) Hvorfor, siges ikke; men d. 21de og 24de samme Måned lod han på Bytinget føre Vidner angående en „Momsnak" om, at han havde forført en Pige. Nogle Måneder senere lod han Mag. Peder Hegelund og Mag. Lavr. Ægidisen fri for sig til Marine Pedersdatter, en Datter af den afd. Borgmester Ped. Mort. Hegelund (se S. 158), en Søsterdatter af Biskop Hans Lavgesen. De henvendte sig både til Moderen og til Biskoppen, og da de indvilligede, fandt Trolovelsen Sted d. 20de Juli, og Brylluppet d. 19de Juli næste År. — Ved Lavr. Ægidisens Død 1597 blev han Sognepræst ved S. Kathrine Kirke og opnåde tillige det længe ventede Kannikdömme. Den 1ste Novbr.

---

[1]) Indlæg for alle Lande (findes ved Ar 1642 eller 1643). — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Jy. Reg. — [4]) Heg. Alm.

1600 begik han en slem Fejl ved Uddelingen af Alterets Sakramente, idet han, efter først at have uddelt Vinen, derpå Brødet, ombar Vinen pånyt.[1]) Andre Præster kom i Ulykke for mindre Forseelser i Bestyrelsen af samme Sakramente; men Biskop Hegelund synes at have taget Sagen mindre strengt; thi man hører ikke, at Niels Glud kom i nogen Forlegenhed. — Den 7de Novbr. 1603 døde hans Kone i en Alder af 30 År,[2]) hvorefter han d. 22de Septbr. 1605 giftede sig med Borgeren Hans Svanes Enke, Niels Grisbæks Stifdatter, Maren Kristensdatter (se S. 313). — Om hans langvarige Stridigheder med Mag. Mads Pors, som tilsidst førte til dennes Afskedigelse, er fortalt S. 243 fl. Heller ikke til Borgerne synes han i det Hele taget at have stået i noget godt Forhold; idetmindste give Rådstuebøgerne Oplysning om et Par ubehagelige Optrin mellem ham og Mænd af Håndværksstanden. — Han døde d. 30te April 1623[3]) og efterlod foruden en Enke 4 Börn med sin første, 1 med den anden Kone, i temmelig gode Formuesvilkår. Börnene vare:

1. Sören Nielsen Glud, Student 1624, døde som Præst i Hemmet og var gift med et Bysbarn, Kirsten Olufsdatter Roed, hvis Moder var hans Stifmoders Søster (se S. 313).

2. Maren, ægtede Hr. Hans Lavridsen Buxen, Sognepræst i Bogense.

3. Mette, gift med Kristen Nielsen, Borger i Ålborg.

4. Dorthe, var endnu ugift ved Faderens Død.[4])

5. Hans (af 2det Ægteskab) var ved Faderens Død et Barn. Han fik en god Støtte i sin Moders Halvbroder, Borgm. Hans Friis, ligesom hans Moders Börn af første Ægteskab havde fundet en sådan i Hans Friis's Fader. Ved Påsketid 1623 (hvilket

---

[1]) Smst. — [2]) Smst. — [3]) Efter en gammel Optegnelse. — [4]) Disse 4 gave d. 3die Septbr. 1623 deres Stifmoder Afkald for Arven efter deres Fader med Undtagelse af 50 Rdl., som denne havde indsat i det ostindiske Kompagni, og hans „Liberi“ (Bogsamling), som endnu var uskiftet.

altså var kort Tid för Niels Gluds Død) ledsagede Borgmesteren Drengen ned til Hamborg, hvor han satte ham i Skole for omtr. 5 Fjerdingår, indtil d. 24de Avgust 1624. For Kosten i denne Tid betalte han 50 Dr., til Skolemesteren med Drikkepenge og Alt 13 Dr. 2 Mk, og til Tjenestepigerne i hans „Losement“ 2 Dr. — Hvorledes det senere gik ham, vides ikke; men godt har det ikke været; thi efter hans Død 1646 opsagde hans Halvbroder, Anders Svane, på egne og Søskendes Vegne Arv og Gjæld efter ham.

Niels Gluds Efterfølger var Mag. Hans Olufsen. Hans Olufsen.
Han var født i Odense; men forøvrigt ved jeg Intet om ham, förend han 1614 blev udnævnt til theologisk Læsemester ved Ribe Domkirke efter Mag. Iv. Iv. Hemmet. I Januar næste År stod hans Bryllup på Ribe Rådhus med Anne Pedersdatter. Denne var efter en Optegnelse af Terpager en Datter af Peder Kristensen og Stifdatter af Borgm. Morten Madsen Lime (se S. 311). — Han synes at have været noget ubillig mod de Bönder, som lå til hans Æmbede; thi ved Kongebrev af 16de Juli 1618 pålagdes det Lensmanden på Riberhus at stifte Forlig mellem ham og 4 Bønder i Fjaltring, som havde fæstet nogen Jord af ham for 1 Td. Smör, og af hvilke han forlangte Ægt og Arbejde, skjönt de bode 24 „store“ Mil fra Ribe. — Den 14de Maj 1623 blev han kaldet til Sognepræst ved S. Kathrine Kirke, kun 15 Dage efter sin Formands Død. Under 8de Septbr. 1625 fik han Væntebrev på det første ledige Kannikdömme ved Domkirken;[1]) men da Mag. Ægidius Lavridsen døde d. 12te Juli 1627, fik han Ærkedegnedömmet efter ham, rimeligvis mod at give Afkald på Kannikdömmet. Han ejede den nordlige Del af Korsbrödregård, medens samtidigt Mort. Madsen Lime ejede den sydlige Del (se S. 311). — Imod Fattige synes han at have været godgjörende, thi han var næsten den Eneste, som, da det 1630 stiftede, frivillige Fattigvæsen forfaldt, ikke nedsatte, men en Tid endogså forhöjede sit Bidrag. — Han døde d.

---

[1]) Jv. Reg.

28de April 1636 i sit 57de År, hans Enke d. 26de Avgust 1641 i sit 48de År. De efterlode 3 Börn:

1. Frederik Hansen Friis, dimitt. fra Ribe Skole 1647, blev 1656 Præst i Gram.
2. Anne, g. m. Hr. Anders Nielsen Hebo i Thisted.
3. Else, g. m. en Kristen . . . . ., som forøvrigt er mig ubekjendt.

Kapell. ved S. Kathrine K.: Iver Krist.Holm.

Kapellan ved S. Kathrine Kirke i dette Tidsrum var Hr. Iver Kristensen Holm. Denne Mand, som rimeligvis var født her i Byen eller i Egnen og havde gået i Skole her, blev d. 12te Novbr. 1591 indsat til Førstelektie-Hører ved Skolen og steg efterhånden til Fjerdelektiehører. I Avgust 1602 opgav han sin Stilling, for at gå til Universitetet, hvor han neppe havde været för, og da Mag. Jakob Jandrup døde i Novbr. 1603, valgte Rådet ham til Kapellan ved S. Kathrine Kirke i den Afdødes Sted og sendte d. 2den Decbr. Bud derom til ham i Kjøbenhavn. Den 28de samme Måned, samme Dag, som han blev ordineret, bevilgede Rådet ham 7 Al. fint Engelsk til en Præstekjole. Den 26de Novbr. 1609 havde han Bryllup med Karine, Enke efter Rådmand Peder Knudsen, med hvem han fik nogen Formue. Under Krigen 1611—13 må han have gjort Tjeneste som Feltpræst,[1]) hvorefter han igjen tiltrådte sin Kapellantjeneste. 1618 gave han og hans Hustru 40 Mk. l. til Opbyggelsen af Kirkens Tårn (se S. 286). — Han døde 1635 og gav ved sin Død endvidere 100 Rdl. til den Kirke, ved hvilken han havde tjent, ligesom hans Enke skjænkede den en Brupande (Bryggerkjedel), at hvilken Kirken tog en årlig Leje af 5 Dr. — Börn efterlode de neppe.

Lektorer:

Lektorer (theologiske Læsemestre) vare i disse År: Mag. Iver Iversen Hemmet (1596—1614), Mag. Hans Olufsen (1614—1623) og Mag. Kristen Nielsen Friis. De 2 Førstes Levned er allerede skildret (S. 269

---

[1]) Se Heg. Alm. ved 29de Marts, 24de April og 12te November 1611.

fl. og 319 fl.), den Sidste forekommer strax herefter blandt Rektorerne.

Rektorer: Povl Mort. Ostrup.

Rektorer. Efter Mag. Ægid. Lavridsen fulgte Mag. Povl Mortensen Ostrup. Han var en Sön af den stridbare Præst Morten Povlsen Grum i Åstrup (se S. 309). Rimeligvis har han gået i Ribe Skole.[1]) 1598 var han Student og rejste samme Efterår som Hovmester for en ung Adelsmand til Tydskland.[2]) Efter et langt Ophold i Udlandet tog han i December 1604 Magistergraden i Kjøbenhavn. Den 4de Marts næste År kom han, rimeligvis efter Opfordring, til Ribe og blev valgt til Skolemester, hvilken Stilling han tiltrådte d. 21de samme Måned. Den 14de Juli samme År blev han trolovet, og d. 13de Oktbr. gift med And. Sör. Vedels yngste Datter Sidsel (se S. 281). Han var vistnok en virksom og dulig Mand, hvorfor han henledte Opmærksomheden på sig. Allerede 1607 nævnes han blandt Flere som en mulig Kandidat til en Professorplads. I September samme Måned prædikede han 2 Gange i Kolding for Kongen. I Januar 1610 blev han virkelig udnævnt til Professor ved Universitetet og forlod Ribe d. 23de Februar; Byen gav ham fri Befordring med 2 Vogne til Middelfart Sund. Allerede Året efter blev han Biskop i Lund, i hvilken Stilling han også virkede med en Alvor og Kraft, som skaffede ham en Del Uvenner. Han døde ung 1619.

Jørgen Ped. Hegelund.

Mag. Jørgen Pedersen Hegelund blev Ostrups Efterfølger ved Ribe Skole. Han var Biskop Hegelunds næstældste Sön (se S. 206). I en Alder af $6^1/_2$ År blev han sat i Skole (Latinskole?[3]); men i Foråret 1603, da han var $19^1/_2$ År gammel, sendte Faderen ham til Lybæk, for at fuldende sin Skolegang der. Der blev han dog kun et halvt År; næste Forår sendte Faderen ham til Kjøbenhavn, og efter 5 Fjerdingårs Ophold der gik han til Wittenberg, hverfra han i Efteråret 1607 kom

---

[1]) Den 2den Avgust 1593 mødte han på Ribe Byting på Lektor Hemmets Vegne og var da endnu ikke Student. — [2]) Heg. Alm. — [3]) Heg. Alm.

hjem som Magister. I Januar 1608 satte Faderen ham til Skolemester i Kolding Skole og forflyttede ham 2 År senere til Ribe, hvor han tiltrådte Rektoratet d. 19de Februar 1610. Den 21de Oktober næst derefter havde han Bryllup med Borgm. Kjeld Jørgensens Datter Marine (se S. 312). Forøvrigt vides Lidet om hans Virksomhed her ved Skolen, hvor han forblev i 4 År; thi da Hr. Lavrids Thomsen i Møgeltønder var bleven brændt, og hans Hustru og Datter samtidigt halshuggede d. 23de Marts 1614 for Utugt, Blodskam og Drukkenskab, udgik der et Kongebrev til Lensmanden og Biskoppen i Ribe om at forhjælpe ham hos Sognefolket til det ledige Kald, dog kun på lovlig Måde.[1]) Han fik også Kaldet og levede indtil 1653, hans Enke indtil 1658.

Kristen Nielsen Friis.

Mag. Kristen Nielsen Friis var en Sön af Rådmand Niels Grisbæk (se S. 314), født 1584. 1603, d. 19de Septbr., afgik han til Kjøbenhavns Universitet, fik næste Forår Kommunitetet og forblev der indtil 1608. Derpå studerede han i 2 År i Strasborg og Basel, rejste 1611—12 udenlands som Hovmester, tog i Maj 1613 Magistergraden i Kjøbenhavn og blev næste År af Kapitlet udnævnt til Skolemester i sin Fødeby. Terpager, som rigtignok var gift med hans Sönnedatter, roser i höj Grad hans Virksomhed i denne Stilling og siger, at Skolen i hans Tid var meget stærkt besøgt, da hans Ry lokkede Disciple til den, endogså fra Norge. Han forblev ved Skolen i 9 År, indtil Juni 1623, da han fratrådte den, efterat han d. 4de Maj af Kapitlet var bleven udnævnt til Lektor efter Mag. Hans Olufsen og var bleven ordineret d. 3die Juni. — S. 299 fl. er fortalt om den mindre heldige Måde, hvorpå han indblandede sig i Sagen om Hans Andersens Drab. Om denne Sag skulde have hindret hans videre Forfremmelse, ved jeg ikke, men anser det ikke just for rimeligt, så meget mindre som han (efter Terpager) 1640 fik et Kannikdömme ved Domkirken. Han var en formuende Mand, som måske foretrak den större Frihed, som det lidet

---

[1]) Jy. Tegn.

besværlige Lektoræmbede gav ham, for den Forøgelse af Indtægter, som han kunde opnå ved Forandring af Stilling.

1622 skiftede han og hans Broder, Borgm. Hans Friis, den betydelige Arv efter deres Forældre imellem sig og gave hinanden Afkald til Tinge d. 3die Juli; dog skulde de i Forening eje blandt Andet deres Faders store Hus i Storegade, som Hans nu bebode. Dette Sameje foranledigede dog tilsidst Uenighed imellem dem, som man ser af et Kongebrev af 27de Avgust 1646 til Lensmanden på Riberhus, hvori det ifølge et Andragende fra Hans Friis pålægges ham, at han skal lade Kristen Friis eller, hvis han fremdeles modsætter sig, Borgm. og Råd udvælge 2 Mænd, som i Forening med 2 andre, som Hans har udvalgt, kunne afgjöre, hvad den Sidste skal give Broderen for sin Brug af Huset.[1]) — Efter Hans's Død solgte hans Arvinger 1650 deres Part i Huset til Farbroderen. — Denne fik også endel Formue med sin Hustru; han havde næmlig d. 13de Oktbr. 1617 på Ribe Rådhus haft Bryllup med den afdøde Borgm. Lavr. Thøgersens yngste Datter, Ingeborg (se S. 235). Hun døde efter henimod 14 Ars Ægteskab d. 31te Juli 1631 i sit 39te År, efter at have bragt 6 Sönner og 4 Døtre til Verden. Han selv døde d. 2den Marts 1653 og blev d. 9de begravet i Domkirken. Biskop Kraglund holdt Ligtalen over ham.[2]) Af hans Börn kunne mærkes:

1. Kirsten, f. 1618, d. 1701, g. m. Jens Pedersen Brøndum, Borger i Ribe.

2. Lavrids Kristensen Friis, f. 1619, hvem Faderen 1650 skjødede det Hus i Storegade, som i sin Tid havde tilhørt Bedstefaderen, var Handelsmand i Ribe og en ret velhavende Mand. Han blev Rådmand 1655, men døde allerede 1659. Han var først gift med Else Jesdatter, som døde 1652, derpå med Vibeke Jensdatter, som 1686 blev Ejerinde af den daværende Herregård Varho i Gjørding

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smlg. om ham Terpager: R. C., S. 609 fl. — „Inscr. Rip.", S. 70.

Sogn og først døde 1709. — Af flere Börn overlevede kun 4 Faderen, næmlig af første Ægteskab Ingeborg og Else, af hvilke dog også den Sidste døde ung, men den Første blev gift med Regimentsskriver Antonius Barchmann, — af andet Ægteskab Maren, f. 1657, som blev gift med den lærde Peder Terpager, og Lavrids, f. 1660 (efter Faderens Død), Student 1678, Ejer af Tyrrestrup.

3. Niels Kristensen Friis, Student 1645, Præst i Hygum i Frøs Herred.

4. Ingeborg, gift 1647 med Borgm. Mort. Larssen Hillerup i Ribe.

1627—29. Krig med den tydske Kejser.

I Året 1625 havde Kristian den 4de, for at komme sine Trosvenner i Tydskland til Hjælp under Trediveårskrigen, indladt sig i en Krig med den tydske Kejser og det katholske Forbund i Tydskland; men d. 17de Avgust 1626 tabte han det afgjörende Slag ved Lutter am Barenberg, og snart truede Fjenden hans egne Lande. Allerede i disse År havde Ribe som det øvrige Land måttet bære forøgede Skatter; men en særlig stor Skat pålagdes i Marts 1627. Vor By skulde betale 2080 Rdl. i Årets Løb i 4 Terminer; Borgm. og Råd fordrede til Udredelsen heraf en 36dobbelt Skat (6 Rdl. af hver Skattemark), hvoraf Halvdelen skulde erlægges d. 1ste Maj, Halvdelen d. 5te Septbr. Borgerne betalte også hele Skatten; men de 2 sidste Terminer gik ikke ind i Kongens Kasse, da Byen imidlertid var bleven besat af Fjenden, der lagde Beslag på Pengene. — Byen havde forberedt sig til Forsvar ved at antage en af Borgerne, Villum Hansen,[1]) til Høvedsmand, ved at holde Mønstringer over Væbningen og ved at opføre Vagthuse ved Portene og andensteds. Da Fjenden nærmede sig, udsendtes der flere Gange Mænd, som skulde indhente

---

[1]) Villum Hansen, en Sön af Hans Lambertsen, havde i sin Ungdom været Slotsskriver, arvede derpå Ydermøllen m. m. efter sin Fader, men måtte senere formedelst Gjæld sælge sine Ejendomme i Ribe og bode på en Halvgård i Tanderup, som han havde i Fæste af Kongen, men tilsidst også måtte opgive. Han er allerede nævnt S. 300.

Underretning om ham, og der holdtes stadigt Vagt på Tårnet; men da Fjenden virkelig kom, tænkte man dog ikke på nogen Modstand. Mange vare flygtede bort fra Byen, hvilket rimeligvis havde foranlediget, at Byen indkjøbte $5^1/_2$ Skpd. Bergfisk, for at der ikke skulde komme til at mangle Levnedsmidler, når så mange af de mere formuende Indbyggere vare borte. D. 24. Septbr. skrev Kongen fra Dalum i Fyn til Borgm. og Råd i Ribe, at de skulde skaffe Overbringerne af Brevet, som vare 40 Mand af Grev Montgomeris Folk, et Skib til Glückstadt. „Greven selv lå i Rendsborg med 600 Mand og havde Ordre til, hvis han ikke kunde komme til Glückstadt, da at gå til Ribe og hjælpe til Byens Forsvar". De 40 Mand nåde neppe her til Byen. Endnu d. 30te skrev Kongen hertil og opfordrede Borgerskabet til selv af al Evne at forsvare Byen og Slottet; men da vare begge allerede besatte af Fjenden.[1])

Den 29de Septbr. (1627) ankom de Fjendtlige til Byen, nærmlig 3 eller 4 Kompagnier af Regimentet Torquato Conti under Kommando af Oberstlöjtnant Sigismund Lysser tilligemed noget Rytteri. Oberstlöjtnanten tog sit Kvarter hos Rådmand Mogens Grave i dennes Hus på Mellemdammens Nordside nærmest ved Skibbroen. — Den samme Besætning forblev hele Krigen igjennem næsten uforandret her i Byen. Undertiden kom Feltmarskalk Grev Schlick på Inspektionsrejse her til Byen; undertiden indfandt sig også en „Fyrste" fra Haderslev, om hvem Adler vistnok med megen Sandsynlighed formoder, at det har været Hertug Frands Albrecht af Sachsen-Lauenborg, som dengang stod i kejserlig Tjeneste, og hvem under Krigen Indtægterne af Haderslev Len vare anviste. Fjenden betæstede sig her ved at opkaste stærke Skandser foran Portene og ved at udbedre Slottets Befæstning, hvorved Byen naturligvis måtte betale såvel Arbejdsfolk som Materialier, ligesom den måtte betale meget Andet. — I Oktober 1628 kom der Artilleri fra Århus til Slottets Forsvar; det anførtes at en

---

[1]) Begge Skrivelser findes i Jy. Tegn.

Oberstvagtmester, som fra denne Tid af i Almindelighed havde Kommandoen her på Stedet, idet Lysser ofte var fraværende. Ligeledes opkastedes en Skandse ved Yder-Bjerrum, for at forsvare Indløbet til Åen. Til disse Foranstaltninger var der så meget mere Grund, som det samme Sommer var lykkedes Beboerne af de vestslesvigske Øer samt Eiderstedt og Ditmarsken at fordrive Fjenden fra deres Hjem, hvorfra de nu både tilsøs og tillands foruroligede ham. I Begyndelsen af 1629 gjorde en General Morgan, som stod i dansk Tjeneste, fra Norstrand af Landgang på Fastlandet og erobrede kort för Fredslutningen Slottet i Tønder.

De Fjendtlige, af hvilke mange, og det ikke blot Officierer, men endogså Menige, førte Koner og Börn med sig, vare naturligvis under deres Ophold her indkvarterede hos Borgerne, som måtte bespise dem. Dog rekvirerede Fjenden også Levnetsmidler fra Landet, hvilket rimeligvis har lettet Byrden for Byen i en væsentlig Grad, især i den senere Tid. Stor var Byrden alligevel, især da både Officierer og Soldater vare fordringsfulde, og da Meget blev ødelagt. Især gik det ud over de Huse, hvis Beboere vare flygtede bort, eller som vare ubebode, selv om Øvrigheden eller Naboerne droge Omsorg for at forsyne det Mandskab, som indkvarteredes i sådanne Huse, med det Fornødne. For personlig Overlast vare Indbyggerne dog, såvidt man kan se, forskånede, idet Fjenden synes at have holdt god Disciplin blandt Mandskabet. Strax ved sin Ankomst til Byen lod han på Torvet oprejse en Galge, som ikke så sjelden kom til Anvendelse imod Militærpersoner. Under Slutningen af Opholdet findes 2 Frihedsbreve udstedte om, at der ikke måtte ske Borgerne nogen Overlast af Soldaterne. — Af Brandskatter måtte Byen kun betale en Sum af 1500 Dr., som Grev Schlick pålagde den i April 1629, og som Byen måtte låne af en Borger i Tønder ved Navn Johan Klavsen, — og så 450 Dr., som Oberst-Vagtmesteren fordrede ved Afmarchen for at fritage Byen for Plyndring; denne sidste Sum gik måske i Vagtmesterens egen Lomme. — I November 1627 havde Grev

Schlick givet Byens Borgere et Frihedsbrev på at drage omkring på deres Handel, og i Marts [illegible] de en Tilladelse til at udskibe Korn og Øxe[illegible] som sædvanligt; for ingen af disse Friheder synes Greven at have taget Betaling. Derimod måtte underordnede Officierers Gunst undertiden vindes ved temmelig store Foræringer. I Februar 1629 fordrede Fyrsten i Haderslev, at Borgerne i Ribe, Varde og Ringkjøbing skulde aflægge Ed (til ham eller til Kejseren). Et Andragende til selve Fyrsten om Fritagelse herfor var forgjæves; men da en Oberstlöjtnant indfandt sig her for at modtage Eden, lod han sig ved et Guldhalsbånd og andre Foræringer, ialt til en Værdi af 236 Rdl., bevæge til at rejse tilbage med uforrettet Sag, så at det nok er muligt, at det Hele fra Begyndelsen af kun har gået ud på en Pengeudpresning. De 2 andre Byer deltog i denne Handel, så at de tilsammen skulde erstatte Ribe By den ene Halvdel af Udgiften. — Oberstlöjtnant Lysser fik efterhånden 2 Sølvkander, som tilsammen kostede 82 Rdl., et Guldarmbånd, besat med Diamanter, til en Værdi af 154 Rdl. og 2 Stykker rødt Engelsk m. m. til Liberi for hans Folk til en Værdi af 100 Rdl. — Foruden de 450 Dr., som måtte gives Oberst-Vagtmesteren ved Afmarchen, fik „Regiments-Schult“ samme Tid en Sølvskål på 10 Lod, for at blive i Byen, indtil de sidste Soldater vare dragne bort, og Profossen, hans Löjtnant og Kvartermesteren Småforæringer i samme Hensigt.

Det var d. 12te Maj 1629, at Freden blev sluttet i Lybæk, og d. 10de Juni forlod Fjenden Ribe. I den senere Del af Året havde Byen en Del Udlæg til Lejetropper, som havde været i dansk Tjeneste og nu, efter at være afskedigede, sendtes tilsøs til Holland. I Erstatning for disse Udlæg fik Byen dels samme År, dels i Begyndelsen af 1630, udbetalt af Kongens Kasse 1628 $^1/_2$ Rdl., som i Virkeligheden synes at have været en hel Del mere, end Byen havde udlagt. Det Øvrige skulde måske være Erstatning for Borgernes Naturalydelser; men Byens Kasse beholdt det Hele og trængte til det.

Den var næmlig kommen i en temmelig betydelig Gjæld ved Udgifterne under Krigen, så meget mere som der under denne næsten Intet var bleven lignet på Borgerne. Byens Pengemester, Rådmand Knud Lambertsen, havde således ved Opgjörelsen af sit Regnskab i December 1629 ikke mindre end 4545 Dr. tilgode hos Byen, og foruden det Lån på 1500 Dr., som Byen havde gjort i Tønder, havde den lånt 900 Dr. af Borgmestrene Morten Lime og Hans Friis foruden nogle mindre Summer. Det var vel også tildels for at hjælpe på Byens Kasse, at Rådmand Mogens Grave, da han 1631 gav 1000 Dr. til de Fattige, udbetalte Pengene til Byens Kasse, som til evig Tid skulde forrente dem (og endnu forrenter dem) med 5 pCto. Den øvrige Gjæld blev fuldstændig afbetalt i Løbet af nogle få År, hvortil også hjalp, at Kongen eftergav Byen en overordentlig Skat, som den skulde have betalt i Efteråret 1630, rimeligvis efter Indstilling af Hr. Albr. Skeel og Gunde Lange, Lensmand på Koldinghus, hvilke ifølge kongelig Befaling vare samlede d. 4de Oktbr. samme År i Holstebro for at give Erklæring om, hvorledes Kjøbstederne i Ribe Stift igjen kunde komme til deres forrige Velstand. — I det Hele synes Byen snart så temmelig at have forvundet den Skade, som den havde lidt i denne Krigstid, om man end nok i de første År ved Skatteligningen mærker en Nedgang i nogle Borgeres Formue.[1])

1630. Frivilligt Fattigvæsen.

Året efter Krigens Slutning udmærker sig ved en Foranstaltning, som ærer Byens daværende Befolkning og tillige viser, at Krigen intet stort Tryk kan have efterladt sig. Det var et Slags frivilligt Fattigvæsen, man stiftede, navnlig for at hindre Tiggeri, men dog også for at lindre de Fattiges Nød. — Der ytrede sig netop på denne Tid på flere Steder i Landet Bestræbelser i denne Retning. 1629 havde Kongen opfordret til en bedre Ordning af Fattigunderstøttelsen i Kjøbenhavn, hvor man

---

[1]) Ribe Bys Stilling under denne Krig er væsentlig skildret efter Adlers Fremstilling i Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1834, hvor den fremstilles på en fuldstændig og nöjagtig Måde.

ikke indskrænkede sig til at anvende de Midler, som man iforvejen havde, på en bedre Måde, men også lod en Bog gå omkring, i hvilken Folk tegnede sig for årlige Bidrag; idetmindste ses denne Fremgangsmåde at være anvendt ved Universitetets Medlemmer og Underhavende.[1]) I Odense findes en Indretning omtrent som i Ribe i Gang netop samme År 1630.[2]) I Viborg var en lignende Foranstaltning i Virksomhed 1639 ved Hjælp af årlige frivillige Bidrag af Indbyggerne; der gave tillige Snapstingsgjæsterne, navnlig af Adelen, et betydeligt Tilskud.[3]) — Her i Byen sattes Sagen i Værk på følgende Måde: En Dag i Ugen fra d. 18de til d. 24de Juli 1630 var Lensmanden, Biskoppen, de i Byen boende Medlemmer af Domkapitlet og Byens Præster samlede på Rådhuset med Borgmestrene, Rådmændene, de 24 Mænd og, som det synes, det menige Borgerskab, hvor da, „eftersom hertildags haver været holden stor Uskikkelighed med Betlere og Stoddere, så Mange af deres Ungdom op ikke haver taget sig Andet for end løbe om Byen og Almisse tage, som de Fattige og Vedtørftige skulde have", med Ovennævntes Samtykke blev gjort følgende Forordning, hvorved for Fremtiden alt Tiggeri for Folks Döre skulde bortfalde:

1. Da der nu havdes et klart Register på alle „vedtørvende" Stakkarle og Skolebörn, som hver Lördag skulde have deres „tilforordnede" Ugepenge, så måtte aldeles Ingen fra d. 31te Juli af lade sig finde enten for godt Folks Döre eller i Huse eller på Gaden eller at løbe efter Fremmede. Hvem der handlede herimod, skulde straffes med Fængsel og derefter enten forvises fra Byen eller henskikkes til Tugthuset (i Kjøbenhavn; se S. 293).

---

[1]) Kbhns. Diplomat. III, S. 93. 96. II. S. 777 fl. H. Matzen: Kbhvns Univ. Retshist., I, S. 336. — [2]) De frivillige Bidrag udgjorde der 1030 sl. Dr.; men da de snart toge stærkt af, ordnedes Sagen efter Regjeringens Opfordring 1633 således, at for Fremtiden 100 Fattige, hvoraf Halvdelen vare Skolebörn, skulde have en ugentlig Almisse. (Mumme: Bidr. til Od. Bys Hist., S. 67 fl.) — [3]) Ursin: Stiftsstaden Viborg, S. 243.

2. Aldeles ingen fremmede Stoddere eller Udlændinge måtte tigge i Byen. Dog skulde det ikke formenes Folk, som havde lidt Skade ved Ildebrand eller Skibbrud og havde Øvrighedens Tilladelse, at søge Hjælp i Byen, og når Nogen lå syg i Byen, og det forkyndtes fra Prædikestolen, skulde det ikke være forment at sende ham Almisse i Penge eller Mad.

3. Fattige Skolebörn i Latinskolen (af hvilke så mange i den Tid plejede at gå omkring og tigge i Husene eller for Dörene), skulde have deres Ugepenge udbetalte af Skolemesteren efter den ham overleverede Fortegnelse. Herunder skulde dog ikke være indbefattet, hvad nogle „Degne“ ugentlig fik på Slottet.

4. Til dette Brug skulde anvendes: a, hvad der i Årets Løb eller ved Juletid plejede at gives Stakkarle af Byens Kasse; — b, hvad der gaves i Poserne i Kirkerne; — c, hvad der indkom ved, at „Stodderkongen“ med sin Bøsse „besøgte“ Fremmede om et Bidrag, for at de kunde blive frie for Overløb; — d, hvad Folk vilde give, når de havde enten en Rejse eller noget andet „Synderligt“ for, eller i Sygdom eller på deres Yderste; — e, (Renterne af) hvad velb. Jomfru Ellitze (Norby) og Andre havde givet til de Fattige; — f, hvad der nu på Stedet var optegnet, og Enhver frivillig havde lovet at udgive (årlig).

5. Peder Hansen Dall beskikkedes til at uddele Ugepenge i S. Hans og S. Klemens Fjerdinger, og Peder Pedersen i første og sidste Fjerding efter de Registre, som vare leverede dem.

6. Ved Overslaget skulde der sørges for, at der blev nogle Penge tilovers, som kunde anvendes til nye, tilkommende Fattige eller til dem, hvis Nød i Årets Løb forøgedes. Almisse-Uddelerne skulde også optegne, når nogen af de Almissenydende enten døde eller kom i Hospitalet (i hvilket Tilfælde Almissen naturligvis bortfaldt).

7. Der skulde føres Tilsyn med [illegible] unge Folk enten sattes til et Håndværk, Pigerne [illegible]ng, Vævning

eller andet Kvindearbejde, eller også sendtes til Tugthuset.

8. De Penge, som Enhver havde ladet sig skrive for, skulde indbetales til de 2 yngste Rådmænd eller til 2 andre Mænd, som Borgmestre og Råd forordnede dertil, i 4 Terminer, næmlig næste Tirsdag (d. 27de Juli), 1ste Novbr., 1ste Febr. og 2den Maj. Hvis Nogen ikke betalte i rette Tid, skulde Kongens Foged i den påfølgende Uge pante ham for hans Bidrag og for en halv Gang så Meget til Straf; hvis han da ikke indløste Pantet inden 8 Dage, skulde det sælges til Fordel for de Fattige. — Hvis Nogen vilde forhöje sit Bidrag eller på Grund af Fattigdom nødtes til at nedsætte det, skulde han anmelde dette på Rådhuset i Ugen för Jul. Hvis Nogen døde i Årets Løb, skulde hans Enke eller Arvinger dog betale indtil Årets Udgang.

De årlige Bidrag, som tegnedes til denne velgjörende Foranstaltning, udgjorde tilsammen 1570 Dr., en betydelig Sum i de Tider. Bidragydernes Antal var 221; øverst står Hr. Albr. Skeel med det virkelig storartede Bidrag af 300 Dr. årlig. Derefter komme i lang Afstand Biskop Jersin og Rådmand Mogens Grave med 50 Dr. hver, Borgm. Hans Friis med 40 Dr., Mag. Kristen Friis, Mag. Sör. And. Vedel, Margrethe sal. Bagge Pedersens og den senere Borgmester Morten Larsen med 30 Dr. hver, Kristofer Kjeldsen, Rådmand Knud Lambertsen, Hr. Iver Holm, Jens Jonsen Trellund og Mag. Hans Olufsen med 25 Dr. Herfra synke Bidragene efterhånden ned til det laveste, 3 Mk., som dog kun ydes af 2 Personer, medens 44 give 1 Dr. — Bidragenes Störrelse står naturligvis ikke altid i noget nöjagtigt Forhold til Evnen, således som denne angives ved Skatteligningen, da den ikke mindre berode på en god Villie. — Fremstillingen af denne Kasses Virksomhed vil findes i den beskrivende Del, Kap. 16 (om Fattigvæsenet). Her vil jeg blot bemærke, at Interessen for den snart begyndte at tabe sig, så at de private Bidrag efterhånden bleve mindre, indtil de aldeles ophørte ved Krigens Udbrud og Byens Besættelse af Fjenden 1643.

Jomfru Ellitze Norby,

I Bestemmelserne om dette frivillige Fattigvæsen er under Nr. 4 nævnt nogle Penge, som „Jomfru Ellitze“ havde givet til de Fattige. — Jomfru Ellitze Norby til Uggerslevgård i Fyn havde idetmindste siden 1612 bot her i Byen, hvor hun ejede og bebode et Par sammenstødende Huse på Nordsiden af Gråbrödregade (nu Grydergade), til hvilke hørte en Abildhave. Hun må have været temmelig formuende; thi 1619 indskjød hun 200 Rdl. i det ostindiske Kompagni. Ved Fundats af 5te April 1621 skjænkede hun 100 Rdl. til Domkirken for sit Gravsted i Kirkens Kor, 100 Rdl., hvis årlige Rente (6 Rdl.) på Juleaften skulde udbetales til Tredielektie-Høreren ved Domskolen, og 200 Rdl. til de Fattige, således at Renten hvert År skulde uddeles af Kapellanerne ved Byens Kirker, og Regnskab herfor aflægges til Biskoppen, Kannikerne og Sognepræsterne. Hun døde d. 28de Avgust 1632 i en Alder af 84 År.[1])

Den første Söndag i Advent År 1630 blev man i Byfoged Ditlev Hansens Hus på Mellemdammen for første Gang opmærksom på Noget, som dog udentvivl havde været der i længere Tid. På en af Vinduesruderne sås nogle Streger, og imellem dem nogle Bogstaver, som stode på Hovedet, og hvis Betydning ikke kunde udfindes. Disse uforklarlige Tegn, som mentes at være fremkomne på en overnaturlig Måde, vakte almindelig Opmærksomhed i Byen. Resen fortæller i sit Atlas, hvorledes man afvaskede og aftörrede Ruden, ja afgned den på det Voldsomste; Figurerne kunde forsvinde for en kort Tid, men kom snart tilsyne igjen. Efter Terpagers[2]) Beretning viste Figurerne sig dog kun, når der var Dug på Ruden. De må have været meget svage, hvilket forklarer, at de måske i flere År havde undgået Opmærksomheden; udentvivl har det været et Fabrikmærke, Resen tilföjer noget æventyrligt, at de viste sig hver Dag i 7 Uger mellem Kl. 8 og 9 om Formiddagen. Også Biskop Jersin siger, at de viste sig Kl. 8

---

[1]) Terpager: R. C., S. 498 fl. „Inscr. Rip.“, S. 38. — Hofman: Fundationer V, S. 506. — [2]) Bag ved „R. C.“

om Morgenen; måske faldt Lyset på den Tid af Dagen heldigst for, at de kunde ses.

Da Folk vedblev at stimle sammen om Huset for at udtyde de hemmelige Tegn og udfinde, hvilke Ulykker de varslede, fandt Biskoppen, Dr. Jens Dynesen Jersin, sig foranlediget til at holde flere Prædikener i den Anledning i Ugen efter 2den Söndag efter Helligtrekonger, hvis Evangelium handler om det første Tegn, som Jesus gjorde, ved Brylluppet i Kana. Han må herved have udtalt sig imod den vilkårlige Udlæggelse af sådanne Tegn, som efter hans Mening snarere måtte tilskrives Djævelen end Gud; men da der udbredte sig den Tale, at Biskoppen havde foragtet alle Guds Tegn og billiget al den herskende Overdådighed i Klæder (mod hvilken sådanne Jærtegn særdeles hyppigt mentes at advare), forfattede Biskoppen et helt Skrift „Om Miracler, Tegn oc Aabenbaringer, oc deres udlæggelse", som han udgav samme År (1631). Skriftet, som senere udkom flere Gange, handler om den Forskjel, som der er mellem Guds Mirakler og Satans underlige Gjerninger, og går derfra over til at ivre mod de falske Profeter og endnu mere Profetinder, som dels opdigtede falske Jærtegn, dels tåbeligen og ukristeligen fortolkede alle Tegn som Advarsler mod Overdådighed og nye Moder, hvorved de gjorde Folk trygge i langt værre Synder. Angående Skriften på Ditlev Hansens Rude, om hvis overnaturlige Tilblivelse han ikke tvivler, siger han nu, at han ikke vil afgjöre, om den skriver sig fra Gud eller Satan, og udlægger derpå, hvilken symbolsk Betydning man i Overensstemmelse med den hellige Skrift kan lægge i den.[1]) — Også Falster har i sine „Amoenitates philologicæ" (II, S. 116—120) et Stykke om denne Indskrift, idet han beretter en Samtale, som han 1723 havde haft om den med den lærde Chr. Reitzer, som havde været Professor ved Universitetet, men netop samme År blev Stiftamtmand i Throndhjem. Den Sidste vilde forklare Indskriften på en naturlig Måde; men Falster holdt

[1]) Se Gjellerup: „J. D. Jersin", S. 188—207.

endnu på dens overnaturlige Oprindelse, fordi den kun havde vist sig i nogle få Uger og til et bestemt Klokkeslæt. Troen på dens Overnaturlighed var også bleven bestyrket derved, at ved den store Oversvømmelse 1634 Vandet netop nåde op til det Øverste af dette Vindue, hvilket han uden Videre betragter som et Bevis på dens Alvidenhed, som havde sat Tegnene på Ruden. Man måtte forbavses over en så blind Overtro hos Mænd, som i sin Tid vare de lærdeste og klogeste, når vi ikke i vor egen Tid havde oplevet lignende Dårskaber.[1])

1632. Sem Sogn annekteres til Kapellanierne i Ribe.

Ved Kongebrev af 27de April 1632 blev Sem Sognekald annekteret til de 2 Kapellanier i Ribe By. Den hidtilværende Præst i Sem var Hr. Jens Regelsen, som 1612 var bleven Sognepræst i Rejsby, men 1619 havde byttet Kald med Hr. Jørgen Kristensen i Sem, fordi denne Sidste, som det hedder, ikke havde kunnet komme overens med Herskabet på Riberhus. Men Jens Regelsen var en dårlig Person: 1622 og 1623 findes han fordelt ved Ribe Byting for Småsummer, og under 30te Novbr. 1631 udgik der Brev[2]) til Lensmanden og Biskoppen om at undersøge hans Levned og angivne Drikfældighed og afgive Erklæring derom. Denne Erklæring har ganske sikkert været ugunstig. Præsten er vel ligefrem bleven dömt fra Kaldet, og ved et nyt Kongebrev af 27de April 1632 meddeltes det, at da Kaldet skulde „på en Anden forvandles", og da Kapellanerne i Ribe vare ganske ringe forsynede, havde Kongen bevilget, at Kaldet herefter skulde betjenes af dem til deres Löns Forbedring, dog med Forbehold af Haderslevhuses Rettigheder til det.[3])

Kapellanerne i Ribe skulde nu skiftes til at besørge både den almindelige Gudstjeneste og de ministerielle Forretninger i Sem Sogn. En sådan Skiften kunde naturligvis ikke være ønskelig for Beboerne. Dertil kom,

---

[1]) En Afbildning af Figurerne på Ruden findes både hos Terpager og hos Falster på de anførte Steder. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Jy. Reg. — 1636 findes i Domkirkens Kirkebog „Hr. Jens Regelsen i Sem", opgivet som Fader til et uægte Barn.

at de havde mistet den Valgret til Præstekaldet, som de hidtil havde haft i Lighed med andre Sogne, og at de fik större Besvær med at hente deres Præst, når de behøvede hans Tjeneste. Det var rimeligvis Mistornöjelsen med disse forskjellige Ting, som 1639 brød ud i en temmelig slem Strid mellem Sognefolket og dets Præster. — Kapellanen ved S. Kathrine Kirke, Hr. Jens Tavsen, indgav en Klage til Biskoppen over, at da han d. 27de Marts 1639 var i Sem for at forrette den ordentlige Onsdagstjeneste, vilde Störsteparten af Menigheden ikke gå ind i Kirken ved Gudstjenestens Begyndelse, uagtet han ved Klokkeren lod den opfordre dertil, men blev ved at stå og snakke ude på Kirkegården; ja Præstens egne Medhjælpere knurrede imod ham og gave ham Skjændsord og foranledigede derved en Del af „de Gemene“ til det Samme; og således bare de sig altid ad, såvel mod Klageren, som mod hans Kollega, uagtet de begge ofte sagtmodigt havde formanet dem.[1]) — Samme År indgave også Bønderne en Klage over Præsterne for Forsömmelse i deres Æmbede. Mag. David Foss, Kapellanen ved Domkirken, beviste, at han havde haft gyldigt Forfald; men Hr. Jens Tavsen, som overhovedet ikke var den rosværdigste Præst, måtte ifølge Varde Landemodes Dom i Decbr. samme År betale 10 Dr. til fattige Præsteenker, navnlig fordi en frugtsommelig Kone ikke havde kunnet få Alterets Sakramente af den Grund, at han ikke havde forsynet Foroprædikens-Prædikanten ved Domkirken, som var antagen af ham til at fungere i hans Forfald, med Vin og Brød.[2])

Bønderne lode sig dog ikke nöje hermed, men indgave et Klage- eller Bön-Skrift til Kongen, hvilket jeg kun kjender af den Betænkning, som Lensmanden d. 8de Marts 1640 afgav over det. Han skriver deri, at Sem Sogn tidligere havde haft sin egen Sognepræst, som residerede i Sognet; men dette var bleven forandret ved Kongens egen Bestemmelse; — når Bønderne klagede over, at Gudstjenesten eller ministerielle Handlinger vare

---

[1]) Stift-Ark. — [2]) Stifts-Ark.

blevne forhindrede ved Floden, kunde dette kun være sket i den store Vandflod (1634), men var ellers noget Usædvanligt; — hvis Kapellanerne havde forset sig i Noget, skulde de blive straffede derfor; — når Bønderne klagede over, at Kapellanen ved Domkirken undertiden ikke havde Tid til at afholde Altergangen efter Gudstjenesten, så svarede Kapellanen hertil, at Grunden var, at Bønderne ikke mødte i rette Tid i Kirken; — fremdeles klagede Bønderne over, at de nu måtte hente Præsten til Syge eller til Begravelse, medens Sognepræsten tidligere havde benyttet sin egen Befordring; dertil svarede Kapellanerne, at den Mand, som bode i Præstegården, havde lovet at hente Præsten for dem, som ikke selv havde Heste og Vogn, når de efter Riber-Artikler vilde skjære Korn for ham en Dag hvert År; — Lensmanden vilde dog ikke nægte, at Sognemændene tidligere havde haft det mageligere med at hente deres Præst.[1])

Sognemændene opnåde ikke, hvad de ønskede, skjönt de ved begge de næste Vakancer i Kapellanierne pånyses at have sat sig i Bevægelse. Da Mag. Johan Pouch 1648 var bleven Kapellan ved Domkirken efter Dav. Foss, måtte han gjøre flere Rejser til Haderslev, Kiel og Kjøbenhavn angående Sem Kald, hvilke efter hans Opgivelse kostede ham 150 Dr., hvortil Byen, som siges at skulle bære Omkostningerne, havde forstrakt ham 50 Dr.,[2]) og da der 1655 blev Ledighed i det andet Kapellani, findes der et Kongebrev til Lensmanden og Biskoppen i Ribe, dat. d. 18de Maj, om at det skulde blive ved Bestemmelsen angående Sem Sogn, men at de skulde sørge for, at Kapellanerne forholdt sig tilbørligt mod Bønderne, ligesom omvendt Bønderne, forsåvidt de hørte under Riberhus, mod Kapellanerne[3]). — Rimeligvis have Lensmændene på Haderslevhus og Tørning understøttet Bøndernes Bestræbelser, da de jo også ved Sognets Henlæggelse til Kapellanerne i Ribe havde mistet deres Indflydelse på Præstens Kaldelse.

---

[1]) Smst. — [2]) Pengemester-Regnskab 1648—52. — [3]) Jy. Tegn.

Præstegårdsjorderne i Sem vare naturligvis ligesom Æmbedets øvrige Ejendomme og Indtægter tilfaldne Kapellanerne; men Bygningerne vare ikke fulgte med. De må have været Sognepræstens private Ejendom, og Jens Regelsen afstod dem ved sin Fratrædelse fra Æmbedet til et Par af sine Kreditorer for 125 Dr. Derefter skiftede de nogle Gange Ejere, indtil „Kompastorerne“ (Kapellanerne i Ribe) 1656 „indløste“ dem.

1634. Stor Vandflod.

Natten mellem d. 11te og 12te Oktbr. 1634 indtraf den höjeste Vandflod på den jydske Halvøs Vestkyst, som Historien ved at fortælle om. Det er bekjendt, hvilken Ødelæggelse den anrettede på Landet Nordstrand, som for Störstedelen gik helt tilgrunde; men også nordligere på Kysten var Tabet stort. Efter Slange skal der være omkommet 4000 Mennesker i Tønder og Riberhus Len. Her fra Byen haves 2 samtidige Optegnelser. Borgm. Hans Friis's lyder således: „Anno 1634 imellem „den 11te og 12te Oktober om Natten, da den nye „Måne begyndte at tændes, (opkom en Vandflod,) som „var meget forskrækkelig og på 3 Timers Tid, fra Kl. „var 11, og til Kl. var 2, voxede så stor og höjt, at den „gik tvert igjennem Ribe Domkirke. Skibe og Skuder „opsat ved Farup Kirke; alle Broer, Damme og Diger, „Møller, Huse og Stalde her ved Ribe mestendel for„dærvet og nedslagen. Item er beregnet, at på denne „Kant af Søsiden, udi Holsten, Ditmarsk, Strand og „Ejdersted skal udi samme Vandflod være druknet og „omkommen over 22,000 Mennesker, af Kvæg og Kretur „utallige. Og udi Farup Sogn her ved Byen blev (om„kom) alene 295 Mennesker. Gud være alle deres Sjæle „nådig“.[1])

Rådmånd And. Pedersen Spandets Optegnelse lyder således: „A. 1634 d. 12te Oktbr. på en Lördag om „Natten, rejste (sig) her en forfærdelig Storm og Synd„flod, som kom så ganske hastig. Der Klokken var 10, „da var det ikke på en Alen nær til Hammeren på „Skibbroen. Der Klokken var Kl. 12, da gik Vandet i

---

[1]) Efter hans Handelsbog i Rådh.-Ark.

„Domkirken og nedslog nogle store Sten på Gravene i „Kirken. Bortskyllede og bortslog mange Huse og gjorde „usigelig Skade, som ikke let står til at forglemme. Da „Klokken var 4, da faldt Vandet og brød ind i Stran- „den og bortskyllede både Folk, Kvæg, Huse, Korn og „druknede mange tusinde Mennesker. Gud nådelig for- „barme sig over os. — Peder Ibsen[1]) i Ondaften og „hans Hustru Karen, som tog hendes Datters Barn og „bandt det til sig, og 2 unge Mennesker, deres Sönner, „bleve, og al deres Formue, som var stor, blev slet „borte. Gud nådelig se til og vær os nådig! I Nør- „farup Sogn bleve så mange. I Melby blev[2]) ikke uden „en ung Karl af den By. Mange Præster, i Meolden, „i Rejsby, i Hvidding, i ...., i Sneum kom sågodtsom „nøgne ud af deres Sænge og neppelig kunde redde Livet. „Gud Fader, stil nu din Vrede for din Söns Døds og „Pines Skyld osv.[3])

Efter Resens Atlas omkom der dog kun 6 Mennesker i Ribe By ved Oversvømmelsen, hvilket var mindre, end man måtte vænte, når Vandet på Mellemdammen stod så höjt, at det nåde op til Overkanten af Ditlev Hansens Vinduer (se S. 334). Mærkelig er denne Vandflod for Ribe Bys Vedkommende især bleven derved, at den, såvidt man ved, er den eneste, som er trængt ind i Domkirken. På den sydøstligste af Midtskibets Piller findes endnu et Mærke, som skal angive, hvor höjt Vandet stod inde i Kirken, over $2^1/_2$ Alen over det nuværende Gulv, hvorved dog må bemærkes, at dette Gulv ligger en Del under Jordens Overflade udenfor Kirken.[4]) — Skaden på privat Ejendom såvelsom på Broer og

---

[1]) Se S. 61. — [2]) „Blev“ må på dette Sted vist betyde „blev i Live“, da Mejlby netop ligger mest udsat af Byerne i Farup Sogn. Den består af 4 Gårde, som ligge tæt sammen på en Höjde, der er opkastet af Menneskehånd, rimeligvis efter Oversvømmelsen 1634. — [3]) Af Terpagers Excerptbog i Kristiania. — [4]) Også i Vilslev Kirke fandtes (el. findes) et Mærke, som viste, at Vandet ligeledes havde stået $2^1/_2$ Alen höjt der i Kirken ved samme Vandflod. (Grönl. Pap.: Indberetn. fra Vilslev).

Diger m. m. var naturligvis stor, hvorfor Byen ved Kongebrev af 6te Januar 1635 fik eftergivet 3 Års Skatter til Kongen.[1]) En Skat, som för Jul var bleven lignet extraordinært til „Byens Bygning og anden stor Udgift efter denne store, skadelige Vandflod", blev ikke opkrævet af Hensyn til denne bevilgede Skattefrihed, som jo tillod at benytte til Byens Udgift, hvad der allerede var opkrævet til Indbetaling af den kongelige Skat, og fordi de Private også havde lidt meget. — I Virkeligheden vise Kæmner-Regnskaberne for 1635 og 1636 store Udgifter.

1635. Magnus Grave.

Den 17de Februar 1635 døde en Borger i Ribe, hvis Navn mere end nogen andens har holdt sig i Folkemunde, næmlig den rige Rådmand Magnus (el. Mogens) Grave. Han var efter Terpager født i Westphalen.[2]) Den første Gang, jeg har truffet hans Navn, omtales han på en mindre smigrende Måde. Under 17de Januar 1598 udgik der næmlig et Kongebrev til Lensmanden på Bøvling om, at Borgmestrene i Ringkjøbing skulde have givet en Person ved Navn Mogens „Greffue" Borgerskab, uagtet han Intet skulde have haft „ved at hæfte", hverken Hus eller Gård eller Andet; tvertimod havde han forholdt sig som en Løsgjænger og under Påskud af dette Borgerskab brugt stort Kjøbmandsskab og Handel til Skade for Borgerne i de omliggende Kjøbsteder; fremdeles havde Borgmestrene givet ham adskillige Breve og Vidnesbyrd, hvormed han havde villet forsvare sit ulovlige Kjøbmandsskab; Sognepræsten skulde ligeledes have givet ham Skudsmål og Vidnesbyrd i verdslig Handel, hvilket ikke vedkom hans Æmbede. Både Borgmestrene og Sognepræsten skulde tiltales herfor.[3]) — Det, som påankes, er udentvivl, at Mogens Gr. drev Handel omkring i Landet under Påskud af at være Borger i Ringkjøbing, uden virkelig at have Bolig der. — Han har dog fundet den rette Måde til at forsone Kongen: Under 5te Marts udgik der Brev til Lensmanden på Riber-

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Se Terpagers Oversættelse af Indskriften på hans Ligsten („Inscr. Rip.", S. 38). — [3]) Jy Tegn.

hus om, at Kongen havde eftergivet ham 21 Øxne, som vare blevne lagte under Beslag foruden de 100, som Kongen havde fået af ham. Ved et andet Kongebrev af d. 6te Marts tillades det „os elskelige Mog. Graffue“ at bosætte sig i Ribe og der uhindret bruge sit Kjøbmandsskab med Kongens Undersåtter og nyde samme Privilegier som andre Borgere sammesteds, dog mod at bære samme Byrder som Andre og være Magistraten lydig. Den 7de fik Lensmanden på Bøvling Ordre til at lade Tiltalen mod Borgmestrene eg Sognepræsten i Ringkjøbing falde, og atter Dagen efter Tolderen i Kolding Ordre til at lade de ovennævnte 21 Øxne passere toldfrit.[1])

Den 14de Maj samme År tog Mog. Grave Borgerskab i Ribe, hvorved det ovennævnte Kongebrev påberåbes, men han særlig må forpligte sig til at bosætte sig her i Byen, „såsnart han kommer ind i Landet igjen.“ Samme År giftede han sig ind i en af Byens ansete Familier ved (d. 8de Oktbr.) at ægte Gunder Lambertsdatter, en Datter af den afd. rige Rådmand Lambert Ibsen, Enke efter Jens Olufsen, som var en Sön af den S. 63 og 149 omtalte Borgmester Oluf Pedersen. Han blev derved Svoger til Borgm. Lavrids Thøgersens Hustru og til Mag. Jens Viborgs Enke og til deres 2 Brödre, Ib og Hans Lambertsen; også Formue fik han med sin Hustru. Året efter fordrede Frederik Busk, som var Borgmester i Ringkjøbing, til Tinge, at han skulde opgjöre sit Regnskab med ham for den Øxenhandel, som de hidtil havde drevet i Forening. Borgm. og Råd i Ringkjøbing havde dömt Mogens til at betale, og han havde ved sit Bryllup lovet at betale ved næste Snapslandsting i Viborg, hvilket dog ikke var sket. Både Byfogden og senere Borgm. og Råd i Ribe frifandt dog Mog. Grave for at betale, fordi Fr. Busk på Tinget var gået ind på, at 4 tiltagne Mænd, 2 fra hver Side, skulde opgjöre deres Mellemværende, og disse 4 Mænd havde ment ikke at kunne gjöre dette uden i begge

---

[1]) De 4 Kongebreve findes dels i Jy.Tegn., dels i Jy. Reg.

Parternes egen Nærværelse; men hidtil havde Fr. Busk kun sendt sit Bud.

Magnus Grave (som han selv skriver sig) var i en Række af År en af Byens betydeligste Studehandlere. Angående hans Øxenhandel haves et Sagn, som også anføres af Galthen, at Kongen engang havde givet ham Frihed for Tolden af Øxne, som udførtes; da som en Følge heraf næsten alle Øxne her fra Byen udførtes under hans Navn, skal Kongen have sagt til ham med Hentydning til hans Efternavn: „Mogens, Mogens, nu bliver du for grov.“ Noget Sandt er der naturligvis ikke heri, medmindre man vil anføre, at Kongen, som ovenfor fortalt, 1598 eftergav ham Tolden for 21 Øxne. — 1603 blev han beskyldt for, at hans Øxne havde ført Sygdom i Sønderports Hjord. I den Anledning førte han Vidnesbyrd fra de andre Steder, hvor han den Sommer havde haft Øxne på Græs, om, at de alle havde været og endnu vare sunde. Man ser deraf, hvorledes Ribe Borgere tildels havde deres Øxne fordelte omkring på Landet; de fleste havde han den Sommer på Vesterbæk Hovedgård; men 112 fandtes omkring i 8 forskjellige Landsbyer syd-for Ribe. 1612 havde han 80 Stykker på Græs hos Johan v. Buchwaldt til Nybel (i Gram Sogn). Undertiden havde han dem opstaldede længere borte; således lod han 1618 drive Øxne fra Sostrup (nu Bentzon) og Kallø til Vestervig. Dog var han også belavet på at have Studene stående en Tid i Ribe. På en Stald i Saltegade, som han ombyggede 1612, lod han sætte et Par gudelige Indskrifter på Tydsk og Begyndelsesbogstaverne til sit og sin Kones Navn, og tilföjede 1616 følgende Vers:

De mi vergunt und nicht heft gegeven,
He môt liden, dat eck mit em leven.[1])

Han ejede og bebode det vestligste Hus på Mellemdammens Nordside, som han efter Galthen (S. 138) skal have opbygget i den Skikkelse, i hvilken det endnu fandtes på Galthens Tid, opført ud imod Skibbroen på Pæle og med en grundmuret Fod, der var så tyk og höj, at

[1]) Terpager: „App. inscr. Rip.“, S. 70.

den kunde modstå Floden. Det var det samme Hus, i hvilket den senere Professor P. N. Thorup logerede som Skolediscipel hos Gjæstgiver Thun. Han skildrer det som en anselig Bygning på 2 Etager, i hvilken navnlig Gjæstestuen var bevaret fuldstændig i sin oprindelige Stil, beklædt med kunstig udskåret, men umalet Egetræs Panel.[1]) Her var det, at i Krigens Tid 1627—29 den kejserlige Oberstlöjtnant tog sit Kvarter (se S. 325). — Fæstet på Midtmøllen arvede M. Grave 1607 efter sin Svigerinde, Mag. J. Viborgs Enke. På Gavlen af den sås i Galthens Tid, og nok endel senere, udhugget 2 mod hinanden vendte, liggende Øxne, som M. Grave skal have ladet anbringe der til Erindring om sin Studehandel; om han har ombygget Møllen, vides ikke. — 1616 kjøbte han en (rimeligvis siden Ildebranden 1580) øde Grund på det søndre Hjörne af Sortebrödregade og „den Ferdingsti, som løber ned til Talkes Vandbro“ (nu Matr.-Nr. 21) og opførte på den en anselig Bindingsværks-Bygning, hvis Forhus nu er nedrevet, medens den temmelig ejendommelige Sidebygning står endnu. — Han blev en rig Mand. 1623 havde han udlånt henimod 1000 Dr. til forskjellige Mænd i Farup mod Pant i Afgrøden af deres Enge; Høet havde han jo udmærket Brug for til sine Øxne. Efter den Tid gik hans Skatteansættelse dog efterhånden ned til det Halve af, hvad den engang havde været.

1626 skjænkede han og hans Hustru en Lysearm til Domkirken[2]) og lod den opsætte på den fjerde (næstøverste) Pille på Domkirkens Sydside, bagved hans Epitafium og tæt ved det Gravsted, som han havde kjøbt til sig og sin Hustru, og hvor den udhugne Ligsten over dem allerede var nedlagt. Næste År, d. 17de Septbr., gave de Kirken en Forskrivning på 200 Rdl., som til evig Tid skulde blive stående i deres nyopbygte Hus og Gård i Sortebrödregade. Renten, som var 10 Rdl., skulde betales årlig til Mikkelsdag og anvendes til at vedligeholde et Voxlys i Lysearmen.[3]) Fremdeles gav

---

[1]) „P. N. Thorups Levnet“, S. 13. — [2]) „Inscr. Rip.“, S. 113. — [3]) Se om disse Lysearme den beskriv. Del, Kap. 4.

han, som allerede omtalt (S. 328), i Året 1631 tusinde Dr. til Ribe Bys Fattige. Fundatsen er udstedt d. 18de Juni af ham og hans Hustru i Forening. Pengene skulde til evig Tid stå uopsigeligt fra begge Sider på Rente hos Borgm. og Råd i Ribe, som havde modtaget dem på Byens Vegne, og forrentes med 5 pr. Cto, som skulde udbetales med Halvdelen 8 Dage för S. Hans Dag, og og med den anden Halvdel 8 Dage för S. Thomæ Dag. Af de mest trængende Husarme i Ribe, som bluedes ved at gå for hver Mands Dör at trygle, skulde udvælges 25, som skulde indskrives i en Bog, og som ved S. Hans Dag og S. Thomæ Dag skulde have hver en Dr. De skulde beholde denne Almisse, sålænge de levede, og når Nogen af dem døde, skulde en Anden indskrives i den Afdødes Sted. Sålænge han selv og hans Hustru levede, skulde Renterne udbetales til dem som denne Almisses Forstandere, og de skulde da foretage Uddelingen. Efter deres Død skulde i deres Sted indtræde den af deres Arvinger, som havde den omtalte Almissebog „under sin Hånd“ (som de altså havde bestemt dertil); men Forstanderen skulde årlig indlevere til Magistraten en Fortegnelse over de Almissenydende. Fundatsen ender med en Forbandelse over dem, som anvendte enten Hovedstolen eller Renterne anderledes end efter Bestemmelsen.[1]) — Efter Byens Pengemesters Regnskab havde Magn. Grave d. 15de Juli samme År udbetalt Kapitalen til ham på Byens Vegne. — Byens Kasse udbetalte derefter regelmæssigt Renten, først til M. Grave selv, derpå til hans Enke, efter hendes Død til hendes Brodersön, Villum Hansen, derefter til hans Sön, Hans Villumsen; men 1659 besørgede Borgm. og Råd selv Uddelingen, rimeligvis fordi der ingen tilstedeværende Arving var. — Nu udbetales Renten årligt til Fattigvæsenet og uddeles efter den oprindelige Bestemmelse.

Mogens Grave døde, som allerede sagt, d. 17de Februar 1635 i en Alder af 82 År, hans Enke d. 19de

---

[1]) Hofman: Fund. V, S. 506 fl. — En lignende Forbandelse indeholder Fundatsen for Voxlyset.

Avgust 1644, 89 År gammel.[1]) De havde ingen Börn. Mandens Arvinger vare Mag. Mogens Grave, Lektor i Lund, (Fader til Biskop Erik Grave i Århus,) og en Kristofer Grave, der 1636 nævnes som Indbygger i Ribe, men derefter forsvinder (begge rimeligvis Brodersönner), fremdeles en Broderdatter, Margrethe, sal. Jens Magnussens Enke i Odense, og 2 Söstersönner, Kort Houborg i Hofstad i Norge og Dirick Johansen Kniper, Borger i Ribe. Man ser, at Familien var indvandret meget fuldtalligt i Riget. — En fjernere Slægtning, Villum Grave, havde i flere År tjent Magn. Grave og nedsatte sig derefter i Ribe; 1625 udstedte Magnus et Gjældsbrev til ham på 500 Dr., rimeligvis som Lön for tro Tjeneste.

Jakob Hansen Bager.

Samme År (1635), den 21de Juni, indtraf atter et af de i Ribe Bys Historie ikke ualmindelige Tilfælde, at en Person blev dræbt af sine nærmeste Slægtninge. — Der levede her i Byen en Jakob Hansen Bager, en meget formuende Mand, som af Magistraten var antaget som enepriviligeret Bager (ɔ: Hvedebrødsbager) her i Byen. Efter sin første Kones Død var han andengang gift med Dorethe Olufsdatter Roed, en Søster til Borgmester Peder Olufsen Roed. Hun havde ligeledes været gift för med en Hans Jakobsen og havde af første Ægteskab 2 Sönner, Hans og Jakob. — Dən ovennævnte Dag i Juni 1635 slog den gamle, vistnok 70årige Jakob Bager i Vrede sin Hustru således i Ansigtet, at Blodet løb ned på hendes Bryst. Hendes 2 Sönner toge hendes Parti, og den Gamle skal da have forfulgt dem som et galt Menneske med en Kniv i Hånden. Enden derpå blev, at den yngre Sön, Jakob Hansen, som dengang gik i sit 15de År, greb en Vognkjep og slog Stiffaderen således, at denne, skjönt Bartskjæren ikke anså Såret for farligt, dog 8 Dage derefter døde deraf. Brödrene bleve derefter dömte, Hans for Åråd (Overfald), Jakob for Drab og fra sin Fred. Den Sidste var imidlertid undvegen. Hans Morbroder, Borgmesteren, som var gået i Borgen for ham, blev nu tiltalt af den Dræbtes Efter-

---

[1]) Se Indskriften på deres Ligsten („Inscr. Rip.“, S. 38).

målsmand, en Niels Hansen, Borger i Bogense,[1]) men slap dog for Tiltalen ved en kongelig Benådning af 31te Novbr. samme År. — Jakob Hansen den Yngre kom nogen Tid efter sin Undvigelse til at tjene i Kongens Bageri i Kjøbenhavn, hvor han tjente i mange År, uden at Nogen forulempede ham. Imidlertid underhandlede hans Moder med den Dræbtes Slægt om Fred for ham, og d. 17de Avgust 1638 var det kommet til en Overenskomst, hvorefter hun på Sönnens Vegne skulde betale Niels Hansen 100 Dr. og levere ham 5 Al. sort Klæde, hvorefter han vilde give Sönnen „Forsikring“ (Orfejde). Dengang må der dog været kommet Noget ivejen; men 12 År senere (d. 8de Avg. 1650) fornyedes Kontrakten på samme Vilkår mellem Jakob Hansen selv og den imidlertid afdøde Niels Hansens Enke og Datter, hvorefter Enkens Fuldmægtig d. 17de næstefter på Ribe Byting gav Jakob Hansen frit Lejde. Noget efter giftede han sig i Kjøbenhavn, flyttede 1654 tilbage til Ribe og begyndte her et Bageri. Dette erfarede en Kristen Madsen i Middelfart, som var gift med en Søster til den dræbte Jakob Bager; han kom nu til Ribe og, da han ikke havde deltaget i det tidligere Forlig, fordrede han, at Jakob Hansen også skulde bøde til ham. På hans Begjering lod Lensmanden Jakob Hansen fængsle, men vilde derefter ikke tillade, at de forligte sig om Penge. Middelfarteren opgav da Sagen som uden Interesse for ham; men Lensmanden turde ikke løslade Drabsmanden igjen på egen Hånd. Dennes Hustru indgav da et Andragende til Kongen om, at hendes Mand måtte løslades. I sin Erklæring af 12te Januar 1656 anbefalede Lensmanden også hendes Andragende af flere Grunde, navnlig af Hensyn til Uvisheden om, hvem af Brödrene der var den mest skyldige, til den lange Tid, som senere var forløben, og til Jakob Hansens store Ungdom på den Tid, da Gjerningen skete.[2]) Ikke desto mindre bestemte

[1]) Jakob Hansen havde haft en Sön, Hans Jakobsen, til hvem han allerede 1612 med Magistratens Samtykke havde afstået sit enepriviligerede Bageri; men denne Sön må være død för Faderen. — [2]) Jy. Indlæg.

Kongen under 25de Januar, at Sagen skulde forfølges påny og „føres tilende for sine rette Overdommere, som om det var sket i rette Tid.“[1]) — Jakob Hansen slap dog atter derfra, idet han undveg af Fængslet. Lensmanden lod nu de 2 Stadsbud for deres Forsömmelse dömme til at lide samme Straf, som den Undvegne skulde have lidt, eller arbejde på Holmen (i Kjøbenhavn) for Livstid; i Virkeligheden slap de vel noget lettere. Jakob Hansen lod han ved Rådhusretten tiltale til at miste sin Hals og sin Boslod og fik ham rimeligvis dömt efter denne Påstand; men pågreben blev han neppe mere.

1636. Påtænkt Gymnasium.

Kristian den Fjerde havde i mange År arbejdet på Kathedral-Kollegiers (Gymnasiers) Oprettelse omkring i Landet. Herved forstodes höjere Undervisningsanstalter i Stiftsstæderne, som skulde modtage de unge Studerende fra Latinskolerne og give dem en fuldstændigere Uddannelse, for at de Unge kunde komme bedre forberedte til Universitetet, end det hidtil for Manges Vedkommende havde været Tilfældet. Allerede 1618 udtalte Kongen sin Hensigt at oprette sådanne Anstalter; men de fornødne Midler kunde kun efterhånden tilvejebringes. 1621 oprettedes Gymnasier i Lund og Odense, måske også samme År i Roskilde, senere i Kristiania. — 1636 skulde Turen være kommen til Ribe, (Århus og Viborg). Ved Kongebrev af 28de (el. 25de) Oktbr. bestemtes, at Dr. Kristen Bordum, som var forlenet med et Kannikdömme ved Domkirken og tillige med et Provsti (Arkidiakonatet), skulde være en af Professorerne; såsnart et andet Kannikdömme, hvorpå der ikke var givet Væntebrev, blev ledigt, skulde det anvendes til at lönne en anden Professor.[2]) — Förend dette skete, kunde Anstalten ikke træde i Virksomhed, så meget mere, som Ribe Skole ingen Konrektor havde, der, således som i Lund og Odense, delte Undervisningen i Mesterlektien med Rektor, hvorved de begge tillige fik Tid til at læse på Gymnasiet.

Gymnasiet her i Byen var derfor endnu ikke trådt i Virksomhed, da Kongen ved Skrivelse af 7de Maj 1639

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) R. C., S. 486 fl. — Jy. Reg.

meddelte, at han på Grund af, at 2 Professorer ikke kunde bestride Undervisningen, havde bestemt, at endnu et tredie Kanonikat, når det blev ledigt, skulde tillægges en tredie Professor, så at der, Lektoren iberegnet, i det Hele kunde være 4 Professorer.[1]) Hensigten var altså den bedste; den nye, udførlige Fundats på Gymnasierne, beregnede på 4 Professorer (dat. d. 17de Maj s. År) blev også tilsendt Biskoppen i Ribe.[2]) Alligevel blev der Intet af Sagen; under 13de Septbr. næste År udgik der et nyt Kongebrev til Biskoppen, ved hvilket det meddeltes ham, at Planen om Gymnasiet i Ribe på Grund af adskillige Betænkninger stilledes i Bero, og senere kom den aldrig i Gang påny. Den eneste reelle Følge, som denne Plan fik for Ribes Vedkommende, var, at Rektoren ved Domskolen beholdt Sæde og Stemme i Kapitlet, således som ovennævnte Fundats af 17de Maj 1639 tillægger ham, uden at han dog kom til at nyde Fordele som en residerende Kannik.

1639. Indkvartering.

I Året 1639 fik Ribe By for første Gang fast militær Indkvartering i Fredstid. Ved Kongebrev af 13de Februar til Lensmanden underrettedes nærmlig denne om, at 2 Kompagnier Ryttere skulde indkvarteres i Byen; de skulde af Borgerne have Sænge og til deres Heste Staldrum; Ild og Lys skulde de have sammen med Værten; alt Andet skulde de betale.[3]) — En lignende Indkvartering (af samme Regiment) fik Kolding. — Det varede dog ikke længe, förend Lensmændene på begge Steder fik en kongelig Skrivelse om, at Oberstlöjtnant Fred. v. Buchwald, der kommanderede Regimentet og havde sit Kvarter i Ribe, klagede over, at Borgerne i begge Byer fordrede ubillige Priser af Rytterne for Øl, Mad og Foder, hvorfor der skulde sættes en bestemt Pris for sådanne Ting.[3]) Derefter klagede Borgerne i Ribe til Kongen over den megen Besvær, de havde af

---

[1]) Kongebrev i Stifts-Ark., enslydende med det til Lund (se Rietz: Skånska skolväs. hist., S. 620 fl.) — [2]) Findes fuldstændig aftrykt hos Rietz, ovenanf. Skr., S. 621—29. — Nyerup: Hist.-stat. Skildr. osv. III, S. 105 fll. — [3]) Jy. Tegn. — [4]) Smst.

Rytterne, blandt Andet, fordi de manglede Staldrum; Kongen tillod da ved Skrivelse af 29de Juli samme År, at det ene Kompagni måtte forlægges til Varde.[1]) — Byens samtidige Regnskaber udvise enkelte Udgifter, som Byens Kasse har haft i Anledning af Indkvarteringen: S. Peders Kirke, der ellers brugtes som Byens Materialhus, var bleven gjort ryddelig og indrettet til Gudstjeneste for Militæret, som havde sin egen, tydske Præst (en Mag. Johannes) med sig. En Træhest var opsat (på Torvet?), dannet af 3 Egefjæle, 6 Al. lange, 3 Trær til Benene og en 6 Al. lang Stang til Halsen. I et Hus i Grönnegade var indrettet en Stok til Rytterne, og et Stokhus i Hundegade. Adskilligt var udgivet til Indretning af Stalde. For Ritmesteren (Deberen) var der opsat en Jærnkakkelovn, for Kornetten en af Tagsten, og en Kone var lönnet for at opvarte dem. Senere nævnes også en Löjtnant. Brændsel var leveret til Præsten og Feltskjæren, og i 1641 synes Byen i nogen Tid fuldstændig at have forplejet Officererne, idet der udbetaltes Penge til deres „Servis“.

1637—42. Hexeprocesser. Maren Splids.

Ribe By er bleven temmelig bekjendt og berygtet for sine mange Hexeprocesser og er måske også i Virkeligheden den danske By, i hvilken der er brændt flest Hexe. Ingen af disse Hexeprocesser har dog vakt så megen Opsigt som den, der for Hovedpersonens, Maren Splids's, Vedkommende endte År 1641.[2]) — Denne Kone vedblev længe at mindes i Sagnet her i Byen, og endnu er det vel ikke ganske uddødt. — Hendes egentlige Navn var Maren Thomasdatter. Hun var født i Grimstrup Sogn; efter først at have tjent her i Byen, blev hun gift med Lavrids Sörensen Splid, som var Skrædder og til-

---

[1]) Smst. — [2]) Denne Proces er udførlig fremstillet af Grönlund i hans Skrift: „Histor. Efterr. om de i Ribe By for Hexerie forfulgte og brændte Mennesker, S. 170—239. For Hovedpersonens Vedkommende har jeg kun haft Lidet at tilföje eller forandre. Derimod har jeg i „Jydske Saml.“, VI. S. 175—198, leveret en udførlig Fremstilling af Processen mod en af Bipersonerne, Anne Ebbes, hvilken Proces er kortere behandlet af Grönlund.

lige Værtshusholder. Han var en efter sin Stilling velhavende Mand (for Året 1640 skattede han således efter 28 Sk.) og bode på Sydsiden af Sønderportsgade mellem Hundegade og Bispegade, vistnok på Hjörnet af den sidste Gade. — Den første Anledning til Sagen mod hende var, at en dårlig Person ved Navn Dirik Harman Skrædder faldt i en Sygdom, under hvilken han d. 10de Marts 1637 opkastede en slimet Masse, som efter hans Kones og 4 Nabokoners Udsagn løb om i Vandbækkenet, som om den var levende. Derefter var han i 14 Dage stum og i længere Tid lam og kom, medens han lå således, til at erindre, at Maren Splids for 13 År siden havde lovet ham en Ulykke; i hvilken Anledning, oplyses ikke. Han mente derfor, at det var hende, som ved Hexeri havde påført ham hans Sygdom, og bildte sig blandt Andet ind, at Noget i 10 Nætter havde puslet i hans Stue, hvorefter han den 11te Nat havde set 3 Kvinder komme ind til ham, af hvilke de 2 holdt hans Arme, medens den tredie, der så ud som Maren Splids, havde lagt sig over ham, vristet hans Mund op og blæst ham ned i Halsen, hvorefter hun havde taget en Sko og trykket ham så hårdt med den for Munden, at han nær var bleven kvalt derved.

Konerne gik da til Lensmanden, Hr. Albr. Skeel, med Bækkenet, foreviste ham den mistænkelige Materie og fortalte, hvad der var passeret. Han forlangte Præsteskabets Betænkning, som allerede blev afgivet Dagen efter, d. 11te Marts, og gik ud på, at hvis den foreviste Materie virkelig var kommen ud af Skrædderen, syntes det dem ikke, at det kunde være en naturlig Sygdom, men måtte efter de afgivne Beretninger være et „Veneficium“ (en Forgivelse), som var sket af onde Mennesker med Satans Hjælp. Som en legemlig Besættelse kunde det ikke betragtes (så at Skrædderen skulde behandles som en Besat); men de foresloge, at der skulde gjöres Bön i Kirkerne om, at Gud vilde åbenbare de skyldige „Satans Lemmer“, og at den verdslige Øvrighed ligeledes skulde gjöre sin Flid for at opdage dem. — Denne ubesindige Erklæring er underskreven af Biskoppen,

Lektoren, begge Sognepræsterne og begge Kapellanerne. Grönlund gjör med Rette opmærksom på det Forunderlige i, at man ikke indhentede Medikus's Erklæring om Sagen.

For Lensmanden havde man måske endnu ikke rettet Beskyldningen mod nogen Bestemt; men det varede ikke længe, förend det kom frem, hvem Skrædderen havde mistænkt. Maren Splids henvendte sig da til Præsterne og beklagede sig over Skrædderen, og d. 27de Marts lod hun denne beskikke ved 2 Mænd og spörge, om han beskyldte hende. Han svarede, at han ikke havde nævnt hende, men da hun selv gik til Præsterne og skjeldte på ham, havde han Mistanke til hende; hvis det ikke var hende selv, var det Djævelen i hendes Skikkelse, som havde været hos ham om Natten. Ganske på lignende Måde havde han udtalt sig for Kapellanen ved S. Kathrine Kirke, Hr. Jens Tavsen, da denne besøgte ham under hans Sygdom, og hans Kone havde ladet et Ord falde om, at de vilde tie stille, hvis Maren vilde betænke dem med Noget i deres Fattigdom, og bedet Kapellanen om at tale med Maren derom.

Lavrids Splid stævnede derpå Dirik Skrædder for Bytinget d. 14de Juni for de Beskyldninger, han gjorde imod hans Hustru. Skrædderen vedblev sin Påstand, at det enten var hans Kone eller Djævelen i hendes Skikkelse, som havde påført ham hans Skade, hvorhos han mente, at Djævelen ikke kunde påtage sig et Guds Barns Skikkelse, som ikke havde Noget med ham at gjöre. Maren var selv tilstede i Retten. Hun var en meget lidenskabelig Kone, hvis Trusler om, at den og den, som hun var i Uvenskab med, skulde få en Ulykke, netop var en Hovedanledning til hendes Ulykke. Hun kunde heller ikke nu styre sin Hidsighed og sagde til Skrædderen, at hvis hun var en Mand („hvis hendes Klæder vare skårne som hans"), vilde hun dræbe ham med sin egen Hånd; „hvis hun gjorde det, var han ikke så ilde faren som hun, fordi han vilde lyve hende Hæder og Ære fra". — Den 29de Juni tremfører Dirik Skrædder de 4 Nabokoner, som aflægge deres Beretning om hans

Sygdom og Opkastelse. Han lover tillige at skaffe flere Vidnesbyrd om 4 Uger, men møder da slet ikke. Sagen drager hen til d. 21de Avgust, og da Dirik vedblev sin Beskyldning og bekræftede den med Ed, dömte Byfogden, Mads Lassen Lime, i Overensstemmelse med sidste Artikel i Jydske Lov, at Maren skulde værge sig med Nævn i Kirkesogn.

Om Betydningen af dette Udtryk „at værge sig med Nævn“ opstod der Strid, næmlig angående det Spörgsmål, om der herved forstodes egentlige Nævninger eller Mededsmænd (Lovsmænd). Forskjellen var den, at Nævningerne udnævntes af det Offentlige, her Byfogden, og afsagde deres Kjendelse efter Flertallet, hvorimod Mededsmændene valgtes af den Anklagede selv, men alle skulde være enige om at sværge ham fri, da han ellers havde tabt Sagen. I Begyndelsen var Byfogden enig med Lavr. Splid om det Første og havde allerede udnævnt 15 Nævninger; men kort efter kom han til en anden, vistnok rigtigere Erkjendelse og erklærede nu, at Lavr. Splid selv måtte vælge sig Mededsmænd; „han kunde ikke imod Loven enten med Dom eller Dele dömme Nogen, som ikke godvilligen vilde sværge med hans Hustru.“ — Lavr. Splid og hans Hustru må have næret Mistro til, at de kunde opdrive det fornødne Antal frivillige Mededsmænd, som vilde sværge med dem; thi de gjorde Intet ved Sagen, endskjönt de må have kunnet indse den Fare, som Konen derved udsattes for.

Denne Fare kom da også et Par År senere, og det på en höjst truende Måde. Den 28de Decbr. 1639 udgik der næmlig et Kongebrev til Lensmanden, som nu var Hr. Gregers Krabbe, af følgende Indhold: Dirik Skrædder, Borger og Indvåner i Ribe, havde underdanigst ladet foredrage, at der for nogle År siden var tilföjet ham stor Skade og Afbræk på hans Helbred og Næring af 3 Kvinder, af hvilken han kjendte den ene, næmlig Maren Lavrids Splidsens, hvilket var sket ved den onde Ånds Nederbedelse (?), så at han endnu i nogen Tid ikke vilde kunne bruge sit Håndværk. Da fornævnte Maren Splidsens endnu ikke skulde have efter-

kommet den hende på Riber Byting overgangne Dom om at befri sig ved Kirkenævn for hans Beskyldning, og da Dirik, dels af Armod, dels fordi han ikke kunde forblive stille på noget Sted, ikke tilbørlig havde kunnet forfølge Sagen, pålægges det nu Lensmanden alvorligt at påtale og tilendebringe den, da det ikke kunde forsvares for Gud, at sådanne uhørte Gjerninger hengik upåtalte.[1])

Lensmanden lod på Grund heraf Maren Splids stævne til Bytinget d. 25de Februar 1640 ved sin Slotsskriver, Jørgen Pedersen, og Herskabsfogden i Ribe, Lavrids Struck. Den 10de Marts nedlagde den Sidste Påstand om, at hun, da hun ikke havde „erklæret" (renset) sig for den mod hende gjorte Beskyldning, nu burde lide efter samme. — Lavr. Splid fremlagde de Skrivelser, som vare vexlede mellem den forrige Byfoged (Mads Lassen var imidlertid afgået fra Bestillingen) og ham om Udførelsen af Dommen af d. 21de Avgust 1637. Fremdeles forelagde han flere Vidnesbyrd om sin Hustrus gode Opførsel, nærnlig et Sognevidne fra hendes Fødesogn, Grimstrup, et Stokkenævn fra Skadst Herredsting, 2 Stokkenævn af Ribe Byting, hvert på 24 Mænd, og et Sognevidne af S. Kathrine Kirke (hendes Sognekirke), alle tagne i Foråret 1637 og indeholdende de bedste Vidnesbyrd, endelig et Skudsmål af hendes Sognepræst, Mag. Lavge Andersen Vedel, udstedt d. 17de Juni s. År og lydende på, at hun flittigt havde besøgt Kirken på Söndage og Sögnedage og idetmindste 2 Gange om Året søgt Skriftestolen som en bodfærdig Synderinde og derefter nydt Alterets Sakramente. — Samme Dag afsagde den nye Byfoged, Peder Pedersen, sin Dom af følgende Indhold: Da Maren Splidsen tidligere var bleven dömt til at værge sig mod Beskyldningen for Trolddom med Nævn i Kirkesogn, og det ikke var hendes eller hendes Mands Skyld, at de 15 Mænd ikke havde gjort deres

---

[1]) Jy. Tegn. — 2 Dage derefter fik Dirik Skrædder, Borger i Ribe, en kongelig Bevilling til at drive sit Håndværk overalt i Danmark, da han var behæftet med en sådan Sygdom, at han ingensteds kunde forblive over 14 Dage eller en Måned (Jy. Reg.).

Ed efter Loven, så burde Maren endnu inden 6 Uger fyldestgjöre den tidligere Dom.

Derefter begyndte Modparten at samle Vidnesbyrd imod hende: En Borgermand havde, medens han drak sit Øl i Lavr. Splids Hus, pludselig fået et Sting i Siden, men turde Ingen beskylde derfor. — En Skrædder, Lavge Hansen, havde engang været Oldermand i Lavet, og en Mand var kommen til ham med en Kappe, som Lavr. Splid havde syt, og klaget over Arbejdet; Lavet havde erkjendt Klagen for begrundet, så at Lavr. Splid selv havde måttet beholde Kappen; derover var denne bleven vred og havde sagt til Vidnet, at det vel i sin Tid fik sin Betaling derfor; derefter var Vidnet faldet i en stor Sygdom, havde mistet Störstedelen af sit Arbejde og haft liden Lykke; heller ikke han turde dog beskylde Nogen derfor. — Dristigere var en Rytterkone, som beskyldte Maren for, at denne engang, da Vidnet var på en Rejse, var kommen om Natten og havde lagt sig over hende med begge sine Knæ; da hun slog Kors over sig og vendte sig om på Siden, var Maren dog forsvunden (som en sand Mare; man skulde tro, at hendes Navn havde indvirket på denne Kones ligesom på Dirik Skrædders Forestillinger). — Endelig udsagde et ugift Fruentimmer, som neppe havde ført det hæderligste Levned, at hun engang havde pantsat en Guldring, som en kejserlig Soldat i Krigens Tid havde givet hende, til Maren Splids; da hun senere vilde indløse den, havde Maren gjort nogen Vanskelighed derved, hvorover de vare blevne uenige, og da Pigen kort efter fik stor Pine i sine Knæ, hvoraf hun led endnu, så beskyldte hun for Gud og Verden Maren Splids for at være hendes Skademand.

Byfogden havde imidlertid, rimeligvis allerede den 10de Marts, udnævnt de 15 Nævninger, som skulde kjende i Sagen. Det var rimeligvis de samme Mænd, som allerede havde været udnævnte 1637; de vilde idetmindste ligeså nødigt til det som dengang. Den 31te Marts opfordrede deres Formand, Jens Kristensen, endnu Maren Splids til at værge sig med Nævn i Kirkesogn. Derpå spurgte han Byfogden, hvem det var, som i denne

Sag havde „opkaldt og udnævnt de 15 Mænd“. Byfogden svarede, at han selv havde gjort det, fordi hverken Herskabsfogden eller Dirik Skrædder på den ene eller Maren Splids på den anden Side havde villet gjöre det. — Derpå blev der endnu i April Måned af Anklagerne ført nogle höjst tåbelige Vidnesbyrd om Maren Splids's Trolddomskunster: Hun havde engang forrige År været vred på en Vægters Kone og havde sagt til Vægteren, at hans Kone skulde få Skam på sin Næse; nu havde Konen fået en Skade i Næsen, og efter de Rygter, som gik om Maren, havde de en ond Tanke til hende derfor. Manden måtte dog på Tilspörgelse indrömme, at hans Kone tidligere havde haft en Knup på Halsen, som en Bartskjær havde skåret bort. — Endnu latterligere var dog et skriftligt Vidnesbyrd af en Korporal Erdman Møllendorph ved Ritmester v. Deberens Kompagni. Denne Mand havde engang været inde hos Lavr. Splid og var kommen i Uenighed med Værten, som havde beskyldt ham for Lögn. Korporalen havde da grebet et Krus og kastet det efter Lavr. Splid, så at det gik itu, hvorefter Maren havde sagt til ham: „Du skal få Ve“. 4 Uger efter var han, rimeligvis med en god Rus, gået til sit Hjem Kl. 12 om Natten; på Gaden var der kommen en So til ham; først havde han trot, at det var et naturligt Svin; men da han kom udenfor sit Kvarter, var Soen bleven stående ligesom han selv, og han havde da set, at den var af overnaturlig Störrelse; han havde da stukket efter den med sit Sværd, hvorpå den var løben bort; men det havde gnistret overalt, hvor den trådte; siden den Tid havde hverken han, hans Barn eller hans Hest haft deres Helbred nogen Dag; af den Grund havde han åbenlyst udenfor hendes Dör udråbt hende for en Hex og skudt med sin Pistol ind igjennem hendes Vinduer.

Den 21de April lagde efter Skik og Brug Dirik Skrædder og Margrethe Lavridsdatter (Pigen med Guldringen) i Forening Hænderne på Maren Splids's Hoved og „fuldt og fast sigtede og beskyldte hende nu som tilforn, at hun havde forgjort dem med sin Trolddomskunst.“ Umiddelbart derefter forlangte Skrædderen, at Maren

skulde sættes i „Hægte og Jærn"; men da to Mænd gik i Borgen for hendes Tilstedeblivelse, forblev hun dog endnu på fri Fod. — Derpå gik de 15 Nævninger, som bestode af de nærmeste Naboer, frem og gjorde, hvad man efter Vidnesbyrdenes Beskaffenhed skulde anse for umuligt, idet de „svore Maren Lavridskone en fuld Troldomssag over, og at hun bör lide som en vitterlig Troldkvinde."

Dagen efter, d. 22de April, henimod Aften var der et sådant Opløb i Maren Splids's Hus og på Gaden udenfor det, at hendes 2 Borgensmænd toge Anledning deraf til at gå til Borgmestrene og Byfogden og erklære, at de ikke kunde holde deres Forløfte for hende, hvorfor de forlangte, at hun måtte blive sat i Byens Fængsel. Borgmestrene befalede da Byens 2 Tjenere at afhente hende til Borgm. Morten Lassens Hus i Storegade. Da Tjenerne kom i Stenbogade, kom Maren Splids dem imøde, og de befalede hende da at følge med dem; men i det Samme kom Dynes Fogedsvend og skulde afhente hende til Slottet, hvor Lensmanden vilde sætte hende fast. De fulgtes da sammen tilbage til hendes Hjem; men da der her kom et nyt Bud om, at hun skulde komme til Borgmesteren, fulgte Fogedsvenden med derhen og forlangte hende der udleveret til sig. Morten Lassen afslog vel ikke ligefrem dette Forlangende, men opholdt Lensmandens Folk med Udflugter, og lod hende sent på Aftenen føre bag ud fra sit Hus igjennem Tinggården til Rådhuset, hvor hun blev indsat i Finkeburet, som var et Fængsel af bedre Art. Som Grund til, at hun således blev ført bag ud af hans Hus, anføres, at Gaden var så fuld af Ryttere og Borgere, at det var umuligt at komme ud med hende fra Forsiden af Huset. — Af hvilken Beskaffenhed det store Opløb i og ved hendes Hus var, om det overvejende var venligt eller fjendtligt imod hende, ses ikke; men det er klart, at Borgmestrene og hendes Venner have benyttet Lejligheden til at sætte hende på Rådhuset, for at fri hende for at komme i Fængsel på Slottet, som vilde være meget værre for hende.

Lavr. Splid indstævnede Nævningseden for Rådstuen, hvor Sagen førstegang foretoges d. 8de Maj og påkjendtes d. 19de Juni. Dommen lød på, at Dirik Skrædders og Margrethe Lavridsdatters Sigtelser vare ubeviste, og Vidnesbyrdene ugrundede, hvorfor de 15 Mænds Ed ikke kunde anses for „så nöjagtig, at den bör nogen Magt at have“. Men denne Dom indstævnede nu igjen de 15 Nævninger (måske efter Lensmandens Tilskyndelse) for Kongen og Rigsrådet, hvorved Sagen blev uddraget til ind i næste År. I Gehejme-Arkivet findes Koncept til en kongelig Stævning over Borgm. og Råd i Ribe til at møde ved den første Herredag i Danmark, eftersom Jens Kristensen osv. (de 15 Mænd) havde Tiltale til dem for en Dom, ved hvilken de havde frikjendt Maren Lavrids's for Trolddom, uagtet den var bevist ved Undsigelser og gjort Gjerning, næmlig uhørlig Sot, Sygdom og Vanførsel (d. e. Vanførhed). Vidnerne indkaldes ligeledes til at møde, deriblandt Biskoppen og Præsterne. — Denne Koncept er dat. d. 18de Januar 1641; men den er kasseret, og det er bemærket på den, at en anden er udstedt i dens Sted. — Maren Splids blev nu også selv ført til Kjøbenhavn og indsat i Blåtårn på Slottet der.

Den 9de Oktbr. (1641) foretoges Sagen på Herredagen og fik et meget uheldigt Udfald for Maren. I Dommen berettes først, hvad der tidligere var foregået i Sagen. Derpå hedder det: „Så blev Maren Lavrids „Splidsens nu alvorlig examineret og forhørt, om hun „udi nogen Trolddoms Bedrifter eller Noget af, hvis „hende allerede overvundet er, skyldig eller kyndig var; „så haver hun dog på sidste båret over sig selv Vinde, „udi Trolddomskunster at være kyndig, endogså Andre „beråbt (beskyldt) med hende i de Kunster at have været „sammenbyrdig, så hun i så Måder Sagen vedgået. „Mente derfor de 15 Mænds Fuldmægtige (2 af deres „Midte, som vare mødte i Kjøbenhavn), at hun efter deres „Afsigt (Afsigelse, Tovsed) burde at lide, og deres Tov „ved Magt at blive, med flere Ord, Partierne derom „imellem var“. — Ifølge dette lød Dommen på, at „Borg-

„mestre og Råds Dom ikke bör at komme hende til Be-
„frielse, men de 15 Mænds Tov at blive ved Magt."

Dagen efter blev Maren Splids lagt på Pinebænken og „pinlig forhørt" på Kjøbenhavns Slot. Denne, som det synes os, unødvendige Hårdhed anvendtes vistnok altid imod Personer, som vare dömte for Trolddom, dels vel for at få ret Rede, som man mente, på deres Hexekunster, dels for at opdage så meget sikrere deres Medskyldige. I begge Henseender fik man vel i Reglen kun Lögn at vide, idet de Pinte enten sagde, hvad man lagde dem i Munden, eller selv tandt på Noget at sige, blot for at slippe ned af Pinebænken. Når jeg derfor her giver et Uddrag af Maren Splids Tilståelser, er det ikke, fordi jeg tillægger deres Indhold synderlig Virkelighed, men for at man kan se, hvad der dengang var almindelig Mening om den Måde, hvorpå Trolddom bedreves. — Ifølge Marens egen Bekjendelse for Dommerne, som hun må antages at have aflagt upint, kan der vel neppe være Tvivl om, at hun virkelig har søgt at opnå Fordele for sig selv og at tilföje andre Mennesker Skade ved overnaturlige og ugudelige Midler, og at hun i denne Hensigt har forenet sig med Ligesindede; men hvad hun udsagde på Pinebænken, er for en stor Del Urimeligheder, som ingen Virkelighed kunne have. — Hvad hun „efter streng Pinsel" bekjendte, er i det Væsentlige Følgende:

1. Hun havde 6 Medskyldige, 3 i Ribe og 3 i de nærmeste Landsbyer nordenfor Byen. De første vare Anne Gjellerups, som nu formentlig opholdt sig hos sin Sön, der var Præst etsteds søndenfor Ribe, Anne Thomasdatter[1]) og Maren Jelle Skrædders.

2. Det var Anne Gjellerups, som først for 6 År siden havde bragt hende i dette Selskab i den Hensigt at gjöre Dirik Skrædder Skade. Anne havde en rød Hund med sig, som hun kaldte Andreas. Denne Hund (som var Djævelen) havde rört ved Marens Klæder, og

---

[1]) I Udskriften af dette Forhør kaldes hun urigtigt Anne Knudsdatter.

hun var derved kommen „i dens Tjeneste“. „Han“ lovede at tjene hende, og hun gav sig igjen til ham med Legeme og Sjæl. — Denne Hund havde også for 14 Dage siden været hos hende og formanet hende til ikke at bekjende.

3. Når hun gik til Alters, udtog hun Brødet af sin Mund og trådte og spyttede på det.

4. Hun og hendes Selskab forsamledes 3 Gange om Året, på Volborgs Dag (d. 1ste Maj), S. Hans Dag og Mikkels Dag, snart i hendes eget, snart i Anne Gjellerups Hus, og holdt Gjæstebud. Ofte vare de også forsamlede på Farup Kirkegård eller på S. Peders Kirkegård ved Ribe, dansede og holdt Gilde. Anders var da tilstede, snart i en Hunds, snart i en Kats, snart i en Hofkarls (Adelstjeners) Skikkelse og skaffede dem deres Traktement.

Kort efter dette Forhør blev hun sendt hjem til Ribe. De, som førte hende herover, havde to Kongebreve med til Lensmanden. I det første, dat. d. 12te Oktbr., pålægges det ham strax at lade hende henrette og at forfølge de af hende angivne Medskyldige med Lov og Ret; da hun formentlig havde haft noget Medhold hos Øvrigheden og Andre i Ribe, skulde han omhyggelig efterforske dette og, hvis det bekræftedes, også forfølge dem. — I det andet Kongebrev, dat. d. 13de, befales det ham særlig at lade den Troldkvinde, som havde lært Maren Splids Kunsten, pågribe og se at få fat på en anden, som var bortrömt; hvis hun fandtes i Fyrstendömmet, bemyndigedes han til at pågribe hende der. — Mod Magistraten i Ribe blev der dog, såvidt vides, Intet foretaget. Derimod blev Anne Thomasdatter fængslet og d. 8de Novbr. forhørt på Slottet, hvor hun „godvillig“ bekjendte adskillige Trolddomskunster, som hun skulde have udøvet, dels i Forening med Maren Splids, dels med 8 andre Koner i Ribe; de bestode dels i Sygdomme, som de havde påført Börn, dels i, at de havde villet tage Lykken fra et Par Mænd, i det ene Tilfælde for at overføre den på en anden; disse sidste Forsøg vare dog mislykkede. Også hun vilde have lært Kunsten af Anne Gjellerups, men kaldte dennes Dreng

„Friskuster“. — Ved dette Forhør var også Maren Splids tilstede, tilstod, hvad Anne Thomasdatter havde udsagt om hende, og gav Oplysning om nogle Penge og en Sølvkande, som ikke vare forefundne ved Registreringen i hendes Hus. Hun sagde tillige, at hendes Dreng hver fjortende Dag havde forskaffet hende 20 til 24 Dr.

Dagen efter, d. 9de Novbr., fremstilledes Maren på Bytinget. Her oplyste hun endnu, at hun havde givet Niels Pedersen Kastberg 70 Dr. for at føre hendes Sag her i Byen, og at hun havde taget ligeså Meget med sig til Kjøbenhavn, hvoraf hun havde måttet betale 12 Dr. for sin Kost i Fængslet og 19 Dr. til de 2 Karle, som bevogtede hende. Man brugte næmlig ved slemme Forbrydere at sætte Vogtere ind i selve Fangehullet til dem. — Efterat dernæst de Personer, som hun og Anne Thomasdatter havde udlagt, havde fået Lejlighed til at udspörge dem, blev der dannet en Domstol af Byfogden, Borgmestrene og Rådmændene i Forening; for denne nedlagde Slotsskriveren den Påstand, at da Maren Splids var bleven et fuldt Nævningstov oversvoren, og hun selv havde bekjendt sine Trolddomskunster, hun da skulde dömmes til Bål op Brand. I Overensstemmelse hermed faldt samme Dag Dommen, i hvilken hendes Misbrug af Alterets Sakramente fremhæves.[1]) — Magistraten, som tidligere havde frikjendt hende, blev således nu nødt til at domfælde hende. Andet var jo ikke muligt, efterat hun selv havde bekjendt, selv om Nogle af Magistraten have anset denne Bekjendelse for falsk. — Uagtet Kongen d. 12te Oktbr. havde befalet Lensmanden at lade Exekutionen foretage strax, gik der dog altså henimod en Måned hen, og man undlod ikke først at fælde en lovformelig Dom over hende.

Endnu samme Dag blev Dommen udført. Byens Kæmnere havde ladet kjøre 22 Læs Ved ud til Galge-

---

[1]) Det må være ved en Skrive- elller Tryk-Fejl, at der hos Grönlund (nederst S. 213) er kommen til at stå d. 16de Novbr. som Dommens Datum.

bjergene, hvor Bålet rejstes. Maren blev kjørt derud; endnu efterat hun var ankommen til Stedet, kom Byfogden, hvis Kone var imellem de Udlagte, hen til Vognen og fordrede, at hun skulde tilbagekalde sin Beskyldning; men hun svarede intet Bestemt. — Trængselen var så stor, at hendes Sognepræst ikke kunde komme igjennem Kredsen ind til hende, hvorimod Kapellanen var hos hende. — Byøvrighedens Godhed for hende viste sig endnu deri, at Byens Kasse betalte Hospitalspræsten, Hr. Oluf Pedersen, 3 Mk. ugentlig for hendes lille Datter, som havde været i Kost hos ham i 46 Uger, og det uagtet Familien jo var velhavende.

Således endte Maren Splids; men hendes Minde levede længe her i Byen. Grönlund anfører (S. 170 fl.) flere Fortællinger om hendes Trolddomskunster, som endnu i hans Tid gik fra Mund til Mund, men om hvilke Tingbøgerne Intet indeholde. — Konrektor Hans Hansen har i et Skoleprogram fra 1769 givet en kort Fremstilling af hendes Sag efter Grönlunds Excerpter af Byens Retsbøger, förend Grönlunds Skrift endnu var udkommet; han siger, at enhver Amme og gammel Kone her i Byen kjendte Maren Splids Navn, og at man endnu viste det Sted imellem Galgebakkerne, hvor hun var bleven brændt.

Anne Thomasdatter.

Maren Splids Sag foranledigede flere lignende Sager. Af den mod Anne Thomasdatter, også kaldet Krøbbel-Anne, er Begyndelsen allerede fortalt. Da hun selv strax tilstod, blev den ikke langvarig. Den 27de Novbr. var hun på Bytinget og vedgik der den Bekjendelse, som hun havde afgivet på Slottet. Flere af dem, som hun havde udlagt, gjorde Indsigelser. Samme Dag svore 15 Nævninger hende Trolddom over, og d. 3die Decbr. stadfæstede Rådhusretten dette Tov. Dagen efter blev hun underkastet et nyt Forhør på Riberhus, hvor hun gjorde følgende mærkelige Tilståelser og Udlæggelser:

1. Niels Holdensen, som var Portner ved Nørreporten, havde været deres Trommeslager, når de dansede. Han slog da med 2 Rævehaler på en Glastromme.

2. Hun og 10 andre Koner, hvoriblandt Maren

Splids, havde forgjort Borgm. Hans Friis's Kone, Lene, idet de opførte en Dans i hans Stue. Deri var Anne Gjellerups mest Skyld.

3. De Samme havde opvakt et stærkt Stormvejr med Vandflod, under hvilken Kristen Lambertsen var druknet på Vejen nordfra ind til Byen. Dertil var Anne Ebbes mest Årsag.

4. Omtrent de Samme havde forgjort Maren Madsdatter, en Datter af den Mads Lassen Lime, som 1637 havde været Byfoged, men nu var kongelig Tolder; de havde i den Hensigt været samlede udenfor Tolderens Vinduer, og Fanden havde været tilstede derved i en Skrukhönes Skikkelse; Pigen var senere død deraf. Dette måtte især tilskrives Maren Splids og Anne Ebbes.

Uagtet alle Anne Thomasdatters frivillige Bekjendelser slap hun dog ikke for at blive pinlig forhørt på Riberhus d. 11te December. Her bekræftede hun dels sine tidligere Udsagn, dels tilföjede hun af Nyt blandt Andet Følgende:

5. At de engang havde danset inde hos Mads Lassen, og da havde nogle af dem taget Penge af Toldkisten, som deres „Dreng" lukkede op for dem.[1])

6. Anders Lydiksens lille Drengebarn havde de forgjort en Nat, da de dansede inde i Mandens Stue. Dette havde de udført derved, at de klippede Hår af Moderens Hoved og puttede dem i Barnet, og at de kom noget „levende Töj" i den Dyne, hvorunder Barnet lå hos sine Forældre.[2])

Den 14de Decbr. blev dernæst Anne Thomasdatter

---

[1]) Den 18de Novbr. 1643 eftergav Kristian d. 4de Mads Lassens Enke af de Penge, som hendes afd. Mand var bleven skyldig på sit Regnskab, 400 Dr., som disse Troldkvinder havde vedgået at have udtaget af Toldkisten. Det er dog mest af Nåde og Medynk, siges der, da Kongen ikke trode, at Troldfolket havde sådan Magt (Jy. Tegn.) — Det er komisk og tillige belærende at se, hvor fornuftig Kongen bliver, når det gjælder et Pengespörgsmål, medens han var ivrig nok for at bringe Hexe på Bålet for Ting, som langt mere oversteg deres Magt. — [2]) Man ser, at Antallet af Maren Splids's Hexerier steg hurtigt efter hendes Død.

dömt til Bål og Brand på Bytinget af en Oluf Hansen som Sættedommer samt af Borgm. og Råd. Byfogden, Peder Pedersen, havde næmlig måttet vige sit Sæde på Grund af, at hans Kone, Anne Ebbes, også var en af dem, som Anne Thomasdatter havde udlagt. — Samme Dag blev hun brændt og vedblev til det Yderste sine Bekjendelser og Udlæggelser, som hun havde gjort på Riberhus, „skjönt hun nu i sin Svaghed ikke kunde huske så bestemt, hvem hun havde udlagt". — Til hendes Bål medgik kun 16 Læs Ved.

Af de øvrige Personer, som Maren Splids og Anne Thomasdatter havde udlagt, bleve endnu 4 tiltalte, men undgik Straffen.

Anne Ebbes.

Anne Ebbes var en Datter af Biskop Hans Lavgesens Broder Jens Lavgesen, forhenværende kongelig Tolder i Ribe, og Dorthe Svanning (se S. 193). Hun havde først været gift med en formuende Kræmmer ved Navn Ebbe Jensen, men ægtede efter hans Død Peder Pedersen Hjerting, som, da det gik uheldigt med hans Handel, 1639 lod sig udnævne til Byfoged i Mads Lassen Limes Sted. Hans Kone vedblev efter den her i Byen almindelige Skik at kaldes efter sin første Mand, næmlig „Anne Ebbes"; på denne Tid var hun vistnok henimod 60 År gammel. Maren Splids havde ikke nævnt hende i Kjøbenhavn; men da Anne Thomasdatter havde udlagt hende på Riberhus, og hun næste Dag på Bytinget spurgte Maren Splids, om denne vidste at beskylde hende for nogen Trolddomskunst, svarede Maren meget tvetydigt, at „hun kunde så megen Trolddomskunst, som hun (Maren Splids?) kunde". Værst for hende blev Udlæggelsen for, at hun skulde have været Skyld i Kristen Lambertsens Død (se forrige Side); thi den S. 324 i Anm. omtalte Villum Hansen var en Svoger til den Omkomne, og han optrådte nu som et Slags Eftermålsmand efter ham med en Overbevisning og Iver, som vare en bedre Sag værdige. Den 13de Novbr. forlangte han, at Anne Ebbes skulde anholdes, og da Byens Øvrighed intet Hensyn tog hertil, henvendte han sig til Lensmanden, som strax udsendte en lille Hær, bestående af 6 af Slottets

Svende, for at arrestere hende. Hun havde dog rimeligvis mærket Uråd; thi de traf hende ikke. Manden fulgte med dem for at stille Borgen for sin Kone; men da Lensmanden ikke vilde modtage den, og han ikke kunde (eller vilde) skaffe hende tilstede, blev han selv sat fast, indtil 2 af de anseteste og rigeste Mænd i Byen gik i Borgen for ham. Han kom dog, som det hed sig, kun fri på 8 eller 14 Dage for at lede og høre efter sin Kone; det tog han sig naturligvis nok iagt for, men forblev ikke desto mindre på fri Fod.

Villum Hansen lod nu lyse såvel i Ribe som ved Landstinget og ved andre Ting efter Anne Ebbes, idet han truede med, at de, som dulgte hende, ikke skulde agtes bedre end Tyves eller Troldkvinders Medvidere; men det var forgjæves. Ligeledes tilbød både han og Slotsskriveren hende til Tinge, at hun måtte lovværge sig; men herpå vilde hun (eller hendes Mand) ligesålidt indlade sig, som Maren Splids havde villet det, ligesom overhovedet Lov (Meded) ikke findes anvendt af Nogen her i Byen, som var tiltalt for Trolddom. — Den 16de April lovede Tingholderen, Oluf Hansen, derfor at opnævne 15 Nævninger af den Anklagedes nærmeste Naboer.

Anne Ebbes havde indtil Juleaften holdt sig skjult hos sine Venner her i Byen, derefter var hun rejst til Kjøbenhoved i Skrave Sogn i Sønderjylland, hvor hendes Mand rimeligvis har haft Slægtninge. Herfra erhvervede hun et kongeligt Beskyttelsesbrev, som tillod hende at være på fri Fod under Sagens Gang. Hendes Mand havde imidlertid indbragt Maren Splids's og Anne Thomasdatters Udsagn om hans Kone for Rådhusretten, som erklærede dem som afgivne af Misdædere for ugyldige. — Den 7de Juni foretoges hendes Sag på Tinget til Afgjörelse. Villum Hansen fremstod vel endnu og „fuldt og fast sigtede og beskyldte Anne Ebbes som en vitterlig Troldkvinde“, og Slotsskriveren mente i sit Indlæg, at hun selv havde erkjendt sig for skyldig ved at römme; men da der aldeles ingen Vidnesbyrd var imod hende foruden dem, der ved Dom vare erklærede for ugyldige, svore Nævningerne (af hvilke kun 9 vare mødte), at de

„ikke vidste nu forskrevne Anne Jensdatter Kirkenævn eller Trolddomssag at oversværge“, og da Lensmanden lod denne Tovsed indstævne for Rådstuen, stadfæstedes den der d. 19de Avgust.

Maren Jelles.

Maren Jelles, en Skrædders Hustru, forfulgtes dels af Dirik Skrædder, fordi Maren Splids havde udsagt, at hun var en af dem, som havde holdt hans Arme, medens hun (Maren Splids) selv blæste ind i hans Mund, dels af Anders Lydiksens Hustru,[1]) fordi hun efter Anne Thomasdatters Udsagn havde været med at forgjöre hendes Barn. En Søsterdatter af Maren Splids, rimeligvis et Barn, som skulde have fulgt med sin Moster i Dans og Trolddom på forskjellige Steder, udsagde fremdeles, at hun havde set Maren Jelles og Niels Holdensen være med i Dansen på S. Peders Kirkegård.[2]) Endelig havde hun selv været så uforsigtig at sige for Retten, at, hvis hun skulde lide, skulde de andre svide og have deres Straf ligesåvel som hun, hvilket betragtedes som en Tilståelse. Da nu hendes 2 Anklagere aflagde Ed på deres Beskyldning, gik både Nævningseden og Rådstudommen hende imod. Hun levede dog mange År derefter og må vel ligesom Niels Holdensen være bleven frikjendt ved Herredagens Dom.

Maren Mathis's.

En Maren Mathis's, som også var udlagt af Anne Thomasdatter, flygtede bort; hun blev greben og fængslet, men svoren fri af Nævningerne.

Niels Holdensen.

Portneren Niels Holdensen flygtede ligeledes bort, men kom tilbage og blev da sat fast på Slottet. Foruden de ovennævnte Beskyldninger imod ham aflagde en Mand fra Hjortlund Vidnesbyrd om, at han engang var kommen i Slagsmål med ham, og Niels Holdensen havde lovet ham „en Djævels Færd“; nogen Tid derefter var han

---

[1]) And. Lydiksen var en Sön af Rådmand Lydik Andersen (se S. 295). I sin Ungdom havde han været Håndskriver hos Hr. Albr. Skeel, blev 1641 dansk Skoleholder i Ribe efter Peder Trellund, men kunde ikke bestå derved og døde 1650 i Kristiania, hvor han vel har søgt en eller anden Sysselsættelse. — [2]) Hun fortalte også, at Fanden havde suget Blod af hendes venstre Arm og havde 2 lodne Fødder.

bleven syg med stor Pine i forskjellige Legemsdele, og Bartskjærer og Læger havde erklæret, at der intet Råd var derimod, fordi det ingen naturlig Sygdom var. Nævningsmændene svore ham på Grund heraf Kirkenævn over; men Borgm. og Råd erklærede deres Ed for ugyldig, fordi den Ingen havde været, som offentlig vilde sigte og beskylde ham (det vil vel sige: offentlig, med Hånden på hans Hoved, erklærede ham for en vitterlig Troldmand). Lensmanden indstævnede Sagen for Herredagen; men der blev han frikjendt, og Nævningerne dömte til at betale ham Kost og Tæring. Den 11te Februar 1643 tiltalte Dirik Johansen Knipper, som havde været imellem Nævningerne, men ikke villet deltage i Eden, på Niels Holdensens Vegne de øvrige Nævninger til at betale Sidstnævnte herfor 127 Rdl. 11 Sk. l.; Dommen findes ikke.

1640. Dr. Kristen Bording.

Den 28de Marts 1640 døde Dr. Kristen Bording (el. Bordum, som han selv plejede at skrive sit Navn). Han var født 1578 og en Sön af Mag. Lavrids Bording, som var theologisk Læsemester i Arhus. Som Student gjorde han en Udenlandsrejse på et Par År og blev derpå Skolemester i sin Fødeby, men opgav denne Plads for at gjöre et længere Ophold i Udlandet, hvor han forekommer i Leipzig og Padua. Efter Hjemkomsten blev han Livlæge hos Prinds Kristian og tog 1611 Doktorgraden i Kjøbenhavn. Medikus-Stillingen i Ribe, som havde stået ledig siden Amerinus's Død 1605, overdroges ham d. 20de Marts 1613, idet han fik Brev på et ledigt Kannikdömme ved Domkirken med Forpligtelse til at tage Bolig ved denne og lade sig bruge som Medikus. Han ægtede Ingeborg, Rådmand And. Sör. Klyns yngste Datter (se S. 223), med hvem han fik en Del Formue. Blandt Andet kom han, tildels ved at udkjøbe en Medarving, i Besiddelse af den sydlige Del af det nuværende Rådhus og forenede den med den nordlige, som han 1618 kjøbte af Byskriver Mads Lassen. Hans Kannikresidens lå i Puggårdsgade sydfor Tårnborg; da den var forfalden, søgte han om Tilladelse til at sælge den. Under 7de April 1634 fordrede Kongen Kapitlets Betænkning

herom[1]), hvilket førte til, at dette under 7de April næste År fik Bemyndigelse til at sælge flere forfaldne Kannikresidenser og udsætte Pengene på Rente til Fordel for Ihændehaverne af vedkommende Præbende;[2]) først 5 Dage för sin Død gav Bording selv Skjøde på sin Residens til Kapellanen ved S. Kathrine Kirke, Hr. Jens Tavsen. — Om hans Strid med Biskop Hemmet er fortalt S. 269 fll.

Til hans Kones Arv hørte på en Måde også Fæstet på en Del af S. Kathrine Kirkes Enge, nemlig 33 Skar i Vestermade og et Stykke „Stubeng" i Jedsted Enge. Hendes Fader og Bedstefader havde allerede haft dem i Fæste, og et Par År för sin Død afstod hendes Moder dem til hende og hendes Mand; dog måtte disse give Ærkedegnen som Regnskabsprovst 44 Rdl. i Indfæstning, og af Hensyn til Kirkens Bygfældighed forhöjedes den årlige Afgift, som hidtil fra gammel Tid af havde været 5 Mk., til 8 Mk., men var dog endnu meget lav. 4 År senere androg Bording hos Kongen om, at hans Börn fremdeles måtte beholde Fæstet efter hans og Konens Død, og dette bevilgedes under 2den Marts 1635.[3]) — Samtidigt havde han andraget på at få 1 eller 2 Kongetiender i Riberhus eller Koldinghus Len i Fæste for sin og Kones Levetid og som Grund for denne Begjæring anført, at hans faste Indtægt kun var 3 Læster Korn og 5 Fjerd. Smör (en Kannikportion), og at hans Formue var tilsat i Krigens Tid. (Hertil kom rigtignok en Del uvisse Indtægter af Kanonikatet.) Også denne Begjæring bevilgedes ham samme Dag som den anden således, at han skulde have den første Tiende, som blev ledig i de nævnte Len, og som var ham og tillige Bønderne belejlig, for billig Indfæstning og sædvanlig Afgift.[4]) — Året efter opnåde han en större Fordel ved at få Ærkedegnedömmet i Kapitlet efter Mag. Hans Olufsens Død.[5]) — Som Ærkedegn og Regnskabsprovst var han dog mindre heldig med Anbringelsen af de ham underlagte

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smst. — [3]) Jy. Reg. — [4]) Smst. — [5]) Smst.: 26de Maj 1636.

Kirkers Kapitaler. Hans Eftermand, Mag. And. Romdrup, indberettede strax efter sin Tiltrædelse, at Bording havde efterladt Kirkerne en Hob Gjældsbreve, der vare usikre, eftersom Udstederne havde mistet deres Formue ved den store Vandflod eller ved andre Uheld, hvorfor han ikke vovede at modtage dem af Arvingerne. Under 6te Juli 1640 pålagde Kongen Lensmanden i Forening med Dekanus i Kapitlet, Niels Krag til Agerkrog, at undersøge Sagen og bestemme, hvilke Gjældsbreve Eftermanden skulde modtage, og hvilke Bordings Arvinger burde svare til.[1]) — Hvad der var gået tabt ved Vandfloden, kunde dog i ethvert Tilfælde ikke lægges Bording til Last, da den lå forud for hans Tiltrædelse af Ærkedegnedömmet. — 1645 er der ligeledes Tale om, at de forrige Ærkedegne havde udsat her i Ribe mange Penge, som tilhørte Kirker i Haderslevhus Len; af disse Penge havde Kirkerne i mange År ingen Renter fået og vare udsatte for at miste Hovedstolene.[2])

Efter Bordings Død vurderedes hans Ejendomme således: Den store Stens (Stenhus) i Stenbogade, som Enken nu bebode, med Stald, Indkjørsel, Kamre i Gården og Bruhus, 1100 Dr. — den anden udlejede Part af Stensen (Hjörnehuset) med Engen og et lille Gårdsrum 450 Dr. — 5 tilstødende Boder ud til Smeddegade (Sønderportsgade) tilsammen 500 Dr. — en Stald og 2 Tofter i Forstaden 1050 Dr.; men en Del af disse Ejendomme måtte Enken og Börnene samme År pantsætte til Domkirken for 1000 Dr. og til Daler Kirke for 330 Dr. og solgte dem senere. 1654 skiftede Moderen med sine Börn således, at hun beholdt „Adelhuset“, som hun bebode, og Börnene delte Hjörnehuset, en Bod i Smeddegade og en Bondegård i Rodebæk (Fåborg Sogn), hvilken sidste vurderedes til 300 Dr.[3]) — Enken døde d. 14de Marts 1668. — Börnene vare:

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smst.: 20de Novbr. 1645. — [3]) Se O. Nielsen: Skadst Herred (S. 151); men det er en Fejltagelse, når Forfatteren anser Joh. Størks Hustru for en Datter af Bording (se dette Skr., S. 207).)

1. Lavrids Bording, Student 1637, Præst i Ulvborg og Provst.

2. Anders, født den 21de Januar 1619, blev Student samtidigt med Broderen 1637; i mange År levede han dels som Hovmester, dels hos sin Broder, dels hos en adelig Patron, selv efterat han 1553 havde taget Magistergraden i Sorø. Efterat han endelig en kort Tid (1662—63) havde været Rektor i Slangerup,[1]) blev han 1664 udnævnt til Læsemester i Ribe, men opgav næste År også dette Æmbede, fordi han ikke var skikket til at prædike i Vester-Vedsted, som var annekteret til Lektoratet, og fandt det for bekosteligt at holde en Anden til at gjöre det. Derefter bode han i Kjøbenhavn og udgav med kongelig Understøttelse en Nyhedstidende på Vers, „den danske Mercurius". = Han var den første danske Digter, som gjennemgående forstod at behandle Sproget med Lethed og Velklang.

3. Maren døde d. 25de Oktbr. 1647 ugift, hvorfor hendes Moder og Søskende arvede hende ved Skiftet 1654.

4. Kirsten var ugift 1654; hendes senere Skjæbne er mig ubekjendt.

1642. Konrektoratet oprettes.

Siden 1621 havde Regjeringen bestræbt sig for at få Konrektorer ansatte ved de större Skoler, navnlig Stiftsskolerne. Deres Bestemmelse var at overtage øverste Klasses Undervisning det halve Antal Dage hver Uge, for derved at lette Arbejdet for Rektorerne. Det var også klart, at sålænge Rektoren alene skulde besørge hele Undervisningen i øverste Klasse, måtte både dette Arbejde blive meget besværligt, og Rektoren forhindres i at føre noget tilstrækkeligt Tilsyn med den øvrige undertiden meget store Skole, ligesom det måtte blive byrdefuldt for ham tillige at passe de øvrige Rektorforretninger. Den 7de Maj 1621 var der derfor også til Domkapitlet i Ribe udgået et Kongebrev med Pålæg om at overveje, hvorledes en Konrektor kunde underholdes til-

---

[1]) Se Hundrup i Roskilde Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1871, S. 22.

børligen af Kapitlets Indkomst. Kapitlet har, som det synes, ikke interesseret sig meget for at afstå en Del af sin Indtægt, og Sagen døde hen, indtil Biskop Borchersen 1642 indgav en Forestilling til Kongen om en Konrektors Nødvendighed og foreslog Midlerne til at lönne ham. — Under 29de April udgik der da et Kongebrev til Biskoppen om, at da Kongen havde erfaret, at der „endelig“ behøvedes en Konrektor ved Domskolen, og der endnu intet gejstligt Beneficium var ledigt, hvoraf han kunde lönnes, så skulde han, indtil han kunde lönnes på anden Måde, have sin Kost i Komunitetet (sammen med de 12 Disciple, som spiste i Hospitalet[1]) og 100 Rdl. årlig af Hardsyssels, Vardsyssels og Arkidiakonatets Kirker (henholdsvis 42, 43 og 15 Rdl.). Biskoppen skulde modtage disse Penge af vedkommende Regnskabsprovster og deretter udbetale dem til Konrektor.[2]) — Denne foreløbige Lönningsmåde blev aldrig afløst af nogen anden, om end Lönningen senere modtog nogle små Tillæg. — Den første Konrektor var Mag. Anders Lavgesen Vedel; om ham og hans Eftermænd indtil 1660 henvises til det Følgende.

Et Bryggerlav.

Samme År (1642) tillodes ved et Kongebrev af 30te Maj, at der oprettedes et Bryggerlav her i Byen, og at visse, dertil bekvemme Huse bestemtes til Bryggerhuse. Bryggerne måtte ikke udtappe i Kande- og Potte-Mål, men kun udsælge i Læster, hele og halve Tønder.[3]) — Af Borgm. og Råds Andragende til Kongen såvelsom af Lensmandens Erklæring[4]) ses det forresten, at det var en stor Del af de mere formuende Borgere, som havde ønsket Oprettelsen af et sådant Lav, men at derimod nogle mindre Borgere, sam iforvejen dreve Bryggeri uden at have enten fornøden Plads eller Driftskapital dertil, havde modsat sig, af hvilken Grund Magistraten havde indstillet Sagen til Kongen. Lensmanden mener, at disse mindre Borgere kunde henvises til at leve af Ølsalg, og

---

[1]) Her skulde han efter Biskoppene Forslag have Inspektion med Disciplene og lede deres Excercitier under Spisningen. — [2]) Se R. C., S. 495. — [3]) Jy. Reg. — Terpager: R. C., S. 670. — [4]) Findes blandt „Indlæg for alle Lande.“

hertil har Regjeringen, som man ser, sluttet sig. — En lignende Indretning var 1622 truffen i Kjøbenhavn,[1]) hvor den længe stod ved Magt, hvorimod den ikke synes at have haft lang Bestand her i Byen.

1643—45. Krig med Sverrig.

I Året 1643 traf Sverrig Forberedelser til at påføre Danmark Krig. Kristian d. 4de kunde på Grund af den Rivalitet, som siden Kalmarunionens Ophævelse stadig herskede imellem Danmark og Sverrig, ikke se med Glæde på den Anseelse, som Sverrig havde vundet ved sin kjække og heldige Deltagelse i Religionskrigen i Tydskland, den såkaldte Trediveårskrig, og endnu mindre på de Landerhvervelser i Tydskland, som Sverrig havde Udsigt til at opnå ved Fredslutningen. Han modarbejdede derfor på mange Måder, åbenlyst og hemmeligt, Sverrigs Planer, hvoraf igjen Følgen blev, at Sverrig besluttede at overfalde Danmark, og Feltmarschalk Torstensen fik Befaling til i Slutningen af 1643 at rykke fra Tydskland af ind i den danske Konges Lande og besætte Hertugdömmerne, Nørrejylland og, om muligt, Fyn, medens de øvrige Dele af Danmark skulde overfaldes fra en anden Side. Uagtet den danske Regjering blev advaret, traf den kun ubetydelige Foranstaltninger mod Faren. Torstenson mødte derfor næsten ingen Modstand, da han rykkede frem midt i December. Kun Fæstningerne Glückstadt og Krempe holdt Stand imod ham.

Ribe havde siden Midten af Året haft Indkvartering af flere Kompagnier dansk Fodfolk, som vare vendte hjem efter et Angreb, hvormed Kongen havde truet Hamborg i Anledning af nogle Tvistigheder, i hvilke Byen dog faldt tilföje. I Juli Måned var i den Anledning bleven opført en Hovedvagt („Kortegal“ ɔ: Corpsdeguarde) af Tømmer på Torvet, og Byen havde måttet forstrække Tropperne med Penge. En Kapitain Lydervald, som lå her i længere Tid, fik til forskjellige Tider (indtil d. 19de Decbr.) udbetalt på Kongens Vegne 1390 Dr.; til sig selv fik han for 10 Måneders „Servise“ udbetalt 120 Dr. foruden Brændsel. I September ankom

---

[1]) Kbhns. Diplom. II, S. 719.

ligeledes Major Günthers Kompagni, og Löjtnanten, Nik. Strudt, fik i Oktober udbetalt af Borgm. og Råd 300 Dr., hvorhos nogle Borgere leverede ham Varer og Øl for 239 Rdl. — Det var måske af Hensyn til disse Udlæg, at Byen holdt sine Skatter tilbage, hvoraf nogle dog allerede vare temmelig gamle, og som tilsammen udgjorde en temmelig stor Sum. Den 16de Septbr. havde Slotsskriveren på Riberhus, Jørgen Pedersen, stævnet Borgm. og Råd for Bytinget for disse Restancer, som bestode af den årlige Byskat for 10 År (à 83 Rdl. 21 Sk. 1 Alb.), 7 Pengeskatter til Bådsmænds Hvervning à 100 Rdl. og 4 såkaldte „Unionsskatter“ (Defensionsskatter) for de 2 sidste År til Beløb 2080 Rdl. årlig. Byen søgte Kongen om Opsættelse og opnåde et Kongebrev af 10de Oktbr., i hvilket det pålagdes Lensmanden at tilstå den en Frist med Betalingen, dog kun af de 2 første Slags Skatter. Da Brevet ankom, var imidlertid Lensmanden fraværende, og Ridefogden turde ikke fastsætte Fristen. Borgm. og Råd skreve da til den kongelige Sekretær Iver Wind om at forskaffe dem en så lang Udsættelse, som muligt, „da han ikke kunde tænke sig den store Armod, der var i Menigheden, og hvorledes Næringen var ganske nedlagt.“[1]) Borgmester Peder Sörensen og Rådmand And. Svane rejste selv til Kongen i Haderslev, men kunde kun opnå en Udsættelse til 1ste Maj.[2]) Imidlertid var Fjenden kommen; først 1651 afgjordes Sagen således, at Restancerne med Undtagelse af Unionsskatterne kvitteredes i de Penge, som Byen havde udlagt til de kongelige Krigsfolk.

Angående Byens Skjæbne under denne Krig kan henvises til Adlers Fremstilling i Kath.-Skolens Indbydelsesskrift for 1836. Noget kan dog tiföjes eller nærmere bestemmes ved Hjælp af senere tilkomne Kilder. Adler klager således over, at Byens Pengemester-Regnskaber for 1643—45 mangle; de findes dog i Rådhus-Arkivet tilligemed nogle andre Regnskaber, som han ikke har kjendt. Enkelte Bidrag yde også nogle Optegnelser

---

[1]) Indlæg for al. L. — [2]) Jy. Tegn.

af en Samtidig i Ribe, der findes i en af Terpagers Exerptbøger.[1])

Fjendens Ankomst.

I December 1643 beredte man sig her i Byen til at tage imod Fjenden. Den 14de, samme Dag som Fjenden nåde til Segeberg, opbrød man Broen ved Enden af Sviegade og byggede at Tømmeret et Blokhus ovre på Holmen, det vil sige Jorsmonet mellem Byens indre Grav (ved Gravsgade) og Åen. Et andet Blokhus byggedes i de sidste Dage af Året på Toften nordenfor Byen. Fra d. 16de December af blev der holdt Vagt Dag og Nat. Da havde dog de kongelige Tropper forladt Byen; men man opgav ikke strax al Tanke om at forsvare sig selv. Ved den første Efterretning om Fjendens Indfald og ved et falsk Rygte om hans Nærmelse, som udbredte sig Natten mellem d. 17de og 18de Decbr., havde Skrækken rigtignok været stor; Tinget, som skulde været holdt om Morgenen, blev udsat, og adskillige, især af de mere formuende Indbyggere, flygtede bort eller bragte deres Ejendom i Sikkerhed. Men derpå kom en modigere Tid; man sendte Peder Størch til Middelfart for at hente Munition; 14 Mand, rimeligvis Artillerister, og 2 Trommeslagere bleve tagne i Byens Tjeneste, og nogle Bønder kom ind for at hjælpe ved Forsvaret. Helligtrekongers Aften bleve således 12 Bønder, som stode Vagt på Torvet, trakterede med Øl og Kringler. Ved et Kongebrev af d. 7de Januar (1644) fik Peder Lange (til Kjærgård) Ordre til, at han strax skulde begive sig til Ribe og formå Bønderne til at indfinde sig der for at gjöre det Værn og det Arbejde, som var fornødent der for Byen og andensteds.[2]) Denne Ordre kom dog for sent. — En Samtidig[3]) skildrer Stemningen i Byen omtrent således: „Siden den første Forskrækkelse i De„cember havde Ingen mere tænkt på at skjule eller bort„sende sin Ejendom; men Alle fremsøgte og pudsede „deres Våben; Spejdere udsendtes, enkelte Fjender op„snappedes, og da en större Styrke var kommen til

[1]) Trykte i „Jy. Saml.“ V, S. 241—44. — Hertil kommer også Timmermanns Tale for 1644 (se det Følgende). — [2]) Jy. Teg. — [3]) Timmermann i sin ovenomtalte Tale.

„Tønder og sagdes at plyndre der, gjordes i Hast alt „tjenligt Mandskab beredent, og både Fodfolk og Ryt- „tere droge ud imod Fjenden; man glædede sig over, at „denne „af Frygt for Ribernes Navn“ afbrød en Bro, „for at dække sig. Snart kom dog Efterretning om, at „de danske Tropper havde römmet Jylland og vare gåede „over til Fyn;[1]) skjönt man hidtil hellere havde villet „dø end overgive sig, kom man dog nu til Besindelse; „man så, at man hverken kunde forsvare sig eller gavne „Fædrelandet ved at opofre sig selv. Da der derfor d. „8de Januar havde vist sig en Trompeter for Byen, og „der 2 Dage senere ankom en större Styrke Hestfolk „under Kommando af Generalmajor Wittenberg og Oberst „Israel Isachsen (den Sidste blev liggende i Lustrup), be- „sluttede man at overgive sig på hæderlige Betingelser, „idet man lovede at betale en Brandskat af 6000 Rdl.“

Omtrent 14 Dage senere kom der en stor Styrke af Fodfolk hertil under Kommando af Oberst Daniel, som idetmindste forblev her til ind i April; d. 19de Marts holdt hans Frue den senere Rådmand Bagge Baggesens Sön Bagge over Dåben. I Slutningen af Marts og Begyndelsen af April opholdt også Generalmajor Karl Gustav Wrangel sig her. — Byen slap dog ikke med den akkorderede Brandskat af 6000 Rdl. Fjenden pålagde **Brandskat.** næmlig meget snart efter en ny på 3000 Rdl., og Byen måtte naturligvis betale. Pengene bleve strax lignede på Borgerne og kom forholdsvis godt og hurtigt ind, for störste Delen i rede Penge, tildels dog også i forarbejdet Sølv. Timmermann siger rigtignok i sin Tale, at da Indbyggerne ikke kunde betale de sidste 3000 Rdl., inddrev Fjenden selv disse med sådan Dygtighed og Iver, at Enhver indså, at på den Måde vilde hans Ejendom blive solgt ved Auktion for Spotpris. — Således kom Pengene dog ind; ifølge et særligt Regnskab indbetaltes der ialt i Skat 8614 Rdl. 2 Mk. 2 Sk., for den allerstörste Del i rette Tid. Hans Friis forstrakte derhos

---

[1]) Dette er dog ikke ganske nöjagtigt; thi Ribe overgav sig nogle Dage, förend Rigets Marsk, And. Bille, römmede Jylland.

Byen med 200 Rdl. i rede Penge og 152 Rdl. i Klæde, Morten Lassen med henholdsvis 200 Rdl. og 165 Rdl. 2 Mk. 8 Sk., 15 andre Mænd med rede Penge og Sølv til et Beløb af 565 Rdl. 1 Mk. 9 Sk., og 2 Mænd med Klæde til Værdi 55 Rdl. 2 Mk. Gejstligheden indbetalte som sin Del af Brandskatten 192 Rdl. (Mag. Kristen Friis 60 Rdl., Biskop Monrad derimod kun 15 Rdl.[1]) — Heraf var foruden de 9000 Rdl. Brandskat udgivet til en Foræring til en Ritmester Bronele i Sølvtöj og Andet omtr. 100 Rdl., Noget var anvendt til Dækning af forskjellige Udgifter, og om Overskuddet, 129 Rdl. 1 Ort 7 Sk., siges, at „det kan henregnes til de 4 Regiments-Kvartermesteres og Andres Foræringer og til Tab på Sølvets Vægt."

Slag i Listerdyb.

I Slutningen af April ankom til Listerdyb en Flåde, som var bleven udrustet i Holland for svensk Regning, under Kommando af Admiral Martin Thyssen. Dens Bestemmelse var at understøtte Svenskernes Overgang til Fyn, i hvilken Hensigt 700 Mand Bøsseskytter under en Oberst Lohausen bleve sendte ombord her fra Ribe, for at gå nordenom Jylland til Lille-Bælt. Dette forhindredes dog derved, at Kristian den 4de ankom med en Flåde udenfor Listerdyb. Hollænderne, som havde flere, men mindre Skibe, løb d. 16de Maj dristigt ud imod Fjenden, men måtte efter en heftig Kamp, som varede

[1]) Af nogle Revisionsantegnelser til Byens Regnskaber for 1632—54 få vi dog en bestemtere Forestilling om, hvorledes Pengene vare komne ind. Til den første Brandskat var der lignet 30, til den anden 15 Rdl. på hver Skattemark; men af de indkomne Penge var der ikke mindre end omtr. 4450 Dr., som de formuende og tilstedeværende Borgere havde forstrakt på de uformuendes og fraværendes Vegne. Dette kom senere til at hvile som en tung Byrde på Byens Kasse; thi det var kun en meget ringe Del, som senere indkom fra dem, som egentlig skulde have betalt Pengene, rimeligvis tildels på Grund af Forsömmelighed ved den senere Indkrævning. Byen måtte derfor efterhånden udbetale det Øvrige til dem, som i Nødens Tid havde forstrakt Pengene. — De Summer, der nævnes ovenfor i Texten som forstrakte af enkelte Mænd, må rimeligvis være rent udenfor Ligningen.

omtr. 5 Timer, med stor Skade på Skibe og Mandskab trække sig tilbage igjen på lavere Vand, hvor de danske Skibe på Grund at deres Dybgående ikke kunde forfølge dem; iblandt de Faldne var Oberst Lohausen. Her i Byen havde man ikke blot kunnet høre Kanontordenen, men endogså fra Domkirkens Tårn og Tage se Slaget, hvis Udfald naturligvis opvakte stor Glæde blandt Indvånerne, medens det i höj Grad nedslog Stemningen hos de fjendtlige Officierer.[1]) — Da Kongen var sejlet bort, lykkedes det den hollandske Flåde 10 Dage senere at undkomme til Holland.

Slottet erobres af de Danske.

I Juli Måned rykkede den kejserlige General Gallas efter Svenskerne ind i Holsten, og Torstenson drog sig, uden at det kom til noget Slag, med Hovedstyrken af sin Hær i Avgust ud af Landet. Dog efterlod han nogle Afdelinger af sine Tropper, og deriblandt også en Besætning på Riberhus, hvis Befæstning under Svenskernes Ophold her var bleven udbedret. Besætningen bestod af 120 Mand, hvoriblandt også nogle Ryttere, under en Kapitain Holla og 6 andre Officierer. — Imidlertid havde der også samlet sig en dansk Hær i Holsten under Overbefaling af Prinds Frederik, Kristian d. 4des anden Sön, den senere Frederik den 3die, som dengang var Ærkebiskop (som det hed) af Bremen. Denne sendte allerede, förend Torstenson havde forladt Landet, en Del af sin Styrke nordpå under Kristian Rantzau til Breitenburg[2]), ved Siden af hvilken også Kristian Friis nævnes. Den 12te Avgust kom Rytteriet her til Byen under Anførsel af den samme Ritmester Jochum v. Deberen, som för Krigen havde været indkvarteret her. Han holdt Slottet blokeret, indtil Fodfolket indtraf 4 Dage derefter under Rantzau selv. Denne blev tillige

---

[1]) Se Timmermanns Tale, S. 20 fll. 45 fll. På det sidste Sted er der kommet til at stå d. 26de Maj (efter ny Stil) istedetfor d. 16de (efter den gamle Stil, som dengang brugtes her i Landet og er fulgt i den latinske Text). — [2]) Den samme Mand, som senere blev Frederik den 3dies höjtbetrode Minister og stiftede det umiddelbare Rigs-Grevskab Rantzau i Holsten. Her i Stiftet ejede han Herningsholm.

understøttet af noget Mandskab, som landsattes fra den kongelige Flåde, som var stationeret på Elben og Vestkysten af Hertugdömmerne og kommanderedes af en „Admiral“ (af Rang egentlig kun Kapitain) Oluf Steffensen. — Slottet blev nu beskudt med Kanoner fra den øverste Flade af Domkirkens store Tårn, og måske fra andre Steder. Svenskerne svarede med gloende Kugler, som blandt Andet bortskjøde en af de Stenpiller, som danne Rækværket om det Øverste af Tårnet;[1]) først d. 29de overgave de sig på Nåde og Unåde. Rantzau skjænkede dem da Livet; han skal have haft den Tilfredsstillelse, ved Overgivelsen igjen at komme i Besiddelse af en Del af sit Sølvtöj, som tidligere var blevet bortført fra Breitenburg ved dette Slots Erobring af Svenskerne.[2])

Næste Dag, d. 30te Avgust, holdtes der en Takkefest i Domkirken i Anledning af denne Sejer. Festtalen holdtes på Latin af Dr. Joakim Timmermann, som var bleven Medikus og Medlem af Domkapitlet efter Bording.[3]) Den

---

[1]) Se Terpager: R. C., S. 39, som siger, at denne Pille på hans Tid endnu manglede. Nu findes en eller, rettere sagt, 3 Træpiller indsatte. — [2]) „Da. Mag.“ V., S. 101. — [3]) Jo. Timmermann var født i Rendsborg og kom i sin Ungdom til Kjøbenhavn, hvor han fandt en Velynder i den lærde Ole Worm. 1640 sendte Worms Svigersön, Erik Torm, ham til Königsberg i en vanskelig Pengesag, som han lykkeligt tilendebragte. Han blev i Königsberg Vinteren over og tog den medicinske Doktorgrad der. Under 28de Novbr. 1642 fik han, om hvem det i Kongebrevet hedder, at han agter at bosætte sig i Ribe, Brev på det første Præbende og Kannikdömme, som blev ledigt der, og beholde det så længe, som han blev boende i Ribe og forholdt sig tilbørligt, og da Biskop Borchardsen døde i Januar næste År, fik han under 14de Juli 1643 dennes Kanonikat. Han blev dog ikke længe boende her i Byen, hvortil Grunden var, at en Datter af Borgmester Hans Friis, med hvem han var trolovet, slog op med ham, hvortil hun vel har haft gyldige Grunde. Sagen synes endogså i September 1646 at have været for Tamperretten, hvor Udfaldet rimeligvis har været uheldigt for Timmermann. Han forlod derefter Byen og nedsatte sig som Læge i Odense, hvor han giftede sig, men døde allerede 1647 eller 1648. Den 17de Febr. 1648 bort-

er bevaret og findes aftrykt i Kathedr.-Skolens Indbyd.-Skrift for 1859, både i Grundsproget og i dansk Oversættelse. Den indeholder adskilligt til Skildring af Begivenhederne og Tilstandene under den første Del af Krigen. — Fra Ribe drog den danske Hær til Hadersslev, hvor Slottet allerede d. 6te September måtte overgive sig til den. Samtidigt blev på lignende Måde hele Landet befriet for Fjender; men denne Lykke varede desværre ikke længe. Torstenson sendte næmlig påny en lille Hær ind i Holsten under Befaling af Helmuth Wrangel, som i Tydskland gik under Navnet „der tolle Wrangel“, og da Svenskerne samtidigt hermed bleve Herrer i Østersøen, fik denne Wrangel efterhånden Forstærkninger, så at han kunde gå længere op i Landet. Den 12te Novbr. kom han til Ribe,[1]) hvor der ingen dansk Besætning var, og efterlod Oberstlöjtnant Mortaigne med 140 Mand på Slottet, hvis Befæstning påny, såvidt muligt, blev istandsat; til dets Proviantering måtte Byen levere 8 Td. Sild; den øvrige Proviant leveredes vel fra Landet. Selv gik Wrangel nordpå og befæstede sig i en Lejr ved Randers.

Byen og Slottet besættes påny af Fjenden, men tages atter tilbage.

Også Ærkebiskop Frederik satte sig dog nu i Bevægelse fra Holsten og forenede sig ved Snoghöj med Rigets Marsk, som med en temmelig betydelig Styrke kom over fra Fyn. Ærkebiskoppen gjorde derefter et Tog mod Ribe, hvor han ankom d. 21de Decbr. med en Styrke, som i en Optegnelse her fra Byen (måske noget overdrevent) angives til 6000 Mand. Efter et forgjæves Forsøg på at forsvare Byen, hvorved han mistede 50 Mand dræbte og fangne, trak Mortaigne sig tilbage til

---

gaves hans Kanonikat til en Anden (Jy. Reg.), og i Kongebrevet siges han udtrykkelig at være død. Det er altså urigtigt, når Bircherod („Suhms Saml.“ I, 2, S. 19) først lader ham dø 1668. (Se om ham et Par Breve, vexlede mellem Falster og Sibbern („Falsteriana“ i Univ.-Bibl.) — Mag. Lavr. Hegelunds Almanak-Optegn. for 1646. — Mumme: S. Knuds K. i Odense, S. 288. — Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1859, S. 5 fll. — Bircherod kalder ham også urigtigen „Jonas“.) — [1]) Se „Jy. Saml.“ V, S. 243, hvor han kaldes „Dul Wrangel“.

Slottet, som strax blev belejret. En Samtidig her i Byen beretter, hvorledes de danske Tropper lå i stort Antal på Kirkegården udenfor Bispegårdens Port og i Domkirkens hvælvede Omgang, hvor de kogte og stegte.[1]) Hertil og til Vagtbål i den stærke Kulde, som det netop var på den Tid, medgik en Mængde Brændsel. I et Andragende til Kongen fra hans „Tjenere og Borgere" i Ribe, dat. 28de Febr. 1646, anføres, at da „den holstenske Armade" var i Byen, var ikke blot alt løst Tømmer, som da fandtes i Byen, blevet opbrændt i den store Kulde, men nogle Skibsbåde, Huse, „Planker" (ɔ: Plankeværker) og Bolværker.[2]) — Prindsen selv havde taget sit Kvarter i Rådmand Peder Baggesens Hus på Mellemdammens Sydside. Selv der gik det noget vildt til. Den 6te Marts 1652 indgav Enken et Andragende om, at da Hans Maj. under Slottets Blokering havde taget sit „Hofkvarter" hos dem, havde de lidt stor Skade og Bekostning på Viktualier, Sængklæder, Korn, Hø og Plankeværk, ja ved hele Staldes Nedbrydelse. Under 2den Maj tilstod Kongen hende til Erstatning Frihed på Livstid for Skat, så at hendes Skat skulde fradrages i Byens Skattebeløb, og Frihed for Akcise af 10 Td. Malt årlig til hendes Huses Brug.[3]) — Den 30te indtoges Slottet ved 3die Storm, og hele Besætningen med Undtagelse af Kvinderne og 6 eller 7 Mand måtte springe over Klingen.[4]) Forøvrigt havde også de Danske tabt temmelig mange Folk under Belejringen; deriblandt blev Oberstlöjtnant Steinberger, der havde udmærket sig meget som Kommandant i Krempe, den 27de skudt i Løbegravene. Disse Tab foranledigede måske den ovenom-

---

[1]) „Joh. Monrads — Autobiogr." udg. af Burm. Becker, S. 3. — [2]) Andragendet går ud på, at Borgerne måtte få Lov til at beholde noget Tømmer, som de senere havde kjøbt til nødvendige Reparationer, men som der var lagt Beslag på til Flådens Brug („sat Krone på") hvortil det dog formentlig var for småt (Kanc.-Indlæg). — [3]) Jy. Reg.; smlg. Kanc.-Indl. — Hun havde siden Mandens Død skattet efter 8 Sk., hvilket havde givet en Skat af 3 til $4^1/_2$ Dr. — [4]) (Fynske) Aktst. til Oplysn. om Danm. indre Forhold, II, S. 124.

talte Grusomhed ved Slottets Indtagelse; 3 faldne fjendtlige Officierer gav man dog en sömmelig Begravelse her på Stedet med Klokkeringning, medens derimod Mortaignes og Steinbergers Lig bleve førte ned til Holsten.[1])

Under Belejringen lå et Rytterregiment stadig på Vagt ved Nygård i Fardrup Sogn nordenfor Byen, til stort Besvær for Gårdens Fæster[2]), Niels Sörensen. Strax den første Dag blev Gården fuldstændig udplyndret for Gangklæder, Sængklæder og Husgeråd; det indavlede Korn og Hø blev efterhånden udbåret og dels opfodret, dels ødelagt, 55 Fag Udhus efterhånden nedbrudt, og Tømmeret opbrændt i den stærke Kulde. At Prindsen havde givet Fæsteren 2 Mand til Salvegarde, hjalp aldeles Intet. Da Manden klagede til Prindsen, henviste denne ham til vedkommende Herredsfoged og Ridefoged med Ordre om, at de skulde pålægge Bønderne at tilkjøre Brændsel og Foder; men disse undskyldte sig med, at de ikke i Fred kunde komme derhen. — Da Manden efter Fredsslutningen indgik med et Andragende herom til Regjeringen, pålagde denne Bønderne for deres Forsömmelighed at hjælpe Manden med Korn og Hø og med Gjenopbygningen af Husene.[3])

Efter nogle Dages Ophold her[4]) brød Ærkebiskoppen (el. Prindsen) op; men den danske Hær turde ikke møde Wrangel i åben Mark. Marsken gik derfor tilbage til Fyn, og Hertugen til Holsten, hvor det først gik de Danske temmelig uheldigt. Derpå gav Wrangel sig til at belejre Rendsborg, som, skjönt det dengang var meget svagt befæstet, blev så udmærket forsvaret af Jørgen Walter, at det beskjeftigede Wrangel i flere Måneder og holdt sig til Fredens Slutning i Avgust (1645). Men imidlertid måtte Ribe og Omegn stadig udrede

---

[1]) Om Slottets 2 Erobringer se Thorup i Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1835, S. 22 fll. — [2]) Den tilhørte Hospitalet i Ribe. — [3]) Jy. Tegn.: 18de Novbr. 1646; smlg. „Indlæg". — [4]) Den 4de Januar udtoges der Varer på Apotheket til ham af hans Fodermarsk, Klavs Jensen, af hans Mundkok, M. Baltzer, og af „Stück Hopmand". Beviset for Varerne udstedtes af Kaj v. Ahlefeldt.

Kontributioner til Belejringshæren, navnlig til det Wittenbergske Regiment, hvis Oberstlöjtnant, Sebastian von Rottenburg, „havde Riberhus Len under Kommando og Kontribution“ og undertiden opholdt sig her. Byen pålagde han 2 Brandskatter („de 2 Rottenborgs Skatter“), som lignedes på Borgerne d. 13de Februar og d. 21de Juli med henholdsvis 7 Dr. 2 Mk.[1]) og 6 Dr. på hver Skattemark. Der findes dog ikke udbetalt mere end omtr. 1330 Dr., som sendtes til Lejren for Rendsborg, ledsagede af en Foræring til Oberstlöjtnanten af 8 „Nødtunger“ (Oxetunger), 2 Lax, 4 „Bøster“ og 1 Td. Kavring. Desuden leveredes 100 Par Sko. Under et Ophold af Oberstlöjtnanten her i Byen fik han 75 Dr. i „Tærepenge“; senere foræredes ham en Vogn til 50 Dr., medens „den lange Kvartermester“ fik en Hest til 45 Dr. Det bör bemærkes til Oberstlöjtnantens Ære, at han frigav Hospitalets Bønder for den sidste Skat.

Endnu efterat Freden var sluttet (d. 13de Avgust), begav Wrangel sig med sin Hær på et Plyndringstog op i det sydlige Jylland, og Rottenborg kom med sit Regiment igjen d. 2den Septbr. til Ribe, hvor hans uventede Ankomst opvakte stor Forskrækkelse og bevirkede, at der intet blev af Byens store Efterårsmarked. Mod Ribe synes han dog dennegang at have været nådig, hvorimod det gik ud over Varde og Landet, som måske havde været forsömmelige i deres Leverancer. — Wrangel opslog selv sit Kvarter her i Byen; endnu den 20de Septbr. udtoges der på Apotheket Urtekram til ham på Byens Regning; men Dagen efter ankom der ved en dansk Trompeter en Ordre til ham fra Sverrig om at forlade Landet, og d. 24de drog han endelig bort for ikke at komme tilbage.[2])

De Svenskes Op-

Hvad de Fjendtliges Opførsel angår, medens de holdt Byen og Egnen besatte, så synes der her i Byen at være

---

[1]) Det kaldes: en fornøden Skat, Borgeriet i Ribe skal udgive til Byens Defension, Gavn og Bedste; er lagt og samtykt af Borgm., Råd og tilforordnede 24 Mænd.“ — [2]) „Jy. Saml.“ V, S. 243 fl. — R. C., S. 727. — Indb.-Skr. for 1838, S. 75.

holdt ret god Disciplin, der dog ikke forhindrede enkelte Tyverier, Røverier og Ødelæggelser. For at være upartisk, må jeg dog ikke fordølge, at Sligt også falder de danske Tropper til Last, navnlig den såkaldte „holstenske Armade“, som var her i Avgust 1644. — Meget værre gik det til på Landet, hvor nogle svenske Officierer gjorde sig berygtede ved deres Røverier. Også her i Byen kunde dog enkelte være slemme nok, f. Ex. den ovennævnte Ritmester Bronele, der i Anledning af de første Brandskatter fik de store Foræringer af Byen (se S. 374). Han var indkvarteret hos en Borger ved Navn Peder Pallesen, hos hvem han drog ind med Frue, Börn, Pige og 22 andre Personer med 26 Heste og forblev i 14 Dage. Ritmesteren selv drak med sine Gjæster 9 Td. af sin Værts Bryllupsøl, som denne vurderede til 4 Rdl. Tønden, et Oxehoved Vin til 20 Rdl. og 10 Kander fransk Brændevin til 10 Rdl. Folkene drak 6 Td. simplere Øl til 2 Rdl. Tønden. For 22 Personer beregnedes Kosten til 1 Rdl. for hver om Ugen; for Herskabets Kost beregnedes derimod Intet. Hestene havde fået 16 Td. Havre til 7 Mk. Tønden og 4 „Fag“ Marskhø til 10 Rdl. Faget. Ritmesteren havde fremdeles „drukket“ Tobak for 1 Rdl., og Peder Pallesen havde måttet skaffe hans Frue et Par Silkeströmper til 5 Rdl., hans „Knegt“ en Rejsekjortel til 4 Rdl. og hans Kokkepige hollandsk Ry til et Skjørt for 3 Rdl. Værst var det dog, at Ritmesteren uden videre havde medtaget sin Værts bedste Kjørehest til 32 Rdl. og hans Pasgjænger til 16 Rdl. foruden Seletöj til 4 Rdl. På samme Måde havde Fruen medtaget de Lagen, som de lå på, til Værdi 10 Rdl., hans bedste Pudevår til 18 Rdl. og en Symfoni (et Slags Strengeinstrument) til 6 Rdl.[1]) — Ligeledes klager en Borger ved Navn Dynes Lassen over, at en Del Messing- og Kobber-Töj var bleven ham frataget af en Kapitain Stenfeldt eller hans Frue, som derefter havde tvunget en Kobbersmed til at omarbejde det, uden at betale ham derfor. — En Kræmmer ved Navn Peder Jakobsen

førsel her i Byen.

[1]) Progr. 1836, S. 13 fl.

anslog endogså det Tab, som han havde lidt ved Fjendens Plyndring af hans Varelager, i Forening med de Kontributioner, som han havde måttet betale, til 6000 Dr. På Grund af disse Tab og Vanskelighederne ved at få sit Tilgodehavende på forskjellige Steder i Landet ind androg han efter Krigen hos Kongen om Tilladelse til at akkordere med sine Kreditorer, og Kongen pålagde Lensmanden, at han skulde se at skaffe ham nogen „Respit“ med Betalingen af hans Gjæld.[1])

På den anden Side var der mellem de fjendtlige Officierer meget hæderlige Mænd, som stode i godt Forhold til Byens Folk, som en Oberstlöjtnant Samuel Müller, om hvis Levned og Bibelfasthed Terpager fortæller (R. C., S. 328 fll.). Han omkom ved Skibbrud her på Kysten, da han engang var sendt herfra til Holland for at hverve Søsoldater, og blev begravet i Domkirken. — Joh. Monrad fortæller om en gudfrygtig Oberst, som kommanderede på Slottet, og som kom hyppigt i Biskoppens Hus, hvor han vilde give Sönnen, som dengang var ganske lille, en Del Rosenobler, som denne dog ikke vilde tage imod. Efter den Orden, hvori Begivenhederne fortælles, har det måske været Oberst Daniel (se S. 373); Monrad siger, at han senere faldt i Tydskland, og at Biskoppen sørgede meget derover. — Timmermann siger ligeledes, at der var ikke faa hæderlige Mænd blandt de fjendtlige Officierer, og at idetmindste 1 af dem ligeoverfor Danske havde misbilliget, at den svenske Regjering istedetfor at bekjæmpe Katholikkerne i Tydskland havde vendt sine Våben mod Danmark. Såvel Officierer som Menige vare forøvrigt for Störstedelen ikke Svenske, men Tydskere.

En Del Skade gjorde Fjenderne ved at nedrive eller ruinere de Huse, af hvilke der ikke ydedes dem den tilbørlige Underholdning, enten på Grund af Beboernes Fattigdom eller af deres Fraværelse. Dette omtales oftere; især gik det ud over fattige Folks Huse og Boder. Ydermøllen, som tilhørte Villum Hansen, og dennes

---

[1]) Jy. Tegn., smlg. „Indlæg“.

Våningshus, som lå ved Siden af Møllen og tjente til Vagthus, bleve i den Grad medtagne, at Skaden vurderedes til 3000 Dr. Den meste Ødelæggelse skal være sket, da Oberst Wrangel var her førstegang i November 1644. — Danckwerth siger i sin „Landesbeschreibung d. Herzogth. Schl. u. Holst.“, udg. 1652, at Ribe Borgerskab havde lidt meget i denne Krig. Efter Fredens Slutning klagede også Byen for Kongen over, at den fremfor alle andre Kjøbsteder i Jylland var bleven besværet og forarmet ved Krigen, dels ved mange Slags stor Udgift, dels ved Indkvartering, såvel af Fjendens Folk som af Kongens egne under Slottets sidste Belejring, hvorfor den bad om at forskånes for Indkvartering, indtil den kom noget på Fode igjen. Kongen pålagde under 26de Oktbr. 1645 sine Kommissarier i Jylland ikke at lægge större Indkvartering i Byen, end de mente, den kunde tåle uden Borgernes Ruin.[1]) — At også Byens Kasse kom i en temmelig betydelig Gjæld ved Krigen, have vi set S. 374. — Af Tab, som enkelte Mænd havde lidt, kan fremdeles anføres, at Fjenden i Februar 1644 tog 12 Skibe i Römø Havn, af hvilke Borgm. Hans Friis havde Part i de 2; i Maj toge de atter 1 sammesteds, hvori han ejede en Sjettepart.

Peder og Lavrids Baggesen.

Der var et Par Ribe Borgere, Brödrene Peder og Lavrids Baggesen af den bekjendte Baggesen'ske Familie, som under denne Krig pådroge sig noget Vanrygte for ulovlig eller uhæderlig Handel med Fjenden, og det Samme var Tilfældet med den Sidstes Svoger, Mads Jensen, Borger i Ringkjøbing, som under Krigen tog Ophold her i Byen og drev Handel her. — Peder Baggesen, som var Rådmand og kongelig Tolder, beskyldtes af Borgm. Peder Sörensen for at have ladet svensk Gods gå under sit Navn, for at det ikke skulde blive opbragt af danske Krydsere; ja, som det synes, beskyldtes han endogså for at have forrådt til Fjenden et Skib, som havde Våben ombord for dansk Regning. Disse meget hårde Beskyldninger tabe dog noget af deres Vægt

Mads Jensen af Ringkjøbing.

---

[1]) Jy. Tegn.

derved, at man ser, at der samtidigt var Strid mellem Baggesen'erne og Borgmesteren om private Interesser. Den Sidste havde næmlig af Ritmester Deberen kjøbt noget Korn og spansk Salt, som skulde tilhøre de Svenske, og som ved Byens Erobring var forefundet hos Baggesen'erne; men disse påstode, at det tilhørte dem. Ved en Skrivelse til Lensmanden, dat. d. 21de Oktbr. 1644, befalede Kongen dog, at det skulde udleveres til Peder Sörensen, eftersom Deberen havde erklæret til Kongen, at han vilde hjemle denne det.[1]) — Et truende Udseende fik Sagen, da Kongen under 12te Januar 1646 tilskrev 3 ansete Adelsmænd, Anders Bille, Just Høg og Gregers Krabbe, at Peder Sörensen, Borgmester i Ribe, havde ladet andrage, at han havde adskillige Besværinger mod nogle af sine Medborgere i Ribe, næmlig de Baggesen'er, og adskilligt Magtpåliggende, i forleden Fejde passeret, imod dem at forebringe; de skulde derfor med det Forderligste tage Peder Sörensen og hans Medborgere for sig, fornemme af ham, hvad han havde at angive imod dem, såvelsom deres Erklæring derpå, og derefter afgive Beretning om Sagen til Kongen.[2]) — Siden hører man aldeles Intet om Sagen, og Peder Sörensen må Intet have kunnet bevise; thi Peder Baggesen vedblev at være Rådmand og Tolder indtil sin Død 1650.

Broderen, Lavrids Baggesen, beskyldtes særskilt for at have været i Kompagni med en hollandsk Kjøbmand, Jokum van Leyden, som i den første Del af Krigen havde opholdt sig her i Byen og drevet Handel, blandt Andet med alle Slags Våben, som han havde indført fra Holland og udsolgt til de fjendtlige Soldater. Denne Mistanke grundede sig vel tildels på, at Jok. v. Leyden havde bot i Lavr. Baggesens Hus. For at imødegå al Mistanke, lod den Sidste Hollænderen för hans Afrejse beskikke ved 4 Mænd, som skulde spörge ham, om Lavr. Baggesen havde haft nogen Andel i hans Handel, hvilket Hollænderen på det Bestemteste benægtede. Om det Samme aflagde Lavr. Baggesens Naboer og Tjenestefolk

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smst.

Vidnesbyrd. Hermed faldt denne Sag bort; derimod blev han dömt til at betale Iver Wind til Nørholm 220 Rdl., som var den Fordel, han havde haft på 55 Stude, som han havde kjöbt af den svenske Oberstlöjtnant Rothwein, der havde røvet dem på Nørholm. Han synes overhovedet at have stået i nærmere og for sig fordelagtigere Forbindelser med de svenske Officierer, end det var sömmeligt. Han skulde således i Forening med Rothwein have ladet fiske i Nørholms Grave og Damme, og ligeledes på Lindbjerggård, som tilhørte Fru Ide Gjøe, hvilket toges så meget mere ilde op, som disse Fiskerier ved Herregårdene ansås for en af de store Herligheder. — Heller ikke Lavr. Baggesens Ære led dog noget större Skår ved disse Sager; thi 1650 blev han valgt til Rådmand i sin Broders Sted.

Mads Jensen beskyldtes også for at have kjøbt røvede Stude af Svenskerne og for at have indført Krigsfornødenheder (til Fjendens Brug). Ingen af Delene kunde nok bevises; men det må have været på Grund af Mistanke om Sådant, eller idetmindste under Påskud heraf, at han blev så særdeles hårdt behandlet af Ritmester Deberen, da denne kom hertil i Avgust 1644. Han lod ham næmlig fratage 107 Øxne, med hvilke han var på Vejen til Holland, og lod dem drive til Fyn og tillod sine Ryttere at trænge ind hos ham og plyndre hans Bohave og Lager. Mads Jensen søgte senere Ritmesteren ad flere Veje for en Skadeserstatning af 2500 Rdl., men opnåede vistnok Intet og blev en ruineret Mand.

Rettergangen i Ribe var bleven i höj Grad hindret ved Krigen. Efterat Tinget var blevet „opsat“ d. 18de Decbr. 1643, findes det førstegang holdt d. 7de Septbr. 1644 efter Slottets første Tilbageerobring. Den 31te Oktbr. afbrødes Rettergangen atter ved den nye Besættelse af Fjenden. For Året 1645 findes der i Tingbogen kun indført Noget under 24de Marts, 14de og 16de April; men tildels må dette dog bero på en ufuldstændig Førelse af Bogen; thi fra andre Sider kjender man et Synsvidne, udstedt på Ribe Gjæsteting d. 21de April, og en Tovsed, afsagt d. 20de Septbr.

1646. Kong. Nådesbevisninger mod de jydske Kjøbsteder.

Vi ville nu gå over til Begivenhederne efter Fredsslutningen. I Maj 1646 blev der holdt en Herredag i Kjøbenhavn. Borgmester Morten Lassen i Ribe tilligemed nogle af hans Standsfæller udvirkede under denne et Kongebrev, hvorved Kjøbstederne i Nørrejylland for det Første fritoges for alle ordinære og extraordinære Skatter i 3 År på Grund af den Skade og det Besvær, som de havde lidt under Krigen. For det Andet lovedes det dem, at hvad de havde forstrakt Krigsfolket (naturligvis Kongens), skulde blive tilbagebetalt dem efterhånden, som Kronens Tilstand tillod det. For det Tredie vilde Kongen tage under Overvejelse Alt, hvorved deres Håndtering og Næring kunde forbedres; i denne Hensigt tillod Kongen, at de nørrejydske Kjøbsteder årlig efter indhentet Tilladelse måtte afholde et fælles Møde til Rådslagning om sådanne Sager; Kongen vilde da befale en af Landkommissarierne at være tilstede for at deltage i Rådslagningerne; Resultatet af disse vilde Kongen tilligemed Rigsrådet tage under Overvejelse. Hvis nogen Kjøbsted havde Privilegier, som hidtil ikke vare blevne „observerede“, vilde Kongen efter gjort Indstilling tage Beslutning derom, som det kunde være til Fædrenelandets og den menige Mands Bedste. — Af dette höjst gunstige Kongebrev, som er dateret d. ... Maj 1646, sendte Erik Juel, som var Landsdommer i Jylland, Borgmester Morten Lassen en Kopi, som nu findes i Rådhusarkivet, tilligemed et Brev, dat. Hundsbæk d. 11te Juni, i hvilket det siges, at Morten Lassen og hans „Medbrödre“ på Alles Vegne havde anholdt om disse Begunstigelser tilligemed flere, på hvilke de senere kunde vænte Besked. Erik Juel skriver tillige, at han har beholdt Originalen af det udstedte Kongebrev hos sig, samtlige Ansøgere „til Bedste“; men hvis de ønskede en på Landstinget bekræftet „Vidisse“ af den, kunde de få den.

Udskiftning af Markjord.

For Ribe Bys indre Forhold er Året 1646 mærkeligt derved, at da foregik den første Udskiftning af en Del af Byens Markjorder, hvorom det Nærmere vil findes i den beskrivende Del, 20de Kap.

Sundheds-kilde ved Itzehoe.

Den blinde Iver, hvormed Folk nu løbe efter nye Helbredelsesmidler, var ikke mindre i ældre Tider. Et Exempel derpå have vi i en formentlig Sundhedskilde, som 1646 vældede frem (el. opdagedes) en Fjerdingvej fra Itzehoe i Holsten. Den skulde have rundet nogle Gange tidligere og brød nu frem påny. Allerede i det første År havde dens Ry udbredt sig til Ribe, hvorfra Flere ses i Avgust at være rejste derned og at have opholdt sig omtrent 3 Uger ved denne „overnaturlige" Kilde, deriblandt også Fattige, som fik Understøttelse dertil af Gildens Penge. Også fornemme Folk rejste derned: den 5. Oktbr. rejste således Lensmandens Datter på Riberhus ud til de Brønde i Tydskland ved . . . og Itzehoe; ligeledes Hans Lange, en Sön af Gunde Lange til Brejninggård.[1]) Næste År var Ove Juel der på en Gjennemrejse og fortæller, at flere Syge havde fået deres Helbred igjen ved at drikke af Vandet.[2])

1648. Kongevalg.

Den 28de Februar 1648 døde Kong Kristian den Fjerde på Rosenborg Slot i en höj Alder. Ringningen over ham, fra den 2den April til den 13de Novbr., kostede Byen for Stormklokkens Vedkommende 96 Dr. — Kongens ældste Sön, Kristian, som 1608 var bleven valgt til Tronfølger, var død i Juni 1647. Stænderne vare sammenkaldte til den 17. April 1648, for at vælge den yngre Sön, Frederik, den tidligere Ærkebiskop i Bremen, til Tronfølger i hans Sted; men da Faderen i Mellemtiden døde, overtog Rigsrådet midlertidigt Regjeringen. Ribe By (d. v. s., Borgm , Råd og 24 Mænd) valgte til sin Fuldmægtig ved Kongevalget den ældste Borgmester, Morten Lassen, og Byskriveren, Oluf Hansen. Deres Fuldmagt, der betragter Prindsens Valg som sikkert, udtaler den Forvisning, at han vil beskjerme Byen og

---

[1]) Mag. Lavr. Hegelunds Alm. — [2]) Hist. Tidssk. 3de R. III., S. 501. — Til Sammenligning kan anføres, at 2 Mænd i Sommeren 1614 fik Understøttelse til at rejse til „den hellige Brønd" ved Svabsted, en formentlig Sundhedskilde, som var opdaget Året iforvejen. Om en dansk Adelsmand, som 1614 for sin Hustrus Helbreds Skyld opholdt sig ved det samme „Herrens Vand", se „Da. Mag." 4 R., IV, S. 351.

dens Indvånere og konfirmere dens gamle Privilegier.[1]) — Valget mødte vel ingen Vanskeligheder på Rigsdagen; men den nye Konge måtte finde sig i at underskrive en Håndfæstning, som yderligere forøgede Rigsrådets Magt. Den 8de Maj udstedte den udvalgte Konge et åbent Brev, hvori han lover Kjøbstederne i Danmark, hvis Fuldmægtige samtlige have samtykt i hans Udvælgelse, at dette Valg ikke skal komme dem til nogen Skade på deres Privilegier og Friheder, men at han, förend han indtræder i nogen fuldkommen Regjering, vil stadfæste de Privilegier, som ere forundte dem af hans Forgjængere.[2]) — Ved Hyldingen, som foregik i Juli, var Borgmester Anders Svane iblandt Byens Afsendinge, og hans Navn står som det Første under det Andragende, som Borgerstanden ved denne Lejlighed indgav til Regjeringen.[3]) Han var dog vistnok ikke Byens eneste Afsending; thi han rejste selvniende; deriblandt var dog rimeligvis nogle tjenende Personer. Deres Rejse og Ophold i Kjøbenhavn kostede Byen 460 Dr. 3 Mk.

Jens Juel. 1648 forlode Jens og Melkior Juel, Sönner af Erik Juel til Hundsbæk, Ribe Skole, for at fortsætte deres Studeringer i Sorø. Jens holdt ved sin Afgang en, formodentlig latinsk, Afskedstale, som i höj Grad vandt Kapitlets og Gejstlighedens Bifald.[4]) Det er ham, som senere blev en saa fortjent og anset Mand, Stifteren af Baroniet Juellinge, men især bekjendt for den Andel, han havde i sin Broders, Niels Juels, store Sejr i Kjøgebugt d. 1ste Juli 1677.

1650. Valg af en Tronfølger. Belært ved Erfaringen fra sit eget Valg, søgte Frederik den Tredie itide at få sin ældste Sön valgt til sin Efterfølger og opnåde dette på Rigsdagen 1650, den 12te Juni. Samme Dag gav han på sin 4årige Söns Vegne Kjøbstederne et lignende Forsikringsbrev, som

---

[1]) Findes blandt Stiftskistens Dokum. i Geh. Arkivet. — [2]) Af dette, tidligere trykte, Forsikringsbrev findes et Exemplar i Ribe Rådhusarkiv. — [3]) „Da. Mag.“ 4 R., II, S. 201. — Kjøbenhavns Deputeredes Navne findes ikke under Andragendet, ellers vilde de have stået forrest. — [4]) R. C., S. 507.

han på sine egne Vegne havde givet dem 1648, d. 8de Maj. — Af Byens Afsendinge til denne Rigsdag kjendes kun Hans Vandel, som senere på Året blev Rådmand; efter hans Regning udbetaltes Omkostningerne til ham med 376 Dr.; men rimeligvis have også en af Borgmestrene og måske en af Rådmændene været med.

1650. En Borgmester, Byfogden og Byskriveren atsættes.

Den 22de Juli 1650 udgik der et Kongebrev til Lensmanden på Riberhus, Hr. Gregers Krabbe, om, at Borgmestrene, Byfoged og Byskriver i Ribe havde forset sig höjligen ved at udstede et falsk Tingsvidne og derved grovelig handlet imod deres Ed og Pligt. Kongen pålægger derfor Lensmanden at aftinge på Kongens Vegne med dem efter deres yderste Formue og derhos afsætte dem fra deres Bestillinger.[1]) Sagen angik dog ikke begge Borgmestrene, men kun Morten Lassen, hvorfor Anders Svane forblev i sin Stilling; Byfogden var Hans Ditlevsen, en Sön af den tidligere Byfoged Ditlev Hansen, og Byskriveren Oluf Hansen. Det falske Tingsvidne angik en Sag, som Morten Lassen havde mod en Kristen Andersen fra Kristiania om Arven efter Borgmesterens første, afdøde Hustru, og Urigtigheden bestod deri, at Morten Lassen havde fået Byfogden og Byskriveren til at indføre i det et Par Dokumenter, som ikke vare blevne fremlagte i Retten, men dog vistnok i sig selv vare ægte.[2]) Kristen Andersen havde klaget herover til Lensmanden, som lod de 3 Pågjældende indstævne for Bytinget, hvor Sættedommeren, Karsten Olufsen, den 19de Decbr. 1648 dömte, at de havde gjort Uret. Lensmanden lod derpå denne Dom, dog kun for Borgmesterens Vedkommende, indstævne for Borgm. og Råd, som den 20. April 1649 stadfæstede den. Allerede fra denne Dag af fungerer ingen af de 3 Mænd mere; men Hans Ditlevsen blev dog Byfoged igjen 1655 og vedblev derefter at være det til sin Død 1657. Om

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) I et Andragende til Kongen siger Kr. Andersen, at Hensigten med defalske Tingsvidner var at bringe ham i Proces, skjönt det skulde lade, som om de vare til hans Gavn (Kanc. Indlæg for 1650).

Morten Lassen vil der senere blive talt udførligere, hvor da også hans Sag med Kristen Andersen vil blive fremstillet i sit Sammenhæng. Han var den eneste Borgmester i Ribe, som i dette Tidsrum blev afsat fra sit Æmbede.

Malttolden og Akcisen forpagtede af Borgm. og Råd.

Et andet Kongebrev til Lensmanden, dat. den 8de Avgust 1650, er af følgende Indhold: Maren, sal. Peder Baggesen, forhen Tolder i Ribe, hans Efterleverske, havde andraget, at Lensmanden havde krævet hende for resterende Malttold og Akcise af fremmed Øl, dansk Øl, Mjød, Brændevin og Eddike for 4 År, næmlig 1646—50; men heraf havde hendes Husbond og hun aldeles Intet oppebåret, da de havde stået i den Formening, at Borgm. og Råd havde den i Forpagtning ligesom tilforn. Ifølge Lensmandens Erklæring fritages Enken for at svare hertil, hvorimod det skal pålægges Borgm. og Råd snarest muligt at indkræve den resterende Told og Akcise hos Borgerskabet og indbetale den.[1]) — Jeg har intet andet Spor fundet af denne Forpagtning.

1651—56. Byens Gjæld og gamle, uafgjorte Regnskaber.

Byens Pengevæsen var siden den sidste Krig i stor Uorden. Mange Skatteydere havde lidt store Tab under denne og Handelen vilde ikke efter Fredsslutningen hæve sig til sin forrige Höjde. Dette ses bedst af den såkaldte Småtold, som efter Krigen ikke gav meget mere end det Halve i Indtægt af, hvad den havde givet för Krigen Byens Kasse skyldte betydelige Summer til de Borgere, som havde gjort extraordinære Udlæg til Brandskatterne (se S. 374). Den havde fremdeles store Skatterestanser til Regjeringen, men havde på den anden Side Penge tilgode hos denne (se S. 370 fl.). For at få dette sidste Mellemværende ordnet, indgave Borgm. og Råd under 1ste Juli 1649 et Andragende om, at de 1366 Rdl. 8 l. Sk., som Byen havde forstrakt Militæret 1643, måtte afgå i de resterende Skatter, som Lensmanden strengt indkrævede; der klages meget over den store Bygfældighed på Broer og Sluser, som endelig måtte istandsættes fra Grunden af denne Sommer, da Gjennemfarten gjennem

---

[1]) Smst.

Byen ellers vilde være forbunden med megen Fare;[1]) dertil kom, at Menigheden i Byen var i höj Grad forarmet ved den sidste Fejde. 1651 bevilgede Kongen, at Byens Fordringer måtte afkvittes i Skatterne og overlod endogså Magistraten og Byen til lige Deling sin Part af Sagefaldet i Byen for Regnskabsåret 1650—51. — Sagefaldet tilfaldt ellers Kongen og Byen med omtrent lige Parter; i det nævnte År havde Kongens Part alene udgjort 1000 Rdl., hvilket var ganske usædvanlig Meget. Udentvivl har det for den allerstörste Del skrevet sig fra den på Side 389 omtalte Sag og er navnlig bleven betalt af Morten Lassen; thi hans 2 Medskyldige vare uformuende. Grunden til, at Kongen overlod sin Part af Sagefaldet i det År til Magistraten og Byen, har måske netop tildels været den, at det var et af Magistratens egne Medlemmer, som havde betalt det.

For at afdrage Byens endnu tilbagestående Gjæld i Anledning af Brandskatten, optoges 1553 et Par udenbys Lån, næmlig 2000 Rdl. (3000 Dr.) i Flensborg[2]) og

---

[1]) De 2 Kæmnerregnskaber for 1652 vise den betydelige Udgift af henimod 3000 Dr., især til en Hovedreparation af Skibbroen og til Gjenopbyggelsen af Stampemøllen. — [2]) Af Gjældsbrevet for det ene Tusinde Rdl., som var lånt i Flensborg af Asmus Eggebeck, Henrik Stricker og Berent Mölmann som Formyndere for Kristian Nielsens efterladte umyndige Börn, er en Kopi bevaret. Det er udstedt på Tydsk af Borgmestere og Rådmænd i Ribe, som på deres egne og deres Arvingers, såvelsom på deres Efterkommeres og disses Arvingers Vegne erklære, at de have modtaget Pengene på deres Bys Vegne og til dens Fornødenhed, til hvilken de strax have anvendt dem. Kapitalen skal forrentes årlig en Uge efter Helligtrekongers Dag med 1 Sk. af hver Mark og kan opsiges fra begge Sider med et halvt Års Frist. Til Sikkerhed pantsætte de deres egen og hele Byens og Menighedens bevægelige og ubevægelige Ejendom og forpligte sig desuden til et „ærligt, personligt Indlager". Dokumentet er dat. Ribe d. 13de Januar 1653. — Det andet Tusinde Rdl., som Byen lånte i Flensborg, tilhørte Katharina, Niels Hackes Enke, som dog (senere?) skjænkede det til sit Hjemsteds Fattige, Kirker og Skoler. — Forrentningen og Tilbagebetalingen af disse flensborgske Penge foranledigede siden megen Strid og Vidtløftighed, idet en senere

1500 Dr. hos Borgmester von Hatten i Tønder, hvorefter hele Byens Gjæld i 1654 udgjorde 5850 Dr., heri dog iberegnet de 1500 Dr., som Mogens Grave havde givet til de Fattige (se S. 343). Skatterestanserne udgjorde endnu 3354 Dr., og Regnskabsføreren, Lavr. Baggesen, stod i et Forskud af 1093 Dr. — Denne slette Finanstilstand i Forening med formentlige Mangler ved Regnskaberne foranledigede Misfornöjelse hos Borgerskabet. Den nye Lensmand, Otte Krag, sammenkaldte Borgerne i Juni 1655, kort för sin Afrejse til Herredagen, og man blev enig om at udnævne 4 Mænd, som skulde gjennemse Byens Regnskaber. De bleve strax udnævnte, aflagde Ed på at udføre deres Arbejde forsvarligt og begyndte deres Virksomhed. Imidlertid vægrede Borgerne under Anførsel af Vintapper Hans Jessen, en Svigersön af Bertel Struck (se S. 255) sig ved at betale Skatter. Der udgik derfor under 17de Juli 1655 et Kongebrev til Borgerskabet i Ribe af følgende Indhold: „Borgm. „og Råd havde igjennem Lensmanden ladet andrage for „Kongen, at der var nogen Tvistighed imellem dem og „Borgerskabet angående Skatterne, og at der var tiltaget „Mænd til at gjennemse Borgmestrenes og Rådets såvel- „som Pengemestrenes i næsten 20 År uforhørte Regn- „skaber; men da mange af Borgerne nu ikke vilde ud- „give den 1654 påbudne og af Borgm., Råd og 24 Mænd „lagte Skat, få de en streng Befaling om at gjöre dette". — Hans Jessen indgav nu på Borgernes Vegne en Klage til Kongen over, at Magistraten indkrævede Bidrag af Borgerne til Erlæggelse af kongelige Skatter, til hvilke de allerede engang havde betalt. Klagen er dateret d. 2den Avgust. I Overensstemmelse med Lensmandens Erklæring af d. 12te s. Måned udgik der da d. 19de en kongelig Befaling til 4 jydske Medlemmer af Rigsrådet, næmlig Hr. Mogens Høeg, Hr. Henrik Rantzau, Erik Juel og Otte Krag (Befalingsmændene på Silkeborg, Åkjær, Ålborghus og Riberhus), om, at de skulde under-

---

Magistrat ikke vilde anerkjende Gjælden som påhvilende Byen, hvortil den dog tilsidst blev tvungen.

søge denne Strid, under hvilken Borgerne foregave, at „Borgm. og Råd ikke alene skal have oppebåret nogle forrige Åringers påbudne Skatter, men endogså endnu ved Retten tiltaler Borgerskabet om videre Restans, hvorved dette mener sig at ske for kort“, hvorimod Borgm. og Råd tilbøde sig at gjöre Rigtighed for det Oppebårne og bevise, at Oppebørselen var sket dels til Aflæggelse af Byens Gjæld og Rente, dels til Vedligeholdelsesarbejder, dels til kongelige Skatter; de skulde derfor, når de forordnede 4 Mænd havde overset Regnskaberne, og deres Antegnelser vare besvarede af Borgm. og Råd, stævne Parterne for sig i Ribe, overveje Antegnelserne og Besvarelserne og enten forlige Parterne eller dömme dem imellem.[1])

Hvem Revisorerne vare, nævnes ikke; men efter det Ovenanførte har det været Mænd her i Byen. Rådmand Lavrids Friis fik 1656 udbetalt af Byens Kasse 19 Dr. 2 Mk. 6 Sk. „for Papir og Andet, som han på de Regningsmænd har anvendt, desimidlertid de så Byens Regnskab igjennem“. Revisionen omfattede Byens Pengemester-Regnskaber fra 1632 til 1654, et særligt Regnskab over Borgm. Anders Svanes Indtægt og Udgift på Byens Vegne 1648—52 og Regnskaberne over Småtolden 1639—54. Der gjöres endel Udsættelser, især meget betydelige til Morten Lassens 9 Pengemester-Regnskaber 1632—40. Til Antegnelserne ved de ældre Regnskaber findes der ingen Besvarelser, hvorimod sådanne findes ved de yngre Pengemester-Regnskaber. — Blandt Udsættelserne vil jeg anføre et Par Stykker: Det misbilliges med Hensyn til And. Svanes særlige Regnskab, at en Del af Indtægterne og Udgifterne ikke vare gåede igjennem Pengemesteren, og det formenes, at Ingen af Borgm. og Råd „burde på den Måde have med Byens Indtægt eller Udgift at gjöre“, da det var dem, som selv skulde forhøre Regnskaberne. Dette stred mod den almindelige Betragtningsmåde her i Byen, da det endogså var det Almindelige, at en af Rådmændene tillige var Pengemester.

---

[1]) Jy. Tegn.; smlg. Kanc.-Indlæg.

— En anden Udsættelse angår 10 Td. Østers og 2 Td. Fisk, som på Regnskabet for 1652 vare opførte som forærede bort i Kjøbenhavn. Da Revisorerne fordre Oplysning, om det kunde tilkomme Byen at betale for disse Sager, svares, at de vare forærede til 2 fornemme Venner i Kjøbenhavn, som forlangte det og gjorde Byen stor Tjeneste.

Revisionen må vel være endt för Efteråret 1655; thi d. 4de Oktbr. samme År stævne de 4 ovennævnte Rigsråder fra Viborg af begge de stridende Parter til at møde med deres Bevisligheder på Ribe Rådhus d. 6te Decbr.[1]) — Deres Decisioner i de enkelte Antegnelsesposter ved Regnskaberne kjendes ikke; men deres Virksomhed som Kommissarier i Byens Anliggender var ikke endt dermed, og de toge flere Bestemmelser af vedvarende Betydning for Byen, som f. Ex. en, dat. d. 4de Januar 1656, om at Gejstlige eller Verdslige, som havde Ejendom i Byen uden at være Borgere i den, i Fredstid skulde svare en Femtedel af Huslejen som Afgift til Byen, hvilket var i Overensstemmelse med en kongelig Forordning af 16de Maj 1647. Fremdeles nævnes en Bestemmelse af dem af 3die Marts 1656 om, at Skatteligningen ikke, som hidtil, skulde foretages af Magistraten og de 24 Mænd i Forening, men af 16 Mænd, af hvilke de 24 Mænd skulde vælge den ene Halvdel, og hele Borgerskabet den anden, — og den Bestemmelse, at de 24 Mænd for Fremtiden skulde udnævne en særegen Pengemester for de kongelige Skatter, forskjellig fra den almindelige Pengemester (som valgtes af Magistraten). — Ved et Kongebrev af 6te Februar 1656 var det tillige blevet pålagt dem,[2]) at de skulde søge at forlige Byens 2 Sognepræster om Tienden af den nylig indtagne Ørnsmark (se S. 386); Borgm. og Råd havde næmlig tildömt Sognepræsten ved Domkirken den; men hans Æmbedsbroder havde indstævnet deres Dom for Herredagen. Den 28de April blev så Sagen under Lensmandens og Biskoppens Mægling forligt således, at Sognepræsten

---

[1]) Rådh.-Ark. (L. 1). — [2]) Jy. Tegn.

ved Domkirken skulde oppebære Tienden, men give Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke en Trediedel af den; hvis derimod Marken søndenfor Kolding Landevej (imellem denne og Ribe Kjær) engang blev opdyrket, skulde med Hensyn til den det modsatte Forhold finde Sted.[1]) — I Året 1656 blev Gjælden i Tønder betalt, dog kun ved Hjælp af et Lån af omtrent Halvdelen, som optoges hos en Mand her i Byen; men Byens Finanser vare endnu ingenlunde komne i Orden, förend den nye Krig udbrød 1657 og yderligere ødelagde dem.

1652. Postvæsenet udvides.

I disse År fik Postvæsenet i Danmark en betydelig Udvidelse (smlg. S. 289). Biruten fra Østkysten til Ribe skulde nu besørges ved Vogn og udvidedes samtidigt til Ringkjøbing. Under 18de Maj 1652 fik således Hr. Mogens Sehested som Lensmand på Riberhus et Kongebrev om, at der skulde indrettes en kjørende Post mellem Ribe og Ringkjøbing. Den skulde gå over Gredstedbro, Timmerby, Brøndum, Varde, Hillerslev, Holm, Tarm, Ganer og Lem. På hvert af disse Steder skulde en Bondegård udlægges til at befordre Postbuddet imod at fritages for al anden Ægt og Arbejde. I Kjøbstederne skulde der ansættes Postmestere, som skulde åbne Postvadsækken og udtage Brevene.[2]) — Befalingen om at træffe en lignende Indretning på Vejen mellem „Middelfart Sund“ og Ribe udgik først 7 Fjerdingår senere, d. 22de Januar 1654;[3]) men Grunden hertil var, at Posten i de første År var gået fra Haderslev til Ribe.[4])

1653—54. Ny Strid om Byens Handelsret.

I disse År må der igjen have været Tvistigheder mellem Ribe Borgere og de øvrige Kjøbsteder, som ikke vilde tillade dem at handle frit omkring i Landet. Idetmindste findes i Rådhusarkivet et Par Afskrifter af Kong Hanses Privilegium af 1492, udstedte i disse År af Borgm. og Råd med Anmodning til Alle og Enhver om at lade Ribe Borgere nyde Godt af samme. Striden drejede sig måske allerede dengang om Besøget af Viborg Markeder;

---

[1]) Stifts-Ark. 31, 15, 25. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Smst. — [4]) Posten gik 1 Gang om Ugen. Se Falbe Hansen og Scharling: Danm. Stat., S. 191, hvor det også oplyses, at til Ribe var der allerede inden 1625 gået Post fra Kolding.

idetmindste var der et Par År senere Strid herom, hvorfor Ribe Borgere erhvervede et Kongebrev af 22de Jan. 1657 af følgende Indhold: Borgerne og Kræmmerne i Ribe, som besøgte Markederne i Viborg til S. Mauritii (d. 22de Septbr.) og til Snapsting, havde klaget over, at Borgerne i Viborg vilde forhindre dem i at falholde deres Varer på den bedste Tid af Markederne og Forsamlingerne der i Byen, idet de ikke vilde tillade dem at holde deres Kramboder åbne i mere end 14 Dage. Kongen tillader derfor Ribe Kræmmere, at de må begynde at opslå deres Boder og fra dem falholde deres Varer til Enhver på en sådan Dag i Markederne, at der blev 14 Dage til den næste Torvedag, som indtraf Söndagen efter det andet Landsting. — Det ses herat, at det dog ikke var Riberne tilladt at handle på de første Dage af Markedet.

1654. Fare for Pest.

1654 herskede der i Kjøbenhavn en meget slem **Pestepidemi, som derfra udbredte sig til flere Steder** på **Øerne. I Jylland angreb den især Kolding By,** hvor **omtr. 350 Mennesker døde af den, og viste sig** snart **også omkring på Landet. Hoffet,** som fra Kjøbenhavn

En Del af Hoffet sendes til Ribe.

var flygtet til Kolding, måtte midt i Juli igjen flytte **derfra til Flensborg. Kongen medtog dog ikke** hele sit **Hof til sidste Sted; under 16de Juli skrev han** fra Haderslev **til Lensmanden på Riberhus, at denne** skulde **sørge for Kvarterer i Ribe til en Del af Hofstaten**; hvad **de fik i Kvarteret, skulde de selv betale.** (En anden Del sendtes til Middelfart.) **Da denne Indkvartering** varede i længere Tid, besværede Borgerskabet i Ribe sig for Kongen over den, og Lensmanden fik da en ny Skrivelse, hvori det pålagdes ham at indrette det således, at Borgerne bebyrdedes så lidt som muligt; af Frygt for Sygdommen ønskede Kongen nemlig ikke, at Hoffet skulde forlægges til andre Byer. Tillige bestemmes det, hvilke Fordringer de Indkvarterede kunde gjöre. En „Enspænder“ (ɔ: Kurer) skulde have en Sæng for sig selv og en for sine Tjenere, hvis han havde nogen. „Ædelknaber“ (Pager) kunde, hvis de vare indkvarterede sammen, være 2 om en Sæng; en anden skulde deres

Præceptor have. Hver Musikant, Trompeter og Drabant skulde have sin egen Sæng. I Vintertiden skulde Værten forsyne dem med Lys og Varme til Mådelighed, hvis de ikke kunde dele dem med ham. Alt Andet skulde de selv betale. For at undgå Fare for Ildebrand, forbydes det Hoffolkene at skyde Duer eller andet Sådant ved Ladegården eller deromkring. — Ved en tredie Skrivelse af 21de Oktbr. pålægges det dog Lensmanden at tinge Pagerne i Kost og udrede Betalingen af Lenets Indkomst tilligemed 59 Rdl., som de vare skyldige for deres Kost indtil d. 11te Oktbr.[1])

I Ribe havde man imidlertid truffet Anstalter både til at holde Sygdommen ude og til at tage imod den, hvis den kom til Byen. Joh. Monrad fortæller, at da han denne Sommer rejste fra Kjøbenhavn og kom til Ribe, var der Vagt i Portene, så at Ingen, som kom fra befængte Steder, kunde komme ind i Byen; han selv fik dog Lov til at passere på Grund af, at han havde opholdt sig i nogen Tid på Fyn. — I S. Peders Kirke i Forstaden indrettedes en Sygestue, som dog heldigvis ikke kom til Anvendelse.

1655. Kongen og Rigsrådet samlede i Ribe.

Den ved forrige År omtalte Del af Hoffet er vistnok bleven Vinteren over her i Byen; næste Forår kom Kongen selv hertil. Den 13de Marts skrev han fra Flensborg såvel til Lensmanden som til Borgm. og Råd med Anmodning om at være Hofmarchallen, som var sendt til Ribe, behjælpelig med Anordningen af de fornødne Logementer. Samme Dag pålagdes det Kronens, Kapitlets og Adelens Bønder at møde efter Tilsigelse for at befordre Kongens Følge og Fadebur.[2]) — Efter nogle gamle Optegnelser her fra Byen kom Kongen i Forening med Dronningen hertil d. 26de Marts mellem 4 og 5 om Eftermiddagen.[3]) Onsdagen d. 28de holdtes der Prædiken i „Salen på Slottet“. Til d. 29de havde han ladet Rigsrådet sammenkalde her til Byen, for at forhandle med

---

[1]) 3 Breve i „Jy. Tegn.“ — [2]) 3 Breve i „Jy. Tegn.“ — [3]) Se „Jy. Saml.“ V, S. 241. — Dermed stemmer Vedel Simonsen: „Bidrag til — Jørg. Brahes Levn.“, S. 125.

det om den truende Stilling, som Sverrig indtog, og adskillige andre Sager. Forhandlingerne[1]) førtes på Rådhuset, hvor Rigsrådet var samlet hver Dag i den påfølgende Uge undtagen om Torsdagen, da det var til Gjæst hos Kongen. En Bestemmelse, som Kongen tog under Opholdet her, var, at de hidtilværende Lensmænd på Riberhus og Bøvling, Hr. Mogens Sehested og Otte Krag, skulde skifte Plads til d. 1ste Maj. — Den 8de Maj var Kongen igjen i Flensborg. — Kongens og Rigsrådets Ophold her ses ikke at have foranlediget andre Udgifter for Byen end dem til Ægter, som beløb sig til 115 Dr. 1 Mk., og 3 Mk. 12 Sk. til 3 Bøger Papir, som leveredes til Brug for Rigsrådet. — Nogle af Kongens Enspændere og Drabanter bleve endnu liggende nogen Tid her i Byen, efterat Kongen var afrejst; men d. 16de Maj gaves Ordre til, at de skulde afgå herfra over Kolding til Kjøbenhavn.

1657—59. Krig med Sverrig.

Vi komme nu til Krigen 1657 til 1659, der fik et **så ulykkeligt Udfald for Danmark og tillige** berøvede **Ribe By næsten hele Resten af dens tidligere** Betydning. **Det var d. 1ste Juni, at Danmark erklærede** Sverrig, **som dengang havde angrebet Polen, Krig,** for ikke selv **senere under ugunstigere Forhold at blive angrebet** af **Sverrig; men den svenske Konge, Karl d. 10de,** sluttede **hurtigt Fred med Polen, drog igjennem Tydskland** og **faldt ind i Hertugdömmerne og Jylland, som** snart vare **fuldstændigt i hans Magt, kun med Undtagelse** af de **holstenske Fæstninger.**

I Ribe var der samtidigt med Krigserklæringen bleven holdt Mandtal over Borgervæbningen. Kun for de 2 Fjerdinger ere Listerne bevarede: for S. Hans Fjerding bestod Mandskabet af 114 Mand foruden en Sergent, en Korporal og 5 Gefrejdere, i sidste Fjerding af 67 Mand med samme Antal Underofficierer. Foruden Underofficiererne vare 126 Mand bevæbnede både med Skydevåben og Degen; af de øvrige havde 1 et Slagsværd,

---

[1]) En Beretning om disse findes i „(Fynske) Aktst." II, S. 145 fl.

20 Pikker, 4 kun Øxer og 10 intet Våben. De 2 øvrige Fjerdinger må have haft omtrent samme Styrke, så at hele Væbningen har udgjort henimod 400 Mand. Den 21de og 22de Juli holdtes Mønstring, den første Dag over det egentlige Borgerskab, den anden over de unge Karle. — Byen synes dog ikke dennegang at have tænkt på nogen virkelig Modstand mod Fjenden, således som ved forrige Krig. Da derfor de første Svenske, en Ritmester med 2 Mand, d. 19de Avgust viste sig foran Byen, lod man dem ikke alene fredelig komme ind, men betalte endogså Ritmesteren på hans Forlangende 200 Rdl. — Den 21de Avgust ankom Oberst (Fabian?) Lübecker[1]) til Byen med 100 Ryttere; sit Mandskab lod han blive udenfor Byen, men begav sig selv ind i den med nogle Officierer og bevægede Borgm. og Råd til at drage med sig til Gottorp, hvor den svenske Konge fortiden opholdt sig hos Hertugen, som var hans Svoger; der skulde de underhandle om den Brandskat, som Byen skulde betale.

Byen besættes af Fjenden. Brandskat m. m.

Foreløbig pålagdes der Byen kun en stor Madskat, som strax skulde sendes til Lejren, hvorimod Kongen gav Byen et Beskjermelsesbrev, som tillod Borgerne at søge deres Næring ligesom i Fredstid; men d. 2den Septbr. indfandt Oberstlöjtnant Georg Lybecker og en Krigskommissær Jakob Gulheim sig her i Byen. Den Første forblev her i længere Tid som Kommandant, og den Sidste opholdt sig her, sålænge Jylland var i Svenskens Hænder. Strax ved Ankomsten pålagde de Byen en Brandskat af 3000 Rdl. Samtidig fik Biskoppen i Ribe, Hr. Peder Kraglund, en Skrivelse fra den svenske Krigs-Kammerpræsident, Lavrids Flemming, om, at alle Provster og Præster skulde indsende en Fortegnelse over Gårde og Bol i deres Sogne, og at alle Bønder såvelsom Borgere skulde tilholdes at blive ved deres Huse, da der ingen Overlast skulde ske dem. Biskoppen erhvervede

---

[1]) Jeg er dog ikke ganske sikker på, at denne Oberst Lybecker er forskjellig fra den nedenfor nævnte Oberstlöjtnant af samme Navn.

også et Salveguardebrev for Stiftets Gejstlighed, underskrevet af den svenske Konge selv d. 2den Septbr. i Lejren for Frederiksodde (nu Fredericia). Fjenden holdt overhovedet god Mandstugt; men foruden de først forlangte 3000 Rdl. måtte Ribe By i Månederne Oktober til Marts betale 1000 Rdl. månedlig, så at der ialt udredes til Fjenden 9000 Rdl. foruden den ovennævnte Madskat, der, såvidt man kan se, leveredes i 4 Terminer fra Avgust til Oktober 1657 med omtr. 43,000 Pd. Brød, 336 Td. Øl foruden 300 Dr. til Øl, 81 Td. Salt og 50 Dr. til Salt. Dertil kom Omkostningerne ved Indkvarteringen, som vistnok ikke vare overvættes store for de Private, da den fjendtlige Besætning i Almindelighed ikke synes at have været stor, men derimod faldt med en betydelig Sum på Byens Kasse. Borgm. og Råd havde næmlig akkorderet med Lambert Baggesen, en Broder til de tidligere omtalte Baggesen'er, om, at han skulde modtage fjendtlige Officierer i sit Hus, navnlig af de höjere og af dem, som kom her på Gjennemrejsen eller for en kortere Tid. Således lå f. Ex. Oberstlöjtnant Lybecker og Kommissær Gulheim i Kvarter hos ham under hele deres Ophold her i Byen, den Første med sin Hustru og et Tjenerskab af 7 til 9 Personer, den Anden med 4 Tjenere. Han havde god Plads, da han ejede og bebode Porsborg på Hjörnet af Stenbogade og Torvet. For de 2 daglige Hovedmåltider, Middag og Aften, beregner han sig 10 Sk. l. for hver af Herskabet og 5 Sk. l. for hver af Tjenerskabet (senere 12 og 6 Sk.). Andre Måltider opføres ikke. Betydelig er Udgiften til Vin, navnlig i Begyndelsen; i den senere Tid synes Lamb. Baggesens Kjelder at være bleven tömt, så at de Fremmede have måttet forsynes på anden Måde. Ialt beløb hans Regning sig indtil d. 31te Juli 1658 til 1388 Rdl. 25 Sk. l. Først da forlod næmlig de sidste Svenske Byen, uagtet Freden allerede var sluttet d. 26de Februar, og Fjenden til d. 1ste Maj skulde have forladt Landet.

Idetmindste fra April Måned af havde Svenskerne samlet en stor Del af deres Styrke i denne Egn, som man ser af en kongelig Skrivelse af d. 25de April til

Lensmændene på Riberhus, Koldinghus, Lundenæs og Bøvling om, at de skulde sørge for, at Bønderne i deres Len gjorde en så stor Tilførsel som muligt til Ribe-Egnen, hvor den svenske Hær forsamledes, for at denne Egn ikke skulde blive helt ødelagt, og de fjendtlige Ryttere foranlediges til at furagere på egen Hånd.[1]) — Den 24de Maj kom den svenske Generallöjtnant Horn hertil og forblev her i 6 Uger, under hvilke han var indlogeret hos Byens rigeste Mand, Bagge Baggesen (en fjerde Broder til de tidligere nævnte af dette Navn). Hans Vært beregner Udgiften herved til 150 Rdl.

Krigen udbryder påny, og Byen besættes atter af de Svenske.

Som bekjendt, brød den svenske Konge strax derefter Freden påny, og allerede d. 13de Avgust kom en svensk Afdeling igjen til Ribe, hvor den synes at have opsnappet nogle danske Soldater; den lagde fremdeles Beslag på Toldkassen, og de Borgere, som stode tilbage med Told for indførte Varer, måtte strax udrede den. Det blev nu pålagt Byen at betale Ugepenge, som det synes, 200 Rdl. ugentlig, som udrededes 9 Gange, skjönt den fjendtlige Besættelse ikke varede så længe. Nu nærmede sig næmlig de brandenborgske, kejserlige og polske Tropper, som kom Danmark til Hjælp imod den fælles Fjende. Förend Svenskerne römmede Byen, afpressede en Major Sigler den dog endnu d. 24de Septbr. en Brandskat på 1000 Rdl. foruden „et stort Parti Varer“, for at den skulde være fri for „Plyndring, Brand og Møllers Ruinering“. Oberstlöjtnant Lybecker glemte ikke sig selv ved denne Lejlighed; han betingede sig 92 Alen fint Klæde til en Værdi af 204 Rdl., som Bagge Baggesen leverede ham, og et Oxehoved af den bedste franske Vin til 20 Rdl. Sigler fik 2 Oxehoveder, som dog vare af en lidt simplere Sort.

De Allierede og Ydelserne til dem.

Den 4de Oktbr. ankom de første allierede Tropper her til Byen og efterfulgtes snart af flere. De Fremmede måtte naturligvis underholdes af Landet, og i Oktober pålagde Kurfyrste Frederik Vilhelm af Brandenborg,

---

[1]) Jy. Tegn. — Smlg. P. W. Becker: „Samlinger“ osv. I, S. 408.

som havde Overkommandoen over samtlige Allierede, Ribe By den første Kontribution på 2000 Rdl., der skulde udredes i 2 Terminer hurtigt efter hinanden. Borgm., Råd og 24 Mænd lignede derfor d. 28de Oktbr. 8 sl. Dr. på hver Skattemark, og d. 3die Novbr. ligeså Meget; navnlig den første Skat skulde Yderne strax betale. — Den 23de Decbr. kom Kurfyrsten selv hertil og opslog sit Hovedkvarter her i Byen for 5 Uger. Rimeligvis har han bot hos Rådmand Jørgen Hansen (Ostindiefarer); thi til dennes Datter Marine vare han og Fyrsten af Anhalt[1]) d. 9de Januar Faddere; dog lode de begge møde for sig, den Første ved sin Fodermarskalk, den anden ved en Kapitain. — Jørgen Hansen ejede og bebode det nuværende Hus-Nr. 12 på Mellemdammen; men den nuværende Bygning bærer Årstallet 1761 og er vel altså yngre. Samtidigt med Kurfyrsten havde den kejserlige General, Grev Montecuculi, sit Kvarter her i Byen. Den største Del af deres Tropper synes uagtet den ublide Årstid at have ligget i en Lejr udenfor Byen, som nævnes nogle Gange, og om hvilken Adjunkt Adler med nogen Grund formoder, at den har været ved Vilslev og Jedsted, en Mil nordenfor Byen ved Kongeåen. I denne Lejr undertegnedes d. 21de Januar 1659 en Overenskomst mellem Kongen af Danmark og Kurfyrsten

---

[1]) En Fyrste af Anhalt, som vel må være den samme som denne, havde forresten været Jørgen Hansen en dyr Gjæst. Han havde nemlig opholdt sig her i Byen under den svenske Besættelse, fra den 10de April til den 3die Juli. Han må dog ikke have hørt til den svenske Hær; thi han havde ingen Indkvarteringsseddel kunnet få af Magistraten, men havde indkvarteret sig selv hos Jørgen Hansen, hos hvem han i 3 Måneder fortærede for 353 Rdl. 2 Mk. Ved hans Afrejse i Juli havde hans Vært beklaget sig for ham over, at der var påløbet megen Extra-Udgift, som han ikke kunde sætte på Byens Regning, og Fyrsten havde da ladet ham udbetale 120 Rdl.; men da Jørgen Hansen senere søgte sin øvrige Regning betalt af Byen, vilde denne ikke anerkjende hans Fordring, og det hjalp ikke, at han beråbte sig på, at det ikke havde været ham muligt at modsætte sig Fyrstens Forlangende.

om den Bistand, som den Sidste skulde yde Danmark.[1]) — Biskoppen erhvervede, ligesom tidligere af den svenske Konge, således nu både af Kurfyrsten og af Montecuculi Beskyttelsesbreve, dat. d. 28de Decbr., ved hvilke Gejstligheden fritoges for Kontribution, Indkvartering og al anden Krigsbyrde, for ikke at tale om Røveri og Plyndring.

Sålænge Hovedkvarteret var her i Byen betalte Byen ingen Kontribution; men fra Februar Måned af blev den anvist den kejserlige Oberst, Grev Strudt (el. Strodtj) til Vinterforplejning, og der blev pålagt den en Kontribution af 2500 Rdl. Den første Termin heraf, 1500 Rdl., blev lignet den 8de Februar i Forening med Udgifterne til den ugentlige Forplejning af „Hauptmann“ Ferdinandi, som var Kommandant og Salveguarde i Byen,[2]) samt til Byens Breve og Privilegier, som skulde indløses fra det kurfyrstelige og kejserlige Kancelli, m. m. Der skulde dennegang betales 12 Rdl. af hver Skattemark, og det inden den 18de Februar. Til den anden Termin, 1000 Rdl., tilligemed Andet lignedes der den 7de Marts 10 Rdl. på hver Skattemark, at erlægge inden d. 20de. Den 9de April lignedes der atter 4 Rdl., d. 2de Maj 8 sl. Dr. pr. Skattemark til Kommandanten og andre Officierers Forplejning, Vognægter og andre Udgifter; begge Gange hedder det, at Skatten skal erlægges strax. — Derefter blev Byen assigneret til General (Feltmarskalk) Sparres og General-Felt-Töjmester Dørflings Regimenter. Til disse fordredes Natural-Leveranser; i Slutningen af Maj findes således leveret 150 Td. Øl, i Juni og Avgust omtrent 44,000 Pd. Brød foruden 170 Dr., for hvilke der nok var kjøbt Brød og Øl. Noget heraf var dog også leveret til danske Tropper. Men istedetfor en Del af den oprindelig forlangte Proviant fordredes der senere Penge, og hertil lignedes da i Juni 10 sl. Dr., i Juli 8 Rdl. og i Avgust endogså 12 Rdl. på hver

---

[1]) Holberg: „Danm.-Hist.“ III, S. 364. — [2]) Han var indkvarteret hos Lambert Baggesen, men fik Natural-Forplejning leveret af Byen.

Skattemark; den sidste Skat skulde udredes inden 3 Dage.

Den 7de Septbr. fik Byen et ubehageligt Besøg af polske Tropper under Oberst Kasimir Piasezynski, som på den Tid var Øverstkommanderende for de polske Hjælpetropper og i November Måned faldt i Slaget ved Nyborg; den 24de Septbr. måtte der i den Anledning lignes 10 sl. Dr. foruden 4 Skp. Rug og 3 Skp. Malt på hver Skattemark, dels til Polakkerne, dels til andre store Udgifter, og denne Skat skulde udredes uden Ophold. Fra September af var Byen forøvrigt af den danske General-Krigskommissair Otto Povisch anvist Generalvagtmester Quast, en Brandenborger, til Underholdning af hans Regiment, hvortil der så atter den 5te Oktbr., 29de Oktbr. og 14de Decbr. måtte lignes 10 sl. Dr. hver Gang for de 3 Måneder September, Oktober og November. Kontributionen har rimeligvis været 1000 Rdl. månedlig. — Hermed ophøre endelig Udgifterne til de allierede Tropper for Ribe Bys Vedkommende, hvorimod der kommer mindre Udgifter til danske Officierer og Soldater. — Allerede i Maj 1659 havde Svenskerne måttet rømme Jylland, i November samme År gik Fyn tabt for dem ved Nederlaget ved Nyborg; men først i Maj 1660 sluttedes Freden.

De Alliere-des slette Optørsel.

De allierede Tropper, især vel Polakkerne, men også Brandenborgerne og de Kejserlige, havde huseret forskrækkeligt i Landet, ikke mindre i denne Egn end i andre. Selve Byen led dog mere ved de store Kontributioner end ved egentlig Plyndring og Voldsgjerninger, skjönt Klager over sådanne ikke mangle. Det hedder således i et Tingsvidne: „Brandenborgerne, Polakkerne „og Andre, som desværre havde bemægtiget sig Husene, „gik på Lofterne, tog, hvad dem lystede, og hvo som „Noget kunde beholde, måtte det med en Foræring over „den anden dyrt nok kjøbe. — Vi, som havde lånt Bøn„derne[1]) Husrum, ere af Brandenborgerne og Polakkerne

[1]) Disse vare næmlig, som vi siden skulle se, i stor Mængde flygtede ind i Byen, hvor der dog var langt större Sikkerhed for Liv og Ejendom end på Landet.

„således blevet angrebet og medfaret, at vores Eget er „tilligemed Andres, hvorpå de ingen Undersked gjorde, „blevet os berøvet og hentaget.“ — En Mand i Ribe skal engang være kommen i Håndgemæng med en Polak og have gjort ham nogen Skade. Da nogle andre Polakker kom til, flygtede Manden ind i Bispegården; men Polakkerne huggede med deres Pallasker således i Døren, at man måtte lukke op for dem. De søgte nu hele Huset igjennem; men Manden var imidlertid sluppen ad en Låge fra Bispegården ind i Kirken og havde taget sin Tilflugt ovenover Hvælvingerne, hvor han måtte holde sig skjult i nogle Uger.[1]) — Mag. Sören And. Vedels Enke klagede 1661 over, at Brandenborgerne havde nedbrudt et af hendes Huse, og at hun havde lidt meget ved Markgreven af Badens hårde og strenge Indkvartering; hans Opførsel var bleven anmeldt for selve Kurfyrsten, og Byen havde lovet hende Erstatning, uden at hun hidtil havde fået nogen. — Lambert Baggesen, som havde haft den store Indkvartering på Byens Vegne, klager på sin Regning over, at Utalligt var bleven bortstjålet fra ham; Kapitain Ferdinandi havde således ved sin Afrejse medtaget den Sæng (ɔ: de Sængeklæder), som han havde ligget i. Den polske Oberst Casimirus afpressede selv senere hen hans Enke (han selv døde 1659) 6 Dukater, ligesom Oberstens Hovmester og Kvartermester afpressede hende 8 Rdl.

Hvor vildt det end gik til, kunde det dog undertiden lykkes Landets Börn at hævde deres Ret ligeoverfor de fremmede Soldater, som man ser af følgende Historie: Peder Byrgesen, en Svigersön af Borgmester Hans Friis, var Ridefoged i Riberhus Len og tillige Provstiskriver for Vardsyssel og bode i Hillerslev. I Krigens Tid havde han givet endel Gods og deriblandt 3 Diamantringe til Værdi af 90 Rdl. i Forvaring til sin Sognepræst, Hr. Sören Pedersen i Jandrup, rimeligvis fordi der var tilsagt Præsterne og deres Gårde en særegen Beskjærmelse, som dog ingenlunde ydedes dem;

---

[1]) Således fortæller Gjessing i sine „Jubellærere“ I, S. 305 fl.

men Godset var en Nat ved Nytårstid 1659 blevet bortstjålet af nogle brandenborgske Ryttere. Det opdagedes, hvem Tyvene vare, og ved at henvende sig til den brandenborgske Generaladjudant Osten lykkedes det Peder Byrgesen at få 500 Rdl. i Smykker og Penge tilbageleverede. De 3 ovennævnte Ringe havde de dog solgt til en Guldsmed i Ribe, som igjen havde afhændet dem med en Fordel af 34 Rdl., som han 1662 af Borgm. og Råd dömtes til at betale Peder Byrgesen. Guldsmeden ytrede i den Anledning for Retten: „Her kom både „mange Øxen, Heste, Kjør, Rustvogne fulde af Kobber, „Messing, Klæder, Sængklæder, Sølv, Perler og andet „Mere, som Byen vel muligt står ilde skrevet for; selv „havde han aldrig kjøbt Andet end de 3 Guldringe". Denne Ytring synes at vise, at Adskillige i Ribe have gjort sig en Fordel ved at afkjøbe Soldaterne deres Røverkoster, og at Byen har været noget berygtet derfor.

Pest. Til de øvrige Ulykker i Året 1659 kom også en pestagtig Sygdom, som anrettede forfærdelige Ødelæggelser. Den var en naturlig Følge af den Nød og Elendighed, som herskede allevegne, især på Landet. I Hadersslev Amt skal der i de 2 År 1658 og 1659 ikke være død mindre end 28 Præster, de fleste af Pesten; ikke mindre rasede den flere Steder nordpå, hvor således i Grimstrup, Årre og Billum Sogne omtrent Halvdelen af Befolkningen døde.[1]) Som allerede bemærket (S. 404), fandtes der i de större Byer en noget större Sikkerhed mod Plyndring og Vold end på Landet, og dette bevirkede, at en stor Del af Landbefolkningen søgte ind til dem; således også i höj Grad til Ribe; men en sådan Sammenstimlen i Byen af Mennesker, der for en stor Del manglede det Nødvendigste, måtte naturligvis fremme Sygdommens Udbrud også her på Stedet. Terpager siger, at Sygdommen, som bestod i den såkaldte Sprinkelsyge (Petechialfeber), udbrød d. 9de Juni; rettere sagt, indtraf på denne Dag de 2 første Dødsfald af den. I de

---

[1]) Se Adler i Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1838 S. 83 fll. og for 1848, S. 49.

Optegnelser her fra Byen („efter Frands Nielsens skrevne Bog"), som ere anførte et Par Gange tidligere,[1]) siges der om denne Pest Følgende: „Anno 1659 in Junio „blev antænd en meget heftig siugdom her i byen af en „hidsig sprinkel, hvoraf mange godt folk hendøde, i sønder- „lighed fattige forjagede bønder folk, som vare fordrevne „af de umilde fremmede gjæster. Saa det var ælendigt „at se paa, hvor mange af dem lå syge paa gaden oc „døde i lige maade paa gaden. Omsider blev forordnet „Plads i S. Peders Kirke." — I nogle andre Optegnelser af en anden Samtidig i Ribe, Jakob Rasmussen Holst[2]) omtales Sygdommen på følgende Måde: „Anno 1659 „fra d. 9. Juni oc til d. 28. Oktob. døde her i Ribe over „900 Mennesker, der foruden nogle 1000 bønder, som „var høt (flyttet) til byen for Fienden." Derefter opregnes 99 mere mærkelige Personer af Byens Indvånere, som vare døde af Pesten, med Angivelse af deres Dødsdag. Det er altså fra disse pålidelige Optegnelser, at Terpagers Angivelser i „Ripæ Cimbr." (S. 729) skrive sig.

Omtrent ved den 1ste Juli havde Sygdommen taget stærkt Overhånd, så at man besluttede at gribe til kraftigere Forholdsregler imod den. Det var tilvisse noget sent; men man må betænke de overordentlig trykkende Forhold, under hvilke Byen befandt sig på Grund af Krigen og de store Kontributioner. Den 5te Juli samledes de i Byen tilstedeværende Kapitelsherrer med Borgmestere og Råd og vedtoge at udsende en Kollektbog med følgende Opfordring:

„Til den godhiertige Læsere. — Eftersom dag- „ligen for öyen seeis her i Riberby oc menighed den „meget sørgelige tilstand som io længer oc meere „tager offuerhand, ey alleene med wtallige landflyt- „tige (!) og fordreffne fra huus oc hiem, oc ald for- „nuffue berøffuede, som hid tage deris tilfluct, men „synderlig paa mange, som paa gaderne oc for dö- „rene allevegne i störste ælendighed ligge, nogle af

---

[1]) Efter Terpagers Excerptbog i Kristiania. — [2]) Findes sammesteds.

„hunger oc tørst forsmectede, andre syge og døde „iblandt hin anden. Da paa det samme ælendige „syge mennesker med nogen fornøden vederquegelse „kunde forsiunis, de døde til Jorden, viidere infection „oc wleilighed at forekomme, betimeligen bestædis: „Er samtyct oc for godt anseet, udi saadan sørgelige „occasion en huer, geislige (!) og verdslige, som Gud „endnu nogenledis haffuer forskaanet, oc med nogen „middel velsignet vdi denne bye oc meenighed at „besøge, at en huer vilde aff en Christelige condolendtz, „ligesom Gud giffuer oc skiuder en huer i sinde, „med en frivillige almysse komme saadanne ælendige „Christi lemmer til hielp, oc samme sin frivillige „Christelige allmysse vdi hos følgende liden bog ind- „tegne, eller indtegne lade, saa samme collect oc „allmysse med fordeligste Borgemester oc Raadt „kunde tilstillis, oc forbemelte ælendige Mennisker „her efter fra gaderne, godt folchis dörre, kirchernis „omgange oc vaabenhuuse fraholdis, oc efter god „ordre bequemmeligen paa sine tilforordnede steder „saaviit muligt forsiunis. Saadant vil den ævige „barmhiertige gud, som efter sine hellige ord oc „wtejlbare forjettelser iche vil haffue en kaald vands- „dryp som giffuis vdi hans naffn, wbelönnit, en huer „som i disse megit vanskelige oc bedröffuelige tider „tager sig den nödtörfftige til, rigeligen og nåde- „ligen igien belönne. Och hermed befalis en huer „under den Höystis beskermelse, han affvende fra „denne bye og meenighed, oc fra disse riger oc lande „saavel smidtsomme sygdomme, som anden offuer- „hengende straff oc plage for sit allerhelligste naffn „skyld. Amen.[1])

Ifølge denne Opfordring tegnedes ialt 279 Dr. 2 Mk. 9 Sk. (foruden omtr. 5 Dr., som ikke indkom) tildels med udtrykkelig Antydning af, at det var et første Bidrag. Gejstlighedens Bidrag er 30 Dr. 1 Mk. 13 Sk.,

---

[1]) Rådh.-Ark. i Pakken I. 4.

som Biskoppen påtog sig at indsamle. Blandt de øvrige Bidragydende forekommer Adelsmanden Hans Hardbo til Nielsbygård, som muligvis også havde søgt Tilflugt her i Byen. Samtlige unge Karle gave, efter at have holdt et særligt Møde i den Anledning, den tarvelige Sum 2 Mk. 5 Sk. En Mand i Tved giver et usædvanlig stort Bidrag, næmlig 40 Dr., måske Bødepenge. En Mand vil foruden Penge hver Gang give en Fjerd. Øl. — Den anden Indsamling foretoges i Begyndelsen af Avgust og indbragte 129 Dr. 1 Mk. 6 Sk. og 2 Td. Øl, hvorhos „der Herr Fendrich Commandant Siekermann“ skjænkede en Ko. — Den tredie Indsamling d. 29de Avgust gav 76 Dr. 8 Sk., den fjerde 1ste Oktbr. 54 Dr. 3 Mk. 2 Sk. — Indtægten tog altså betydeligt af; men Sygdommen var også aftaget samtidigt.

For også at skaffe åndelig Trøst til de mange Landboere, som opholdt sig i Byen, under deres Elendighed og Sygdom, sammenkaldte Biskoppen d. 7de Juli de Landsbypræster, som ligeledes opholdt sig her, fordrevne fra deres Hjem, og forlangte af dem: 1. at enhver af dem vilde forfatte en Fortegnelse over dem af deres Sognefolk, som ligeledes opholdt sig i Ribe, — 2. at enhver af dem vilde betjene sine syge Sognefolk med Sakramentet og begrave de Døde iblandt dem, — 3. at der hver Onsdag blev holdt en Gudstjeneste i S. Kathrine Kirke for de fordrevne Landboere, hvor da også Alterets Sakramente kunde blive uddelt imellem dem. — De erklærede sig alle villige hertil og lovede fremdeles, at hvis nogen af dem skulde gjöre en Rejse til sit Hjem, vilde han træffe Aftale med en af sine Herredsbrödre om at betjene de Syge af hans Menighed i hans Fraværelse. — Froprædikens-Prædikanten ved Domkirken, Hr. Albret Jørgensen, havde lovet at stå Sognepræsten og Kapellanen ved samme Kirke bi med at betjene de syge Landboere, som ikke havde deres Sognepræst på Stedet. — Ved denne Forhandling vare 14 Landsbypræster tilstede, hvilke altså alle dengang opholdt sig som Flygtninge her i Byen, nemlig de fra Lintrup, Hjortlund, Hygum, Gram, Nustrup, Höjerup, Spandet, Andst, Lejrskov,

Malt, Føvling, Vejen, Åstrup og Gjørding.[1]) — En, som ikke var tilstede ved Mødet, men fra anden Side vides at have opholdt sig det År i Ribe, var Præsten i Østerlinnet.

Sygehus i S. Peders Kirke.

De indkomne Penge bleve anvendte til at indrette S. Peders Kirke til et Sygehus og til at forpleje de Syge der. Indretningen var vistnok meget tarvelig. Kirkens vestlige Indgang blev tilspærret med Græstørv, og der indkjøbtes 2 Tylter Deller (Brædder), hvoraf der forfærdigedes Sængesteder. Endel sådanne og andet Fornødent har dog rimeligvis været i Behold fra 1654 (se S. 397). Til Forstander for Hospitalet antoges en Nis Ullerup, til hvem Kollektpengene efterhånden udbetaltes, og hvis Regnskab er bevaret. — Allerede d. 8de Juli kunde Sygehuset tages i Brug, og de Syges Antal var i Tiltagende indtil d. 15de samme Måned; fra d. 17de begyndte det allerede at tage af. Således må man idetmindste dömme efter Indkjøbet af Øl og Brød, som på de Dage, da det var störst, udgjorde 2 Td. Øl og Brød for 5 Dr. 1 Mk. 4 Sk. Da Brødet samme År vurderedes til 2 Sk. Pundet, indkjøbtes altså i de Dage, da Forbruget var störst, 170 Pd. Brød daglig. Hermed må vel et ligeså stort Antal Personer have kunnet bespises, når de Fleste vare syge eller døende. Kjød findes først uddelt fra d. 22de Juli af, da der efterhånden slagtedes 4 „Nød“ og 35 Får. For Indkjøbet af det ene Nød og Fårene findes ingen Udgift anført, så at de udentvivl ere skjænkede af goddædige Mennesker (se ovenfor om Fændrikkens Gave af en Ko). Derimod fik altid en Mand Betaling, ikke blot for at slagte, men også „syde“ Dyrene. Fra d. 2den Novbr. af kjøbes der kun for 1 Mk. Brød daglig, i December kun Øl og Brød for 2 Dr. i det Hele. Hvor stort de Dødes Antal har været, kan ikke ses med nogen Sikkerhed af Regnskabet. — Udgiften overskred Indtægten med 19 Dr. 12 Sk., som betaltes af „Gildens“ Penge.

Ligbærernes Traktement.

Den 30te Juli havde Magistraten udstedt følgende Anordning: Det var Skik at traktere Ligbærerne efter

[1]) Se O. Nielsen; Malt Herr., S. 120 fl.

Begravelsen med en Tønde Øl, undertiden også med Vin og anden Drik; for at forhindre sådant Fylderi og Drikkeri og unyttig Bekostning, havde Borgm. og Råd anset det for godt, og de 24 Mænd samtykt, at intet Traktement måtte finde Sted efter Begravelsen under Straf af 10 Rdl. til de Fattige i Sygehuset i S. Peders Kirke.

Dødsfald.

Af de 99 mere mærkelige Personer af Byens egne Indvånere, som Jak. Rasm. Holst anfører som døde af Pesten, døde de 10 i Juni Måned, 41 i Juli, 28 i Avgust, 9 i September og 10 i Oktober. Blandt de Bortrevne vare flere af Byens anseteste Mænd eller af deres Slægt; af 8 Rådmænd døde således ikke mindre end 6: Apotheker Johan Pouch, Karsten Olufsen, som tillige var kongelig Tolder, Lavrids Friis, Hans Vandel, Peder Gregersen og Johan Ratlev.[1]) Ligeledes døde Hans Vandels, Joh. Ratlevs og Peder Gregersens Hustruer, den Sidste samme Dag som hendes Mand, fremdeles Hans Vandels 72årige Moder, Maren, Enke efter Mag. Jens Vandel i Magstrup, og hans 21årige Sön, Mag. Jens Vandel, som var Student og nylig hjemkommen fra en Udenlandsrejse. Også Rådmændene Jens Jonsen Trellunds og Lavrids Baggesens Enker døde i denne Pest. — Af de 2 Borgmestre døde Peder Olufsen Roed d. 11te Avgust, og Dagen efter mistede den anden, Karsten Tønnesen, sin Hustru.[2]) Ligeledes døde både Byfogden, Klement Madsen, og Byskriveren, Anders Hansen, den Første tilligemed 2 Døtre, og den Sidste med sin Hustru. Af de 24 Mænd døde også en större Del. — Af den gejstlige Stand døde 2 Døtre af Kantoren i Kapitlet, Peder Lange til Kjærgård, Jomfru Vibeke og Jomfru Elsebe, en Sön af Biskoppen, næmlig Mag. Knud Pedersen Kraglund, 28 År gammel, som et halvt År iforvejen var bleven Præst i Vejle, fremdeles Præsten ved S. Kathrine Kirke, Mag.

---

[1]) Jep Povelsen Vilslev, som Adler også nævner, var allerede død i Efteråret 1658, og Lambert Baggesen var ikke Rådmand. — [2]) Den 6te Avgust var også Maren, Jesper Hansens, død, hvis Mand samme År blev Rådmand og næste År Borgmester i Ped. Ol. Roeds Sted.

David Fos, og hans Datter Karen, endelig en af Hørerne ved Latinskolen. Man ser heraf, at Sygdommen endogså i påfaldende höj Grad angreb de bedre stillede Samfundsklasser i Byen, og det er ikke umuligt, at den store Dødelighed i den höjere Borgerstand har bidraget en Del til Byens påfaldende Tilbagegang i den nærmest påfølgende Tid. — Hvad det samlede Antal af de Døde angår, kan det vistnok være rigtigt nok, at der døde over 900 af Byens egne Indbyggere; derimod er det dog måske noget overdrevent, at der skulde være død nogle Tusinde Mennesker fra Landet, som vare flygtede ind i Byen; Angivelsen herom synes også snarest at have Karakteren af et løst Skjön.[1])

Ligbærerlav.

Denne Pest gav Anledning til Stiftelsen af Byens ældste, endnu bestående, Ligbærerlav, det såkaldte Kompagnilav, der begyndte i December 1659 og vedtog sine Love d. 27de Maj 1660. Dets Bestemmelse var, at Medlemmerne skulde ledsage hverandre til deres sidste Hvilested og forblive i Kirken, indtil Gudstjenesten var forbi, hvorefter de skulde følge tilbage med til Sørgehuset; rimeligvis var det dog også Meningen, at Medlemmerne skulde bære den Afdøde til Graven. Et Ligklæde, senere flere og tildels kostbare, anskaffedes, dels til at lægge under Kisten, dels til at brede over denne, fremdeles en Sørgekappe, rimeligvis til Brug for Bedemanden. Lavet havde en Fattigkasse, af hvilken der uddeltes dels Begravelseshjælp, dels andre Understøttelser til fattige Medlemmer. Oprindeligt var det næppe Bestemmelsen, at Lavet skulde bære Lig for Betaling, eller dets Ligklæder udlejes til Andre; men efterhånden bleve begge Dele almindelige.[2])

Byens sørgelige Tilstand efter Krigen.

Om end enkelte af Borgerne kunne have gjort sig en lille Fordel under Krigen på den S. 406 antydede Måde, er det dog sikkert, at Ribe By i det Hele led overordentlig meget ved Krigen. Ifølge Adjunkt Adlers

---

[1]) Om Ribes Skjæbne i Krigstiden 1659—60 se Adler i Indb.-Skr. for 1838 og 1848. — [2]) Om dette Lav kan ses en Afhandling af mig i „Jy. Saml." I, S. 97—113.

Opgjörelse[1]) var Beløbet af de Brandskatter, Kontributioner og Rekvisitioner, som Byen måtte udrede i Krigens Tid, omtrent 27,000 Rdl. Hermed stemmer det godt, at efter Pengemesterens, Ib Friis's, Regnskab Byens Udgifter fra d. 7de Marts 1657 til d. 14de Decbr. 1659, såvidt de vare gåede igjennem hans Hænder, udgjorde 32,980 Rdl. 5 Mk. 7 Sk.[2]) Herved må bemærkes, at det må alene have været de extraordinære Indtægter og Udgifter i Anledning af Krigen, som vare optagne på dette Regnskab; thi for de ordinære Indtægter og Udgifter var der samtidigt en anden Pengemester, hvis Regnskab i Gjennemsnit for disse 3 År viser en Udgift af omtr. 900 Rdl. — Til den ovennævnte Udgift for Byens Kasse kom endnu for de Enkeltes Vedkommende de Leverancer, som de havde måttet gjöre i Natura, Omkostningerne ved Indkvarteringen og Tabene ved standset Næringsdrift, Tyveri og Røveri. Det viser sig også, hvorledes Evnen til at bære den umådelige Skattebyrde formindskedes under Krigen. Skatteansættelsen gik fra Året 1656 til Oktober 1659 ned fra 263 Mk. 8 Sk. til 175 Mk. 12 Sk. Ifølge Ib Friis's Regnskab beløb Skatteydernes Restancer sig i December 1659 til den meget betydelige Sum 8863 Rdl. 3 Mk. 1 Sk.

Ved Krigens Slutning var Tilstanden i enhver Henseende höjst sørgelig. — I hvilket Forfald de offentlige Bygninger vare komne, dels ved fjendtlig Ødelæggelse, dels ved Mangel på den fornødne Vedligeholdelse, viser et Syn, som Borgm. og Råd d. 19de Februar 1661 lode tage til Tinge over Byens Brøstfældighed: Sønderport med Broen kunde ikke repareres for under 400 Dr.; — hele Dammen (Dæmningen) fra Stampemøllen til Lustrup er fordærvet af Vandet og vil koste 4000 Dr. at istandsætte; — Teglgården, som er ruineret i Fjendetiden, kan ikke opbygges for under 1500 Dr.; — 2 Broer imellem Byen og Ribe Mark (nordenfor Byen) ville koste 100 Dr.; — Skibbroen, som er meget „ond", kan ikke opmures for under 2000 Dr.; — de 3 Møllebroer ere brøstfældige og ville

[1]) Indb. Skr. for 1638, S. 58. — [2]) Selve Regnskabet er ikke bevaret; men dets Resultat er indtørt i Regnskabs-Hovedbogen.

koste 300 Rdl.; — Nybro udenfor Nørreport er bortflydt ved sidste Vandflod tilligemed Jordbroen ved begge Ender og vil koste 500 Dr., ialt 8,800 Dr. Muligvis ere dog disse Brøstfældigheder med Forsæt vurderede temmelig höjt, for at vække Regjeringens Medlidenhed. — Det er naturligt, at under sådanne Forhold Privates lovlige Krav på Byen ikke kunde tilfredsstilles. Lambert Baggesens Enkes Regning var ved Krigens Slutning stegen til 2036 Rdl. 5 Mk. 13 Sk.; men Byen opstillede en Beregning over forskjellige Modkrav, der dækkede den störste Del af Fordringen. Ligeledes gik det flere Andre; de havde meget vanskeligt ved at få deres Fordringer anerkjendte og betalte. Byens Bestillingsmænd havde deres Lön tilgode for flere År, og Byens Bestyrelse undså sig ikke ved at nøde dem til at nedsætte deres Fordringer, for at få en mindre Del udbetalt; kun Præsterne tog Regjeringen sig af, så at Byen nødtes til at give dem fuld Betaling; men det kunde vare adskillige År, inden det skete. — Kongelige Skatter og Kontributioner vedbleve i de første År efter Krigen at være uhyre store, og Evnen til at udrede dem vedblev at være lige ringe; thi Handelen og den øvrige Næring vilde ikke indfinde sig pånу, men vendte sig andensteds hen, hvorfor Velstanden tog mere og mere af. Byen var vel uagtet mindre Svingninger i Virkeligheden stadig gået tilbage lige fra Reformationen af; stærkt havde Tilbagegangen vist sig efter den forrige Krig (1643--45). I en Erklæring på et Andragende fra Byen af 26de April 1654 siger Lensmanden, at Byen siden sidste Krig var kommen meget tilagters, idet Kjøbmandsskab, Håndtering og Næring var meget ringere end för.[1]) Men efter denne sidste Krig blev Faldet hovedkulds. Jeg vil i den Henseende blot anføre, at Skatteansættelsen, som i Oktober 1659 endnu udgjorde 175 Mk. 12 Sk., 1667 var sunken ned til omtr. 82 Mk.

1660. Rigsdagen.

D. 8de Septbr. 1660, halvfjerde Måned efter Fredsslutningen, sammentrådte i Kjøbenhavn den mærkelige

[1]) Kanc.-Indlæg.

Enevoldsmagten indføres.

Rigsdag, ved hvilken Danmark forandredes fra et meget indskrænket Valgrige til det mest uindskrænkede Arverige. Ribe Bys Afsendinge ved denne Rigsdag vare dens 2 Borgmestere, Karsten Tønnesen og Jesper Hansen. På Stiftets Gejstligheds Vegne mødte Biskop Kraglund tilligemed 2 Provster, og desuden særlig på Kapitlets Vegne 2 af dets Medlemmer, den kongelige Sekretær Erik Krag og Medikus, Dr. Ludvig Pouch.[1]) — 2 af disse Mænd, K. Tønnesen og L. Pouch, spillede en ikke ganske ubetydelig Rolle paa Rigsdagen. Da således d. 5te Oktbr. ved en privat Sammenkomst hos Biskop Svane nogle Deputerede af Gejstligheden og Borgerstanden traf Aftale med den kongelige Kammerskriver, Kristofer Gabel, om at fremkomme med et Forslag om at tilbyde Kongen Arveregjeringen, var K. Tønnesen en af dem, som forud skulde indvies i denne Plan, og da d. 13de næstefter, samme Dag, som Arveregjeringen virkelig med alle Stændernes og Rigsrådets Samtykke var bleven overdraget til Kongen, denne nedsatte en Kommission af 20 Mænd af de forskjellige Stænder, som skulde gjöre Forslag om denne Sags praktiske Gjennemførelse, vare både L. Pouch og K. Tønnesen blandt disse Mænd. Fra dem var det så, at (efter Hoffets Indskydelse) det videregående Forslag udgik, at den strenge Håndfæstning, som Kongen havde måttet underskrive ved sit Valg, skulde kasseres, og at det skulde overlades til Kongen selv at give Riget en ny Grundlov. Heri måtte Adelen og Rigsrådet samtykke, enten de vilde eller ikke; men, som bekjendt, benyttede Kongen sig af denne Myndighed således, at han forbeholdt sig al Magten, et Udfald af Sagen, som vistnok kun få af Rigsdagens Medlemmer havde tænkt sig eller ønsket. — Ludvig Pouch var overhovedet en af dem, som stadig optrådte på Kapitlernes Vegne. Han har neppe været nogen Ven af Adelen, da han med

---

[1]) Denne var en Sön af Apotheker Johan Pouch (se S. 267 fl.) og var bleven Medikus 1647. Hans Virksomhed her i Byen falder mest i en senere Periode, hvorfor hans Levned ikke skal blive behandlet udførligere her.

Forkjærlighed har optegnet de hovmodige Ytringer, som Enkelte af Adelen under Forhandlingerne lode falde. Han har næmlig den Fortjeneste, at han har samlet en Del Aktstykker til denne Rigsdags Historie og tilföjet enkelte Oplysninger.[1])

Lensmænd: Gregers Krabbe.

Der står nu tilbage at omtale de Mænd, som omtr. siden 1625 (se S. 301 fll.) havde beklædt betydeligere Æmbedsstillinger her i Byen. — Af Lensmændene er Hr. Albret Skeel den Sidste, som vi allerede have omtalt. Da han var død i April 1639, fik Gregers Krabbe til Torstedlund Lenet. Denne meget ansete Mand var født 1594, havde i sin Ungdom tilbragt mange År i Udlandet og havde derefter tjent både i Kancelliet og i Krigen. Siden 1628 havde han været Lensmand på Hindsgavl. Hans Lensbrev på Riberhus er udstedt d. 14de Maj 1639 og lyder på samme „Genant“ som Albr. Skeels Lensbrev af 1601, medens det med Hensyn til de andre Bestemmelser stemmer overens med Albr. Skeels Lensbrev af 1617 (se S. 302 fl.). Kort efter blev han Medlem af Rigsrådet og fik nu under 7de Juni 1640 sit Genant forøget til 742 Dr. Kur. (à 80 Sk. d.), 10 Læster 6 Ørt. Rug, 12 L. 6 Ø. Byg, 12 L. Havre, 14 Td. Smör, 267 Brændsvin, 75 Får, 75 Lam, Gjæs, Hvilling og Skuller som forhen. Af den uvisse Indtægt i Riberhus Len skal han have Halvdelen, i Møgeltønder Len Tiendedelen, og tjene med 12 „gerust“ Heste. — Ved et tredie Lensbrev af 31te Maj 1646 forandredes Vilkårene fuldstændigt, idet han nu fik Lenet på Afgift af 5730 Rdl. årlig, foruden at han skulde tjene med det samme Antal Heste som hidtil. Denne Forandring var neppe til Fordel for Lensmanden; thi Kristian den Fjerde søgte i sine sidste År at skaffe Kronen större Indtægt af Lenene. Frederik den Tredie gav ham derfor også i Avgust 1648 et nyt Lensbrev, som atter lyder på Genant og fastsætter omtrent samme Vilkår som det af 1640. —

---

[1]) Bevarede i det st. kong. Bibl., „ny kong. Saml.“ Fol., Nr. 649. Se Suhms „Nye Saml.“ II, 2, S. 115 fll. og „Da. Saml.“, 2de R., II, S. 92.

Kristian d. 4de havde hyppig benyttet ham som Sendebud til fremmede Lande; hans Efterfølger viste ham sin Tillid ved 1651 at udnævne ham til Statholder i Norge, hvor han døde 1656. — 1648 var han bleven Ridder.

Af et Par Steder i Byens Tingbøger for 1646 og 1649 ses det, at han selv ejede et Skib, på hvilket han sendte sine Øxne til Holland, og var Medreder med Ribe Borgere i andre Skibe. Hans Gavmildhed mod de Fattige var storartet ligesom hans Formands; for 1640 var hans Bidrag til det frivillige Fattigvæsen 150 Dr., for 1641 endogså 300 Dr. — Af Tingbogen for 1647 ses, at han dengang bode på Korsbrödregård; der bode også hans Eftermand og vistnok også de følgende Lensmænd tilleje, efterat Slottet i Krigen 1643—45 var blevet således ødelagt, at det ikke mere kunde tjene til Beboelse. — Han og hans anden Hustru, Fru Dorthe Då, med hvem han havde Bryllup 1645 (hans første Kone var død, förend han kom til Ribe), stode i et meget venskabeligt Forhold til Biskop Monrad og hans Familie; da både Lensmanden og Biskoppen og begges Hustruer 1650 vare i Kjøbenhavn, og Biskoppen pludselig døde der, kom Adelsfruen til Bispinden og var, som dennes Sön fortæller, „i 3 Nætter kontinuerlig ved min Moders Sæng og tjente hende, som hun kunde været hendes Pige.“[1]) — Den Iver, med hvilken han forfulgte Hexe (Maren Splids og hendes formentlige Medskyldige), må vel mere lægges dels Kongen, dels Tiden end ham selv personlig til Last.

Mogens Sehested.

Hans Efterfølger var Hr. Mogens Sehested til Holmgård (i Møborg Sogn). Han var født 1598, var i sin Ungdom en Tid i Huset hos den lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm, gjorde gjentagne Udenlandsrejser, først for sin Uddannelses Skyld, derpå i Følge med kongelige Personer eller Sendebud, mistede 1629 på et Søtog mod Wismar sin höjre Hånd og havde derpå forskjellige Forleninger. 1648 blev han Ridder og 1651 forflyttet fra Bøvling Len til Riberhus. I Lensbrevet

[1]) Joh. Monrads Autobiogr., S. 7. 10.

tillægges der ham et Genant af 600 Dr. Kur. og forøvrigt det Samme, som Albr. Skeel havde fået 1601. 1655 blev han efter egen Anmodning forflyttet tilbage til Bøvling, da hans Svaghed,[1]) som han selv mente, ikke tillod ham at bestyre Riberhus Len, hvorved han måske tænkte på den truende Krig med Sverrig. Om hans Omhyggelighed som Æmbedsmand synes det at vidne, at alle de Erklæringer på Ansøgninger til Kongen, som han har afgivet i sin Egenskab af Lensmand på Riberhus, ere skrevne med hans egen Hånd. — Han døde d. 15de Februar 1657 på sin Gård Holmgård, efter på sit Yderste at have givet sig selv det Skudsmål, at han aldrig havde samlet Gods med Urette eller til sin Næstes Skade. Ved hans Begravelse d. 13de Marts i Viborg Domkirke holdt Biskop Kraglund i Ribe Talen, som haves trykt.

Otte Krag. Otte Krag til Voldbjerg i He Sogn var født 1611. I sin Ungdom havde han studeret såvel hjemme som i Udlandet og ved Universitetet i Padua gjort sig bemærket ved sin Skarpsindighed og sine gode juridiske Kundskaber. Efter sin Hjemkomst blev han 1638 ansat i Kancelliet, 1645 øverste Sekretær og 1653 Medlem af Rigsrådet, blandt hvis anseteste Medlemmer han var. Den 27de Juni 1655 fik han Lensbrev på Riberhus; som Medlem af Rigsrådet fik han et större Genant: 672 Dr. Kur., 10 Læster Rug, 12 L. Byg, 12 L. Havre og forøvrigt ganske, som Gr. Krabbe fik det 1640. Samme Dag fik han et særskilt Brev på 228½ Par Höns årlig indtil videre. På Grund af politiske Forhold og Krigen har han ikke kunnet opholde sig meget i Ribe, og allerede 1658 blev han forflyttet til Nyborg. — Ved Rigsdagen 1660 var han en af de 3 kongel. Kommissærer, som ledede Forhandlingerne med Stænderne, men tog sig ikke iagt for at støde de „ufri“ Stænder ved sin Tale om Adelens og Rigsrådets Rettigheder. Også den enevældige Konge benyttede dog hans Tjeneste; han døde 1666.

---

[1]) Den 20. Febr. 1653 skriver han, at han den foregående Aften var kommen til Ribe, syg af Podagra.

Hans Efterfølger i Riberhus Len blev den berömte Hans Schack, som var født 1609 på Herregården Undevad i Angeln. I sin første Ungdom havde han tjent under Kristian den Fjerde i Krigen i Tydskland, havde derpå været i fransk og sachsen-lauenborgsk og tilsidst i Byen Hamborgs Tjeneste og erhvervet sig Navn af en erfaren og tapper Feltherre, da han efter Krigens Udbrud 1657 gik over i dansk Tjeneste. Efterat han allerede i Begyndelsen af 1658 havde fået skriftligt Løfte på Riberhus Len,[1]) fik han sit Lensbrev udstedt d. 25de Maj således, at Forleningen skulde regnes fra d. 1ste samme Måned; til denne Tid tiltrådtes nemlig Lenene i Almindelighed, da deres Regnskaber afsluttedes d. 30te April. Lensbrevet, i hvilket han betitles „Generallöjtnant, Oberst til Hest og Fods", lyder på, at istedetfor hans Oberstlöjtnants-Traktement og årlige Pension, så og for Obersts Bestalling og som Kapitain tilfods, fremdeles som Lensmand og til hans egen og hans Svendes samt Slottenes og Ladegårdenes Folks Underholdning tillægges begge Lenenes (Riberhuses og Møgeltønders) visse Indtægter efter deres Jordebøger såvelsom den gejstlige Rente og „Stiftets" visse Indkomst efter Jordebogen ham kvit og frit, fremdeles 3 Gårde, som vare lagte under Riberhus, og for hvilke der hidtil var aflagt særskilt Regnskab, og endelig Indtægten af begge Ladegårdene. Af Indtægten af Stedsmål (Indfæstninger) skal han have en Tiendedel; derimod skal han gjöre Regnskab for Kontributioner, Told, Sandtold, Sise og Vrag. Han skal selv lönne Slottets og Ladegårdenes Folk og udrede de sædvanlige Deputater og Rettigheder til Sognepræsten og Medtjeneren ved Domkirken, den kongelige Foged og Stadstjenerne i Ribe, Hospitalet sammesteds, Sognepræsterne i Vejen, på Manø og på Sønderho, Byfogden i Varde og de 2 Præster (Sognepræst og Kapellan) i Møgeltønder. Han måtte ikke afkorte Kongen Noget for de Gårde eller Åndet, som var tillagt Herredsfogder, Birkefogder, Delefogder eller Officierer, heller ikke for

Hans Schack.

[1]) Jy. Tegn.

mindre Reparationer på Slottet. Han skal have den gejstlige Jurisdiktion; men Stedsmålet for Kongetienderne og Sagefaldet af Præster og Degne skal tilfalde Kongen.[1])

Det var altså meget gunstige Vilkår, på hvilke Hans Schack fik disse Len. Hans Indtægt kan omtrent bedömmes deraf, at Gregers Krabbe 1646 havde fået omtrent det Samme mod en årlig Afgift af 5730 Rdl. og dog skulde have en anselig Fordel deraf. En stor Forøgelse i Gunsten var det, at han, medens han 1658 kun havde fået Lenene „indtil videre", d. 25de Septbr. 1659 fik dem på Livstid på samme Vilkår; det bestemtes endog, at efter hans Død hans Hustru, Anna Blome, og deres Börn skulde beholde Møgeltønder med dets Indkomst og således, at denne, som ansloges til 1218 Rdl. 1 Ort 20 Sk., suppleredes af Riberhuses Indtægt til 3000 Rdl.; efter Enkens Død, eller hvis hun giftede sig med en Udlænding, som ikke var naturaliseret, skulde den ældste Sön have Møgeltønder og den ovennævnte Indtægt eller også en anden ligeså god Forlening, dog på den Betingelse, at han gjordes skikket til Kongens og Kronens Tjeneste.[2]) — Forøvrigt falder Hans Schacks Liv og Virksomhed her på Stedet udenfor den Periode, som her behandles.

Borgmestre: Hans Friis.

Af Borgmestrene i denne Periode skal først omtales Hans Nielsen Friis, om hvis Tiltrædelse til Bestillingen 1623 såvelsom om hans Herkomst der er talt S. 312 fll. — Han var født den 14. Oktober 1587. Ved Påsketid 1602 tog hans Fader ham med sig til Hamborg og satte ham i Skole der „for at lære at regne og skrive"; for hans Kost i et År skulde han give 26 Dr.; desuden gaves der Værten i Foræring en Fj. Smör, 2 Flæskebøster og Fisk for $1\frac{1}{2}$ Dr. Sönnen blev der indtil S.

---

[1]) Jy. Reg. — Oprindelig synes der kun at have været tiltænkt ham et vist „Genant" af Lenene; thi ved et Kongebrev af den 17. Maj pålagdes det ham, at han af det ham tilståede Genant af Riberhus og Møgeltønder skulde betale Otte Krag omtr. 2200 Rdl., som denne havde udlagt til at betale en Omslagsgjæld (på Kongens Vegne). (Jy. Tegn.) — [2]) Jy. Reg.

Borgmester Hans Friis og hans Hustru.

Se S. 420 fll.

BIBLIOTHECA REGIA · SISNENSIS · HAFNIENSIS

BIBLIOTHECA REGIA · SISNENSIS · HAFNIENSIS

Ibs Dag (d. 25de Juli) 1603, kom derpå hjem; men allerede i September samme År rejste han i Forening med sin Broder Kristen, som skulde være Student (se S. 322 fll.), til Kjøbenhavn for at tjene Thomas Lorck; ham tjente han derefter på 7de År „i hans Krambo og andensteds, både indenbys og udenbys“. I Januar 1610 rejste han efter gjentagne Opfordringer fra Forældrene hjem, og deres Handel forestod han nu i 8 År „indenlands og udenlands med megen Lykke og Velsignelse fra Gud“ indtil 1618 i Februar, da de med hans Søskendes og Svogres Samtykke overlode ham hele Handelen med Kramgods. Den 20de Juni derefter stod hans Bryllup på Ribe Rådhus med Borgmester Kjeld Jørgensens Datter Lene. Den 14de Juli 1620 blev han af Borgm. og Råd kaldet ind i Byens Råd, og d. 6te Avgust 1623 blev han Borgmester.

Ved sine Forældres Død arvede han en betydelig Formue, som han i höj Grad forøgede. Hans Handel var anselig; 1638 betalte han således for 38 Ture, som Byens Pramme havde gjort med hans Gods, hvilket er mange flere, end nogen Anden betalte for, og hans Handelsbog udviser, at hans Afsætning strakte sig vidt omkring i Jylland, både til Adelen og Andre. Han ejede også en Tidlang adskillige Skibe og Skibsparter, med hvilke han dog ofte havde Uheld, snart ved Forlis, snart på anden Måde. Således toge Svenskerne 1644 ved Rømø 3 Skibe, som han ejede Part i. 1643 blev et Skib, hvori han ligeledes var Parthaver, tildömt Kongen, fordi Skipperen (som det påstodes, uden Redernes Vidende) havde villet udsmugle Egetømmer fra Norge til Holland,[1]) og 1631 (under den spansk-hollandske Krig) blev et Skib, hvori han ejede Ottendeparten, opbragt af biscaiske Kapere, uagtet det efter Hans Friis's Sigende ingen Krigs-Kontrabande havde ombord. Ejerne fik en kongelig Anbefalingsskrivelse til den spanske Konge; men den

---

[1]) 1642 lå ikke mindre end 5 Skibe, hjemmehørende i Ribe eller Riberhus Len, under Opbringelse i Kjøbenhavn af samme Grund. (Indl. fra alle La.)

hjalp Intet. 1640 sendtes Hannibal Sehested til Spanien, blandt Andet for at påtale de idelige Kaperier og Domstolenes Langsomhed og Uretfærdighed i sådanne Sager, og Kongen anbefalede ham særskilt Hans Friis's og hans Medrederes Sag; men endnu 1650 ved Skiftet efter H. Friis henstod Sagen uafgjort. — Hans Andel i Salthandelen er omtalt S. 292. I den ostindiske Handel deltog han oprindelig med 75 Rdl., kjøbte senere en anden Riber Borgers Anpart på 30 Rdl., gjorde nye Indskud, men fik nok intet Udbytte (S. 290). 1626 fik han Varer fra Silkekompagniet i Kjøbenhavn for 217 Dr. Kur.; rimeligvis har han været dets Kommissionær; thi 1629 oppebar han 100 Rdl. på dets Vegne af en Kræmmer her i Byen. — Biavlen drev han i det Store. Således kjøbte han 1624 Bier for 217 Dr. og udsatte dem i 70 Stader hos en Mand i „Lorup" (rimeligvis Lovrup i Gjørding Sogn); 1631 var Kjøbesummen med Renter indvunden.

Han blev „Gildens" Forstander efter sin Fader og var det vistnok indtil sin Død. Fra 1637 af var han tillige Hospitalsforstander i Forening med Borgm. Morten Lassen. Om deres Bestyrelse siges i en samtidig Beretning, at under den „er Hospitalet kommen vel på Fode, så hun (det) er bleven ført til Oplag 2500 sl. Dr., som de strax leverede fra sig i enkende Rdl.; desforuden er der bleven bygget og forbedret på Hospitalet og Puggård over 1000 sl. Dr." — Lige „strax" bleve de beholdne Penge dog ikke just afleverede; thi af Kapitlets Forhandlingsbog ser man, at der d. 15de Avgust 1653 blev nedlagt i Stiftskisten 2 Håndskrifter, udstedte af Hans Friis's Arvinger og Morten Lassen, hvert på 1500 Dr., som de vare blevne Hospitalet skyldige af deres Forstanderskab. — Som et Exempel på hans Gavmildhed mod de Fattige kan anføres, at han 1640 gav til de Fattiges Kasse (forskjellig fra Gilden) 60 Dr. „for den Skade, de havde lidt af det tyvagtige Menneske." —

Borgmester-Bestillingen har nok ikke ret interesseret ham og forekom ham, som han siger, möjsommelig. Han søgte derfor også tidlig sin Afsked fra den „for Skrøbe-

ligheds Skyld og af anden Årsag“ og fik den af Lensmanden, Albr. Friis, 1638. Under 11te Januar 1640 stadfæstede Kongen dette, idet han gav ham Frihed såvel for denne som for anden Byens Bestilling og tillige fritog ham for Indkvartering, Vagt, Byens Arbejde og anden borgerlig Tynge, ligesom da han var Borgmester, derunder dog ikke indbefattet Skat og Told.“[1]) — Af Rådet vedblev han at være Medlem og benævnedes også efter sin Afgang „Borgmester“. — Den Strid, han havde med sin Broder, Mag. Kristen Friis (se S. 323), synes mest at måtte lægges den Sidste til Last; for sine Börn og Myndlinger, som den S. 318 fl. omtalte Hans Glud og den senere Borgmester Anders Hansen Svane, viste han megen Omhu og var vistnok i alle Henseender en hæderlig Mand.

Hans Hustru døde allerede d. 15de Juli 1636, han selv d. 26de Juni 1650, efterladende sig en betydelig Formue. Ved Vurderingen,[2]) som foretoges d. 6te Oktbr., ansattes næmlig Boets Aktiver til 50,345 Dr. 2 Mk. 2½ Sk. i følgende Hovedposter: rede Penge 4769 Dr. 3 Mk., — forarbejdet Guld og Sølv 921 Dr. „ Mk. 11 Sk. (deriblandt et stort Diamantsmykke til 270 Dr., et Salvator-Smykke med 4 „passelige“ Diamanter til 133 Dr., et Perlebånd til omtr. 31 Dr., 7 Sølvkander, 3 Sølv-Kvindebælter), — visse og uvisse Gjældsbreve 16,211 Dr., — visse og uvisse Pantebreve 3366 Dr., — vis og uvis Gjæld efter Bøger 4330 Dr., — Huse og Ejendomme 12,871 Dr., — udlagt i Peder Baggesens Bo for den Kavtion, i hvilken Hans Friis var gået for ham som Tolder, 2400 Dr., — Kramvarer, som fandtes i Kramboden, mest Alenvarer, 1220 Dr., — Mjød 756 Dr., — Vin 54 Dr., — forarbejdet Tin, Messing og Kobber (deriblandt 2 Messingkroner i Storstuen og Dörnsen) 449 Dr., — Livklæder 324 Dr. (deriblandt 2 Sobels-Huer tilsammen 25 Dr., 2 sorte Klædes Kapper med Flöjl forneden 30 og 27 Dr.), — Sængklæder, Sængeomhæng, Bænkedyner og

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Findes i Geh.-Ark. blandt „Papir-Håndskr. vedk. Ribe By.“

Skivedækkener (Bordtæpper) 458 Dr. (deriblandt Bænkedyner på 11 og 10 Alens Længde), — Linned 156 Dr., — levende Kvæg 210 Dr., — Hø 803 Dr., — Boskap (Kvæg) 608 Dr., — Vogne og Brændsel 51 Dr. — Boets Forpligtelser og Udgift opføres derimod med omtr. 5600 Dr., deriblandt til Lægen, Dr. Ludv. Pouch, 20 Dukater (57 Dr. 2 Mk.), og til Apothekeren 61 Dr. 3 Mk. — Boets Overskud blev således 44,750 Dr., som man blev enig om at dele således, at hvert af Börnene, 6 Sönner og 2 Døtre, først skulde have 2000 Dr., Sönnerne til „billig Fremtarv, Ære og Lære", Døtrene til en „hæderlig Udflyning (Udstyrelse) og tarvelig Medgift"; herfor havde dog den ældste Sön fuldstændig, og de 2 næste tildels nydt „Skjel", og Døtrene, som begge vare gifte, havde allerede fået 1000 Dr. hver til Udstyr. -- Det Øvrige af Formuen deltes efter Loven, således at en Broderlod blev 4952 Dr. 2 Mk. 11 Sk. — Börnene vare:

1. Niels Friis, født 1619, Student, dog ikke fra Ribe Skole, Magister, Lavmand i Skeen i Norge, død 1658, da hans Søskende og Svogre opsige Arv og Gjæld efter ham.[1])

2. Kjeld Friis, født 1623, blev 1637 sat i Skole i Hamborg ligesom tidligere hans Fader og dennes Myndling Hans Glud, og ligesom Hans Friis også lod sine studerende Sönner alle gå i Skole i Udlandet. Han blev senere bekjendt som Korfits Ulfeldts tro Tjener og Sekretær; allerede 1642 var han kommen i denne Tjeneste, i hvilken han fulgte sin Herre i Landflygtighed. 1653 blev han fraværende dömt af Rigsrådet til evigt Fængsel.[2]) Han bosatte sig i Hamborg, hvor han var gift med den ældre Dr. Otto Sperlings Datter Anne.[3])

3. Kirsten, født 1624, blev gift med den rige Rådmand Bagge Baggesen.

---

[1]) Se om ham R. C., S. 612, hvor et Par latinske Æresdigte om ham anføres. Et Bryllupsdigt til ham af Bording findes blandt dennes Digte (I, S. 201 fll.) — [2]) Vedel Simonsen: „Jørg. Brahe", S. 114. — [3]) Birk. Smith: Leon. Chr. (Ulfeldt) på Maribo Kl., S. 99.

4. Maren, født 1626, var først trolovet med Dr. Joakim Timmermann, men hævede Forbindelsen (se S. 376), hvorefter hun blev gift med Provstiskriver Peder Byrgesen (se S. 405).

5. Ib Friis, f. 1627, blev Borger og Rådmand i sin Fødeby og døde 1668.

6. Peder Friis, f. 1630, studerede ved Faderens Død i Udlandet og døde senest 1665 i Kjøbenhavn som Student.

7. Lydik Friis, f. 1632, studerede ligeledes ved Faderens Død i Udlandet og døde ung, senest 1662.

8. Kristofer Friis, f. 1635. Om denne siges det i Skiftet, at der på Grund af hans Ungdom ikke afkortedes ham Noget i de 2000 Dr., som hvert Barn skulde have forlods, af det, som han hidtil havde kostet på fremmede Steder, hvorfor Boet betalte en Pacelus van der Berig 151 Dr. 9 Sk. for hans Skolegang, Kost og Klæder. 1652 nævnes han som hjemkommen fra Udlandet og lod næste År gjöre Indførsel i Endrupholm ifølge et Gjældsbrev, som hørte til hans Fædrenearv. Hans senere Skjæbne kjender jeg ikke; dog er det rimeligvis ham, som var gift med Elisabeth Sperling, en Søster til hans Broder Kjelds Hustru.[1])

Et Epitafium over Hans Friis opsattes i Domkirken mange År efter hans Død. I Stifts-Arkivet findes næmlig et Andragende af d. 11te Juli 1685, underskrevet af Sören Nielsen Seerup, Hans Wandell og Kristofer Karstensen (alle gifte med Døtre af Bagge Baggesen), hvori de søge om Biskoppens Tilladelse til at anbringe Portrætter af Hans Friis og kans Hustru på det Epitafium, som opsattes i Domkirken til Amindelse om dem og til Sirat for Kirken. De anføre til Gunst herfor dels, at Hans Friis var en mangeårig Rådmand og Borgmester, som „Gud ske Lov“ havde et godt Æreminde af dem, som havde kjendt ham, dels at både Tavle og Portrætter vare udførte længe, förend det kongelige Forbud[2]) udkom.

[1]) Birk. Smith: Anf. Sted. — [2]) Dette Forbud er mig forøvrigt ubekjendt.

— Tilladelsen synes at være bleven givet; thi to Portrætter, som angives for Hans Friis's og hans Hustrus, findes endnu i Kirken.

Peder Sörensen Skriver.

Peder Sörensen Skriver var efter Borgmesterlisten på Rådhuset født på eller ved Herregården Kjølbygård i Thy, var en Tid (1623) Slotsskriver på Riberhus, men var 1631 afgået fra denne Stilling. Den 16de Marts 1633 blev han Rådmand, samme Dag, som han havde taget Borgerskab, hvilket endogså blev givet ham gratis; kun måtte han forpligte sig til at skatte og holde Rustning som andre Borgere. Han blev altså kun Borger for at kunne vælges til Rådmand. Den 12te Februar 1634 fik han Kongens Tilladelse til for sin Livstid at oppebære Landgilden af en Halvgård i Fardrup Sogn, imod at han imidlertid overlod Kronen Bondeskylden af en Selvejergård i Brøndum Sogn i Ålborghus Len.[1]) 1638 blev han Borgmester. — Ved en kongelig Skrivelse af 21de Juli 1643 blev det pålagt Lensmanden, at de 2 bedste Huse i Ribe skulde forordnes til stadigt Logemente for Rigsrådets Medlemmer og til Gjengjæld være frie for anden Indkvartering. Slotsskriveren henvendte sig herom til Borgm. og Råd, men fik intet Svar, hvorfor han selv ved en skriftlig Seddel af d. 8de Septbr. forordnede Bagge Baggesens og Peder Baggesens Huse dertil. Næste Dag foreviste Bagge Baggesen denne Seddel for Borgm. Peder Sörensen; men denne svarede blot, at Rigsrådet nok skulde få Logemente uden hans og Slotsskriverens Hjælp. Magistraten må vel have fundet, at de 2 Brödre Baggesen vilde slippe for nemt ved en sådan Anordning. Borgmesteren indsendte derfor en Erklæring til Kongen om, at han selv vilde modtage 2 eller 3 af Rigets Råd, uden at nyde nogen Frihed i den Anledning, når blot Alle måtte deltage i den almindelige Indkvarteringsbyrde; dette tog Kongen virkelig imod og kaldte under 24de Novbr. den tidligere Ordre tilbage.[2]) — Om denne Sag har bidraget til at fremkalde den ubehagelige Strid mellem Peder Sörensen på den ene og Peder og Lavrids

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Jy. Tegn.

Baggesen på den anden Side i de nærmest påfølgende År (se S. 383 fl.), ved jeg ikke. Borgmesteren optrådte under den som Fædrelandsven; men egen Interesse var dog også indblandet i Sagen. — Han havde aldrig været nogen rig Mand; dog havde han været Medreder med Hans Friis i det Skib, som blev taget af Biscaierne (se S. 421 fl.) Ved sin Død d. 27de Oktbr. 1646 efterlod han endogså en stor Gjæld, hvorfor hans Enke, Dorethe Lydiksdatter, en Datter af Lydik Andersen, gik fra Arv og Gjæld efter ham.[1]) En Sön af ham, Sören Pedersen Vinter, blev 1658 Præst i Jandrup. — 1644 blev en Frederik Osvald Feddersen dimitteret fra Ribe Skole, men næste År relegeret fra Universitetet på Grund af nogle fornærmelige Udtryk mod Adelen, som han havde brugt i Breve, dels til sin Moder i Ribe, dels til Borgmester Peder Sörensen. I sit Brev kalder han denne Fader, medens han derimod i et Bönskrift nævner ham som sin Svoger.[2]) Han må vel have været trolovet med en Datter af Borgmesteren.

Morten Lassen.

Morten Lassen blev 1640 Morten Madsen Limes Eftermand (se S. 311). På Borgmesterlisten på Rådhuset nævnes han med Tilnavnet Hillerup, med hvilket han ellers ikke forekommer, men som må betyde, at han var født i Hillerup tæt nordfor Ribe. Jeg har førstegang fundet ham nævnet 1630; men da var han allerede bleven en formuende Mand ved at ægte Maren Jensdatter, en rig og barnløs, men rigtignok 65årig Enke efter Jon Sörensen Kræmer; dennes Formue ansattes til 10,400 Dr., hvoraf Enken tilbragte sin anden, unge Mand Halvdelen. Morten Lassen må snart have erhver-

---

[1]) Under 30te Decbr. 1646 androge 5 Bønder i Vilslev for Kongen, at den afdøde Borgmester var bleven dem Penge skyldig for afkjøbte Varer; men da han også skyldte flere Borgere i Ribe Penge, frygtede de for, at de ikke skulde komme til at nyde lige Ret med disse. De foresloge derfor, at 2 Adelsmænd, Peder Lange til Kjærgård og Erik Juel til Hundsbæk, måtte få Befaling til at stævne alle Kreditorerne for sig og fordele Boet imellem dem i Forhold til Enhvers Fordring. Da Lensmanden anbefalede Forslaget, er det rimeligvis blevet taget til Følge (se Kanc.-Indlæg). — [2]) Se „Nye Da. Mag." VI, S. 210 fll. — Werlauff: Univers.-Propr. 1836, S. 36.

vet sig nogen Anseelse og Tillid i Byen; thi allerede 1632 blev han Byens Pengemester og vedblev at være det indtil 1640; men imod hans Regnskaber gjordes rigtignok senere store Udsættelser, som ikke findes besvarede (se S. 393). 1637 blev han tillige Hospitalsforstander tilligemed Hans Friis og roses for sin Virksomhed som sådan (se S. 422). — 1640 blev han, som sagt, Borgmester, og det uden, såvidt man ved, at have været Rådmand iforvejen, det eneste Exempel, som haves herpå i Ribe, förend Kjøbstederne ved Enevoldsmagten tabte deres Selvstændighed. — Hvorledes han 1646 stod i Spidsen for et vigtigt Andragende fra de jydske Kjøbsteder til Regjeringen, er fortalt S. 386.

Den 16de Oktbr. 1646 døde hans Hustru, og Arven efter hende gav Anledning til en ubehagelig Proces. Hendes Fader, Jens Jepsen, havde været Borger i Ribe, men var født i Bavensbæk i Ulvborg Herred (nu Bavnbæk, enten det i Søndernissum eller det i Ulvborg Sogn.) I Ribe havde hun kun efterladt sig fjernere Slægtninge, og med dem i Ulvborg Herred kom Morten Lassen let overens, idet de d. 20de Novbr. og d. 14de Decbr. 1647 mod at få 50 Rdl. hver gave ham Afkald for den Arv, som kunde tilfalde dem. Hertil havde de vel været så meget villigere, som også deres Arveret var tvivlsom; thi Jens Jepsen havde haft en Søster, Kirsten, der havde været gift med Hr. Thomas Ibsen i „Foeborig“ Sogn i Gudbrandsdalen (Fåberg Sogn ved Lillehammer). De havde haft en Datter, Sidsel Thomasdatter, som, hvis hun var ilive, afgjort var nærmeste Arving. (En Sön, Jakob Thomsen, havde bot i Ribe, men var død.) Uheldigvis meldte sig nu virkelig snart derefter en Sön af Sidsel ved Navn Kristen Andersen fra Kristiania og fordrede Arven på sin Moders Vegne, som endnu levede og bode på „Trosæter“ (Tråsæt) i Fåberg Sogn, hvor hun var gift andengang med en Niels Sörensen. Morten Lassen søgte først forgjæves at bestride Slægtskabet; derpå prøvede han at affinde sig med ham ved en Overenskomst, idet han bød ham 1000 Rdl.; Kristen Andersen gik først ind herpå, men fik senere Overens-

komsten omstødt som ulovlig, og d. 1ste Septbr. 1648 dömte Rådhusretten Borgmesteren til at levere ham en Kopi af Registreringen i sit Bo. For at forhale Sagen indstævnede Morten Lassen denne Dom for Kongen og Rigsrådet, men udeblev selv, hvorfor Sagen udsattes til næste Herredag, hvor han blev dömt til at udbetale Arven med „nogle“ tusinde Dr. I sådanne Forhalinger og Udflugter synes Borgmesteren at have været meget stærk; men værre var det, at han havde fået Byfogden og Byskriveren til at udstede et falsk Tingsvidne i denne Sag. Hvorledes han som Følge heraf 1650 blev afsat fra sin Borgmester-Bestilling, er fortalt S. 389. Forøvrigt satte han måske selv ikke stor Pris på denne Stilling; thi 1646 havde han selv ansøgt Kongen om at forloves fra den på Grund af den Besværing og Skade, som han havde haft i sidste Fejde, og Kongen havde ved en Skrivelse til Lensmanden af 14de April indvilliget deri, forudsat at Lensmanden vidste en anden tjenlig Mand og mente, at det kunde ske uden Skade for Byen. Dengang var der dog ikke blevet Noget af hans Afgang, hvilket havde været bedre for hans Rygte.

Sagen imellem ham og Kristen Andersen førtes imidlertid videre, på Nordmandens Vegne af en vis Niels Nielsen Obling i Sønderbork, som var et Slags Prokurator. Mellem denne og Morten Lassen kom det d. 9de April 1651 til en Kontrakt, hvorefter Sidstnævnte skulde udbetale Niels Obling 2450 Dr. i visse Terminer, og samme Dag gav Kristen Andersen med Fuldmagt fra sin Stiffader, Niels Sörensen af Trosæter, på Ribe Byting Morten Lassen Afkald for den hans Moder tilfaldne Arv. Af Tingsvidner, som toges samme Dag, ses forøvrigt, at Niels Sörensen havde pantsat hele Arven til Niels Obling for 3600 Rdl., som denne havde forstrakt hans Stifsön til Processens Førelse; dette Pantebrev tilbageleverer Niels Obling nu. — Det var vel Kristen Andersen, som på Stiffaderens Vegne havde foretaget denne Pantsættelse, som måske kun var fingeret. Den omtales idetmindste ikke senere, og Niels Sörensen, som var misfornöjet med, at Stifsönnen havde indladt sig med Niels Obling, sendte

i hans Sted sin „Sön“ (måske Sönnesön) Anders Kristensen herned. Under 9de Septbr. 1651 pålagdes det Lensmanden på Riberhus at hjælpe denne til Rette, såvidt Lov og Ret var. Da dette ikke hjalp, udgik der d. 28de Septbr. 1652 et Kommissorium til Lensmanden og Peder Lange i Forening om, at de, eftersom Anders Kristensen af Norge havde andraget, at Niels Obling, der havde tjent ham som Prokurator, ved Underfundighed havde tilvendt sig en Arv i Ribe, som ved Herredagsdom var tilfalden ham, og at han ikke uden stor Bekostning kunde udføre Sagen, skulde stævne Parterne for sig og enten forlige dem eller „på anden Måde forhjælpe dem til Endelighed.“[1]) — I ethvert Tilfælde synes det, at Omkostningerne omtrent have slugt hele den ret anselige Arv. — Ogsaa mellem Morten Lassen og Niels Obling vedblev der at være Strid. Den Første må have truet den Sidste; thi den 21de December 1651 måtte han stille 2 Forlovere for, at han ingen Fortræd vilde gjöre ham. Endnu 1655 har Niels et större Krav på Morten Lassen for et Skadesløsbrev, som denne må anerkjende. — I Slutningen af 1651 vilde Morten Lassen tvinge sin afdøde Kones Slægtninge her i Landet til at tilbagebetale de 50 Rdl., som han til ingen Nytte havde betalt hver enkelt af dem i Affindelsessum for den samme Arv, som han senere havde måttet udbetale til en Anden;[2]) men om det lykkedes ham, ved jeg ikke.

Den 31te Oktbr. 1647 havde han giftet sig igjen med Ingeborg Friis, en Datter af Mag. Kristen Friis (se S. 324). Uagtet han også med hende fik Penge, gik det dog fra denne Tid af stadigt stærkt tilbage for ham. Han drev Handel som Kjøbmand og bode i det Hus på Storegade, som Jon Sörensen havde ejet (nu Hus-Nr. 344). Desuden kom han efterhånden i Besiddelse af flere större Ejendomme, som han dog atter måtte sælge eller pantsætte. 1654 måtte han i Forening med Hans Friis's Arvinger overtage en Del af Korsbrödregård for Penge, som Morten Madsen Limes Enke skyldte dem;

[1]) Begge Kongebreve i „Jy. Tegn.“ Se også Kanc.-Indlæg 1650 og 1652. — [2]) Tingbog: 12te Decbr. 1657.

men 1664 kjøbte Hans Schack Gården af ham og hans Medejere. I Krigens Tid 1657—60 var han i Begyndelsen flygtet bort; da han var kommen tilbage i Marts 1658, bestemte Borgm., Råd og 24 Mænd, at han strax skulde udrede sin Andel i de Skatter og andre Byrder, som han havde unddraget sig ved sin Fraværelse, til et Beløb af 253 Rdl. 5 Mk. 10 Sk., og da han ikke vilde betale, måske fordi han i den forrige Krig havde gjort Byen temmelig store Forstrækninger, som neppe vare betalte endnu, blev der endog ligefrem givet Fjenden Anvisning på ham for denne Sum. Det synes heraf, at der ikke har hersket megen Velvillie for ham blandt hans Medborgere. — Tilsidst synes han at være flyttet her fra Byen, hvor jeg ikke har truffet ham senere end 1664, og både hans og hans Hustrus Dødsår ere mig ubekjendte. De efterlode 3 Sönner, som alle antoge Moderens Stammenavn:

1. Lavrids Mortensen Friis, f. 1648, blev Byfoged i Ribe.
2. Kristen Mortensen Friis, f. 1650, Student 1668, Præst i Thorstrup og Horne.
3. Hans Mortensen Friis, f. 1651,[1]) Student 1670, Præst i Vilslev.

Anders Hansen Svane.

Anders Hansen Svane anføres i Hofmans „Fundationer“ II, på Stamtavlen ved S. 272, som en Sön af Borgmester Hans Olufsen Riber i Horsens og Anne Hansdatter Svane (se S. 194); men dette er urigtigt. I Tingbøgerne anføres Hans Nielsen Glud (se S. 318 fl.) som hans Broder, og Kristofer Kjeldsen som hans Svoger. Han var altså en Sön af den S. 193 omtalte Hans Svane, Mag. Hans Svannings Sön og Borger i Ribe. Den samtidige Borgmesterliste på Rådhuset giver ham derfor også Tilnavnet „Riber“. Han var født 1691 og kom ved sin Faders tidlige Død under Formynderskab af sin Moders Stiffader, Rådmand Niels Grisbæk (se S. 312 fll.); i ham og senere i hans Sön, Borgm. Hans Friis, havde han i sin Ungdom en udmærket Støtte. Af den Sidstes Optegnelser ses det, at Anders Svane, hvis Fader havde efterladt nogen Formue, 1627 begyndte at handle og

[1]) Således Døbebogen. Terpager (R. C., S. 612) har urigtigt 1650.

1630 gjorde en Rejse til England. I Efteråret 1643 finde vi ham efter Ribe Kjøbmænds gamle Skik selv rejsende til Kolding og Ry Markeder. Han var en ret velstående, men ikke nogen rig Mand. — Den 8de Decbr. 1638 blev han Rådmand, var fra 1641 til 1644 Byens Pengemester og blev d. 20de Marts 1647 Borgmester efter Peder Sörensen. 1652 blev han tillige af Lensmanden forordnet til Hospitalsforstander i Forening med sin Svoger, Dr. Ludvig Pouch. Han var næmlig gift med Else Johansdatter Pouch, en Datter af Apothekeren. Han døde d. 12te Marts 1657. Enken, som levede indtil 1685, gjorde Magistraten megen Ulejlighed med først ikke at ville lade sit Bo registrere og derefter idelig at klage over, at der Ingen var, som tog sig af hendes Sager. Hendes eneste Barn var en Datter, Maren, født 1639, der blev gift med Mag. Lavrids Andersen Gonsager, en født Riber, som først var Hører i Ribe Skole, derpå Rektor i Kolding og tilsidst Præst i Jelling.[1])

Peder Olufsen Roed.

Peder Olufsen Roed var en Sön af den rige Rådmand Oluf Pedersen Roed og Hustru, Kirsten Lasdatter Lime.[2]) Etter hans Moders Død giftede hans Fader sig andengang med Margrethe Kristensdatter Friis, Niels Grisbæks Stifdatter (se S. 313). — Sönnen blev Rådmand d. 16de Marts 1633, Borgmester d. 4de Septbr. 1650 i Morten Lassens Sted. Han var naturligvis Handelsmand, udførte Stude, rejste også som Rådmand til Markeder og var en jævnt velstående Mand. Han var gift med Dorethe Baggesdatter, en Datter af Rådmand Bagge Pedersen af den Baggesen'ske Familie. Den 11te Avgust 1659 døde han som et af Ofrene for den store Pest. — Hans ældste Sön, Bagge Pedersen Roed, født 1626, blev 1646 Student og 1654 Præst i Møgeltønder og døde 1659. Den næste Sön, Oluf, født 1630, døde også samme År her i Byen af Pesten d. 29de Avgust. Et Par yngre Börn, Lavrids, født 1632, og Kirstine, født 1634, ved jeg Intet om.

---

[1]) Ligsten over And. H. Svane og Hustru i Domkirken (Terpager: Inscr. Rip., S. 69). — [2]) Om hans Søster, Dorethe Olufsdatter Roed, se S. 344.

Kasten Tønnesen.

Kasten (el. Karsten) Tønnesen var født i Flensborg 1616. Hans tidligere Skjæbne kjender jeg ikke; men 1649 var han Foged på Enggård, det nuværende Gyldensten ved Bogense, som tilhørte den daværende Lensmand på Riberhus, Hr. Gregers Krabbe. I Juli 1650 døde Slotsskriveren på Riberhus, Jørgen Pedersen, og Kasten Tønnesen fik nu hans Plads og ægtede hans Enke, Mette Kristensdatter. Da Gr. Krabbe næste År forlod Riberhus, mistede han dog Pladsen igjen. 1652 tog han Borgerskab i Ribe. 1654, d. 26de Oktbr., tillod Kongen ham, at han i 2 År måtte bebo en Gård i Tanderup fri for Ægt og Arbejde, hvis den daværende Lensmand mente, at det uden Skade kunde bevilges,[1]) og denne Tilladelse forlængedes under 22de Marts 1657 for al den Tid, i hvilken han besad denne Gård, som han havde måttet overtage for Gjæld.[2]) Dengang bebode han dog neppe Gården; thi i Avgust 1654 havde han af Byskriver Peder Pallesen kjøbt det Hus på Nederdammens nordlige Side, som And. Sör. Klyn tidligere havde bebot, og som senere Præsident Mathias Worm bebode (vistnok det nuvær. Hus-Nr. 379), og var d. 31te Decbr. 1655 bleven Rådmand. Samme År er det rimeligvis, at han blev kongelig Tolder, hvilken Stilling han dog kun beholdt til 1659. 1656 var han en af Forstanderne for Hospitalet. D. 6te April 1657 blev han nu Borgmester efter Anders Svane. Forfremmelserne gik altså for ham Slag i Slag. At han har besiddet större Dygtighed, synes også at fremgå af hans Virksomhed på Rigsdagen 1660, hvorom er fortalt S. 415. 1661 blev han også af Kongen udnævnt til at være en af de talrige Medarbejdere på den almindelige danske Lovbog, som skulde udarbejdes. — Hans første Hustru var død af Pesten d. 12te Avgust 1659 barnløs. Året efter fik han sig under Opholdet i Kjøbenhavn en ny og ung Brud i Margrethe Kristofersdatter de Hemmer, født d. 22de Septbr. 1643, en Datter af Borgm. Kristofer de Hemmer i Ålborg. Ved Kongebrev af 22de Septbr. 1660 tillodes det ham

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Jy. Reg.

at lade sig vi hjemme i Huset, hvilket på den Tid begyndte at blive fint, dog efter foregående Lysning fra Prædikestolen.[1]) Brylluppet stod dog først d. 25de Oktbr. 1663 i Ålborg.[2]) — Han døde allerede d. 26de April 1667, efterladende sig en eneste Sön, Kristofer Karstensen de Hemmer, født 1664, Student 1684, død som Dr. og Medikus i Ribe. Enken giftede sig påny med Præsident M. Worm. — I Domkirken findes en Ligtavle over Jørgen Pedersen, Karsten Tønnesen og Mette Kristensdatter[3]) og en Lysearm, som er givet i samme 3 Personers Navn.[4]) Den 22de Decbr. 1655 pantsatte han og hans Hustru det Hus på Nederdammen, som de bebode, til Domkirken for 200 Rdl., som de havde skjænket til et Voxlys i denne Lysearm, som var anbragt „på den søndre Side af Kirken ved Lensmandens Stol på den østre Side af Pillen op imod Koret". Samme Årstal findes på Lysearmen, hvis Indskrift ender med en Forbandelse over den, „som denne Lysearm eller dentz tilfunderede Underholdning forrøcker, forfløtter, eller til nogen andere maaders brug forwender."

Jesper Hansen.

Jesper Hansen var født i Havervad i Brøns Sogn 1608 og upåtvivlelig en Sön af Herredsfogden i Hvidding Herred, Hans Andersen Havervad. Han havde 3 Søstre, som vare gifte med Præsterne Peder Sörensen Vedel i Rejsby, Thomas Henriksen Vejle i Hvidding og Sören Hegelund i Skjærbæk. — 1644 var han Herredsfoged i Frøs og Kalslund Herreder og bebode en stor Gård i Langetved, hvor Biskop Monrad, af hvem han var en god Ven, besøgte ham.[5]) Af et Par Breve fra ham i Stiftsarkivet ses, at han tillige var „Stiftskirkeskriver" for den Del af Ribe Stift, som lå i Hertugdömmet, og ligesom en Mellemmand mellem Biskoppen og Lensman-

---

[1]) Smst. — [2]) Se A. H. Nielsen: „Not. om Embedsm. og Bestill. i Ålborg", S. 101 fl. — [3]) Inscr. Rip., S. 32. — [4]) Smst., S. 114. — [5]) Joh. Monrads: Autobiogr., S. 4. — Han kalder Jesper Hansen „den Rige" og fortæller, at Biskoppen engang rejste derud 1644 og på Vejen blev forfulgt af nogle svenske Ryttere, men nåde Gården og derpå ved sin Tale frelste den og den øvrige By for Plyndring.

den på Haderslevhus. Det ene Brev har latinsk Overskrift og Begyndelse, så at Jesper Hansen ikke må have været aldeles ukyndig i dette Sprog. 1658 eller 1659 blev han af Polakkerne fordreven fra sit Hjem og flyttede her til Byen, hvor hans Hustru, Maren Nielsdatter, som var 20 År ældre end han, døde af Pesten d. 6te Avgust 1659, og han selv d. 17de Septbr. næstefter blev valgt til Rådmand, 10 Dage efterat han havde taget Borgerskab her. Året efter blev han Borgmester i Peder Roeds Sted og var samme År en af Byens Afsendinge ved Rigsdagen. Som yngre Borgmester spillede han her kun en Birolle ved Siden af sin Æmbedsbroder, Karsten Tønnesen; men samtidigt med, at denne trolovede sig med Margrethe de Hemmer, fandt han en Brud i hendes ældre Søster Karen. Samme Kongebrev tillod også ham at lade sig vi i Hjemmet; men hans Bryllup stod tidligere end det andet, næmlig d. 10de Marts 1661 i Ålborg.[1]) — Han døde først 1677, levede altså langt ind i den følgende Periode.

Biskopper: Jens Dynesen Jersin.

Af Biskopperne i Ribe er den sidste, hvis Levned er skildret, Iver Iversen Hemmet, som døde 1629. Hans Efterfølger blev Jens Dynesen Jersin, som var født d. 28de Septbr. 1587 i Jersie ved Kjøge, hvor han Fader var Præst. 24 År gammel blev han Rektor i Sorø, men opgav 1615 denne Stilling, rejste i 4 År udenlands med en ung Adelsmand, blev derpå Professor ved Kjøbenhavns Universitet og Lærer for 2 af Kristian den Fjerdes uægte Sönner. På denne Tid udgav han, som altid havde haft megen Interesse for Skolevæsenet, en mindre og en större latinsk Sproglære, som han søgte at gjöre lettere for Ungdommen ved större Simpelhed og ved at benytte Modersmålet. Regjeringen søgte en Tid stærkt at begunstige denne hans Virksomhed; men den fandt så megen Modstand, at den ikke fik nogen blivende Betydning.[2]) — 1624 måtte han følge sine to fornemme

[1]) Se A. H. Nielsen: „Not. om Embedsm. og Bestill. i Ålborg, S. 101. Hun var dengang 34 År gammel. — [2]) Senere udarbejdede han også en græsk Sproglære, som dog neppe blev tryks.

Disciple ud til Sorø; efter et Familiesagn skal der her i Kirken, i hvilken han om Aftenen hyppigt spillede på sin Luth og sang dertil,[1]) være indtruffet Noget, som havde stor Indflydelse på hans åndelige Tilstand. Så Meget er sikkert, at han på denne Tid forlod den strengt orthodoxe Retning i Theologien og hengav sig til en inderligere, noget mystisk og pietistisk Opfattelse af Kristendommen, forbunden med nogen Tungsindighed. Det var den berömte Arndts Retning, som i ham fik en af sine første og betydeligste Tilhængere i Danmark, hos hvem Mange søgte Råd og Trøst i Trossager. — 1625 blev han Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han mistede 2 Hustruer kort efter hinanden.

Da Bispestolen i Ribe blev ledig 1629, udnævnte Kongen ham selv til Biskop, uden at lade foretage noget Valg efter Kirke-Ordinansen; d. 9de Juli aflagde han sin Ed til Kongen på Slottet i Eutin. Som Biskop udgav han flere religiøse Skrifter i den ovenfor angivne Retning, skrevne på Dansk og for Hvermand. Et af disse Skrifter, „Tractat om Miracler, Tegn og Aabenbaringer", er omtalt S. 333; det er udkommet i 8 Oplag lige indtil vor Tid. — Större Betydning havde dog to andre Skrifter af ham: „En rigtig Vej, som fører til det evige Liv", som udkom førstegang 1633, og „Troens Kamp og Sejer", som først udkom 1636, efter hans Død. Intet andet dansk Opbyggelsesskrift har fundet en sådan Udbredelse som disse. Det første er næmlig udkommet 8, det andet 6 Gange særskilt, og begge i Forening 8 Gange; de ere desuden oversatte på Svensk, Islandsk og Tydsk.

Bispestolens Indtægter vare ved hans Tiltrædelse blevne forringede ved Krigen og ved nogle uheldige Bortfæstelser af Tienderne. Kongen gav ham derfor strax efter hans Ansættelse, d. 4de Oktbr., Brev på det første Kannikdömme i Kapitlet, som blev ledigt, og senere, d. 21de Januar 1631, på et til; det første fik han under

---

[1]) Denne Luth, et smukt og kostbart Stykke, er endnu bevaret i Familien.

5te April 1634 efter Jens Juel til Kjeldgård;[1]) det ande oplevede han derimod ikke at få. — Ligeledes trængte Bisperesidensen ved hans Tiltrædelse til en Reparation, hvilken Kongen under 1ste Oktbr. 1629 befalede Lensmanden at lade foretage nødtørftigen, således at der var de fornødne Værelser med Sængekammer, Studerekammer og øvrigt Tilbehør; men samtidigt bestemtes, at Biskoppen for Fremtiden skulde overtage Vedligeholdelsen. Tillige befalede Kongen, at den øde Plads ved (nordenfor) Bispegården, på hvilken Lektors Residens tidligere havde stået, skulde lægges til Bisperesidensen. Lensmanden skulde forhandle om Prisen mellem Biskoppen og Kapitlet, og Renten af Kjøbesummen skulde anvendes til Lektors Husleje.[2]) Denne sidste Plan kom dog ikke til Udførelse, idet Grunden i Stedet derfor blev lagt til Kirkegården. — Året efter, at Jersin var kommen til Ribe (d. 22de Avgust 1630) stod hans tredie Bryllup med Katharine Outzen, en Datter af Jakob Outzen, Borger i Haderslev. Jeg ved ikke, om Lensmandens Frue på Haderslevhus eller kun hendes Tyende var tilstede ved dette Bryllup; men Ribe By betalte for 2 Vogne, som kjørte til Bække „med Fruens Folk på Haderslevhus, den Tid de var her i Byen til Dr. Jens's Bryllup". — Rektoren ved Domskolen, Mag. Jens Kjeldsen, lod i Anledning af Festen ved sine Disciple opføre på Kirkegården et af ham forfattet Skuespil, kaldet Josefs Historie, i 5 Akter med 23 Personer.[3]) Samme År tog Biskoppen Doktorgraden i Kjøbenhavn. — Jersin synes at have været en ret velhavende Mand; idetmindste gav han et stort årligt Bidrag (50 Dr.) til det frivillige Fattigvæsen af 1630. 1633 kjøbte han en Abildhave på S. Hans Holm.

Som Biskop synes Jersin at have været meget virksom; men hans Tungsindighed tog vistnok mere og mere til. Et mærkeligt Exempel herpå fortælles, at han nærmlig engang på en Rejse følte sig så forladt, at han bad

---

[1]) 3 Kongebreve i „Jy. Reg." — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Overskou: „Den da. Skueplads", I, S. 76.

sin Kudsk om at sige ham et trøstende Ord, hvorpå det også lykkedes Kudsken at berolige ham ved at fremsige et Bibelsprog. Til Rivninger mellem ham og de Mænd, til hvilke han kom i Forhold, har jeg intet Spor fundet, således som man kunde tænke sig det efter det, som fortælles om Slutningen af hans Liv. Pontoppidan fortæller nemlig i sin Kirkehistorie efter en Kilde, som han anser for fuldkommen pålidelig, at han på sin Visitats i Meolden Kirke i Sommeren 1634 kom i en sådan Ordstrid med en Bonde, at Biskoppen på sin Side blev temmelig hidsig, og Bonden forgreb sig i den Grad, at han gav Biskoppen et Ørefigen. Man ved fra anden Side, at der netop det foregående År havde været et Par Bønder i dette Sogn, som forså sig slemt, den ene endogså ved at mishandle sin Sognepræst; det kan således nok være rimeligt, at det hæftige Optrin mellem Biskoppen og Bonden kunde være foranlediget ved, at Biskoppen havde påtalt disse Sager. — Dernæst fortæller Pontoppidan, at nogle höjtstående Mænd fremstillede denne Begivenhed således for Regjeringen, at Biskoppen blev nødt til at rejse til Kjøbenhavn, for at retfærdiggjöre sig. -- Han ledsagedes af sin Hustru, men kom ikke længere end til Nyborg, hvor han blev liggende syg af en stærk Feber og døde 11 Dage derefter, d. 25de Oktbr. Hans Lig blev ført til Ribe og begravet der. — Hans Enke fik d. 9de Februar 1635 Kongebrev til Albr. Skeel om, at hun skulde have 1 eller 2 Tiender af Kronens eller Kirkens, når de bleve ledige, for „lidelig" Fæste (Indfæstning) og Afgift og ligeledes 2 eller 3 af Kapitlets, de sidste endogså uden Fæste.[1]) Hun havde dog Vanskelighed ved at få dem, som man ser af et andet Kongebrev af 31te December 1636 og af et Vidnesbyrd af 20de Avgust 1640, aflagt på Ribe Byting. — Biskop Jersin efterlod sig 6 Börn:

1. Lene, g. m. Hr. Hans Povlsen Nested, Præst i Hellested.

---

[1]) Jy. Tegn.

2. Hans, Student fra Sorø, død 1655, samme År, som han var bleven Præst i Stege.

3. Maren, g. m. Niels Svendsen Krønike, som først var Rektor i Kolding, derpå Lektor i Kristiania, men 1655 blev afsat på Grund af afvigende Religionsmeninger, der dog vare stærkt beslægtede med hans afdøde Svigerfaders, og dömt til livsvarigt Fængsel, fra hvilket han blev befriet ved Svenskernes Indfald 1658. Derefter bosatte han sig i Holland. Hans Kone har oversat et lille Opbyggelsesskrift fra Hollandsk til Dansk.

4. Kristen, Student fra Sorø, Præst i Åstrup på Falster, men afsat på Grund af sit Forhold til Svenskerne under Krigen.

5. Dines, født 1631 i Ribe, Præst i Hunseby på Lolland.

6. Jakob, født 1633, død som Biskop i Kristianssand.[1])

Hans Borchersen.

Hans Borchersen[2]) var født 1597 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader, Borchard Hansen, var Borger. Fra 1622 til 1629 var han Lærer for Prinds Frederik (siden Frederik den Tredie). Han efterfulgte derpå Jersin, først som Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, derpå som Biskop i Ribe. Den 8de Februar 1635 fik han Kongens Brev på denne sidste Stilling, „hvortil han var udvalgt og kaldet“.[3]) Den 21de Avgust samme År fik han et Kannikdömme i Århus.[4]) Han havde tillige, siden den Tid han var Lærer for Prindsen, et Vikariat i Lund, som han byttede bort til Peder Galt for dennes Kannikdömme i Ribe, på hvilket Mageskifte der d. 25de Marts 1642 gaves kongelig Stadfæstelse.[5]) Han havde således samlet sig meget rundelige Indkomster. — 1636

---

[1]) Skildringen af Bisk. Jersins Levned er væsentlig efter S. M. Gjellerups fortjenstlige Skrift „Biskop Jens Dinesen Jersin“. Kbhn. 1868—70. — [2]) Således (måske undertiden også Borchertsen) skrev han sit Navn. — [3]) Jy. Reg. — [4]) Sinst. — [5]) Chr. Bruun („Slag. paa Kolb. H.“, S. 128) vender Forholdet om. Peder Galt havde siden 1625 haft et Kannikdömme i Ribe efter Joh. Stephanius.

fik han Doktorgraden uden at disputere. Hans Virksomhed her i Stiftet blev ikke af lang Varighed, idet han tidlig blev svagelig og døde d. 4de Januar 1643. Blandt hans Skrifter kan nævnes som vedkommende Ribe hans Ligtale over Hr. Albr. Skeel, som udkom under Titel: „Den gode Strid oc Retfærdigheds Krune". Han efterlod en Enke, Karen Jørgensdatter (efter Epitafiet Anna Kathrine, Datter af en Rådmand i Kjøbenhavn), som under 21de Februar næstefter udvirkede et Kongebrev til Niels Krag som Dekanus og Henrik Lange som Provst i Kapitlet om, at hver af dem skulde lade hende få en Kirketiende i deres Provsti for sædvanlig Fæste og Afgift.[1]) Ifølge samme Kongebrev havde hun 8 Börn, af hvilke 5 findes fødte og døbte i Ribe: Jens (1635), Gjertrud (1636), Margrethe (1637), Kirstine (1640) og Alheede (Adelheid — 1641). 1675 levede følgende 6 Börn.[2])

1. Georg Burchard (såkaldte kaldte han sig) havde rejst som Hovmester for 2 unge Adelsmænd, fulgte derefter som Sekretær med det danske Gesandtskab, som 1676 deltog i Fredsunderhandlingerne i Nimwegen og var derpå Hovmester hos Kristian d. 5tes naturlige Sön, Kristian Gyldenløve. Hans senere Skjæbne kjender jeg ikke.[3])

2. Jens Hansen (Burchardi), f. 1635, Præst i Tranebjerg på Samsø.

3. Elisabeth, g. m. 1. Alb. Dysseldorp — 2. Henrik Werner, begge Vinhandlere i Kjøbenhavn.

4. Kirstine, g. m. Mag. Henrik Goisch, Sognepræst ved S. Olai Kirke i Helsingør.

5. En unævnt Datter, g. m. Professor Iver Wandel i Lund.

6. Alhed, g. m. den ovennævnte Jakob Jensen Jersin, Biskop i Kristianssand.

Erik Monrad.

Erik Monrad. Efter Bisk. Borchersens Død skal efter Biskop J. C. Blochs Angivelse[4]) Sognepræst ved

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Findes i (Norsk) „histor. Tidsskr. III, S. 105. — [3]) Smst. S. 101, 115, 134. — [4]) I „D. fy. Gejstl. Hist."

Frue Kirke i Odense, Mag. Ludvig Mikkelsen, have været bestemt til at efterfølge ham, men dette være forhindret ved hans Død. Denne indtraf dog først i September 1643; men allerede d. 16de Marts samme År udgik Kongebrevet om Erik Monrads Udnævnelse til Bispeæmbedet. — Denne Mand var født d. 24de Maj 1607 i Kjettinge på Als, hvor hans Fader, som skal have været af en tydsk, adelig Familie, var Præst. Som Student sluttede han sig meget nær til Professor (senere Biskop) Brokmand, underviste derpå på 9de År Rigsråd Jørgen Brahes Börn[1]), blev 1637 Sognepræst i Middelfart, 1642 ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn. Allerede som Præst i Middelfart havde han nydt stor Anseelse, og Kongen plejede på Gjennemrejser at logere hos ham, i hvilken Anledning der d. 18de Decbr. 1639 tilstodes ham indtil videre 20 Læs Brænde årlig af Stenderup Skove.[2]) Det var vist også Kongen selv, som 1643 udnævnte ham til Biskop uden noget forudgående Valg af Præsteskabet. — Han kom lige hertil, for at tage sin Del i Svenskekrigens Besværligheder (se S. 382 og 417). 1646 tog han Doktorgraden og fik 1648 det Kannikdömme ved Domkirken, som var blevet ledigt ved Joak. Timmermanns Død.

Terpager siger om ham,[3]) at han besad en „honningsød“ Veltalenhed, store Åndsgaver og et smukt Ydre. Noget stridbar synes han at have været, når han kom i Uenighed med Nogen. Således findes i Stifts-Arkivet et meget skarpt Brev fra ham til Borgm. Morten Lassen i Anledning af, at Biskoppen i Krigens Tid havde overladt nogle „fast fordrevne“ Bønder Brugen af en Eng, som tilhørte Bispeæmbedet, hvilket Magistraten havde villet forhindre (jeg ved ikke hvorfor), og med Kapitlet lå han i nogen Tid i Strid, dels om hans Adgang til dets Forhandlinger, dels om hans Tilsyn med Domskolen, i hvilket Kapitlet formentlig vilde gjöre Indgreb. I begge Sager gav Kongen ham Medhold.[4])

[1]) Bricka og Gjellerup: „Den da. Adel, I, S. 125. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) I sin Udg. af Amerinus's „Series episc. Rip.“ — [4]) Jy. Tegn. 1646 og 1647.

— På den anden Side ser man af Sönnens Levnetsbeskrivelse, at Biskoppen havde mange gode Venner, til hvilke han stod i det hjærteligste Forhold, både höjere, som Lensmanden Gregers Krabbe (se S. 417), og ringere, som Herredsfogden Jesper Hansen (se S. 434). — Af hans Virksomhed som Biskop kan fortjene at anføres, at han kort efter sin Tiltrædelse, d. 28de Avgust 1643, lod den latinske Korsang i Domkirken afløse af dansk. Ærkedegnen, Mag. And. Romdorf, havde samtykket heri; men 3 År senere kom han til den Mening, at det stred imod hans Ed at lade synge Dansk og vilde derfor indføre Latinen igjen. Biskoppen måtte da indstille Sagen til Kongen, som bifaldt, at det blev ved Dansken.[1])

Monrad døde ligesom sine 2 nærmeste Forgjængere i en ung Alder, d. 26de Juni 1650 under et Ophold i Kjøbenhavn, efter Mag. Lavr. Hegelunds Angivelse af „hypokondriske Smerter og Skjørbug", og blev begravet i Helliggejstes Kirke. — Han var gift med Margrethe Bang fra Flemløse Præstegård og havde med hende 4 Sönner og 1 Datter. Enken bode endnu 1654 i Ribe, men flyttede senere til sin Svigersön i Århus. Om Nådsensåret havde hun en Strid med sin Mands Efterfølger, hvilken Strid ifølge Kongebrev af 15de Septbr. 1651[2]) skulde bilægges ved 2 andre Biskoppers Kjendelse; Eftermanden havde næmlig erklæret sig tilfreds med denne Afgjörelsesmåde, hvis hans Enke engang i Tiden måtte nyde samme Ret, som Formandens fik. — Under 14de Septbr. 1659 tilstod Kongen Enken udenfor Regelen 1 Rdl. årlig af hver Kirke i Ribe Stift;[3]) men 1670 havde hun meget betydelige Restancer af disse Penge tilgode. — En anden stor Gunst havde Kongen bevist Familien ved efter Mandens Død at bevilge, at hans ældste Sön, Johan, i 6 År måtte vedblive at nyde Indtægten af hans Kannikdömme.[4]) 1654 forlængedes Tiden med 4 År, men til Fordel for den 2den Sön, Kristian, og 1659 atter for 4 År til Fordel for Samme;[5]) men

[1]) Kongebrev af 10. April 1646 (Jy. Tegn.). — [2]) Jy. Tegn. [3]) Jy. Reg. — [4]) Smst. (5. Juli 1650). — [5]) Smst. (24. Juli 1654. 12. Septbr. 1659).

endnu 1666 opføres Enken som Ihændehaver af det. — Börnene vare:

1. Johan, f. 1638, blev Herremand og adlet. Hans Optegnelser om hans Levned ere oftere anførte af mig.

2. Kristian, hvis Skjæbne er mig ubekjendt.

3. Anna, g. m. Mag. Hans Rhumann, Sognepræst ved Århus Domkirke.

4. Jens, f. i Ribe 1644, død 1692 som Student.[1])

5. Frederik, f. i Ribe 1648, logerede efter en Optegnelse fra forrige Århundrede 1659 hos en af Ribe Skoles Hørere og havde sin Kost i Biskop Kraglunds Hus. Dengang har han altså rimeligvis gået i Ribe Skole, fra hvilken han dog ikke vides at være dimitteret. Senere blev han Præst i Öjer i Gudbrandsdalen i Norge.

Peder Jensen Kraglund var en Kjøbmandssön fra Bergen, født d. 21de Decbr. 1602. 1628 blev han Sognepræst i Fårevejle og Præst på det kongelige Slot Dragsholm (nu Adelersborg), hvor Kristian d. 4de og hans Sön, den senere Frederik d. 3die, undertiden hørte ham prædike og yndede ham på Grund af hans „livlige og redelige Væsen“, som Pontoppidan siger. Til Biskop i Ribe blev han udnævnt d. 9de Avgust 1650.[3]) Den 10de Novbr. 1652 fik han Kongebrev på Ærkedegnedömmet i Ribe Domkapitel, som Peder Lange var fratrådt, da han blev Kantor,[4]) og fra den Tid vedblev Ærkedegnedömmet at være forbundet med Bispeæmbedet. — 1653 tog han Doktorgraden. — Krigen 1657—60 var en hård Tid for ham, da hans Indtægter for den allerstörste Del bestode i Tiender, som under Krigen indbragte Lidet eller Intet; sammenlign også S. 405. — Om hans Virksomhed i Pestens Tid 1659, i hvilken han selv mistede en Sön, se S. 411. — Under hans Ophold ved Rigsdagen 1660, ved hvilken han efter Pontoppidans Udsagn skal have arbejdet for Arveregjeringen, indgav

Peder Jensen Kraglund.

---

[1]) Joh. Monrads Autobiogr., S. 61. — [2]) (Norsk) hist. Tidsskr. III, S. 177 fl. — [3]) Jy. Reg. — [4]) Smst.

han under 18de Septbr. et Åndragende til Kongen, hvori han 1. klager over, at han aldeles Intet havde modtaget af den Superintendenterne tillagte Lön[1]) og heller ikke kunde vænte at få Noget ind for 1660. Navnlig besværer han sig over, at adskillige Byer og Gårde i Nørre Herred nedlægges, hvorved hans Tiender formindskes for Fremtiden. — For det Andet beder han om, at da hans Prælatur (Ærkedegnedömmet) var det ringeste i Kapitlet, og dets Herlighed i mange Måder var bleven forringet, hvorfor der altid tilforn var fulgt et Kanonikat med det,[2]) ligesom de øvrige Prælater i Kapitlet tillige havde sådanne, han da også måtte få en kongelig Forsikring på det første Kanonikat, som blev ledigt. — For det 3die beder han om, at, eftersom Biskoppernes Enker Intet havde af Æmbedet uden „det halve Nådsensår", hans Hustru og Börn måtte nyde den samme Nåde, som hans Formands Enke. — For det 4de klager han over, at han havde ikke ringe Fortræd af at indkræve det Salarium, som var tillagt Biskopperne af Kirkerne og Præsterne (det såkaldte Cathedraticum) og ønsker derfor, at det må blive Provsterne pålagt at indkræve det. — Ifølge dette Andragende udgik der d. 22de Novbr. samme År et Kongebrev, der pålagde Alle og Enhver at yde Dr. Peder Kraglund, hvad de vare ham pligtige, hvad enten det var Tiende eller Andet.[3]) Om der for Öjeblikket blev taget noget Hensyn til hans øvrige Begjæringer, ved jeg ikke. Da hans Virksomhed her på Stedet væsentlig tilhører en Tid, som ligger udenfor dette Skrifts Område, skal jeg ikke her omtale hans følgende Levned, men kun bemærke, at han efter Alles Dom var en meget brav og dygtig Mand.

Sognepræster ved Domk.: Sör. And. Vedel.

Sognepræst ved Domkirken var 1625 Mag. Sören Andersen Vedel (se S. 314). Om hans senere Levned er ikke Meget at fortælle; det synes i Modsætning til hans yngre År at være henrundet meget fredeligt. —

---

[1]) Smlg. herom Gjersing: „Jubilærere" I, S. 304 fl. — [2]) Dette er dog ingenlunde Tilfældet. — [3]) „Ny kirkehist. Samlg." V, S. 123 fl.

At han har nydt nogen Anseelse som Videnskabsmand, ses deraf, at han fik Opfordring til at forfatte en Lærebog i Digtekunsten til Brug for Skolerne, hvilken Bog dog aldrig udkom, ligesom han overhovedet ikke optrådte som Forfatter.[1]) I Anledning af dette Skrift gjorde han det mærkelige Spörgsmål til Konsistoriet ved Kjøbenhavns Universitet, hvorledes han skulde forholde sig med hedenske Gudenavne og andre Udtryk, som syntes at stride imod den kristne Religion, om han aldeles skulde udelade dem eller sætte andre Udtryk og Talemåder i deres Sted. Professorerne svarede herpå, at han i Fortalen kunde advare Ungdommen mod Misforståelse og Misbrug af sådanne Navne, men at det ikke gik an at forbigå dem, da de Unge nødvendig måtte kjende dem, for at forstå Digterne; dog måtte Usömmeligheder helt forbigås.[2]) — S. A. Vedel indrettede den første Kirkebog, som vides at være bleven ført her i Byen. Den angik dog kun Dåbshandlinger, begyndte med 1623 og var i Vedels Tid meget smukt og ordentligt ført, men synes desværre at være forsvunden ved den sidste Vakance i Sognepræste-Æmbedet ved Domkirken. — Ved sit Ægteskab havde han forøget sin arvede Formue og blev en velhavende Mand, som ejede flere Ejendomme i Byen. Selv bebode han Liliebjerget, som han havde arvet efter sine Forældre, og holdt dens Huse i en smuk Stand, hvorimod han udlånte eller udlejede sin Præsteresidens, Snagdal, til sin Broder, som samtidig var Præst ved S. Kathrine Kirke. — I Slutningen af sit Liv blev han meget svag; fra 1646 af havde han holdt en Medhjælper, Hr. Torkild Andersen,[3]) og ved Skrivelse til Lensmanden af Maj 1652 tillod Kongen, at han „oplod“ sit Æmbede, „som han på Grund af Legemssvaghed ikke selv længere kunde forestå“, til en Anden. Kongen ønsker, at Rektoren i Sorø (Mag. Niels Jørgensen

---

[1]) H. Rördam: „Arreboes Levn. og Skr.“ II, S. 177. — [2]) I sin Ungdom havde han dog arbejdet på en Orknøernes Historie (se „Kirkeh. Saml.“, 3die R., III, S. 295). — [3]) Efter Kirkebogen.

Seerup) kunde få Kaldet, hvorfor Lensmanden skal anbefale ham til Kapitlet og Borgerskabet.[1])

Disse synes heller ingen Vanskeligheder at have gjort ved at efterkomme Kongens Ønske; men måske Seerup ikke strax har kunnet forlade Sorø; thi Sagen trak noget ud. Ved en Omordning af Hospitalets Økonomi bestemte derfor Lensmanden, Kapitlet og Magistraten d. 14de Septbr., at Hr. Torkild Andersen, som imidlertid var bleven Hospitalspræst og Froprædikensprædikant, sålænge han blev i denne Stilling, skulde have 60 sl. Dr. årlig af Hospitalets Kasse for den Hjælp, han havde bevist Menigheden under Mag. Sörens store Svaghed og Skrøbelighed". Den 22de Januar 1653 døde endelig Vedel i sit 66de År, uden at hans Eftermand var bleven ordineret. — Den 5te Februar næstefter lod hans Enke hans faste Ejendomme vurdere således: Adelhuset i Skolegade (Liliebjærget) med tilliggende Stalde, Portrum, Have og 3 Fag Hus, som kaldes Liliebjærget eller Trykkeriet, for 1850 Dr., 4 andre Huse fra 120 til 240 Dr. hvert og 2 Boder for 60 og 160 Dr., 2 Kålgårde for 53 Dr. tilsammen og 2 udlejede, „brudne" Kakkelovne for 24 Dr. „Tårnborg eller Blågård" (den senere Bispegård) med tilliggende Boder og Have havde han d. 22de Septbr. 1651 overdraget sin Svigersön, Dr. Ludvig Pouch, således som denne og för ham Mag. And. Romdrup havde haft det i Leje, på den Betingelse, at hvis Pouchs Hustru døde uden Livsarvinger, og han giftede sig påny, skulde han enten udbetale hendes Arvinger 400 Rdl. eller lade skifte efter Loven. — Han havde også ejet den gamle (katholske) Bispegårds Grund i Bispegade; men den havde han 1639 solgt til For-

---

[1]) Jy. Tegn. — Vedels Ansøgning til Kongen af 3die Marts 1552 indeholder, at han på sjette År har været sængeliggende, hvorfor han ønsker at overdrage sit Præsteæmbede „ved lovligt Kald" til en Anden, således at han beholdt det dermed forbundne Kanonikat på Livstid. — Lensmanden anbefalede ham på det Bedste for hans Æmbedsførelse, ved hvilken han har vundet Alles Bifald, og fremhæver, at Vedel i 2 Krigstider er forbleven i sin Stilling (Kanc.-Indlæg).

skjellige; dog havde også hans Svigersön, And. Romdrup, og efter ham Ludvig Pouch, fået en Del af den store Have. — Den 1ste Marts skjøde derpå S. A. Vedels Arvinger (Enken og Börnene) Adelhuset i Skolegade til Mag. Niels Seerup. Samme Dag stadfæste de den ovennævnte Overdragelse af Tårnborg til Ludv. Pouch og bortskjøde flere Ejendomme, deriblandt Huset på det østlige Hjörne af Puggårdsgade og Sønderportsgade til Biskop Monrads Enke.

S. A. Vedels Enke havde en Strid med Magistraten, som ikke vilde give hende Huslejepenge, rimeligvis fordi den anså hende for formuende ligesom Hr Jak. Buchs Enke 1648 (se S. 316); men heller ikke i dette Tilfælde kunde den sætte sin Mening igjennem; thi ved Kongebrev af 4de April 1655 pålagdes det Lensmanden at sørge for, at Enken fik den lovbestemte Husleje.[1]) — Hun døde d. 6te November 1674 i sit 73de År. Börnene vare:

1. Dorothe, f. 1620 (el. 1621), g. m.: 1. Mag. Anders Romdrup, først Rektor, derpå Ærkedegn i Ribe, — 2. Dr. Ludvig Pouch. Hun døde d. 17de Januar 1673 i en Alder af 52 År.

2. Else, f. 1624, g. 1653 (?) med sin Faders Eftermand.

3. Peder, f. 1630, Student fra Ribe Skole 1648, Præst i Rejsby.

4. Anders, f. 1631, også Student fra Ribe Skole 1648, døde uden at have fuldendt sine Studeringer, vistnok temmelig kort efter Faderen.[2])

5. Mette, g. m. Mag. Kristen Ågård, først Rektor, derpå Lektor i Ribe, f. 1632, da hun ved sin Død 1698 var 66 År gammel.

Niels Jørg. Seerup.

Mag. Niels Jørgensen Seerup var født d. 9de Marts 1621 i Serup i Århus Stift, hvor hans Fader var

[1]) Jy. Reg. — [2]) 2 ældre Sönner af dette Navn vare døde som ganske små. Den sidste af disse skal være født i Skåne og begravet i Malmø (efter en Optegn. af Terpager). Måske var Moderen under Krigen 1627—29 flygtet over til denne Landsdel.

Præst. Efter at have været Rektor, først i Helsingør, derpå i Sorø, blev han efter Kongens ovenomtalte Ønske S. A. Vedels Eftermand. Fjortendedagen efter Sidstnævntes Død blev han allerede ordineret, og ikke mindre hurtigt aftaltes der en Forbindelse mellem ham og hans Formands Datter Else; thi det er utvivlsomt som tilkommende Svigersön, at han Dagen efter fik Skjøde på den smukke og berömmelige Familieejendom, Liliebjærget. Brylluppet stod også samme Sommer. Hans senere Levned ligger væsentlig udenfor dette Skrifts Område.

Kapell. ved Domk.:

Kapellaner ved Domkirken. Da Hr. Jakob Hansen Buch afgik År 1629 (se S. 316), blev Mag. Lavge Andersen Vedel hans Eftermand indtil 1636; han omtales nærmere blandt Sognepræsterne ved S. Kathrine Kirke. — Efter ham kom Mag. David Foss, som ligeledes blev Sognepræst ved S. Kathrine Kirke og omtales senere. — Mag. Johan Johansen Pouch var en Sön af Apotheker Joh. Ponch (se S. 269). Han findes ikke dimitteret fra Ribe; måske har han ligesom hans Broder, Dr. Ludv. Pouch, afsluttet sin Skolegang i Hamborgs Gymnasium. Derefter opholdt han sig i 11 År dels ved Kjøbenhavns, dels ved Udlandets Universiteter. Ved det første havde han, som han selv siger, ikke blot været Discipel, men også Docent. Fra Italien havde han hjemført et Håndskrift af den gamle romerske Forfatter Vitruvius. 1648 blev han valgt til Kapellan ved Domkirken, men måtte først at Kongen have Oprejsning for begået Lejmål.[1]) — Han var måske en lærd Mand; men hvad man erfarer om ham, er i det Hele mindre heldigt. Først lå han i Strid med sin Formand om Fordeling af det 1ste Års Indtægter. Landemodet tog i Anledning heraf d. 21de Juni 1649 den Bestemmelse, at når en Præst forflyttedes, skulde han og Eftermanden dele (hele) Årets Indtægter mellem sig i Forhold til den Tid i hvilken han havde betjent Æmbedet. Der tilföjes, at der vel Intet fandtes herom i Ordinansen, men at det stemte med en Kjendelse, som Dr. Joh. Borchersen havde

Johan Joh. Pouch.

---

[1]) Kongebrev i Stifts-Ark.

fældet mellem Lavge Vedel og David Foss, og med Brugen i andre Stifter, navnlig Sjælland og Fyn. — Senere lå han i en bitter Strid med sine Brödre Peder og Ludvig om sin Mødrenearv m. m., som dog heldigvis blev forligt kort för hans Død, der indtraf i April 1660. Den 30te April opsagde hans 2 ovennævnte Brödre Arv og Gjæld efter ham; han var næmlig ugift. Det var hans Søster Else, sal. Borgm. And. Svanes, som havde taget sig af ham i hans langvarige Sygdom, og som nu sørgede for hans Begravelse. Ved Testamente af 22de Marts havde han derfor også efterladt hende Alt, hvad der måtte blive tilovers, når hans Gjæld var betalt „for hendes store Tjeneste imod ham på en 4 Års Tid." — Hans Begravelse gav Anledning til en Forhandling mellem Kapitlet på den ene og Borgmestre og Råd på den anden Side. De Sidste havde næmlig fordret 10 Rdl. for Brugen at Stormklokken. Else Svanes beklagede sig herover, da Gejstligheden hidtil havde haft denne Klokke frit; men Magistraten fasthold sin Fordring, hvorfor hun henvendte sig til Kapitlet, som på sit Møde d. 2den Marts 1662 besuttede at henvende sig endnu engang til Borgm. og Råd og true dem med, at hvis de vedbleve med denne Fordring, vilde Kapitlet på sin Side lægge en Afgift på Tårnet og de øvrige Kirkeklokker, som Borgerskabet hidtil havde nydt uden Betaling. - Joh. Pouch synes at have været en ivrig Bogsamler og ejede navnlig endel Håndskrifter, f. Ex. en stor Samling af A. S. Vedels Prædikener.[2]) — 1643 havde han i Kjøbenhavn udgivet et religiøst Digt på Latin og i en Optegnelse, som findes i Skolebibliotheket, anfører Grönlund et theologisk Værk af ham, som han havde efterladt i Håndskrift: „Harmonia evangelistarum circa vitam Jesu Christi".

Sognepræst ved S. Kathrine Kirke efter Mag. Hans Olufsens Død (se Side 320) blev Mag. Lavge Andersen Vedel. Han var en Sön af den berömte And. Sörensen Vedel og født d. 21. Decbr. 1592. Efter

Sognepr. ved S. Kathrine K.: Lavge And. Vedel.

---

[1]) Kapitl. Forhandl.-Bog (Thott'ske Saml. 4to Nr. 2030. —
[2]) „Cimbr. litter." II, S. 909.

at have gaaet efterhånden i Ribe, Herlufsholm og Sorø Skoler, blev han Student 1610, drog 1613 til Tydskland, hvor han studerede i 3 År i Leipzig og Wittenberg og tog Magistergraden[1]), blev 1617 Præst i Visby og 1630 Kapellan ved Ribe Domkirke. I Anledning af Forflyttelsen betalte Ribe By 12 Vogne for at hente hans Gods, dels i selve Visby, dels i Gasse, som ligger omtrent midtvejs; rimeligvis have hans forrige Sognefolk flyttet en Del af Godset dertil. Endelig blev han 1636 valgt til Sognepræst ved S. Kathrine Kirke. — Han bebode, som vi have set S. 445, ikke sin egen, men sin Broders Præsteresidens, Snagdal, fra hvilken han dog rimeligvis flyttede, da han 1641 af sin Søstersön, Mag. Hans Ægidiisen i Ålborg, kjøbte dennes Hus på den modsatte (nordlige) Side af Liliebjærget; der bode idetmindste senere hans Enke. — Om hans Virksomhed som Præst ved jeg egentlig Intet. Den 20de Marts 1638 indgav han et Andragende til Lensmanden om, at denne hos Kongen vilde skaffe ham nogen Forbedring i hans Indtægter, eftersom alle hans Formænd havde haft et Kannikdömme eller et Provsti; hans Æmbedsindtægter beløb sig kun til $2^1/_2$ Læst Korn, $13^1/_2$ Rdl. af Byen og et Offer, som kun var ringe, da Sognet mest bestod af fattige Folk; han havde mange Sönner, af hvilke han nu havde holdt den ældste et År ved Universitetet[2]) — Jeg finder dog ikke, at denne Ansøgning har frugtet noget, og Mag. Lavge var vist en formuende Mand[3]) -- Han døde de 23de Avgust 1648 og havde i 30 År været gift med Elisabeth, en Datter af Provst Joh. Mauritius i Tønder. Hun overlevede ham i 11 År og døde den 28de Avgust 1659 i Pestens Tid, i en Alder af 63 Ar. Af 10 Sönner og 1 Datter, som de ifølge Ligstenen i Domkirken havde, overlevede 7 Sönner dem:[4])

---

[1]) Hans Rejsebog (Stambog), som tillige indeholder en Del yngre Familieoptegnelser, findes nu i Univ.-Bibliotheket („Additam." 110, 8vo). — [2]) Geh.-Ark.: „Papirhåndskr. vedk. Ribe By." — [3]) 1662 ejede endnu hans Sönner en hel Del Ejendomme i Ribe By. — [4]) Om Mag. Lavge Vedel se R.

1. Anders Lavgesen Vedel, f. 1619, Student 1637, Mag., blev 1646 den første Konrektor i Ribe, derefter Præst i Vilslev.

2. Hans, f. 1624, Stud. 1643, Mag., 1647 midlertidig Rektor i Ribe, 1653 Præst i Andst.

3. Sören, f. 1629, Stud. 1647, Mag., Præst i Rabsted 1669 el. 1670.

4. Johan, f. 1631, Stud. 1650, 1659 Præst i Nustrup.

5. Bernt, f. 1635, Stud. 1655, Kapellan ved Ribe Domkirke 1660.

6. Ægidius, Tvillingbroder til den Foregående, Stud. 1655, Præst i Brøns 1663.

7. Jørgen, f. 1640, Student 1661, skal være død i sin Ungdom som Studiosus; rimeligvis er det ham, som 1671 og 1672 flere Gange udviste en rå og voldsom Opførsel på Tinget og Rådhuset i Ribe, skjönt han da kaldes Jørg. Lavridsen Vedel.

Det er om disse Brödre, at der dannede sig det Familiesagn, offentliggjort af Professor Vedel Simonsen,[1]) at de alle 7, da Svenskerne 1658 angreb Kjøbenhavn, lå ved Universitetet, men havde fuldendt deres Studeringer og vilde have forladt Byen, hvis ikke deres Morbroder,[2]) Biskop Hans Svane, havde skammet dem ud; de bleve da i Byen og deltoge ikke blot i Forsvaret, under hvilket den ene faldt, men underholdt hver fuldstændig en anden fattig Student blandt Forsvarerne, foruden at de ellers understøttede deres Kamerader med Penge, sålænge de havde nogen. -- Af det, som ovenfor er anført, vil det dog ses, at 2 af Brödrene vare Præster længe för Belejringen, og at 1 af dem først blev Student efter denne. Kun Bernt og Ægidius forekomme på Listen over Studenterkorpsets Medlemmer;[3]) men da Vedel Si-

---

C., S. 658 fl. – „Inscr. Rip.“, S. 83. — [1]) „Saml. til Elvedgärds Hist.“ III, S. 69 fl. — Engelstofts „Univ.- og Skole-Ann.“ for 1809, S. 1—4. — [2]) Slægtskabet bestod dog kun i, at deres Bedstefaders første Hustru, som døde barnløs (se S. 276) var en Søster til Biskoppens Moder. — [3]) Rördam: „Stud. Deltag. i Kbhvns. Forsvar“, S. 161, 165, 192.

monsen fortæller,[1]) hvorledes Johan Lavgesen Vedel i Nustrup havde sine Våben fra Belejringen af hængende i sit Studerekammer til en Erindring for sine Börn og engang, da Kristian d. 5te overnattede i hans Hus, havde en Samtale med Kongen om denne Sag, er det vel alligevel rimeligt, at han virkelig har været med ved Forsvaret. — Familiesagnet fortæller fremdeles, at Biskop Svane efter Belejringen forestillede de 6 overlevende Brödre for Frederik d. 3die, og at Kongen spurgte dem om, hvilken Nåde han kunde bevise dem, hvortil de svarede, at deres Ønske var at tjene Kongen, hvad enten det blev i den militære, gejstlige eller civile Stand, da de mente, at de havde den fornødne Dygtighed til, hvilken af Delene det skulde være; Kongen havde da lovet dem gejstlig Ansættelse og holdt dette Løfte således, at han på 1 Dag ansatte dem i Tørninglen, hvor ingen af dem havde mere end 2 Mil til den nærmeste af sine Brödre. — At der også heri er megen Udsmykkelse, ses ligeledes af det, som ovenfor er anført; men de 6 Brödre bleve rigtignok alle Præster, og det alle temmelig nær ved hverandre.

David Lavridsen Foss.

Mag. David Lavridsen Foss var en Sön af Hr. Lavrids Foss i Steppinge. Efterat han i 2 År havde været Rektor i Kolding, blev han 1636 Kapellan ved Ribe Domkirke. Han omtaler et Sted at Menigheden havde været så god imod ham „fattige, fremmede Mand“, at den ved Kyndelmisse 1637 havde givet ham et Offer af 134 Dr., måske til Hjælp ved hans Bosættelse, da han samme Åar ægtede Anna Jensdatter Hundevad, en Datter af Mag. Jens Sörensen Hundevad, som var Kapellan i Kolding. — Da Præstekaldet ved S. Kathrine Kirke blev ledigt 1648, prædikede han Lördagen d. 24de Septbr. i denne Kirke, og „efter Prædiken og Höjmesse“ blev det forkyndt for Menigheden, at han af Borgmestre eg Råd var kaldet til at være Sognepræst. — Han døde i Pestens Tid 1659.[2]) Hans Enke skulde efter en kongelig

[1]) Anf. Skr. III, S. 72. [2]) Dagen angives forskjelligt. På hans Ligsten („Inscr. Rip.“, S. 126) står den 28de Avgust; men da Stenen er lagt mange År senere, efter Konens Død,

Skrivelse til Magistraten have frit Hus eller Huslejehjælp, beregnet fra Mandens Død; men da Kirken ingen Midler havde, bevilgedes der hende ved et Kongebrev af 1672 en Rigsort af hver Kirke i Stiftet „til hendes Husværelse“.[2]) — Af 9 Börn, som Ægteparret ifølge deres Ligsten havde, nævnes de 8 ældste i Domkirkens Døbebog:

1. Karine, født 1638, død af Pesten d. 30te Juni 1659.
2. Lavrids, f. 1639, død som lille.
3. Agathe, f. 1641.
4. Magdalene, f. 1642, g. m. Faderens Eftermand.
5. Lavrids, f. 1643, Stud. 1662, Hører og Kantor ved Ribe Skole 1667—70, da Terpager var hans Discipel, Præst i Pjedsted 1672.
6. Jens, f. 1645, levede 1661; men hans senere Skjæbne er mig ubekjendt.
7. Antonius, f. 1646, Stud. 1669, Hører og Kantor ved Ribe Skole 1673—75, derpå Præst i Agerskov.
8. Peder, f. 1647.
9. Inger, som må have været den yngste, døde efter Ligstenen over Forældrene, hos hvilke hun ligesom Karen var begravet, i sit 21de År.

Jørgen L. Fog.

Mag. Jørgen Lavridsen Fog var født 1631 i Feldballe Præstegård i Århus Stift. I sin Ungdom havde han rejst 3 År udenlands, tog derpå Magistergraden i Kjøbenhavn og deltog i Byens Forsvar under Belejringen 1658 og 1659. Den 12te April 1659 fik han en kongelig Anbefalingsskrivelse til Biskoppen og Kapitlet i Ribe om at forhjælpe ham til Rektoratet her i Byen, hvis det var ledigt; der siges, at han under Belejringen havde vist sig „tro og flittig til Kongens og Fædrelandets Tjeneste“. — Denne Skrivelse sendte han herover, men kom ikke selv, hvorover Biskoppen i en Skrivelse af 17de

---

kan Angivelsen gjerne være unöjagtig. I Afskrifter af samtidige Optegnelser findes etsteds d. 17de Avgust, på et andet Sted Söndagen d. 21de Avg. om Natten mellem 1 og 2, og og da d. 21de Avg. virkelig var en Söndag, ser denne Angivelse ud som pålidelig. — [2]) Stifts-Ark.

Maj beklagede sig for Professor Th. Bang.[1]) Rimeligvis har han tragtet efter noget Bedre og derfor opgivet Rektoratet; men da Mag. David Foss var død, søgte han dennes Æmbede og lod sig den 28de Oktbr. „høre på Kaldet"; „hans Gaver behagede Menigheden, og han blev strax kaldet". Måske det også hjalp hertil, at han ægtede sin Formands Datter Magdalene. Hans Virksomhed i Æmbedet tilhører en senere Tid.

Kap. ved S. Kathrine K.: Jens Tavsan.

Kapellaner ved S. Kathrine Kirke. Da Hr. Iver Kristensen Holm var død År 1635 (se S. 320), kom Hr. Jens Tavsan i hans Sted. Denne Mands Herkomst er mig ubekjendt; men 1629 blev han dimitteret til Universitetet fra den herværende Skole („Janus Tavsanus"). Han synes tildels at være opkaldt efter Biskop Hans Tavsen, men lignede ham desværre i ingen Henseende; thi han var i Alt en meget simpel Person. Han giftede sig Formue til med Rådmand Bertel Strucks Datter, And. Sör. Vedels Datterdatter, Kirsten Bertelsdatter Struck (se S. 255), men fik mange Stridigheder med sine Medarvinger. 1640 kjøbte han Dr. Kristen Bordings forfaldne Kannikresidens i Puggårdsgade, (se S. 366) for 300 Dr. i det Mindste; thi så Meget blev indestående i Ejendommen,[2]) og dertil var Grunden „med nogle gamle, forfaldne Bygninger" Aret iforvejen bleven vurderet. En Del af Grunden solgte han dog samme År til Mag. Sör. And. Vedel, som udentvivl forenede denne Del med Tårnborg.

Hans Strid 1639 med hans Sognemænd i Sem og den Mulkt, han i den Anledning måtte betale for Forsömmelighed, er omtalt Side 335. Efterhånden blev hans Opførsel slettere og slettere. Under Striden med sin Svoger, Jørgen Bertelsen Struck, beskyldte han d. 9de Novbr. 1647 åbenlyst på Tinget Byfogden for Partiskhed. Om hans Optræden ved denne Lejlighed aflagde „Høringsmændene" (Stokkemændene) følgende Vidnesbyrd: Han havde grebet en af dem i „Luen" (Huen) og trukket

---

[1]) Anført af Grönlund i hans Exemplar af „Ripæ Cimbr." (i Skolebibliotheket). — [2]) Skjøde af 23de Marts (Tingbogen).

den op og ned, tiltalt de andre meget hårdt og tilsidst sledet Præstekjolen af sig, så at den kun hang fast ved Albuerne og ved Hægterne for Hænderne og vilde være falden helt af ham, hvis ikke en Anden havde trukket den på ham igjen. — Den 25de Juli 1649 blev der ført Vidnesbyrd på Tinget om, at han havde været ved sin ovennævnte Svogers Dör og udskjældt ham og hans Kone. — Ved Ribe Landemode d. 20de Juni 1651 havde en Kalkbrænder indstævnet ham for 2 Mk., som Præsten skyldte ham, og fordi han havde slået ham blodig. De bleve forligte således, at Hr. Jens måtte give Kalkbrænderen 1 Dr. og fik en Formaning om at betænke sig bedre en anden Gang. — En værre Sag havde han 3 År efter; d. 14de Marts 1654 havde Biskoppen ladet ham kalde for sig i 2 andre Præsters Nærværelse for følgende Bedrifter: 1. en fattig, gammel Mand havde klaget over, at Hr. Jens havde „trælbåret og slået" ham (ɔ: slået ham som en Træl) i et Spanskrör, så at han havde en stor Knude, hartad som en Næve, i den ene Side. — 2. Han havde slået en Hyrdes Kone i sit Hus således, at hun ikke kunde løfte sin Hånd op til Hovedet og frygtede for, at Axelbenet var itu; for 7 År siden havde han slået samme Ben istykker på hendes Sön. — Hr. Jens var ikke mødt under Påskud af Skrøbelighed; men hans Kone mødte, tilstod Forseelsen og bad om Nåde samt lovede Forbedring, også i den Henseende, at han skulde afstå fra sin Drukkenskab og anden Uskikkelighed. Derefter mødte også Hieronymus Trellund, dansk Skoleholder, med et Brev fra Præsten til ham selv, i hvilket han ligeledes lovede Forbedring, „om han i sin Hastighed havde forset sig". — Sagen blev opsat til Lensmandens Hjemkomst, for at man kunde rådføre sig med ham om denne og andre Hr. Jenses „Exorbitantier og Forargelser".[1]) Senere findes Intet om Sagen; men Præsten blev da i Æmbedet.

Han var tillige en jammerlig Husholder, så at han snart satte den Formue overstyr, som han havde fået

---

[1]) Monita og acta synodalia i Stiftsark. (Capsa 63).

med sin Kone. 1651 skyldte han Borgmester Morten Lassen 90 Dr. foruden omtr. 50 Dr. i Renter. Sagen var for Rådhusretten, hvor Hr. Jens blandt Andet tilbød i Betaling latinske, tydske og danske Bøger, som han havde bekommet af Borgmesteren selv og anslog til 50 Dr. — Den 25de Juli næste År indfandt Borgmesteren sig i hans Hus for at få Udlæg for sit Tilgodehavende. Han havde allerede fået det for den störste Del af Summen, og Hr. Jens tilbød fremdeles tydske Postiller, „som vare nöjagtige“, og en Præstekjole „med nogle gamle Ræve“ (ɔ: foret med gamle Ræveskind). Borgmesteren vilde derimod have de Sængklæder, som fandtes i „Dörnset“; men i dem vilde Byfogden ikke give Udlæg, „fordi Konen gik höjt frugtsommelig, på faldende Fod“. -- Fattigdommen har altså dengang været meget stor. — Han døde d. 13de Marts 1655 og efterlod sin Enke i en sådan Trang, at hun 1656 og 1657 fik Understøttelse (6 Mk. årlig) af Fattigpengene. Om Börnene ved jeg Intet.

Torkild Andersen.

Hr. Torkild Andersen, hvis Herkomst er mig ubekjendt, havde fra 1646 været Medhjælper (personel Kapellan) hos Mag. Sör. And. Vedel; men var 1649 bleven Hospitalspræst og Froprædikensprædikant (se S. 445 fl.). 1653 blev han valgt til Sognepræst ved S. Nikolaj Kirke i Varde; da var han allerede gift og havde et Par Börn.[1]) — Da nu Kapellaniet ved S. Kathrine Kirke var blevet ledigt ved Jens Tavsans Død, vare Borgm. og Råd i Begyndelsen meget ivrige for Fjerdelektie-Høreren ved Domskolen, Peder Pedersen Sønderhoved (Sønderho), en indfødt Riber, som var bleven Student 1647 og Hører 1652. Den 21de April 1655 besluttede begge Borgmestrene og 5 af Rådmændene enstemmigt på et Møde på Rådhuset at kalde ham, og 2 fraværende Rådmænd havde iforvejen givet deres Samtykke. Lensmanden og Biskoppen arbejdede derimod stærkt imod ham og for at få Tork. Andersen tilbage til Byen. Bi-

---

[1]) Hans Hustrus Navn var Margrethe. En Sön, Jens, døbtes 1649, en Datter, Mette, 1651 i Domkirken.

skoppen stævnede derfor Peder Sønderhoved for sig og Ministeriet (Præsteskabet) og lagde ham følgende Ting til Last:

1. Han havde mod sin Ed ofte forsömt Skolen uagtet Påmindelser både af Biskoppen og Rektoren. Han havde uden Tilladelse gjort Rejser til Provsterne i Omegnen (rimeligvis om Præstekald), såvelsom til Haderslev og Flensborg. Biskoppen havde irettesat ham herfor i Præsteskabets Nærværelse mellem Jul og Nytår, og derpå atter d. 23de April i Skolen, fordi han forsömte en Time mellem 6 og 7, ved hvilken Lejlighed han havde undskyldt sig med, at han havde gjort en Student „Geleid“ af Byen.

2. Han var ikke påpassende nok ved Undervisningen; navnlig lod han ved Rettelsen af Disciplenes „Argumenter“ (latinske Stile) grove Fejl stå og indførte selv i dem Fejl mod Grammatikken, som vare ligeså grove; også herom var han advaret, først af Rektoren, derpå af Biskoppen i Rektorens Nærværelse.

3. Han havde prædiket for Kapellaniet ved S. Kathrine Kirke uden Lensmandens og Biskoppens Tilladelse; han havde nok talt med den Sidste derom, men uden at få noget endeligt Svar. — Ligeledes havde Biskoppen alvorlig advaret ham mod at modtage Kaldsbrev, förend Lensmanden var bleven enig med Borgm. og Råd om Sagen, og havde ladet ham se Lensmandens Skrivelse til ham (Biskoppen) angående hans Betænkende om Kapellaniet.[1])

Angående Kaldelsen må det være kommet til et Forlig, hvorved Borgm. og Råd gave efter; thi Enden på Sagen blev, at Torkild Andersen fik Kapellaniet ved S. Kathrine Kirke, hvorimod Peder Sønderhoved fik hans Æmbede. Under 16de Juni samme År udgik der et Kongebrev til den nye Lensmand, Otte Krag, af følgende Indhold: Borgm. og Råd i Ribe havde søgt om Tilladelse til at kalde Hr. Tork. Andersen, Sognepræst ved S. Nikolaj Kirde i Varde, til Kapellan ved S. Kathrine

---

[1]) Stiftsark., Capsa 63.

Kirke, og da Lensmanden og Biskoppen havde samtykket deri, var Kongen „tilfreds“ med (ɔ: tillod), at Hr. Torkild lod sig kalde fra sit nuværende Æmbede.[1]) — Den 11te Oktbr. samme År ordineredes Peder Sønderhoved til Præstekaldet i Varde. — Hr. Torkilds senere Levned tilhører kun for en mindre Del denne Periode og forbigås derfor her.

Lektorer: Rasm. Hammer.

Lektor var Mag. Kristen Friis lige indtil 1653 (se S. 323). Efter ham kom Mag. Rasmus Klavsen Hammer, kaldet af Kapitlet d. 4de Marts, altså kun 2 Dage efter Formandens Død. Han var en Borgmestersön fra Middelfart[2]) og døde efter få Års Forløb, d. 17de Novbr. 1658, efterladende en Enke ved Navn Maren, som 1664 levede her i Byen og ikke var aldeles uformuende. — **Kr. Ågård.** Efter ham kom Kristen Lavridsen Ågård, som omtales nedenfor blandt Rektorerne.

Rektorer:

Rektorer siden 1623, da Mag. Krist. Friis fratrådte, vare følgende: Mag. Jens Kjeldsen (1623—1630), Mag. Anders Pedersen Romdrup (1630—1640), Mag. Hans Berntsen Mejer (1640—1647), Mag. Kristen Rasmussen Brod (1647—1651), Mag. Kristen Lavridsen Ågård (1651—1659), Mag. Knud Pedersen Kraglund (1659) og Mag. Hans Frandsen Rosenborg (fra 1660).

Jens Kjeldsen.

— Mag. Jens Kjeldsen var en Sön af Borgmester Kjeld Jørgensen i Ribe (se S. 312) og dimitteret fra Ribe Skole 1618. 1621 studerede han i Leyden,[3]) tog i Maj 1623 Magistergraden og blev samme År Rektor i sin Fødeby. Efter at have været her henimod 7 År, fik han et Kongebrev, dat. d. 17de Februar 1630, på det første Sognekald i Stiftet, som blev ledigt, og til hvilket han lovligen kunde blive kaldet.[4]) Meningen må vel være, at Biskoppen og Lensmændene skulde hjælpe ham, såvidt muligt, til at blive kaldet etsteds på lovlig Måde. S. 437 er fortalt, hvorledes han i Avgust samme År i Anledning af Biskop Jersins Bryllup lod sine Disciple opføre et af ham forfattet Skuespil „Josefs

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Wiberg: Person. Bidrag osv. III, S. 482. — [3]) Personalh. Tidsskr. — [4]) Jy. Reg.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

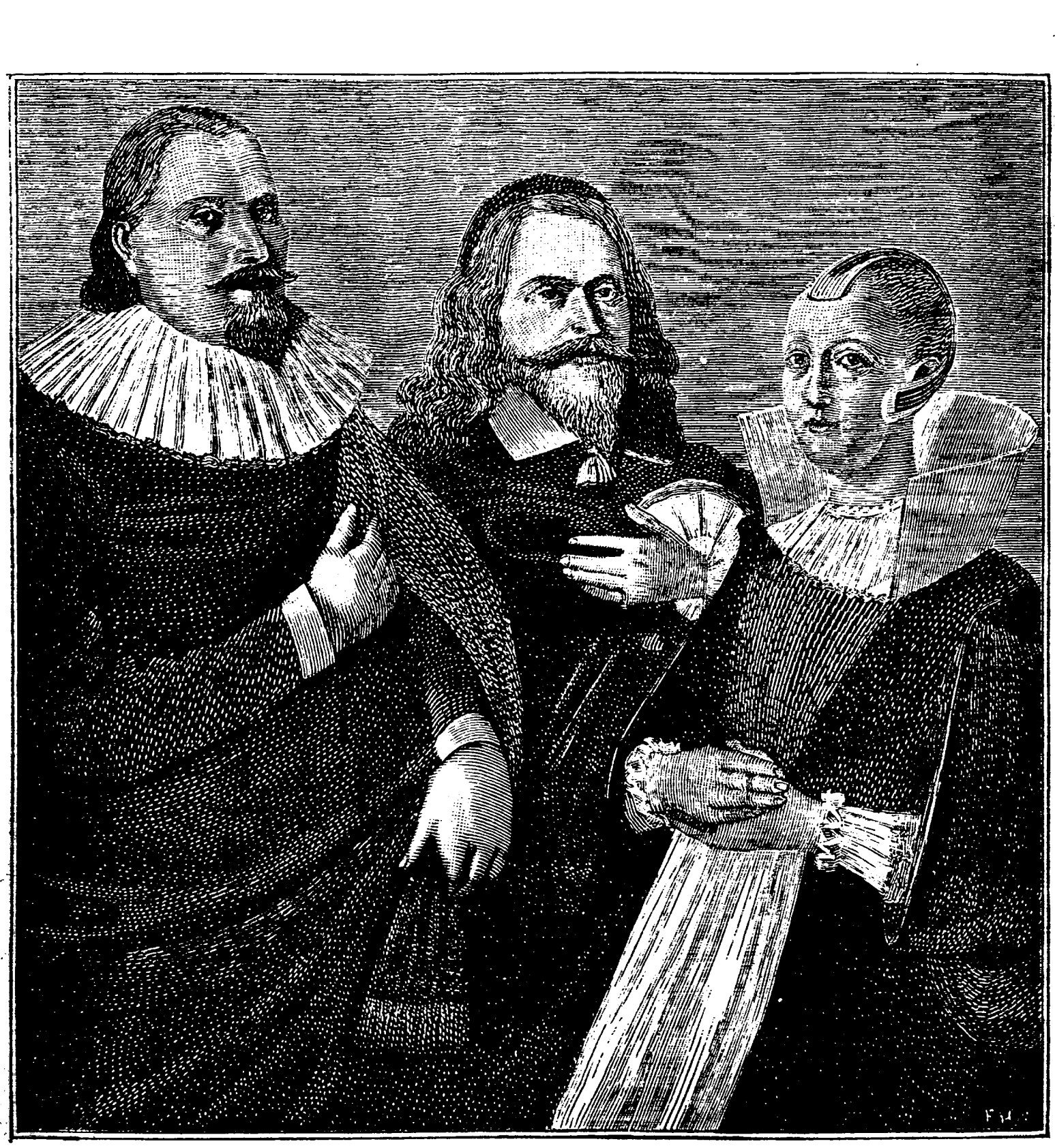

Af Epitaf. over Mag. And. Romdrup og Dr. Ludv. Pouch samt begges Hustru. (se S. 459 fil. 415.)

Historie"; det skal både i Anlæg og Udførelse være plat. Det nylig anførte Kongebrev kom han ikke til at benytte; thi samme År blev han kaldet til Sognepræst i Landskrone.

And. Ped. Romdrup.

Mag. Anders Pedersen Romdrup (Romdorphius) var en Præstesön fra Romdrup i Viborg Stift. Han havde i nogle År været Hovmester for nogle unge Adelsmænd, som studerede i Sorø, tog 1630 Magistergraden i Kjøbenhavn og havde begyndt en Udenlandsrejse, men afbrød den, for samme År i en Alder af 25 År at tiltræde Rektoræmbedet i Ribe. 3 År senere fik han (under 20de Avgust 1633) Tilladelse til at rejse udenlands i 2 År, for at fortsætte sine Studier, og imidlertid nyde Æmbedets Indtægter mod at lade det bestyre ved en af Biskoppen antagen „Substitut". Det er dog tvivlsomt, om der blev Noget af Rejsen; idetmindste kan Fraværelsen ikke have været så lang, som det var bestemt; thi man har et Brev af ham, som er dat. Ribe d. 28de Juni 1635, og som viser, at han dengang har været hjemme i længere Tid. Brevet er stilet til en ældre Velynder ved Kjøbenhavns Universitet, måske Biskop Resen, og er af et temmelig mærkeligt Indhold. Man ser af det, at der havde fundet en dobbelt Art af Dimission Sted fra Skolen til Universitetet, idet nogle Dimittender afgik med Modenhedsbevis, andre kun med Vidnesbyrd om deres Levned og Flid. Også disse sidste vare hidtil blevne stedede til Prøven, og nogle af dem havde også bestået den; men dette År havde man afvist dem. Rektoren skriver nu efter Fædrenes Begjæring dette Brev for, om muligt, at opnå, at de kom til Examen, ved hvilken de, som han håbede, ikke alle vilde blive forkastede, skjönt han ikke kunde gå i Borgen for dem. Det var Fædrene, som havde forlangt, at de allerede nu skulde forlade Skolen, og han havde da ikke kunnet nægte dem det Vidnesbyrd for deres Levned og Flid, som de fortjente.[1]) — Universitetet afslog dog denne hans Begjæring[2].)

[1]) Brevet findes i Thorups „Efterretn. om Ribe Kathedralsk. S. 97. — [2]) Matzen: Kbhn. Univ. Retsh., II, S. 120.

Senere var Romdrup mindre forsigtig i at give Modenhedsbevis og pådrog sig derved en Irettesættelse. Den 1ste Januar 1639 skrev næmlig Rektor og Professorer ved Universitetet til Biskop Borchersen med Anmodning om at advare Rektor Romdrup om, at han ifølge sin Pligt og Regjeringens strenge Befaling Ingen måtte dimittere fra Skolen og anbefale til de akademiske Studier, som ikke var dygtig i den latinske Stil og Videnskaberne.[1]) Forrige År havde han vidtløftigt anbefalet Nogle, som dog ved Universitetet vare befundne umodne.[2]) — Omtrent 5 Fjerdingår senere afgik han fra sit Skoleæmbede, da Kongen ved Brev af 6te April 1640 overdrog ham det Prælatur (Ærkedegnedömmet) og det Kannikdömme ved Ribe Domkirke, som Dr. Kr. Bordum hidtil havde haft.[3]) Denne nye Stilling gav ham ikke Meget at bestille, men indviklede ham i adskillige Stridigheder, som med Biskop Monrad (se S. 442), med Borgm. og Råd i Ribe om hans Ret til Indfæstning af S. Kathrine Kirkes Enge, — med hans Formands Enke om den formentlig usikre Måde, hvorpå Kirkernes Kapitaler vare udsatte (se S. 367), — og med Lensmændene på Hadershevhus og Tønderhus angående de af Arkidiakonatets Kirker, som lå i deres Len.

I September 1638 havde han haft Bryllup med Dorothe Sörensdatter Vedel, en Datter af Mag. Sör. And. Vedel (se S. 447). Hans Svigerfader overlod ham Bolig i Tårnborg eller Blågård; Börn havde de ikke. I Foråret 1641 faldt han i en hård Sygdom, under hvilken han d. 30te Marts gjorde sit Testamente. Han skjænker i det 100 Rdl. til Ribe Domskole; Pengene skulde af Domkapitlet udsættes på et sikkert Sted, og Renterne uddeles til fattige Skolebörn som en Hjælp til Føde og Klæder. Hans Hustru skulde have forlods af Boet sit Guldhalsbånd eller dets fulde Værdi og 100 Rdl. for sit Guldarmbånd, som han havde afhændet, fremdeles hvad

---

[1]) Det er værdt at lægge Mærke til, i hvilken Grad den latinske Stil fremhæves. — [2]) Brevet findes i Terpagers Excerptbog i Kristiania. — [3]) Jy. Tegn.

han tilforn havde foræret hende til Fæstensgave „med hvis andet andre ærlige Dannekvinder her udi Byen efter gamle vedtagne Skik og Sædvane efter deres Husbondes Død og Afgang plejer at nyde og beholde". Endelig bestemmer han 100 Rdl. til „en Ligsten og en liden Monnment eller Ligtavle mig til en hæderlig Amindelse udi Riber Domkirke at nedlægge og opsætte efter min dødelige Afgang, det förste muligt være kan."[1])

Han levede dog endnu i 8 År, idet han først døde d. 29de Marts 1649 i en Alder af 44 År. At hans Enke senere giftede sig påny med Dr. Ludv. Pouch, er allerede fortalt. Hans Ligtavle findes endnu i Domkirken og indeholder Portrætter af ham, hans Kone og dennes anden Mand. I „Cimbria literata" siges om ham, at Ingen i Ribe kunde måle sig med ham i Vækst, ligesom han overgik Alle både i theologisk og filologisk Lærdom. Hans Portræt viser ham virkelig som en meget anselig Mand og tillige med en imponerende Holdning, som nok kan passe til de mange Stridigheder, han havde. Ludv. Pouch ser helt uanselig ud ved Siden af ham. — Hvad hans Lærdom angår, haves af ham et theologisk Skrift og nogle Julesange, der rimeligvis ere skrevne af ham som Rektor til Brug for Disciplene ved deres Omgang og Sang for Dörene i Juletiden, begge Dele udgivne efter hans Død; et Par andre Skrifter fandtes ligeledes i Håndskrift efter ham. Sin Interesse for Oldsager viste han ved at forære en Afbildning af det først fundne Guldhorn til Møgeltønder Kirke, i hvis Sogn det var fundet 1639.[2])

Hans Berntsen Meier.

Mag. Hans Berntsen Meier var født i Haderslev, hvor hans Fader, senere Præst ved Petri Kirke i Kjøbenhavn, dengang var Rektor. Han selv var i sin Ungdom (för 1633) Hovmester for Kristian den 4des Sön, Prinds Ulrik, på hans Udenlandsrejse og blev, rimeligvis under Opholdet i Tydskland, kejserlig, kronet Digter. 1640 eller måske først 1641[3]) blev han Rektor i Ribe.

---

[1]) Terpagers Excerptbog i Kristiania. — [2]) Sogneberetn. blandt de Grönlundske Pap. i Kath.-Sk. Bibl. — [3]) Endnu i Slut-

1643 tog han Magistergraden. Han var en anset og frugtbar latinsk Digter, skal også have samlet Runeindskrifter, men var vistnok ingen god Skolemand og blev tilsidst så kjed af Skolen, at han omtrent ved Nytår 1647 forlod den uden Tilladelse;[1]) efter et Sagn skal dog ulykkelig Kjærlighed have bidraget hertil.[2]) Biskoppen ansatte da Mag. Hans Lavgesen Vedel (se S. 451) som midlertidig Rektor. Nogle Måneder efter fik Meier sin Afsked, hvorvm man oplyses ved en Skrivelse fra Ærkedegnen Peder Lange til Biskop Monrad, dat. d. 3die Juni 1647: Brevskriveren, som Dagen iforvejen var kommen hjem fra Kjøbenhavn, skulde fra Kansleren anmode om, at eftersom „Rector sholæ Meierus sig haver grovelig forset og Skolen undviget, som dog ikke dygtig befandtes den videre at forestå, Biskoppen da vilde indsætte den forrige Konrektor som Rektor; da „Frekvensen der i Skolen var meget ringe“, mente Kansleren, at denne indtil videre kunde betjene Skolen alene, det vil sige, uden Konrektor.[3]) — Kanslerens Udtalelse om Skolens ringe Frekvens stadfæstes ikke ved Antallet af Dimittender, som tvertimod var större i Meiers Tid end enten för eller senere, hvorimod det var meget lille i hans Eftermands Tid, hvilket rigtignok for en stor Del kan være Formandens Skyld. — 1650 fik Meier dog en ny Ansættelse som Konrektor i Bordesholm.

Kristen R. Brod.

Mag. Kristen Rasmussen Brod skal være født i Skåne 1609. 1645 tog han Magistergraden i Kjøbenhavn; Året efter blev han ansat som Konrektor i Ribe og indført i Skolen d. 11te Maj 1646. Allerede det følgende År blev han, som vi have set, selv Rektor. Den 11te Juni 1648 havde han Bryllup med Vibeke, en Datter af Mag. Ægidius Lavridsen (se S. 250), men døde allerede d. 2den Februar 1651 uden Börn. Hans Bo vurderedes til 410 Dr. Enken skjænkede för sin Död

---

ningen af 1640 opholdt han sig på Koldinghus (Wad: „Rekt. på Herlufsh.“, S. 142. — [1]) Allerede i Efteråret (1646) havde han opholdt sig næsten $2^1/_2$ Måned i Kjøbenhavn. — [2]) „Cimbr. litsr.“ I, S. 400. — [3]) Terpagers Excerptbog i Kristiania.

d. 18de Maj 1683 et lille Legat på 40 Rdl. til fattige Disciple (leg. Ægidio-Brodeanum).

Kristen L. Ågård.

Mag. Kristen Lavridsen Ågård var en Præstesön fra Viborg, født d. 28de Januar 1616. Efter at have endt sine Studier ved Universitetet, var han først i 2 År anden Kapellan ved Domkirken i Viborg, derpå i nogle År øverste Hører i Sorø. 1646 blev han Provst ved Kommunitetet i Kjøbenhavn og Året efter tillige Professor poëseos (Professor i Digtekunsten) ved Universitetet, men ombyttede denne Stilling med Rektoræmbedet ved Ribe Skole, i hvilket han blev indsat d. 14de April 1651. — Den 28de Avgust 1653 havde han Bryllup med Mag. Sör. And. Vedels yngste Datter, Mette (se S. 447). I hans Tid skal Skolen have været besøgt fra hele Jylland; Dimittendernes Antal tog også efterhånden stærkt til; men allerede 1658 (eller 1659) forlod han Skolen, idet han af Kapitlet blev valgt til Lektor[1].) Også han døde efter flere Års Svagelighed helt ung d. 5te Februar 1664. — Efter sin ældste Söns Skildring[2]) var han både en meget begavet og meget flittig Mand. Han er bekjendt som latinsk Digter; andre, videnskabelige Arbejder havde han efter Sönnens Angivelse under Arbejde, men fik dem ikke fuldførte. Også i det danske Sprog havde han efterladt både åndelige og verdslige poetiske Skrifter, af hvilke er bevaret et Trøsteskrift til Fru Mette Rosenkrantz i Anledning af hendes 2den Mands, Erik Bildes, Død. Det blev efter Forfatterens Død udgivet (1666) af hans Enke og udgjör kun 11 Blade. Af Slutningsdigtets 3 Vers lyde det første og det sidste ret smukt:

---

[1]) Han blev valgt til Lektor d. 17de Decbr. Ordineret som Præst i Vester-Vedsted (hvilken Stilling fulgte med Lektoratet) blev han først d. 10de Febr. 1659, og indtil den Tid har han måske vedblevet at bestyre Rektoræmbedet. Derved kommer dot bedre til at passe, når det på hans Ligsten siges, at han var Rektor i 8 År. — [2]) Se „Deliciæ qu. poët. Dan. I. S. 341—47. Sammesteds findes et större Antal Digte af ham aftrykte.

Hvad er det, at vi græde,
For vore Venners hastig Død.
De sig ved Himlen glæde
Og have nu forglemt al Nød.
Anse vi vore Dage,
Da må vi vel beklage,
Vi Dårer gjör os selv den Mød?

Vi sørge, de sig fryde.
Vor' Hjærter smæltes af Attrå.
Det vi attrå, de nyde
Og glædes med Gud, hvad de må (= kunne).
Vel Eder, o I Døde,
Som haver endt den Møde.
Gud hjælp os Andre det at nå!

Hans Enke overlevede ham i 34 Ar og døde d. 15de Marts 1698. Börnene vare:

1. Sören, f. 1654, Stud. 1671, Femtelektiehører i Ribe 1676, Præst på Rømø 1677.
2. Lavrids, f. 1656, Stud. 1674; Hører i Ribe 1677—80, derpå Kap. ved S. Kathrine Kirke, død som Præst ved S. Olai Kirke i Helsingør.
3. Anders, f. 1657, Stud. 1676.
4. Niels, f. 1658.
5. Susanne, f. 1661.

Knud Ped. Kraglund.

Mag. Knud Pedersen Kraglund, en Sön af Biskop Kraglund, var født 1632, blev Student fra Ribe Skole 1652, aflagde d. 28de Oktbr. 1655 Ed som Konrektor ved Ribe Domskole, tog 1657 Magistergraden og blev Rektor efter Ågård. Eden som Rektor aflagde han d. 13de Februar 1659. Han blev dog kun ganske kort ved Skolen; thi allerede den 7de Maj samme År blev han ordineret som Sognepræst i Vejle. Dette Æmbede kom han dog rimeligvis ikke til at tiltræde; thi d. 8de Juli næst efter døde han af Pest her i Ribe, efterat Krigsuroligheder måske havde forhindret hans Rejse til Vejle. — Derefter bestyrede hans Broder, Mag. Niels Pedersen Kraglund, Æmbedet som Vice-Rek-

tor;[1]) han var født 1631, havde en Tid været Rektor i Ringkjøbing, men var allerede 1655 bleven Præst i Lejrskov. Da Krigen havde tvunget ham til at forlade sit Æmbede og ty til Ribe, besørgede han et Års Tid eller mere Rektoratet her i Byen, hvorefter han vendte tilbage til sin præstelige Stilling. — Mag. Jørgen Fog antager jeg næmlig ikke nogensinde har tiltrådt Rektoratet (se S. 453); den gamle Skolebog nævner ham ikke i sin Rektorliste. Forresten var der næsten Intet at bestille på Skolen; dels Krigen, dels Pesten havde adsplittet både Börnene og Lærerne således, at Skolen næsten stod øde.[2]) Således betegnes Forholdene endnu d. 22de Juni 1660, da Kapitlet og Biskoppen udnævne Mag. Hans Frandsen Rosenberg, hidtil Konrektor i Viborg, til Rektor i Ribe, og Biskoppen lover strax at underrette ham derom. Kort efter indtraf en Anders Didriksen Textor med en kongelig Anbefalingsskrivelse af 21de Juni 1660 til Biskoppen og Kapitlet om at forundes Rektoratet, hvis han fandtes dygtig til det. Da Biskoppen indberettede, at en Anden allerede var kaldet, tillodes det ved en ny Skrivelse af d. 12te Juli, at en Anden allerede var kaldet, tillodes det ved en ny Skrivelse af d. 12te Juli, at Rosenberg beholdt Æmbedet, hvorefter han aflagde Eden d. 28de Avgust.[3])

Hans Fr. Rosenberg.

Da Konrektor-Æmbedet oprettedes 1642 (se S. 368 fl.), blev det for første Gang besat med Mag. Anders Lavgesen Vedel, en Sön af Mag. Lavge Andersen Vedel (se S. 451). Da han d. 25de April 1646 var bleven ordineret til Præst i Vilslev, kom Mag. Kristen Rasmussen Brod i hans Sted. Han blev Året efter Rektor, og Konrektoratet blev ikke besat i hans Levetid; men efterat Ågård var bleven Rektor, udnævntes næste År, d. 8de Septbr. 1652,[4]) Mag. Mads Klavsen Bang til Konrektor. — Denne Mand var født d. 23de Septbr.

Konrektorer: Anders L. Vedel. Kristen Brod. Mads Klavsen Bang.

[1]) Ifølge Thura: „Valvæ sch. ap.“ og „Da. Saml.“ IV, S. 139. [2]) Ganske øde var Skolen dog ikke. Den 25de Januar finder man fiere Bestemmelser tagne af Kapitlet, som vise, at Skolen var i Gang. — [3]) „Da. Saml.“ IV, S. 139. — [4]) Ifølge Thorup i Indb.-Skr. for 1827, S. 68.

1623 i Middelfart, hvor hans Fader var Borgmester, og havde i sin Ungdom gjort et Par Udenlandsrejser. Et Par Måneder efter sin Ansættelse her i Byen havde han (2den Söndag i Advent) Bryllup med Anna, en Datter af Apotheker Joh. Pouch. Ved Brylluppet blev af en Skolediscipel i „Skolemesters Lektie“ (øverste Klasse) afsunget eller foredraget („exhiberet“) et Brudedigt i 15 Vers, kaldet „Dori Brudesang“, hvis Forfatter ikke var angiven. Biskop Kraglund fandt, at denne Brudesang var fuld af smagløse („nauseosis“) Ordsprog og Talemåder; men især nærede han Mistanke om, at det indeholdt et Angreb på ham selv. Det hed næmlig i Sangen, at Nogen havde „gaaet paa Boffuer med Mag. Mathias“, for at hindre hans Ægteskab, og da Biskoppen för Brylluppet havde påmindet Brudgommen om, at han (som Konrektor) måtte have den höjeste Øvrigheds Tilladelse til at gifte sig, mente han, at det anførte Udtryk måske sigtede til ham. Han lod derfor først Disciplen suspendere for nogen Tid fra Kosten i Kommunitetet og stævnede ham derpå til sig d. 19de Januar 1653 i Lektors, Rektors og Konrektors Nærværelse. Disciplen undskyldte sig med, at han ikke havde digtet Sangen, men kun foredraget den efter Konrektors Befaling. Konrektoren fremlagde en skriftlig Beretning, i hvilken han oplyste, at „Dorus“ var en Student Klavs Hansen Bang, en Borgmestersön fra Bogense.[1]) Hertil föjede han den mundtlige Erklæring, at han ikke vidste, til hvem Forfatteren sigtede; men da han ingen Årsag havde til at formene, at Biskoppen havde villet forhindre hans Ægteskab, antog han heller ikke, at Digteren havde sigtet til denne. — Denne Sag forhindrede ikke, at Biskoppen under 2den Juni samme År anbefalede Mag. Mads Bang til Kansleren til at få Rektoræmbedet i Odense; han roser ham både for Lærdom og for hans Omgjængelse. Han opfordrer tillige Kansleren til at udsøge ham en Efter-

---

[1]) Om denne Student, en Slægtning af Konrektoren, som virkelig digtede under Navnet „Dorus“, se Nyerups Litt.-Lex., sammenholdt med Landemode-Protokollen.

følger i Konrektor-Æmbedet, som nylig var blevet forbedret og var godt nok for en „enlig“ Person. Denne Opfordring er mærkelig, da Valgretten dog tilkom Biskoppen i Forening med Kapitlet.[1]) — Mag. Mads Bang fik virkelig Rektoræmbedet i Odense og fratrådte sin Stilling ved Ribe Skole d. 19de Juli 1653.

Hans Gosmann.

Mag. Hans Henriksen (el. Eriksen) Gosmann, som var født i Kjøbenhavn 1621, blev af Kansleren anbefalet til det ledige Konrektorat og fik det naturligvis. Eden aflagde han d. 4de Septbr. Efterat han i Maj 1655 havde taget Magistergraden, blev han samme År forflyttet til Odense i samme Stilling. Senere blev han Sognepræst i Middelfart. — Efter ham fulgte i Ribe Mag. Knud Pedersen Kraglund, om hvem der er talt blandt Rektorerne. — Da dernæst denne var bleven Rektor i Februar 1659, stod Konrektoratet ledigt indtil d. 21de Avgust 1660, da Biskoppen og Kapitlet besatte det med Mag. Povl Zoega, der aflagde sin Ed allerede d. 28de samme Måned, samme Dag som Rektor Rosenberg.[2])

Knud Ped. Kraglund.

Povl Zoega.

---

[1]) J. C. Bloch: Den fy. Geistl. Hist. — [2]) Kapitlets Forhandlingsprotokol. — „Da. Saml.“ IV, S. 139.

B. Byens Beskrivelse.

Kap. 1. Slottet.[1])

1. Den opkastede Banke nordvest for Byen, på hvilken Riberhus lå, har på den ene Led en Udstrækning af omtr. 120, på den anden af omtr. 100 Fod. Dens 4 Hjörner vende omtrent mod de 4 Verdenshjörner, og Siderne må derfor nærmest betegnes som den nordvestlige, nordøstlige, sydøstlige og sydvestlige, af hvilke den anden og den fjerde ere de korteste. På alle 4 Sider fandtes Bygninger, som indesluttede et firkantet Gårdsrum. — Den eneste Adgang til Slottet var på den nordvestlige Side som den, der ved sin Beliggenhed ud imod Engene og bortvendt fra Byen var bedst dækket mod et fjendtligt Anfald, — på det Sted, hvor endnu Hovedovergangen er, ikke midt på den angivne Side, men omtrent kun halv så langt fra det nordre som fra det vestlige Hjörne. Adgangen fandt Sted ad en Vindebro, som førte over Slotsgraven og hvilede på 8 murede Piller.

Den sikreste Efterretning om Bygningernes Antal, Beskaffenhed og Beliggenhed for hverandre haves af den Forretning, ved hvilken Slottet 1639 overleveredes af Lensmanden Albret Skeels Enke til Eftermanden, Gregers Krabbe.[2]) Dens Indhold kan dog udfyldes ved

---

[1]) Smlg. Thorup i Skol. Indb.-Skr. for 1835. — [2]) Findes i „Da. Saml." IV, S. 90 fll.

Efterretninger fra andre Kilder. Den Afbildning af Slottet, som findes på Prospektet af Ribe i Bruuns „Theatrum urbium“ (gjengivet i dette Værks første Del) er desværre således mislykket i Tegningen, at den er mindre oplysende, skjönt måske nok det almindelige, ret anselige Indtryk af Slottets Udseende nogenlunde svarede til Virkeligheden. Det stemmer næmlig hermed, at Hans Lavgesen i sin oftere omtalte Tale om Ribe siger (rimeligvis dog med vel stærke Ord), at Slottet var prægtig bygget og kostbar prydet, og at det ragede så höjt op med sine Tinder, at det viste sig tydeligt i flere Mils Afstand. Til det Sidste behøvedes der dog efter Slottets Beliggenhed på sin temmelig höje Bakke[1]) i en meget flad Egn ikke så særdeles meget.

2. Slottets egentlige Hovedbygninger, som nævnes 1639, synes at have været meget gamle; om de end ikke have stået i Valdemar Sejers Tid, kan det dog vistnok antages, at det var de samme, som vare blevne benyttede af Kongefamilien ved de store Fester, som holdtes her i Erik af Pommerns og Kristofer af Baierns Tid. For deres höje Alder taler også deres ringe Störrelse, på Grund af hvilken de heller ikke mere bleve benyttede til Bolig for Kongerne, når disse i den Periode, som vi her behandle, kom til Ribe. — Bygningerne vare ifølge den ovennævnte Overleverelses-Forretning følgende:

a. Når man var passeret Vindebroen, kom man til et Porthus, 2 Lofter höjt med Kjelder under og tækket med Bly. I det øverste Stokværk, ovenover Porten, fandtes 2 Rum, næmlig Lensmandens Fruerstue, i hvilken der var 4 Vinduer, og et Sængkammer med 1 Vindue. På Loftet var i Gavlen over Fruerstuen indrettet et lille Kammer med 3 Vinduer og foran det en „Forstue“ med 2 Vinduer og „Skorsten“ (Kamin); fremdeles et andet Kammer med 2 Vinduer og „Skorsten“. Disse Rum må have udgjort Lensmandens Beboelseslejlighed. Øverst fandtes et Kornloft. — Huset var i god Stand.

---

[1]) Slotsbakkens midterste Plan kan regnes at have været omtr. 20 Fod over den omgivende Mark.

b. Ved Siden af dette Porthus (mod Nordost?) stod et grundmuret blytakt Tårn, hvori var en Trævindeltrappe, som førte op til Kamrene i Porthusets øverste Stokværk. Den øverste Del af Tårnet var på adskillige Steder revnet. — Til dette Tårn hørte udentvivl det Spir, som ses på Tegningen i Brauns „Theatrum".

c. „Udbygt af Fruerstuen" (Porthuset), udentvivl i Flugt med den mod Sydvest, fandtes et Hus, ligeledes 2 Lofter höjt med Kjælder under. Nederste Stokværk indeholdt kun 1 Rum, en hvælvet Stue eller Sal med 4 Vinduer, i hvilke der var Jærnstænger, en „Skorsten" og et lille i Muren indhugget Skab. — Denne „Hvalstue" eller „Hvælvstue" findes 1604 benyttet til Rettergang, senere som Fængsel for en bedre stillet Person. — Øverste Stokværk indeholdt ligeledes kun 1 Rum, som kaldtes „Kongens Stue", ligeledes med 4 Vinduer og Skorsten. Derover var Kornloft; Taget var lagt med Sten. Denne Bygning var i god Stand, men var også den eneste, som ved et Besøg af Kongen kunde siges at stå ledig til hans personlige Brug.

d. Endnu var der en lille stentakt Udbygning („Kvist") fra Fruerstuen mod Nord. Den indeholdt i hvert Stokværk et lille Kammer med 1 Vindue, det nederste forsynet med Jernstænger i Vinduet, det øverste med en Skorsten.

e. På venstre Hånd ved Porten, måske på den nordøstlige Side af Slotsgården lå et grundmuret Hus, som forneden indeholdt Mælkestue (med Skorsten), foroven Pigernes Kammer med Skorsten og 2 mindre Kamre.

f. Forresten optoges Gårdens nordøstlige Side af en större grundmuret Bygning, 2 Lofter höj, med Kjelder under. I nederste Stokværk var Skriverstuen, som havde 3 Vinduer med Jærnstænger i. I den stod et lille „Kontor" med Jærn-Tralværk for. Indenfor dette större Rum fandtes et „lille Skriverkammer" og et Sængkammer, hvert med 1 Vindue. Fra Forstuen foran Skriverstuen førte en Vindeltrappe af Træ op til et större Rum med 6 Vinduer (rimeligvis til 2 Sider), og fra det kom man ind i et mindre Kammer, som var helt beklædt

med Fyrrebræder og havde 2 Vinduer. Hvad disse 2 Rum benyttedes til, siges ikke. Loftet ovenover dem brugtes som Kornloft. — Huset var takt med Sten og vel vedligeholdt.

g. På Slotsgårdens sydøstlige Side, ligeoverfor Porten, fandtes et stentakt Bindingsværkshus på 11 Fag, indrettet dels til Vognskjul, dels til 3 Kamre, rimeligvis for det mandlige, tjenende Personale.[1]) — Ved Enden af dette Hus lå et andet på 5 Fag, indrettet til Smedje med Kulloft over.[2])

h. Gårdens sydvestlige Side dannedes af et stort, grundmuret Stenhus, 3 Lofter höjt. I nederste Stokværk fandtes Stegers med 3, Borgestue med 1 og Bryggers med 2 Vinduer; i andet Stokværk var der Maltloft, Fiskekammer (til den Mængde Törfisk, som anvendtes til Bespisningen) og Røgloft. Øverste Stokværk benyttedes som Kornloft.[3]) På den „søndre“ (må her vistnok betegne den sydvestlige) Side var Muren, såvidt man kunde se ovenfor „den Jordvold“, meget revnet. På samme Side var der et lille „Udskud“, som indeholdt små Kamre til Tørv og Andet.

Af Inventarium, som fulgte med Slottet, fandtes kun følgende: i Fruerstuen en dobbelt Jærnkakkelovn og 2 Borde, i „Hvalstuen“ et Bord af Fyr, på Kamrene 3 Borde, 2 „Stabelsænge“ (Himmelsænge) og en Foldebænk, i Skriverstuen en „Kakkelovn“ (rimeligvis af Pottemagerarbejde), en „Klokke med Sejerværk“, som Albr. Skeel selv havde kjøbt og betalt, i Bryggerset en stor Kobberpande, i Stegerset nogle store Brandjærn, og lidet mere, når undtages 2 Kobber- og 1 Jærn-Stykke

---

[1]) 1623 nævnes dette Hus som indrettet til Smörkammer, Slagterhus og Kjeldersvendens Kammer, men var da næsten øde, så at det måtte opføres af Nyt. — [2]) Den 28de April havde Kongen dog befalet, at Smedjen skulde flyttes bort fra Slottet til et Sted, hvor den ikke medførte Fare. — [3]) Af en Synsforretning af 1643 ses, at dette Hus må have haft en stor Dybde og svært Tømmer; thi der nævnes 3 Bjælker af 20 Alens Længde og på 3 Kvarter i hver Kant, men som nu vare rådnede.

(Kanoner), hvoraf det sidste dog var uden „Vogn“ (ɔ: Lavet). — Ved Skrivelse af 25de Februar 1583 havde Kongen tilladt, at ubrugeligt Inventarium på Slottet måtte afgives til de Fattige i Hospitalet (Jy. Tegn.). Det Samme tillodes 1602 med Hensyn til gamle, ubrugelige Sængklæder.

Såvidt Overleverings-Forretningen for det egentlige Slots Vedkommende. De samme Bygninger nævnes også ofte i Synsforretninger, som Lensmændene lode optage ved Borgere i Byen, når Bygningerne trængte til en større Reparation, som oftest i Anledning af en stærk Storm, for hvis Angreb Slottet ifølge sin Beliggenhed var meget udsat. I sådanne Synsforretninger fra 1603 og 1643 synes Bygningerne under a og b at nævnes under Et som det store nordre Hus, i hvilket både Fruerstuen og Hvælvingen anføres. I den af 1603 synes ligeledes Bygningerne under e og f at slås sammen til en, som indeholdt Skriverstue, Rustkammer og „Fadebostue“. Herved bestyrkes, at disse Bygninger indbyrdes have ligget i Flugt med hinanden, så at de fremtrådte som 1.

3. Der mangler ikke Efterretninger om Nybygninger og Reparationer på Slottet i denne Periode. 1545 fik f. Ex. Lensmanden på Bahus Ordre til at lade hugge en Mængde Tømmer „til den Bygnings Behov på Riberhus“, deriblandt 319 svære Bjælker, 17 Alen i Længden, 3 Kvarter i Tykkelsen og 1 Alen i Bredden; de fleste skulde være af Eg; — fremdeles Egelejder, dels af 40, dels af 17 Alens Længde.[1]) — Den 26de Avgust 1583 tillod Kongen, at Lensmanden måtte indkjøbe 10 Skpd. Bly og anvende det til Render (Tagrender) „mellem“ Husene på Slottet.[2]) 1585 måtte Broen over til Slottet ombygges, ikke blot på Træværket, men også på de murede Piller.[3]) Den 23de Septbr. 1593 fik Lensmanden Ordre til at lade det gamle Stenhus på Riberhus, kaldet Skriverstuen, som ikke var nyttigt til Noget, nedrive. Dette skete dog ikke dengang; men 1603 var Bygningen stærkt beskadiget, da den ene Gavl var revnet, og i de

---

[1]) Da. Mag. IV, 1, S. 61. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Smst. d. 17. Apr.

følgende År må den enten være reven eller falden ned. Under 15de Februar 1616 udgik der da Brev til Lensmanden om at lade den opføre pány efter Mester Hans Bygmesters Overslag, hvorefter den vilde koste 1318 Rdl. Meningen var, at den skulde opføres på den gamle Grundvold; men d. 2den Maj samme År lod Albr. Skeel på Tinget udnævne 8 Mænd til at syne denne. De erklærede, at den gamle Mur, hvorpå Huset havde stået, var 7 Alen höj, og $3^1/_2$ Alen tyk, men under den var der kun Sand og Ler, ingen Slynger (Pæleværk) eller Kampesten, hvorfor de mente, at det ikke var rådeligt at bygge på den, men foreslogo at opsætte den nye Skriverstue langs med Volden næst op til kong. Majestæts Sal (altså i det østlige Hjörne). Dette Råd må dog ikke være bleven fulgt, som vi se af Forretningen af 1639. — De gamle Mures Beskaffenhed synes at tyde på höj Ælde.

Ved det ovenanførte Kongebrev af 1595 fik Lensmanden tillige Befaling til at lade grave en Brønd på Slottet og opsætte den af Kampesten; hvis man ikke kunde træffe „Væld vand“, skulde der lægges Render ind til den fra Graven. Denne Brønd har da skullet træde i Stedet for en Vandkunst, som Digteren Hans Frandsen omtaler i sit Digt „de civitate Ripensi“ (om Ribe By), der findes i hans „liber elegiarum“ (1554). Han kalder den „en springende Kilde i Slotsgården med sit Afløb, indrettet i fordums Tid af kunstfærdige Hænder“,[1]) og synes at sige, at den var omfattet af Marmorstatuer. — Dette Anlæg må senere være blevet ødelagt, da man 1595 måtte grave en ny Brønd i dets Sted. Ved Kongebrev af 27de Febr. 1596 tillodes det Lensmanden, eftersom der skulde være Mangel på Kampesten i Lenet, at benytte Mursten til den nederste Del af Brønden. Efter Terpager var dog hele Brønden opsat af Kampe-

---

[1]) Ædibus in mediis splendent monumenta virorum,
Quæ sunt argento candidiora novo.
In medio saliens fons rivos ducit aquarum,
Quem quondam doctæ composuere manus.

sten, som vare tilhuggede smukt og i en Runding. Af denne Brønd, der var 18 Alen dyb, var der endnu 1736 en Levning tilbage; i Slutningen af det 17de Århundrede havde Stiftamtmanden benyttet den som Iskjælder.[1])

I Anledning af en Indstilling fra Albr. Friis om forskjellige Istandsættelser på Slottets Bygninger udtaler den bygningskyndige Konge, Kristian den 4de, i en Skrivelse af d. 13de Decbr. 1600, at han selv „har set den Lejlighed, så at både Husene i sig selv ere uordentlig byggede, der de førstegang ere byggede, og derhos meget forfaldne". — 1642 var Broen over til Slottet atter så forfalden, at det ved Kongebrev af d. 25de Novbr. tillodes Lensmanden at anvende 339 Spec. Dr. til dens Reparation;[2]) men förend denne kunde foretages, styrtede ved Fastelavn 1643 en Del af Broen ned med mange Mennesker, som netop vare samlede ved Slottet for at skrives i Skat; om Nogen omkom derved, siges ikke. Den 30te April derefter afholdtes en Synsforretning, som udviste, at også Bropillerne trængte til meget Eftersyn. Et nyt Syn fra Oktober samme År udviser, at Broen da var fuldkommen istandsat, og andet Reparationsarbejde på Slottet udført; men under den Krig, som udbrød samme År, led Slottet så meget ved 2 Belejringer og Andet (se den historiske Del), at Lensmændene fra den Tid af ikke mere kunde bebo det, men skaffede sig Bolig på Korsbrödregård.[3]) Man havde dog endnu ikke opgivet Slottet; ved Kongebrev af 24de Novbr. 1651 tillodes det Lensmanden at anvende 2000 Rdl. til dets nødvendige Bygning og Reparation, således at denne Sum fordeltes på 2 År. Rimeligvis er der dog ikke bleven udført noget Betydeligt, da Lensmanden ikke, såvidt vides, igjen tog Bolig der. Under Krigen 1657—60 er

---

[1]) Ripæ Cimbr., S. 34. — Når Terpager antager, at den Brønd, som han så, var en Levning af det Vandværk, som Hans Frandsen havde beskrevet, må dette efter det Ovenanførte være en Fejltagelse. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Således siger Jens Lavr. Wolf i sin „Encomion regni D.", S. 9, og det Samme fremgår af flere Steder i Byens Retsbøger; smlg. ovenfor S. 417.

det udentvivl blevet yderligere ødelagt, som også Terpager siger, og fra nu af tænktes der ikke mere på dets Istandsættelse. Det forfaldt da efterhånden ganske. Indtil 1684 må Bygningerne dog tildels have stået endnu; thi i dette År lod Stiftamtmanden optage Syn over det Tømmer, som fandtes i dem og kunde være tjenligt til anden Bygning, og Året efter fik S. Kathrine Kirke 1500 Tagsten (ligesom 2 År senere 4200 Mursten) fra Slottet. En lignende Anvendelse har vel andre af Materialierne fundet, hvorved Ruinerne hurtigt svandt hen, så at Slottet allerede 1692 i en Taxation over Resterne kunde kaldes „nedbrudt og forfaldent". Og samtidigt kalder Mads Rostoch det en Stenhob.

4. Slottets Befæstning bestod for en væsentlig Del i dets Grave. Udenfor disse synes der 1587 at være bleven anbragt Palissader; thi under 28de April dette År pålagdes det Lensmanden at kjøbe 2 Ladninger Tømmer til en Værdi af 400 Dr. til Anbringelse af et „Stackeværch" omkring Slotsgraven. Disse „Stakitter" omkring Gravene nævnes i Synsforretningen af 1603 som for störste Delen omslagne af Stormen og Vandet og bleve måske ikke fornyede. — Indenfor Gravene løb nede ved Vandet rundt om Slotsbakken en Murstens-Mur, hvis Höjde både Hans Lavgesen og Hans Frandsen[1]) stærkt fremhæve. 1608 var en Del af denne Mur styrtet om; thi d. 26de Juli lod Slotsskriveren tage et Syn over en „Mur norden ved Slottet nede ved Graven", hvoraf et stort Stykke var aldeles nedfaldet, og et andet stod for Fald. Af denne Mur blev Grundvolden, som indeholdt store Kampesten, udgravet omtr. 1830 eller 1840, og Stenene anvendte til Byens Skibbro. I Forbindelse med denne Mur stode de såkaldte „Runddele" eller „Bulværker", et Slags lukkede og med Tag forsynede små Bastioner. Efter Dankwerths Angivelse i hans „Landesbeschreibung" og efter Overleverings-Forretningen af 1639 vare de 4 i Tallet, vistnok 1 i hvert Hjörne, skjönt det

---

[1]) Se Thorup i Indbyd. Skr. for 1835, S. 37. — Se også Vedel (i R. C., S. 19).

på Tegningen hos Braun ser ud, som om der var 3 på hver Side. De vare så lave, at Floden 1623 kunde løfte Overdelen af dem.

Bagved Muren og Runddelen var den höje Bakkeskrænt, som endnu måtte bestiges af en stormende Fjende, og denne Skrænt var idetmindste på de Sider, som nærmest vare udsatte for en fjendtlig Beskydning, næmlig den sydøstlige og sydvestlige tilligemed den nærmest til denne stødende Del af den nordvestlige, forhöjet med en virkelig Vold, som hævede sig over Slotspladsens Plan og tildels kunde dække Slottets Bygninger mod en Fjendes Kanonskud. Slotspladsens nuværende Udseende synes at udvise dette med stor Sikkerhed, og det bekræftes ved historiske Efterretninger, som når det af Forretningen af 1639 ses, at den ene Side af det sydvestlige store Hus for en stor Del var skjult af „den Jordvold". Denne Del af Befæstningen synes at være kommen til efter Reformationen; thi d. 24de Oktbr. 1543 udgik der et Kongebrev til Klavs Sehested som Lensmand på Riberhus og Stiftslensmand i Ribe Stift om, at han skulde lade føre så megen Jord som muligt ind på Slottet, især ved hård Vinter, hvorefter han siden kunde lade denne Jord jævne „og den Vold og Befæstning lægge". Der tilsendtes ham samtidigt kongelige Breve til de øvrige Lensmænd i Stiftet om, at de skulde tilholde Bønderne i deres Len til at arbejde på Slottets Befæstning efter det kongelige åbne Brevs Lydelse; hvis han behøvede andre Breve til samme Bygnings Behov, kunde han begjære dem i Kancelliet.[1]) — År 1600 havde Albr. Friis gjort en Indstilling om, at der burde bygges og hjælpes på Slottets Befæstning, og fik under 13de Decbr. det Svar, at Kongen med det Første vilde sende en Bygmester derhen for at bese Befæstningen.[2]) Der synes dog Intet at være sket dengang. — 1601 omtales et Fængsel „på Volden".

Til Slottets Forsvar havdes Kanoner. Den 8de Maj 1554 udgik der Brev til Lensmanden Peder Bild om,

---

[1]) Da. Mag. IV, 1, S. 11. — [2]) Jy. Tegn.

at han skulde sende en nöjagtig Opgivelse om, hvor mange Stykker Skyts, og af hvad Slags, han havde på Slottet; det små Kobberskyts skulde han lade gjöre „færdigt", hvis det ikke var det, og opgive, hvor mange Heste han havde til at befordre det.[1]) Meningen var, at det skulde afgå til Rendsborg i Anledning af Krigsforholdene ved Elben. — Derefter afgik under 23de Maj Breve til Domkapitlet såvelsom Borgmestre og Råd i Ribe, Varde, Kolding og Vejle om at sende Heste og Karle til Fremføring af dette Skyts, Varde By 2 Heste og 1 Kudsk, de øvrige Byer 4 Heste og 2 Kudske. — Hvor meget Skyts Lensmanden havde kunnet afsende, ses af en ny Skrivelse til ham af 25de Februar næste År om, at da de 8 Stykker, som førstegang vare sendte til Fyrstendömmet, ikke vare „færdige", skulde de sendes til Kjøbenhavn, for at gjøres færdige der.[2]) — Den 13de Decbr. 1600 får Lensmanden Ordre til at lade gjöre „Hjul og Lader" til Slottets Kanoner.[3]) — 1588 nævnes et Bössehus på den søndre Side af Volden; det var dog dengang ganske forfaldet. — 1557 nævnes en Lydik van Arnberre, som tjente Lensmanden Peder Bild, og i Lensregnskabet for 1562—63 en Jørgen van der Hude. De have vistnok været Bösseskytter, som skulde forestå Slottets Artilleri. Forøvrigt udgjordes Besætningen af de våbenøvede Karle, som Lensmanden stadig måtte have i sin Tjeneste, da han ifølge sit Lensbrev var forpligtet til at tjene Kongen med 8 indtil 12 væbnede Ryttere. Disse Karle eller Hofmænd havde vel altid ved Siden heraf en fredelig Dont at passe, så at de tildels falde sammen med de mange forskjellige Bestillingsmænd på Slottet, som nævnes, især i Kirkebogen, såsom Slotsgartner, Kjeldersvend, Berider, Staldmester, Skytte, Portner, Smed, Slotsskrædder, Saddelmager. — Hele dette Tjenerskab stod nærmest under Slotsfogden (el. Husfogden), som i enkelte Tilfælde var en Adelsmand,

---

[1]) Smst. — I en anden Skrivelse af samme Dag nævnes 2 Kobberslanger. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Smst.

f. Ex. 1557 Mads Skeel, en Sön af Niels Skeel til Hesselballe.[1])

5. Lige udenfor den Bro, som førte over til Slottet, lå dettes Staldgård på et meget indskrænket Terræn mellem Slotsgraven og Engen. Bygningerne vare heller ikke af stort Omfang. Afleverings-Forretningen af 1639 nævner et østre, et søndre og et vestre Hus på henholdsvis 14, 13 og 18 Fag og en Hølade (mod Nord?) på 25 Fag. Høladen og det østre Hus vare opførte af Fyretømmer alene, de 2 øvrige Huse bestode derimod henholdsvis af Fyre- og Ege-Bindingsværk („muret mellem Stænger"). Det østre og vestre Hus vare væsentlig indrettede til Stalde, det søndre derimod til forskjelligt Brug. Indkjørselen for den, som kom fra Byens Pilleport for Enden af Grönnegade, gik igjennem en Port på det østre Hus, og derpå gjennem et særegent Porthus af Egebindingsværk ud på Broen, som førte over til Slottet. — På Tegningen hos Braun ligge Bygningerne dog lidt anderledes. — I gamle Dage havde Slottets Stalde ligget i Nærheden af Byens Sønderport, og en Lade i Grönnegade (se 1ste Del, S. 659). Allerede 1551 omtales dog „den gamle Stald, som stod for Riberhus", og 1562 blev en Stald, som havde stået på Sejbjerg (se nedenfor), nedbrudt og igjen opsat „ved Slottets Port".

Denne Staldgård var, som man ser, ikke indrettet på noget egentligt Avlsbrug. Som et Slags Ladegård til Slottet i ældre Tid må vistnok det nysnævnte Segeberg (Sejbjerg) i Fardrup Sogn betragtes; men efter Reformationen indrettedes det forhenværende Nonnekloster nordøst for Byen med dets Marker til en sådan. Segeberg bortskjænkedes til Jørgen Pedersen Rentemester (se S. 10), kom efter hans Død igjen i Kongens Besiddelse, men nedlagdes nogle få År derefter, idet Bygningerne bleve flyttede, dels til den nye Ladegård, dels

---

[1]) Denne Mand blev senere Befalingsmand på Krogen (1563), Foged på Abrahamstrup (1564), Lensmand i Bergen (1568—71) og derpå i Finmarken, hvor han døde 1576 (se V. S. Skeel: „Optegn. om Famil. Skeel", S. 22.

til Staldgården foran Slottet, og Jorderne for Størstedelen henlagdes til den første (se S. 85), navnlig Engene, hvorimod det Meste af Agerlandet synes at have henligget udyrket, indtil Kongen d. 23de April 1581 atter pålagde de Bønder, som lå under Riberhus, for Fremtiden at plöje og tilså den.[1]) — 1639 beskrives Ladegårdens Bygninger som bestående af et Hus på 14 Fag, indrettet til Bolig for Ladefogden og hans Folk, en stor Kornlade på 26 Fag, en stor, höj Lade på 24 Fag, tildels dog indrettet til Øxenstald, og endelig en Øxenstald på 35 Fag, alt ved god Magt. — Ladegårdens Tilliggende var ikke ubetydeligt, eftersom det senere blev ansat til 91 Td. 7 Skp. 1 Fj. 2 Alb. Hartkorn. En mindre Del af disse Jorder nordost for Byen bære endnu Navn af Ladegårdsjordene, næmlig den, som udentvivl har udgjort det forhenværende Nonneklosters Agerland; dens Hartkorn er 8 Td. 1 Skj. 2 Fj. $1^1/_2$ Alb.

Ladegården dreves naturligvis ved Hoveri af Kongens Bønder i Lenet. Kristian den 4de havde bestemt, at kun de 140 nærmest boende Bønder skulde gjöre dette Hoveri, næmlig Bønderne i Gjørding og en Del af Skadst Herreder såvelsom i Fardrup og Sem Sogne, hvorimod de øvrige Bønder i Lenet skulde give Arbejdspenge. De 140 besværede sig dog over, at de ikke alene kunde overkomme Arbejdet, og da de øvrige Kongsbønder i Skadst Herred erklærede sig villige til at deltage i Arbejdet, imod at de 140 bidroge til Frihedspengene, indvilligede Kongen ved Skrivelse af 23de Juni 1624 heri.[2]) — Senere må Kredsen af de Arbejdspligtige være bleven udvidet endnu mere, som det synes; thi da Kongen omtr. 1650 havde udlagt 10 af Kronens Gårde i Lenet for Gjæld, og disse 10 Gårdes Arbejde nu var bleven fordelt mellem de øvrige, klagede Kronens Bønder også i Vester Herred foruden de andre Steder herover og begjærede, at Ballum Birks $37^1/_2$ Gårde (med Undtagelse af Birkefogdens, Delefogdens og Sandemændenes) og 8 (riperhusiske) Gårde i andre sønderjydske Sogne i Nær-

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Jy. Tegn.

heden af Ribe måtte overtage de nævnte 10 Gårdes Andel, såvel i Bjergningen af Slotsengene som i Kjørselen med Tørv, Ved og Ilding til Slottets Fornødenhed. Lensmanden anbefalede dette Åndragende, da Bønderne i Ballum hidtil intet Arbejde havde gjort,[1]) medens de andre Herreder havde haft hver sin tilskiftede Eng at høste og indavle, og såmeget mere, som de første tildels bode nærmere, medens af de sidste flere Bønder vare komne meget tilbage i den onde Tid. Dette indrömmede Kongen da ved Skrivelse af 11te Juni 1651.[2])

Til Slottet hørte siden 1488 en Abildhave, som lå ved Slottets Stalde ved den Gade, som dengang kaldtes Kongensgade, nu Skovgade, i Nærheden af Sønderport. Stedet er endnu Have og har bevaret Navnet af „Slotshaven". I Slottets Regnskab for 1581—82 anføres den som „Abild- og Humle-Have" og en Mand havde fri Bolig i en af Slottets 4 nærliggende Boder, for at „vogte og vare" den. 1641 var en Del af den bortlejet til 2 Mænd; men desuden var der en Gartner, som holdt Beværtning med Øl; Gjæsterne spillede Tærninger. Samme Efterår var dog Gartneren bortrömt, og Kongens Foged lod tage Syn over den skammelige Måde, hvorpå han havde handlet med Haven. — Nordenfor Haven lå den såkaldte Slotstoft, som strakte sig op til Slotsgraven. Ved Enden af Grönnegade havde Slottet sin Kålgård, rimeligvis den nuværende Blegdam.

Til Riberhus Len hørte fra gammel Tid af Gjørding og Skadst Herreder.[3]) 1542 blev også Vester (Horne) Herred lagt ind under Lenet[4]) og forblev senere under det. Desuden hørte naturligvis det Gods, som havde tilhørt de gejstlige Stiftelser i Ribe og som lå i Sønderjylland, til Riberhus Len med Undtagelse af Møgeltønder og Tröjborg, som allerede i den katholske

---

[1]) Indtil 1583 havde de deltaget i dette Hoveri; men da var Ballum Birk udgået af Riberhus Len. 1602 var det igjen kommet ind under Lenet: men Bønderne vare endnu ikke blevne tagne til Hoveri igjen. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) 1326 synes det dog at være Gjørding og Malt Herreder (se 1ste Del, S. 162). — [4]) Da. Mag. III, 6, S. 359.

Tid havde udgjort særlige Len under Bispestolen og efter Reformationen vedbleve at bortforlenes særskilt og senere pantsattes og solgtes. Da Kongen 1599 kjøbte Møgeltønder tilbage, forenedes det pány med Riberhus Len og blev i Forening med det hele denne Periode igjennem. Ballum Birk (tidligere Brink Len) med den sydlige Del af Rømø og List, som 1583 var blevet lagt til Tröjborg, vendte 1602 tilbage til Riberhus.[1]) Derimod hørte Vesterlandsføhr og Amrum, idetmindste fra Reformationen af, altid under dette. Endelig fik Lenet en större Udvidelse, idet Malt Herred, som havde ligget under Skodborghus, indtil Kongen 1580 solgte denne Gård, og som derpå i et Par År havde hørt under Koldinghus, ved Kongebrev af 23de Marts 1583 henlagdes under Riberhus.[2]) — Foruden Ribe By stod Varde under Lensmandens Tilsyn.

6. Lensmændene ere alle udførligt omtalte i den historiske Afdeling. Her opregnes de kun:

Johan Rantzau	1536—41 (?).
Henrik Rantzau	1541(?)—43.
Klavs Sehested	1543—50.
Jesper Krafse	1550--54.
Peder Bild	1554--57.
Erik Rud	1557—59.
Niels Lange	1559—65.
Axel Viffert	1565—70.
Erik Lykke	1571—80.
Albr. Friis	1580—94.
Valdemar Parsberg	1594—97.
Albr. Friis igjen	1597—1601.
Albr. Skeel	1601—39.
Gregers Krabbe	1639—51.
Mogens Sehested	1651—55.
Otte Krag	1655—58.
Hans Schack	1658—

---

[1]) Jy. Tegn.: 27de Febr. 1602. — [2]) Jy. Tegn.

Kap. 2. Bispestolen.

1. At Ribe Bispedömme i selve Reformationstiden for nogle År (1528—1543) led en Indskrænkning ved Tørninglens Henlæggelse under Provstiet i Haderslev, er omtalt S. 40. Dette Tab var kun kortvarigt; derimod mistede Bispedömmet i denne Periode efterhånden for bestandig en anden Del af sine sønderjydske Bestanddele: Da Kristian den 3die 1544 delte Hertugdömmerne med sine Brödre Hans og Adolf, kom Sognene Bedsted, Hellevad og Egvad til at høre til den Sidstes Del, og da han ikke vilde finde sig i, at de skulde stå under en fremmed Biskop, gav Kongen efter heri ved en Overenskomst af År 1564. De øvrige slesvigske Dele af Stiftet vare tilfaldne Hertug Hans (den Ældre) i Haderslev. Denne viste sig i Begyndelsen ikke fuldt så påstålig som Adolf; men såvel Biskopperne i Ribe, som de Medlemmer af Domkapitlet, der som Regnskabsprovster havde Tilsynet med de derværende Kirker, næmlig Ærkedegnen og Kantoren, fik dog mange Ubehageligheder af Kirkernes nye Landsfyrste. 1553 klagede således Biskop Hans Tavsen over Lensmanden på Tønderhus og bad Kongen om, at hvis han skulde udføre sit Æmbede, det da måtte blive indrettet således, at han kunde gjöre det uhindret.[1]) Han og Lensmanden havde i den Anledning et Møde for Kongen i Flensborg, men nok uden Resultat; thi næste År fik Tavsen Ordre fra Kongen til at indfinde sig Mandagen efter Quasimodogeniti i Kolding med, hvad Beviser han havde på Sønderjylland, ved et Møde, som skulde holdes mellem Kongen og Hertug Hans.[1]) Navnlig efterat Hertug Adolf havde sat sin Fordring igjennem, er Hans vel bleven mere fordringsfuld; thi få År derefter klagede Biskop Povl Madsen over Lensmanden på Haderslevhus og Tørning og udbad sig Forholdsregler af Kongen. Under 9de Marts 1568 pålagde Kongen ham, at han ikke måtte finde sig i noget Indgreb i den Ret, som Bispedömmet havde udövet i Kristian den

---

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, S. 296 fl. — [2]) Kirkeh. Saml. I, S. 474.

Tredies og Hans Tavsens Tid;[1]) men den 4de Juli samme År sender Kongen Biskoppen Kopi af et Brev, som han havde modtaget fra Hertugen; for at Kongen kan vide ret Besked om Sagen, förend han svarer Hertugen, anmodes Biskoppen om enten at komme til Kjøbenhavn eller skriftlig oplyse alle Sagens Omstændigheder.[2]) Ganske unddrog Hertugen vel ikke Biskoppen Flertallet af disse Kirker;[3]) idetmindste finde vi endnu 1569 en Præst ordineret i Ribe til Skrydstrup Sogn; men i andre Henseender, f. Ex. i Visitationen, gjorde han Biskoppen „Forhindring". — Disse og andre Stridigheder mellem Kongen og Hertugen (se S. 167) bleve da voldgivne til 8 Mænd fra hver Side med Kurfyrste Avgust af Sachsen til Opmand.

De 16 Mænd mødte i Kolding i Vinteren 1575—76, men kunde ikke blive enige om disse gejstlige Sager. I den såkaldte „Koldinger Afsked" af 13de Januar 1576 give Kongens Udsendinge slip på 3 Kirker, Nørreløgum, Brede og Åbild (såvelsom Løgumkloster); men Hertugens Mænd ville overhovedet kun indrömme Kongen Patronatsretten til 5 Kirker i de hertugelige Besiddelser, næmlig Brøns, Emmerlev, Vestervedsted, Daler og Rømø, de 3 første åbenbart på Grund af deres særegne Forhold til Ribe Domkapitel. Biskoppens Stilling omtales mindre klart, skjönt hans Tilsynsret synes at anerkjendes; derimod er man enig om at anerkjende Domkapitlets Ret til Forhørelsen af Kirkeregnskaberne med Undtagelse af Løgumkloster, Nørreløgum og betingelsesvis Brede, og under visse indskrænkende Bestemmelser. — Da Kurfyrsten nu som Opmand skulde afgjöre de Punkter, om hvilke Voldgiftsmændene ikke havde kunnet blive enige, stillede han sig i sin Kjendelse af 4de Marts 1577 ganske på Hertugens Side. Det er sikkert, at Hertugen opfattede Sagen på den Måde, at han aldeles unddrog de

[1]) Tegn. o. a. L. — [2]) Smst. — [3]) De fleste Kirker i Tønder og Höjer Herreder (Tønder, Ubjerg, Abild, Höjer, Hjorpstad og Skadst) såvelsom de, der lå under Løgumkloster (Løgumkloster selv, Nørreløgum og Brede) vare dog vistnok ganske gåede ud af Forbindelsen med Ribe Stift.

omtvistede Kirker fra Biskoppens Virksomhed, så at denne for Hertugens Levetid var aldeles ophørt i alle de under Hertugdömmet hørende Sogne med Undtagelse af de 5 ovennævnte, og Kongen fandt sig, såvidt man kan se, deri.[1])

Da Hertugen derpå var død barnløs 1580, kom ved Delingen af hans Lande Løgumkloster og Tønder Amter til Hertug Adolf, men Haderslev og Tørning under Kongen. De 2 første vedbleve som en Følge deraf at stå udenfor Ribe Stift, og Biskoppen havde Intet med dem at gjöre,[2]) undtagen forsåvidt Biskop Kraglund 1652 tillige blev Ærkedegn i Kapitlet og i denne Egenskab havde med Kirkeregnskaberne i de 6 (eller 7) Kirker at gjöre indtil 1661, da Hertugen, som nu var bleven suveræn, forbød ham det. Derimod vendte Tørning Len tilbage til Ribe Stift, idet Frederik den Anden under 20de Novbr. 1581 lod udgå en Skrivelse til Biskop Hans Lavgesen om, at han og hans Efterfølgere for Fremtiden skulde visitere alle de Kirker og Sogne i Sønderjylland i Tørning Len, som havde ligget til Ribe Stift, ligesom hans Formænd af Arilds Tid og ligeledes under Kristian den 3dies Regjering og en Tidlang derefter havde gjort; de skulde fremdeles føre Tilsyn med, at der med Alting i Religionen og Kirketjenesten forholdtes efter den i Kongeriget udgangne Kirkeordinans.[3])

Dette Forhold, hvorefter Præsterne i Tørninglen i gejstlig Henseende skulde rette sig efter Kongerigets Love, i verdslige derimod efter Hertugdömmets, foranledigede i Tidernes Løb adskillige Tvivlsmål og Sammenstød, som dog i det Hele taget ikke vare af stor Betydning, da denne Del af Hertugdömmet jo nu tilhørte Kongen, som altid kunde afgjöre Sagen. — 1589 og 1590 havde således Biskop Hans Lavgesen et Par Stridigheder med

---

[1]) Gjessing: „Jubellærere“ I, S. 298. Rhode: „Hadersl. Amt“ S. 75. H. Rördam: „Ny kirkeh. Saml.“ VI, S. 532. — [2]) Biskopperne i Ribe findes hverken at have ordineret Præster, foretaget Bispevisitation eller overhovedet at have haft noget gejstligt Tilsyn med disse Kirker i den her omtalte Tid. — [3]) Kirkeh. Saml. I, S. 477 fl.

Lensmanden Hans Blome i Haderslev om dennes Præsentationsret (el. Ret til at give Kollats), som han måske ikke har udøvet overensstemmende med Kongerigets Love. — 1616 var der en Strid mellem Lensmændene på Riberhus og Haderslevhus om, hvem der skulde udøve denne Ret for Sem Sogns Vedkommende; tilsidst enedes de om at omgå Spörgsmålet ved at lade Bønderne kalde den hidtilværende Præst i Rejsby, som altså var ordineret iforvejen. — 1619 modsatte den samme Lensmand på Haderslevhus, Gert Rantzau, sig, at Præsterne i Tørning Len modtoge Kongebreve om Bededage gjennem Biskoppen istedetfor gjennem ham; det skulde man dog synes, var en rent gejstlig Sag. Samtidig protesterede han, måske med större Ret, „indtil han fik Kongens Befaling derom", imod, at der var bleven pålagt de daværende Præster i Tørning Len såvelsom dem, der heretter bleve ordinerede, en Afgift af 1 Rdl. til Kjøbenhavns Universitet, så meget mere som de samme Præster iforvejen udgave 1 Rdl. „Studentengeld", som anvendtes til Studenter, der studerede udenlands. Ligeledes vilde han 1620 ikke have, at Hans Andersen, som var kaldet til Sognepræst i Skjærbæk, måtte tage sit Testimonium fra Kjøbenhavns Universitet, og modsatte sig 1621(?), at der pålagdes Præsterne i Tørning Len en Skat af 4 Rdl. til Kongerigets Kasse, medmindre han fik udtrykkelig kongelig Befaling derom. — Den 1ste Oktober 1629 måtte Kongen indskjærpe de tørninglenske Præster, at de uden nogen Undskyldning i gejstlige Sager skulde rette sig efter Ordinansen og andre kongelige Forordninger, som enten vare udgangne eller i Fremtiden udgik, og denne Befaling gjentoges 1653.[1])

---

[1]) Dette Afsnit om Forholdene i Stiftets slesvigske Del er væsentlig givet efter Dr. H. Rördams Fremstilling i „Ny kirkeh. Saml." III, S. 296 fll. VI, S. 518—539. — Kongebrevet af 1653 findes i jy. Tegn. Det er foranlediget ved en Skrivelse af 21de Marts (1653) fra Bisk. Kraglund til Otte Krag som „øverste Sekretær", i hvilken Skrivelse Biskoppen klager over flere „formentlige" Urigtigheder, som ofte foregik med Hensyn til Kirkerne i Haderslevhus Len:

En Forøgelse fik Ribe Stift ved Reformationen, næmlig med Vesterlandsføhr og Amrum. Ved et Kongebrev af 11te Juli 1561 pålagdes det næmlig Hans Tavsen at visitere på disse Steder og overhovedet at varetage en Biskops Æmbede der, da de „ligge udi Ribe Biskopsstift“.[1]) — Hidtil har dette vel altså været anset for tvivlsomt, hvorfor Hans Tavsen, som der udtrykkelig siges i Brevet, endnu ikke havde været på disse Øer. — 1566 udvidedes Stiftet med Sest Sogn, som på den Tid gik over fra Hertugdömmet til Kongeriget.

2. De evangeliske Biskoppers Indtægter vare kun ringe i Sammenligning med deres katholske Forgjængeres, men i sig selv dog ret gode. Ved Kirkeordinansen af 1537 vare de bestemte til 100 Gylden årlig foruden anselige Leveringer i Natura, næmlig 10 Læster Korn (lig 360 Td. Byg), 50 Læs Hø og 20 Lam. — Lensmændene på Riberhus må rimeligvis ikke have ydet deres Leveringer i rette Tid; thi ifølge et Andragende fra Hans Tavsen pålagde Kongen ved en Skrivelse af 15de Septbr.

---

1. Når et Kald blev ledigt, begave Ansøgerne sig strax til Lensmanden, som sagde, at han havde jus præsentandi, istedetfor efter Ordinansen at melde sig hos Herredsprovsten; — 2. Ansøgerne sendtes undertiden Biskoppen til Examination, förend de vare kaldede; — 3. De lode sig høre af Menigheden og give Kaldsbrev, uden at Provsten vidste Noget derom; — 4. undertiden tilstededes det Personer at lade sig høre, efterat Kaldsbrevet var forseglet af Provsten og de 7 Mænd. — I disse Urigtigheder kunde Biskoppen ikke finde sig, da han havde svoret at overholde Ordinansen og de kongelige Forordninger. Han påberåber sig også det ovenanførte Kongebrev af 1629 og beder Sekretæren om at tale med Kongen om Sagen. Netop nylig havde Lensmanden præsenteret til Nustrup Kald en Kapellan i Haderslev, som ikke havde studeret i Kjøbenhavn og overhovedet ikke havde Testimonium fra noget Universitet; hans Kaldsbrev var kun „beseglet“ af Sognefogden. — [1]) Kirkeh. Saml. I, S. 475. — Når der i Kongebrevet nævnes „Vesterlandsfjord“ og „Føer“ ved Siden af hinanden, må dette bero på en Misforståelse hos Skriveren; thi Vesterlandsfjord er intet Andet end en oftere forekommende Forvanskning for Vesterlandsføhr.

1556[1]) Lensmanden Peder Bild at levere Biskoppen et Register på dem af Kongens Tjenere til Riberhus, af hvem han kunde nyde sin Rente i Korn og Småredsel, for at han kunde vide, hvem han skulde kræve. Men det viste sig, at de Indtægter, som således anvistes ham, tildels allerede vare anviste til Andre. Ved et Kongebrev, dat. Lundenæs d. 13de Septbr. 1560, ordnedes derfor hele Sagen påny på følgende Måde: Biskoppen skulde have til Bolig den Gård i Ribe, som han nu bode i; derhos skulde han have alle Indtægterne af Jærnved Præstekald efter den daværende Præstes Død tilligemed Kongetienden af samme Sogn, imod at han lönnede en god Kapellan, som kunde besørge Præstetjenesten. Fremdeles skulde han oppebære Subsidium, Prokurationer og Gjæsterier („hospitalitates"), det vil sige de forhenværende katholske Biskoppers Indtægter af Præstekaldene, i Gjørding, Skadst, Malt, Vester, Nørre, Øster, Nørvang og Tyrrild Herreder, hvilke Oppebørsler ialt beløb sig til 455 Mark 9 Sk. d. Endvidere skulde han nyde Kongetienden (Kongekorntienden) af følgende Sogne i Nørreherred: Sønderbork, Nørrebork, Vium, Horne, Lyne, Strelluf, Egvad, Ådum, Lönborg og Hoven og af Kyvling By.[2]) Endelig skulde Biskoppen have Kongens Tiendelam af hele Nørreherred; anslås til 90 Stykker. — Korntienden siges at beløbe sig til 3 Læster 16 Ørt. 6 Skj. Rug og 3 L. 20 Ørt. Byg.[3]) 1607 anslår dog Biskop Hegelund (bag i sin Almanak) denne Tiende til 9 Læster. Sin Indtægt af Jærnved Kald anslår han samme Tid til 3 Læster Korn; d. 20de Marts 1634 tillod Kongen, at Superintendenterne i Ribe måtte få Sognets Kirketiende i Fæste, for at de lettere kunde lönne Kapellanen der på Stedet.[4])

Hertil kom endnu nogle andre Indtægter af gejstligt Gods, som efterhånden tillagdes de herværende

---

[1]) Tegn. o. a. La. — [2]) Jeg ved ikke, om Horne er en Skrivfejl for Hemmet, da dette sidste hører til Nørre Herred, Horne derimod ikke. Hvorfor Kyvling By, som hører til Lönborg Sogn, nævnes særskilt, ved jeg heller ikke. — [3]) Reg. o. a. La. — [4]) Jy. Reg.

Biskopper. Ved Kongebrev af 10de Avgust 1548 fik de således Herligheden og de uvisse Indtægter af S. Thomas's Vikarie, hvis Landgilde derimod skulde tilfalde Skolens Hørere,[1]) -- ligeledes ved Kongebrev af 5te Avgust 1569 Halvdelen af Landgilden og hele Herligheden af Vicaria Apollonia, medens den anden Halvdel af Landgilden tilfaldt Skolemesteren.[2]) Denne Indtægt skulde dog først tiltrædes efter den daværende Vikarius, Mag. Jens Viborgs, Død, som indtraf 1581; Hegelund anslår den til $^1/_2$ Læst Korn. Endelig vare alle Biskopperne fra Povl Madsen indtil Erik Monrad benådede med et Kanonikat, hvis Indtægt Hegelund anslår til $3^1/_2$ Læst Korn (foruden Andet), og Biskop Kraglund fik 1652 Arkidiakonatet, som fra den Tid af vedblev at være forenet med Bispeæmbedet. — Biskoppernes Indtægt blev, når Alt sammenlægges, i Virkeligheden betydelige.

3. I Ribe Stift var Bispevisitatsen i de første 80 År efter Reformationen ordnet således, at Biskoppen engang hvert År havde et samlet Møde med hvert enkelt Herreds Præstestand.[3]) I Biskop Povl Madsens Tid synes disse Møder at være blevne afholdte hos Provsterne; men i Hegelunds Tid se vi, at de holdtes på Omgang (eller så omtrent) hos Herredets Præster. Dels lettedes derved Byrden for Provsterne, dels kom Biskoppen jo derved omkring til alle Menighederne. Om Indretningen af disse Møder se S. 209 fll. under Beskrivelsen af Biskop Hegelunds Levned. Mærkeligt nok, må Biskoppen engang imellem skarpt irettesætte Præsterne, fordi nogle af dem under et eller andet Påskud udebleve fra disse Møder.

4. Landemoder for hele Stiftets Gejstlighed (eller Provster) holdtes derimod på den Tid ikke her i Stiftet, idet Kapitelsmøder trådte i Landemodernes Sted. Efter Ribe-Artiklerne af 1542 havde Kapitlet kun Jurisdiktion

---

[1]) Terpager: R. C., S. 301. Ny kirkeh. Saml. III, S. 40. — [2]) Reg. ov. a. La. — [3]) Dr. H. Rördam har først gjort opmærksom herpå i „Ny kirkeh. Saml." VI, S. 634. Ifølge den slesv. og holstenske Kirkeordinans af 1542 fulgtes den samme Fremgangsmåde i Hertugdömmerne.

i Ægteskabssager; men i Virkeligheden havde det her i Stiftet til ind i det 17de Århundrede i Forening med Stiftslensmanden Jurisdiktionen i alle sådanne gejstlige Sager, som senere afgjordes af Landemoderne. Herom haves flere udtrykkelige Vidnesbyrd foruden det, som ligger i, at Landemodet aldrig nævnes. Således stævner Biskop Povl Madsen d. 27de Februar 1568 Jørgen Gram, Degn i Meolden, til at møde ham i Rette på Ribe Kapitelshus førstkommende Tamper-Onsdag d. 10de Marts i Anledning af, at han ikke havde betalt den skyldige, årlige Afgift til Ribe Skole.[1]) Som bekjendt, vare Tamperdagene netop Kapitlets Forsamlingsdage. — 1598 fælder Ribe Domkapitel en Dom angående Nådsensåret.[2]) — Den 5te Decbr. 1602 stævner Biskop Hegelund Degnen i Føvling og Holsted Sogne for Lensmanden og Kapitlet til næste Tamper-Onsdag d. 15de samme Måned, ligeledes for resterende Afgift til Skolen. — Det Samme ses af den Befaling, som 3 Adelsmænd tilligemed „Superintendent, Prælater, Kanniker og menige Kapitel i Ribe“ fik ved Kongebrev af 23de Juni 1593 om at forsamle sig og enten forlige eller pådömme en Sag mellem Lensmanden på Riberhus, Albr. Friis, og Hr. Peder Trogelsen på Fanø angående, at denne ikke havde holdt et udgivet Brev, hvorfor Kapitlet allerede havde dömt ham fra hans Kald.[3]) — Af et Kongebrev af 5te Marts 1595[4]) erfares, at en Sören Grumsen, som havde været Kapellan i Vorbasse og Grene, var bleven afsat ved Ribe Kapitels Dom.[5]) — — Det Samme fandt også Sted i flere andre Stifter. Derfor giver også Kongsbrevet af 19de Juni 1582 den almindelige Bestemmelse, at Lensmændene skulle møde og stemme i Kapitlet, når gejstlige Sager indstævnedes for dette, men taler ikke om Sager for Landemodet.[6]) I Sjællands og andre Stifter findes dog

[1]) Stiffs-Ark. — [2]) Kirkeh. Saml. III, 2, S. 180 fll. — [3]) Jy. Reg. — [4]) Jy. Tegn. — [5]) Smlg. Viborg: Personalhist. Bidrag, hvor dog dette Kongebrev er overset. — [6]) Kirkeh. Saml. III, 2, S. 172 fll. — Exempler på sådanne Sager kunne ses i „Diplom. Viberg.“, S. 234—36. 261 fl. (cf. 268), 276 fl., 290, 314. 336. — Det Samme gjaldt i Hertugdömmerne efter deres Kirkeordinans.

gejstlige Landemoder allerede indførte kort efter Reformationen, skjönt Kirkeordinansen ikke taler om dem; i Sjælland findes de dömmende senest 1573.[1])

Men 1617 udgik der en kongelig Ordre til samtlige Stifsøvrigheder om at foreslå 2 Tider årlig, da Provsterne skulde samles med Biskoppen for at afgjöre de forefaldende gejstlige Sager. Albr. Skeel og Iver Hemmet foresloge da 2 årlige Møder, som begge vilde falde nær ved Tamperdagene, det ene i Ribe 3 Dage för S. Hans Dag, altså kort för Markedet, til hvilket Mange alligevel havde Ærinde, det andet i Varde 3 Dage för Tamperdag för Jul, og dette fastsattes så ved kongelig Forordning af 1ste Maj 1618.[2]) — Under 16de Maj tilskrev Biskoppen Provsterne i Stiftet og meddelte dem Efterretningen om denne nye Foranstaltning med stor Glæde over Opfyldelsen af et længe og inderlig næret Ønske; måske har den egentlige Gejstlighed følt sig trykket ved at stå under Kapitlet som Domstol i gejstlige Sager. — Biskoppen tilkjendegiver dernæst Provsterne, at alle Sager, som angik Overtrædelser af Kirkeordinansen, skulde stævnes for disse Provstemoder,[3]) med Undtagelse af Ægteskabssager, som høre under Kapitlet. Hvis Præsterne havde Tiltale mod Nogen af deres Menighed for Ulydighed, kunde de udtage Stævning over ham hos Provsten og give denne eller hans Famulus Fuldmagt for sig. Indholdet af dette Brev skulde bekjendtgjöres i alle Kirker. — Alt viser, at det er en hel ny Domstol, der oprettes.

Under 24de Januar 1631 tillod Kongen, at Provstemodet i Varde måtte holdes 4 Dage tidligere end hidtil, fordi det havde været for kort för Julen; men på Sommermødet i Ribe 1649 indgik Provsterne med et Ándragende til Stiftslensmanden og Biskoppen om, at de måtte rent forskånes for Efterårsmødet (ɔ: December-

---

[1]) Ny kirkeh. Saml. III, S. 604. — [2]) Ribe Stift var dog nok det eneste, i hvilket der kom til at holdes 2 årlige Provstemoder. — [3]) Navnet „Landemode“ forekommer her i Stiftet først langt senere.

mødet), da Rejserne på denne Årstid vare farlige på Grund af Dagenes Korthed og Vejenes Ufremkommelighed; de mene også, at Sagerne kunde besørges på 1 årligt Møde eller, om fornødent, skriftligt. Den 28de August samme År gav Kongen sit Samtykke hertil; men d. 4de Novbr. 1655 bestemte dog et nyt Kongebrev, at der på Grund af Stiftets Vidtløftighed, som gjorde 2 årlige Provstemoder nødvendige, for Fremtiden skulde holdes et sådant hvert År i Ribe Onsdagen efter „Misericordias domini“ (2den Söndag efter Påske) og et andet i Varde Onsdagen efter Dionysii Dag (d. 9de Oktbr.)[1]) — Det ses oftere, at Provsterne ingenlunde vare samvittighedsfulde i at møde; således klager Biskop Kraglund ved Varde Landemode 1656 over, at 7 Provster vare udeblevne, og at det samme Åntal havde manglet ved sidste Møde i Ribe, hvorfor han truer med Bøder, hvis det ikke bliver bedre for Fremtiden. — En Mængde Sager ere dog foretagne udenfor Provstemoderne for Biskoppen i Nærværelse af Stiftsbyens Præstestand eller idetmindste nogle af dens Medlemmer, og deriblandt kan undertiden være temmelig betydelige Sager, så at der i den Henseende synes at have hersket en temmelig stor Vilkårlighed.

På Provstemoderne udstedtes de såkaldte Syndal-Monita (Synodal-Formaninger), i hvilke Biskoppen mindede den ham undergivne Gejstlighed om dens Pligter med Hensyn til Gudstjenestens rette Besørgelse, et eget exemplarisk Levned og den tilbørlige Anvendelse af Kirketugten imod Menigheden. — En lignende og temmelig udførlig Påmindelse findes allerede udstedt af Biskop Hegelund 1599;[2]) men uagtet den i den Afskrift, i hvilken den er besvaret, kaldes en Synodal-Påmindelse, siges det dog udtrykkeligt, at den er meddelt Gejstligheden på en Visitation, og ikke på nogen Synode (Provste- eller Lande-Mode).

---

[1]) Om Ribe Stifts Landemoder kan ses Dr. H. Rördam i „Ny kirkeh. Saml.“ VI, S. 633—658. — [2]) Aftrykt i „Ny kirkeh. Saml.“ VI, S. 646—51.

I Ribe Stiftsarkivs Capsa 63 findes en Protokol, indeholdende Acta Synodalia fra 1635 til 1664 såvelsom de Retssager, som udenfor Provstemoderne vare foretagne af Biskopperne. I den første Tid optager den også Monita, men ophører snart hermed; heldigvis haves dog disse Monita temmelig fuldstændigt i et Par Håndskrifter i den ledreborgske Håndskriftsamling (Nr. 398—400 in 4to).

5. Her tilföjes en Liste over Biskopperne i denne Periode:

Johan Vandal	1536—41.
Hans Tavsen	1541—61.
Povl Madsen	1561—69.
Hans Lavgesen	1569—94.
Peder Hegelund	1595—1614.
Iver Hemmet	1614—29.
Jens Dyn. Jersin	1629—34.
Hans Borchersen	1635—43.
Erik Monrad	1643—50.
Peder Kraglund	1650—81.

Kap. 3. Domkapitlet.

1. Domkapitlet havde ved Reformationen tabt sin væsentligste Betydning som det Kollegium, der skulde vælge Biskoppen og tillige tjene ham som Råd og Medhjælp. Den evangeliske Kirkeordning pålagde det egentlig kun en eneste Forretning, at dömme i Ægteskabssager ved Årets 4 Tamperdagstider, hvilket Hverv blev det pålagt ved de såkaldte Ribe Artikler af 1542 (i Forening med Stiftslensmanden). Vi have i forrige Kapitel set, at det en Tidlang i de fleste Stifter, og deriblandt også i Ribe Stift, bevarede en större Betydning, idet det i Virkeligheden udgjorde Domstolen for alle Stiftets gejstlige Sager, men at denne omfangsrigere Virksomhed faldt bort År 1617. — Følgen af Kapitlets ringe og efterhånden aftagende Betydning var, at såvel Prælaturerne som Kanonikaterne i det mere og mere

benyttedes af Kongerne til dermed at lönne andre af Statens eller Kirkens Æmbedsmænd. Forsåvidt sådanne Æmbedsmænd havde deres Virksomhed i Ribe, var der aldeles Intet ivejen for, at de ved Siden af den kunde varetage deres Pligter som Medlemmer af Kapitlet. Forsåvidt de derimod havde deres Virksomhed andensteds, forpligtedes de i Udnævnelsesbrevet til at tage Bolig ved Domkirken, når de ikke mere vare i Kongens eller Kirkens Tjeneste. Senere indskrænkede man Forpligtelsen til at møde i Ribe ved de 4 Tamperdagstider, da Ægteskabssager afgjordes. Følgen heraf var, at der efterhånden blev et mindre og mindre Antal af virkelig residerende Kanniker til at varetage de mindre Hverv, der, som vi skulle se, dog endnu påhvilede Kapitlet. Noget hjalp det dog i denne Henseende, at enkelte Kannikdömmer knyttedes for bestandig til visse Æmbedsstillinger her i Byen, næmlig et til Sognekaldet ved Domkirken, og et andet til Stillingen som Medikus. Lige i Slutningen af Perioden forenedes et Prælatur, næmlig Arkidiakonatet, med Bispeæmbedet. Desuden var undertiden andre Gejstlige her i Byen for deres Personer forlenede med et Kannikdömme eller Prælatur ifølge en særlig kongelig Begunstigelse, således næsten alle Biskopperne, flere af Lektorerne og Sognepræsterne ved S. Kathrine Kirke. Den samme Gunst vistes et Par af Byens Borgmestre, som tilfældigvis vare studerede Mænd; thi at være en nogenlunde velstuderet Mand, ansås dog altid eller næsten altid som en Betingelse for at opnå en sådan halvgejstlig Stilling. — Siden 1600 vare Prælaturerne og Kanonikaterne for en stor Del i Hænderne på Sekretærerne i det kongelige Kancelli, hvis Lönning Kongen på denne Måde forøgede.

2. I de første År efter Reformationen synes Kapitlet at have bevaret og udøvet sin gamle Frihed til selv at besætte de Pladser, som bleve ledige i det. Den katholske Biskop havde dog haft en Stadfæstelsesret, som nu måtte være gået over til Kongen; men man ser i de første År Intet til, at den er bragt i Anvendelse. — Således findes strax efter Reformationen 2 residerende

Kanniker optagne, Jens Tulesen og Jakob Guldsmed, som dog istedetfor Andel i Fællesindtægterne måtte nöjes med Vester-Vedsted og Janderup Sognekald, som begge vare annekterede til Kapitlet; men i Universitets-Fundatsen af 1539, som tillige indeholder et Afsnit om Kapitlerne, synes det at udtales, at Kongen i Regelen vil udnævne nye Kanniker, og 1541 findes Kongen også at have udnævnt Mag. Lavr. Nielsen (se S. 65) til en ledig Kannikplads i Kapitlet; men samme År 1541 findes dog Mag. Thomas Knudsen (S. 10) og 1547 Jørgen Pedersen Rentemester (S. 13) at være indtrådte, uden at der kjendes nogen kongelig Udnævnelse. — Noget Lignende var i den første Tid også Tilfældet med et af Prælaturerne, næmlig Kantordömmet. Det er fortalt S. 63 hvorledes Kapitlet 1540 valgte Mogens Kås til Kantor, hvorefter denne dog måtte erhverve sig Stiftslensmandens Stadfæstelse, som han da også opnåde.

Mogens Kås var svagelig; d. 14de Februar 1543 sluttede han en Overenskomst med Mag. Jens Viborg, hvorved han udnævner denne til sin Medhjælper og Efterfølger i Kantordömmet, dog under Forbehold af Kapitlets Samtykke.[1]) Kort efter døde han, og d. 7de April samme År udvælger Kapitlet „efter Privilegier og den Skikkelse og Sædvane, som altid været haver udi Ribe Domkirke", Jens Viborg til Kantor, medmindre nogen Anden skulde have nogen Rettighed til dette Prælatur.[2]) De begjære ydmygeligen, at Kongen vil bevilge og samtykke dette med dem, „som vi hans Nåde tiltro og altid gjerne forskylde ville.[3]) Samme Dag udsteder Jens Viborg sit Forpligtelsesbrev om, at han vil være Kapitlet til Vilje og af yderste Formue ramme dets Gavn, hvor han kan, og at han vil skikke sig efter dets Vilje og Befaling, som kan være Gud til Lov inden Kirken og uden med tilbørlig Tjeneste og udi alle Måder.[4]) Dennegang gik

---

[1]) Ribe Stiftskistes Dokum. i Geh.-Ark. — [2]) Herved sigtes vistnok til Povl Andersen (se S. 63). — [3]) Stiftsk. Dok. i Geh.-Ark. — [4]) Smst.

det dog ikke efter Kapitlets Ønske; thi Kongen gav Kantordömmet til en af sine Sekretærer, Herman Skeel til Jungetgård. På Efterretningen herom tilskrev Kapitlet ham og opfordrede ham til at afstå sin Fordring på Kantordömmet, eftersom det fra Arilds Tid havde haft Frihed til at vælge sin Kantor og nu havde valgt en Anden. Herman Skeel svarede hertil d. 20de Maj fra Kjøbenhavn, at han ikke kunde opfylde deres Begjæring, da han havde talt med Kongen, og denne havde svaret, at han skulde beholde det Prælatur, som han havde lovet ham, og at han (Kongen) ikke håbede, at Kapitlet vilde gjöre ham „ordløs“ (uordholdende) eller „lade sig besvære derudi“. Herman Skeel lover, at han, sålænge han ved Kongens daglige Tjeneste er forhindret fra at residere hos Kapitlet, vil komme idetmindste 3 eller 4 Gange om Året til Ribe og med deres Råd anordne Alt, som vedkom Kirken, Koret (Korsangen) og Skolen. Hvis hans Udvælgelse var imod deres Statuter, vilde han gjerne forskaffe dem Kongens Brev på, at det ikke oftere skulde ske.[1])

Kapitlet måtte naturligvis give efter; men dets Valgret var dog på en Måde bleven anerkjendt. — Herman Skeel beholdt ikke længe Kantordömmet; endnu samme År var Rentemester Jørgen Pedersen i Besiddelse af det, som man ser af Kapitlets Divisions- (Fordelings-) Protokol. Rimeligvis har han kjøbt det af Skeel. Efter hans Død 1554 er der ikke Tale om nogen Valgret for Kapitlet; men Kongen udnævner på egen Hånd Rigskansleren, Antonius Bryske, til Kantor.[2]) — Endnu 1547 søger Kapitlet dog idetmindste at bevare Skinnet af Medvirkning ved Besættelsen af ledige Kanonikater: 2 År tidligere havde Kongen givet Frands Klavsen Berg (se S. 65) Exspektance på et Kannikdömme ved Ribe Domkirke. Da et sådant nu blev ledigt, måtte han d. 4de April 1547 udstede et Brev, hvorved han, „da hæderligt Kapitel i Ribe nu af sin synderlig Gunst og Vilje havde annammet ham til residerende Kannik“, forpligtede

---

[1]) Smst. — [2]) Terpager: R. C., S. 126.

sig til at være tilfreds med den Rente, som Kapitlet tillagde ham, og ikke klage derpå i nogen Måde".[1]) Kongens Udnævnelse bliver altså ligesom ignoreret. — Ligeledes måtte Hr. Peder Madsen Duus, den Tid Sognepræst ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn, (se S. 22) 1552 udstede et Forpligtelsesbrev af følgende Indhold: Da Kapitlet af sønderlig Gunst og Velvillighed havde bevilget og samtykt ham til at være residerende Kannik, såsnart en Residens blev ledig, så forpligter han sig til, såsnart det æskedes, at flytte til første Fardag her hjem til Ribe, residere ved Domkirken og gjøre Tjeneste i Koret og Kirkerne efter Statuterne.[2]) Hr. Peder Duus havde 1557 tillige Kongens Løfte på det første ledige Kannikdömme ved Ribe Domkirke;[3]) men om han havde fået Kapitlets eller Kongens Løfte først, tör jeg ikke sige. — Dette er dog det sidste Tilfælde, i hvilket jeg har fundet, at Kapitlet har søgt at hævde sin Valgret.

3. I de Bestemmelser angående Kapitlerne, som vare optagne i Universitets-Fundatsen af 1539, var der blandt Andet givet dem den Ret, at de ikke skulde stå under nogen anden Domstol end Kongens egen; men d. 8de April 1551 fik Ribe Domkapitel et særligt og udførligt kongeligt Frihedsbrev, som er aftrykt her foran S. 49 fl. — De senere Konger stadfæstede ganske i Almindelighed Ribe Kapitels Privilegier. Mærkeligere er den Stadfæstelse, som Frederik den Anden i sin såkaldte „nye Fundats" for Universitetet af 11te Septbr. 1571 gav på samtlige danske og norske Kapitlers Privilegier, Friheder og Statuter, forbundet med et Løfte om, at deres Gods til evig Tid „under Guds evige Hævn og

---

[1]) Stiftsk. Dok. i Geh.-Ark. — [2]) Smst. — [3]) Således siges i en Skrivelse fra Kongen til Mag. Lavr. Nielsens Enke af 1ste Decbr. 1557. (Geh.-Ark.: Papirs-Håndskr. vedk. Ribe By). — Han skulde have haft det ved Lavr. Nielsens Død ledige Kanonikat (se også „Ny. kirkeh. Saml. III, S. 320); men hans Sygdom og Død (1558) have rimeligvis forhindret det, hvorfor den kongel. Kancelliskriver Kristjern Iversen Hegelund d. 12te Septbr. 1558 fik Brev på dette samme Kanonikat (Reg. ov. a. L.)

Straf" skulde tilhøre dem,[1]) et Løfte, som hans Sönnesön, Frederik den 3die, brød på det Fuldstændigste, da han kort efter denne Periodes Slutning udlagde Kapitlernes Gods til Ryttergods.

Heller ikke de Løfter, som vare givne Ribe Kapitlet i Kristian den 3dies ovenanførte Frihedsbrev om Optionsretten, bleve altid holdte. — Den 3die Juli 1553 havde Kongen givet Mag. Kasper Mule, sine yngre Sönners „Tugtemester", Brev på det Kannikdömme, „som var ledigt efter Niels Torkildsen". Förend dette Brev kom Kapitlet i Hænde, havde det foretaget den regelmæssige Option, ved hvilken Mag. Frands Berg havde opteret det ledige Præbende, og den Del af Fællesgodset, som den Afdøde havde haft „i Forsvar", var bleven fordelt mellem de Efterlevende. Da senere Kasp. Mule tilsendte dem sit Forleningsbrev, tillagde Kapitlet ham det nederste Præbende, hvilket jo også var overensstemmende med Kongens eget Frihedsbrev af 1551. Hermed vilde han dog ikke lade sig nöje, men fordrede efter sit Forleningsbrevs Ordlyd netop det samme Præbende, som Niels Torkildsen havde haft.[2]) Kongen gav ham, forunderligt nok, Ret heri og skrev derom til Kapitlet. Dette gjorde dog endnu et Forsøg på at hævde sin gode Ret, idet det tilsendte Kongen en udførlig Skrivelse, dat. Jule Aften 1553, hvori det, næst efter at takke Kongen for den Gunst og Nåde, som han hidtil havde vist det, fremstiller, hvorledes K. Mules Begjæring strider mod de Privilegier, som Kongen for få År siden selv havde givet det, og som alle Kapitler i Riget nøde. De tilbyde dog at give K. Mule det trediebedste Præbende i Kapitlet, som årlig indbragte 30 Ørter Korn og 5 Td. Salt,[3]) medens derimod det Præbende, som han egentlig skulde

---

[1]) Rördam: Kbhns. Univ. Hist. IV, S. 235 — [2]) Ganske samme Fordring havde allerede Hans Svanning gjort 1547, da der var tillagt ham et Kannikdömme efter Mag. Jens Varder, og Dronningen havde støttet hans Forlangende ved et Brev til Kapitlet (se Terpager: R. C., S. 135 fl.); med hvilket Udfald, ved jeg ikke. — [3]) Altså det Præbende, som 1530 opførtes som Nr. 4 („Ny kirkeh. Saml.", I, S. 77).

have, kun indbragte 3 Mk. d.[1]) De bede Kongen om at annamme dette „gode Tilbud“ i den bedste Mening og lade Sagen dermed være „afstillet“. Denne Skrivelse er underskrevet af 9 Medlemmer af Kapitlet.[2]) Det lader dog til, at Kapitlets Afsendinge, som skulde overbringe Kongen den, ikke have turdet aflevere den; thi den findes endnu blandt Kapitlets Dokumenter, og d. 15de Januar (1654) udgik der fra Koldinghus en skarp kongelig Skrivelse til Kapitlet. Kongen siger i den, at han 2 Gange har tilskrevet det om, at det vilde tilstede, at K. Mule måtte bekomme det samme Præbende og Kannikdömme med Residens og anden Rente, som Hr. Niels Torkildsen sidst havde haft i Værge. Herpå havde han intet Svar fået, og deres Fuldmægtige, som nu havde været hos Kongen, vare ligeledes dragne bort uden at give nogen Besked; men Kongen havde erfaret, at de allerede havde „byttet og parteret“ samme Præbende imellem sig. Han havde ikke ventet, at de havde agtet hans Skrivelse så ringe. Det var nu hans endelige Vilje, at de strax skulde sende et Register over samme Præbende og Kannikdom med dets Tilliggelse og lade det følge K. Mule tilligemed de i Mellemtiden faldne Indtægter.“

Det var ikke blot med Hensyn til Præbendet, at Kapitlet nu måtte give efter, men også med Hensyn til de Dele af Fællesgodset, som Niels Torkildsen havde haft i Forsvar. Fremgangsmåden med Hensyn til dette var i Overensstemmelse med Statutet af 1518 (se 1ste Del, S. 455) følgende: Hver enkelt Del (Gård, Bol eller deslige) af det, på enkelte Undtagelser nær, var i en bestemt Kanniks Værge. Når nu en Kannik døde, fordeltes de Gårde m. m., som han havde haft i Forsvar, mellem de efterlevende således, at den ældste først kunde vælge en Gård, og derefter de øvrige efter deres Anciennitet, og således blev Valget ved at gå rundt, indtil

---

[1]) Dette må være et af de Præbender, som 1530 hørte til de ikke-residerende Kanonikater (Smst. S. 78). — [2]) Stiftsk. Dok. i Geh.-Ark.

der ikke var Mere tilbage at fordele. Af det Gods, en Kannik således havde „i Forsvar“, nød han den såkaldte Herlighed, det vil sige, dels de mindre Indtægter, f. Ex. Gjæsteriet, Skovsvin, Brændsel m. m., dels de uvisse Indtægter, som bestode i „Fæste“ (Indfæstning) og Sagefald. Den egentlige Landgilde (i Reglen Korn eller Smör) skulde han derimod afgive til det Fælles. Engang om Året, i Almindelighed i September Måned, samledes Kapitlet, og hver enkelt Kannik måtte da opgive, hvor meget Korn og Smör han det År havde fået ind i Landgilde af Fællesgodset. Summerne lagdes sammen, og efterat muligvis en mindre Del var holdt tilbage til Fællesudgifter, divideredes det Hele med de til Andel berettigede Kannikers Antal, idet disse alle nøde samme Ret, og de som havde oppebåret Mere, måtte afgive det til dem, som havde oppebåret Mindre.[1]) — Det var en temmelig betydelig Indtægt, som en Kannik, der havde meget Fællesgods i Forsvar, kunde have deraf.

Kasp. Mules Fordring gik nu tillige ud på, at han strax skulde overtage under sit Forsvar alle de Dele af Fællesgodset, som Niels Terkildsen havde haft ved sin Død, og Divisionerne vise, at han også satte denne aldeles ubillige Fordring igjennem.[2]) — Dette var dog et enestående Tilfælde.[3]) Det ses således af Divisionsprotokollen, at Hans Svanning, der dog ligesåvel som Kasp. Mule var prindselig Opdrager (smlg S. 497, Anm. 2) aldeles intet af Fællesgodset fik i Forsvar för 1552, da han havde taget Bolig her i Byen, og dette synes overhovedet at have været Reglen, at ingen Kannik kunde optere Fællesgods uden virkelig at bo ved Domkirken eller idetmindste en Tid

---

[1]) En af Kapitlets Protokoller, som nu opbevares i Stiftsarkivet, indeholder blandt Andet Optegnelser om disse årlige såkaldte „Divisioner“ fra 1538 til 1555. — [2]) Senere synes sådanne Fordringer ikke at være gjorte af tiltrædende Kanniker, selv om deres Forleningsbrev var affattet i samme Udtryk som Kasp. Mules. — [3]) Lunds Domkapitels Statuter af 1540 forbyde endogså ligefrem en tiltrædende Kannik at erhverve Kongebrev på en afdød Kanniks Fællesgods eller Mensalgods (Pontoppidan: K.-H. III, S. 264.)

at have bot ved den. Først da hen i det 17de Arhundrede de residerende Kannikers Antal blev mindre og mindre, og deres Antal, som indfandt sig ved Tamperdagene og de øvrige Fællesmøder, blev meget ringe, vedtog Kapitlet d. 10de Oktober 1615, at de ikke residerende Kanniker her „ligesom i de øvrige bedst indrettede Kapitler i Kongeriget", skulde deltage i Optionen af Fællesgods på den Betingelse, at de indfandt sig i Kapitlet hver Tamperdag og overhovedet bare alle Byrder lige med de residerende.

Næsten ligeså ubilligt var det dog, når Kongen ved en anden Lejlighed fordrede, at den nye Kannik, som indtrådte ved en andens Resignation med kongelig Stadfæstelse, skulde beholde den andens Senium (Anciennitet) og de Fordele, som fulgte dermed. — Mag. Jens Sörensen Harthe, på den Tid Rektor, senere Sognepræst, i Kolding, havde 1584 fået et Kanonikat ved Ribe Domkirke. 1601 afstod han det til Iver Friis til Ørbæk, kongelig Sekretær, og denne resignerede det igjen 1604 til Niels Krag til Agerkrog, kongelig øverste Sekretær, som fik Kongens Brev på det d. 17de Novbr. samme År.[1]) — 10 Dage senere udgik der et Kongebrev til Kapitlet af det Indhold, at da Kongen havde erfaret, at Iver Friis ikke havde haft de Indtægter af Kapitlet som han burde have haft efter sit Forleningsbrev og Senium, så skulde Kapitlet snarest muligt sende Niels Krags Fuldmægtig en Fortegnelse, dels over alt dets Gods dels over hans Præbende og over det Fællesgods, som han burde have til samme efter det Senium, som Kongen havde forundt ham, og som nu kunde strække sig til 20 År, siden Jens Harthe var bleven forlenet dermed osv. — Det er klart, at de øvrige Kanniker kunde blive i höj Grad forfordelte ved en sådan Opfattelse af Resignationen.

4. Ved Reformationen havde Kapitlet 12 „residerende" Kanonikater, det vil sige, Kanonikater med Andel i Fællesindtægterne; men da de 2 Sognekald Vester-

---

[1]) Jy. Reg.

Vedsted og Janderup, med hvilke 2 nyvalgte Medlemmer i den første Tid efter Reformationen havde måttet nöjes (se S. 403), nogle År senere måtte overlades til den theologiske Læsemester og til Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke, indskrænkedes de residerende Kannikers Antal til 10, og således vedblev det at være indtil Kapitlets allersidste Tid. Således opgives det derfor både 1608 og 1662 af Terpager (R. C., S. 144 fl.). Det var ingen Forøgelse af Kannikernes Antal, at Domskolens Rektor ifølge Kongebrev af 13de Septbr. 1640 skulde „introduceres“ i Kapitlet, vistnok især for at kunne dömme med i Ægteskabssager, og at et Kongebrev af 5te Novbr. 1646 indskjærper en „for nogle År siden“ given Befaling om, at Biskopperne, selv om de ikke vare Medlemmer af Kapitlet, skulde tilkaldes ved forefaldende Sager.[1])

5. Hvad de kongelige Skatter og andre Byrder angår, som Kristian den 3die i Privilegierne af 1551 havde forbeholdt sig at kunne pålægge Kapitlet ved særligt Kongebud, så var den Måde, hvorpå Kongerne benyttede sig af denne Ret, undertiden temmelig uskånsom. Den Skat, som pålagdes Kapitlet, var næmlig i Almindelighed en Trediedel af Årets Indtægt, og en sådan Skat findes i Kristian d. 3dies og Frederik den 2dens 52årige Regjeringstid 8 Gange pålagt, medens der derimod 3 Gange i samme Tidsrum pålagdes det at yde en bestemt Sum, henholdsvis 600 — 1000 og 3000 Dr.[2]) At Kapitlet 1575 måtte bidrage 2000 Dr. til Byens Befæstning, er fortalt S. 142. — Af andre Byrder forekommer flere Gange, at Kongen retter en Ånmodning (det vil da i Virkeligheden sige en Befaling) til Kapitlet om, at dets Bønder må deltage med Kongens egne, sjældnere med Adelens, i en eller anden Kjørsel eller et andet Arbejde i det Offentliges Interesse; men det gik da kun middelbart ud over Kannikerne.

Til de Byrder, som påhvilede Kapitlet, hørte i den

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Se Jacobsen: „Det da. Skattevæsen under Kong.“ osv., S. 139—44.

første Tid efter Reformationen også den at underholde en Student ved Universitetet. Jeg ved ikke, hvor denne Bestemmelse førstegang er given; men 1548 opfordre både Universitetets Professorer og Biskop Peder Palladius Kapitlet til i Henhold til den at understøtte en Johannes Vrys (Friis) af Ribe Stift. De gjorde det også, men kun med 5 Rdl. om Året, hvorfor Kongen Torsdagen efter Mikkelsdag 1549 befalede dem at give ham en tilbørlig Underholdning, som han kunde behjælpe sig med.[1]) — 1557 fik de Kapitler og Herreklostre, som havde forsömt denne Pligt, en Påmindelse; men da Ribe Kapitel dengang ingen fik, må det vel ikke have gjort sig skyldigt i nogen Forsömmelse.[2]) — 1559 svarer Kapitlet Professorerne, som havde anbefalet en Student til at nyde dette Stipendium, at de plejede at give det til en Hører ved Domskolen (unge Personer tjente næmlig ofte nogle År i denne Egenskab, förend de endnu havde været ved Universitet), og at de også dennegang havde tilstået en sådan Stipendiet.[3]) — 1590 understøttede endnu Kapitlet Peder Kristensen, den senere Præst i Vejle, med 5 Rdl. efter hans egne Almanak-Optegnelser.

En frivillig Udgift var det, når Kapitlet skjænkede Albr. Skeel „til Velkom“ en Hædersgave af 50 Rdl., da han førstegang kom som Lensmand her til Byen d. 22de Juli 1601.[4])

Indtægten af et Kannikdömme bestod først og fremmest i dets Andel i Fællesindtægterne, som i Årene 1538—1555, for hvilke Divisionsprotokollen giver nöjagtige Oplysninger, efterhånden steg fra $2^1/_2$ til 3 Læster Korn, hvortil kom 1 Td. Smör.[5]) Dertil kom fremdeles Indtægterne af de Dele af Fællesgodset, som hver enkelt Kannik havde i Forsvar (se S. 408 fl.) og af Kapitlets betydelige Enge ved Ribe, som ligeledes opteredes. Dette var Indtægterne af Fællesgodset; men desuden

---

[1]) Terpager: R. C., S. 190 fll. — [2]) Rördam: „Kbhns. Univers.“ IV, S. 92. — [3]) Smst., S. 100. — [4]) Heg. Alm. — [5]) Denne Indtægt var efter sin Natur temmelig faststående. Endnu i Slutningen af Perioden regnes en Kannikportion til 70 Ørt. Korn og 1 Td. Smör.

havde hver Kannik sit særlige Præbende, hvis Indtægter rigtignok vare meget forskjellige, fra 3 Mk. d., som det ringeste gav, indtil det øverste, som årlig indbragte $23^1/_2$ Ørt. Korn, $1^1/_4$ Td. Smör, 14 Mk. 11 Sk. d. m. m.[1]) — Til alle Præbender hørte oprindelig en Residens i Byen. Efterhånden forfaldt disse Residenser og benyttedes ikke mere til personlig Beboelse, men udlejedes. Når de tilsidst vare rent forfaldne, solgtes de med Regjeringens Tilladelse, f. Ex. 4 i Årene 1638—40, og Renterne af Kjøbesummerne trådte i Boligernes Sted.

5. Det er allerede tilstrækkelig omtalt, at Kapitlets vigtigste Forretning bestod i at samles på de 4 Tamperdage, som vare Onsdagene efter 1ste Söndag i Fasten, efter Pindsedag, efter Korsets Ophöjelsesdag (d. 14de Septbr.) og efter 3die Söndag i Advent, og dömme i Ægteskabssager, indtil 1617 tillige i andre gejstlige Sager. Disse 4 Samlingstider benyttedes naturligvis også til Afgjörelsen af andre Fællessager. Således vedtoges d. 15de Februar (Tamperdag i Fasten) 1581, at for Fremtiden alle Kapitlets og Domkirkens Regnskaber skulde foretages i Pindseugen (ligeledes ved Tamperdag), og at det Medlem af Kapitlet, som udeblev herfra uden lovligt Forfald, skulde bøde en Td. Hamborgerøl; den, som udeblev på en anden Tamperdag, skulde bøde 1 Dr.[2]) — Foruden sin dömmende Virksomhed havde Kapitlet dog også nogle andre Sager at varetage:

A. Tilsynet med Domkirken og Bestyrelsen af dens Formue. For Bygningens Vedkommende udøvedes Tilsynet ved 2 Kirkeværger, som Kapitlet valgte blandt sine Medlemmer, og af hvilke den ene kaldtes Kirkeværgen for den nordre, den anden for den søndre Side af Kirken. Om dette Værgemål toges flere Bestemmelser på det nysnævnte Kapitelsmøde d. 15de Februar 1581, „eftersom der hidtil havde fundet Ulovligheder og

---

[1]) Se „Ny kirkeh. Saml." I, S. 76 fll. — Om det øverste Præbende efter Reformationen beholdt nogen Indtægt af Nørfardrup Sognekald, ved jeg ikke. — [2]) Terpager: R. C., S. 362.

Usömmeligheder Sted“ med Hensyn til det.[1]) Kirkeværgerne skulde for Fremtiden vælges for 3 År ad Gangen, ikke for Livstid; Kapitlet kúnde dog, hvis de befandtes udulige, afsætte dem, inden deres Tid var udløben; imod sin Vilje kunde Ingen tvinges til at være Kirkeværge længere end de 3 År. Til Lön for deres Ulejlighed skulde de nyde Herlighedsretten af Kirkens Gods, som skulde deles lige imellem dem; af Stedsmål (Indfæstninger) og Sagefald skulde de dog kun beholde en Trediedel, og det Øvrige tilfalde Kirken. Vedligeholdelsen af selve Kirken og de andre Bygninger, som vedligeholdtes for dens Regning, skulde fordeles ligelig imellem dem; större Bygningsarbejder måtte de dog ikke foretage uden hele Kapitlets Samtykke. Indkommende Begravelsespenge skulde nöjagtig optegnes. — På Kapitelsmødet d. 17de Decbr. 1590 tilföjedes den Bestemmelse, at kun de virkelig residerende Kanniker kunde være Kirkeværger, hvilket tyder på, at selv de ikkeresiderende have attråt denne Stilling for den temmelig betydelige Indtægts Skyld, som var forbunden med den.[2]) At disse Bestemmelser i den følgende Tid i det Hele taget overholdtes, ses af Regnskaberne, som fra 1593 af for en stor Del ere bevarede. — Kirkeværgerne undgik ikke, at det senere lagdes dem til Last, at de selv nøde for stor en Del af Kirkens Indtægt til Skade for dennes Bygning.

B. Kapitlerne beholdt ligeledes efter Reformationen det Tilsyn med Domskolen, som det havde haft för denne, dog indskrænket derved, at de måtte dele det med Superintendenten. Således siger Lavrids Ægidiussen selv, at han 1561 blev kaldet til Rektor af Biskoppen og Kapitlet i Forening. 1660 udnævnes både Rektor og Konrektor af det samlede Kapitel, i hvilket Biskoppen på

---

[1]) Den Dadel, som dels Ribe By, dels Kongen nogle År senere udtalte over Bestyrelsen af Domkirkens Formue (se S. 198), var således ikke ugrundet. — Også i en senere Tid fandt ofte den Mislighed Sted, at Kirkeværgerne havde store Restanser på deres Regnskaber, som henstode udækkede i mange Ar. — [2]) R. C., S. 362 fl.

den Tid havde Sæde. Det egentlige Tilsyn gik dog mere og mere over til Biskopperne, tildels vel, fordi det bedst kunde føres af en enkelt Mand. Ved et Kongebrev af 8de April 1594 var det blevet indskjærpet Biskoppen, at han på sine Visitatsrejser skulde prøve såvel Skolemestrene og Hørerne som Skolebörnene, og hvis han hos Skolemestrene eller Hørerne fandt nogen Uflid, da afsætte dem og indsætte andre i deres Sted. Da Biskopperne således havde Overtilsynet med Stiftets øvrige Latinskoler, var det naturligt, at han efterhånden også fik den störste Myndighed over Domskolen. Vi have set (S. 441), hvorledes der opstod Strid mellem Biskop Monrad og Kapitlet herom, men den Første gik af med Sejren. — Det ansås ligefrem for en Pligt for de enkelte Kanniker at understøtte fattige Disciple af Skolen, og vi have set, hvorledes både Niels Torkildsen og Jens Viborg roses for deres Godgjörenhed i denne Retning. I det ovennævnte Kapitelsmøde af 17de Decbr. 1590 toges der derfor den Bestemmelse, at de ikke-residerende Kanniker hvert År inden Mikkelsdag ved deres Prokurator skulde indbetale det sædvanlige Bidrag af 10 Dr. til fattige Skolebörns Brug, „ligesom de residerende daglig ydede Skolen og andre Fattige deres Hjælp“.[1]) Det var altså en gammel Skik, som herved fastsloges; men også efter denne Tid blev den langtfra almindelig overholdt. Bestemmelsen fornyedes d. 3die Marts 1653 og atter d. 16de Septbr. 1668, kort för Kapitlets Opløsning. — Til Sammenligning hermed kan anføres, at Kongen 1569 pålagde de Professorer ved Kjøbenhavns Universitet, som havde Kannikdömmer i Roskilde, at de for deres Döre og Residenser i Roskilde daglig skulde lade uddele Almisse til fattige Peblinge, ligesom de residerende Kanniker gjorde.[2])

C. Kapitlet havde Eneret til Valget af den theologiske Læsemester (Lektor) her i Byen, fordi det efter Riber-Artiklerne af 1542, Art. 23 var Kapitlet, som

---

[1]) R. C., S. 143 fl. — [2]) Rördam: Kbhns. Univ. Hist. IV, S. 216.

skulde holde ham, ligesom hans Indtægt i Virkeligheden var tagen fra Kapitlets. Det var derfor dette alene, som efter Lavr. Ægidiussens Beretning 1567 valgte ham til Lektor, og 1653 kalder Kapitlet „efter den Ret, som det har haft af Arilds Tid", Rasmus Hammer, 1658 Kr. Agård. — Fremdeles deltog Kapitlet med Borgmester og Råd i Valget af Sognepræsterne ved begge Byens Kirker. Klarest er Forholdet med Hensyn til Domkirken. Vi have set (S. 314), hvorledes en Strid mellem begge om Valget af en Sognepræst ved denne, 1616 afgjordes af Kongen, ligesom også (S. 446), at Kongen endnu 1652 anerkjendte begges Valgret. — Med Hensyn til S. Kathrine Kirke er Forholdet noget mindre klart. I Hegelunds Almanak er ved d. 23de April 1580 anført: „På Riber Rådhus blev Kald giffuen M. Lauritz Ægidio til S. Karine Kirke udi Ribe efter Hr. Jacob Söffrensen", og dernæst ved d. d. 11te Maj: „M. Laurentius acceptavit munus pastoris eccles. b. Catharinæ" (ɔ: M. Lavrids modtog Præsteæmbedet ved S. Kathrine Kirke). Derimod siger Lavr. Ægidiussen selv i sin Levnedsbeskrivelse, som er optagen i A. Thuras „Valvæ schol. apertæ": (1580) pridie Ascens. Jesu Chr., qui fuit undecimus Maji, capitulares in domo capituli me unanimi consensu ad pastoratum D. Catharinæ vocaverunt (ɔ: d. 11te Maj kaldte Kapitelsherrerne mig enstemmigt i Kapitelshuset til Sognepræst ved S. Kath. Kirke). Herefter have altså Magistraten og Kapitlet ikke foretaget Valget i Forening, men hver for sig.[1]) 1648 omtales Mag. David Foss (se S. 452) og 1660 Mag. Jørgen Fog (i

---

[1]) Rimeligvis er det gået til på samme Måde ved Valget af Sognepræsten ved Domkirken: thi Hegelund beretter om sin egen Udnævnelse til denne Stilling, at Magistraten d. 8de Marts (1588) var samlet om hans Valg, og at han derefter blev kaldet d. 12te. Ligeledes har han om Mads Pors's Udnævnelse, at der d. 15de April (1595) var en Samling på Rådhuset, om at udvælge en Sognepræst, og at han dernæst blev „kaldet" d. 17de. — I alle 3 Tilfælde synes Valget af Magistraten at være foregået først og plejede så at stadfæstes af Kapitlet.

en Ansøgning til Kongen) kun som kaldede af Borgmester og Råd. Dog kan det anføres, at Kapitlet 1657 skjænker Domkirkens gamle Ur til S. Kathrine Kirke, „fordi den også er en Kapitels Kirke“. — På Kapellanernes Kaldelse ved begge Kirker har Kapitlet vistnok ingen Indflydelse haft; de lönnedes også i Hovedsagen af Byen. Derimod valgte Kapitlet de underordnede Bestillingsmænd ved Domkirken.

D. Kapitlet havde naturligvis Bestyrelsen af sit eget Gods; kun måttte det Intet af det afhænde. Ved Mageskifter, som temmelig hyppigt begjæredes af Adelsmænd, indhentede Kongen i Almindelighed Kapitlets Betænkning.

6. Procurator capituli. Til Bestyrelsen af sine Fælles-Anliggender og Førelsen af Forretningerne havde Kapitlet en såkaldt Prokurator, som det valgte af sin Midte og for 1 År ad Gangen.[1]) Til Bestridelsen af de fælles Udgifter fik han dels, hvad der ved Divisionerne blev tilovers af Korn og Smör, hvilket efter Omstændighederne kunde være noget mere eller noget mindre, dels oppebar han direkte enkelte Indtægter, navnlig i den ældre Tid 12 Ørter Korn og et Svin af en stor Gård i Vilslev, senere, da Kapitlet havde måttet afstå denne Gård til Hr. Niels Lange, 12 Ørter Korn af Skadst Sognetiende, fremdeles Kapitlets Jordskyld af Ribe By og 10 Dr. af nogle Jorder ved Ringkjøbing.[2]) For sine Indtægter og Udgifter skulde han aflægge Regnskab hvert År i Pindseugen. — For sin Ulejlighed havde han Indtægten af en Gård i Obling (Roager Sogn) og en mindre i Jærnvedlund (Jærnved Sogn) og af en Eng ved Langvedel tæt udenfor Ribe.

Kapitlets årlige Fælles-Udgifter vare i den ældste Tid af denne Periode omtrent følgende, således som det ses af Anførsler i Divisionsprotokollen, f. Ex. ved 1550: til Lektor 15 Ørter 4 Skj. Korn og næsten 1 Td. Smör, til Succentor 4 Ørt., til Organisten ved Domkirken 3

---

[1]) R. C., S. 157. — [2]) Dels efter Divisionsprotokollen, dels efter Jordebogen af 1669.

Ørt., til Kirkens Kustos 2 Ørt., til Kordrengene 1 Ørte. Af andre Kilder vides, at Sognepræsten ved Domkirken fik 4 magre Svin og 13 Mk. 15 Sk. 1 Alb. i Penge. — Udredelsen til Lektor faldt i Hovedsagen bort, da Indtægten af Kapitlets Sognekald i Vester-Vedsted 1555 overdroges ham. — Succentor var på Reformationens Tid en Palne Pedersen, efter ham Peder Gummesen, som tidligere havde været Korpræst; efter hans Død 1562(?) blev Æmbedet inddraget, og dets Indtægter[1]) lagte til Prokuratoriet. — Ved Periodens Slutning, i Kapitlets sidste Tid, vare Prokuratoriets Udgifter efter Jordebogen for 1669 følgende: til Lektor 2 Ørt. Byg og 24 Rdl. til Husleje (istedetfor den forfaldne Residens), til Rektor 1 Fj. Smör, til Kapellanen ved Domkirken 7 Dr., til Froprædikens-Prædikanten $1^1/_2$ Ørt. Rug, $1^1/_2$ Ørt. Byg og 2 Pund (= $^1/_2$ Fj.) Smör, til Organisten 2 Ørt. Rug og 5 Ørt. Byg, til Klokkeren 2 Ørt. Rug, $3^1/_2$ Ørt. Byg og 5 Dr. Desuden skulde det, siges der, afholde Udgifter til Papir, Skrivelön, hvad der kunde påbydes til den kongelige Rostjeneste eller deslige, fremdeles Postpenge, Rejser, Vedligeholdelsen af Kapitelshuset, Almisser og Andet; men det bemærkes, at Kannikerne i de senere År på Grund af, at meget Gods lå øde, kun havde bidraget Lidet til Prokuratoriet, hvorfor dettes Indtægt ikke var tilstrækkelig til dets Udgift.

Prokuratoriets faste Indtægter vare dog efter Divisionsprotokollen (ved År 1550) nærmest bestemte til den såkaldte Koruddeling. Denne skrev sig allerede fra Katholicismens Tid og bestod i en lille Betaling, der som en Tilskyndelse til flittig Kirkegang ydedes Kannikerne for hver Gang, de mødte i Kirken. Istedetfor rede Penge leveredes der dem Blymærker (plumbum), som senere indløstes med Penge. Denne Skik bevaredes efter Reformationen og omtales, som vi nylig have set, 1550. Den 23de Juni (parasceue Johannis) 1569 blev „af Hensyn til Korsangen, som skulde iagttages efter Kirkeordinansen, og for at holde Skoleungdommen (som

---

[1]) Se om disse første Del, S. 325 fl.

udførte denne Korsang) i Orden og for at opfylde andre gudelige Pligter" Kapitlets Statut om Uddelingen af Plumbum fornyet således, at der ved Morgensangen skulde uddeles 2 Blymærker til hver (Kannik), ved Eftermiddagssangen 1, af hvilke hver skulde gjælde 1 Sk. — 1586 afskaffedes denne Uddeling, og det blev bestemt, at der Intet skulde gives Kannikerne for deres Møde ved Korsangen; men de skulde dog være forpligtede til at „søge Kor" og holde Kordegnene til Sang; navnlig skulde dette påligge den, som det År var Prokurator. Senere (1620?) indførtes dog Koruddelingen påny, og de 3 øverste Hørere ved Domskolen, senere også Konrektoren, fik Del i den, for at de skulde føre Tilsyn med Kordrengene. Konrektoren fik endogså om Morgenen 2 Blymærker. Senere må Hørerne have mistet denne Indtægt; men 1651 tilstod Kapitiet dem den påny, og 4 År senere opnåde også Rektoren efter Ansøgning det Samme, „for at Korsangen des skikkeligere kunde tages i Agt, og holdes god Skik med Ungdommen". I Jordebogen af 1669 findes dog ingen Udgift hertil. — Terpager fortæller, at han ejede et Par sådanne Blymærker, tynde, ottekantede Blyplader, den ene med Romdrups, den anden med L. Pouchs Navn.[1])

Endelig var 1 af Kannikerne Kapitlets Notarius og havde derfor 3 Ørt. Rug af Sønderdiger i Lyne Sogn og 4 Dr. af Lundsmark.

7. Prælaturerne. Disses Indtægter bestode i Hovedsagen af de Penge, som de fik af Kirkerne i deres Provsti for at „høre" deres Regnskaber, i hvilken Hensigt de eller deres Fuldmægtige rejste om til Kirkerne. Ved Brev af 28de Februar 1596 vilde Kongen berøve dem denne Indtægt, „da de ingen anden Adkomst kunde anføre dertil end gammel Skik, og det ikke var Brug andensteds."[2]) Da Kapitlet beklagede sig herover og eftervíste, at denne Bestemmelse stred imod 2 Kongebreve

---

[1]) Se om Koruddelingen og Plumbum Terpager: R. C., S. 138—41. — [2]) Jy. Tegn.

af 1580[1]) og 1582, tog Kongen den tilbage ved et nyt Brev af d. 12te Oktbr. samme År; dog skulde Lensmændene indberette det, hvis nogen af Provsterne besværede Kirkerne på en ubillig Måde; herover må der vel altså være bleven klaget.[2]) — Det førstnævnte Kongebrev indeholder tillige en Bestemmelse om, at en ny, tiltrædende Regnskabsprovst ikke må tvinge Fæsterne af Kirketienderne til at tage nyt Fæstebrev. Dette var i sig selv vistnok billigt; men det var dog også i Strid med et tidligere Kongebrev; thi 1558 havde Kasper Mule indberettet, at de, som havde Kirkernes Jorder i Leje, plejede at fæste påny, når der kom en ny Provst; men herved vægrede nu nogle sig. Under 27de Novbr. udgik der da et Kongebrev, hvorved det befales Fæsterne at give ham, hvad hans Forgjængere havde fået, og hvad der tilkom ham.[3]) — Prælaturerne vare i og for sig ikke forbundne med noget Kanonikat; men ikke sjelden var den samme Mand ved særlige Forleningsbreve benådet med begge Dele.

8. Arkidiakonus's Provsti bestod af 36 Kirker, 11 i Hvidding, 5 i Nørre-Rangstrup, 3 i Gram, 6 i Lø og 10 i Tønder og Höjer Herreder, af hvilke dog de i Tønder og Höjer Herreder fragik 1660 med Undtagelse af Møgeltønder, Emmerlev og Daler. På Grund af, at en Del af Provstiet hørte til den gottorpske Hertugs Lande, gjorde denne 1607 Påstand på afvexlende med Kongen at besætte dette Prælatur,[4]) uden dog at kunne sætte denne Fordring igjennem. — Arkidiakonus's Indtægt bestod af 2 Rdl. årlig i Regnskabspenge af hver Kirke i hans Provsti. Af de 2 til hans Prælatur annekterede Sognekald i Brøns og Emmerlev havde han henholdsvis 24 og 22 Ørter Korn, desuden af et Bol i Emmerlev Sogn 10 Skj. Byg. Han havde fremdeles Indfæstning af 6 Kirketiender i Lø Herred og Møgeltønder Birk (med Undtagelse af Ballum), og af de samme

---

[1]) Ved Kongebrev af 14de Juli 1580 var Ribe Domkapitel blevet håndhævet i sin Ret til at bortfæste Kirketienderne imod Stiftslensmandens Indgreb (Jy. Reg.) — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Smst. — [4]) Geh.-Ark.: Ribe Bys gejstl. Instit., Nr. 116.

6 Kirkers og S. Käthrine Kirkes Jorder. For de øvrige Kirkers Vedkommende vare disse Rettigheder gåede tabte. — Ihændehaverne af Ardidiakonatet i dette Tidsrum vare:

Jørgen Gyldenstjerne	indtil	1544.
Mag. Jens Viborg	—	1581.
— Rasmus Heitman	—	1602.
— Ægidius Lavridsen	—	1627.
— Hans Olufsen Odense	—	1636.
Dr. Kristen Bordum	—	1640.
Mag. Anders Pedersen Romdrup	—	1649.
Peder Lange til Kjærgård	—	1652.
Dr. Peder Jensen Kraglund		

Disse Mænd ere alle omtalte nærmere i den historiske Del med Undtagelse af Rasmus Heitman. Denne Mand, som allerede 1569 var Kannik i Slesvig og viste sig som en bestemt Forsvarer af Kongens Ret ligeoverfor Hertug Adolf, fik 1573, d. 5te Novbr., Væntebrev på det første ledige Kannikdömme i Ribe og 8 Dage senere ligeledes på det første ledige Prælatur sammesteds. Efter at han 1581 havde tiltrådt Arkidiakonatet her og ligeledes var bleven Ærkedegn i Slesvig, fik han d. 4de Juni 1585 tillige Exspektance på et Kannikdömme i Arhus;[2]) men overdrog 1591 med kongelig Stadfæstelse sit Væntebrev på et Kannikdömme i Ribe til den kongelige tydske „Kancelli-Forvanter“ Ludvig Weiner.[3]) — Han må have været en meget bestemt, måske tillige stridig Mand; thi også i Anledning af sin Stilling i Ribe bestod han flere hårde Kampe, f. Ex. med sine Kapellaner i Brøns og Emmerlev, om hvilke han påstod, at de ikke gave ham så stor en Afgift, som der tilkom ham. I nogle Stridigheder, som han 1591 havde om nogle af Bröns og Höjerup Kirkers Penge, blev der endogså af Ransnævninger svoret ham Ran over, hvilken Ed Regjeringen dog erklærede for ugyldig, indtil der var falden Dom i selve Sagen.[4]) Med Bendix Rantzau til

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Smst. — [3]) Smst.: 30te Avg. 1591 — [4]) Jy. Tegn. — Jy. Reg.

Møgeltønder kom han i en Strid om Kapitlets Ejendom, under hvilken hans Modstander både skriftlig og mundtlig på Tønder Herredsting udskjældte ham for en Lögner. Heitman indstævnede ham derfor for Kongen og Rigsrådet, som d. 5te Avgust 1590 dömte, at denne Beskyldning ikke skulde komme ham til Skade, indtil Hovedsagen var afgjort.[1]) Den langvarigste Strid havde han dog med Peder Rantzau til Tröjborg, som uden nogen Berettigelse havde tilegnet sig Kapitlets og Ærkedegnedömmets Ret over 4 Kirker i Lø Herred. Striden begyndte 1586 og endte først 1598, dels ved Herredagens Dom, dels ved et Forlig, som Albr. Skeel på Kapitlets Vegne indgik med Rantzau, ved hvilket Forlig den Sidste forpligtede sig til at udbetale 3200 Dr., hvoraf 1800 Dr. tilfaldt de 4 Kirker. — Bendix Rantzau måtte på lignende Måde udlægge 500 Rdl. til Møgeltønder og Daler Kirker.

9. Dekanus var Provst i Vardsyssel. Dettes 64 Kirker betalte ham årlig som Regnskabsprovst 1. „Regnskabs- og Gjæsteri-Penge“, som for hver Kirke udgjorde 4, 3 eller 2 Rdl. (kun de 2 Kirker i Varde slap med 1 Rdl. hver), ialt 200 Rdl. — 2. „Skriver- og Vognsvend-Penge“, som i Almindelighed var 3 Mk., for nogle $1^1/_2$ Mk., for enkelte 1 Mk. eller 12 Sk.; Kirkerne i Varde vare her rent fritagne. — Fremdeles havde han „Herligheden, Forbedelse, Gjæsteri og Andet“ af Kirkernes Ejendomme, ialt 14 Svin og 38 Mk. Penge af 14 Gårde og 24 mindre Ejendomme. Gårdene gave i Reglen 1 Svin og 1 Mk., de mindre Ejendomme 1 Mk. Hertil kom dog endnu „Arbejdspenge“ af en Del af Gårdene, ialt 12 Rdl. Kun Alslev Kirke havde selv Herligheden over sine Ejendomme, som bestode af 32 Læs Eng og Fjerdeparten af et Ålegård, som kaldtes Salbjerg Gård. — Til Provstiet var annekteret 2 Sognekald, Jærne og Guldager. Af det første Sogn havde Dekanus hele Kongetienden, næmlig 24 Ørt. Rug, 20 Ørt. Byg og 5 Ørt. Havre, og Præsten måtte af sin

---

[1]) Kolderup-Rosenvinge: Gl. da. Domme, IV, S. 230.

Tiende afgive til ham 6 Ørt. Rug, 6 Ørt. Byg og 10 Td. Havre foruden hele Kvægtienden med Undtagelse af 10 Lam, som Præsten beholdt. — Af Guldager Sogn havde Dekanus ligeledes hele Kongetienden (20 Ørt. Rug, 16½ Ørt. 2 Skj. Byg og 1½ Ørt. Havre), og af Præstetienden 6 Ørt. Rug, 6 Ørt. Byg og 2 Ørt. Havre, et halvt Tusinde „Samrask“ (mindre törre Flyndre) og Kvægtienden, ligeledes på 10 Lam nær. — Endnu havde Dekanus i Jærne Sogn 2 Ørt. Korn af Vognspil Mark og 16 Ørt. Mel af Spangsbjerg Mølle.[1]) — Præsterne i de 2 Sogne bleve som Kapellaner for Dekanus kaldte af denne. S. 29 er fortalt, hvorledes Biskop Hans Tavsen vilde gjöre Dekanatet Guldager Kirke stridig, men tabte denne Sag; man har i den Anledning en Erklæring af Jens Thamissen, som kalder sig Underprovst i Vardsyssel og Kapellan til Jærne Kirke. — Dekanerne i dette Tidsrum varr:

M. Gunde Lange	indtil	1547.
M. Hans Svanning	—	1584.
M. And. Sörensen Vedel	—	1595.
Dr. Niels Krag	—	1602.
M. Jon Jakobsen Venusinus	—	1608.

Disse 4 vare alle kongelige Historiografer, til hvis Stilling Dekanatet i Ribe således i længere Tid var knyttet.

Niels Krag til Agerkrog,
øverste kong. Sekretær, indtil 1650.
Erik Krag til Bramminge,
ligeledes, — 1672.

10. Domprovsten eller, som han almindelig kaldtes, Provsten i Hardsyssel havde 98 Kirker under sig. Af dem fik han efter Jordebogen fra 1669 dels „Regnskabspenge“, fra ⅓ Dr. til 2 Dr., ialt 105 Dr. 5 Sk. 2 Alb., dels „Gjæsteri“ fra 1½ Mk. til 1½ Dr., tilsammen 70 Dr. 1 Mk. 5 Sk. 1 Alb. Kjøbstedkirkerne og 2 Landsbykirker, Nør-Omme og Brejning, vare frie for Gjæsteri. Det bemærkes udtrykkeligt, at Kirkerne aldeles ingen

---

[1]) Af Jordebogen for 1669.

Bekostning havde herudover, enten til Fortæring, Befordring eller Andet. — 2 Kirker, som dog kun udgjorde 1 Sognekald, vare annekterede til Provstiet, nemlig Gammel og Ny Sogne på „Holm“ (Holmsland). Efter Jordebogen havde Provsten heraf både Konge- og Præste-Tienden af Ny Sogn, som beløb sig til 46 Ørt. Rug og 46 Ørt. Byg, og desuden 12 sl. Dr. i Penge. — Desuden havde Provsten dels de fulde Indtægter af Gods, som tilhørte Æmbedet, dels Herlighedsindtægterne af Kirkernes Ejendomme. Begge Dele stå i Jordebogen sammenblandede, men kunne dog med temmelig Sikkerhed adskilles. Til Æmbedets eget Gods hørte således den såkaldte Provstegård i Gammel Sogn, som var bortfæstet til 2 Mænd og årlig gav 6 Ørt. Rug, 3 Ørt. Byg, 1 Svin og 1 Dr. i Gjæsteri, foruden at Provsten havde Tienden af Gården, som udgjorde 6 Ørt., fremdeles nogle Steder på Holmsland og en Mand i He, som gave Landgildefisk, ialt 12 Snese Hvilling og 7 Torsk, og endelig udenfor Syslet en större Gård i Sønderbork, som gav $^1/_2$ Td. Smör m. m., og 2 mindre i Nørbork og Tarm. — Når de øvrige Poster antages for at være Herlighedsindtægter af Kirkegods, hvilket forøvrigt ved de allerfleste af dem er utvivlsomt, udgjorde disse tilsammen 25 Dr. og 21 Svin foruden et Par ubetydelige Ydelser af anden Art. — Domprovsterne i dette Tidsrum vare:

Iver Juel til Stubbergård	til 1556.
Mag. Kasp. Mule[1])	— 1581.
Anders Dresselberg til Vognstrup, Landsdommer i Sjælland	— 1613.
Tyge Lange til Brejning	— 1650

[1]) Om det Kannikdömme, som denne Mand havde fået allerede Ar 1553, se S. 497 fl. — Først langt senere, efterat han d. 23de Juli 1570 havde haft Bryllup med Marine, en Datter af hans Slægtning, Borgmester Hans Mule i Odense, bosatte han sig i Ribe, hvor han kjøbte flere Ejendomme; men da han havde mistet sine eneste Börn, to små Døtre, her 1576 og 1577, flyttede han til Odense, hvor han døde den 12te Juli 1581. En Sön ved Navn Hans, født 1579, overlevede ham. Enken giftede sig igjen mange Ar senere, den 23de Febr. 1606, med en Mads Knudsen Skriver; men Ægteskabet var ulykkeligt. Manden forlod hende, og hun døde Aret efter. (Væsentlig efter Heg. Alm.)

Derefter blev Domprovstiets Indtægter ved Kongebrev af d. 13de December 1650 tillagte Sorø Akademi.[1])

11. Kantoren var oprindelig Regnskabsprovst i Almind Syssel samt i Frøs og Kalslund Herreder af Sønderjylland og havde 2 Sognekald annekterede til sit Prælatur, næmlig Smidstrup i Holmans og Skadst i Skadst Herreder; men Frederik den 2den, som samlede hele Koldinghus Len umiddelbart under Kronen, inddrog også al Kapitlets og Kantorens Ret i Almind Syssel.[2]) Kantoren overlod han d. 9de Novbr. 1583 til Erstatning Kongekorntienden af Vorbasse, Grene, Hejnsvig og Grindsted Sogne tilligemed noget Bøndergods. — Efter en Opgivelse af 1654 udgjorde Kantordömmets Indtægter derefter: 16 Ørt. Rug af Skadst Tiende, hvoraf dog de 12 afgaves til Prokuratoriet (se S. 507), og Kirke-Kvægtienden af samme Sogn. Præsten i Jærne gav årlig 1 Ørt. Rug og 1 Ørt. Byg. De 4 ovennævnte Tiender af Slavs Herred udgjorde 48 Ørt. Rug. Af Vorbasse og Hejnsvig Kirker havdes Regnskabspenge 6 Rdl., og af de 10 Kirker i Frøs og Kalslund Herreder 20 Rdl. Endelig havdes af Bøndergods i Vorbasse, Vorbasse Nebel og Fitting i Slavs Herred og i Bandsbjerg og Hannevang i Billum Sogn 14 Ørt. Rug., 2 Ørt. Byg, 9 Fjerd. Smör, 1 Fjerd. Honning, 6 Får, 1 Svin, 1 Fødenød og 5 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. 1 Alb. i Penge. — Kantorerne vare:

Mag. Povl Andersen	til 1540.
Mogens Kås	— 1543.
(Herman Skeel) Jørg. Pedersen Rentemester)	— 1554.
Antonius Bryske, Rigens Kansler	— 1566.
Kristen Nielsen Lange til Bramminge	— 1604.
Niels Wind tii Ullerup, kong. Sekretær	— 1615.

---

[1]) Tauber: Program fra Sorø Akad. for 1827, S. 7. — [2]) Se Kongebrev af 10de Februar 1579, som udtrykkelig pålægger Lensmanden på Koldinghus for Fremtiden at føre Kirkeregnskaberne i sit Len og beregne Kongen de Indtægter, som hidtil vare tilfaldne Kapitlet (Jy. Reg.)

Gunde Lange til Brejninggård til 1652.
Peder Hansen Lange til Kjærgård (tidligere Ærkedegn) — 1661.

Sidstnævnte, Peder Hansen Lange til Kjærgård, en Sön af Hans Lange til Kjærgård, blev 1649 Ærkedegn i Ribe Domkapitel[1]) og anvendtes i de nærmest følgende År hyppigt som kongelig Kommissær i forskjellige Sager; men 1652 ombyttede han Ærkedegnedömmet med Kantordömmet, omtrent samtidigt med, at han blev Landsdommer i Nørrejylland og forlenet med Åsmild Kloster. Han var gift med Elisabeth Friis, en Søster til Hr. Albr. Skeels Hustru, Birthe Friis. Hans Familie levede i nært Venskab med Biskop Monrads. Sine 3 Börn havde han den Sorg at miste, Sönnen Hans i Krigen 1644, Døtrene Vibeke og Elsebe begge af Pest i Ribe d. 28de Avgust 1659. Med Døtrenes Begravelse trak det længe ud; thi endnu d. 3die Juli næste År fik han Kongebrev om, at det skulde være ham tilladt at udsætte den, sålænge han ønskede.[2]) Måske have både Sygdom og uheldige økonomiske Forhold foranlediget ham til at søge herom; thi han døde næste År (barnløs), og hans Bo var da insolvent. Han skyldte også Ribe Skole en Kapital; i den Anledning findes der i Stiftsarkivet[3]) nogle Dokumenter vedkommende hans Bo, deriblandt en Fortegnelse over hans efterladte Bøger. Blandt dem fandtes i Håndskrift 3 gudelige Skrifter af ham selv, et „om det evige Liv“ (i Folio), et „om den sande Kristendom“ og en Forklaring over Fadervor.

12. Jelling Syssels Provsti har aldrig været noget Prælatur i Kapitlet. Terpager kalder det rigtignok Succentordömmet; men jeg har intet andet Sted set denne Benævnelse. At der endnu 1551 ikke existerede noget Prælatur i Kapitlet af dette Navn, ses desuden af det kongelige Frihedsbrev af dette År, som ikke nævner det ved Siden af de andre Prælaturer (se S. 49).

---

[1]) Jy. Reg.: 3. Apr. 1649. — [2]) Jy. Reg. — [3]) Capsa 34, Pakke 5. 6.

På den Tid fandtes der rigtignok en Succentor; men han var ikke Prælat og heller ikke Provst i Jelling Syssel, og hans Æmbede ophævedes omtr. 1562 (se S. 508), siden hvilken Tid jeg ingen Succentor har fundet nævnet. Hvad Provsten i Jelling Syssel angår, pålægger hverken Kongen ham i de forskjellige Forleningsbreve nogle Pligter som Medlem af Kapitlet, eller optræder han ved nogen Lejlighed som sådant. Ikke desto mindre findes dog Provstiet med dets Indtægter optaget i Kapitlets Jordebog af 1669, og Provsten siges der at have Herligheden af Kirkernes Ejendomme „ligesom de andre Provster i Kapitlet". — Provstiets Indtægter vare ikke store. Syslet bestod kun af Nørvang og Tyrrild Herreder samt Grindsted og Grene Sogne af Slavs Herred og havde 28 Kirker. Patronatet for Nørup Kirke hørte siden 1586 under Engelholm; af de øvrige Kirker havde Regnskabsprovsten 2 Dr. af hver i Regnskabspenge og Gjæsteri; dog angives det, at en Del af Kirkerne ikke formå at udrede disse Penge. Herlighedsindtægterne af Kirkegodset udgjorde kun $1^1/_2$ Ørt. Byg, 2 Skovsvin, 2 Fødenød og 2 Dr. 2 Mk. 8 Sk. i Penge, hvortil dog kunde komme nogle uvisse Indtægter ved Bortfæstninger. Desuden var Bredsten Præstekald annekteret til Provstiet, hvoraf Provsten havde hele Tienden: 12 Ørt. Rug, 10 Ørt. Byg og 8 Ørt. Havre. — Provsterne vare:

Mogens Kås	til 1540.
Oluf Pedersen, Borgm. i Ribe	— 1571.
Hr. Peder Olufsen, Sognepræst i Bredsten	— 1585.
Mag. Niels Villumsen, Sognepræst i Bredsten	— 1606.
Klement Sörensen den Yngre, Borgm. i Vejle	— 1644.
Niels Olufsen, Fiskemester på Kronborg Len	—1652(?).
Jens Kristensen, øverste Renteskriver	— 1654.
Jørgen Ernstsen Reitzer, tydsk Kansler.	

13. De ikke-residerende Kanonikater og Vikarierne hørte også med til Kapitlet, navnlig da de første; men begge Dele fik kun en kort selvstændig Bestående efter Reformationen, idet de i Almindelighed ved første Ledighed forenedes med et eller andet Æmbede eller tillagdes en eller anden Stiftelse til Forøgelse af

dens Indkomster. Det er ingenlunde dem alle, hvis Skjæbne kjendes. Af Kanonikaterne bleve 3, Guldager, Alslev og Bovbjerg (el. Mørupgård), tillagte Lektor, Roager Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke, Hedegård Skolemesteren, Hellevad (med en Indtægt af Hellevad Kirke) var taget i Besiddelse af Hertug Adolf, og Præbenda januæ (Plovstrup) mentes at være tilfalden Familien Galskjøt. — Om Vikariernes Anvendelse, såvidt den er bekjendt, er talt i 1ste Del i Anledning af de Altere, til hvilke de hørte.

14. Kapitelshuset. Domkapitlet ejede sit eget Forhandlingshus, der dog sluttede sig nöje til Domkirken, eftersom det lå på Nordsiden af Koret, op til den nordre Korsflöjs østre Side, med Indgang fra Kirken. På Indgangsdören fandtes Erik af Pommerns Navn og Årstallet 1411.[1]) Rimeligvis var dog Huset noget ældre; thi 1380 nævnes et Kapitelshus, som vistnok er det samme.[2]) Terpager siger,[3]) at det var opført af Mursten, lå nogle Trin höjere end Kirken og åbenlyst var meget yngre end denne. K. Stallknechts Tegninger af 1737 vise, at det var opført i en temmelig gammel Stil med rundbuede Vinduer, næmlig et större ved 2 Piller delt Vindue i den nordre Gavlende og 2 todelte på den østlige Langside. Bygningen blev senere indrettet for Landemodet og først nedrevet 1790 eller følgende År.[4])

Kapitlet ejede en stor Kostbarhed, en forgyldt Sølvpokal („Kredens"), der vejede ikke mindre end 238½ Lod. Den nævnes 1597, idet Biskop Hegelund fortæller, at Anders Olufsen i Flensborg d. 6te Januar „fremsendte" den.[5]) Om den just dengang blev anskaffet, siges altså ikke; men rimeligvis var det Tilfældet. Terpager fortæller et Sagn om den, som havde holdt sig indtil hans Tid, at den næmlig havde været bestemt til en Hædersgave til en Beskytter, hvem Kapitlet skyldte Taknemmelighed, men at man på Grund af en indtruffen Omstændighed havde opgivet denne Hensigt, og at

---

[1]) Se 1ste Del, S. 263. — [2]) Smst., S. 193. — [3]) R. C., S. 194. — [4]) Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1831, S. 18. — [5]) Heg. Alm.

Pokalen derefter var bleven brugt ved festlige Sammenkomster.[1]) Den opføres 1662 som tilhørende Kapitlet og fandtes 1736 i Mag. Sören Seerups Stervbo, hvorefter den blev indsendt til det kongelige Kunstkammer.

Medici kunne som Medlemmer af Kapitlet anføres her. S. 41 fll. er fortalt, hvorledes Kristian d. 3die 1545 henlagde et Kanonikat til en sådan Mand, som skulde tage Ophold i Ribe, men at det varede længe, inden denne Bestemmelse blev bragt i Udførelse, vistnok fornemmelig af Mangel på Ansøgere. Heller ikke i den følgende Tid danne de en fuldkommen uafbrudt Række, idet aldrig en ny Medikus trådte umiddelbart ind i den afgåedes Plads i Kapitlet. — De Medici, som forekomme i dette Tidsrum, ere:

Dr. Hans Lavridsen Amerinus	1581—1605.
Dr. Kristen Bordum	1614—1640.
Dr. Joakim Timmermann	1643—1646(?).
Dr. Ludvig Pouch	1649—

Alle ere nærmere omtalte i den historiske Del. — Om Bartskjærerne er ligeledes talt S. 42 fll.

Kap. 4. Domkirken.

1. Ved År 1560 (S. 85 fl.) er fortalt, at Domkirken i sin indre Indretning indtil den Tid havde stået omtrent uforandret, som för Reformationen, men at der da på kongelig Befaling foretoges en större Omdannelse, idet Muren mellem Koret og Skibet borttoges, og Gudstjenesten for Menigheden, som hidtil var bleven foretaget foran et Alter nede i Kirkens Skib, derefter holdtes foran Höjalteret i Koret. Ligeledes skulde Stolestandene omordnes, og vistnok flere Forandringer foretages, for at fjerne Minderne om den katholske Gudstjeneste. Forandringerne synes ikke at have behaget Borgerskabet her i Byen; thi i nogle Optegnelser om „noget Synderligt, som er sket i Ribe i gammel Tid“,[2]) findes Følgende:

---

[1]) R. C., S. 199. — [2]) Optagne i en af Terpagers Excerptbøger.

„A. 1560 d. 28de Octob. blev nedtagen den skjönne Crucifix, som hængde i Riber Domkirke, oc den store Alter, oc skiönne Muur, som stod for Choret“. Det Krucifix, som nævnes her, omtales oftere af de Ældre med stor Berömmelse; indtil 1843 hængte det i det søndre Kirkeskib, men har rimeligvis för 1560 været anbragt over Skillemuren mellem Koret og Hovedskibet. Om det fortælles i Resens Atlas et Par Sagn. Det ene er, at Hans Svanning havde ladet det flytte hen til et mørkt Sted, men at En, hvem det nu var, i en Dröm havde truet ham med al Ulykke, hvis han ikke lod det forblive på dets forrige Plads, og at han derfor havde ladet det bringe tilbage til denne. — Måske tyder dette Sagn på, at det var Hans Svanning, som havde foranlediget Kongebrevet om de ovenomtalte Forandringer i Kirkens Indre ved sin Indflydelse hos den nye Konge, Frederik den Anden, hvis Tugtemester han havde været. — Det andet Sagn, som Resen fortæller om dette Krucifix, er, at nogle Skoledrenge engang havde afskåret dets Negle, men bleve straffede med selv at miste Neglene.

2. Kirkestolene vedbleve efter deres Omordning 1560 at være privat Ejendom (se S. 86 fl.) Således førtes d. 11te September 1561 Tingsvidne om, at Karine, Lydik Guldsmeds, havde kjøbt en Stolestand i Frue Kirke for $^1/_2$ Td. Øl og en Flæskebøste,[1]) og d. 18de Maj 1568 sælger Movr. Podebusk 3 Borgere en Stolestand under Prædikestolen;[2]) men d. 5te Februar 1570 begjærede Kirkeværgerne et Tingsvidne om, at de 8 Dage tidligere havde ladet læse Kongens Brev om, at Stolestaderne i Domkirken skulde „skiftes“, det vil sige, fordeles mellem Menigheden.[3]) Det vides dog ikke, om denne Befaling er kommen til Udførelse; idetmindste se vi, at der en Snes År senere atter består en „Hævd“ på Stolene, der i Virkeligheden var det Samme som Ejendom. 1592 vilde således Jon Pedersen Trellund forbyde Las Limes Hustru at benytte en Stolestand i Forening

---

[1]) Tingbogen. — [2]) Geh.-Ark. — [3]) Tingbogen. — Selve Kongebrevet har jeg ikke kunnet finde.

med hans egen Kone, Maren, og med Anne, Mads Roeds. Las Lime vilde søge Hjemmel for Pladsen hos Kristen Hegelund Bartskjær i Århus, som tidligere havde bot i Ribe.[1]) — Ordenen med Stolene var vistnok i det Hele ikke god; 1578 klagede Movr. Podebusk over, at Lensmanden, Erik Lykke, uden Kirkeværgernes Tilladelse havde ladet sætte en Stol midt på Gulvet; under Sagen oplystes det, at Movrids selv havde ladet sætte 8 Stole til sig og sine Folk.[2])

Ved et Møde på Rådhuset d. 16de Juli 1596 mellem Lensmanden, Kapitlet, Magistraten og de 24 Mænd blev man derfor enig om, at al Hævd på Stolene skulde bortfalde, og at „Karlene“ for Fremtiden skulde „stå“ på den søndre, Kvinderne på den nordre Side.[3]) Rimeligvis have de daværende Indehavere af Stolene stridt imod af al Magt; thi d. 21de Juni 1603 udgik der, udentvivl ifølge en Indstilling fra Stedets gejstlige eller verdslige Øvrighed, et Kongebrev til Lensmanden om, at Kongen havde erfaret, at der skulde være stor Uskikkelighed med Stolestand i Ribe, så at Karle og Kvinder havde deres Stolestand imellem hverandre; da Sligt var imod almindelig Skik, skulde Lensmanden sammenkalde Borgerne og formane dem til at opgive den Hævd, de havde på Stolene; derefter skulde Lensmanden gjöre en ret Forordning på Stolestandene, så at Karle og Kvinder kom til at stå hver på sin Side, at Enhver fik sin Stolestand anvist, og at Alting indrettedes tilbørligt, således som det var almindeligt i Kjøbstederne.[4]) — Den 3die Avgust næst efter var Lensmanden samlet med Magistraten og Kapitlet på Rådhuset, for at „gjöre Overslag over Stolestandene“, og 3 Dage derefter foregik Udskiftningen blandt Menigheden,[5]) udentvivl på samme Måde som nogle År tidligere i S. Kathrine Kirke, nærmlig således, at Stolene fordeltes til Husene; thi 1654 nævnes „2 øde Byggesteder med en tilhørende Ager og 2 Stolestande i en Stol i Midtraden i vor Frue Kirke“.

---

[1]) Tingbogen under 19de Juni. — [2]) Tingbogen. — [3]) Rådstuebog. — [4]) Jy. Tegn. — [5]) Heg. Alm.

— Særlig nævnes Lensmandens Stol øverst på den søndre Side, prydet med det danske Våben,[1]) Kannikernes Stol, Borgmestrenes Stol og Rådmændenes Stol; de 2 sidste forsynedes af og til på Byens Regning med nye Måtter. — Der holdtes over, at Magistratens Medlemmer virkelig benyttede disse Stole, og ikke deres private Stolestande; d. 22de December 1625 forpligtede således begge Borgmestrene og 6 Rådmænd sig gjensidig til, at de, så ofte de søgte Prædiken i Domkirken, ikke vilde gå andensteds end i „Rådmandsstolene", under $^1/_2$ Rdl. Bøde til de Fattige; Borgm. Morten Madsen forpligtede sig endog til at betale dobbelt Bøde.[2]) — På Kvindesiden nævnes „Kapitelskvindernes" og „Rådmandskvindernes" Stol, begge med Lås for, og Lensmandens Frue har naturligvis haft den øverste Stol på samme Side. — Efter Terpager[3]) vare nogle Stole prydede med adelige Våbener (Gyldenstjerne, Lykke, Munck, Podebusk, Rosenkrands, Sehested), men de fleste af de øvrige påfaldende simple, fordi de vare udførte i stor Hast i Anledning af den kongelige Betaling af 1560.[4])

3. Sin nuværende Prædikestol fik Domkirken omtrent midt i dette Tidsrum. Det var d. 1ste Avgust 1596, at Lensmanden, Albr. Parsberg, sluttede Akkord om den med en Snedker fra Odense ved Navn Jens Asmussen. Han skulde levere den vel „udskåren", både forneden og foroven, og ligeså smuk eller, om muligt, endnu smukkere end den, som han havde udført til S. Knuds Kirke i Odense, og have den færdig til S. Hans Dag næste År eller i det Seneste 14 Dage derefter; dens Vidde i Omkreds skulde svare til den „Hvælving" (Himmel over Prædikestolen), som allerede fandtes i Kirken (og som virkelig viser sig at være ældre end selve Præ-

---

[1]) Terpager: R. C., S. 317. — [2]) Rådstuebog. — [3]) R. C., S. 317. — [4]) 1694 omtales i Kirkeregnskabet en „gammel Rådmandsstol" med 2 Sæder, som ved Bryllupper benyttedes af Brudgommen. Helms („Ribe Domk.", Sp. 164) anser det for muligt, at det er denne Stol, som nu haves i oldnordiske Museum, hvor en sådan Stol, som er indsendt fra Ribe Domkirke, opbevares.

dikestolen); i Betaling for Arbejdet skulde han have 100 Dr.; men Tømmeret skulde leveres ham frit.[1]) — Prædikestolen blev udført således, at den virkelig blev en Prydelse for Domkirken.

4. Samtidig anskaffedes en ny Altertavle, skjönt Amęrinus[2]) kun 5 År i Forvejen havde omtalt det gamle Alter som meget kunstfærdigt og strålende af røde Stjerner. Den nye Tavle beskrives af Terpager[3]) som prydet dels med Billedhuggerarbejde, dels med flere Malerier af den hellige Historie; foroven fandtes det danske Våben med Krone og Fane, på Siderne Lensmandens (Vald. Parsbergs) og hans Frues Våbener. Det danske Våben var ligesom det tilsvarende, som var anbragt på Lensmandens Stol (se S. 522), udført af en Snedker i Ribe, som for dem begge i December 1596 fik udbetalt 5 Dr. af Slotsskriveren; men om den samme Mand tillige havde udført de øvrige Dele af Altertavlen, vides ikke. Ved Kirkens Reparation 1843 blev denne Altertavle kasseret; kun Levninger af den ere bevarede, og Malerierne vistnok uden Kunstværd. — Både den nye Prædikestol og Altertavle må have været færdige til Brug i Slutningen af 1597; thi Juleaften dette År bleve de gamle bragte ud i S. Peders Kirke og opstillede der.[4]) Prædikestolen må dog endnu have manglet sin endelige Dekoration, eftersom det d. 21de April 1613 blev overdraget til „Philippus Maler“ at „staffere“ den.

Den store, femarmede Lysestage stod midt på Gulvet på en muret Fod, og der var Lys i den.[5]) Lysekroner har Kirken aldrig haft; derimod skjænkedes der efterhånden 4 Lysearme, som anbragtes på Pillerne i Midtskibet. Med hver af dem gaves til Kirken 200 Rdl., som skulde indestå i Stifternes Ejendomme, og hvis Renter (10 Rdl.) vare bestemte til, at der for dem skulde holdes Voxlys brændende i dem hver Morgen og Aften

---

[1]) Terpager: R. C., S. 311. — [2]) „Rip. episc. ser. et vita“. Prooem. — [3]) R. C., S. 235. — [4]) Byens Regnsk. — [5]) Efter Kirkens Regnskaber; se også Galthen: „Beskriv. ov. Ribe“, S. 134.

mellem Allehelgensdag og Kyndelmisse, om Morgenen fra Kl. 5 af, indtil det blev lyst, og om Aftenen fra Mørkets Indtræden indtil Kl. 6, da Kirkedören lukkedes. Overskuddet af Renten tilfaldt Kirken. Hvis det nogensinde forsömtes at tænde Lysene 3 Gange i Træk, skulde Kirkeværgerne i 3 År udrede Renten, og Stifternes Arvinger sålænge være fritagne herfor. Stifterne vare: Rådmand Niels Grisbæk År 1624, Rådmand Mogens Grave 1627,[1]) den senere Borgmester Karsten Tønnesen 1655 og (i den følgende Periode) Peder Jensen Baggesen 1729.[2]) — På Prædikestolen lod Borgmester Hans Friis 1637 anbringe en Lysearm til 2 Lys, som brændte ved Froprædiken om Vinteren. — Alle disse Lysearme findes endnu i Kirken.

5. For Musikken i Domkirken gjordes der i Slutningen af dette Tidsrum ikke Lidet; den første Halvdel af det 17de Århundrede var vistnok overhovedet en meget musikalsk Tid. — Kirken havde, som Terpager siger,[3]) på samme Tid en Tidlang 2 Orgler. Det ældre og mindre af disse skrev sig fra Midten af det 15de Århundrede (se 1ste Del, S. 584); det yngre og större synes at være bygget 1634 og 1635, da efter Kirkens Regnskaber 100 Mk. l. udbetaltes til en Orgelbygger med hans Svende for Arbejde i 7 Uger, 328 Dr. til Billedsnideren og 240 Dr. til Maleren.[4]) — At Udgiften ikke var större, kunde vel gjöre det tvivlsomt, om der var Tale om Bygningen af et helt nyt Orgel; men en betydelig Del af Udgiften fandtes måske på Regnskaber, som nu ere tabte, og det stemmer godt, når der i Kapitlets Forhandlingsbog for 1652 er Tale om, at Orgelet ikke er blevet renoveret og rengjort, siden det blev bygget. Det synes derfor at være urigtigt, når Terpager[5]) kun taler om dets Forsiring med Snitværk og

---

[1]) Hans Fundats findes trykt hos Terpager (R. C., S. 319 fl.). — [2]) Denne Fundats, som er lidt forskjellig fra de tidligere, er trykt i Hofmans „Fundationer“ IV, S. 495 fl. — [3]) R. C., S. 313. — [4]) Se Helms: „Ribe Domk.“, Sp. 168. — [5]) R. C., S. 314.

og Maleri 1634. Dette vilde jo have været en „Renovation og Rengjöring"; men en sådan havde efter Kapitelsbogens Ord af 1652 ikke fundet Sted, siden Orgelet blev bygget. — Da Kirken havde 2 Orgler, var det större anbragt udenfor de 2 øverste (østligste) Galleriarkader på Midtskibets Nordside, det mindre på den nederste (vestligste) Pille på samme Side. Da det sidste vistnok aldrig blev brugt, overlodes det S. Kathrine Kirke; men når Terpager (R. C., S. 313) tilföjer, at Domkirken til Gjengjæld fik den store, femarmede Lysestage, er dette upåtvivlelig et ugrundet Sagn, som er foranlediget ved, at Stagens Læsepult viser S. Kathrines Billede. Sådanne Stager fandtes vistnok kun i Dom- og Kollegiat-Kirker. Det gamle Orgel findes endnu i S. Kathrine Kirke og benyttes. — Interessen for Orgelspillet viser sig ved den Tilvæxt i deres Lön, som efterhånden tillagdes Organisterne, hvorom henvises til § 12. — Også for anden Musik sørgedes der: d. 4de Maj 1631 bevilgede således Kapitlet Byens „Instrumentist" 2 Ørt. Rug og 2 Ørt. Byg årlig imod, at han „flittigen tog Vare på Tårnet, så at der ikke klages over ham", og af Kirkens Regnskaber ses, at dette vedvarede i nogle År. Af Johan Monrads Levnedsbeskrivelse erfares, at der i Årene nærmest för 1650 hver Söndag, fremdeles ved Landemoder og på Tamperdagene blev blæst med Trompeter fra det store Tårn, og at der 3 Gange om Ugen spilledes på Orgelet ved tændte Lys Kl. 8 om Aftenen, medens Folk spadserende omkring i Kirken. Et sådant Orgelspil til Publikums Forlystelse fandt vist Sted allerede meget tidligere; thi en Dag eller vel snarere Aften i April 1580 finde vi Sognepræsten, flere ansete Borgere og nogle ældre Skolediscipleⁱ spadserende om eller opholdende sig i Domkirken udenfor Gudstjenestens Tid; der siges vel ikke udtrykkeligt, at der samtidigt blev spillet på Orgelet eller andre Instrumenter; men det forekommer mig rimeligt.[1]) — På Tamperdag efter

[1]) Se „Jy. Saml." III, S. 147 fl., hvor man vil se, at det te gav Anledning til forargelige Optrin i Kirken.

Pindse 1654 vedtog Kapitlet, at der skulde „med det Forderligste bestilles en god Kantor, Musikken at holde vedlige, og tænkes på Lön og Midler til hans Underholdning“.[1]) Det er vel denne Kantor, som lidt senere forekommer blandt Domskolens Lærere og væsentlig lönnes af Skolen, dog undertiden med et Bidrag fra Kirken.

6. Også sit Ur fik S. Kathrine Kirke i denne Periode fra Domkirken. Den 16de Marts 1657 besluttede næmlig Kapitlet, at det gamle Sejerværk, som i mange År havde stået ved Domkirken og ikke kunde afhændes eller bruges, men slet forrustede og fordærvedes, skulde skjænkes til S. Kathrine Kirke, eftersom denne var i stor Gjæld, også var en Kapitels-Kirke og meget trængte til et Slagværk. Det er upåtvivlelig det Ur, som anskaffedes til Domkirken År 1401;[2]) derimod er det mig ubekjendt, hvilket Ur Domkirken selv havde indtil 1695, da det nuværende Ur opsattes.[3])

Der fandtes endnu i Kirken mange Minder om Katholicismen, som nu ere forsvundne, f. Ex. Billederne af den hellige (kolossale) Kristofer[4]) og S. Jørgen med Dragen og Radke Bolkens Ildpande, hvilken sidste endnu var i Brug hele dette Tidsrum igjennem,[5]) fremdeles en Del gamle Korkåber, vistnok tildels Bispekåber, og andre Klædningsstykker og Redskaber af forskjellig Art, som vare blevne benyttede ved den katholske Gudstjeneste og havde været opbevarede i Sakristiet. Deriblandt vare 3 Faner med bibelske Forestillinger og en Træmaske med gråt Hår og Skjæg og med Strålekrands. Masken var åbenlyst bestemt til at bæres for Ansigtet af en Person, som ved en vis Lejlighed skulde forestille en vis hellig Person. Denne sidste Klasse af Gjenstande er desværre gået aldeles tabt.[6]) — Resen omtaler i sit Atlas

---

[1]) Kapitl. Forhandlingsbog. (Thott'ske Saml., 4to, Nr. 2030). — [2]) Se 1ste Del, S. 262. — [3]) Smst., S. 351. — [4]) Resen angiver i sit Atlas Figuren til 11 Alen og derover. — [5]) Se første Del, S. 385 fll. — [6]) R. C., S. 215 fl. cf 198 fl.

et Maleri, forestillende Kristi Opstandelse, som fandtes på „Pillen nærmest ved Prædikestolen“, og som skal have været af et særdeles fortrinligt Arbejde, hvorfor der af Nogle forgjæves var budt Kapitlet en höj Betaling for det.

7. En Ting, som forekommer os meget forunderlig, men som dog vedvarede langt ned i Tiden, var de Udsalg, som Boghandlerne havde i selve Kirkerne. Den stod i Forbindelse med, at Boghandlerne tidligere regnedes som et Tillæg til den lærde Stand. I Provindsbyerne var det navnlig ved Markederne, at de omrejsende Boghandlere fik Tilladelse til at have deres Udsalg i Kirkerne, og således også her i Domkirken. Der havde således Hans Bremer, „Bogfører“ i Århus, under Efterårsmarkedet 1599 sit Udsalg, blandt Andet af Viser.[1]) — Den 5te Novbr. 1612 kræver Oluf Klokker på Domkirkens Vegne en Riber, Hans Stjerne, for Stadepenge, fordi han i 3 Markeder har stået i Kirken med sit Gods. Rimeligvis har dette bestået af Bøger; idetmindste ved jeg ikke, om andet Udsalg tåltes i Kirken. — Af Hunde var man under Gudstjenesten meget plaget. 1563 vedtoge Borgmestre, Rådmænd og 24 Mænd nogle Bestemmelser, som forøvrigt angik Markvæsenet, men til Slutning indeholdt Følgende: For at forhindre det Hundebulder, som der var i Kirken under Prædiken og Gudstjeneste, skulde Folk holde deres Hunde hjemme, „såfremt de ikke skulde komme under Las Skorstensfejers Straf“.[2]) Hvad herved forstås, ses af Byens Regnskab for 1567, hvori der findes følgende Poster: Lavrids Skorstensfejers Lön til Tæring i Jul og en Pose at slå Hunde med i Kirken, 10 Sk. 2 Hvid, — 4 Alen Vadmel til en Kjortel til den „unge Hundeslaer“ 18 Sk. 2 Hvid.

8. Domkirkens store Tårn var, navnlig i det 16de Århundrede, Byens Stolthed, ja, som det synes, endogså dets störste Stolthed. Både Hans Lavgesen i sin Tale af 1552, Digteren Hans Frandsen (Joh. Francisci) i sin 3die Elegi „de civitate Ripensi“ (1554) og Amerinus i

---

[1]) Tingbogen d. 26de Septbr. — [2]) Rådstuebog, Nr. 2.

den poetiske Fortale til sit S. 260 anførte Skrift om Ribe Biskopper (1591) tale i store Ord om det. De fremhæve dets store Höjde, hvorved det var et vigtigt og fortrinligt Sømærke. På Grund af denne Nytte, som det gjör, siger Amerinus, at det bør sættes over Ægyptens Pyramider. Hans Lavgesen mener, at det er Tårnet, som oprindelig er bleven kaldet Liljebjerget, fordi det ragede op over Alt, ligesom Liljen over de øvrige Blomster. Amerinus siger derimod, at Domkirken er bygget på Liljebjerget (skjönt det jo egentlig ikke kan siges, at den er bygget på noget Bjerg). Til ham slutter A. S. Vedel sig i sin omtrent samtidige Beskrivelse over Ribe i Brauns „theatrum urbium“, hvor også han omtaler Tårnets „vidunderlige“ Höjde. Derfor mente han også at kunne betegne sit Trykkeri, som lå tæt ved Kirken og Tårnet, med samme Navn af „Liljebjerget“ (se S. 277). Såmeget er vel sikkert, at Navnet står i Forbindelse med den Lilje, som på Byens ældste Segl pryder Domkirkens vestre Gavlmur, og som også senere ses i Kapitlets Segl. — Amerinus underretter os også om, at Tårnet på hans Tid var besat med Kanoner. „Men af sit Bryst fremstrækker det Skyts, som udkaster grumme Masser, der i hvinende Fart kaster Fjenden til Jorden; derfor har det rundt omkring så mange hvælvede Huler.“[1]) Ved de „hvælvede“ Huler menes de Kamre, som ere anbragte i Hjörnerne af Tårnets nuværende næstøverste Stokværk, med 2 Skydehuller i hvert Kammer ud til de 2 forskjellige Sider.[2]) — 1644 omtales atter Kanoner, med hvilke man fra Domkirkens Tårn af beskjød Riberhus, som var i Svenskernes Besiddelse (se S. 376). Rostock bruger herom det samme Udtryk, som Amerinus havde brugt, at man skjød „af Tårnets Bryst“, og rimeligvis have de været anbragte på samme Måde som tidligere, skjönt jeg S. 376 har ytret

---

[1]) Pectore sed sævas tormenta vomentia massas,
Horrisono infestos quibus impete proterit hostes,
Exserit (arquatis hinc tot quod cingitur antris).

[2]) Se Helms: „Ribe Domk.“, Sp. 150. — De 2 Kamre mangle nu.

en anden Mening. Også Kjøbenhavnerne havde 1523 Kanoner, med hvilke de beskjøde Fjenden, anbragte i deres Kirketårn, udentvivl Frue Kirkes Tårn.[1])

Ligesom det naturligvis var Byen, ikke Kirken, hvis Kanoner stode i Tårnet, således var det også Byens store Klokke, „Stormklokken", som hang i det, medens de egentlige Kirkeklokker hang i det mindre Tårn, som stod ved Kirkens Sydside, ligeoverfor det store. Stormklokken var Kirken uvedkommende. Det var Byen, som lod den omstøbe efter Ødelæggelsen 1594, og når der ringedes med den ved Begravelser, kostede det 15 Dr., der tilfaldt Magistraten.[2]) Den ringedes ved Hjælp af et Tov, som hang ned udenpå Muren og forneden var fastgjort ved en Ring i denne.[3]) Af Byens Regnskaber for 1615 og 1619 ses, at Byen endnu dengang havde sit Krudtoplag i Tårnet, hvor det var indmuret i et af Vinduerne; ja i ældre Tid havde den endogså sit Arkiv der. 1594 blev det flyttet derfra i Anledning af Nedstyrtningen og forblev rimeligvis derefter på Rådhuset.

Byen havde således ene Brugen af den øvre Del af Tårnet, medens derimod de 2 nederste Etager under Katholicismen vare brugte som Kapeller til kirkeligt Brug. Vedligeholdelsen af Tårnet hvilede dog på Kirken, som blandt Andet ses deraf, at Byen 1592 klagede over, at Kapitlet forsömte denne Pligt (se S. 198). Sammesteds se vi dog, at Byen for nogle År siden (frivilligt?) havde givet et Bidrag til den.[4]) — Natten mellem d. 12te og 13de Marts 1594 styrtede virkelig en Del af Tårnet ned (se S. 201). Om Skadens Omfang haves 3 Beretninger. I sin Almanak-Optegnelse siger Hegelund, at det var et Hjörne af Tårnet, som faldt ned; men i en anden Optegnelse af ham, som anføres af Terpager (R. C., S. 350), udtrykkes det bestemtere således, at

---

[1]) Kbhns. Diplom. I, S. 309. — [2]) Således tilhørte også i Kjøbenhavn Stormklokken i Frue Kirke Byen („Ny kirkeh. Saml." VI, S. 497), ligeledes i Odense (Fynske Saml. V, S. 156). — [3]) På samme Måde ringedes der med Klokkerne i Maribo („Loll. og Falst., topogr. beskr.", II, 1, S. 252. 277. — [4]) Smlg. Helms: Ribe Domk., Sp. 152 fl.

Tårnet faldt ned „af den nordvest Hjörne, så at mesten den ganske Nørside og Vesterside vare nedfaldne". Dette Sidste må ikke forstås således, som om disse 2 Sider skulde være nedfaldne næsten til Grunden, men betegne Faldets Udstrækning i Bredden foroven. I en 3die Optegnelse her fra Byen fra Begyndelsen af det 17de Århundrede siges næmlig, at det var 18 Alen, som styrtede ned.

Der blev strax truffet Forberedelser til Tårnets Istandsættelse; men det egentlige Byggearbejde begyndte først d. 3die April 1595, da efter Biskop Hegelunds Optegnelse Mester Bernt Pedersen Bygmester „kom på Tårnet". Kapitlet lånte hertil 1000 Dr. af Rådmand Bertel Struck, Halvdelen til Mikkelsdag 1595, Halvdelen til Helligtrekonger 1596.[1]) — Den 8de Juni 1596 pålagde Regjeringsrådet alle Landsbykirker i Stiftet at betale „1 Orts Daler" (1/4 Rdl.) af hver Ørt. Korns Indtægt til Istandsættelsen af Ribe Domkirke, „der var meget brøstholden og forfalden og selv ikke havde tilstrækkelige Midler".[2]) Også Byen gav sit Bidrag: Den 16de Juli mødte Lensmanden på Rådhuset og bevægede Borgmestre, Råd og 24 Mænd til at skjænke på Byens Vegne 300 Rdl., dels til „et sirligt Spir" på det store Tårn, dels til Domkirkens indre Udsmykkelse med ny Prædikestol, ny Altertavle og nye Stole. Desuden eftergav Byen Betalingen for 7200 Mursten, som Kapitlet havde lånt af den. Derimod lovede Kapitlet en Nedsættelse i Betalingen for Begravelser i Kirken og en Hjælp til Omstøbningen af Stormklokken, når denne skulde foretages.[3]) — Det er dog tvivlsomt, om Kapitlet nogensinde fik disse 300 Rdl. Jeg har ikke fundet noget Spor til Udbetalingen af dem; Tårnet fik jo heller intet Spir, og Begravelsespengene bleve ikke nedsatte (se S.

---

[1]) Renten angaves i Gjældsbrevet til 5 pr. Cto; men til Tak, fordi Pengene måtte stå uopsagte i 6 År, forpligtede Kapitlet sig ved en særskilt Forskrivning af 8de Jan. 1596 til at give Bert. St. årlig til en „Skjænk", sålænge han lod Pengene stå, 10 Dr. foruden den betingede Rente (Stiftsk. Dok. i Geh.-Ark.). — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Rådstuebog.

199); ligesålidt fik Byen Hjælp af Kapitlet til Stormklokken. Biskop Hegelund har også en Antegnelse om en „Tumult“ på Kapitlet med Borgmestrene d. 18de Febr. 1597; der er rimeligvis Uenigheden om disse Sager brudt løs.

Landsbykirkernes Bidrag var blevet oppebåret af Lensmanden, som anvendte dem dels til „Indbygning“ i Kirken, hvorved vel navnlig menes den nye Prædikestol og Altertavle (se S. 522 fl.), dels til Indkjøb af Tømmer m. m. Da han i Foråret 1597 blev forflyttet fra Lenet, efterlod han de beholdne Penge under Mag. Mads Pors's (Sognepræstens) og Tømmeret under en Borgers, Peder Lambertsens, Varetægt.[1]) Pengene tabtes tildels eller savnedes idetmindste i længere Tid; thi MadsPors var ikke vederhæftig, så at hans Enke d. 19de Marts 1624 måtte forpligte sig til at betale 580 Rdl., som manglede i hans Regnskab for disse Penge. — Den nye Lensmand, Albr. Friis, tog sig strax med Iver af Tårnbygningen, som måske var gået rent istå, da hans Forgjænger synes mere at have interesseret sig for Kirkens indre Udsmykning. Endnu samme År lod Kapitlet Tårnet „afkontrafeje og mede“ (måle) i Hamborg.[2]) Herved sigtes udentvivl til den Tegning af Tårnet med et höjt Spir og forskjellige Målsangivelser, som efter Terpagers Beretning forhen fandtes i Kapitelshuset, og som af Terpager (R. C., S. 348) gjengives i Kobberstik. Dette er næmlig, som også Helms antager, et Udkast til en påtænkt Restavration, hvorved Tårnet, som ovenfor omtalt, skulde have et sirligt Spir, hvorimod det ikke viser Tårnet således, som det nogensinde virkelig har været. Dette fremgår også deraf, at Tegningen ganske er i den omtr. 1600 herskende Stil. — Grunden til, at Bygningen aldrig blev udført efter denne Tegning, hvorefter Tårnets fulde Höjde vilde være bleven ikke mindre end 193 Alen, var

---

[1]) Kapitlet vilde ikke godkjende hans Regnskab, fordi han ikke havde fået Pengene ind fra alle Kirkerne, men nødtes dertil ved et Kongebrev af 20de Avg. 1600 (Jy. Tegn.). — [2]) Kirkeregnskab.

upåtvivlelig den, at de fornødne Pengemidler aldeles manglede. Man måtte indskrænke sig til at istandsætte det, som var bevaret.

Den 17de Marts 1598 sendte Albr. Friis begge Borgmestrene og 2 Rådmænd til Kirkeværgerne, for at drive på Tårnbygningen. Rimeligvis var det også ham, som halvandet År senere foranledigede, at Kapitlet fik en kongelig Skrivelse, dat. 14de Oktbr. 1599, som tilkjendegav det Kongens Misfornöjelse med, at Tårnet endnu ikke var opført til sin forrige Höjde, uagtet en stor Sum Penge var oppebåren dertil af Kirkerne i Stiftet, og uagtet Tårnet både var en Prydelse for Kirken og Byen og et Sømærke. Næste År kom man da også så vidt, at Stormklokken, som 1599 var bleven omstøbt, kunde ophænges i Tårnet d. 19de Septbr. 1600 (se S. 227 fl.); men derefter synes Arbejdet igjen at være omtrent standset indtil 1606. — Ved d. 27de Febr. dette År anfører Hegelund: Talte vi med Albr. Skeel, (som imidlertid havde afløst Albr. Friis som Lensmand) om Hjælp til Tårnbygningen. Ifølge Lensmandens Indstilling, som gik ud på, at Kirken endnu var meget forfalden, både på Tårnet og andensteds, og dertil var i stor Gjæld for, hvad der i de foregående År var bekostet på den, bevilgede Kongen allerede 20 Dage derefter, d. 19de Marts, at Kirkerne i Lø Herred, som vare formuende, skulde understøtte Domkirken med 1000 Dr.[2]) — Nu blev der d. 26de Februar 1607 gjort en Kontrakt med Bygmesteren Hans Bergmann om, at han skulde have 340 Dr. for Bygning på Tårnet, rimeligvis for det tilbagestående Murarbejde, og i Året 1610 finde vi endelig Arbejdet afsluttet med Lægningen af Tårnets nuværende flade Tag, som betaltes efter særlige Regninger fra Tømmermanden og Blytækkerne.

Således gik det til, at Tårnet ikke alene ikke ved denne Istandsættelse blev forhöjet med et Spir, således som det var påtænkt, men endog mistede en Del af sin tidligere Höjde. For det Første er det sikkert, at det

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smst.

mistede sit Tag, som det havde för Nedstyrtningen, forsynet med 4 Gavle, en ud til hver Side; men det synes endvidere at have mistet en Del af sin Murhöjde. Denne angives næmlig af A. S. Vedel för Nedstyrtningen til 106 Alen, med udtrykkelig Tilföjelse af, at det er Muren alene, hvis Höjde han angiver. Denne Angivelse må således vistnok støtte sig til en nöjagtig Måling.[1]) Efter Nedstyrtningen 1594 angives derimod på den hamborgske Tegning af 1596 Höjden af den egentlige Tårnmur, som svarer til den, som nu står, til 90 Alen. Det er naturligvis hamborgske Alen, efter hvilke der også her i Jylland dengang altid regnedes. Da disse ere en Ellevtedel kortere end danske Alen, udgjöre de 90 hamb. Alen henimod 82 danske Alen. Nu er Höjden $77\frac{1}{2}$ danske Alen, og hvis vi antage. at der ved Restavrationen 1638—43 er taget omtr. 5 Alen af Höjden, hvilket synes at være Tilfældet,[2]) passer det jo meget godt med de 90 hamb. Alen på Tegningen. Hvis dette er rigtigt, har Tårnet altså ved Nedstyrtningen 1594 og den påfølgende Istandsættelse mistet ikke alene sit Tag, men tillige 16 hamb. Alen af sin Murhöjde, altså omtrent det Stykke (18 Alen), som efter en gammel Beretning (se S. 530) var styrtet ned. Dette bestyrkes også ved den Omstændighed, at der på Tegningen af 1596 er projekteret en ottekantet, noget tilbagetrukken Mur af 16 Alens Höjde sat ovenpå den nuværende Tårnmur, ovenpå hvilken ottekantede Mur først Tømmerbygningen skulde begynde. Derved vilde altså Murhöjden være bleven den samme som tidligere, og det er rimeligt nok, at man netop har sat Pris herpå.[3])

---

[1]) Når Digteren Hans Frandsen (1554) angiver Höjden til 204 Alen („ulnas"), må det antages, at han ved en Hukommelsesfejl eller ifølge en digterisk Frihed har sat „Alen" for „Fod", hvorved hans Angivelse jo omtrent vilde falde sammen med Vedels og bestyrke den. — [2]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1831, S. 9. — Helms: Anf. Skr., Sp. 147. — [3]) Sammenlign hermed Hr. Pastor Helms's Fremstilling i hans „Ribe Domkirke", Sp. 142—48 hvormed jeg i alt Væsentligt stemmer overens.

9. Taget. Hans Lavgesen siger i sin Tale 1552, at Domkirken på den Tid var tækket på den ene (sydlige) Side med Bly, på den anden (nordlige) med Kobber. Den 18de Septbr. 1622 besluttede Kapitlet, at da Kobberet på den nordostlige Side ud mod Torvet var blevet brøstfældigt, skulde det nedtages og erstattes med Bly. Da det nu af Kirkeregnskaberne for 1620 ses, at der allerede dengang blev solgt $7^1/_2$ Skpd. Kobber fra Tagets Nordside, har det rimeligvis været den sidste Rest af Kobbertaget, som nedtoges 1622[1]).

10. Vinduer. Omtrent ved denne Periodes Slutning fornyedes Størstedelen af Kirkens Vinduer med en væsentlig Forandring af deres Karakter. — I den vestlige Ende af Kirkens Hovedskib fandtes tidligere et meget stort Vindue. Dette var, som der siges i Kapitlets Forhandlingsprotokol ved d. 18de Decbr. 1650, dengang blevet ganske bygfældigt, både på Jærn, Bly, Glas og Mur, hvorfor det pålagdes Dr. Ludv. Pouch som Kirkeværge at lade det forny. Den 2den Novbr. 1651 sluttedes Akkord med en Smed i Byen, som for sit Arbejde alene skulde have 350 sl. Dr. foruden fri Begravelse i Kirkens Omgang, 10 Dr til hans Svende m. m. Efter Terpager (R. C., S. 305 ff.) bestod dette store Vindue af 75 enkelte Vinduer. — Den 2den Marts 1653 besluttede Kapitlet fremdeles, at Vinduerne bag Alteret skulde omgjöres, d. 11te Marts 1663, at de forfaldne Vinduer på Nordsiden og over Kathoveddören[2]) ligeledes skulde omgjöres efterhånden, som der blev Midler dertil, og da indrettes med „Jærnstænger, Skinner og Splidstikker" istedetfor med Mellemmur, „ligesom det var sket ved det store vestlige Vindue og ved Vinduerne bag Alteret".[3])

11. Begravelser og Kirkegårde. Kirkens bedste Indtægt næst efter Godsindtægterne var Begravelsespengene, da et Gravsted i selve Kirken, som alle nogenlunde Formuende attråde, betaltes forholdsvis dyrt. Om

---

[1]) Se R. C., S. 352. — [2]) Således kaldes, som bekjendt, den Dör, som findes i den søndre Korsflöjs Endemur. — [3]) Kap. Forhandl.-Prot. i „Thott'ske Saml."

den betydelige Forhöjelse i Prisen, som Kapitlet foretog 1592, er talt i den historiske Del. Det var i denne Tid, at Ligtavlerne (Epitafierne) kom i Brug. Adskillige sådanne, som vare temmelig kostbare, ophængtes i denne Periode i Domkirken. Kun de færreste ere bevarede, enten i deres Helhed eller tildels. Afbildninger af et Par af de mærkeligste følge med dette Værk.

Foruden i selve Kirken jordedes de Døde også i Kirkens Omgang, som efter en Opgivelse i en af Terpagers Notitsbøger indeholdt 166 Gravsteder,[1]) — i Lindegården, den af Omgangen indesluttede Plads, hvor idetmindste noget senere blandt Andre Domskolens afdøde Disciple begravedes[2]) — og endelig på Kirkegården nordenfor Kirken. På denne sidste lå rimeligvis det Træbenhus, som blev afbrudt i Krigens Tid 1657—60 og derpå erstattet ved et muret Hus. Sydvest for Domkirken, på den østlige Side af Skolegade, nordenfor Bispegården, havde Lektors Residens ligget. Da den forfaldt, bestemte Kapitlet 1631, at Domkirken skulde kjøbe Grunden for 100 Dr., hvorefter den skulde anvendes til Kirkegård.[3]) Først 1656 blev den dog indviet til denne nye Bestemmelse.[4]) — Sydost for selve Kirken, østenfor Omgangen, lå et Stykke Jord, som kaldtes Pallads-Jord, fordi det benyttedes ved de Skuespil, som Domskolens Disciple undertiden opførte under Rektors Ledelse til offentlig Forlystelse. Den anselige Skueplads, som udkrævedes til disse Skuespil, i hvilke en Mængde Personer plejede at optræde, kaldtes næmlig et Pallads. Om selve Skuespillene vil der blive talt i Kap. 14, § 20.

12. Indtægter og Udgifter. Domkirkens Ejendomme i Byen og på Landet gave ifølge en Fortegnelse af År 1556 en årlig Indtægt af 3 Læster 16 Ørt. Korn, 1 Td. 1½ Fjerd. Smör, 24 Svin og 137 Mk. 3 Sk. i Penge foruden Gjæsteriet og de uvisse Indtægter af Ind-

---

[1]) I R. C. (S. 358) sætter han Tallet til 150. — Dog findes også Byens Pælebuk (Rambuk 1548 og 1549 opbevaret der (Byens Regnskaber). — [2])Resens Atlas. — [3]) Forhandl.-Prot. — [4]) R. C., S. 360. — Om en tidligere Plan om at lægge denne Grund til Bispegården se S. 437.

fæstninger og Sagefald, af hvilke sidste Kirkeværgerne dog selv beholdt en Del (se S. 504). — Af Udgifterne var naturligvis den til Kirkens Vedligeholdelse den störste. Dertil kom Vedligeholdelsen af Domskolens Bygninger og Klokkerens (rimeligvis også Organistens) Residens. — Klokkeren lönnedes 1618 med 2 Td. 2 Skj. Rug og ligeså meget Byg, hvortil kom fri Bolig og, hvad han fik af Kapitlet (se S. 508). — Organisten havde af Kirken kun 3 Ørt. Byg og 6 Dr.; men desuden fik han af Kapitlet først 3 Ørt. Korn, senere 2 Ørt. Rug og 5 Ørt. Byg (se smst.) Endvidere havde han Indtægten af S. Olai Vikarie, som udgjorde $2^1/_2$ Ørt. Rug, $^1/_2$ Ørt. Byg og 8 Dr. 1 Mk. 14 Sk. i Penge.[1]) Hertil kom en fri Bolig („Residens"), som lå i Rykind eller „Slippen til Domkirkens Omgang", som den kaldes 1616, med Indgang fra denne Slippe, altså vistnok på Friskolens nuværende Tørvehuses Grund, ved hvis Ombygning for nogle År siden der viste sig Spor af meget gamle Bygninger. En Hovedindtægt har Organisten vel ved Siden heraf haft af Sportler. Tidlig viste også Byen den almindelige Interesse for Orgelspillet ved at give et Bidrag til hans Lön. Således gav den 1584 „Jokum Orgemester til vor Frue" 9 Dr. — Senere ansatte man for yderligere at forbedre Indtægterne en fælles Organist for begge Kirker, der i en Række af År (f. Ex. 1620 og 1641) havde 35 sl. Dr. af Byen. Denne havde derfor vistnok også en væsentlig Indflydelse på hans Ansættelse. Det var således på Rådhuset, at Vilhelm Wedemeyer d. 14de Marts 1623 blev antaget som Organist og forpligtede sig til selv hveranden Söndag at gjöre Tjeneste i hver af Kirkerne og at lade den besørge i den anden Kirke ved en dygtig Discipel; til Bryllup, Kirkegang og Lignende skulde han altid selv spille. 1655 ansattes en ny Organist for begge Kirker, Jakob Laurentz fra Hamborg, i hvilken Anledning på Kapitlets Anmodning Byen forøgede sit Bidrag med 10 Dr., og S. Kathrine Kirke med 5 Dr., hvorhos der tilföjes, at Kapitlet fremdeles

---

[1]) Se 1ste Del, S. 578.

vil tænke på en Forbedring af hans Lön, hvis det bliver fornöjet med ham. Da Laurentz under Krigen havde forladt Byen, ansattes i hans Sted 1660 Johannes Arpius fra Føhr med en Lön af 160 Mk. l., hvoraf Byen gav de 70, Domkirken 60 og Kathrine Kirke 30.[1])

13. Sognepræsten ved Domkirken. At han valgtes af Magistraten og Kapitlet i Forening, er omtalt S. 506. — Hans Indtægter opgives 1555[2]) således:

1. Af Kapitlet 13 Mk. 5 Sk. 1 Alb. d., 4 magre Svin og ½ Td. Smör,[3]) hvorhos han havde Kongebrev på et Kannikdömme efter Mag. Frands Bergs Død.
2. Af Byen 26 Mk. 10 Sk. 2 Alb. d. og 4 Offerdage, som anslås til 30 Rdl.
3. Af Slottet en Fjerd. Smör, hvorimod der ikke gaves Tiende af Slottets Avl.
4. Tiende: a. af Østervedsted hver 15de Kjærv, tilsammen omtr. 2 Læster, og i Kvægtiende omtr. 8 Mk. — b. af Næste Bjerrum (Inderbjerrum) 3 Td. Byg. — c. af 1½ Gård i Yderbjerrum (den ene Gård gav næmlig sin halve Tiende til Vestervedsted), den enkelte Gård Klåby og Jærnkjær Mark (en Del af Ribe Mark) ikke opgivet.
5. Af en Eng ved Varde 1½ Dr.
6. En fri Kannikgård, som vedligeholdtes af Byen.

Med den under Nr. 1 anførte Exspektance på et Kannikdömme forholdt det sig således, at Kongen ved et Brev, udstedt her i Byen d. 4de Februar 1545, havde tilsagt den daværende Sognepræst ved Domkirken, Hr. Frands Klavsen Berg, det første Kannikpræbende, som blev ledigt ved Ribe Domkirke næst efter det, som allerede var bestemt til en Doktor og Licentiat i Medicinen;

---

[1]) Kap. Forh.-Prot. — Dette Forhold med en fælles Organist for begge Kirker består endnu. — [2]) Efter de Opgivelser om Byens Gejstligheds Indtægter, som findes i Rådstuebog Nr. 2, Bl. 13—16. — [3]) En Forskrivning af Kapitlet af År 1537 til at yde Sognepr. ved Domkirken en vis Understøttelse omtales i Thomas Jørgensens Kopibog, S. 221.

efter Hr. Frands's Død skulde det med tilhørende Residens tilfalde hans Efterfølger i Æmbedet. — Frands Berg blev allerede Året efter forflyttet herfra (se S. 65), og da et Kannikdömme derefter blev ledigt År 1547, gik det således, at han, skjönt han ikke mere var Sognepræst ved Domkirken, dog fik det og beholdt det til sin Död 1591, hvorefter det endelig ved Kongebrev af 7de Febr. 1592 tillagdes den daværende Sognepræst ved Domkirken og hans Efterfølgere.

Sognepræsten ved Domkirken bode dengang endnu i den såkaldte „Sognegård" i Bispegade, som allerede för Reformationen havde været hans Residens og havde sit Navn deraf. (Det er vistnok mindre rigtigt, at Gården ovenfor kaldes en Kannikgård). Men 3 År senere skete der en Forandring heri. Kapitlet skulde næmlig efter kongelig Befaling udlægge en Bolig for Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke. Man blev da ved en Overenskomst af 16de Septbr. 1558 enig om, at sidstnævnte Sognepræst for Fremtiden skulde bo i Sognegård, som lå i hans Sogn, hvorimod Kapitlet udlagde den hidtilværende Kannikresidens Snagdal på det vestlige Hjörne af Skolegade og Sønderportsgade, som lå i Domsognet, til Residens for Sognepræsten i dette Sogn. Kapitlet skulde overtage Vedligeholdelsen af Sognegård, Byen at Snagdal.

1649 angives Æmbedets Indtægter, som følger:

1. Et Kannikdömme med Præbende, der anslås til omtr. 100 Ørt. Korn. Derimod vare de tidligere Indtægter af Kapitlet faldne bort med Undtagelse af den halve Td. Smör; denne udredtes af Byen (eller Borgmestrene) som den Jordskyld, den årlig skulde yde Kapitlet af Jærnkjær og Lusby Marker (se 1ste Del, S. 418).
2. Lön af Byen: 9 Rdl. — 3 höje Offerdage tilligemed andet Småoffer, omtr. 250 Rdl. — Brugen af et Holmskifte, 4 à 5 Læs Hø.
3. Af Slottet $^1/_2$ Td. Smör[1]) og 1 Læs Hø.

[1]) Allerede i Året 1581—82 fik Sognepræsten Jakob Madsen ifølge Lensregnskabet $^1/_2$ Td. Smör, ikke, som 1555, en Fjerd.

4. Tiende: a. af Østervedsted, anslås endnu til 2 Læster, når ikke Stormflod eller andet Uvejr påkommer. — b. af Næste Bjerrum, Teglgården, Klåby og tildels Yderbjerrum 5 til 8 Ørt. Korn og 6 til 8 Rdl. — c. Kvægtiende: 11 Lam. — d. Tiende af Ribe Bys Mark og Tofter omtr. 10 Ørt.
5. Af nogle Stykker Eng ved Varde $1^1/_2$ Rdl.
6. Residens: Snagdal, på Hjörnet af Skolegade.

Mærkelig er den overordentlig store Stigning af Offeret, uagtet Offerdagenes Antal var blevet indskrænket fra 4 til 3 hvert År. Med denne Indskrænkning forholdt det sig på følgende Måde: Præsterne her i Byen havde i den første Tid efter Reformationen også modtaget Offer ved Kyndelmisse; men dette Offer, på hvilket de neppe havde noget lovligt Krav, blev senere gjort dem stridigt. Det første Spor hertil findes i et Tingsvidne af 30te Januar 1587, under hvilket 14 Mænd af S. Kathrine Sogn udsige, at de have ofret ved Kyndelmisse såvel til Hr. Ib Severinsen (Sognepræst 1565—80) og Hr. Niels Gregersen (Kapellan 1567—79) som senere; hvilken Ret Præsterne havde haft til dette Offer, vidste de ikke. Dengang må altså Spörgsmålet have være rejst. Man ser deraf, at Kapellanerne dengang havde Del i dette Offer, skjönt det ikke nævnes i Opgivelsen af 1555 om deres Indtægter. — Sagen synes dog at have stået hen, indtil der 1592 opstod Strid mellem Kapitlet og Byen om Betalingen for Begravelser i Domkirken (se S. 197 fll.). Den 1ste Februar 1593, Dagen för Kyndelmisse, vedtoge da Borgmestre, Rådmænd og 24 Mænd, at der intet Kyndelmisse-Offer måtte gives, indtil der skete nogen Forandring mellem Kapitlet og Byen; samme Dag underrettedes begge Sognepræsterne herom.[1]) Mod disse, som begge vare Medlemmer af Kapitlet, var Be-

---

[1]) Rådstuebog. — Heg. Alm. — Man fandt denne Vedtagelse så vigtig og ansvarsfuld, at man endogså sendte 2 Medlemmer til hver af de fraværende Borgmestre og Rådmænd, for at indhente deres Samtykke.

stemmelsen vel nærmest rettet; men den kom også til at gå ud over de uskyldige Kapellaner. De første synes strax at have opgivet Sagen; men for de Sidste, som vistnok også kun dårligt kunde undvære Indtægten, interesserede Lensmændene sig. Snart tilstod Byen på deres Forbön Kapellanerne Kyndelmisse-Offeret eller en Erstatning derfor af Byens Kasse, snart fratog den dem det igjen, indtil det dog d. 18de Januar 1621 på et Møde af Kapitelsherrerne med Borgm., Råd og 24 Mænd på Rådhuset efter Lensmandens „Opfordring og Begjæring“ og af Hensyn til den ringe Lön, Kapellanerne fik af Byen, vedtoges, at de for Fremtiden skulde have Kyndelmisse-Offer, som de i „førige, gammel Tid“ havde haft. Omtrent 1720 kom Spörgsmålet frem igjen, idet en Del af S. Kathrine Menighed nægtede at yde deres Kapellan dette Offer, men ved Dom blev forpligtet dertil.

Sognepræsterne i dette Tidsrum vare:

Hr. Povl Pedersen Lemvig	1535—39.
Hr. Frands Berg	1540—46.
Mag. Lavrids Nielsen	1546—54.
Hr. Jens Pedersen Grundith	1554—65.
Mag. Jakob Madsen Vejle	1567—88.
Mag. Peder Jensen Hegelund	1588—95.
Mag. Mads Pors	1595—1616.
Mag. Sören Andersen Vedel	1616—53.
Mag. Niels Jørgensen Serup	1653—85.

14. Medtjeneren (Kapellanen) ved Domkirken. Dennes Indtægt opgives 1555 således:

1. Af Byen 40 Dr. og en fri Bolig, som Byen lejer af Kapitlet. Heri ønsker Byen Forandring.
2. Senere tilföjet: Og haver vi bekommet kong. Maj. Brev på samme Vikarie, Hr. Niels Olufsen Kapellan haver nu i Brug.

Hvorledes Kapellanen 1575 fik en fast Residens i Præstegade, som 1579 opbyggedes fra Grunden af, er fortalt S. 145 (smlg. den beskriv. Del, Kap. 7, § 19). — Med Vikariet forholdt det sig således: En Hr. Povl Mikkelsen havde på Reformationens Tid det temmelig indbringende S. Johannes Evangelistes Vikarie ved

Domkirken. Han var en meget hårdnakket Tilhænger af den gamle Lære og vilde ikke rette sig efter Kirkeordinansen. Stiftslensmanden straffede ham 1551 herfor ved at fratage ham Indtægterne af Vikariet, „indtil han rettede sig“, og midlertidigt overdrage dem til den daværende lutherske Kapellan ved Domkirken, Hr. Niels Olufsen. Povl Mikkelsen vilde ikke give efter, og Kongen bestemte da ved et Brev af d. 15de Septbr. 1556, at dette Vikarie stedse for Fremtiden skulde være og blive til Underholdning for Kapellanen ved Domkirken (se 1ste Del, S. 502. 568[1]). Efter Kapitlets Jordebog af 1669 hørte til dette Vikarie 3 Gårde i Sem, 2 mindre Gårde i Snepsgårde (Sem Sogn), 1 i Spandet og 1 i Meolden, som tilsammen gave i Indtægt 9 Ørt. 1 Skj. Rug, 12 Ørt. 1 Skj. Byg, 1 Ørt. Havre, 4 Pd. (= 1 Fjerd.) Smör, 6 Svin, 4 Gjæs, 8 Höns og 20 Sk. Herligheden af dette Gods havde dog Lensmanden på Riberhus holdt tilbage ved Slottet, dengang Kapellanen fik de øvrige Indtægter; Biskop Hans Tavsen vilde forskaffe Kapellanen den og gik så vidt, at han forbød Bønderne at give den til Slottet; men da Lensmanden berettede, at den „fra Arilds Tid“ fandtes i Slottets Jordebog, befalede Kongen ham at opkræve den efter Jordebogens Lydende.[2]) En følgende Kapellan, Hr. Jakob Buch, gjorde 1579 og 1580 et nyt Forsøg, men atter forgjæves. Derimod fik han Regjeringsrådernes Brev af 16de Juni 1589 til Albr. Friis om, at denne skulde levere Kapellanen årlig af Riberhus 1 Fjerd. Smör og 1 Ørt. Rug, som hans Formænd havde fået, men som Lensmanden nu i 8 År havde forholdt ham.[3])

1649 angives Kapellanens Indtægter således:

1. Af Vikariet, „som forsvækkes meget“, 20 Td. Byg, $5\frac{1}{2}$ Td. Rug, 8 Svin og $8\frac{1}{2}$ Mk. i Penge, hvorimod han endnu mangler Herlighedsindtægterne.

---

[1]) Se også „Ny kirkeh. Saml.“ III, S. 45. 114. — [2]) Kongebrev af 22de Januar 1557 (Tegn. ov. a. L.) — [3]) Jy. Tegn.

2. Af Kapitlet 7 sl. Dr.[1])
3. Af Byen 100 sl. Dr.;[2]) „nok bevilget et Offer til Kyndelmisse; findes taxeret til 50 sl. Dr.“
4. Af Slottet 1 Td. Rug, 1 Fjerd. Smör, 2 Læs Hø.
5. Den halve Indtægt af Sem Sogn: 16 á 20 Td. Korn. — Af Præstegården 4 Ørt. — Offer og Akcidenser 10 à 13 Dr. — Smörbør $1^1/_2$ Fjerd.[3])
6. Residens i Præstegade.

Kapellanerne i denne Periode vare:

Hr. Peder Madsen Duus	1536—44.
Hr. Niels Olufsen	1544—72.
Hr. Mads Nielsen Vedel	1572—79.
Hr. Jakob Hansen Buch	1580—1629.
Mag. Lavge Andersen Vedel	1629—36.
Mag. David Lavridsen Foss	1636—48.
Mag. Johan Johansen Pouch	1648—60.

15. Froprædikens-Prædikanten. Som anført S. 72, var, såvidt vides, Hr. Axel Knudsen den Første,[4]) som beklædte denne Stilling fra 1557 til 1579, da han døde. Han forenede, som sammesteds omtalt, andre Stillinger med den præstelige, hvilket også var nødvendigt, når han skulde leve; thi Æmbedets Indtægter vare foruden de 10 Dr., som han fik af Byen, kun 3 Ørt. Korn og 2 Pd. Smör af Kapitlet, et Offer af Menigheden, der 1649 anslås til 9 Mk. for hver Offerdag, og endelig en lille Residens i Gråbrödregade.

Hr. Jørgen Andersen forekommer i Æmbedet 1584.[5]) På Grund af sin Fattigdom fik han ofte Understøttelse af Byen, som 1585 til en Kjortel, 1586 til en Samarie (Præstekjole), derefter af og til Klæde, Korn og Penge, tilsidst endogså af Fattigkassen. Fra 1604

---

[1]) Efter Kap. Jordebog af 1669 fik Kapellanen årlig 8 sl. Dr. af Kapitlet. — [2]) Lönnen var efterhånden stegen, uden at jeg har truffet på nogen derom tagen Beslutning. 1620 var den 60 sl. Dr., 1641 allerede 100. — [3]) Om Henlæggelsen af Sem Sogn til Kapellanierne i Ribe 1632, se S. 334 fl. — [4]) Blandt Opgivelserne om Gejstlighedens Indtægter 1555 findes Intet om en Froprædikens-Prædikant. — [5]) Ped. Kristensens Alm.

kaldes han tillige skrøbelig. I Juni 1608 var han død, og hans Enke fik 2 Dr. til hans Begravelse.

Hr. Anders Jensen Kejser blev Student fra Ribe Skole 1584[1]) 1598 var han Medtjener i Daler og kjøbte en Bo i Ribe.[2]) 1609 var han vistnok Froprædikens-Prædikant heri Byen, da Biskop Hegelund fortæller, at han d. 14de December var på Rådhuset i en Sag vedkommende ham.[3]) 1623 skjænkede Byen ham 7 Al. fint Klæde til en Præstekjole. Også han måtte fra 1629 af stadig have Understøttelse af Fattigkassen. S. 335 have vi set, at han 1639 var antagen af Hr. Jens Tavsan til at hjælpe ham ved hans Forretninger i Sem Sogn. Han døde vistnok 1641. Den Bo, han ejede ved Graven, tilhørte efter hans Død Hospitalet, så at han rimeligvis er død i dette, ligesom tidligere Hr. Axel Knudsens Enke (se S. 72).

Hr. Oluf Pedersen var d. 30te Januar 1611 bleven ordineret til Præst for Lönne Sogn og Nyminde Fiskerleje.[4]) Ved Kongebreve af 1632 og 1633 bestemtes det, at dette Æmbede, når det blev ledigt, skulde annekteres til Lydum, og da Oluf Pedersen senere tilbød at opgive Kaldet „og flytte til en Kjøbsted", tillodes det ham under 4de Maj 1638 for Livstid at beholde Indtægterne af Lönne Præstegård og af Nebel Kongetiende, med hvilken han på Grund af sit Kalds Ringhed lige siden Slutningen af 1611 havde været beneficeret. Året efter flyttede han nok til Ribe, hvor han den 5te April 1641 på Ribe Rådhus af Lensmand, Biskop, Kapitel og Magistrat blev udnævnt til Hospitalspræst med en Lön af 40 Dr., hvoraf de 25 regnedes som Kostpenge. Samme År forekommer han som døbende Börn i Domkirken, så at han rimeligvis omtrent samtidigt er bleven Froprædikens-Prædikant. Fra denne Tid af vedbleve disse 2 Æmbeder at være forenede, indtil de 1806 bleve ophævede. De vare også af den Beskaffenhed, at hvert for sig ikke kunde ernære en Mand. — Oluf Pedersen døde d. 19de

---

[1]) Ped. Kristensens Alm. — [2]) Tingbog. — [3]) Heg. Alm. — [4]) Smst.

Maj 1649 i en Alder af 47 År; han var gift med Kirsten Høst, en Søster til Hr. Peder Kristensen Høst i Nørre-Nebel, og havde med hende 5 Börn: Jakob Olufsen Lönne, Student 1645, omsider Kapellan i Skjærbæk — Kristen Olufsen Lönne, Stud. 1647, Sognepræst i Vilslev, — Anne, Karen og Birgitte, hvilke 3 sidste opholdt sig hos Broderen i Vilslev.[1]) — Enken blev 1651 tiltalt af en af Domkirkens Kirkeværger for 300 sl. Dr., som hendes Mand havde lånt af Kirken mod Pant i et Hus på Gråbrödregades Østerside, og hvoraf Renten resterede siden 1648.

Om hans Efterfølgere henvises til Hospitalet.

16. Fordelingen af Forretningerne og de dermed følgende Indtægter gav undertiden Anledning til Strid mellem Sognepræsten og Kapellanen. Den Sidste var egentlig ikke berettiget til at foretage ministerielle Handlinger uden den Førstes Samtykke og havde altså heller ikke Ret til nogen Indtægt af dem; men heri havde Kapellanen i Slutningen af denne Periode ondt ved at finde sig. Den 20de September 1647 var en Sag mellem Sognepræsterne og Kapellanerne i Ribe om deres Rettigheder til Forhandling for Biskoppen og Konsistoriet. Det bemærkes, at Borgm., Råd og 24 Mænd havde taget Parti for Kapellanerne; men forøvrigt ses kun, at Sagen blev udsat, og senere kom den ikke for.[2]) Derimod sluttede Sognepræsten ved Domkirken, M. Sör. And. Vedel, og Kapellanen ved samme Kirke, M. David Foss, d. 31te Decbr. s. År følgende Overenskomst: 1. Når Foss holdt Ligprædikener, skulde han selv beholde Halvdelen af, hvad der frivilligt gaves ham derfor; men han måtte ingen holde, uden at vedkommende Sognefolk havde søgt og erholdt Tilladelsen dertil hos Sognepræsten. — 2. Barnedåb, Trovielse (ɔ: Trolovelse), Brudevielse, Barselkvinders Indledelse og åbenbar Afløsning kunde Kapellanen ligeledes kun foretage med Sognepræstens Tilladelse, undtagen i Nødstilfælde.[3])

---

[1]) Se „Da. Saml." I, S. 347. — Grönl. Pap.: Indber. fra Vilslev. — [2]) Prot. ov. gejstlige Sager. — [3]) Stiftsark. 32—15—27.

Omtrent 10 År senere udbrød Striden påny mellem Eftermændene, Mag. Niels Jørg. Serup og Mag. Joh. Pouch, og d. 7de April 1657 blev der på Riberhus gjort en Anordning af Lensmanden og Biskoppen angående dette Forhold og underskreven af Biskoppen tilligemed begge Parterne. Den fastholder ligeså bestemt Sognepræstens Eneret til de ministerielle Handlinger, idet den er af følgende Indhold:

1. Trolovelser, Brudevielser, åbenbare Skriftemål, Dåb og Begravelser skulle altid begjæres af Sognepræsten; hvis han er forhindret, underretter han itide Kapellanen derom, og denne forretter dem da.

2. Er Sognepræsten forhindret fra at holde en Ligprædiken, skal han tilligemed Testamentet (det vil sige de Meddelelser om den Afdødes Levned, som vare bestemte til at oplæses ved Begravelsen) sende Kapellanen den ham tilskikkede Foræring. Dersom det er Sygdom, som forhindrer Sognepræsten, skal der dog forholdes med Betalingen efter den 1647 sluttede Kontrakt (så at den deles imellem dem).

3. Kapellanen skal betjene de Syge, som Sognepræsten henviser til ham; men han skal da også være berettiget til at holde Ligprædiken over dem og til at beholde Foræringen derfor.

4. Under Sognepræstens Bortrejse skal Kapellanen betjene Kaldet; men hvis denne er forhindret ved sit Æmbede i Sem, skal Froprædikens-Prædikanten forrette, hvad der imidlertid forefalder. — Kapellanen skal beholde Halvdelen af den Indtægt for Ligprædikener, Brudevielser og Barselkvinder, som falder i Sognepræstens Fraværelse, og hvis den har været meget ringe, skal Sognepræsten forbedre den således, at Kapellanen har 3 Mk. for hver Söndags-Prædiken og 24 Sk. for hver anden Prædiken. Den Söndag, Kapellanen er i Sem, overtager Hr. Albret (Jørgensen, — Froprædikens-Prædikanten) Gudstjenesten og nyder samme Betaling for sin Prædiken. — Indfalder Sognepræstens Prædikeuge (se § 17) i hans Fraværelse, prædiker Kapellanen Mandag, Tirsdag og Fredag, Hr. Albret de øvrige Dage.

5. Når Sognepræsten er hjemme, skal Froprædikens-Prædikanten forholde sig efter sit Løfte imod den Bevilling, som d. 20de Septbr. 1652 blev gjort ham af Hospitalet (se S. 446[1]).

17. Gudstjenesten i Domkirken var i denne Periode og en Tid derefter så meget hyppigere end nu for Tiden, at det må vække vor Forundring. Oplysning om den findes navnlig hos Terpager (R. C., S. 578 fll.) og i nogle Bestemmelser, givne af Lensmanden og Biskoppen d. 3die Januar 1647.[2])

Hver Morgen Kl. $4^1/_2$, efterat der fra Kl. 4 af var ringet 3 Gange med Klokkerne, begyndtes Dagen med Korsang, i hvilken de af Domskolens Disciple, som havde fri Spisning i Hospitalet, skiftevis deltoge. Den begyndte med den ambrosianske Lovsang. Derefter læstes et Kapitel af det gamle Testamente, hvorpå fulgte en Morgensang, og sluttedes med et kort Litani og Bönner.

På Sön- og Helligdagene fulgte umiddelbart derefter, mellem Kl. 5 og 6, Froprædikens-Tjenesten, som forrettedes af Froprædikens-Prædikanten. För den blev der sunget af de ovennævnte Disciple, som havde „fri Kost", efter Prædiken derimod af andre Disciple, som skiftede hver Uge.

Derefter hvilede Gudstjenesten i Domkirken kun en Time; thi Kl. 7 begyndte det at ringe til Höjmesse. Når der Kl. $7^1/_2$ var ringet tredie Gang, skulde, som det hedder i Anordningen af 1647, Skolebörnene med Hørerne strax begive sig til de forskjellige Kirker, for at Sangen og Gudstjenesten strax kunde begynde, og Menigheden vide, at det nu var Tiden til at søge Kirken, og ikke stole på, at man vilde forhale Tiden ved Sang og Orgelspil. Sangen skulde ikke være kunstig („med lange Muteter og ubekjendte Sange"), men til Menigmands Opbyggelse og ligesom i Frue Kirke i Kjøbenhavn. Brudefolk, Börn, som skulde døbes, og Kirkegangskoner („Kirkekvinder") skulde møde betimelig Kl. 8, hvis de

---

[1]) Stiftsark. 31—4—10. — [2]) Aftrykte i „Jy. Saml." VII, S. 149—51.

ikke vilde påføre sig selv Spot (ved at afvises, hvis de kom for sent), eftersom det var uforsvarligt, at Gudstjenesten og hele Menigheden for deres Stadses Skyld skulde opholdes imod kristelig Anordning og Kongens Befalinger. — En halv Time må have været bestemt til sådanne ministerielle Forretninger; thi først Kl. $8^1/_2$ skulde Præsten bestige Prædikestolen; hans Tale skulde være endt $9^1/_2$, og hele Gudstjenesten Kl. 10. — Højmessen besørgedes af Sognepræsten.

Kl. 12 var der Tolvprædiken, som holdtes af Kapellanen. I Anordningen af 1647 kaldes denne Gudstjeneste „Katekismi-Prædiken" og siges at være bestemt for Tjenestefolkene, som på andre Tider af Dagen kunde være forhindrede fra at komme i Kirken,[1]) hvilket Sidste, som der siges, hidindtil var sket her mere end på andre Steder. — I Terpagers Tid katekiseredes der efter denne Prædiken Kl. 1 med Börnene af den danske Skole.

Kl. 2 begyndte Aftensangs-Tjenesten, som på Terpagers Tid og rimeligvis allerede i denne Periode forrettedes i Domkirken af Kapellanen ved S. Kathrine Kirke.

Ved hvilket Klokkeslæt Aften-Korsangen holdtes i denne Periode på Sön- og Helligdage, er ikke klart, måske kort efterat Aftensangstjenesten var sluttet. På Hverdagene holdtes den imellem 2 og 3, hvorfra den først senere henlagdes til et senere Klokkeslæt. Den afholdtes ligesom Morgen-Kirkesangen af de Disciple, som havde fri Kost i Hospitalet og var ordnet ligesom den; kun læstes der istedetfor et Kapitel af det gamle Testamente et Kapitel af det nye.

På Hverdagene holdtes foruden Korsangen Morgen og Aften hver Dag en Prædiken, Onsdag og Fredag med Messe, de øvrige Dage uden en sådan. Sognepræsten og Kapellanen havde vexelvis hver sin Uge, i hvilken de holdt disse såkaldte Ugeprædikener. — Efter Anordningen af 1647 skulde denne Gudstjeneste om Sommeren

---

[1]) Herved må erindres, at Kl. 12 var Davren eller det første af Dagens större Måltider allerede for nogen Tid siden endt.

begynde Kl. 6, om Vinteren Kl. 7; Skolebörnene skulde begynde Sangen, såsnart der var ringet, hvad enten Prædikanten var tilstede eller ikke. Efter en kort Psalme skulde synges „den Sang og Sekvens“ som hørte til Årstiden, og Præsten skulde gjöre sin Prædiken så kort, at hele Gudstjenesten kunde være endt i en Time. — Terpager siger derimod, at den først skulde være sluttet Kl. 9, til hvilken Tid Lektors Forelæsninger begyndte.

18. Lektor. Til Domkirkens Præsteskab kan på en Måde også den theologiske Læsemester eller Lektor regnes. Om dette Æmbedes Oprettelse er talt S. 33 ff. Der er tillige fortalt[1]), at 1543 Præbendet Alslev og 1555 Vestervedsted Sognekald henlagdes til Lektors Underholdning. Hertil föjedes ved Kongebrev af 25de Marts 1563 2 Vikarier i den forhenværende S. Mikaels Kirke ved Puggård[2]), fremdeles, uvist når, 2 hidtilværende Præbender for ikke residerende Kanniker, Guldager og Fjaltring (også kaldet Bovbjerg eller Mørupgård). Indtægterne af Præbenderne og Vikarierne udgjorde efter Jordebogen af 1669: 21½ Ørt. Rug, 11½ Ørt. Byg, 3 Ørt. Havre, 1 Td. Smör, 3 Svin, 8 Læs Tørv og 12 Rdl. i Penge. Desuden fik Lektor efter Jordebogen af 1669 årligen af Kapitlet 2 Ørt. Byg, som leveredes af Prokuratoriet. — Vestervedsted Sognekald kunde, da det kun lå 1 Mil fra Byen, besørges af Lektoren personlig, hvilket det også, så at sige, altid blev; en Undtagelse i Lavr. Ægidiussens første Æmbedsår se S. 64. — En fast Residens havde Lektor fået 1558, da et Kongebrev af 10de Decbr. bestemte, at den Kanikresidens, som M. Lavr. Nielsen sidst havde besiddet, altid derefter skulde være en fri Bolig for Læsemesteren.[2]) Denne Residens lå på den østlige Side af Skolegade, nordenfor den daværende Bispegård, altså i Domkirkens umiddelbare Nærhed; men det gik med den som med andre Residenser her i Byen, som Brugeren selv skulde vedligeholde; den forfaldt efterhånden. 1620 var den endogså for störste Delen

---

[1]) Smlg. om Lönningen i den allerførste Tid S. 507. — [2]) R. C., S. 223.

nedbrudt, hvorfor Kapitlet besluttede, at den snarest muligt skulde opbygges igjen ved Hjælp af de Materialier, som forefandtes, og 100 Dr., som Domkirken skulde give for et Stykke af Grunden, som den havde Brug for. Denne Plan kom ikke til Udførelse, hvorfor Kapitlet betalte Lektor først 18, senere 24 Rdl. aarlig istedetfor fri Bolig. 1629 vilde Kongen have Grunden lagt til Bispe-Residensen; men da hans Mening var, at Biskoppen skulde kjøbe den af Kapitlet, blev der Intet af, og 1631 besluttedes det, at hele Grunden skulde overdrages til Domkirken for 100 Dr. til Kirkegårdens Udvidelse; et gammelt Stenhus, som endnu stod tilbage, skulde nedbrydes.[1]) — De 24 Rdl. til Husleje havde Læsemesteren ifølge Iordebogen endnu 1669.

Læsemesteren holdt sine Forelæsninger i det forhenværende S. Barbaræ Kapel, som var en Udbygning på Sydsiden af Domkirkens Kor,[2]) hvor der fandtes et Katheder og Siddepladser for Tilhørerne. I Alb. Thuras Ungdom, som rigtignok falder i en senere Periode, vare Disciplene i Domskolens øverste Klasse forpligtede til 3 Gange om Ugen, nærnlig Mandag, Tirsdag og Torsdag Formiddag i Timen fra 9 til 10, at høre disse Forelæsninger;[3]) rimeligvis var det Samme Tilfældet i denne Periode. Tilfældigvis vides, at Forelæsningerne allerede 1622 holdtes til samme Tid på Dagen. Andre Tilhørere end Disciplene har Læsemesteren vel sjelden haft, navnlig i den senere Tid, da alle Studerende gik til Universitetet. — Af Biskop Hegelunds Almanak-Optegnelser ses tildels, hvori Forelæsningerne på hans Tid bestode, nærnlig dels i Fortolkning af den hellige Skrift, dels i Dogmatik. Idetmindste i Begyndelsen holdt han 2 Rækker af Forelæsninger ved Siden af hinanden,

---

[1]) Jy. Tegn.: 1. Oktbr. 1629. — Kap. Forh.-Prot. 1631. — [2]) Se 1ste Del, S. 562. fl. — Her opbevaredes også Levningerne af Kapitlets og Domkirkens Bibliothek, efterat Kapellet Bethlehem, hvor der tidligere havde været, var blevet overladt Hr. Albr. Skeel til et Gravkapel (R. C., S. 228). — [3]) „Valvæ schol. op."

hver af sin Art. Desuden ses han at have holdt et Par filologiske Forelæsninger, over den græske Digter Theognis og over Hadr. Junius's latinske Ordbog; men idetmindste den sidste blev holdt hjemme i hans eget Hus, rimeligvis for Betaling, og de have måske ikke hørt med til hans Æmbedspligter. Hegelund var jo en Mand af usædvanlig Virkelyst. — Lærermesterne, som alle ere omtalte i den historiske Del, vare følgende:

M. Jens Knudsen Holm	1543—55.
M. Hans Lavgesen	1555—69.
M. Lavr. Ægidiussen	1569—80.
M. Peder Jensen Hegelund . . .	1580—88.
M. Niels Sørensen Glud	1588—96.
M. Iver Iversen Hemmet	1596—1614.
M. Hans Olufsen	1614—23.
M. Kristen Nielsen Friis	1623—53.
M. Rasmus Klavsen Hammer . .	1653—58.
M. Kristen Lavridsen Ågård . .	1658—64.

Kap. 5. S. Kathrine Kirke.

1. Da Sortebrödrenes Klosterkirke 1537 af Kongen var bleven skjænket Byen til en Sognekirke, således at de tidligere Sognekirker (med Undtagelse af Domkirken) skulde nedbrydes (se S. 7 fl.), blev Byen delt i 2 Sogne, i alt Væsentligt med de samme Grændser, som de nu have. Man bevarede dog, såvidt muligt, de gamle Forhold, idet S. Klemens Sogn blev lagt til Domsognet, og S. Hans, S. Peders og S. Nikolaj Sogne i Forening med de 2 små Sogne, Hellig-Gravs og S. Bartholomæus's, kom til at udgjöre det nye Sortebrödre- eller S. Kathrine-Sogn. Dette sidste kom derved for det Første til at bestå af den nordlige Forstad og Nederdammen; dernæst dannes (med et Spring) Grændsen af Sortebrödregades, Vægtergades og Sønderportsgades Midtlinie indtil det Punkt, hvor Gråbrödregade indmunder i den sidste; derefter høre begge Sider af Sønderportsgade tilligemed, hvad der ligger vestenfor dennes yderste Del, til S. Kathrine

Sogn. — Da i det 17de Arhundrede Ribe Mark begyndte at opdyrkes, opstod der en Strid mellem de 2 Sognepræster om Tienden af den; om Afgjörelsen af denne Strid 1656 se S. 394. — Byerne Tved og Tange havde för Reformationen hørt til S. Nikolaj Sogn og tilfaldt derfor S. Kathrine Sogn, og det Samme var Tilfældet med Lustrup, som hidtil havde hørt under Puggårds Kirke, S. Mikael. Derimod havde Østervedsted med Inder- eg Yder-Bjerrum (se dog 1ste D., S. 558) og Klåby vistnok altid hørt til Domsognet.

Om Kirkens Omdannelse fra en katholsk Klosterkirke til en evangelisk Sognekirke vides næsten Intet. Galthen fortæller rigtignok i sin Beskrivelse over Kjøbst. Ribe en Del derom; men det synes kun at være Noget, som han mener at kunne slutte sig til. 1582 førtes der et Tingsvidne om, at Rådmand Hans Karlsen og en Lavrids Mikkelsen som Kirkeværger havde tilladt en Mand at nedbryde et Alter i Kirken og indrette sig en Kirkestol på dets Plads.[1]) Hans Karlsen var Rådmand omtr. 1537—53 og havde rimeligvis været en af Kirkens første Værger. — Det var med Stolene i denne Kirke ligesom med dem i Domkirken, at de i den første Tid efter Reformationen vare privat Ejendom og Gjenstand for Kjøb og Salg; men den 28de Februar 1591 udgik der en kongelig Skrivelse til Ærkedegnen (som Kirkens Regnskabsprovst), Magistraten og Kirkeværgerne om, at Kongen havde erfaret, at Sognefolket i denne Kirke skulde stå meget uordentligt og uskikkeligt, Mandspersoner og Kvindfolk mellem hverandre i de samme Stole. Stolene skulde også være meget forfaldne og gamle. Der skulde derfor gjöres nye Stole „med en god Fatzune“, således at „Karlepersonerne“ kunde stå på höjre, og Kvinderne på venstre Side; men da Kirken ikke selv havde Råd dertil, skulde de finde på et lideligt Middel til, at Sognefolket selv bekostede dem, hver efter sin Lejlighed og gode Villie, og siden forordne Enhver sin Stolestand efter hans Vilkår og Lejlighed.[2]) — Det trak dog noget

[1]) Tingbog. — [2]) Jy. Tegn.

ud med denne Sag, indtil den 16de Septbr. 1594 i Lensmandens, Borgmesteres og Råds Nærværelse 12 Mænd fik Fuldmagt af menige Sognemænd i S. Kathrine Sogn til at forordne Stolestand i Kirken til de Huse og Gårde i Sognet, som der lå Enge til.[1]) — Ligeledes samtykkede Sognemændene i, at hvert Par Folk inden Mikkelsdag skulde give en Daler til deres Stolestand (til Indrettelsen); hvis de ikke betalte i rette Tid, skulde de tiltales for 2 Dr., og det skulde endda komme an på de 12 Mænd, om de skulde have nogen Stolestand eller ikke.[2]) Året efter tilstod Kommunen 50 Dr. som Bidrag til de nye Stole, og den 15de September 1596 kunde de 12 Mænd møde i Kirken og fordele Stolestandene mellem de Huse, som der lå Eng til, og som havde udgivet deres Bidrag. Den øverste Stol tillagdes Lensmanden, den anden de 2 Borgmestere og en Rådmand, den tredie 2 Rådmænd, hvilke (med Undtagelse af Lensmanden) rimeligvis alle have bot i Sognet. Fordelingen stemte ganske med den omtrent samtidige i Domkirken (se S. 521.)

2. Kirken havde i længere Tid været i en meget dårlig Forfatning, som var bleven forværret ved den store Ildebrand 1580, der også angreb den. Brandskaden var dog neppe stor, da den ikke omtales særlig i et Syn over Kirken, som afhjemledes den 17de Juni 1583. Dette Syn gik ud på, at det var Skade, at Kirken ikke havde fået Hjælp på sin Bygning for 20 År siden, thi den var nu så forfalden, at Folk måtte stå i Fare for, at Hvælvingerne og Svibuerne vilde falde ned, og at de ikke kunde stå törre i deres Stole, når det regnede eller snede; hvis Kirken nu ikke fik Hjælp itide, vilde Hvælvingerne og Svibuerne falde ned.[3]) — Skylden for Kirkens tidligere Forfald falder rimeligvis for en stor Del på den hidtilværende Regnskabsprovst, M. Jens Viborg, som nok har været noget forsömmelig med Kirkens Pengesager. Idetmindste klage Kirkeværgerne efter hans Død over, at Kirken havde mistet over 400 Dr. ved hans For-

---

[1]) Om denne Indskrænkning se Kap. 20, § 2. — [2]) Rådstuebog Nr. 2. Aftrykt i R. C., S. 372. — [3]) Tingbog.

sömmelse (se S. 184), — Den 28de Februar 1591 tilstod Kongen Kirken for 2 År Konge-Korntienden af Bryndum Sogn „til dens Bygning“.[1]) — I Stiftsarkivet findes dernæst en Kopi af en Ansøgning af 1593 til Kongen fra Superintendenten Ærkedegnen, Borgm. og Råd samt Kirkeværgerne ved S. Kathrine Kirke om, at denne måtte beholde den ovennævnte Tiende. Som Grund anføres, at Kirken længe havde været meget forfalden, især siden den fik stor Skade ved den store Ildebrand for 13 År siden; endnu havde den stor Mangel paa Kor, Hvælving, Tårn (?), Stole og Andet og var i en Gjæld af over 350 Dr.; den havde dertil en meget ringe Indkomst, idet den gamle Rente og Tiende af Lustrup Birk mestendels var lagt til Hospitalet (som tidligere tilhørende Puggård). — Sammesteds findes en Ansøgning til Kongen af År 1595 om, at Lensmanden i Forening med Kapitlet, Borgm. og Råd måtte undersøge, med hvad Ret Nogle i Ribe havde Störstedelen af Kirkens Jorder og Enge i arveligt Værge for en ganske ringe Afgift, hvorimod det ønskedes, at Magistraten årlig måtte udleje dem til Kirkens Bedste til de Höjstbydende. — Dette kunde dog endnu dengang ikke opnås. Om Forholdet med disse Kirkens Jorder og Enge, navnlig med den såkaldte „Rhodes Toft“, henvises til S. 224 fll. (smlg. også S. 366). — Hvorledes man har skaffet de nødvendige Midler tilveje, vides ikke; men en stor Reparation synes dog at have fundet Sted.

I den nærmest følgende Tid samlede Kirken endog lidt Formue, navnlig ved at udsætte på Rente nogle större Summer, som gaves af nogle Borgere på deres Yderste til Kirken eller betaltes for Gravsteder og for Anbringelsen af Ligstene eller Ligtavler. Således gav Kristen Borg (se S. 173) 100 Rdl. for sit og Kones Gravsted, Rådmand Thomas Bonum 200 Rdl., Rådmand And. Sör. Klyns Enke 100 Rdl. — 1613 ejede Kirken 780 Rdl.; men snart var den atter [illegible] bygfældig i sin vestlige Ende, hvilket gav Anledning til Opførelsen af

---

[1]) Jy. Reg.

det Tårn, som endnu står ved denne Ende af Kirken. Om dette mindre heldig udførte Byggeforetagende, ved hvilket Kirken svækkedes istedetfor at styrkes, kan ses S. 282—87. Sammesteds vil man finde Oplysning om det lille Spir med en Klokke i, som tidligere fandtes over Koret,[1]) og om det Træ-Klokkehus, som stod på Kirkegården, og i hvilket Kirkens øvrige Klokker hidtil havde hængt.

3. Det synes, at der ikke strax ved Kirkens Omdannelse til en Sognekirke er bleven udlagt nogen Kirkegård ved den. I Peståret 1565 tales der således kun om Begravelser på Domkirkens og på S. Peders Kirkegårde (se S. 106). 1580 blev der måske først indrettet en Begravelsesplads ved S. Kathrine Kirke; thi den 17de Decbr. dette År vedtog Borgm., Råd og 24 Mænd (uden nogen Deltagelse heri af Kirkens Bestyrelse) en Taxt for Begravelser på den, næmlig 1 Mk. for en Voxens Lig, 8 Sk. for et Barns.[2]) Det ses dog, at Kirkegården endnu ikke må være bleven almindelig benyttet; thi 1591 bestemte Regjeringen, for at skaffe Kirken en forøget Indtægt, at Menighedens Døde skulde begraves i Kirken eller på dens Kirkegård mod en „billig og skjellig“ Betaling som i andre Kjøbstæder. — Magistraten vedblev, ligesom vi have set 1580 — jeg ved ikke under hvilket Påskud — at tiltage sig Ene-Bestyrelsen af Kirkegården. Ærkedegnen (som Regnskabsprovst) og Kirkeværgerne klagede da til Kongen over, at Uvedkommende tilstode både Udenbys og Indenbys Begravelser for en ringe Betaling eller uden Betaling og tillode dem at indlægge Ligstene i Kirken uden Andragernes Tilladelse. Kongen tilskrev derpå Lensmanden, at „da S. Kathrine Kirke skal ikkun have en såre ringe Indkomst til hendes Bygning ved Magt at holde“, skal Lensmanden i Forening med Kapitlet, Provsten (ɔ: Regnskabsprovsten), Kirkeværgerne, Borgm. og Råd bestemme en billig Taxt for

---

[1]) Det ses på Tegningen af Byen efter Brauns „Theatrum urbium“ i 1ste Del. — 1573 havde Kirken kjøbt 2 Skpd., 11 Lpd. Bly af Byen til dets Tækning. — [2]) Rådstubog Nr. 2.

Gravsteder i eller ved Kirken samt for Ligstenes og Tavlers „Indførelse i Kirken". Hverken Borgm. og Råd eller nogen Anden, men kun Kirkeværgerne med Provstens Samtykke (hvis han var tilstede) skulde have Noget med Oppebørslen af disse Penge at gjøre.[1]) — Efter den Tid var Indtægten af Begravelser, iberegnet hvad der betaltes for Voxlys til at sætte paa Ligbåren i Kirken (hvergang $1^1/_2$ Dr.) virkelig Kirkens største Indtægt. 1593 udvidedes Kirkegården (ligesom tidligere 1588) ved Indkjøb af et Hus i Klostergade. — Der nævnes en Over- og en Under-Kirkegård.

Den uheldige Tårnbygning havde også den slemme Følge, at Kirken kom i en Gjæld af 1780 Rdl. (se S. 286 fl.), som den ikke kunde forrente, når den skulde vedligeholde sig selv. Jfølge Regnskabet for 1633 var Gjælden derfor stegen til 2429 Rdl., og da var Kirken tillige meget forfalden. Den 28de Februar 1635 bevilgede Kongen et Tilskud af 500 Rdl., som skulde udredes af de øvrige Kirker, til hvilke Kapitlet havde Patronatsret, dog på den Betingelse, at Borgerskabet også ydede et Bidrag.[2]) — 250 Dr. findes samme År indbetalte fra 5 Kirker i Arkidiakonatet, medens Skjærrebæk endnu resterede med sine 50 Dr. Kapellanen ved Kirken, Hr. Iver Holm, gav ved sin Død samme År 150 Dr. — Et Kongebrev af 4de Maj 1638 bestemte, at da Kirken kun havde en ringe Indtægt af sine Enge, som Regnskabsprovsten bortfæstede, skulde Brugerne af disse Enge foruden den hidtil sædvanlige Afgitt svare 1 Rigsort af hvert Læs Høs Avling, uagtet at Kongen tidligere havde bevilget Nogle disse Enge for den sædvanlige Afgift, fordi han ikke var bleven underrettet om dennes Ringhed eller om Kirkens Brøstfældighed.[3]) Herved opnåedes dog tildels det, som Ansøgningen fra 1595 (se S. 553) var gået ud på. Bestemmelsen var noget vilkårlig, men i sig selv neppe uretfærdig; thi den oprindelige Afgift

---

[1]) Koncept til Kongen og Kopi af Kongebrevet (uden Datum?) findes i Stifts.-Ark., Kapsa. 33. — [2]) Register over Kongebreve i Stiftsark. — [3]) Jy. Reg.

var i en ældre Tid fastsat i Penge og betaltes nu med ingen eller ringe Forhöjelse, uagtet Pengenes Værd imidlertid var sunken meget stærkt. Regnskabsprovsten, M. Kristen Bordum, var selv i det af Kongen omtalte Tilfælde (se S. 366). Også på anden Måde vilde man ham tillivs. Den 28de Novbr. 1638 indgave Borgm. og Råd et Andragende til Kongen om, at da den hidtil ydede Hjælp ikke forslog til Afbetaling af Kirkens Gjæld, og da Regnskabsprovsten i lang Tid havde haft en stor Indtægt af at bortfæste Kirkens Enge (idet han næmlig selv beholdt hele Indfæstningssummen, som jo blev desto större, jo mindre den årlige Afgift var) Kirken for Fremtiden måtte nyde denne Indtægt, indtil den kom noget til Rette igjen. Bordums Erklæring herpå (af 30te Januar 1639) gik ud på, at Ærkedegnen altid havde haft denne Indtægt og formentlig også burde beholde den. Magistraten, siger han, burde ikke have bragt Kirken i så stor en Gjæld ved sin ufornuftige Tårnbygning, der ikke kunde stå sig på Grund af Grundens Løshed. [1]) — Ikke desto mindre bifaldt Kongen ved Skrivelse af 6te April 1640, at Kirken selv for Fremtiden skulde have Fæstet og Herligheden af sine Enge udenfor Byen. [2])

4. S. 525 er fortalt, at S. Kathrine Kirke omtr. 1649 fik et Orgel af Domkirken. Kirken havde dog allerede tidligere haft et sådant. 1570 får Kapellanen 10 Dr. årlig af Byen for at spille Orgelet. 1582 omtales Kirkens tydske Organist. 1592 får Organisten ved Domkirken tillige Betaling af Byen som Organist ved S. Kathrine Kirke; men samme År ansættes Jakob Hegelund (rimeligvis Biskoppens Broder, senere Præst i Darum) som særlig Organist ved Kirken. I Kirkens Regnskaber for 1613 og for 1633—35, som tilfældig ere bevarede, forkommer ligeledes Lön betalt af Kirken både til Orgemesteren (vistnok fælles med Domkirken) og Bælgetræderen. — S. 526 er også fortalt om det Ur, som Kirken 1657 fik til Foræring af Domkirken. Også et sådant havde den dog allerede haft tidligere; thi i Regn-

---

[1]) Geh.-Ark. Pap.-Håndsk. vedk. Ribe By. — [2]) Jy. Tegn.

skabet for 1613 fremkommer der en Udgift „for Sejerværket at forbedre“.

I Kirken fandtes nogle Glasmalerier, som udentvivl alle vare anbragte i et og samme Vinduesfag. Terpager har i en af sine Notitsbøger („Ny kong. Saml.“ i 8vo, Nr. 190) Følgende derom: Under Overskrift: „In fenestris ædis D. Catharinæ (ɔ: i S. Kathrine Kirkes Vinduer), har han tegnet et Kvadrat, som er delt i 16 lige store Felter, 4 i hver Række. I den øverste Rækkes Felter findes 1. „3 store Stjerner i blåt Felt“, 2. et Bomærke, 3. „en Helgen“, 4. et Bomærke. — I anden Række findes: 1. Marie med Barnet, 2. „Insignia Gyldenstiern“ (Familien Gs. Våben) 1588, 3. „S. Karen 1588“, 4. et Bomærke. — I tredie Række: 1. „Insignia Albert Friis“, 2. „Insignia civitatis Rip.“, (Ribe Bys Våben), 3. „Insignia Ulfstand“, 4. et Bomærke. — I fjerde Række: 1. „Insignia Daniæ“, 2. „FRW IDE LÖCHE 1604“. De 2 sidste Felter i denne Række vare ikke udfyldte. — — Den øverste Række af disse Felter skriver sig måske fra Tiden för Reformationen, siden der blandt Fremstillingerne var en Terpager ubekjendt Helgen; men af de øvrige angive 4 sig jo selv for at være fra 1588, deriblandt Alb. Friis's og udentvivl hans Hustrus, Ingeborg Gyldenstjernes, Våben, og 1 fra 1604, næmlig Fru Ida Lykkes, Valdemar Parsbergs Hustrus, Navn, og rimeligvis også hendes Våben. De 4 Bomærker ere mig ubekjendte. — En enkelt Levning af disse Glasmalerier er endnu bevaret og findes i Byens antikvariske Samling, næmlig den höjre Halvdel af Byens Våben, indeholdende det store Tårn med de derfra udspringende 3 Løver. — Glasmaleriet er af en meget simpel Art. Tårnet og Løverne bestå af nogle Stykker henholdsvis rødt og blåt Glas; Bunden er gult Glas, men bemalet med en Vildmand som Skjoldholder;[1]) den sidste er altså det Eneste, som kan siges at være malet. De forskjellige Stykker Glas ere sammenföjede ved Hjælp af Bly.

„Den 30te Maj 1650 blev den ny Altertavle opsat

---

[1]) Smlg. om Byens Våben 1ste Del S. 584.

i S. Catharinæ Kirke", står der i en samtidig Optegnelse. Det er rimeligvis den, som endnu findes der. Den gamle Altertavle blev efter en Vedtegning af Grönlund i hans Exemplar af „Ripæ Cimbr." (nu i Skolebibliotheket) overladt Fru Helvig Arenfeldt til Estrup (Enke efter Mandrup Abildgård) for en Sølv-Oblatæske. Måske er det den, som nu findes i Malt Kirke, som er Sognekirke for Estrup.

Af Kirkens Klokker hang, som vi have set, indtil 1618 den ene i en på Kirkegården oprejst Træ-Klokkestabel, den anden i et Spir over Korset; men den første blev rimeligvis i det angivne År henflyttet til det Tårn, som i disse År var opbygget foran den vestlige Ende af Kirken (se S. 282—87) En af Klokkerne skrev sig fra S. Nikolaj Kirke, til hvis Brug den, som Indskriften angiver, var støbt År 1477 og kaldt med Navnet „S. Katharina". Den anden Klokke, hvis Oprindelse ikke kjendes, blev 1655 omstøbt på Menighedens Bekostning, men har for få År siden påny måttet omstøbes. [1])

5. S. Kathrine Kirke arvede ikke så få Ejendomme efter 3 af de ældre Sognekirker her i Byen. Oplysning herom haves i Kirkens gamle Jordebog af 1560, hvoraf der dog, såvidt jeg ved, nu kun existerer en Afskrift fra 1589. [2]) — Efter S. Hans Kirke ejede den således:

8 Huse i Byen, deriblandt de såkaldte S. Hans Boder; de gave en Husleje fra 3 Mk. 5 Sk. 1 Alb. indtil 6 Dr.

Jordskyld af 9 andre Huse eller Grunde i Ribe (fra 4 Sk. 2 Alb. indtil 12 Sk.) og af en Toft i Fardrup (5 Sk.)

En Eng ved Rejsby, som kun gav 5 Sk. årlig til Kirken, men 2 Dr. og 4 magre Gjæs til Kirkeværgerne.

S. Peders Kirke havde været mere formuende og efterladt sig følgende Ejendomme:

Et halvt Hus, som Frands Finsen bebode, og som gav 18 Mk. i Husleje. [3])

---

[1]) Se Terpager: „Inscr. Rip., S. 137. — Dette Værks I, S. 512. — [2]) Bevares i Stiftsark. (Kapsa 33.) — [3]) Det lå på Hjörnet af Storegade og Fiskergade og blev 1571 solgt til Knud Mad-

Et Hus i Præstegade, som gav 17 Mk. i Husleje.

En Stald, rimeligvis udenfor Nørreport; af den gaves årlig 3 Mk.

S. Peders Holm (ved Store Kobro) gav 6 Mk. (1589: 40 Mk.)

6 Enge på Vestermade (6te, 8de, 9de, 10de, 11te og 13de fra Langvedel) og 2 andre Enge, hvis Beliggenhed ikke angives. Af 6te Eng på Vestermade ejede Kirken dog kun en Del, og denne var (idetmindste 1589) overladt til Kirkeværgerne. Den årlige Afgift af Engene var kun lille, i Regelen kun 1 Mk. af hver; af Nr. 10 på Vestermade gaves dog 4 Mk.

2 Enge i Jedsted Enge (22 Sk. og 1 Mk.) og 1 på Nørfarup Ovre (1 Mk.)

1 Eng i Tanderup Enge, som også var overladt til Kirkeværgerne.

Jordskyld af 25 Grunde i eller ved Byen.

2 Agre på S. Jørgens Mark (4 Sk.) 1589 og senere brugtes de af Hospitalet, som ejede den øvrige Mark.

S. Nikolaj Kirke havde ejet:

4 Stykker Jord, som Priorinden i S. Nikolaj Kloster havde haft i Brug, og som årlig afgave 5 Skp. Byg. De 2 Stykker vare i 1560 inddragne under Slottets Ladegård; men senere fik Kirken dem.

1 Toft, som afgav $1^1/_2$ Td. Byg og 1589 brugtes under Slottet.

2 Stykker Jord i Frands Klynes Toft gave 1 Td. Byg, og 2 mindre Stykker (sammesteds?) 8 Sk.

1 Eng i Fardrup Enge gav kun 8 Sk. (nævnes ikke senere).

De to østligste Agre i Kjeldstoft (de Rhoders Toft) brugtes af Oluf Staffensen, som gav $^1/_2$ Td. Byg af dem.

3 Grunde, af hvilke havdes 24 Sk.

Endelig havde Kirken 3 Mk. 6 Sk. i Jordskyld af 7 Grunde i det forhenværende Gravs Sogn. Da Byen 1547 fik Tilladelse til at afbryde Bygningerne (Se S. 45 fll.), betalte den efter den Tid Jordskylden til Kirken.

---

sen Kræmer. Overhovedet solgtes Kirkens Huse efterhaanden, rimeligvis fordi det ikke kunde undgås, at de forfaldt.

Af Kirkens Regnskaber fra denne Periode er kun bevarede de for 1613—19 og 1633—35. — Kornindtægten er kun omtr. 15 Tdr. årlig, da Lustrup Kirketiende altid havde tilhørt Puggård og med dettes øvrige Ejendomme var gået over til Hospitalet. Kirkens Enge svarede kun den gamle, ubetydelige Afgift med en ringe Omskrivning på Grund af Møntens Forandring. Den störste Indtægt var for Gravsteder; 1613 opføres også en lille Indtægt fra Folk, som törre Töj på Kirkegården. — Foruden den øvrige Gavmildhed, som Hr. Iver Holm og hans Hustru (se S. 320) udviste mod Kirken, skjænkede den Sidste også til Kirken en „Brupande", som udlejedes for 5 Dr. årlig. 1634 og 1635 tog man 20 Dr. årlig til Indtægt for Kirken af dennes „Pose" (Tavle), som ellers tilhørte de Fattige. — Blandt Udgifterne kan mærkes en for 2 Læs „Maj" hver Pindseaften og en til 2 Td. „Sogneøl" hvert År til Bønderne i Tange og Tved, når de leverede deres Tiende. — Årlig eller hvert andet År „forhørtes" Kirkeværgernes Regnskab i Nærværelse af Ærkedegnen, Magistraten og nogle af Sognemændene. Herfor fik Ærkedegnen årlig 2 Rdl., hans „Famulus og Svend" $^1/_2$ Rdl.; ved samme Lejlighed gaves Klokkeren $^1/_2$ Rdl., Bælgetræderen det Samme, Degnen $^3/_4$ Rdl., Stadstjenerne ligeledes. Undertiden gaves lidt til de Fattige, 1614 til sal. Hr. Ibs (Sognepræsten Ib. Sörensens) forarmede Börn 1 Mk. $2^1/_2$ Skl.[1])

Vi have set (S. 526), at Kapitlet 1657 kaldte S. Kathrine Kirke en af sine Kirker. Dette Forhold, som også ytrer sig derved, at Kirkeværgerne 1572 med Kapitlets Samtykke bortskjøde et Kirken tilhørende Hus i Bispegårdsgade,[2]) har måske sin Grund deri, at S. Kathrine Kirke var Arvetager efter S. Peders Kirke, som för Reformationen var annekteret til Kapitlet,[3]) og efter S. Mikaels Kirke, der som hørende til Puggård også havde stået i Forbindelse med det. — At Kapitlet deltog med Magistraten i Valget af Sognepræster, er omtalt S. 506.

[1]) For 1613—19 over Regnskaberne affattede i lybske Penge- — [2]) Tegnebog: Onsd. för Liuæ. — [3]) Se 1ste Del, S. 508.

6. Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke. 1555 angives hans Indtægter således:

1. En fri Kannikegård, som Byen lejer af Kapitlet, da dette endnu ikke efter kong. Befaling har udlagt Byen nogen Gård.

2. Af Byen 40 Mk. d. („og 4 Ørt. Byg, i hvis Sted Hr. Jakob får de 4 Ørt. Korn af det Præbende").

3. 4 Offerdage (omtr. 11 Dr.)

4. Tiende af Lustrup, Tange og Tved med de Tofter og Agre, Borgerne bruge på Klostermark: 1 Læst.

5. Præstens Del af Korn- og Kvægtienden af Jandrup Sogn. — „Bede vi gjerne, at kong. Maj. vilde samtykke den halve Tiende (rimeligvis Kongetiende) der til Hjælp til en dulig Kapellan". [1])

Hvorledes Æmbedet 1558 fik sin nuværende Residens, er fremstillet S. 538. — Om den ene Offerdag (ved Kyndelmisse), som bortfaldt 1595, er talt S. 539 fl. — Med Indtægten af Jandrup Sognekald forholdt det sig således: Et Kongebrev af 5te Septbr. 1547 tillagde Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke det første Præbende og Kannikedömme, som blev ledigt ved Ribe Domkirke. I Året 1554 døde Jørgen Pedersen Rentemester, og ved de yngre Kannikers Oprykning blev da Jandrup Sognekald, med hvilket den yngste af dem havde været aflagt (se S. 501) ledigt, og ved Kongebrev, dat. Kolding, den 24de Febr. samme Ar, blev nu „det Præbende og Kannikdom, som var stiftet på Jandrup Kirke" for Fremtiden tillagt Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke, hvorhos Kapitlet skulde udlægge ham en Residens. [2]) — Ved samme Lejlighed var det rimeligvis, at Præbendet Roager, som 1530 havde været Nr. 10 blandt de residerende Kannikers Præbender, tilfaldt Sognepræsten. Indtægten af det var de 4 Ørt. Byg, som ere nævnte ovenfor under Nr. 2. De ydedes af en Gård i Kirkeby i Roager Sogn. Herligheden af denne Gård havde dog Kapitlet forbeholdt

---

[1]) Rimeligvis går Ønsket ud på, at Kongen vilde tilstå Halvdelen af Kongetienden som Bidrag til at holde en „Kapellan" i Jandrup. — [2]) Th. Jørgensen Kopibog, S. 222 fl.

sig, som der siges i Opgivelsen fra 1649 under Nr. 3, hvilket også stadfæstes ved Kapitlets Jordebog af 1669.

1649 opgives Æmbedets Indtægter således:

1. Af Jandrup Sogn 35 Ørt. Rug og Byg; for Kvægtienden 2 Rdl.

2. Af Byen til Mikkelsdag 20 Dr. 1 Mk.

3. Af Peder Klementsen i Kirkeby 4 Ørt. Byg; Herligheden tages til Kapitlet.

4. Af Slottet 2 Læs Hø.

5. En Eng på Holmen (Holmene) på 5 el. 6 Læs Hø.

6. En Kålhave på „Holmen“ (S. Hans Holm), 3 sl. Dr.

7. Af Lustrup Tiende får Klosteret Halvparten, og skiftes i Kjærven. — Af (Tienden af) Tved, Tange og Ribermark tager Kirken Halvdelen. Tilsammen i Korn Præstens Part: 15 Tdr. Byg, 14 Tdr. Rug.

8. Af Borgmestrenes Jord på Ladegårdsmark (Tiende): 12 Skp. Rug og 12 Skp. Byg.

9. 3 Höjtids-Offerdage med andet Småoffer omtr. 200 sl. Dr.

Sognepræsten tilföjer: For Kaldets Ringheds Skyld have mine sal. Formænd undertiden været benådet med et Kanonikat og gejstligt Gods.[1]) — — Sognepræsterne i dette Tidsrum vare:

M. Jens Kristensen . . .	1536—47.
Hr. Villum Pedersen . . .	1547—65.
Hr. Ib Sörensen.	1565—80.
M. Lavr. Ægidiussen . .	1580—96.
M. Niels Sörensen Glud. .	1596—1623.
M. Hans Olufsen	1623—36.
M. Lavge Åndersen Vedel .	1636—48.
M. David Lavridsen Foss .	1648—59.
M. Jørgen Lavridsen Fog .	1659—

7. Kapellanen ved S. Kathrine Kirke havde ifølge Opgivelserne fra 1555 følgende Indtægter:

1. Fri Bolig, som er Kapitlets (rettet til: Byens) i Hundegade.

[1]) Stiftsark. 31, 1.

2. Af Byen 50 Dr.

3. Kong. Maj. har samtykt ham Hr. Hans Fynbos Vikarie, indtil han retter sig. Ønskes, at Kongen vil bebreve Kapellanen samme Vikarie efter Hr. H. Fynbos Død. Dets Indtægt er 12 Ørt. Korn, 2 Svin, 1 Dr.

4. Af Frands Madsens Toft 1 Dr. [1])

Det var i et Byen tilhørende Hus i Hundegade, at Kapellanen på den Tid bode. 1571 omtales i Tingbogen et Syn over det. 1580 brændte det rimeligvis og blev ikke opbygt påny; thi 1585 fik Kapellanen Huslejehjælp (6 Dr.) af Byen. Senere fik han dog en ny Residens. M. Jakob Janderup havde næmlig ejet og bebot 2 Huse i Bispegade, som Byen efter hans Død kjøbte af Arvingerne ved Skjøde af 8de Marts 1604 [2]) og bestemte til Bolig for Kapellanen ved S. Kathrine Kirke, hvortil de også tjente, sålænge der var en Kapellan ved Kirken. — Det under Nr. 3 omtalte Vikarie, det såkaldte „Peder og Povls", fik Kapellanen på samme Tid og Måde, som hans Kollega ved Domkirken fik Evangelisten Johannes's Vikarie, først midlertidig, derpå 1556 for bestandigt (se S. 540 fl.) — 1649 angives Æmbedets Indtægter således:

1. Årlig Skyld og Landgilde af et Vikarie: 4 Ørt. Rug, 7 Ørt. Byg, 2 Svin, Gjæsteri 6 Ørt. — En Toft ved Byen, som kunde give kvit og frit i gode År 10 Tdr. Byg.

2. Af Byen 50 Dr.

3. Kyndelmisse-Offer omtr. 40 sl. Dr. (se S. 539).

4. Af Byens Holmeskifte (et Holmeskifte, overladt af Byen) 4 Dr.

5. Af Slottet 2 Læs Hø.

6. Af Sem Sogn [3]) og Præstegården 22 Td., halvt Rug, halvt Byg. Offer 12 Dr., Smörbør $1^1/_2$ Fjerd.

7. En fri Residens i Bispegårdsgade og Østermadeskifte dertil.

---

[1]) Denne Toft, østenfor Saltgade, hørte egentlig til det under Nr. 3 anførte Vikarie og er i Kapitlets Jordebog anført blandt dets Tilliggende. — [2]) Rådh. Sk. — [3]) S. 334 fl.

Kapellanerne i dette Tidsrum vare:

Hr. Oluf Fynbo	? ?
Hr. Axel Knudsen. . . .	? —1557.
Hr. H. Sørensen	1557—65.
Hr. Niels Gregersen . . .	1567—79.
M. Jakob Jensen Jandrup.	1579—1603.
Hr. Iver Kristensen Holm.	1603—35.
Hr. Johannes Tavsan . .	1635—55.
Hr. Torkild Andersen . .	1655—

Kap. 6. Tillæg om kirkelige Sager.

1. Kirken holdtes i det Hele taget i stor Ære her i Byen i denne Periode. Ped. Palladius omtaler det som en god og efterlignelsesværdig Foranstaltning i Ribe, at Svinglerne foran Portene sloges til under Gudstjenesten på Sön- og Helligdage, så at Ingen i den Tid uden særlig Tilladelse kunde komme ind i Byen.[1]) Endnu 1666 bestemtes, at Ingen om Söndagen måtte komme ind i Byen med Hø, Korn eller Ilding, og at om Fredagen Portene skulde holdes lukkede, indtil Gudstjenesten var endt. — At på den anden Side Ting kunde foregå i Kirken, som vi vilde anse for mere eller mindre upassende, er omtalt ved Domkirken. På de i ældre Tid ikke sjeldne Slagsmål i Kirkerne mellem Kvinderne om de fornemste Pladser i Stolene findes intet Exempel her fra Byen. Derimod have vi set, at Biskop Hans Tavsen blev truet i selve Kirken af en Adelsmand. — Forøvrigt var Forholdet mellem Menigheden og dens Præster, som det synes, i Almindelighed godt, og vi have set flere Exempler på, hvorledes den første kom de sidste til Hjælp i deres Trang.

2. Forbön for Syge fra Prædikestolen var, som bekjendt, tidligere almindelig. I Slutningen af Perioden synes sådanne Bönner at have kunnet vedvare daglig i lang Tid, og de Syge, for hvem der således bades, ansås

---

[1]) Visitatsbog, S. 33 (Gr.)

for fortrinsvis berettigede til Understøttelse af Gildens Penge. 1664 omtales en Afsindig, om hvem der ofte var gjort Forbön i Kirken, „at Gud vilde hjælpe ham til hans forrige Fornuft“.

Man brugte også Prædikestolen og Truslen med Kirkens Band til at opdage Forbrydelser. Den 11te Marts 1613 tales der således i Tingbogen om Lysning fra Prædikestolen efter stjålet Gods. Den 31te Januar 1621 tales der ligeledes om bortkomne Sager, som vare efterlyste både til Tinge og i Kirken. I Trolddomssagen mod Maren Splids anbefaler Byens Præsteskab, at der må bedes i Kirken dels om Dirik Skrædders Helbredelse dels om, at Sagen måtte blive åbenbaret, og hvis der var øvet Trolddom, de Skyldige da måtte blive røbede.[1]) Den 5te Marts 1621 truer en Mand på Tinget en anden med, at han vil lade gå Kirkens Band over Gjerningsmanden til, at et af hans Svin var blevet slået fordærvet; den 31te Maj samme År truer En endogså med, at han vil lade sin formentlige Tyv bandlyse af Prædikestolen ved hans Navn.[2]) — Et Tilfælde her i Stiftet, i hvilket selve Regjeringen påbyder en sådan Fremgangsmåde, haves i et Kongebrev af 31te Avgust 1585 til Peder Gyldenstjerne til Timgård, på hvis Andragende Kongen befaler, at Provsten i Hammerum Herred skal lade vedkommende Sognepræst lyse Band 3 Söndage i Træk over dem, som havde borttaget nogle Skjelstene i Karup Enge; hvis de Skyldige da ikke meldte sig, skulde der den fjerde Söndag „gives og gå“ Band for den kristne Menighed for de Skyldige.[3]) — Senere forandrede Regjeringen dog sin Mening om dette Forhold. I Kristian den 4des Forordn. af 1639, § 21, og i hans store Reces af 1646 (1, 2, 21), bestemmes det, at der ikke måtte lyses til Band eller Band udsiges over en ukjendt Forbryder; derimod kunde Præsten nok gjöre Bön fra Prædikestolen om, at den ukjendte Misgjerningsmand måtte blive opdaget og straffet, for at han således kunde komme til Syndsbekjendelse og Omvendelse.

---

[1]) Se S. 349. — [2]) Tingbøgerne. — [3]) Stiftsark.

1623 den 10de Juni tilbyder på Tinget en Mand, hvem Magnus Grave beskyldte for at have solgt ham 6 formentlig stjålne Øxne, at han vil give sig under den hellige Kirkes Bön og Band, „at den ganske Menighed måtte gjöre Bön, at Gud skulde straffe ham, hvis han havde solgt ham de omtalte Øxne". Under hvilken Form dette kunde ske, siges ikke. Måske henhører det under det Misbrug, som forbydes i den ovennævnte Forordn. II, 16 (Reces af 1646, I, 1, 14), at Nogen „som dog endnu af Nogle uforstandigen begjæres", måtte bruge Nadverens Sakramente til „verdslige Sagers Vidnesbyrd eller Undskyldnings Bekræftelse".[1])

Endvidere brugtes Prædikestolen i den störste Del af denne Periode til en Mængde Bekjendtgjörelser, tildels i temmelig private Anliggender, om end efter Øvrighedens Befaling. Et sådant Tilfælde er omtalt S. 241. 1619 lader Magistraten lyse fra Prædikestolen efter en Mands Gods, for at gjöre Udlæg i det. Også heri gjör Recessen af 1646 en Indskrænkning, idet den (I, 2, 22) bestemmer, at det for Fremtiden ikke skal være tilladt at lyse fra Prædikestolen for ubetydelige og Stedet uvedkommende Ting, men kun for sådanne Ting, som „udkræver den kristne Kirkes Bön".

Regjeringen påbød ofte Afholdelsen af Bededage, som gjerne skulde holdes 3 Dage i Træk. Der er bevaret Opfordringer fra Biskop Monrad til begge Menighederne her i Byen om at deltage i Afholdelsen af sådanne Bededage, som skulde holdes i hele Riget fra den 7de til den 9de Juni 1648. Alle og Enhver opfordres til at møde ædrue og betimeligt i Kirken og blive i den, indtil Gudstjenesten er tilende. Under denne må intet Arbejde foretages. Hvis Nogen forud på samme Dag vil besøge Froprædiken, ville de derved „vise Gud den Ære og selv til Salighed des mere befordres", eftersom de der ville blive opfordrede til Bön, Bod og Bedring. Biskoppen tvivler ikke om, at den verdslige Øvrighed

---

[1]) Et Exempel på denne Brug fra År 1584 ses i „Nye Da. Mag." VI, S. 171.

især på disse Dage vil forhindre alt Syndevæsen, for at Gud ikke skal fortørnes mere, end han formildes og bevæges til at skåne Folket. Såvel Borgerne i Byen som Bønderne i de til den hørende Landsogne opfordres til at sende deres Börn og unge Tyende hen i Kirkerne Kl. 12 den ene af de 3 Dage, nemlig Domsognets Menighed den første Dag, og S. Kathrine Menighed den anden Dag, for at Biskoppen kunde overhøre dem i deres Börnelærdom „og så Eftermiddagen nogenledes til Gudsfrygt og fornøden Undervisning med de Unge anlægges".[1])

3. Den 13de Februar 1582 døde en vis Albert Pedersen Munch her i Byen på Grund af, at han den foregående Aften havde drukket altfor meget Brændevin. Der blev da rejst det Spörgsmål, om den Afdøde skulde betragtes som Selvmorder og altså udelukkes fra en kristelig Begravelse. Biskoppen (?) bestemte sig dog for den mildere Fortolkning og gav den 23de Febr. Tilladelse til, at han måtte blive begravet på Kirkegården.[2])

Kap. 7. Byens Störrelse, Gader og verdslige Bygninger.

1. Byens Störrelse vedblev i denne Periode at være omtrent den samme som i den foregående. Bebyggelsen af den såkaldte S. Hans Holm Syd for Byens Grave, altså det Terræn, som nu for en væsentlig Del optages af Byens Kirkegård, faldt efterhånden ganske bort; men da den aldrig havde været stærk, var Forandringen ikke stor. Ligeledes forsvandt temmelig hurtigt alle Beboelsessteder fra Forstaden udenfor Nørreport, hvor der dog tidligere havde været nogle sådanne, så at denne Del af Byen nu udelukkende kom til at bestå af Stalde (Øxenstalde). En Del Færdingstier (også med et forvansket Navn kaldte „Fjerdingsteder"), som forbandt parallelt-løbende Gader med hinanden eller førte fra Gaderne ned til Åen, bleve efterhånden aflagte; men de havde da,

---

[1]) Jy. Saml. VII, S. 153 fl. — [2]) Heg. Alm. — Også Resen har i sit „Atlas" en Beretning om denne Begivenhed.

såvidt man kan se, på Grund af deres Smalhed aldrig været bebyggede.

3. Strax nordenfor Byen flyder den såkaldte Tved- eller Kalslund-Å, over hvilken Vejen dengang førte på det Sted, som kaldtes Langvedel på Grund af Længden af det Vadested, som oprindelig fandtes her. Allerede i det 14de Århundrede nævnes dog en Bro over Aen,[1]) muligvis dog kun en Gangbro. Med en sådan (den såkaldte „Gravsogns Spang") havde man idetmindste længe ladet sig nöje, da der 1573 byggedes en ordentlig Bro for Kjørende.[2]) Denne Bro kaldtes i Almindelighed „Nybro", en enkelt Gang „den lange Bro ved Gravsogns Spang" eller endogså „Broen over Gravsogns Spang". Den ombyggedes 1601, 1633 og 1646. På begge Sider af Broen var der Dæmninger, navnlig på den udvendige Side; 1647 anvendtes der ikke så Lidet på deres Forhöjelse, idet der påkjørtes 4000 Læs Sand. Alligevel var Vejen ingenlunde sikret mod Oversvømmelser, hvorfor der samtidig sattes 4 Pæle „til at kjøre efter, når Vandet går over Dammen", således som de endnu bruges på Landevejene her ved Byen, såvidt de ere udsatte for Oversvømmelse. -- Ofte kunde Vejen slet ikke befærdes ved Stormfloder, hvoraf der og kom det Ordsprog: Tålsvognen (det vil vel sige: Tålmodighed hos de Kjørende) brast aldrig uden engang i Langvedel for Ribe.[3])

3. Når man var kommen nordenfra over Åen, kom man til det Sted, hvor tidligere den hellige Gravs Kirke med dens lille Sogn havde ligget. Om dettes Afbrydelse se S. 45 fll. — Her lå, rimeligvis mod Øst, „Papagöjebjerg i Gravsogn", som vel må have fået sit Navn deraf, at der engang er bleven holdt Fugleskydninger der. — 1583 foregik Borgervæbningens Skydeøvelser der.

Omtrent lige for Broen over Langvedel lå de såkaldte „Riber Tofte", også blot kaldet „Toften", hvor Byens store Markeder for en Del afholdtes, og som da vare fulde af Mennesker og Boder, navnlig Ølboder, og ofte

---

[1]) Se 1ste Del, S. 506. — [2]) Hegelund siger ved 14de Juli 1601 udtrykkeligt, at denne Bro først var bygget 1573. — [3]) Peder Syv: „Ordsprog" II, S. 259.

Skuepladsen for Overfald, Sår og Drab. Det var rimeligvis en Del af Gravsogn, som var bleven udlagt til dette Brug. efter at det i sin Helhed var kommen i Byens Besiddelse. Pladsen var rundtom omgivet af Stalde.

Forstaden bestod overhovedet i denne Tid udelukkende af Stalde; kun ved S. Peders Kirke nævnes endnu 1557 et Par Beboelsessteder. Staldene, som havdes for Øxenhandelens Skyld, vare meget talrige og dannede foruden Saltegade flere andre Gader på begge Sider af denne, som nu ere nedlagte. — Ved Indkjørselen i Saltegade traf man på „Hånden", Symbolet på Byens Politimyndighed. Det var en Jærnhånd, som var anbragt på et Stykke Tømmer, over hvilket der sad 2 Kroner, ligeledes af Jærn. Denne Hånd betragtedes som Byens Grændse, udenfor hvilken Intet måtte kjøbes af Bonden.[1]) Den omtales flere Gange. I Terpagers Tid var den flyttet længere ind og anbragt på selve Nørreport;[2]) når han siger, at den skulde betyde, at den, som kjøbte Noget udenfor Porten, skulde miste Hånden, er dette naturligvis kun et Sagn. På Rådhuset gjemmes en forrustet Jærnhånd, som skal være denne gamle Hånd, hvilket også kan være rimeligt, skjönt den er temmelig lille.

4. Den gamle S. Peders Kirke vedblev at stå hele denne Periode igjennem. 1556 og senere finde vi den brugt som Byens Materialhus, navnlig til Tømmeroplag; dog er den vestre Ende samtidig bortlejet til Bagge Jensen for 4 Dr. årlig. Kirken var dengang tækket med Strå, og Vinduerne have få År efter været uden Ruder; thi 1562 sættes der Tag i dem. 1585 er atter den ene Ende udlejet til Høoplag; men 1595 fik Kirken en betydelig Istandsættelse, hvorved den vistnok også fik Stentag, og da Domkirkens gamle Altertavle og Prædikestol 1597 flyttedes derud, har man rimeligvis tænkt på lejlighedsvis at benytte den til Gudstjeneste. Dette vides dog

---

[1]) Se de udvidede Bursprog, § 38 („Ny da. Mag., II, S. 269). — [2]) R. C., S. 48.

ikke at være sket för 1639, da den indrettedes til Gudstjeneste for Garnisonen (se S. 348). 1638 omtales en Reparation på Kirkens Spir, som ellers ikke nævnes. — Kirkegården benyttedes længe til Fattiges Begravelse, ikke blot under Pesten 1565 (se S. 106), men også ellers, som 1580[3]) og 1602 (af En, som var død i Dårekisten); 1612 begraves en Morder der. — Dette stemte med et kongeligt Mandat af 1546 om Indrettelsen af Kirkegårde for fattige Lig udenfor Kjøbstæderne.[4]) Stor Hævd holdtes der ikke over sådanne Kirkegårde. 1567 nedbrød man Kirkegårdsmuren, og 1585 var Pladsen udlejet til Bleggård.

Vestenfor S. Peders Kirkegård nævnes i Slutningen af det 16de Århundrede „Skibsbyggerpladsen".

5. Sydvestligst i Forstaden lå indtil Reformationen Nonneklosteret og S. Nikolaj Kirke. Om det førstes Omdannelse til en kongelig Ladegård er talt S. 478; den sidste forsvandt vistnok snart efter 1536. Ved Planeringsarbejderne for Jærnbanestationen udgravedes østenfor Stationens Hovedbygning, søndenfor Tangevejen, den gamle Kirkegård, hvor der fandtes en Mængde Menneskeben. Den afsluttedes mod Øst af en Mur af omtrent $1^1/_2$ Alens Tykkelse, som gik i Syd og Nord og syntes at have kunnet være Kirkens vestlige Endemur. Tæt op til denne fandtes en af Teglsten sat Grav med særskilt Rum for Ligets Hoved. Murens Længde kan ikke angives, da den sydlige Del af den ikke blev udgravet. — I Foråret 1878 udgravedes omtr. 60 Alen nordenfor Vejrmøllen en Brønd, sat af meget store brændte Brøndsten, tilligemed Spor af en Bygning, hvilket synes at vise, at Ladegården engang har ligget her, altså noget længere ude, end selve Klosteret tidligere havde ligget. Herpå tyder også den Plads, som er givet den på Grundtegningen i Resens Atlas.

Den Gade, som førte fra Ydermøllebroen ud til Ladegården, og som tidligere havde heddet S. Nikolaj

---

[1]) „Jy. Saml.", III, S. 139. — [2]) Rördam: Hist. Kildeskr., I, S. 641.

Gade, fik i Begyndelsen af det 17de Århundrede Navnet Ålegade. Navnet kom deraf, at ved Markederne „Ålemændene“, som på Vogne tilførte røgede Ål, holdt udenfor den nævnte Bro, som man ser af et Tingsvidne fra 1592. Midt i Århundredet skiftede Gaden atter Navn og kaldtes Ladegårdsgade, medens Navnet Ålegade overførtes til den tidligere Pajpytgade, som udgår fra samme Bro og førte ud til Riber Tofte.[1]) Nu kaldes Gaderne henholdsvis Tangegade og Tvedgade.

6, Vi begive os nu over Ydermøllebroen ind i den egentlige By. — Ydermøllen (det vil sige, kun selve Møllehuset) var endnu en kongelig Fæsteejendom. Den årlige Afgift var efter Fæstebreve af 1596 og 1606 17 Dr.[2]) Den 4de Septbr. 1609 udgik der Brev til Lensmanden om at lade Møllen, som var meget forfalden, istandsætte. Fæstet gik længe i Arv i Lambert Ibsens Familie, som havde fået det 1548 efter den første Anlægger af Møllen, Kristen Kræmer (se 1ste Del, S. 472), først til Lamb. Ibsens Enke, Lisbeth Lamberts, derpå til hans Sön Hans Lambertsen, Sönnesön Lambert Hansen og endelig til dennes Broder Villum Hansen, som 1647 måtte afstå det for Gjæld til Ib Friis.

Vi komme derpå gjennem den gamle Nørreport. Om den store Ombygning eller Reparation på denne 1571 er talt S. 118 fl. Stentag har den rimeligvis fået 1594, da der atter anvendtes en Del Arbejde på den.

Midtmøllen. Kong Hans havde givet Svend Neb og hans Arvinger Tilladelse til at anlægge og bruge denne Mølle. De måtte dog svare en årlig Afgift, som i Lensregnskaberne regelmæssigt opføres med $32^1/_2$ Mk. l. eller 16 Dr. 1 Mk. d. — Svend Nebs nærmeste Efterkommere kjendes ikke med Bestemthed; men 1570 solgte Rådmand Ebbe Ibsen „efter Kong Hanses Fundatses Lydelse“ 2 Parter i den til Ærkedegnen, M. Jens

---

[1]) Således må Prof. Thorups Fremstilling i Indb.-Skr. for 1839 rettes i et enkelt Punkt. 1647 og 1656 nævnes Grunde, liggende imellem Ladegårdsgade og Ålegade („strækkende sig ned til Ålegade“). — [2]) I Lensregnskaberne fra det 16de Århundrede har jeg ingen Indtægt af denne Mølle fundet anført.

Viborg,[1]) og 3 År senere overdroge Rådmand Oluf Stabys Arvinger, hvoriblandt Else Ofufsdatter, gift med Peder Lambertsen i Ribe, Hans Olufsen (senere Borgmester) i Horsens og Anne Olufsdatter, gift med Borgmester Anders Madsen sammesteds[2]), ligeledes „efter Kong Hanses Brevs Lydelse“ den øvrige Trediedel til Peder Lavridsen Møller.[3]) Lensmanden mente dog, at man ved disse Skjøder var gået Kongens Ret for nær, og at navnlig „Nebs Mølle var Kongen frakommen længere, end Svend Nebs Arvinger burde at have og lade bruge den med Rette.“ Hvad Dom der fældedes i disse Sager, vides ikke; men, såvidt man kan se, blev efter denne Tid vel Møllen betragtet som privat Ejendom; men Mølle-strömmen måtte fæstes af Kongen. — Møllen vedblev også senere at ejes af Flere i Forening, blandt hvilke kan nævnes Familien Baggesen og Magnus Grave.

Kongens Mølle (også kaldet Slotsmøllen, Overmøllen eller Byens Mølle), som lå ved den nuværende Sluse mellem Mellemdammen og Storegade, bortforpagtedes for bestemt Tid (årevis?). 1537 var den således efter Lensregnskabet bortforpagtet for 3 Mk. d. om Ugen; da den havde stået stille i 14 Dage, blev Indtægten for et År 150 Mk. Både 1562—63 og 1581—82 var den derimod fulde 52 Dr. — Møllehuset lå på Mellemdammens Sydside. Møllen tog naturligvis meget ofte Skade af Höjvande og måtte da istandsættes på Kongens Regning, efterat Lensmanden havde ladet Mænd, udnævnte på Tinget, tage Syn over Skaden. Den 18de Januar 1696 blev den endelig således ruineret, at man besluttede ikke at opbygge den igjen.

Selve Møllehusene ved disse 3 Møller regnedes at ligge udenfor Byen, på Slottets Grund, og de Møllere, som dreve dem, og som altid vare forskillige fra Ejerne, vare som sådanne frie for at skatte til Byen. Dog måtte de ligesom Andre, der ikke vare Borgere, 1596 bidrage til den påbudne Frøkenskat (Skat til Udstyrelse af en

---

[1]) Tingbog. — [2]) Tingbog. — [3]) Denne må således allerede 1575 have været Borgmester (smlg. Fabricius: „Horsens“, S. 192).

kongelig Prindsesse). 1665 påstod rigtignok Magistraten ligeoverfor Amtsskriveren, at Ydremøllen og Midtmøllen hørte under Byens Taxt, og at deres Beboere derfor skulde skatte til Byen; men denne Anskuelse har nok ikke sejret; thi endnu 1728 erklærer en Beboer af Midtmøllen, at han som boende udenfor Byen ikke kan drive borgerlig Næring og derfor heller ikke kan svare Skat i Byen.

På Broen ved Kongens Mølle plejede Byen ved höje Vandfloder at lade kjöre store Sten, for at den ikke skulde blive bortskyllet at Vandet.

7. Torvet. Hvorledes dette udvidedes i det 16de Århundrede, dels ved Kjøb af Grund fra Domkirken, dels ved Erhvervelsen af det nordligste Hus på Stenbogadens østlige Side, er fortalt i 1ste Del, S. 519. Sammesteds er fortalt om „Skrangen“, en Slagterbod, som 5 År efter Branden 1580 blev opført foran det vestlige Hjörnested i Stenbogade, ud imod Torvet. Derimod omtales der för denne Tid en „Skrange“ ved Skibbroen, og nogen anden har der vel ikke dengang været. Den tjente som Slagterhus og måske tillige som Slagterbod. 1570 bortfæstes den til 5 Mænd for 8 Dr. årlig; blandt Betingelserne er, at Ingen må slagte til Salg uden i Skrangen; hvem der handler herimod, skal bøde 8 Sk., halvt til de 5 Mænd, halvt til Byen. — I Efteråret 1575 vidnede 3 Slagtere på Tinget, at de siden Pindsedag hverken havde slagtet „Øxen eller Stude“ i Skrangen, „Byen tilgode“, da Kongen havde forbudt Bønderne at sælge Græsøxne. — Næste Forår lader Borgmester Sören Jakobsen tage et Tingsvidne af 24 Mænd om den samme Sag, at der, siden Kongens Forbud udkom, hverken havde været nogen Bonde med Slagteøxen på Torvet, eller var bleven slagtet i Skrangen.

Den nye Skrange på Torvet var derimod vistnok ikke noget Slagterhus, men kun Slagterbod. Det viste sig dog, at Slagterne ikke havde Brug for hele Pladsen. 1589 havde Byen således Indtægt af en Smörmand og en „Glasmand“, som havde Udsalg der for kortere Tid, den Sidste under Fruedags-Markedet. 1590 var Halv-

delen af Bygningen udlejet til Byens Slagtere, den anden Halvdel som Krambod. Noget Lignende findes også senere. — 1592 fæste 6 Slagtere Skrangen (eller Halvdelen af den) for 4 Dr. 2 af dem kavere for de andre; disse skulle, når de slagte, strax udgive deres Skangleje, som var $^1/_2$ Sk. for et Lam, 1 Sk. for et Svin, 2 Sk. for et „Nød"; hvis de ikke gjöre dette, skulle de 2 førstnævnte have Ret til at tage en Lammefjerding af hver. — 1613 fæste 2 Slagtere Skrangen for 2 Dr.; hvis de modtage nogen Fremmed (Udenbys) i den, skulle de give 1 Dr. i Bøde; men hvis Nogen slagter og sælger sin „Mad", uden at føre den i Skrangen, kunne de enten tiltale ham til Tinge for Skrangleje eller pante ham for den. — 1645 indrettedes Skrangen til Vagtstue; men 1656 findes den igjen udlejet i 2 Parter.

Foruden Skrangen fandtes der på Torvet andre Boder, som udlejedes. 1543 fandtes idetmindste 4 sådanne. 1601 og 1620 nævnes en Brødskrange som udlejet til en eller flere Bagere.

Desuden var Pladsen på Torvet optagen af en Brønd, som kaldtes Kagkilde, fordi Kagen stod i Nærheden af den. Denne Kag var en ret anselig Ting. 1594 anvendtes således til dens Istandsættelse 7 Egefjæle, og en Snedker arbejdede på den i 7 Dage, 2 Tømmermænd henholdsvis i 5 og 8 Dage, i hvilken Tid der da har måttet kunne udrettes en Del. — På Kagen hang de to ved en Lænke forenede Stene, som berygtede Personer måtte bære om Halsen ud af Byen, når de forvistes denne, hvilket kaldtes „at bære Sten af Byen". 1595 anskaffedes der en ny Lænke til dem. — På Torvet stod fremdeles Gabestokken eller Gabestokkene. 1559 omtales kun 1, men som havde 2 Halsjærn. 1598 nævnes derimod den østerste Gabestok ved Grönnegades Ende; da må der altså idetmindste have været 2. 1590 blev der også opsat en i Saltegade; — 1639 måtte der endnu i Anledning af den Indkvartering, som Byen havde fået, skaffes Plads på Torvet til sådanne Prydelser som en Galge og en Hest. Galgen var i al Simpelhed, en „Opstander" på 10 Alen og en „Udlægger". Hesten bestod

af to 6-Alens Egefjæle, en 6-Alens Stang til Hals og 3 Trær til Ben. Samtidig nedsattes en 9-Alens Pæl, som måske skulde tjene til Kag for Soldaterne.

Man havde i Slutningen af det 16de Århundrede Sands for Torvets Forskjönnelse ved passende Bygninger. 1589 kjøbte Didrik Jensen Bager af Byen en Strimmel Jord foran hans Huses Gavl på det vestlige Hjörne af Grönnegade og Torvet („Bøddelgade"). Foruden at betale 25 Dr. måtte Kjøberen forpligte sig til at optøre en ny „vælsk, udskåren" Gavl ud til Torvet og anstryge den grönt.

8. På det østlige Hjörne af Torvet og Stenbogade rejste sig mellem 1580 og 1590 den anselige, endnu velbevarede Gård, som har Navn af Porsborg. För 1580 indtoges dens Grund, som indtil 1876 strakte sig langs Stenbogade indtil „Per Dovns Slippe" af 4 Ejendomme, af hvilke den nordligste var et Stenhus, som ejedes og bebodes af den bekjendte Hans Kristensen Bartskjær; den sydligste var også en gammel, anseligere Bygning, som havde Navn af Pedersborg, rimeligvis efter den Peder Døøn (eller Doon), efter hvem den tilstødende Slippe har sit Navn. Da Ribe Diskontobank 1877 opførte sin nye Bygning i Stenbogade på den sydligste Del af ~~Porsborgs~~ forhenværende Grund, fandtes virkelig Spor af en gammel, solid Bygning og en fuldbevaret Kjelder, som påny kunde tages i Brug. — Efter Ildebranden 1580 kjøbte den rige Rådmand Peder Baggesen de ovennævnte 4 Grunde og opførte den nu stående Bygning, hvis Hovedflöj kom til at vende ud imod Torvet, eftersom Peder Tornums Hus, som tidligere havde ligget derimellem, var blevet kjøbt til Udvidelse af Torvet (se S. 573); en kortere Flöj af Hovedbygningen vender ud imod Stenbogade. I det indvendige Hjörne af de 2 Flöje står et rundt Tårn, i hvilket en Vindeltrappe fører op til de øvre Dele af Bygningen Denne, som er i 2 Stokværk, er meget solidt bygget, hvilket da også har vist sig ved den udmærkede Måde, hvorpå den har holdt sig under temmelig vexlende Skjæbner. Hovedflöjen har en Længde af $29^1/_4$ Alen, Sideflöjen af 8 Alen. Den førstes Dybde er

$15^1/_3$ Alen, anvendt til en Række rummelige Værelser ud imod Torvet og en bagved dem løbende Gang ind imod Gården. Stokværkenes Höjde nu (under Gipsen) er 4 Al. 21 T. Kjælderen, som strækker sig under hele Bygningen, er forsynet med Tøndehvælvinger, som dels hvile på Ydermurene, dels på en Række Midtpiller.

Udentvivl har det været Peder Baggesens Hensigt selv at bebo denne anselige Bolig; men hans Død i Foråret 1591 har rimeligvis forhindret ham i dette Forsæt. Ved Skatteligningen, som foretoges i Slutningen af samme År, nævnes Huset for første Gang som „M. Mads Porses Stenhus“, og efter ham har Stedet senere fået sit Navn. Om ham, som var Peder Baggesens Svigersön, se S. 239—47. Hans Svigermoder, som 1591 endnu bode i sin afdøde Mands ældre Hus på Storegade, bode dog senere en Tid med sin anden Mand, Rådmand Bertel Struch, i Porsborg; men efter hendes Død måtte Bert. Struch römme Gården, og Mads Pors flyttede ind i den. — Det gik snart stærkt tilbage for denne Sidste, hvortil der vel sigtes i det Rim, som Terpager anfører (R. C., S. 545):

Porsborg hin røde
Lagde Per Baggesens Guld øde;[2])

thi Peder Baggesen døde selv som en rig Mand. — Ved Mads Pors's Død synes Ejendommen at være bleven delt således, at Enken, Anne Pedersdatter, fik til Beboelse et „stort Hus“ inde i Gården (se S. 246), medens Börnene fik de øvrige Bygninger. — Efter Enkens Død synes hele Gården at have stået temmelig ubenyttet og blev efter 1639 anvendt til Indkvartering af Garnisonens Officierer. 1639 lå der således en Löjtnant, der huserede skrækkeligt i den, som man ser af et Syn, som Byens Sagefaldsfoged (el. Delefoged) den 5te Novbr. lod tage over den. 1642 var en Kaptain-Löjtnant indkvarteret der, og

---

[1]) I en gammel Optegnelse lyder Verset lidt anderledes:
Porsborg den røde
Lægger de Stage-Piger øde.
og siges, at det var Peder Baggesens Enke, Dorethe Sörensdatter (Stage), som efter sin Mands Død byggede Gården færdig.

Byen betalte en Kvinde for at opvarte ham. — Imidlertid bleve Arvingerne kjede af denne Ejendom. Den 24de Febr. 1641 lod Hr. Peder Pors i Vilslev den vurdere, hvortil han havde indkaldt sine Medarvinger, næmlig Hr. Hans Nielsen i Gram og hans 4 Börn. „Porsborg Stenhus“ tilligemed „det øde Huses Byggested“, den „gamle, ruinerede Stense“ (Pedersborg), „det store Hus midt i Gården“ Gårdsrummet både ovenfor og nedenfor Annes store Hus (= det store Hus midt i Gården), og endelig Porthus og 2 Boder ud til Sortebrödregade vurderes til 2000 Rdl. (Grunden strakte sig altså helt bag ud til Sortebrödregade). — Arvingerne kunde dog ikke blive enige om, hvem af dem der skulde overtage Gården, og den forfaldt endnu mere, indtil 1651 Lambert Baggesen, en Sönnesön af Bygherren, kjøbte den og forbedrede den ved samme År at opføre en Bindingsværksbygning på 2 Stokværk ud imod Stenbogade på den hidtil øde liggende Del af Grunden. Efter hans Død blev Gården vurderet den 10de April 1660 til 2000 sl. Dr.

9. Om det nuværende Rådhus på Stenbogades sydvestlige Hjörne er talt i 1ste Del (S. 521 fl.), også for denne Periodes Vedkommende. — Sammesteds (S. 523) er fortalt, hvorledes Sortebrödregade, som endnu 1565 også kaldes S. Kathrine Gade, og Mads Höjnes Gade, nu Vægtergade, bleve udvidede efter Ildebranden 1580. — Fra den nordligste Del af Sortebrödregade førte en Færdingsti,[1]) som nu er nedlagt, ned til Åen og til en Anstalt, som viser, at man idetmindste i en enkelt Retning dengang sørgede bedre for den offentlige Renlighed end i langt senere Tider. Det var Byens Privet eller „offentlige Magshus“. Det nævnes omtr. 1500 og blev 1582 helt ombygget. Af vedkommende Kæmnerregnskab for dette År og af andre Steder ses, at det var bygget ud over Åen tæt ovenfor Kongens Mølle, så at en Gangbro førte ud til det, at det havde 2 Afdelinger, en for

---

[1]) Altså nordligere end den, som endnu er bevaret. — Også fra Storegade førte der en Færdingsti ned til samme Magshus.

Mænd, og en for Kvinder, og at det ikke har været ganske ubetydeligt, da der 1582 anvendtes 1500 Tagsten til det, Forresten havde Byen omtrent fra 1600 også et „Nørre-Magshus“ ved Skibsbroen.

I Badstugade existerede Badstuen vistnok allerede 1565 ikke mere; thi i Pengemester-Regnskabet for dette År nævnes blandt Byens Jordskyld 2 Mk. af „al Badstujorden“, hvormed kan sammenlignes Peder Palladius's Ytring 1556 (se 1ste Del, S. 265). — Om den forhenværende Mønt på samme Gades Sydside er givet Oplysning S. 281. — Den sydligste Del af Hundegade kaldtes Kobberruegade. At denne strakte sig i Nord og Syd, ses deraf, at der stadig nævnes den østlige og vestligc Side, medens den tidligere forekommende „Kobberrue-Jord“ deltes i Øster- og Vester-Kobberrue (se 1ste Del, S. 531).

Den østligste Del af Sønderportsgade (fra Puggårdsgades Hjörne?) kaldtes endnu Smedegade. Fra den førte ind til Domkirkens Omgang en Gang, som 1587 kaldes „Domkirkens Kirkeslippe“, 1616 „Slippen til Domkirkens Omgang“, men som dog også allerede i det 16de Århundrede forekommer med sit nuværende Navn „Rykind“. Østenfor den, med Indgang fra den, lå Organistens Residens (se S. 536); vestenfor den lå en af Kapitlets gamle Kannikresidenser. Her havde Mag. og Lektor Jens Knudsen Holm i sin Tid bot. Den 26de Juni 1587 blev der taget Syn over den. Inde i Gården lå der en gammel Stens, ligesom vi overhovedet ofte i de gejstlige Residenser fra den katholske Tid finde sådanne gamle Stenbygninger, som lå inde i Gårdene og vistnok oprindelig havde udgjort Hovedbygningerne. Ud til Gaden lå 2 Huse og 2 Boder, som strakte sig helt hen til den daværende Bispeboligs Stald; men alle Bygninger vare i höj Grad forfaldne. Ved Opførelsen af den nuværende Fabrikbygning på samme Sted viste der sig Spor af en gammel, meget solid Bygning, som hvilede på små Hvælvinger ovenpå Pæleværk.

10. Bisperesidensen i Skolegade, som vedblev at være Biskoppernes Bolig til midt i det 18de Århun-

drede, indtog hele den nuværende østlige Side af den nævnte Gade; ud imod Sønderportsgade vendte en Port og Stalden. Boligen var rummelig, men synes lige fra den første Tid af, da Biskopperne efter Reformationen kom til at bo der, at have lidt af Brøstfældighed; thi idelig er der Tale om Reparationer på den. Disse lod Kongen gjerne Lensmanden foretage på sin Bekostning. Særdeles forfalden synes den at have været 1595, da Biskop Hegelund skulde tiltræde den. I sin Visitats-Udskrivelse for Gjørding Herred af d. 8de Avgust samme År beklager han sig over, at han skal flytte fra sin daværende gode Bolig til en anden, som var forfalden, og som han nødtes til at istandsætte på sin egen Bekostning.[1]) Det Sidste slap han dog for; thi d. 11te Decbr. skrev Kongen til Valdemar Parsberg, at M. Peder Hegelund havde berettet, at med Undtagelse af en Stald og 2 Kamre, som Kongen nylig havde ladet bygge,[2]) var hans Residens så bygfældig på Huse og Tage, at man ikke kunde bo i den bekvemmelig og uden Fare. Lensmanden skulde undersøge Lejligheden og indgive Betænkning om, hvorledes Skaden bedst kunde afhjælpes.[3]) — Samme Dag, som dette Kongebrev blev udstedt, lod Biskoppen tage Syn over Residensens Hovedbygning. Den befandtes at bestå i et gammelt, 7 Fags Bindingsværkshus, 2 Loft höjt, med Stråtag og Fjælegavle, aldeles forfaldent.[4])

Den 5te Oktober 1615 findes et nyt Syn optaget over Bygningerne. Der nævnes en Stenstue med Kjælder under, Stegerset, Læsekammeret, som stødte op til Kirkens Omgang, med et lille Kammers over, Dörnsen, som var lille, lav og mørk, det søndre Ladehus og „Baghuset“ (Bagerhuset[5]). — Den 1ste Oktober 1629 udgik der en Skrivelse til Albret Skeel om, at han skulde lade Bisperesidensen nødtørftigen istandsætte, således at Biskoppen selv, som det var forordnet, for Fremtiden kunde

---

[1]) Ny kirkeh. Saml. VI., S. 635. — [2]) Se Kongobrev af 27de Juli 1591 (Jy. Tegn.) — [3]) Jy. Tegn. — [4]) Tingbogen. — [5]) Tingbogen.

overtage Vedligeholdelsen; Pengene til Istandsættelsen skulde Skeel tage af de formuende Kirkers Forråd.[1]) — Pålæget om, at Biskopperne for Fremtiden selv skulde vedligeholde Residensen, overholdtes dog ikke; idetmindste udgik der d. 19de Januar 1639 et Kongebrev til Lensmanden om, at han til Foråret skulde lade bygge og reparere et Hus i Dr. Joh. Borchersens Residens og forfærdige det til „nødvendige Stuer og Værelse".[2]) Af et Syn, optaget d. 12te Februar næstefter, ses, at Talen var om 7 Fag Hus ud til Kirkens Omgang, som skulde nedbrydes og opsættes, hvilket kunde koste 500 sl. Dr.[3]) — Bispesönnen Johan Monrad, som er så fornöjet med Alting, taler om Residensens 2 Gårde og dens Have, som dog ikke kan have været stor. — En Låge førte fra Residensen ind til Domkirkens Omgang, så at Biskoppen kunde komme ind i Kirken, uden at komme på Gaden. Dette kom engang til Nytte i Krigens Tid (se S. 405). — Man har rimeligvis tidligt begyndt på at danne en Samling af Ribe Biskoppers Portrætter, som fandtes i et Værelse i Bispegården indtil 1717, da den flyttedes til Kapitelshuset; nu findes den i selve Domkirken.

Nordenfor Bisperesidensen i Skolegade lå i den tidligere Del af denne Periode Lektorens Residens, om hvilken er talt S. 548 fl.

11. I Bispegade eller, som den i denne Periode endnu bestandig kaldtes, Bispegårdsgade indtog Kapellanboligen til S. Kathrine Kirke siden 1604 den Grund, på hvilken nu Byens Drengeskole står (se S. 563). Det var oprindelig 2 Grunde, som vare slåede sammen; den sydligste af dem var den, hvorpå tidligere det såkaldte „Svendehus" ved den gamle, katholske Bispegård stod.[4]) — Umiddelbart nordenfor Kapellanboligen lå et Hus, som tilhørte Byen og var Fribolig for begge dens Hyrder, indtil Byen 1663 mageskiftede det bort for 2 Våninger i Gravsgade østenfor Hjörnehuset til Bispegade, hvilke

---

[1]) Jy. Tegn. Smlg. S. 549. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Tingbogen. — [4]) Se „Ny kirkeh. Saml. I., S. 76.

2 Våninger nu bleve Hyrdeboliger, senere Skorstensfejerbolig. — Søndenfor Kapellanboligen lå der et enkelt Hus mellem den og den forhenværende katholske Bispegårds Grund. Hvad der kunne være at berette om denne, er fortalt i den historiske Del (S. 74 fl. 230).

På Bispegadens vestlige Side fandtes (og findes endnu) Residensen for Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke. Se S. 538. Også i denne Residens har Hovedbygningen, som det synes, oprindelig været et Stenhus, som lå inde i Gården; thi i en Synsforretning af 1615 omtales et sådant, som dog dengang var øde og forfaldent og ikke nævnes senere. Mest oplysende om den senere Bygnings Beskaffenhed er et Syn, som er afhjemlet den 3die Oktbr. 1639, da Kapitlet i Anledning af en ny Præsts, M. David Foss's, Tiltrædelse havde ladet Residensen istandsætte. Stuehuset, som var af Bindingsværk, afgav en rummelig Bolig; der nævnes 2 Forstuer, Storstue, Dörns, en Stue med Vinduer ud til Abildhaven, „Stenstuen", et Kammer ved denne, et Studerekammer, et lille Kammer, 2 Stegerser og et Spisekammer. På „Loftet" (rimeligvis den lave Overetage, som den Tids Bindingsværkshuse plejede at have), fandtes et Kammers, en Kølle, som hvilede på en Hvælving, et Spisekammeroft og et Kornloft. Værelserne vare, som det synes, alle med Stengulv, tildels panelede og malede. — Af Inventarium fandtes i Dörnset et lukket Sængested, en Slagbænk, 2 Bænkekister med et lille Skab i den ene Ende, et Mælkeskab og en Jærnkakkelovn med Skruer, hvilket alt tyder på stor Simpelhed i Levemåden. Af andet Jnventarium fandtes kun Lidet. Der var en Kakkelovn til i Huset; men den tilhørte M. David Foss; derimod omtales i andre Værelser „Skorstene" (rimeligvis Kaminer). — Nordenfor Porten var der opført 8 nye Fag Hus, som vare indrettede, dels til Bryggers, dels til Gjæfsti for Svin og Gjæs, med særskilt Rum for hver Gås. På denne Bygnings Plads havde tidligere stået 3 Boder (ɔ: Lejevåninger.) — Desuden nævnes Stalden.[1])

[1]) Se Jy. Saml. VI, S. 199 fl.

12. På Puggårdsgades Østside træffe vi i den nordlige Del det gamle „Torneborg“, (Tårnborg), senere kaldet „Blågård“. Angående denne Gårds Historie för Reformationen fortjener foruden det, som er meddelt i 1ste Del, S. 526 fl., at bemærkes, at Dr. Ludvig Pouch i en Indberetning om sine Ejendomme af År 1661 siger, at det Hus, som han bor i, er en Part af en gammel Kardinals- og Nuntii Apostolici-Residens under Pavedömmet, kaldet Blågård, og at den havde været takt med Skifer, som nu var aldeles formulnet af Alderdom og aldeles Intet dude; da han ikke havde Evne til at vedligeholde en sådan Tækning, nødtes han til at lade denne aldeles aftage og et andet Tag pålægge; den havde aldrig hørt Byen eller nogen Borger til, men havde siden Pavedömmet i over 100 År tilhørt hans Hustrus Forfædre.[1]) — Det er i første Del fortalt, at Oluf Munck 1540 fik den overdraget af Kongen som Ejendom,[2]) efterat han allerede i Forvejen havde haft den i Besiddelse.[3]) Efter hans Død tilfaldt Gården Josva v. Qualen, som var gift med hans Datter Magdalene. Det er rimeligvis ham, som byggede Qualholm i Sunds Sogn, som længe var en Herregård. 1579 blev han Ejer af Herningsholm. 1582 og 1585 nævnes en Lavrids Skriver som hans Foged i Ribe. Hans Enke ægtede 1590 den berygtede Sigvard Reinskat, Friherre til Freiburg, som solgte Gården til Biskop Hans Lavgesen.[4]) Fra denne gik den i Arv til A. S. Vedel. Af dennes Arvinger bebode Datteren Anne og hendes Mand, Rådmand Bertel Stunch, Gården; men efter Sidstnævntes Død udkjøbte M. Sören Andersen Vedel sine Medejere. Hvorledes dernæst Gården 1651 gik over til hans Svigersön, Dr. Ludv. Pouch, er fortalt S. 446. — Under Blågård hørte endnu dengang det østlige Hjörnehus mellem Puggårdsgade og Sønderportsgade

---

[1]) Ved en Skriv- eller Tryk-Fejl kaldes i 1ste Del (S. 526) Bygningen „toetages“, istedetfor „treetages“. — [2]) Se 1ste Del, S. 500 og 527. Jy. Saml. V, S. 232 fll., hvor Gården synes at betegnes som „Palsgård i Ribe“. — [3]) 1539 nævnes en „Hr. Knud“, som hans Fogcd i Gården. — Wegener: „A. S. Vedel“, S. 124. — [4]) Jy. Tegn.

og Nabohuset i den sidste Gade; de benævnes Våninger, som stode på Gårdens Grund og udlejedes.

Den øvrige, sydligere Del af Puggårdsgades Østside, som nu for Størstedelen optages af Stiftamtmandsboligen, indtoges på Reformationens Tid af 2 Kannik-Residenser. Den nordligste af dem, som altså stødte op til Blågård, havde Dr. Kr. Bordum til sidste Ihændehaver. Da han havde indberettet, at hans Residens, som allerede i Forvejen havde været forfalden, i sidste Fejdetid var bleven for Størstedelen ruineret, og han derfor havde andraget på, at den måtte sælges, og Pengene sættes på Rente, fordrede Kongen ved Skrivelse af 7de April 1634 Kapitlets Betænkning herom. Denne må have været gunstig og tillige foreslået det Samme for andre Residensers Vedkommende; thi ved en ny Skrivelse af 2den Maj 1635 tillodes det Kapitlet at afhænde nogle forfaldne Residenser og sætte Kjøbesummen på Rente til Fordel for vedkommende Præbenders Ihændehavere.[1]) — Det trak dog nogle År hen med Salget. Den 17de Juli 1639 lod Bordum sin Residens vurdere ved Mænd, udmeldte af Retten. Bygningerne fandtes da så gamle og forfaldne, at Ejendommen kun vurderedes til 300 Dr. Samme Dag lod en anden Kannik, Niels Krag til Agerkrog, som havde den søndenfor liggende Residens, også denne vurdere. Her fandtes kun en „liden, forfalden Bygning;“ den vurderedes dog til 350 Dr.[2]) — Den 23de Marts 1640 skjødede derpå Bordum sin Residens til Hr. Jens Tavsan, Kapellan ved Domkirken, for 300 Dr.; idetmindste var det den Sum, for hvilken Kjøberen gav Sikkerhed i Ejendommen.[3]) — Samtidig må Niels Krag have solgt den anden Residens; thi Året efter nævnes Lavr. Baggesen som Ejer af en Have, som lå på dens forrige Plads.

13. På Vestsiden af Puggårdsgade træffe vi i Gadens sydlige Del det gamle Puggård, som 1554 var blevet Bolig for Rektoren ved Domskolen. — Ved Ombygningen for få År siden af den lave, vestlige Tilbyg-

[1]) Smst. — [2]) Tingbogen. — [3]) Smst.

ning til Rektorboligen viste det sig med vistnok fuldkommen Sikkerhed, at Hovedbygningen ikke er nogen anden end den gamle S. Mikaels Kirke. I den vestlige Gavl sås næmlig tilvenstre (udenfra set) en temmelig lille, rundbuet Dör, og tilhöjre et forholdsvis bredt og höjt Vindue, som ikke kunde passe i nogen anden Bygning fra Middelalderen end en Kirke. Beliggenheden i Øst og Vest stemmer også hermed. Nu indser man også Grunden til, at Loftet i Bygningen ligger noget nedenfor Murens Overdel; man har ikke villet give Værelserne samme Höjde til Loftet, som Kirken havde haft, men på den anden Side ingen Anledning fundet til at afbryde en Del af Muren. — I den østligste Trediedel af Bygningen ere Murene omtr. 2 Alen höjere end i den øvrige Del. Denne höjere Del har måske udgjort et senere tilbygget Kor; at den er senere tilbygget, synes også at vise sig derved, at Sidemurene (idetmindste den nordlige) ikke går fuldkommen i Flugt med den øvrige Del. — Hele Bygningens udvendige Mål ere: Længde 33 Alen, Bredde lidt under 12 Al., Murhöjde for den större Dels Vedkommende 8 Al.

Sydligst på Puggårds Grund ud imod „Gravene“ lå et 4-Fags Hus, i hvilket vistnok oprindelig alle Skolens Hørere havde bot. Senere bode kun en af dem der (eller tog Husleje af dette Hus), medens de 2 fik Bolig i selve „Puggård Huses“ Østerende, altså i den nysnævnte höjeste, østlige Del af den nuværende Rektorbolig, og de 2 ved Skolen; men 1572 flyttede også de 3 Hørere, som hidtil havde bot i eller ved Puggård, hen til Skolen, hvorefter Rektoren fik hele det större Hus i Puggård til Beboelse og det 4-Fags Hus til Stald.[1]) — I en Synsforretning af 1617 over Bygningens Brøstfældighed omtales også her foruden Storstuen en såkaldt Stenstue.

14. Den Gade, som nu kaldes Gravsgade og danner Byens sydlige Grændse, er først opstået efter Reformationen, da det tidligere såkaldte Gravsogn i den nordlige

---

[1]) Beretning herom findes i den gamle Skolebog, S. 57 fl.

Forstad blev afbrudt, og der blev anvist dets Beboere Byggepladser inde i Byen (se S. 46). Dette skete nærmlig på denne Strækning, hvor Byen ejede en såkaldt „Vold“ (rimeligvis kun en ubebygget, grön Plads) indenfor Byens inderste Grave, som gik umiddelbart udenfor den nuværende Gade. Den nye Gade kaldtes i Begyndelsen „ny Gravsogn“, hvilken Benævnelse i det 17de Århundrede gik over til „ved Graven“ (nu Gravsgade). Af Grundene her gik der Jordskyld til Byen; i en Liste fra 1565 opføres således Jordskyld til Byen af en hel Mængde Grunde og Jordstykker „på Byens Grave og Vold“ fra Kobberruebro indtil Sønderport.

Bygraven på denne Strækning bevaredes hele dette Tidsrum igjennem og senere,[1]) skjönt den vel efterhånden aftog både i Dybde og Bredde, især på den midterste Del. Ud for Hundegade og [illegible] førte ordentlige Broer over den; den første kaldtes Kobberruebro (el. Hundegadebro), den anden Sviegadebro, og disse Broer vare endnu ret anselige, som man ser af det Tømmer, der anvendtes ved deres Istandsættelse. Begge vare de forsynede med Porte, som kunde låses. 1643 blev på Grund af Fjendens Nærmelse Sviegadebroen afbrudt, og af Tømmeret opsattes et Vagthus udenfor Graven. Ved disse Broer findes også Graven undertiden oprenset. Udfor Puggårdsgade var der også en Overgang over Graven; men det var kun en Spang, til hvis Vedligeholdelse Naboerne bidroge tilligemed Byen. Den nævnes endnu 1652.

Udenfor Graven, imellem den og Åen, var S. Hans Holm. Det er i 1ste Del, S. 529, fortalt, at dette Jordsmon efter Reformationen findes fordelt mellem Husene i Byen. Fordelingen må være sket efter Byens Fjerdinger; thi 1549 omtales S. Klemens Fjerding på „Holmen“. Jorden anvendtes til Haver; thi Sandsen for Havevæsenet var allerede i det 16de Århundrede stærkt udviklet her i Byen. A. S. Vedel kalder S. Hans Holm „en höjst

---

[1]) Endnu på Resens Grundtegning over Byen findes Graven og Kobberruebro afsatte.

yndig Ø med Haver."[1]) — Således havde M. Kasper Mule her en Humlegård med Bier og en lille Løvsal, og oftere nævnes Havehuse i de derværende Abildgårde. Hvor stor Pris Borgerne satte på disse Haver, ses af en Bestemmelse, som Borgmestere, Råd og 24 Mænd toge Fredagen efter Allehelgens Dag 1569 (?), at de ingenlunde vilde tilstede nogen Riddermandsmand at få nogen Part og Bygning på S. Hans Holm, som er Byens Jord og Ejendom, „som er imod Byens Privilegier".[2])

15. Vi vende nu tilbage til det Indre af Byen og først til Vestsiden af Skolegade. På Hjörnet af den og Sønderportsgade lå, og ligger endnu, Snagdal. Rimeligvis er det denne „forhenværende Kannike-Residens", som Byen 1555 havde lejet af Kapitlet til Bolig for Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke (se S. 561). Jeg finder næmlig i Byens Regnskaber for 1556, at Byen foretog Byggearbejder der. Men 1558 kom Byen overens med Kapitlet om, at Gården for Fremtiden skulde være Residens for Sognepræsten ved Domkirken (se S. 538), hvorefter Byen 1559 lod den reparere, for at Hr. Jens (Grundit) kunde flytte ind i den. Den grundmurede, kun $7^3/_4$ Alen (i indvendig Mål) dybe Hovedbygning i 2 Stokværk er rimeligvis meget gammel; idetmindste findes der intet Spor af, at den er ombygget i denne Periode. Derimod er den toetages Bindesværks-Bygning ud imod Skolegade opført 1592; Arbejdet gik meget hurtigt. Den 1ste Marts begyndte Byen på Nedbrydningen af det gamle Hus; den 12te og 13de April rejstes det nye, den 17de kom 6 Murere i Arbejde på det, og allerede den 20de kunde Hegelund i det nye Hus gjöre et Rejsegilde for Borgmestre og Råd:[3]) — Med Hensyn til Residensens Indretning kan anføres, at der 1588 omtales en Svale, 1617 en Vindeltrappe med Tag over. 1615 og 1616 nævnes også her en „Stenstue" ud mod Sønderportsgade. Desuden forekommer 2 Dörnser (1616), der ene med 5 Slagvinduer ud til Gaden, Stor-

---

[1]) „Insula viridariorum amoenissima sub australi urbis latere delitescens. — [2]) Rådhusbog II, Bl. 136. — [3]) Heg. Alm.

stue (1588), Stue, Over- og Under-Læsekammer. 1585 var den, som de fleste offentlige Bygninger her i Byen, tildels takt med Strå; men 1592 fik den vistnok Stentag. 1593 anskaffede Byen en „Stålkakkelovn", 1641 hollandske Klinker til Stengulvet. 1643 betalte Byen Arbejdslön for at male Dörnsen, medens Præsten selv betalte Farven. Af Udhuse nævnes Stald, Fæhus og Lade som særskilte Bygninger.

Umiddelbart op til Snagdal i Skolegade lå A. S. Vedels „Liliebjerg" (nu Nr. 110, men delt i 2 Ejendomme). Om dette og om den oprindelige Kannikresidens, som igjen lå nordenfor det (nu Nr. 211), og som 1593 blev Vedels Ejendom, har jeg Intet at tilföje til det, som er fortalt S. 277 fll. — Imellem den sidstnævnte af disse Gårde og Skolegården lå atter en gammel Kannikresidens (nu Nr. 212), som på Reformationstiden var i Hr. Niels Torkilsens Besiddelse (se S. 52). Den vedblev at være Kannikresidens indtil 1638, da Iver Vind til Nørholm, som var kongelig Oversekretær og Kannik i Ribe, havde den i Besiddelse. Han lod den 16de Februar ovennævnte År tage Syn over den; den fandtes ganske bygfældig og vurderedes til 250 sl. Dr. For samme Sum solgte han den derefter ved Skjøde af 21de April samme År til M. Hans Ægidiisen i Ålborg; Pengene skulde sættes på Rente til Fordel for ham og hans Successorer.[1]) Denne Residenses Bortsælgelse var altså omtrent samtidig med Salget af de 2 Residenser i Puggårdsgade (se S 583.) — Om Skolens Gård på Hjörnet af Skolegade og den nuværende Grydergade vil blive talt i Kap. 14, § 1.

16. Den nuværende Grydergade kaldtes hele denne Periode igjennem Gråbrödregade ligesom den anden Gade, som endnu bærer dettc Navn og danner en Vinkel med den førstnævnte. — På Sydsiden lå ved Siden af Skolen Residensen for Froprædikens-Prædikanten ved Domkirken (se S. 542), senere benyttet som Klokkerbolig (nu Nr. 250). — Omtrent ligeoverfor den lå Byens „Boder", i

[1]) Tingbog.

hvilke dens Instrumentister havde Fribolig. -- For den vestlige Ende af Gaden lå det gamle Gråbrödrekloster og dets Grund. Dets forskjellige Ejere i denne Periode, M. Ruprecht Geisspuscher, Fru Abild Skeel (Hr. Niels Langes Enke), Kristen Lange, dennes Sön, Henrik Kristensen Lange, og Sönnesön, Kristen Henriksen Lange, ere for Störstedelen omtalte i den historiske Del. Den Sidste bortlejede ved Mikkelsdag 1653 sin Gård „Gråbrödregård“ med dens Have, 4 nye Boder, som strakte sig indtil Korsbrödregårds Mur, og 2 Boder i Skovgade til Rådmand Hans Vandel for 55 sl. Dr. årlig. 1662 anlagde han Sag imod Hans Vandels Arvinger, idet han beskyldte ham for at have nedbrudt Boderne og tildels benyttet Stenene til sit nye Hus ved Skibbroen. Arvingerne førte dog Vidnesbyrd om, at Hans Vandel havde sendt flere Ladninger Sten fra Gården til Vennergård, som tilhørte Anders Lange (Kr. Langes Broder); de øvrige havde han afkjøbt denne. Rådhusretten frifandt derfor ved Dom af 8de Avgust Arvingerne.[1]) — Ved Byens Matrikulering 1682 var Gården helt nedbrudt, og Grunden tilhørte Hans Hansen Roager (fra hvem Familien Rahr nedstammer). Den sydlige Del af den blev derfor henlagt under hans Adelgård i Sønderportsgade (nu Nr. 199) som Have; den nordlige Del blev derimod matrikuleret som „5 små Våninger“ med tilhørende Kålgårdsjord og udgjör den Ejendom (Nr. 245), som nu i over 100 År har tilhørt Familien Warming.[2])

17. Den nuværende Korsbrödregade hed för Reformationen S. Laurentii Gade efter Gråbrödreklosterets Kirke; men da denne blev nedbrudt, kaldtes Gaden Skovgade eller blot „Skov.“[3]) Noget hen i det 17de Århundrede afløstes disse Navne af det nuværende, som jeg vel ikke ved at have truffet för 1646,[4]) men som dog rimeligvis er noget ældre; thi allerede 1638 er Navnet

---

[1]) Rådstuebog. — [2]) Se forøvrigt 1ste Del, S. 538—541. — [3]) Både 1561 og 1572 hedder det i Tingbøgerne: „S. Laur. Gade, som nu kaldes Skov“ (el. Skovgade). — [4]) I forrige Århundrede kaldes Gaden også „ved Muren“.

Skovgade gået over på den tidligere Kongensgade, som også senere har beholdt Navnet.

Korsbrödregård. Det er i 1ste Del (S. 545) fortalt, hvorledes Korsbrödre-Klosteret kort efter Reformationen blev afstået og solgt fra Kronen til Klavs Sehested til Kriseby og Spandetgård. Se også denne Del, S. 12. Fra ham kom Gården til hans Svigersön, Movrids Podebusk til Kjørup (se S. 122—137), som 1570 udvidede Ejendommen med den tidligere Helligåndsgård, som han kjøbte af Kristen Lange. Ved hans Død tilfaldt Gården Otto Kristofer Rosenkrands til Boller, som var gift med hans Datter, Fru Gisel Podebusk. — Manden døde 1621 i dårlige Omstændigheder. Frands (el. Frederik) Rantzau til Redingsdorf og Kristen Thott til Boltinggård havde på Grund af et Forløfte for ham måttet udbetale 1000 Rdl., for hvilke han den 12te Januar 1604 havde pantsat dem Korsbrödregård. Deres Arvinger, Frands Rantzau til Sjøholm og Sofie Belou til Boltinggård på sine egne og sine Börns Vegne fik den 3die Maj 1622 ved Ribe Byting Indvisning i Korsbrödregård. Ikke længe efter var Gården gået over i nye Hænder, næmlig til Borgmester Morten Madsen Lime (se S. 311) og Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke, M. Hans Olufsen (se S. 319), af hvilke den Sidste var gift med den Førstes Stifdatter. De delte Ejendommen således imellem sig, at Præsten fik den nordlige Del af Bygningerne tilligemed den Del af Grunden, som lå nordenfor dem, og Borgmesteren den sydlige Del af Bygningerne og Grunden.

Morten Limes Del af Gården måtte efter hans Død Borgmester Morten Lassen Hillerup og Borgmester Hans Friis's Arvinger overtage for Gjæld den 11te Decbr. 1654.[1]) Henimod 10 Ar senere, den 10de Marts 1664, skjødede atter Morten Lassen sin Part i Gården til Feltherre Hans Schack, der samme Dag også fik Skjøde på nogle andre Parter, uden at man kan se, hvis disse vare,

---

[1]) Tingbog.

eller hvor store de vare.[1]) Sikkert er det dog, at Hans Schack kom i Besiddelse af hele Gården, og hans Familie beholdt den lige indtil Slutningen af det 18de Århundrede.

Det var en betydelig Grund, som hørte til Korsbrödregård, næmlig hele Vestsiden af Korsbrödregårdsgade fra Huset Nr. 245 (det gamle Gråbrödreklosters Grund) til ligeoverfor Grönnegades Hjörne. Mod Vest begrændsedes den af Slottets Ejendom. — Noget Begreb om Ejendommens Beskaffenhed i den første Halvdel af det 17de Århundrede få vi af Følgende: Den 10de Febr. 1640 pantsatte Morten Limes Enke sin sydlige Halvdel af den til Hospitalet for 1000 Rdl., i hvilken Anledning denne Halvdel beskrives som omfattende „det store Stenhus", Porthus, Gårdsrum, Brønd i Gården, det vestre Træhus. den store Dyrehave søndenfor det store Stenhus, den lille Have vestenfor Træhuset og overhovedet hele Jordsmonet ned til Slottets Have og Jordsmon, med Ringmur omkring.[2]) — 1654 befandtes Bygningerne overalt ganske bygfældige; men Ejendommen vurderedes dog til 1600 sl. Dr.[3]) — M. Hans Olufsens Part af Gården vurderedes den 25de Septbr. 1641 i Anledning af Skiftet efter ham således: det store Hus, som han selv havde bebot, med 3 Jærnkakkelovne, Lysthave og Stald til 1600 sl. Dr., og 12 nye Boder ud til Korsbrödregårdsgade, tilsammen 50 Fag, med 5 Jærnkakkelovne til 1000 Rdl. — Oprindelig hørte der også til Gården en Kålhave østenfor Korsbrödregårdsgade, og denne Kålhavejord havde en betydelig Udstrækning. Den 9dc Septbr. 1569 optrådte Movr. Podebusks „Foged i Korsbrödregård" på Bytinget og fordrede på sin Husbonds Vegne Jordskyld af alle dem, som havde Jord i Brug på Vestsiden af Præstegade, Nørresiden af Gråbrödregade (o: Grydergade) og Østsiden af Skovgade (Korsbrödregårdsgade). Han fordrede altså, at al den Jord, som indesluttes af disse 3 Gader, skulde betragtes som hørende

---

[1]) 1660 havde Hans Olufsens Börn endnu Del i Gården. — [2]) Tingbog. — [3]) Tingbog: 30 Oktbr. 1654.

under Korsbrödregård. Herimod nedlagdes dog strax på Tinget Protest såvel på Kapitlets og Kirkens, som på Byens Vegne, og Fogden havde ingen Beviser at fremlægge, da hans Husbond, som han sagde, selv havde Brevene i Forvaring. — En så vidtgående Fordring kunde ikke hævdes; men 1624 siges om Byens Instrumentisters Bolig på den nuværende Grydergades Nordide, at dens Grund strakte sig ind til Korsbrödregårds Kålgårdsjord, og da Morten Madsen den 26de Septbr. 1626 skjødede denne Jord til M. Sör. And. Vedel, får man den Oplysning, at den strakte sig fra Grydergades vestlige Hjörnehus langs med Gaden (Korsbrödregårdsgade) indtil Præstegades Hjörne og langs med denne Gade indtil Domkirkens Kapellanbolig.

Medens Morten Lassen ejede en Del af Korsbrödregård, var den Bolig for Lensmændene på Riberhus, navnlig for Gregers Krabbe og Mogens Sehested (smlg. S. 474), skjönt den 1654 skildres som meget forfalden. Om Otte Krag også har bot der, ved jeg ikke. Mads Rostock siger i sin poetiske Beskrivelse over Ribe, at Gården siden Krigen 1657—60 havde været ganske ruineret, indtil Feltherren kjøbte og opbyggede den; men Schack har dog ganske sikkert kun restavreret de gamle Bygninger. På Resens Grundtegning af Byen, hvoraf en Kopi findes foran i Terpagers „Ripæ Cimbricæ“, fremstilles Gården som bestående af 2 toetages Bygninger, som begge ligge med den ene Ende ud imod Gaden og ere forenede ved en Mur eller lavere Bygning, i hvilken Porten er anbragt; dette stemmer ganske med, hvad vi vide om de gamle Bygninger, hvorimod Schack neppe fra Nyt af vilde have bygget således.

18. Stampemøllen vestenfor Sønderport var bygget 1581 på Byens Grund til Brug for en Felbereder (se S. 184 fl.) 1602 blev den ombygget og flyttet. Tidligere synes den næmlig at have ligget på den udvendige Side af Graven, men flyttedes rimeligvis nu over på den indvendige Side. Fra den Tid af forekommer der i Byens Regnskaber er årlig Lejeindtægt af den. 1620 lod Byen den pâny ombygge med en Udgift af omtr. 450 Rdl.;

ligeledes 1631 og 1652, i hvilket sidste Ar den kostede henimod 1400 sl. Dr. — I samme Arm af Aen var der en Sluse, som gav Afløb for Åens overflødige Vand, indtil Nedlæggelsen af Slotsmøllen tillod at anbringe Slusen på dens forrige Plads, hvor den endnu er. Slusen vedligeholdtes af Byen, ikke af Møllerne, hvilket er forunderligt. Samtidigt med Stampemøllens Flytning 1602 flyttedes således også Slusen hen i Nærheden af den, medens den tidligere synes at have ligget en Del vestligere, og det med en Bekostning for Byen af omtr. 360 sl. Dr.

19. Kapellanboligen på Præstegades vestlige Side (nu Hus-Nr. 259) var, som vi have set S. 145, bleven Byens Ejendom ifølge en Overenskomst med Kapitlet År 1575. 1579 blev ifølge Pengemester-Regnskabet for dette År den nye Bygning, bestemt til Residens for Kapellanen ved Domkirken, opført; alligevel står der over Gadedören Årstallet 1576 tilligemed Byens Våben. Denne gamle Bygning står endnu bevaret i god Stand, men er for nogle og tyve År siden bleven privat Ejendom. Indtil for 7 År siden havde den ganske bevaret den oprindelige Anordning af de indre Rum. Det er en Egebindingsværks-Bygning i 2 Stokværk, omtr. 25 Alen lang ud imod Gaden og 9 Alen dyb. Nederste Stokværk, som har en Höjde til Loftet af omtr $4^1/_2$ Alen, bestod foruden en Port i den sydlige Ende af Huset af 2 store Stuer, som gik tverts igjennem Huset og begge havde 4 Fag Vinduer ud imod Gaden, og af en imellem dem liggende Forstue af 2 Fags Bredde; fra den førte en Trappe op til 2det Stokværk, som kun har en Höjde af 3 Al. $10^1/_2$ T. Her var en Gang, der gik igjennem hele Husets Længde på den indvendige Side, og fra hvilken Döre førte ind til flere Kamre, som alle vendte ud imod Gaden. Bagved Huset ligger der en ret anseligGårds- og Have-Plads. — Også denne Bygning havde oprindelig Stråtag, som 1695 blev ombyttet med Stentag.

I Grönnegade var at mærke Byens Rådhus, som vil blive beskrevet i næste Kapittel, og Gjæsteboderne, der ere omtalte S. 223 fl.

20. Endnu midt i det 16de Århundrede var Skibbroen ikke bebygget; thi 1566 pålægges det Beboerne af Fiskergade at foretage visse Arbejder ved Skibbroen; men ikke længe efter blev det almindeligt, at Husejerne på den østlige Side af Fiskergade opførte Beboelseshuse på deres Grund ud imod Skibbroen, så at Forsiden af deres Ejendomme kom til at vende ud imod denne. — Den yderste Del af Skibbroen havde, förend den blev bebygget, haft Navnet „Nyjord“ og beholdt det også en Tid senere. — Ved Skibbroen fandtes et Par Bygninger til Handelens og Skibsfartens Brug, næmlig den såkaldte Kran og Vægthuset. Den første omtales som en Bygning, op i hvilken Varerne, hvis det ønskedes, kunde komme. „Kranpenge“ forekomme i Byens Regnskaber idetmindste siden 1569. 1596 ombyggedes Kranen, og 1601 nævnes tillige Vægthuset, til hvilket en Dör førte ind fra Kranen.

21. Byens Udseende. Alle Byens Gader synes allerede i Begyndelsen af denne Periode at have været brolagte; Brolægningen vedligeholdtes ligesom i andre Byer af de tilstødende Husejere. — Udenfor Byportene og på enkelte andre Steder var der til Publikums Bekvemmelighed anbragt Bænke, såkaldte „Lyvbænke“, der vedligeholdtes af Byen. Udenfor Sønderport var der endogså 1637 et Skur over den, et såkaldet „Lyvhus“. — Rasmus Glad (Erasmus Lætus) taler 1573[1]) om Ribe Bys prægtige Huse. Også Hans Lavgesen roser de private Huses sömmelige og nette Bygningsmåde. A. S. Vedel taler derimod om de mange Ruiner af prægtige Bygninger, som fandtes i Byen. Jeg ved ikke, at han derved kan mene Andet end nogle gamle Stenhuse, som hørte til gejstlige Residenser og lå inde i Gårdene. — Der kan ikke være Tvivl om, at Ribe har været en af de allerbedst byggede Byer i Danmark på den Tid. Derom vidne de ikke så få private Bygninger, som endnu stå fra denne Periode, dels Stenhuse, dels Bindingsværks-Bygninger. De sidste må med deres mange Forsiringer

[1]) „Rerum Danic. ll. XI“, S. 391.

have taget sig höjst pynteligt ud, da de endnu vare nye og lige; de have dertil vist sig meget varige, om end de ældste af dem nu ere skrøbelige og derfor begynde at afløses. Af de pynteligste, som meget ligne hverandre, ere flere opførte efter Branden 1580.

Grundene i Byen vare i Almindelighed meget små, hvorom er talt i 1ste Del, S. 504 fl. Matriklen af 1684 har derfor indenfor Nørreport 563 Nummere, hvor den, som gjældte 1848, kun havde henimod 400, skjönt den sidste idetmindste omfattede ligeså store Gadestrækninger. — Som Exempler på Husenes Störrelse vil jeg anføre Målene for de 2 pyntelige Bindingsværksbygninger, af hvilke en Afbildning følger med denne Bog, og som ere opførte kort efter 1580. Begge Husene vendte, som man ser, Siden ud mod Gaden. Det til venstre for Beskueren havde en Længde ud mod Gaden af $15^3/_4$ Al. og en Dybde af $8^3/_4$ Al.; nederste Stokværk havde en Höjde til Loftet af $4^3/_4$, øverste af $3^3/_4$ Al. — Huset tilhöjre havde en Længde af $9^3/_4$ Al., en Dybde af $10^5/_8$ Al., og Stokværkene havde en Höjde af henholdsvis $3^7/_8$ (under Gipsen) og neppe $3^1/_2$ Al.

22. Terpager beskriver (R. C., S. 549 fl.) Husenes ældre sædvanlige Indretning således: Gadedören bestod i Almindelighed af 2 Halvdöre, som åbnede sig indad. Indenfor den var „Framgulvet“, på hvis ene Side „Dörnset“ befandt sig med et Kighul i Dören eller Vægen ud til Framgulvet. Ved (bagved) Dörnset var Kjøkkenet med Kjelder. På den anden Side af Framgulvet var Handelsboden med hosliggende Varekammer. For den inderste Ende af Framgulvet lå et större Spiseværelse („triclinium“, „Stuen“?) og bagved det 1 eller 2 „Sprinkelkamre“.[1]) De sidstes Indretning og Bestemmelse er ikke klar. Smlg. S. 123, hvor „Sprinkelherberg“ og „Sængeherberg“ nævnes som særlige Huse, der hørte til en Ejendom. — Som Exempler på borgerlige Huses Udstyrelse i denne Tid vil jeg først anføre efter Registreringen i Borgmester Hans Friis's Bo, af År 1650,[2])

[1]) Det må her forudsættes, at Huset lå med Gavlen ud imod Gaden. — [2]) Se S. 423.

hvad der angår Værelserne og deres Møblering: På Framgulvet fandtes blandt Andet (som 3 Vandspröjter og 6 Vandspande) et helt „Kyras Harnisk“, opstillet i et Glasskab, med Hat og Tilbehør, foruden et andet do. I „Dörnset“ fandtes af Møbler en sort „Stenskive“ (Stenbord) med Ege-Lister, 2 Læderstole, 2 Træstole og en lille „Bagstol“ (Lænestol?), et gammelt Spejl og 2 beslagne Skrin, et större og et mindre; foruden Stolene fandtes vel langsmed Væggene Bænke (med Hynder), der som faststående ikke regnes til Løsøret. For Vinduerne var der grönne Raskes Gardiner. Desuden var Værelset prydet med et temmelig anseligt Antal Kunstsager: 8 Skilderier af danske Konger, 10 små Alabastes Tavler, 2 Messing-Billeder, Kongens Kontrafej tilhest m. m. Endelig fandtes der den Afdødes Bogsamling: Bibel, Huspostil, Sleidanus's Historie, den augsburgske Konfession, den jydske Lov med Recesser, Stadsretter, Thord Degn og Ribe Bys Privilegier, Niels Mikkelsens Lægebog og enkelte andre Bøger. Til Belysning fandtes en Lysekrone og Lysearme over Dören. — I Storstuen fandtes en Sæng, en „udgravet“ Kiste (vurderet til 16 Dr.), en „udhugget“ do. (12 Dr.), et lille udgravet Skrin, 7 beslagne do., en brun Stenskive med Trælister (10 Dr.), en Egeskive til at trække ud, et forgyldt Spejl og en lille forgyldt Engel over Bordet. Stole nævnes her slet ikke; til de faste Bænke hørte rimeligvis de Bænkedyner af 10 og 11 Alens Længde, som nævnes på et andet Sted i Forretningen. Her hang Borgmesterens og hans Hustrus Kontrafejer (9 Dr.), 2 „Salvators Skilderier“ og 7 „små Konger i Kontrafej“. Også her var der en Messing-Lysekrone og Armkjerter. — I „Borgmesterens Kammer“ (Konen var tidligere død) fandtes Sæng og Spejl, Kister, Skrin og Kufferter. „Sprinkelkammeret“ og „Bagkammeret“ synes mest at være benyttede som et Slags Pulterkamre; i det første fandtes en temmelig rig Samling af Våben. — Endelig havde en af Sönnerne sit „Kammers“, som var meget tarvelig udstyret. — Dette var nu et rigt Borgerhus.

Som Exempel på et större Hus, for hvis Ejer det

dog på den Tid var gået meget tilbage, kan nævnes Peder Jakobsen Hatstafferers, over hvilket med Indbo Ejeren d. 23de Avgust 1652 lod optage en nöjagtig Vurderings-Forretning i Anledning af, at han havde pantsat det til en Mand i Hamborg. I „Dörnset" fandtes en Jærnkakkelovn, en „Træsuer" (ɔ: Skjænk) med 4 Rum, Bænke rundt om Stuen og en Himmel over Bordet; Værelset var rundt om forsynet med Træpanel. I Storstuen fandtes et Egesængested med Stabler om (altså en fritstående Himmelsæng), 5 Bænke, en (måske udskåren) Skorstensfjæl med Trækrone omkring Skorstenen (Kaminen), Panel rundt om Værelset, — i Sprinkelkammeret et nyt Fyrre-Sængested og Bænke rundt om ved Væggene, — i Kjøkkenet et Fyrreskab med 4 Rum og et lille Slagbord, — på Framgulvet en „bygt Krambod" med Reoler og Skuffer og et Fyrreskab med 4 Rum og med et lukket Sængested ovenover. — På Loftet (i 2den Etage) fandtes foruden et Par Sængeværelser et „Kammers" ud til Gaden med 3 Fyrrebænke og et lille Fyrrebord, og, som det synes, i samme Kammer et „Kantor" (Skrivebord) med et Skab og med Bænke omkring, endelig et „Spiskammer" med en Melbing og 8 Kasser til (tør) Fisk og Gryn og med Hylder på Væggene. Stole nævnes slet ikke i noget af Værelserne. — Huset var i enhver Henseende vel vedligeholdt og vurderes tilligemed Indbo, en af de store Østermadeskifier og en lille Have (?) til 1070 Rdl.[1])

Endelig kan til Oplysning om et tarveligt Huses Udstyrelse anføres den Vurdering, som fandt Sted d. 3die Avgust 1624 hos Jesper Knudsen efter Konens Død til Bestemmelse af Börnenes Mødrenearv. Jesper Knudsen skattede efter 8 Sk., altså som er jævnt velstående Mand af det menige Borgerskab. — „Dörnset" var møbleret med en Jærnkakkelovn, et stort Skab med 3 Rum, et Kjøkkenskab, et Bord, 2 „Bænkekister", en Foldebænk, endnu en lille Bænk og en Bagstol. I „Stuen" fandtes en stor udskåren Kiste (det kostbareste Stykke i Huset,

[1]) Tingbogen.

vurderet til 14 Dr.), et Sængested, et langt Bord og 3 Skrin, — i „Kammeret“ et Sængested „med Forstykker og Ender“ og et lille Bord.[1])

23. Vi have set, hvorledes indtil den store Ildebrand 1580 næsten hele Byen synes at have været stråtakt, men dette i Årene efter Ildebranden forandredes. Henimod samme Tid synes man endog at have haft Huse her i Byen, hvis Ildsteder ingen Skorstensrör havde. Den 6te Juli 1570 vedtoge næmlig Borgm., Råd og 24 Mænd, at det strax skulde forkyndes af Prædikestolen, at Alle i Byen, som „ikke have Skorstene ud af Taget, Ovne og anden god Ildsæd i deres Huse og Boder, skulle råde Bod derpå inden 14 Dage, næst efter de ere advarede, eller strax lade Hammeren gå,[2]) og hvo som findes at gjöre Ild i nogen Huse eller Boder, som ikke er Skorsten udi, deres Ild skal strax udslukkes, og hvo som tænder Ilden op igjen, förend Skorsten bliver opbygt, skal deles og straffes derfor førstegang ved sin 10 Mk. d. Brøde, anden Gang, tredie Gang eller fjerde Gang altid bøde dobbelt, om det skjelligen findes eller bevises kan“. — I de 2 S. 594 beskrevne gamle Bindingsværkshuse var Störstedelen af Sparrerne og Hanebjælkerne så sorte, ligesom af Røg og Sod, at det vistnok må antages, at heller ikke i disse Huse, skjönt opførte efter 1580, Skorstenen oprindelig har nået oven ud af Taget.

De fleste Kakkelovne i bedre Huse vare vistnok i denne Periode Pottemagerarbejde,[3]) sammensatte af små hule, men på Bagsiden åbne Gryder eller Potter, hvis Sideflader kunde sættes sammen. Forsiden var i Almindelighed dekoreret med ophöjede Figurer og glasseret; Levninger af dem findes i Grundene. — Således findes allerede i det tydske Lensregnskab for Riberhus for År 1537: „dem Potter“ for en Kakkelovn 3 Mk. 4 Sk. 1559 kjøbte Byen „Gryder“ til en Kakkelovn for 2 Dr.

---

[1]) Tingbogen. — [2]) Hvad hermed menes, ved jeg ikke. — [3]) 1574 påtog en Pottemager i Kjøbenhavn sig at bøde og færdigholde alle Kakkelovne på Frederiksborg, Krogen, Hørsholm og Esrom. (Kbhvns Dipl, 1I, S. 343).

2 Mk. 12 Sk., 1606 tre Snese sorte Kakkelovnsgryder til en Kakkelovn i Bøddelshuset, 1609 to Kakkelovne for 9 Mk., den ene til Nørreport, den anden til „gammel Vinkjelder". 1623 kjøbtes en ny Kakkelovn til Nørreport af en Pottemager fra Husum og var en Del dyrere; den kostede næmlig $4^1/_2$ Dr. Intet Jærn findes nogensinde anvendt til disse Kakkelovne. — Fra Husum kom vistnok overhovedet de fleste; men 1568 havde M. Hans Svanning haft en tydsk Pottemager boende i en af sine Boder på Nyjord; han var römt bort, men havde blandt andet efterladt 195 firkantede Kakkelgryder à $^1/_2$ Sk. l., 95 lange do. à 1 Sk. l., 40 „Husgryder" à 1 Alb. l. og 7 Tude à 1 Sk. l. — Ofte nöjedes man dog med et endnu billigere Slags Kakkelovne, som sammensattes af Tagsten. Således opsattes 1586 i et af Byens Lejehuse en, til hvilken der medgik 18 hollandske Tagsten, et halvt Læs „Kakkelovnsler" og Hår for 1 Sk. 1607 opsættes en af 19 Tagsten, 1620 en af 26. 1640 opsættes endnu en sådan Kakkelovn i Rytterpræstens, vistnok også en i Kornettens Logis, 1645 en lignende af 24 Tagsten i Skrangen, da den skulde benyttes som Vagtstue, og en anden i Kapitain Otte Skades Logis. — Enkelte Jærnkakkelovne forekomme dog allerede i det 16de Århundrede; således opsættes 1578 en sådan (smeddet) på Rådhuset, 1592 en i Snagdal, 1599 en i Kapellanboligen i Præstegade. Denne sidste kjøbtes i Lybæk for 7 Dr. 15 Sk. og vejede $2^1/_2$ Centner.

I det 16de Århundrede benyttedes i Almindelighed her i Byen Kalk fra Daugbjerg, som Bønderne derfra kom kjørende med og falbød her i Byen, vistnok især ved S. Hans Markedet; således kjøbtes i Juni 1578 Kalk af 6 Mænd fra Daugbjerg, ligeledes 1572 og 1584. — 1582 kjøbtes dog også Kalk af 3 Mænd fra Rejsby søndenfor Ribe; udentvivl har det været Skjælkalk. — I det 17de Århundrede brugtes derimod hollandsk Kalk, hvoraf ikke Lidet indførtes. Kalken blandede man för Brugen med Hår. — Af Tømmer har jeg i Byens Regnskaber lige indtil den allersidste Del af det 16de Århundrede kun fundet anvendt det indenlandske, som

kunde kjøbes af de såkaldte Skovbønder, når de kom kjørende med det til Byen. Først omtr. 1595 synes Fyrretømmer at være kommet i almindeligere Brug her, medens der derimod allerede 1549 kom en Ladning af det til Flensborg.[1])

24. Med Hensyn til borgerlige Forhold var Byen ligefra Begyndelsen af denne Periode, og udentvivl langt tidligere, delt i 4 Fjerdinger, som kaldtes første, S. Hans, S. Klemens og sidste Fjerding. De 2 mellemste havde deres Navn efter 2 af de ældre, ved Reformationen nedlagte Sognekirker. Den samme Inddeling benyttes, næsten uforandret, endnu; kun benævnes nu også de 2 mellemste Fjerdinger efter deres Nummer som „anden“ og „tredie“. — Byens Huse og Grunde ere, som man ser allerede af Byens ældste Jordebog, altid blevne regnede og opførte efter samme Orden som nu, således at der begyndtes med det første Sted på Nederdammens Sydsiden ved Nørreport og endtes med det sidste Sted ligeoverfor på samme Gades Nordside. Forstaden regnedes ikke med til noget af de 4 Kvarterer.

Første Fjerding indbefattede den Del af Byen, som lå søndenfor Nørreportsgadens Kjørebane i dens hele Længde og østenfor Torvet, Stenbogade og Hundegade.

S. Hans Fjerding begyndte i den yderste Ende af Hundegade og omfattede, hvad der lå vestenfor denne Gade og Stenbogade, søndenfor Domkirken og Sønderportsgade fra Hjörnet af Skolegade indtil Sønderport.

S Klemens Fjerding begyndte ved Sønderport. Til den hørte, hvad der lå nordenfor og vestenfor en Linie gjennem Sønderportsgade, Skolegade, norden om Domkirken, gjennem Grönnegade.

Sidste Fjerding begyndte ved Pilleport yderst i Grönnegade og omfattede, hvad der lå østenfor denne Gade tilligemed Nordsiden af Nørreportsgade.

---

[1]) Dipl. Flensb. II, S. 495.

Kap. 8. Raadhuset.

1. Det Rådhus, som Byen benyttede i hele denne Periode, lå på Grönnegades østlige Side, kun ved 1 Hus adskilt fra Hjörnehuset mellem denne Gade og Torvet, og indtog den Strækning af Gaden, som nu dels ligger som Havejord og hører til Apotheket (Hus-Nr. 345 i Storegade), dels tidligere hørte under Huset Nr. 344 i samme Gade, men nu er særskilt bebygget. Det bestod egentlig af 3 grundmurede Huse, som lå med Siderne umiddelbart op til hverandre og vendte Gavlene ud imod Grönnegade. Det sydligste, som Byen kjøbte 1394, skal oprindelig have været et Slags Handelskontor eller, som man kaldte det, Børs for nederlandske Varer; det bestod af 3 Etager, og det er vel især det, om hvilket Terpager (R. C., S. 460) siger, at det var af prægtig Bygning („magnifica structura"). Det indeholdt den store Rådhussal, som dels var bestemt til Borgernes Forsamlinger, dels til deres Festligheder. Det mellemste Hus var ligeledes af 3 Etager; i det fandtes Rådkammeret, som var Borgmesteres og Råds Forsamlingssted. Det nordligste Hus var lavere, måske kun af 1 Etage; under det fandtes en Tidlang Byens Vinkjelder.[1]) — Selve Bygningerne synes i deres Ydre at være forblevne omtrent uforandrede fra den Tid, da Byen kjøbte dem, indtil Begyndelsen af det 18de Århundrede, da de vare så forfaldne, at Byen måtte opgive dem som Rådhus, hvorefter de bleve nedrevne. Desværre har man hverken nogen Afbildning eller nogen nærmere Beskrivelse af disse gamle, mærkelige Bygninger; men jeg vil samle de spredte Træk, som kunne uddrages af Byens Regnskaber eller andre Kilder.

Alle 3 Huse havde takkede Gavle ud imod Gaden; ved en Istandsættelse af dem 1637 anvendtes til Overstrygelse af Gavlene m. m. 16 Pund Brunrødt og 34 Kander Øl. — Det store (sydligste) Hus var forsynet med Svale af Tømmerværk, saavel ud til Gaden som ind mod Gården. Begge Svalegange nævnes 1598; de stode

---

[1]) Se 1ste Del, S. 553.

i Forbindelse med Trappeopgangene, som til begge Sider vare anbragte udenpå Huset, så at der tales om Taget over dem. Over Gadedören var (1585) Kongens Våben anbragt. Her fandtes også en stor Løgte, det eneste Spor af offentlig Belysning i denne Periode; det er vel endda et Spörgsmål, om den var tændt til andre Tider, end når der var en offentlig Forsamling eller en Fest på Rådhuset; jeg har ikke bemærket nogen Udgift til Belysnings-Materiale for den. Under Trappen var en Bod, som 1572 var bortlejet for 6 Mk. På Rådhuset (udenpå det?) hang også (1630) Byens Brandstiger og Brandhager.

2. I den store Rådhussal i det sydligste Hus nævnes 2 „Svibuer“ (Nischer), i hvilke der fandtes Bænke. Salen opvarmedes ved en Jærnkakkelovn, som anskaffedes 1578. Den var smedet og forarbejdet her på Stedet; thi der anføres som brugt til den $4^1/_2$ Pund 5 Mark Stangstål og 12 Mark Pladestål. Stål var en almindelig Benævnelse for Jærn, og ved „Pund“ må forståes Riberpund à 24 Mark, hvoraf hvert Pund var ligt 18 Skålpund. Jærnet har altså vejet omtr. 6 Lpd. Hidtil var Salen vistnok bleven opvarmet ved Hjælp af en Kamin; thi 1595 flyttedes 2 Messingpiber (til Lys) fra „Rådhusskorsten til Rådkammer-Skorsten“. — 1598 forsynedes Salen med en stor Lysekrone, som vejede $5^1/_2$ Lpd. og forfærdigedes af en Grydestøber her i Byen, der fik 9 Dr. i Arbejdslön; den har upåtvivlelig været af Malm. — Samme År anskaffedes også et Antal „Hængekjerter“. — 1606 nævnes „den store Kjerte“, måske den trepibede Stage, som endnu er bevaret, og som var i Brug, indtil der blev indledet Gas i det nuværende Rådhus. — 1608 gjordes en hel Del for Salens Udsmykkelse. Man lod i Lybæk forfærdige 2 store „Kroner“, hvortil Byen selv leverede Kobber og Messing, men som alligevel kostede 50 Dr. For bedre at bevare disse nye Kroner og den ældre, store, som man havde, lod man gjöre „Poser“ til dem af brunt Klæde. Samtidig anskaffede man 8 „Armkjerter“, som indsattes i Murene, men rigtignok kun vare af Træ. Fremdeles

opsattes i dette År et „Postur“ (Pulpitur) for Spillemændene, medens der hidtil kun havde været Tale om „Skamler“, på hvilke de stode.

Indretningen af Salen var særlig beregnet på de Bryllupper, som holdtes i den. Såvidt man kan se, stode de Borde, som da benyttedes, tilligemed de tilhørende Bænke til Stadighed i Salen og vare rimeligvis fastgjorde i Gulvet. Der var det såkaldte „Brudebord“ eller „Brud og Brudgoms Bord“ med en „Brudebænk“, Fodskammel og 2 Himle over Brudgommens og Brudens Pladser. Disse Himle bestode i Rammer, i hvilke malede „Decker“ vare udspændte. De anskaffedes 1596; Snedkeren fik 2 Dr., og Maleren 6 Dr. for dem. Over Brudebordet hang en særegen Lysekrone, på hvilken der var en (nu ubekjendt) Indskrift, som repareredes 1608, idet en Del af Bogstaverne, som vare faldne af, fastsloges med Söm. — Foruden Brudebordet nævnes Kvindebordet og Mandsbordet. Kjönnene have altså siddet helt afsondrede fra hinanden. Ved Mandsbordet var anbragt 2 Lægter med Kroge til at hænge dels Hattene, dels Handskerne, på. 1616 og 1621 nævnes et særligt „Præstebord“. — Foruden Bænkene var der „Skamler“, det vil sige løse Bænke; tildels vare de „Rygskamler“. 1590 kjøbtes hamborgsk Hörgarns-Lærred til Bænkedyner; 1651 istandsattes disse. — Gulvet var 1617 lagt med Mursten. — 1609 ophængtes på Rådhuset (måske i Salen) en Tavle, på hvilken Bestemmelserne mod Overdådighed ved Bryllupper og Barsler vare optegnede. — Ved Bryllupper udsmykkedes Salen (ved Dragning af Væggene?); thi 1578 betalte Byen Bartskjærlön for en af Vægterne, som var falden ned, da han på Rådhuset nedtog noget „Bryllupssmykke“.

Foran Salen var der en „Framstue“, som også var forsynet med „Skamler“ og oplystes af 2 Hængekjerter, som 1608 kaldes gamle. Fremdeles omtales „Bøstkammeret“ til Opbevarelse af Flæsk og andre Levnedsmidler, som Byen forsynede sig med i Krigstider eller i Anledning af de hyppige Leveringer, som måtte gjöres til Hæren og Flåden. Navnet er bevaret hos Terpager,

som siger, at det (i senere Tid) benyttedes til Fængsel for Forbrydere af noget bedre Stand, medens derimod simplere Forbrydere indsattes i „Finkeburet“ eller „Troldkonernes Kammer“, som fandtes i Kjelderen. Finkeburet omtales ofte i Byens Regnskaber fra denne Periode; man ser, at det til Slutning bestod af 3 Kamre, som vare forsynede med „Stokke“ til at indsætte Fangerne i. — Maren Splids blev jo også sat fast på Rådhuset. — Under dette var der dog også Bolig for Stadsbuddene. 1630 forærede Byen dem et Svin, imod at de ingen Svin måtte holde i Rådhusgården. — 1623—25 var Kjelderen, måske dog ikke i dette Hus, udlejet til det spanske Kompagni, som havde sit Saltoplag der, og 1651 til Ib Friis; Lejeindtægten tilfaldt ikke Byens Kasse, men Magistraten.

3. I det midterste Hus var „Rådkammeret“, som benyttedes til Borgmesteres og Råds (og 24 Mænds) særlige Møder. Dets Udsmykkelse skrev sig væsentlig fra 1549; thi i dette Års Forår vedtoge Borgm., Råd og 24 Mænd, at 2 af Rådmændene skulde „kjøbe Tømmer og lade den Rådkammer bygge med de 70 Dr., som den Mand skulde give, fordi han drev nogle Øxne ufortoldede gjennem Byen“. Samme År findes i et af Kæmnerregnskaberne 87 Læs Grus agede bort fra Rådhusgården. Beskaffenheden af den indre Udstyrelse synes dog tildels at tyde på en endnu ældre Tid. Ved en Hovedreparation, som foretoges 1595, er der Tale om noget Arbejde, som en Snedker havde udført ved „de Apostle“ i Rådkammeret. Maleren havde dels arbejdet på (restavreret) de „10 Helgener“ på Vægen, dels dekoreret hele Salen, hvorfor han ialt fik 19 Dr., en temmelig stor Sum i de Tider. Salen har vistnok ikke været lidet pragtfuld efter de Tiders Forhold. Samme År lod man i den ophænge Tavler, som indeholdt, dels Lensmændenes, dels Borgmestrenes Navne siden Slutningen af det 15de Århundrede, hvilke Lister senere fortsattes. — 1598 nævnes en Lysekrone som ophængt i Rådkammeret, måske en. som tidligere havde hængt i Rådhussalen, til hvilken jo samme År en ny anskaffedes (se

S. 601). — 1608 omtales en Kakkelovn i Rådkammeret; dog opførtes samme År en ny „Åne“ (Skorsten, Kamin) der, hvortil „Ler og Smul“ toges af den gamle. — 1588 kjøbtes 12 Alen grönt Engelsk til Bænkedyner der, og 1591 opsloges en Lægte til at hænge Stormhatte på, af hvilke Byen holdt et Oplag til Udsalg blandt Borgerne.

Om det nordligste Hus, hvor Vinkjelderen var, se ved År 1572. — 1609 kjøbte Byen en Pottekakkelovn til dette Hus, som her kaldes „gammel Vinkjelder-Hus“, hvilket synes at betyde, at det ikke mere anvendtes på denne Måde.

Rådhuskjøkkenet var en særegen Bygning, som lå i Gården. — 1592 blev det helt ombygget og forøget med et Spisekammer. 3 År senere blev der i Kjøkkenet indrettet et „Røge-Arkenit“ (Røge-Hvælving). Endogså et Bruhus fandtes i Gården, så at der Intet manglede til Forberedelserne til Bryllupsfesterne. — Rustkammeret, hvori Byens Våbenforråd opbevaredes, nævnes også 1556 som et særeget Hus. Endelig nævnes Rådhusporten ud mod Fiskergade som en egen Bygning med Tag over.

4. Til Afholdelsen af Bryllupper og lignende Festligheder var Rådhuset forsynet med den fornødne Bordservise, især bestående af Tinsager. Kæmnerne for Året 1595 modtoge således ved deres Tiltrædelse følgende Sager: 74 Tinfadc, 146 Tintallerkener, 19 Tinkopper. alle „onde og gode“, 10 Træfade og 98 Trætallerkener, hvilke de igjen vare pligtige til at aflevere næste År til deres Eftermænd. 7 År senere var Beholdningen af Tinsager sunken noget; men der fandtes nu tillige 80 Trætallerkener. 1605 lod Byen dels støbe, dels kjøbe en hel Del nyt Tintöj. Til större Sikkerhed lod man nu Byens Våben stikke på 49 Fade, 107 Tallerkener og 34 Kopper; om heriblandt også var gamle Sager, eller om disse måske vare mærkede i Forvejen, ved jeg ikke. Til at indbrænde Træfadene og Trætallerkenerne med, anskaffedes et Brændejern. 2 År senere indkjøbtes endnu 60 Tinfade og 24 Tintallerkener og desuden 5 Dusin „røde Hollands-Tallerkener“. Af sådanne „Rødtaller-

kener" var der forøvrigt allerede 1595 anskaffet 2 Dusin. — 1647 fornyedes atter Beholdningen: Der kjøbtes 2 Lpd. godt Tin, Kandestøberen fik, dels for at stöbe det nye, dels for at omstøbe det gamle, 33 Dr. 2 Mk. 4 Sk., og Byens Våben blev stukket på 100 Fade og 132 Tallerkener. Desuden omtales 4 Pibekander af Bødker-Arbejde.

Det var meget almindeligt, at Brylluppperne her i Byen holdtes på Rådhuset, ikke blot blandt den mere formuende Del af Borgerstanden; men også blandt Præstestanden, en enkelt Gang også et adeligt Bryllup. Således gjorde Lensmanden Albr. Friis 1592 sin Datter Sofies Bryllup på Rådhuset. — I Almindelighed måtte der for Benyttelsen af Lokalet og af Byens Tin betales en lille Afgift, som blev lidt större, når også Rådkammeret toges i Brug. Som den höjeste Betaling findes 4 Dr., hvoraf nok en Del tilfaldt Magistraten. Tinnet udlejedes også særskilt til Bryllupper i private Huse. — Den eneste Begravelse, ved hvilken jeg har truffet Båd-huset benyttet, var Albr. Skeels 1639 (se S. 304).

Flere Gange findes Rådhuset udlejet til alleslags Kunster og Gjøglerier. Jeg vil optegne, hvad jeg har truffet på af denne Art, da det ikke er uden Interesse for Kulturhistorien. Egentlige Skuespil synes ikke at være blevne opførte der; men i Februar 1576 optrådte 2 Fægtemestere. 1578 viste en fransk Gjøgler sig i 4 Dage. 1586 gav atter en Gjøgler en Forestilling på S. Hans Dag, 1594 „legte en Gjøgler" i 3 Dage. 1595 optrådte atter en Gjøgler under Ribe Marked, 1596 en do. i 3 Dage. I Sommeren 1607 var her atter (og for sidste Gang i denne Periode) en Gjøgler, som optrådte på Rådhuset, ved hvilken Lejlighed han „lod sønderbryde" nogle Skamler, som Byen tildels selv måtte lade istandsætte, og nogen Lejeindtægt af ham findes ikke i Regnskaberne.

5. Bytinget blev holdt på en lille Plads, som lå sydfor Rådhusgården, bagved det Hus i Grönnegade, som lå imellem Rådhuset og Hjörnehuset mod Torvet. En Port førte fra Rådhusets Gård ind til Tinggården, og fra

Rådhusets Svale ind imod Gården kunde man høre, hvad der foregik på Tinget. — Man kunde dog også komme ind i Tinggården ad en anden Vej. Adgangen for Menigmand var oprindelig ad en „Gangsti“, som fra Fiskergade førte ind til den; men efter Branden 1580 blev der udlagt en ny Slippe ind til den fra Storegade, den lukkede Slippe, som endnu går ind mellem Hus-Nr. 343 og 344. Slippen fra Fiskergade, som 1584 kaldes den gamle Tingslippe, blev 1597 aflagt af Magistraten, og Grunden solgt til Naboerne.[1]) — På Tinget fandtes et Bord („Tingskiven“), ved hvilket Byfogden og Byskriverne sade, og de sædvanlige 4 Tingstokke, på hvilke de 8 Tinghørere sade. 1604 nævnes „vestre Tingstok“. Et Tralværk, indenfor hvilket kun de måtte komme, hvem den Sag, der forhandledes, vedkom, omtales 1635 og 1637. Tinget holdtes ikke ganske under åben Himmel, således som det ellers i den Tid var det aldeles Almindelige; thi 1578 omtales et „Tingskjul“, 1605 „Halvtaget“ i Tinggården, og 1655 tales der udtrykkelig om „Taget over Tinget“. — Tinget vedbtev at holdes på dette Sted, indtil Byen fik sit nye Rådhus i Stenbogade. Der blev dog ikke holdt en sådan Hævd over Tingstedet, som vi vilde finde passende; både brugtes det undertiden til Oplag af Kalk og Sten, og År 1600 blev endogså Tømmeret til den nye Stormklokke tilhugget der.

6. Byens ældste Rådhus i den tidligere såkaldte „Bøddelsgade“, Husrækken nordenfor Domkirken, stod endnu; Bøddelen bode der, og det benyttedes som Fængsel ved Siden af Fængslerne i Rådhuset; blandt Andet hensattes dødsdömte Forbrydere der. Denne gamle Stenbygning, som vel senest er bleven opført omtr. 1300, eftersom Byen i Slutningen af det 14de Århundrede ombyttede den med det senere Rådhus i Grönnegade, stod endnu 1736,[2]) men er desværre nu også forsvunden. Også den havde i det 16de Århundrede fået Stråtag; men 1603 findes Tagsten indkjøbt til den.

---

[1]) Thom. Jørgensen, S. 242 fl. — [2]) R. C., S. 459.

Kap. 9. Befolkningen.

1. Denne ville vi bedst lære at kjende af Skattelisterne. Jeg har i den Anledning gjort Uddrag af 3 sådanne, næmlig dem for Årene 1549, 1591 og 1641. Der er den Forskjel mellem disse 3 Lister, at den førstnævnte (på 19 nær) kun indbefatter de Personer, som have kunnet sættes i Skat, hvorimod de to sidste optage alle selvstændige Personer i Byen og derfor også anføre mange, som ikke ere satte i Skat. Disse Personer må derfor udsondres, for at en Sammenligning kan finde Sted.

1549 var Skatteydernes Åntal 725; — 1591 var det gået ned til 688; men i de næste 50 År var Nedgangen stærkere; thi 1641 var Antallet kun 591. Medens Nedgangen altså i de første 42 År kun var omtr. 5 pCt., var den i de sidste 50 År omtr. 14 pCt. (Medens samtlige opførte Personers Antal 1591 var 857, var det 1641 kun 729, hvilket forholdsvis viser omtrent den samme Nedgang.) — Herved kan dog bemærkes, at 1549 den laveste Skatteansættelse var 4 Sk.; 1591 var den derimod 2 Sk., og hertil ansættes ikke mindre end 178 Personer. Hvis vi fradrage disse, bliver der 1591 kun 510 Personer tilbage, som svarede Skat efter 4 Sk. og derover, medens der 1549 havde været 725, som svarede en sådan Skat. Hvis vi vilde regne herefter, blev Nedgangen meget större i den første Del af Perioden end i den sidste; men denne Beregningsmåde vilde dog vistnok være vildledende. Når man i den senere Del af det 16de Århundrede gjorde den mindste Skatteansættelse lavere, end den tidligere havde været, var Grunden måske mindre den, at man derved vilde opnå at få flere Skatteydere med, end den, at man indså, at de laveste Skatteydere hidtil vare satte for höjt i Forhold til deres mere formuende Medborgere. Dette bestyrkes derved, at 1549 Forholdet mellem den laveste og den höjeste Ansættelse kun var som 1 til 48, hvorimod det 1591 var 1: 144 (1857 var det omtr. 1: 250). Dog kan det ikke nægtes, at den angivne Forandring måtte bevirke, at Nogle bleve tagne med til Skatteydelse, som tidligere vare forbigåede. I

Virkeligheden har vistnok altså Nedgangen i Befolkningen i den første Del af Perioden været större end de ovenfor angivne 5 pCt.

Spörges dernæst om, hvor stor Byens Befolkning var i Begyndelsen og Slutningen af denne Periode, har Besvarelsen dog sine Vanskeligheder. — 1549 var Skatteydernes Antal omtrent ligeså stort som 1857, henholdsvis 725 og 729. I det sidste År var Folketallet i Ribe omtr. 3500; men for at det heraf skulde kunne sluttes, at det 1549 har været af samme Störrelse, måtte det kunne antages, at der til begge Tider har været samme Forhold mellem Skatteydernes og Indbyggernes Antal. Men dette kan ikke antages; tvertimod må Skatteydernes Antal 1549 af flere Grunde have været betydelig mindre i Forhold til Folketallet, end det er i vore Dage. Disse Grunde ere især følgende:

a. I ældre Tid var en temmelig stor Del af Befolkningen skattefri ifølge sin Stilling; således hele Gejstligheden, som her i Byen var meget talrig, da også Kapitlet og Latinskolen (med dens Hundreder af Disciple) hørte til den. Fremdeles vare Alle, der stode i Byens Tjeneste, som Byfoged, Byskriver, Stadsbuddene, Vægtere, Hyrder m. m., fritagne for Skat. I Skattelisten for 1549 nævnes de aldeles ikke; i de senere ere de vel opførte, men ikke satte i nogen Skat. Fritagne vare fremdeles Lensmanden og Slottets Folk samt kongelige Betjente, selv om de bode i Byen, f. Ex. Herskabsfogden og Tolderen.

b. Personer, som stode i Tjenesteforhold, sattes dengang ikke i Skat, medens nu mange sådanne beskattes, f. Ex. Handelsbetjente og Håndværkssvende. Navnlig af de sidste synes der i den ældre Tid at have været et forholdsvis betydeligt Antal her i Byen. Af Handelsbetjente findes dog netop 1549 enkelte satte i Skat.

c. Antallet af de fuldstændig fattige Personer, som ikke kunde sættes i Skat, synes efter Alt at have været meget stort, langt större, end det er i vore Dage.

Af disse Grunde mener jeg, at Befolkningen 1549 har været ikke så lidt större end 1857, skjönt Skatte-

ydernes Antal var det samme. Formentlig vil den for det første År kunne sættes til henimod 5000. Derimod mener jeg, at den 1641 har været omtr. af samme Störrelse som 1857, og 1591 omtr. 4500. — Kort efter 1641 indtraf den ulykkelige Krig 1643—45, og efter den kom den endnu fordærveligere 1657—60. S. 413 fl. er vist, hvilken Ødelæggelse den sidste bragte over Ribe. Folkemængden sank dog ikke så hurtigt som Velstanden. Domsognets Døbelister ere bevarede fra År 1623 af. Efter dem falder Antallet af Fødte allerede noget efter den første svenske Krig (1627—29), men holder sig derpå indtil Midten af Århundredet, da der påny indtræder en kjendelig, dog ikke stærk Nedgang i det årlige Gjennemsnitsantal, fra omtr. 53 til $48^1/_2$, på hvilket Punkt det holder sig lige indtil omtr. 1675, da det begynder at tage stærkt af.[1])

2. Hvor mange Personer, der hvert af de 3 År 1549—1591—1641 fandtes i hver enkelt Skatteklasse, ses af følgende Sammenstilling:

Ansætt.	2 Sk.	4 Sk.	6 Sk.	8 Sk.	10 Sk.	12 Sk.	14 Sk.	1 Mk.
1549	„	406	57	134	2	40	„	28
1591	173	254	106	43	8	26	3	16
1641	242	147	71	28	11	15	10	18
Ansætt.	1 Mk. 2 Sk.	1 Mk. 4 Sk.	1 Mk. 8 Sk.	1 Mk. 12 Sk.	2 Mk.	2 Mk. 4 Sk.	2 Mk. 8 Sk.	2 Mk. 12 Sk.
1549	14	12	14	3	4	4	3	1
1591	2	9	11	2	5	„	6	„
1641	4	8	9	8	3	4	4	„
Ansætt.	3 Mk.	3 Mk. 8 Sk.	4 Mk.	4 Mk. 8 Sk.	5 Mk.	over 5 Mk.		
1549	3	3	1	2	3	4		
1591	6	3	3	„	4	3		
1641	„	1	„	1	„	1		

[1]) Se „Jy. Saml." I, S. 116 fl.

Af dem, hvis Ansættelse var over 5 Mk., var 1549 en ansat til $6^1/_2$ Mk., en til 7 Mk., en til 8 Sk. og en til 12 Mk.; — 1591 en til 11 Mk., en til 16 Mk. og en til 27 Mk.; — 1641 to til 5 Mk. 8 Sk.

For at forstå disse Skattelister rigtigt, må man vide, at Ansættelsen skete efter, hvad man idetmidste senere og på andre Steder kaldte „Skatteskillinger", der betød det Samme, som vi nu vilde kalde Portioner. Ansættelsen angav altså ikke Skattens Størrelse, men kun det Forhold, hvorefter de enkelte Skatteydere skulde bidrage, medens det kom an på Byens Behov for hvert enkelt År, om Skatten enten skulde være en enkelt Skat, som erlagdes med Ansættelsens pålydende Beløb, eller det skulde være en dobbelt, tredobbelt eller endnu flere Gange dobbelt Skat. Ved en 16dobbelt Skat hed det således, at 2 Sk. „Skat" skulde give 2 Mk., 1 Mk. „Skat" 4 sl. Dr.

Når vi sammenligne de ovenanførte 3 Skattelister, ville vi finde, at Gjennemsnits-Ansættelsen er sunken betydeligt, hvilket utvivlsomt må betyde, at Gjennemsnits-Formuenheden er gået stærkt nedad. 1591 viser dette sig dog endnu ikke ved nogen mærkelig Nedgang i de egentlig Riges eller Velhavendes Antal, hvortil vi vel kunne regne dem, der sattes til 2 Mk. eller derover, hvorimod der er kjendelig Tilbagegang i de jævnt Velståendes Tal, hvis Ansættelse var mellem 8 Sk. og 1 Mk. 12 Sk. 1641 er det derimod især den første Klasse, hvis Antal er sunket netop til det Halve af, hvad det var 1591.

3. Skattelisterne give os også Oplysning om Antallet af de Næringsdrivende af forskjellig Art. For Håndværkernes Vedkommende ere Oplysningerne vistnok omtrent fuldstændige; det er vist kun en tilfældig Unöjagtighed, hvis ved en eller anden Håndværksmand hans Håndtering ikke skulde være tilföjet. Det Samme synes i det Hele taget at gjælde om de såkaldte Kræmmere, der også udgjorde ligesom et Lav for sig selv. Derimod kjende Listerne ikke til nogen Benævnelse for de egentlige Kjøbmænd; de nævnes kun ved Navn, og deres Antal kan derfor ikke angives. Navnlig ville de ikke

kunne adskilles fra en anden Klasse, ved hvilken Næringsvejen heller ikke nævnes, uagtet den vistnok har været meget talrig, næmlig Værtshusholdere og Herbergerere af forskjellig Art; denne sidste Næringsvej var dog vistnok meget ofte forbunden end en anden. Heller ikke om den egentlige Arbejdsklasse og dens forskjellige Sysler får man nogen Oplysning, med mindre man hertil vil regne de såkaldte „Drægere", som bare eller trillede Varer til eller fra Havnen. — Ved Sammenligningen mellem de forskjellige Tider må erindres, at 1549 de, som ikke kunde sættes i Skat, ikke findes på Listen. — De Næringsveje, som nævnes, ere følgende:

	1549	1591	1641
Apotheker	„	„	1
Bagere	3	8[1])	3[2])
Bartskjærere	4[3])	4	2[4])
Blegmænd	„	3	3
Blymestere	1	1	2[5])
Brolæggere	„	2	1
Bruere	1	„	1
Buntmagere	1	5	12
Bøssemagere	„	1	1
Bådsmænd	2	7	1
Doniker (Gibser)	„	1	1
Drægere	9	3	„
Fiskere	1	„	2
Gartner	„	„	1
Glarmestere	3	6	3
Guldsmede	5	5	4
Hakkelsemænd	1	1	„
Hatfiltere el. Hattemagere	1[6])	6	2
Hjulere	„	3	3
Kandegydere	1	1	1
Kjedelsmede	1	3	1
Klejnsmede	3	4	6
Knivsmede	„	2	2
Kræmmere	3	11	1
Malere	1	2	3
Murmestere	8	17	4

[1]) Af disse kaldes dog kun 2 Bagere, de øvrige Bagmænd. — [2]) Desuden 3 „Bagkoner". — [3]) Til disse har jeg henregnet M. Rup. Geisspusscher (se S. 112 fil.) — [4]) Foruden en Feltskjærer. — [5]) Den ene kaldes Blymester, den anden Blytækker. — [6]) 1641 kaldes den ene „Hatstafferer".

	1549	1591	1641
Møllere	2	„	„
Notlere	1	3	1
Opengether (1549) el. Grydestøber (1641)	1	„	1
Overskjærere	4	„	„
Ravsvarrer	1	„	„
Rebslagere	„	„	2
Remsnidere	3	7	2
Sadelmagere	1	1	1
Savmænd	„	2	„
Skibsbyggere	4	4	„
Skindere (senere Felberedere)	4	3	5
Skippere og Skudemænd	„	9	10
Skomagere	11[7])	25	12[8])
Skræddere	10	24	28
Slagtere	1	2	5
Smede	5	8	6
Smörmænd	„	2	„
Snedkere	7	13	5
Svarrere (Drejere)	1	1	2
Sværdfegere	2	2	1
Tækkere	2	2	2
Tøffelmagere	1	12	„
Tømmermænd	15	15	10
Vognmænd	2	3	3
Vævere	„	5	5

Antallet af de Kvinder, dels ugifte, dels Enker, som findes på Listerne, er forholdsvis meget stort. 1549 ere således 108 satte i Skat, 1591 opføres ialt 228 (deriblandt 3 Væverpiger, 1 Lægekone), 1641 ialt 220 (deraf 6 Væverpiger).

Af de forskjellige Håndværk er det især Skrædder- og Skomager-Håndværkene, som have blomstret her i Byen i denne Periode, når man ser hen såvel til Udøvernes Antal som til deres Skatteevne. Dette gjælder allerede 1549, men især 1591, da begge Professioner ere stærkt repræsenterede, og der i dem begge findes

---

[7]) Af disse kaldes en „Frisehuster", en Skoflikker. — [8]) 4 af dem kaldes „Sudere".

flere höjt beskattede Mestere. 1641 er Skomagernes Antal taget stærkt af; dog findes der endnu et Par velstående Mænd iblandt dem, — blandt Skrædderne, som endnu ere meget talrige, kun en eneste. — Mellem Guldsmedene, Bagerne og Smedene er der også 1591 enkelte velstående og rige Mænd. — Murere og Tømmermænd høre altid til de lavere Skatteydere; heller ikke blandt Bartskjærerne findes nogen Mand med större Indtægter. — Påfaldende er det store Antal Bundtmagere 1641; kun en enkelt af dem er dog formuende eller sidder i en stor Næring. — Overskjærerne have för 1591 ophørt med at udgjöre et særeget Håndværk. Påfaldende er Svarrernes (Drejernes) ringe Antal. Bødkere og Farvere findes slet ikke noget af Årene. Først 1657 fik Byen en Farver, som nedsatte sig efter særlig kongelig Bevilling af 19de Marts[1]) med Eneret i 10 År for Ribe By og Riberhus Len; hans Navn var Johan Kruse. Han må dog snart være flyttet bort eller død; thi den 20de Juli 1660 fik en Volquart Laffrentz, Borger i Frederiksstad, et lignende Privilegium på 20 År, men dog kun for Ribe By.[2]) — En afdød „Sejrmager“ (Urmager) nævnes 1638 i Døbebogen.

4. På Rådhuset findes en gammel Protokol, som er mærkelig ved den lange Tid, i hvilken den har været i Brug; det er en Protokol over dem, som have taget Borgerskab ligefra 1587 til 1809. I hele den Tid, som hører til denne Periode, lider Bogen dog af den Ufuldstændighed, at den kun indeholder Navnene på de nye Borgere, som vare fødte udenfor Byen eller, hvis de vare fødte i Ribe, dog ikke vare Borgersönner; udentvivl ere Borgersönner blevne betragtede som fødte Borgere, der ikke behøvede ved en særlig Akt at erhverne sig Borgerret eller betale for denne.[3])

Foran i Bogen findes afskrevet et Kongebrev af 17de April 1585 til Borgm. og Råd i Ribe af følgende Indhold: Kongen havde erfaret, at B. og R. i nogle

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Smst. — [3]) Det samme var Tilfældet i Flensborg lige til 1789 (Corp. Statut. Slesvic., II, S. 274).

Kjøbsteder skulde antage til Borgerpligt Alle og Enhver, som forlangte det, både Indenlandske og Udenlandske, uden at undersøge deres „Lejlighed“, hvorfra de kom, og hvilket Håndværk og „Vandel“ de vilde foretage, — og det for en ringe Penge, som måske B. og R. selv beholdt. Men iblandt dem var der mange løse Personer, som ikke vare vel „afskedigede“ fra andre Steder, og som ingen ærlig Næring vilde drive. Forsynede med Borgerbreve løb de nu om og gjorde bosiddende Borgere meget Afbræk i deres Næring, hvorhos de dreve megen Handel med Udlændinges Gods, hvorved Kongens Rettighed og Told skete meget for kort; eller også nedsatte de sig og dreve ulovlig Handel på (ɔ: i) Landsbyerne og skattede hverken mellem Borgere eller Bønder. B. og R. skulde derfor for Fremtiden grandgivelig forfare deres Lejlighed, som vilde være Borgere, og om de vilde forpligte sig til at bosætte sig i Byen. Hvis Nogen, som tidligere var antagen til Borger, strejfede om på den angivne Måde, skulde det pålægges ham inden en bestemt, kort Tid at bosætte sig i Byen og forblive boende der, eller også skulde han „afsige sig med Borgerskabet“; hvis Sådanne fandtes for Fremtiden, skulde B. og R. stå til Ansvar derfor. Dette Brev skulde holdes i god Forvaring blandt Byens Breve, så at også deres Efterkommere kunde rette sig efter det.

Derefter findes indført en Vedtægt af den 27de Juni 1587 af Borgm., Råd og 24 Mænd, at Ingen måtte blive Borger, med mindre han strax kunde udgive sine 5 Dr. til Borgerskab til Rådet og Byen (hver med det Halve). I 3 År skulde den nye Borger skatte mindst efter 8 Sk. årlig; hvis han ikke selv kunde evne dette, skulde hans Forlover (senere 2 Forlovere) betale for ham.

Herefter følge Anførslerne om de Fremmede, som have taget Borgerskab siden Avgust 1587. Deres Antal er i Årene 1588—99 i Gjennemsnit 15,[1]) 1600—29:

---

[1]) Af Byens Regnskaber ses derimod, at der 1571 betaltes Borgerskabspenge af 79 Personer, 1573 af 32; måske betaltes der dengang også af Borgersönner.

19, 1630—59: 9. Af alle 1007 nye Borgere i denne Periode er der kun 1, som er født på Sjælland; 7 ere fødte på Fyen, 3 i Skåne, 2 i Norge, 7 i Holsten (alle i Ditmarsken), 19 i det øvrige Tydskland, 8 (?) i Nederlandene, og 1 angiver (rimeligvis dog urigtigen), at han er født i Paris. Alle de øvrige ere fødte i Nørre- eller Sønder-Jylland og for Störstedelen i Byens nærmere Omegn. — Kun ganske undtagelsesvis må enkelte Mænd udtrykkelig forpligte sig til at nedsætte sig her i Byen med det Første. Enkelte Gange lyder Forpligtelsen på, at de selv ville holde „Ild og Arnested“.[1]) Den 5te Marts[3]) vare 2 Borgere, som ikke havde holdt denne Forpligtelse, indkaldte for Borgm. og Råd og måtte love at betale hver 30 Rdl. og til Påske førstkommende holde „åben Bo, Ild og Arnested“, som en Borger bör at gjöre. Et Par Udlændinge aflægge 1623 Troskabsed til Kongen samtidig med, at de sværge Borgm. og Råd Lydighed og at gjöre Ret og Billighed imod deres Medborgere, „således som de selv ønske at hænde og have den“. — I enkelte Tilfælde er vedkommende Lavs Oldermand mødt tilligemed den nye Borger og erklærer sig tilfreds med hans Dygtighed. Et Exempel på Lavets Utilfredshed haves fra en Tid, der ligger forud for Regnskabsbogen, næmlig fra 1561, da Rasmus Hansen tog Borgerskab, og Borgmestrene for et „siddende“ Råd i de 24 Mænds Nærværelse spurgte Oldermanden for Skomagerlavet, om Rasmus var god for en Skomager, men Oldermanden dertil svarede: Nej!“[2]) — Resessen af 1557 havde dog aldeles afskaffet Mesterstykkerne. — En Mand fra Horsens må 1630 forpligte sig til ikke at give sig af med Hvedebrøds-Bagning uden særlig Tilladelse af Borgmestre og Råd. — Fra 1610 af må alle nye Borgere forpligte sig til at forsyne sig med de fornødne Våben, i Almindelighed lang Bøsse, Stormhat og Sidegevær (eller „Degen“); sjeldnere nævnes istedetfor de 2 förste

[1]) Samme Forpligtelse pålagdes efter Vedtægterne af 1600 enhver ny Borger i Flensborg (Corp. Stat. Slesv., II, S. 271). — [2]) Tingbog 1561, Mand. efter Reminiscere. — [3]) Året har jeg glemt at notere.

Stykker Hellebard eller Slagsværd. Fra 1648 falder Stormhatten bort. — Endelig må de, som have Börn, undertiden forpligte sig til ikke at lade dem gå omkring og trygle.

Borgerskabspengene vedblev at være 5 Dr., halvt til Byen, og halvt til Borgm. og Råd, lige indtil 1650, da Summen bliver mere ubestemt og væsentlig synes at have rettet sig efter den Nyoptagnes Evne, tildels også efter hans Villighed til at give noget mere end det Almindelige, som når den formuende Jørgen Hansen Ostindiefarer, som var født på Fanø og senere blev Rådmand, 1656 er så usædvanlig rundhåndet at give 50 Rdl. for sit Borgerskab. Kun yderst sjelden eftergaves Betalingen, f. Ex. en enkelt Gang for en Mand, som var opdraget her i Byen, en anden Gang for En, der havde tjent som Skriver i Hospitalet og været i Kongens Tjeneste, eller et Par Gange for Personer, som havde tjent den „velbårne Lensmand“, og 1633 for Peder Sörensen Skriver, da man lod ham tage Borgerskab, for at kunne vælge ham til Rådmand (se S. 426.) — At give nogen Udsættelse med Betalingen, blev derimod uagtet den ovenanførte Bestemmelse af 1587 snart almindeligt.

Det var, som vi så, kun en meget ringe Del af Byens Borgerskab i denne Periode, som ikke var født i Byen selv eller i den nærmere Omegn. Selv fra fjernere Dele af Jylland stammede kun få, endnu flere fra andre danske Landskaber eller Udlandet. Af Tydskere, som kom i en anseligere Stilling her i Byen, kan nævnes de 3 Rådmænd Magnus Grave, Johan Pouch og Johan Radtleff; den Sidste, som var Rådmand 1650—59, var ligesom de 2 andre født i Westfalen. Undertiden synes der at have været et större Antal tydske Svende i Byen; men i det Hele taget tror jeg at kunne sige, at der neppe har været nogen vigtigere By i Danmark, hvor Tydskerne have spillet så liden en Rolle som i Ribe. — Af andre Nationer forekommer kun Hollændere og Skotter. — Skotter fandt man på Grund af denne lille Nations store Driftighed i ældre Tider næsten allevegne i Evropa, og således også i Danmark, såvel i Middel-

alderen som i det 16de og 17de Arhundrede; de optræde især i 2 Egenskaber, som Handelsmænd eller som Vævere.[1]) Her i Byen forekomme de dog kun enkeltvis. Fra 1572 til 1575 findes et Par Skotter bosiddende, den ene som Linnedvæver; 1591 blev en Skotte og hans Hustru forviste fra Byen.

Kap. 10. Byens verdslige Øvrighed og Bestillingsmænd.[2])

1. Byens verdslige Øvrighed bestod af dens Borgmestere og Råd, som styrede Byens Anliggender under et Tilsyn, som Kongen og Regjeringen udøvede gjennem Lensmanden på Riberhus. Såvel Byens kommunale Selvstændighed som Borgmesteres og Råds Myndighed vare meget store; thi efter Byrettens § 8 var Enhver i Byen forpligtet til at adlyde, hvad det samlede Borgerskab vedtog, og efter sammes § 31 straffedes Enhver, som ikke vilde adlyde Rådets og den kongelige Fogeds Bestemmelser, med en Bøde til begge. Vi se derfor også, at Rådet i Forening med de 24 Mænd toge Bestemmelser, som grebe stærkt ind i de enkelte Borgeres og Beboeres Frihed, f. Ex. i Handelssager, uden at sådanne Bestemmelser behøvede nogen Stadfæstelse af Kongen. Og Magistraten holdt strengt over sin Myndighed: den 5te Oktober 1642 dömmes på Bytinget en Mand, som havde siddet Borgmesteres og Råds Befaling overhørig angående en Ægt til Ballum med en af Kongens Folk, til at have forbrudt sit Borgerskab foruden anden Straf for sin Forseelse. 1596 måtte 2 Borgere, som ikke efter Borgm. og Råds Befaling havde villet fare ud på Reden for at fastholde en Skipper, i hvis Skib en Mand var bleven ihjelslagen, bøde hver 5 Mk. til Byen og rimeligvis lige så Meget til Magistraten, måske også til

---

[1]) Se O. Nielsen: „Kbhvn i Middelald.“ [illegible] Kbhvns Dipl. II, S. 255.291. — H. Rördam: „Hist [illegible]skr.“ I mod Enden. — Psilander: „Ystads historia“, S. 253. 257 (mærkelig). — [2]) Om Byens „Øvrighed og Rettergang“ kan ses P. Adlers fortrinlige Skildring af samme i Kath.-Sk. Indb. Skr. for 1844.

Kongen. Den 11te Juni 1600 vedtog Borgm., Råd og 24 Mænd, at når en Borger tilsagdes ved Byens Tjenere til at komme på Rådhuset og udeblev uden lovligt Forfald, skulde han bøde 1 Mk., og 1652 måtte en Borger, som „havde siddet Borgm. og Råd overhørig og ikke vilde kræve kongelig Maj.s Skat og Andet", bøde 10 Rdl. til Magistraten og rimeligvis lige så Meget til de 2 andre Parter.

2. Borgmestrene vare 2 i Tallet, således som det var Tilfældet i alle Rigets Kjøbsteder med Undtagelse af Kjøbenhavn, hvor Antallet var 4. De udnævntes af Lensmanden, dog vistnok her i Byen under nogen Medvirkning af Borgerskabet; thi vel var det i de fleste Byer således, at Lensmanden alene udvalgte dem;[1]) men der har dog ifølge gammel Sædvane været nogen Forskjel herpå i de forskjellige Byer, og det er da rimeligt, at Ribe som en By med gamle og store Privilegier har været noget gunstigere stillet end de fleste andre. Der er også Spor af, at det virkelig har været således. I en Strid mellem Borgmester Peder Mortensen Hegelund og den unge Anders Sörensen Klyn sagde således den Sidste den 16de Februar 1582 åbenlyst på Tinget til den Første, at han ikke havde været med til at samtykke ham til Borgmester. Heri synes temmelig sikkert at ligge, at Borgerskabet stadfæstede et Borgmestervalg. Bestemt fremgår det af Begivenhederne ved Borgmestervalget 1602, da Borgerskabet i længere Tid vægrede sig ved at stadfæste det af Lensmanden trufne Valg, men rigtignok tilsidst måtte give efter (se S. 308). Også ved det følgende Borgmestervalg se vi, at der gik en Rådslagning forud, og opstilledes forskjellige Kandidater (se S. 309). I en samtidig Optegnelse siges også, at „1582 den 7 Dag Augusti da blev hæderlig Mand Jens Andersen sat til

---

[1]) Den eneste mig bekjendte Afvigelse herfra efter Reformationen fandt Sted i de Byer, i hvilke efter Recessen af 1643 (II, 3,1). Rådmændene skiftedes til at være Borgmestere. Jeg kjender rigtignok ingen By, i hvilken dette i Virkeligheden var Tilfældet; men efter Recessens Angivelse må der dog vel have været nogle.

Borgmester i Ribe af velbyrdig Mand Albret Friis og Borgmester og Råd og 24 Mænd i Ribe. — At Kongen 1594 befaler Lensmanden at udvælge en Borgmester i Ribe, uden at omtale nogen sådan Ret for Borgerskabet, beviser Intet herimod. — Den nyvalgte Borgmester aflagde strax sin Ed til Lensmanden, Borgmestere og Råd og menige Almue, som Borgmester Hans Friis siger i sine Optegnelser; kun 1571 finder jeg, at 2 nye Borgmestere må rejse til Skanderborg, for at aflægge deres Ed til Kongen selv; Byen betaler deres Rejse.

3. Rådmændene valgtes ifølge Kristian den Andens udtrykkelige Bevilling for Ribe By af 1517 (se 1ste Del, S. 453) af Borgmestere og Råd. En kongelig Forordning af 7de April 1619 bød rigtignok, at Lensmanden skulde deltage i Valget, hvilket i Recessen af 1643 (II, 3, 1) bestemmes således, at Lensmanden enten skulde foretage Valget alene eller i Forening med Borgm. og Råd, hvor dette hidtil havde været sædvanligt. I Ribe gjorde dog disse Forordninger ingen Forandring i det hidtilværende Forhold. 1620 blev således Hans Friis efter sine egne Optegnelser „kaldt i Rådet af Borgm. og Råd“ samtidig med 3 andre nye Rådmænd. „1633, den 16de Marts“, fortæller Byfoged Ditlev Hansen, „er jeg D. H., Peder Søffrensen Skriver, Peder Olufsen og Jep Povelsen Kremer bleffuen kend til Radmend paa Riber Radhus og daa haffuer suoret woris Ed wdi welagte Borigemestere (og Rådmænds) Nerverilse“. Endnu 1659 supplerede Magistraten sig selv uden Lensmandens Deltagelse, og uden at der er Tale om hans Samtykke. Dog må det bemærkes, at Hans Jessen Søhane i sine Optegnelser siger, at han 1575 blev indsat i Rådet af Lensmanden, og når Lensmanden således var tilstede, har han upåtvivlelig også deltaget i Valget; men det synes at have været en Undtagelse. — En nyvalgt Rådmand ansås forpligtet til at gjöre et Tiltrædelsesgilde. Undertiden kunde det trække noget ud med det; således gjorde Bertel Struch først sit „Rådmandsgilde“ den 9de Januar 1597, skjönt han var bleven Rådmand i September 1595. — Rådmændenes Antal var efter Byrettens Bestemmelse

8, hvortil dog de 2 Borgmestere kom, som Byretten endnu ikke kjender noget til. Tallet overholdtes dog ikke så nöje, at det jo undertiden overskredes med 1 eller 2, uden at man ser nogen bestemt Grund dertil.

Både Borgmestere og Rådmænd valgtes for Livstid; men da de Førstes Bestilling var temmelig besværlig, findes et Par Exempler på, at ældre Mænd frasagde sig den, næmlig Hans Fanninger 1582 og Hans Friis 1638; den Sidste vedblev dog at være Medlem af Rådet indtil sin Død. Den eneste Borgmester, som i denne Periode blev afsat fra sin Bestilling, var Morten Lassen, hvorom kan ses S. 389. Rådmændene forbleve, såvidt vides, alle i deres Stilling indtil deres Død.

4. Borgmestere og Rådmænd havde nogen, dog ikke synderlig stor, Indtægt af deres Bestilling. De forskjellige Poster, af hvilke denne Indtægt bestod, ere for en stor Del omtalte S. 185 fl. i Anledning af den Strid, som der var 1583 mellem Magistraten og Borgerskabet om dem, og som afgjordes til den førstes Fordel således, at den skulde beholde al den Indtægt og Rettighed, som Dronning Kristines[1]) og andre kongelige Breve tillagde den, eller som den tidligere havde haft. Indtægterne vare:

a. Brugen af visse Jorder, som findes angivne ovennævnte Sted, og som for Borgmestrenes Vedkommende ikke vare ubetydelige. Desuden havde Borgmestrene som oftest, om ikke altid, Byens Jord i „Klostermark“ (oprindelig „S. Jørgens Mark“) tilleje af Byen mod en mindre Afgift.
b. Seglpenge, det vil sige, Betaling for visse Arter af Dokumenter, som udstedtes af Borgmestre og Råd og af dem forsynedes med Byens Segl, navnlig „Søbreve“ (Søpas), „Ægtebreve“ (om Folks ægte Fødsel) og andre Breve. som udstedtes i private Sager.
c. Indtægten af nogle Åleruser („Ålesæt“, „Åletene“),

---

[1]) Om dennes Dom af År 1514, i hvilken der dog kun er Tale om Magistratens Jorder, uden at andre Indtægter der omtales, se 1ste Del, S. 441 fl.

næmlig for Borgmestrene Indtægten af dem, som fandtes ved Slusen vestenfor Sønderport, og for Rådmændene af nogle, som fandtes höjt oppe i Nibs Å. I Forening havde de Fiskeriet i Ørnsø.[1])

d. En lille Indtægt af nybyggede Skibe med „Sættebund", som tilfaldt Borgm. og Råd, nævnes 1583.

e. „Førselspenge" eller „Førlovspenge", en Tiendedel af Arv, som her i Byen tilfaldt Personer i Udlandet, hvorimod den Afgift, som svaredes af indenlandske, men udenbys Arvinger, tilfaldt Byens Kasse.

f. En Fjerdedel af Gods, som var konfiskeret for Toldsvig.

g. En Andel i Sagefaldet, navnlig, såvidt man kan se, for Forseelser mod Byøvrigheden, for ulovlig Handel og for Usædelighed.[2])

h. Leje af en Bleggård.

i. Indtægten af Stormklokken,

j. Halvdelen af Borgerskabspengene (se S. 616).

k. Af hvert Bryllup, som holdtes på Rådhuset, fik Borgm. og Råd ifølge Byens Regnskaber fra Begyndelsen af det 17de Århundrede 1 eller i enkelte Tilfælde 2 Rdl. Ligeledes kunde de have en Indtægt ved at udleje Rådhuskjeldrene (se S. 603).

Der er fra denne Periode bevaret 3 Regnskaber over Magistratens Fællesindtægter, alle dog fra dens Slutning, næmlig for Årene 1646, 1652 og 1654. Det første synes at være ufuldstændigt, da visse Arter af Indtægter ikke findes opførte på det. Det År udgjör Indtægten derfor også kun 177 Dr. 3 Mk., i det andet År derimod 298 Dr. 1 Mk. 4 Mk., og i det tredie År 367 Dr. 3 Mk. 14 Sk. Regnskabet for 1654 viser også, at Indtægten deltes ligelig mellem Magistratens daværende 9 Medlemmer (den ene Rådmandspost var næmlig ledig), så at hvert af dem fik 40 Dr. 3 Mk. $8^2/_3$ Sk. Desuden

---

[1]) Dette ses af et Tingsvidne, taget den 21de Maj 1647. — [2]) Dette Sidste var i Overensstemmelse med Borgm., Råd og 24 Mænds Vedtægt af 5te Novbr. 1617. 1646 betalte således 13 Personer til Magistraten enten „Lejervide" eller Bøde for Hustruens for tidlige Nedkomst.

indkom der i dette År en Indtægt af 3 Dr. for Rådmændenes Ålegård, hvilken Indtægt fordeltes mellem Rådmændene alene.[1]) — I de 4 År 1646—50 havde Borgm. og Rådmænd for deres private Regning forpagtet Malttolden tilligemed Akcisen af Øl, Mjød, Brændevin og Eddike her i Byen af Kronen; om det var for at tjene derved eller for at befri Indvånerne for ubehagelige, fremmede Opkrævere, ved jeg ikke. Efter Udløbet af Forpagtningstiden, som rimeligvis udløb den 1ste Maj, havde Regjeringen forsömt at pålægge Tolderen at overtage Opkrævningen, hvorfor den ved Kongebrev af 8de Avgust 1650 måtte pålægge Borgm. og Råd bagefter at opkræve Restancerne hos Borgerskabet.[2])

Endvidere havde Borgmestere og Rådmænd den Fordel, at de efter en gammel, vistnok i hele Riget gjældende Regel vare fritagne for at bidrage til den almindelige, årlige Byskat. Således var det f. Ex. også i Kjøbenhavn, Malmø og Svendborg.[3]) — Her i Ribe hedder det ved År 1591, at Borgm. og Rådmænd vare fritagne for en „enkelt årlig Skat". Dette giver samme Resultat, når vi antage, at Skatteansættelsernes (Skatteskillingernes) Sum oprindelig var lig med den årlige Byskat, som betaltes til Kongen, således som Frederik den Anden endnu 1581 befaler, at det skal være i Kjøbenhavn.[4]) — Opkrævedes der derimod dobbelt eller flerdobbelt Skat af Borgerne, for derved tillige at dække Byens hjemlige Fornødenheder, så måtte Borgermestere og Rådmænd bidrage til disse sidste efter deres Skatteansættelse ligesom andre Borgere.

De anførte Indtægter, iberegnet Indtægterne af Jorderne, vare ingenlunde så store, at en Mand kunde leve af dem. Det var derfor altid næringsdrivende Borgere,

---

[1]) Af disse Regnskaber findes det første i Rådhus-Arkivet, de 2 andre i min private Besiddelse. — De ere aflagte af 2 blandt Rådmændene. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) „Kbhvns Diplomat." II, S. 403. — Stenkula: Indb.-Skr. fra Malmö elem.-lärov. for 1867, S. 12. — „Fy. Aktst." I, S. 92. — [4]) „Kbhvns Diplomat." II, S. 403. — I Virkeligheden var den dog her i Byen en Del mindre.

som valgtes til Borgmestere og Rådmænd. Navnlig ved Valget af de første måtte der dog tages et stærkt Hensyn til, at idetmindste den ene af dem havde de fornødne juridiske Kundskaber og den fornødne Øvelse i Forretninger. Derfor vare så mange af Borgmestrene Mænd, der tidligere som Slotsfogder eller i lignende Stillinger havde erhvervet sig disse nødvendige Egenskaber; men heraf fulgte på den anden Side, at enkelte af Borgmestrene vare temmelig fattige Mænd, hvis Indtægter ikke svarede til deres Stilling, og som derfor ikke ret kunde hævde dennes Værdighed. — Ingen blev Rådmand, uden at være Borger iforvejen, og Ingen blev Borgmester, uden forud at være Rådmand; men i enkelte Tilfælde var dette rigtignok kun en Formalitet, således som jeg har vist det ved Kjeld Jørgensen (se S. 236) og ved Jesper Hansen (se S. 435). — Ifølge Frederik den Førstes Forordning af den 4de Decbr. 1526, som vistnok kun stadfæstede gammel Skik, kunde ingen Håndværksmand optages i Rådet; heri gjordes dog en Undtagelse med Hensyn til Guldsmeddene, der betragtedes som hørende til Kjøbmandsstanden.

Et Slags Forret havde Magistatens Medlemmer deri, at de i visse Henseender havde deres eget Værneting. Den 17de Avgust 1596 hævdes i Rådsturetten den Regel, at en Rådmand, som stævnedes for vitterlig Gjæld, først skulde tiltales for Borgmestre og Råd og kun, hvis der intet Forlig opnådes, kunde stævnes „ned til Tinget". En Sag, som angik en Rådmands Ære, mente Byfogden 1647 ikke at kunne pådömme, men henviste Knud Vindfeldt[1]) i Kjærbøl med den til Borgm. og Råd.

5. Jeg har ovenfor ytret, at det var nødvendigt, at der i Magistraten fandtes Mænd med nogen Lovkyndighed. Dette gjaldt så meget mere, som den her i Byen ikke alene havde den styrende Myndighed, men tillige udgjorde en Domstol, til hvilken der kunde appelleres fra Bytinget, og fra hvilken der igjen kun kunde appelleres til Kongen og Rigsrådet. Herom vil der

[1]) Denne endnu blomstrende Familie i Fardrup Sogn er meget gammel der på Stedet; allerede 1611 omtales en Kristen Vindfeldt i Kjærbøl.

blive Anledning til at tale nærmere i næste Kapitel, som handler om Retsvæsenet.

Den 13de Januar 1596 vedtoge Borgmestre, Rådmænd og de 24 Mænd at betale en Bøde for hver Gang, de ikke mødte efter Tilsigelse på Rådhuset, første Gang 4 Sk., anden Gang 8 Sk. Fra en senere Tid findes en Vedtægt af Borgmestre og Rådmænd alene om, at de vilde møde på Rådhuset hver Fredag, da Rådstueretten holdtes, og ellers, når de ikke bevisligen lå på deres Sotteseng eller vare bortrejste; de vilde heller ikke rejse bort fra Byen, uden at anmelde det for Borgmestrene; for Overtrædelsen af disse Bestemmelser vilde de bøde 4 Rdl., eller hvis der den Dag skulde afsiges nogen Dom, 40 Mk. efter Recessen. Denne Vedtægt er underskreven af de daværende 2 Borgmestre og 7 Rådmænd samt af nogle senere indtrådte Rådmænd.[1]) — I vigtige Sager indhentede man undertiden syge og fraværende Medlemmers Samtykke. Da således B., R. og 24 Mænd den 1ste Februar 1593 besluttede at afskaffe Kyndelmisse-Offeret (se S. 539), og Borgmester Jens Andersen var syg, og 2 af Rådmændene ligeledes fraværende, sendte man 2 Rådmænd til hver af disse 3 Mænd, for at indhente deres Samtykke. Ligeledes indhentede man den 28de Februar næste År Samtykke hos den samme, endnu syge, Borgmester til B., R. og 24 Mænds Beslutning om Indførelsen af Bropenge til Skibbroens Vedligeholdelse. Af samme Art er det, at Rådmanden Mogens Grave den 14de Novbr. 1610 afgiver den Erklæring, at han vil stå „lige Last og Brast“ med Rådets øvrige Medlemmer med Hensyn til 3 Domme, som disse havde afsagt den 26de Oktbr., og ved hvilke de dels havde erklæret nogle Vidnesbyrd mod Bodild Harchisdatter, som var anklaget for Trolddom, for ugyldige, dels kjendt det mod hende afsagte Nævningstog for magtesløst. At frikjende en Troldkvinde kunde næmlig i den Tid let medføre Ubehageligheder.

---

[1]) Se Adler i Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 10 fl., hvor Årstallet mangler.

7. Borgmestrene i dette Tidsrum, som alle ere udførligt omtalte i det Foregående, vare følgende:

Lavrids Nielsen . . . . . 1528—43.
Jens Pedersen Rukelmand . . . . . 1536—37.
Jørgen Pedersen Juel . . . . . 1537—46.
Niels Krabbe . . . . . 1543—54.
Oluf Pedersen. . . . . 1546—71.
Jens Kristensen Hegelund . . . . . 1554—71.
Hans Pedersen Fanninger . . . . . 1571—82.
Sören Jakobsen Stage . . . . . 1571—77.
Peder Mortensen Hegelund . . . . 1577—84.
Jens Andersen Guldsmed . . . . . 1582—94.
Lavrids Thøgersen . . . - . . . . 1584—94.
Ib Jensen Tornum . . . . . 1594—1602.
Kjeld Jørgensen. . . . . 1595—1623.
Niels Povelsen. . . . . 1602—1606.
Peder Lambertsen . . . . . 1606—17.
Morten Madsen Lime . . . . . 1617—38 (?)
Hans Nielsen Friis. . . . . 1623—38.
Peder Sörensen Skriver . . . . . 1638—46.
Morten Larsen . . . . . 1640—50.
Anders Hansen Svane . . . . . 1647—57.
Peder Olufsen Roed . . . . . 1650—59.
Karsten Tønnesen. . . . . 1657—67.
Jesper Hansen . . . . . 1660—77.

Rådmænd i samme Periode vare følgende:

Anders Lassen (1536.1544). — Kristen Andersen (1536). — Jens Tjellofsen (1542.1561). — Hans Karlsen (1542.1553). — Lambert Andersen (1542). — Oluf Pedersen (1544; Borgm. 1546). — Lavge Steffensen (1544-1551). — Jens Kristensen Hegelund (1544; Borgm. 1554). — Hans Andersen (1544.1553). — Niels Tovskov (1544. 1571). — Hans Pedersen Fanninger (1544; Borgm. 1571). — Peder Bruun (1547.1564). — Sören Jakobsen Stage (1547; Borgm. 1571). — Lambert Ibsen (1556. 1563). — Ebbe Ibsen (1556.1563). — Bagge Jensen (1557, d. 1579.[1]) — Oluf Steffensen (1557.1577). — Hans

[1]) Om denne Mand og den mærkelige Familie, som nedstammer fra ham, se Jy. Saml. VIII, S. 60—80.

Tygesen (1557.1565). — Peder Mortensen Hegelund (fra 1566; Borgm. 1577). — Peder Trellund (fra 1566, d. 1594.[1]) — Oluf Thomsen (fra 1566.1589). — Jens Andersen Guldsmed (1568: Borgm. 1582). — Lavrids Thøgersen (fra 1571; Borgm. 1584). — Mikkel Thomsen (1573. 1589). — Mads Jørgensen Kock (fra 1575.1580). — Ib Tornum (fra 1575; Borgm. 1594). — Hans Jessen (fra 1575, d. 1607). — Peder Baggesen (1581; d. 1591). — Ebbe Mogensen (fra 1588.1615). — Thomas Jørgensen (fra 1588, d. 1606). — Anders Sörensen Klyn (fra 1588, d. 1598). — Niels Povelsen (fra 1592; Borgm. 1602). — Kjeld Jørgensen (fra 1594; Borgm. 1595). — Kristen Lavgesen (fra 1594. d. 1595). — Jens Lavgesen (fra 1595.1608). — Niels Grisbæk (fra 1595, d. 1618). — Oluf Pedersen Roed (fra 1595, d. 1620). — Bertel Struch (fra 1595, d. 1621). — Thomas Bonum (fra 1603, d. 1606). — Peder Lambertsen (fra 1603, Borgm. 1606). — Peder Knudsen (fra 1603.1608). — Hans Hegelund (1608.1620). — Lydik Andersen Guldsmed (1607.1615). — Magnus Grave (fra 1607, d. 1635). — Morten Madsen Lime (1608; Borgm. 1617). — Baltser Knudsen (1616.1623). — Bagge Pedersen (1616, d. 1621). — Sören Andersen Guldsmed (1616, d. 1626). — Anders Pedersen Spandet (fra 1620, d. 1621). — Mads Pedersen Roed (fra 1620.1633). — Las Jensen Bonum (fra 1620, d. 1645). — Hans Nielsen Friis (fra 1620, Borgm. 1623, pâny Rådmand 1638, d. 1650). — Hans Lavridsen (1623, d. 1648). — Morten Frederiksen (1623.1633. — Knud Lambertsen (1623, d. 1632). — Ditlev Hansen Guldsmed. tillige Byfoged (fra 1633, d. samme År). — Peder Sörensen Skriver (fra 1633, Borgm. 1638). — Peder Olufsen Roed (fra 1633, Borgm. 1650). — Jep Povelsen Vilslef (1633, d. 1658). — Mads Lassen Lime, tillige Tolder (1638, d. 1643). — Johan Pouch, Apotheker (1638, d. 1659). — Anders Hansen Svane (1638, Borgm. 1647). — Jens Jonsen Trellund (1642, d. 1655). — Peder Baggesen (1642, d. 1650). — Lavrids Bagge-

---

[2]) Om Familien Trellund se Jy. Saml. VIII, S. 44—59.

sen (fra 1650, d. 1655). — Karsten Olufsen, tillige Tolder (1650, d. 1659). — Johan Radtleff (fra 1650, d. 1659). — Hans Jensen Vandel (fra 1650, d. 1659). — Karsten Tønnesen (fra 1655, Borgm. 1657). — Peder Gregersen (fra 1655, d. 1659). — Bagge Baggesen (fra 1655, d. 1681). — Lavrids Kristensen Friis (fra 1655, d. 1659). — Jørgen Hansen Ostindiefarer (1657, afgik 1682). — Jesper Hansen (fra 1659, Borgm. 1660). — Jens Mortensen (fra 1659.1667).

8. De 24 Mænd. Det menige Borgerskab repræsenteredes i Byens Bestyrelse af de såkaldte 24 Mænd, der forekomme i en Mængde danske Byer, og ligeledes i de norske og svenske.[1]) De udgjorde den demokratiske Del af Byernes ellers meget aristokratiske Forfatning, hvorfor de også betegnes ved Navnene „menige Borgere", „menige Almue" eller „24 Almue". I Byens Skatteprotokoller fra sidste Halvdel af det 16de Århundrede findes deres Navne i Regelen hvert År opførte i Anledning af Skatteligningen. Deraf ses, at deres Antal ikke altid netop var 24, men undertiden en enkelt derunder eller en eller et Par derover; alligevel kaldtes de altid de 24 Mænd. Af samme Lister kan ses, at de vistnok efter Regelen skulde være 6 af hver Fjerding, men at dette ikke iagttoges aldeles nöjagtigt, idet der enkelte Gange kun findes 5 eller endogså 4 af enkelte Fjerdinger, og altså et så meget större Antal af andre. Man ser fremdeles, at de valgtes for 1 År ad Gangen, men således, at omtrent en Halvdel af dem gik over fra det ene År til det andet, uden at der dog deraf kan udledes nogen Regel. Ofte er en Mand også flere År i Træk imellem dem, eller han går ud for et eller et Par År og forekommer derefter påny. At de udnævntes for et År ad Gangen, fremgår også af det Udtryk, som

[1]) I Kjøbenhavn trådte dog dels Rodemestrene, dels Lavenes Oldermænd, dels, som det synes, Mænd, der vare tilkaldte for de enkelte Tilfældes Skyld, i deres Sted, indtil 1661 de 32 Mænds Institution indførtes. — I Varde kaldtes de 24 Mænd med et Navn, som jeg ellers ikke har truffet, nemlig „Årsborgere" („Jy. Saml." VI, S. 248).

forekommer et Par Gange, „24 Mænd, som dette År tilforordnede vare“. Men om den Måde, hvorpå de udnævntes, findes ingen bestemt Efterretning. „Det Eeneste, som jeg har truffet derom, er følgende Tilførsel i Rådets Forhandlingsprotokol for 1658—1674: „1659, den 1ste September, i Borgm. Karsten Tønnesens og Rådmændene Bagge Baggesens og Jørgen Hansens Nærværelse blev på Ribe Rådhus de 24 Mænds Tal i de Afdødes Sted fyldestgjort (ɔ: udfyldt) og findes nu, som efter følger“. Her er Tale om en Udfyldelse af deres Tal udenfor Ordenen i Anledning af den store Dødelighed, som fandt Sted samme År; men rimeligvis er Valget altid blevet foretaget på Rådhuset af det samlede Borgerskab. Måske har Magistraten nok haft nogen Indflydelse på det, ligesom det i Kjøbenhavns Privilegier af 1661 hedder (i § 2), at de 32 Mænd skulle udlægges af „Præsident, Borgm. og Råd med Borgerskabet“. Magistratens Indflydelse på Valget har dog neppe været overvejende, da vi et Par Gange finde de 24 Mænd i en bestemt Opposition til Rådet. Således vare 1583 de Mænd, som førte an i Striden mod Borgm. og Råd (se S. 185 fll.), netop af dem, som i de År fandtes blandt de 24, og en bestemt Strid mellem de 24 Mænds Kollegium og Magistraten udbrød kort efter denne Periodes Slutning (1663); i Regelen herskede der dog en fuldkommen Enighed imellem dem.

Ifølge Dronning Kristines Dom af 3die Februar 1514 (se 1ste Del, S. 441 fl.) deltog de 24 Mænd med Borgmestere og Råd i den årlige Skatteligning.[1]) Det var vel også Meningen, at det skulde være 2 af deres

---

[1]) Det synes undertiden at være gået noget höjrøstet til ved denne. Den 17de Oktbr. 1572 tiltalte Borgm. og Råd Kristen Borg på Bytinget for „Uhørsomhed“ mod dem og de 24 Mænd, fordi han Dagen iforvejen „stod ude ved Dören (d. e. Rådhusets) og mærkede alle de Ord, de talte, imidlertid de akkorderede på hans Skat, og han strax samme Dag indløb hurtig til dem og opsagde sit Borgerskab“. Kr. Borg svarede dertil, at man måtte vel høre på Torvet, hvad de snakkede om ham på Rådkammeret.

Midte („af Almuen"), som havde den ene Nögle til Byens Pengekasse, medens 2 af Rådet skulde have den anden. Med Skatteligningen vedblev det også at være således her i Byen, selv efterat Kristian den 4des Reces af 1643 (II, 3-3) havde bestemt, at Skatteligningen for Fremtiden skulde foretages af nogle få dertil valgte „Taxerborgere" i Forening med det forrige Års Kæmner eller Kæmnere. Men da 1654 fire Rigsråder vare beskikkede af Kongen til at undersøge Stridighederne mellem Magistraten og Borgerskabet i Ribe, bestemte de blandt Andet (se S. 394), at Skatteligningen for Fremtiden skulde udføres overensstemmende med Recessen ved 16 Taxerborgere, af hvilke de 24 Mænd skulde udnævne Halvdelen, og hele Borgerskabet Halvdelen. Heller ikke denne Bestemmelse kom dog strax til Udførelse, rimeligvis på Grund af Krigens Udbrud strax derefter.

De 24 Mænd deltog endvidere med Borgm. og Råd i Afgjörelsen af alle Byens vigtigere Anliggender, ikke blot i alle Sager, som vedkom Byens Pengevæsen, men også i alle andre Bestemmelser af mere almindelig og indgribende Betydning. De vare f. Ex. med til at bestemme, hvor stor Skat der hvert År skulde udredes af Borgerne. Ligeledes aflagdes Byens Regnskaber for dem (og Magistraten), som der siges 1579, efterat de ere opregnede i Anledning af Skatteligningen: „Disse 24 Mænd have også siddet over Byens Regnskab og hørt al Byens Indtægt og Udgift". De deltoge i alle Vedtægter om Byens Indtægter og Udgifter og om dens Ejendomme, fremdeles i alle Vedtægter om Byens Politivæsen, derunder også indbefattet Handelspolitiet. Denne Regel havde en så almindelig Gyldighed, at her ingen Exempler behøve at anføres, især da så mange ere anførte i det Foregående. — I Februar 1657 gave de deres Samtykke til den Fuldmagt, som gaves Byens Afsendinge til Herredagen i Odense; dog underskrive de ikke på selve Fuldmagten, men i Rådstuebogen. 1577 deltoge de med Magistraten i Udnævnelsen af Kæmnerne for det År. Mærkeligt er det, at de 1557 og 1558 „søge en Mand fra Byen", fordi han ikke har betalt sin Skat. De 1654 udnævnte

4 Rigsråder (se ovenfor) bestemme, at de alene for Fremtiden skal udnævne en særegen Skatmester for Byen til at oppebære de kongelige Skatter. Undertiden måtte de påtage sig særlige Hverv i Byens Tjeneste. 1598 bestemte således Borgm., Råd og 24 Mænd, at ingen Friser måtte udsælge Salt fra sin Skude, förend Prisen var sat af 2 af de 24 Mænd; den, som handlede derimod, skulde have forbrudt 10 Mk. til B., R. og 24 Mænd. Ligeledes skulde en af dem efter Omgang være tilstede på Torvet, når der udsolgtes Humle, for at påse, at Ingen opkjøbte til udenbys Folk; denne sidste Bestemmelse blev fornyet den 19de Decbr. 1626.

S. 624 er omtalt den Bøde, som de 24 Mænd ligeså vel som Borgm. og Rådmænd 1596 pålagde sig selv at betale, når de ikke mødte på Rådhuset efter Tilsigelse. Den 20de Novbr. 1597 tilföjedes for de 24 Mænds Vedkommende en mindre Bøde af 1 eller 2 Sk., hvis de ikke vare mødte på Klokkeslættet eller ved det første Opråb („Mandtal"); hvem der gik „modvillig" bort og ikke vilde erlægge denne Bøde, skulde have forbrudt 1 Mk. — Den 19de April 1596 vedtoge B., R. og 24 Mænd, at den, som ikke inden næste Söndag gjorde sin Lukkelse om Østermade færdig, skulde pantes for en god Tønde 2 Skillings Øl, som skulde uddrikkes på Rådhuset af B., R. og 24 Mænd. — Dette Øl blev måske drukket ved Møderne; men de ovenanførte Bødepenge anvendtes til et årligt Gilde på Rådhuset i Vintertiden, til hviket der dog undertiden gaves et Tilskud af Byens Kasse. Således omtales i et Kæmnerregnskab for 1585 „den Aften, da B., R. og 24 Mænd drak Bøde-Øl". Dengang leverede Byens Kasse blot Lysene; men 1595 gav Byen 32 Kander Hamborger-Øl, medens det Øvrige betaltes af Bødepengene. Således ottere; f. Ex. den 1ste April 1626, da „24 Mænd drikke på Rådhuset", gav Byen 40 Kander à 4 Sk. (simplere Øl), som „Løgterdrengene" (Tjenerne, som skulde følge deres Husbønder hjem med Løgter) drak samme Tid. Endnu den 16de April 1655 „gjorde Borgmester og Råd Gilde på Rådhuset med de 24 Mænd"; Byen leverede dels

Glas,[1]) dels Kringler for 2 Dr., hollandske Kavringer for 1 Dr. 3 Mk. 8 Sk. og 2 Riberpund[2]) Ost for 2 Dr. — Ved disse Rådhusgilder var der fastsat Bøder til de Fattige af dem, som „svor". Således findes i Regnskabet over Blokpenge for 1624—25 optaget 5 Mk. 12 Sk. „Brødepenge, dengang de 24 Mænd drak på Rådhuset, for de svor". — Foruden dette årlige Gilde trakterede Byens Fædre sig også undertiden ved deres Forretningsmøder med noget Øl på Byens Regning. Det var dog ingenlunde almindeligt; men efter Pengemesterens Regnskab for 1601—2 gik det i dette År temmelig ofte på, eftersom B., R. og 24 Mænd den 1ste Decbr. 1601 drak 8, den 6te Decbr. 46, den 10de Decbr.[3]) 12 og atter den 9de Oktbr. 1602 49 Kander Hamborgerøl å 5 Sk., som altsammen betaltes af Byen; deres Drenge fik samme Tid 16 Kd. dansk Øl.

9. Enkelte Gange sammenkaldte Borgm. og Råd et större Antal af Byens Borgere for at indhente deres Samtykke i en vigtig Sag, eller når der var Tale om Pålæggelsen af vedvarende Byrder. Hertil kan måske henføres, at 27 navngivne Borgere i Forening med B. og R. den 10de Februar 1558 besluttede at låne 1000 Dr. på Rente af Lensmanden Erik Rud, for dermed at betale et Skib, som var kjøbt i Hamborg på Byens Vegne til Orlogsbrug. De 27 Mænd love at holde B. og R. skadesløse for det Forpligtelsesbrev, som de skulde udstede til Erik Rud; til Vidnesbyrd herom underskrive 4 af dem i Protokollen.[4]) Den 5te Juni 1573 samtykke 32 Borgere med Borgm. og Råd i Kjøbet af et Hus til Udvidelse af Torvet og i Bygningen af en Bro over Langvedel; de love at bidrage dertil hver efter sin Evne og Formue. — Den 16de Decbr. 1556 havde B. og R. først 48 Borgere „af de ældste og bedste" og derpå „menige Almue" forsamlede på Rådhuset; den sidste

[1]) Ved Rådhusgildet i Januar 1624 var hentet på Byens Regning 80 Pasglas, af hvilke kun 24 bleve tilbageleverede. — [2]) Et Riberpund var = 24 Mk. (Vægt). — [3]) Det var den Tid af Året, da Skatteligningen foregik. — [4]) Egentlige Kommunelån kjendte man ingen Form for. Smlg. Lånet 1653 (S. 391 Anm.)

„bevilgede og samtykte med B. og R. og ovennævnte 48 Mænd“, at Enhver, som havde Eng til sit Hus, skulde give årlig 1 Mk. til Byen. — Her have vi altså en almindelig Borgerforsamling, og sådanne forekomme oftere i det 16de Århundrede. En sådan, der afholdtes af „den menige Mand“ i Borgm. og Råds Nærværelse den 30te April 1565, er omtalt S. 100. Lördagen den 1ste Decbr. samme År havde B. og R. atter „tilsagt og åbenbarlig stævnet den menige Mand“ til Rådhuset, hvor de først bekjendtgjorde, at de, som ikke betalte deres Skat, Engleje m. m., fra næste Mandag af kunde vænte at blive fordelte og derefter satte i Bøddelhuset. Derpå lode de det menige Borgerskab vedtage nogle Bestemmelser angående Handelspolitiet. Ligeledes toges den 1ste August 1573 og den 30te Oktober 1574 Bestemmelser af samme Art med „Borgernes“ eller „menige Borgeres“ Samtykke. Den 23de Marts 1579 vedtoge B., R. og 24 Mænd, at de Borgere, enten det var „Fiskende Folk“ eller andre, som droge af Byen uden at gjöre Anstalt for deres Bøsseskyttehold, Skat eller anden Tynge, strax skulde pantes og dertil have forbrudt deres Borgerskab, således som „det for kort siden blev vedtaget på Rådhuset i menige Borgeres Nærværelse“. — Der har neppe været nogen Sag, til hvilken Magistraten og de 24 Mænd nødvendigvis måtte have hele Borgerskabets Samtykke; men i flere Tilfælde var det vel lettere at gjennemføre en Beslutning, når man havde fået dets Samtykke til den. — 1561 se vi endog „de fornemste Dannekvinder“ i Byen opkaldte på Rådhuset for at samtykke i en Vedtægt, som handlede dels om Bryllupper, dels om Kvindernes Dragt (se S. 93 fll.[1])

10. Byfogdens væsentligste Bestilling var at forestå Bytinget; hans Virksomhed bliver derfor væsentlig at omtale i Kap. 11 (om Retsvæsenet). — Han synes her i Byen at være bleven udnævnt af Borgm. og Råd.

[1]) Hvorledes Lensmanden og Gejstligheden enkelte Gange deltoge i Givelsen af Vedtægter for Byen vil blive omtalt i 11te Kap., § 13.

Den 30te April 1591 tilsiger således Niels Povelsen ved sin Ed B. og Råd sin Tjeneste som Byfoged for et Ar. Den 18de April 1655 gjorde ligeledes Hans Ditlevsen sin Byfogeded i B. og Råds Nærværelse, og 6 Dage derefter blev han af B. og R. indsat på Tinget til Byfoged (efter Tingbogen). Ligeledes hedder det i Rådstuebogen, at Karsten Sörensen den 17de Septbr. 1659 blev indsat som Byfoged i B. og Råds Nærværelse og gjorde sin Ed. Ditlev Hansen fortæller rigtignok i sine Optegnelser, at han den 29de Decbr. 1618 blev kjendt til Byfoged på Ribe Rådhus af Lensmanden, Borgm. og Råd og samme Tid måtte sværge sin „Dommered“; men det er vistnok en Uregelmæssighed af samme Art, hvorpå vi så et enkelt Exempel ved Rådmandsvalget (se S. 619); thi da Kongen havde sin egen Foged her i Byen, stod Byfogden vistnok umiddelbart kun under Magistraten. Det er vel også derfor, at det siges, at „Borgm. og Råd havde Tinget i Befaling.“[1]) — Lönnen var ikke stor, för 1572 kun 6 Dr. 2 Mk. for et helt År; da steg den til 16 Dr. 1591 akkorderedes med Niels Povelsen om 30 Dr. for et Ar foruden fri Brug af Gåsholm og en til Byen hjemfalden Huseng. 1624 var Lönnen 36 Rdl. foruden Brugen af Gåsholm; men 1641 var den stegen til 75 sl. Dr., foruden at den ovennævnte Holm endnu 1646 ses at ligge til Æmbedet. Desuden var Byfogden skattefri. — Uagtet Lönnen således ikke var betydelig, vare Æmbedets Indtægter dog ikke så ringe på Grund af Sportlerne. Dette ser man blandt Andet af det store Antal Personer, som den afgåede Byfoged Hans Ditlevsen 1650 fordelte for Faldsmål, som de vare skyldige til ham som Byfoged. Det var således ingenlunde her, som det i Forordn. af 7de April 1619 forudsættes at være Tilfældet i nogle Byer, at Byfogedtjenesten var en Byrde, som kunde og måtte pålægges Borgerne.

---

[1]) 1578, Tirsd. för Invocavit. En Mand æskede Tingbogen (for forrige Ar) frem for at få en Oplysning af Byfogden; men denne vil ikkun fremlægge den, hvis B. og Råd, som havde Byen og Tinget i Befaling, bød ham det.

Byfogderne i denne Periode vare:

Niels Tovskov, der nævnes første Gang 1542 og døde Mikkelsaften 1571.[1])

Niels Povelsen, som hidtil havde været Herskabsfoged, blev derpå Byfoged tillige ifølge et Kongebrev af 20de Januar 1572 af følgende Indhold: Da Kongen ikke fandt det fornødent, at der for Fremtiden skulde være 2 Fogder i Byen, havde han beskikket Niels Povelsen til at være Byfoged. Han skulde oppebære al Kronens Rettighed der i Byen, som Herskabsfogden hidtil havde gjort, og tillige forestå Byfogdens Bestilling, se på Byens Ret og forhjælpe Enhver, som havde Noget på Bytinget at udrette, til hans Ret.[2]) Rimeligvis har Byen været misfornöjet med, at den således mistede sin Ret til selv at vælge sin Byfoged; men hvis den har gjort Vanskeligheder, må disse være blevne hævede, da Niels Povelsen kort för Jul samme År tilsagde B. og Råd sin Tjeneste som Byfoged mod en noget forhöjet Lön. — Byfoged vedblev han dog for denne Gang ikke længe at være, idet

Terkild Thomsen findes som sådan allerede 1578, hvorimod Niels Povelsen vedblev at være Herskabsfoged, Forbindelsen mellem de 2 Æmbeder var altså snart bleven hævet igjen. Terkild Th. døde i Januar 1580.

Regel Eskildsen kom da i hans Sted, først som „Tingholder“, men fra Foråret 1581 som beediget Byfoged. Denne Mand var meget uheldig med sine Domme (se S. 196 fl.) og er enten bleven afsat eller er fratrådt frivilligt År 1590, hvorpå Niels Povelsen ved Mikkelsdagstid igjen påtog sig Bestillingen, indtil han 1602 blev Borgmester. Se om ham S. 308 fl.

Lavrids Staffensen Skriver blev nu Byfoged og vedblev at være det indtil Slutningen af 1618, da han afgik, rimeligvis i Anledning af nogle ærerörige Beskyldninger, som en vis Anders Siem havde fremført

---

[1]) Se S. 140. — [2]) Se Terpager: R. C., S. 462 fl., hvor Kongebrevet dog har et andet Datum end det ovenanførte, med hvilket det findes i „Jy. Tegn.“

imod ham.[1]) Han mødte i de følgende Ar ikke sjelden på Tinget i sine egne og Andres Sager, men blev tilsidst så fattig, at han 1629 og 1630 modtog Almisse af Byen, hvorefter han forlod den. Efter ham kom

Ditlev Hansen (Guldsmed), en Sön af Hans Dytmersk, Guldsmed i Ribe. I sin Ungdom havde han været en urolig Person, som 1593 var bleven tovsvoren, fordi han med draget Værge havde overfaldet Byens Vagt; han havde flere lignende Historier, både för og efter at han 1595 havde Bryllup med Sara Iversdatter Vandel.[2]) Snart blev han dog mere alvorlig. 1612 begyndte han ofte at møde i Retten for Andre og må vel altså have lagt sig efter Retsvæsenet. 1619 blev han Byfoged og forblev i denne Stilling indtil sin Død 1633, kort för hvilken han tillige var bleven Rådmand (se S. 626). — Det er denne Mand, på hvis Rude der 1630 viste sig det Mærke, der gjorde så megen Opsigt (se S. 332 fl.) Han har efterladt sig et större Håndskrift, som nu findes i det store kongelige Bibliothek (Ny kong. Saml. 4to, Nr. 1353 b.) Det er sammenskrevet omtr. 1602 og 1603 og indeholder en Samling af Lovstykker, Byens Privilegier, moralske Sprog m. m., deriblandt også Optegnelser om, „hvad sig er tildragene her udi Ribe aff gamelle Tid“ (fortsat indtil 1627). En Sön af ham nævnes strax herefter.

Mads Lassen Lime havde været Byskriver siden 1612, var 1624 i Forening dermed Herskabsfoged, men blev 1633 Byfoged. 1639 blev han Tolder, men havde ifølge Kongebrevet til Lensmanden herom af 18de Decbr.[3]) forud været Toldskriver. Som Tolder var det, at han var udsat for Maren Splids og hendes Selskabs indbildte eller virkelige Forfølgelse, hvorom henvises til S. 361.

Peder Pedersen Hjerting blev derefter Byfoged. Han var en forhenværende, uheldig Kræmmer, som havde taget Borgerskab 1618 og hvis Hustru var indviklet i

---

[1]) Se „Jy. Saml.“ VI, S. 133. — [2]) Heg. Alm. I mine Udtegnelser af disse står der rigtignok Sara Hansdatter; men rimeligvis er det en Fejlskrift; idetmindste var han 1599 gift med Sara Iversdatter Vandel. — [3]) Jy. Reg.

den ovennævnte Trolddomssag (se S. 362 fll.) Han frelste sin Kone fra den store Fare, som truede hende; men Sagen har dog nok gjort ham umulig som Byfoged. Skjönt han først døde 1644, findes dog

Hans Ditlevsen Guldsmed allerede 1642 som Byfoged. Han var en Sön af den tidligere Byfoged Ditlev Hansen. I sin Barndom var han så ulykkelig at stikke en „Pebling“ ved Navn Iver Kristensen således den 21de Novbr. 1610, at han døde Dagen derefter. Selv synes han dengang ikke at have kunnet være mere end 14 År gammel. Efter at have været Handelsmand, blev han, som sagt, Byfoged; men 1649 blev han afsat på Grund af sin Opførsel i Borgmester Morten Lassen Hillerups Arvesag (se S. 369).

Anders Jakobsen var Byfoged fra 1649 til 1655, da han døde Kyndelmissedag. Hans Hustru, Johanne Madsdatter Roed, opsagde Arv og Gjæld efter ham. En Sön af ham, Jakob Andersen, født 1644, blev 1684 Præst i Husby.

Hans Ditlevsen blev derefter Byfoged pány ifølge et Kongebrev af 29de Marts 1655, udstedt på Riberhus, af det Indhold, at han, som for nogen Tid siden formedelst en Forseelse var bleven afsat fra sin Byfoged-Bestilling, nu igjen måtte indsættes i den, hvorefter Borgm. og Råd den 24de April indsatte ham på Tinget. Han beklædte derpå Æmbedet indtil sin Død den 6te Maj 1657. — En Sön af ham, Ditlev Hansen, blev 1658 Præst i Nordby på Fanø.

Hans Efterfølger var Klement Madsen, som først havde været Kjeldersvend (på Riberhus?), derpå (fra 1643) Herskabsfoged og samtidigt Havnekæmner i Ribe. Han døde allerede 1659 i Pestens Tid tilligemed 2 Døtre.

Karsten Sörensen fra den 17de Septbr. 1659.

11. Herskabstogden. Denne Æmbedsmand forekom allerede i forrige Periode her i Byen ved Siden af Byfogden[1]) Enkelte Gange kaldes han også her Kongens Foged, under hvilket Navn han forekommer andensteds,[2])

[1]) Se 1ste Del, S. 426. — [2]) Smst.

— en enkelt Gang også „Kongens Sagefaldsfoged“. Han opkrævede næmlig Kongens Sagefald; men ved Siden deraf havde han, vistnok som et Slags Stedfortræder for Lensmanden, som jo var den egentlige „Kongens Foged“ (advocatus regis), overhovedet et Tilsyn med Retsplejen i Byen. En bestemt Udtalelse herom haves fra 1618. Den 11te Februar dette År mødte næmlig Slotsskriveren, Villum Hansen, på Bytinget og tilkjendegav, at Hans Nielsen Bagmand (ɔ: Bager) havde klaget for Lensmanden over, at såvel Byfogden som Herskabsfogden havde afvist ham fra Tinget med hans Vidnesbyrd mod Lavrids Kjedelsmed, som havde været for hans Dör og udråbt ham med ærerörige Ord; Lensmanden havde derfor befalet ham (Slotsskriveren) at sige Herskabsfogden (Hans Hegelund) dette, og at han sad i kong. Majestæts Sted og „i den Sted, at han skulde hjælpe hver Mand til Lov og Ret“. Efter Udtrykkene her kunde det synes, som om Herskabsfogden altid skulde være tilstede på Tinget tilligemed Byfogden. Enkelte Gange nævnes de også ligefrem som forestående Tinget i Forening, som 1562 og 1581, da Sager, förend de kom for Rådsturetten, siges at have været for Fogderne, og 1579, da begge Fogderne i Forening siges at bestyre Tinget, men Byfogden dog leder det i det Enkelte.[1]) I Almindelighed bemærker man dog Intet til Herskabsfogdens Nærværelse, når han ikke netop har Noget der at gjöre i Anledning af Kongens Sagefaldsret. Som Oppebærer af Kongens Sagefald havde han særlig at påse, at Sager angående Drab og Såremål, af hvilke Kongen kunde få Sagefald, påtaltes og kunde selv foranledige Påtale, når ingen privat Mand optrådte som Klager. Tingsvidner om Tovseder vare derfor vistnok i Regelen medudstedte af ham, hvorimod han ikke plejer at forekomme som Medudsteder af andre Tingsvidner. — 1566 ses begge Fogderne at have været tilstede ved en Udpantning for en privat Gjæld.[2]) Ved Oprettelsen af den frivillige Fattigunderstøttelse 1630 påtog han sig

---

[1]) Tingbog: den 14de Maj. — [2]) Rådstuebog Nr. 1, S. 88 fl.

endogsaa ene at udpante for resterende Bidrag (se S. 331.) — Midt i det 16de Århundrede (1557—68) findes Herskabsfogden også at have deltaget i Rådstuerettens Afsigelse af Domme.

Foruden denne sin Virksomhed, som stod i Forbindelse med Retsplejen, havde Herskabsfogden i Almindelighed også en anden, næmlig Opkrævningen af den såkaldte „lille Told“ eller „Småtolden“, om hvis Beskaffenhed henvises til Kap. 18, § 20.

Herskabsfogdens Lönning udgjorde efter Lensregnskabet for 1581—82 6 Ørt. Rug, 6 Ørt. Byg og ½ Td. Smör.

Herskabsfogderne i denne Periode vare:

Tok Nielsen Skriver nævnes fra 1529 til 1549.

Relluf Nielsen fra 1557 til 1568. Ved sin Død skyldte han Kongen Penge for sine Oppebørsler; men den 31te Oktbr. 1573 fik hans Enke Halvdelen af dem eftergiven, da de skulde være blevne hendes Mand frastjålne i hans sidste Leveår.[1]) — Hans Datter Gjertrud blev gift med Mag. Niels Klavsen i Vilslev, en anden Datter, Dorethe, med den ulydige Borger Thomas Eriksen (se S. 263 fl.)

Rasmus Skriver 1569.

Niels Povelsen fra 1570 til 1606 (se foran under Byfogderne).

Jens Lavridsen.

Hans Lassen Lime, gift med Biskop Hegelunds Datter Sara. Han døde 1616 (?).

Hans Hegelund, som var Biskoppens Broder og Rådmand (se S. 151), fik deretter Bestillingen. Efter hans Død 1623 kom

Mads Lassen Lime indtil 1633, da han blev Byfoged.

Lavrids Iversen Struck 1633—34. En Sön af ham var Iver Lavridsen Struck, som 1627 blev Præst i Vester-Skjerninge i Fyn.

Klement Madsen indtil 1657, da han blev Byfoged.

---

[1]) Jy. Tegn.

Niels Jakobsen Bonum, en Sön af Mag. Jakob Bonum i Darum, altså en Dattersön af den ovennævnte Herskabsfoged (og Borgmester) Niels Povelsen.

12. Byskriveren var såvel Rådstue- som Ting-Skriver. Han var gjerne eller altid en Mand, som havde nydt en bedre Skoleundervisning, som man ser af de latinske Småbrokker, som forekomme på forskjellige Steder i Protokollerne. Det følger af sig selv, at han ansattes af Borgm. og Råd. 1569 udgjorde hans Lön 20 Dr. og fri Bolig. Ligesom flere af Byens mindre Bestillingsmænd fik han „Offerpenge“ til Julen, 1571 kun $^1/_2$ Dr., 1576 og senere dog 2 Dr. 1606 er Lönnen stegen til 30 Rdl., 1612 ansættes den i Forening med Husleje til 36 Rdl. (da var altså den frie Bolig bortfalden), og derved blev den stående.[1]) — Hans væsentligste Indtægt bestod dog udentvivl i Skriverpengene. Om disses Störrelse haves enkelte Oplysninger: 1581 kostede det foruden Faldsmålet til Byen 5 Alb. til Skriveren, når man vilde udskrives af Byens „Fordelsbog“ (Protokol over „fordelte“ Mænd). 1611 gaves 4 Sk. i Skriverpenge for 2 Delsvidner, og 1654 fordeler Byskriveren En for 6 Mk. for en Registrering i hans Bo, en Anden for 2 sl. Dr. for en Rådstuedom på 6 Ark. — Af Byskriverne i denne Periode vil jeg kun nævne enkelte: Axel Knudsen er omtalt blandt Froprædikens-Prædikanterne ved Domkirken. — En Rasmus Hansen, født i Odense, beklædte Bestillingen i mange År fra 1570 af, indtil han blev helt svækket af Alderdom. Han må have gjort sig agtet og yndet af Rådet; thi 1595 tilstod dette hans Sön, Hans Rasmussen, 6 Dr. for den Hjælp, han havde ydet Faderen. 1600 deles Lönnen lige imellem dem, og Sönnen får 6 Dr. til Husleje. I Februar 1605 afstod Faderen for Borgm. og Råd Æmbedet til sin Sön; men i Oktbr. samme År blev Sönnen tiltalt for Forsömmelig-

[1]) Byskriverens Bolig synes i længere Tid at have været i Grönnegade i det Hus, som lå imellem Rådhuset og Hjörnehuset mod Torvet. 1642 (Tingbog: 4de Juli) omtales næmlig dette Hus som det „som Byens Skriver af gammel Tid beboede“. Allerede 1610 bode han der dog ikke mere.

hed, blev afskediget og døde i Begyndelsen af næste År, hvorefter en Lavrids Dytmersk (el. Dithmers), tidligere Byskriver i Århus, blev ansat her i samme Stilling.[1]) Fra den Tid af måtte den gamle Rasmus Hansen nöjes med små Understøttelser af Byens eller de Fattiges Kasse, indtil Byen 1612 gav 6 Dr. til hans Begravelse. — Hvorledes og af hvilken Grund Oluf Hansen Roager 1649 blev afsat fra Byskriverbestillingen, er fortalt S. 389.

13. Byens Delefoged eller Sagefaldsfoged havde tildels de samme Forretninger på Byens Vegne, som Herskabsfogden havde på Kongens Vegne.[2]) Han var tillige Byens offentlige Anklager og Sagfører, som påtalte Krænkelser af Kommunens Ret og Forsömmelser af Privates Forpligtelser imod denne. Da Byen ligesåvel som Kongen havde sit Sagefald af Drab og Såremål, kunde han ligesom Herskabsfogden rejse en Sag for sådanne, når ingen Privatmand gjorde det. I Regelen optrådte han vel kun efter særlig Befaling af Borgmestrene eller af hele Rådet; undertiden mødte også en af Borgmestrene eller Rådmændene selv på Tinget for at varetage Byens Interesser, navnlig i mindre almindelige Sager. — Som enkelte Exempler af mange på Delefogdens Virksomhed kan anføres, at han 1611 forfølger en Sårssag på Byens Vegne efter sin „Klagebog“. Ethvert Drab eller Sår skulde næmlig strax anmeldes for ham og Herskabsfogden af den Sårede eller af den Dræbtes Eftermålsmand, for at de kunde påse, at Sagen ikke blev neddysset, men forfulgt på rette Måde. — Den 19de Septbr. 1614 fordeler han „på Borgm. og Råds Vegne“ en Borger, som på Markedsdagen både Formiddag og Eftermiddag var gået af sin Vagt. — Den 6te Februar 1615 fordeler han ligeledes en Mand, som har drevet borgerlig Næring i Byen uden Borgm. og Råds Minde og uden at betale Skat; den 14de Juli samme År lader han tage Syn over en for-

---

[1]) Måske var han en Sön af Hans Ditmersk, Guldsmed i Ribe, og således en Broder til Byfoged Ditlev Hansen. — [2]) Navnet kommer af Ordet „Dele“ i Betydningen „Proces“.

falden Skorsten. En anden Gang forpligter en Mand sig på Tinget til ham, at han ikke vil sælge eller pantsætte sit Hus, förend han har stillet B. og R. Sikkerhed for sine Börns Mødrenearv.

Som et særskilt Æmbede er Delefoged-Bestillingen først oprettet henimod Slutningen af det 16de Århundrede. Tidligere oppebares Sagefaldet enten af en af Kæmnerne eller af Byens Pengemester; men den 5te Juli 1580 bestemte Borgm. og Råd, at Rådmand Peder Trellund og Peder Lambertsen i det År „skulde have Befaling på Byens Vegne på at opkræve alle Faldsmål, som ske til Tinge", og således skulde hvert År en Rådmand og en anden Borger beskikkes hertil. Derfra er man så noget senere gået over til at udnævne en fast Delefoged, som jeg førstegang har fundet nævnt 1592. — Han lönnedes med „den fjerde Penning" af det Sagefald, som han fik ind. Ifølge Regnskabet for År 1600 udgjorde dette 30 Dr., hvoraf han selv beholdt $7^1/_2$ Dr.; men undertiden kunde Sagefaldet jo udgjöre meget Mere. 1593—95 havde han tillige Brugen af en hjemfalden Huseng frit af Byen, og fra 1612 at var Bestillingen altid forenet med en anden, nærmlig med Opkrævningen af Havneindtægterne, herom senere.

14. Byens Pengemester eller Rentemester[1]) var Byens Hovedkasserer, som direkte eller indirekte oppebar den störste Del af Byens Indtægter og igjen afholdt dens Udgifter, enten selv eller ved Hjælp af Kæmnerne. — Om Byens Regnskabsvæsen vil der blive talt i Kap. 13. Her skal kun bemærkes, at Pengemesteren altid var en af Byens mere formuende Borgere, hyppigt en af Rådmændene; han blev i Almindelighed flere, ofte mange Ar i sin Bestilling og fik en Godtgjörelse for sin Ulejlighed; indtil 1600 udgjorde den dog kun 6 Dr., efter den Tid 15 Dr.

15. Kæmnerne. En „Bysens Kæmner i Ribe" omtales 1465. Da har der altså rimeligvis kun været 1,

---

[1]) Enkelte Gange i det 16de Århundrede kaldes han også Byens Prokurator.

men gjennem hele denne Periode var der altid 2 Kæmnere, af hvilke den ene kaldtes „Kæmneren til Nørreporten“, den anden „Kæmneren til Sønderporten“. De kaldtes således, fordi den ene havde visse Oppebørsler at opkræve i den nordlige (nordøstlige) Del af Byen og besørgede de offentlige Arbejder, som forefaldt der, medens derimod den anden havde de tilsvarende Forretninger i den sydlige (sydvestlige) Del af Byen. Dog var der visse Indtægter, f. Ex. Stadepengene ved Markederne, som de delte mellem sig, og det Samme var Tilfældet med visse Udgifter, som dem, der vedkom Rådhuset. De af Byens Udgifter, som ikke vedkom de offentlige Bygninger, gik kun for en ringe Del gjennem Kæmnerne.[1]) — Bestillingen var et borgerligt Ombud, som skiftede hvert År ved S. Peders Dag, d. 22de Februar, efterat Borgm. og Råd nogle Dage i Forvejen havde beskikket de nye Kæmnere for næste År. — Det var et temmelig besværligt Ombud. 1625 var Dynes Lassen udnævnt til at være en af Kæmnerne; men d. 1ste April tillodes det ham at leje en anden, navngiven Borger til at være det i sit Sted, eftersom han „besværgede“ sig ved at blive hjemme i Byen“. Noget Lignende synes oftere at være sket, og i Slutningen af denne Periode kunde man ligefrem frikjøbe sig ved at betale en vis Sum til Byens Kasse.[2]) Således findes i Kæmnerregnskabet til Nørreporten for 1650 følgende Indtægtspost: „Af Kristen Bundtmager, som han lovede, fordi han ikke vilde være Kæmner det År, 30 Dr.“, og ligeledes i Pengemester-Regnskabet for 1648—52: „af 2 Mænd, fordi de ikke vilde være Kæmnere, 60 Dr.“ — I Regelen fik Kæmnerne ingen Lön. 1609 tilstodes der dog Kæmneren til Nørreport af B., R. og 24 Mænd for den store Ulejlighed, han havde haft i Anledning af Bygningen af 3 Pramme, en lille Godtgjörelse af 6 Dr. 4 Sk., som vare

---

[1]) Det er derfor meget passende, at Kæmnerne i Ålborg kaldtes Byens „Bygmestere“. De vare også der 2 i Tallet, en for hvert Sogn (se D. A. Wolff i Jy. Saml. IX., S. 97 fl.) — [2]) Ligeledes i Kjøbenhavn (se Kbhvns Diplomat. I, S. 625.

blevne tilovers i hans Regnskab. — En særegen Afvigelse finder Sted i de 2 År 1639 og 1640, idet de samme Mænd fungere som Kæmnere begge Årene og få Lön, næmlig 30 Dr. hver for det første og 20 Dr. for det andet År.

Kæmnernes Regnskaber bleve skarpt reviderede, og de måtte stå strengt til Ansvar for deres Virksomhed. Kæmneren til Sønderport for 1609 må således godtgjöre Byen $^1/_2$ Dr. for et Træ, som han har kjøbt for dyrt. Værst gik det Meinert Felbereder som Kæmner til samme Port 1648; formedelst flere Forsömmelser i hans Bestilling, blandt Andet med Vaserne på Holmen, som han ikke lod „gjöre færdige“ i rette Tid, „hvorover Borgeriet fik stor Skade på mange Snese Læs Hø“, pålagdes det ham af B., R. og 24 Mænd at betale 100 Dr. til Byens Kasse.

Der var et Par Forpligtelser, som påhvilede Kæmnerne, uden at de egentlig kunne siges at henhøre til selve Kæmnerbestillingen. Den ene var at holde Byens Tyre, naturligvis mod en Godtgjörelse.[1]) — Den anden Forpligtelse var den at huse og beværte Regjeringens (uadelige) Sendebud, som kom til Byen, dog mod Erstatning af Byens Kasse, så at det måske også kunde være en Fordel. I den tidligere Tid træder dette Forhold ikke bestemt frem; men i Slutningen af Perioden er det altid hos det Års Kæmner til Nørreport, sådanne Sendebud tage ind. I et Kæmnerregnskab for 1638 står der således: „Den 8de Novbr. kom Hans Sörensen og Niels Nielsen, som skulde have mønstret Borgerskabet, og lå hos mig udi 4 Nætter og Dage og bekom efter Borgmesteres Befaling Øl og Mad, for hver om Dagen $1^1/_2$ Mk“. Lignende Poster findes 1652 og de følgende År. At det ligefrem tilkom Kæmneren, ses af et Regnskab for 1649, som først begynder inde i April Måned; der står: „Den 31te Marts var et Kancellibud her og blev

---

[1]) Endnu forunderligere var denne Sag dog ordnet i Alborg, hvor Tyreholdet besørgedes sognevis af Kirkeværgerne (Jy. Saml. II, S. 159 fl.)

vist til mig af Årsag, ingen egentlig Kæmner var isat; fortæret for 3 Mk".

16. Stadsbuddene vare 2 i Tallet. 1620 og nogle År derefter var der dog undtagelsesvis 3. 1569 bestemte B., R. og 24 Mænd deres Lönning således, at de skulde have 10 Dr. hver årlig og en Klædning hvert 3die År; desuden skulde de have Lov til at gå omkring hver Jul, hvis Nogen vilde give dem Noget i „Offerpenge". Det Sidste er underligt nok; thi kun 7 År i Forvejen, den 19de Decbr. 1562, havde de samme Myndigheder bestemt, at hverken Stadsbud eller Stadsvægtere, Stadspiber, Portnere, Skarpretter eller Skorstensfejer herefter måtte gå omkring efter Lys Jule-, Nytårs- og Helligtrekongers-Aften, og at Ingen måtte give dem Lys eller Penge de Aftener under 1 Dalers Brøde; dog skulde Stadsbuddene og Skarpretteren „skjænkes af menige Mands Penge, så at de blive hjemsiddendes". I de nærmest påfølgende År finder man den lovede Erstatning udbetalt af Byens Kasse til Stadsbuddene, og tillige til Vægterne; men 1569 fik, som ovenfor fortalt, Stadsbuddene påny Tilladelse til at indsamle „Offerpenge" i Julen hos Beboerne. Desuagtet vedblev de også at få dem af Byens Kasse, således 1576 den ene 3, den anden 2 Dr., indtil 1641, da man begyndte at give dem 15 sl. Dr. hver Jul „til Klæder, Offerpenge, og for at de ikke skulde besøge Borgerne om Lys". Desuden fik de hvert År Penge til et Par Sko, havde fri Bolig under Rådhuset og Sportler, navnlig „Varsel- og Stævnepenge". — Også fra Slottet fik de et Tilskud til deres Lön, skjönt det havde sin egen „Fogedsvend"; det bestod efter et Par Lensregnskaber fra det 16de Århundrede i 2 Td. eller 2 Ørt. Rug, og 1658 pålægges det Hans Schack at give Stadstjenerne i Ribe deres Deputat. — I Begyndelsen af det 17de Århundrede synes Askegrået med Besætning af Silkesnore at have været et Slags Uniform for dem; men senere anføres forskjellige Farver for det Klæde, som leveredes dem. 1596 vare de bevæbnede med Spyd, senere nok også med Sværd; thi 1620 leveres der et nyantaget Stadsbud et „Værge" til en Værdi af 7 Mk.

17. Vægterne vare 4 i Tallet. Hvorledes de oprindelig ere blevne lönnede for deres besværlige og ifølge de Tiders Forhold undertiden farlige Gjerning, ved jeg ikke; thi der findes ingen egentlig Lön udbetalt til dem af Byens Kasse; måske opkrævede de selv et tvunget Bidrag hos Beboerne.[1]) Siden 1565 fik dog hver af dem $^1/_2$ Dr. hvert År til Offerpenge ved Julen til Erstatning for de Lys, som det 1562 (se forrige Side) var blevet dem forbudt at indsamle; ikke desto mindre vedbleve de med deres Indsamling eller optoge den idetmindste senere påny (se næste Side). Fra Begyndelsen af det 17de Århundrede giver Byen dem tillige 2 Mk. årlig til et Par Sko, senere 1 Dr. Desuden plejede de at få Vadmel og Lærred ved de Uddelinger for de Fattiges Penge, som hvert År fandt Sted kort för Jul. Fra 1640 af begynder Byen endelig at lönne dem noget bedre; de få nu för Jul „til Husleje, Vadmel, Offerpenge, og for at de ikke skulle gå om Lys hos Borgerne“ hver 7 Dr., i Februar Måned et Par Sko. — I Penge-mester-Regnskabet för 1577 finde vi, at den Vægter, „som blæser Byens Horn“, får $^1/_2$ Dr. mere i Offerpenge end de andre. Af et Sted i Tingbogen for 1572 erfares, at det var Klokkeslættet, som Vægterne angive ved at tude i Hornet; at de dog tillige udråbte Tiden, ses af Tingbogen for 1600, som tillige lærer os, at alle Vægterne gik samlede omkring, ikke hver i sit Kvarter, udentvivl fordi dette Sidste vilde have været altfor farligt.[2]) Af den Grund var det altså, at de kunde nöjes med 1 Horn. — Om Vægternes Bevæbning ved jeg kun, at Byen 1654 anskaffede 6 Morgenstjerner, som måske vare bestemte for dem.

Den 4de April 1604 bestemte B., R. og 24 Mænd, at Vægterne skulde møde for Stadsbuddenes Döre Kl. 9

---

[1]) I Kjøbenhavn bleve lönnede Vægtere først antagne 1567 (Kbhvns Diplom., I, S. 438); tidligere havde Borgerne måttet gjöre al Vagttjenesten efter Omgang. — [2]) Se „Jy. Saml.“ 1, S. 279 fl. — Også i Flensborg skulde efter Politibestemm. af 1600 Vægterne både blæse og råbe hver Time. (Corp. stat. Slesv., II, S. 304).

om Aftenen og strax derefter råbe på Torvet; 2 Borgere skulde efter Tilsigelse følge med dem hver Nat og sætte „Gadebasser, som løbe ad Gaden og huje, skrige og råbe“, i Finkeburet; de Borgere, som tilsiges, kunne dog sende andre Borgere i deres Sted. — Vægterne synes altså ikke at have kunnet eller villet gjöre deres Pligt. Ved År 1609 synes de atter at have været både forsömmelige i Tjenesten og overmodige i deres Opførsel; thi den 10de Oktbr. dette År bleve de opkaldte på Rådhuset og måtte indgå følgende Forpligtelser: 1. De ville ikke formene Nogen at bære Gods eller Vare for godt Folk; de have altså villet tiltage sig en Eneret hertil, ligesom det endnu er almindeligt at benytte Vægterne ved Flytninger. — 2. Når de havde Umage for Nogen ved Bryllupper på Rådhuset, vilde de lade sig nöje med den Lön, Borgerne gave dem, og ikke bære Øl og Mad ned fra Rådhuset; også ved Rådhusbryllupper have de altså tiltaget sig eller haft et Slags Eneret til Medhjælp. — 3. De vilde være ædru og årvågne om Natten på deres Vagt og om Dagen på Gaden, og de vilde ikke gjöre Folk, som de om Natten traf drukne på Gaden, Overlast, men hjælpe dem tilgode. — 4. De vilde hver Time om Natten udråbe Klokkeslættet på Gader og i Stræder. — 5. De vilde hver Aften møde Kl. 9 på Torvet i Vagten. — 6. De vilde ikke gå omkring og besvære Folk ved at indsamle Lys. — Den af dem, som ikke holdt disse Forpligtelser, skulde have forbrudt sit Borgerskab og römme Byen.

18. Bøddelen eller Skarpretteren (også „Rettermanden“ eller „Mestermanden“) var en meget vigtig og hyppigt benyttet Bestillingsmand, hvorfor Byen næsten altid holdt en sådan til eget Brug. Som vi have set S. 644, hørte han til de Betjente, med Hensyn til hvem det 1562 bestemtes, at de ikke måtte gå om efter Lys i Juletiden, men skulde til Erstatning herfor have „Offerpenge“ af Byens Kasse. Efter Regnskabet for 1572 fik han til Offerpenge 6 Mk. — Den 29de Novbr. 1581 vedtoge B., R. og 24 Mænd, at hvert „Adelhus“ årlig skulde give „Bøddelen“ 1 Sk. l., og hvert Bo en

lybsk Søsling (halv Skilling); i Mangel af Betaling kunde han selv pante. Anden fast Lön synes han ikke at have fået indtil 1585, da det bestemtes, at han skulde i Lön have 8 Dr. af Byens Kasse og dertil 2 Sk. l. af hvert Hus, 2 Sk. d. af hvert Bo, fremdeles 2 Skp. Kul af hvert Læs, som solgtes i Byen, eller i deres Sted 2 Sk. d., og en Gryde eller Potte af hver Pottevogn, som holdt på Torvet eller Skibsbroen. Endelig skulde han for hver Gang, han „rettede“ Nogen ved Sværdet eller Strikken, have 1 Dr., for at hudstryge Nogen til Kagen eller afskjære et Øre ved Kagen $^1/_2$ Dr., for at brænde En $1^1/_2$ Dr., for at stejle En 2 Dr.; benyttedes han udenfor Byen, skulde han have det Tredobbelte. — 1593 overdroges der ham tillige et Tilsyn med Gadernes Renholdelse; hvis denne forsömtes, skulde han pante Vedkommende og have for sin Ulejlighed, hvis det var på Nyjord (Skibbroen) 8 Sk., men andensteds i Byen af et Hus 2 Sk., af et Bo 1 Sk. — De samme Vilkår fastsættes ved Antagelsen af en Rettermand 1611; men i April 1613 forøgedes den faste Lön til 20 Dr. 1618 fornyedes Kontrakten med den samme Rettermand (M. Kristen Balcker) med den Tilföjelse, at han lovede ikke at befatte sig med Rakkeri (Udkjørsel og Flåen af døde Kreaturer), men at holde en Skorstensfejer dertil; Lönnen forøgedes til 30 Dr. Man har altså fundet det nedværdigende for Byen, at dens Skarpretter personlig gav sig af med Rakkerforretninger, medens man dog rimeligvis har villet lade ham tilflyde nogen Fordel af dem. — Den 9de Maj 1623 akkorderede man med ham om, at han skulde have 4 sl. Dr. årligt for at holde Torvet og Skibbroen rene, og at han skulde have 3 Mk. for hvert dødt „ført Nød“ (udvoxet Stykke Hornkvæg), som han udførte (el. lod udføre) af Byen, for Kalve, Svin og Småkreaturer 8 Sk.

19. Skorstensfejeren synes i denne Periode altid tillige at have været Rakker og at have stået i et Slags Underordningsforhold til Rettermanden. En Skorstensfejer antoges den 23de April 1568 på de Vilkår, at han

skulde have 8 Album ($2^2/_3$ Sk.) for at feje en enkelt, 4 Sk. for en dobbelt Skorsten; dog hvis der var „2 hele Piber i Skorstenen, skulde han have 16 Alb.; fast Lön omtales ikke. — 1572 nævnes der kun en Skorstensfejerdreng, der ligesom Rettermanden får Offerpenge af Byen, men rigtignok kun 24 Sk. — 1579 antages en ny Skorstensfejer, en Flensborger, som skal have 4 Sk. for hver Skorsten, han fejer, og 5 Dr. i fast Lön; imellem Påske og Mikkelsdag kunde han vænte Tilladelse for en bestemt Tid til at „vandre andensteds om sin Fortjeneste og Årbejde". — Denne Las Pedersen Skorstensfejer voldte Byen meget Bryderi: I Januar 1584 fik han Tilgivelse for et Tyveri på det Vilkår, at hvis han stjal igjen eller undveg Byen, skulde han „straffes ved en Gallieret". I September Måned samme År havde han igjen stjålet, men benådedes dog atter for al Straf på samme Vilkår som første Gang. Det var rimeligvis noget vanskeligt at få en Skorstensfejer og Rakker, så at det var nødvendigt at skåne den, man havde. 1587 var der atter Adskilligt ivejen med ham; han havde for at udpresse Penge optaget Folks Svin, hvor han ikke måtte optage dem. Det hørte altså til hans Bestilling at optage Svin, som gik løse på Gaden. Han havde fremdeles opkrævet Mestermandens Penge på utilbørlig Måde og sagt, at han tjente denne, ikke Borgm. og Råd. Rimeligvis er han nu bleven afskediget; thi 1588 blev en ny Skorstensfejer antagen, men på ringere Vilkår; han skulde nemlig kun have 2 Sk. af hver Skorsten „at betale af Borgerne", 2 Dr. i Lön og 2 Dr. til Husleje. 1595 må man dog igjen forbedre Vilkårene, så at han får 4 Sk. for hver Skorsten, 2 Lofthöj, og 6 Sk. for hver, som er 3 Loft höj, foruden frit Hus og 2 Dr. i Lön. 1613 i April synes det at overlades til Bøddelen at skaffe en Skorstensfejer tilveje, ved hvem han tillige kunde lade Rakkertjenesten udføre (se forrige Side). Ikke destomindre antog Byen den 9de September samme Ar selv en Skorstensfejer og Rakker, som „sagde sig" at være født i Ditmarsken og hed Jens Pedersen. Hans Lön

skulde være omtrent som Formandens;[1]) for at „aftage“ (flå) et Nød eller en Hest, som døde på Marken, skulde han have 1 Mk., men skulde han tillige skaffe det ud af Byen, så $1^1/_2$ Mk., for et Svin eller en Kalv 8 Sk. Han skulde tillige „vare på“ i Kirken og holde Hunde ude af den.[2]) Han måtte ikke „strage“ af Byen uden Tilladelse. — Den sidste Bestemmelse holdt han ikke, men kom dog tilbage og fik Tilgivelse imod, at han forpligtede sig til, at hvis han oftere rømte fra Byen, vilde han have Liv og Hals forbrudt uden nogen Benådning. Her viser sig altså den samme Frygt for at komme af med sin Skorstensfejer som 1584. — Endnu 1666 var Skorstensfejeren tillige „Natmand“.

20. Byens Spillemand. Den 20de April 1569 antoges Hendrik Schøler som sådan med en Lön af 12 Dr.; men han skulde selv lönne en Dreng, som kunde vel slå på Tromme. Han skulde, når det forlangtes, være i Kongens Tjeneste, det vil sige, drage i Krigen (det var jo Krigstid), hvis det forlangtes, at Byen skulde stille en Spillemand. I dette Tilfælde skulde Byen hjælpe ham med Klæder. — I September bleve dog både han og hans Dreng forviste fra Byen på Grund af Løsagtighed. — I September 1571 aflagde dernæst 2 Personer deres Ed som Byens Spillemænd, den ene som Piber, den anden som Trommeslager. For at „lege for et 2 Dages Bryllup“ skulde de have 6 Mk. d., men når de kun legede til „Dourd“ (Davre) ved et 1 Dags Bryllup, kun 2 Mk.; de måtte ikke bære mere Mad eller Øl, end de kunde fortære på Stedet, ned fra Rådhuset eller et andet Bryllupshus under deres Löns Fortabelse (smlg. ved Vægterne). — 1599 blev en Niels Holmbo, som tidligere havde været Trommeslager, Byens Spillemand, men skulde kun have 4 Dr. i Lön, og så skulde han uden Betaling slå Tromme ved Mønstringer og „omkring

---

[1]) Den frie Bolig, som gaves ham, har nok været simpel; thi Byen betalte i Leje af den kun 1 Dr. 3 Mk. 8 Sk. for et År. — [2]) Smlg. S. 527, hvor det ses, at Skorstensfejeren allerede tidligere havde haft denne Bestilling.

i Byen“ (ved Bekjendtgjörelser) og deslige, som han udførte for Byen.

Hidtil havde således Byens Musik været meget tarvelig, en Pibe eller et andet blæsende Instrument og en Tromme. 1601 strakte man sig lidt videre; da antoges Sacharias Kuantt som Byens Spillemand „selvtredie“ (med 2 Medhjælpere). Hans Lön skulde være 15 Dr., og han skulde frit drive „Øltapperi“ eller anden borgerlig Næring ved Siden af sin Kunst. For at „lege“ selvtredie ved et Bryllup på Rådhuset skulde han have 4 Dr., for et 2 eller 3 Dages Bryllup ude i Byen 3 Dr., for et 1 Dags Bryllup 1 Dr.; ved Siden deraf skulde det være ham tilladt at lade „Fadet“ gå rundt; han selv og hans Medhjælpere skulde da have de 3 Fjerdedele af det, som indkom, Trommeslageren den fjerde. — 1611 antoges Urban Løhn von Printzlaw, ligeledes selvtredie, med „Fiole, Basfiddel og en anden Fiddel, så og med Trompeter, når Lejligheden fordrer det“. Ved et 2 Dages Bryllup skal han for at spille på Fiddeler med sine 2 Medhjælpere have 3 Dr. og desuden, hvad godt Folk vilde give ham i Fadet, når han gik om med det for Borde; ligeledes måtte han tage for Dansen, hvad Folk vilde give ham, men ikke beskatte Folk for höjt.

I Året 1614 tilsagde atter en Thomas Mikkelsen Byen sin Tjeneste som Spillemand med Trompeter, Tromme og Fiddel, men kun selvanden. Ved Brylluppper skulde han dog være selvtredie og måtte vel altså ved sådanne Lejligheder forskrive en Medhjælper. Lönnen var 12 Dr., og Betingelserne forøvrigt de gamle. — I April 1616 må en Felbereder forpligte sig til ikke at komme på Gaden om Aftenen Kl. 9 med sin „Sittere og Spilmandsleg“ og falde Spillemanden i hans Æmbede. Det var næmlig ikke ualmindeligt at unge Personer lejede Spillemanden til at drage med dem med Musik gjennem Gaderne om Aftenen, hvilket, som man ser, i Almindelighed tillodes. — I November samme År fik Thomas Mikkelsen en Kompagnon til, som strax synes at optræde som Hovedpersonen, næmlig Johan Rissenbroch van Minden, der kunde gjöre Tjeneste med „Sin-

cken, Basiun og anden Leg, Spil og Musik, som tilbørligt bör at være". Han og Thomas skulde hver have 10 Dr. og Halvdelen af Byens Hus (i Gråbrödregade; se S. 587 fl.) — I Juli næste År sluttede Johan van Minden en ny Åkkord med Byen, hvorved Musikken fik en ny Udvidelse. Han kaldes „Kunstpiber" og skal „tjene Riberby og det ganske Borgerskab for en Instrumentist med sine Svende altid selvfjerde med sit Kunstspil, Sinke, Basun og anden Instrument i Alt, hvorsomhelst han bliver tilfordret, det være sig på Koren (Koret) i Kirken med Figureren og andre Steder, til Bryllup og Værtskab, som dette sig bör, og når Mønstring fornøden er, da at opvarte med Feltpiber og Trommer". Han ansættes, så længe han for sit Helbred kan forestå Tjenesten, med 40 Dr. (à 32 Sk. l.) Lön og fri Bolig i det Hus, som Thomas Spillemand tidligere bebode. Hans Taxt ved Bryllupper er omtrent uforandret; kun må han ikke besvære Nogen med særskilt Betaling for Dansen. Ingen fremmede Spillemænd må „indfalde" her i Byen i hans Bestilling uden i frie Markedsdage eller med hans Bevilling.

I Johan Rissenbrochs Tid indtraf et Tilfælde, som giver nogen Oplysning om Byens Spillemænds Stilling. Man ser af det, at det var dem tilladt Juleaften at gå omkring i Byen og „lege for godt Folk,"[1]) hvorved de indsamlede dels Penge dels Lys. Således havde også Johan Rissenbroch gået om Juleaften 1622 med sin Medhjælper, Thomas Berntsen (som tidligere havde været i Kongens Tjeneste i Kjøbenhan,) og en Dreng, som han for dette Tiltælde havde forskrevet til Hjælp fra Haderslev. En anden Dreng gik omkring med dem og lyste for dem med en Løgte og tog tillige imod Lysene. Da de senere skulde dele Indtægten, bleve de uenige; navnlig var Thomas misfornöjet med, at Johan havde ladet den Dreng komme fra Haderslev; han mente, at når de ikke havde været mere end 2 hele Året igjennem, kunde det også have været nok den Aften. Tilsidst voldgave

[1]) Ligeledes i Odense 1659 (Bircherods Dagbog, S. 52).

de Sagen på 4 Mænd, som dömte således imellem dem at Johan skulde give Thomas 15 Dr. i årlig Lön; enten skulde hver af dem holde en Dreng, eller begge i Forening en Svend, som da skulde være i Kost lige længe hos hver af dem; hvad de fik ind ved Bryllupper eller deslige, skulde deles lige imellem dem; kun hvis En af dem blev foræret en Rdl. „til et Våben“, skulde han beholde den alene; hvis de holdt en Svend, skulde han dele lige med dem selv; holdt de derimod 2 Drenge, skulde disse kun have halvt imod hver af dem.[1])

Ovenstående viser, at Rissenbroch ikke overholdt sine Forpligtelser med Hensyn til sine Medhjælperes Antal. Næste År antoges også en ny „Instrumentist“, Ludvig Hagke af Lybæk, med 50 Dr. i Lön. I Avgust 1626 afløstes han igjen af en Jokum Meyer fra Hamborg, hvem det ligesom hans Formænd pålægges at „figurere“ i Koret om Söndagene, når han tilsagdes.[2]) 1641 var Lönnen endnu uforandret 50 Dr.; den daværende Instrumentist hed Hans Frederiksen og synes således imod Sædvane at have været en dansk Mand. Byen måtte i det År sende ham ud i Kongens Tjeneste.

Byens Trommeslager var også, idetmindste undertiden, en Mand med nogen musikalsk Uddannelse. Se S. 649 om Niels Holmbo, som fra Trommeslager forfremmedes til Spillemand. Sammesteds ses, at Trommeslag tidlig anvendtes til Bekjendtgjörelser. I Slutningen af Perioden forekomme i Byens Regnskaber Betaling til Trommeslageren for sådanne.

Kap. 11. Retsvæsen.

1. Ribe By havde foruden sin Underret (Bytinget) tillige sin særegne Overret, som beklædtes af Borgmestere og Råd; til den kunde appelleres fra Bytinget, og fra den kunde der igjen kun appelleres til Kongen

---

[1]) Se „Jy. Saml.“ VI, S. 156 fl. — [2]) 1631 tilstod Kapitlet Byens Instrumentist 4 Ørt. Korn årlig herfor (se S. 525.)

og Rigsrådet. Byen var således fuldstændig unddragen Landstingets Område. Dens Sandemænd eller „Tovsmænd“, som de her kaldtes, vare derved fritagne for at rejse til Viborg for at afsige deres „Tov“ (Kjendelser) der, og Bytingets Domme kunde ligeså lidt som den enkelte Borger indstævnes for Landstinget. Den 3die Februar 1620 på Bytinget indskyder derfor Bertel Struck sig for Borgm. og Råd på Rådhuset „som på voris Landsting.“ — Denne Rettighed, der idetmindste senere kaldtes Landstingsret, grundede sig vistnok oprindelig på Riber-Retten med dens fra Landsloven meget afvigende Bestemmelser, men var bleven stadfæstet af Kristian den Anden 1517[1]) og ved Frederik den Andens Forordning af 6te Juni 1586, som foruden Ribe tillagde Kjøbenhavn og Malmø denne Forret. — Byen satte stor Pris på den og hævdede den med stor Bestemthed. 1557 havde Adelsmanden Knud Henriksen til Røddinggård stævnet en Borger i Ribe, Oluf Thomsen (se S. 102 fl.) for Landstinget i en eller anden Sag; men Borgeren blev af Landsdommer Erik Skram „fri hjemfunden“. Han havde tillige gjort Påstand på, at Adelsmanden skulde dömmes til 2 Gange 40 Marks Bøder for ulovlig Stævning mod Ribe Bys Privilegier. Til denne Påstand tog dog Landsdommeren intet Hensyn, hvilket synes at have vakt Misfornöjelse her i Byen.[2]) — Senere synes dels Landstinget, dels Andre ikke ret at have villet anerkjende Byens Ret. Et Tilfælde 1573 er omtalt S. 127. Dernæst havde nogle udenbys Mænd 1580 tiltalt en Borger i Ribe for Landstinget og virkelig fået Dom over ham; men Borgmestrene i Ribe vilde ikke udføre Dommen, hvilket Borgm. Peder Hegelund den 4de Juni erklærede på Bytinget. Der blev nu taget Landstingsstævning mod Borgmesteren og Flere for denne Sag; men nu tiltaler Borgm. og Råd Vedkommende for Bytinget for denne Stævning. Sagen synes at være falden bort hermed; men allerede 1583 kom der et nyt Tilfælde af samme Slags, i hvilket Byfogden, Byskriveren og de 8 Stokkemænd vare stævnede

---

[1]) Se 1ste Del, S. 452. — [2]) Th. Jørgensens Kopibog, S. 177.

til Landstinget, men den 18de Oktbr. på Bytinget erklærede, at de ikke vilde efterkomme Stævningen. — Selv efterat Byens Ret var bleven stadfæstet 1586, forekomme flere Exempler på, at udenbys Mænd have stævnet Ribere for Landstinget og af den Grund tiltales for Bytinget af Borgm. og Råd og dömmes i 40 Marks Bøder.

2. Bytinget forestodes af Byfogden; at Herskabsfogden undertiden deltog heri, er vist S. 637. For at kunne aflægge Vidnesbyrd om Alt, hvad der foregik på Tinget, skulde altid 8 Stokkemænd være tilstede; de havde deres Navn deraf, at de sade på de 4 Tingstokke eller Bænke. Jeg tör dog ikke påstå, at dette Navn nogensinde anvendtes her i Byen; i Almindelighed kaldes de blot „de 8 Mænd“ eller „de 8 Mænd, som Ting sade“ (deraf: „at sidde 8 Mænds Sæde“). En enkelt Gang forekomme Benævnelserne „Tinghøringe“ og „Høringsmænd“ om dem. De opregnes altid i Tingbogen for hver Tingdag. Om der har påligget Borgerne en Forpligtelse til at møde (efter et Slags Omgang), for at udføre denne Bestilling, ved jeg ikke; så Meget er sikkert, at den opfyldtes meget forskjelligt. Jeg har gjennemgået Tingbogen for 1611 med Hensyn hertil og har fundet flere Mænd, som have været Stokkemænd over 30 Gange i det År, en enkelt endogså 48 Gange, medens andre kun have været det en eneste Gang, og atter andre måske slet ikke. Det er naturligvis ikke de formuende Borgere eller dem, der sade i en stor Næring, som mødte hyppigst. Den 9de Februar 1583 tilkjendegav Herskabsfogden på Tinget, at Lensmanden var bleven vidende om den „Uskikkelighed“, som fandt Sted på Tinget, hvorfor han blandt Andet indskjærpede, at Fogden strax, når Tinget sattes, skulde lade 8 „trofaste“ Borgere opnævne og indskrive til at vidne om, hvad der foregik; disse skulde blive tilstede, indtil Tinget splittedes.[1]) Hvad der foregik, skulde af Skriveren indskrives i Tingbogen og

---

[1]) Tidligere var ikke sjelden en af de 8 Mænd, når det ikke var ham belejligt at blive længere tilstede, fratrådt, og en anden indtrådt (og indskreven) i hans Sted.

för Tingets Slutning oplæses for samme 8 Mænd. — At disse 8 Mænd senere må vidne om, hvad der en vis Dag foregik på Tinget, er ikke sjeldent.

Foruden Stokkemændene skulde nogle Borgere være tilstede, for i Forening med Byfogden at udstede og forsegle Tingsvidnerne. De opføres i Tingbogen under Navn af „Signantes"; i Begyndelsen af Perioden ere altid et eller flere af Magistratens Medlemmer imellem dem; men henimod Slutningen af det 16de Århundrede går dette af Brug, så at man nöjes med andre tilfældig tilstedeværende Borgere, dog helst af de mere ansete. Fra 1660 af indskrænkes deres Antal til 2 Mænd, som nu kaldes med et dansk Navn „Forseglingsmænd". — Desuden synes i Regelen et större Antal af andre Borgere at have været tilstede på Tinget, dels vel af Nysgjerrighed, dels fordi de selv havde Sager at varetage. Derfor kunde Syns- eller Vurderingsmænd, når det fordredes, strax udnævnes blandt de Tilstedeværende, for strax at udføre deres Forretning og derpå vende tilbage til Tinget og samme Dag afgive deres Beretning. Ligeledes kunde Stokkenævn af 12 eller 24 Mænd strax udnævnes, for på Stedet, efter at være trådt tilside og have berådet sig, at afgive deres Erklæring om den Persons Fødsel, Levned og Rygte, som fordrede et sådant „Skudsmål". Muligt er naturligvis, at Vedkommende i sådanne Tilfælde sørgede for, at det fornødne Antal Tingsøgere var tilstede. En enkelt Gang (1589) har jeg dog fundet, at et Syn blev udsat, fordi der „ikke var så mange Mænd tilstede på Tinget, som skulde udgå på Synet".

3. Bytinget holdtes her i Byen ikke på en enkelt Dag i Ugen, således som det ellers var almindeligt,[1]) men kunde og skulde efter Regelen holdes hver eneste Søgnedag. Herfra undtages 3 store Retsferier i Jule-, Påske- og Pindsetiden. Juleferien begyndte umiddelbart för Julefesten og varede til Söndagen för eller efter

---

[1]) Selv i Kjøbenhavn holdtes der kun Ting om Mandagen (Kbhns Diplom. II, S. 437.493), hvorimod det i Flensborg holdtes 2 Gange om Ugen (Flensb. Diplom. II, S. 731).

„Conversio Pauli“ (den 25de Januar), i den senere Tid altid til Lördagen efter denne Dag, hvilket er det Samme som Lördagen för Kyndelmisse. Påskeferien varede til den 2den Lördag efter Påske, Pindseferien til den 2den Lördag efter Pindsen.[1]) Dog iagttoges disse 3 Ferier ikke så nöje, at der slet ikke skulde kunne holdes Ting i dem. Hvis det var i det Offentliges Interesse, at Tingsvidner bleve optagne, eller hvis det var en Privatmand magtpåliggende, at en eller anden retslig Handling, f. Ex. et Skjøde eller en Pantsættelse, blev foretagen, kunde det godt finde Sted og fandt ikke sjelden Sted; der findes endogså Exempler derpå i selve Juleugen. Var det efter en Privatmands Begjæring, at et Ting holdtes til sådan uregelmæssig Tid, måtte han dog rimeligvis formå Byfogden dertil. — Fremdeles var der nogle mindre Ferier. Af Rådstuebogen II, Bl. 115 ses, at Byfogden 1585 mente, at han efter gammel Skik ikke var pligtig at holde Ting i Fastelavnsugen, og i Tingbogen for 1615 se vi, at Tinget „opsættes i 8 Dage på Grund af Fastelavnsugen efter gammel Skik og Vis“. I Anledning af S. Hans Markedet holdtes 4 Dages, og ved Efterårsmarkedet 8 Dages Retsterie. Også på S. Valborgs-Dag (den 1ste Maj) fandt Byfogden det 1581 tvivlsomt. om han var forpligtet til at holde Ting; „han vilde kun gjöre det, hvis det hidtil havde været Skik“.

Med disse Undtagelser var Byfogden altså forpligtet til at holde Ting hver Søgnedag. I den senere Tid holdtes dog ikke Ting om Fredagen, da Rådsturetten blev holdt; men tidligere (f. Ex. 1611) gjorde Fredagen ingen Undtagelse. 1648 udtaler Byfogden i Anledning af det Spörgsmål, om en Enke i rette Tid havde opsagt Arv og Gjæld til Tinge, at der holdtes Ting hver Dag undtagen om Fredagen, især når det begjæredes. — I Året 1611 har jeg efter Tingbogen truffet Tinget holdt på 136 Dage. 4 Dage er der rigtignok bemærket, at der Intet foretoges, og rimeligvis er ofte, når det strax

---

[1]) 1618, den 23de Maj (Pindselördag), bemærkes i Tingbogen, at Tinget efter gammel Skik blev opsat til „idag 14 Dage“.

viste sig, at der Intet var at foretage, Tinget ikke blevet sat. Ofte kan Tinget også virkelig være blevet holdt, uden at der indførtes Noget i Tingbogen; thi det er sikkert, at der var Tingshandlinger, som Byskriveren ikke indførte. Når f. Ex. en Sag skulde forebringes 3 Gange på Tinget, förend den fjerde Gang kunde lovlig fuldføres, indføres der aldrig Noget om de 3 første Forebringelser, og det Samme ses overhovedet ofte at have været Tilfældet med mere almindelige og mindre betydelige Sager.

En særegen Karakter havde de Tingdage, som vare de første efter de lange Retsferier, navnlig efter Jule- og Påskeferien. De kaldtes her i Byen og dens Omegn Drikting[1]) og ere de samme, som i det øvrige Jylland kaldtes Snapsting, hvilket sidste Navn kun undtagelsesvis findes anvendt her i Byen. På dem foretoges fortrinsvis Sager af mere almindelig Interesse, hvorfor Borgerskabet på dem mødte talrigere end ellers. På dem oplæstes således 2 Gange om Året Byens Bursprog efter den i ældre Tider, da Skrift anvendtes mindre, almindelige Skik at lade Love og Vedtægter oplæse for Folket til bestemte, tilbagevendende Tider. Dernæst valgte man fortrinsvis disse Ting til Bekjendtgjörelse af Skjølingsbreve over Fredløse (se S. 164) og Fredlysninger (se S. 221). 1605 opstiller den ene Part i en Sag den Fordring, at et Delsvidne, for at være gyldigt, skulde være påskrevet til Snapsting eller Drikting (se S. 209). Fremdeles anvendtes disse Ting til sådanne Henvendelser, som skulde rettes til Alle og Enhver, såsom Opbydelser af Jordskyld til Enhver, som måtte have Krav på den, Forbud til Alle og Enhver mod at benytte Ens Ejendom, og især „Last, Klage og Kjære“ over den ubekjendte Person, som havde bemægtiget sig eller beskadiget Ens Ejendom. Således lod navnlig Byen på hvert Drikting (som det synes) „ilde og kjære“ på al Ejendom, som uretmæssigt

---

[1]) En enkelt Gang findes også det første Ting efter Pindse kaldt således, uagtet det ikke havde samme Betydning som Driktingene efter Jul og Påske.

måtte være Byen frakommen, naturligvis for derved at forhindre Hævd på den.[1])

Tinget begyndte Kl. 9, som man ser af Tingbogen for 1608, den 25de Februar, da Byfogden lyser til Tinge, at Borgerne skulle komme til Tings Kl. 9, når Prædiken (Froprædiken) er ude i Kirken; „de, som først kommer, når Tinget er splittet, må have Skade i deres Rets Forfølgelse."

4. Gjæsteting holdtes kun Mandag og Torsdag, det vil sige, det var de eneste Dage, da Gjæster (udenbys Folk) kunde stævne en Borger for Byens Ting. Således siges idetmindste 1662, da en Sag afvises, blandt Andet af den Grund, at en Fremmed havde stævnet en Borger til en Tirsdag.[2]) Forøvrigt skulde en Fremmed først have Borgmestrenes, Byfogdens eller Herskabsfogdens Tilladelse, förend han kunde stævne en Borger for Byens Ting.[3]) — Til de samme Tingdage var det så rimeligvis, at Ribe Borgere kunde stævne Udenbys for Gjæld, som de havde gjort her i Byen, eller overhovedet for Ting, som vare skete her.[4]) En sådan Ret havde næmlig Kjøbstederne i Almindelighed, ligesom også til at lægge Beslag på udenbys Personers Gods, som forefandtes i Byen, for Gjæld.[5]) — Angående et sådant Beslag toge Borgm., Råd og 24 Mænd den 20de Novbr. 1600 følgende Bestemmelse: Stadsbuddene kunde efter Kreditors Begjæring lægge Fjeder på en Bondes Heste, hvad enten han var fordelt i Forvejen eller ikke, med mindre Bonden var i sin Husbondes (Godsherres) Bestilling. Allerede 5 Måneder senere forandrede Byens Øvrighed dog Bestemmelserne således, at Beslag ikke skulde kunne anvendes, undtagen når Ejeren i Forvejen var lovlig fordelt ved

---

[1]) Se min Afhandling om disse Ting i „Jy. Saml." I, S. 66 fl. — Smlg. også O. Nielsen: Gl. jy. Tingsvidner, S. 94. — [2]) Tingbogen, den 22de April 1662. — [3]) Tingbog, den 16de Septbr. 1581. — [4]) 1647 henvise Borg. og Råd en Gjældssag til den Indstævntes Værneting, fordi han ikke er den oprindelige Skyldner; denne var næmlig død. — [5]) Stemann: Den da. Retshistorie, S. 228. Smlg. Kristian den Fjerdes Birkeret, § 11.

Riber Ting, og når han ikke selv var tilstede eller „vilde lade sig finde"; thi i dette Tilfælde skulde han selv sættes i Fængsel. — Agtedes et Beslag ikke, kunde der sværges Vedkommende Vold over, at det skete ikke sjelden. — 1645 beklagede „Undersåtterne" i Haderslev Len sig over, at de, når de kom til Ribe, overiledes med Proces af Borgerne der og således droges fra deres rette Værneting; ved en Skrivelse af 3die Decbr. befalede derfor Kongen Lensmanden på Riberhus at undersøge og berette, om Borgerskabet i Ribe ved sære Privilegier var berettiget hertil.[1]) Resen roser dog i sit Atlas det ripensiske Gjæsteting for dets Retfærdighed og Hurtighed,[2]) og denne Ros må vel også angå denne Periodes Forhold.

5. Sager angående Drab, Sår og anden Vold afgjordes i det Væsentlige ikke af Byfogden, men af de såkaldte Tovsmænd, som således trådte istedetfor Jydske Lovs Sandemænd og Nævninger. De bestode ifølge Ribe Byrets § 2 og andre Paragrafer af de 12 Borgere, som bode nærmest ved Gjerningsstedet, på begge Sider af det.[3]) Var Gjerningsstedet udenfor Nørreport, f. Ex. i Forstaden, på Riber Totte under Markederne eller helt udenfor Byen, blev det de såkaldte „Tovsmænd ved Nørreport", næmlig de 12 Mænd, som bode nærmest indenfor Porten, — der måtte sværge i Sagen, eftersom Forstaden kun bestod af Stalde. Nordenfor Byen ligge 2 Landsbyer, Tved og Tange, som dengang hørte under Ribe „Byfred". Deres Beboere anvendtes i Almindelighed ikke som Tovsmænd, så at også de Forbrydelser, der udøvedes der, påkjendtes af Tovsmændene ved Nørreport, som overhovedet vare meget bebyrdede med Eder. — Bestemmelsen om, at det var Naboerne til Gjerningsstedet, som skulde sværge, iagttoges så nöje, at når 2 Personer vare komne i Håndgemæng sammen 2 Gange

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Se Frølund: Sysselst. Holstebro, S. 181. — [3]) Deres „Tov" (Kjendelse) kaldes derfor også en „Granded" (1553.1557). — [4]) 1645 har jeg dog i Anledning af et Drab, som var begået i Tved, truffet 1 Mand fra denne By og 2 fra Tange blandt Tovsmændene, som derfor kaldtes „Sandemændene i Tved og ved Nørporten".

samme Dag i forskjellige Dele af Byen, måtte 2 Sæt Tovsmænd sværge i Sagen, og de Skyldige betale dobbelte Bøder. Denne Regel drives undertiden næsten til det Latterlige, som når den 20de Februar 1638 syv Tov oversværges en Mand for at have slået Vinduer ind på 7 forskjellige Steder i Byen, 3 Sæt Tovsmænd sværge ham hver 2 Tov over, et 4de Sæt 1 Tov. — Tovsmændene skulde naturligvis være Mænd, som vare i Besiddelse af deres fulde borgerlige Ære og Ret. „Fordelte" Mænd kunde således ikke være Tovsmænd og bleve straffede, hvis de optrådte som sådanne, hvorfor Byfogden opfordrede dem, som måtte være i dette Tilfælde, til at træde tilbage. — Stod en Enke for Tov og havde en voxen Sön, som kunde være sin egen og hendes Værge, indtrådte han i hendes Sted. Ellers forbigikkes hun.[1]) — Tovsmændene udvalgte altid iblandt sig en Formand, som på Tinget optrådte på Alles Vegne.

Fremgangsmåden ved sådanne Sager var følgende: Når et Drab var begået, var den Dræbtes nærmeste Frænde som „Eftermålsmand", i andre Voldstilfælde den Skadelidte selv ikke blot berettiget, men også forpligtet til at anmelde Sagen på Tinget eller for Byfogden og Herskabsfogden og derpå påtale den for Retten, og det var ham ikke tilladt at forlige sig underhånden med Gjerningsmanden. 1615 findes således en Mand fordelt både på Byens og Kongens Vegne, fordi han ikke havde tilkjendegivet, at der var hugget i hans Dör. 1621 og 1626 er det Samme Tilfældet med Mænd, som vare blevne sårede af Andre, uden at anmelde det. I det sidste Tilfælde siges udtrykkeligt, at det var, fordi Kongen og Byen derved havde mistet deres Sagefald. For at Sligt ikke skulde kunne ske, pålagdes det den 2den Avgust 1600 Byens 4 Bartskjærere og en Lægemnads Efterleverske med Lensmandens Bevilling, at de skulde udspörge Sårede, som de fik i Kur, hvem der havde gjort dem deres Skade. — Forsömte en Såret at anklage sin Skade-

---

[1]) Borgm., Råd og 24 Mænds Bestemmelse af 20de November 1600.

mand, kunde dog Herskabsfogden og Bytogden anklage denne til at bøde mod Kongen og Byen, og i særdeles slemme Drabstilfælde se vi det Offentlige forfølge Drabsmanden eller Morderen til Livsstraf eller Fredløshed, som i Tilfældet med de 2 Vægteres Drab (S. 199 fl.) og i Hans Andersen Klyns (S. 222) og Jens Andersen Guldsmeds (S. 295 fll.) Sager; i det første Tilfælde er det, såvidt man kan se, Borgm. og Råd, i de 2 sidste Lensmanden, som forfølger Sagen, i det sidste Tilfælde efter særlig Befaling af Kongen.

Det var Sagsøgerens egen Sag at skaffe de fornødne Beviser tilveje, i Almindelighed ved optagne Tingsvidner, ligesom det stod i den Anklagedes Magt, på lignende Måde at tilvejebringe Vidnesbyrd om sin Uskyldighed. Kun i Drabssager påhvilede der ifølge Riber Ret (§ 2) Tovsmændene en Forpligtelse til selv at opsøge den Skyldige, og dette anerkjendtes også i Gjerningen i Tilfælde af Mord (hemmeligt Drab), men fik rigtignok ikke stor Betydning. — Tovsmændene skulde afsige deres edelige Kjendelse („sværge“) 6 Ugers-Dagen efter deres Udnævnelse ved Byfogden, med mindre der med alle Parters Samtykke tilstodes dem en Udsættelse i Anledning af, at Sagen endnu ikke var bleven tilstrækkelig oplyst.[1]) Efterat ved den endelige Forhandling begge Parterne havde fremlagt og ladet oplæse deres Bevisligheder såvelsom deres „Forsæt“ (Indlæg) i Sagen og på Forespørgsel af Tovsmændenes Formand havde erklæret, at de Intet mere havde at forelægge, iagttoges først den Formalitet, at Byfogden „fortandt Tovsmændene til at gjöre deres Tovsed“ („stedede Fylling“ over dem), og at Sagsøgeren,[2]) Herskabsfogden og Byens Delefoged som de

---

[1]) Denne Bestemmelse indskjærpedes for Ribe Bys Vedkommende 1583 af Lensmanden samtidigt med Reglerne for de 8 Stokkemænds Udnævnelse (se S. 654). — [2]) Hvis Sagsøgeren imidlertid havde forligt sig med den Anklagede og undlod at forfølge Sagen til Ende, kunde den dog optages på Kongens og Byens Vegne, og den Skyldige forpligtedes da kun til at bøde til disse, hvorpå et Exempel findes i Tingbogen ved den 9de Avgust 1586.

3 Parter, der havde Andel i Bøderne, „kjendte sig gode til at tage Tovseden“; når dernæst endnu, som det synes, vedkommende Bestemmelse i Stadsretten var bleven oplæst for Tovsmændene,[1]) afsagdes Tovseden således, at først Tovsmændenes Formand fremsagde den, og derpå de øvrige Tovsmænd gjentoge den.

6. I Drabssager gik Tovseden enten ud på, at Drabet var sket på sagesløs Mand, og at Drabsmanden derfor skulde miste sin Fred, eller at det enten var et Nødværge- eller Våde-Drab, i hvilke Tilfælde han sværges „til sin Fred“, men at bøde efter Loven (til Sagvolderen, Kongen og Byen). I Sår- og Volds-Sager trifindes den Anklagede eller sværges til at bøde. Bødens Störrelse var i Almindelighed således fastsat i Loven, at der ingen Tvivl kunde være om den; men når der er Tvivl, f. Ex. om, under hvilken Lovbestemmelse Sagen skal henføres, er det Byfogden, som afgjör dette Spörgsmål, hvortil han kan tage sig Betænkningstid. — Der er Exempler på, at Tovsmændene, når de ikke følte sig fuldkommen overbeviste ved Vidnesbyrdene i en Sag, kunde sværge den Anklagede fra hans Fred, „sålænge de aflagte Vidnesbyrd stode ved deres fulde Magt“. Hvis altså Vidnesbyrdene bleve indstævnede for Rådsturetten og der dömtes ugyldige, mistede Tovseden sin Kraft. Endnu forunderligere er det, at Tovsmændene 1580 svore en Mand til at bøde for et Sår, „indtil sålænge han fanger en Anden i Stedet for sig“. Et Par Gange findes den betydningsløse Form anvendt, at Tovsmændene sværge den ubekjendte Gjerningsmand Tov over, som 1620, da der var bleven kastet en Sten ind ad Dr. Kristen Bordums Vinduer, og 1621, da En i Mulm og Mørke var bleven såret af en ubekjendt Person.

Da de Oplysninger, som tilvejebragtes i Sagerne, ofte vare höjst mangelfulde, — hvortil den Måde, hvorpå de tilvejebragtes af selve Parterne, måtte bidrage, — så skulde man antage, at Tovsmændene ofte måtte være uenige i deres Ed. I Virkeligheden findes der dog kun

---

[1]) Idetmindste skete dette den 16de Decbr. 1662 (Tingbogen).

1 eller 2 sikre Exempler herpå her fra Byen. I det ene Tilfælde angik Sagen et Slagsmål, som var foregået på Toften under Ribe Marked i Septbr. 1584 mellem en Tømmermand i Ribe og en Bonde fra Gandrup i Fol Sogn. Den Første, som var bevæbnet med en Øxe, havde efter 2 Vidners Udsagn først angrebet den Anden, som havde en Fork i Hånden; Sidstnævnte havde søgt at undgå Kampen, men var tilsidst bleven nødt til at slå til Tømmermanden, som derved var bleven såret. Disse 2 Vidner kunde dog ikke anses for fuldkommen uvildige, da det ene var et Bysbarn, det andet vistnok en Broder til den Anklagede; men da Tømmermanden ingen Beviser havde derimod, svore dog alle Tovsmændene ham til at bøde med Undtagelse af den ene, som „svor imod de andre Tovsmænd", at næmlig Bonden skulde bøde. Samtidig oplystes det, at Bonden havde lovet Tovsmændene en Tønde Øl, hvorom den Tovsmand, som svor imod de andre, sagde, at de skulde have den „for Lögn og Skalkhed". Om det virkelig skulde være en Bestikkelse, tör jeg ikke sige. Løftet synes næsten at være for ringe til at betragtes på denne Måde; måske har det ikke været ualmindeligt, at den sejrende Part trakterede Tovsmændene. — Det andet Tilfælde angår egentlig ikke Tovsmændene, men Nævningerne i en Tolddomssag. Da næmlig den S. 364 omtalte Niels Holdensen den 18de Juni 1642 blev fældet af Kirkenævnet, var der en af Nævningerne, som ikke var mødt, og da han derefter blev stævnet af Slotsskriveren for Bytinget den 5te Juli, erklærede han, at han ikke vilde fuldgjöre sin Nævningsed, udentvivl fordi han i selve Sagen var uenig med sine Medbrödre. Byfogden dömte ham til at stande tilrette herfor efter Loven; men da Niels Holdensen senere blev frifunden, først af Rådstueretten, derpå af Herredagen, er Sagen imod ham (Nævningen) udentvivl falden bort.

Det var temmelig sjeldent, at alle 12 Tovsmænd mødte ved Edens Afsigelse; i Regelen vare nogle udeblevne på Grund af Sygdom, Bortrejse eller anden Grund. I Almindelighed var dog Flertallet tilstede; men År

1600 findes Eden engang afsagt af kun 2, en anden Gang af 3 Mænd og synes dog at være bleven betragtet som gyldig; til andre Tider (1580—1600) synes man at have fordret, at over Halvdelen af Tovsmændene skulde være tilstede, hvis Eden skulde gjælde. De Tovsmænd, som udebleve fra Eden, kaldtes „Udsætningsmænd“ og det var, som også Navnet antyder, ikke ualmindeligt, at de senere engang mødte på Tinget og tiltrådte de andres Ed; men alligevel bliver det, såvidt man kan se af Tingbøgerne, sjeldent, at alle 12 sværge i en Sag. — Undertiden viste man Strenghed imod de udeblivende; da således den 13de Oktbr. 1582 kun 5 Tovsmænd mødte i en Sag, bleve de 7 øvrige strax „fordelte“, „forsåvidt de vare lovlig stævnede (ɔ: tilsagte) og ikke vare i lovligt Forfald“. Dette virkede så meget, at 3 eller 4 af dem indfandt sig, förend Tinget endnu var „splittet“, og gjorde deres Ed, hvorpå de bleve fritagne for „Fordelingen“. På samme Måde bar man sig ad i November 1585. I disse 2 Tilfælde var det Øvrigheden, som lod dem fordele; i andre Tilfælde var det de Mænd, som havde ladet dem opkræve, hvorpå der forekommer et Par Exempler den 11te April 1584. — I enkelte Tilfælde er der bleven svoret ved Fuldmagt. Den 21de Oktbr. 1581 sværges således Byskriveren for 2 Fraværende, og den 8de Oktbr. 1660 har en syg Formand givet de Øvrige sin Fuldmagt, at han vilde samtykke, hvad de gjorde og „ladte“. Noget Lignende er 1614 Tilfældet i en Trolddomssag: 2 af Nævningerne ere fraværende; men 2 af de andre vidne, at de have været hos dem og hørt dem samtykke i, hvad de øvrige Nævningsmænd gjorde.

Tovseden kunde bringes for Borgm. og Råd og af dem enten stadfæstes eller forkastes. Det eneste Exempel herpå, som jeg har truffet i det 16de Århundrede, er det, som er omtalt S. 219, da det var Lensmanden, som på Kongens Befaling stævnede Tovseden for Rådstueretten og fik den forkastet. Et lignende Tilfælde fra det 17de Århundrede er fortalt S. 299, hvor det tillige ses, hvilke ubehagelige Følger det kunde have for Tovs-

mændene at få deres Ed forkastet. Fra samme Århundrede haves også mange Exempler på, at den, hvem Tovet var oversvoret, selv stævnede Tovsmændene og Byfogden med den af de første afsagte og af den sidste udstedte Tovsed for Borgm. og Råd, og det med forskjelligt Udfald.

7. Det nylig anførte Tilfælde S. 299 viser, hvor strenge Borgm. og Råd vare i Opfattelsen af Begrebet Nødværge. Noget Lignende er det, at en Felbereder-svend 1630 dömmes efter Lovens fulde Strenghed fra sin Fred, fordi han, efter længe at være bleven tirret med Ord og tilsidst såret i Hånden af en Skomagersvend, havde grebet sit Værge, var løben efter den Anden og havde såret ham dødeligt.[1]) — Når En havde såret en Anden og var bleven svoret til at bøde derfor, og Såret senere viste sig farligere, end det i Begyndelsen var bleven anset for, og medførte Døden, kunde Sagen rejses pány, og Gjerningsmanden nu dömmes fra sin Fred. Herpå haves et Par Exempler: År 1600 var Mag. Hans Svannings Sön, Jens Svane (se S. 193) oprindelig kun bleven svoren til Bøder for at have såret en Hollænder ved Navn Diderik Gertsen, som Året i Forvejen havde taget Borgerskab her i Byen; men da Hollænderen senere døde af Såret, blev Jens Svane svoren fra sin Fred.[2]) Ligeledes gik det 1622 en Person, som havde såret en anden, og som, efter allerede at have forligt sig med sin Modpart, var bleven tovsvoren for Såremål; da næmlig den Sidste senere døde af sit Sår, og Gjerningsmanden endnu ikke havde betalt sine Bøder til Kongen og Byen, blev han nu svoren fra sin Fred. Her synes det altså dog at gjöres til en Betingelse for, at Sagen kunde optages igjen, at Bøderne efter den første Tovsed ikke endnu vare betalte. — Ved Selvmordere brugte Tovsmændene den Form, at de „svore dem deres egen Bane over“.[3])

---

[1]) Se „Jy.“ Saml. VI, S. 168 fll. — [2]) Smlg. hermed Sagen mod Hans Tavsens Sön Jørgen, hvem en lignende Skjæbne truede (se S. 90). — [3]) Se et Par Exempler i „Jy. Saml.“ VI, S. 172 fll.

Hvis Nogen, som af Tovsmændene var svoren til Bøder, ikke udredte disse inden 6 Uger, blev han derved fredløs.[1]) Denne Bestemmelse bragtes i Almindelighed ikke i Anvendelse på den strengeste Måde; men 1568 benyttede man den dog for at dömme en meget dårlig og farlig Person fra Livet. I Årene nærmest efter 1580, da der overhovedet synes at have været en strengere Justits her i Byen, betjente man sig oftere af den for at tvinge Folk til enten at betale deres Bøder eller forvise dem fra Byen. Den 17de Decbr. 1593 advarede Herskabsfogden alle dem, som vare tovsvorne ved Riber Ting, at de med det Første skulde komme til Lensmanden og optinge og forliges med ham, da han ellers vilde bruge Loven og Retten imod dem. For mange Arter af Bøder, t. Ex. for dem, der lød på Boslod eller Kongens Nåde, kunde næmlig tinges med Vedkommende. — Den 8de Maj 1596 tilbød atter både Herskabsfogden og Byens Delefoged (på Kongens og Byens Vegne), at de, som strax vilde rette for sig, endnu skulde blive forskånede; men endnu samme Dag lode de også dem, som ikke havde efterkommet Opfordringen, dömme fredløse. Og 1607 blev en Borgersön her fra Byen, som 3 Gange var bleven tovsvoren uden at rette for sig, og som 4 Gange havde forpligtet sig (rimeligvis til at være Dødsstraf undergiven, hvis han forså sig oftere) af Borgm. og Råd dömt fra Livet.

Drabsmanden flygtede i Almindelighed bort, förend Sagen kunde påtales. Sjeldnere og kun i mere graverende Tilfælde var han bleven fængslet. I dette Tilfælde kom Tovseden over ham til at lyde på, at han „svores fra sin Fred og fra sin Hals“, som da Jørgen Lancken, en Sön af Vikaren, Hr. Hans Lancken, 1568 „med et fuldt Forræderi“ havde ihjelslået en Karl udenfor sin Faders Dör, eller da Harder Sörensen, som var Skriver på Kronborg, 1631 uden nogensomhelst Anledning havde dræbt en Handelstjener her i Byen.[2]) I disse 2 Til-

[1]) Efter Kristian den Tredies Reces af 1547, Kap. 13, gjaldt dette dog kun dem, som vare dömte til 40 Marks Bøder. — [2]) Se „Jy.“ Saml. VI, S. 164 fl.

fælde må vel Gjerningsmændene have søgt at forsvare eller undskylde deres Gjerning, siden Sagerne overhovedet kom for Tovsmænd; thi efter Recessen af 1537, Kap. 7 skulde Drabsmænd, som bleve grebne på fersk Gjerning, uden at der kunde være Tale om Vådegjerning eller Nødværge, uden nogen Sandemands-Ed bøde Liv for Liv, og derpå er der også flere Exempler her fra Byen, som med Harder Jepsen 1593 (se S. 199 fll.) og Hans Andersen Klyn 1604 (se S. 222). Et Par andre Exempler haves fra en lidt senere Tid, som da Karen Laster (Lasdatter) 1637 havde dræbt sin Mand, Trogels Knudsen Remsnider, ved flere Knivstik, og en Slægtning af Manden fremstillede og anklagede hende på Ribe Gjæsteting, hvor hun strax tilstod sin Gjerning og strax blev dömt til at miste Hovedet.[1]) Et fjerde Exempel angår en Bartskjær Hans Markvardsen, som 1642 havde dræbt sin Hustru med et Knivstik; han anklages på Bytinget af Herskabsfogden, tilstår strax, dömmes samme Dag og henrettes måske Dagen efter.[2]) — Angående Henrettelses-Stedet kan bemærkes, at Harder Jepsen (se ovenfor) blev stejlet ude ved Galgebjergene. Halshugning fandt enten Sted på Torvet eller på Toften. Alle Forbrydere, selv Troldkvinder og Tyve, gaves der, når de førtes til Døden, et styrkende og bedøvende Middel, enten Vin eller Mjød, i Almindelighed, som det synes, en halv Kande; det er dog først fra 1591 af, at denne Udgift forekommer i Regnskaberne.

Var Drabsmanden flygtet, og han blev svoren fra sin Fred, kunde han i de fleste Tilfælde kjøbe denne tilbage af Kongen, hvortil dog udfordredes, at han først skulde udsone sig med den Dræbtes Slægt. Et Exempel

---

[1]) Ved denne Lejlighed anvendes den Formular, som er bekjendt fra Sagen imod Torben Oxe, at hendes egen Gjerning dömmer hende. Her passer den jo også, da den Anklagede tilstod sin Brøde, og denne ubetinget krævede Dødsstraf (smlg. C. H. R. Steenstrup i „Da. Saml.“, 2den R., V, S. 276 fll.) — [2]) Han var Fader til Henrik Hansen Hag, Rektor i Korsør efter 1660, og Hr. Mads Hansen Hag, Præst i Kornerup ved Roskilde. Selv synes han at være født i Helsingør (Årsberetn. fra Geh.-Ark. IV, Till. S. 20).

herpå have vi set i Sören Brammings Sag, da han havde dræbt Anders Sörensen Klyn (se S. 219). — Men selv om en Drabsmand var svoren til sin Fred af Tovsmændene og til at bøde, måtte han ikke blot udrede de lovbestemte Bøder til den Dræbtes Slægt, til Kongen og til Byen; men han måtte tillige underhandle med den første om, hvad han derudover skulde udrede til den, for at den ikke skulde påføre ham Fejde. Bestemmelsen af denne Sum[1]) berode på Overenskomst, og undertiden kunde det være vanskeligt at komme til en sådan, idet den Dræbtes Familie, enten af Had eller af Havesyge, stillede urimelige Fordringer. Også herpå have vi set et Exempel i And. Sör. Klyns Historie, da han i sin Ungdom havde begået et Drab, for hvilket han dog var bleven svoren til sin Fred (se S. 220 fl). Den Dræbtes Familie fordrede i dette Tilfælde ikke mindre end 1000 gode Dr. og 2 Stykker engelsk Klæde, men måtte rimeligvis slå betydeligt af i sine Fordringer, da Kongen gav And. Sörensen et Beskjærmelsesbrev. — Sören Bramming måtte senere give And. Sörensens Familie 400 Rdl., som dog bestemtes til offentlig Brug, hvorhos han måtte forpligte sig til, ikke „modvilligen at gange den Afdødes Familie under Öjne eller trodseligen begive sig udi deres Selskab imod deres Villie.“[2]) — 1576 måtte ligeledes en Skomager i Ribe, som ikke var nogen formuende Mand, give Slægtningerne af en Mand, som han havde dræbt, 120 Rdl., uagtet også han var svoren til sin Fred. — Når Familien da endelig var bleven tilfredsstillet, udstedte den et Orfejdebrev, i hvilket den lovede ikke at fejde på Drabsmanden og forpligtede sig til at lyse denne Fred til Tinge.

8. I Trolddomssager var det ikke 12 Tovsmænd, men 15 Kirkenævninger, ligesom andensteds i Landet, der svore i Sagen; dog blev her i Byen altid de nær-

---

[1]) Det er den, som i de gamle Love kaldes „Görsum“, oprindelig „gersimi“, en Kostbarhed, fordi det var en Æresskjænk, ved hvilken Drabsmanden skulde forsone den Dræbtes Familie. — [2]) Se S. 219; smlg. „Jy. Saml.“ I, S. 275 fl.

meste Naboer tagne til Kirkenævninger, ligesom til Tovsmænd. Nogle af disse Sager ere omtalte i den historiske Del. Efter Grönlunds Skrift: „Historisk Efterretning om de i Ribe By for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker“ var der ialt 12 Kvinder, som i denne Periode, eller nærmere bestemt mellem 1572 og 1652, bleve brændte her ved Byen for Trolddom. En kan tilföjes: i Peder Kristensens Almanakker findes ved d. 14de Febr. 1590: „Karen Lasdatter blev brændt ved Ribe“. Tingbogen for dette År mangler tilfældigvis; men af et Kæmnerregnskab ses, at hun blev fængslet Lördagen efter Nytårsdag, tovsvoren Lördag efter Kyndelmisse og brændt Fredagen derefter, hvilket ganske rigtigt er den 14de Februar.[1]) — De Sager, i hvilke Nogen var tiltalt for Trolddom, men blev frikjendt, har Grönlund ikke medtaget, undtagen forsåvidt de stode i Forbindelse med andre Sager, som førte til Domfældelse. En sådan Sag fra År 1578, som Grönlund ikke har omtalt, findes i Tingbogen. 1595 blev atter en Kone af Flere beskyldt for Trolddom; men skjönt det blev bevist, at hun havde brugt overtroiske Kunster, og der var Folk, som mente, hun havde forgjort dem, blev hun dog ikke dömt som Hex, hvorimod Byfogden den 12te Avgust dömte hende fra Livet, „eftersom hun er tvende Gange forvist Ribe By og er dog inddragen i Byen igjen og (har) brugt hendes Spøgeri, Bedrageri og unyttige Gjerninger.“[2]) Hun blev derfor heller ikke brændt, men halshugget. Året i Forvejen var Kjeld Jørgensen bleven Borgmester, han, som på Grund af sin fornuftige Betragtningsmåde af disse Sager blev kaldt Troldkonernes Beskytter (se S. 237). I Sagen mod Maren Splids og hendes formentlige Medskyldige har jeg vist, hvorledes også den daværende Magistrat søgte at frelse så mange af de An-

---

[1]) 1588 findes Bålet også anvendt som Straf over en Kvinde, som havde dræbt sit Barn og derefter kastet det i Åen (Tingbog den 30te Marts). Den samme Ret gjaldt i Wittenberg (se Palladius's „Visitatsbog“, S. 30). — [2]) 1636 blev en Mandsperson her i Byen for „Signen og Andet“ dömt til at römme Kongens Riger og Lande. („Jy. Tegn.“, den 7de Januar).

klagede som muligt og således på en værdig Måde trådte i hans Fodspor.

Angående den Form, hvorunder sådanne Trolddomssager behandledes, kan jeg henvise til den udførlige Fremstilling, som jeg har givet af Maren Splids's Sag. Det var ligesom i Drabs- og Voldssager Private, der optrådte som Klagere, når de mente, at Nogen ved Trolddom havde påført dem selv eller deres Nærmeste Skade på Liv eller Helbred. De måtte også samle Vidnesbyrd mod de Tiltalte; disse Vidnesbyrd vidne dog mest om Tidens latterlige Overtro og Lettroenhed. Når således nogle Vidnesbyrd vare samlede, pålagdes det undertiden den Tiltalte af Byfogden at værge sig ved Kjönsed eller Mededsmænd, hvilket de dog ikke gjerne indlode sig på, hvorimod de undertiden fremlagde Sognevidner, tagne i deres Sognekirke, om deres hidtilværende gode Opførsel. — Ifølge Frederik den Andens Reces af 1576, Kap. 8, måtte ingen Dødsstraf for Trolddom fuldbyrdes, förend Nævningseden var stadfæstet af Landstinget. I Overensstemmelse hermed måtte den her i Byen bringes for Borgm. og Råd, som enten stadfæstede eller underkjendte den. — I det første Tilfælde skulde den endelige Dødsdom endnu først afsiges af Byfogden og Magistraten i Forening og lød da på, at den Anklagede skulde lide Døden på Bålet. Når den Anklagede var fældet ved Tovsed, var det efter Recessen af 1558, § 19, tilladt at holde pinligt Forhør over ham, for at hans Medskyldige kunde udfindes; den ene Domfældelse førte således let flere andre med sig, skjönt en Misdæders Udlæggelse ikke i og for sig var nok til at fælde Nogen; men når Mistanken først var vakt mod Nogen, plejede det ikke at mangle på overtroiske Folk, som bildte sig ind, at samme Person havde tilföjet dem en eller anden Skade, og vare så overbeviste derom, at de turde aflægge Ed derpå.

En af de første Dage efter den endelige Domfældelse blev Straffen fuldbyrdet. Ude ved Galgebakken oprejstes et Bål, bestående af Ved og Tørv eller af Ved alene, hvortil undertiden kom 1 eller 2 Tjæretønder. Usæd-

vanlig stort var Maren Splids's Bål, idet det bestod af 22 Læs Ved (af Datidens små Læs); Krøbbel-Annes bestod samme År af 16 Læs. Den Ulykkelige blev kjørt ud til Stedet, ledsaget af et Par af Byens Præster. En Mængde Mennesker var naturligvis strömmet sammen for at se dette fornöjelige Skuespil. Ved selve Brændingen vistes dog den Menneskelighed, at vistnok altid[1]) et Kvantum Krudt blev bundet på Misdæderens Ryg, nåturligvis for at fremskynde Døden, og at Personen, bunden til en Stige, først blev kastet på Bålet, efterat dette var kommet i fuld Brand.[2]) Da Krudtet snart måtte explodere, og Personen vel strax måtte kvæles af Ilden, var en sådan Død neppe forbunden med store Smerter. — En af de Kvinder, som Grönlund omtaler, Birthe Olufsdatter, var (1620) død på Pinebænken. Ikke destomindre blev den endelige Dom afsagt over hende 2 Dage efter hendes Død, og Skorstensfejeren kjørte med hendes Lig ud til Galgebakken og brændte det på det Bål, som var oprejst for hende. Kæmneren kalder det i sit Regnskab hendes „Brudesæng", hvilket vel den Tid har været en folkelig Vittighed.[3])

9. Endnu hyppigere end for Trolddom afsagdes dog Dødsdomme i Tyvssager. Alle gamle Love satte Galgen som Straf for ethvert Tyveri, hvis Gjenstand havde en Værdi af en halv Mark; dette var dog på den Tid, da Loven blev givet, en ikke ganske ubetydelig Sum. Først Forordningen af 17de Maj 1636 indskrænkede Anvendelsen af Dødsstraf for Tyveri. — Loven overholdtes dog ligesålidt her som andensteds i sin fulde Strenghed, skjönt man har den bekjendte Fortælling om en Kvinde, som, da hun så sin Sön hænge i Varde Galge, udbrød: „Tak Gud, min Sön, at du ikke kom for Riber Ret."[4]) Man var tvertimod også her i Byen

---

[1]) Idetmindste anvendtes engang hertil et halvt, en anden Gang (1614) et helt Pund Bøssekrudt (Kanonkrudt). — [2]) Det Samme skete ved Diderik Slaghæks Brand 1522 (Ar. Hvitfeldt). — [3]) Ditl. Hansen i hans Kopibog. — Kæmnerregnskab for 1620. — Grönlund har ikke vidst, at hun var død, förend hun blev brændt. — [4]) Anført af Hans Lavgesen i hans 1551 holdte

meget tilböjelig til at lade Tyvene slippe, i Almindelighed således, at man forviste dem fra Byen under strenge Trusler for det Tilfælde, at de kom tilbage, hvilke Trusler dog ingenlunde just udførtes. Omtrent fra 1580 kom der dog en större Strenghed ind heri som i flere andre Ting, der vedkom Byens Bestyrelse. — Forfølgelsen af Tyverisager som at andre Forbrydelser tilkom den Forurettede. Han var dog også i disse Sager ikke blot berettiget, men også forpligtet til at påtale Sagen, skjönt han i Almindelighed kun havde Ulejlighed og Udgift deraf. For at lette ham Udgiften, vedtog Borgm., Råd og 24 Mænd den 16de Decbr. 1581, at når Nogen kunde pågribe sin Tyv „med god Bevisning", skulde det stå ham frit at lade ham indsætte i Byens Hægte og Jærn, og Byen vilde afholde alle Omkostningerne; men der tilföjedes også, at den, som vidste sin Tyv og ikke lod ham angribe og indsætte med god bevislig Anklage, vilde blive vedbørlig straffet. I de næste 20 til 30 År eller noget længere var der i Virkeligheden et forholdsvis stort Antal Tyve, som bleve dömte „til Galge og Gren" her i Byen; i enkelte Tilfælde benådede man dem for gode Forbönners Skyld med at blive halshuggede, hvilken Straf ikke medførte Vanære..

I Tyvssager skulde som i andre Livssager ifølge Recessen af 1551, Kap. 5, Dødsdommen i Kjøbstederne afsiges af Borg., Råd samt Byfoged i Forening. Her i Byen ses de at være blevne foretagne og pådömte snart på Tinget, snart på Rådhuset og i Almindelighed af de nævnte Myndigheder i Forening;[1]) men enkelte Afvigelser findes: på Rådhuset er det således enkelte Gange ikke Byfogden, men Herskabsfogden, som deltager med Magistraten i Dommens Afsigelse, — 1617 fældes Dommen på Rådhuset af Borgm., Råd og 8 Borgere, — 1589 og 1592 anvendes den mærkelige Form, at Byfogden på Tinget dömmer en Tyv til Galge og Gren,

---

Tale, dog i en lidt anden Form, næmlig: Jeg takker dig, Herre. fordi han ikke er bleven straffet i Ribe for denne Forbrydelse. — [1]) Smlg. S. 670 angående Troldomssager.

efterat han, som han selv siger, i Forvejen på Rådhuset i Forening med Borgm. og Råd har dömt ham til samme Straf. — En Kvinde, som for Tyveri dömtes til Døden, skulde ifølge Riber Ret § 26 af Sömmelighedshensyn ikke hænges, men i dets Sted levende begraves. Ved Thords (Thord Degns) Artikler kom denne Bestemmelse til at gjælde for hele Jylland,[1]) medens i Kjøbenhavns udvidede Stadsret (V 31) den samme Straf anvendes mod Kvinder for Ægteskabsbrud, hvorimod Manden i samme Tilfælde straffes med Halshugning. I Flensborg findes således Tyvekvinder levende begravne under Galgen.[2]) Samme Straf synes også virkelig at være bleven anvendt mod en Tyvekvinde her i Byen 1572; thi Lördagen för Knud Konges Dag dette År dömtes en Tyv på Bytinget til Galge og Gren, men hans medskyldige Hustru dömmes til „en Tyvs Ret under en Ballie". Angående dette Udtryk kan sammenlignes Ped. Palladius's Visitatsbog, i hvilken det på 2 Steder siges om Tyve, at det kommer enten til Gallie eller Ballie med dem.[3]) At der ved det sidste Udtryk netop menes levende Begravelse, forekommer mig temmelig utvivlsomt; rimeligvis har man sat en Ballie over Hovedet på den Kvinde, der således nedgravedes. Undertiden synes man dog også at have puttet hende i en Sæk; thi da 1561 et Par Ægtefolk på Ribe Rådhus må love for Fremtiden at leve sömmeligt med hinanden, forpligter Manden sig dertil „ved sin Hals", men Konen, hvis ægteskabelige Troskab er meget mistænkt, ved „samme Straf (Livsstraf) ved en Sæk,"[4]) hvilken Forskjel minder stærkt om det ovenanførte Sted af Kjøbenhavns Stadsret. I Malmø forpligter et Fruentimmer, som havde forlokket en gift Mand, sig „ved en Kurv og Sæk", hvilket jo er meget lignende.[5]) Denne Straf er dog tidlig gået af Brug her i

[1]) I Skjelskør findes derimod en Tyvekvinde dömt til Galge og Gren (Friis Edvardsen, S. 166). — [2]) Rivesell, S. 60. Von Seelen, S. 162. — [3]) Visitatsbogen, S. 48 og 113. — Sv. Grundtvigs Forklaring af dette Udtryk (S. 168) kan ikke være rigtig. — [4]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 72. — [5]) Kurven gjör det mindre rimeligt at tænke på Drukning, således som Molbech har gjort. („Da. Glossarium" I, S. 462.)

Byen, og man straffede derefter Tyvekvinder med Øxen. Allerede 1592 finder jeg en Tyvekvinde truet med denne, og 1598 og 1613 dömmes 2 Fruentimmer, som havde tilstået værre Tyverier (den ene et Tyveri, som var forbundet med Ildspåsættelse, og det andet ikke mindre end 91 forskjellige Tyverier) udtrykkelig fra deres Hals, med den Tiltöjelse, at deres Hoved skulde slås på Galgen.

Mindre Tyverier skulde efter Stadsretten førstegang straffes med Brændemærke, men i Gjentagelses-Tilfælde med Galgen. Om Brændemærket anvendtes ofte, ved jeg ikke; men jeg har dog endnu truffet det 1679. — I Juli 1592 havde et ganske ungt Menneske, Lavrids Povlsen Prækfader, stjålet, men blev benådet med at hudstryges, hvilket hans egen Moder skulde udføre, og derefter forvises Byen under Livs og Halses Fortabelse. Han kom dog tilbage og stjal påny, og Moderen overbevistes om at have „hult og dulgt“ med ham. Begge benådes dog i Januar 1594 atter med at hudstryges og römme Byen, atter, som det hed, „under Halses og Livs Fortabelse uden nogen Nåde og Gjensigelse“. I Sommeren samme Ar ere de dog ikke blot vendte tilbage til Byen, men have gjenoptaget deres gamle Næringsvej. Den 21de Avgust forpligter da Moderen sig påny „på sin Sjæl, Salighed og oprakte Fingre“, at hun vil römme Byen samme Dag; „hvis hun ikke uden al Nåde og Gjensigelse skal have forbrudt sit Liv og sin Hals“, og et Par Dage efter bliver også Sönnen på Lensmandens Befaling endnu engang benådet med en Hudstrygen, „da han for sin Ungdoms Skyld endnu ikke er hængefærdig“. Det ses ikke engang, at han denne Gang må römme Byen. I ethvert Tilfælde kom han snart tilbage; thi i Januar 1595 havde han atter stjålet og havde nu endelig fyldt Målet. Nu havde han rimeligvis nåt Alderen til at hænges; thi nu blev han virkelig hængt; men man ser, at Retten var overbærende nok.

Visse Arter af Falskneri straffedes efter Riber Ret meget strengt. Ifølge §§ 18 og 19 skulde en Falskmønter eller den, som med Vidende udgav falske Penge, ligesom

også den, der handlede med visse forfalskede Varer, miste Hovedet. I den Periode, vi her behandle, synes også Skrivning af falske Dokumenter at være bleven behandlet ligesom Tyveri. 1599 havde således en Mand skrevet et falsk Brev; han blev „benådet til Sværd og dömt fra sin Hals“ og skulde vel altså egentlig være hængt. — 1588 findes også Toldsvig straffet som Tyveri.[1])

10. Byens Galge var anbragt et Stykke nordenfor Byen ved de Banker, som endnu kaldes Galgebankerne; det var en Bygning, hvis Anselighed stod i Forhold til dens store Betydning for Retsplejen. Efter en Beskrivelse af Terpager[2]) bestod den forneden af en firkantet Mur med en Dör på den ene Side, højere oppe af 3 murede, blytakte Piller, forbundne foroven ved 3 Bjælker, af hvilke den ene var for Kongens, den anden for Byens, den tredie for fremmede Tyve.[3]) Hvor storartet den var, ses deraf, at der 1584 anvendtes 11,100 Mursten til dens Gjenopbyggelse eller Istandsættelse, og at der 1639 arbejdede 6 Murere og 2 Kalkslagere på den i $9^1/_2$ Dag, 1654 syv Murere og tre Kalkslagere i 6 Dage og derefter 5 Murere og 2 Kalkslagere i 3 Dage; ved samme Lejlighed blev der lagt henimod 3 Skp. „Tavlebly“ på Pillerne. Udenom den sattes 1618 et Gjærde af Staver, Riis og Græstørv, indenfor hvilket der påkjørtes 104 Læs Møg og 302 Læs Jord og 3 År senere fremdeles 282 Læs Møg, for at Sandet ikke skulde blæse bort fra Galgen. — Forbryderne bleve hængte i Lænker. — Personer, som bleve henrettede på anden Måde, bleve i Regelen begravede under Galgen, 1602 også En, som var død i Bøddelshuset.

Blandt mindre, men beskæmmende Straffe omtales Riber Ret (§ 14), at Kvinder, som skjændtes, skulde bære Stene om deres Hals op og ned ad Byens Gader.[4])

[1]) „Jy. Saml.“ III, S. 176. — [2]) I hans „Adversaria ad hist. Rip.“ i det st. kong. Bibl. (Ny kong. Saml. i 8vo, Nr. 190). — [3]) Den havde således nogen Lighed med Visby Galge på Gulland, af hvilken der endnu står 3 Piller indenfor en Ringmur (Bergmann: „Cothl. og Visby“, S. 45). — [4]) Det er vel dette „Gadeløb“, der i det 17de Århundrede anvendtes i Upsala. (Nord. Univ.-Tidsskr. VI, 4, S. 62.)

Det var 2 Stene, som vare lænkede sammen og således kunde hænges om Halsen; ellers hang de på Kagen. 1572, Mandagen efter Francisci Dag, toges der — jeg ved ikke, i hvilken Anledning — Tingsvidner ved Ribe Byting om, at Ingen var „stenet“ af Byen i 20 samfulde År. I den senere Tid forekommer denne Straf dog oftere, og ikke blot for Skjænderi, men i Almindelighed således, at den sattes i Forbindelse med en Forvisning fra Byen. 1595 blev der gjort en ny Kjede til at hænge dem ved på Kagen. 1616 forpligtede et Fruentimmer sig til, hvis hun for Fremtiden overfaldt Nogen med Skjældsord, da at sidde 3 Dage i Finkeburet og bære Sten fra Kagen. 1619 forpligter ligeledes en Mandsperson sig til, hvis han fremdeles brugte ærerörige Ord mod visse Personer, da „at bære Skandstenene“ og forvises Byen. 1660 benådes et Stadsbud, som havde begået en Mængde Tyverier, med at stryges til Kagen, derpå bære „Tyvstenene“ af Byen og så römme denne for bestandig.

11. Et Tvangsmiddel, som både det Offentlige og Private kunde anvende for at tvinge En til at opfylde sine Forpligtelser, var den såkaldte „Fordeling“. Den omtales i Ribe Ret i § 60, og noget udførligere i den udvidede Stadsret i §§ 90—95. Hvis Nogen stævnede en Anden til Tinge for bevislig Gjæld, forelagdes der Skyldneren en Termin af 14 Dage (ellers kaldet „Lavdag“), inden hvilken han skulde betale Gjælden. Sker dette ikke, kan Kreditor kræve ham på 3 Ting, og hvis han da endnu ikke betaler, skal han, som det hedder i den danske Oversættelse, være „lagsøgt og forvunden, nederfældt og skilt fra al sin Ret“, hvorhos han skal bøde til Sagvolderen, Kongen og Byen, 1 Mk. til hver. Hvis Betaling endnu ikke finder Sted, kan han sættes i Fængsel, indtil dette sker, og medens han er forvunden for „Gjæld eller anden Sag“, behøver Ingen at svare ham for Retten for nogen Sag. — Disse Bestemmelser benyttedes i den Periode, som vi her behandle, meget; en forvunden Mand kaldes også en fordelt Mand, og at bringe En i denne Stilling kaldes at fordele ham. Især var det meget almindeligt at fordele Folk for Gjæld;

Kjøbmændene brugte det t. Ex. særdeles meget, såvel mod indenbys som mod udenbys Kunder, som ikke betalte. Også Byen benyttede dette Retsmiddel til at få sine Skatter og andre Indtægter ind. — Man kunde dog også, som allerede Stadsrettens ovenanførte Ord antyde, fordele En for andre Sager end Gjæld. 1612 fordeles således en Mand af en anden, fordi han ikke har villet aflægge Vidnesbyrd i en privat Sag, 1618 en Pige, fordi hun ikke efter Stævning er mødt for at vidne i en, ligeledes privat, Sag. Det er ovenfor (S. 545) fortalt, hvorledes Folk kunde blive fordelte på Kongens og Byens Vegne, når de havde undladt at anmelde en Voldsgjerning, som var bleven udøvet imod dem, eller (S. 548), naar de ikke havde opfyldt deres Pligt som Tovsmænd. 1618 fordeles en Kone for „en Løgner“ på Grund af nogle ærerørige og ubevislige Ord ifølge Kristian den Tredies Reces af 1558, Kap. 20, og således oftere. — Som vi have set S. 545, kunde en fordelt Mand ikke være Tovsmand; han var på en Måde stillet udenfor Samfundet; idetmindste forbyder den 24de September 1616 en Mand på Tinge, at Nogen må huse og hæle ham „fordelte og lovforvundne“ Mand, og det Samme sker den 17de Decbr. 1595. En Forordning af 1623 gjorde dog en Indskrænkning i Anvendelsen af denne Rettergangsmåde, idet den bestemte, at Ingen måtte fordeles for Sager over 3 Dalers Værdi eller for Æressager uden forudgaaende Dom, og at Ingen måtte fordeles, som kunde søges ved Nam eller Vurdering, det vil sige ved Udlæg i hans Gods. — Byfogdens Vidnesbyrd om en Fordeling kaldtes et Delsvidne; undertiden søger den, som har erhvervet det, Stadfæstelse på det hos Borgmestere og Råd; i hvilken Hensigt, ved jeg ikke. Der holdtes en særegen Bog over fordelte Mænd; den kaldtes Fordelsbogen. Af den kunde man blive udskreven mod at betale en bestemt Bøde og en Ubetydelighed til Skriveren; men upåtvivlelig skulde man først tilfredsstille den Mands Fordringer, som havde ladet En fordele.

12. Jeg vil i Korthed omtale enkelte retslige Hand-

linger, som have noget for os Påfaldende ved sig. — Vurderingsmænd udnævntes meget ofte paa Tinget (se S. 655); i Reglen vare de 8 i Tallet. Deres Hverv medførte et Ansvar, idet den, som havde ladet dem opkræve, når han ikke var tilfreds med deres Vurdering, kunde tilbyde dem den vurderede Ejendom for Vurderingssummen; hvis de da ikke vilde overtage den, måtte hver af dem betale en Bøde af 3 Mk., og der kunde da udnævnes nye Vurderingsmænd. Denne Fremgangsmåde, hvorpå der findes nogle Exempler heri Byen (engang i 1652 findes endogså 4 Sæt Vurderingsmænd udmeldte efter hverandre), stemmer med Bestemmelserne i Kjøbenhavns Stadsret af 1443 (IV,2), medens det derimod i Haderslev Stadsret (§ 29) idetmindste i et enkelt Tiltælde bestemt pålægges Vurderingsmændene at tage Godset for den Sum, som de have sat det til.

Den Måde, hvorpå en Enke gik fra Arv og Gjæld efter sin afdøde Mand, erret mærkelig. 1573, Tirsdagen efter Reminiscere Söndag, vidnede 8 Mænd paa Tinget, at strax efter Peder Jørgensens (Jørgen Pedersen Rentemesters Söns) Død hans Hustru, Mette Jensdatter, gik ud af Huset både fra Arv og Gods, og såsnart Godset var beskrevet, blev det indbåret i Rådhuskjælderen, og hun fik ikke noget deraf i nogen Måde. Ligeledes aflagdes den 30te Avgust 1578 Vidnesbyrd på Tinget om, at en Kone på Underretningen om hendes forgjældede Mands Død strax gik ud af Huset, slog Lås for Dören og antvordede Byfogden Nøglerne. Den 19de Juni 1596 vidnes, at en Kone havde lagt Nöglerne paa sin afdøde Mands Båre og var gået fra Arv og Gjæld, hvorefter Byfogden havde taget Nöglerne til sig. Senere sker Opsigelsen på Tinget, men skulde da foregå på den første Tingdag efter Mandens Død. Den 16de Juni 1648 havde en Enke indstævnet Byfogden for Borgm. og Råd, fordi han ikke havde villet udstede hende et Opsigelsesvidne på Arv og Gjæld efter hendes Mand. Hun havde nemlig med Tyende og Börn opholdt sig i uregistreret Bo hele 18 Dage efter Mandens Død; vel var Påskeferien falden i denne Tid; men Byfogden er-

bestod i, at en Debitor, som ikke kunde betale i rette Tid, ifølge sin tidligere indgåede Forpligtelse begav sig til et bestemt Sted, ind i en bestemt Mands Hus, som han ikke måtte forlade, förend han havde betalt sin Gjæld; det var altså et Slags Gjældsfængsel. Opfordringen til at gaa i Indlager kaldtes Indmaning.

13. Rådstueretten dannedes af Borgm. og Råd og holdtes om Fredagen, Kl. 6 Formiddag (Aar 1596). I Tyvssager holdtes den dog også på andre Dage, for at de ikke skulde opholdes. — Til den kunde Byfogdens Domme indankes, fremdeles Tovsmændenes og Kirkenævningernes Eder, fremdeles alle til Tinge afgivne Vidnesbyrd, Vurderingsforretninger, Synsvidner, Delsvidner osv. Sager kunde dog også komme ind for Borgm. og Råd, uden i Forvejen at have været afgjorte eller påkjendte på Tinget. 1588 „sætter og sender" Byfogden en Sag, i hvilken der var Vidner mod Vidner, ind for „Vedkommendes rette Dommer (Borgm. og Råd), hvilke af Vidnesbyrdene der bör blive ved deres Magt". Oftere forekommer det, at Byfogden ikke vil dömme i en Retsstrid, i hvilken det kan komme til at gjælde en af Parternes Ære, men henviser Sagen til Rådstueretten. Det synes overhovedet ikke at have været nogen Nødvendighed, at en privat Sag skulde være påkjendt af Byfogden, førend den kom for Rådstueretten; idetmindste er der ved en stor Mængde Sager, som behandles for denne, intet Spor af, at de i Forvejen have været for på Tinget. Navnlig er dette Tilfældet med alle Slags Sager i Begyndelsen af denne Periode, indtil efter 1579. Af mindre Betydning er det, at efter en „gammel Skik og Vis", som Magistraten indskjærpede 1596, en Rådmand ikke måtte stævnes til Tinget for vitterlig Gjæld, uden at han først var stævnet for Borgm. og Råd, og Forlig der var prøvet. — Efter den i de Tider almindelige Fremgangsmåde var det ikke Dommen eller Tovseden alene, der indankedes; men selve Byfogden eller Tovsmændene indstævnedes for at forsvare deres Dom eller Ed; i Forening med Tovsmændene indstævnedes da tillige Byfogden som den, der havde udfærdiget Tovseden.

Tillige stævnedes dog også selve Modparten. Hvorledes Omstødelsen af Tovsmændenes Ed kunde medføre strengt Ansvar for dem, er tidligere omtalt. — Når Nogen appellerede fra Bytinget til Rådstueretten, synes han at have måttet betale eller deponere 3 Mk. Jeg finder nemlig et Par Exempler (fra 1593 og 1641) på, at når en Mand mente ikke at kunne få sin Ret på Bytinget, „klagede han sig retløs", idet han kastede 3 Mk. på Tingskiven.

Forhandlingerne i Rådstueretten foregik på den Måde, at Byfogden eller Tovsmændenes Formand trådte frem og erklærede, at de vare deres Dom eller Tov „bestandige", idet de forsvarede den efter bedste Evne. Begge de oprindelige Parter i Sagen fremkom i Almindelighed også med deres mundtlige eller skriftlige Indlæg og fremlagde deres Vidnesbyrd ligesom på Tinget. Stadfæstede Rådstueretten Byfogdens Dom, skete det i Almindelighed med de Ord, „at de ikke vidste Byfogdens Ulempe derudi at kunne finde, eller at han havde gjort Vedkommende Uret i den Sag". Omstødtes den derimod, skete det i den Form, at Sagen nedvistes til ny Behandling på Tinget, hvorimod jeg ikke finder noget Exempel på, at Rådstueretten ligefrem omgjör Byfogdens Dom med Undtagelse af et enkelt Exempel fra Slutningen af Perioden (1648). Tovsmænds-Eder og Tingsvidner erklæres derimod ligefrem for ugyldige.

I den tidligere Del af Perioden var det ikke sjeldent, at Borgm. og Råd beæredes med Lensmandens Tilstedeværelse på Rådhuset og Deltagelse i deres Forhandlinger, Han deltog således ikke blot i at give Vedtægter for Byen om vigtigere Sager, men ikke sjeldent ligefrem i Magistratens dömmende Virksomhed, ligesom også i at eftergive Tyve eller Tovsvorne deres Straf eller modtage Forpligtelse til Skikkelighed eller stifte Forlig[1]).

[1]) Magistraten gav sig, især i den første Del af Perioden, ikke så lidt af med at stifte Forlig mellem Folk, f. Ex. mellem Ægtefolk, ligesom også med at modtage deres Forpligtelse til Skikkelighed under Trusel med de allerhårdeste Straffe, hvis Forpligtelserne ikke overholdtes. Sådanne Trusler bragtes dog sjelden i Udførelse.

I enkelte Tilfælde må Grunden til hans Nærværelse måske søges deri, at en Retssag foretoges efter særlig kongelig Befaling, eller at en Vedtægt gik ud på at bringe en kongelig Forordning i Anvendelse; men det synes dog klart, at han er bleven anset for berettiget til at tage Sæde mellem Borgm. og Råd, når han vilde, rimeligvis ifølge det Tilsyn med Retsplejen, der tilkom ham, hvilket Tilsyn han ogsaa udøvede ligeoverfor Bytinget på mange Måder. I Retssagers Afgjörelse på Rådhuset deltager også undertiden Herskabsfogden, enten i Forening med Lensmanden eller uden ham; enkelte Gange møder også Husfogden (el. Slotsfogden) på Riberhus på Lensmandens Vegne, i Almindelighed for enten at deltage i Dommen over eller Benådelsen af en Forbryder. — I at give Vedtægter eller stifte Forlig deltage undertiden også Biskoppen og andre Gejstlige, især når Sagerne angå Ægteskab eller gejstlige Personer. — Efter 1601 forekommer kun et Par Exempler på Lensmandens eller andre Fremmedes Deltagelse, det ene 1616, da Biskoppen og vedkommende Sognepræst vare med til at stifte Forlig mellem et Par Ægtefolk, det andet 1621, da Lensmanden og Biskoppen deltoge i at give nogle Bestemmelser om Vinudskjænkning ved Brylupper.

13. Der findes et Par Exempler på, at man har ladet Mænd, som vare blevne tovsvorne her i Byen, give denne et Orfejdebrev på, at de ikke i den Anledning vilde fejde på Byen eller dens Indvånere. Der haves dog kun 2 Exempler herpå, begge fra 1556. Det ene Brev udstedtes af en Lydik van Arnberre, som tjente Lensmanden på Slottet. det andet af en Stedsön af en Borger i Byen.

De første Prokuratorer, der forekomme her i Byen som regelmæssigt virkende i en sådan Stilling, ere 1649 Rasmus Jakobsen Guldsmed og Peder Jensen.

Kap. 12. Politiet.

1. Jens Lavridsen Wolf siger i sit Værk „Encomion regni Daniæ“ (trykt 1654) S. 9, at der i Ribe fandtes en herlig Forsamling med Borgere og Indbyggere, blandt hvilke der holdtes en god Politi. Vel finde vi nu dette Politi temmelig mangelfuldt i flere Henseender, når det betragtes med Nutidens Öjne; men når det måles med sin Tids Målestok, har den anførte Dom vistnok nogen Berettigelse.

Med Renligholdelsen af Gaderne stod det kun tarveligt til. Torsdagen efter Dionysii Dag 1569 blev det dog vedtaget, at Enhver skulde gjöre rent for sin Dör og hver Lördag inden Aften lade Skarnet udføre, og en eller anden Bestemmelse i lignende Retning må vel altid have bestået. I Forstaden, som bestod af lutter Stalde, må der dog have været en langt större Frihed: thi Juleaften 1562 var det blevet vedtaget, at Ingen måtte lægge mere Møg der, end der kunde ligge mellem hans Bygning og Rendestenen; det Øvrige skulde være udført inden den 20de Dag Jul (den 14de Januar). Her tillodes det altså endnu at bruge Fortovene som Møddingssteder, medens den ovenanførte Bestemmelse af 1569 om de øvrige Gader lyder nogenlunde tilfredsstillende. Men desværre overholdtes Bestemmelserne ikke, og det har nok i höj Grad manglet på Tilsyn fra det Offentliges Side. Det var derfor ikke sjeldent, og det netop i Årene nærmest efter 1570, at Private på Tinget måtte påtale deres Naboers Forsömmelighed, og på visse Tider og Steder betegnes Urenligheden som meget stor. Den 24de Avgust 1577 lod således Slottets Ladegårdsfoged tage Syn over St. Nikolaj Gade (nu Tangegade); Synet gik ud på, at der var så megen Urenlighed med Møg og Skarn, at der hverken kunde komme Vogne ller Andet frem til Ladegården, ligesom en Del af „Ga-

derne“ sammesteds „ikke var således færdiggjort eller lagt med Sten, som det sig burde“. Ved „Gaderne“ må menes de Gadestykker, som hver enkelt Grundejer havde at vedligeholde. — Ladegårdsfogden måtte endnu 2 Gange lade dette Syn gjentage, sidste Gang dog kun over Brolægningen. Hvor meget det så hjalp, vides ikke. — 1583 indskjærpedes Forbuddet mod at opsamle Skarn på Skibbroen og lade det ligge Söndagen over, og 1593 overdroges det Bøddelen at føre Tilsynet med Gadernes Renlighed (se S. 647); da han vistnok selv beholdt de Bøder, som han indkrævede, har han måske vist sig påpassende. Efter den Tid synes Tilstanden virkelig at være bleven meget bedre, da man hører færre Klager over den.

Bortkjørselen af Skarnet må på denne Tid være sket ved Byens Vognmænd ligesom i Kjøbenhavn; thi den 21de September 1597 bestemte Magistraten, at den Vognmand, som ikke mødte efter Tilsigelse for at age Skarn eller andet ud på Byens Vegne, skulde første Gang bøde 24 Sk., anden Gang sættes i Bøddelshuset, indtil han udløste sig med 3 Mk. Denne Ordning blev dog kort efter opgivet; thi År 1600 antog Magistraten en udenbys Mand (rimeligvis en Kjæltring) som Skarnager og bestemte, at efter hans Ankomst intet Skarn måtte udbæres af Byen, hvorimod det skulde udkjøres og lægges enten på Toften eller udenfor Sønderport på de ved en Stang betegnede Steder; hvem der lod sit Skarn henlægge andetsteds i eller ved Byen, skulde straffes med Bøddelshuset eller Finkeburet. — Senere vendte man dog atter tilbage til at lade Skarnet bortkjøre ved Byens egne Vognejere, rimeligvis efter Tur; thi 1649 findes 2 Mænd udpantede, fordi de ikke efter Øvrighedens Befaling havde villet udage noget Skarn, som lå ved Latinskolen.

Renholdelsen af Torvet (og Bøddelgaden) påhvilede Byens Kasse, og Udgiften dertil findes derfor i Kæmnerregnskaberne; men såvidt man kan se, var det kun et Par Gange, undertiden måske kun 1 Gang om Året, at denne Renselse fandt Sted, ved hvilken der da kunde

kjøres 20, 30 indtil 40 Læs bort ad Gangen. Med störst Iver synes den at være tagen 1611, da den ene Kæmner i Slutningen af Marts lod udkjøre 22, i Juni 4 Læs fra Torvet, og derefter igjen i November den ene Dag 66 Læs af Torvet, den næste endogsåa 99 Læs fra Torvet og Bøddelgade. Det må have været ordentlige Lag, som måske i flere Åar havde fået Lov til at samle sig. — 1623 akkorderede man dog med Bøddelen om, at han skulde holde Torvet og Skibbroen rene for en vis årlig Betaling (se S. 647).

For Skarnet, som bortførtes, havde man i de Tider ingen Brug som Gjødning. For at komme af med det, kastede man derfor undertiden Kuler, som fyldtes og derpå tilkastedes igjen; således gravede man 1565 en stor Kule, som det synes, ved Midtmøllebroen. Efter at den var fyldt, blev Stedet brolagt pånyb. Her skulde den dog rimeligvis tillige gjöre Nytte imod Vandet; men 1594 findes Kuler kastede på Toften eller tæt udenfor den, for at kaste Gadeskarnet i dem, og der kan Hensigten ikke have været noget andet end at komme af med Skarnet.

2. Störst var måske forholdsvis den Omsorg, man bar for at holde Åen ren. De ældre Bursprog bestemme, at Ingen må kaste eller udføre Møg i denne. De udvidede Bursprog forbyde i § 13 at have Svinestier udover den og i § 37 at kaste Skarn ud i den eller i Byens Grave eller henlægge det således, at det kan flyde ned i dem. Torsdagen efter Dionysii Dag 1569 vedtoges, at Ingen måtte lægge „Nødvomme“ eller anden Urenlighed ved „Vandbroerne“ (Vandhentningsstederne ved Åen), og 1582 indskjærpes disse Forbud „efter Kongens Befaling ved Lensmanden“, hvilken rimeligvis var foranlediget ved en Indstilling fra Sidstnævnte, og der sattes en meget hård Straf på Overtrædelsen af dem. Den 25de Avgust lod Magistraten næmlig bekjendtgjöre til Tinge, at intet Skarn måtte kastes i Byens Å og Grave; hvem der handlede herimod, skulde have forbrudt Liv og Hals, og deres Gods være i Kongens „Værge“. Om sådanne Trusler end ikke bragtes i Ud-

førelse, stræbte man dog at overholde Bestemmelserne. Den 24de Juli 1615 lod således Byen Niels Hansen, „dansk Skolemester“, fordele, fordi han havde ladet en Tønde rådden Sild kaste i Åen. Den 17de April 1619 lod den tage Syn, ikke blot over de Steder, hvor der var Svinestier ude over Åen, men også over dem, hvor der ikke var tilbørlig Lukkelse, men Jord og Urenlighed skylledes ud i den. Den 26de Avgust 1620 gjentages dette Syn; Svinestierne ere nu forsvundne, men adskillige Udsættelser gjöres endnu på Steder, hvor Lukkelsen ikke kunde forhindre, at ved Höjvande Jord og Sand kunde skylles ud i Åen, navnlig i Nebs Å ovenfor Møllerne. Endnu 1656 tiltales en hel Del Borgere for Overtrædelse af disse Bestemmelser, og den 26de Juli 1660 indskjærper Magistraten dem. — Underligt synes det rigtignok, at Byen selv samtidigt kunde have sine offentlige „Magshuse“ anbragte ude over Åen, og det ene endda ovenfor Møllerne.

En hæslig Uskik, som var meget almindelig i ældre Tider, var, at man lod Svinene løbe løse omkring på Gaderne. 1575, Fredagen efter Mortensdag, klagede Byens Kæmnere på Tinget over alle de „ukramede“ Svin, som vradede og oprev omkring i Byens Gader og andetsteds i dens nærmeste Omegn. — Den 2den December 1581 vedtoge vel Borgm., Råd og 24 Mænd, at dette ikke måtte finde Sted; men det lykkedes ikke at få det afskaffet. Allerede den 28de Novbr. næste År gav en af Møllerne Last og Klage på de Svin, som løb ind i hans Mølle og bed Hul på Kornsækkene, og 1584 klagede en Kone over, at hendes Barn var bidt af et Svin, 1587 hørte det til Skorstensfejerens Bestilling at optage løsgående Svin, og han var blot altfor ivrig deri (se S. 648); men endnu på Maren Splids's Tid løb Svin om på Gaden, endog om Natten [1]).

3. Om Stadsbuddene og Vægterne er talt i Kap. 10; men ved visse Lejligheder krævedes der et större Vagthold, navnlig ved Markederne. Dette afgaves af

---

[1]) Se her foran S. 354.

Borgerne efter Omgang; men da de undertiden sendte upålidelige Mænd i deres Sted, vedtoges den 3die September 1596, at de enten skulde møde personligt eller sende „gode, fromme Mænd“ i deres Sted. En af Byen udnævnt Vagtmester havde Anførselen over dem. Såvidt jeg har bemærket, var det ved Markederne altid ude på de såkaldte „Riber Tofte“, at dette Vagthold fandt Sted; det var også der, at den meste Svir og Kommers foregik, der ofte førte til Voldsomheder, Sår og Drab. Når Nogen af Vagten blandede sig heri, kunde det ske, at det kom til at gå ud over ham selv. Man finder derfor også, at Vagten undertiden ganske rolig ser paa Ting, som den burde forhindre. — En anden Art af Vagthold var den, som undertiden fandt Sted i Porten, f. Ex. i Krigstid, da det udentvivl var en borgerlig Byrde, som gik på Omgang. Også i Fredstid fandt der undertiden et Vagthold Sted i Porten[1]), undertiden i flere Måneder i Træk, i Almindelighed for at forhindre at i Pesttid Personer fra smittede Steder skulde komme ind i Byen, hyppigt vistnok ogsaa af en Grund, som udtrykkelig anføres 1592, „for at der ikke skulde komme fremmede Tiggerfolk ind i Byen imod Julen“. Sådanne Vagthold besørgedes dog i Almindelighed ved lejede Folk.

4. For at kunne holde godt Politi i Byen, tillod man ikke Enhver at bosætte sig i den eller at blive boende i den. — De udvidede Bursprog indeholdt således i § 22 den Bestemmelse, at Ingen måtte tage nogen Mand eller Kvinde i sit Hus, medmindre han enten var Borger, eller det kunde ske med Borgm. og Råds Tilladelse[2]). På Udvisning af Byen findes Exempler S. S. 672. 674. Undertiden anvendtes den i større Omfang; St. Luciæ Dag 1556 udvistes således på engang 27 Per-

---

[1]) Om Dagen; thi om Natten vare Portene lukkede; dog kunde (og skulde) Portene lukkes op for bekjendte Folk, som man ser 1619 og 1638. — [2]) Samme Bestemmelser findes også i nogle Byvedtægter fra 1557 i Kath.-Skolens Samling „Til Ripæ Cimbr.“

soner af forskjellige Grunde, deriblandt flere Kvinder for Løsagtighed. — Løsagtigheden søgte man overhovedet stærkt at modarbejde, men neppe med stort Held. For at forhindre altfor stærk Tilströmning af løse Fruentimmer, bestemte Borgm. og Råd og 24 Mænd i December 1560, at hver Pige, som vilde nedsætte sig i Byen, skulde give denne Dr.[1]) og årlig skatte efter 4 Sk., men hvis hun levede ukysk, skulde hun forjages fra Byen. 1581 forvistes 5 Skjøger. Den 1ste Maj 1600 vedtoge Lensmanden, Borgm., Råd og 24 Mænd, at hvis Nogen husede lokkede Kvinder, som ikke havde Magistratens Tilladelse til at opholde sig i Byen, skulde han strax skille sig ved dem; ellers skulde både han og de sættes i Finkeburet og derefter forvises Byen. Samtidig indskjærpedes Bestemmelsen om, at Ingen måtte udleje sine Huse og Boder til Folk, som ikke havde Borgm. og Råds Forlov til at bo i Byen. Alt dette skulde oplæses fra Prædikestolen. — For endmere at afskrække fra Usædelighed, vedtoge Borgm., Råd og 24 Mænd den 5te Septbr. 1617, at Skjørlevned og Hor for Fremtiden skulde straffes (foruden den kirkelige Straf, den offentlige Afløsning i Kirken) med Bøde, første Gang af 5 Rdl., anden Gang af 10 Rdl., tredie Gang efter Øvrighedens Sigelse. Disse Straffe skulde anvendes såvel mod Mænd som mod Kvinder; de sidste skulde tillige, hvis de ikke vare fødte i Byen, forvises denne, med mindre de vilde begive sig i en særlig Tjeneste hos gode Folk. Bøderne skulle halvt tilfalde Byen, halvt Magistraten[2]).

5. Brandpolitiet var strengt. Kun derved blev det muligt, at der i en By, som var saa tæt sammenbygget som Ribe, og i hvilken før 1580 de fleste Huse synes at have været tækkede med Strå, kun indtraf 1 större Ildebrand i denne Periode. — Om Tilsynet med Skor-

---

[1]) Tallet er ikke udfyldt, og Bestemmelsen vel neppe bragt i Udførelse. — [2]) Her kan også anføres de udvidede Bursprogs Bestemmelser (§§ 35. 36), at den Tjenestekarl, som krænkede en Tjenestepige, enten i den samme eller i en anden Tjeneste, skulde straffes som Tyv, hvilket var endnu strengere end Bestemmelserne i Frederik den Andens Gårdsret, § 18.

stene og Ildsteder efter en Vedtægt af 1570 se S. 597. — De udvidede Bursprog indeholdt i § 19 den Bestemmelse, at Ingen under Markederne måtte have Ild i Ølboderne på Toften, heller ikke måtte man have Ild i Staldene (udenfor Nørreport) eller i Skibene ved Skibbroen. 1577 og 1601 ses også Overtrædelser heraf at være blevne straffede. 1575 må en Rebslager forpligte sig til ikke at tjære sine Reb i sit Hus eller andetsteds i Byen, men kun udenfor Byen, hvor der ingen Skade kunde ske derved, og 1606 straffes en Mand for at have sydet Tjære hjemme, hvorved der var opkommet en Ild. — Efter den store Ildebrand 1580 anskaffede Byen dels for offentlig Regning et stort Antal Brandspande; senere også Brandstiger og Brandhager til Opbevaring på Rådhuset, -- dels pålagdes det Borgerne efter et vist Forhold at anskaffe sådanne. Se S. 177. Den første Sprøjte blev anskaffet på Byens Regning 1650 og var kjøbt i Tønder for 135 Dr.[1]) Netop samme År forekommer i Registreringen over Borgm. Hans Friis's Bo 3 Vandsprøjter, som stode på hans Framgulv. Alle har han vel næppe haft til eget Brug, men nogle til Salg; dog kan man måske også nok slutte heraf, at mere formuende Mænd undertiden have haft et sådant Slukningsmiddel i deres Huse. — Siden 1580 er der hverken i denne Periode eller senere nogensinde brændt mere end i det Højeste et Par Huse ad Gangen, hvilket er Grunden til Byens nuværende i det Hele taget gammeldags Udseende. Som Exempel på den store Forsigtighed, der anvendtes ligeoverfor Ildebrand, kan anføres, at da der i Juni 1615 havde været Brandfare i Grönnegade, holdtes der i den Anledning Vagt på Tårnet lige til den 21de Oktober.

6. Polititilsynet med Handelen og Næringsvejene greb i denne Periode meget stærkt ind i den Enkeltes Frihed. — Herhen høre først Bestemmelserne mod Opkjøb af Landets Produkter, förend de vare komne ind i

---

[1]) I Kjøbenhavn nævnes en Vandsprøjte allerede 1610 (Kbhvns. Diplom., II., S. 573).

Byen. Den 27de Oktober 1537 vedtoges således af Borgm. og Råd „med menige Almues Samtykke“, at Ingen måtte kjøbe „ædeude Vare“, ej heller Huder, Skind, Talg eller anden Kjøbmandsvare, som førtes til Byen, inden de vare komne ind over Møllebroen, hvorved må menes Ydermøllebroen; Tømmer, Fjæle og Ved måtte derimod kjøbes, når de kom ind i Saltegade[1]) Af Friserne måtte Ingen kjøbe Salt, förend de havde ligget 3 Dage ved Skibbroen[2]), og Borgmestrene først havde „gjort Kjøb“, og ikke dyrere end til 14 Sk. lybsk Tønden. Overtrædelsen heraf skulde straffes med en Bøde af 3 Mk. til Kongen og ligeså Meget til Byen. — Lördagen efter Mikkelsdag 1569 vedtoges, at Intet måtte opkjøbes, förend det kom „inden Hånden“ (se om denne S. 569).

Endnu 1638 indskjærpedes dette Forbud mod Opkjøb af Korn til Tinge, da Prisen derved forhöjedes, og de Fattige Intet kunde få at kjøbe på Gaden. — Angående „Frissalt“ vedtoge Borgm., Råd og „menige Borgere“ den 30te Oktober 1570, at Ingen måtte kjøbe det, förend Toldsaltet var „aftaget“, og at Ingen måtte kjøbe Mere ad Gangen end 2 Tdr., med mindre der var så Meget tilovers, at „hver Mand ikke havde det behov“; alle Frisere, som kom for Skibbroen med Salt, skulde først gå til Borgmester, som skulde „gjöre Kjøb“ med dem på den menige Mands Vegne, hvad hver Tønde skulde koste. — Disse Bestemmelser fornyedes 12te December 1598 i en lidt forandret Form, således at Ingen måtte kjøbe Salt af de frisiske Skuder, förend Prisen var bleven fastsat af 2 af de 24 Mænd; såsnart Herskabsfogden havde hævet Kongens Told af sådanne Skibe, skulde han underrette Stadsbuddene derom, og disse igjen de

---

[1]) Da Sønderport slet ikke nævnes, ser man, at allerede dengang næsten al Tilførsel til Byen kom nordfra. — Omtrent de samme Bestemmelser gjentages 1540 (se S. 16 fl.) og i de noget nyere, udvidede Bursprog. — [2]) Også denne Bestemmelse gjentages 1540 og i de udvidede Bursprog, hvor det tilföjes, at ingen Borger måtte kjøbe Salt for Bønderne.

2 Mænd, som stode for Tur, for at disse kunde føre Tilsyn med Udvalget; hvis det ikke var Markedstid, og der var Mangel på Salt i Byen, skulde Ladningen deles ligeligt mellem de tilstedeværende Lysthavende[1]).

Angående Humlehandelen findes ligeledes flere Bestemmelser. — Den 24de September 1596 vedtoge Borgm., Råd og 24 Mænd, at Ingen måtte kjøbe hele Sække Humle af Humlemændene, förend de havde holdt 3 Dage på Torvet, naturligvis for at Forbrugerne først kunde forsyne sig. 8 Mænd (2 af hver Fjerding) udnævntes til at påse Overholdelsen heraf. — Den 12te Decbr. 1598 bestemte Samme fremdeles, at Ingen måtte kjøbe Humle (på Torvet) til Bønderne, hvorfor enhver Kjøber skulde give de 2 Mænd, som førte Tilsynet, Sikkerhed for, at de kjøbte til deres eget Huses Behov. — 1600 bestemtes, at Ingen måtte kjøbe mere end 12 Skpr. Humle på Torvet; muligvis er dette dog kun en midlertidig Bestemmelse, som var tagen under en öjeblikkelig Mangel. I samme Beslutning tales om en Mand, som efter Tilsigelse var tilstede på Torvet for at føre Tilsynet; han kunde bestemme, hvilken Sæk der først skulde „opslås“. Den 7de Januar 1603 bestemtes fremdeles af Borgm., Råd og 24 Mænd, at ingen Humlemand, som først havde ladet Prisen sætte paa sin Humle, måtte drage bort, uden at have stået 3 Dage på Torvet, enten han så vilde sælge Noget af den eller ikke. Den 17de Oktbr. 1654 fornys omtrent de samme Bestemmelser med det Tillæg, at ingen Humle måtte kjøbes på denne Side af Tønder eller Toldsted[2]), förend den var kommen på Torvet; når den var kommen her, måtte den strax sælges i Skjeppetal til den af Borgm. og Råd satte Pris, men i helt Parti først efter at have holdt 3 Dage på Torvet; til udenbys Folk måtte dog Intet sælges.

7, Særdeles streng mod alt Opkjøb af Livets første Fornødenheder var man 1565, midt under den svenske Krig, da Tilførslerne muligvis vare mindre end sædvan-

[1]) Kath.-Sk. Jndb.-Skr. for 1842, S. 38 fl. — [2]) Dette Toldsted, som oftere nævnes, er måske det nuværende „Toldhus“ i Store Vie Sogn vestenfor Flensborg.

ligt. Den 1ste Decbr. vedtog næmlig „den menige Mand“ på Rådhuset i Borgm. og Råds Nærværelse, at den, som opkjøbte mere Rug, Byg, Ved, Tørv, Kul „eller Andet“ end til sit eget Behov, skulde have forbrudt 1 Dr. (Bøden var rigtignok ikke meget stor); heller ikke Fisk måtte Nogen kjøbe af Bonden og „dele det ud på Fade“ og sælge det på Torvet; men Hver skulde kjøbe, hvad han selv vilde æde. Om Havren vedtoges af de Samme næste År (1566), at Ingen måtte betale den höjere end med 2 Sk. for Skjeppen under en Bøde af 2 Dr. til Byen; men denne Bestemmelse måtte Ingen røbe for Bonden under samme Bøde (meget naivt). — På Grund af Dyrtid 1595 vedtoge Borgm. og Råd og menige Borgere den 8de Novbr., at ingen Kjøbmand måtte sælge, udskibe eller lade udskibe Korn, og ingen Skipper eller Skudemand udføre det. Allerede den 21de Januar næste År hævedes dette Forbud, men gjentoges den 24de Septbr., dog således, at det kun angik Korn, som kjøbtes på Gaden. Den 21de April 1597 skjærpedes Forbudet pånv, således at slet intet Korn, Mel eller Brød måtte udføres indtil Pindsen. Dog undtoges Fanø og Manø. — Med Hensyn til Fisk gjaldt Forbuddet mod Forprang endnu i Slutningen af Århundredet; thi den 20de Januar 1599 måtte 4 af Byens Fiskere forpligte sig på Rådhuset til ikke at opkjøbe ferske Fisk af fremmede Fiskere til Forprang; hvad de selv fangede, vilde de sælge på Torvet (og ikke løbe om med det i Byen).

Temmelig naturlige vare de Forbud mod Forprang med Bygningstømmer og Udførsel af samme, som Borgm., Råd og 24 Mænd udstedte 1586 og 1588 i Anledning af den store Ildebrand og Kongebudet om de øde Grundes hurtige Bebyggelse (se S. 173 fll.); mærkeligere er det Forbud mod Udførsel af Ved, Kul og alt Slags Egetømmer, som udstedtes den 7de Januar 1603, da man ingen særlig Grund ser dertil, og da disse Artikler vare af stor Betydning for Friserne, hvis Handel på Ribe tilvisse var lige saa vigtig for Byen som for dem selv — Et lignende Forbud mod al Udførsel

af Tømmer og Brændeved udstedtes den 26de Juli 1660, rimeligvis i Anledniug af den sørgelige Tilstand, hvori Byen befandt sig ved Slutningen af Krigen.

Den samme Forordning af 26de Juli 1660 indskrænker fremmede „Gjæsters“ Handelsret heri Byen på følgende Måde: 1. Fremmede Kjøbmænd, som kom med deres Varer til Byen, skulde angive dem for Byfogden, og han igjen for Borgm. og Råd, for at disse kunde taxere dem; derefter kunde Ejeren udsælge dem i 3 Dage, men alene til Byens Borgere. Resten skulde derpå sælges under Et, ligeledes til En af Borgerskabet. 2. Fremmede måtte ikke handle indbyrdes uden på rette Markedsdage; hvem der angav en Overtrædelse heraf, skulde have Andel i Bøden (hvor stor, siges ikke). Denne Forordning er tillige mærkelig derved, at den omtrent afslutter Byens selvstændige Lovgivning, på hvilken vi netop i dette Kapitel have set mange Exempler, men som nu bortfaldt i Gjerningen ved Enevoldsmagtens Indførelse.

8. Om Ølhandelen findes følgende Vedtægt. Ved Recessen af 20de Maj 1558 havde Kongen, for at indskrænke den overdådige Brug af fremmed Øl, bestemt, at ingen Indlænding måtte indføre det, medens Udlændinge måtte føre det til Landet, når det blev solgt strax fra Skibet; Borgm. og Råd i Kjøbstederne skulde dog sørge for, at der blev brygget godt dansk Øl; de skulde tillige sætte en Pris på begge Slags Øl, og nogle Mænd skulde allevegne udnævnes til at prøve Øllet og vrage det, som ikke dude. — I Anledning heraf bestemte Borgm. og Råd i Ribe, at 8 Mænd (Ølprøvere), som årlig omvexledes, skulde have Tilsyn med Ølbrygningen og Ølhandelen. Enhver Ølsælger skulde, når hans Øl var 8 Dage gammelt, inden hvilken Tid intet Øl måtte sælges, underrette de 8 Mænd derom. Disse skulde strax følge med for at „smage“ og skulde så sætte Prisen efter den Pris, i hvilken Korn og Humle for Tiden vare. Øl, som skulde forsendes til Fiskerlejerne, måtte sættes noget höjere på Grund af de dermed forbundne Omkostninger. Øllet skulde sælges med ret Mål efter

Byens Kobbermål (som fandtes på Rådhuset [1]), og hver „Tink“, Krus eller Kande skulde være indbrændt med Byens Mærke; også hermed skulde de 8 Mænd føre Tilsyn. Hvis en „Bruester“ (Brygger) ikke anmeldte sit Øl for Ølprøverne eller solgte det for højere Pris, end det var sat til af disse, straffedes han tørste Gang med en Bøde af 10 Mk., anden Gang med Forbrydelsen af alt det Øl, som fandtes i hans Kjelder, tredie Gang med det Samme og desuden med 40 Marks Bøder såvel til Kongen som til Byen og med Tabet af sin Ret til at brygge. Solgte Nogen med uret Mål, skulde dette slås på Stangen og han selv straffes, „som vedbør“.

På Vin var der allerede efter den udvidede Stadsret bleven sat Taxt (ligesom for Traven-Øl). Således findes også i denne Periode, at Handlende lade deres Vin vurdere på Rådhuset. Senere blev en sådan Fastsættelse påbudt af selve Regeringen [2]), i hvilken Anledning 3 Mænd 1605 bleve udnævnte af Magistraten heri Byen til at „vare på Vinhandelen“. De samme 3 Mænd klagede den 7de Febr. 1614 på Tinget over dem, som hjemførte Vin uden at angive den hos dem, og navnlig over Johan (Henriksen) Vintapper, som udtappede den meste Vin, og som uagtet gjentagne Påmindelser i flere År Intet havde villet angive. Derefter findes flere Gange 3 nye Mænd udnævnte til at visitere Vinkjeldrene og vurdere Vinen for dem, som havde den tilfals.

9. Også med Slagteriet og Kjødhandelen førtes der et indgribende Tilsyn. — 1563 bleve begge Dele overdragne en eneste Mand ved Navn Petter Koch på følgende Betingelser: Han skulde i Sommertiden (fra Pindse til Mortensdag) sælge et Pund Kjød, Oxekjød (?)

---

[1]) Ligesom her tales om Byens Kobbermål, således omtales 1592 Byens nye Vægt, som bestod af 3 Kobber-Pund (-Lodder), hvert på 5 Pd., 1 på 2 Pd., 1 på 1 Pd., 1 på $^1/_2$ Pd., fremdeles af 3 Stene, som vejede henholdsvis et helt, et halvt og et Fjerdedels Skippund. — [2]) Den oprindelige Forordning kjender jeg ikke; men den er optaget i Recessen af 1615, Kap. 21.

eller Fårekjød, for 2 Alb., og i Vintertiden for 1 Sk., og holde „god fed Mad“ tal; for Flæsk skulde han have 4 Alb. for Pundet, undtagen når der var Olden, i hvilke År Prisen skulde sættes lavere efter Lejligheden; han påtog sig denne „Tjeneste“ til et Forsøg for et År og skulde holde 2 Slagtere til sin Hjælp. Denne mærkelige Overenskomst har dog neppe stået mange År ved Magt. Lördagen för Olai Dag 1573 besluttede næmlig Borgm. og Råd „med Borgernes Samtykke“ med Hensyn til Lammekjød „at slagte og sælge i Skrangen“, at der ikke måtte tages mere end 3 Sk. for en Lammefjerding af de bedste, og for de ringere i Forhold til deres Störrelse; hvem der enten gav eller tog Mere, skulde have forbrudt en Mk. — Den 30te Decbr. 1569 var der tillige sat en Taxt for, hvad en Slagter måtte tage i Slagtelön, næmlig 4 Alb. for et „Nød“ (Stykke Hornkvæg), 2 Sk. for et Svin „efter gammel Vis og Vane“. — For den følgende Tid, da den nye Skrange ved Torvet var opført, kan ses S. 573 fll.

Allermest Omsorg droges der dog naturligvis for Bagervæsenet. Den udvidede Byret indeholdt angående dette den Bestemmelse (§ 113), at når der en hel Dag tilende ikke havde været Brød tilfals på Bagerskamlerne på Torvet, skulde alle Bagerne tilsammen bøde 2 Mk. Penge. Fremdeles bestemtes i § 123, hvormeget et Rugbrød eller Hvedebrød til en vis Pris skulde veje i Forhold til den Pris, hvori Rugen eller Hveden var. En lignende Regel giver de udvidede Bursprog (§ 27. 28) med Hensyn til de forandrede Priser på Kornet; ligeledes bestemme de (§ 26), at alle Bagere, som bagte Brød til Salg, skulde holde det tilfals (både) på Torvet og hjemme „på deres Vindue“ under en Bøde af 10 Mk. [1]) — Det lader til, at Byen noget senere har været misfornöjet med Hvedebrødet her på Stedet; thi Mandagen för Gregorii Dag 1570 vedtoge Borgm., Råd og „24 Almue“ i Jens Bagers Nærværelse, at Haderslev

[1]) Således skulde også Bagerne i Århus have Udsalg både „ved Borgeport“, på Torvet og i deres Huse. (Hübertz: Aktst. osv. II., S. 45.)

Bagere skulde have frit Salg af Hvedebrød 2 Dage hver Uge, næmlig Torsdag og Fredag; de øvrige Dage skulde Jens Bager have frie, hvis han vilde bage godt, ustraffeligt Hvedebrød eller andet Brød. — Herefter synes Jens Bager at være den Eneste, som skulde have Ret til at bage Hvedebrød heri Byen, og det er så meget rimeligere, som vi jo 7 År tidligere have truffet det samme Forhold med Hensyn til Slagteriet, og som Jakob Bager og Dirik Bager den 1ste Juni 1594 fik et lignende Privilegium, undtagen forsåvidt, at de vare 2 om det. Man har næmlig et Forpligtelsesbrev af dem af det anførte Datum, hvori de i Henhold til det Brev og Segl, som Lensmanden tilligemed Borgm, og Råd havde givet dem om, hvorledes de skulde forholde sig med Hvedebrød, „Løs-Simler", Kringler og Skönroggen at bage efter kgl. Maj. Skrivelse derom til Lensmanden, love at holde denne Hvedebrødsbagen ved god Lige og Magt efter Årenes og Tidens Lejlighed, som Hveden og Rugen gjaldt til, da ellers det dem givne Brev skulde være dødt og magtesløst. — At det virkelig var en Eneret, de fik, ses deraf, at 1597 en Mand måtte forpligte sig på Rådhuset til ikke at bage Hvedebrød, med mindre han kunde „have det i deres Minde". — Den 1ste April 1596 udnævnte Borgm., Råd og 24 Mænd en Rådmand og en anden Borger til „at have god Indseende" med det Brød, som bages i Byen til Salg.

Den ovennævnte Jakob (Hansen) Bager synes omtrent 1603 at have mistet sin eneste Konkurrent og var derpå Byens eneste Hvedebrødsbager, som også ene havde Brødskrangen på Torvet til Leje af Byen og blev en formuende Mand; men den 11te December 1612 afstod han på Grund af sin Alderdom og Skrøbelighed på Rådhuset sit Bageri til sin Sön Hans Jakobsen, som hidtil havde været Bager i Horsens. Borgm., Råd og 24 Mænd give Sönnen deres Brev på, at han skal være eneberettiget til Bagning her i Byen, ligesom hans Fader har været, sålænge han opfører sig kristeligt og retfærdigt i sit Æmbede (Håndværk), bager ustraffeligt Brød, eftersom Prisen er på Korn og Hvede, og altid

har Hvedebrød tilfals på Torvet og på sit Vindue; det skal heller ikke være nogen Fremmed eller Anden tilladt at indføre i Byen Hvedebrød, Kringler eller „simbler Brød“ til Salg undtagen ved Markedet.[1]) — At der endnu 1630 behøvedes særlig Tilladelse af Borgm. og Råd til at bage Hvedebrød, have vi set S. 615.

10. I nær Forbindelse med Bageriet stod det, at der den 10de Januar 1570 på Rådhuset vedtoges, at Møllerne i det År ikke måtte tage mere end 2 Sk. i Malepenge for en Td. Rug, og 6 Pend. for en Sæk Malt; alle tre Møllere vare tilstede og samtykkede heri. — Lördagen för Pindse 1571 vedtoge ligeledes Borgm., Råd og 24 Mænd, at ingen Tømmermester måtte tage mere i Daglön end 5 Sk., en Tømmersvend 4 Sk., en Murer 4 Sk.; hvis Nogen gav eller tog Mere, skulde han straffes. Herved må dog bemærkes, at disse Arter af Håndværkere desuden fik enten Kosten eller, hvis de arbejdede for Byen, Kostpenge. Disse sidste fik de endog om Söndagen, og endelig fik de hver 1 Sk. ugentlig „i Badskjærlön“. Således lönnedes i det mindste de Bygningshåndværkere, som Byen samme År beskjæftigede. Senere forandredes Lönningsmåden; således fik 1624 de Mænd, som arbejdede på Mudderprammen, midt om Sommeren 24 Sk., senere 20 Sk. om Dagen og Intet videre.[2])

I Recessen at 1537, Kap. 21 havde Regeringen bestemt, at der i hver Kjøbsted skulde forordnes nogle Borgere, som havde den fornødne Evne, til at holde åbent Herberge mod Betaling for Rejsende. De skulde hænge et Skilt udenfor deres Huse, hvorpå man kunde kjende disse. — Uagtet der vistnok ikke i Ribe, som på nogle andre Steder, havde manglet Folk, som gave sig af med Herbergeren, tog Byen sig dog af Sagen; 1563 finde vi således, at der på Byens Regning anskaffedes 8 Brædder, som Herbergererne skulde hænge udenfor

---

[1]) Efter Rådhus-Dombog B, 3. — Haderslevernes Ret til at indføre Hvedebrød hver Uge var altså da bortfalden. — Om Jakob Hansen Bagers Død se S. 344. — [2]) Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1642, S. 26.

deres Döre, og i Juni 1570 bestemtes af Borgm., Råd og 24 Mænd 13 Personer til at holde „frit og åbent Herberg“ og udhænge Brædt; en 14de måtte holde Herberg, men uden at hænge Brædt ud. [1]) — Om særlige Anstalter til at modtage Medlemmer at Rigsrådet, når de kom til Byen, se S. 426.

Vedtægter, som skulde modarbejde Overdådighed ved Bryllupper og andre festlige Lejligheder, ere omtalte i den historiske Del, hver til sin Tid.

11. Jeg vil i dette Kapitel endnu kun tale om Byens Arrestvæsen. Med Hensyn til selve Arresterne henviser jeg dog til S. 603. Sammesteds nævnes også de „Stokke“, i hvilke Fangernes Fødder undertiden indsattes til bedre Bevogtning. — Var Arrestanten eller hans Slægtninge formuende, kunde disse bringe ham Mad; men hyppigt måtte jo Byen underholde ham. Denne Underholdning har vistnok været tarvelig; i det 16de Århundrede kostede den i Almindelighed 4 Sk. om Dagen, 1607 endogså kun 2 Sk. („1 Sk. til Øl og 1 til Brød“, ligesom det hedder i en bekjendt Börneramse), senere gjerne 8 Sk. (4 Sk. til 2 Måltider og 4 Sk. til 2 Kander Øl); dog kunde der være Enkelte, som fik en bedre Forplejning. — Hos dødsdömte Forbrydere vågedes der i Almindelighed af 3 Mænd.

Det indtraf påfaldende hyppigt, (jeg har truffet 11 sådanne Tilfælde nævnte,) at Fanger brøde ud af Fængselet, og det enkelte Gange endog, når der blev holdt Vagt over dem. I dette Tilfælde har det da neppe kunnet ske uden de Vagthavendes Villie, og også ellers synes oftere Stadsbuddene og Bøddelen ikke at have været uden Skyld. 1544 var således en Mand, som havde gjort slemme Optöjer på Gaden, bleven sat i Bøddelshuset, men kom om Natten ud „af Stok og Jern, Lukkelse og Lås ubrudt og uskadt i alle Måder“. 1565 må noget Lignende være sket; thi Bøddelen må på Tinge forpligte sig til, „at han aldrig efter denne Dag skal lade nogen Fange undløbe af Bøddelshus,

[1]) I Kjøbenhavn bestemtes Antallet 1549 til 12. (Pontoppidan: „Orig. Hafn.“, S. 363).

efterat de ere antvordede ham i Hånd, under Halses og Livs Fortabelse". Altså lod man ham uagtet en så grov Forseelse forblive i Tjenesten. Strengere toges det 1643, da et af Stadsbuddene havde ladet en Drabsmand, som allerede var dömt fra sin Fred, undslippe, — som det synes af Uagtsomhed. Det ulykkelige Stadsbud blev strax indsat i Drabsmandens Sted, og Magistraten satte den 19de Septbr. i Rette på Tinge, om han ikke burde skaffe den Anden tilstede eller være i Kongens Nåde og Unåde. — 1656 undveg Jakob Hansen, som havde dræbt sin Stiffader (se S. 346), ligeledes efterat han var tovsvoren for Manddrab. Lensmanden tiltaler da Stadsbuddene til at lide samme Straf som Drabsmanden eller arbejde på Holmen deres Livstid. I begge Tilfælde er Sagens Udfald ubekjendt.

Bedre bekjendt er en noget ældre Sag af denne Art. Rådmand Peder Baggesen havde 1588 ført sin Tyv for Retten, og han var allerede dömt til Galgen; men skjönt 2 Mænd vågede over ham hver Nat i Bødelshuset mod Betaling af Byen, var han dog ved Nattetid brudt ud og undvegen. Lensmanden tiltalte nu Peder Baggesen herfor på Tinget; men Byfogden frifandt ham den 9de Oktbr. ifølge Kap. 7 af den almindelige Stadsret. Nu rettede Lensmanden sin Tiltale mod begge Borgmestrene; men også dem frifandt Byfogden den 16de Oktbr. Dagen efter tiltaler da Lensmanden selve Byfogden. Byskriveren, Rasmus Hansen, blev gjort til Sættedommer. Byfogden, Regel Eskildsen, mente, at tidligere Byfogder aldrig havde taget Vare på de i Fængslet indsatte Fanger, og at Anklagen burde rettes imod de 2 Mænd, som for Betaling havde våget over Fangen. Sættedommeren fandt dog, at det egentlig var Byfogden, som havde Fængslerne i Befaling, og dömte derfor Regel Eskildsen den 29de Novbr. til at bøde 40 Mk. til Kongen; dersom han så igjen havde Nogen at holde sig til, kunde han gjöre det. — Mere om Sagen findes ikke.

Kap. 13. Byens Skatte- og Regnskabsvæsen.

Kongelige Skatter og Byrder.

1. Ribe Bys faste årlige Skat til Kongen udgjorde ved denne Periodes Begyndelse 237½ Mark d., hvoraf den egentlige „Byskat“ var 200 Mark, „Voldermisse-Skat 15 Gylden eller 37½ Mark.[1]) Denne Skat forblev omtrent uforandret; 1573 indbetaltes den med 125 Dr., henimod Slutningen af Perioden med 83 Rdl. 21 Sk. 1 Alb. — Denne Byrde var altså höjst ubetydelig; men der kom andre, som vare værre.

2. I Begyndelsen af Perioden måtte Byen stadigt tage mod Indkvartering af Landsknægte, som den, så at sige, altid måtte give fuldstændig Underholdning. Ved et Brev, dat. Gottorp Tirsdagen efter Juledag 1539, underretter således Kongen Byen om, at han har taget et Antal Krigsfolk i sin Tjeneste og vil forlægge dem iblandt Kjøbstadmænd; han sender derfor 120 Mand til Ribe med Pålæg (Udtrykket er: „bedende Eder og ville“) om at annamme dem i Byen, forlægge dem blandt Borgerne og besørge dem med god Underholdning til Mad og Drikke; Kongen vil, om muligt, med det Første forskåne dem derfor og vilde nødigt have besværet dem dermed, dersom der ikke „hængte ham og Riget en så stor Besværing på“; Jørgen Pedersen (Rentemester) havde fået Ordre til at tilbagebetale Kjøbstederne i Nørrejylland de Penge, som de havde givet Kongen for Landsknegtehold[1]). — 1541, Onsdagen efter Galli Dag (den 19de Oktbr.?), sender Kongen atter 100 Knegte,

---

[1]) Se 1ste Del, S. 655. — [2]) Allerede den 7de Decbr. havde Kongen foreløbigt anmeldt dem. I denne Skrivelse lover han dog, at han, hvis de blive liggende i nogen Tid, vil betale „til Skjellighed“ for deres Fortæring. (Begge Breve i Afskrift i Rådh.-Ark.)

som han forlanger husede og bespiste; han har befalet deres Høvedsmænd at holde skarpt Regimente mellem dem, at de ingen Vold eller Overlast skulde gjöre Borgerne eller deres Folk.[1]) — 1542, den 14de Septbr., sender han under samme Vilkår 120 Landsknegte „på en stakket Tid“. Rimeligvis have de været borte inden Fastelavn 1543, da Kongen pånу sender 120 Landsknegte, som han dog atter lover Byen snarest muligt at skaffe den af med.[2]) — Den 21de Septbr. samme År sendes 50 Mand „for en kort Tid“; men den 16de Oktbr. sendes 200, og den 6te Novbr. skriver Kongen pånу, at de Knegte, som da lå i Byen, ere forskrevne over til Sjælland, men at han sender 250 nye i deres Sted.[3]) Om Erstatning for Forplejningen er der i intet af de senere Breve Tale. 1546 fik Byen dog sin Byskat for det År afkvittet til Erstatning for den Underholdning, som den havde ydet den bekjendte Søkriger Kristofer Trundsens Folk, måske efter den danske Flådes Togt til Nederlandene 1543.[4]) — (Se også i den historiske Del ved År 1550.) — Også i de følgende År havde Byen Indkvartering, da der anføres Kongebreve af 1544 og 1547 til Ribe By om, at Landsknegtene, som lå i Byen, selv skulde betale Borgerne for deres „Horer“ og Börn.[5]) Den 4de Januar 1552 udgik der et Kongebrev til Kjøbstederne i Nørrejylland om, at Kongen på Grund af de hyppige Besværinger vilde fritage dem for Underholdning af Landsknegte imod en årlig Afgift, hvorfor hver By skulde sende en Borgmester, en Rådmand og en menig Borger til Randers for at træffe Overenskomst herom.[6])

3. Derefter synes Byen i nogle År at have haft Ro for Indkvartering, og jeg har ikke fundet, at der er betalt Penge istedetfor den. Først 1559 finder jeg pånу en Indkvartering af 40 Landsknægte, 1562 af 60 Bådsmænd, 1568 af 40 Bøsseskytter (Artillerister) 1569 af 50 Bådsmænd, 1570 af 35 skotske Knegte og 20 Bøsse-

---

[1]) Smst. — „Da. Ma.“, 3die R., VI, S. 309. — [2]) Smst., S. 349. — [3]) Smst. 4de R., I, S. 8 fll. — [4]) Jørgen Pedersens Regnskab for 1546. — [5]) Thom. Jørgensens Kopibog, S. 142 fl. — [6]) **Tegn. ov. a. L.**

skytter; de Sidste vil Kongen dog se snart at skaffe Byen af med igjen[1]). Disse År vare jo også for Størstedelen Krigsår. I den påfølgende længere Fredstid havde Byen, som det synes, stadigt hver Vinter Indkvartering af Bøsseskytter, vistnok især Flådens. Jeg har vel ikke truffet Kongebrevene, hvormed de sendtes til Byen; men 1580 fritoges Byen i Anledning af den store Ildebrand for 45 af de 60, som den Gang lå her, og det har måske den Gang været det regelmæssige Antal. Undertiden søgte Byerne at akkordere med dem om Penge istedetfor Forplejningen; således findes i Ribe Pengemester-Regnskab for 1568 en Udgift af omtrent 100 Dr. til sådanne Affindelser. Dette medførte Misligheder, hvorfor der den 6te April 1581 udgik en kgl. Forordning af følgende Indhold: En Del af Kongens Bådsmænd og Bøsseskytter, som lå i Borgeleje i Kjøbstederne, opførte sig meget modvilligt mod Borgerne, så at Ingen kunde tilfredsstille dem med Øl eller Mad. Dette gjorde de for at tvinge Borgerne til at give dem Kostpenge; samtidigt forenede de sig, om, hvor mange Kostpenge de vilde forlange, og når de så havde fået dem, droge de imod Krigsartiklerne bort fra Byen og vare ikke tilstede, når de om Foråret skulde ud med Kongens Skibe. Kongen bestemmer derfor deres Forplejning, som skal være Flæsk, Kjød, Smör, Sild, Fisk, Kål, Ærter og andet Sådant, efter som Dagen er (da man i Reglen havde bestemte Retter hver Dag) og dertil 6 Potter Øl om Dagen. Vilde de ikke nöjes med, hvad Huset formaade, skulde Husbonden give dem $^1/_2$ Dr. om Ugen, hvilke Penge dog skulde udbetales dem gjennem Byfogden og kun for en Uge ad Gangen og under Betingelse af, at de i den forløbne Uge havde været tilstede i Byen[2]). Disse Bestemmelser fornys ved Forordn. af 3die Septbr. 1588; dog overlades nu Fastsættelsen af Kostpengenes Störrelse til Overenskomst[3]).

---

[1]) Alt efter Tegn. ov. a. L. — [2]) Friis Edvardsen: Beskriv. ov. Skjelskør, S. 478 fl. — Afskrift i Thom. Jørgensens Kopibog. — [3]) Jy. Tegn. — Hübertz: „Aktst. vedk. Århus“ I, S. 221 fl.

1593 og 1597 findes 6 eller 7 Sk. daglig heri Byen som Prisen, skjönt Kostpengene ved en kongelig Skrivelse af 1ste Decbr. 1596 fastsættes til 8 Sk., efterat Magistraten selv havde andraget på en Bestemmelse derom[1]). — Senere fandt Kongen det rigtigere at beholde Folkene Vinteren over i Kjøbenhavn og lade Byerne betale for dem, om end lidt lavere. I April 1616 betalte Byen således på Rentekamret i Kjøbenhavn 671 Rdl. 71 Sk. i „Borgeleje-Penge“ for 47 Personers Underhold i 5 Måneder (Novbr.—Marts) å 7 Sk. daglig, -- i April 1618 en Sum af 637 Rdl. $1^1/_2$ Ort for det samme Antal Bådsmænd. For Vinteren 1631—32 måtte Byen derimod betale for 50 Bådsmænd og efter 9 Sk. daglig fra 1ste Novbr. indtil Påsken. I Pengemesterregnskaberne kaldes denne Skat i Almindelighed „Bøsseskytter-Penge“; den forekommer i dem, forsåvidt de ere bevarede, første Gang 1602, derpå 1611, men fra 1613 af stadigt og temmelig uforandret, dog med en lille Nedgang, indtil Periodens Slutning.

4. Til disse Skatter, som efter Bestemmelserne vare årlige, kom de overordentlige, som udskreves for en enkelt Gang, undertiden med, men også ofte uden Standens egen eller Rigsrådets Samtykke, og som i Begyndelsen af denne Periode virkelig, når Krigstiden 1563—70 undtages, vare extraordinære, men i dens Slutning selv i Fredstid bleve næsten stadige, idet de omtrent vendte tilbage hvert År, og omtrent med den samme Sum. Fra 1537 til 1588 har P. V. Jacobsen[2]) truffet 15 extraordinære Skatter pålagte Kjøbstederne, af hvilke dog de jydske synes at have været fritagne for den ene (af 1536). Hans Opgivelse er, såvidt den kan kontrolleres ved Hjælp af Ribe Bys Regnskaber, rigtig. 8 af disse Skatter henhøre til Krigstiden 1563—70 (se om disse den historiske Del); i de 44 Fredsår udskreves der altså kun 6 extraordinære Skatter af Kjøbstederne. — Den derpå følgende første, fredelige Del af Kristian den

---

[1]) Jysk. Tegn. — „Fremstill. af d. danske Skattevæsen und. Chr. III. og Fred. II“.

Fjerdes Regering (indtil 1611) var ikke mindre lykkelig i denne Henseende, idet der i den kun forekommer 2 overordentlige Skatter, begge endda af en særegen Art, nemlig de såkaldte Frøkenskatter, som betaltes til kongelige Prindsessers Udstyr. — Krigen 1611—13 kostede 4 overordentlige Skatter, som Byen betalte med 1500 Rdl. årlig i de fire År 1611—14. — 1620 betaltes en betydelig Skat til Opbyggelse af det afbrændte Halmstad (for Ribe 1092 Rdl.) og fra nu af begyndte de ulykkelige Forhold, dels ved Religionskrigen i Tydskland, dels ved Skinsygen mellem Danmark og Sverrig, som tvang vort Fædreland til stadige Rustninger og førte til 3 ulykkelige Krige.

Hvert År medførte nu overordentlige Skatter, i Almindelighed under Navn af Defensions- og Unions-Skatter. En sådan Skats regelmæssige Störrelse var for Ribe Bys Vedkommende 500 eller 520 Rdl.; men næsten altid udskreves der 2 sådanne Skatter hvert År, og undertiden forøgedes de indtil det Dobbelte (1040 Rdl.) eller endnu höjere; 1644 fordredes der således ialt 2000 Rdlr. I Krigstid var Byen i Almindelighed i Fjendens Magt og havde da naturligvis endnu större Byrder at bære, hvorom henvises til Skildringen af disse Krige i den historiske Del.

5. Om den Pligt, som i Begyndelsen af denne Periode pålå Ribe ligesom andre Byer, til at stille et Skib til Kongens Rådighed, og om denne Forpligtelses Afløsning 1560 er talt S 75 fll. — Efter 1560 findes hyppigt Bådsmænd tilligemed Skippere, Styrmænd, Skibsbyggere og en Spillemand[1]) udskrevne, især i Krigstiden 1563—70, om hvilken Oplysninger findes i den historiske Del (S. 99). Også efter den Tid findes sådanne Udskrivninger; således fik Byen 1575 Ordre til at stille 40 Bådsmænd: de bleve også udskrevne og tildels opklædte for Byens Regning, men kom ikke afsted. 1578 udgjordes virkelig 30 Bådsmænd, som kostede Byen 30

---

[1]) Om den Forpligtelse til i fornødent Tilfælde at tjene Kongen, som Byens Spillemænd påtog sig 1569, kan ses S. 649.

Mk. hver. Senere lededes denne Udskrivning i Almindelighed af en kongelig Officier. Under Kristian den Fjerdes sidste Krig med Sverrig udtog dog, som det synes, Magistraten selv den 24de Marts 1645 elleve Bådsmænd til Kongens Tjeneste og tilbød dem Rejsepas såvelsom Tærepenge til Kjøbenhavn; men de svarede, at de ikke vilde drage afsted, med mindre Borgm. og Råd vilde give dem Månedspenge; „måtte de ikke være i Byen, vilde de drage andensteds hen“ [1]).

Også en Bartskjær pålagdes det oftere Byen at stille til Kongens Flåde. Et Exempel herpå fra Krigen 1563—70 findes S. 99. — 1611 var det atter Tilfældet; men den Bartskjær, som Magistraten udså dertil, vilde ikke drage afsted, hvorfor Magistaten den 22de April lod ham fordele som en ulydig Borger og akkorderede med en anden, som fik 70 Dr. for at tage afsted. — En sådan Bartskjær skulde endogså føre en fuldstændig forsynet „Bartskjærkiste“ med sig, 1616 endogså 2, som det synes, eftersom Byen betalte Apothekeren, Johan Pouch, 150 Dr. for 2 sådanne Kister. 1641 slap Byen med at betale en Bartskjær i Kjøbenhavn 30 Dr. „for at udfærdige en Bartskjærkiste“ på Byens Vegne; men 1657 i Maj fik Byen atter Befaling til selv at stille en Bartskjær med en „udstafferet“ Bartskjærkiste og 2 Trompetere til Flådens Brug. — Egentlige Krigsmænd stillede Byen i denne Periode vistnok kun en Gang, nemlig 1566, og det dog også til Tjeneste på Flåden. (se S. 103.)

I Fredstid fordrede Kongen undertiden Håndværksfolk. Således måtte Byen 1584 sende 12 „Murmestere“, som „efter kong. Maj.s Brev kom til Kronborg“, og give dem Rejsepenge. 1616, i Marts, afsendtes 2 Murkarle, 1 Kalkslår og 4 „Plitzkarle“ (Arbejdskarle eller Håndlangere) til Kjøbenhavn i Kongens Tjeneste, i Februar 1617 2 Murere, 1 Kalkslår og 7 „Plitzfolk“, i Februar 1618 1 Murkarl og 6 Plidsfolk; alle få de Rejsepenge af Byen.

---

[1]) Tingbogen.

Heller ikke de store Lån af Bohave, især Bordtöj, som Kongen forlangte af Byen til Brug ved store Fester, undlode at medføre Udgifter for Byen. Om flere sådanne Forsendelser til Koldinghus er fortalt S. 110 fl. Det Samme forekommer forøvrigt oftere. Den 27de Novbr. 1597 holdt således Kristian den Fjerde sit Bryllup på Haderslevhus med Prindsesse Anna Kathrine af Brandenborg. Det var en meget betydelig Mængde af forskjelligt Bohave, som Ribe By denne Gang måtte levere, ikke mindre end 500 Tinfade, 1000 Tintallerkener, 50 Par Messing-Lysestager, 50 Drejels Duge, 30 „Herresænge“ med Lagener, Pudevår, Hoveddyner, Dundyner og „Sængklæder“ (d. e. Overtæpper). Kongebrevet derom er først udstedt Fredagen den 11te Novbr., og Sagerne skulde leveres inden den 15de[1]). Af Forsigtighed lod man Messing- og Tin-Sagerne stemple med Byens Mærke og lod Rådmand Niels Grisbæks Hustru og nogle andre Kvinder følge med. Ikke destomindre bortkom der også denne Gang Sager til en Værdi af 26 Dr. 2 Mk. $10^1/_2$ Sk., som Byens Kasse måtte erstatte Ejerne. — Endnu 1667 i Slutningen af Året måtte Byen midlertidigt forsyne Koldinghus med Sængklæder, Tin og Lysestager.

Byens Regnskabsvæsen.

6. Byens Regnskabsvæsen var temmelig delt. Det störste Regnskab var det, som førtes af Byens Pengemester eller Rentemester; men ved Siden af det stod Kæmnerregnskaberne, på hvilke enkelte mindre Indtægter optoges, navnlig Jordskyld og Stadepenge, og af Udgifter fornemmelig de, der vedkom Bygningsvæsenet, men tillige nogle mindre Udgifter, f. Ex. til Renligholdelsen af de offentlige Pladser, Arrestanters Underholdning og Forbryderes Afstraffelse (se S. 641 fl.). Oprindelig indbetaltes Skatterne af de udnævnte Skatteopkrævere til Borgmester og Råd; Pengene forvaredes da på Rådhuset, indtil de skulde anvendes, enten til Indsendelse til

---

[6]) Jy. Tegn.

Kongens Kasse eller til at dække Pengemesterens og Kæmnernes Tilgodehavende efter aflagt Regnskab. Dette var den Kasse på Rådhuset, til hvilken 2 af Rådet skulde have den ene Nögle, og 2 af Almuen (ɔ: af de 24 Mænd) den anden[1]). Senere findes dog Skattebeløbene indbetalte af Opkræverne umiddelbart til Pengemesteren. — Desuden førtes særskilte Regnskaber for Gilden såvelsom for det egentlige Fattigvæsen (se Kap. 16), ligeledes særlige Regnskaber for de forskjellige Havneindtægter (Kabpenge, Kranpenge, fra 1583 Prampenge, fra 1592 Vægtpenge), indtil 1595 disse Opkrævninger samledes på en Hånd. — Pengemesterens Regnskabsår gik fra Ugen för Jul i det ene År til samme Tid i det næste År, om end tilfældige Omstændigheder kunde bevirke en Afvigelse. Derimod gik Kæmnerregnskaberne fra den ene St. Peders Dag (den 22de Februar) til den anden.

Alle Regnskaber aflagdes på Rådhuset for Borgm., Råd og 24 Mænd. S. 643 er der anført Exempler på, at Kæmnernes Regnskaber bleve strengt reviderede. Ved År 1656 er fortalt, hvorledes man dengang fandt det fornødent at lade en extraordinær og skarpere Revision foretage ved særlig dertil antagne Mænd; men den Gang var det især Pengemester-Regnskaberne, som Revisionen var rettet imod. — Resultaterne af de enkelte Regnskaber optoges i Byens Regnskabsbog; sådanne Bøger ere bevarede, dels for Årene 1568—95, dels fra 1654—90, medens de ere tabte for den mellemliggende Tid. — I den senere Del af Perioden, da de forskjellige Opkrævere indbetalte Skatterne og andre Indtægter direkte til Pengemesteren, kunde denne i gode År komme til at sidde inde med temmelig store Beholdninger; paa den anden Side stod han under vanskelige Forhold undertiden i stort Forskud for Byen. Således skyldte Knud Lambertsen i sin Egenskab af Pengemester ved Afslutningen af sit Regnskab i Decbr. 1626 Byen omtr. 1350 Dr.: men i Decbr. 1629 efter Krigen skyldte Byen ham over 4500 Dr.

[1]) Se 1ste Del, S. 442.

8. Blandt Byens Indtægter kan nævnes følgende:

a. Jordskyld, som opkrævedes af Kæmnerne, og som i Midten af det 16de Århundrede beløb sig til omtrent 25 Dr. eller lidt mere, men ikke kom synderlig regelmæssig ind. 1620 var den (ved Pengeomskrivning?) stegen til omtr. 40 Dr.

b. Husleje af nogle Byen tilhørende Huse. Af sådanne opregnes 1592 ti Boder i den søndre Del af Byen, og 1620 opføres 12 Dr. 12 Sk. som Husleje af den nordre Del. Hertil kom Indtægten af Skrangen og Boderne på Torvet (se S. 573 fl.) og af Stampemøllen (se S. 184 fl.)

c. Stadepenge ved Markederne udgjorde 1548, det første År, for hvilket Opgivelser findes, på det ene Kæmnerregnskab, som er bevaret, omtrent 27 1/2 Dr. altså vel i det Hele omtrent 55 Dr., 1549 efter lignende Beregning omtrent 50 Dr.. Kæmnerne plejede næmlig at dele denne Indtægt omtrent lige imellem sig; først var der dog fradraget 1 Dr., som Byskriveren fik, og 1 Dr. til Stadsbuddene og 2 Mk., som blev drukket op under Opkrævningen. — Efterhånden sank denne Indtægt så meget, at den 1648 og 1649 intet Overskud gav.

d. Borgerskabspengene udgjorde i Begyndelsen af Perioden 5 Mk. for hver Person, men vare allerede 1556 stegne til 5 Dr., hvoraf Byen dog kun fik Halvdelen, medens den anden Halvdel tilfaldt Borgm. og Råd, og på dette Standpunkt holdt de sig til henimod Slutningen af Perioden. Se S. 613 fll., hvor det også kan ses, hvor Meget denne Indtægt i Gjennemsnit kunde udgjöre. — Den 16de Decbr. 1569 bevilgedes det en Johan Køtenbruer, at han i et År måtte bruge Kjøbmandsskab her i Byen (uden at være Borger) og handle baade med Gjæster og Andre, mod at betale 20 Dr. til Byen.[1])

[1]) Efter Toldregnskabet for 1569—70 indførte han i dette År dels alene, dels i Forening med en anden Tydsker (?) 268 Td. Øl.

Andre Exempler på en sådan Tilladelse har jeg ikke fundet.

e. Byens Indtægt af Sagefald var sjelden eller aldrig noget Betydeligt, vistnok især af den Grund, at de store Poster slet ikke eller vanskeligt lode sig inddrive. 1571 var den större end sædvanligt, men dog kun omtrent 37 Dr. På den Tid blev den i Almindelighed oppebåren af Kæmnerne; men 1580 besluttede man, at der for Fremtiden hvert År skulde udnævnes 2 Mænd, en Rådmand og en anden Borger, til at opkræve Sagefaldet. Idetmindste fra 1617 af var der dog sket en Forandriug heri, idet nu den samme Mand, som opkrævede Havneindtægten, tillige havde Oppebørselen heraf. For sin Ulejlighed med denne sidste havde han en Trediedel af, hvad han fik ind, hvilket også tyder på, hvor besværlig Opkrævningen var. Efter de 10 ældste bevarede Regnskaber siden denne nye Ordning var hele Gjennemsnits-Indtægten omtrent 17 Dr.

f. Indtægten af Udav (se S. 188) var en Ubetydelighed.

g. En lille Indtægt havde Byen, når Rådhuset og Byens Tin-Service eller også dette sidste alene benyttedes ved Bryllupper. Se S. 605.

h. En större Indtægt havde Byen af sine Teglgårde ved Inderbjerrum, af hvilke den ene, som oprindelig havde tilhørt Gråbrödre-Klosteret, 1510 var bleven solgt af dette til Byen,[1]) og den anden, som tidligere havde været Slottets, den 1ste September 1580 blev skjænket den af Kongen,[2]) en Gave, som kom mærkelig belejligt, da Byen netop 2 Dage derefter blev hjemsøgt af den store Ildebrand. I den første Tid blev Byens Teglværk drevet for Byens Regning af en Teglmester og gav henimod 1580 et årligt Overskud af 100 til 150 Dr. 1572 var Prisen for Murstenene bleven sat til 7 Dr. for Tusindet for Byens egne Borgere, og til 8 Dr. for

---

[1]) Se 1ste Del, S. 436 — [2]) Jy. Reg.

Bønder. 1573 arbejdedes der med 3 „Trådesvende“ og en Brænder og foretoges 6 Brændinger på henimod 10,000 Sten hver. Samme Driftsmåde benyttedes endnu 1581, da den ene Teglmester lönnedes med en fast Lön af 30 Dr., medens den anden betaltes med 2 Dr. for hvert Tusinde Sten, som han leverede; han havde det År brændt 47,000. — Derefter begyndte man at bortfæste begge Teglværkerne. 1583 var således Byens gamle Teglgård bortfæstet til Lavrids Thøgersen og Peder Baggesen i Forening med en Teglmester for 70 gl. Dr.; blandt hver Ovnfuld Sten skulde der være 3000 Tagsten, og Borgerne skulde i 8 Dage have Forkjøbsret til Stenene. Den nye, vestligste Teglgård bortfæstedes for samme Pris til 4 andre ansete Borgere. — Afgiften holdt sig uforandret i flere År, også medens begge Teglovnene 1587—93 vare forpagtede af den samme Mand. 1590 pålagdes det denne at sælge Murstenene for 5 Dr. Tusindet, og 1591, at han ikke måtte sælge Stenene, förend de vare vragede af 3 dertil udnævnte Mænd. — 1596 forpligtedes begge Teglmestrene til at danne Stenene efter en bestemt Form, som fandtes på Rådhuset. — Efter 1640 vare begge Teglgårdene sammensmeltede til en, af hvilken der svaredes 80 Dr. i Leje; på dennes Ombygning anvendtes der 1652 Betydeligt; men i Krigstiden 1657—60 blev den i den Grad ødelagt, at man anslog Omkostningen ved dens Gjenopbyggelse til 1500 Dr.

i. Om Stampemøllens første Anlæggelse 1581 er fortalt S. 184 fl., hvor det også er berettet, at den strax efter sin Opførelse blev bortlejet for 15 gl. Dr. årlig til en Felbereder. Den vedblev også senere at udlejes til en eller flere Felberedere; men Lejen sank, og da den ottere måtte istandsættes (se S. 591 fl.), svarede den ingenlunde Regning for Byen. Mellem 1640 og 1650 gav den kun 10 Dr. årlig i Leje, og efter den sidste kostbare Om-

bygning 1652 har jeg slet ikke truffet på nogen Lejeindtægt af den.

j. Ribe Kjær, nuværende „Mose“, var den Gang bevoxet med Skov og Krat, hvoraf der solgtes både til Brændsel og Gjærdsel. I det 16de Århundrede forekommer hyppigt „Kjærpenge, som blev hugget“ eller „Rispenge af Kjæret“ anført i Regnskaberne med en Indtægt af omtrent 20 til 50 Dr., og en Mængde Brændsel fra Kjæret er vistnok bleven anvendt i Byens Teglværk. Endnu 1618 var der, som det synes, mange Trær af Birk og El tilbage, af hvilke man tillod Borgerne at fælde og hjemføre, således at der for Læsset af de gamle, „hallende“ [1]) Trær skulde betales 6 Sk., af de grönne 12 Sk. Ingen måtte dog hente mere end 4 Læs. Hvem der vilde have Gjærdsel, skulde betale den med 1 Mk. Læsset, altså dyrere end Brændselet.[2]) Pengemesterens Indtægts-Regnskab fra dette År mangler; men det foregående År var der indkommet for Gjærdsel og Brændsel 26 Dr. 22 Sk.

k. En betydelig årlig Indtægt forskaffede Byen sig ved efterhånden at „indtage“ Dele af sin Mark og Eng, det vil sige, undtage dem fra den almindelige fælles Benyttelse og bortleje dem. Det var navnlig i Midten af det 16de Århundrede, at denne „Indtagelse“ fandt Sted, tildels i Anledning af Byens store Udgifter i Anledning af Krigen 1563—70. 1552 bortfæstedes således for første Gang Snebeltange, Stormklokkeeng, Segholm og en Eng Nordvest for St. Peders Kirke. Hertil kom næste År Ribe Kjær (nu „Ribe Mose“), 1554 gammel eller Vester Jærnkjær Mark, 1555 store Kobro, Gåsholm ved St. Peders Kirke og ny eller Øster Jærnkjær Mark, 1556 Tvedelhorde (nu Ribe Kjær), 1557 Gravsogns Mark og de 2 Byen tilhørende Agre i St. Jørgens Mark (nu Klostermark), 1559 Tuodes

---

[1]) „Hallende“ synes at måtte betyde „frønet“ eller „trøsket“. — [2]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1838, S. 92.

Eng (Hovedeng) og Soeng, 1564 Sejbjerg Toft, 1568 Stejleng og 1570[2]) Sønder (el. lille) Kobro, Nøreng og Nymark, 1595 Ursel Eng (Wittenberg Eng) og Teglgårds Mark og Eng. Desuden udlejedes flere „Husenge“ (det vil sige, Engstykker, som vare udskiftede til Husene), som efterhånden vare hjemfaldne til Byens Kasse, f. Ex. Movrids Podebusks (se S. 131). 1591 bortfæstedes ikke mindre end 21 sådanne hjemfaldne Husenge. — De Eng- og Mark-Stykker, som således efterhånden „indtoges“ til Bortlejelse, ere i det Hele taget de samme, som endnu tilhøre Byens Kasse, idet de aldrig ere blevne inddragne under de senere Udskiftninger af Bymarken mellem Byens Grundejere. — I det 17de Århundrede bortfæstedes også undertiden snart et, snart et andet Stykke af Nørremarken, som dog ellers var Fælled.

Lejen af disse „indtagne“ Enge og Marker steg efterhånden således, at den i Årene nærmest efter 1640 udgjorde 1500 til 1700 Dr. årlig og således afgav et meget betydeligt Bidrag til Bestridelsen af Byens Fornødenheder, ligesom den gjör det endnu. — Markjorderne plejede at bortlejes for et vist, ikke stort, Antal År ad Gangen, Engene enten på samme Måde eller for et enkelt År. Bortlejelsen synes lige siden 1594 at have fundet Sted på St. Pedersdag (den 22de Febr.), således som det endnu er Tilfældet.

11. Hvad der efter disse Indtægter endnu manglede til Bestridelsen af Byens Udgifter, tilvejebragtes ved den årlige Ligning. Denne foregik i Decbr. Måned og

---

[1]) Indtagelsen af Nymark (tilligemed Nøreng) vedtoges den 11te April 1570 af Borgm., Råd og 24 Mænd, „efterdi der findes nu desværre så stor Armod udi Byen for den svare Skat og Tynge, Ribe By og Borgere haver været pålagt og besværet med udi denne langvarendes Krig og Fejde“. — Omtrent med de samme Ord vedtoges derpå den 3die Maj Indtagelsen af „Ribe Bys Forte synden Ribe“ (nu „lille Kobro“).

foretoges af Borgm., Råd og 24 Mænd i Forening således, at hver Shatteyder ansattes efter sin Formue og Indtægt til at svare efter visse Skilling eller Mark, således som det er fremstillet S. 610. — 1583 nævnes 3 „Hussøgningsmænd“ i hver Fjerding, som i Forvejen „skrev Mandtals-Register“ til Skatten, — Angående Skatteansættelsens Forhold til Formuen kan anføres, at da Anders Sörensen Klyn 1578 var sat til at skatte efter 10 Mk. og fandt denne Ansættelse for höj, tilbød Borgm., Råd og 24 Mænd ham at svare efter 8 Sk. for hvert Tusinde eller halvandet Tusinde Mark ren Formue[1]). Jon Sörensen Kræmer, som døde 1626 (se S. 427), efterlod en Formue af 10,400 Dr.; ved sin Død skattede han efter 5 Mk. 4 Sk. Borgmester Hans Friis skattede efter 4 Mk. 8 Sk. og efterlod ved sin Død 1650 henimod 50,000 Dr. Forholdet mellem Formue og Skat er altså temmelig forskjelligt i disse 3 Tilfælde,

Den samlede Skatteansættelse udgjorde 1548 ialt 350 Mk. 2 Sk., i Decbr. 1559 (Ligningen for 1560) var den stegen til 385 Mk. 12 Sk.; men efter Syvårskrigens Slutning var den 1570 sunken til 272 Mk. 8 Sk. 1591 var den pâny stegen til 344 Mk. 10 Sk., 1609 endog til 373 Mk.; men under de gjentagne Krige i det 17de Århundrede sank den stadig igjen, så at den 1654 kun udgjorde 243 Mk. 10 Sk. og i Slutningen af 1659 kun 175 Mk. 12 Sk. — Oprindelig har det vistnok været Tanken, at Skatteansættelsen tilsammen skulde udgjöre omtrent samme Sum som den årlige Byskat, der skulde betales til Kongen; thi denne Byskat har, idetmindste her i Byen, i denne Periode altid været imellem de Udgifter, til hvis Dækning den årlige Ligning i December Måned var bestemt, og Ligningens Störrelse svarede jo omtrent til Byskatten. Det bestyrkes også derved, at Borgmestrene, som i andre Byer[2])

---

[1]) Se „Iy. Saml.“ I, S. 240. — [2]) Se for Kjøbenhavns Vedkommende „Kbhvns. Diplomat.“ II, S. 403, — for Svendborgs „Fy. Aktst,“ I, S. 92.

siges at være frie for den årlige kongelige Byskat, i Ribe siges at være fritagne for „en årlig enkelt Skat“, hvilket under den ovenanførte Antagelse bliver det Samme. Her i Byen ligesom i Kjøbenhavn, men ikke i Svendborg, havde forøvrigt Rådmændene den samme Frihed.

Allerede tidligt er det dog blevet nødvendigt, at der årlig måtte lignes på Borgerne, ikke blot til den kongelige Skat, men også til Byens egne, kommunale Fornødenheder. Det skete da her i Byen på den Måde, at der istedetfor en „enkelt“ Skat, det vil sige, Ligningens simple Beløb, påbødes en dobbelt eller flerdobbelt Skat. Herom toges da samtidigt med Ligningen eller umiddelbart efter den en Bestemmelse af Borgm., Råd og 24 Mænd. I den første Del af denne Periode krævedes Skatten under almindelige, fredelige Forhold enten dobbelt eller firdobbelt (en enkelt Gang tredobbelt); men selv på denne Måde blev Skatten jo efter det ovenfor omtalte Forhold mellem Formue og Skatteansættelse meget lidet byrdefuld. Kun sjelden kom der en extraordinær Skat til i kommunale Öjemed, som 1573, da der foruden den dobbelte Skat, som betaltes i Begyndelsen af Året, senere på Året krævedes en firdobbelt Skat til den nye Bro (over Tved Å; se S. 153). I Krigstid bleve derimod Skatterne så store og hyppige, at de kunde være meget trykkende. Fra 1613 af kom hvert År den temmelig betydelige Udgift til Bådsmænds og Bøsseskytters Borgelejepenge (se S. 703) og forøgede den regelmæssige årlige Udskrivning efter Ligningen, og da omtrent fra 1620 af selv i Fredstid de extraordinære Skatter, som pålagdes Byen af Regeringen, vendte årlig 1 eller flere Gange tilbage, blev Byrden i Virkeligheden betydelig. Om dens Störrelse under Krigene henvises til den historiske Del. — I Almindelighed pålignedes hver Skat, som udskreves af Regeringen, særskilt, da Påbuddene kom til meget forskjellige Tider, og Pengene krævedes temmelig hurtigt indsendte til Kongens Kasse[1]). Der kunde således

[1]) Med den virkelige Indsendelse toges det dog ikke så nöje.

komme flere Påligninger i Løbet af et År; men i Almindelighed betaltes de alle efter den i foregående December affattede Skatteansættelse.

Når en Skatteopkrævning var vedtagen af Byens Øvrighed, udnævntes 2 Skatmestere for hver Fjerding, hvem det da tilkom at opkræve Skatten. Med dennes Opkrævning gik det meget hurtigt. Den 15de Decbr. 1592, samtidigt med den årlige Ligning, bestemte således Borgm., Råd og 24 Mænd, at den årlige Skat skulde kræves hvert År 3 Gange inden Kyndelmisse (den 2den Februar); hvem der ikke havde betalt inden den Tid, skulde „pantes for dobbelt Pant af deres bedste Varer og Gods". Skatterne kom i Virkeligheden næsten altid meget hurtig ind. För Jul 1623 var der således lignet og påbudt en tolvdobbelt Skat for Året 1624, og allerede i Februar indbetalte Skatmestrene 1214 Dr. 10 Sk. til Pengemesteren; af Restancer modtog han senere gjennem Borgm. og Råd 32 Dr. 2 Mk. 8 Sk. For Året 1626 var påbudt en ottedobbelt Skat, og allerede den 9de Februar havde Pengemesteren modtaget 715 Dr. 3 Mk; senere indkomne Restancer udgjorde kun 50 Dr. 1 Mk. 8 Sk. Samme År skulde der til Pindse, som faldt sidst i Maj, indsendes til Kjøbenhavn en Skat af 520 Rdl. Skatten blev dog først på denne Tid „lagt" her i Byen; men allerede den 2den Juni modtog Pengemesteren af de forskjellige Skatmestere 781 Dr. 2 Mk., og Restancerne modtog han den 7de og 9de samme Måned på Rådhuset med 56 Dr. 1 Mk. 7 Sk. Den 10de Novbr. samme År kom der et Kongebrev om en Skat af samme Størrelse, og allerede den 1ste Decbr. afleverede Skatmestrene 717 Dr. 6 Sk; denne Gang vare dog Restancerne, som Pengemesteren efterhånden i December modtog på Rådhuset, lidt større, næmlig 98 Dr. 1 Mk. 10 Sk. Lige i Forvejen for denne sidste Skat var der bleven opkrævet en „Bøsseskytterskat" af samme Størrelse; men hvor hurtigt den var indkommen, kan ikke ses.

Om særlige Byrder, som hvilede på de såkaldte Husenge, se Kap. 20, § 3.

12. Også Arbejde ydedes i temmeligt Omfang til Byen. Således omtales 1548 Polletter ved Arbejdet på Byens Skarnpram, hvilket Udtryk betegner, at et Antal Borgere, som tilsammen havde en vis Skatteansættelse, skulde daglig eller efter en vis Omgang stille en Mand til Arbejdet. 1570 bestemtes det, at en „Fjerding“ af Byens Folk skulde indgrøfte Ny Jærnkjær Mark, og det Samme forekommer oftere ved Dele af Byens Mark, som indtoges til Bortlejelse. 1609 vare Folk og Vogne „skrevne i Arbejde“ til at fylde et Hul ved Sønderdams Ende, og en Mand fik 6 Dr. for at føre Tilsyn med Arbejdet. 1631 vare „Byens Folk“ tilsagte til at kjøre Sten og Kalk ved et Murerarbejde, som Byen lod udføre; men de, som mødte, vare „så klejne“, at der måtte lejes en Mand i deres Sted. Samme År måtte også „Byens Folk“ grave en Grøft ved Nybro og grave og læsse Jord til Dæmningen. 1633 lönnedes en af Byens Portnere for i 6 Dage at være med „Folkene i Byens Arbejde“ og have Indseende med dem, og 1647 lönnedes 2 Soldater i 42 Dage „for at være Mestere for Byens Folk for Grøften ved Østermade“. Mange andre Exempler kunde anføres. — Ifølge en Bestemmelse omtrent fra Midten af det 16de Århundrede skulde en Borger, som ikke mødte efter Tilsigelse i Byens „Bestilling“, dömmes som en ulydig Borger og „endda“ (ɔ: foruden Straffen for sin Ulydighed) straffes med 10 Marks Bøde[1]).

Byens Udgifter.

13. Disses Beskaffenhed og Omfang vil i det Væsentlige fremgå af den Fremstilling, som i de øvrige Kapitler er given eller vil blive given af Byens offentlige Forhold. Nogle Punkter kunne dog fortjene at omtales på dette Sted.

Byen plejede hvert År. för Jul eller til Nytår at give Lensmanden, måske dog kun, når han var i Byen,

---

[1]) Optagen i de udvidede Bursprogs § 11; se „Da. Mag.“, 2den R., II, S. 265. — Om Borgm. og Rådmænds Fritagelse for Byens Arbejde se S. 187.

en Foræring; i den tidligere Del af Perioden var det næsten altid 2 Td. Hamborgerøl, senere blev det stadigt en Ame Rhinskvin. Desuden skjænkedes der undertiden ham eller hans Familie Gaver ved festlige Lejligheder, som 1579 Iver Lykke ved hans Bryllup en Sølvkande til 60 Dr., 1592 ved Albert Friis's Datters Bryllup med Frederik Munck en Sølvkande, hvortil Sølvet kostede 43 Dr. 3 Ort, og Arbejdet $5^1/_2$ Dr., 1601 Albr. Skeel, da han „gjorde sin Velkom her", ligeledes en Sølvkande, som vejede 103 Lod. — Da Albr. Friis 1595 første Gang fratrådte Lenet og Vald. Parsberg afløste ham, gjorde Borgm, og Råd på Byens Regning et Gilde for dem begge, som stod hos Rådmand And. Sörensen Klyn; der blev drukket 42 Kander Vin til 20 Sk. Kanden, og desuden af Tjenerskabet en Td. Øl af Værtens bedste; hvad den sidstnævnte skulde have for Maden, Ulejligheden osv., henstillede han til Borgm. og Råd. Maden blev altså, som temmelig almindeligt på den Tid, betragtet som noget Underordnet; om han overhovedet fik Noget for den og Ulejligheden, har jeg ikke bemærket. — Også ellers anstilledes der undertiden mindre Drikkelag for Lensmanden på Rådhuset, rimeligvis når han i en eller anden Anledning var mødt der, dog ingenlunde hver Gang. Således blev der den 22de Maj 1595, „da Vald. Parsberg var med", drukket på Rådhuset 9 Kander Vin og 44 Kd. Hamborgerøl, og den 15de April 1598 af Borgm. og Råd, „den Tid de havde været i Rustning og havde Albr. Friis til Gjæst", $^1/_2$ Ame Vin og en Td. Hamborgerøl. Fremdeles plejede Byen at vise Lensmanden, hans Familie og Gjæster den Opmærksomhed at yde dem Fribefordringer i stort Antal, selv i de mest private Anliggender. Albr. Friis og hans Frue vare meget hensynsløse i selv at begjære sådanne Befordringer, hvorimod Albr. Skeel, især i de første År, gjorde en stor Indskrænkning heri.

Albr. Friis tog også imod flere andre Gaver, som tage sig endnu uheldigere ud, idet det ser ud, som om han ligefrem lod sig betale for enhver Tjeneste, han

kunde gjöre Byen. Et tydeligt Exempel herpå er omtalt S. 231, og flere af lignende Beskaffenhed kunne anføres: Da Byen 1580 efter den store Ildebrand var bleven forskånet for Skat og Bøsseskytterhold i nogle År, mente den i den Anledning at måtte forære Lensmanden en Ame Vin. I Anledning af Processerne med Movr. Podebusk gav Byen ham 1584 en Sølvkande, som kostede den 77 Dr. 12 Sk., og 2 År senere 137½ Dr. i rede Penge. Jeg finder ikke, at nogen anden Lensmand i denne Periode enten krævede eller modtog Gaver af den Art.

14. Også andre af Statens höjeste Æmbedsmænd vægrede sig i den Tid ikke ved at tage imod Gaver tor en eller anden Gunst, som var vist Byen. 1575 (?) foræredes der således Rigets Hovmester, Peder Oxe, en Ame Vin; jeg ved ikke, i hvilken Anledning. 1578 fik Rigets Kansler, Arild Hvitfeldt, en Foræring af tör Fisk til en Værdi af 12½ Dr., altså temmelig ubetydelig. 1580 sendtes der ligeledes Kongens Kansler (Niels Kås) tör Fisk i Anledning af den Skattefrihed, som var tilstået Byen. 1698 foræredes der atter Kongens Kansler Fisk for 20 Dr, I Januar 1609 sendtes der den kongelige Sekretær Niels Krag en halv Ame Rhinskvin, og i Marts samme År Kongens Kansler 2 Td. Hamborgerøl. Endelig fik den kongelige Sekretær Otte Krag 1649 tilsendt en Foræring af Fisk til en Værdi af over 28 Dr. — Også i disse Forhold fremtræde Gaverne undertiden ligefrem som Bestikkelser; et Exempel, idetmindste på et Forsøg på en sådan, er anført S. 107, og i Pengemester-Regnskabet for 1596 findes følgende Post: Anders Lydiksen forfærdiget en Sølvkande, vog 150½ Lod, „til nogen Bestilling på Byens Vegne"; her er det utvivlsomt, at Bestikkelsen er bleven anvendt. Den har måske bidraget til, at Ribe Bys Udførselsfrihed i April samme År blev anerkjendt (se Kap. 18, § 5), så meget mere, som det af samme Regnskab ses, at der i Februar samme År var bleven foræret Rigets Rentemester 2 Td. Hamborgerøl. — Et andet Exempel fra År 1640 på en heldig anvendt Be-

stikkelse vil blive fortalt i Kap. 18, § 6, et tredie fra År 1651 er omtalt S. 394.

Kongelige Officierer, som kom til Byen for at udtage Bådsmænd, gav man også Foræringer i den Hensigt at indvirke på dem, på hvilken Hensigt der i Regnskaberne ikke lægges Skjul. 1611 blev der således „foræret Hs. Maj's Kapitain Peder Kjeldsen til Formilding på Bådsmænd, som han udtog", 10 Rdl. — 1616 fik den Kapitain, som var her i samme Ærinde, 2 gamle Rosenobler (eller 12 Dr.), hvorhos hans Kones Fortæring betaltes med 8 Dr. 1 Mk. 4 Sk. — 1630 gav Byen Kapitain Lukas Hendriksen 3 Rosenobler (ell. 18 Dr.) for at forskåne Byen, da her „intet Forråd" var af Bådsmænd.

15. Det er ovenfor fortalt, at Byen måtte levere en Mængde Fribefordringer til Lensmanden, hans Slægt og Venner. Idetmindste til sine Tider, synes det endogså at have været almindeligt, at enhver Adelig, som kom til Byen, begjærede og fik fri Befordring. Byrden derved kunde nogle År være ret betydelig. — Når Kongens Brevdragere kom til Byen, måtte der gives dem Logis, Kost og Befordring, selv om deres Breve slet ikke vedkom Byen.

Større blev Udgiften, når Kongen udnævnte en Kommission af Adelsmænd til at undersøge og påkjende en eller anden Sag, som vedkom Byen. Af Kongen fik de ingen Godtgjörelse herfor, da det hørte til den Tjeneste, de som Kongens „Mænd og Tjenere" vare ham pligtige. Så meget rimeligere var da, at Byen, som jo tillige måtte ønske at stemme dem godt imod sig, afholdt deres Omkostninger her på Stedet. I „Jydske Samlinger" III, S. 203 fll. har jeg meddelt nogle Exempler på sådanne Udgifter for Byen, som kunde blive temmelig store derved, at slige Mænd i den Tid ikke kunde optræde uden at have flere Svende i deres Følge. Til Exempel kan her tjene, at da 4 Adelsmænd, Henrik Below til Spøttrup, Albr, Galskjøt til Sønderskov, Erik Lunge til Stovgård og Erik Lange til Engelstholm, i Slutningen af 1585 skulde overvære et

Magelæg mellem Movr. Podebusk på den ene og Kongen tilligemed Byen på den anden Side, vare de 3 sidstnævnte Adelsmænd indkvarterede hos den bekjendte Hans Kristensen Bartskjær. Opholdet her varede i 8 Dage, og deres Følge bestod, for den Førstes Vedkommende af 8 Personer med 5 Heste, for den Andens af 5 Personer med 4 Heste, for den Tredies af 3 Personer med 3 Heste. Af de 2 sidste havde endogså hver en anden (yngre) Adelsmand i sit Følge. Bespisningen regnes efter den Tids Skik meget billigt, næmlig til 4 Sk. for hvert af de 2 Hovedmåltider (eller eneste Måltider) om Dagen, og ens for Herre og Svende. Dertil blev der drukket 3 Td. dansk Skillingsøl, 2 „grove“ Td. dansk Toskillingsøl, som tilsammen kostede 6 Dr. 3 Mk., Hamborgerøl for 5 Dr. 31 Sk. og 1 Td. af Hans Bartskjærs eget „Bartell“. Af Vin blev der den Gang drukket forholdsvis Lidt, næmlig 6 Kd. à 16 Sk. For Havre, Hø og Strøelse til Hestene beregnes 11 Dr. 2 Mk. 7 Sk. Hele Regningen udgjör således 44 Dr. 1 Mk. 6 Sk. Efter Pengemesterens Regnskab betaltes der dog Værten 46 Dr. 10 Sk.; hvis Forskjellen, 1 Dr. 3 Mk. 4 Sk., er tillagt Værten for Ulejlighed, Lys og Varme, var Godtgjörelsen herfor kun meget ringe. — Henrik Below bode hos Peder Baggesen, som fik 14 Dr. for hans Kost, uden at nogen specificeret Regning foreligger.

Når Kongen havde Rigsrådet eller en Del af det samlet her i Byen, måtte denne ligeledes betale for Rigsrådernes Ophold. Idetmindste var det Tilfældet 1580, da Kongen holdt Retteting her. Se S. 173.

16. Undertiden tilsendtes eller overraktes der Magistraten Skrifter eller Digte, for hvilke der da gaves Forfatteren en Æresskjænk. I Juli 1584 fik således en Student af „töche Mersch“ for „nogen Sang til Borgm. og Råd“ 1 Dr., 1589 „blev givet det Bud, som førte de Bøger fra Slesvig til Borgm. og Råd, dem blev til en Skjænk foræret“ 1 Rosenobel = 15 Mk.; 1592 fik „Hr. Niels i Hellevad (Nic. Helvaderus) til en Foræring for hans Almanak, han havde tilskrevet

(dediceret) Borgm. og Råd, 2 Rosenobler"; 1595 „forærет Blasius Eckenbergk en Rosenobel og 1 Mk. d. for den tydske Lovbog, som han forærede Borgm. og Råd". Det var den jydske Lov, som denne Mand (Blasius Ekenberger) havde udgivet i tydsk Oversættelse. 1602 fik en Person ved Navn Jørgen van der Leip „til Drikkepenge for nogle Vers, han havde foræret B. og R.", $^1/_2$ Dr.. 1609 tilstilledes der „Skolemester i Husum for nogen Foræring (vistnok et Skrift), han havde sendt B. og R.", 3 Rdl. — Senere synes Sligt at være gået af Brug. 1654 betaltes der dog en „Astronime" af Husum 3 Rdl., uden at man ser, hvorfor han fik dem.

Hyppigt gaves Understøttelser af Byens almindelige Kasse til indenbys og fremmede Fattige, hvilken Udgift i Slutningen af Perioden dog i Reglen overlodes til „Gilden"[1]). Her vil jeg kun nævne enkelte Exempler, som da Lydik Andersen Guldsmed 1609 fik 68 Dr. 3 Mk. 7 Sk. for den Skade han havde lidt ved en af Lynild opkommen Ildebrand, eller da der 1616 eftergaves Sara, sal. Hans Lassens, skyldige Engpenge til et Beløb af 65 Dr. 2 Mk.[2]) — Af de Understøttelser, som hyppigt ydedes til andre Byer i Anledning af store Ildebrande eller lignende Ulykker, er den største 45 Dr., som 1651 gaves til det afbrændte Slagelse[3]).

17. Til de store Udgifter, som af og til indtraf, hørte de, som foranlediges ved Rejser af Byens Befuldmægtigede til Rigsdagen, Kongevalg eller Hyldinger. eller også i Byens egne Anliggender. 1608 vare således Borgmester Kjeld Jørgensen og Rådmændene Niels Grisbæk og Hans Hegelund i Kjøbenhavn i Anledning af Prins Kristians Udvælgelse til Tronfølger; de fortærede på Rejsen og under Opholdet derovre $110^1/_2$ Dr. — 1610 måtte Byens Fuldmægtige møde i Viborg til Sammes Hylding; dette kostede 97 Dr. 2 Mk. — 1648

---

[1]) Om den Mængde fremmede, finere Tiggere, af hvilke Byen på denne Tid overløbes, henvises til Kap 16, § 6. — [2]) Se om hende og hendes Mand S. 207. — [3]) Efter Traps „Beskr. ov. Danm." afbrændte der 1652 i Slagelse 100 Gårde.

kostede Rejsen til Kjøbenhavn og Opholdet der i Anledning af Frederik den Tredies Hyldning for Borgm. And. Svane selvniende 460 Dr. 3 Mk.; ved Kroningen i December samme År var Anders Svane mødt ene med en Tjener, hvorved Omkostningerne indskrænkedes til 96 Dr.; men ved det nye Kongevalg 1650 løb de op til 376 Dr. — I Septbr. 1652 gjorde Anders Svane igjen i Forening med Rådmand Johan Radtleff en Rejse til Kjøbenhavn på Byens Vegne; Omkostningerne udgjorde 265 Dr. 1 Sk., som naturligvis ligesom de tidligere nævnte Summer betaltes af Byens Kasse. — I Slutningen af 1656 anføres atter i Regnskaberne: „Borgm. og Råds Omkostninger på en Kjøbenhavns Rejse“ 255 Dr. 1 Mk. 12 Sk., rimeligvis for at opnå det Kongebrev af 22de Januar 1657, som er omtalt S. 396. — Da Borgm. Karsten Tønnesen rejste til Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660, modtog han af Byens Kasse 351 Dr. 8 Sk. i Rejsepenge, som rimeligvis tillige skulde gjælde for hans Æmbedsbroder, Jesper Hansen; uagtet Rigsdagen varede temmelig længe, må Pengene dog nok have slået til; idetmindste har jeg ikke truffet på noget senere Tilskud.

Kap. 14. Domskolen.

Med Hensyn til Forholdene ved Ribe Domskole kan jeg ligesom i den foregående Periode (I, S. 609) henvise til Professor Thorups Bearbejdelser af Skolens Historie og derfor selv fatte mig noget kortere.

1. Skolens Lokale var ved Reformationens Tid Baghuset (den vestlige Længe) af den nuværende Postgård på Hjörnet af Skolegade og Grydergade. Når Skolen er flyttet herhen fra sin tidligere Plads i den nuværende Bispegade (se I, S. 535), kan ikke angives nøjagtigt; men det har vel været henimod År 1500. Huset havde tilhørt Kantor Anders Brok, som døde 1463; en af hans Arvinger, Peder Brok, solgte det se-

nere til Kapitlet. 1514 kaldes Gaden allerede Skolegade; Flytningen må vel altså være foregået nogen Tid för dette År. — Lokalet var i höjeste Grad indskrænket, så at det er ubegribeligt, hvorledes de 700 Disciple, som Skolen havde på den Tid, da den berömte Peder Palladius gik i den, have kunnet få Plads i den (smlg, I, S. 610).

Den første Udvidelse, som Skolens Bygninger fik, medførte ingen Udvidelse af det egentlige Skolelokale; den bestod næmlig i, at selve Hjörnehuset af Skolegade og Gråbrödregade (nu Grydergade) overlodes af Kapitlet til Bolig for 3 af Hørerne, „så de ikke have Behov at bo udi Puggård“.[1]) Efter Biskop Hegelunds Almanak-Optegnelser var det den 18de Juni 1572, at Hørerne flyttede derhen[2]). De 2 øvrige (nederste) Hørere havde allerede tidligere haft Bolig ved Skolen i et mindre Hus, som lå ud til Skolegade på den sydligere Del af den nuværende Postgårds Grund[3]). — Derimod blev selve Skolelokalet udvidet 1586 med det gamle Stenhus som nu danner Postgårdens nordre Længe ud imod Grydergade; det havde hidtil tilhørt Domkirken og udgjorde 3 Boder (små Lejevåninger), men var på den Tid meget forfaldent. Det anføres i den gamle Skolebog, at And. Sör. Vedel på den Tid var Kirkeværge; rimeligvis er Meningen, at det fornemmelig skyldes ham, at Kirken afstod Huset til Skolen. Skolegården havde således fået det Omfang, som nu Postgården har. — Man har et Prospekt[4]) af Skolegården, som er optaget 1722 i Anledning af Opførelsen af den nuværende Længe ud imod Skolegade, der da trådte i Stedet for de 2 gamle Huse med Boliger for Hørerne. Man ser af Prospektet, at begge disse gamle Huse vare af Bindingsværk; det nordlige, som lå på Hjörnet af Grydergade, vendte Forsiden ud imod denne Gade, det sydlige deri-

---

[1]) Skolens gamle Bog, S. 33. — [2]) I den gamle Skolebog, som Hegelund affattede en Snes År senere, har han skrevet 1563 og derpå rettet Tallet til 1573. — [3]) Smlg: S. 584. — [4]) Exemplarer findes såvel i Stifts-Ark. som i Geh.-Ark.

mod ud imod Skolegade; imellem dem var der et længere Stykke Bindingsværks-Mur med Port i. -- Skolemestrene vedblev at bo i Puggård, efter at de 1554 (se S. 55) havde fået Bolig der. De såvelsom Konrektorerne, de Sidste siden 1642, da Æmbedet oprettedes, ere alle omtalte i den historiske Del.

2. Skolen som en Helhed havde ingen Kasse med Indtægter eller Udgifter; dens Bygninger vedligeholdtes af Domkirken. Derimod havde de forskjellige Lærere og selve Skolebörnene deres særlige Indtægter.

Rektorens Indtægter vare i den første Tid efter Reformationen meget små. Efter den Opgivelse af Byens Gejstligheds Indtægter, som findes i en af Rådstuebøgerne, bestode de 1555 af Følgende:

a. En god bekvem Bolig i Puggård med al dens Indtægt.
b. „Gammel Skolerente" af „Holm" (ɔ: Holmland): 2 (store) Tusinder og 2 (store) Hundreder Hvilling, $3^1/_2$ Mk. i Gjæsteri og 3 Oldensvin.
c. Rentepenge; 20 Sk.
d. Et Vikariedom (vic. angolorum), hvis Rente var 6 Ørt. Byg, 2 Ørt. Rug, 3 Mk. da. i Gjæsteri, 3 Pd. Smör, 2 Oldensvin og 1 Td. saltet Fisk.
e. $^1/_2$ Dr. af 4 Skoleboder i „Skov" (nu Korsbrödregårdsgade[1]).
f. Af Domkirken 10 rh. Gylden.
g. Skolepenge: 16 Alb. ($5^1/_3$ Sk.) af hvert formuende Skolebarn, som ikke gik med Hætte (ɔ: tiggede[2]).

Det er ikke underligt, at det var vanskeligt at få et Æmbede med så ringe Indtægter besat på en god Måde, og at de Mænd, som man fik, ikke bleve længe i deres Stilling. — Efterhånden forbedredes derfor også Indtægterne, så at de i Slutningen af Århundredet vare følgende:

---

[1]) 1573 bleve disse Boder, som vare 2 i Tallet, solgte til Movr. Podebusk for 130 gode Dr.. som udsattes på Rente — [2]) Ifølge et Kongebrev af 9de Maj 1548 skulde alle Peblinge, som gik i Skole, og som tiggede, gå med Hætte, for at man derpå kunde kjende, at de vare berettigede til at søge Almisse. („Ny kirkehist. Saml." III, S. 39.)

A. Darum Kongetiende. Det er i 1ste Del, S. 90 fl. fortalt, at Biskop Tyge 1278 henlagde Darum Sognekald til Skolemester-Æmbedet i Ribe, således at Præstegjerningen skulde besørges af en Vikarius, der årlig afgav 2 Læster (48 Ørt. eller 60 Td.) Rug til Skolemesteren, imod at denne frit underviste 100 fattige Börn af Ribe Stift. Biskoppen må tillige, som man ser af det Følgende, uden at det står i Gavebrevet, have henlagt Sognets Bispetiende til Sognekaldets Indtægter, for at det lettere kunde svare den ovennævnte store Afgift. Ifølge den gamle Skolebog (S. 24 fl.) var Skolemesterens Indtægt af Kaldet dog senere svunden meget ind, idet sildigere Biskopper havde bortgivet Kaldet mod en langt mindre Afgift til Skolemesteren. På sådanne Vilkår havde også Jørgen Pedersen Rentemester henimod Reformationens Tid fået Kaldet, som han dog naturligvis lod bestyre ved en Kapellan; men efter hans Død 1554 havde Hans Tavsen, Kirkens, Skolernes og Hospitalernes omhyggelige Tilsynsmand, forhvervet Kongens Brev, dat. Koldinghus, Lördagen efter Trinitatis samme År, på, at Kongetienden for Fremtiden skulde oppebæres af Sognepræsten, men denne svare en årlig Afgift af 20 rhinske Gylden til Skolemesteren. Denne skulde derimod ikke besvære de fattige Peblinge, „som bede deres Brød“, enten for „Skoleleje“ eller for deres Lære, og skulde altid være en god, lærd Person, som kunde have godt, flittigt Tilsyn med, at Peblingerne optugtedes i Gudsfrygt og god Lærdom.[1]) — Sognekaldets egentlige Indtægter skulde altså herefter helt tilfalde den, som besørgede dets Gjerning; men Skolemesteren fik dog en

[1]) Brevet findes afskrevet i Grönlunds Exemplar af „Ripæ Cimbr.“ i Skolebibliotheket. — Efter den ovenanførte Angivelse af Æmbedets Indtægter af 1555 var denne Bestemmelse dengang endnu ikke trådt i Kraft. Hidtil var vel de 10 Gylden, som Skolemesteren fik af Kapitlet, trådt i denne Tiendes Sted.

god Indtægt, så at Tavsen sørgede såvel for Kirkens som for Skolens Tarv ved denne Afgjörelse; men ved Kornprisernes Stigen tilfaldt der dog Sognepræsten efterhånden en större Indtægt ved Indkrævningen, end der oprindelig var påtænkt. Den 2den Marts 1572 gjorde derfor Frederik den Anden den Forandring, at Skolemesteren selv måtte lade Tienden oppebære i Negene.[1]) Ifølge den gamle Skolebog, det vil sige, Biskop Hegelund, var det denne selv, der som daværende Rektor havde erhvervet dette Kongebrev ved Hjælp af Hofprædikanten, Mag. Niels Kolding, og den kongelige Sekretær Hans Skovgård; thi det „stod hart", förend Kongen vilde forandre sin Faders Brev. — Istedetfor at tage Tienden i Negene, fæstede Skolemestrene den dog bort hvert År, således samme År 1572 for 30 Ørt. Korn, 1573 for 31 Ørt., 1597 og 1609 for 17 Td. Rug, 17 Td. Byg og 1 Td. Havre,[2]) og omtrent på denne Höjde holdt den sig i Regelen i den øvrige Del af Perioden, såvidt man har nogen Efterretning om den[3]), — Kvægtienden af samme Sogn udgjorde 1597 en Kalv, 9 Lam og 2 Grise.

B. Nogle Jordebogsindtægter, næmlig dels såkaldte „gammel Skolerente", der ydedes af 4 Gårde på „Holm" (Holmsland), fornemmelig i törre Hvillinger, dels Indtægterne af noget Vikaries og Kapitels-Gods, som efter Reformationen efterhånden henlagdes til Rektoratet, næmlig:

a. Vicaria angelorum eller Godset til Englenes Alter i Domkirken. Dette Alter og dets Gods havde tilhørt Vikarernes Gilde; men 1538 begjærede efter Lensmandens Befaling Biskoppen af Vikarerne, at de vilde afstå Indtægten til Skolen (eller rettere Skolemesteren), og de indvilligede deri, „efterdi der intet Andet da forhånden var, som han kunde be-

---

[1]) Smst. — [2]) Tildels efter Hegl. Alm. — [3]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1826, S. 29 fl.

hjælpe Skolen med", og underskrive 16 i Tallet.[1]) At Afståelsen dog ikke for Alles Vedkommende var ganske frivillig, kan ses i 1ste Del, S. 560. — Godset bestod af en Gård i Fåborg, en i Kjelst og en i Hoddeskov. — En senere Lensmand på Riberhus vilde tilegne Kronen de såkaldte Herlighedsindtægter af Godset; men da det bevistes, at først Vikarerne, derpå Skolemestrene, altid selv havde opbåret dem ligeså vel som Landgilden, befalede Kongen ved Brev af den 14de Avgust 1566, at det skulde forblive således.[2])

b. 1565 fik Skolemesteren ved kongelig Benådning Præbendet Hedegård, som hidtil havde været tillagt en ikke-residerende Kannik og den Gang var blevet ledigt ved Mag. Sören Madsens Død.[3]) Det bestod kun af en Gård i Byen Hedegård i Hjortlund Sogn.

c. Endelig fik Skolemesteren ved Kongebrev af 5te Avgust 1569 Halvdelen af Landgilden til Vicaria Apolloniæ, medens den anden Halvdel tilligemed hele Herligheden tillagdes Biskoppen. Denne Indtægt skulde dog først tiltrædes ved den daværende Ihændehavers, Mag. Jens Viborgs, Død, som indtraf 1581.

C. Foruden at Skolemesteren havde fri Bolig i Puggård, udlejede han en Del af den tilliggende store Havejord og havde deraf 1597: 5 Dr. 3 Mk. 2 Sk. — I Rentepenge af nogle små Kapitaler, tilsammen 144 Dr., havde han 7 Dr. 1 Mk.

D. Skolegjæld, d. v. s. Skolepenge, som betaltes af de Skolebörn, som ikke tiggede, toges ind 2 Gange om Året, ved St. Hansdag og för Jul, og udgjorde 1597: 35 Dr. 1 Mk. 11 Sk. — Dertil kom „Ligpenge", d. v. s. Skolemesterens Andel i Betalingen

---

[1]) Terpager: R. C., S. 453. — Fra Foråret 1541 haves et Kongebrev om, at det Præbende, som var lagt til Skolemesterens Underholdning, altid skulde blive til samme. (Da. Mag. 3die R., VI, S. 284.) — [2]) Tegn. ov. al. La. — [3]) Thorup: Efterretn. om R. Kath.-Sk., S. 140.

for Skolens Sangopvartning ved Begravelser; den udgjorde samme År 8 Dr.; — fremdeles „Diskantpenge“, hans Andel i, hvad der kom ind, når Skolen gik omkring og sang for Dörene; den indbragte ham 1597: 12 Dr. 2 Mk. 5 Sk.[1]) — endelig Akcidenser, bestående af „Indgangspenge“ (af nye Disciple), „Ærespenge“ (Foræringer af Forældrene?) og af Penge, som Sognedegnene gave Skolemestrene ved deres Tiltrædelse, — ialt beregnet til 10 Dr.

Skolemesterens hele Indtægt 1597 udgjorde herefter:

Rug	36 Td.	4 Skj.
Byg	40 —	2 —
Havre	1 —	„ —
Smör	4 Pd.	(= 1 Fjerd.)
Törre Hvillinger	132	Snese
Høstfisk	2 Td.	
Skovsvin	8	
Kalv	1	
Lam	9	
Grise	2	
Tørv	4	Læs
Penge	75 Dr.	2 Mk. 9 Sk.

Da hertil kom fri Bolig var Skolemesterens Stilling på den Tid og overhovedet i den störste Del af Perioden ret god. — Fra 1649 haves en ny Opgivelse af Indtægterne[7]); de ere gåede lidt ned:

a. Visse: 28 Td. Rug, 28 Td. Byg, 7 Svin, 2 Tusinde törre og 1 Td. saltede Hvillinger, 2 Riber-pund Smör, 2 Rdl. 9 Sk. i Gjæsteri, 6 Rdl. 3 Mk. i Penge og 4 Læs Hedetørv.

b. Uvisse: Skolegjæld 2 Gange årlig „efter Disciplenes Frekvens og Kvaliteter såvelsom Skolemesterens Person og Ynde“ (ɔ: Yndest) fra 16 til 22 Rdl. — Diskantpenge fra 14 til 22 Rdl. — Ligpenge fra 18 til 22 sl. Dr. — Introdukts- og Di-

---

[1]) Deraf ved Majfesten 4 Dr. 1 Mk. 5 Sk. — [2]) I den såkaldte „Gejstlighedens Bog i Ribe“ (St.-Ark. Capsa 31. Pakke 1.)

mispenge 6 til 9 sl. Dr., — af Enhver, som ordineres til Præst, 1 sl. Dr., — Kvægtiende af Darum Sogn 2 til 3 Lam og 1 Gris, — fri Bolig.

3. Om Konrektorens Lön er talt ved År 1642 i Anledning af dette Æmbedes Oprettelse. — Istedetfor Kosten i Hospitalet tilstodes der ham 1652 1 Rdl. ugentlig. Det hedder i Kapitlets og Magistratens fælles Beslutning herom, at Konrektoren, uagtet Kongen havde tilstået ham Kost i Hospitalet, dog nu holdt sin egen Kost i Byen. Det synes altså, at han ikke har kunnet finde sig enten i Kosten eller i Selskabet. Det pålægges ham dog, at han „undertiden om Ugen skal indgå udi Hospitalet, når Skolens Personer derinde spises, og se, at Alting skikkeligen og vel blandt dennem holdes og tilgår.“[1]) — Ved Kongebrev af 12te Maj 1653 tilstodes der ham fremdeles til Forøgelse af hans Lön 1 Rdl, årlig af hver Kirke i Jelling Syssel, indtil han kunde blive aflagt med et andet Beneficium. Regnskabsprovsten skulde indsende disse Penge til Biskoppen hvert År inden Tamperdag för Påske.[2]) Konrektor fik dog nok ingen Nytte heraf; thi Mag. Knud Pedersen Kraglund (se S. 464) klager i sin Beretning over Æmbedets Indtægter[3]) over, at Kirkerne havde suppliceret herimod; der var lovet ham Erstatning på anden Måde; men han havde hidtil ingen fået. — Om den Andel, som han og Rektoren fik i Koruddelingerne i Slutningen af Perioden, henvises til, hvad der er meddelt S. 509.

4. Hørerne. Det Første, som vi høre om disse efter Reformationen, er, at Kongen den 10de Avgust 1548 tillagde dem Indtægten af S. Thomæ Alter i Domkirken, næmlig 10 Ørt. Korn, halvt Rug, halvt Byg, i Landgilde af 2 Gårde i Øster-Vedsted, medens derimod Herligheden af Gårdene skulde tilfalde Superintendenten. — I dette Kongebrev tales der om „4 Lokater“ i Ribe; men dette er måske en Unöjagtighed;

---

[1]) Hosp. gl. Protokol, — St.-Ark. 34. 12, 2, — [2]) Jy. Tegn. — [3]) St.-Ark. 31, 1.

idetmindste nævnes der få År senere gjentagent 5 Lokaster, hvilket Antal Skolen vedblev at have hele denne Periode igjennem. — Af Regnskabet for Puggård for Årene 1552—53 (se S. 52 fll.) se vi, at Lokaterne hver fik 27 Mk. årlig af denne Stiftelse. 1555 opgives derimod deres Indtægter således: Enhver af dem havde en bekvem, fri Bolig, 8 Dr. Kostpenge af Hospitalet, fremdeles 1 Ørt. Rug 1 Ørt. Byg, og af Domkirken 2 rh. Gylden, endvidere i Skolepenge 8 Alb. af hvert formuende Skolebarn i sin egen Lektie (Klasse) og endelig Degneindtægterne af et af følgende fem Sogne: 2 i Ribe, Fardrup, Vester-Vedsted og Vilslev, således at de efterhånden efter deres Alder stege fra et ringere til et bedre Sogn. Her er dog rimeligvis glemt en lille Indtægt som Andel i Skolens Ligpenge og Diskantspenge. — Denne ringe Indtægt forøgedes dog efterhånden noget. Den 8de Avgust 1573 tilstod Frederik den Anden, som havde erfaret, „hvorledes de 5 Lokater, som tjene udi Skolen i vor Kjøbsted Ribe, skulle have en fast ringe Underholdning, så de dermed ikke kunne tilkomme", dem for Fremtiden Kongetienden af Føvling Sogn til lige Deling.[2]) — Den 24de Decbr. 1614 skjænkede dernæst Hr. Albr. Skeel, fordi Skolens Hørere „armelige og meget ringe skal være forsørgede", 500 Rdl., hvis Rente à 6 pCt. Juleaften skulde fordeles mellem de 2 øverste af dem, med 16 Rdl. til Høreren i 5te Klasse og 14 Rdl. til ham i 4de Kl.[3]) — 2 År senere gav Rådmand Bertel Struck 200 Rdl., hvis Renter skulde deles mellem de 3 nederste Hørere (se S. 252). — Den 5te April 1621 gav Jomfru Elitze Norby 100 Rdl., hvis Rente, 6 Rdlr., skulde tilfalde Høreren i 3die Klasse.

Den 26de Juni 1595 blev der (af Kapitlet og Magistraten) bevilget Hørerne Kost i Hospitalet istedetfor de 8 Dr., som hidtil hver af dem havde i Kostpenge[4]). Tildels blev vel denne Forandring gjort, for at Hørerne

[1]) R. C., S. 301. — Ny kirkeh. Saml. III, S. 40. — [2]) Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1826, S. 84 fl. — [3]) R. C., S. 497 — [4]) Heg. Alm. ved den anførte Dag og ved Årsdagen 1596.

kunde have Tilsyn med Disciplenes Spisning der og med de Øvelser, som skulde foretages under Spisningen, men tildels vist også for at forbedre Hørernes Stilling, da de 2 Hovedmåltider om Dagen jo måtte være meget mere værd end 8 Dr. årlig. Det viste sig dog noget senere, at Hørerne ikke satte så stor Pris på denne frie Spisning; thi det bestemmes i nogle Love for denne Fællesspisning, som dog må skrive sig fra Begyndelsen af næste Periode,[1]) at kun de tilstedeværende Hørere måtte overlade deres Portion til deres Dreng („puero ministranti", udentvivl en af Disciplene, som de særlig havde antaget til deres Opvarter). Således var Forholdet omtrent til denne Periodes Udgang; men da Spisningen hævedes 1657 i Anledning af Krigen, tilstodes der hver af Hørerne i Kostpenge 1 Dr. om Ugen, som dog Hospitalet tilsidst ikke kunde udrede.

1649 angives Hørernes Indtægter således i den allerede et Par Gange nævnte Optegnelse[2]):

Femte Lektie:

a. Fri Kost i Kommunitetet (o: Fællesspisningen i Hospitalet).
b. Frit Kammer ved Skolen.
c. Til Jul (af Albr. Skeels Penge) 16 Rdl.
d. Degnepenge af vor Frue Sogn: 9 à $9^1/_2$ sl. Dr.
e. Af Føvling Kongetiende 5 Ørt. Rug og 3 Ørt. Ryg.
f. Ligpenge, halvt imod Skolemesteren.
g. Skolegjæld, 2 Gange om Året, ligesom Börnene ere formuende til, og Frekvensen er stor til, henved $5^1/_2$ sl. Dr.
h. Til S. Thomæ Dag Offerpenge 4 sl. Dr. og 8 à 10 Lys.
i. Diskantpenge ved Jul 6 à 7 sl. Dr.
j. Af Præster, som ordineres, 12 Sk. 2 Alb.

Fjerde Lektie:

a., b., e., f., i. og j. som Forrige.

---

[1]) Inser. Rip., S. 138-40; se § 13. — [2]) Det er påfaldende, at Indtægterne af St. Thomæ Alter ikke opføres her. De nævnes dog endnu i Kapitlets Jordebog for 1669 som udgjörende 14 Td. 6 Skj.

c. Til Jul (af Albr. Skeels Penge) 14 Rdl.
d. Degnepenge af Sortebrödre Sogn 9 sl. Dr., halvt til S. Hans Dag, halvt til Jul.
g. Skolepenge, henimod 4 sl. Dr.
h. Offerpenge til S. Thomæ Dag 10 Mk. d. og 12 Lys.

Tredie Lektie:

a., b., e., f., i. og j. som de Forrige.
c. Til S. Hans Dag 4 Rdl., til Jul 6 Rdl. (henholdsvis Rente af Bert. Strucks og Ellitze Norbys Penge).
d. Degnerente af Hvidding Sogn: 4 Td. Byg, 1 Fjerd. Smör, 160 Æg, 24 halve Gjæs, 40 Brød, 2 Mk. d. i Penge. Offer alene af Brudefolk, en ringe Ting efter Formuen.
g. Skolegjæld, henved 8 sl. Dr.
h. Offerpenge til S. Thomæ Dag 2 sl. Dr., og af hver Discipel 1 el. 2 Lys.

Anden Lektie:

a., b., c., f., i. og j. som for tredie Lektie,
d. Degnerente af Vester-Vedsted Sogn: 3 Td. Byg, $^1/_4$ Td. Smør, 30 Fjerdedele Gjæs, 30 Brød, henved 1 sl. Dr. i Penge; for at tænde Lys 4 Mk.; Offerpenge af Brudefolk 1 Mk. á 24 Sk.
e. Renter af Bert. Strucks Penge, 4 Dr.
k. Nok foruden det, Lektien vedkommer, 3 Ørt. Rug for at informere Börnene in initiis musices (ɔ: i Begyndelsesgrundene af Musikken) mellem 9 og 10 Slæt om Formiddagen.

Første Lektie:

a., b., c., e., f. som Forrige.
d. Degnerente af Fardrup Sogn: 1 Skj. Byg og $^1/_2$ Gås af hver hel Gård. Der var 38 Gårde, af hvilke dog nogle dreves af Borgere i Ribe, som „ikke agtede at svare Degnen“. Smörbør henved 1 Fjerd. Smör og 14 Oste, hvorimod Degnen må hetale 2 Rigsort til Hvedebrød (hvormed traktere-des, når Smörbøren afleveredes). Bolspenge omtr. 3 Mk. For at tænde Lys 2 Mk.

g. h. Skolegjæld 2 Gange og Offerpenge en Gang om Året, mellem 8 og 12 Dr.

k. Herforuden af Kantoriet, som p. t. Lokaten i første Lektie af Øvrigheden er kommenderet, årlig 12 sl. Dr.

Offerpengene og Lysene på S. Thomæ Dag ydes naturligvis også af Skolebörnene eller, rettere sagt, af deres Forældre eller Værger. Det er ikke længe siden, at Börnene i Pogeskolerne heri Byen endnu på denne Dag bragte deres Læremoder Lys. — Vi se, at en af Hørerne antoges til Lærer i Instrumentalmusik, som endnu dreves temmelig meget i Skolen, en anden til Sanglærer, og at de lönnedes særskilt herfor. — En lille Indtægt, som nogle af Lærerne i en Del af denne Periode havde af de såkaldte Koruddelinger, se S. 509.

En Niels Rasmussen, som var Hører ved Domskolen senest fra 1652 til sin Død 1659, har i sine Almanakker[1]) optegnet alle sine Indtægter fra 1652 (fra Midten af Året) indtil Slutn. af 1658. Man ser deraf, at han også har Indtægt af Majfesten; den indbragte ham ret gode Penge, mellem 5 og 7 Dr. årligt. — Han havde fremdeles en Indtægt deraf, at han plejede at forfatte den Julesang, som benyttedes ved Disciplenes Syngen for Dörene i Juletiden, hvorfor han fik en Rdl. forlods. — Forøvrigt stadfæste hans Optegnelser ganske de Opgivelser, som findes ovenfor. Den halvårlige Skolegjæld vexler efter Disciplenes Evne fra nogle Skilling til 1 Dr. (enkeltvis 1 Rdl.) af hver; de fattigste betale Intet. — Offerpengene af en Discipel på S. Thomæ Dag overstige aldrig 3 Mk., hvortil hos nogle komme 1 eller 2 (enkeltvis 3) Lys, hvorved gjöres Forskjel på store og små Lys. Andre give Lys alene, og nogle slet Intet. En enkelt giver et År et Læs Ved. Introdukts- (Intrædelses-) Pengene kunne stige til 2 Dr., men synes kun at gives af de mere formuende.

Ligesom Skolens Lærere ikke altid vare tilfredse med Kosten i Hospitalet, således vare de det heller ikke

---

[1]) Nu bevarede i Univers.-Bibl.

altid med deres frie Bolig ved Skolen. Under Krigen 1657 til 1660 havde disse Boliger rimeligvis savnet den fornødne Vedligeholdelse; thi i Begyndelsen af 1660 vare 3 af Hørerne flyttede bort fra dem, hvorved Kamrene vare blevne endnu mere forfaldne. Kapitlet bestemte da den 25de Januar (1660), at Kamrene „med det Forderligste“ skulde istandsættes; når dette var sket, skulde Hørerne være pligtige til at bo i dem og opholde sig i dem om Natten under en Bøde af en halv Rdl. for hver Overtrædelse til fattige Skolebörns Almisse. Dagen efter havde Biskoppen de 3 Hørere for sig, spurgte dem, hvorfor de uagtet gjentagen Påmindelse havde forladt deres „forordinerede Logemente“, og pålagde dem at rette sig efter hans og Kapitlets Beslutninger.[1])

5. Hørernes Tid var meget optagen. I hele den daglige Skoletid (6 Timer) måtte de undervise, hver i sin Klasse, i de 2 Spisetider skulde de deltage i Disciplenes Spisning i Hospitalet og i de dermed forbundne Øvelser, som vel hver Gang optoge 1 eller 2 Timer, og deres øvrige Tid måtte de for en stor Del tilbringe i Kirken. I den sidste Henseende giver følgende Sag god Oplysning: Den 25de Septbr. 1656 havde Biskoppen ladet de 2 nederste Hørere, Bertel Jørgensen Struck og Sören Petersen, kalde for sig[2]), fordi de den foregående Söndag havde forsömt Höjmessen i Domkirken, uagtet de vidste, at deres Kolleger i 5te og 3die Lektie vare lovlig forhindrede, idet de begge med Lensmandens Samtykke havde ladet sig høre på det ledige Sognekald i Øster-Linnet.[3]) Følgen heraf var bleven, at der Ingen havde været tilstede, som kunde lede Sangen, som derfor var gået istå midt under Kommunionen. — Bertel Struck undskyldte sig med, at han den Dag havde prædiket i Vester-Vedsted for Mag. Rasmus (Hammer, Lektor og Sognepræst i Vester-

---

[1]) Kapitlets Forhandl.-Protokol. — Den gejstlige Rets-Prot. i St.- Ark. — [2]) Også Fjerde Lektie-Høreren, den nyligomtalte Niels Rasmussen, var tilstede; men om hans Stilling til Sagen findes ingen Oplysning. — [3]) Den ene af dem, Povl Madsen Trane, fik virkelig Kaldet.

Vedsted), der var bortrejst i Anledning af et Bryllup, og Sören Pedersen anførte, at han den Dag endelig havde måttet besøge sit eget Sogn (Fardrup) som han havde forsömt i 5 Söndage. — Disse Undskyldninger synes at være blevne tagne for gyldige; men Biskoppen benyttede dog Lejligheden til at indpræge Hørerne deres Pligter med Hensyn til Kirketjenesten: De skulde allesammen møde i Domkirken hver Söndag til Höjmesse og Aftensang, fremdeles ved Onsdagstjenesten og på Bededagene[1]), og det strax, når Sangen begyndte. De, som selv havde Sogne, vare dog fritagne de Söndage, da de besøgte disse. — På de øvrige Dage af Ugen skulde kun den Hører, hvis Uge det var, ledsage Disciplene til Ugeprædiken. — Desuden skulde de selv forrette Aftensangstjenesten (om Söndagen) i Hospitalet, som det at Arilds Tid havde været brugeligt, og måtte ikke lade en Discipel prædike for sig, med mindre Rektoren fandt, at de havde lovlig Forhindring, og at der var en Discipel, som havde „forfremmet sig så vidt, at han med Frugt og Nytte kunde prædike Guds Ord“.[2])

De fattige Skolebörns Indtægter:

6. Blandt Skolens Disciple var en stor Mængde Börn af fattige Forældre. I Begyndelsen af denne Periode synes disse med Undtagelse af de enkelte, som bespistes i Hospitalet, at have været henviste til den private Godgjörenhed; men henimod Slutningen af det 16de Århundrede dannedes der efterhånden ved selve Skolen et Fond til deres Understøttelse, som i det mindste kunde yde et Bidrag til deres Underholdning. Indtægterne for dette Fond vare følgende:

A. Renten (15 Rdl.) af 300 Rdl., som Mag. Jens Viborg 1574 gav til fattige Peblinge i Ribe Skole. Til Sikkerhed for disse Penge pantsatte han sit

---

[1]) Da de 4 af dem havde Degneindtægterne af andre Sogne, skulde man synes, at det havde været rimeligere, at disse skulde have mødt ved hver Gudstjeneste i deres egne Kirker. — [2]) Mads Rostock, som blev Student 1672, fortæller, at han i sin Skoletid her har prædiket i Hospitalet.

Hus mellem Nørreport og Ydermøllen; men på Grund af Pantets Forringelse tabtes 1658 Kapitalen på 133 Rdl. 2 Mk. nær.

B. Renten (5 Rdl.) af 100 Rdl., som Oluf Klementsen Fynbo, dansk Skoleholder i Ribe, og hans Hustru, Gjertrud Nielsdatter, 1581 gav til Ribe Domskole til fattige Börns Underholdning.

C. Biskop Jens Iversen Lange i Århus havde 1481 skjænket til Kapitlet den Gård, som tidligere lå på Hjörnet af Hundegade og Vægtergade, men hvis Grund nu gjennemskjæres af den nyanlagte Dagmarsgade. Til Gården hørte en betydelig Grund, som indeluttedes af 4 Gader, næmlig foruden de to ovennævnte Badstuegade og Sortebrödregade. Med Gaven fulgte den Forpligtelse, at Kapitlet årlig skulde give 18 Fattige hver et Par Vadmels-Hoser og Sko[1]) — Gården kaldtes senere M. Mads Höynes Gård efter en Kannik, som bebode den på Reformationens Tid. — 1541 vilde Erik Skram til Tjele (som Arving efter Biskoppen) fravinde Kapitlet denne Ejendom, idet han vilde bevise, at Kapitlet hverken havde ladet holde de Sjælemesser og Vigilier eller ydet de Almisser, til hvilke det ved Gavebrevet var forpligtet. Sagen foretoges ved Viborg Landsting Lördagen efter Allehelgens Dag 1541. Jørgen Pedersen og M. Jens Viborg vare mødte på Kapitlets Vegne og beviste, at Almissen var ydet, sålænge M. Mads Nielsen (Höyne) havde besiddet Gården, og at han istedetfor Sjælemesserne og Vigilierne, da denne „ukristelige og ugudelige“ Tjeneste efter den hellige Skrift og Kongens Ordinans var bleven aflagt, efter Superintendentens og Kapitlets Bestemmelse havde ydet så mange Penge til „fattige Folks Kiste“, som hidtil vare blevne anvendte til den nævnte Gudstjeneste. — Landsdommeren henviste Sagen til Kongen og Rigsrådet, men tilkjendte Kapitlet den foreløbige

[1]) Se 1ste Del, S. 329 fl,

Besiddelse.[1]) Erik Skram har dog neppe ført Sagen videre, og Kapitlet beholdt Gården. — 1580 afbrændte den, og Kapitlet indstillede da til Kong Frederik den Anden kort för dennes Død, at Gården måtte sælges, og Renterne af Kjøbesummen tilfalde fattige Skolebörn. Kongen bifaldt dette Forslag; men hans Død forhindrede Udfærdigelsen af et Kongebrev derom, hvorfor Kapitlet Året efter henvendte sig til Regeringsrådet under Kristian den Fjerdes Mindreårighed, og dette under 17de Juni 1589 bestemte, at Ejendommen skulde sælges til den, som vilde give mest for den, og Kapitalen udsættes på Rente; dog skulde Ejendommen tillige sættes for en „lidelig“ Jordskyld. Såvel Renten som Jordskylden skulde årlig indkræves af Kapitlet og senest St. Andreæ Dag (den 30te Novbr.) i Superintendentens, Sognepræstens (skulde vel være Sognepræsternes) og Læsemesterens Nærværelse uddeles til fattige, nødtørftige Skolebörn; over Uddelingen skulde der føres klart Register, og dette opbevares hos Kapitlet.[2]) — Gårdens øde Byggested blev derefter den 4de Decbr. 1590 solgt til en Borger i Ribe ved Navn Mikkel Jbsen for 250 Dr., hvoraf han skulde give $12^1/_2$ Dr. i årlig Rente foruden en Jordskyld af 1 Dr. Men en Del af Grunden var allerede tidligere bleven bortfæstet til Forskjellige mod en Jordskyld af 3 Dr. 2 Sk., og Noget af den var efter Ildebranden afstået til Byen til Udvidelse af den såkaldte „Mads Höynes Gade“ (nu Vægtergade); deraf betalte Byen årlig 1 Dr.[3])

D, Degnekaldene ved 21 Kirker i Ribe og Omegn vare allerede för Reformationen tillagte Disciplene i Domskolen.[4]) I den gamle Skolebog opregnes de påny, og man ser deraf, at deres Antal 1590

---

[1]) Stiftsk. Dok. i Geh.-Ark. — [2]) Koncepten til et Kongebrev herom findes i Geh.-Ark.: Pap.-Håndskr. vedk. Ribe By. — [3]) Se 1ste Del, S. 329 fl. — Gl. Skolebog, S. 11 fll. — [4]) Se 1ste Del, S. 443.

var steget til 25; thi medens 2 Kirker i Byen eller tæt udenfor den ere faldne bort, er der kommet 6 Landsbykirker til: Höjerup, Brøns, Folding, Kalslund, Toftlund og Linnet (Øster-Linnet). (Anrexerne følge med Hovedkirkerne, da de have samme Degn.) Af disse 25 Degnetjenester vare dog de 5 tillagte Hørerne (se S. 730 flg.) Enhver af de øvrige var tildelt en ældre Skolediscipel, der som „Løbedegn" besørgede Tjenesten og oppebar dens Indtægter. Disses Störrelse var vel i Gjennemsnit lig med de 3 nederste Høreres Indtægter af deres Sogne.[1]) Foruden disse 25 Sogne var der endnu nogle, som lå noget længere borte, og som derfor havde „siddende Degne" (Sædedegne), der svarede en bestemt årlig Afgift til de fattige Skolebörn.[2]) Af sådanne Sogne nævnes i den gamle Skolebog (1590) 5: Føvling, Brørup, Meolden, Tjerreborg[3]) og Åstrup; Afgiften er fra $^1/_2$ Dr. til 4 Td. Byg. 1614 er der 8, idet Darum og Gjørding have fået Sædedegne istedetfor Løbedegne, Bramminge og Malt ere komne til, hvorimod Meolden ikke nævnes mere. — Denne Overgang af enkelte Sogne fra Løbedegne til Sædedegne foranledigede dog et Kongebrev af den 20de Septbr. 1617 til Biskoppen, hvori Kongen tilkjendegiver sin Misfornöjelse hermed.

E. 1604 skaffede Biskop Hegelund i Anledning af sin Svigerfaders, Rådmand And. Sör. Klyns Drab Skolen en Kapital af 400 Rdl., for hvis Renter der på St. Andreæ Dag skulde uddeles Bøger, Vadmel, Klæder, Lærred og Sko til Latinskolens fattige

---

[1]) Smlg. P. Friis Edvardsen: „Underretn. om Schielshiør", S. 321. — [2]) Det var dog ofte vanskeligt at få disse Afgifter af Sædedegnene ind. — [3]) Idetmindste for dette Sogn bestod samme Forhold allerede i Hans Tavsens Tid, kun med den Forskjel, at det dengang var en enkelt, af Skolemesteren (og Biskoppen) bestemt Discipel, til hvem Sædedegnen betalte sin Afgift, ikke til det fælles Fond („Ny kirkeh. Saml." III, S. 40); derpå findes dog også senere Exempler.

Disciple (se S. 219 fl. — 1606 forøgedes denne Kapital med 100 Rdl., som Rådmand Thomas Bonums Enke gav til Skolen (se S. 261). Begge Summerne bleve samme År udsatte i Forening; men da Arvingerne efter Erik Juel til Hundsbæk 1657 gjorde Opbud, måtte Skolen istedetfor Kapitalen tage en Gård i Drostrup i Læborg Sogn og en i Gjerndrup i Brørup Sogn foruden et Par mindre Ejendomme.

F. 1606 fik Skolens Almissefond fremdeles en Indtægt af 25 sl. Dr. årlig ved Fru Magdalene Sehesteds Bestemmelse. Hvorledes Skolen i nogle År havde denne Indtægt, som derefter gik tabt, er fortalt S. 137.

G. Den 5te Avgust 1608 blev Kristen Pedersen Hegelund fra Viborg, rimeligvis en Sön af Biskop Hegelunds Farbroder, Borgmester Peder Kristensen Hegelund (se S. 63), da han sad på Vognen for at rejse herfra Byen, dræbt ved et Vådeskud, som hans Frænde, Jens Nielsen, der sad bag i Vognen, affyrede til Ære for hans Afrejse. Kristen tilgav på sit Yderste sin Frænde og erkjendte, at Ulykken var sket uforsætlig, ja at han endogså selv havde opfordret den Anden til at affyre Skuddet. Jens Nielsen blev da svoren til sin Fred, men måtte dog, for at opnå Udsoning med Kristens nærmeste Slægt, betale 50 Rdl. til Ribe og ligeså Meget til Viborg Skole.[1]) — Ribe Skoles Part blev udsat hos Mag. Niels Mortensen i Gamst, og Renten årlig ført til Indtægt for Skolens „Almissegift".

H. En Borger i Ribe ved Navn Anders Kalslund gav 1608 20 sl. Dr. til Ribe Skoles Disciple.

I. And. Sör. Vedels Hustru, Mette Hansdatter, plejede fra 1608 af hvert År at sende 5 Dr., vedblev også dermed som Enke og skjænkede ved sin Død en Kapital af 100 Rdl., hvis Rente årlig på St. Thomæ Dag skulde uddeles til fattige Skole-

[1]) Ursin synes ikke at kjende noget til disse Penge.

börn af den blandt hendes Slægtninge og Efterkommere, som bebode Lilliebjerget.[1])

J. Mag. And. Pedersen Romdrup, som fra 1630 til 1640 havde været Rektor ved Skolen, skjænkede 1641 ved sit Testamente 100 Rdl., som Kapitlet skulde udsætte, og hvis Rente skulde anvendes til Hjælp til fattige Disciples Beklædning og Føde (se S. 460). — Ligeledes skjænkede Rektor Brod ved sin Død 1651 40 Rdl. med samme Bestemmelse.

K. Blandt nogle Bestemmelser, som Kapitlet tog eller fornyede den 17de December 1590, var også den, at enhver Kannik, som ikke residerede ved Kapitlet, skulde hvert År inden Mikkelsdag ved sin Prokurator udgive den sædvanlige Hjælp af 10 Dr. til fattige Skolebörn, til at kjøbe Lærred, Vadmel, Sko, Bøger, Papir og Andet for, ligesåvel som de Kanniker, som residerede i Byen, måtte hjælpe „Skolen og andre Stakkarle“ (ved direkte Almisse). Den fornyedes endnu den 3die Marts 1653 med den Bestemmelse, at Kapitlets Regnskabsfører skulde have Tilsyn med, at Pengene kom de Duligste og mest Trængende tilgode.

7. De her anførte Indtægter for de fattige Skolebörn anvendtes aldeles overvejende til Uddeling af Klædningsstykker på S. Thomæ Dag. Vi ville betragte disse Uddelinger nærmere efter den gamle Skolebog, som måske nærmest er indrettet (1590) for at fyldestgjöre den Året i Forvejen givne Befaling om, at der skulde føres Register over, hvad der uddeltes for Indtægterne af Mads Høynes Gård (se S. 737). — Den senere Biskop Hegelund, som indrettede Bogen, har vistnok også den störste Fortjeneste af de forskjellige Indtægtskilder, som netop i hans Tid åbnede sig for disse Uddelinger.

Det første Regnskab for disse angår År 1591. Ind-

---

[1]) Hofman: Fundationer IV, S. 517 fl. — Allerede 1662 findes dog Renten på St. Thomæ Dag af Mag. N. Seerup overleveret til Rektoren.

tægten var 58½ Dr.[1]) Herfor indkjøbtes der således, at der kunde uddeles 264 Al. Lærred til 73 Börn, og 653 Al. Vadmel til 191 Börn af ialt to hundrede og nogle og halvtredsindstyve Disciple. De, som fik Lærred, fik næsten alle også Vadmel. Af de 191, som fik Vadmel, vare 11 i 6te, 7 i 5te, 21 i 4de, 32 i 3die, 27 i 2den, 90 i 1ste Klasse (for enkelte er Klassen ikke angiven); men mærkeligt er det, at af alle disse Disciple, som fik denne Art af Understøttelse, ere kun 36 udenbys, de øvrige høre alle hjemme i Ribe. De 36 udenbys ere næsten alle fra Byens nærmere Omegn; længst borte fra ere et Par fra Ringkjøbing. — 1 Dr. 1 Mk. 10 Sk. holdt Biskoppen tilbage, for dermed at kunne betale Sylönnen for de allerfattigste Börns Klæder. — 1598 var Indtægten stegen til 84 Dr. 14 Sk. Der indkjøbtes 564½ Al. Vadmel og 215 Al. Lærred, som uddeltes til 19 Disc. i 6te, 18 i 5te, 14 i 4de, 21 i 3die, 22 i 2den, og 40 i 1ste Klasse (ialt 134). Börnenes Hjemstavn angives kun tildels; derimod var År 1600 af 106 fattige Disciple kun 16 udenbys. — 1604 få også Hørerne Andel i Lærredet, næmlig hver omtr. 6 Al. Hörlærred, medens det øvrige Lærred for störste Delen er Blårlærred.

År 1605 fik Fondet en forholdsvis större Udvidelse (se S. 608). Dette foranledigede måske, at der blev givet nogle nærmere Regler for disse Uddelinger. Hovedindholdet af disse Regler er følgende:

a. Der skulde itide foregå en omhyggelig Prøve i alle Klasser, så at Understøttelsen ikke uddeltes alene efter Hørernes Anbefaling, men efter Börnenes Fremgang i Kundskaber, Extemporalstil, Sang, Skrivning („in pingendo"), Lydighed, Flid osv. — Om Lydigheden, Fliden og Fremgangen skulde dog Hørerne tillige aflægge Vidnesbyrd og samvittighedsfuldt anmærke de nyindkomne, skulkevorne og dovne Disciple, Drankere og Spillere.
b. De fattige og nøgne Skolebörn, især de, som tig-

[1]) Deraf 5 Dr., som Lensmanden sendte.

gede ved Dörene, og de forældre- og venneløse skulde påmindes om at være tilstede i rette Tid.

c. Skolemesteren skulde have et Register over de fattige Börn og over det indkjøbte Vadmel og Lærred. Der skulde tilsættes 2 pålidelige Målere, og en Skrædder skulde være tilstede for at bestemme, hvor Meget Börnene behøvede af hvert Slags til Kjortel, Uldenskjorte og Buxer. 3 Skrivere skulde optegne Alt.

d. Skolemesteren skulde gjöre sine Indkjøb betimeligt og så billigt som muligt.[1]) Af Vadmel skulde han kjøbe Mest af det hvide, fordi der var mindst Bedrageri ved det, og fordi det kunde tjene til uldne Skjorter og Strömper. Det bemærkes tillige, at den Uld, som klippedes om Sommeren för Riber Marked (i September), var den bedste, hvoraf der gjordes Pindhoser eller preglede[2]) Hoser, Handsker og godt, „blidt“ Vadmel. Derimod var den Vadmel, som gjordes af „Löye“ (Vinteruld), der tabes eller klippes ved S. Volborgs Dag, vel grov, men stærk til Slid. — Ligeledes kunde han anskaffe „Grovklæde“ som Lybskgrå, Gørlisk og Stendelsk,[3]) fremdeles „tilgjorte“ lådne Fåreskind og andre Skind til Ærmer og Strömper.

e. Begge Sognepræsterne, Lektoren, nogle af Kannikerne og endelig Hørerne skulde betimelig sammenkaldes (af Biskoppen og Skolemesteren). Uddelingen skulde foregå S. Andreæ Dag eller Dagen i forvejen.

f. Ved Uddelingen burde der mindre tages Hensyn til Fattigdom end til Evner, Opførsel og Dygtighed i

---

[1]) 1599 sendtes en Discipel til Ry Marked og indkjøbte der 214 Al. Vadmel. Vognleje og andre Omkostninger ved Rejsen vare kun 1 Dr. 10 Sk. — [2]) D. e. strikkede. Sådanne Strömper vare dog vistnok dengang endnu temmelig sjeldne i Sammenligning med Vadmelsströmperne og Skindströmperne, som også nævnes ovenfor. — [3]) Klæde fra Lybæk, Görlitz og Stendal.

Stil (scribere), Disputeren og Sang (f. Ex. til Forsangere, „præfecti cantorum“). Almissen burde dog ikke gives til dem, som ikke trængte til den, eller til dem, som solgte Vadmelet, fordi de ikke selv vilde bære eller slide det, hvorpå man havde haft Exempler. — De fattigste vilde man hjælpe med Skrædderlönnen.

g. Det Meste skulde vel uddeles for Vinterens Skyld til de fattige og nøgne Skolebörn; men Noget skulde dog holdes tilbage til Uddeling hele Året igjennem af Sommerklæder, Skjorter, Hatte, Ærmeskind, Hoser, nye Bøger, Papir, Penneknive, Skjortekraver, Handsker og allehånde små Foræringer til dem, som vilde beflitte sig på at skrive, synge, komponere (skrive Stil) og regne. Disse skulde overhøres 12 Gange om Året ved hver Fuldmåne („trindefuld Måned“) af Biskoppen og Sognepræsten.

8. Umiddelbart herefter indføres i den gamle Skolebog de nærmere Regler for denne månedlige Kappestrid (Agonothesia) i Skolen: Hver Dag, når det var Fuldmåne, skulde Kl. 12 en „Person“ af Skolemesters Lektie holde en Oration i Biskoppens og Præsternes Nærværelse, i hvilken Anledning der skulde gives ham 8 Sk. til Papir. Deretter skulde alle Skolebörnene bevise deres Flid og Fremgang, de store ved at forevise deres Øvelsesbøger („libros progymnasmatum“) og de Bøger, hvori de havde optegnet de theologiske Forelæsninger (hos Lektor) og de Prædikener, som de havde hørt, — de mindre ved at forevise deres danske, latinske og græske Skrift.[1]) 1 eller 2 Disciple af de 5 lavere Klasser skulde udmærkes ved en lille Foræring. Ligeledes skulde de roses og belönnes med Gaver, som vilde kappes, 2 og 2, i gramatikalske eller lexikal-

[1]) For Skjönskrivningens Vedkommende, som man (Hegelund) lagde stor Vægt på, havde noget Lignende allerede fundet Sted tidligere. År 1597 har Biskoppen i sin Almanak ved den 1ste i Månederne Marts til Juli anmærket, at på disse Dage Disciplenes Skrift skal efterses; den 1ste Maj skal der uddeles Småbelönninger for den.

ske Øvelser eller i Fremsigelsen af latinske og græske Vers.[1]) Dette var dog kun for de yngre; Disciplene af de 3 øverste Klasser kunde i dets Sted give en grammatikalsk, dialektisk og rhetorisk Fortolkning af den sidst hørte Forelæsning, selv sammensætte en (latinsk) Stil eller ex tempore oversætte en Opgave,[2]) deklamere udenad, omskrive et bekjendt Digt til Prosa eller til et andet Versemål, variere et Stof på flere Måder („aliis atque aliis lusibus"), danne Centoner (Sammensætninger af enkelte, løsrevne Vers, hentede fra samme eller forskjellige Digtere), skrive Parodier, Anagrammer eller Epigrammer, behandle Paradoxer (Sætninger, som i sig selv synes urimelige), holde Strids-, Lov- eller Straffe-Taler osv. — Til Prisbelönninger skulde der anskaffes et lille „Kramskab" eller „theca honoraria". Ved hver Prøve eller Væddekamp skulde det ophænges på Skolevæggen og oplukkes, og Gaverne fremvises; disse skulde bestå af Skrivetöjer, Penneknive, „Sandbøxer", Forskrifter, Skjortekraver, Pergament, „malede Breve", „prentede Kontrafejer", Handsker, Penge, Bolte osv.[3])

Kramskabet blev anskaffet og kostede 1 Dr.; ligeledes anskaffedes Præmier for Skolebörnene, og den 13de Februar holdtes den første Væddekamp. Det viste sig dog snart, at Udførelsen havde sine Vanskeligheder. Navnlig forstå vi ikke, hvorledes der kunde blive Tid til alt det, som Planen nævnede. I Året 1606 blev der dog holdt 5 sådanne Höjtideligheder i Skolen, men allerede i 1607 kun 2, og derpå hvile de til 1610, da de pånу holdtes 2 Gange. Idetmindste omtales de ikke oftere i Skolebogen. Nogle af Gangene siges det dertil udtrykkelig, at det kun var i Skjönskrivning, at Vædde-

---

[1]) Dette kunde tildels ske på kunstige Måder, som jeg ikke ret forstår. Det hedder: „versibus memoriter recitandis sive ex aliquo integro poëmate Latino vel Græco: sive secundum literas versuum terminales: sive ordine in singulas literas propositi alicujus distichi". — [2]) „componendo seu vertendo argumentum aliquod ex tempore. — [3]) Planen findes fuldstændigt i Kath.-Sk. Indb. Skr. for 1827, S. 47 fll. — Thorup: „Hist. Efterretn. om Ribe Kath.", S. 90 fl.

kampen fandt Sted. Som Præmier forekomme foruden de ovennævnte Gjenstande også Blækhorn med Pennaler, Livbælter og russiske Punge.

9. Uddelingerne för Jul vedbleve imidlertid; men istedetfor at foregå på S. Andreæ Dag, således som det 1605 var bestemt, fandt de i Almindelighed Sted midt i December. — 1608 er Indtægten (ved Fru Magdal. Sehesteds Gave) stegen til næsten 120 Dr. Derfor indkjøbtes 710 Alen gråt, sort, hvidt, også et enkelt Stykke grönt Vadmel[1]) og 425 Al. dels Hörgarns, dels Blårgarns Lærred foruden 35 Al., som de 5 Hørere fik. — Disse Töjer uddeltes til 22 Disciple af 6te, 12 af 5te, 11 af 4de, 9 af 3die, 10 af 2den og 54 af 1ste Klasse (ialt 118); de allerfleste, især af de ældre Klasser, fik både Vadmel og Lærred, andre alene Vadmel. Det Höjeste, Nogen fik, var 14½ Al. Vadmel og 7 Al. Lærred.

Fra 1617 til 1633 er der et Hul i Protokollen. Når vi nu betragte et af de følgende Regnskaber, f. Ex. for 1635, ville vi finde, at der i Formen af det er sket den Forandring, at Renten af de Legater, som vare givne til Hørerne (Se S. 730) er optagen i det på Indtægtssiden, men rigtignok også ført til Udgift som udbetalt til dem. Den samlede Indtægt bliver derved 253 sl. Dr. 7½ Sk., hvorved kan mærkes, at de ikke residerende Kanniker nu langt fuldstændigere end för opfylde deres Forpligtelse til at yde et Bidrag, hyppigt dog kun med Halvdelen af den oprindelig bestemte Sum. En enkelt af dem bestemmer selv, hvilken Discipel det af ham givne Bidrag skal tilfalde. — Der uddeles 322 Al. Vadmel, 298 Al. Hörlærred og 126 Al. Blårlærred, og desuden 15 sl. Dr. 2 Mk. 4 Sk. i rede Penge, de sidste dog kun til Disciple af 6te Klasse. I det Hele nyde 22 Disciple af 6te, 8 af 5te, 3 af 4de, 10 af 3die, 16 af 2den og 36 af 1ste Klasse, foruden 10, hvis Klasse ikke angives, (tilsammen 105) Godt af Uddeliu-

[1]) Klæde, som der 1605 var Tale om at indkjøbe, må man have opgivet.

gen. Den gamle, fattige Hr. Anders Kejser, Froprædikensprædikant ved Domkirken (se S. 543), får af Nåde 8 Al. Vadmel og 7 Al. Lærred, og omtrent det Samme får han de andre År. Hørerne få foruden de 72 Dr. Legatpenge, som tilkomme dem, hver 7 Mk. til en Skjorte. — Med 1638 ender denne Regnskabsbog („den gamle Skolebog"). For enkelte af de følgende År er der dog på anden Måde bevaret Kundskab om Uddelingerne. 1647 fandt den, rimeligvis af tilfældige Grunde[1]), Sted i Januar; men 1656 foregik den pâny (ligesom langt senere) i Decbr. Måned, og navnlig den 21de Decbr., S. Thomæ Dag, efter hvilken den gjerne benævnedes, selv om den ikke fandt Sted netop denne Dag.

10. En betydelig Understøttelse for en Del af Disciplene var den frie Kost,[2]) som 12 af dem havde i Hospitalet ifølge Kristian den 3dies Fundats af 1554 (se S. 54). At også Hørerne fra 1595 af deltoge i denne Spisning, er fortalt S. 602.

Det Samme var Tilfældet med Konrektor fra Konrektoratets Oprettelse af (se S. 369). Efter Biskoppens Forslag skulde han have Tilsyn med Spisningen og lede Disciplenes videnskabelige Øvelser under denne; men det synes snart at være blevet således, at han istedetfor Kosten fik et Pengedeputat. — Om de omtalte Øvelsers Beskaffenhed i denne Periode haves ingen nærmere Oplysning, hvorfor de ikke her kunne beskrives. — På Grund af Forholdene under Krigen, som udbrød 1657, blev Spisningen i Natura midlertidig hævet, og Lærerne såvelsom Skolebörnene skulde have Kostpenge istedetfor den. I December 1660 var der dog i Kapitlet Tale om, at Kostpengene ikke bleve udbetalte, hvortil Årsagen vel var den, at Hospitalet på Grund af Krigen ingen Indtægt havde haft. Først den 16de Novbr. 1662 begyndte Spisningen pâny.

---

[1]) Rektor Meier var jo ved Nytår 1647 pludselig rejst bort fra Skolen (se S. 462). — [2]) Kostpengene for en Discipel i et privat Hus vare 1573 heri Byen 11 Sk. l. (22 Sk. d.) om Ugen, hvori rimeligvis Logis var indbefattet (se Heg. Alm. ved 11te Decbr.).

11. En anden Frispisning fandt Sted paa Slottet. Den var oprettet af Kristian den Tredie, hvem Ribe Skole overhovedet skyldte så Meget; men hvilket År den begyndte, vides ikke. Axel Viffart tillod sig som Lensmand på Riberhus at inddrage den; men den 13de Jan. 1567 udgik der et Kongebrev til ham af det Indhold, at da Kongens Fader havde undt og givet 8 Personer af Ribe Skole deres Underholdning på Riberhus, skulde han fortsætte med den, ligesom hans Formænd havde gjort.[1]) — Terpager omtaler denne Spisning og roser Lensmændene for deres Gavmildhed[2]). Ellers har jeg kun truffet den nævnt et eneste Sted, næmlig i Tingbogen for 1575, Fredagen efter Laurentii Dag, da der tilfældigvis er Tale om 4 Skoledegne, som den foregående Lördag „gik ned af Slottet fra deres Kost". — Forskjellig herfra er rimeligvis den Almisse, som nogle Disciple fik på Slottet, og som Lensmanden Niels Lange 1559 havde villet berøve dem (se S. 80), rimeligvis den samme, som endnu nævnes 1630 (se S. 330).

12. Nogen Indtægt havde Disciplene også ved deres Syngen for Dörene på visse Tider af Året. I Slutningen af det 16de Århundrede fandt denne Omgang i Byen med Sang Sted på S. Volborgs Dag (den 1ste Maj), ved de 2 Markeder[3]) og 3 Gange i Juletiden, næmlig Juleaften, Nytårsaften og ved Helligtrekonger. Disciplene vare, idetmindste i Juletiden, fordelte i 3 Sangerkor, som gik om hvert for sig og på Hegelunds Tid benævnedes: Store Diskant, Lille Diskant og Davidsdegnene. Terpager siger (R. C., S. 503), at de også kaldtes Rektorens — Hørernes — og Skolens Kor, og synes at mene, at Indtægten af hvert Kor tilfaldt dem, efter hvem det benævnedes. Dette Sidste er dog neppe rigtigt for den ældre Tid; thi da var vistnok Disciplenes Andel altid meget större end Skolemesterens og Hørernes. — Disciplenes Andel i Indtægten af Sangen på Majfesten anvendtes rimeligvis til deres Gilde samme Dag, og Syngningen ved Markederne har

[1]) Tegn. ov. a. L. — [2]) R. C., S. 499 fl. — [3]) Markederne nævnes i Opgivelsen af Rektors Indtægter 1597 (se S. 728).

måske ikke holdt sig ret længe; idetmindste har jeg ikke truffet den omtalt efter 1597. — Af störst Betydning var altid Sangen i Juletiden; til den træffes der store Forberedelser. I de År, da Hegelund var Skolemester, anfører han oftere i sin Almanak, hvorledes han i Begyndelsen af December ordnede de 3 Kor og lod disses Sangøvelser begynde. Senere hen, i Årene 1608—10, omtaler han disse Kors Dannelse allerede midt i November. Man satte stor Pris på at have en nydigtet Julepsalme til Brug ved denne Lejlighed. Derfor haves såmange Julepsalmer af Rektorer i Ribe (Hegelund, Ægid. Lavridsen, Mads Pors, Romdrup.[1]) Sammenlign S. 733 om en af Hørerne, som i Årene 1655—57 forfattede dem. — Hegelund plejer også som Biskop at optegne, hvad han i Juletiden gav de 3 Kor; i Almindelighed er det $^1/_2$ Dr. til hvert Kor de 2 første Aftener, og 1 Mk. den 3die Aften. Davidsdegnene må dog også de første Aftener undertiden nöjes med 1 Mk. Det var ikke Lidt, der kom ind for Disciplene ved denne Sang. 1570 indkom der således for deres Part $64^1/_2$ Dr., 1571 endog 92 Dr. 1 Mk., som den 8de Januar derefter uddeltes mellem Sangerne af de 3 Kor.[2]) Til Trangen synes der herved ikke eller kun mindre at være taget Hensyn; thi Biskoppens Sönner havde senere Andel i dem. — Den gamle Skolebog nævner også Diskantspenge ved Ordinationer.

Syngningen ved Ligbegjængelser gav også Disciplene en lille Indtægt. Efter den gamle Skolebog (S. 32) deltes Indtægten heraf oprindelig lige mellem alle Lærerne på den ene og Disciplene på den anden Side; de Sidstes Part anvendtes til Papir, Bøger og andre Fornødenheder for dem, undertiden også til Sygehjælp; siden Pestens Tid 1565 havde Disciplene dog kun fået en Trediedel ligesom Rektoren og Hørerne. Tilsidst blev det efter Terpager (R. C., S. 503) således, at Rektoren alene fik den ene Halvdel, og Hørerne og Disciplene delte den

[1]) Hermed kan sammenlignes en Række Jule- og Nytårs-Psalmer af Rektoren i Landskrone 1613—16 (Rietz: „Sk. skolv. hist.“, S. 73 fl.) — [2]) Heg. Alm.

anden; men om denne sidste Forandring foregik i denne Periode, ved jeg ikke. — Den 25de Januar 1660 tog Kapitlet samtidig med flere andre Bestemmelser angående Skolen også den, at Skolens Gade skulde rengjöres og fejes hver Lördag af 3 eller 4 af de fattigste Disciple, som Rektoren skulde forordne dertil, og som skulde have 4 Sk. derfor om Ugen.[1])

13. Endelig havde Disciplene jo for en stor Del deres Underholdning ved at tigge hos Borgerne. De fattige Skolebörn, der vare berettigede til at søge Almisse, kjendtes på en Hætte (S. 724); dog uddeltes der den 12te Decbr. 1597 her i Byen Tegn til dem i et Antal af 101.[2]) Byens Fattigvæsen tog sig også undertiden af dem. På et „Stakkelsregister" for 1601 findes således en Udgift til 27 latinske Abc'er (á 2 Sk.) og en Donat (til 6 Sk.[3]), og da det storartede Fattigvæsen indrettedes 1630, tog det sig ligesåvel af de fattige Disciple i Latinskolen, hvis Tiggeri nu skulde borttalde, som af andre Fattige; 1632 uddeltes således til de første 230 Dr., 1634 endog 282 Dr.

Skolens indre Forhold.

14. Biskoppen og Kapitlet havde i Forening Tilsynet med Skolen, hvorfor de også i Forening udnævnte Rektoren og Konrektoren. Således siges der udtrykkeligt i Kapitlets Forhandlingsbog i Anledning af flere Rektorvalg i det 17de Århundrede, medens den gamle Skolebog udtrykker sig, som om de der omtalte ældre Rektorer (i det 16de Århundrede) vare valgte af Biskoppen alene. Omvendt lader Terpager (R. C., S. 610) Mag. Kristen Friis 1614 blive udnævnt af Kapitlet alene. — Vi have set (S. 441), at denne Fællesbestyrelse kunde give Anledning til Strid. I det Enkelte førtes dog Tilsynet af Biskoppen, hvis Indgriben i Skolens Anliggende kunde blive meget stærk og omfattende,

---

[1]) Kapitlets Forhandlingsprotokol. — [2]) Heg. Alm. — [3]) Også andensteds havde Disciplene i Latinskolen Andel i Kirkeblokken. Se Suhr: „Småskr." II, S. 49. — Fabricius: „Horsens" S. 252. — Metrop-Sk. Indb.-Sk. for 1815, S. 37.

hvis han havde Interesse for Skolevæsenet. Et Exempel herpå af en heldig Art have vi i Biskop Hegelunds Omsorg for Skolen, som strakte sig til alle Sider af dens Virksomhed.

15. Ribe Skole havde hele denne Periode igjennem 6 Klasser, måske med Undtagelse af den allerførste Tid (se S. 729). Om det store Antal Disciple, som der var i Skolen kort för Reformationen, er tidligere talt. Også efter Reformationen vedblev Antallet vistnok gjennem hele det 16de Århundrede at være betydeligt. Den første bestemte Angivelse af det få vi dog ved År 1591, da det var mellem 250 og 260; men Året efter var det steget til 315.[1]) De vare fordelte således i Klasserne: 6te Kl. 46, 5te Kl. 34, 4de Kl. 37, 3die Kl. 43, 2den Kl. 47, 1ste Kl. 108. Nederste Klasse var altså aldeles overvættes stor og havde jo ikke været det mindre det foregående År, da 90 Disciple i denne Klasse fik Understøttelse (se S. 741); alligevel ses det ikke, at der er gjort Noget for at dele Klassen eller på anden Måde råde Bod på dens Overfyldelse. Skolen, og især dens nederste Klasse, var fuld af Börn fra Ribe, selv af de allersimpleste og allerfattigste Forældre, som man af flere Ting kan skjönne. Hvad der bidrog meget til nederste Klasses Overfyldning, var, at Börnene bleve sendte meget tidligt i Latinskolen. Således var Lavge Andersen Vedel 1598 og hans Broder Hans Andersen Vedel 1601 kun 6 År, Mads Lime 1615 kun 5 År, og Mag. Kristen Ågårds Sönner Lavrids og Sören, den förste 6, den anden efter Terpagers Angivelse endogså i det Höjeste 4 År, da de bleve satte i Latinskolen.[2]) — På den anden Side var øverste Klasses Talrighed en Følge af, at nogle Disciple bleve gående ganske overordentlig længe i Skolen, fordi dette, når de havde fri Spisning og anden Understøttelse, og dertil et Degne-

---

[1]) Det er en Misforståelse af Terpager (som igjen har vildledt Andre), når han (R. C., S. 506) antager 315 som Tallet på de Disciple, som fik Understøttelse, istedetfor at det er Tallet på samtlige Skolens Disciple. — [2]) Terpager: R. C., S. 597, 598, 628, 656, 657.

kald, var et ret godt Levebrød for en ugift Person. Til at gå til Universitetet havde mange ikke Evne, og det var endnu ikke aldeles nødvendigt for at blive Præst. Ikke sjelden bleve de tilsidst Hørere ved Skolen og kunde derefter lettere opnå at komme til Universitetet. Som Exempler på sådanne gamle Disciple kunne anføres Peder Jessen Doktor, som fra 1594 til 1605, (altså i 12 År) fik Understøttelse som Discipel i 6te Klasse og derefter 1606 var Hører i nederste Klasse, — og Jep Jensen Ulf, som fra 1600 til 1610 nød Understøttelse i 6te Klasse, i hvilken han altså i det mindste var i 11 År. — Der kunde derfor indtræffe sådanne Tilfælde, som at en Discipel i Skolen (Christianus Martini Siøgård scholasticus Rip.) havde Bryllup den 13de Maj 1571,[1]) eller at der 1560 tales om en Discipel i Ribe (Jens Kristensen), som havde Börn med en Kvinde, der påstod, at han havde lovet hende Ægteskab; han drog da til Norge, hvor han blev Præst i Hafslo i Bergens Stift.[2]) Der var overhovedet ikke få Disciple fra Ribe Skole, som gik til Norge og bleve Præster der. 1618 var der en Discipel, som med Skolemesterens Forlov, dog uden Testimonium, var dragen til Norge „om sin Forbedring"; han var dog kommen tilbage med uforrettet Sag og havde igjen indskudt sig under Skolen og dens Ret. Han må have forset sig i Noget; thi det er Herskabsfogden, som vil have oplyst, om han hørte under Skoleretten eller ikke.

I Biskop Hegelunds Tid (indtil 1614) har Discipeltallet holdt sig temmelig godt, siden der 1610 var 88 Börn i nederste Klasse, der trængte til Understøttelse. Endnu i Trediverne har Skolen godt Besøg. 1635 er der 95 Disciple, som få Understøttelse. Endnu er 1ste Klasse påfaldende talrig i Sammenligning med de øvrige; dog er også 6te Klasse godt besøgt, hvorimod Mellemklasserne forholdsvis ere noget svagere besatte (se S. 745). — For Halvtredserne give Høreren Niels Rasmussens Almanakoptegnelser følgende Oplysninger: 1652 i Avgust blev han, som det synes, Hører i 2den

[1]) Heg. Alm. — [2]) Abs. Pedersens Dagbog, S. 200.

Klasse og havde der ved Julen 19 Disciple og ved S. Hans Dag 1653 27 Disciple. Derpå rykkede han op til 3die Klasse og havde der ved Jul samme År 13 og ved S. Hansdag 1654 14, ved følgende Jul 13, 1655 ved S. Hansdag 11 Disciple. Derefter forfremmedes han til Fjerdelektiehører og havde ved Julen 9, 1656 ved S. Hansdag 14, ved Julen 12, 1657 ved S. Hansdag 11, men ved Julen kun 4 Disciple. Dengang havde rimeligvis Krigen allerede forjaget Störstedelen af Skolebörnene. I Februar 1658 fik han 5te Klasse og havde ved S. Hansdag 8, ved Julen 7 Disciple. Dermed ende hans Optegnelser. Hvis vi antage, at nederste og øverste Klasse, som ikke omtales her, ligesom tidligere have været de talrigste, har det samlede Discipelantal för Krigens Udbrud måske været omtrent 130, altså rigtignok en Del lavere end omkring 1600.

Om Kristian den Fjerdes Plan til at udvide Skolen med et Gymnasium er talt tilstrækkeligt ved År 1636.

16. Det vilde føre mig altfor vidt, hvis jeg her vilde forsøge på at skildre den egentlige Undervisning. — Af Øvelser, som vare knyttede til Undervisningen, har jeg allerede omtalt dem, der vare forbundne med Frispisningen i Hospitalet, og de månedlige Væddekampe, som Biskop Hegelund indførte. — Uddelingerne för Jul, som i Almindelighed benævnes efter S. Thomæ Dag, vare ikke blot forbundne med en forudgående Prøve af Disciplene (se S. 741); men det var også almindeligt, at på selve Dagen en af Disciplene optrådte som Taler, naturligvis på Latin. Således er den S. 25 omtalte Tale over Hans Tavsen holdt af en Discipel på S. Thomæ Dag 1590. I Indledningen siges udtrykkeligt, at det var en gammel Skik i Skolerne, at Skoleungdommen samledes på S. Thomæ Dag og hørte en Tale enten i Prosa eller på Vers efter Talerens Evne. At Skikken virkelig var gammel, ses af Tilegnelsen foran Mag. Hans Thomissens Sørgetale over Kristian den 3die, udg. 1560; Forfatteren siger næmlig, at han forrige År havde givet sine Disciple den afdøde Konge til Stof for det Digt, som de efter gammel Skik skulde fremsige på

S. Thomæ Dag i lærde Mænds Nærværelse. Peder Jensen Hegelunds (den senere Biskops) Digt havde ved sit flydende og smukke Sprog overgået alle hans Jævnaldrendes, hvorfor Forfatteren lader det aftrykke bag efter sin Tale. — En Examen på S. Thomæ Dag omtales 1623, da Hr. Albr. Skeel bestemmer, at Renten af 100 Rdl. på denne Dag skal gives den Discipel, som havde stået sig bedst ved Prøven, til Bøger og anden Nødtørft. Endnu 1660 nævnes Examen på denne Dag. — Disputations-Øvelser af Disciplene til andre Tider af Året lod Hegelund som Skolemester holde idetmindste 3 Gange i Aret 1570, og det om de allervanskeligste Æmner: om Bestemmelsen af Begrebet Gud — om Bestemmelsen af Personlighedens Begreb og om de 3 Personer i Guddommen — om det Godes og Ondes Begreb og Inddeling.[1]) 1575 lod han holde Deklamationer; den første holdtes den 6te Marts og handlede om Digtekunsten. 1601 nævnes atter Disputationer, af hvilke den første blev holdt den 1ste Juni og atter handlede om Gud; Skolemesteren, Mag. Jver Hemmet, var selv Præses. Den 14de Marts 1606 nævnes noget Lignende under Navn af Samtale-Øvelser („exercitationes colloquendi“[2]).

En Prøve gik vel også i Regelen forud for Opflytningerne i en höjere Klasse; men disse synes at have fundet Sted til meget ubestemte Tider. Den 28de September 1571 fandt både Prøve og Opflytning Sted i de forskjellige Klasser. Derefter fortæller Hegelund, at han den 3die Februar 1573 har opflyttet 3 Disciple i Mesterlektien. Den 17de Juni 1595 blev der holdt Examen; men den 12te Marts 1596 var Biskoppen mødt og „omdannede og bedre beskikkede Lektierne“. Dernæst antegner Biskoppen ved den 11te Novbr. 1607, at alle Börnene i 2den Klasse bleve „oversatte“ i 3die, hvorimod af 3die Kl. nogle bleve tilbage, medens andre overflyttedes til 4de. Den 17de Januar 1609 anmærker han, at hans Sön Sören blev opflyttet i 6te Lektie, og

---

[1]) Efter Heg. Alm. — [2]) Alt efter samme Kilde.

den 16de Januar 1610, at en anden af hans Sönner, Anders, kom op i 4de Lektie; men derpå forandres igjen Tiden, idet der den 4de Marts 1613 var „progressio classium“, hvorved neppe kan forstås Andet end en almindelig Opflytning til höjere Lektier.[1]) — Lærernes, navnlig Skolemesterens, Tjeneste- og Lönnings-År regnedes, som man flere Steder ser, fra 1ste Maj til samme Tid næste År.[2])

Hundeferierne begyndte midt i Juli, i Almindelighed den 11te, 12te eller 13de. De varede rimeligvis altid en Måned[3]). De øvrige Feriers Varighed er mig ubekjendt; men der er dog Tegn til, at Juleferien har varet fra den 22de Decbr. (Dagen efter S. Thomæ Dag) til den 8de Januar.

17. Disciplinen i Skolen var streng, og der høres i denne Periode ikke om noget Brud på den. Derimod haves adskillige Exempler på, at Disciplenes Opførsel udenfor Skolen ikke altid var den bedste. Ligesom et Exempel på Usædelighed er anført S. 751, således forvises nogle løsagtige Kvinder 1581 fra Byen formedelst deres Skjøgelevned med „Degne“ og Bådsmænd. — Skolen udøvede i de fleste Tilfælde selv Jurisdiktionen over sine Disciple, hvilken Ret var bleven stadfæstet ved et Kongebrev af 8de Avgust 1562 at følgende Indhold: Kongen havde erfaret, at når Skolepersoner i Ribe „foruvilgede sig“ (ɔ: hleve uenige) med Nogen eller på anden Måde „forgreb“ sig, lode Borgm., Rådmænd og Byfoged i Ribe dem pågribe og indsætte i Byens Fængsel, hvilket skulde være imod gammel Brug og Skolens Frihed, og det uagtet Skolemesteren tilbød at straffe Forseelsen tilbørligt i Skolen. Kongen befaler derfor, at Øvrigheden ikke må befatte sig med nogen Degns eller Peblings Forseelser, men skal tilkjendegive dem for Skolemesteren, som da skal straffe den Skyldige med Ris eller på anden Måde efter Brødens Beskaffenhed.

---

[1]) Lgld. — [2]) På samme Måde regnedes det i Sverrig (se Program fra Örebro fra 1875, S. LXXV). — [3]) Idetmindste varede de 1611 fra den 11te Juli til den 12te Avgust.

Herfra undtages dog Manddrab og andre grove Laster; thi hvis Forseelsen er så stor, at Skolemesteren og Superintendenten ikke med god Samvittighed kunne straffe den med Ris eller anden „Skolepen“ (af p o e n a, Straf), skulle de overgive den Skyldige til Øvrigheden, som da skal indsætte ham i Byens Fængsel og straffe ham, som Ret er.[1]) -- Endnu 1636 lader Skolen dette Kongebrev læse ved Bytinget.

Til de grove Forseelser må, hvad der da også er rimeligt, Såremål være regnede; thi den 7de Marts 1564 sværges en „Degn“ Thomas Olufsen på Tinget til at bøde for Sår og Skade, som han havde gjort en anden Person. Spörgsmålet kom forresten til Påkjendelse i Rådstueretten den 17de Marts 1637, idet Skolemesteren havde indstævnet de 12 Tovsmænd for denne Domstol, fordi de havde svoret en Skoleperson, som bagfra havde såret en Drager livsfarligt med en Kniv, Tov over, ligesom han også havde indstævnet Herskabsfogden, som havde forhvervet Tovsvidnet, og Byfogden, som havde udstedt det. Borgm. og Råd stadfæstede dog Tovseden, fordi Forseelsen var for sto r til at straffes med Ferle eller Ris i Skolen, „uden hans Majestæt det anderledes vil have“. Rektoren anfører ved denne Lejlighed, at „kun“ 2 Tilfælde af denne Art vare indtrufne tilforn i hans 6 Æmbedsår, hvoraf det ene angik en Hører, som strax blev afsagt af Skolen og derefter tiltalt ved verdslig Ret. — 1656 havde 2 unge Personer været i „Parlamente“ sammen og derefter klaget over hinanden; den ene tovsværges, hvorimod den anden, som „var en Skolesperson og ikke havde været til Alters“, henvises til Skoleretten. — Af mindre Sager kan anføres: 1589 havde en „Degn“ æsket en Skomager ud for Dören og kaldt ham en Tyv. Den Forste undskyldte sig med sin „overflødige Drukkenskab“ og Skomageren tilgiver ham „først for Guds, dernæst for hans Skoleme-

[1]) R. C., S. 504 fl. efter den gamle Skolebog. — 1592 gaves der Odense Skole den samme Frihed ved et ganske ligelydende Kongebrev (Vedel Simonsen: „Bidrag til Od. Byes æ. Hist. III, 1, S. 42 fl.)

sters og for Borgm. Lavrids Tøgersens, begge Fogdernes og andre Godtfolks Skyld". — 1631 havde den danske Skoleholder, Villum Pedersen Trellund, en Sag for Retten med nogle Skolepersoner i Anledning af, at de på Tinget havde vidnet om, at han havde beskyldt 2 af deres Kammerader for at have slået hans Vinduer ind; deres Vidnesbyrd erklæres af Retten for ugyldigt, fordi de vare under Skolens Disciplin og umyndige.

På den anden Side måtte Skolen undertiden tage sine Disciple i Beskyttelse mod fremmed Overlast. I Oktober 1572 havde Movr. Podebusks Foged på Korsbrödregård, Hans Rasmussen, såret nogle Disciple, og Hegelund påtalte som deres Skolemester dette for Retten[1]). Den 21de Novbr. 1610 blev en „Pebling" stukken ihjel af den senene Byfoged Hans Ditlevsen. — Den 22de Avgust 1614 havde Biskoppen og Skolemesteren stævnet Guldsmed Simon Foes for Bytinget, hvor han måtte love, at hans Sön, Foes Simonsen, som den foregående Aften med draget Værge havde fortulgt en „Skolensperson" og undsagt ham, vilde lade denne være ubevaret „her i Byen inden Porten", sålænge han var i Skolen, og at ligeledes hans anden Sön, Foes Foesen, vilde lade en anden Skoleperson ubevaret indenfor Byens Porte. — Den 25de Avg. 1618 sværges Karl Graversen Tov over, fordi han havde stukket en Discipel i Armen med en Kniv. — I September 1619 foreviser en anden Discipel på Tinget de blodige Sår, som han havde fået derved, at en Borger havde slået ham i Ansigtet med en Sølvkande. — Naturligvis vilde sådanne Tilfælde ikke være indtrufne så ofte, hvis ikke mange af Disciplene selv havde været Spektakelmagere. — Det var nok ikke ualmindeligt i de Tider, at når en Discipel var gjenstridig og ikke vilde komme i Skole, Skolemesteren da udsendte nogle af de andre Skolebörn for at hente ham med Magt. Således havde M. Iver Hemmet 1594 udsendt nogle „Peblinge" for at „drage" en Dreng i Skole; men en Mand ved Navn Lydik

---

[1]) Heg. Alm.

Gås havde overfaldet dem med en Øxe og med Magt taget Drengen fra dem. På Grund af denne og andre Forseelser måtte Manden forpligte sig til at römme Byen med Kone og Börn inden næste Onsdag.[1])

Skolens Bogsamling.

18. Skolen havde allerede i Slutningen af det 16de Århundrede en Bogsamling, som efter de Tiders Forhold var ret anselig. I den gamle Skolebog (S. 40—48) gives der en Fortegnelse over den. Den er delt i 3 Afdelinger:

A. Den musikalske, som består af 15 Nummere i 45 Bøger (rimeligvis Bind); enkelte Nummere indeholde dog 2 eller 3 forskjellige Værker. Deriblandt findes nogle skrevne Messer i en „stor, meget gammel Bog“ og et gammelt Gradual, skrevet 1495 på Pergament af Jep Skriver i Ribe,[2]) 4 Messer af en Clemens („ikke Pave“), 4 Bøger Festofficier, trykte i Wittenberg hos Ge. Rhau, 6 Bøger nürnbergske Moteter af Josquinus og Andre, 4 Bøger Sange eller Moteter, udgivne i Antwerpen, „Magnificat“ for 8 Stemmer (toni) med 23 Variationer, 2 Samlinger Sange, latinske og tydske, af Gallus Dreslerus, Kantor i Magdeborg, Lukas Lossius's „Cantica sacra veteris eccleciæ“ (den gamle Kirkes Psalmer), Hans Thomissens Psalmebog m. m., som viser, hvilken Vægt der den Gang lagdes på Sangen.

B. Den theologiske, bestående af 5 Værker i 6 Bind, næmlig Bibelen på Latin, hvilket Værk fandtes på Skolen,[3]) og af hvilket et Stykke oplæstes hver Morgen og hver Aften, — Lukas Lossius's Nye Testamente med Anmærkninger, Vitus Theodorus's Bibel, Melanchthons „Corpus doctrinæ Christianæ“ og Joh. Forsters hebraiske Lexikon.

C. Den filologiske og blandede Afdeling bestod af 16

---

[1]) Rådstuebog, Nr. 2, Bl. 79. — [2]) Om denne Mand og hans Afskrift af Gradualet for Domkirken se 1ste Del, S. 420. 459. 635. 637. — [3]) Skolens øvrige Bøger opbevaredes hos Rektoren.

Værker i 13 Bind, for Störstedelen kostbare Udgaver af eller Kommentarer til latinske Klassikere, fremdeles Calepinus's latinske Lexikon, som ved en Jærnlænke var fastgjort til Skolekathedret, et græsk Lexikon (Hadr. Junius's), Gemma Frisius's Landkårt, indrettede til at ophænges på Vægen, m. m.

Ved mange af disse Bøger er det angivet, af hvem de ere anskaffede, nærmlig af Rektorerne, ligefra Grundet af indtil Hegelund, et Par også af Biskop „Povl Madsen Strob". En större musikalsk Samling var en Gave fra den bekjendte Dr. Hans Frandsen. -- Den eneste af disse Bøger, der, såvidt jeg har kunnet opdage, er bevaret, er Calepinus's Lexikon, som endnu har den stærke Jærnlænke hængende ved sig, ved hvilken den engang var fastgjort.

Dernæst opregnes endnu i den gamle Skolebog en lille Samling af 4 musikalske og 9 andre Bøger, som tilhørte „Kommunitetet", d. v. s., de Disciple, som havde Kosten i Hospitalet. Deriblandt tandtes et Bind, indeholdende de af Luther og Melanchthon opstillede Theses for theologiske Disputationer i Wittenberg fra 1516 til 1560. De 2 större Værker, Sleidanus's Historie om Kirkens og Statens Stilling under Kejser Karl den 5te og Niels Hemmingsens Postil, vare af 2 Disciple, Jens Kristensen Lemvig og Thomas Kristensen Raffsvarer, ved deres Død under Pesten 1565 skjænkede til deres efterlevende Bordfæller.

Skolens Forlystelser.

Endnu skulle vi tale om Skolens Forlystelser, som fornemmelig vare 2: Majfesten og Skuespillene.

19. Majfesten holdtes regelmæssigt den 1ste Maj; allerede 1570 betegner Hegelund den ved „at føre Sommer i By". Det var en Fest, som ingenlunde var særegen for Skolerne. 1544 nævnes i Kjøbenhavn 2 „Majgrever", som begge fik 8 Mk. af Universitetets Kasse som Bidrag til deres Majgilde. Det har vel altså været Studenter, som holdt denne Majfest; men der er også Tale om en Majfest i det kjøbenhavnske „Hellig Trefoldigheds Gilde

i det danske Kompagni“ (det nuværende kongelige Skydeselskab) ifølge dets Gildeskrå af 1582, ligeledes i „Guds Legems Lav“ i Ålborg ifølge dets Skrå af 1441 og i Smeddelavet i Århus 1599.[1]) I Byen Slesvig holdt Borgerskabet i fuld Rustning sit Maj-Indtog fra Byens Skov, hvorefter det blev beværtet af Majgreven, som oftere var en Borgmester eller Rådmand.[2]) På Sjælland har det, som bekjendt, holdt sig på Landet lige indtil vore Dage „at ride Sommer i By“. — Også i Ribe har det fornemme Borgerskab („Kjøbmænd og de vildeste Borgere“) 1577 „ført Sommer i By“. Anders Sörensen Klyn, som dengang var en ung Mand, var Majgreve. Blandt Borgerskabet her i Byen var det dog ingen almindelig Skik; thi Ditlev Hansen, som i sine Optegnelser omtaler Festen 1577, siger, at den ikke havde fundet Sted i 24 År, det vil da sige, blandt Borgerne; det vides heller ikke, at disse have holdt den nogensinde senere.

Skolens Majfest, som Hegelund sammenligner med Jødernes Løvsalsfest, foregik efter Terpager således, at Skolen den 1ste Maj samlede sig på en Höj nordenfor Byen, som kaldtes Løghöj, rimeligvis østenfor Forstaden ved Åens nordlige Bred. Herfra droge de ind i Byen, hver med en Solskjerm, måske dannet af grönne Grene, enten i Hænderne eller fastgjort på Brystet, og med en Kost af Blomster eller Grönt i Hatten. I Spidsen for dem gik en Discipel af øverste Klasse, som var udvalgt til „Majgreve“ (på Latin også kaldet „floriger“, Blomsterbæreren). Det var gjerne en Yngling af fornemmere Familie, f. Ex. en ung Adelsmand, af hvilke undertiden flere gik i Skolen; således var Jørgen Urne Majgreve 1576, Ole Staverskov 1616, Mogens Juel 1617; ellers var det en Sön af ansete Forældre af de andre Stænder, som 1570 Frederik Svanning, 1571 Lavge, Biskop Hans Lavgesens Sön, 1578 Morten, en Sön af Borgm. Peder

[1]) Smlg. „Jy. Saml. I, S. 236. — [2]) Neues staatsbürg. Mag, I, S. 654 fl. — [3]) Dog ikke den 1ste Maj, men nogle Dage senere, rimeligvis for ikke at støde sammen med Skolens Majfest.

Mortensen Hegelund, 1625 Mads, Borgm. Morten Limes Sön. Majgreven var naturligvis mest udsmykket af Alle; hans Klæder vare, efter hvad Falster siger, prydede med Guld og Ædelstene. En stor Krands (på en Stang?) synes oprindelig at være bleven båren af ham selv; men da 1576 Adelsmanden Jørgen Urne var Majgreve, blev det måske ikke anset for passende, at han selv skulde bære den, hvorfor en anden, borgerlig Discipel bar den. I Mads Rostocks utrykte Beskrivelse over Ribe, som skildrer Byen i Slutningen af det 17de Århundrede, siges, at Majgreven den Gang gik med et Spir, besat med Blomster, i Hånden, medens 2 Andre bar en stor Krands foran ham. Skaren sluttedes af Hørerne.[2]) — Denne Skare drog nu omkring i Byen, standsede foran de mere ansete Indbyggeres Huse og afsang der en Sang. Den latinske Forårssang, som tillægges Morten Børup, er vistnok forfattet for at anvendes ved Århus Skoles Majfester. En anden, kortere, som også er på Latin, meddeles i Fyhns „Efterretn. om Kolding" (S. 152). Derimod meddeler Terpager en dansk Sang, som plejede at blive sungen ved Majfesten her i Byen. Den kan dog ikke være ældre end fra Slutningen af denne Periode;[3]) mærkeligt er det, at den udelukkende henvender sig til Kongen og Dronningen og slet ikke hentyder til den Fest, ved hvilken den brugtes.

Skaren modtog naturligvis Gaver af de Familier, udenfor hvis Huse den sang. Af det således Indkomne tilfaldt der Skolemesteren og Hørerne en Del (se S. 599 og 604). Skolebörnenes Andel synes at være bleven anvendt til det Gilde, som sluttede Dagen; dog gav

---

[1]) R. C., S. 723 fl., sammenlignet med, hvad Falster har om den i „Amoen. philol." III, S. 155 efter Terpagers mundtlige Fortælling. — [2]) I Landskrona gik Skolemesteren selv med. (N. M. Petersen: „Bidr. til d. da. Litt. Hist." III, S. 577.) — [3]) Den må være skreven til en Konge af Navnet Frederik (se Rimene i 2det Vers; ældre end Frederik den 3dies Tid kan den efter sin Form ikke være, og yngre kan den heller ikke være efter, hvad Terpager fortæller S. 725 om en Efterligning af den, stilet til Kristian den 5te.

Majgrevens Forældre et anseligt Bidrag til dette Gilde. Det vides således, at Fred. Svannings Forældre 1570 ikke blot særskilt beværtede Hørerne godt, men også gave et Bidrag af 18 Mk. til Skolebörnenes Gilde.[1]) Senere synes man endogså at have betalt den Ære at se sin Sön som Majgreve med at bekoste hele Gildet. Således gav Borgm. Morten Lime 1625, da hans Sön var Majgreve, først for Sangen udenfor sin Dör 1 Krone (af den Tids). Derpå beværtede han samme Aften Börnene på selve Skolen[2]) med 4 Sider Flæsk, Hvedebrød for 9 Mk. og 4 Tdr. Øl á 3 Dr., og endelig havde han den 4de Maj Hørerne og alle „Degnene“[3]) til Gjæst; de drak 2 Tdr. „besønderlig“ godt Øl à 6 Dr. Tønden og 'spiste dertil Hvedebrød og Ost for 2 Dr.[4]).

20. Skole-Skuespillene vare i disse Tider meget almindelige her i Landet som i andre Lande, og Publikum satte så meget större Pris på dem, som de i det mindste udenfor Hovedstaden afgave, så at sige, den eneste Lejlighed til at se Skuespil. Skolemændene lagde i Almindelighed også Vægt på dem, tordi de efter deres Mening afgave en god Øvelse i Udenadslæren, Deklamation og ydre Optræden. — Om det Lokale under

---

[1]) Heg. Alm. — [2]) Således kom også den 1ste Maj 1598 om Aftenen 4 Skolediscipler gående fra Majgildet på Skolen. („Jy. Saml.“ I, S. 261.) — [3]) Ved „Degne“ betegnes vel oprindeligt de Disciple, som virkelig vare Sognedegne, men her og ofte måske overhovedet Disciplene af øverste Klasse. At „Degnene“ havde en særegen Dragt, ses af Dass's Skrifter I, S. 235, hvor der tales om en Discipel af Throndhjems Skole, som efter nogle Års Skolegang „får Degnekappen på“ — [4]) Se Indb.-Skr. fra Odense Kath.-Sk. for 1871. S. 42. — Hermed kan sammenlignes nogle Bestemmelser, som 1609 gaves for Majgildet i Kolding Skole. Her er også Tale om den, som holdt (ɔ: bekostede) Gjæstebudet. Beværtningen skulde omtrent være den samme, som vi 1625 træffe i Ribe; også her beværtes en Del af Börnene tilligemed Lærerne noget bedre end de andre. Der omtales tillige et „Krandsegilde“, Aftenen i Forvejen, til hvilket man havde indbudt Byens Piger, for at de skulde binde Krandsene, men som for Fremtiden skulde være afskaffet.

åben Himmel, som her i Ribe benyttedes til disse Skuespil, er talt S. 535. — Den første Gang, Skuespil omtales her, var i Pindsen 1560. I et af Kæmnerregnskaberne for dette År opføres en Udgift af 13 Sk. „for et Læs Ved på Pindseaften; kom til Pallads“ og 2 Sk. „for at age et Læs Fjæle fra S. Peders Kirke“ og tilbage. — Ligeledes forekommer i et Kæmnerregnskab for 1561 „kjøbt et Læs Ved; kom til Pallads om Pindsedag, for 10 Sk. 2 Alb.“ I disse År bidroge altså Byens Kasse til Omkostningerne. Omtrent fra denne Tid og herfra Byen skrive sig måske „2 gamle, håndskrevne Komedier, som synes i Kristian den Tredies Tid at være skrevne“, og som Terpager 1696 sendte Peder Syv. De vare begge på Dansk; det ene handlede om Judith men var ufulstændigt, det andet var en Oversættelse af et gammelt, latinsk Stykke af Plautus.[1]) Nu ere de vistnok tabte. Det er jo ikke urimeligt, at det er disse 2 Skuespil, som opførtes 1560 og 1561. I det første År var Hans Thomissen, i det andet Lavrids Ægidiussen Skolemester her i Byen.

1560 havde Hegelund været Discipel i Skolen og udentvivl medvirket ved Skuespillet. Da han 1569 havde tiltrådt Skolens Bestyrelse, åbnede han snart Theatret påny, efterat det, som han selv siger, i flere År (rimeligvis siden 1561) havde tiet. Den 4de Juni 1571 (2den Pindsedag) lod han opføre et latinsk Stykke, „Jephta“, af Skotten G. Buchanan, og de 2 følgende Dage et dansk Stykke, som handlede om den fortabte Sön. — 1578 opførtes atter Skuespil 3 Dage i Træk, den 15de, 16de og 17de Juni. Ligesom forrige År gaves der den første Dag et latinsk Stykke (Terents's „Andria“), den anden Dag et dansk Stykke, næmlig et om Lazarus's Opvækkelse, og tredie Dag et Stykke om Kristi og hans Kirkes Trolovelse og de 10 Jomfruer, rimeligvis også på Dansk. — Derefter hvilede Skuespillene atter til 1576, da der den 25de Juni opførtes „Jephta“, men nu i dansk Oversættelse, den 26de

---

[1]) Se Suhm.: „Samlinger“ I, 2. S. 99.

„Abraham“, og den 28de[1]) „Susanna“, begge ligeledes på Dansk. „Abraham“ var oprindelig et tydsk Stykke af Georg Rollenhagen, oversat på Dansk af Riberen Sören Kjær eller Sören Skriver, Borgmester i Kolding. „Susanna“ var oprindelig skrevet på Latin af Sixtus Birch (Xystus Betulius) i Augsburg og udgivet 1537 sammesteds. Oversættelsen var af Hegelund selv, som 2 År senere (1578) udgav Stykket i Trykken i Forbindelse med en meget lang Monolog „Calumnia“ (Bagvaskelsen), som ved Opførelsen var bleven indskudt midt i 4de Akt, for at opmuntre Tilskuerne lidt midt under den tragiske Handling. — Om Hegelunds Oversættelse af „Susanna“ og om „Calumnia“ er talt S. 211. — Her vil jeg anføre nogle Steder, som give Oplysning om disse Skolekomediers Opførelsesmåde.

Prologen til „Susanna“ begynder således:

Værer velkommen alle tillige,
Oc staar i Guds Fred,
Unge, Gamle, Fattige oc Rige,
Hver udi sin Sted.

Senere forekommer Følgende:

Nu acte vi strax med Lyst oc Glæde
(Ville I paa mercke)
Ordentlig hid for Eder fremlede
Vore unge Klercke,
Eders Börn, som I mue see her paa
Udi Klæder bolde.
. . . . . .

[1]) Den 27de var en Lördag. — Den 5te Marts samme År var efter Heg. Alm. også bleven opført et Skuespil. Hegelund omtaler det på følgende Måde: Blev opført i Ribe „Pisander Bombilius“ af Klavs Føliss. Han siger altså ikke, at det blev opført af Skolen; men derfor kunde det jo gjerne være Tilfældet. Det kan dog næppe have været en Forestilling af Skolekomediernes almindelige Art her i Byen under åben Himmel, da Årstiden ikke godt tillod dette. Det er derfor nok muligt, at Stykket er blevet opført på Rådhuset af et omrejsende (tydsk?) Selskab; det vilde da være det eneste bekjendte Exempel herpå for Ribes Vedkommende i denne Periode.

De fattige Personer mue I oc kende,
som ere her mange,
Oc dennem med Tiden noget godt tilvende,
Naar I Aarsagen (ɔ: Lejligheden) fange.

I Epilogen, som afsluttede de 3 Dages Forestillinger, takkes Tilhørerne, „såvel de fremmede som vore egne“, fordi de have villet høre på, hvad de „snakkede og læste udenad“; de havde nu leget i 3 Dage. Ligeledes takkes alle de, som have haft Umage med at udklæde og staffere Skuespillerne. Vilde Tilhørerne vise dem nogen Erkjendtlighed, vilde de være desto villigere til at gjöre mere Sligt. — Adgangen til Forestillingerne var altså fri; men efter deres Slutning væntedes der Gaver af de mere velhavende Tilskuere; blandt disse vare også Fremmede, som Skuespillene vel havde draget til Byen. — For de indkomne Gaver gjordes undertiden et Gilde. Derfor slutte 2 Skuespil af Peder Tøgersen, Skolemester i Randers, med, at „Floriger“ [1]) (Majgreven) kommer frem og indbyder Skolemesteren, Hørerne og sine Medbrödre til „en ringe Salat“.[2]) — Der tillægges endnu Hegelund 5 andre Stykker af bibelsk Indhold, som skulle have været til i et Håndskrift, der brændte 1728; men Sagen er tvivlsom.[3])

Vi ville nu gå videre i at forfølge Sporene af Skolekomedier i Ribe. — 1577, den 22de Juli, opførtes „Nabal“, et Skuespil af Schweitzeren Rud. Gualterus, oversat af den ovennævnte Sören Kjær i Kolding, —

---

[1]) Skole-Skuespillene vare næmlig undertiden knyttede til Majfesten, f. Ex. i Örebro i Sverig 1616 (se Örebro Skoles Indb.-Skr. for 1871, S. XXXI fl. — [2]) Overskou: „Den da. Skueplads“ I, S. 71. I Helsingør plejede Borgm. og Råd at give Skolemesteren en Foræring af 10 til 20 Mk. for en sådan Opførelse (smst. S. 41 fl.); deraf findes intet Spor her i Byen. — [3]) Se „Hist. Tidsskr.“ V, S, 518. Blandt de Stykker, som anføres, er „Abraham“ rimeligvis Sören Kjærs Oversættelse (se forrige Side). Derimod er det rimeligt nok, at „om den rige Mand og Lazarus“ er det samme Stykke, som opførtes her 1583 (se det Følgende), og at Oversættelsen da kan have været af Hegelund.

1583, den 25de og 26de Juni, „Josef“ og „Den Rige og den Fattige“;[1]) men derefter vides der Intet om sådanne Forestillinger, förend Rektor Jens Kjeldsen lod Josefs Historie opføre ved Biskop Jersins Bryllup i Avgust 1630 (se S. 458), og hermed standse Efterretningerne.

Kap. 15. De danske Skoler.

Ribe By udmærkede sig i denne Periode ved et godt dansk Skolevæsen. — I Kirkeordinansen, Bl. 48, siges der, at der i hver Kjøbsted kun skal være 1 Skole, i hvilken der ikke skal læres Andet (d. v. s. intet andet Sprog) end Latin, fordi de latinske Skoler gjerne „fordærvedes“ af de „danske og tydske“ Skoler, og Græsk og Hebraisk kun var til Pral. Ikke destomindre henvises Bl. 54 til de såkaldte Skriveskoler, som skulde være for Drenge og Piger (Tjenestefolk) og dem, der ikke duede til at lære Latin. Øvrigheden skulde sørge for sådanne Skoler og påse, at der i dem tillige lagdes Grundvolden til sand Gudfrygtighed; naturligvis skulde Börnene også lære at læse og regne. — Til Trods for Ordinansen holdt Benævnelsen af „danske Skoler“ eller „danske og tydske“ undertiden også blot „tydske Skoler“ sig ved Siden af Navnet „Skriveskoler“ eller „Regneskoler“ som de også kaldes, vistnok uden at der er nogen væsentlig Forskjel på disse forskjellige Betegnelser; rimeligvis var det det Almindelige, at der læstes lidt Tydsk ved Siden af Dansken.

Heri Byen synes der i denne Periode i Reglen at have været 2 Skoler af denne Art. Den første danske Skolemester, som nævnes, er den Oluf Klementsen Fynbo, som døde 1581, efter at have testamenteret 100 Dr. til

---

[1]) Alle Dato'er for Opførelserne fra 1571—83 ere hentede fra **Heg. Alm.**

Latinskolens Disciple, og om hvem der i den gamle Skolebog siges, at han i lang Tid havde holdt „Regneskole“ her i Byen og undervist Ungdommen med stor Flid og streng Disciplin. Han kaldes andensteds snart dansk, snart tysk Skolemester og nævnes som sådan i det mindste siden 1559. — Samtidig med ham, i det mindste siden 1573, var en Peder Sörensen, som overlevede ham, og til hvem Hegelund 1582 sendte sin $8^1/_2$ År gamle Sön Jens, i 1589 sin $6^1/_2$ År gamle Datter Anna og sin 4-årige Marine i Skriveskole. — 1589 havde en Mand i Jærne sendt sin Sön her til Byen for at gå i Skole hos ham; Skolepengene for et År var 1 Dr. foruden 12 Sk. for Papir. Samme År gav Hegelund for sine 2 Døtre 2 Dr. i Skolelön og 1 Mk til Tørv. — Han nævnes endnu 1598.

Imidlertid havde ved Oluf Klementsens Død også den bekjendte Peder Pedersen Trellund, en Sön af Rådmand Peder Trellund i Ribe, oprettet en Skole, som fortrinsvisvis kaldes en Skriveskole, måske fordi han især udmærkede sig i Skrivekunsten, skjönt der også undervistes i andre Ting. Den 5te December 1586 fik han ved et Kongebrev Fritagelse for alle borgerlige Byrder, og da han 1590 havde tilegnet den unge Kristian den Fjerde en „Skrivekunst“, skreven på Pergament, tilstod Kongen ham den 10de Marts næste År 30 gl. Dr. årlig, fordi han i Ribe havde „oprettet en skjön og kunstig Skriveskole, hvorudi han underviser og forfremmer Ungdommen udi adskillige smukke og bekvemmelige Haandskrifter“. Fra 1593 sendte Hegelund sine Börn til ham, og af And. Sör. Vedels Sönner gik i det mindste den yngste 1 År hos ham, förend han 1601 i en Alder af 6 År blev sat i Latinskolen.[1]) — I Juni 1594 satte Lavrids Steffensen Skriver (senere Byfoged; se S. 634) sin Sön Albret i samme Skole, for at han skulde lære at læse; men 4 Måneder senere akkorderer han med Trellund om, at denne tillige skal lære Sönnen at skrive. Hidtil havde Betalingen været

[1]) Terpager: R. C., S. 656.

2 Sk. om Ugen; men nu forhöjes den til 2 Rdl. om Året, altså det Dobbelte af, hvad Peder Sörensen havde fået. Også hans Skole synes at være bleven besøgt af udenbys Börn. Han havde haft en Medhjælper („Dreng") ved Navn Niels Mikkelsen fra Skårup i Fyn, som var antagen på de Vilkår, at hans Læremester skulde uddanne ham til Lærer og give ham frit Underhold, hvorimod han forpligtede sig til, i et vist Antal af År at gå Trellund tilhånde i Skolen; men 1584 jog Mesteren ham bort, og det kom til Proces imellem dem. Kladen til et Tingsvidne i denne Sag ligger i Tingbogen og er skreven på et Slags Prøveskrift af et af Börnene i Skolen. Det er skrevet med gothiske (danske) Bogstaver; Indholdet er dels dansk, dels tydsk. Nedenunder står: „Geschriben dorch mich Christopher Pauelsen Haarbo bey meinem lieben lermeister Peter Trellundt der Jungere Burger vnnd Scholhalter im Riepen Anno 1592 Den 19. Januari". Tydsken er noget ukorrekt; men vi se, at Skolen også har vejledet til Kundskab i dette Sprog. — Niels Mikkelsen nedsatte sig Året efter i Kolding, hvor han udgav en Regnebog, som i lang Tid skal have nydt stor Anseelse. — Trellund fik sig en ny Medhjælper fra Egnen om Ry; han skulde have Lön, men kunde heller ikke forliges med sin Mester.[1])

1599 flyttede Peder Trellund efter Kongens Ønske sin Skole til Kjøbenhavn, for der at fortsætte sin Virksomhed i större Stil; han overlod da sit Hus og sin Skole her i Byen til en Niels Hansen (Sønderside), der vistnok skulde svare ham en Afgift, men havde Vanskelighed ved at opfylde sine Forpligtelser. Terpagers Bedstemoder havde gået i Skole hos ham omtrent 1605; derimod satte Hegelund ikke sine yngre Börn i Skole hos ham, men sendte dem til Organisten, Jakob Bockelmann, når de bleve 4 År gamle eller lidt derover. Rimeligvis var det ikke blot i Musik, han skulde undervise dem; thi Biskoppens Sön, Lavrids Hegelund, omtaler

---

[1]) Om Trellunds Skole er fortalt udførligere i „Jy. Saml." II I, S. 191—97, og om ham selv smst. VIII, S. 46 fl.

ham i sine Almanak-Optegnelser ved Slutningen af Året 1650 som mangeårig Organist og „dansk Skoleholder“ i Ribe.[1]) — Niels Hansen har rimeligvis bestyret sin Skole i Ped. Trellunds Navn. Efter dennes Død 1612 tilbød Borgm. og Råd ham oftere selv at blive dansk Skolemester, som Byen havde meget fornøden; men da han afslog Tilbudet, forskrev de Ped. Trellunds Sön Villum (el. Villands) fra Kjøbenhavn, og han blev da i Lensmandens Nærværelse og med hans Samtykke beskikket til Skolemester her i Byen med Tilsagn om, at ingen Anden skulde gjöre ham Indpas i denne Bestilling.[2]) — Niels Hansen havde givet sig til Handelen; men uagtet både han og hans Kone rejste om til Markederne, gik det kun dårligt. Han begyndte da at holde Skole igjen; men det blev ham forbudt, og da han ikke agtede Forbudet, blev han 1618 fordelt som en ulydig Borger. Rimeligvis er han alligevel vedbleven dermed; thi han blev endogså fængslet. Hans Hustru, Ellen Splids, klagede til Kongen, og Lensmanden fik en Skrivelse at 21de April 1619 om, at han skulde hjælpe Manden til hans Ret og „forfare“, om Borgm. og Råd havde nogen særlig Ret til at bestemme, at kun En måtte holde Skole i så stor en Menighed. — Øvrigheden her på Stedet måtte give efter, ja tilstod endogså Niels Hansen Skattefrihed som Skolemester; i denne Stilling virkede han endnu 1642, da han fordelte 6 Personer for resterende „Skolegjæld“.

Villands (eller Villum) Pedersen Trellunds Bestalling af 1617 som dansk Skolemester her i Byen er den ældste, som er bevaret. Den lyder således:

„Wii Borgermestere oc Raadmend vthi Ribe Giörer
„for Alle wetterligt medt thette voris vdgiffuene
„Breeff, att ephter som Wellantz Pedersön, salige
„Peder Trøllundz Sön, formere Skuolholder her vdj
„Ribe, haffuer nu j Dag, som er den j Februarj
„Aar 1617, her paa Riber Raadhus vdj erlige och

[1]) En Sön af ham var Jens Jakobsen Riber, „en fornemme dansk Skolemester i Ålborg“ (Lavr. Hegeluud smst.) — [2]) Tingbog: 14 Decbr. 1618.

„welbyrdige Mand och strengge Ridder Alberdt „Skeel thil Fusingø, Danmarckis Riges Raad och „Admiraell, voris kiere Lænsmand her paa Riberhus, „hans Nerwerelse loffuet och thilsagdt os paa Riber- „byes Veigne, att tiene Riberby for en dansk Skuol- „mester erlig, chrestelig och vell wdj alle maader, „som hand vil forsuare for Gud og vere bekiendt „for Øffrighieden, och j det Sieniste nest Gudz Hielp „att vere her i Ribe forbem. Skuolleholden att be- „gynde inden Pendtzedag nestkommendis, Saa haffuer „wy Borgermestere och Raadmend her vdj Ribe paa „Riberbyes Veigne vndt, bewilligit och sambtyckit „forne Wellantz Pedersön, att hand ephter denne „Dag, saa lengge som hand skicker och forholder sig „wdj hans Skuolle Embede chresteligen och vell som „för er rördt, daa maa och schal forne Wellantz „Pedersön vere fry for ald Kong. Tyngge och Skatt „thil Byen. Och der til medt haffuer wy loffuet „och thilsagdt hannem paa Riber Byes Veigne aar- „ligen Aar thil en vesse genandt tyffue Rigs Daler „saa lenge som hand schicker och forholder sig, som „for er rördt, chrestelig och vell j alle maader, Saa „hans Aars Lön schall angaae fraa Pendtzedag nest- „kommendis och vdgiffuis thil Pendtzedag 1618 och „siden aarligen, naar Aaret er forløbben, schall „haffue forbem. XX Rigs Daler, ephter som „forschtt stander. Att aldt thette forschne saa „vrygeligen holdis schall, haffuer wy Borgemestere „och Raadmend paa Riberbyes Veigne ladit voris „Stadz Secret her vnder tryche. Datum Ao. die et „loco ut supra.[1])

Denne Bestalling var vistnok også den første her i Byen, ved hvilken der tilstodes den danske Skolemester Lön af Byen; naturligvis var det Meningen, at der ved Siden deraf skulde betales Skolepenge for Börnene.[2]) — Derimod indeholder Bestallingen intet Tilsagn om en

[1]) Originalen med Byens Segl under findes i mit Værge. — [2]) 1624 fordeler han f. Ex. 5 Borgere for Skolepenge, fra 1 til 5 Dr.

sådan Eneret til Skolehold, som Magistraten 1619 vilde tillægge ham, men ikke kunde hævde ham. — Om Villands Trellund er fortalt i „Jydske Samlinger“ VIII, S. 51 fl., hvor blandt Andet ses, at han var en formuende Mand, som 1639 havde 3 Piger og 2 Mandspersoner i sin Tjeneste; iblandt de Sidste var hans Søstersön, Hieronymus Henriksen, der rimeligvis var hans Medhjælper og senere selv blev Skoleholder i Ribe.[1]) Også hans Skole, som af Terpager (R. C., S. 661) siges at have været temmelig berömt, besøgtes af udenbys Börn, hvilket man ser deraf, at han 1636 måtte lade en Mand i Skjoldager (Gram Sogn) fordele for Skolegjæld. Af det ovenanførte Sted i „Jydske Samlinger“ ses også, at han ligesom sin Fader tilsidst (1640?) blev trukken over til Kjøbenhavn, halvt imod sin Villie, for at holde Skole der, og at han der også gjorde sig bekjendt ved et Skrift om et ufejlbarligt Middel, som han mente at have opfundet, mod Dysenteri, Petechialfeber og Pest.

Hans Efterfølger i Ribe var Anders Lydiksen, som var en Sön af Rådmand Lydik Andersen og 1618 synes at have været Albr. Skeels Håndskriver.[2]) Han kjøbte en af Vill. Trellunds Ejendomme, rimeligvis den, i hvilken han havde holdt Skole, for selv at fortsætte hans Virksomhed i samme; men 1647 måtte Trellund gjöre Udlæg i Huset, fordi Kjøberen ikke kunde betale det. — 3 År efter døde And. Lydiksen i Kristiania, hvorhen han måske var rejst for at søge en fordelagtigere Stilling; hans Kone og Börn gik fra Arv og Gjæld efter ham.

Efter Niels Hansen Sønderside fulgte en Henrik Sörensen, som 1646 fordelte en Mand for 10 Mk. Skolegjæld, og efter ham (1650?) Mikkel Pedersen Sahl, hos hvilken „da forordnede danske Skoleholder“ Antonius Foss (senere Præst i Agerskov), en Sön af Sognepræsten ved S. Kathrine Kirke, Hr. David Foss, gik i Skole

---

[1]) En anden Medhjælper havde han 1620 haft samme Uheld med, som tidligere hans Fader havde haft med en af sine, at han næmlig måtte bortvise ham. — [2]) Hvorledes han og hans Familie havde været udsat for Hexenes Forfølgelse, er fortalt S. 361.

skole", og vist er det, at den bedre Del af Borgerskabet her i Byen i denne Periode, såvel Mænd som Kvinder, i det Hele taget skrev en smuk Håndskrift.

Sålænge (omtr. i 10 År) det 1630 oprettede frivillige Fattigvæsen bestod, fik de fattige Börn i den danske Skole deres Andel i Almissen ved Siden af dem i Latinskolen, om end den Sum, der tilstodes den førstnævnte Skole, kun var en Halvdel eller en Trediedel af det, som den sidstnævnte fik. Med Undtagelse af 1 År (1637) var det dog kun Vill. Trellunds Skole, som nød Godt deraf, rimeligvis fordi den ansås for den bedste og betydeligste. I Rådhus-Arkivet findes en af Trellund indsendt Liste over de 26 fattige Börn i hans Skole (25 Drenge og 1 Pige), som 1637 havde nydt denne Understøttelse med 4 eller 8 Sk. ugentlig. Han klagede ved samme Lejlighed over, at nogle Penge resterede, hvorfor han havde sine Skolepenge tilgode hos Börnene; altså er Almissen tildels bleven anvendt til at dække Skolepengene. De resterende Penge bleve ham da også udbetalte i Januar 1638.

For Pigebörnene fandtes særlige Syskoler og Knipleskoler. Terpagers ovennævnte Bedstemoder (se S. 767) blev, efterat hun først havde gået i Skole hos Niels Hansen Sønderside, sendt i Syskole. 1594 sendte Biskop Hegelund sin niårige Datter Marine i Knipleskole, og i April 1609 kom hans Broder Hanses Datter Margrethe i Huset hos ham, „medens hun lærer at sye og kniple". Kniplekunsten kjendtes altså her i Byen længe för Midten af det 17de Århundrede, da den som Industri skal være ført fra Westfalen til Tønder, hvorfra den igjen skal have udbredt sig nordpå.

Kap. 16. Fattigvæsen.

1. I Kirkeordinansen bestemmes (Bl. 9. 60. 68), at der i hver Kjøbsted skulde oprettes en „menig Almissekiste" eller „fattige Folks Kiste", for hvilken der skulde beskikkes 2 eller flere Diakoner eller Forstandere,

som årlig skulde aflægge Regnskab. Denne Fattigkasse skulde beholde alle sådanne Indtægter, som hidtil vare tilflydte de Fattige. Dernæst skulde Diakonerne på Helligdagene gå omkring og indsamle milde Gaver; det er rimelig vis denne Bestemmelse, som er Oprindelsen til Fattigblokkene og Fattigtavlerne i Kirkerne, idet man har fundet det hensigtsmæssigere og bekvemmere at indsamle disse Bidrag i Kirkerne end i Husene. Fremdeles skulde Gildernes, Broderskabernes og Kalenternes hidtilværende Indtægter tilfalde Fattigkasserne; ligeledes skulde Vikariedomme, når de bleve ledige ved den daværende Ihændehavers Død, og der ingen Arvinger vare til dem,[1]) af Superintendenten, Lensmanden og Rådet tillægges Fattigkassen, med mindre Kongen beskikkede nogle af dem til Universitetet, Kirker eller Skoler. Endelig regnedes på nogen Indtægt ved Testamenter og Sjælegaver.

Disse Bestemmelser bragtes her i Ribe i Udførelse på den Måde, at der dannedes 2 forskjellige Kasser, den såkaldte „Gilde“ og de såkaldte „Blokpenge“ eller „Stakkelspenge“, med aldeles adskilte Bestyrelser og med noget forskjellig Anvendelse af Pengene.

Gilden.

2. „Gilden“ dannedes ved en Sammensmeltning af de hidtil bestående Gilder. Disse findes i 1ste Del, S. 611—617, opregnedes i et Antal af 16, som alle bestode på Reformationens Tid.[2]) Tallet bör dog forøges med 3, idet Smedegilde, Skræddergilde og Sudergilde (Skomagergilde) komme til; de findes næmlig i Virkeligheden nævnte på samme Liste (fra 1535?) som de andre, om end lidt adskilte fra dem. — I de første År efter Reformationen vare dog Gildernes Indtægter her i Byen urigtigen blevne betragtede som tilhørende Hospitalet; idetmindste har man 2 Kongebreve, som gå ud fra denne Forudsætning. Det ene af dem er anført S. 10; den

[1]) Hvis der vare Arvinger efter Vikariedommernes oprindelige Stiftere, faldt de næmlig tilbage til disse. — [2]) „S. Marie Gilde“ skal vistnok læses som „S. Nikolaj Gilde.“

Erstatning, som Kongen ved dette Brev giver de Fattige for et af Gildernes Huse, heholdt Hospitalet også fremdeles. Det andet Kongebrev, som går ud fra samme Forudsætning, er dat. Mandagen efter Kantate Söndag 1541 og rettet til Peder Ebbesen (Galt), der havde andraget, at hans Forfædre havde givet nogle Enge fra „Eggumgård“ (måske den nuværende Landsby Egum eller Egumgårde i Jandrup Sogn) til et Gilde i Ribe; nu vare disse Enge henlagte under det almindelige Hospital i Ribe; hvorfor han begjærer, at han måtte annamme dem igjen til sin Gård, imod at svare den almindelige Landgilde til Hospitalet, hvilket Kongen bevilger.[1]) — 1546 synes dog Gilderne at være skilte fra Hospitalet; thi i dette Åar pantsætter Kristen Kræmer (Ejeren af Ydermøllen) sit Hus til Byen for 100 Gylden, som han skyldte S. Hans Gilde fra den Tid af, da han havde været dets Forstander og Oldermand. — Efterhånden forøgedes „Gildens“ Indtægter, idet Kapitaler og Ejendomme, som skjænkedes til de Fattige, tillagdes den, med mindre der i Stiftelsesbrevene var tagen anden Bestemmelse om deres Bestyrelse. Fra 1568 af har man „Gilden“s Regnskaber bevarede, for den ældre Tid summariske i Byens Regnskabsbog, senere fuldstændige. Man ser af dem såvelsom af andre Beretninger, at det altid var en enkelt anset, helst formuende Mand af Borgerstanden, der var „Gildens Forstander“ og i denne Egenskab opkrævede dens Indtægter og varetog dens Interesser, men ingen Penge kunde udbetale uden Borgm. og Råds eller idetmindste en Borgmesters Ordre for hver enkelt Post.[2])

Indtægten udgjorde i Året 1602 ialt 127 Dr. 1 Mk. 14½ Sk., hvorved dog må bemærkes, at den er opført

---

[1]) Reg. ov. a. L. — Smlg. O. Nielsen: „Vester Horne Herred“, S. 97, hvor dog Indholdet af hans Begjæring vistnok er misforstået. — [2]) Således siges idetmindste udtrykkeligt i Regnskabet for 1620. — Hvorledes man 1569 tillod sig at benytte Gildens Indtægt til Hjælp til Udredelsen af de kongelige Skatter, som på Grund af den langvarige Krig vare blevne meget trykkende, se S. 103.

med Alt, hvad der skulde være kommet ind, skjönt der var adskillige Restancer. Hovedposterne ere:

a. Jordskyld af 33 Grunde i Ribe; ved mange angives det endnu, hvilket gammelt Gilde den havde tilhørt.

b. Leje af 3 Huse[1]) og Andel i et 4de og af 2 Jordstykker i Byen.

c. Engleje af S. Peders eller Hellemands Eng i Hillerup Enge, 5 Engstykker i Billum Enge, 3 i Ål Enge, 2 i Vium samt Jordleje af en Toft i Varde, 2 Ottinger på Lille-Darum Mark med Toft og øde Byggested og 1 Otting på Årup Mark. Indtægten af disse 3 Ottinger Jord havde dog Gildens Forstander for sin Ulejlighed, ligesom han benyttede S. Peders Eng mod en lille Afgift.

d. Leje af 2 Bryggerpander og 1 Brændevinspande, som tilhørte Gilden. Den ene Bryggerpande og Brændevinspanden havde Maren, Rasmus Skrivers, i Forvaring og skulde gjöre Regnskab for, hvad den indbragte, hvilket i dette År var 7 Dr. Den anden Bryggerpande havde Forstanderen selv udlejet til 46 Personer for 4 eller 6 Sk. hver Gang.

e. Rente af 820 Dr. og 240 Mk., udlånte i 25 Småsummer. Renten var 5 pr. Cto.; men ved de Kapitaler, som vare angivne i Mark, beregnedes 1 Hvid i „Oppenge“ for hver Skilling. Ved 5 af Kapitalerne angives det, at de havde tilhørt bestemte Gilder; de øvrige vare efterhånden siden Reformationen givne af Forskjellige. Den störste Sum var 100 Dr., „som hørte til de 300 Dr., som Jens Viborg gav.“ — I selve Årets Slutning vare endvidere 50 Dr. modtagne af Marine, sal. Ib. Tornums, som denne havde givet til „fattige Husarme.“

---

[1]) Det ene bebodes dog dengang afgiftsfrit af den gamle Byskriver Rasmus Hansen (se S. 640).

Udgifterne høre tildels til det følgende År, idet de først begynde lige för Jul 1602 og gå til samme Tid 1603. De udgjöre ialt 83 Dr. 12 Sk. $^1/_2$ Alb. og falde i følgende Poster:

a. Kjøbt 638 Al. Lærred, 213$^3/_4$ Al. Vadmel og 150 Par Træsko, som kort för Jul bleve uddelte på Rådhuset mellem „Stakkeler og fattige Folk" i Lighed med Uddelingen på S. Thomas Dag blandt Skolebörnene.

b. 25 Gange betalt Begravelseshjælp, i Almindelighed 1 Mk, desuden 6 Gange til Ligkister fra 8 Sk. til 3 Mk.

c. 55 Gange ydet Hjælp for Armod eller Sygdom eller for begge Dele i Forening, tildels flere Gange til samme Person, foruden at der for et sygt Barn udbetaltes 5 Sk. ugentlig i 31 Uger. Fremdeles betaltes 2 Gange Badskjærlön for Fattige, og 4 Personer forsynedes med Klæder (fra 23 til 35 Sk.) m. m.

Der er omtrent fra samme Tid opbevaret nogle særlige Lister over Uddelingerne för Jul, således f. Ex. for et År, som må være 1598 eller 1599. Der uddeltes dengang 103 Al. Vadmel, 1016 Al. Lærred og 65 Mk. 8 Sk. i rede Penge til 237 Personer (enkelte Personer eller Familieforsørgere). Blandt dem, som fik Penge, var Marine Klynes, Biskop Hegelunds Stifmoder, som fik 2 Mk, og Apellonia, Hr. Lavrids's i Lintrup, som fik 12 Sk. De 2 Stodderkonger få hver 5 Al. Lærred. 5 Al. Vadmel og 20 Al. Lærred sendes til M. Jens Viborgs Enke, for at hun kan uddele dem efter eget Ønske, naturligvis fordi hendes Mand havde givet det ovennævnte Legat til de Fattige. — På Listen for År 1600 ses det, at den var affattet iforvejen med en kort Angivelse af de enkelte Personers Trang og Værdighed. Ved Uddelingen ere dog Nogle forbigåede, Andre tilföjede. Hele Antallet af dem, som dette År (1600) få Understøttelse, er 203; ved 24 af dem bemærkes det, at de tillige få Ugepenge (af den anden Fattigkasse), ved 21, at de tigge. — Foruden Stodderkongerne få

også 2 Vægtere og begge Portnerne Noget, måske fordi de gik tilhånde ved Uddelingen.

Gildens Regnskab for 1619—20 går fra Andreæ Dag (den sidste November) 1619 til samme Dag 1620. Posterne ere omtrent af samme Beskaffenhed som i Regnskabet for 1602. Hele Indtægten er dog på Grund af en temmelig betydelig Kassebeholdning 225 Dr. 2 Mk. Blandt Kapitalerne ere tilkomne 100 Dr., som Rådmand Thomas Bonum havde givet, 40 Dr., for hvilke en Stald i Saltegade var solgt, og 100 Dr., som Rådmand Niels Grisbæk havde skjænket, således at de altid skulde stå på Rente hos hans Familie. Endelig havde Hans Vandel givet en Brupande, som han selv derefter havde i Leje af Gilden for 16 Mk. årlig. — Der uddeltes den 18de Decbr. på Rådhuset 305 Al. Vadmel og 530 Al. Lærred og kort efter pâny 22½ Al. Vadmel. Derimod gaves der den øvrige Del af Året kun omtrent en Snes Understøttelser, tildels i Klæder. En tydsk Præstekvinde fra Kurland ved Navn Helene Rosenberg får en Understøttelse af 4 Mk., „en ung Person“ 3 Mk. til en Drik mod den faldende Syge. På Grund af större Reparationer af Brupanderne stige Udgiften til 121 Dr. 4 Mk.; men der bliver dog altså en temmelig stor Beholdning.

Regnskaberne for Årene 1626—30 vise en årlig Indtægt af 120—130 Dr. Kapitalerne ere atter voxede, idet Hans Vandel har forøget sin tidligere Gave med 100 Kur. Dr. (-125 sl. Dr.), Jens Sörensen Kræmer har givet 50 Dr., Else Borgm. Morten Limes 59 Dr. 100 Dr. vare komne ind for en solgt Brupande, og 150 Rdlr., som skulde have været oversendte til Tyrkiet, for at rançonere (løskjøbe) en Kristen Maribæk, vare, da denne imidlertid var død i Fangenskabet, af Lensmanden i Forening med Borgm. og Råd bleve skjænkede til Gilden. — Hvad Udgiften angår, havde der kun i det første År för Jul fundet den sædvanlige Uddeling Sted af Vadmel og Lærred. I Krigsårene vare næsten alle Pengene gåede med til Ligkister og Hjælp til sådanne. För Jul 1629 havde man igjen foretaget en Uddeling på Rådhuset, men næsten udelukkende af Penge, 80

Dr. 3 Mk., fordelte imellem 114 Personer i Portioner fra 1 Mk. til 2 Dr. En af de störste Portioner fik den gamle Lavr. Steffensen Skriver, som havde været Byfoged (se S. 634 ff.). I den øvrige Del af Året vare de fleste Udgifter til Ligkister; kun enkelte Personer, f. Ex. Stodderkongen, fik Understøttelse i Penge.

Blokpengene.

3. Den anden Fattigkasse kaldes i Almindelighed „Blokpengene“, fordi den næsten udelukkende havde sin Indtægt af Kirkeblokkene. Af og til forekommer dog en enkelt anden, tilfældig Indtægt, f. Ex. 1610 en Bøde af 12 Dr.[1]), som en Kone betalte for at have udskjænket Brændevin under Gudstjenesten. 1618 gav en Enke 10 Dr. til Uddeling på Rådhuset. Den 21de Decbr. 1619 overleverede Jomfru Elitze Norby på sal. Fru Gisel Podebusks Vegne 10 Dr., hvilken Sum Fruen årlig havde plejet at nedlægge i Frue Kirkes Blok; selv skjænkede Jomfruen samtidig 1 Rdl. 1625 betalte en Mand en Bøde af 6 Mk., og samme År de 24 Mænd 5 Mk. 12 Sk. i Bøder, fordi de havde „svoret“, dengang de drak (o: holdt deres årlige Gilde) på Rådhuset. Det må nærmest være denne Kasse, der 1541 nævnes som „de fattige Folks Kiste“ i Ribe (se S. 736). Derimod synes Jens Grundits Virksomhed for de Fattige (se S. 68) at have været af en helt privat Karakter.

Det ældste bevarede Regnskab over Blokpengene angår Året 1607—8. Indtægten havde været: af vor

---

[1]) Efter Rådhusprotokol Nr. 3, Bl. 92, benådes den 10de April 1595 en Person, født på Pelworm, som havde „ufyrmet“ en anden og derfor var sat i Fængsel, mod at give 2 Dr, til fattige Stakkarlsfolk. — På Tinget fandtes en Fattigbøsse. 1597 anskaffedes en sådan. 1650 og følgende År (indtil 1654) findes ved hvert Års Slutning en Tilførsel om, at den var bleven åbnet, og hvor Meget den havde indeholdt. Det er i det Höjeste 10 Mk., som Byfogden annammer, „og som igjen til Fremmede blev uddelt“, siges der 1652. De ere vel blevne uddelte af Byfogden, måske i Forbindelse med Kongens Foged, som 1652 siges at være tilstede ved Åbningen.

Frue Blok 96½ Dr., af Sortebrödre-Blok 35½ Dr., hvortil kom en Beholdning af 15 Dr. 3 Mk. 2 Sk. Deraf var den 19de Decbr. 1607 uddelt til „Husarme og andre Fattige“ 20 Dr., og efterhånden leveret til Mads Pedersen Roed til Uddeling til de fattige Husarme 113 Dr. 6½ Dr. vare i Årets Løb direkte udbetalte i Understøttelser til 3 Personer. Af Mads Roeds Regnskab ses, at han af de ovennævnte Penge efter Borgm. og Råds Ordre har udbetalt 2 eller 4, i et enkelt Tilfælde 6 Sk. hver Lördag til visse, bestemte Fattige. — De følgende Regnskaber indtil 1630 stemme omtrent overens med dette. Blokpengene stige tilsyneladende noget, men neppe så meget, at det svarer til Dalerens Synken i Værdi. Gjennemsnitlig udgjöre de for Domkirken omtrent 105 Dr., for Kathrine Kirke omtr. 44 Dr. I Regnskabet for 1626—27 hedder det: „Den 10de Oktbr. annnammet af den tredie Pose af Sortebrödre-Kirke, som sidst blev forordnet til at uddele til fattige Husarme, 70 Dr. Til denne 3die Pose kjender jeg ellers Intet; den har neppe bestået mere end dette ene År. — Med Hensyn til Opbevaringen af Blok- eller Posepengene, som de nu også kaldes, sker den Forandring, at medens de tidligere altid forvaredes i Kirkens Blok og 1 Gang om Året udtoges af denne, begynde de Borgere, 2 for hver Kirke, som årlig forordnedes af Magistraten til at ombære Poserne (ikke Tavlerne) i Kirkerne[1]), tildels at tage Pengene hjem til sig selv, hvoraf naturligvis snart tølge Restanser med deres Indlevering. — Hvad Udgiften angår, vedblev man at uddele en 20 til 30 Dr. på 1 Gang för Julen; det Øvrige anvendtes ligesom 1607—8 næsten udelukkende til Ugepenge. Et af de udførligste og nöjagtigste Registre over disse Ugepenge er det fra 1619, da Mads Roed endnu forestod Uddelingen. Der er ialt opført 77 Personer, som have nydt Ugepenge af 2 eller 4 Sk., deraf de 49 hele Året igjennem; de øvrige ere enten udgåede i Årets Løb, i hvilket Tilfælde det i

---

[1]) Af de Poser, som ombares i Domkirken, kaldtes den ene: „kong. Maj.s røde Pose.“

Almindelighed bemærkes, at de enten ere døde eller komne i „Klostret“ (Hospitalet), — eller også ere de tilkomne i de Udgåedes Sted.

Understøttelser af Byens Kasse.

4. Foruden disse to egentlige Fattigkasser ydede også Byens almindelige Kasse Understøttelser til Fattige, undertiden i større, undertiden i mindre Omfang; nogle findes der næsten på alle bevarede Pengemester-Regnskaber for denne Tid. Disse Understøttelser ydedes rigtignok hyppigst til Udenbys og Udlændinge, som til Skibbrudne eller Brandlidte, til Præster, som af en eller anden Grund havde mistet deres Stilling, eller til Løskjøbelse af tyrkisk Fangenskab. Efter Trediveårskrigens Udbrud blev Understøttelser til fordrevne Tydskere og til afbrændte tydske Byer almindelige. Det var dog heller ikke noget Ualmindeligt, at indenbys Fattige fik en Hjælp, f. Ex. når de vare bleven trufne af en eller anden Ulykke, eller når de tidligere havde været i Byens Tjeneste. Sjeldnere indlod Byen sig på at yde almindeligere Almisse af denne Kasse, som 1577, da den indkjøbte 156 Al. Lærred, 8 Al. Vadmel og 85 Par Træsko til Uddeling, rimeligvis i Forening med Gildens Indkjøb, og 1598, 1599 og 1601, da en Mængde små Understøttelser i Penge (ialt dog kun mellem 20 og 30 Dr. årligt) findes uddelte.

Fattigvæsenet i 1630.

5. En stor Forandring i Byens Fattigvæsen indtrådte 1630, da hele den mere formuende Del af Befolkningen indgik en Forening om, at de ved frivillige Bidrag vilde tilvejebringe det Fornødne til at understøtte de Fattige således, at alt Betleri i Byen kunde ophøre. S. 328—31 er der fortalt om Stiftelsen af denne Forening, om dens Vedtægter og om den store Tilslutning, som den i Begyndelsen fik. Blandt de 6 Kilder, fra hvilke der væntedes Tilgang til denne Kasse, nævnes som den første: „hvad der i Årets Løb eller ved Juletid plejede at gives af Byens Kasse.“ Herved er

rimeligvis egentlig tænkt på Gildens Kasse, som jo netop foretog Uddelingen ved Juletid. Idetmindste i de 3 År 1630, 1631 og 1641 bidrog den virkelig med större Summer, skjönt den samtidigt også umiddelbart uddelte et mindre Antal Understøttelser gjennem den ældste Borgmester, Morten Lime.

Dette Afsnit af Fattigvæsenets Historie kan regnes at vare så længe, som de frivillige Bidrag vedvarede, eller til 1643. Vel bevarede Fattigvæsenet også senere enkelte Dele af den nye Ordning; men det måtte naturligvis gjöre en stor Forandring, da denne Hovedindtægt, som oprindelig havde udgjort 1570 Dr. 3 Mk. for et År, efter at være sunken efterhånden ned til omtrent Halvdelen, tilsidst faldt helt bort. Regnskaberne for disse År ere bevarede med Undtagelse af dem for 1639 og 1642. Det første omfatter henimod halvandet År, eftersom det går fra d. 1ste Avgust 1630 til d. 24de Decbr. 1631. — Indtægten udgjör ialt 2849 Dr. 1 Mk. 6 Sk. Hovedbestanddelen er de private Bidrag, som ere indkomne for 6 Terminer (Fjerdingår), i det Hele taget ordentlig; de fleste Bidragydende have endogså i de 2 sidste Terminer betalt 1 Sk. mere for hver Mark, end de havde tegnet sig for. Desuden var taget til Indtægt: af Blokpenge en Rest for 1629, stor 91 Dr., og för Jul 1630: 243 Dr. 1 Mk. 12 Sk., af Gilden d. 29de Decbr. 1630: 100 Dr.; Renten af Jomfru El. Norbys Legat 18 Dr., Bødepenge af en Skomager 25 Dr. — Udgiften har ialt været 2883 Dr. 1 Mk. 6 Sk., som vare leverede til Peder Pedersen (Hjerting), Peder Dal, Latinskolen og den danske Skole til videre Uddeling. Som vi have set S. 330, besørgede af de to førstnævnte Mænd den ene (den senere Byfoged, hvis Kone blev beskyldt for Trolddom; se S. 635) Uddelingen af Ugepengene i første og sidste, den anden i S. Hans og S. Klemens Fjerdinger i Overensstemmelse med de dem leverede Registre. Begges særlige Regnskaber herover ere bevarede; den første har uddelt 680 Dr. 3 Mk. til 79 Personer, den anden 808 Dr. 2 Mk. 12 Sk. til 101 Personer; den höjeste ugentlige Understøttelse er 24 Sk.

— De øvrige Penge, næsten 1000 Dr., skulde altså være uddelte i Skolerne; men for deres Vedkommende mangle de specielle Regnskaber.

Det næste Regnskab går fra d. 24de Decbr. 1631 til d. 31te Decbr. 1632. Af „udlovede Armpenge" var indkommet 1420 Dr. 3 Mk. 4 Sk., i Blokpenge 199 Dr. 2 Mk. 19 Sk., i Rentepenge 45 Dr. (som Kathrine Kirke betalte i Rente af 500 Rdl., der hørte til de Penge, Albr. Skeel havde skjænket til de Fattige). Endelig havde Borgmester Hans Friis direkte leveret Peder Hjerting 52 Dr. (af Gildens Penge). — Udgiften fordelte sig således: den 23de Decbr. 1631 var der leveret Borgm. Morten Lime 3 Dr. til øjeblikkelig Uddeling mellem Husarme. Til Uddeling som Ugepenge havde dernæst Peder Hjerting modtaget 549 Dr., Peder Dal 638 Dr., Mag. And. Romdrup og Villum Trellund til deres Skolebörn henholdsvis 393 Dr. 1 Mk. og 123 Dr. 2 Mk. 8 Sk.

Af de senere Års Regnskaber skal kun anføres Følgende. — A. Indtægt: 1633 indbragte Opkrævningen 1342 Dr., 1634: 1175 Dr., men 1635 kun 730 Dr.; 1636 steg den dog pány til 958 Dr., men dalede igjen 1637 til 811 Dr., hvoraf Adskilligt havde måttet inddrives ved Udpantning, indbragte 1638 kun 710 Dr., 1640[1]): 757 Dr. (hvoraf Lensmanden Gregers Krabbes Bidrag 150 Dr.), 1641: 855 Dr. (Gr. Krabbe: 300 Dr.). — Af Gilden findes i disse År kun 1641 et Bidrag af 75 Dr. — Rentepengene forøges med Renten af 400 Rdl. af Albr. Skeels Legat, som først må være blevne udbetalte efter hans Død og vare udlånte til Lavr. Baggesen. — Enkelte tilfældige Småbidrag indkom, enten frivillige, i Anledning af Huskjøb, Bryllup, en heldig Forretning og desligc, — eller som Bøder for urigtig Vægt, ulovlig Handel eller „Perlemente". Den störste Gave var Borgm. Hans Friis's, som 1640 skjænkede Kassen 60 Dr. til Erstatning for et Tab, som den havde lidt ved et Tyveri. 1638 havde nogle fremmede Kjøbmænd og

---

[1]) Regnskabet for 1639 mangler, som ovenfor bemærket.

nogle Riber Borgere sammenskudt henved 30 Dr., hvorimod der intet Spor er af, at man har ladet Stodderkongen „besøge Fremmede med sin Bøsse", således som der er Tale om i Planen. — B. Udgift: Uddelingen måtte naturligvis rette sig efter Indtægtens Störrelse og altså i Årenes Løb indskrænkes noget. Til nærmere Oplysning om Ugepengenes Störrelse vil jeg anføre, at i Året 1634 havde 21 Personer 4 Sk., 37: 6 Sk., 51: 8 Sk., 6: 10 Sk., 22: 12 Sk., 3: 14 Sk., 15: 16 Sk., 1: 18 Sk., 2: 20 Sk. og 6: 24 Sk. ugentlig. Ialt var der således ydet 164 Understøttelser, af hvilke dog nogle af de större vare tildelte Søskende. Kun 127 havde vedvaret hele Året igjennem. Ved nye Understøttelser, som ere tilkomne i Årets Løb, er der i den ene Uddelingsliste regelmæssigt tilföjet, at de ere bevilgede af Borgmester Morten Lime (den ældste Borgmester). — 1636 måtte man i 8 eller 9 Uger lade de Fattige mangle Ugepenge. — De trængende Skolebörn i den latinske Skole og i Vill. Trellunds danske Skole vedbleve også at få Understøttelser, f. Ex. i Arene 1640 og 1641 den første Skole 208 Dr., den anden 156 Dr. hvert År. — Udenfor de ugentlige Uddelinger tilstodes der kun meget få Understøttelser.

Hverken i Planen af 1630 eller andensteds siges det udtrykkeligt, hvem der skulde bestyre dette Fattigvæsen med de frivillige Bidrag; men i Regnskaberne findes der Vidnesbyrd om, at det i större, almindeligere Spörgsmål har stået under Borgm. og Råd, og i Enkelthederne under den ældste Borgmesters Bestyrelse ligesom det tidligere Fattigvæsen, uden nogen Deltagelse fra Bidragydernes Side. Hverken Regnskabsføreren eller de Mænd, som uddelte Ugepengene, fik Noget for deres Ulejlighed.

1613 havde Mogens Grave skjænket 1000 Dr., af hvis Renter 25 Husarme skulde have hver 2 Dr. årligt (se S. 343). — Byens Kasse vedblev også i denne Tid at give Understøttelser til Fremmede, f. Ex. 1633 til 14, 1641 til 10 fordrevne Tydskere; blandt de første var 5 fra Magdeburg.

Fattigvæsenet efter 1643.

6. Efterat de frivillige Bidrag til Fattigvæsenet vare bortfaldne ved Krigen 1643—45, måtte Understøttelserne indskrænkes. Man opgav dog ikke Princípet med Ugepenge, men indskrænkede dem, som det nu udtrykkelig hedder, til „fattige Syge og Sængeliggende, som der bedes for af Prædikestolen"; strengt er denne Indskrænkning vistnok ikke overholdt, siden så Mange fik Del i dem. Ved Siden deraf optog man påny de större Uddelinger för Jul, til hvilke jeg i den nærmest forudgående Periode Intet har bemærket. — De særlige Uddelinger til Skolebörn igjennem Skolemesterne faldt ganske bort. — En enkelt dertil udvalgt Mand forestod nu Uddelingen af Ugepengene over hele Byen, både de ved Julen og de ugentlige, efter Magistratens Ordrer. Han modtog til dette Brug „Posepengene", først gjennem Magistraten, senere umiddelbart fra de 4 Borgere, som ombare Poserne i Kirkerne. De ere nu stegne til i Gjennemsnit over 200 Dr. om Året, og mærkeligt nok, gjör Krigstiden 1657—60 ingen Indskrænkning i deres Störrelse. Desuden yder Gilden årlig et Tilskud til disse Uddelinger; såvidt Regnskaberne ere bevarede, vexler dette mellem 30 og 150 Dr. — Jeg vil opføre nogle Exempler på disse Uddelinger, forsåvidt Regnskaberne tillade det. 1655 uddeltes på Juleaften 43 Dr. 1 Mk. til 47 Personer; om de 17 af disse siges det, at der „bedes for dem". Dernæst gives i Løbet af 1656 Ugepenge til 101 Personer til et samlet Beløb af omtr. 330 Dr. — Juleaften 1656 uddeles 66 Dr. 2 Mk. 6 Sk. til 148 Personer, hvoriblandt „Kong Hans" (Stodderkongen), og dernæst i Løbet af det følgende År omtr. 330 Dr., ligesom forrige År. — I Året 1658 uddeltes kun 240 Dr. i Ugepenge, hvorfor en stor Del af de Fattige det År måtte nöjes med en Understøttelse hveranden Uge.

„Gilden" havde endnu sin særlige Bestyrelse og sit særlige Regnskab. Dens Kapitaler vare 1655 stegne til 1800 Rdl., 1750 sl. Dr. og 300 Dr. Kur. 1658 var den samlede Indtægt 350 Dr. En Del af sin Indtægt afgav

den, som vi have set, til den anden Fattigkasse; det Øvrige anvendtes fornemmelig til mere extraordinære Understøttelser, f. Ex. 1646 til Syge, som rejste til „den nye Brønd“ ved Itzeho, og således gaves meget hyppigt Hjælp i Anledning af Sygdom. Endnu hyppigere ydedes ligesom tidligere (se S. 777 fl.) Ligkister og Begravelseshjælp. Særdeles Meget gaves til Udenbys og Udlændinge af meget forskjellige Klasser, og disse Understøttelser vare undertiden ret anselige. Som Exempler vil jeg anføre Følgende af Regnskabet for 1647: en fordreven Kræmmer fra Dodtzheim, som Fjenderne havde afhugget den ene Arm, 2 Mk. — en fordreven Mand fra Grevskabet Hoya 6 Mk. — en fordreven Kvinde fra Hadeln 1 Mk. — en syg skotsk Soldaterkvinde 2 Mk. — et Bud fra Byen Schönfeldt i Sachsen, som var afbrændt af Fjenden, til Kirkers og Skolers Gjenopbyggelse 1 Rdl. — 3 brandlidte Mænd fra Rodemis 8 Mk. — en Kvinde fra Holsted, hvis Mand lå under Badskjærshånd, 2 Mk. — en Franskmand, som havde lidt Skibbrud ved Kristianopel, selvtredie 1 Dr. — en brandlidt Mand fra Enderupskov 1 Rdl. — 2 fattige Mænd fra Gammel-Haderslev, som skulde „opskjæres“,[1]) til Hjælp til Badskjærlön 1 Rigsmark (24 Sk.) — en fordreven Mand fra Brunsvig det Samme — en Mand fra Øddis til hans 2 syge Börn 2 Mk. — en fattig og vanfør Person fra Bække Sogn en Rigsmark — 3 fordrevne Præster fra Böhmen 3 Rdl. — en Svarrer (Drejer) fra Slesvig, hvis Hånd var bleven gjennemboret, og som havde Fyrsten af Holsteins Pas, til Understøttelse for Kone og Börn 6 Mk. — 2 fordrevne Mænd fra Böhmen, en Stadsdommer og en Rektor, 2 Rdl. — en fordreven Kvinde fra Schlesien og en Do. fra Stiftet Bremen, hvis Mand var ilde skamferet af Fjenden og lå i Tønder, og en tredie Do. med 2 Börn, hver en Rigsmark — en fordreven Amtsskriver fra Schlesien 1 Rdl. — en fordreven tydsk Student 2 Mk. — en Pige fra Lavind (Langeland),

---

[1]) Der nævnes netop dette År flere Personer, som fik Hjælp i Anledning af, at de eller deres Börn skulde „opskjæres“.

som havde sønderslået sit Ben, 2 Mk. — en fordreven Mand fra Meissen med Kone og Börn 2 Mk. — Byen Gronau i Stiftet Hildesheim til Opbyggelse af dens afbrændte Kirker, Skole og Præstevåninger 2 Rdl. m. m.

Dette var under Trediveårskrigen i Tydskland; men 1656, altså 8 År efter dens Slutning, mærker man endnu Meget til dens Eftervirkninger blandt de til Fremmede givne Understøttelser. Såvel af dem som af andre kunne af Gildens Regnskab for dette År bemærkes følgende: til Opbyggelsen af Kirken i Fürstenberg i Neder-Lausitz 1 Rdl. — en fordreven Skolemester fra Würtemberg 2 Mk. — en Styrmand fra Stade, som havde lidt Skibbrud ved Thyholm, 2 Mk. — en Karl fra Arnum, hvis Ben vare afsavede, til Badskjærlön 1 Rdl. — en Mand fra Osnabrück, som var fordreven af Katholikkerne, 1 Dr. — en Mand fra Lolland, som 3 Gange havde lidt Skibbrud, 3 Mk. — til Opbyggelsen af Kirken i Klein-Alsleben i Anhalt 1 Rdl. — en Student Jørgen Mikkelsen Brendstrup fra Viborg-Egnen 2 Mk. — en Mand fra Brarup ved Tønder til at rançonere sin Sön fra Tyrkiet 2 Rdl. — til det halv afbrændte Lassau i Pommern 1 Rdl. — en Herremand fra Brandenburg ved Navn Kristofer Waltersdorf 1 Rdl. — en fordreven Præstemand fra Schlesien $^1/_2$ Rdl. — en Mand fra Oddevalle til Opbyggelse af deres Kirke, som tilligemed hele Byen var bleven afbrændt i Krigens Tid; han havde Kongens Befaling til alle dennes Undersåtter om at hjælpe dem, 10 Dr. — 4 skibbrudne hollandske Bådsmænd 1 Mk. l. — 2 blinde Mænd fra Vitten ved Vejle, hver 2 Mk., og en lam Mand, som gik på 2 Krykker og ledede dem, $1^1/_2$ Mk. — en Karl fra Bramdrup, som havde mistet begge Armene i en Mølle, 2 Mk. — en ung Mand fra Baiern, som var omvendt fra Katholicismen til Lutherdommen, 3 Rdlr. — 4 Franskmænd, som havde lidt Skibbrud ved Lifland og havde Kanslerens Pas, 1 Rdlr. — en Karl fra Brarup ved Tønder, som havde siddet fangen i Tyrkiet, 1 Rdlr. — en fordreven Rådsherre fra Friedland i Bøhmen, 1 Rdlr. — en Adelsfrue fra Schlesien, Elisabeth v. Bütler, gift med Rudolf

Gersdorph, som var fordreven for Religionens Skyld, 2 Rdlr. — en Do., Kathrine v. Hackewitz fra Mark Brandenburg, som havde mistet alt sit Gods ved Ildebrand, 2 Rdlr. — Byfogden i Slagelse, Peder Nielsen, som havde mistet Hus og Hjem i den skadelige Ildebrand[1]) og siden var bleven blind, men dog hidtil Ingen havde besøgt om Hjælp, ved hans Fuldmægtig 2 Rdl. — en Mand fra Bützow i Schwerin, som var bleven fordreven af Fjenderne og i 10 År havde været fra Forstanden, 1 Dr. — 1 Mand fra Nordstrand til at rançonere sin Sön fra Tyrkiet 2 Mk. l. — en gammel „brøsten" Skolemester, Peter Kissener, af Wartenborg i Schlesien $^1/_2$ Rdl. — 2 Franskmænd, som havde lidt Skibbrud under Kurland, 3 Mk. — en Do. som havde mistet sit Skib under Bornholm, 2 Mk. — en fordreven Adelsmand fra Polen 1 Rdl. — en Mand fra Lolland, som led af „Kraftet" (Kræft), 2 Mk. — en dumme (ɔ: stum) Skræddder, som var døv, fra Lunden i Ditmarsken, 3 Mk. — en Kone fra Vesterlandsføhr, for hvem Lensmanden havde erhvervet et Kongebrev, at hun måtte lade godt Folk „besøge" om Hjælp til at rançonere hendes Sön fra Tyrkiet, 2 Rdl.[2]) — en Mand fra Rostock, hvem de Svenske på Marchen fra Stiftet Bremen til Polen havde udplyndret, 1 Mk. l. — Andreæ Dag givet en Herremand fra England ved Navn Joh. Wilhelm, som havde været Kong Karl Stuarts Börns Hovmester, og som etter Kongens Undlivelse havde måttet flygte for Cromwells Krigsfolk; han havde Vidnesbyrd om Sandfærdigheden heraf både af Smalcald (?) og af Professorerne i Rostock, 3 Mk.[3])

[1]) Smlg., S. 721. — [2]) Altså i 1 År 3 Personer, som skulde løskjøbes aftyrkisk Fangenskab, og 1, som havde været i det og rimeligvis endnu samlede sammen for at tilvejebringe Løsesummen. Disse sidste forekomme ofte, men vare vistnok for en stor Del Bedragere (se Dyrlund: „Tatere og Natmandsfolk", S. 17. 65). — [3]) Fra 1647 vil jeg anføre „en gammel, forarmet Præst, Hr. Oluf Mortensen fra Onslev (Ormslev) ved Horsens 6 Mk. (han levede altså længere, end Wiberg antager) — fra 1655 „til en Provst fra en Ø hinsides Dona (Düna), som tilligemed 11 lutherske Præster var fordreven af den russiske Kejser, 2 Dr."

Denne Art af Understøttelser, som tidligere var bleven båren af Byens Kasse,[2]) var næmlig i Slutningen af Perioden for Störstedelen bleven overtagen af Gilden. — Da det var vanskeligt eller umuligt at føre nogen Kontrol med slige Personer fra fremmede Steder, frygter jeg for, at en stor Del af dem vare Bedragere. Mærkeligt er det, at så stort et Antal af Udlændinge har fået Lov til at brandskatte Landet og, som det synes, har fundet en venlig Modtagelse. De vare, som man har set, i Almindelighed af fornemme Stand.

7. Af en anden Art vare de simple Tiggere, som i stor Mængde drog omkring i Landet. Blandt dem nævnes en påfaldende Mængde „Krøbler“, som må have været virkelige Krøblinger; thi Byerne og Sognene transporterede dem tilvogns fra det ene Sted til det andet. Fra Slutningen af det 16de Århundrede begynde de at forekomme i en næsten utrolig Mængde. 1599 bleve således 39 Personer af dette Slags bortkjørte her fra Byen til de tilgrændsende Landsbyer; men 1602 var Antallet steget til 82, som bleve kjørte enten til Fardrup Mejlby eller Tved nordenfor Byen eller til Lustrup søndenfor den. Efter 1603 synker dog Antallet pludselig stærkt. Nogen Udgift til Fortæring for dem findes ikke i Regnskaberne; den har de vel altså tigget. — Andre udenbys Tiggere indfandt sig fortrinsvis kort för Jul. Der blev da undertiden holdt Vagt i Portene for at forhindre dem i at komme ind i Byen. Navnlig forekommer dette i den senere Del af det 16de Århundrede, i störst Omfang 1592, da der blev holdt Vagt 6 Dage i begge Portene, „at der ikke skulde komme fremmedt Tiggerfolk ind mod Julen“. 2den Juledag fik begge „Prakkerfogderne“ 2 Mk. for at tage Vare i begge Portene for Fattigfolk. Pligten til at forhindre fremmede Tiggere pålå vel til enhver Tid disse Prakkerfogder eller Stodderkonger, af hvilke Byen undertiden havde 1, undertiden 2. De lönnedes med Ugepenge, undertiden også med Husleje og en Klædning. — Det var ved flere

---

[1]) Se S. 721.

Recesser og Kongebreve blevet befalet, at alle trængende Tiggere skulde forsynes med et Tegn. 1596 anskaffedes her 110 sådanne Messingtegn „til Stakkarle, som ganger om By“, og 2 År senere pány 83. Senere fornyedes disse Tegn oftere. 1629 gjordes således 180 af „hvidt Blik“, af hvilke der samme År för Jul uddeltes til 50 Fattige, deriblandt til 8 Börn. Efter Fattigplanen af 1630 skulde alt Tiggeri ophøre; men da de frivillige Bidrag vare faldne bort, forfærdigedes 1647 200 nye Tegn. — 1623 udnævntes 2 ansete Borgere, som blandt Andet „efter kong. Maj.s Mandat“ skulde have Tilsyn med Ledig-gjængere og andre små Börn, „som gå for Dören“.

Det Tiggeri, både af Byens egne Folk (deriblandt at Skolebörnene) og af Fremmede, hvormed de, som havde Noget at give af, idelig bleve øverløbne, må have været langt mere trykkende end den nuværende Fattigskat.

En Del af Byens Fattige havde fri Bolig, men heller ikke Mere, i de såkaldte „Gjæsteboder“ og „Almisse-boder“, om hvilke der er talt henholdsvis S. 223—27 og 251. Fordelagtigere vare Pladserne i Hospitalet, om hvilket næste Kapitel skal handle.

Kap. 17. Hospitalet.

1. S. 36 fl. er indført det Stiftelsesbrev af 12te Oktbr. 1543, ved hvilket Kristian den Tredie stiftede et „almindeligt Hospital“ i Ribe og til samme henlagde dels Sortebrödreklosteret her i Byen med dets tilliggende Grund med Undtagelse af dets Kirke, dels betydelige Indtægter: a. en Læst Rug, 2 Læster Byg og 50 Lam årlig af Kongetienden af Skadstherred — b. et Par Enge ved Ribe — c. Helligånds-Gården i Ribe med alt dens Jordegods — d. S. Jørgens Hospital udenfor Kolding — e. en Vikarie i Vorbasse Nebel.

I disse Indtægter skete der efterhånden nogle For-andringer:

a. Den 10de Septbr. 1560 tilstod Frederik den Anden Hospitalet indtil videre 50 Lam årlig af Skadst

Herreds Kongetiende foruden de tidligere.[1]) I den første Tid blev Afgiften af Kongetienden, såvel Korn som Lam, ydet Hospitalet fra Slottet; men ved et Kongebrev af 11te Juni 1580 tillodes det, fordi „det sig undertiden haver tildraget, at samme Indkomst ikke er betimen de Fattige fornöjet udi tilbørlig Tid“,[2]) at Hospitalet selv måtte oppebære følgende Kongetiender, som det endnu ejer: Næsbjerg, Starup, Grimstrup og Årre i Skadst Herred og Vejrup i Gjørding Herred, hvilke tilsammen udgjorde 3 Læster og 6 Ørter. Dog skulde Stiftslensmanden fremdeles bortfæste disse Sognetiender, og Indfæstningen komme Kronen til Bedste, så at Hospitalet kun skulde have den faste Afgift.[3]) — De 100 Lam vedbleve derimod hele denne Periode igjennem at leveres fra Slottet i Natura; først 1685 bleve de afløste med 2 Mk. 4 Sk. for hvert.

b. Af de 2 Enge ved Ribe, som ved Stiftelsesbrevet tillagdes Hospitalet, brugtes, som man ser af samme Brev, på den Tid den ene af Rentemester Jørgen Pedersen, den anden af en Borger ved Navn Jakob Wibe. Angående den sidste haves et Kongebrev af 7de Marts 1543 (altså 7 Måneder ældre end Hospitalets Stiftelsesbrev), i hvilket Jakob Wibe, Borger i Ribe, og hans Hustru forlenes for deres Livstid med en Eng udenfor Ribe, kaldet Gråbrödre Eng, imod at de inden 2 År give til Byens almindelige Hospital 100 Gyldens Værdi og årlig udrede $^1/_2$ Td. Smör til Hospitalet i Leje; efter deres Død skal Engen frit tilfalde Hospitalet.[4]) — Denne Eng er udentvivl den nu såkaldte „Munkeng“ i Farup Udenge, oprindelig 24 Dages Slæt, hvoraf Hospitalet endnu ejer Störstedelen, medens en Del er afstået i Anledning af Kanalgravningen ved Åens Udløb. — Den anden Eng, som Jørgen Pedersen havde 1543, er rimeligvis den såkaldte „Tueeng“, som ligger sammesteds og regnes for 5 Dages Slæt.

---

[1]) Afskrift i Hosp. gl. Bog. — [2]) Smlg. hermed et ældre Andragende fra 1556 (S. 73 fl.) — [3]) Jy. Reg. — [4]) Reg. ov. a. La.

c. Hvorledes Helligåndsgården på Reformationens Tid var bortforlenet til M. Iver Juel, så at Hospitalet først ved hans Død 1556 kom i fuldstændig Besiddelse af Gårdens betydelige Gods og Indtægter, medens det istedetfor selve Gården fik den gamle Bispegård i Bispegade, er fortalt S. 38 og 73 fl. — Hvorledes Hospitalet 1598 atter solgte denne Grund for derved at dække de Udgifter, som vare foranledigede ved Brandskaden i 1580, vil blive fortalt i det Følgende. — S. 38 er det også omtalt, at Hospitalet tillige kom i Besiddelse af S. Jørgens-Gårdens Ejendomme udenfor Ribe. Disse bestode for det Første i Gårdens Byggeplads og Grund i Forstaden, som Kongen dog 1547 overlod Byen til evig Ejendom mod en årlig Afgift til Hospitalet af 8 Mk. 10 Sk.; dog, hvis Hospitalet ikke anvendte disse Penge til „fattige Stakkarles“ Ophold, men til Andres Nytte, skulde Borgmestere og Råd være berettigede til at anvende Pengene til sådanne Stakkarles Ophold andensteds, hvor de selv vilde.[1]) (De 8 Mk. 10 Sk. skulde dog, selv i de Tider, ikke forslå meget dertil.) — Men dernæst ejede S. Jørgens-Gården også den såkaldte S. Jørgens-Mark (nu Klostermark) nordenfor Byen, som i Slutningen af forrige Århundrede anslås til 12 Dages Slæt og 46 Tdr. Udsæd, og som nu udgjör 10 Tdr. Land Eng og 52 Tdr. Land Ager. — Måske har Gården også haft noget Bøndergods. — S. Jørgens-Mark synes først at være bleven bortfæstet af Hospitalet til Klavs Sehested til Korsbrödregård og Spandetgård; men efter hans og hans Kones Død blev den dreven ved Hoveri af Hospitalets nærmeste Bønder. Derom haves et Kongebrev af 6te Juli 1569 til „menige Bønder og Tjenere, som ligge og tjene til det almindelige Hospital i Ribe og bo norden og sønden ved Ribe“; dets Indhold er, at Kongen havde erfaret, at Hospitalsforstanderne agtede at bruge Avl på denne Mark til de Fattiges Bedste, men at Bønderne fortrykkede sig ved at drive denne Avl; Kongen pålægger dem derfor at plöje, så, høste, age Møg og Andet,

[1]) Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1839, Bilag S. 17 fl.

hvad der behøvedes til Avlen, når Forstanderne tilsagde dem derom, og overhovedet at være Hospitalsforstanderne hørige og lydige i Alt, hvad de på de Fattiges Vegne tilsagde dem.[1]) — Det var 16 af Hospitalets Gårde, som dette Hoveri kom til at hvile på.[2]) Et Tingsvidne af 1623 viser dog, at der tidligere ikke var blevet fordret mere end 1 Dags Plöjning af Bønderne i Tved, idet den Plöjning, som ikke kunde bestrides herved, var bleven udført ved lejede Folk.[3])

d. S. Jørgens Hospital udenfor Kolding lå Kongen så belejligt til Koldinghus, at han snart besluttede selv at beholde det. Den 13de Juli 1545 udgik der derfor et Brev til Klavs Sehested som Lensmand på Riberhus om, at „ko. Maj. vilde beholde til Koldinghus Hospitalet der udenfor Kolding", og at han „skulde med det Allerførste udlægge de Fattige så meget Gods igjen, som dem belejligt er, dog Slottet ikke til Skade." Det gik dog ikke meget hurtigt med denne Sag; først den 27de Januar 1552 udstedtes Mageskiftebrevet, hvorved Kongen istedetfor 16 Gårde og nogle Jordstykker i Kolding-Egnen, som havde tilhørt S. Jørgens-Gården udenfor Kolding, udlægger til det almindelige Hospital i Ribe 11 Gårde i Emmerlev Sogn, 1 Bol i Sønder-Sejerslev, 3 Gårde og 3 Bol i Skadst Sogn (Höjer Herred), 3 (el. 2) Gårde i Vinum, 1 i Jedsted, 1 i Hedegård (Hjortlund Sogn), 2 i Vittrup (Lindknud Sogn), 1 i Hejnsvig og endelig en mindre Gård, som kaldes Fokkedal, men hvis Beliggenhed jeg ikke kjender, med mindre det skulde være Tokkesdal i Staby Sogn.

e. Vikariet i Vorbasse Nebel har rimeligvis hørt til et Alter i Helligåndsgårdens Kirke.[5]) — Hospitalet havde tillige efter Kapitlets Jordebog af 1669 fået 3 forhenværende Vikarier ved Ribe Domkirke, nærmlig

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Dette ses af et Andragende fra Hospitalsforstanderne af 1646 om, at Hospitalets Tjenere, som gjorde daglig Tjeneste og Avling til det, som var 16 Gårde, måtte slippe med at betale halv Skat ligesom Kongens egne Tjenere til Slottet og Ladegården. — [3]) Tingbog: 15de Oktbr. 1623. — [4]) Da. Mag. 4de R., I, S. 123. — [5]) Se 1ste Del. S. 551.

Nicolai, Annæ og Annuntiationis Mariæ (Marie Bebudelses) Vikarier.[1]) Det sidste var egentlig efter Reformationen (1547) tillagt Puggård til Forbedring af Skolebörnenes og Hørernes Underholdning (se S. 10) og må være fulgt med Puggårds Gods til Hospitalet; hvorledes dette derimod var kommet i Besiddelse af Nicolai og Annæ Vikarier, vides ikke. Disse 3 Vikarier ydede tilsammen 37 1/2 Ørt. Korn, 18 Sk. d. og 77 Sk. l. årlig i Landgilde; en Toft, som kaldes S. Annæ Toft, nævnes 1605 som tilhørende Hospitalet og har rimeligvis hørt til S. Annæ Vikarie; dens Beliggenhed er mig ubekjendt.

2. Hospitalets Indtægter forøgedes også senere, fornemmelig ved Kongernes Gavmildhed. Hertil hører:

A. Puggårds Gods blev, som vi have set S. 54, den 11te Januar 1554 henlagt under Hospitalet, imod at dette daglig bespiste 12 Peblinge, gav de 5 Lokater hver 8 Dr. om Året og vedligeholdt Puggård. Indtægten af dette Gods havde 1552 udgjort omtrent 120 Ørt. Korn, 2 1/2 Td. Smör og 100 Mk. Penge, og i Kapitlets Jordebog af 1669 anslås den til 5 Læster Korn, 1 Td. Smör m. m.[2]) Den gav således vistnok Hospitalet et ret godt Overskud. — Til Puggårds Ind-

---

[1]) Jeg må i denne Anledning rette en Fejl, som jeg har begået i 1ste Del, S. 574, idet jeg har antaget, at Marie Bebudelses Alter var det samme som det af Dronning Margrethe Valdemarsdatter stiftede vor Frue Alter eller Rorate Alter. — Dette er dog ikke rigtigt. I Stiftsarkivet findes næmlig (under 35—1—8) en Vidisse af et Dokument af 30te Januar 1413, ved hvilket Fru Catarina, Erik Rinds Enke, skjøder en Otting på Varming Mark i Sem Sogn tilligemed en Syvendedel af alt Fiskeriet i samme Sogn til det vor Frue Alter i Ribe Domkirke, som Ridder Jon Jakobsen (af Nørholm) havde stiftet, og til Ridderens Enke, Fru Elisabeth. Gården og Fiskeriet nævnes også i 1ste Del, S. 301 som skjænkede af Fru Elisabeth til Alteret. — Da nu både den ovenomtalte Vidisse findes blandt Hospitalets Dokumenter, og den nævnte Gård med tilliggende Syvendepart af Fiskeriet i Sem Sogn anføres blandt Hospitalets Ejendomme, må Hr. Jon Jakobsens Alter (se 1ste Del, S. 581), der, som vi så, var et Frue Alter, antages for at være det samme som Marie Bebudelses Alter. — [2]) Se 1ste Del, S. 533.

tægter, som gik over til Hospitalet, hørte også Kongetienden (såvel af Korn som af Kvæg) af Henne Sogn og af Byen Lustrup, som indtil Reformationen havde hørt til S. Mikaels-Kirken ved Puggård, men efter den lagdes til S. Kathrine Sogn. — Da Biskop Kristiern 1298 stiftede Puggård, havde han tillagt Stiftelsen 40 Mk. eller 5 Pd. Sterling, som årlig skulde udredes af Henne Sognekald, der skulde bestyres af en Kapellan. Måske havde han samtidig tillagt Kaldet Bispetienden af Sognet, for at Kapellanen bedre skulde kunne afholde en efter Pengenes daværende Værdi så betydelig Afgift. En sådan ældre Bestemmelse omtales dog ikke i Kristian den 3dies åbne Brev af 12te April 1548, ved hvilken han „Religionen til Forbedring, og (for at) Skolen udi vor Kjøbsted Ribe kan des bedre blive ved Magt", tillader, at „vor og Kronens Part af Tienden over alt Henne Sogn må og skal herefter oppebæres og blive hos Skolen udi forte Ribe.[1]) Uagtet Udtrykkene i dette Gavebrev gik denne Tiende dog tilligemed Puggård over i Hospitalets Besiddelse. — Da Hr. Jørgen Povelsen i Henne 1578 beklagede sig over, at han ikke kunde udrede den Afgift af 40 Mk. (10 Dr.) til Hospitalet, bevilgede Kongen, at den herefter årlig måtte udbetales Hospitalet af Slottets Indtægt.[2])

B. Den 6te Septbr. 1547 udgik der et åbent Brev om, at Kongen „de fattige, såre og syge Mennesker til Hjælp, Trøst og Underholdning udi vort almindelige Hospital i vor Kjøbsted Ribe" havde tilladt, at Vikariet til Hellig-Korses Alter i Vejle, som nu var ledigt efter M. Jens Varder, med al sin Rente og Tilliggelse skulde være til Hospitalet i Ribe. Følgebrevet til Vikariets „Bønder og Tjenere" er allerede udstedt Dagen iforvejen. For begge Kongebreve er Hans Tavsen „Relator", så at de rimeligvis skyldes hans personlige Indvirkning som så meget Andet, der var til Kirkens, Skolens og

---

[1]) Hospitalets gamle, af Bisk. Hegelund indrettede, Kopi- og Forhandlings-Bog, S. 60. — [2]) Smst. S. 61.

Hospitalets Bedste.[1]) M. Jens Varde (se S. 70 fl.) havde kun haft Vikariet siden Februar Måned samme År. Af det Følgebrev af 13de Februar, som han den Gang havde fået på Godset,[2]) lære vi dettes Omfang at kjende, idet det er stilet til følgende „Bønder og Tjenere“: 1 Mand i Bermose, 1 i Rotbild, 2 i Gunderup, 2 i Skovleng, 1 i Lund, 1 i Lærkeholt, 4 (?) i Tange, 1 i Sig og 2 i Mels i Øster Herred i Vardsyssel.[3])

C. Gaverslund Sogns Kongetiende kom til Hospitalet på følgende Måde: Den 24de Juni 1542 havde Kongen overdraget den tilligemed Kongetienden af Snede (Østersnede) Sogn til Hospitalet i Vejle; men dette må rimeligvis være gået i Forglemmelse i Kancelliet, og den 16de Juli 1544 udgik der et nyt Kongebrev, hvorved Kongetienden af Gaverslund, Østersnede og Hornstrup Sogne skjænkedes til Hospitalet i Ribe.[4]) Hospitalet i Vejle måtte nu undvære de 2 Tiender indtil 1558, da den egentlige Fundats for det først er udstedt. I den hedder det, at Forstanderne for Hospitalet i Ribe „velvilligen“ have udlagt det Kongetienden af Snede og Hornstrup Sogne, og at det for Fremtiden skal beholde disse.[5]) Derimod beholdt Ribe Hospital Kongetienden af Gaverslund Sogn og har den endnu. — Der haves en Overenskomst af 9de September 1595 mellem Hospitalets Bestyrelse og en Mads Henriksen, som havde haft Gaverslund Konge-Korntiende i Fæste siden 1587. Hans Afgift var 42 Ørt. Korn (10 Ørt. Rug, 15 Ørt. Byg og 17 Ørt. Havre); men Overenskomsten går egentlig ud på

---

[1]) Smst., S. 80 fl. — [2]) Han kaldes rigtignok i dette Brev kun Vikarius i Vejle; men da såvel Navnet som Dødsåret passe, er han dog vistnok den samme Person som den første Sognepræst ved S. Kathrine Kirke. — [3]) Bermose er dog vistnok det nuværende Børsmose i Ål Sogn i Vester Herred. Rotbild hedder nu Rotbøl i Henne Sogn, i hvilket også Gunnerup ligger. Skovleng er vel det rette ældre Navn for Skovlund i Ansager Sogn, hvor også Lund og Lærkenholt findes. Tange og Sig høre til Thorstrup S. Mels hedder nu Mejls og hører til Varde Landsogn og regnes nu til Vester Herred. [4]) Hosp. gl. Bog, S. 115 fl. — [5]) Hofman: „Fundationer“, IV, S. 734.

Følgende: Hospitalets Forstander eller hans Fuldmægtig skulde selv hvert År mellem Jul og Fastelavn indfinde sig i Gaverslund med så mange Vogne, at han i 1 eller 2 Gange kunde modtage alt Kornet; men Mads Henriksen eller hans Bud skulde følge med til Ribe og „stå for Malt“ (sørge for, at Bygget blev maltet) efter hans Fæstebrevs Lydelse. Af Kvægtienden måtte Mads Henriksen beholde hver Kalv for 20 Sk., hver Gris og hvert Føl for 4 Sk.; men Lammene vilde Hospitalet selv beholde og lade dem hente på den Tid af Året, da Kvægtienden skulde optages. Mads Henriksen skulde ved Udskrift af Præstens Tiendebog godtgjöre Rigtigheden af Tallet såvel på Lammene som på den øvrige Yngel. — 1601 var samme Tiende bleven ledig. Hospitalet lod den da den 17de Avgust opbyde på Holmans Herreds Ting for 3 År, efter kong. Majs. Forordning, „først til Sognemændene, dernæst til Andre, som vilde gjöre Hospitalet bedst Skjel og Fyldest; eller også vilde det selv lade den oppebære.“

D. Fiskelod. Tör Fisk var en særdeles almindelig Spise, og i Hospitalet er den bleven brugt i stor Mængde. For at en Del deraf kunde tilvejebringes uden Udgift for Stiftelsen, udstedte Frederik den Anden den 28de Juni 1578 et åbent Brev til alle sine Undersåtter, „hvo somhelst de tjente eller tilhørte“, og til alle Andre (altså også Udlændinge), som brugte Fiskeri på Fiskelejerne List, Sønder-Rømø, Manø, Fanø, Langleg, Sønderside, Vesterside, Nyminde, Hug og Oregab, om at han havde erfaret, at de fattige, „syge og såre“ Mennesker i Kongens almindelige Hospital i Ribe skulde have stor Brøst for Fisk til deres Underholdnig, hvorfor Kongen „bad og befalede“ hver Enkelt af dem, herefter 1 Gang om Året, når fornævnte Fattiges Fuldmægtig tilsagde dem derom, mellem Påske og S. Hans Dag, at give af hvert Fiskerskib til Hospitalet en Lod (1 Mands Lod) af den Fisk, som de den Dag fiskede, og overantvorde den til de Fattiges Fuldmægtig.[1])

---

[1]) Jy. Tegn. — Afskr. i Hosp. gl. Bog.

Dette Kongebrev var dog ikke, som man af dets Ord skulde tro, det første, hvorved det pålagdes Fiskerne at yde en sådan „Fiskelod“ til Hospitalet. I Stiftsarkivet findes en meget beskadiget Vidisse fra 1564 af et Kongebrev, dat. d. 25de Marts 1563, hvorved det samme Pålæg gives dem, som fiske ved de ovennævnte Fiskerlejer med Undtagelse af Hug og Oregab, og således, at Tiden sættes mellem den 1ste Maj og Pindsedag. — Fiskerne viste sig overhovedet ikke meget villige til at gjöre denne Ydelse eller vilde idetmindste slippe så let som muligt fra den, som man ser af et Kongebrev af 29de Oktbr. 1645; det var stilet til Lensmanden på Riberhus og gik nd på, at Kongen havde erfaret, at den Benådning, som hans Fader havde givet Hospitalet i Ribe på en Lod en Dag om Året af hvert Fiskerskib, blev ilde overholdt, idet Fiskerne havde berøvet Hospitalet dets Ret og nu på det Sidste havde gjort 32 Lodder i hvert Skib, uagtet der fra gammel Tid kun havde været beregnet 8 Lodder;[1]) Hospitalsforstanderne skulde forklare, hvorfor de ikke itide havde forekommet Sligt, og Fiskerne skulde for Fremtiden give Hospitalet $^1/_9$ af den Dags Fangst uden Modsigelse eller Bedrageri.[2]) — I det 18de Århundrede var denne Indtægt skrumpet ind til 2 a 3 Dr., som Beboerne af Fanø årlig betalte.

E. 1537 tillagde Kristian den Tredie Hospitalet en årlig Indtægt af 24 Mk. (8 Dr.), som skulde udbetales af Byens Told.[3]) Disse Penge vedbleve også stadig at udbetales af den såkaldte „lille Told“, der opkrævedes af Herskabsfogden.

F. Af Private har Hospitalet aldrig modtaget nogen större Gave; men nogle mindre indgik der dog i den første Tid. Således skjænkede Godske Rantzow til Nienhof, Vamdrupgård og flere Gårde i Haderslevegnen den 29de Juni 1549 (?) Hospitalet den årlige Landgilde af en lille Gård i Enderup i Hvidding Sogn (2 Ørt. Rug) og et Bol i Rejsby ($2^1/_2$ Sk. d.), medens han forbeholdt

[1]) Hospitalet havde således kun fået $^1/_{32}$ (el. $^1/_{33}$) istedetfor $^1/_8$ (el. $^1/_9$) af Skibets Fangst den Dag. — [2]) Hosp. gl. Bog. — [3]) Smst.

sig selv Herligheden af disse Steder. Gavebrevet er udstedt i Maltbæk og medbeseglet af Peder Galskjøt til Sønderskov og Kristoffer Thamsen til Estrup.[1])

Karen Lavridskone, Borgm. Lavr. Nielsens Hustru eller Enke, havde engang (Årstallet nævnes ikke) i Kongens og flere gode Mænds Nærværelse i Lambert Ibsens Hus i Ribe skjænket sin Hovedlod, „såvidt hun kunde give den efter Loven", til Hospitalet. Da hun var død, tiltalte Hospitalsforstanderne Kristen Trellund,[2]) som var gift med hendes Barnebarn, Maren Hansdatter, for denne Gave, og det kom den 15de Februar 1556 på Bytinget til et Forlig, hvorefter Kr. Trellund samme Dag skjødede 2 Boder i Grönnegade til Hospitalet.

Kanniken Hr. Niels Torkildsen (se S. 51) gav ved sin Død 1553 til Hospitalet 3 Mk. d. i Jordskyld af 2 Grunde i Byen og desuden en Bod i Bispegårdsgade. Hans Enke, Kirsten Nielskone, og Sön, Oluf Nielsen, stadfæstede Onsdagen för Jacobi Dag 1559 på Tinget denne Gave.

Af de 1000 Dr.. som M. Jens Viborg 1581 ved sin Død skjænkede de Fattige i Ribe, tilfaldt 400 Dr. Hospitalet (se S. 83.)

G. Af tilfældige Indtægter kan nævnes, at der i Riberhuses Lensregnskab for 1562—63 findes 30 Dr., som Kongen gav de Fattige i Hospitalet af Tröjborg Lens Skat. — Ved Kongebrev af 21de April 1602 befaledes det Lensmanden på Riberhus at lade Hospitalsforstanderne i Ribe få til Hospitalets Brug, hvad gamle, ubrugelige Sængklæder der fandtes på Slottet.[3]) — Herreløse Penge kunde tilfalde Hospitalet; således bleve 1554 tolv Dr., som for nogle År siden vare blevne leverede Byfogden, og til hvilke der siden ingen ret Ejer havde meldt sig, udbetalte til en af Hospitalsforstanderne; dog skulde Hospitalet betale dem tilbage, når en ret Ejer meldte sig.[4]) — Også Bøder findes tillagte Hospitalet.

---

[1]) Smst., S. 89 fl. — Årstallet er der skrevet „Mdxl paa det tiende". — [2]) Se om denne Mand „Jy. Saml." VII, S. 44 fl. — [3]) Jy. Tegn. — [4]) Rådhusbog Nr. 2, foran.

Et Exempel herpå fra 1583 er omtalt S. 309; Pengene skulde udsættes på Rente. 1594 skjænkede Kongen Hospitalet en Oxe, som var bleven konfiskeret for Toldsvig[1]). — Ved et Kongebrev af 18de April 1653 tillodes det en Mand i „Stabbel“ (?) at ægte en Kvinde, som var beslægtet med ham i 3die Led, imod at han gav 4 Rdl. til Ribe Hospital.

H. En Ting, som også bidrog til at forøge Hospitalets Formue, var, at det optog Lemmer mod Indskydelsen af en Kapital. Indtrædelser i Hospitalet af denne Art vare vistnok temmelig hyppige, da vi kjende flere Exempler på dem. 1587 var der et Fruentimmer, Marine Enevoldsdatter, som led af en langvarig Sygdom. Da efter sket Opfordring på Bytinget ingen Anden (af Familien?) vilde tage hende i Huset for den Arv, der kunde tilfalde hende, toge Hospitalsforstanderne hende i Hospitalet imod, at Familien strax betalte 10 Dr., og naturligvis imod, at Arven i sin Tid tilfaldt Hospitalet[2]). — Den 2den Maj 1603 lader Johanne Jensdatter, Jens Remsniders Datter, bekjendtgjöre til Tinge, at hun med alt sit Arvegods begiver sig ind i Hospitalet, i hvilket Lensmanden, Kapitlet samt Borgm. og Råd have bevilget hende en Plads; hun skal have Kost, Klæder og Underholdning for sin Livstid, hvis hun skikker sig vel. Man har endnu bevaret et Dokument, udstedt d. 12te Maj samme År af Kristian Povelsen, Præst og Husholder i Hospitalet, i hvilket ban erkjender, at han på Hospitalets Vegne har modtaget af Niels Grisbæk 100 Dr., som bleve indgivne med Johanne Jensdatter, der efter Lensmandens, Kapitlets, Borgm. og Råds Bevilling kom ind i Hospitalet d. 6te Maj for at have sin Underholdning der sin Livstid, sålænge hun skikkede sig, som et Hospitalslem burde at gjöre.[3]) — Den 21de Septbr. 1653 bekjendtgjöres ligeledes til Tinge, at et Fruentimmer indsættes i Hospitalet med al sin Arv, 50 sl. Dr.[4])

---

[1]) Jy. Tegn.: 7. Avg. 1594. — [2]) Løst Papir uden Datum, indlagt i Tingbogen for 1587. — [3]) Kath.-Sk. Samling „ad Ripas Cimbr.“ — Niels Grisb. har rimeligvis været hendes Værge. — [4]) Smlg. S. 72 om Hr. Axel Knudsens Enke og S. 543 om Hr. And. Kejser.

Hospitalslemmernes Formue og Ejendele tilfaldt ved deres Død Hospitalet. Det er vistnok af Hensyn hertil, at Hospitalets gamle Kopibog indeholder en Afskrift af et Brev, udstedt af Kristian den 1ste den 12te Novbr. 1479 på Riberhus, hvorved det bestemmes, at Gods og Penge, hvormed „gode Folk“ gave sig ind i Helligåndsgården i Ribe, efter deres Død uhindret måtte tilfalde Stiftelsen. Senere anføres et Brev af Kristian den 4de.

3. Hospitalets ældste bevarede Jordebog er omtrent fra År 1640. Efter den var Hospitalets fulde Indtægt af Jordegods, Tiender, Jordskyld m. m.:

Penge	282 sl. Dr. 3 Mk. 13 Sk. 1 Alb.
Rug	8 Læster 22 Ørt. 4 Skp.
Byg	9 — 1 — 9 —
Havre	3 — „ — „ —
Smör	8 Tdr. 2 Fjerd. ½ Riberpund.
Svin	90 Stykker.
Får	11 —
Gjæs	19 —
Höns	38 —
Lam	100 —
Honning	4 Stob.
Lax	2 Fisk.
Tör Torsk	2 Snese.
Melskuller	5 —
Tör Hvilling . . .	2 Tus. 12 Snese.
Røget Ål	4 Snese
Fris-Salt.	1 Td.
Skovvogne	4
Fødenød.	8
Tørv	6 Læs
Lyng.	4 —

Der tilföjes en Bemærkning om, at sal. Hans Friis og Morten Lassen som Hospitalsforstandere havde rettet sig efter denne Jordebog, skjönt der i den fandtes en Del, hvoraf Intet var at bekomme. — Bøndergodset udgjorde 1702: 708 Tdr. 4 Skp. „ Fdk. ½ Alb. Hartkorn, Korntienderne 93 Tdr. 6 Skp. Rug, 72 Tdr. Byg og 47½ Tdr. Havre. — Hvis Hospitalet havde beholdt

sit Jordegods indtil vore Dage, vilde det nu være meget rigt; i dets Sted er Godset i tidligere Tid efterhånden blevet bortsolgt, og Kapitalerne ere da for Störstedelen blevne forbrugte.

I den ovennævnte Jordebog opføres fremdeles Jordskyld af 13 Grunde i Ribe, beliggende i forskjellige Gader, tilsammen 27 Mk. 12 Sk. 2 Alb. foruden de $11^1/_2$ Mk. af Byens Kasse for S. Jørgens-Gårdens Grund. Forsåvidt denne Jordskyld ikke skrev sig fra Gaver til Hospitalet (se S. 798), har den vel allerede tilhørt dels Sortebrödre-Klosteret, dels Helligånds-Gården. — Fremdeles opføres 10 Mk. 4 Sk. i Jordskyld af 11 Grunde, som vare fraskilte Puggård, — 15 Mk. 11 Sk. 1 Alb. af 10 Grunde, som havde hørt til den gamle Bispegård og altså ikke må være blevne solgte fra Hospitalet tilligemed denne, og endelig 18 Mk. 8 Sk. 1 Alb. af „Abildgårds Jord". Dette må være Jord, som var solgt fra Klosterets Abildgård ifølge et Kongebrev af 28de Juni 1623, som tillod at sælge en „Stribbel" (Strimmel) Jord af Hospitalets Abildgård, som til Stiftelsens store Fordel skulde kunne afhændes til Beboerne af Hundegade og Klostergade; Kjøberne skulde sætte et 4 Alen höjt Plankeværk ind mod Hospitalets Abildgård.[1])

I samme Jordebog findes kun 2 Lejehuse opførte som tilhørende Hospitalet. I det 16de Århundrede havde det haft et större Antal. Det er vistnok sådanne, der menes i et Kongebrev af 21de Novbr. 1561, i hvilket de 20 Dr., til hvilke Hospitalets Bønder søndenfor Ribe vare ansatte i Skat, eftergives Hospitalet (ikke Bønderne) i Anledning af de „mange" øde Huse, som det til Foråret skulde lade opbygge.[2]) Rimeligvis har en större Del af disse Lejehuse ligget i Nærheden af Hospitalet, hvorfor mange af dem brændte i den store Ildebrand 1580, som også beskadigede en Del af selve Hospitalsbygningerne. Nogle År derefter indgik derfor Hospitalsforstanderne med en Indstilling til Kongen om, at de med stor Bekostning havde gjenopbygget og istand-

---

[1]) Jy. Reg. — [2]) Jy. Tegn.

sat dem af disse Huse og Gårde, som vare de fornemste og fordelagtigste for Hospitalet; de øvrige lå endnu øde, ligesom også andre Boder og Huse vare meget bygfældige; hvis Hospitalet skulde gjenopbygge dem, vilde Bekostningen blive for stor. De androge derfor om, at sådanne øde Jorder og Pladser måtte sælges, og Pengene sættes på Rente. Under 8de Marts 1587 bevilgede Kongen dette; dog skulde både Salget og Pengenes Udsættelse finde Sted med Lensmandens, Kapitlets samt Borgm. og Råds Samtykke.[1])

Denne Tilladelse benyttedes endnu 1598 til Salget af den gamle Bispegård i Bispegade, som Hospitalet 1558 havde fået af Kongen istedetfor Helligåndsgården. Den (Tilladelsen) såvelsom Hospitalets store Skade ved Ildebranden påberåbes udtrykkeligt som Grund til, at Lensmanden, Albr. Friis, den 27de Maj 1598 havde ladet Kapitelsherrerne, Borgmestrene, Rådmændene og nogle af de fornemste Borgere opkalde på Rådhuset for at forsøge at få Bispegården solgt.[2]) Borgmester havde da først budt 500 Dr., og Lensmanden, som fandt dette Bud for ringe, havde budt 550, og da Ingen vilde byde höjere, erklæret, at han selv vilde beholde Gården for denne Pris imod Betaling til førstkommende S. Hans Dag. Han havde også siden i enhver Henseende opført sig som Ejer af Gården, men uagtet gjentagne Påmindelser aldrig betalt Pengene. Da han døde 1601, vare M. Mads Pors og Rådmændene Niels Grisbæk og Bertel Struck rejste hen og havde Dagen efter hans Begravelse, som var den 5te Juni, krævet Pengene af hans Broder, Jørgen Friis til Krastrup, som var Börnenes Formynder, og Frederik Munck til Krogsgård, som var gift med en af Døtrene. Da også dette havde været forgjæves,[3]) var Sagen kommen for Herredsting og Lands-

---

[1]) Smst. — [2]) Det var altså en Avktion; smlg. Avktionen over Borgm. Jens Hegelunds Ejendele 1572 (S. 150). — [3]) Af Heg. Alm. ser man, at Kapitlet og Magistraten atter d. 21de Septbr. 1601 skriftlig havde krævet Jørgen Friis for Pengene. Albr. Skeel, som samme Dag drog til Viborg, havde medtaget Brevet til Besørgelse.

ting; men Fred. Munck havde stævnet den for Rigsrådet, hvor den blev foretaget den 12te Marts 1606. Borgmester Kjeld Jørgensen var her mødt på Hospitalets Vegne, og efter hans i Dommen indførte Beretning er Sagens Gang væsentlig fremstillet. — Dommen gik naturligvis ud på, at Arvingerne skulde betale de 550 Dr.[1]) — Allerede i Slutningen af det 16de Århundrede havde Hospitalet således kunnet sætte et Par Kapitaler, tilsammen 700 Dr., på Rente.

Krigstiden 1643—45 medførte en Del Tab for Hospitalet, da dets Bønder ikke kunde eller ikke vilde betale deres Landgilde. Det samme Kongebrev af 29de Oktbr. 1645, som skulde sikre Hospitalet i den rette Nydelse af dets Fiskelodder, befalede derfor Stiftelsens Bønder, der slet Intet vilde udgive af deres Skyld, Landgilde m. m., at udgive så Meget, som de for deres Armod kunde. — Lensmændene må efter Krigen have fået en overordentlig Myndighed til at lette Bøndernes Stilling, hvor det behøvedes. Således havde Lensmanden på Koldinghus eftergivet Bønderne i Gaverslund deres Tiende til Hospitalet for $2^1/_2$ År, og hans Æmbedsbroder på Riberhus alle Hospitalets Tjenere deres Landgilde for 1 År. Hospitalsforstanderne Hans Friis og Morten Lassen skreve i den Anledning den 12te Oktbr. 1646 til Biskop Monrad, som på den Tid opholdt sig i Kjøbenhavn, og bade ham som „Hospitalets höjeste Inspektor og Forsvar næst Gud og Lensmanden“ om hans Hjælp til at få Bestemmelsen om Gaverslund Tiende hævet af Regjeringen, idet de mente, at Afgiften ikke kunde være så trykkende for et helt Sogn, medens Hospitalet derimod ikke kunde lide et sådant Skår i sin Indtægt uden at formindske Lemmernes Antal.[2]) — Rimeligvis blev det dog, som Lensmanden havde bestemt.

Hans Friis og Morten Lassen vare Hospitalsforstandere fra 1637 til 1652 (den Første døde dog allerede

---

[1]) Dommen findes i Stiftsarkivet under 35—3—1. — [2]) Stiftsark.: kronol. Saml. „Bisk. Monrad“ Nr. 32. — I det samme Brev er det, at de anmode Biskoppen om at udvirke, at Hospitalets Hovbønder slippe med at betale halv Skat.

1650), og det siges om dem, at de havde bestyret Hospitalets Sager så godt, at da Ludvig Pouch og Anders Svane tiltrådte Forstanderskabet 1652, ejede Hospitalet 3500 sl. Dr., foruden at der „var blevet bygget og forbedret på Hospitalet og Puggård for over 1000 sl. Dr.“ Se dog, hvad herom er bemærket ved S. 422. — Kort efter kom der en meget slem Tid, næmlig Krigstiden 1657—59, under hvilken Hospitalet en Tid ganske måtte standse med både Spisning og Kostpenge for Disciplene (se § 8).

4. Om Hospitalets Bygninger i denne Periode findes nogle Oplysninger i 2 Synsforretninger af 1652 og 1662 og i tilfældige Beretninger fra en senere Tid om deres tidligere Beskaffenhed. På en af de Tavler, som findes bagved første Del af dette Skrift, har jeg givet en Grundtegning af de endnu bevarede gamle Klosterbygninger. Jeg kunde dog der passende have medtaget en Bygning, som først er bleven nedreven i dette Århundrede, og som ganske var i Stil med Hospitalets nuværende sydlige Hovedflöj og upåtvivlelig samtidig med den. Den udgik fra Sydsiden af den nævnte Hovedflöj, temmelig nær henimod dens østlige Ende, og indeholt i den nærmeste Tid, förend den blev nedbrudt, Hospitalsforstanderens Bolig. Ligesom Hovedflöjen havde den i nederste Stokværk et mindre Antal, som det synes, oprindelige, större Vinduer; den øverste Etage viste ligesom Hovedflöjen Sporene af en Mængde oprindelige, små Vinduer, som vare blevne tilmurede, da man også i den anbragte större Vinduer, svarende til dem i nederste Stokværk.[1])

En anden gammel Klosterbygning lå op til den udvendige Side af Klostergårdens østlige Flöj, som nu kun består af Buegangen. Den nordlige Del af denne gamle Bygning benyttedes til Spiseværelse for Disciplene, så længe disse fik Kosten i Hospitalet; dette Rum, og rimeligvis hele Bygningens nederste (måske eneste) Stokværk var hvælvet.[2]) Den sydlige Del af Bygningen

---

[1]) For få År siden ere Vinduerne i begge Hovedflöjens Stokværk blevne endnu mere udvidede. — [2]) Se f. Ex. R. C., S. 529.

benyttedes som Tørvehus. 6 Fag vare dog allerede 1652 helt borte, og i Slutningen af Århundredet styrtede hele Bygningen om under en stærk Storm. Til denne Bygning, som efter et Udtryk af Hospitalsforstander Evendorph i en Beretning fra År 1702, var „meget ældgammel“, hørte udentvivl et Vindue, som for nogle få År siden kom tilsyne i den udvendige Mur af Buegangens østlige Flöj. Desværre er det en Del ødelagt, men hører til den eleganteste, gothiske Stil. Hvilken Bestemmelse denne Pragtbygning oprindelig har haft, om den måske har været Priorens Bolig, derom haves ingen Beretning.

Hospitalets Hølade og Kostald (den sidste på 18 Fag) lå ud mod Klostergade. Igjennem en Port på Kostalden var Indkjørselen til Hospitalet.

5. Efter Fundatsen skulde Lensmanden, Superintendenten, Kapitlet, Borgmestere og Råd i Forening beskikke 2 Mænd af Kapitlet til Hospitalsforstandere, og disse skulde årligt aflægge Regnskab for dem over Hospitalets Indtægter og Udgifter. I Virkeligheden blev Overbestyrelsens Virksomhed dog langt mere omfattende, så at den i det Hele taget tog alle sådanne Bestemmelser, som vedkom Reglerne for Hospitalets Virksomhed, ansatte Husfogden, indtog nye Hospitalslemmer osv. At Forstanderne skulde være 2 Mænd af Kapitlet, iagttoges ikke undtagen måske i den allerførste Tid; senere var det enten en Kapitelsherre og en Borger eller, hvad der endogså var det Almindeligste, 2 Borgere, altid af Byens mest ansete Mænd. Undtagelsesvis findes 1584 udnævnt 3 Hospitalsforstandere, næmlig M. And. Sör. Vedel og 2 Borgere. Forstanderne må have ført det mere specielle Tilsyn med Hospitalet, men beskjæftigede sig dog måske mest med Regnskabsvæsenet. Det er i Almindelighed dem, som varetage Hospitalets Interesser og hævde dets Ret, dels for Domstolene, dels ved Andragender til Regjeringen.

Under Forstanderne stod en Ridefoged, også blot kaldet „Foged“, som havde Tilsynet med Bøndergodset. I denne Stilling forekommer omtr. 1570 en Niels

Lensmanden Axel Veffart,[1]) — 1589 og 1592 Niels Bramming, en Broder til den Sören Jensen Bramming, som dræbte Rådmand And. Sör. Klyn; han blev afskediget, fordi Hospitalsforstanderne, blandt hvilke And. Klyn var, vare misfornöjede med ham, hvori man vilde søge en Grund til Broderens ulykkelige Gjerning.[2]) Efter Niels Brammings Afgang overtog den ene af Hospitalsforstanderne, næmlig Rådmand Jens Lavgesen, Biskop Hans Lavgesens Broder, tillige Foged-Forretningerne med en Lön af 30 Dr. og Andel i Indfæstningerne på Hospitalsgodset. Dette Forhold synes dog allerede næste År at være ophørt; thi i Januar 1598 er der Tale om Ansættelsen af en ny Foged. — 1588 nævner Hegelund en „Hospitals-Delefoged"; måske var han og Ridefogden dog den samme Person.

6. Den daglige Bestyrelse af Hospitalet forestodes imidlertid af en Mand, som på engang varetog Lemmernes åndelige og legemlige Tarv som Hospitalspræst og Husfoged eller Husholder, i hvilken sidste Egenskab han tillige var Spisemester; thi Lemmerne bespistes af Stiftelsen. — Den første Mand, som kjendes i denne Stilling, var vistnok Hr. Morten Iversen, som derefter blev Præst i Meolden og døde 1561.[3]) Ved Hospitalet har han dog kun været i kort Tid; thi 1546 forekommer Hr. Niels i Hospitalet, af hvem Jørgen Pedersen Rentemester kjøber Glas på Kongens Vegne. 1552 har han tillige påtaget sig at bespise Skolebörnene i Puggård (se S. 52). 1556 og 1557 nævnes han endnu som Hr. Niels Jensen, Kapellan og Husfoged i Hospitalet. 1569 blev Hr. Kristen Jørgensen ansat i samme Stilling, og da denne 1583 var bleven Præst i Sem, efterfulgtes han af Hans Mikkelsen Kolding, som hidtil havde været Hører ved Domskolen. Han tortæller i en Optegnelse, som findes i Afskrift i Hospitalets gamle Bog, at han den 6te Septbr. 1583 var bleven valgt til Hospitalspræst på Kapitelshuset af Lensmanden, Superintendenten, Kapitlet,

[1]) Se S. 147. — [2]) Se „Jy. Saml." II, S. 268. — [3]) Et Tingsvidne af 1572 fra Hvidding Herreds Ting (Stiftsark. 34—14—3) nævner ham som den ældsteHusfoged iHospitalet, som da erindredes.

Andersen, som kom galt fra sine Beskyldninger mod Borgmestere og Råd på følgende Betingelser: 1. Han skulde stille Sikkerhed for, at „Stakkarlene“ fik det Tilbørlige, og at Intet blev dem forkortet i nogen Måde. 2. Han skulde gjöre Regnskab for Indtægt og Udgift og befindes tro i sin Husholdning. 3. Han skulde føre alt sit Gods ind i Hospitalet, og Stakkarlene være hans Arving; dog hvis hans Hustru overlevede ham og ikke vilde blive i Hospitalet, skulde hun have Halvdelen af deres fælles Gods. — Han betragtedes altså næsten selv som et Hospitalslem.

Ved Hr. Hans Koldings Død den 30te Decbr. 1595[1]) blev Kristen Povelsen Præst, Husholder og Spisemester. Hans Forpligtelse, som først er udstedt den 26de April 1597,[2]) haves ligeledes i Hospitalets gamle Bog og stemmer med hans Formands; kun forbeholder han sig i den 3die Post Ret til at forlade Hospitalet formedelst Skrøbelighed eller af anden Grund, dog efter aflagt Regnskab, og i en 4de Post forpligter han sig til at prædike 2 Gange om Ugen i Sygestuen, næmlig Söndag og Onsdag Morgen. — Den 4de Juli samme År måtte han endnu forpligte sig til ikke at gifte sig, sålænge han var Hospitalets „Præst og Forstander“,[3]) hvilket synes at være en underlig Bestemmelse for en Mand, som tillige skulde være Spisemester. Samme Dag fastsattes hans Lön for det første År til 15 Dr. foruden 4 Dr. til en Skriverdreng, og det bestemmes, at han skal søge Disk hos „Skolepersonerne“. — Han fratrådte sin Stilling den 1ste Maj 1605; men ved Opgjörelsen af hans Regnskaber blev han Hospitalet 400 Dr. skyldig, fordi han i 3 År havde forsömt at beregne Overmål på 6 Læster Korn. Gjælden nedsattes dog til 200 Dr., som han skulde betale i 6 År.[4]) — Hvad der senere blev af ham, ved jeg ikke.

Den 22de Juli 1605 besluttede Overbestyrelsen, at

---

[1]) Heg. Alm. — [2]) Ved Kongebrev af 4de April 1597 tillodes det ham at blive ordineret, uanset om han havde været ved Universitetet eller ikke (Jy. Tegn.) — [3]) Også Husholderen kaldes således enkelte Gange „Forstander“. — [4]) Heg. Alm.

der, for at Hospitalet kunde komme ud af sin Gjæld, for en Tid ingen Præst eller Foged skulde holdes i det „til nogen sær Bord eller Spise“, men at Sören Kristensen Friis skulde være Forstander og Husholder, skaffe sig tro Folk, selv stå for alt Regnskabet og have til Lön 50 Rdl. og dertil som Fogedpenge og Skriverpenge den tiende Pending af alt Stedsmål (Indtæstning) og Sagefald. Gudstjenesten i Hospitalet skulde imidlertid besørges således, at de to øverste Hørere skulde skiftes til at holde Froprædiken[1]) i Sygestuen på Sön- og Helligdage og derfor have hver 5 Rdl., medens Kapellanen ved S. Kathrine Kirke skulde besøge de Syge, skrifte og berette dem, holde Messe (Altergang?), „så tidt Behov gjöres“, og Ligprædikener, hvorfor også han skulde have 5 Rdl. årlig foruden, „hvis föje Offer som der kan falde“. Foreløbig skulde til et Forsøg denne Ordning gjælde for et År.[2]) — Det Væsentlige ved den nye Ordning var altså, at Husholderpladsen forenedes med Ridefogdens Bestilling, men adskiltes fra Præstens. Om Sören Friis er talt tidligere (S. 195) som M. Hans Svannings Svigersön.

Efter 2 Års Forløb var Sören Friis kjed af sin Stilling og forlangte sin Afsked. Man vendte da tilbage til at ansætte en Præst, som tillige skulde være Husholder, og valgte dertil Peder Mikkelsen Havervad, som 1595 havde været nederste, og 1605 øverste Hører ved Domskolen. Samme År havde Biskop Hegelund forgjæves søgt at skaffe ham Degnekaldet i Skjern. Han var gift og havde 3 Börn, så at han unægtelig kunde trænge til en Forbedring i sin Stilling. Forbedringen var vel ikke stor, men sikrede i ethvert Tilfælde Føden. Betingelserne, på hvilke han ansattes den 7de Avgust 1607, vare tølgende: Hvis han tog alle sine 3 Börn med ind i Hospitalet, skulde han kun have 15 Dr. i Lön; tog han derimod kun 2 med sig, skulde han have 20 Dr.

---

[1]) Der holdtes også Aftensangstjeneste om Söndagen i Hospitalet, da skiftedes næmlig alle Hørerne til at prædike, som man ser af den Advarsel, som Biskoppen gav dem 1656 (se S. 735).
[2]) Hosp. gl. Bog. — Heg. Alm.

Naturligvis havde han og hans Familie fri Kost, skjönt det ikke nævnes. Hans Hustru, Bolde, skulde som „Forredsel“ (Husholderske) i Hospitalet have 6 Dr. i Lön. Når han i Forening med Hospitalsforstanderne bortfæstede noget af Hospitalets Gods, skulde han have Andel i Indfæstningen; han skulde vel altså tillige fungere som Ridefoged. Selv måtte han holde en Skriverdreng, til hvis Lön der tilstodes ham 6 Dr., og hans Hustru måtte have 3 Kvinder under sig i Kjøkkenet og Bryggerset. — Hr. Peder Mikkelsen blev en gammel Mand i sin Stilling som Hospitalspræst. 1622 blev en Sön af ham, Hans (Johannes) Pedersen, Student og blev af Biskop Hemmet anbefalet til Understøttelse ved Universitetet.[1]) Faderen nævnes 1631 og levede rimeligvis et Par År endnu.

7. Efter hans Død blev Hospitalspræstens Æmbede forenet med Froprædiken-Æmbedet ved Domkirken i Hr. Oluf Pedersen Lönnes Person, hvorom er berettet S. 543. De vedbleve også for Fremtiden at være forenede. Hr. Olufs Efterfølger fra 1649 til 1653 var Hr. Torkild Andersen, hvis Levned er beskrevet S. 456 fll. Efter ham fulgte Hr. Albert Jørgensen Thim, en Sön af Jørgen Jensen Vellev, Præst i Tim. Sönnen var først (personel?) Kapellan i Varde, hvor en Mand 1643 anklagede ham for Provsten, fordi han havde afvist hans Kone fra hemmeligt Skriftemål.[2]) Enden på Sagen kjendes ikke. Derpå fungerede han for sin Fader, som havde forset sig ved Uddelingen af Alterets Sakramente, idet han en Söndag ikke havde haft Vin nok til Kommunikanterne og derfor havde ladet dem nyde Vinen bagefter om Onsdagen. Af Hensyn til, at han var en gammel Mand, slap han ved Landemodets Dom af 26de Marts 1647 således, at han beholdt Æmbedet, men skulde holde en af Øvrigheden godkjendt Kapellan til at udføre dets Forretninger, ligesom han også skulde afbede sin Forseelse (i Kirken) og tage Afløsning for sin Synd hos Herredsprovsten.[3]) Men 1651

[1]) Ny kirkehist. Saml. VI, S. 507. — Han er rimeligvis den Hans Pedersen Riber, som 1626—57 var Præst i Jandrup. — [2]) Landemodets Akter. — [3]) Smst.

blev han påny stævnet for Landemodet, fordi han ikke havde efterkommet den forrige Dom, og med ham hans Sön, Hr. Albert, fordi han i disse År havde udført Kirketjenesten for sin Fader uden lovligt Kald og Øvrighedens Samtykke. Dennegang slap de dog med det Pålæg, at de inden Mikkelsdag skulde have gjort en Ende på disse Uregelmæssigheder.[1]) Omtrent halvandet År derefter døde Faderen, og Sönnen blev da Hospitalspræst og Froprædikens-Prædikant i Ribe efter Hr. Torkild Andersen. Hans reglementerede Lön af Hospitalet var 15 Rdl. foruden 25 Rdl. i Kostpenge og 2 Tdr. Rug; men den 20de Septbr. samme År (1653) tilstodes der ham endnu 60 sl. Dr. årlig, ligesom hans Formand havde haft, imod at han skulde være den svagelige Sognepræst ved Domkirken behjælpelig i Skriftestolen, for Alteret og på Prædikestolen (se S. 446).

Heller ikke i denne nye Stilling kunde han dog ret skikke sig. 1657 fik Biskoppen i Anledning af Flådens Udrustning Ordre til at sende sådanne Præster, som kunde undværes hjemme, til Kjøbenhavn i Kongens Tjeneste. Biskoppen mente vel, at Hr. Albert var en af de Præster i Stiftet, som bedst kunde undværes, og gav ham mundtligt Pålæg om at rejse; men Hr. Albert afslog det rentud, idet han sagde, at der var Studenter nok i Kjøbenhavn, som kunde bruges dertil. Biskoppen lod ham da samme Dag (d. 24de Juni) beskikke ved begge Præsterne ved S. Kathrine Kirke; de vare to Gange i hans Hus, men fik begge Gange den Besked, at han var rejst fra Byen. 2 Dage efter traf de ham dog og tilkjendegav ham Lensmandens og Biskoppens Befaling. Han begjærede Kopi af Kongebrevet og sagde, at han ikke kunde tåle Søen. Biskoppen sendte da endnu samme Dag først de samme 2 Præster og derpå 3 Gange sin Famulus til ham med Befaling om at møde for ham og Ministeriet (Præsteskabet); men uagtet de ventede på ham fra Kl. 2 til $5^1/_2$, lod han sig ikke se. — Han synes virkelig at have sat sin Villie igjennem; idetmindste

---

[1]) Smst.

var han her i Byen både 1658 og 1659 inden Krigens Slutning,[1]) og hverken mistede han sit Æmbede eller vides at have lidt nogen anden Straf. — Efter 1661 hører man intet om ham; dog levede han vistnok til 1676. 3 Døtre af ham, Buold, Gjertrud og Kirsten forekomme som Faddere, henholdsvis 1658, 1660 og 1661.

8. Rimeligvis fra den Tid af, da Hospitalspræsten tillige blev Froprædikens-Prædikant, var der ved Hospitalet blevet ansat en særegen Spisemester. 1652 beklæder Niels Frandsen denne Stilling, og den 14de September sluttede Kapitlet og Magistraten med ham følgende Kontrakt, som dog skulde regnes fra 1ste Maj samme År og gjælde for et År: Han skulde oppebære og beholde alle Hospitalets visse Indtægter; for de uvisse derimod, deriblandt, hvad der indkom med Lemmerne, eller hvad disse efterlod sig, skulde han aflægge Regnskab. Han skulde også have Brugen af Hospitalets Marker og Enge med det Arbejde, som Bønderne vare pligtige til at gjöre ved Avlingen. Herfor skulde han foruden Hospitalets Tjenestefolk bespise 80 Fattige, som vare i Hospitalet, deri iberegnet de 17 Skolepersoner, og desuden dem, som fik deres Kost ud af Hospitalet. Ingen af de kostnydende Disciple eller af Exspektanterne måtte tage Noget bort med sig. Spisningen skulde bestå i god, nødtørftig Mad og Øl efter „Fortegnelsen“ eller som i de foregående Hospitalsforstanderes, sal. Mort. Limes og M. Roeds[2]) Tid. — Tjenestefolkene skulde Spisemesteren selv lönne. — Han havde lovet årlig at betale til Kapitlet 200 sl. Dr. Af disse skulde Præsten, Hr. Torkild Andersen, have sin årlige Lön, 15 Rdl., og 25 Rdl. i Kostpenge foruden 2 Tdr. Rug, som Spisemesteren skulde levere ham, og dertil 60 sl. Dr. for den Tjeneste, som han havde ydet Menigheden under M. Sör. And. Vedels Sygdom. (Desuden skulde Præsten beholde sin sædvanlige Lön som Froprædikens-Prædikant.) Ved Hr. Torkilds Død skulde de 60 sl. Dr. inddrages, (hvilket dog, som vi have set S. 810, ikke skete). — Da der af Kongen var bevilget

---

[1]) Se S. 336. — [2]) Indsatte 1607.

Konrektor fri Kost i Hospitalet, men han alligevel holdt sin egen Kost i Byen, tillægges der ham en Kur. Dr. ugentlig, hvorimod han skulde være forpligtet til nogle Gange ugentlig at møde i Hospitalet, når Skolebörnene „spistes“ der, og se til, at Alt gik skikkelig og vel til. Endelig skulde en Skoleperson have 10 sl. Dr. indtil videre om Året for at „læse“ (holde Bön) for de Fattige i Klosteret Morgen og Aften og „betjene“ Præsten, når Gudstjeneste holdtes der. — Hvad der derefter blev tilbage af de 200 sl. Dr., skulde komme Hospitalet til Bedste. — Med at indsætte Fattige i Hospitalet skulde forholdes som hidtil. Hospitalet skulde selv vedligeholde Bygningerne. — Obligationen på de 3000 sl. Dr., som sal. Hans Friis's Arvinger og Morten Lime efter sidste Regnskab vare blevne Hospitalet skyldige, skulde everes til de nyvalgte Forstandere, Dr. Ludvig Pouch og Borgm. And. Svane.[1])

Denne Akkord vedblev at stå ved Magt indtil denne Periodes Slutning, undtagen forsåvidt Krigsurolighederne i de sidste År medførte nogen Forandring. Da næmlig under Krigen Hospitalets Indkomster udebleve, og Spisemesteren fra den 24de Avgust 1658 måttte ophøre med Spisningen, holdt Kapitlet tilligemed Borgmestre og Råd den 7de Septbr. et Møde om, hvad der var at gjöre i denne „meget sørgelige“ Tid. Man besluttede sig da enstemmigt til at optage Penge, hvor man kunde, på sine egne Navne og deraf at betale Hørerne, Skolebörnene og 16 Hospitalslemmer, som nogenlunde kunde hjælpe sig selv, Kostpenge, henholdsvis 1 sl. Dr., 2 Mk. 8 Sk. og 1 Mk. 4 Sk. hver ugentlig. De øvrige 36 Lemmer, som vare syge, halte eller Krøblinger, skulde derimod nyde fuldkommen Spisning, ligesom tidligere. 3 fattige Skolebörn (foruden de 12), som hidtil også havde haft fuld Kost „i Stegerset“, skulde ligeledes beholde den; for hver af disse 39 Personers Bespisning skulde Spisemesteren have 2 Mk. ugentlig. — Foreløbig bestemtes dette for en Måned, men vedblev at gjælde til

[1]) Findes fuldstændig indført i Hofmans „Fundationer“ IV, S. 554 fl.

ind i næste Ar, da man d. 10de Marts gjorde nogle mindre Indskrænkninger, som navnlig bestode deri, at for Fremtiden kun 20 sængeliggende Lemmer skulde have Kosten, men 26 Kostpenge, og at Skolebörnenes Ugepenge nedsattes til 2 Mk. — Penge låntes hertil både 1659 og 1660; men alligevel måtte man tilsidst aldeles høre op med at udbetale Kostpenge til Hørerne og Skolebörnene, så at Kapitlet endnu d. 19de Decbr. 1660 besluttede at minde om dem. Lemmerne har man dog rimeligvis nogenlunde sørget for.

9. Om Hospitalets indre Indretning haves ingen mere sammenhængende Oplysning; men Adskilligt kan dog vides om den. Som vi have set i det Foregående, omtales oftere „Sygestuen“ og Gudstjenestens Afholdelse i denne, så at man med Sikkerhed kan slutte, at Indretningen i Hovedsagen har været den samme, som fandt Sted efter den større Istandsættelse 1721 og 1722, og som Terpager[1]) beskriver: Hovedbygningens vestlige Ende i nederste Stokværk var indrettet til en meget stor Stue, i hvilken der var anbragt en Mængde, vistnok lukkede Sængesteder, i hvilke de svageste af Lemmerne havde Plads. Samme Stue var tillige indrettet til Gudstjeneste,[2]) så at de svage Lemmer, liggende i deres Sænge, kunde overvære den. Ifølge en Synsforretning af 1662 fandtes der dengang 28 gamle Sængesteder beholdne i Sygestuen, medens de øvrige for Störstedelen vare borte. Deres Antal var altså stort, om end ikke alle Lemmerne kunde få Plads der. — Hvad Lemmernes hele Antal angår, have vi set, at det 1652 bestemtes til 63 foruden et ubestemt Antal,[3]) som fik Kosten uden at bo i Hospitalet, og at det under den påfølgende Krigstid sank til 52.

---

[1]) R. C., S. 528 fl. — Selve Terpagers Ytringer antyde også, at der ingen Hovedforandring i Indretningen havde fundet Sted — [2]) Denne var i det Ydre tarveligt udstyret. Den 17de Decbr. 1595 bevilgede Kapitlet til Alterdække i Hospitalet „et gammelt, grovt, falmet og forslidt Alterklæde“, og til Kappe om Alteret en halv, hvid Messehagel. — [3]) Disse have dog næppe været mange, da jeg på intet andet Sted har fundet dem omtalte.

Efter Terpagers Angivelse[1]) fik Lemmerne til Middag Söndag, Tirsdag og Torsdag Kål og Flæsk, de øvrige Dage Kjød[2]) og Fisk, — om Aftenen hver Dag Grød ; dertil kom endnu hver Lördag et Lod („semuncia“) Smör. Det er dog et Spörgsmål, om denne Angivelse gjælder denne Periode eller en lidt senere Tid.

I Kontrakten af 1652 siges, at der med Indsættelse af Fattige i Hospitalet skulde forholdes som hidtil. Vi have ovenfor set, at det efter Fundatsen var Superintenten og Hospitalsforstanderne, som skulde indtage nye Lemmer, skjönt også Overbestyrelsen nævnes (se S. 799). Undertiden greb også Kongen ind i denne Ret. Således befalede Frederik den Anden under 20de Januar 1588 Forstanderne at optage en Hans Thomsen, som var født i Koldinghus Len og fra Fødselen af var vanfør på den höjre Arm, „forskaffende ham Underholdning til Føde og Klæde som andre fattige Guds Lemmer i Hospitalet“, — hvis en Plads var ledig eller i andet Tilfælde, såsnart den blev det. Et lignende Brev af den 28de Septbr. befalede dem at optage en Anders Madsen, som tildels havde fået sin Skrøbelighed i den sidste svenske Krig, dog kun hvis han, som han angav, var „et ret Hospitalslem.“[3]) — 1596 fik Lensmanden på Riberhus Brev om at optage en Diderik Sueff i Hospitalet og, indtil det kunde ske, give ham Ophold på Slottet;[4]) udenpå Brevet er bemærket, at han var en gammel Kjøkkenknægt og blev indtaget i Hospitalet den 27de Decbr. samme År. Lignende Kongebreve forekomme fremdeles 1650 og 1655. Ved sådanne Anbefalinger skete der også i en anden Henseende et Brud på Fundatsen, idet denne fastsatte, at Hospitalet skulde være til Nytte for „de fattige, syge, og såre Mennesker udi vor Kjøbstad Ribe“ og „således gav Ribe Bys Indbyggere en Eneret, som forøvrigt heller ikke nu overholdes.

---

[1]) R. C., S. 530. — [2]) Terpager siger „pulmentum“, hvilket Ords Betydning dog er temmelig ubestemt. — [3]) Jy. Tegn. — [4]) Smst.: 29de Novbr. 1596.

Kap. 18. Handel.[1])

Ribe Bys Handel var i denne Periode vistnok i temmelig stadig Nedgang, men var dog endnu i dens Slutning ikke ubetydelig, når den betragtes i Forhold til hele Landets Handelsomsætning, som i Sammenligning med Nutidens jo kun var ringe. Dens Gang vedblev i alt Væsentligt at være den samme som för Reformationen (se 1ste Del).

Handelen med Udlandet.

1. Vi ville først betragte Indførselen: Fra Holland kom især alleslags uldne og linnede Töjer, for Størstedelen af hollandsk (nederlandsk), tildels dog også af engelsk Tilvirkning.[2]) Sammesteds fra kom „Urter og Krydderi", hvorunder indbefattedes Kolonialvarer og sydeuropæiske Produkter, fremdeles noget Humle, Sæbe, Amdam (Stivelse), Ost, Tobak,[3]) Kalk, Mur- og Tag-Sten, Havesager (Kål, Løg og Rødder) i temmelig stor Mængde, og endelig en Mængde andre Industrigjenstande, som ikke forfærdigedes her i Landet. Nogen Opregning af disse sidste lader sig ikke godt give i det Enkelte; de indbefattedes under Benævnelsen „hollandsk Gods." Exempelvis kan anføres en Bestilling, som Hegelund i April 1593 (strax efter at han var bleven Biskop) gjorde fra Holland på alleslags Varer, næmlig Papir, Speceri, en Kam, Lak, rhinsk Akvavit, Silke, Oblater, Kavringer, en Regnskabsbog, en Stålkakkelovn, Messing til Dopper,

---

[1]) Ang. Byens Skibsfart og Handel kan ses P. Adlers Skildring af samme i Kath.-Sk. Indb.-Skrift for 1842. — [2]) Hvor almindelig Brugen af udenlandske Beklædningsstoffer var i Slutningen af det 16de Århundrede, har jeg eftervist i „Jy. Saml." III, S. 182 fl. — [3]) En „Kasse" Tobak indkjøbtes 1658 i Amsterdam for Udbyttet af en Td. Smör.

„Mallavium“(?). I Slutningen af sin Almanak for samme År opregner han de samme Varer i Forbindelse med en Del andre og skriver, at de alle skulle bestilles i Holland eller Lybæk; men blandt disse andre ere flere, som upåtvivlelig også skulde haves fra Holland f. Fx. et Sængklæde, 1 Td. nedsyltet Ingefær, et „Bordtecke“, „smått Lerit til Skiorte Krafs Ruer“ og „Taltelkeess“ (et Slags Ost). — Hele den hollandske Handel dreves på Amsterdam med Undtagelse af, at Kalken (og Tagstenene) for Störstedelen kom fra Makkum i Frisland, og Havesagerne fra samme Provinds. Enkhuizen i Nordholland besøgtes hyppigt af Skibe her fra Byen, men kun som Udhavn for Amsterdam, hvor de her indkjøbte Varer undertiden indtoges. — 1559 træffes et Skib fra Ribe i Middelburg (i Zeeland), hvor det, som det synes, havde indladet noget fransk Vin ifølge en Handel, der var afsluttet her i Byen med en Franskmand.[1]) — I Begyndelsen af Perioden besøgtes også Antwerpen („Andorp“). 1546 betaltes Kongen således omtrent 530 Dr. for Speceri og „Krud“ (Urter og Krydderi), som var hjemført fra Andorp af en Ribe-Kjøbmand Hans Vibe.[2]) Et andet Exempel før 1549 er anført S. 62. I det følgende Årti drev en tredie Riber, Niels (el. Nis) Hansen, Handel på samme By og besørgede ligeledes store Indkjøb for Kongen.[3])

Om Ribe i denne Periode har haft nogen direkte Handel på Frankrig eller England, ved jeg ikke med Bestemthed, undtagen forsåvidt som en Ladning Stenkul, som en Gang indkom, vel må antages for at være kommen fra England. Enkelte Gange ses vel af Tingbogen, at Skibe her fra Byen have været i England eller Frankrig; men det ses ikke, om de have bragt Ladninger til eller fra Ribe, eller om de måske have været i Fragtfart. — Det spanske Kompagni[4]) her i Byen fik 1624 et större Skib hjem fra „Callies“ (Gallicien) i Spanien; det lagde sig dog ved Rømø, hvorfra Saltet

---

[1]) Indb.-Skr. for 1842, S. 106 fl. — [2]) Rentemester Jørg. Pedersens Regnskab. — [3]) Tegn. f. a. La. 1553 og 1555. — [4]) Om dette Kompagnis Virksomhed se S. 291 fll.

blev ført i mindre Fartöjer her til Byen. Ellers plejede Kompagniet at forsyne sig både med spansk Salt og spansk Vin i Hamborg.

2. Hamborg var Hollands Konkurrent, idet man der i det Hele taget kunde forsyne sig med de samme Varer som i Holland; det delte måske også temmelig ligeligt Handelen her på Byen med dette Land. En væsentlig Udførselsartikkel, som Hamborg havde forud for sin Medbejler, var det gode Hamborgerøl. Ved selve Elben havde det dog i det 16de Århundrede en Konkurrent i Stade, som undertiden findes besøgt at Riberne, tildels således, at de på samme Rejse anløb begge Byerne og solgte på begge Steder af deres Ladning; Stade udførte også Øl, som dog var mindre godt end det hamborgske. — Også fra Lybæk forsynede de Ribe Kjøbmænd sig med forskjellige Varer. Omtrent ved År 1600 synes Forbindelsen endog at have været betydelig. Hegelund anfører næmlig oftere, når Ribe Kjøbmænd i store Selskaber droge til Lybæk.[1]) Ligeledes havde Hans Fris senere Forbindelser i denne By, hvorfra han tog flere Varer.

Med Humle forsynedes Ribe tildels over Holland og Hamborg; men den meste kom dog fra det Indre af Tydskland og tilførtes af Hummelførere. Disse vare for den allerstörste Del fra „Garleben“, udentvivl Gardelegen i Nærheden af Magdeborg og Brunsvig. Indførselen var meget betydelig, som vi senere ville se. Hvor stor en Vægt, der lagdes på denne Handel, ses af de gjentagne Bestemmelser, som toges angående den (se S. 691).

3. Med Østersølandene synes Riberne at have drevet en ikke så liden Handel, som dog kun har efterladt sig få Spor. 1537 fik 2 Ribe Borgere hver et Søpas af Kongen til at fare på Danzig, Riga eller Reval.[2]) 1550 var en Kjøbmand fra Ribe med et Skib i Königsberg

---

[1]) Således 11te Oktober 1586, 23de Marts 1591, 3die Avg. 1592, 9de Oktbr. 1594, 14de Marts 1598, 27de Marts 1601. — [2]) Da Mag. 3die R., VI, S. 121.

og væntedes derfra at ville gå igjennem Øresund.[1]) Byens Orlogsskib var 1555 eller 1556 fragtet til at hente 41 Læster Rug, noget Pryssing, Mel og Vognskud, rimeligvis i Danzig.[2]) Ladningen var bestemt for Ribe, men skulde måske losses i Kolding. Der træffes Skibet idetmindste 1560, og fra den nærmest påfølgende Tid haves en Efterretning, som lærer os, i hvilken höj Grad Riberne benyttede Kolding Havn til Losning af Varer, som vare bestemte her til Byen. Kolding By havde næmlig noget tidligere erhvervet sig Kongens Bevilling på at kræve Bropenge af dem, som opskibede Varer der ved Byen. Herover beklagede nu Riberne sig, og Kongen tillod da i December 1562, at de måtte betale Kolding By engang for alle Halvdelen af, hvad dennes Skibsbro havde kostet, og derefter være fri for Bropenge.[3]) — Tirsdagen för Judica 1574 vidnede 3 Ribe Borgere, hvoriblandt den senere Borgmester Ib Tornum, at de ofte havde sejlet med Haderslev eller Kolding Skibe til „Dansken“ (Danzig) og tilbage og da altid haft 24 „smalle“ Td. Rugmel, Gryn, Beg eller Tjære eller 12 pakkede Kister på hver stor Læst (som de havde fragtet i Skibet). Det Samme vidnede en 4de Ribe Borger, som både selv havde ført Skib på Danzig og haft Varer på Andres Skibe, og en 5te, som havde ejet en Skibspart i samme Fart. — Senere gik man direkte til Ribe med sådanne Ladninger, hvilket man tidligere måske mest af Frygt for Sørøvere havde undgået: 1598, 1603 og 1614 nævnes tilfældig Skippere fra Ribe, som have hentet Rug fra Danzig her til Byen, og i et Bryllupsvers fra 1602 omtales exempelvis som Varer, der fandtes tilfals i Byens Havn, foruden „belgiske“ Kryderier og fransk Vin: preussisk, polsk og Danziger-

---

[1]) Tegn. ov. a. La. — [2]) Se S. 76, Anm. 4 — [3]) Reg. ov. a. L. — Omvendt indførte Kolding og Vejle, enkeltvis også fynske Byer, undertiden Varer vestfra over Ribe, f. Ex. 1640 en Mand i Kolding By Amidam og Sæbe, en anden Varer til Værdi 450 Rdl., en Mand i Vejle 4 Oxehoveder Vin, — 1651 fem Mænd fra Kolding $5^1/_2$ Læster hollandsk Gods, en fra Bogense 1500 Tagsten, Salt og Vin (altså endog tunge Varer).

Rug.[1]) — At Hör og Hamp er kommen ad samme Vej, ved jeg intet Exempel på; tvertimod ses den i Slutningen af Perioden i stor Mængde tilført fra Flensborg til Markederne i Ribe.[2])

4. Fra Norge hentedes Tømmer. Efter Sagnet skal det kunstfærdig udhuggede Egetømmer, som findes i mange gamle Bindingsværks-Bygninger, være kommet således tilhugget hertil fra Norge; men dette er vistnok aldeles urigtigt. — Fyrretømmer begyndte man først mod Slutningen af det 16de Århundrede at anvende her i Byen i större Omfang.[3]) 1596 lå 3 Ribe Skippere samtidigt i Frederiksstad i Norge. — Norsk Egetømmer måtte ikke føres ud af Rigerne uden kongelig Tilladelse. Dette Forbud blev dog ikke sjelden overtrådt. 1642 vare således 2 Skibe (en Krejert og et med enkelt Mers), der hørte hjemme i Ribe, og 2 andre, hvis Førere vare bosatte henholdsvis på List og Rømø, blevne optagne under Norge for denne Forseelse, og et 3die Skib fra Ribe undløbet. Den 30te Maj fik Lensmanden Ordre til at tiltale disse Skippere, som vare dragne bort, rimeligvis til deres Hjem, medens Skibene vare blevne prisdömte. Lavrids Baggesen og hans Medredere i Krejerten indgave da et Andragende til Kongen om, at det ikke alene var imod deres Vidende, men ligefrem imod Kontrakten (Fragtebrevet), at Skipperne (der var 2 ombord), havde afhændet Egetømmeret på forbudne Steder. Kongen frigav da under 1ste Juli dette Skib, hvorimod Skipperne og Kjøbmanden skulde tiltales, og under 24de Novbr. udgik der en ny Ordre til at tiltale Skipperne. Disse måtte da tinge med Lensmanden om visse Bøder, hvilken Afgjörelse Kongen den 28de Februar 1643 stadfæstede.[4])

5. Byens Udførselsartikler bestode naturligvis i Landets almindelige Produkter. Således udførtes noget Korn, dog ikke Betydeligt, da Landet ingenlunde altid havde noget Overskud at afgive, hvorfor Udførselen

---

[1]) Hjelmstj. Saml.: Bryllupsdigte Nr. 3751. — [2]) Se det Følgende. — [3]) Se S. 599. — [4]) Jy. Tegn. Smlg. Indlæg for 1642.

endogså oftere var forbudt. Sådanne gjentagne Forbud udkom f. Ex. i 1596 og de nærmest påfølgende År, rimeligvis på Grund af dårlig Høst. Ribe By havde dog en Forret i denne Henseende, idet de holstenske Grever Henrik og Klavs, Gert den Skaldedes Sönner, da de 1368 vare Herrer i Nørrejylland, havde givet Byen det Privilegium, at den skulde være berettiget til at føre Korn, Flæsk, Smör og andre Varer ud af Riget, selv når Udførselen ellers var forbudt.[1]) Flere af Kongerne af det oldenborgske Hus havde udtrykkelig stadfæstet ikke blot de Friheder, som tidligere Konger i Danmark, men også dem, som deres Forgjængere i Hertugdömmet havde givet Byen. Hertil har man da også regnet det nævnte Handelsprivilegium, og det lykkedes virkelig Byen ved Hjælp af Lensmanden, Valdemar Parsberg, at få det anerkjendt af Regjeringsråderne ved en Skrivelse, dat. Hyllested den 15de Marts 1596, dog med den Indskrænkning, at det ikke skulde være Ribe Borgere tilladt at inddrage i Nørrejylland og der opkjøbe Korn til Udførsel, hvorimod det vistnok var Landmanden tilladt at føre Kornet til Ribe. — Hvorledes dog Byen selv fandt Anledning til samme Efterår og næste Forår (ligesom allerede 1595) at indskrænke Udførselen af Korn, er fortalt S. 692. Kristian d. 4de synes efterat han var bleven myndig, ikke at have villet anerkjende det ovennævnte særlige Privilegium for Ribe; thi under et nyt almindeligt Forbud tillod han ved Kongebrev af 5te Februar 1598 kun, at de af hans egne Undersåtter, som bode i Sønderjylland, måtte kjøbe Korn i Ribe til deres eget nødvendige Brug.[2])

I större Mængde og stadigere udførtes Fedevarer, navnlig Flæsk og Smör; sjeldnere forekomme Huder. Derimod var Honning en regelmæssig og temmelig betydelig Udførselsartikel, ved Siden af hvilken også nævnes Vox. Honning synes mest at være gået til Lybæk; de øvrige Varer gik mest til Holland eller Hamborg, skjönt også Bremen og Embden undertiden modtoge

---

[1]) Se 1ste Del, S. 221. — [2]) Jy. Tegn.

Partier af dem. — Disse Produkter vare ikke fra Byens nærmere Omegn alene: 1580 havde 2 Ribe Borgere opkjøbt Smör i Viborg; 2 andre fragtede 1599 fire Skudemænd i Ribe til at hente et Parti Rug i Ringkjøbing. Omtrent 1600 kjøbte Oluf Karlsen i Ribe et Parti Rug af Rådmand Jens Kristensen Skriver i Randers for 500 Rdl. 1622 fik Borgmester Morten Madsen Lime en Ladning Rug fra Ringkjøbing. 1626 skylder Knud Pedersen Hr. Jørgen Skeel til Sostrup (nu Benzon i Dyrsland) 500 Rdl. og 850 sl. Dr.; idetmindste den første Sum er for Korn.

En væsentlig Udførselsartikel var også tör Fisk. Skjönt vel den störste Del gik til Indlandet, sendtes dog også en temmelig Del til Elben, navnlig Hamborg, og til Bremen. — I Slutningen af Perioden begynder det jydske Bindetöj at vise sig i Handelen, navnlig Hoser. 1630 er således her fortoldet 18 Sække Hoser, som gik til Heide, Tønning, Rendsborg eller Husum. 1640 lod en Kjøbmand i Kolding her udskibe Vox, Talg og 5 Sække Hoser, som rimeligvis gik til Udlandet. 1651 anholdt Toldvæsenet 2 Sække, som vare udsmuglede over Grændsen; de tilhørte en Mand i Brørup og en i Holsted og indeholdt 104 Par Mandsströmper à 14 Sk., 101 Par Kvindeströmper á 7 Sk., 134 Par Börneströmper à $3^1/_2$ Sk. og 5 Par „Fingerhandsker."

6. Af störst Betydning var dog Øxen-Udførselen. Ribe Bys Øxenhandel dreves på den Måde, at Stude opkjøbtes rundt omkring på Landet. Som enkelte Exempler blandt mange kan anføres, at 2 Borgere i Ribe 1598 skyldte Fru Karine Bryske til Slumstrup (Sydøst for Ringkjøbing) 700 Dr. for Stude, som de havde kjøbt i Forening og tabt Meget på, og samme År skyldte en tredie Mand her i Byen Kristoffer Lykke til Buderupholm (mellem Ålborg og Hobro) en lignende Sum, udentvivl også for Øxne. 1617 havde M. Mads Pors, da han efter sin Afskedigelse var bleven Handelsmand, kjøbt 50 Øxne af Hans Dyre til Boller, Befalingsmand på Lund (på Mors). Jens Pedersen Brøndum og Borgmester And. Svane kjøbte 1649 100 Staldøxne af

Erik Rosenkrands til Rosenholm for 14 Rdl. Stykket, Ib Hansen Friis 1658 66 Øxne af Malte Sehested til Rydhave (på Sydsiden af Limfjorden i Ribe Stift). — Da Adelen havde fri Handelsret, kunde Riberne kjøbe af den over hele Landet. Af Bønderne måtte de derimod efter Privilegiet af 1522 (se 1ste Del, S. 461) kun indkjøbe i Ribe og Ålborg (Vendsyssel) Stifter og i Ålborghus Len. Recessen af 1615 forbød at kjøbe Øxne (af Bønderne) andetsteds end på Kjøbstedernes Torv eller på Markeder. Dette Forbud ophævedes dog for Ribe Borgeres Vedkommende ved en kongelig Skrivelse til Lensmanden på Riberhus, dat. den 1ste Marts 1640, således at Riberne skulde beholde deres „gamle Frihed at handle om Staldøxne og alt Andet overalt på Landet i Vendsyssel og Ribe Stift.“[1]) Til större Sikkerhed erhvervede Byen omtrent en Måned senere et kongeligt åbent Brev, dat. Haderslev den 6te April, hvorved Kongen stadfæstede Ribe Bys Privilegium på denne Opkjøbsret,[2]) og en kongelig Skrivelse af samme Dag til Lensmanden om, at han skulde have Tilsyn med, at Ribe Borgere „erholdtes“ ved deres Privilegier.[3]) — Disse Kongebreve opnådes dog, som det synes, ikke uden Vanskelighed. I Pengemester-Regnskabet for 1643 findes næmlig følgende Post: „Betalt Borgm. Morten Lassen 537 Dr., som han havde betalt sal. (Rådmand og Guldsmed) Lydik Andersens[4]) Arvinger for en Foræring, som Borg. Peder Sörensen, Borgm. Morten Lassen og Hans Friis havde anvendt og udgivet på Byens Gavn og Bedste, den Tid vi samtlige vare forskrevne til Hans Maj. i Haderslev med vor Bys Privilegier og fik Konfirmation på dem.“ — Den her omtalte Konfirmation kan næmlig ikke være nogen anden end den af 6te April 1640. — Det synes altså, at Nogen har søgt at få det rendsborgske Kongebrev af 1ste Marts tilbagekaldt. Rimeligvis er det Adelen, som har frygtet for, at Ribernes Opkjøb skulde skade den; den vilde næmlig gjerne

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Jy. Reg. — [3]) Jy. Tegn. — [4]) Se om ham S. 295.

have en Forret til at kjøbe Bøndernes magre Øxne, for at fede og udføre dem. — Kongen har da kaldt hele Byens Magistrat til sig i Haderslev, og under Medhjælp af en smuk Gave have Riberne her sejret.[1])

Det var i Almindelighed magre Stude, som Ribe Kjøbmand opkjøbte. De fededes da Vinteren over på Herregårdene omkring i Jylland eller udsattes hos Bønderne i den nærmeste Omegn af Ribe.[2]) — Kristian den Tredie havde tilladt Borgerne at opstalde deres Øxne også sydfor Toldgrændsen; men Frederik den 2den tog strax efter sin Tronbestigelse, den 3die April 1559, denne Tilladelse tilbage, fordi „mange Andre under samme Skin også uddrive Øxen", hvorfor Kongen frygtede for, at Tolden derved skulde forsömmes.[3]) — Den 16de Juli Året efter tillod Kongen dog, at de Borgere, som selv havde Avling i Hvidding Herred, måtte uddrive og opsætte Øxne der på deres eget Foder.[4]) Derved kunde ikke vindes Meget; men det ses, at det også er blevet dem tilladt at opstalde hos Kongens og Kapitlets Bønder i Sønderjylland. Noget senere vilde Toldvæsenet her ikke længere tillade en sådan Anbringelse af Hensyn til, at Udførselen af Græsøxne (magre Øxne) af Riget var bleven forbudt; men Regjeringsrådet, som styrede Riget under Kristian den Fjerdes Mindreårighed, tillod dog under 9de Septbr. 1588, at Ribe Borgere måtte sætte deres magre Øxne på Foder i Fyrstendömmet, eftersom dette altid tidligere havde været tilladt, og da Byen skulde have sin fornemste Handel og Vandel med Adel og Bønder i Fyrstendömmet; dog skulde Uddrivningen kun finde Sted på den Tid af Året, da Øxne plejede at sættes på Stald, og Øxnenes Antal såvelsom de Mænds Navne, hos hvem de skulde opstaldes, skulde nöjagtig opgives både for Lensmanden og Tolderen.

---

[1]) Smlg. S. 718. — [2]) Tildels havdes de også gående her om Sommeren; se S. 341. — Sammesteds ses et Exempel på Øxne, som 1618 vare kjøbte af Magnus Grave på Sostrup og Kallø, men opstaldedes på Vestervig. — [3]) Tegn. ov. a. L. — [4]) Smst. — [5]) Denne Sætning stemmer dog neppe så ganske med Virkeligheden.

Rådet forbeholdt sig fremdeles til enhver Tid at kunne tage denne Tilladelse tilbage.[1]) — Da der 1602 igjen lagdes Hindringer i Vejen, henvendte Byen sig atter til Kongen, og Kristian den 4de tillod da under 27de Juni 1603, at Ribe Kjøbmænd, hvis Næring „for en stor Del skal ligge på Øxenkjøb", som hidtil måtte opstalde deres Øxne hos Kongens og Kapitlets Tjenere, men også kun hos disse alene og såmange, som disse kunne fodre på deres eget Foder, og således, at den sædvanlige Told og Rettighed udgaves. — En ny Fare truede, da Forordningen af 8de Juni 1639 forbød Borgerne i alle Kjøbsteder at opstalde Øxne andetsteds end på deres eget Foder eller også på Kongens og Adelens Ladegårde, en af de utilbørlige Eftergivelser for Adelens egenkjærlige Fordringer, som oftere forekomme i Kristian d. Fjerdes ældre År. — Også dennegang lykkedes det dog Riberne for deres Vedkommende at afvende Faren, idet det ovennævnte Kongebrev af 1ste Marts 1640, som tilstod dem deres gamle Opkjøbsret, også bevilgede dem den tidligere Opstaldingsret hos Kongens og Kapitlets Tjenere omkring Ribe. — Prisen for at fodre en Oxe Vinteren over var 1551 kun en Dr., som man ser af et Kongebrev af d. 30te Novbr. dette År, i hvilket Kongen befaler Lensmanden på Riberhus at overtage for hans Æmbedsbroder på Dronningborg (ved Randers) Fodringen af 30 Øxne for (den senere Borgmester) Jens Hegelund i Ribe.[2]) — De store Stalde i Ribe Bys Forstad benyttedes, såvidt jeg har bemærket, mindre til at staldfodre Studene end til at optage dem for en kortere Tid, når Udskibninger forestod.

6. Udførselen tilsøs gik udelukkende til Holland og foregik i 2 Gange hvert Forår i hele Flåder, som afsejlede samtidigt. Den første Udskibning fandt Sted i Slutningen af Marts, den anden i Almindelighed 2 til 3 Uger senere, når Skibene vare komne tilbage fra den første Rejse.[4]) — Studene indladedes dels på den såkaldte

---

[1]) Thom. Jørgensens Kopibog. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Smst.
[4]) Især efter Heg. Alm.

Hvidding Nakke (i Alm. blot kaldet „Nak"), indenfor det gamle Riber-Dyb søndenfor Manø, dels fra Kysten strax nordenfor Aens Udløb ved den såkaldte „Rhed", hvorfra Sejladsen førte ud gjennem Knud-Dyb nordenfor Manø. I Hegelunds Tid ses Udskibningen at have fordelt sig temmelig ligeligt imellem de 2 Steder, dog med Overvægt for det første; denne Overvægt forøgedes endnu mere i den påfølgende Tid lige indtil Midten af det 17de Århundrede, da Udskibningen fra Nakken pludselig hørte op, og hele Udførselen derefter foregik fra Rheden. — Indladningen var forbunden med nogen Vanskelighed, da den foregik på den åbne Strand, hvor Dyrene måtte drives ud i Vandet og hejses ombord i Skibene. Disse må have været fladbundede, for at Studene kunde komme ud til dem. — Dernæst kunde det let træffe, at Vejret blev så uheldigt, at Skibene ikke kunde komme ud, og Studene foreløbig måtte i Land igjen. Efter Hegelund var dette Tilfældet både 1594 og 1605. Ved År 1612, den 2den April, har han optegnet: „Udjaged vores Borgere vel 2000 Øxne til Skibs"; men på Grund af Modbør blev de ikke indskibede og kom først til at afgå den 14de, da der løb 47 Skibe af.

De fleste Fartöjer, som anvendtes til denne Fart, vare vistnok hollandske; men såvel Riber Skibe som andre danske såvelsom tydske Skibe deltoge stærkt i Transporten, som rimeligt var, da denne for den allerstörste Del foregik for de danske Kjøbmænds Regning. Først mod Slutningen af Perioden begyndte Hollænderne at indkjøbe Studene her i Landet. I 4 Tilfælde angives Skibenes Störrelse: de kunde indtage henholdsvis 55 — 60 — 58 og henimod 80 Øxne. Disse stode under Dæk. Der lægges (1595) Vægt på, at de blive bundne på rette Måde, for ikke at tage Skade, og 1653 klager en Viborg Kjøbmand over, at 2 hollandske Skippere, hvis Skibe han havde fragtet, havde pakket Øxnene tættere sammen i Rummet, „end Kjøbmænd vilde have det". — Nogle Kjøbmænd fulgte over med Skibene for at afsætte deres egne og andres Øxne; et Par Røgtere, som gjerne skulde være lidt søvante, vare

ombord på hvert Skib for at passe Kreaturerne undervejs — Fragten var 1614 $3^1/_2$ Stück von Achten for Parret, 1638 derimod 6 Rdl.

7. De Stude, som udskibedes her fra Byen, bleve ingenlunde alle forsendte for Ribe Kjøbmænds Regning. Nogle Partier afsendtes af Kjøbmænd i andre Byer, enkelte også af Adelsmænd, og endelig vare nogle, som ovenfor omtalt, allerede her i Landet opkjøbte af Hollændere. Fra Tiden för 1599 kjender jeg for denne Periode kun de mindre bestemte Angivelser, som findes i Hegelunds Almanaker, og som kun give nogen Oplysning om Afskibningens samlede Störrelse, uden at angive Noget om Afskiberne. Således beretter han, at der den 22de Marts 1594 afsejlede 40, den 17de April 1598 60 Øxenskibe. Hvis hvert Skib antages i Gjennemsnit at have indtaget 60 Øxne, og vi fordoble Antallet af Hensyn til, at det kun er den ene af de to årlige Rejser, som omtales, bliver Antallet af de udførte Øxne det ene År omtr. 4800, det andet omtr. 7200.

Fra 1599 af haves Byens Havneregnskaber, dog ingenlunde for hvert År, og da der betaltes en Afgift til Byen af hver Oxe, som udskibedes,[1]) næmlig 1 Sk. af Byens Borgere, 2 Sk. af alle Andre, kan det ved Hjælp heraf oplyses, hvor stort Antallet var i hvert af de År, for hvilke Regnskabet er bevaret. Det første År var Antallet omtr. 3885 Stykker foruden 8 Heste; deraf udførtes omtr. 1803 af Udenbys, 2082 af Indenbys. Af de Udenbys vare de vigtigste: Jens Skriver i Randers med 303 Stykker, Niels Bager i „Wonnes“ (Odense) med 422, Niels Bang i „Bonnes“ (Bogense) med 197, Mads Ibsen sammesteds med 112, Jens Skov (kaldes ellers „Skuf“), Borgm. i Nykjøbing, med 150, Klemmen Sørensen i Vejle med 95. Kristofer Rosenkrands til Høgsbro (den bekjendte Falskner) udførte 97 St., 5 Bønder søndentor Ribe omtr. 70. Den eneste Udlænding er en Hollænder fra Medenblick, som dog kun udfører 3 St. — Af Ribere udfører Gravers Karlsen flest, næmlig 315,

---

[1]) I de senere Regnskaber kaldes denne Afgift „Kabpenge“.

St.; ellers er Udførslen fordelt på en stor Mængde Hænder. -- Den samlede Afgift til Byen udgjorde 89 Dr. 9 Sk.[1]) — 1600 var Afgiften dalet til 54 Dr. 1 Mk. 10 Sk., og 1601 udskibedes ikke mere end 1378 Stykker, 1605 endogså kun 835. Derefter steg Udførselen igjen og udgjorde årlig imellem 2 og 3 Tusinde Stykker. I disse År udføres næsten Alt af Ribe Borgere. 1624 var Udskibningen igjen meget stor, næmlig 5727 Stykker, hvoraf godt en Trediedel (1985) falder på Udenbys (deraf 988 på 2 Hollændere, 390 på 3 Mænd fra Ålborg, 246 på en „Buorkuor“ fra Odense); Havnekassens Indtægt var 120 Dr. 2 Mk. — 1625 var Udskibningen igjen sunken ned til under 3000 St., men hævede sig atter 1627 til 5409 St. Nu har Forholdet mellem indenbys og udenbys Afsendere forandret sig; thi de første betale dette År kun for 2138 St. (deraf Magnus Grave for 286), de sidste derimod for 3271, deraf 8 Hollændere for 1605; blandt udenbys Danske stå 9 Mænd i Ålborg for 855 St., „Buorkuor“ i Odense for 272. — 1630 udskibedes 2497 Øxne, 1633 et Antal af 3677, deriblandt 1248 af Hollændere, 350 af 4 Ålborgere, 640 af 3 Mænd eller Selskaber i Odense, ialt 2493 af Udenbys, der alle have betalt den 13de eller 14de April. — 1634 er Antallet 2900; 1638 er det derimod 4882 St.

Derefter tager Udskibningen stærkt af, idet der 1640 og de 2 følgende År kun udføres henholdsvis 962, 989 og 988 St., mest af Ribere. 1643 og 1646 var den ikke meget större, 1647 beløb den sig dog til 1678 St., 1648 til 1701; men 1650 sank den igjen ned til 566. Denne store Nedgang var dog nok, som vi senere skulle se, ikkun foranlediget derved, at Øxnene i disse År toge en anden Vej og fortrinsvis gik til Tydskland. — 1651 steg Udskibningen en Del igjen, næmlig til 2598 St., hvoraf 1247 udførtes af 5 Hollændere, 309 af en Flensborger, 1042 af Ribere: af de sidste udførtes dog 136

---

[1]) Nogle af de her medregnede Udførere resterede med Afgiften og findes derfor først på næste Års Regnskab.

først om Efteråret, hvorpå jeg tidligere intet Exempel har truffet. For de øvrige År af denne Periode haves ingen Havneregnskaber.

8. Som ovenfor antydet, var det ikke alene til Holland, at Stude udførtes fra og over Ribe, men også til Tydskland, navnlig til det store Forårs-Kvægmarked ved Wedel, en Flække ved Elben et Par Mil vestenfor Hamborg. Mange Øxne gik igjennem Ribe til dette Marked, og Riberne selv deltoge ivrigt i det. Også derhen droge de gjerne i samlet Selskab. Hegelund anfører ved flere År, hvilken Dag Øxenkjøbmændene droge af eller dreve deres Øxen til Elben. Det er altid mellem den 10de og 17de Marts. Ifølge Forordn. af 1ste Juli 1619 måtte Øxne ikke uddrives tillands uden i Marts Måned. Naturligvis afgjorde Kjøbmændene på samme Rejse deres Forretninger i Hamborg; i et Kongebrev af 10de Januar 1564 til Tolderen i Ribe, ved hvilket det tillodes ham at give vederhæftige Mænd Kredit på Øxentolden indtil deres Hjemkomst, hedder det derfor: „indtil de komme tilbage fra Hamborg og have fuldgjort deres Marked.“[1]) Et Kongebrev af 21de Decbr. 1625 tillod de brabandske, kleveske, mynsterske og andre Kjøbmænd, som årligen ved Elben handlede med danske Kjøbmænd om Øxen, fremdeles ligesom hidtil at drive denne Handel.[2])

Nogen særlig Angivelse af Antallet af de Stude, som fra eller gjennem Ribe førtes sydpå, har jeg ikke truffet; men fra Slutningen af Perioden haves Opgivelser om hele Toldindtægten i Ribe for flere År, og af dem ses, at Øxenudførselen tillands her fra Stedet på den Tid var meget större end den tilsøs. I Årene fra 1ste Maj 1635 til samme Tid 1636 og i samme Tid 1638—39 og 1639—40 fortoldedes her ialt henholdsvis

5257 St. — — 8199 St. — — 6021 St.[3])

Hermed kan sammenlignes det samlede Antal af Øxne, som udførtes fra Ribe i Året 1569—70, hvilket efter det bevarede Toldregnskab for dette År beløb sig til

5301 St.

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Smst. — [3]) Smlg. Udførselen tilsøs omtrent på samme Tid (forrige Side).

Øxenhandelen var forøvrigt en temmelig farlig Handel, på hvilken der, når Priserne stode lavt om Foråret, navnlig i Holland, kunde tabes mange Penge. Tingbøgerne indeholde en Mængde Exempler på, at Kjøbmænd i Ribe bagefter ikke kunde betale de Øxne, som de forrige År havde kjøbt på Kredit af de jydske Adelsmænd, og at de bleve ødelagte derved.

9. At give nöjagtige Oplysninger om Omfanget af Byens Handel med Udlandet i denne Periode, er ikke muligt; dertil ere Kilderne altfor ufuldstændige. Når vi til Exempel ville vælge Året 1640, få vi måske den vigtigste Oplysning om Störrelsen af Indførselen ved Hjælp af Pramlejen. Ad Åen førtes næmlig på de Byen tilhørende Pramme 97 Pramladninger op til Byen fra de större Fartöjer, som ikke kunde gå op til denne. Af disse Ladninger bestode 30 af norsk Tømmer, 21 af Kalk, 13 af preussisk Rug, 9 af andet Korn, 9 af „hollandsk Gods“, 2 af Hamborger Gods, 1 af „Kramgods“, 3 af Tagsten, 4 af Salt, 2 af Mumme, 2 af Humle og 1 af unævnt Gods. — Hertil kommer først de Varer, som tilførtes på mindre Fartöjer, som selv kunde gå op til Byen; om dette kunde vi vænte Oplysning af Bropengene; men disse svaredes kun af Gods, som ankom på fremmede (udenbys) Fartöjer, og det var vistnok kun den mindste Del. Den betydelige Tilførsel fra Hamborg f. Ex. kom vistnok for den allerstörste Del på Byens egne mindre Fartöjer og fremtræder derfor hverken på det ene eller det andet Sted i Regnskaberne. Derfor finde vi her kun anført 4 Læster 10 Tdr. Lyneborger Salt, 2 Læster Baysalt, 10 Kister Glas, 34 Sække Humle, 1 Læst Hvede, 100 Tdr. Kalk og en Mængde Æbler, ikke mindre end 156 Tdr. De sidste indføres alle på 7 Småfartöjer, som havde hjemme på Kysten eller Øerne; hvorfra de kom, siges ikke; men rimeligvis var det tydsk Frugt. — Hertil må endnu föjes, hvad Gods der udskibedes på Hvidding Nakke og førtes over Land til Byen; det var måske ikke meget, men vel altid noget.

Om Udførselen får man ved Pramlejen i dette År kun den Oplysning, at der afgik 10 Pramme med norsk

Tømmer, 2 med Byg, 2 med Krumtræ, 1 med Bøgetræ, 4 med „Træ“, 2 med „Fiskinds Gods“ (tör Fisk?) og 2 med uangiven Ladning. — Studene kunde jo ikke komme til at nævnes her; men det er mærkeligt, at der heller ingen Fedevarer forekomme, hvad så Grunden hertil er.

Noget mere i det Enkelte gående Oplysninger om de ind- og udførte Varer kunde man vænte at få ved Regnskabet over Vejerpengene; men disse Oplysninger ere meget ufuldstændige, da det ikke kan have været nogen Pligt at lade Varerne veje, og det vel heller ikke er sikkert, at det Flæsk og Smör, som vejedes, altid var bestemt til Udførsel. — En Del Varer komme også til at nævnes på en anden Måde, idet de ere opskibede gjennem Kranen og have betalt Kranpenge. Heller ikke derved få vi nogen Liste over Indførselen. Ikke desto mindre vil jeg opregne de Varer, som siges at være enten vejede eller opskibede gjennem Kranen, da en sådan Liste dog giver et Slags Forestilling om, hvad det var for Varer, hvormed Handelen og Skidsfarten beskjeftigede sig. Jeg kan dog hertil ikke bruge Regnskabet for 1640, da det i Regelen ikke nævner Varerne, men de Personer, som have betalt Afgiften, men vil vælge 2 andre År:

1603 nævnes som vejet eller ført igjennem Kranen: 7 Lpd. 1 Fj. Fedt, 161 3/4 Td. Smör, omtrent 9 Skpd. Flæsk, omtr. 1 Skpd. Talg, omtr. 1/2 Skpd. Vox, 18 3/4 Td. Honning, 2 Skpd. Hör, 4 Skpd. Blår, 5 Skpd. Hamp, 1 1/2 Skpd. Fjer, 2 Skpd. Stangjærn, 1 Fad Stål, 3 Ankere, 3 Kakkelovne, 14 Skpd. Bly, 479 Tdr. Øl, 73 Tdr. Sild, 18 Læster Kalk, 6 Piber 5 Oxhov. 1 Ame Vin, 83 Læster Rug, 4 Læster Malt, 24 Tdr. Gryn, 114 Tdr. Salt, 3 1/2 Td. Sæbe, 6 Tdr. Fisk, 3 Slibestene foruden ubenævnte hollandske eller hamborgske Varer.

1651 nævnes på samme Måde: 15 Sække, 29 Kar og 4 1/2 Skpd. Humle, 90 Tdr. Smör, 117 1/2 Skpd. Flæsk, 3 Skpd. Ister, 3 1/2 Skpd. 1 Fj. Talg, 2 1/2 Td. Honning, 1/2 Skpd. Uld, 44 3/4 Skpd. Hör, 9 1/4 Skpd. Hamp, 2 1/4 Lpd. Fjer, 9 Lpd. Pnndlæder, 39 Lpd. Børster (Svinebørster) 2 1/2 Skpd. Huder, 1/2 Skpd. Bergfisk, 56 Skpd.

Jærn, 40½ Skpd. Bly hvoraf 22¾ Skpd. vare bestemte til Koldinghus, 3½ Lpd. Kobber, 2 Brændevinspander, 3 Brupander, 1 „trind Kjedel“, 7 Jærnkakkelovne (de 3 indføres af en Mand fra Minden), 2 Skpd. Stålgryder (Jærngryder), 5 Lpd. Rosiner, 5 Lpd. Amidam, 11 Lpd. Kastanier, 7½ Lpd. Vitriol. — Bropenge betaltes samme År blandt Åndet af 4000 (hollandske) Tagsten og 12000 (hollandske) små Klinker.

De her anførte Varer høre til dem, som stadigt eller hyppigt komme igjen, undertiden i langt større Mængder. Således vejedes der 1607 af Honning 151½ Td., 1622 af Flæsk 270 Skpd. og af Smör 206 Td.

10. Den törre Fisk, hvoraf så store Mængder omsattes i Ribe, bestod fornemmelig af Hvilling og Skuller, af hvilke det fornemmelig var de sidste, som fandt Afsætning til Udlandet. At denne Handel var af stor Betydning i Midten af det 16de Århundrede, ses deraf, at da Kongen 1564 (?) i Anledning af Krigen havde forbudt al Udførsel af tör Fisk, sendte Borgm., Rådmand og menige Borgere i Ribe deres Fuldmægtige til Kongen og forestillede ham „den store Trang“, som de vilde komme i, når al Fiskeudførsel til Stæderne (Hansestæderne) forbødes, hvorved, som de mente, også Fiskeriet vilde blive „øde“, da de i dette Tilfælde ikke kunde „forlægge“ (forstrække) Fiskerne, hvad de behøvede til deres Fiskeredskab. De foresloge derfor, at det måtte være dem tilladt at udføre vindtörre Skuller, hvorimod anden Udførsel skulde vedblive at være forbudt, og dette tillod Kongen under 5te Februar 1565.[1]) — Den 15de Juni (Viti Modesti Dag) holdtes et særligt Skullemarked i Hamborg, på hvilket Riber Fisk vist har spillet en Hovedrolle.[2]) Men da Kristian den Fjerde søgte at hæve det af ham selv anlagte Glückstadts Handel ligeoverfor Hamborgs, befalede han under 26de Maj 1637, at de af Riberhus Lens Beboere, som hidtil havde ført deres tørre Fisk til Hamborg, for Fremtiden skulde

---

[1]) Tegn. ov. a. Lande. — [2]) Omtales i Ribe Tingbog under 29. Februar 1600.

føre den til Glückstadt.[1]) Om denne Befaling er bleven overholdt så nöje, ved jeg ikke.

Af tör Fisk, som udskibedes fra Ribe, betaltes længe en særegen ringe Afgift til Havnevæsenet; den skulde altså angives. Heraf vide vi, at der f. Ex. 1602 udførtes: 293 Tusinde Melskuller, 15½ Tus. Talskuller, 670½ Tus. Samrask og 13½ Tus. Hvilling. — Skulle er Egnens Navn for Flynder; Talskuller og Melskuller (el. Medelskuller) ere de större Sorter, Samrask den mindste;[2]) hvert Tusinde bestod af 1200 Stykker. — Afgitten ugjorde kun 6 Dr. 1 Mk. 13 Sk., som betaltes af 8 Mand i Ribe og 1 på Sønderho. — 1610 steg Afgiften til 9 Dr. 1 Mk. 10 Sk., så at Udførselen i dette År har været omtr. 50 pCt. större end i 1602; men fra 1620 af begynder den at synke stærkt, og fra 1627 af findes ingen særskilt Indtægtskonto for den, skjönt man undertiden under „Bropenge“ finder Vidnesbyrd om, at mindre Partier også senere ere udførte til Udlandet. Langt Mere gik dog til indenlandske Steder, hvorom Vidnesbyrd vil findes senere.

Riber Fisk ansås for den bedste hertillands. Lyschander (omtr. 1600) tillægger Ribe „overflødig Fiskeri og synderlig udlæsen (udsøgt) Fisk“.[3]) — Til Hofholdningen på de kongelige Slotte forbrugtes i det 16de Århundrede megen tör Fisk herfra Egnen, hvortil for en stor Del anvendtes den Fisk, som indkom i „Sandtold“ fra Fiskelejerne (se Kap. 19, § 1). Desuden kjøbtes megen; således måtte Lensmanden i Regnskabsåret 1581—82 indkjøbe for omtr. 328 Dr. — Herfra foreskreves også den Fisk, som skulde være af særlig Godhed. Således måtteJørgen Pedersen Rentemester i Foråret 1546 på Kongens Vegne indkjøbe 4 Td. saltet Fisk og 4 Tus. Hvillinger tilligemed 4 Tdr. Smör og sende dem tilsøs som en Foræring til Dronningens Moder, Hertuginden af Sachsen-Lauenburg. 1554 skulde Lensmanden bestille 4 Tus. Hvillinger af den daværende Fangst og lade dem

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Se „Ribe Stifts Beskrivelse 1538“, udgivet af O. Nielsen, S. 106 (el. Da. Saml. 2de R., IV. S. 106. — [3]) Suhm: (Gl.) Saml. I, 2, S. 60.

udsøge af de bedste til Kongens egen Mund.[1]) 1555 skulde han atter sende til Kjøbenhavn til Kongens eget Behov 4 Tus. Hvillinger og 4 Tus. Skuller; samtidig skulde han til Slottets Brug sende 60 Tus. Hvill. og 50 Tus. Flyndere.[2]) 1558 fik den nye Lensmand, Erik Rud, Ordre til at afsende i gode, nye Tønder, pakket og vel forvaret, 2 Td. törre, små Hvillinger, 1 Td. af de allermindste Skuller, 1 Td. af de „middelmådige“ og 1 Td. af de störste, samt 1 Td. af de mindste Pilrokker, hvilket alt var bestemt til Kurfyrstinden af Sachsen, Kongens Søster.[3]) Dernæst fik han den 20de Juli samme År Brev om at sende 60 Tus. Hvill. og 60 Tus. Skuller til Kolding, og den 17de Oktbr. om at hjælpe Grev Anton af Oldenborgs Bud, som han agtede årlig at skikke til Ribe for at kjøbe Törfisk til Husholdningens Brug.[4]) — Den 9de Septbr. 1556 fik Axel Viffart Brev om at kjøbe til Kongens eget Behov nogle af de små Flyndere og små törre Hvillinger og med det Allerførste sende dem til Frederiksborg. — Om Opkjøb til Kongens eget Bord fra 1580 af se S. 157.

Også andre fornemme Folk forskreve deres Fisk herfra. Således måtte M. Jens Viborg stadig indkjøbe til Jørgen Gyldenstjerne i Odense (se S. 182) foruden andre Ting som Vin, Øl og Klæde også en Del Fisk. Den 28de Juni 1547 sender han ham f. Ex. 3 Kvarter ($^3/_4$ Tus. = 900 St.) Hvilling á $1^1/_2$ Dr. Tus., som han formoder, de smukkeste, Gyldenstjerne nogensinde havde set, fremdeles 4 Snese „Pyle-Rokkel“ à 10 Sk. l.; de sidste havde han haft megen Möje med at få samlede, da Lensmanden lod dem opkjøbe pa alle Fiskelejer til Kongens Brug; han kunde med mindre Ulejlighed og næsten for samme Pris have kjøbt af de store; men Gyldenstjerne havde ladet ham vide, at han foretrak de små;[3]) $^1/_2$ Snes Torsk og 2 Snese Skuller beder han ham ikke forsmå „til en Prøve“.[4]) — Den 28de Juni

[1]) Tegn. ov. a. L.: Mand. efter Lætare. — [2]) Tegn. ov. a. L. — [3]) Smst. 15de Marts og 4de Maj 1558. — [4]) Smst. — [5]) Man ser, at de små Fisk overhovedet bleve foretrukne for de större af samme Art. — [6])Geh.-Ark.: Pap.-Handskr. vedk. Ribe By.

1613 sender Biskop Hegelund 5 af sine Venner og Velyndere i Kjøbenhavn Fisk til Foræring.[1]) Ligeledes sendte M. Sör. And. Vedel Fisk som Foræring til Dr. Brochmand, og Dr. Ludv. Pouch til den berömte Thomas Bartholin.[2]) — Ved et Kirkeregnskabsgilde i Flensborg 1573 trakteredes blandt Andet med „2 Stieg Riper Schollen.“ — Mere om selve Fiskerierne vil findes i næste Kapitel.

Indenlandsk Handel. Markeder.

11. Af stor Betydning for Byen var Handelen med Ø- og Kystboerne. Vi kjende den især af Regnskaberne over Bropenge, efterat de vare blevne indførte i Begyndelsen af det 17de Århundrede. I Regnskabsåret fra 29de Novbr. 1605 indkom der 56 Frisere, som medbragte 265 Læster 3 Td. Strandsalt, som de selv tilvirkede på Kysten; alle udførte de Noget igjen: Korn, Tømmer, Ved, Ris, Kul og Andet af forsjellig Art. — Af andre Ø- og Kystboere indkom ialt 114, deraf 29 fra Sønderho, 26 fra Nordby, 20 fra Sønderside, 19 fra Røm, 11 fra Sild,[3]) 1 fra List, 3 af Manø, de øvrige fra forskjellige Steder på Fastlandskysten. De udførte igjen 1023 Tdr. „Svars“ (tungt Gods?). — Heri er ikke indbefattet 2 eller 4 Husummere, som indførte Potter og andet „Husummergods“. — Bropengene udgjöre ialt 42 Dr. 2 Mk. 5 Sk.; men deraf var ved S. Hans Markedet indkommet 4 Dr. 1 Mk. 15 Sk., som ikke ere specificerede. — Desuden vare 13 Skudemænd fra Ribe i samme Fart og betalte årlig hver 8 Sk.

I den følgende Tid ere Indtægterne, såvidt Regnskaberne ere bevarede, i Almindelighed noget lavere. 1630 stiger dog Tilførselen af frisisk Salt til 387 Læster 8 Td.[4]) — 1638 var der også 6 Fartöjer og 8 Både

---

[1]) Heg. Alm. — [2]) Terpager: R. C., S. 684. — [3]) 1611 klage Beboerne af Øen Sild i et Andragende til Hertug Joh. Adolf over den Gjæld, i hvilken de vare komne her i Byen. (C. P. Hansen: Chron. der fries. Uthlande, S. 144. — [4]) Den „Småtold“, som betaltes til Kongen af dette Salt var 1 Td. af hver 3die Læst.

her fra Føhr, hvoraf 1 med Østers. Af de 27 Frisere, som i dette År indførte Salt, vare de 18 fra Galmsbøl, en Ø udenfor Dagebøl, som nu dels er gået under, dels forenet med Fastlandet; derfra plejede overhovedet på den Tid det meste Salt at komme; 6 vare fra Westermersch, som vel må være det nuværende Westermark i Eiderstedt. (I det 16de Århundrede kom derimod det meste Salt fra Wisch i Klangsbøl Sogn, skjönt Galmsbøl allerede dengang ikke stod meget tilbage.) — Blandt de Varer, som de udføre, ere også 156 Par Hjul og lidt andet Vognredskab, men forøvrigt vistnok mange andre Slags Vare, hvoraf der ikke betaltes Bropenge, og som derfor ikke ere opførte. At Udførselen har haft sin selvstændige Betydning, ses deraf, at der også kom Frisere ind, som kun havde liden eller slet ingen Last inde hertil og som altså må være komne for at gjöre Indkjøb her. — Fra Husum kommer der dette År 3 Fartöjer, hvert med 4 Pottemagere, som betale 8 Sk. hver for Plads på Skibbroen til at udsælge deres Potter.

12. Markederne. — Ø- og Kystboerne indfandt sig især ved de 2 store Markeder, S. Hans Markedet og vor Frue Marked i September,[1]) da også Tilströmningen overland var meget stor. Saltskuderne kom dog ikke förend til det sidste Marked eller efter den Tid til ind i December, medens derimod den störste Fiskehandel foregik på det første Marked. — Den fyldigste Forestilling om disse Markeder få vi dog ved Regnskabet over den såkaldte „lille Småtold“ for Året 1640. — Til S. Hans Markedet begynde Sælgerne at indfinde sig den 18de Juni. Her kom nu 44 Flensborgere, 31 Mænd og 13 Kvinder, med Hör, i Almindelighed hver med et Læs på $1^1/_2$ til 3 Skpd., nogle dog også med 2 Læs, ialt 109 Skpd. Fra Flensborg kom endvidere en Bager med en Kiste Kager, en Kone med en Kiste Peberkager en Sadelmager, en Kjedelfører, en Kræmer med „småt

[1]) Forårsmarkedet, som forekommer i Begyndelsen af det 16de Århundrede (1ste Del S. 641 fl.), nævnes ikke i denne Periode. Om et ganske extraordinært Marked, som blev afholdt i Februar 1561 i Anledning af Kongens Ophold her, se S. 88.

Kræmeri", Bindel (Bændler), uldne Bånd og deslige, og endnu en större Handlende, som medførte Gods af uangiven Art, men til Værdi af 110 Dr. Af de ovennævnte Hørkræmmere medførte den ene tillige en Td. Glas og en Bimpel Pryssing.[1]) — Fra den unge, men driftige By Husum mødte 4 Hattemagere, af hvilke den ene medførte et helt „Fad" Hatte, 2 Isenkræmmere, en Lærreds- og Kniplings-Kræmmer, 2 Mænd med Speceri eller Kryderi, 1 med Kramvare, en Kone med „adskillig t Småkræmeri", en Mand med Bliktöj, en Kleinsmed med Låse og 4 Pottemagere.[2]) — Fra Haderslev, hvor Træindustrien synes at have blomstret, kom 6 „Kandesvarrere" med Kander, Tallerkener og andet Trætöj, hver med et Læs, desuden en „Hatfilter" og en Kone med Hvedebrød. — Fra Åbenrå kom også en Bager med en Kiste Hvedebrød, fra Slesvig 2 Handlende med Lærred og Kammerdug af Værdi henholdsvis 100 og 60 Mk. l., fra Frederiksstad en Tobakshandler med Varer til Værdi 120 Mk. l., fra Tønningen en Kjøbmand med Småkræmeri (til Værdi 40 Dr.), fra Sild 3 Td. Østers („Osterling"). — Af Udlændinge indfandt sig Baltser Schwartzkopf fra Hessen med små Stålvare (Værdi 30 Dr.) og Henrik Beffke fra Lyneborg med „adskillige æventyrske Vare" (Værdi 48 Dr.) — Endelig kom der en Mand med Könrøgsfade; men hvorfra han var, siges ikke. — Fra Kongerigets Kjøbsteder må der upåtvivlelig have været endnu flere Handlende tilstede; men da de efter de Privilegier, som vare tilståede de enkelte Kjøbsteder, vare frie for Told overalt i Riget, ere de ikke opførte i Regnskabet.

Til samme Marked indkom fra Søsiden 1 Smakke fra Husum, 3 Smakker og 2 Både fra Føhr, 8 Både fra Sild og 1 fra List, 1 Smakke fra Westermersch, 1 Kåg fra Höjer, 2 Smakker og 2 Både fra Røm, 3 Både fra Manø, 15 fra Sønderho, 8 fra Fanø, 3 Både og 1 Skude

---

[1]) Disse Bimpler må efter den Told, som betaltes for dem. have været meget store. — [2]) Denne Industrigren var måske indført i Husum af Nederlændere; idetmindste var her 1581 til Marked en Pottemager Adrian van Hussom, født i Braband.

fra Sønderside, 3 Både fra Strandby, 1 fra Hjerting og 3 fra Oxby. — Fartöjerne fra Sønderside, Fanø, Sønderho,[1]) Manø og Røm tilførte til Markedet omtr. 195 Tus. salt. Skuller og Samrask; fra Manø, Røm, Sild og Følir kom 176 Snese og 100 Bundter Rokkel; af tör Hvilling kom der Lidt fra Fanø, men det Meste (overland) fra Vesterherred og Bork, ialt 18 Tus.; af Torsk fortoldes kun 8 St. fra Fanø. Hvor stort Udbyttet af Ribernes eget Fiskeri var, ses ikke bestemt; men 64 Tus., rimeligvis mest Skuller, nævnes udtrykkelig som indgående. Endelig tilførtes 18 Læs Ål, næmlig 6 fra Humlum Sogn ved Limfjorden, 7 fra Nissum Sogn (rimeligvis Nør-Nissum, ligeledes ved Limfjorden), 4 fra Venne (Venø?) og 1 fra Ry. — Af disse Fisk opkjøbtes mange og forsendtes. Esge Nielsens Hustru fra Kjøbenhavn kjøbte således 4 Læs, som vurderedes til 200 Dr. og fortoldedes med 1 Dr. 3 Mk. 2 andre Kjøbenhavnere kjøbte 15 Tus. Skuller, 8 Tus. Samrask, 4 Tus. Hvillinger og 60 Snese Rokkel, som tilsammen fortoldes med 1 Dr. 2 Mk. Flere, tildels store Partier gå til Husum og fortoldes med 4 Dr. 2 Mk. 2 Sk. (efter 1 Sk. for Daleren, altså noget höjere end, hvad der gik til Kjøbenhavn.) Mindre Partier gå til Byen Slesvig, Flensborg, Tønder, Bredsted og Landet i Sønderjylland.

Vor Frue Marked (det gamle, egentlig såkaldte Riber Marked) samme År var kjendelig svagere besøgt, idetmindste af Handlende sydfra, end Sommermarkedet. Der mødte 34Flensborgere medHör (ialt 89Skpd.), af hvilke den ene tillige havde et Skpd. Hamp med, fremdeles Konen med Peberkager og en Hatfilter. -- fra Husum 3 Hattemagere, 2 Krydkræmmere, 2 Isenkræmmere, Lærredshandleren, Kjøbmanden med Kramvare og 2 Pottemagere, — fra Haderslev 2 „Kandesvarrere“, fra Åbenrå en Bager, fra Slesvig en Lærredshandler. Af Udlændinge mødte atter Heinr. Beffke med sine „æventyriske Vare“ og desuden en Lambert Lambertsen fra Hamborg med

[1]) Ved Fanø forstodes allerede dengang særlig Nordby, ligesom List bestemt adskilles fra Sild.

Glas til en Værdi af 100 Dr.[1]) — Fra Søsiden vare i de nærmeste Dage för Markedet 13 Frisere indkomne med 83 Læster Salt; i det Hele var der indkommet: 2 Smakker fra Husum, 10 Smakker og 2 Skuder fra Galmsbøl, 1 Smakke fra Westermersch, 1 Kåg fra Höjer, 1 Smakke fra Ballum, 1 Båd fra Sild, 1 Smakke og 8 Både fra Røm, 3 Både fra Manø, 10 fra Sønderho, 10 fra Fanø, 8 og en Skude fra Sønderside, 1 Båd fra Oxby, 1 Skude og 2 Både fra Hjerting og 2 Både fra Strandby. Når Saltet undtages, var Tilførselen tilsøs dog ikke stor; af Fisk var den kun ½ Tus. Hvill. og 10 Torsk. 2 Mænd fra Sønderside og 2 fra Fanø kom med Æbler, som tilsammen havde en Værdi af 80 Dr. — Af et af Kæmnerregnskaberne for samme År ses tilfældigvis, at en Smörmand under Markedet havde sin Bod på Torvet.

At Markederne i Ribe vare stærkt besøgte af Fremmede, tildels langvejs fra, derom haves også på anden Måde mange Vidnesbyrd. 1546 kjøbte Jørgen Pedersen Rentemester på vor Frue Marked Silke af Thomas tho Smede fra Flensborg, Sukker af en Hamborger og et Mantelfoder af en Kone i Lybæk til de kongelige Prindser. Der traf han også en Hollænder, af hvem han i Fastelavn havde kjøbt Damask i Århus[2]). — Af et Tingsvidne, som optoges den 11te Septbr. 1561, altså strax efter vor Frue Marked, ses, at der under dette havde logeret samtidigt hos Ebbe Klementsen en Kobbersmedsvend fra Brunsvig, en Mand fra Lemvig, en Bogfører, som tjente Dirich Veies i Lybæk, en Pige fra Husum og flere andre Personer. — 1573 havde 2 Kjøbmænd fra Hamborg fragtet et Flensborger Skib, som skulde føre deres Vare til Riber Marked; men Skipperen havde forsömt Vinden og var derved løben i Hænderne på nogle Fribyttere ved Vester-Ems. — En Bogfører (Boghandler) synes der temmelig regelmæssigt at have indfundet sig ved Markederne,[3]) da ingen Bog-

[1]) Han havde også været her Året forud med „Vinduesglas, Pasglas og Stenkrus.“ — [2]) Jørg. Pedersens Regnskab for 1546. — [3]) De kom dog også udenfor Markederne; således var

handler havde fast Bolig her; således, som vi nylig have set, 1561. Ved vor Frue Marked 1599 havde Bogfører Hans Bremer fra Århus Udsalg af Viser (og Andet) i Domkirken; ved S. Hans Marked 1607, og atter 1611, var Rådmand og Bogfører Jens Abelen, ligeledes fra Århus, her. — 1585 var „Anders Apotheker“ i Kolding her til vor Frue Marked. Samme År i Marts havde en Herman Reiminch fået Kongebrev på at oprette et Apothek i Kolding, som antages for at have været det første der på Stedet; men måske har den ovennævnte Anders været hans Svend. Ribe fik først selv et Apothek 1612 (se S. 267). — Som Exempler på Kunder fra fjernere Egne kan nævnes, at 4 Mænd af Ulvborg Herred i Decbr. 1570 vidnede om Noget, som var foregået på sidste „vor Frue Dag Riber Marked“; fremdeles nævnes en Mand fra Husby, en fra Staby og en fra Søndernissum Sogn, som vare her ved S. Hans Markedet 1584, en Mand fra Bøvling Sogn og 3 Piger fra Flynder Sogn, som besøgte vor Frue Marked 1590, og 2 Mænd fra Eldbo Herred, som vare komne hertil til S. Hans Markedet 1605. Det er naturligvis kun aldeles tilfældigvis, at Sligt kommer til at nævnes i Kilderne.

13. Hvad Markedernes Afholdelse angår, var det naturligvis en Bestemmelse, at ingen Markedshandel måtte finde Sted, förend Markedet var ringet ind. Der må dog her (som andetsteds) have indsneget sig den Uskik, at Markedet begyndte för den rette Tid. I Slutningen af Avgust 1614 sendte Magistraten derfor et Bud til Haderslev, Flensborg og Husum, et andet til Ringkjøbing og Lemvig med Advarsel mod at komme tor tidlig til Marked. — 1638 måtte både Sælgeren og Kjøberen af en Hest, som var bleven solgt för Markedets Begyndelse, bøde 1 Dr. til de Fattige. Den 30te Avgust 1639 vedtoge Borgm., Råd og 24 Mænd, at ingen Borger eller Fremmed måtte enten kjøbe eller sælge Heste, Fæmon eller nogen „ædende“ Vare udenfor Por-

her 1533 i Novbr. en Johan Bogfører fra Hamborg eller Johan Wickradt i Stade, som han også kaldes (Rådstuebogen), og 1574 i Foråret en Jakob Bogfører fra Lybæk.

ten förend Mandag 8 Dage derefter (d. 9de Septbr., Dagen efter Frue Dag), når der var ringet til frit Marked; heller ikke måtte nogen Borger handle med fornævnte Varer enten indenfor eller udenfor Porten för samme Tid, med Undtagelse af Bygningstømmer, forsåvidt han behøvede det til eget Brug; heller ikke måtte Saltskuder åbnes för samme Dag.[1]) Det er en mærkelig Indskrænkning i den almindelige Handelsret. som her påbydes for Ugen nærmest för Markedet. — Efterårsmarkedet varede, som det synes, endnu i 4 Dage i Overensstemmelse med Forordn. af 1494 (1ste Del, S. 143). S. Hans Markedet varede mindst 3 Dage, fra den 23de til den 25de Juni.

Om Bodernes Anbringelse findes følgende Forordning af B., R. og 24 Mænd, vedtagen den 2den Septbr. 1590: For at Gaderne og Skibbroen ikke skulde „forbygges", hvilket kunde medføre Fare i Ildebrands- og andre Ulykkes-Tilfælde, og for bedre Færdsels Skyld med Vogne, skulde slet ingen (fremmede) Kræmmere, fremmede Klædekjøbere, Isenkræmmere eller Andre, danske eller tydske, i Markedstiden bygge deres Kramboder andensteds end på Torvet, så længe det kunde tilstrække, og når det ikke mere var Tilfældet, da på de Steder, som Kæmnerne anviste dem. Borgerne måtte heller ikke bygge eller lade bygge længere ud i Gaden end 4 Alen med Disk, Kramkiste og Andet. Ingen måtte stå med sit Gods på Broerne eller i Nørreport. Fremmede Kræmmere måtte ikke bygge deres Boder ude på Toften, men kun inde i Byen, hvor Andre i Byen byggede, undtagen de små Løbekræmmere med deres Kram. Fremmede Kræmmere, som havde Boder på Torvet, skulde i Stadepenge betale 4 Sk. for hver Fod Jord, hvorimod Borgerne skulde være frie for Stadepenge; hvo som handlede herimod, skulde have forbrudt 4 Dr. til Byen, hvilke Kæmnerne skulde indkræve.[2]) — Den

[1]) Rådhusbog Nr. 4. — [2]) Do. Nr. 2, Bl. 94 — Efter en Overenskomst, som blev sluttet (eller måske fornyet) 1583, vare dog Kolding og Ribe Borgere fritagne for „Stade- eller Foged-Penge eller Gjæsteskud," når den ene Bys Borgere kom til den anden By.

9de Decbr. 1598 bestemtes fremdeles, at fremmede Kræmmere, som ved de to Markeder stode udenfor nogen Borgers Dör, skulde give Stadepenge til Byen, ½ Dr. eller 1 Mk. efter deres Godses Mængde, foruden at de måtte træffe Overenskomst med de Mænd, i hvis Huse eller for hvis Döre de stode; Skriveren (Byskriveren) og Stadsbuddene, som gik om med Kæmnerne for at indkræve Stadepengene, skulde have, den første ½ Dr., de sidste hver 1 Mk. ved hvert Marked. — De Fremmede have også kunnet leje Plads i et Hus og have deres Udsalg „fra Vinduet“ efter den Tids Skik. — Da Torvet kun var lille, synes man at have taget Kirkegården (nordenfor Domkirken) til Hjælp; idetmindste angav en Kone 1589, at hun havde kjøbt noget Blår der i vor Frue Marked.

Ligeledes afholdtes en Del af Markedet på den såkaldte „Toft“ eller „Riber Toft“ i Forstaden. Efter de ovenanførte Bestemmelser af 1639 må det antages, at Handelen med Kreaturer, som var forbunden med begge Markederne, og med „ædende“ Varer foregik her, ligesom vi også have set, at Løbekræmmere 1590 giver Anvisning på dette Sted. Her handles 1565 med Fisk, og 1567 træffe vi en Mand der, som handler med Fris-Oste.[2]) — 1585 havde også en Skomager fra Gjesten stået der med sine Sko. — Her var også en Del Ølboder, og det var her, at den störste Lystighed under Markedet fandt Sted, og derfor også de fleste Uordener, som undertiden udartede til Sår og Drab. — Om det temmelig magtesløse Vagthold, som Borgerne holdt her under Markederne, er talt S. 687. For at forhindre Ildebrand i Forstaden, som bestod af stråtækte Stalde, var det forbudt at have Ild på Toften under Markedet.

I Markedstiden havde også fremmede Musikantere Tilladelse til at spille i Byen, hvilket ellers stred mod Byens Instrumentists Privilegier (se S. 651.)

Der gjaldt ikke ganske den samme Handelsfrihed under begge Markeder. Under S. Hans Markedet var

---

[1]) Rådhusbog Nr. 4. — [2]) Jy. Saml. III, S. 173.

der næmlig, som det synes, den Indskrænkning, at Håndværkere af de Professioner, som havde Lav her, ikke måtte indfinde sig og udsælge deres Varer. Som vi have set i 1ste Del, S. 324 og 424, indeholdt Smedenes gamle Privilegier den Bestemmelse, at ingen fremmed Smed måtte falbyde sit Arbejde her i Byen undtagen på vor Frue Marked. Det Samme må have gjældt for andre Håndværkslav, og Skomagerne hævdede et Par Gange i denne Periode (1581 og 1585) denne Ret, idet de lod fremmede Skomagere, som havde solgt Sko på S. Hans Marked, fordele. 1585 lader dog Byen også holde Vagt på Toften den 23de Juni for at forhindre, at Fremmede kjøbte Fisk på Toften (af andre Fremmede; thi af Byens egne Folk måtte de naturligvis gjerne kjøbe). Ligeledes måtte 2 Potteførere fra Husum den 29de Juni 1580 forpligte sig til ikke at sælge Potter her i Byen til Andre end Borgere undtagen på „ret almindelig Riber Marked Nativitatis Mariæ“. Det har altså på S. Hans Markedet ikke været „Gjæst tilladt at handle med Gjæst“, d. v. s. 2 udenbys Mænd tilladt at handle med hinanden. Selv ved Efterårsmarkedet findes ved 1 eller 2 Lejligheder en Indskrænkning gjort i denne Ret. Se S. 166. I det der omtalte Brev klager Hertug Hans tillige over, at Riberne havde afspærret for hans Undersåtter Kjørevejen til Skibbroen, hvor de hidtil havde kjøbt sig Salt og Andet af Friserne, som for Störstedelen vare Hertugens egne Undersåtter. Denne direkte Handel mellem Bønderne og Friserne synes man endnu 1593 at have villet forhindre; thi i Pengemester-Regnskabet for dette År findes en Udgift til en Mand, som „varede Kul- og Tømmer-Vogne ved S. Peder (S. Peders Kirke), som kjørte til Skibe i Ribe Marked“. Man vilde altså forhindre Bønderne i at kjøre uden om Byen direkte til Havnen.

Jeg har ovenfor (S. 835 flf.) søgt at give en Fremstilling af Markedsrörelsen År 1640, såvidt Kilderne tillode det; men dengang vare Byens Markeder kun Lidet imod, hvad de havde været i Begyndelsen af denne Periode. Dette ses bedst af Nedgangen i Stadepengene.

1548 udgjorde disse ved S. Hans Markedet omtr. 22 Dr., ved vor Frue Marked næsten 25 Dr., 1571 henholdsvis $14^1/_2$ Dr. og 39 Dr., 1599 derimod kun omtr. 6 Dr. og 5 Dr., 1617 omtr. 7 Dr. ved hvert Marked, men 1640 kun $4^1/_2$ Dr. og 3 Dr. 1 Mk. 8 Sk., 1646: 5 Dr. 2 Mk. og 5 Dr. — De ovenfor skildrede Markeder i År 1640, som dog synes at være anselige, havde altså kun hiddraget omtr. en Sjettedel af de fremmede Handelsmænd, som havde plejet at indfinde sig ved Byens Markeder i Midten af det 16de Århundrede. Vi kunne heraf slutte, hvor anselige disse må have været. — Vi se af de samme Opgivelser, at det i den tidligere Del af Perioden var Efterårsmarkederne, som var de anseligste, medens senere Sommermarkederne havde Fortrinet.

14. Også udenfor Markederne afsatte Ribe Kjøbmænd deres Varer til fjernere Egnes Beboere. Jørgen Pedersens Rentemester-Regnskab for 1546 giver os en Mængde Exempler herpå. Han havde således her i Byen for Kongens Regning kjøbt Pergamentskind til Kancelliets Brug, fremdeles Farvestoffer og Fernis, Vin, Hamborgerøl, Vinduesglas, Drikkeglas, Rosiner, (hollandsk) Lærred, som altsammen blev sendt til Hoffet. Store Indkjøb vare også gjennem Ribe Kjøbmænd gjorte i Holland og Hamborg og over Ribe tilsendte Hofholdningen. — Lignende Indkjøb i Antwerpen ere omtalte S. 816. 1557 indkom endogså fra Holland 166 Tdr. Kalk og 18000 små Mursten, som over Kolding skulde forsendes til Kjøbenhavns Slot.[1])

For en væsentlig Del skaffede Ribe Kjøbmænd sig deres Afsætning på fjernere Steder ved at drage omkring til andre Byers Markeder, således som de allerede havde gjort i forrige Periode. — Om Begyndelsen af nærværende Periode er det, at Hans Lavgesen siger, at det hed på alle Markeder: Når Riberne komme, så lad os kjøbe godt Klæde.[2]) — Som Exempler på denne Omrejsen kan anføres: 1545 var Jens Tvilde til Marked i Odense,

---

[1]) Tegn. ov. a. L.: 3die Juni 1557. — [2]) Se. 1ste Del, S. 654.

hvor Dronningen kjøbte 2 Stykker „Sayen“ af ham, hvorfor hans Svend næste År fik Betaling i Viborg. Samme År 1546 var Lavrids Tøgersen, den senere Borgmester, til Marked i Kolding, og Jørgen Pedersen kjøbte der Konfektsukker, „Peperkomyn“ og en Bog Papir af ham til Kongens Brug. Samtidig lod Kongen hos en anden Ribe Borger udtage et Skind til en Stövle.[1])

1579 vare idetmindste 5 Borgere her fra Byen ved Roskilde Marked, hvor en af dem kjøbte 2 Heste. Ellers holdt de sig dog mest til Jylland. 1574 vare således mindst 11 Ribere til Holstebro Marked, som synes at have hørt til dem. de mest besøgte. 1585 vare mindst 4 Skomagere, 1589 mindst 3 Tøffelmagere, 1599 mindst 4 Kræmmere, 1607 mindst 7 Mænd herfra ved samme Marked. Der kom Riberne forresten ikke blot for at sælge, men også for at kjøbe Heste på Byens store Hestemarked, Elias Naur fremhæver netop „nærsom Riber Folk“, som de vigtigste Opkjøbere der kort efter denne Periodes Slutning.[2]) — Ved Viborg S. Mauritii Marked i Slutningen af September 1584 vare 2 Hattemagere og 1 Guldsmed fra Ribe, og ved Snapstingsmarkedet 1602 idetmindste 5 Ribere tilstede. 1656 klagede „Borgerne og Kræmmerne i Ribe, som søgte Markederne i Viborg til Mauritii og Snapsting“, over, at Viborgerne forhindrede dem i at falholde deres Vare på den bedste Tid af Markederne og Forsamlingerne under Påskud af, at Fremmede ikke måtte holde deres Kramboder åbne længere end i 14 Dage. Dette stemte rigtignok med et Kongebrev af 18de Februar 1636, men var til stor Skade for Andragerne, eftersom Adelen og Forsamlingen først „var tilhobe, og Handelen angik“ i Ugen efter det „andet Landsting efter Snapsting og Mauritii“. Herved må erindres, at Landstinget holdtes hver 14de Dag om Mandagen. I den første Uge var der efter Ribernes Ytring ingen Fordel ved Markedet; de protestere også imod at regnes for Fremmede, da de høre under Kro-

---

[1]) Af Jørg. Pedersens Regnskab for 1546 — [2]) Frølund: Holstebro, S. 206.

nen. Kongen bestemte da ved et Brev af 10de Januar 1657, hvorledes Dagene skulde regnes, næmlig således, at de 14 Dage for Riberne først udløb Lördagen efter det andet Landsting.[1]) — Endnu et Marked, som Riberne besøgte meget, var det i Ry; således vare 1593 mindst 3 Ribere der, 1600 mindst 4, 1602 mindst 5, 1642 mindst 7, af hvilket mindst de 3, hvoriblandt Rådmand Jep Povelsen, havde Boder der. En af dem havde fæstet en „Krambodstand“ af en Mand i Ry for begges Livstid. 1644 var Rådmand Anders Svane ved samme Marked.[2]) — 1588 vare idetmindste 4 Ribere (1 Notler, 2 Hattemagere og 1 Guldsmed) til den hellige Trefoldigheds Marked i Skive, 1613 endogså idetmindste 8. Ålborg Markeder synes ikke at nævnes i Kilderne her på Stedet; men andenstedsfra vides, at der ved Ålborg Pindsemarked 1593 blandt 72 Fremmede, som havde Boder, var 10 Ribere.[3])

Til Markederne i Sønderjylland droge Riberne især med Fisk. 1612 vare ikke mindre end 15 af dem (og måske flere) til Marked i Tønder med denne Vare. 1600 og 1610 forekomme nogle Ribere på Sønderborg Marked, 1638 idetmindste 4 på Åbenrå Marked, alle med Fisk.

Også udenfor Markederne droge Riberne om for at afsætte deres Varer. Se S. 31, 47, 143 fl., 293 fl. Af S. 31 ses, at det midt i det 16de Århundrede især var Humle, Klæde og Salt (vel især frisisk Salt), hvormed de droge omkring. S. 62 er der Tale om, at Borgm. Niels Krabbe havde ladet Varer „til en stor Værdi“ komme hjem fra Antwerpen og derpå overladt dem til sin Sön „at færdes med“; men om det væsentlig var til Markeder eller på anden Måde, han skulde drage om, siges rigtignok ikke.

Skibsfarten.

15. Skibsfarten på Ribe foregik i denne Periode væsentlig på den samme Måde, som den har gået for sig i vor Tid, indtil den efter Anlæggelsen af Esbjerg Havn

[1]) Jy. Reg., smlg. Andragendet i „Indlæg“. — [2]) Se også S. 742, Anm. 1. — [3]) Jy. Saml., IX, S. 128 fl.

og Jærnbanen til denne er svunden ind til en fuldstændig Ubetydelighed. Alle större Skibe lossede og ladede ude i Havet, kun med den Forskjel fra en senere Tid, at de for en Del ikke lå udenfor Åmundingen på den såkaldte „Rhed“, men sydligere ved den såkaldte „Hvidding Nakke“ (se S. 824 fl.). Også Vester-Vedsted, som ligger nordenfor Hvidding, men dog søndenfor Åen, nævnes undertiden som Anlægssted for Skibene. M. Hans Lavgesen skriver således i et Brev af den 30te Januar 1562, at et Skib fra Husum var ankommet til Vester-Vedsted.[1]) — 1589 førtes der på Bytinget Vidnesbyrd om, at der plejede at betales Tøndepenge af det Gods, som indførtes „ind ad Vedsted Gårde“; oprindelig har der stået: „ind ad gammel Riber Dyb“. Ifølge „Koldinger Afsked“ af 1576 var der en Havn, som kaldtes „Vedstedgård“, og der toges Bestemmelser om, hvorvidt Skibe, som lå i denne Havn eller udenfor den, skulde høre under Ribe Bys eller Hvidding Herreds (ɔ: Kongens eller Hertugens) Jurisdiktion. — 1595 kjøbte Byen 4 Tdr. Hamborgerøl og hentede det ved Vedsted Ovre. Ligeledes ses en Skipper fra Ballum 1643 der at have udskibet 18 Tdr. Øl, som bleve førte til Ribe. — Det har altså ikke været udelukkende til Studeudførselen, at det gamle Riber Dyb endnu i denne Periode benyttedes her fra Byen; dog har den øvrige Benyttelse vel næppe været stærk, da Varerne derfra måtte transporteres noget mere end en Mil over Land, hvilket upåtvivlelig måtte være endel kostbarere, end når de fra Rheden kunde føres på Pram op til Byen.

Pramfarten på Åen foregik således, at Byen ejede Prammene og udlejede dem. 1570 nævnes en höjst ubetydelig Indtægt af Byens Pramme; derefter forsvinder denne Indtægt ganske, indtil der 1582 anskaffedes en ny Pram til dette Brug. Betalingen for dens Benyttelse fastsattes Året derefter.[2]) Lejerne måtte vistnok selv sørge for Mandskab. — Senere holdt Byen i Alminde-

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, S. 344. — [2]) Rådstuebog Nr. 3, Bl. 118. — Betalingen var: til Skår (et Sted i Åen) 1 Mk, til „Amund“ 1½ Mk., til „Rey“ 2 Mk.

lighed 3 Pramme, undertiden af forskjellig Störrelse, hvorimod der intet Spor er af, at selv de störste Kjøbmænd nogensinde holdt Pramme til eget Brug. — Der forekommer også idetmindste 1 Exempel på, at Vareme ere blevne førte fra Rheden af på Skuder halvvejs op ad Åen og derfra igjen på Prammene op til Byen.

16. Til Oplysning om Skibsfartens Störrelse og Beskaffenhed vil jeg vælge Året 1638, der hører til dem, om hvem Havneregnskabet indeholder de fuldstændigste Oplysninger, og som tillige ligger nær ved det År (1640), hvis Landhandel jeg ovenfor såvidt muligt har skildret igjennem Markederne. — Det er såvel med Hensyn til Øxne, hvoraf der udførtes 4882 Stykker, som i andre Henseender et godt Handelsår.

På Nakken ankom 100 Skibe, som betalte enten en Rdl. eller en Real (Stück von Achten) hvert i Tøndepenge.[1]) En Real regnedes 4 Sk. ringere end en Rigsdaler. Næsten alle Skibene vare hollandske, de fleste fra Blocksiel i Provindsen Over-Yssel; af de øvrige vare 2 fra Røm, 1 fra Tønning, 1 fra Øland, 1 fra Bremen.

---

[1]) Tøndepengene vare en Afgift, som betaltes til Erstatning for Byens Udgift til Søtønderne og deres Udlægning. Oprindelig betaltes Tøndepengene af Ladningen, næmlig med 2 Sk. af hver Læst Gods. De indførtes ifølge en kong. Bevilling af 1545, men svaredes i de første År kun af Fremmede. 1550 pålagdes den ved en Vedtægt af selve Byen også dennes egne Skippere og bestemtes nærmere ved en Taxt af 1583, ved hvilken Hoved-Ansættelsen af 2 Sk. pr. Læst bibeholdtes, men Tømmer, Sten og Kalk fritoges for Afgift (se Indb.-Skr. for 1842, S. 5—9). I det 17de Århundrede er der dog sket en fuldstændig Forandring heri, idet de större Skibe, som losse og lade ved Nakken eller på Rheden, svare en vis Afgift for hvert Skib under Navn af Tøndepenge, medens derimod de mindre Fartöjer, som gå op ad Åen, svare Kabpenge efter deres Störrelse. Efter de ældre Bestemmelser påhvilede det hvert År 2 af Byens Skippere at udlægge Tønderne; men 1630 er denne Bestemmelse bortfalden, hvorefter der i Almindelighed akkorderedes med en Mand i Sønderho om Udlægningen. Der udlagdes 2 Tønder, en i Knud Dyb, og en i Riber Dyb, senere måske flere, foruden at större Kaber (af Mastetræer) opsattes i det ydre Løb, små i det indre.

Til Bedækning for de hollandske Skibe var medfulgt et „Admiralskib“ under Kommando af Cornelis Clausön.

På Rheden havde der været 20 Skibe, hvoraf de 3 hørte hjemme i Amsterdam, 6 på andre Steder i Holland, 5 i Bremen, 1 på Helgoland, 1 i Braunsbüttel, 1 i Fartoft (søndenfor Tønder); for 3 angives Hjemstedet ikke. De fleste af disse Skibe betalte 3 Mk. i Tøndepenge, altså mindre end på „Nak“, og enkelte endnu mindre. Endelig betale 5 Riber Skibe ligeledes 3 Mk., rimeligvis for hele Året.[1]) (Ialt udgjorde Tøndepengene 167 Dr. 20 Sk.)

De mindre Fartøjer, som gik helt op til Byen, betalte dels Kabpenge, som for „Skuder“ (derunder indbefattet Kåge og Smakker) udgjorde 6 Sk., for Både 4 Sk., dels Bropenge.[2]) Kabpengene begyndte først at kræves 1614 af alle mindre Fartöjer, efter at man nogle År tidligere havde begyndt at opkræve dem af Byens egne Skudemænd til Erstatning for, at de oprindelig selv havde udsat Kaberne (ligesom Skipperne havde udlagt Tønderne.) — Efter Opkrævningslisten for disse Penge var her i dette År 4 Smakker, 42 Skuder, 12 Kåge og 8 Både, alle fra Øerne i Vesterhavet eller Kysten indenfor disse lige fra Husum af indtil Varde,[3]) med Undtagelse af en Kåg, som hørte hjemme i Thessel, som måske er Texel (også kaldet Tessel) ved Nordspidsen af Holland; den ankom hertil med Æbler. — Desuden vare 12 sådanne mindre Fartöjer hjemmehørende her i Byen og betalte hvert 12 Sk. for hele Året. — På Listen over Bropengene forekomme endnu 2 Fartöjer fra Mackum, som indførte 30 Læster Kalk og måske af

---

[1]) Se Indb.-Skr. for 1842, S. 9. — [2]) Bropengene vare indførte ved en Forordning af 28de Febr. 1598, udstedt af Borgm., Råd og 24 Mænd; de udgjorde en Hvid af hver Td. Gods, 4 Sk. af hver smalle Læst, og af andre Varer „efter Lejlighed“, men betaltes kun af Udenbys. De stadfæstedes ved et Kongebrev af 27de Juni 1603. — [3]) Farten fra Kysten og Øerne synes at have været usædvanlig lille dette År; sml. for År 1604—5 S. 834.

den Grund være fritagne for Kabpenge. Bropengene udgjorde ialt 31 Dr. 1 Mk. 12 Sk.

Byens Pramme gjorde 103 Rejser for at føre Varer ind eller ud ad Åen, deraf 14 til eller fra Rheden, 62 til eller fra „Åmund", de øvrige til eller fra „Skår", „Børløs" eller „over Teglholm", hvorved betegnes forskjellige Steder i Åen. Indtægten heraf for Byen var 111 Dr. 2 Mk. 12 Sk.

Vejerpengene for, hvad der vejedes i Byens Vægthus, udgjorde samme År 27 Dr. 3 Mk., Kranpengene for, „hvad de have fået op i Kran" eller „gjennem Kran", 7 Dr. 4 Sk., Kabpenge af Øxne (1 Sk. for Stykket af Indenbys, 2 Sk. at Udenbys) 115 Dr. 12 Sk.

17. I Slutningen af det 16de Århundrede ejede Ribe endnu en ret anselig Handelsflåde. 1599 i Marts vare således 13 navngivne Skippere her i Byen tilstede på Rådhuset, og idetmindste 4, og rimeligvis nogle flere, vare fraværende.[1]) Det var lutter Førere af Skibe, som brugtes eller kunde bruges til Øxentransport, altså større Søskibe. 1595 var der ved Siden deraf idetmindste 15 Skudemænd, hvis Fartöjer brugtes til Skibsfart på Kysten og Øerne.[2]) — 1638 anføres i de nylig behandlede Regnskaber over Tønde- og Kab-Penge 5 større og 12 mindre Skibe som hjemmehørende i Ribe og deltagende i Farten herfra. — För Krigens Udbrud 1643 havde Borgmester Hans Friis alene Part i 10 Skibe,[3]) som vistnok alle hørte hjemme her eller måske tildels på Rømø, der stod i nær Forbindelse med Ribe og benyttedes som Vinterhavn for Byens større Skibe.[4]) — Omtrent 1653 gav den svenske Resident Magnus Durel sin Regjering en Beretning om Danmarks Handelsflåde; i den anføres Ribe og Rømø i Forening med 11 større Skibe, det største Antal næst efter Kjøbenhavn; men deraf have måske nok de fleste haft hjemme på Rømø.[5])

[1]) Se Indb.-Skr. for 1842, S. 9. — [2]) Rådstuebog Nr. 3, Bl. 194. [3]) Efter hans Regnskabsbog i Rådh.-Ark. — [4]) Kath.-Skr. Indb.-Skr. for 1842, S. 49. — [5]) Se Hammerich i „Hist. Tidsskr." 3die R., II, S. 73; hans Antagelse, at „Rønne" er en Skrivfejl eller Fejllæsning for Rømø eller Fanø, er upåtvivlelig rigtig, dog således, at det åbenlyst er det første af disse 2 Steder, som menes.

For at bevare Skibene ved Byen, havde Borgm., Råd og 24 Mænd den 26de Septbr. 1595 vedtaget, at Ingen, som lod bygge Krejerter eller andre Skibe her udenfor Byen, måtte sælge dem til Fremmede inden 3 Års Forløb; i disse 3 År skulde han enten selv bruge dem eller lade dem bruge til Fart her på Byen.[1])

Vidnesbyrd om den hyppige Forbindelse mellem Ribe og Holland findes også deri, at Rejsende så ofte lagde Vejen til eller fra Holland over Ribe. Således vilde Prindsen af Oraniens Gesandt 1584 lægge Hjemvejen herover, hvorfor der den 10de Maj udgik et Kongebrev til Lensmanden om at fragte et godt Skib til ham og sørge for hans Herberge og Underholdning i Byen.[2]) — Samme År i Maj gav Byen 2 unge Herremænd, som kom fra Holland, Befordring her fra Byen, og i Oktbr. ydede den Peder Munuk og Frands Rantzau fri Fortæring, da de kom fra Holland, hvor den Første havde stået Fadder på Kongens Vegne til Prindsens Sön. — Den 8de Maj 1623 betalte Byen for en Vogn, som havde kjørt Kristen og Otto Skeel, Lensmandens Sönner, til Hvidding Nakke, da de rejste til Holland. — Når Peder og Klavs Juel, Sönner af Erik Juel til Hundsbæk, 1640 (eller 1645) som unge Mennesker siges at være rejste „fra Ribe“ til Holland,[3]) er denne Rejse vistnok også foregået tilsøs.

Havnevæsenet.

18. Byens Havn var i den Tid af langt större Omfang end nu. Endel Oplysning om den fås af den Forordning af 28de Febr. 1594, udstedt af Borgm., Råd og 24 Mænd, ved hvilken Bropengene indførtes. Den begynder næmlig med en Klage over den store Besværing og Udgift, som Byen havde med at bygge og vedligeholde den lange Skibsbro, som strakte sig fra den ene Ende til den anden omtrent 574½ Al. i Længden, som skulde holdes i Stand med Pæle og Buller i en Höjde af 6 eller 7 Al., og som jævnlig led Skade ved Stormfloder.

[1]) Rådstuebog Nr. 3, Bl. 84. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Da. Mag., 3die R., III, S. 27. 28.

Efter den ovenanførte Angivelse har Havnebulværkerne på den Tid strakt sig ikke blot meget længere end nu, men endogså en Del længere end hele den nuværende Skibbrogade, hvis Længde er omtrent 425 Al. Bulværket har altså den Gang nået et langt Stykke ud for den nuværende Slotsblegdam. Hermed stemmer meget godt et Tingsvidne af 1557,[1]) som blandt Andet indeholder, at der i Predbjörn Podebusks og Johan Rantzaus Tid (som Lensmænd på Riberhus indtil 1540) havde gået en stor Adelfarvej mellem Slottets „Vold og Dam“ og Grönningen til Opkjørsel og Udskibning for de Skuder og Både, som ikke kunde komme op til Byen, hvilket Sidste må have været på Grund af, at Pladsen i Havnen længere inde var fuldt optagen. — Dernæst benyttedes også den Side af Havnen, som vendte imod Hovedengen og Forstaden, til Anlægsplads. Således nævnes i et Kæmnerregnskab for 1562 „det nye Værk ved S. Peder“, og 1588 „Byens Skrangværk ved S. Peder“; ved begge Benævnelser må der menes et Bolværk for Skibe. Det var især Friserne, som lagde til her, hvilket må have været en gammel Skik, eftersom Saltegade i Forstaden havde sit Navn efter dem, og de gamle „Salteboder“ også fandtes i denne Gade.[2]) — Det er S. 842 fortalt, hvorledes man endnu i det 16de Århundrede tog Forholdsregler imod, at Bønderne skulde kjøre over Hovedengen ud til Frisernes Skibe.[3])

Skibbroens Vedligeholdelse krævede i Virkeligheden, som der siges 1594, store Udgifter, både til Sten og Tømmer, som f. Ex. 1652, da der kjøbtes store Kampesten til Skibbroen for over 200 Dr., og Bulværket opmuredes af dem. — Også på Åens og dens Udløbs Opmudring anvendtes ikke så Lidt. I et Bönskrift til Kongen, som indgaves i Foråret 1547,[4]) klagede Byen over, at Dybet udenfor Åmundingen var så aldeles „igjen-

---

[1]) Findes i Rådh.-Skabet. — [2]) Se 1ste Del, S. 509. — [3]) Det er også muligt, at den yderste Del af Tved Å har været så dyb, at Friserne ad den have kunnet gå op til Egnen af S. Peders Kirke. — [4]) Det samme, som handlede om det såkaldte Gravsogn (se S. 46).

drevet“ (tilsandet) i en Strækning af over en Fjerdingvej, at de kun med Vestenvind og i Flodtiden kunde komme ind i Åen med en Båd. (Man ser deraf, at Indsejlingen allerede dengang havde ganske de samme Vanskeligheder som senere, med mindre, periodiske Forandringer.) De vilde nu i denne Sommer gjöre deres Yderste for at forbedre Sejladsen, men kunde kun opnå dette ved Kongens Bistand. Rentemester Jørgen Pedersen (som rimeligvis havde påtaget sig at overbringe Andragendet) kunde give Kongen nærmere Underretning herom. — Næste Forår tilskrev Kongen Lensmanden på Riberhus, at han skulde antvorde til Borgmestere og Råd i Ribe 10 Læster Rug til Hjælp til at forbedre deres Dyb udenfor Byen;[1]) et Kæmnerregnskab for 1548 viser også, at der blev arbejdet med en „Skarnpram“ med Skovle, på hvilken Borgerne efter Omgang enten selv måtte gjöre eller lade gjöre Arbejde. — 1592 pålagde Kongen Byen samtidigt med, at han gav den en Forlængelse af Skattefrihed for et År, at rense Åen, „for at den ikke skulde forstoppes af Skarn.“

1610 må man have haft noget Större for; thi man betalte en hollandsk „Graver“, Gert Rickartsen, 100 holl. Gylden for at gjöre en Rejse hertil og bese Lejligheden „om Dybet i Åen at forbedre“ og bekostede hans Ophold her i 14 Dage (à 12 Sk. daglig); men jeg har ikke bemærket, at der dengang blev foretaget noget större Arbejde. 1622 tog man dog pånyfat på Sagen og erhvervede et Kongebrev af 5te Avgust til Lensmanden om, at Kongens, Kapitlets og Gejstlighedens Bønder i Riberhus Len skulde hjælpe Borgerskabet i Ribe med 1 eller 2 Dages Arbejde hver uden Betaling ved Istandsættelsen af Byens Havn, som var hele Landet til Gavn, men fortiden var „helt meget fordærvet.“[2]) — Byen underhandlede dernæst med en Villum Johansen Klocke i Kjøbenhavn om en Forbedring af „Dybet her for Byen.“ Han kom også hertil og byggede en Mudderpram for 187 Dr. 3 Mk. 12 Sk. Nogle fjernere boende

---

[1]) „Da. Mag.“ 4de R. I, S. 81. — [2]) Jy. Tegn.

Bønder ses at have betalt Arbejdspenge til Prammen istedetfor at gjöre Arbejde på den. Det følgende År findes en Del anvendt på selve Havnen.

19. 15 År senere gik man en Del videre i sine Planer til Skibsfartens Forbedring. Omtrent ved Nytårstid 1639 ansøgte Byen atter Kongen om Hjælp hertil, og navnlig om, at der måtte lægges en Afgift på Fiskerbåde og Skuder, som benyttede Havnen, og på frisisk Salt, som indførtes til Byen. Under 19de Januar udgik der da en kongelig Skrivelse til Lensmanden om at erklære sig herom, og om der var andre Måder, hvorpå Havnen kunde hjælpes, da den var af Betydning for Landet og derfor burde istandsættes. Lensmanden må have anbefalet Sagen; thi under den 12te Maj tillod Kongen, at Byen til sit Reviers og Indløbs Forbedring i 6 År måtte oppebære: en halv Rdl. af hver fremmed Skude og 1 Mk. at hver Båd og Fiskerevert, fremdeles 1 Sk. af hver Dalers Værdi, som indførtes eller udførtes af Udlændinge, og Trediedelen (1 Hvid) af Indlændinge, endvidere 6 Sk. af hver Læst, som udførtes af Udlændinge, og 3 Sk. af Indlændinge, endelig 1 Sk. af hver Td. Strandsalt (som indførtes) og 2 Sk. at hver Hest, som udførtes gjennem Byen.[1]) — Afgiften var, som man ser, meget sammensat, idet den dels svaredes af Fartöjerne, dels af Varerne, og for de sidstes Vedkommende både efter Vægt og Værdi.

Ved samme Kongebrev tillades det Byen at gjennemskjære „Revieret“, „dog at dermed forfares det Retteste, ske kan“, (vistnok: i så lige en Linie som muligt) og, såvidt muligt, efter en medfølgende Tegning. — Man tænkte næmlig på at gjennemskjære „Holmene“, den lange, smalle Landtunge, om hvilken Åen på sin Vej ud til Havet slår en stor Bugt mod Syd. Nærmere Oplysning om denne Plan får man af et Andragende fra Byen til Regjeringen af År 1642. Det siges i dette Andragende, at Borgerskabet var blevet meget forarmet, dels ved Storm og dermed følgende Floder, dels ved

[1]) Jy. Reg.

„Revierets“ Opfyldelse med Sand og Grunde, som i höj Grund havde forhindret Søfarten. „En Part“ af Borgerne havde derfor fundet det rådeligt at gjennemskjære Holmen, som Revieret havde sit Løb omkring; man antog næmlig, at Vandet som en Følge heraf ved hver Flodtid vilde voxe så meget, at Skuder og Pramme kunde gå ud og ind, og ved Ebbetid vilde blive så lavt, at man bekvemt kunde oprense Løbet. Til Udførelsen heraf ønskede de nogen Tids Frihed for Skat og Indkvartering, og at de omboende Bønder, Kapitels-, Kloster- (o. Hospitals-) og Kannike-Tjenere såvelsom Kongens egne, måtte gjöre nogle Dages Arbejde med Heste og Vogne. Til Vedligeholdelsen ønske de at beholde den sidst (1639) bevilgede lille Told. De mene, at Handel og Næring ville tiltage således herved, at Kongens Told og Indkomst mærkelig skal forøges derved. — Andragendet selv er uden Datum; men Lensmandens Erklæring er dateret den 29de April 1642. Han oplyser, at Digemesterens Overslag over Årbejdet ved Gjennemskjæringen beløber sig til 6000 Rdl., og til 2 Sluser i det gamle Åløb 1000 Rdl. Hertil var af den lille Told i 3 År opsparet 700 Rdl.; Bøndernes Antal i Lenet kunde anslås til 650 eller 700, hvis selv de fjernere boende skulde tages med; hvis de vilde yde Penge istedetfor Arbejde, krævede Digemesteren $^1/_2$ Rdl. for hver Dags Arbejde.[1])

Kongen gik i flere Henseender ind på Byens Forslag. Under 10de Maj (1642) bevilgede han den en Forlængelse af Tolden for 20 År fra den Dag af at regne, men dog under den Betingelse, at der strax og med Alvor toges fat på Værket.[2]) — Samme Dag tilstodes til Arbejdet ved Gjennemskjæringen 3 Dages Arbejde af Kronens Tjenere (Fæstebønder) i Riberhus og Møgeltønder Len, såfremt Lensmanden mærkede, at Værket foretoges med Alvor og havde Fremgang. Bønderne i Vesterherred skulde dog på Grund af den lange Afstand kun gjöre halvt Arbejde eller give Penge i Stedet.

---

[1]) Indlæg for alle La. — [2]) Jy. Reg. — Terpager: R. C., S. 681.

Arbejdet måtte heller ikke falde i Høbjergningens eller Høstens Tid. Lensmanden skulde dernæst underhandle med Borgmester og Råd om, hvilket Bidrag Borgerne vilde give til Arbejdet, hvis de bleve frie for Indkvarteringen. — Frihed for Skat omtales ikke. — Samme Dag afgik endnu en 3die kongelig Skrivelse til Kapitlet om, at det også vilde lade sine Tjenere gjöre samme Arbejde som Kongens.[1])

Der var nu virkelig også i Ribe blevet truffet Forberedelser til Værket. I Byens Regnskaber for 1642 anføres Betaling til en Mand, som flere Gange i de sidste 2 År og endnu 2 Gange i den første Halvdel af 1642 havde været ude på Åen og Holmen med Øvrigheden for at undersøge, hvor der skulde graves, og hvor Åen skulde tilkastes; ligeledes Betaling for en Vogn, som havde kjørt Borgmestrene og Hans Vandel (senere Rådmand) ud til Holmen for at bese den Grøft, som de vilde have „gjennemgravet“. Alligevel blev der dengang Intet af Gjennemskjæringen, og er der heller ikke senere blevet Noget af den, skjönt Tanken om den også i vor Tid oftere er dukket op af Hensyn dels til Indsejlingens Forbedring, dels til den store Engstrækning, som kunde indvindes ved en så betydelig Forkortelse af Åløbet. — Hvilke Arbejder der forøvrigt ere udførte i Årene nærmest efter 1642 til Sejladsens Forbedring, vides ikke bestemt, da Udgiftsregnskaberne næsten alle mangle. — Midlerne vare ikke ganske ubetydelige. De Afgifter, som Byen lod opkræve efter Bevillingerne af 1639 og 1642, gik under Navnet „den lille Småtold“ i Modsætning til den ældre Småtold, som tilfaldt Kongen. De udgjorde i de første År omtr. 750 Dr. årlig. Da kom Krigen, under hvilken Byen nødtes til at anvende de heraf opsparede Penge på anden Måde, og efter Krigen nåde Indtægterne ikke den tidligere Störrelse. Den Mand, som oppebar dem, og som kaldes „Byens Tolder“, synes tillige at have haft Bestyrelsen af de Arbejder, som foretoges. I Årene 1640—43 var det den ovenfor nævnte

[1]) 2 Kongebreve i Jy. Tegn.

Hans Vandel. — Efter et Regnskab for 1652 var der i dette År anvendt 332 Dr. til Udsættelse af Rishoveder, og efter Regnskabet for 1657 var der i Småtold oppebåret 415 Dr., og udgivet „til Skibbroen og Åens Reparation“ 415 Dr. — Nu kom en ny Krig og standsede atter Alt. Da de 20 År nærmede sig deres Udløb, fik Byen under 5te April 1661 af Hensyn til den Skade, som den havde lidt ved Krig og Vandflod, såvel i andre Henseender som på sit Revier og sin Skibsbro, Tilladelse til fremdeles indtil videre at opkræve de samme Afgifter.

De andre, S. 847 fl. nævnte Havne-Oppebørsler havde tidligere været spredte på forskjellige Hænder. Således vare Kran- og Vejer-Pengene blevne oppebårne af Stadsbuddene. Men fra 1604 af samledes de alle på 1 Persons Hænder, som undertiden kaldtes „Kranmesteren“. Hans Lön var kun 10 Dr. foruden en Sjettedel af Bropengene. Fra 1615 oppebar den samme Mand tillige Byens Sagefald, hvoraf han selv beholdt en Trediedel (se S. 709).

Toldvæsenet.

20. Den kongelige Tolder i Ribe var i denne Periode altid en af Byens Borgere. som forbandt borgerlig Næring med sin Bestilling. De Vilkår, hvorpå en sådan Tolder ansattes 1591, ses S. 236; de synes også senere at være forblevne uforandrede. — En Toldskriver nævnes førstegang 1633 i Anledning af, at den hidtilværende fik sin Afsked, fordi han „ikke havde forholdt sig tilbørligen efter Toldforordningen“, hvorfor Kongen befaler Lensmanden strax at ansætte en anden i hans Sted.[1]) Rimeligvis er Mads Lassen Lime, som tillige var Byfoged, derpå bleven ansat i denne Stilling, i hvilken han forblev indtil 1639, da et Kongebrev af 18de Decbr. tillod, at han blev Tolder i Morten Madsen Limes Sted.[2]) — 1650 nævnes en Kontrollør i Instruxen for 2 „Strandridere“, som under 10de Septbr. dette År udstedtes af

[1]) Jy. Tegn., den 12te Marts 1633. — Ved Toldforordningen af 1632 skal det være bestemt, at der skulde være en Toldskriver ved hvert Toldsted. — [2]) Se om ham S. 361 og 635.

„Provindsial-Toldforvalterne“ M. Langemach og H. Tellemann. De skulde iagttage Strækningen imellem Ribe og Skodborg Kro, hvor de skulde mødes med Strandriderne fra Kolding, og stode under Kontrolløren i Ribe, Bastian Køncke. Strandriderne kaldes ellers i Almindelighed „Udridere“, engang også „Vadstedridere“.

Tolderens Bestilling var oprindelig ikke meget besværlig; thi den eneste Told, som han havde at oppebære, den såkaldte „store Told“, var den, som betaltes ved Udførselen af Kreaturer. Ved Siden deraf bestod den såkaldte „Småtold“, som betaltes med en Ubetydelighed af Alt, hvad Fremmede ind- eller udførte tillands eller i Farten på de frisiske Øer og Kyster; men denne sidste Art af Told opkrævedes efter gammel Skik ikke af Tolderen, men af Herskabsfogden. En væsentlig Del af denne Told kom Akcisen af fremmed Øl og Vin til at udgjöre, hvortil senere også kom Akcise af dansk Øl. Ved åbent Brev af 5te Januar 1568 bestemte Kongen rigtignok, at den nye, tiltrædende Tolder, Peder Mortensen Hegelund, for Fremtiden også skulde oppebære „Kongens Told og Rettighed af Øxne, Heste og andet Fæmon, som drives derigjennem og skal fortoldes, sammeledes al den Told og Sise af Korn, Salt, Vin, Hamborger-Øl og al anden fremmed Drik og alt Andet, som Herskabsfogden til vort Slot Riberhus hidtildags oppebåret haver“;[1]) men denne Ordning ophørte snart igjen, rimeligvis ved Peder Hegelunds Død 1584.[2]) Fra 1601 og senere År findes derfor pånу særlige Regnskaber for Småtolden, affattede af Herskabsfogden. Dette varede til 1632 (?), efter hvilken Tid Småtolden pånу findes henlagt under Tolderen. — Småtolden deler sig i følgende Bestanddele:

a. Den almindelige Småtold, som blandt Andet svaredes med 2, senere 4 Sk. af hver Oxe eller Hest, som udførtes, foruden den store Told, som desuden svaredes af dem, dog således, at Riberne vare frie

---

[1]) Jy. Tegn. — [2]) Måske dog også noget senere; idetmindste siges det endnu i Tolderens Bestalling af 1591, at han tillige skal være Sisemester.

for denne Afgift ligesom for al anden Småtold. — I Regnskaberne for 1568—69 og 1569—70 nævnes en Afgift af „Tøndegods“, som var ført igjennem Byen. Den udgjorde 5 Alb. for hver Tønde og betaltes det første År af 511 Td., det andet af 694½ Td. — Endvidere henføres hertil Afgift af „Pakker, Korsbånd, Kramfade, Törfisk og andet Småpluk“ de 2 samme År med henholdsvis 57½ Mk. og 29 Mk. 4 Sk. 2½ Pend. Af de specielle Lister for 1569—70 ses det, at den störste Del af denne Afgift indkom under Markederne ved Sønderport, hvor 2 Mænd vare antagne af Tolderen til at oppebære den; de fik for deres Ulejlighed den Hvid, som plejede at tages af hver Vogn.[1])

b. Salttolden af frisisk Salt opkrævedes „af Arilds Tid“ med 1 „lille Tønde“ af hver 3die Læst. En sådan Td. sættes i Regnskabet for 1601—2 til en Værdi af 1 Mk. l., senere til 3 Mk. d. — 1568—69 indbragte denne Del af Småtolden omtr. 51 Mk. d. og 67 Td. Salt, 1569—70 omtr. 35 Mk. d. og 36 Tdr. Salt, 1601—2: 43 Mk. l., 1630—31: 62 sl. Dr. 2 Mk.[2])

c. Sise af Drikkevarer. 1568—69 svaredes denne af 362 Tdr. Hamborger-Øl, og 1569—70 af 458 Tdr. med 1½ Mk. d. for hver Td., 1601—2 derimod kun af 71 Td. med 1 Mk. l. pr. Td. I Årene 1623—24 nævnes den ikke. På Regnskabet for 1630—31 ere flere Poster tilkomne, så at Akcisen udgjör;

---

[1]) Smlg. for den foregående Periode 1ste Del, S. 652. — [2]) Den 16de Oktbr. 1655 skrev Tolderen i Ribe, Karsten Tønnesen, til Lensmanden, at i den seneste Toldrulle var Tolden på fransk, spansk og Lyneborger Salt ansat til 1 Rdl. af Tønden, hvorimod der Intet var bestemt om indenlandsk Salt; imidlertid brændtes der omtr. 6 Mil fra Ribe noget småt Salt, som i Alm. indkom i små Tønder med Halm for den ene Ende, hvoraf 12 Td. kunde udgjöre 2 Lyneborger Td.; han havde derfor krævet Told i Forhold hertil; men Vedkommende besværede sig derover, hvorfor han udbad sig Lensmandens Betænkning derom. Brevet findes i Kanc.-Indlæg. Rimeligvis ere Friserne dog slupne med at betale den gamle Told.

af Malt à 4 Sk. Tønden	61	sl. Dr.	„	Mk.	4 Sk.
af dansk Øl, som var solgt og udtappet i Byen, à 12 Sk. Td.	254	—	2 —	12	—
af dansk Brændevin à 9 Mk. Td.	7	—	3 —	8	—
af rhinsk og spansk Brændevin á 4 Rdl. Amen	27	—	„ —	„	—
af solgt og udtappet Mjød à 1 Rdl. Td.	31	—	2 —	„	—
af Mumme og Hamborger-Øl á 3 Ørt. Td.	41	—	2 —	„	—

Angående Toldindtægternes samlede Størrelse kan endnu anføres, at den store Told 1545—46 udgjorde 5952 Dr.[1]), Småtolden 1562—63: 667 Dr. 2 Mk. 1 Sk. 2 Pend.[2]) — 1569—70, da al Tolden opkrævedes af Tolderen, udgjorde den tilsammen omtr. 8300 gl. Dr. og 36 Tdr. Strandsalt.[3]) — 1631—32 var den (rimeligvis den store Told alene) omtr. 5200 Rdl.; idetmindste gav Rigets Hovmester under 28de Januar 1632 Tolderen Ordre til at give en Mand i Kjøbenhavn en Vexel på Holland for så Meget, som Tolden i det År mentes at ville indbringe, hvorefter Kjøbenhavneren d. 15de April kvitterede for 5213 Rdl.[4]) — Derefter er påny hele Tolden samlet på 1 Regnskab.

1635—36 udgjorde hele Tolden	7,780	Rdl.			
1638—39 — — —	13,147	—	„	Mk.	8 Sk.
1639—40 — — —	14,375	—	1 —	5	—
1645—46 — — —	10,626	—			
1646—47 — — —	19,300	—			
1647—48 — — —	11,500	—			

Om den såkaldte „lille Småtold", som fra 1639 opkrævedes for Byens Regning til Indsejlingens Forbedring, er talt S. 855.

---

[1]) Efter Jørgen Pedersens oftere omtalte Regnskab — [2]) Efter Lensregnskabet for dette År i Minister. Arkiv. Herskabsfogden aflagde næmlig sit Regnskab og indbetalte Pengene til Lensmanden. — [3]) Da. Saml. II, S. 90 fl. — [4]) Minister. Arkiv.

Kap. 19. Anden borgerlig Næringsdrift.

Fiskeriet.

1. Af stor Betydning for Ribe By var Fiskeriet på Jyllands sydvestlige Kyst, både ved Ribernes store Deltagelse i selve Fiskeriet og ved den Handel med Törfisk, som foregik her i Byen (se S. 831 fl.). Dette Fiskeri bör derfor finde en udførligere Omtale her.

Hvor gammelt dette Fiskeri er, ved jeg ikke; men Kongens Indtægt af det („Sandtold Fisk af Vester-Herred") omtales 1514.[1]) På Reformationens Tid var Fiskeriet betydeligt, som man ser af de Indtægter af det, som opføres på Slottets Regnskab for 1537. Af samme Regnskab må man slutte, at Fiskeriet på den Tid aldeles overvejende har gået ud på Hvilling, da Sandtolden næsten udelukkende består af denne Fisk (Skuller nævnes slet ikke). Ved Midten af det 16de Århundrede fiskedes der derimod flere Skuller end Hvilling, om end Fangsten af de sidste havde störst Værdi.[2]) Omtrent 1580 have dog Hvillingerne også i Antal pány en afgjort Overvægt (se det Følgende); men i det 17de Århundrede synes Skullerne at spille den aldeles overvejende Rolle i Handelen (se S. 832). — Torsk, Rokkel og Sild forekomme kun i ringe Mængder.

Allerede fra Slutningen af det 16de Århundrede begynde dog Klagerne over Fiskeriets Aftagen. Således klagede Sognepræsten på Manø 1586 over, at hans Indtægter vare aftagne som en Følge af, at hans Sognefolk ved Fiskeriets Aftagelse vare „komne tilagters", hvorfor

---

[1]) Suhms nye Saml. I, S. 67. — 1532 fik Borgerne i Vejle Brev om at transportere Sandtolden af Vester Herred til Gottorp; den anslås til 60 Tusind Fisk. (Tegn. ov. a. L.) — [2]) Efter Lensregnsk. for 1562 var Sandtolden af Hvilling 48,500 St., af Skuller 87,000 St.

der ved Kongebrev af 26de Febr. tilstodes ham 4 Pund (8 Ørt.) Korn årlig af Riberhus.[1]) — Omtrent samtidigt kom der en lignende Klage fra Bønderne på Fanø, som i den Anledning bleve fritagne for Halvdelen af den sidst påbudne Penge- og Mad-Skat.[2]) — Og disse Klager vare ikke forbigående. 1606 siges i et for Riberhus og Møgeltønder Len indgivet Mandtalsregister,[3]) at Fiskeriet såvel på Manø som andre Steder havde „slaget sig", og det Samme gjentoges ved Fanø. — I en Skrivelse fra Biskop Jersin af 1633 siger han i Anledning af den dårlige Stilling, hvori Præsten på Rømø var: Hvorledes Fiskeriet formindskes årligen, er ellers nok „vitterligt." Hvorledes Fiskehandelen i Ribe på samme Tid svandt hen, er omtalt S. 832.

Angående Fiskeriets Omfang i den sidste Halvdel af det 16de Århundrede haves fortrinlig Underretning i Riberhuses Lensregnskab for 1581—82.[4]) — Som Ejer af Forstranden havde Kongen den såkaldte „Sandtold", som afgaves dels af Fartöjet (vistnok med Halvdelen), dels af Mandskabet, udentvivl efter samme Regel som den, der gjaldt for Fordelingen af Udbyttet. Riberne og Varderne vare dog både som Ejere af Fartöjet og som Fiskere frie for Afgiften, og Adelsmænd toge selv Sandtolden af de Fartöjer, som tilhørte deres Fæstebønder. Enkelte Fartöjer vare også fritagne som tilhørende Strandfogderne eller Præsten og Birkefogden i Nordby. Lensregnskabet giver nu af Hensyn til denne Afgift en fuldstændig Liste over de benyttede Fartöjer:

Manø havde 5 Skibe, som gave hvert 1200 (et stort Tusinde) Hvilling; det ene af dem havde dog Strandfogden frit. Desuden gave alle Manø Mænd (Bønder) tilsammen 11 törre Torsk, 11 Rokkel og 11 Snese „Sund (Svømmeblærer) og Mave". Rimeligvis vare Bønderne 11 i Tallet.

Sønderho Fiskerleje havde 26 Skibe, som dreve Hvillingfangst, og hvoraf hvert i fuld Told gav 1500 Hvilling, 4 Torsk og 4 Snese Sund og Mave. Heri blev

[1]) Jy. Reg. — [2]) Jy. Tegn.: 5te Januar 1587. — [3]) Minister. Arkiv. — [4]) Findes sammesteds.

dog Afgang derved, at Strandfogden havde 1 Skib, og at 12 Skibe tilhørte Ribere, skjönt de førtes af Sønderhoere eller andre Udenbys.

Nordby havde 14 Hvillingskibe, som gave samme Afgift som de fra Sønderho. — Desuden havde disse 2 Byer 6 Skulleskibe, af hvilke dog de 5 tilhørte Ribere; af hvert gaves i Sandtold 900 Skuller.

Langleg (en Ø i Hjerting Bugten) havde 5 Line-Skibe (Hvillingskibe), hvoraf hvert afgav 1200 Hvilling. En Riber ejede det ene Skib, en anden en Fjerdedel i et andet.

Sønderside Fiskerleje udsendte 8 Fartöjer på Hvillingfangst, hvoraf hvert gav 600 Hvilling i Sandtold; i 7 af dem havde Ribere Anpart; — fremdeles 34 Fartöjer på Skullefangst, lutter „Skibe“ med Undtagelse af en större og en mindre Båd. For Skibene var Afgiften 1200 Skuller, for de 2 Både henholdsvis 900 og 300. Af disse Skulleskibe tilhørte de 13 Ribere. — Desuden udgik der sammestedsfra 8 „Krogbåde“, hvoraf hver gav 600 Skuller; de 7 tilhørte Ribere, og af dem bleve atter de 6 førte af Ejerne selv. — Dette Fiskerleje var altså på den Tid det betydeligste.

Fra Vesterside Fiskeleje udgik 25 Fartöjer på Skullefangst og gave hvert 1000 Skuller; men en stor Del af dem tilhørte Adelige, som „selv toge Tolden“.

Fra Huge Fiskerleje fiskede 7 Skibe Torsk. De hørte hjemme i Lönne, Nebel og Houstrup; hvert gav Kongen 1 Snes törre Torsk.

Fra Tipperne udgik 2 Skibe på samme Fiskeri og med samme Afgift.[1])

Sandtolden i hele Lenet opgives 1581—82 til 311 törre Torsk, 58,800 törre Hvilling, 49,400 Skuller, 11 Rokkeler, 6 Tdr. Sund og Mave og 2 Tdr. törre, saltede Hvilling. I Regnskabsåret 1562—63 havde Sandtolden[2])

---

[1]) I et Kongebrev af 1547 og et andet af Palmesöndag 1553 til Lensmanden på Riberhus omtales, at Mange på Fiskerlejerne brugte Fiskeri med „Stikkere“ uden at betale Kongen nogen Told deraf, hvilket Fiskeri derfor forbydes. — [2]) Heri er så ikke medregnet Sandtolden af List, Rømø og Amrum, som

derimod udgjort 58,200 Hvillinger., 96,000 Skuller[1]) og 185 Torsk, altså af Skuller ikke så Lidt mere. — 1537 hørte Vester-Herred ikke til Riberhus Len; men af Fanø (Nordby), Sønderho og Manø er Sandtolden (af Hvilling) atter lidt höjere end 1562--63.—1608 anslås Sandtolden af hele Lenet til en Værdi af 289 Dr.[2])

2. Fiskeriet dreves, som vi have set, for Störstedelen med „Skibe“ eller „Everter“, altså större Dæksfartöjer. En Forandring heri havde dog midt i det 16de Århundrede været ifærd med at foregå, som man ser af et Kongebrev af 21de April 1559. Det siges deri, at man fra Arilds Tid havde fisket under „Vesterlandsside“ med Skibe og Skuder, men nu var Fiskeriet forandret, så at man brugte små Både dertil, hvorved Kongens Rettighed forsömtes. Det befales derfor Fiskerne at udgive den sædvanlige Sandtold til Lensmanden på Riberhus eller, hvem han beskikkede dertil.[3]) Om dette Kongebrev har bidraget til at bevare de större Skibe i Brug, veed jeg ikke; men, som vi ovenfor have set, vare de 1581—82 aldeles overvejende i Antal. De havde, som det synes, alle en Besætning af 12 Mand; thi ved den 24de April 1577 anfører Hegelund i sin Almanak, at der den Nat foregik 9 Everter, hver med 12 Mands Besætning, og ligeledes ved den 11te Marts 1613, at der i en Storm om Natten var forgået 5 „Fiskerskibe“, „Everter“ („Øffri“?), hver med 12 Karle. Hermed stemmer det, at når der på et Skib, som fisker fra Sønderside, blandt Mandskabet er en enkelt Riber, har han 5 Snese Skuller el. en Tolvtedel af Afgiften fri. Senere (1645) siges der, at der fra gammel Tid af på hvert Skib var beregnet 8 Lodder, hvilket i det Höjeste tyder

---

1581 var gået over til Tröjborg. — Istedetfor Huge og Tipperne nævnes 1562—53 et Fiskerleje Tudholhavn, som dog er af liden Betydning, 1578 derimod Nyminde, Hug og Oregab (se S. 796).

[1]) Forskjellen fremkommer især derved, at der 1562—63 dreves et betydeligt Skullefiskeri fra Sønderho, som 1581—82 næsten helt var bortfaldet. — [2]) Meddel. fra Rentek.-Ark. 1872, S. 61. — [3]) Tegn. ov. a. L.

på en Besætning af 8 Mand. Nu fiskes med Både, hvis Besætning er 6 eller 7 Mand, og Bådens Ejer har desuden 1 Mands Lod, så at Fangsten deles i 7 el. 8 lige Lodder.[1])

Fiskeriet foregik ligesom nu i Foråret og Forsommeren. Nu siges det at vare fra April til S. Hans Dag; men i den Periode, vi her behandle, må det have begyndt noget tidligere. 1613 siger Hegelund i sin Almanak, at alle Fiskerne den 23de Februar gave sig til Fiskerlejerne „til almindeligt Havfiskind"; smlg. ovenfor om de 5 Fiskerskibe, som forgik den 11te Marts. 1578 nævnes det som vedvarende mindst til S. Hans Dag.

Man har også fanget Skuller i Indhegninger; såkaldte „Skulgårde", udenfor Ribe Ås Munding. Til at indrette sådanne skulde man have Lensmandens Samtykke; thi den 14de Marts 1591 hjemlede Albret Friis på Ribe Byting en Mand i Øster-Vedsted „en halv Skulgård, som var slagen udenfor Øxenbugt, og som en Mand i Yderbjerrum hidtil havde haft"; den anden Halvdel beholdt Manden i Yderbjerrum. Samme Dag vidne gamle Mænd, at der i 40 År ikke havde været slået Skulgård så østerlig og norderlig udenfor Øxenbugt som nu. Man har vel frygtet for, at den nye Skulgård skulde forulempe Skibsfarten.

3. Forpligtelsen til at yde Sandtold udtales i 2 kongelige Skrivelser af 1547. Den ene pålægger alle Indenlandske og Udenlandske, som fiske ved Sønderside, at de ikke må forlade Fiskerlejet, förend de have givet „Middelgods" til Sandtold, ligesom de give ved Vesterside.[3]) Det andet Brev er rettet til Beboerne af Fanø, Manø og Sønderho og befaler, at Alle, som fiske der, Indenlandske og Udenlandske, ihvemsomhelst de tjene eller tilhøre, strax skulle yde deres Sandtold, når Klavs Sehested på Kongens Vegne tilsiger dem derom.[4]) -- Uagtet dette almindelige Påbud vare dog, idetmindste senere, både Kjøbstedmændene og Adelstjenerne fritagne.

---

[1]) Dalgas: „Ribe Amt", S. 203. — [2]) Smst. — [3]) Tegn. ov. a. L. — [4]) Smst.

— I et Brev af 12te Maj 1570 til Lensmanden på Riberhus udtaler Kongen, at han havde erfaret, at mange af dem, som havde „Linebåde“, ikke vilde give mere end et halvt Tus. Skuller i Sandtold, uagtet de undertiden fiskede ligeså meget som Andre, der fiskede med Liner. Indtil Kongen fik „videre Forfaring“ derom, skulde Lensmanden derfor opkræve samme Sandtold af dem, som af de Andre, og lade de Uvillige tiltale, såvidt han kunde gjöre det med Rette. — Disse „Linebåde“ ere rimeligvis de samme som de ved Sønderside (S. 862) nævnte Krogbåde; hvis dette er Tilfældet, ere de dog slupne med at yde den lavere Afgift.

Med Hensyn til Ribernes Deltagelse i Fiskeriet og til deres Fritagelse for Sandtolden, såvelsom til andre Forhold på Fiskerlejerne, haves endel Oplysninger i nogle Vidnesbyrd, som Lensmanden d. 10de Februar 1590 lod optage på Ribe Rådhus. 9 Riber Borgere, som i 13 til 40 År havde været hvert År til „Fiskind“ på Sønderside, og 17 andre, som i 13 til 40 År havde været til „Fiskind“ på Sønderho, vidnede, at Sønderside, så længe de kunde mindes, havde været Kongens frie Fiskerleje og rette Forstrand, og at alle Indenlandske og Udenlandske, som havde fisket og handlet der, så vidt de vidste, altid havde givet kong. Maj.'s Lensmand på Riberhus deres Sandtold og Rettighed på Kongens Vegne undtagen Ribe Bys Borgere, som af Arilds Tid havde haft deres Sandtold fri. — Dernæst spurgte Lensmanden de Samme, om det ikke var dem vitterligt, at Anders Nielsen, som bode på Sønderside, men nu var død, bode på Kongens Forstrand og selv lod sit derværende Hus opbygge. Hertil svarede de, at dette var dem fuldt vitterligt, og at det altid havde stået Ribe Borgere frit at lade deres Huse og Bygninger på de kongelige Forstrande afbryde eller også at afhænde dem. Anders Nielsens Enke vidnede, at hendes afdøde Mand havde fæstet Husets Grund af Erik Lykke som Lensmand, og at Fæstebrevet tilligemed andre Breve var forblevet i Huset, da hun efter sin Mands Død „gik ud fra Arv og Gjæld“.[1])

[1]) Rådstuebog Nr. 3, Bl. 48—50.

De førstnævnte af disse Vidnesbyrd tyde på, at der var Nogen, som vilde gjöre Kongen Sandtolden på Sønderside stridig. Det var Adelsmanden Hans Munck til Visselbjerg, som forsøgte herpå i sin Egenskab af störste Lodsejer i Ho og Oxby Sogne. Striden må være begyndt senest 1588, i hvilket År han arvede Visselbjerg efter sin Fader, der 1567 havde kjøbt Gården med endel Gods, deriblandt det i Ho og Oxby, af Kongen. og den trak endnu ud i adskillige År efter 1590. Den 5te Avgust 1605 lod Lensmanden på Riberhus atter ved Ribe Gjæsteting udstede et Tingsvidne om, at 20 Borgere i Ribe samme Dag havde vidnet, at der, sålænge de mindedes, ikke havde ligget Ager og Eng til de Huse og Boder, som stode på Sønderside, men de havde stået byggede på Kongens Forstrand og Fiskerleje (og altså ikke hørt til Byerne Ho og Oxby); ligeledes var alt Sagefald, som faldt der, tilfaldet Kongen, og denne havde ene oppebåret Sandtolden. — Disse Vidnesbyrd indstævnede Hans Munck for Rådstuen, for at få dem erklærede magtesløse. I sit „Forsæt“ beråber han sig på, at han ejede 27 Gårde i Ho og Oxby Sogne, medens Kongen kun ejede 12 eller 13. Han mente derfor, at han var „fælles Bonde“ (ɔ: Grundejer) med Kongen til Sønderside Boder og Bodsteder som byggede på fælles Ejendom mellem ovennævnte Byer og Forstranden. Han mente også, at det ikke kunde bevises, at fornævnte Sønderside Boder og Ejendom vare særlig „indsvorne“ fra Byerne (altså lovlig adskilte fra disse). Hans 27 Gårde havde altid givet Skuller til årlig Afgift og haft Boder og Bodsteder ved Sønderside, og han påstod, at der undertiden også var tinget med ham (som Husbond) om Boder for Bordag, gjort på Sønderside. Om Vidnerne mente han at de alle vare „vildige“ (partiske), da de vare Kongens egne Tjenere og Ribe Borgere, som vilde tilvende deres Herskab en Fordel.[1]) — Lensmanden fremlagde fra sin Side flere Vidnesbyrd, næmlig et Sognevidne af Ho

---

[1]) En ret mærkelig, men i sig selv ganske rigtig, Betegnelse af Kjøbstedborgerne som dem, der havde Kongen til Herskab.

Kirke, det ovenanførte Vidnesbyrd fra Ribe Rådhus af 1590, nogle Tingsvidner fra Kjærgård Birk, en Dom fra samme Birk og en Landstingsdom, hvilke alle gik ud på, at Fiskerne aldrig havde svaret Afgift til nogen Anden end Kongen, og at det altid havde stået Enhver frit at bygge Huse på Fiskerlejet og igjen afbryde dem osv. — Borgm. og Råd kunde efter disse Vidnesbyrd ikke dömme de 20 Ribe Borgeres Vidnesbyrd magtesløse.

4. I de 2 ovenanførte Kongebreve fra 1547 omtales også Udlændinge som deltagende i dette Fiskeri. Kort efter begyndte Regjeringen nogle Forsøg på at forbyde dem Adgangen hertil. Den 12te Maj 1548 udgik et Kongebrev til Undersåtterne på Fiskelejerne i Ribe Stift om, at Kongen havde erfaret, at de solgte Störstedelen af deres Fisk, både Skuller og andre Fisk, til udenlandske Kjøbmænd, uagtet de „forlægges“ og få den störste Del af deres Fiskeredskab af Undersåtterne i Ribe, Varde og andre Kjøbsteder, hvoraf der opstod stor Dyrtid på Fisk i Riget. Dette forbydes dem derfor for Fremtiden.[1]) Dette Forbud virkede dog rimeligvis ikke meget. I Ribe Bys ældste Rådhus-Domprotokol findes ved År 1551 eller 1552 (Datum mangler næmlig) en Sag om en Strid, der var opstået på Sønderside Fiskerleje mellem et Par Ribere og en Kjøbmand fra Stade, Johan Becker, netop i Anledning af dennes Opkjøb af Fisk. Foruden ham nævnes også en Skipper fra Amsterdam som tilstedeværende.

Borgmester og Råd i Ribe indstævnede tillige Johan Becker for Kongens Retterting, for hvilket Sagen foretoges Onsdagen efter S. Hans Dag 1552. Borgm. Oluf Pedersen og Rådmand Jens Hegelund mødte og tiltalte Joh. Becker for, at han imod kongeligt Forbud havde ført Fisk og andre Varer ud af Nørrejylland og udsolgt sine egne Varer i ulovlige Havne med Skjeppe, Alen og Vægt blandt Bønder og Almue, hvorfor de mente, at han havde forbrudt Skib og Gods og burde være i Kongens Nåde og Unåde. Joh. Becker svarede hertil, at han ikke vidste, at det var mod Kongens Forbud, da

[1]) Thom. Jørgensens Kopibog, S. 100.

Andre også havde udført af deres Vare. Denne Undskyldning hjalp ham ikke. Han dömmes vel kun for de Varer, som han har udført, men dömmes dog til at have forbrudt Skib og Gods og dertil at straffes som den, der foragtede Kongens Breve og Bud.[1]) — Udfaldet af denne Sag har rimeligvis tilskyndet de 2 ripensiske Udsendinge til at trænge ind på Kongen, for at opnå et bestemtere Forbud med alslags Handel af Udlændinge på Fiskerlejerne, hvori Kongen også föjede dem, idet han under den 13de Juli 1552 lod udstede et Brev af følgende Indhold: På det at hans Maj.s Undersåtter i Ribe, Varde og Ringkjøbing såvelsom andensteds bedre kunde komme til at bruge deres Næring og „Bjering", havde Kongen undt og tilladt, at ingen udenlandske Mænd herefter måtte besøge noget Fiskerleje ved Vesterstrand mellem Ribe og Ringkjøbing under Tab af Skib og Gods.[2]) — I en Anmærkning til Sandvigs Oversættelse af Krags og Stephanius's „Kristian den Tredies Historie" (S. 366) fortælles Sagen således, at „Vesterlænderne" (hvorved vel nærmest betegnes Hollænderne) uden Kongens „Villie og Vidende havde begyndt at indrette sig et eget Fiskeri og Kompagni under Jyllands Side fra Ribe af til op imod Ringkjøbing, og at de med deres Øl, „Wand" (Klæde) og andet Sådant havde taget al Næringen fra den fattige Almue"; hvilket Fiskeri og hvilken hemmelige Handel Kongen lod forbyde.

I Byens Kopibøger omtales også et Kongebrev af næste År (1553) til Lensmanden på Riberhus om at forhindre Udlændinges Handel på Fiskerlejerne. — Dette Forbud opretholdtes dog ikke i Længden. Ved Kongebrev af 13de Marts 1582 oprettedes der et særligt Birk for dette Fiskedistrikt fra Sønderside af indtil Nyminde; foruden Ho, Oxby og Lönne Sogne og Kjærgård By i Ål Sogn, hvilke Steders Beboere vistnok væsentlig have været Fiskere, henhørte de egentlige Fiskelejer under Birket, og det siges udtrykkeligt, at

---

[1]) Rådh.-Ark. — [2]) Reg. ov. a. L. — En Angivelse af Brevets Indhold i Thom. Jørgensens Kopibog.

dette oprettedes, for at lette Tiltalen mod såvel „udlendiske“ som vore egne Undersåtter, som komme på samme Fiskerlejer, bortløbe og ikke udgive, hvis Told og anden Del os og Kronen tilkommer.[1]) — Dette Birk fik Navn af Kjærgård Birk. I de ovenfor omtalte Vidnesbyrd, som ere afgivne 1590 på Ribe Rådhus, siges også, at Udlændinge dengang deltoge i Fiskeriet.

5. Om Ribernes Færden på Fiskerlejerne i Fisketiden, da der især på Sønderside må have hersket et overordentligt Liv, haves mange spredte Efterretninger. At det ikke var en lille Del af Byens Befolkning, som opholdt sig der, ses dels af de talrige Vidnesbyrd, som afgaves 1590 og 1605 (se S. 865 fl.), dels fremgår det af sådanne Træk, som at Byens Øvrighed 1566 sendte et særegent Bud til Fanø, Langleg, Sønderside og Vesterside for at minde de derværende Ribere om at betale Skat i rette Tid, og ligeledes 1593 til Sønderside, Nordby og Sønderho om, at „Fiskinds Folk“ skulde komme hjem til Mønstring. Herpå tyder også de særlige Bestemmelser, som Borgm. og Råds Forordning om Ølhandelen indeholdt for denne Handel på Fiskerlejerne (se S. 693). — Det var fornemmelig Sønderside og Sønderho Fiskerlejer, som Riberne benyttede, det første især for Skullefangstens, det sidste for Hvillingefangstens Skyld, således som Angivelserne S. 862 fl. udvise. Dels deltoge de selv som Redere eller simple Fiskere i Fiskeriet, dels havde de Udsalgssteder, f. Ex. Ølboder, derovre, dels opholdt de Kjøbmænd, som handlede med tör Fisk, og som for Störstedelen tillige vare Redere[2]) af Fiskefartöjerne, sig derovre, for at føre Tilsyn med deres Fiskere, tillige opkjøbe Fisken af Andre og tilvirke den.

---

[1]) Geh.-Ark: „Vesterherred“ Nr. 12. — Se O. Nielsen: „Vester Horne Herred“, S. 6. — Dr. Nielsen siger, at (senere) hele Ål Sogn tilligemed Horne og Nebel Sogne henlagdes til Birket. — [2]) Den 21de Febr. 1601 kjøbte en Riber af Jakob Bager som Formynder for And. Andersen Lunds Börn $43^1/_2$ Fiskerlodder, det vil vel sige, Udbyttet af så mange Lodder i forskjellige Fiskefartöjer for det År. Han betalte 5 Dr. for hvert Lod.

Dette omtales ofte. Således plejede Borgmester Hans Fanninger hvert År at være i „Fiskind“, opholdt sig i længere Tid der og havde endogså sin Kone med der. Rådmand And. Sör. Klyn ses ligeledes flere År at have opholdt sig i Fisketiden på Sønderho. Den Sidstes Datter Karen, gift med Niels Hansen, omkom 1615 i Juni på Hjemrejsen fra Sønderho, hvor hun rimeligvis også havde været i Anledning af Fiskeriet (se S. 223). Af lignende Exempler findes flere. — Mange Ribere ejede også Huse eller Boder på Fiskerlejerne, som de benyttede i Fisketiden, men som hele den øvrige Del af Året synes at have stået ledige. Således havde f. Ex. And. Sör. Klyn, Rådmand Hans Jessen (Søhane) og Borgm. Morten Madsen Lime Huse på Sønderho. 1590 nævnes en Riber Borger, som stadig havde bot på Sønderside (se S. 665). — Af hvilken Grund Lensmanden d. 26de Marts 1586 på Ribe Byting lod Ribe Borgere forbyde at komme med deres Vogne på Fiskerlejerne og age Fisk op fra Fiskereverterne, ved jeg ikke. — Om den Afgift til Hospitalet, som påhvilede Fiskerne, er talt S. 796 ff.

Nogen Fangst af Marsvin (Sælhunde?) dreves også som man ser af et Kæmnerregnskab fra 1637, ifølge hvilket der var hentet 2 Stob Tran på Skibbroen hos „Hvalmanden“. Samtidig hentedes $2^1/_2$ Stob Hvillingtran hos en af Byens Kjøbmænd.

6. Også i Sildefiskeriet ved de norske Kyster synes Ribe at have deltaget temmelig stærkt. Ved Kyndelmisse 1575 får en Mand et Vidnesbyrd af Rådmand Bagge Jensens Svend om, hvorledes han havde skikket sig, da han sidst var i Norge på Fiskeri. -- I Foråret 1579 føres Vidnesbyrd om, at en Kone i Ribe (hvis Mand, Peder Klavsen, selv drev Fiskeri på Sønderho og havde et Hus der) havde sendt sin Broder ud på Sildesalteri i Norge og dertil forsynet ham med 14 Td. Salt, 4 Læster tomme Tønder, 10 „Barke Liner“ og 1 (en eneste) Rdl. — Et Par andre Exempler vise, at det var om Efteråret, at dette Fiskeri dreves. I Avgust 1583 forpligter således Peder Mortensen Wrydt sig til

at betale et Sagefald, når han kom hjem fra førstkommende norske „Fiskind“, og samme År løb et Skib ved Mikkelsdags-Tid til „norske Fiskind“. I Marts 1589 tages nogle Vidnesbyrd om, at Kristen Mikkelsen Ballommer forrige År havde været med sit Skib på det norske „Sildefiskind“, og at Skibet på Hjemvejen havde været overfyldt med Tønder, Folk og Gods; en anden Riber havde ved Kvornø forgjæves villet have sine Tønder ombord. — Også på den norske Kyst havde Ribere, som det synes, Fiskeboder. Den ovennævnte Peder Wrydt havde idetmindste en Bo i Norge, om hvis Leje han 1582 var uenig med en anden Riber, og 1588 nævnes blandt Baltser Knudsens Ejendomme en Bo på Kiholm i Norge.

At det overhovedet ikke har været ualmindeligt, at Danske deltoge i Sildefiskeriet under Norge, synes at fremgå deraf, at der 1586 udgik et Kongebrev om, at de, som ønskede at gjöre dette, skulde have et Bevis fra den ældste Borgmester i den By, i hvilken de havde hjemme,[1]) ligesom også af Peder Claussen Friis's Skildring af Sildefiskeriet i Vigen, som blomstrede i den sidste Halvdel af det 16de Århundrede, og af de Danskes, deriblandt også Vestjydernes, Deltagelse i det (Saml. Skr., S. 94—97). — Det er vel også danske Fartöjer, der menes, når det i en Optegnelse fra Vendsyssel fortælles, at der den 12te Oktober 1572 „forgik mange Skibe, som drog til Norgefisken, og meget Folk allevegne kring Danmark“.[2]) — Ligeledes er der 1587 Tale om Danskes og især Ålborg Borgeres Deltagelse i det norske Vinterfiskeri.[3]) — Alle de anførte Exempler angå, som man ser, en kort Tid i Slutningen af det 16de Århundrede.

Fiskeriet i Åen vil jeg ikke tale udførligt om, da det ikke var at nogen væsentlig Betydning. Ovenfor Byen indtil Varming Sø var det frit; nedenfor Byen

---

[1]) Thom. Jørgensens Kopibog, S. 144. — At Brevet er indført der, viser også, at Sagen havde Interesse for Riberne. — [2]) Ny kirkehist. Saml. V, S. 363. — [3]) Jy. Saml., VIII, S. 184 fl.

tilhørte det derimod Kronen, og var i Begyndelsen af denne Periode bortforlenet til Forskjellige, men fulgte senere med Slottet, og kom tilsidst tilligemed Slotspladsen i det mathurinske Legats Besiddelse, hvilket endnu ejer det.

Håndværker.

7. Angående det Omfang, hvori de forskjellige Håndværk bleve drevne her i Byen, henvises til S. 611 fl. Bestemmelser om Bager- og Slagternæringen findes 694 fl. — 1536 nævnes kun 3 Håndværkslav, Skræddernes, Sudernes (Skomagernes) og Smedenes. De 2 første af disse ses strengt at have holdt over deres Lavsrettigheder, ligesom de da også hørte til de mest blomstrende Håndværk i Byen. Skomagerlavet sluttede den 30te Maj 1581 et af Magistraten stadfæstet Forlig med Tøffelmagerne, ifølge hvilket Skomagerne ikke måtte gjöre Tøfler, Tøffelmagerne ikke Stövler eller Sko under 20 Marks Bøde til Kongen og Byen og 1 Td. Øl til det klagende Lav, hvorhos det ulovlige Arbejde skulde forbrydes til de Fattige.[1]) — Dette Forlig er nok neppe blevet overholdt; thi 1591 klagede Skomagerne til Kongen over, at mange fremmede Tøffelmagere og Skomagere begave sig ind i Byen for „trodseligen“ at bruge deres Håndværk der imod Borgernes og Skomagernes Privilegier, hvorfor Lensmanden fik en Skrivelse af den 6te Decbr. om at undersøge Sagen og holde Skomagerne ved deres Pivilegier.[2]) Året derefter fik Lavet en af Lensmanden, Borgm. og Råd forfattet og dernæst af Kongen selv den 10de Juni 1592 stadfæstet ny „Skrå og Lavsret“[3]), som dog neppe er bevaret. — 1593 var der her i Byen en Tøffelmager Jochim Møller, som indgav et Bönskrift til Kongen, hvori han berettede, at han i 24 År havde bot i Byen og brugt sit „Æmbede“, men nu fordrede Skomagerne, at han enten skulde opgive det eller indkjøbe sig i Lavet „over sin Formue“. Kongen lod da udgå et Brev til Lensmanden om, at han skulde forhjælpe Manden til at komme i Lavet for en „lidelig“

[1]) Rådstue-Dombog. — [2]) Jy. Tegn. — [3]) Jy. Reg.

Sum Penge uden „ydermere Kost“ at gjöre. Strax efter kom Tøffelmageren med et nyt Bönskrift, hvori han berettede, at der var bleven sluttet den Kontrakt imellem ham og Lavet, at han skulde give dette 40 Dr. i 4 Terminer; allerede den første Termin havde han dog ikke kunnet udrede, hvorfor Lavet havde fået ham dömt i Kongens Nåde og Unåde. Lensmanden fik da et nyt Kongebrev om at hjælpe Manden til, at Skomagerne lode ham blive i Lavet og gave ham nogen Henstand med Betalingen; Faldsmålet eftergaves ham.[1]) — 1597 viste Lavet större Mildhed mod 2 Tøffelmagere, hvem det den 13de Septbr. på Bytinget for Borgm. og Råds Böns Skyld tillodes at sy i deres egne Huse og sælge deres Arbejde der, hvorimod de ikke „dem til Fortrængsel“ må stå ude med det på Gaden her i Byen, hverken i Markeder eller til andre Tider; derimod måtte de nok rejse til fremmede Markeder. Om Lavets Tilsyn med, at fremmede Skomagere ikke handlede her på S. Hans Markedet, se S. 842. — 1609 fratog samme Lav en Lavsbroder Brugen af dens Kobberpander (Brupander) „og andre Friheder“, fordi han havde taget en lokket Kvinde tilægte.[2]) — Sådanne Pander forekomme allerede 1536 som tilhørende de 3 dengang nævnte Lav; de udlåntes eller udlejedes til Lavets Medlemmer, ligesom Fattigvæsenets og Gildens Pander udlejedes til Alle og Enhver.

8. Skræddernes Lavshus omtales 1582. Året efter tiltaler Lavet En, som havde skåret og syt Klæder her i Byen imod dets „Æmbede og Friheder“. 1590 klagede også det til Kongen, og Albr. Friis fik et Kongebrev, dat. den 10de Avgust, om at forsvare det og gjöre den Forordring, at Intet foretoges mod de af Kongen stadfæstede Privilegier.[3]) På den anden Side holdt Lavet også sine Medlemmer til at gjöre deres Pligt imod deres Kunder. Den 10de Septbr. 1595 vidnede således 4 Skræddere på Bytinget, at Rasmus Skri-

---

[1]) Jy. Tegn. 1593, 30te April og 1ste Maj. — [2]) Tingbog, den 23de Maj. — [3]) Jy. Tegn.

vers (Rasmus Hansen Byskrivers) Sön Peder var kommen til „Skrædders Lavs Æmbede“ og havde forevist en Kappe, som en Skrædder havde forskåret for ham, idet der ikke var såmeget Töj i den (4 lybske Alen), som han havde leveret ham, hvorpå Lavet den 13de Juli næste År fordeler Skrædderen for denne Sag. -- Et andet Exempel er allerede fortalt S. 353. Et 3die, som rigtignok vedkommer Tiden efter denne Periodes Slutning, kan måske medtages her: Den 15de Septbr. 1663 afgav Skrædderlavet på Bytinget en skriftlig af Oldermanden underskreven Erklæring om, at det efter en Klage af Anders Størch (en Sön af Johan Størch, se S. 207) havde været forsamlet og havde undersøgt et Par Buxer, som Peder Munck havde syt til ham; det havde da vist sig, at der manglede Noget af Klædet (som ialt havde været 2 Al. af 10 Kvart. Bredde), og at Buxerne desuden ikke vare syde, som de burde.

År 1600 fik Skrædderne i Kjøbenhavn en Lavsskrå som var affattet af Borgm. og Råd og stadfæstet af Kongen.[1]) Den foranledigede deres Standsbrödre i Ribe til at indgive et nyt Andragende til Kongen. Efterat de i dette have klaget over, at Byen ligger så afsides, at der ingen Herregårde ere i Egnen, at Bønderne have deres egne Skræddere, og at Byen er udsat for Vandfloder, andrage de om: 1, at nye Mestre måtte gjöre Lavet Fyldest med, hvad der var gjængs i Kjøbenhavn og andre Steder, næmlig med Afridsning og Antegnelse på Klæde med Kridt af en Kvindekåbe, enKvindetröje og en da brugelig Mandsklædning[2]), og at den, som ikke var god for sit Æmbede, måtte vandre og „forföje sig“, indtil han blev dygtig; — 2, at „Björnhasser“ (Bönhaser), som „sidde hemmelig og fordærve Lavet“, måtte afskaffes, da de nu ingen Advarsel agtede, siden Lavet „mistede sin gamle Frihed“; — 3, at de måtte holde deres Æmbede med Svende og Drenge lige ved de Dannemænd og Lavsbrödre i Kjøbenhavn.[3]) — Hvad

[1]) Kbhns. Diplom. II, S. 502 fll. — [2]) Den kjøbenhavnske Lavsskrå nævner dog kun en enkelt Klædning. — Om Mesterstykker smlg. S. 615. — [3]) Andragendet findes i Geh.-Ark.: “Pap.-

Svar Lavet fik på dette Andragende, ved jeg ikke. — 1636 klage Skrædderne i Ribe igjen til Kongen over „Løsgjængere og Bönhaser“, som drev deres Håndværk der i Byen.[1])

9. At Guldsmeddene have haft en særegen Skrå, ses af en Anførsel i Byens Pengemesters Regnskab for 1608, hvorefter Byskriveren og nogle „Degne“ (ældre Skoledisciple), som hjalp ham med at udskrive „de Guldsmed Skrå, som blev sendt til Stæderne i Stiftet“, havde fået 5 Dr. 8 Sk. herfor af Byens Kasse. — En mærkelig Overenskomst træffes 1582 mellem en „Hatfilter“ og en Hattemager, idet den Første forpligter sig til ikke at lade sine Hatte falbyde på Gaden længere end til Skibbroen, ikke mellem denne og Nørreport. — Om de privilegerede Farvere se S. 613.

I Slutningen af Perioden begynder der at vise sig Spor af en Industri, som senere, næsten indtil vor Tid, blomstrede stærkt her i Byen og længe i Forening med Avlsbruget udgjorde Byens vigtigste Næringsgren, nemlig Lærredsfabrikationen. 1653 var der således 2 Ribere, en Mand og en Kone, til Odense Marked med Lærred, som de stode ude med på Gaden, vistnok hjemmegjorte Varer. Det Samme synes også at fremgå af enkelte Steder af Tingbøgerne for de nærmest foregående År.

Kap. 20. Markvæsen.

1. Ribe Bymark havde i den første Del af det 16de Århundrede fået en meget betydelig Udvidelse ved Erhvervelsen af Jærnkjær og Lusby Marker, som hidtil havde tilhørt Domkapitlet (se 1ste Del, S. 417 ff.) — Jærnkjær Mark, i den vestlige Del af Nørremarken, nordenfor Vestermade, har endnu bevaret sit Navn.

Håndsk. vedk. Ribe By. Det er udateret, men må omtr. være fra denne Tid.

[1]) Jy. Tegn.

Derimod er Navnet „Lusby Mark“ nu forsvundet; men efter Byens gamle Jordebog (i dennes Slutning fra 1530) strakte den sig fra Ørnsø mod Øst.[1]) At den tillige strakte sig i Syd indtil den nu såkaldte Klostermark (tidligere S. Jørgens Mark), ses af Borgm., Råds og 24 Mænds Beslutning af 1624 om at indtage (og bortleje) „den nye Mark, som kaldes Lusby Mark, næst norden op til S. Jørgens Mark“. — 1543 fik Nørremarken en ny Udvidelse, idet Kongen d. 8de Marts dette År overlod Byen Gården Tvedelhorde i Fardrup Sogn[2]) i Mageskifte mod en Gård i Kjærbøl i samme Sogn af Hensyn til, som det hedder, at førstnævnte Gård lå Byen så bekvemt.[3]) Byen lod naturligvis Bygningerne nedrive og Marken lægge til Bymarken. Gårdens sidste Beboer havde været en Søren Vardbo, som var Herredsfoged i Kalslund Herred. Marken kaldtes derfor senere „Vardbo Mark“[4]) eller „Tvedelkjær“, „Sønderkjær“ eller „Byens Kjær“ i Modsætning til Nørkjær og udgjorde således det nuværende „Ribe Kjær“ eller idetmindste den sydligere Del af dette. — Endelig fik Nørremarken endnu en mindre Udvidelse derved, at Kongen 1562 overlod Byen Segeberg Toft (se S. 85).

2. Med Undtagelse af nogle små Tofter ved Byen, som tilhørte Private, synes hele Bymarken oprindelig at være bleven anvendt til Græsning. Den første Begyndelse til en anden Anvendelse af Jorden bestod deri, at de såkaldte Holme vestenfor Byen, og „Østermå“

---

[1]) „Lusby Mark og Lusby Fang med alle de Byggesteder, der udi findes, som Byen kjøbte af Kapitel, med „Aarnsø“ til Midtstrømme og sønder frem fra Arnshøuff og så øster neder med den gamle Dige“. — Det er vel kun en Forvexling med Grav Sogn, når Terpager (R. C., S. 709) fortæller, at Lusby engang „efter Krigens Slutning“ var bleven bebot af nogle afskedigede Soldater, som vare slemme Misgjerningsmænd, og derfor var bleven nedbrudt. — [2]) Til dette Sogn hørte oprindelig også Byerne Jærnkjær og Lusby. — [3]) Mageskiftet findes i Rådh.-Ark., både i en Afskrift på Tydsk og i Oversættelse i en samtidig Vidisse. — [4]) Smlg. Navnet „Varby Kjær“, som forekommer i Folkevisen om Riber Ulv (1ste Del, S. 25).

(Østermade) nordøst for denne udskiftedes i Begyndelsen af denne Periode, næmlig År 1548. Idetmindste siges det udtrykkelig, at Østermade er udskiftet i dette År, og det synes sikkert, at begge Engene ere blevne udskiftede samtidigt. Udskiftningen af Holmene foregik på den Måde, at de først afdeltes i en sydligere og en nordligere Del. Den sydligere Del inddeltes, efterat først selve Sydspidsen fra fratagen til Tyreng, i 114 såkaldte „lange Skifter“, som strække sig i Øst og Vest og nu særlig kaldes Holmeskifter; den nordlige Del inddeltes i 47 såkaldte „Hovedskifter“, senere kaldte „Hvoddumskifter“ af „Hvoddum“, der betyder Hovedgjærdet af en Sæng;[1]) de strække sig fra Nord til Syd. — Østermade deltes i 82 store Skifter og 82 små, hvilke sidste ligge længst fra Byen imod Øst; men af disse små Skifter, som i Störrelsen kun udgjöre en Trediedel eller en Fjerdedel af de store, hørte oprindelig en til hver af disse. Også her var der dog forbeholdt fra Udskiftningen en Tyreng, hvis Navn efter den gamle Jordebog var „Langkrog“.

Der fremkom således ialt 243 Andele, hvoraf enhver lagdes til et Hus i Byen, som tilhørte en Borger;[2]) så stort må altså Antallet af sådanne Huse dengang have været, hvorved må mærkes, at de såkaldte Boder, i hvilke fattige Folk bode, ingen Eng fik.[3]) Grunden hertil var vistnok, at disse Boder oprindeligt (i den senere Tid idetmindste i Almindelighed) tilhørte de mere formuende Borgere, som ofte ejede hele Rækker af sådanne Boliger, som de udlejede til de Fattige. — De Engstykker, som således vare tillagte Husene, kaldtes Husenge. — Oprindeligt har det vistnok været Meningen, at

[1]) Således tales der 1563 i et Kæmnerregnskab om en Stang, som står ved en Mands Sænge-Hvodom. — Smlg.: en hodomss engh som liggher fore endher af the anner ænghi. (1474. Diplom. Viborg., S. 56.) — [2]) Således siges der 1661 om en forhenværende Kannik-Residens, at Huset hverken havde hørt Byen eller nogen Borger til, og at der derfor hverken lå Ager eller Eng til det. Kun Huse, som der lå Eng til, fik 1594 Stolestader i Kirkerne (se S. 552). — [3]) 1594 fik derfor heller ikke de noget Stolestade.

de skulde være lige store eller lige gode, så at hvert Hus nød samme Ret. Man finder dem derfor også senere i denne Periode omtrent vurderede ens, og i en Fortegnelse fra omtr. 1781 over Byens Jorder ansættes endnu alle „lange Holmeskifter“ og „store Østermadeskifter“ ens, næmlig til 1 Dags Slæt, de 47 Hvoddumsskifter tilsammen til 40 Dages Slæt. Nu er Forskjellen rigtignok ikke så ringe, især på de lange Holmeskifter, måske ved Forrykning af Grændseskjellene eller derved, at Åen på nogle Steder har skåret Jord bort, på andre lagt Jord til. I Gjennemsnit ere Holmeskifterne omtr. 1 Td. Land, hvorimod Østermadeskifterne ere på omtr. $1^1/_2$ Td. Land, selv uden at tage Hensyn til de små Skifter; Grunden hertil er måske, at man på den Tid har anset Holmene for at være af bedre Beskaffenhed. Selv nu er dog altså Forskjellen for lille til, at man kan antage, at der ved Udskiftningen er taget Hensyn til et Slags Grundtaxt, næmlig til Ejendommenes forskjellige Störrelse eller Værdi. Angående den Måde, hvorpå Udskiftningen var sket, gives nogen Oplysning i et Tingsvidne, som blev taget den 17de Novbr. 1575. Kristen Hegelund Bartskjær spurgte næmlig 12 nævnte Mænd og desuden Alle, som Ting søgte, hvad dem vitterligt var, om Ribe Bys Enge vare „trebømed“ eller skiftede efter Minde og Lejlighed. De svarede, at det Sidste var Tilfældet, og at nogle vare smalle, andre brede, nogle gave mere Hø, andre mindre.

3. Husengene skulde altid følge med Husene, men måtte ved Siden deraf ikke ejes af nogen Anden end en Borger. Således bestemte en Vedtægt, gjort den 25de Februar 1573, at hvis nogen af Trang solgte et Hus, hvortil der lå Eng, til udenbys Folk (eller Ikke-Borgere), skulde Engen tages fra Huset og lægges til andre Borgeres Huse, som vilde gjöre Byen Fyldest og Tynge deraf.[1]) Om den Strid, hvori Byen i den Anledning kom med Movr. Podebusk, og hvori Byen sejrede, kan ses S. 131. — Herved hjemfaldt efterhånden flere af Husengene til Byen (se S. 712), der enten beholdt dem

[1]) Rådstuebog Nr. 2, Bl. 142.

eller solgte dem igjen, Stykket for 20 til 30 Dr. Således tilbagekjøbte en Borger 1594 en Huseng, som tidligere havde hørt til hans Hus, men var bleven tagen fra det, da det en Tid havde været i en udenbys Mands Besiddelse. 1596 solgtes 3 Husenge til forskjellige „Huse". 1617 solgtes fire, 1622 tre Husenge fra Byens Kasse, nu vistnok uden Forbehold om, at de skulde følge med et bestemt Hus. — Hensigten med Udskiftningen var især at forskaffe Borgerne den fornødne Høslæt. Hertil ere også idetmindste Holmene altid blevne benyttede. 1600 fandtes, ligesom nu, i Højbjergningstiden en Ølbod der.

Ikke længe efter Udskiftningen begyndte man at pålægge disse Husenge særlige Byrder. Den 16de Decbr. 1556 vedtoge således Borgm., Råd og 48 Borgere „af de ældste og bedste" (de 24 Mænd i et for dette Tilfælde fordoblet Antal), og „menige Borgere samtykkede og bevilgede med dem på Riber Rådhus", at Enhver, som havde Eng til sit Hus, skulde give årlig 1 Mk. til Ribe By, at betale årlig inden S. Hans Dag.[1]) Denne Bestemmelse fornyedes den 30te Novbr. 1560. Den 5te Decbr. 1569 bestemte derimod Borgm., Råd og 24 Mænd på Ribe Rådkammer, at der hvert År ved Kyndelmisse til Præsternes Lönning skulde betales 20 Sk. af ethvert Hus, hvortil der lå Eng, 4 Sk. af ethvert Bo; et Hus, til hvilket der ingen Eng var, skulde regnes ligt et Bo. En Kirkeværge og en anden Dannemand skulde opkræve Pengene, udbetale Præsterne deres Lön og derpå aflægge Regnskab for Pengene henimod Jul, når andre af Byens Regnskaber opgjordes. Af Huse, som der lå Eng til, men som stode ledige, skulde der årlig gives 2 Rdl. til Byen.[2]) — Denne Ordning vedvarede dog kun i 2 År, idet Borgm., Råd og 24 Mænd den 13de Decbr. 1571 bestemte, at der for Fremtiden ikke skulde opkræves „Præstepenge eller Engpenge" af Huse eller Enge, men Præsterne lönnes af Byens Kasse; derimod skulde for Fremtiden Enhver, som brugte af Byens Enge, have et Damskifte, det vil sige, vedligeholde et bestemt Stykke

---

[1]) Rådstuebog Nr. 2, Bl. 18. — [2]) Smst., Bl. 136.

blev holdt i nogen stadig god Stand. — De 2 ovennævnte Mænds Husenge har Byen vel taget til sig i Erstatning for Omkostningerne ved Damskifternes Istandsættelse; men det var kun en ringe Erstatning. At eje en Huseng kunde således være et Onde. Den 31te Oktbr. 1650 tilbød derfor Mag. Kr. Friis på Tinget, at han vilde afstå sin Eng til et Hus i Sviegade til den, som vilde istandsætte det dertil hørende Damskifte, som var bortskyllet af Floden; men Ingen vilde modtage dette Tilbud. — Samme År 1650 nævnes en Borger som „Dammester".

1613 nævnes en lille Bro ved den yderste Ende af Dammen, så at Vandet fra Ribe Å ved Höjvande må have haft et Afløb til Bjerrum (el. Lustrup) Bæk. 1617 synes Åbningen at være bleven udfyldt; men senere var der atter i længere Tid et Vandløb med Bro over. — Mærkeligt er det, at man oftere finder Foranstaltninger imod, at Folk rede eller kjørte på Dammen. Vejen fra Haderslev må altså have gået nedentor Dæmningen, skjönt Jordsmonet der er så lavt, at der ofte måtte være ufremkommeligt.

4. S. 711 fl. er fortalt, hvorledes Byen fra 1552 af efterhånden inddrog betydelige Dele af sin Ager- og Eng-Jord fra den almindelige Benyttelse og udlejede dem, for derved at skaffe Byens Kasse en Indtægt.

Den første Udskiftning af Agerland mellem Borgerskabet foregik derimod først 1646 og angik den Mark, som først kaldtes Nymarken, senere Ørnsømark efter Ørnsø, som den dog ikke ganske når ud til, nu Galgemarken, og som strækker sig langs med den gamle Landevej til Varde, østenfor Vejen. Den deltes i 3 såkaldte „Rader": Vesterrad, Midtrad og Østerrad med henholdsvis 150—126 og 38 Agre, altså tilsammen 314 Agre, hvoraf 1 tillagdes hvert Hus. Så stort synes altså dengang Antallet at have været af Huse, som vare berettigede til Andel i Bymarken. — Efter de bevarede Registre foregik Udskiftningen „mellem Borgerne efter deres Nummere og Lodsedler Ribe d. 9de Avgust 1646". I Tingbogen for 1658 findes dog under 6te Septbr. et

af den Dæmning, som findes på den udvendige Side af den Arm af Åen, som går sønden om Byen; Dammen skulde derfor næste Forår skiftes ligelig og retfærdig mellem hver Mand, som havde en Eng.[1]) — Damskifternes Antal blev dog kun 226, næmlig 41 vesten og 185 østen for Sønderport. Henimod en Snes Engskifter bleve således frie for at få noget Damskifte. Ejerne af disse var det dog 1582 pålagt at betale hver 1 Ort årlig i „Dampenge", måske til Vedligeholdelsen af de Damskifter, som hørte til Enge, der vare hjemfaldne til Byen; idetmindste truer man dem, hvis de ikke betalte, med at tillægge dem et Damskifte.

Denne Ordning, hvorefter til hver Huseng (med enkelte Undtagelser) hørte et Damskifte, som skulde vedligeholdes, har vedvaret indtil for få År siden, da Byen overtog Vedligeholdelsen mod en ringe Afløsningssum. Naturligvis førte Øvrigheden Tilsyn med Vedligeholdelsen, og det undertiden på en meget indgribende Måde, for at den kunde udføres planmæssigt. Ved Pindse 1583 bestemte således Borgm., Råd og 24 Mænd, at Damskifterne skulde „aftinges" (det vil sige, overdroges en Entreprenør til Istandsættelse), 10 ad Gangen, og Udgiften fordeles ligelig mellem Ejerne af de 10 Skifter; hvem der ikke frivilligt betalte sin Part, skulde have det Års Afgrøde af sin Eng forbrudt og alligevel betale. Herved blev Byrden noget ligeligere delt mellem Ejerne; til andre Tider kunde den falde meget hårdt på Enkelte, hvis Damskifter ved en Vandflod vare blevne fuldstændig gjennembrudte og bortførte. Efter de gjentagne store Floder i Vintrene 1623—24 og 1624—25 måtte Byen anvende 611 Dr. på Istandsættelsen af 2 Mænds Damskifter, som rimeligvis ikke selv have været i Stand til at bære Omkostningerne, foruden at den brugte omtrent ligeså Meget til andre Damskifter, som rimeligvis have været dens egne. 1630 anvendte Byen ligeledes 376 Dr. på at fylde et Hul i Dammen. Disse hyppige Gjennembrud vare naturligvis en Følge af, at Dammen ikke

[1]) Bestemmelsen herom er indført i Byens Regnskabsbog 1568—95, Fol. 270.

Vidnesbyrd om Noget, der var sket, da Borgerskabet i Foråret 1646 var på Rådhuset at udtage Agerjord til deres Huse.

Hvorledes Ribe Kjær i denne Tid endnu for en stor Del var bevoxet med Skov, er omtalt S. 711.

Jærnkjær, Lusby og Tvedelhorde havde oprindelig hørt til Fardrup Sogn. Dette var rimeligvis Grunden til, at dette Sogn, navnlig Kjærbøl og Mejlby Byer, i lang Tid vedbleve at gjöre Fordring på en Medbenyttelsesret til Ribe Nørremark. Således haves et Sognevidne, som nogle Ribere 1494 toge på Fardrup Kirkegård, og som gik ud på, at Ager og Eng ved Jærnkjær Mark, som en Mand nu havde indtaget, altid havde været almindelig Forte og Fægang for „Melby Ko og Riber Ko".[1]) Derimod forbyde Riberne 1543 på Kalslund Herredsting, at Nogen må drive på Tvedelhorde eller andensteds på Byens Mark eller hugge i dens Kjær. Sammesteds give de 1557 Last og Klage på, at Mejlby Hyrde og Kvæg drev på Ribe Bys Mark. 1570 vedtoge Borgm., Råd og 24 Mænd at indhegne Byens Mark vestenfor Galgebjergene henimod Mejlby; Alle forpligte sig på menige Byens Vegne til at stå med hverandre og forsvare dette Skjel, såvidt de kunne gjöre det med Rette, og „udstedte et åbent, beseglet Brev herom". Man ser, at de have væntet en hård Strid i denne Anledning. — 1616 og følgende År måtte Byen hver Forsommer lade holde Vagt i en Måned eller halvanden for at forhindre Fardrupperne i at grave Tørv (Lyngtørv) på Byens Mark. — Den gamle Strid blev bestandig ved. 1646 klagede „Kjærbøl og Fardrup Sognemænd" til Kongen over, at Borgmester og Råd i Ribe havde ladet opkaste Dige og Grøft på deres fælles Forte og Fægang og derved gjort dem stor Skade på deres hidtil udisputerlige Fædrift, Tørveskjær og Skovveje. Kongen skrev i den Anledning til Lensmanden, at han skulde indsende sin Erklæring og lade begge Parterne møde ved deres Afsendinge ved Herredagen i Kjøbenhavn.[2])

---

[1]) Findes i en Vidisse af 1571 i Rådh.-Ark. — [2]) Jy. Tegn.

Det bestemtes her, at der skulde udnævnes Kommissærer til enten at forlige eller pådömme Sagen, og begge Parternes Afsendinge indgave under 14de Novbr. fra Kjøbenhavn et Andragende om, at Sagen måtte blive endt snarest muligt.[1]) Ikke desto mindre findes først 1650 fire sådanne adelige Kommissærer udnævnte af Kongen, 2 fra Kongeriget og 2 fra Hertugdömmet, som i Nærværelse af Lensmændene på Riberhus og Hadersleyhus skulde foretage Sagen; men endnu var der idelig Forhindringer og Opsættelser, så at der endnu 1655 Intet var afgjort.

5. Den Mark, som nu kaldes Klostermark, med tilliggende Eng tilhørte för Reformationen S. Jørgens Gård udenfor Ribe og kaldtes derfor længe S. Jørgens Mark. Hvorledes den kom i Hospitalets Besiddelse, er fortalt S. 791; da Hospitalet almindelig kaldtes Klosteret, har Marken i nyere Tid fået Navn af Klostermark. Af 2 Agre i den måtte Hospitalet dog svare Jordskyld til Kathrine Kirke.[2]) 2 andre Agre, som kaldtes „Langfredag“, og „en Blok“ (lille S. Jørgens Mark) tilhørte dog Byen og bortfæstedes 1557 til begge Borgmestrene på 2 År for 2 Dr. 1576 havde endnu begge Borgmestrene dem for samme Afgift, og de vedbleve på denne Måde at følge med Borgmesterembederne.

Derimod var „Klostermark“ på den Tid Navnet på den Mark, som nu kaldes „Ladegårdsmark“. Det var nemlig oprindelig Nonneklosterets Mark, og da Klosteret efter Reformationen blev Slottets Ladegård, kom efterhånden det andet Navn i Brug. Denne Mark har dog aldrig hørt til Bymarken med Undtagelse af en enkelt Ager, „Stenager“, som ifølge Jordebogen tilligemed Surkjær (mellem Ladegårdsmarken og Åen) og et dertil stødende Stykke Mark 1530 tilhørte Byen og „fra Arilds Tid“ var overladt Borgmestrene. 1557 og 1569 findes dog Ageren (under Navn af „Klostermark“) bortfæstet til Andre; men 1597 samtykkede Rådmændene

---

[1]) Kans.-Indlæg. — [2]) Se f. Ex. Kirkens Regnskab for 1614. Jordskylden udgjorde dog kun 5 Sk. 1 Alb.

og de 24 Mænd i, at Borgmestrene måtte bruge „Klostermark, som Andre havde haft tilforn, strækkende sig fra Diget ved Havredal på den vestre Ende og så fra den Dige på den søndre Side og siden midt udi Tongvad (ɔ: Tangevad, Vadestedet ved Byen Tange) og siden nordpå ind til Østermade Grob“ mod at give årlig 2 Dr. til Byen og ½ Td. Smör til Sognepræsten ved Domkirken. Denne halve Td. Smör er den, som Byen skulde levere Kapitlet hvert Ar ifølge Skjødet på Jærnkjær og Lusby Marker (se 1ste Del, S. 418). — Stenager tilbyttede dog Kongen sig 1653 af Hensyn til, at den lå midt inde i Slottets Mark, mod Udlæg i et andet Stykke af Ladegårdsmarken, der grændsede op til Borgmestrenes Mark.[1])

Tæt søndenfor Byen ligge de 2 Inderbjerrum Gårde, som med deres Jorder ere fuldstændig indesluttede af Kjøbstedens Mark, uden at høre til denne. Med deres Beboere lå Ribe By i en lignende Strid for Søndermarkens Vedkommende, som med Fardrup Sogn for Nørremarkens. 1595 vare således 8 Mænd udnævnte af Bytinget for at syne en Grøft, som Bjerrum Mænd havde gravet på Ribe Bys Grund til Istandsættelsen af deres Diger; de havde da på Ribe Bys „Forte og Mark“ truffet nogle Flokke Gjæs og Får, nogle gamle Nød, en Kalv og 25 Øg og Plage, hvilke Kreaturer „syntes at høre til Næste Bjerrum“, hvorfor Borgm. og Råd gave Last, Klage og Kjære for disse Kreaturer, som så ulovlig gik på Byens Forte og Mark imod deres Villie og Minde.[2]) — Denne Strid vedvarede indtil 1769, da endelig Fællesskabet ophævedes.

Byen var ikke uvillig til at anvende en fornuftig Bekostning på sine Jorder. Således lod den 1623 Tuerne på Store og Lille Kobro „afskjære“ med en Bekostning af 36 Dr., og 1647 gav den en Henrik Lebing „og medhavende Selskab“ 104 Dr. for at kaste en Grøft i Byens Kjær.

---

[1]) Jy. Tegn.: 23de Juli 1653. — [2]) Thom. Jørgensens Kopibog, S. 253.

6. Der er intet Spor af, at der blev drevet nogen Kornavl på Fællesjorderne, undtagen forsåvidt enkelte Dele af dem vare indtagne til Bortleje. — Om Benyttelse af den fælles Græsningsret findes nogle Bestemmelser, tagne 1563 af Borgm., Råd og 24 Mænd. De gå ud på, at Ingen må have Heste (Hingste) eller Øg (Hopper) på Byens Mark, uden at de vare brændte med Byens Brænde, — at ugildede Hingste skulde holdes i Töjr, — at Får såvelsom Stude over 2 År ikke måtte komme på Græsningen, — hvis Gjæs kom i Nogens Korn eller Eng, skulde Markmanden slå dem ihjel og hænge dem op på Dige eller Gjærde, „for at Ejeren kunde ransage, hvormange han havde mistet“.[1]) — Den 17de Maj 1583 gjentoges på Bytinget Forbuddet mod Får, og Gjæs forbødes det nu også at komme på Fælleden;[2]) desuden forbødes al Særdrift på Byens Mark, det vil sige, at Nogen lod sine Kreaturer uddrive og vogte af Andre end Byens almindelige Hyrder. — Byen holdt næmlig 2 Hyrder, en for Nørremarken og en for Søndermarken; de antoges af Borgm., Råd og 24 Mænd og lönnedes (idetmindste 1620) med 20 Sk. for hver „Ko eller Nød“, som de vogtede Året (Sommeren) rundt, hvorimod de ikke måtte besvære godt Folk med Kost, Øl eller anden Lön. Desuden gav Byen dem frit Hus og lidt Offerpenge til Jul.

1620 forekommer der foruden Kvæghyrderne også 2 Svinehyrder, af hvilke han til Nørreporten har en Medhjælper; alle 3 få de af Byen Lærred til en Skjorte, den ene tillige Vadmel til et Par Buxer. — Desuden holdt Byen en Markmand, som 1572 lönnedes med 8 Dr.; på hans Virksomhed er der ovenfor anført et Exempel. — Senere nævnes en Kjærmand, som om Sommeren også skal have Tilsyn med Marken og Heden; om Vinteren skulde han rimeligvis passe på, at der ikke stjales Brændsel i Kjæret. Hans Lön var ligeledes 8 Dr., men dertil frit Hus og Skattefrihed.

7. Der kan vel ingen Tvivl være om, at Byens

[1]) Rådstuebog Nr. 3, Bl. 154. — [2]) For Gjæssene vare vel de 2 „Gåseholme“ bestemte. — [3]) Rådstuebog. Nr. 4.

Kasse samtidigt med, at den 1548 ved Udskiftningen af Holmene og Østermade forbeholdt sig en såkaldet „Tyreng“ på begge Steder, har påtaget sig Forpligtelsen til at holde det for Byens Kohold fornødne Antal Tyre. Allerede i de første År derefter ses det, at Kæmnerne indkjøbe Tyre på Byens Vegne og underholde dem, hvorfor de få Betaling af Byens Kasse. Derefter var det i nogle År således, at Byen akkorderede med Forskjellige om at holde Tyrene mod at have Brugen af visse Jorder; men den 17de Februar 1564, samme Dag som der blev valgt Kæmnere for næste Regnskabsår, bestemte Borgm., R. og 24 Mænd, at for Fremtiden de årlige Kæmnere skulde have Tyrengen ved Tange (ved Østermade) og den Eng, som lå mellem Bispeng og Bjerrum Spang, (hvilken Eng deraf senere fik Navn af Tyreng,) i Brug og derat føde 4 Tyre vel, sålænge de „fange Fuldskue“ af Grøden. — 1570 stadfæstedes denne Bestemmelse med den Tilföjelse, at det ene Års Kæmnere skulde overlevere Tyrene til dem for næste År på S. Volborgs Dag. — Med Hensyn til Engene indtrådte der flere Gange Forandringer, idet Stejleng og Tyrengen på Holmene undertiden trådte istedetfor de ovennævnte. Byen synes vedblivende selv at have anskaffet Tyrene og fornyet dem, når det behøvedes. — Ved denne Ordning af Tyreholdet synes det at være forblevet hele denne Periode igjennem med Undtagelse af nogle få År efter 1630, da Byen synes at have betalt Kæmnerne Penge for Fodringen.[1])

Kap. 21. Sæder og Skikke.

1. Ældre Forfattere fremhæve hyppigt det store Antal af lærde og dygtige Mænd, som især i det 16de Århundrede udgik fra Ribe.[2]) Det er heller ikke uden Grund; thi Antallet var virkelig påfaldende stort. De

[1]) I Ålborg var der den forunderlige Bestemmelse, at Kirkeværgerne skulde holde Tyrene på Byens Vegne. (Jy. Saml. II, S. 159 fl.) — [2]) Citater herom kunne findes hos Terpager (R. C., S. 667).

mærkeligste ere: Biskopperne Peder og Niels Palladius (Plade), Doktorerne i Medicinen Hans Frandsen (tillige berömt som latinsk Digter), Anders Kristensen og Anders Krag (tillige Filosof), alle 3 Professorer ved Universitetet, Juristen og Historikeren Niels Krag, en Broder til And. Krag, og endelig Biskop Peder Jensen Hegelund, om hvis store Fortjenester jeg har talt S. 207—214. Alle disse Mænd vare fødte af borgerlig Slægt her i Byen i det 16de Århundrede og hørte til deres Tids første Mænd i Danmark. Fra det 17de Århundredes første Halvdel kan som den mærkeligste nævnes Digteren Anders Bording.

De samme og andre samtidige Forfattere prise ikke mindre Indbyggernes Sæder og Byens gode Orden og Politi. Allerede Morten Børup siger således på Reformationens Tid, at Ribe udmærkede sig ikke blot ved sine Indbyggeres Andsevner, men også ved deres Sæder.[1]) — Hans Frandsens Lovtaler[2]) over Byens Indbyggere og navnlig over dens unge Kvinders Skjönhed og gode Sæder tör vi måske ikke tillægge nogen fuldkommen Upartiskhed. — Rasmus Glad (Erasmus Lætus) siger[3]), at Byen udmærkede sig ved mange Behageligheder, megen Pragt og Pyntelighed („commoda — laititiæ — munditia"), som han mener, tildels er indført fra Nederlandene. — Også Amerinus, som rigtignok selv er en Ripenser, siger, at Byen udmærker sig ved åndelige Evner, Rigdom og Dyder.[4]) — And. Sör. Vedel priser[5]) først Indbyggernes åndelige Dygtighed og Skarpsindighed; derefter nævner også han den Pyntelighed („mundities"), som udmærkede alle Stænder, og Kvindernes naturlige og sömmelige Værdighed. — Endnu Historieskriveren Lyschander tillægger i det 17de Århundrede Ribe

---

[1]) „Ingeniis viges et moribus". Hans Ord synes forresten at være forvanskede, da de hverken passe med Hensyn til Versemålet eller til Rimet. — [2]) I hans „Elegiarum lib. primus" (Wittenberg 1554), eleg. 3 „de civitate Rip." — [3]) I Brauns „Theatrum urbium". — [4]) I „Res Danicæ". Stedet er citeret af Terpager (R. C. S. 677). — [5]) Carmina (Vitebergæ 1576) i „ecloga festiva": Ingeniis opibusque valens virtute potusque.

„smukt, fint og ærensagtig folck og meenlige (almindelige) synderlige præclara ingenia (udmærkede Åndsevner)".

Hans Lavgesen, den senere Biskop, roser i sin oftere omtalte Ungdomstale fornemmelig Borgernes Enighed og Rolighed, som fremmes ved Byens gode Love og disses strænge Overholdelse af Borgmestre og Råd. — I denne Ros over Lovene og deres Overholdelse stemmer Vedel overens ligesom Jens Lavridsen Wolf i Midten af det 17de Århundrede (se S. 683).

Så mange overensstemmende Domme synes at vise, at Riberne virkelig på den Tid have udmærket sig i ydre Kultur fremfor Indbyggerne i de fleste danske Byer. Vi må dog ikke sætte denne Kultur altfor höjt i virkeligt Værd, når vi betænke, hvor overordentlig hyppige Drab og blodige Sår vare i den störste Del af denne Periode. Andre Exempler på Råhed mangle heller ikke. Ved Brylluppperne på Rådhuset sviredes der så stærkt, at det otte kom til Spektakler og blodige Slagsmål, som 1603 ved Lektor (senere Biskop) Iver Hemmets, eller 1609, da det ved et Bryllup kom til Slagsmål om Skålernes rette Orden, eller 1615, da Gjæsterne kom op at slås, dengang de skulde følge Brudgommen hjem fra Rådhuset.

2. At Sædeligheden i dette Ords snevrere Betydning heller ikke har været meget stor, ses dels af Politiets Forholdsregler til dens Fremme (se S. 688), dels af Antallet af uægte Börn, som dog kun kjendes fra Slutningen af Perioden. I Årene 1623—59 forholdt Antallet af uægte fødte Börn i Domsognet sig til Antallet af de ægte fødte som 1 til 13,1; Forholdet var således dengang noget ugunstigere, end det har været i dette Århundrede, da det i Årene 1838—59 for hele Byen var som 1 til 15,7, for Domsognet alene endogså kun som 1 til 19,4.[1]) — Også Døtre af mere ansete Borgerfamilier ses undertiden at have fået uægte Börn. Det var f. Ex. Tilfældet med Mette Åndersdatter Lund, en Datter af Rådmand Niels Grisbæks Svoger Anders Lund

---

[1]) Se „Jy. Saml." 1, S. 116 fl.

(se S. 312). Hendes Forfører var Anders Pedersen Spandet, en Borgersön her fra Byen. Da hendes Tilstand blev åbenbar, og den unge Mand vægrede sig ved at ægte hende, tog hendes Broder, eftersom Faderen var død, den 31te Januar 1597 sit og sin Søsters Skudsmål på Bytinget, at de hidtil havde været uberygtede. 6 Dage derefter kundgjorde Broderen på Tinget, at Anders Spandet havde lokket hans Søster. Der gik nu over halvandet År hen, indtil Pigens Slægtninge, hvoriblandt Niels Grisbæk og Anders Lydiksen, forpligtede sig til at give hende 150 Dr. i Medgift, hvorpå Anders Spandet den 1ste August 1598 forpligtede sig på Tinget til at ægte hende „på de aftalte Betingelser". Han skyndte sig dog endnu ikke med at opfylde denne Forpligtelse, så at Anders Lydiksen den 8de Maj 1599 måtte fordele ham herfor. Endelig den 20de Januar 1600 stod deres Bryllup. — Deres Ægteskab synes at have været lykkeligere, end man kunde vænte efter, hvad der var gået forud; Manden blev Rådmand, og Börnene artede sig godt. — I et andet Tilfælde, da en Guldsmed havde krænket en Skrædders Datter, blev Sagen ved Voldgift bilagt således, at han skulde give hende 40 Dr. á 80 Sk. og tinglyse Barnet med 10 Dr., hvorefter han frit måtte indlade sig i Ægteskab med en Anden, hvilket bekjendtgjordes til Tinge den 26de Februar 1621. — Den Offentlighed, hvormed sådanne Sager toges, er os påfaldende.

1595, den 29de Avgust, havde en formuende Bundtmager stævnet en anden Mand for Rådet, fordi han havde fralokket hans Stifdatter et skriftligt Ægteskabsløfte uden Stiffaderens eller hendes andre Venners „Villie og Vidskab" og derefter (da dette Løfte ikke toges for gyldigt) at have undsagt Pigen og hendes Moder. Sagen synes at være bleven forligt; idetmindste findes der ikke Mere om den. — 1655 anlagde Karsten Olufsen, som var Rådmand og kongelig Tolder, først på Bytinget, senere for Rådet, en Sag imod en Student, Kristen Jensen Munkgård, som havde fornærmet hans Datter Margrethe ved at sende hende en Hornske og ved et

Skamskrift over hende, som han havde ladet kaste ind i Domkirken og flere Huse. Det synes, at der havde været Tale om en Forlovelse, som var gået overstyr derved, at Studenten havde fået at vide, at Pigens Forældre samtidigt bejlede andensteds for hende.

3. I det 16de Århundrede foretoges ofte på Rådhuset Forligssager mellem Ægtefolk. Således vare 1542, Fredagen efter Mortensdag, Lensmanden og Superintendenten efter kongelig Befaling forsamlede med Borgmestre og Råd for at forlige Jakob Skriver og hans Hustru Kirstine. De kjendes for rette Ægtefolk, hvorom der altså må have været Tvivl, og forpligte sig til at flytte sammen.[1]) — En anden mærkelig Ægteskabssag var den som 1561, den 22de Decbr., blev forhandlet på Rådhuset mellem Kristen Trellund og hans Hustru i Lensmandens og Kapitlets Nærværelse. Manden formanedes til at elske sin Hustru, have god Omgjængelse med hende, forsyne hende med det Fornødne i hendes eget Hus, søge Dug og Sæng med hende og ikke holde sig fra hende med Drik og anden „Uskjødsomhed“ i sin Næring, men føre Tilsyn med hendes Opførsel, såvel i Henseende til Kydskhed som i andre Henseender. — Konen derimod pålagdes det at være sin Husbond lydig, have en kjærlig Omgjængelse med ham, tage hans Börn og Hus i Vare og ikke gå ud uden Tilladelse, så at han vidste, hvor hun var, og ikke som hidtil fattede Mistanke til hende. — I Overtrædelsestilfælde truedes han på sin Hals, og hun „med samme Straf ved en Sæk“.[2]) — Et tredie Ægtepar havde i April 1595 i Nærværelse af Magistraten og Sognepræsten såvelsom Kapellanen ved Domkirken

---

[1]) Den Jakob Skriver, som her omtales, er upåtvivlelig den Samme som den tidligere Borgmester af dette Navn, der var en så ivrig Tilhænger af Kristian den Anden og udentvivl af den Grund var bleven afsat fra sin Bestilling (se 1ste Del, S. 463). 1529 forekommer han som Medudsteder af et Tingsvidne her i Byen. 1531 synes han også at have sit Ophold her (se „Hist. Tidsskr.“, 4de R., V, S. 320). Senere har jeg kun truffet ham i den ovenfor anførte Ægteskabssag. — [2]) Om denne sidste Straf se S. 673. — Om selve Sagen se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 71 fl.

lovet at leve fredeligt og ordentligt sammen. Ikke desto mindre måtte de igjen for Retten i Marts næste År. Der siges, at Manden af Fortvivlelse over Konens Opførsel endogså havde villet tage Livet af sig selv; begge må forpligte sig til at være i Lensmandens og Byens Minde (d. v. s., tinge med dem om den Bøde, de skulde betale), tage åbenbarlig Skrifte i Domkirken og for Fremtiden leve som ærlige Ægtefolk under Fortabelse af deres Hals og Liv.

4. Overtroen var stor i denne Periode, hvorom Hexeprocesserne ere det mærkeligste og sørgeligste Vidnesbyrd. En anden Måde, hvorpå den kom til at gribe ind i Retsplejen, var ved den såkaldte Båreret, (hvilket Navn jeg dog ikke har truffet anvendt her i Byen,) ifølge hvilken man antog, at Mord kunde opdages derved, at den Dræbtes Sår begyndte at bløde pány, når Morderen lagde sin Hånd på Liget.[1]) — Denne Prøve blev oftere foretagen her i Byen, om end ikke just efter Øvrighedens Befaling, så dog med dens Samtykke og måske ikke altid uden Indflydelse på Sagens Udfald. 3 Exempler herpå har jeg anført i „Jy. Saml.“ II, S. 292 og III, S. 139. Et Par kunne endnu tilföjes: 1626 havde en Mand under et Slagsmål kastet en anden om mod en Sten, så at han fik et Sår i Hovedet. Gjerningsmanden bødede herfor; men et halvt År senere døde den Mand, som havde fået Såret. Sagen optoges da pány, og Spörgsmålet var, om Manden var død af dette Sår eller ikke. Tovsmændene antoge det og dömte Gjerningsmanden fra hans Fred; men Borgm. og Råd frifandt ham. Under denne Sag oplyses det, at den Anklagede på den Dag, da den Afdøde blev begravet, havde sendt en af sine Venner til den Afdødes Arvinger og begjært, at han „måtte gå friligen ud og ind og gjöre sin Årsag (o: bevise sin Uskyldighed) og lægge sin Hånd på Liget.“ Arvingerne vilde dog ikke love ham Lejde, og der blev

---

[1]) I Norge skal man have ment, at der i dette Tilfælde viste sig en sort eller blå Plet på Liget. (L. Daae: No. Bygdesagn I, 2den Udg., S. 175.)

derfor måske dennegang Intet af Prøven.[1]) — Endnu 1646 underkastede en mistænkt Person sig her i Byen „efter Opfordring“ denne Prøve for de 5 Mænd, som vare udnævnte for at syne en Mand, som var funden død udenfor Byen; dog „er der ingen Jertegn sket i det Ringeste i nogen Måde.“[2])

Som andre Exempler på Overtro kan anføres: Den 28de Februar 1614 gav Herskabsfogden Last og Klage på en Smed, at han havde taget Penge for at slå Öjne ud på Folk og således narret Andre for deres Penge. — Den 6te Febr. 1618 var der en Sag for på Bytinget mod en Mand, som havde kjøbt en Misdæders Finger af Skarpretteren „til Råd for sit Øl“; han måtte forpligte sig til at römme Byen med Hustru og Börn inden 3 Dage. — Den 13de Februar 1622 blev en Mand forvist fra Byen for Signen, Manen og „anden sådan Guds Ords Misbrug.“ En lignende Sag, under hvilken et Fruentimmer dömmes fra Livet og virkelig henrettes, fordi hun „er tvende Gange forvist af Byen og dog indragen i Byen igjen og (har) brugt hendes Spøgeri, Be-

[1]) Se Rådhus-Dombog d. 30te Septbr. 1630. — [2]) Tingbog, 7de Jan. 1647. — Det er herved nok værdt at bemærke, at den dygtige svenske Skolemand Jakob Rudbeck 1623 til den svenske Hofret indgav „Kort och enfaldigt Betänckiande öfwer det, som händer medh Mandråpare, att, när the lägga sin hand på then the hafwa slagit, gifwa the blod ifrån sig genom mun eller näso. (Indb.-Skr. fra Örebro element.-lärov. 1871, S. LXI.) Efter Titelen at dömme, har Forfatteren, hvis Fader var født i Rudbæk i Vedsted Sogn ved Haderslev, selv trot herpå. — 1586 havde Kong Frederik den Anden tilladt efter Nævningernes Begjæring, at en dræbt Mands Lig blev opgravet af Jorden, for at dette Bevismiddel kunde prøves på det; i Kongebrevet siges det, at Sligt tidt og ofte tilforn var sket og havde ledet til den Skyldiges Opdagelse. („Nye Da. Mag.“ VI, S. 170). Efter en tilsyneladende pålidelig Beretning skal denne Prøve engang have vist sin Pålidelighed ved Kristian den Andens Hof, og Kongen i den Anledning have påbudt dens almindelige Anvendelse. (Da. Saml. II, S. 274 fl.) — Endnu 1738 fandtes denne Overtro blandt Almuen i Sjælland (se And. Petersen: „Vallø og Omegn“, S. 137, og i Landskabet Krain i Østerrig skal den herske endnu den Dag idag („Fra alle Lande“ 1879, I, S. 348).

drageri og unyttige Gjerninger", er fortalt i „Jy. Saml." III, S. 197—203. — Endelig fik Rettermanden i Maj 1625 $2^1/_2$ Mk. for at hudflette en Kvinde, som havde været her i Byen for at spå.

5. Af Forlystelser kan først og fremmest nævnes Majfesten, om hvilken der er talt S. 758 fll., dernæst Fastelavnslystigheden, som dog ikke omtales ofte. Torsdagen efter Fastelavn 1604 holdt den 19årige Hans Andersen, Rådmand And. Sör. Klyns Sön, et Fastelavnsløb med 2 eller 3 af sine Kammerader. De vare udklædte og maskerede, huggede i Brostenene med deres Værger og sårede en Fiskerkarl. Selve Optoget kaldes „Fastelavnen", som kom gående ned ad Gaden.[1]) Samme Ar klagede en Mand på Bytinget over, at han ikke havde kunnet komme ind i sit eget Hus for Fastelavnsfolk, som vare derinde og havde slaaet Dören til, og for de mange Folk, som „stormede" om Dören.

Skikkene ved Bryllupper, Barsler, Barselkoners Kirkegang og Begravelser kjendes fornemmelig af de Forordninger, som udstedtes for at forhindre Overdådighed og overdrevne Udgifter ved sådanne Lejligheder. Den udførligste at disse Forordninger for Ribe Bys Vedkommende er den af 22de Decbr. 1561, hvis Indhold er angivet S. 93 fll. — Af senere Forordninger af denne Art nævnes en om Udgifterne ved Bryllupper og Barsler, som Domkapitlet og Præsteskabet i Forening med Borgm., Råd og 24 Mænd skulle have udstedt d. 18de Juli 1586, men som kun kjendes af en kort Omtale af den hos Terpager.[2]) Derefter nævner Hegelund Luxuslove som vedtagne på Rådhuset d. 5te Novbr. 1594; men de findes lige så lidt som de af 1586 i Rådhusbøgerne eller andensteds, hvorimod der i Gehejme-Arkivet[3]) findes nogle Bestemmelser tagne af Lensmanden, Borgm., Råd og 24 Mænd den 8de Januar 1599. De angå fornemmelig Antallet af „Bordgangskvinder", det vil sige, Kvinder

---

[1]) „Jy. Saml." 1, S. 289. — [2]) R. C., S. 591. — [3]) Topogr. Saml. „Ribe By og Slot", Nr. 106. Dokumentet har lidt så meget, at det på nogle Steder er vanskeligt eller umuligt at læse det.

af Vedkommendes Slægtskab og Venskab, som efter særlig Indbydelse opvartede ved Bordet. Det bestemmes, at de ikke må være mere end 12 i Tallet ved et 2 Dages, og 6 ved et 1 Dags Bryllup, og ved et Barsel ikke flere end 6. — Den 10de Decbr. 1621 vedtoges det på Rådhuset af Lensmanden, Biskoppen, Borgmestere og Råd, at der „herefter skulde holdes med Bryllupper og Fæstensøl som af gammel Tid, og ingen Vin at skjænke, hverken til Bryllupper, Fæstensøl, Barsler eller större Værtskaber; dog når tre, fire eller nogle Få af Kleresiet eller fornemme Borgere kom sammen, skulde det ikke være forment at skjænke en Pot Vin, to eller tre.[1])

Forordningen af 1561 havde også sat Grændser for Brude- og Fadder-Gaver (se S. 96). Idetmindste for de sidstes Vedkommende overholdtes de dog ikke. Da Niels Hansen (Rådmand Hans Jensen Søhanes Sön) og Karen Andersdatter (Rådmand And. Sör. Klyns Datter) lode deres første Sön døbe, gaves der Barnet ialt i Faddergave 38 Rosenobler (over 600 Kroner), hvoraf hver af Bedstefædrene gave 10. — Som Exempler på store Fæstensgaver kan anføres, at den samme Niels Hansen først havde været trolovet med en Datter af Borgmester Lavr. Thøgersen og givet hende i Fæstensgave en Guldkjede med en Portugaløs i, tilsammen af Vægt 12 Lod, og dertil en dobbelt Rosenobel. Værdien af det Hele angives til 112 Rdl. i den Tids Penge (en Rdl. omtrent en Specie). — Da hans første Fæstemø døde, og han derpå blev trolovet med sin senere Hustru, var Fæstensgaven atter en Guldkjede af Vægt 16 Lod med en Portugaløs i, af Værdi 128 Rdl.

6. Angående Begravelser indeholdt en Forordning af 11te Avgust 1601, udstedt af Lensmanden, Biskoppen Sognepræsterne, Magistraten og de 24 Mænd,[2]) følgende Bestemmelser: Intet Lig måtte stå mere end 2 Nætter

---

[1]) Den 23de Avgust samme År havde Kongen udstedt en Forordning om Brugen af Vin blandt de ufrie Stænder; i denne var det netop bestemt, at Lensmændene overalt skulde sørge for, at der blev gjort bestemte Anordninger. En sådan for Ribe have vi altså her. — [2]) Rådstuebog, Nr. 4.

i Huset.[1]) — Kisten skulde tilslås, førend den blev båren ud af Huset, hvilket viser, at den tidligere Skik havde været at bære den Døde utildækket til Graven. — Der måtte ikke „hengles“ mere end 12 Kvinder for et Lig.[2]) — For Overtrædelse af denne Forordning skulde bødes 7 Dr. til de Fattige foruden en passende Straf for Ulydighed.

Medens den Døde stod ubegravet, holdtes den såkaldte „Ligvægt“ (Ligvit), under hvilken en Mængde Mennesker indfandt sig og bleve beværtede, og det undertiden gik helt stöjende og lystigt til. De udvidede Bursprog bestemme derfor, at Ingen må indfinde sig ved den uden at være indbuden af sin nærmeste Nabo og Gjenbo.[3]) — Slægtninge kunne dog ikke have været indbefattede under dette Forbud; Forordningen af 11te Avgust 1601 bestemte derfor nærmere, at hvis Nogen gjorde Ligvægt, skulde der ikke bydes for Mange, men kun „egen Slægt og Byrd“ og bedste gode Venner. — 1592 bekostede Byen en Vægters Begravelse, hvorved der kun betaltes 1 Mk. for Øl ved hans Ligvægt; men så tarveligt gik det vel sjelden til. Samme År tiltaltes idetmindste en Mand for at have såret en anden ved en Ligvægt med en „Plus“ (Dolk?) Dog ved jeg ikke, om det nogensinde gik så galt til her i Byen, som i Odense i Midten af det 17de Århundrede, da det efter Biskop Bircherods Udsagn gik til ved Ligvagt som i Julestuer.[4])

7. Om Klædedragten her i Byen i den senereDel af det 16de Åarhundrede har jeg givet nogle Oplysninger i „Jydske Samlinger“ III, S. 182—86. Det fremgår af dem, at Stoffet til Yderklæderne næsten altid var udenlandsk; især benyttedes engelsk Klæde. — Kvinderne

---

[1]) Kjøbenhavns Magistrats Vedtægt af 1578 indskrænkede endogså Tiden til 1 Nat. (Kbhn. Diplom. I, S. 471). — [2]) „Hængel“ var det Slør eller Hovedklæde, som Enker plejede at gå med. Her må jo være Tale om andre Kvinder, som foruden Enken en Tid eller måske kun ved selve Begravelsen gik med denne Hoveddragt til Tegn på Sørg over den Afdøde. — [3]) „Nye Da. Mag.“ II, S. 268. — [4]) Birch. Dagbog, udg. af Molbech, S. 94.

gik i Almindelighed med Liv og Skjørt („Sæl“) af forskjellig Farve; sjeldnere nævnes „Ærmekjortler“. — Klædedragten kunde være temmelig kostbar. Således ansattes ved Vurderingen i Borgmester Hans Friis's Dødsbo 1650 hans egne og hans tidligere afdøde Hustrus Livklæder til 324 Dr. 2 Mk. Omtrent på samme Tid synes Atlaskes Klæder at være komne i Brug. I Hans Friis's Bo forekomme de dog næsten ikke; men 1648 måtte Borgeren Peder Pallesens Kreditorer blandt Andet tage en pikeret Atlaskes Klædning og en brun Atlaskes Tröje i Betaling. 1653 nævnes en „Fillemort Klædes Klædning med Sølvgaloner, som Bagge Iversen Hemmet havde efterladt sig. — Et Stykke, som hørte til Kvindernes Dragt og ofte var kostbart, var Bæltet eller „Linden“. 1586 havde en Bonde pantsat her i Byen et Bælte, som vejede 32 Lod Sølv, og Hr. Kristen (Jespersen) på Sønderho „en Linde med forgyldte Spinger, Søl og Dopsko“.[1]) — Lignende Stykker nævnes ofte, f. Ex. 1602 en forgyldt Linde, som var 24 „Spinger“ og vejede 27 Lod à 14 Sk. l. Hans Friis's Hustru havde efterladt sig 3 Bælter: 2 „Sølv-Kvindebælter“, det ene forgyldt og af en Værdi af 28 Dr. 3 Mk., og et „Silkebælte“, besat med Sølv.

I Sølv og andre Kostbarheder sattes overhovedet forholdsvis mange Penge. Se f. Ex., hvad derom er anført af Hans Friis's Bo. (S. 423). Som andre Exempler kan anføres, at Enken efter Rådmand Kristen Lavgesen, Biskop Hans Lavgesens Broder, som ikke var nogen rig Mand, 1606 havde pantsat et forgyldt Kredens-Stob og et lille forgyldt Stob, som tilsammen vejede 156 Lod, og en lille Sølvkande, som vejede 48 Lod, — og at en velhavende Skomager 1651 overlod sin Kreditor en Sølvkande til Værdi 42 sl. Dr., hvorhos han pantsatte ham en Perlesnor, som vurderedes til 72 sl. Dr.

---

[1]) „Springer“ er Flertal af „Spang“ (oldnord. „spöng“, Flert. „spengr“). — „Søl“ (Sølje) og Dopsko ere Indretninger til at sammenhæfte Bæltet.

Trykfejl og Rettelser.

S. 11, L. 10 og 13. „Dr.“ læs: Mag.
— 18, Anm. 1 og 2 under Siden ere ombyttede med hinanden.
— 23, L. 9 fra ned. „Peder“, læs: Hans.
— 24, L. 3. „Vandels“, læs: Wandals.
— 25, L. 7 f. n. efter „Stedet“ indskydes: (Birkende på Fyn).
— 37, L. 8 f. n. Komma efter „wdi“ udgår. Andre Unöjagtigheder i Tegnsætningen i dette Dokument forbigås.
— 38, L. 4 f. n. „18“, læs: 20.
— 63, L. 4. „Bertelsen“, læs: Jespersen.
L. 5. „Petersen“, læs: Pedersen.
L. 25. „M.“, læs: Hr.
L. 2 f. n. „Dok: Geh.-Ark: i“, læs: Dok. i Geh.-Ark.:
— 74, L. 13. „Helligåndsården“, læs: Helligåndsgården.
— 81, L. 7. „Artider“, læs: Årtider.
— 97, L. 27. „Yngre“, læs: Ældre.
— 109, nederste Linie i Texten flyttes til nederst i Texten på næste Side.
— 110, L. 16. „Arvingerne“, læs: Börnene.
L. 7 f. n. „desponsaret“, læs: desponsavit.
— 134, L. 16. Efter „Termensens“ sættes Komma.
— 163, L. 21 og L. 2 f. n. „[3])“ med Anm. udgår.
— 177, L. 10 efter „Byen“ er udfaldet: og for at Byen kunde komme til sin Bygning igjen. Hvis det ikke skete, skulde Grundene være forbrudte til Kongen og Byen.
— 190, L. 13. „Thomsen“, læs: Tornum.
— 201, L. 26. „172“, læs: 198.
— 209, L. 22. På samme Måde visiterede også Biskop Jacob Madsen Vejle det første År i Fyn, til hvis Bispestol han var forflyttet herfra Byen (Bloch: Den ty. Gejstl. Hist. I. S. 54).
— 222, L. 19—22 „Af hans Sönner osv.“ udgår.
— 230, L. 7. „Kogsgård“, læs: Krogsgård.
— 235, L. 28. „1584“, læs: 1588.
— 239, L. 5 f. n. „Bornum“, læs: Bonum.
— 241, L. 24. „Baggesen“, læs: Pedersen.
— 247, L. 5 f. n. „Niels“, læs: Hans.
— 254, L. 29 tilføjes: 1622 indskreves han ved Universitetet i Leyden (Personalhist. Tidsskr. II, S. 114).
— 255, L. 15. „Jensen“, læs: Lavridsen.

S. 265, L. 13. „Domprovst", læs: Dekanus.
— 266, L. 11. „123", læs: 223.
— 286, L. 20. „Orlev", læs: Orlov.
— 292, L. 11. „Jensen", læs: Jonsen.
— 302, L. 27. „Kantor", læs: Dekanus.
— 308, L. 23. „Astrup", læs: i Astrup.
— 309, L. 1. „Begel", læs: Regel.
— 314, L. 29. „havde", læs: har.
— 324, L. 11 fl. „Larssen", læs: Lassen.
— 329, L. 3. Se nu O. Nielsen: Kbhn. i Aar. 1536—1660, II, S. 20.
— 331, L. 25. „Larsen", læs: Lassen.
L. 27. „Jensen", læs: Jonsen.
— 355, L. 19. „Fogedsvend", læs: Fodsvend. — Smlg. det tydske Fussknecht.
— 369, L. 11. „Komunitet", læs: Kommunitet.
— 376, L. 6. Se dog S. 328 nederst.
— 395, L. 2 f. n. efter „Stat." tilföjes: III.
— 443, L. 24. Om Stiftets Gejstligheds Ønske om at faa Lavr. Jakobsen Hindsholm til Biskop se Bloch: Den fy. Geistl. Hist. I, S. 114.
— 488, L. 16. „betydelige", læs: betydelig.
— 489, L. 5 f. n. Om Hr. Sören Grumsen kan nu også ses „Kong. Rett. Domme" I, S. 44 fl.
— 495, L. 29. Endnu 1557 vælger dog Kapitlet i Roskilde selv sin Kantor, og Valget stadfæstes af Kongen uden nogen Bemærkning (Rördam: Da. Kirkelove I, S. 498).
— 502, L. 8 f. n. „408", læs: 498.
— 515, L. 9 f. n. Parenthestegnet efter „Rentemester" bortfalder.
— 531, L. 12 og 13. Peder Lambertsen er rimeligvis den senere Borgmester (se S. 309 fl.)
— 548, L. 12 f. n. „64", læs: 164.
— 581, L. 14. „1639", læs: 1649.
— 582, L. 12 f. n. „Stunch", læs: Struch.
— 596, L. 13 f. n. „Østermadeskifier", læs: Østermadeskifter.
— 604, L. 11 til 9 f. n. „og Tinsager" og Sætningen „men der fandtes" osv. udgå.
— 605, L. 10. „;" skal være: ,
L. 19. „Bådhuset", læs: Rådhuset.
— 615, L. 12 f. n. „[2])" med tilhørende Anm. falder bort. — „Res essen", læs: Recessen.
— 703, L. 2 f. n. Foran „Fremstilling" mangler Mærket [2]).
— 709, L. 20. „Udav", læs: Udarv.
— 717, L. 5. „Iver", læs: Erik.
— 718, L. 21. „1698", læs: 1598.
— 724, L. 16. „Holmland", Læs: Holmsland.
— 762, L. 10 f. n. „1578", læs: 1572.
— 788, L. 20. Efter „Fardrup" sættes Komma.
— 795, L. 1. „Varde", læs: Varder.
— 806 og 807. Den øverste Linie S. 807 flyttes hen øverst S. 806.
— 812, L. 15. „everes", læs: leveres.

S. 822, L. 12 f. n. „Borg.“, læs: Borgm.
— 827, L. 8 fl. f. n. og S. 828, L. 10 fra n. Denne Sammenstilling er unöjagtig.
— 832, L. 11. „Mand“, læs: Mænd.
— 859, L. 10. „Ørt.“, læs: Ort.

Register.

B.=Borger. Rmd.=Rådmand. „Hr." betyder i Alm. „Præst", ved Adelsmænd „Ridder". S.=Sogn.

Side.

Abelen, Jens, Bogfører fra Århus . . . . . 839.
Abild . . . . . 483.
Adolf, Hert. af Gottorp . 482.
Albertsen, Niels, Klokker 121 fl.
Albretsen, Albr., Rmd. i Helsingør . . . . . 169.
Almisseboderne . . . . . 251.
Alslev Kirkes Gods . . . 512.
Amerinus, Dr. Hans . . 237 fll.
Amrum . . . . . 486.
Amsterdam . . . . . 146. 816.
Andersen, Hans, Rdm. 625. — Hans, Kapitain, se „Guldsmed. — Hr. Jakob i Husby". 636. — Jens, Borgm. 190. — Hr. Jørgen. 542 fl. — Kristen, fra Kristiania. 428 fll. — Kristen, Rmd. 625. — Lambert, Rmd. 309. 625. — Lydik, Rmd., se „Guldsmed". — Oluf. 225. — M. Peder. 35. — M. Poul. Kantor. 181. — Hr. Torkild. 445 fl. 456 fll. 809.
Anhalt, Fyrste af . . . . 402.
Ankersen, Mads, Stiftsskriver. 35. 124. 163. — Hr. Povl i Starup. 206.

Side.

Antwerpen . . . . . 816.
Apothek . . . . . 217 fl.
Arbejde (Byens). . . 187. 716,
Arbejdslön . . . . . 697.
Arenfeldt, Fru Helvig, til Estrup. 558.
Arrestvæsen . . . . . 698 fl.
Arrild . . . . . 133.
Artikler (Riber-) . . . 24 fl.
Askov, Mads, B. . . . 237.
Asmussen, Jens, Snedker fra Odense . . . . . 522.
Avktioner . . . . . 150.
Baden, Markgreve af . . . 405.
Bager, Niels, B. i Odense . 826.
Baggesen, Bagge, Rmd. 373. 401. 424. 426. 627. — Lambert. 269. 400. 403. 411. 414. — Lavrids, Rmd. 383. 392. 411. 626. 819. — Peder, Rmd. 156. 173. 239. 250. 378. 383. 390. 423. 426. 575 fl. 626. 710. — Peder (den Yngre) Rmd. 626.
Ballum. 139. 838. — B. Birk. 97. 168.
Baltsersen, Vulf, Bartskjær. 217.
Bang, Klavs, B. i Bogense. 158.

Side.
205. — Klavs Hansen, Student. 466. — M. Mads Klavsen, Konrektor. 465 fll. — Niels, B. i Bogense. 158. 174. 826.
Barchmann, Antonius, Regimentsskriver . . . . . 324.
Barselskikke . . . . . 93 fl.
Bartskjær, Jakob. . . . . 10.
Bartskjærere og andre ustuderede Læger. . . . . 42 fll. 215.
Bededage. . . . . 566 fl.
Bedsted S. . . . . 482.
Befæstning af Byen, påtænkt. 141.
Begravelser. . . . . 20.
Bejerholm, Hr. Anders . . 172.
Belov, Henr. . . . . 129.
Berg, M. Frands . . . 64. 495.
Bergmann, Hans, Bygmester. 532.
Bild, Peder, Lensm. . . . . 59.
Bilde, Niels . . . . . 104.
Billem, Ped. Hansen, da. Skoleholder . . . . . 771.
Bindetöj, jydsk . . . . . 821.
Biskopper. 492. Få Sæde i Kapitlet. 500. — Portræter. 580. — Bispestolen. 482—92. — Visitatser. 209 fll. 488. — Bispe-residens. 437. 578 fll. — Den gamle Bispegård. 227. 230. 446.
Blimester, M. Kristen i Nyborg. 194.
Blocksiel i Nederlandene . . 847.
Blockpenge. 778—80. 782. 784.
Bockelmann, Jak., Organist. 767 fl.
Bohave, udlånt til Festligheder i Kongefamilien . . 110 fl. 706.
Bonum, Hr. Jak. Nielsen iDarum.

Side.
207. 309. — Las Jensen, Rmd. 284. 626. — Niels Jakobsen, Herskabsfoged. 639. — Thom[illegible], Rmd. 261. 553. 626. 777.
Borchersen, Dr. Hans, Biskop. 439 fl.
Bordum (Bording), Dr. Kristen. 223. 243. 269 fll. 365 fll. 556. — M. Anders . . . . 368.
Borg, Jep, B. 169. 199. — Kristen . . . . . 173. 553.
Borgerskab (Meddelelse af). 613 fl. Borgerskabspenge 187. 708. Borgerforsamlinger. 431 fl. En ulydig Borger . . . 263 fl.
Borgmestre. 59—64. 149—58. 232—38. 308—314. 420—35. — Opregnes 625. — Deres Stilling. . . . . 628 fll.
Bork . . . . . 837.
Bosen, Peder, B. . . . . 233.
Bramming, Sör. Jensen, Herredsfoged. 218 fll. — Niels Jensen, Hospitals-Ridefoged. 806.
Bramminggård . . . . . 83.
Brandredskaber. 177. Brandpoliti. 688 fl.
Brede S. . . . . 483.
Bredsten Sognekald . . . 517.
Bremer, Hans, Bogfører i Århus. 527. 839.
Brod, M. Kristen, Rektor. 462. 740.
Brokkenhus, Lavr. . . . . 129.
Bronele, svensk Ritmester . 374.
Bropenge . . . . . 848.
Bryggerlav . . . . . 369 fl.
Bryllupsskikke . . . . . 93 fll.

Side.

Bryske, Ant., Kantor i Kap. 14. 495.
Brødhandelen . . . . 695 fll.
Brøndum, Jens Pedersen, B. 323.
— Mads Pedersen, B. . . 821.
Bruun, Peder, Rmd. . . 90. 625.
Buch, Hr. Jak. Hansen. 247. 316 fl.
Buchwald, Fred. v., Oberstlöjtnant . . . . . 347.
Bulderup, Hr. Jonas . . . 68.
Bundesen, Rasm., Amtsforvalter 226.
Buorkuor i Odense . . . 827.
Burchardi, Georg og Jens 440.
Bursprog . . . . . 18 fll.
Busk, Fred., Borgm. i Ringkjøbing 340.
Buxen, Hr. Hans i Bogense 318.
Byfogden . . . . . 632—39.
Byrgesen, Ped., Ridefoged 405 fl. 425.
Byskriveren . . . . . 639 fl.
Byting. 605 fl. 654—80. Drikting. 18. 657 fl. Tinggården 605 fl. Tingets Fattigbøsse 778.
Bække . . . . . 190.
Bøddelshuset. 606. — Bøddelen 645 fl.
Börnehuset i Kbhn. 293. „Båreret“ . . . . . 890 fl.
Dall, Peder Hansen, B. 330. 781.
Danappel, Peder, Byens Hopmand 266.
Daniel, svensk Oberst 373. 382.
Danzig. . . . . 828.
Darum Kongetiende . . 725 fl.
Daugbjerg . . . . . 598.

Side.

Deberen, Ritmester 348. 375. 384 fl.
Dekanus i Kapitlet . . 512 fl.
Delefogden . . . . . 640 fl.
Dewenter, Rull. v., Arkelimester 66.
Ditlevsen, Hans, Byfoged. 389. 636.
Domkapitlet. Frihedsbrev. 49. Strid med Niels Lange, 81. Dets Kirker. 147, Strid med Byen. 197 fll. Dömmer indtil 1617 i gejstlige Sager. 488 fll. Beskrivelse. 492—519.
Domkirken. Disciplenes Lovsang. 54. Omordninger i dens Indre. 85 fll. Vinkjelder. 121 fl. Betaling for Gravsteder. 197 fll. Regnskaber 198 fl. 503 fl. 535 fll. Stormklokken omstøbes. 227 fl. Bestyrelse. 503 fl. Lysearm. 434. Beskrivelse 519—50. — Sognepræster og Kapellaner. 64—70. 158—61. 238—47. 314—17. 444—47. Sognepræstens Residens. 586 fl. Kapellanens do. 145. 592. Præsternes Valg. 506 fl.
Domprovstiet . . . . 513 fll.
Domskolen. 10. 67. 80. 146. 504 fl. 722—65. Gl. Skolebog. 196. Prøver og Øvelser. 743 fll. 752 fl. Frekvens 750 fll. Ferier 754. Disciplin 754 fll. Bibliothek 757 fl. Forlystelser. 758 fll. — Rektorer. 73. 161 fll. 249 fl. 458—65. Indtægter. 724—29. Sæde i Kapitlet. 500.

Side.

Konrektoratet . . 368 fl. 729.
Lærernes Boliger 53 fl. —
Hørernes Indtægter. 729 fll.
Deres Kirketjeneste. 734 fl. —
Skolebörnenes Indtægter. 735
—49.
Drabs- og Såremals-Sager. 659
—68.
Duus, Ped. Madsen, Rektor. 8.
22. 496.
Dyre, Hans, til Boller . . 246.
Dytmersker, Hans, B. . . 170 fl.
Dørfling, Gener.- Felttöjmester.
403.
Eblemand, Hr. Hans And. i
Odense . . . . . 261.
Eggumgård . . . . . 774.
Egvad S. . . . . 482.
Ekenberger, Blasius . . . 721.
Eng, S. Peders . . . . . 775.
Engisvong . . . . . 190.
Enkhuizen . . . . . 816.
Eriksen, Thomas, B. 263 fl. 638.
Eskildsen, Regel, Byfoged. 196
fl. 634. — Terkild, Læge i
Jedsted. 43.
Faddergaver . . . . 96. 894.
Falster, Rektor . . . 333 fl.
Fanninger, Hans, Borgm. 100.
125. 126—34. 152—54. 173.
216. 259.
Fanø. 836. 838. 861. Se
„Nordby“.
Fardrup S. 328 fll. 780—83.
Degnerente. 732.
Farsen, Hr. Jens i Vejle. 202.
Farveri . . . . . 413.
Fattigvæsen. 11. 328 fll. 773—89.

Side.

Feddersen, Fred. Osvald, relegeret
Student . . . . . 427.
Ferdinandi, kejserlig Kapitain.
403. 405.
Fisk (Handelen med). 821. 831 fll.
Fiskeri i Åen. 188. — i Havet.
860 fll. Hospitalets Fiskelod.
796 fl.
Fjerdinger (Byens 4) . . . 599.
Flensborgere på Ribe Markeder.
835 fll.
Fog, M. Jørgen . . . 453 fl.
Foldingbro . . . . 118. 190.
Forbön for Syge . . . 564 fl.
Fordeling ved Retten . . 676 fl.
Forseglingsmænd . . . 655.
Foss, And., Bisk. i Bergen. 114.
— Hr. Antonius i Agerskov.
453. 770 fl. — M. David. 335.
452 fl. — Hr. Lavrids i Pjedsted. 453.
Fragåelse af Arv og Gjæld. 678 fl.
Frandsen, Dr. Hans. 75. 758.
— Niels, Spisemester i Hosp.
811.
Frank, Tob., Apotheker . . 269.
Frederik d. 3die som Prinds. 375.
Frederiksen, Morten, Rmd. 636.
Frederiksstad . . . . . 836.
Fremmedes Bosættelse 181. Fremm.
Tiggere. 780. 783. 785 fll.
Friis, Albr., Lensmand. 141. 228
fll. 557. 717 fl. 802 fl. — Hr.
Fred. Hansen i Gram. 320. —
Hans Nielsen, Borgm. 225. 290,
Anm. 2. 292. 311 fll. 323. 328.
331. 337. 358. 373. 376, Anm.
2. 383. 420—26. 524. 594

Side.

fl. 713. 782. 803. 849. — Hr. Hans Mortensen i Vilslev. 431. — Ib, Rmd. 413. 425. — Iver til Ørbæk, Kannik 500. — M. Kristen Nielsen, Lektor. 225. 299 fl. 322 fll. 331. 379. — Hr. Kristen Mortensen i Thorstrup. 431. — Kristofer. 425. — Lavr. Mortensen, Byfoged. 431. — Lavr. Lavridsen til Tyrrestrup. 324. — Niels, Lavmand i Norge. 424. — Sören Kristensen, B. 195. 808.

Fynbo, Hr. Oluf . . . . 72.
Fæstensgaver . . . . . 894.
Føhr. 836. — Vesterland. 80. 486.
Gabestokkene . . . . . 574.
Gadbjerg . . . . . 190.
Galgen . . . . . 675.
Galmsbøl . . . . . 835. 838.
Galskjøt, Alb. til Sønderskov. 129. — Otte til Plovstrup. 118. 143. — Thomas til Sønderskov. 143.
Galt, Peder Ebbesen . . . 774.
Gamst, Thom. Jensen, B. 301.
Garleben (Gardelegen) . . 817.
Garnison . . . . . 347.
Gaverslund Kongetiende 794 fl.
Geisspuscher, Rubbert, Sårlæge. 83. 112 fll.
Gilden. 773—78. 781. 784 fll.
Gjellerup, Anne, beskyldt for Trolddom . . . . . 357 fll.
Gjerndrupgård i Brørup S. . 231.
Gjæsteboderne . . . 223—27.
Gjæsters Handelsret . . . 693.
Gjøe, Absalon. 129. — Fru Ide

Side.

til Lindbjerggård . . . 385.
Glud, M. Niels Sörensen. 243 fl. 312 fll. — Hr. Sör. Nielsen i Hemmet. 318.
Glückstadt . . . . . 831 fl.
Goisch, M. Henr. i Helsingør. 440.
Gonsager, M. Lavr. And. 432.
Gossmann, M. Hans, Konrektor. 467.
Grave (Byens) . . . . . 585.
Grave, Hr. Jak. Eriksen i Roskilde. 36. — Kristofer, B. 344. — Mogens, Rmd. 324. 331. 339—44. 524. 827. — M. Mogens, Lektor i Lund. 344. — Villum, B. 344.
Gravsogn afbrydes. 45 fll. 584 fl.
Gravsogn, Hr. Niels . . . 46.
Gredsted. 81. Gredstedbro. 118.
Gregersen, Hr. Niels. 161. — Peder, Rmd. 411. 627.
Grimstrup Kongetiende . . 790.
Grisbæk, Niels, Rmd. 137. 312 fll. 524. 721. 777.
Grum, Hr. Grumme Povelsen i Gjørding. 308. — Hr. Morten Povelsen i Åstrup. 308 fl. 321.
Grumsen, Hr. Sören i Vårbasse. 489.
Grundet, Hr. Jens Pedersen. 51 fl. 63. 66.-70.
Gråbrödreklosteret. 83 fl. 112. 114. 588.
Guldager, Nis Hansen, B. 273.
Guldager Præstekald. 29. 194. 513.
Guldsmed, And. Jensen. 301. —

Side.

And. Lydiksen, Rmd. 232, Anm. 2. 295 fll. — Engelbrekt Andersen, B. 297. — Hans Andersen, Kapitain. 296 fll. — Hr. Jakob, Kann. 22. 494. — Jens Andersen, B. 223. 232, Anm. 2. 297 fll. — Jens Andersen, Borgm. 231 fll. — Hr. Kristen Andersen i Højerup. 297. — Lydik. 232. 295. — Lydik Andersen, Rmd. 295. 364. 427. 626. 721. — Sören Andersen, Rmd. 284. 295. 626.
Gummesen, Ped., Succentor. 208.
Gundisen, Niels . . . 107 fl.
Gyldenstjerne, Jørgen, Ærkedegn. 182. 833 fl. — Peder, Marsk, 173. 259.
Gymnasium påtænkt. . 346 fl.
Haderslev . . . . . 836 fl.
Hag, Henrik Hansen, Rektor i Korsør, og Hr. Mads i Kornerup. . . . . 667.
Hamborg. 169. Handel med Ribe. 817. Skullemarked. 831.
Hammer, M. Rasmus, Lektor. 458.
Handel. 815—845. Klage over Bøndernes Handel og Skibsfart. 21. Byens særlige Handelsret. 31 fll. 47. 143 fl. 293 fl. 822. Handel med Slesvig. 166 fll. Besøg af Viborg Markeder. 395 fl. Det ostindiske Kompagni. 289 fl. Saltkompagni. 291 fll. Handels- og Nærings-Politi. 689—97.
Hans, Hertug, den Ældre. 97. 166 fll. 178. 482.

Side.

Hansen, Ånd., Byskriver 411. — Ditlev, Byfoged. 103. 626. 635. — Hr. Ditlev i Nordby. 636. Jakob, Bager (den Ældre og Yngre). 344 fll. 696. — Jesper, Borgm. 411. 415. 434 fl. — — Jørgen (Ostindiefarer), Rmd. 402. 616 627. — M. Kristen, Bisk. i Ålborg. 217. — Lambert, B. 571. — Niels, B. 141. 223. 234. 237. 894. — Hr. Niels i Gram. 309. — Niels, B. i Bogense. 345. — Niels (Sønderside), da. Skolemester. 686. 767 fl. — Niels (el. Nis), B. 816. — Oluf, Byskriver. 387. 389. — Rasmus, Byskriver. 639. — Villum, Slotsskriver. 241. 300. 324. 343. 362. 382. 571.
Harcksdatter, Bodild . . . 237.
Hardbo, Hans til Nielsbygård. 409.
Harte, Hr. Jens Sörensen i Kolding . . . . . 202. 500.
Hauch, Johannes, Guldsmed. 301.
Havervad, Ped. Mikkelsen, Hospitalspræst . . . . 269. 808.
Havnevæsen . . . . 850 fll.
Hebo, Hr. And. Nielsen i Thisted. 320.
Hegelund, Hr. Ånd. Pedersen i Stege. 207 fl. 754. — Anne Kristensdatter. 13. — Hans Jensen, Rmd. 151. 272. 284. 626. 638. 721. — Hans Hansen, Rektor i Holstebro. 151. — Iver Jensen. 151. — Hr. Jakob

Side.

Hansen i Gudum. 151. — Hr. Jacob Jensen i Darum. 151. — Jens Kristensen, Borgm. 63 fl. 74. 107. 114. 150 fll. 824. Enken. 776. — M. Jens Pedersen. 206. 249. — Hr. Jens Pedersen i Romdrup. 207. — Jørgen Jensen i Ystad. 151. — Hr. JørgenPedersen iMøgeltønder. 207. 321 fl. — Kristen Jensen, B. 151. — Kristen Pedersen fra Viborg. 261. 739. — Kristen, Bartskjær. 521. — Kristen Iversen, Kannik. 162. 496. — Lavr. Pedersen, Rektor i Lemvig. 207. — Hr. Morten Pedersen i Vilslev. 158. — Peder Mortensen, Borgm. og Kannik. 120. 156 fll. 230. 653. — M. Peder Jensen, Biskop. 150. 196. 200. 202—14. 218 fll. 231. 232. 579. 748. 753. 762 fll. — Hr. Peder Jensen i Höjerup. 222. 301. — Sören Pedersen, Borgm. i Bogense. 158. 205. — Hr. Sören Pedersen i Skjærbæk. 207. 434. 753.

Heitman, M. Rasmus, Ærkedegn. 511 fl.

Helligåndsgården. 38. 73. 84. 123. 589.

Hellevad S. . . . . 482.

Helvaderus, Hr. Nic. . . . 720.

Hemmer, Dr. Kristofer Karstensen de . . . . . 434.

Hemmet, Dr. Jv. Jv., Biskop. 269—74. (Sönner: Bagge, Peder og Jver.)

Side.

Henne Kald og Kongetiende. 794.

Henriksen, Hieronymus, da. Skoleholder, derpå Byskriver. 771. — Johan Vintapper. 694. — Knud til Røddinggård. 44. 79. 653.

Herbergerere . . . . . 697 fl.

Herskabsfogden . . . 636—39.

Hess, Markus, Borgm. i Kbhn. 169.

Hexeprocesser. 122. 237. 248—63. 668—71.

Hillerup, Morten Lassen, Borgm. 331. 427—31.

Hjerting . . . . . 837 fl.

Hjerting, Ped. Ped., Byfoged. 330. 352. Konen beskyldt for Troldom. 360 fll. — 635 fl. 781.

Hock, Alex., Sørøver. . . 138.

Holck, Henr., til Hvolgård. 230.

Holdensen, Niels, Portner. 360. 364 fl.

Holla, svensk Kapitain . . 374.

Holland (Handel med) . 815 fl.

Holm, Hr. Iver Kristensen. 320. 331. 555. 560. — M. Jakob, Bisk. i Ålborg. 158. — M. Jens Knudsen, Lektor. 22. 34 fll. 109. 578.

Holm (S. Hans). 585 fl. — Holmene. 47. 125 fl. Påtænkt Gjennemskjæring. 853 fll.

Holmsland . . . . 514. 724.

Holstebro Markeder. . . 837.

Horn, svensk Oberstlöjtnant. 401.

Horsens, Strid med Riberne. 293 fl.

Side.
Hospitalet. 10. 36 fll. (Fundats). 53 fl. 44 fl. 73 fll. 82. 208. Beskrivelse 789—814.
Houborg, Kort, i Norge. . 344.
Hovedeng. . . . . 56. 711 fl.
Huge Fiskerleje. . . . . 862.
Humlehandelen. . . 691. 817.
Humlum S. . . . . 837.
Hunderup Kirke . . . . . 83.
Hunderup Birk. . . 79. 868.
Hundsbæk. . . . . 80. 147.
Huse (Private) og deres Udstyrelse. 593 fll.
Husum. . . . . 598. 834 fll.
Hvidding Sogns Degnerente. 732. — Hvidding Nakke. 825 fll. 847.
Hyrder (Byens). 885. — Hyrdehus. 248. 580 fl.
Höyer . . . . . 836. 838.
Höyne, M. Mads, Kannik. 735.
„Hånden". . . . . 569.
Ibsen, Ebbe, Rmd. 309. 571. 625. — Hans. 61. — Lambert, Rmd. 84. 182. 233. 340. 571. 625. — Hr. Mads i Hundslund. 66. — Mads, B. i Bogense. 826. — Peder 61. — Peder den yngre på Ondaften. 61. 338. — Hr. Thomas på Faberg i Norge. 428.
Ildebrand. . . . . 173 fll.
Indbyggernes Antal. . . 607 fll.
Indkvartering . . . . 700 fll.
Indlager. . . . . 679 fl.
Isachsen, Jsr., svensk Oberst. 373.
Iversen, Hr. Morten i Hospit. 806.
Jacobsen, Anders, Byfoged. 636.

Side.
— Peder, B. Odense. 160. 223.
— Peder, Kræmmer. 381 fl. 596.
Janderup Sognekald. 22. 561.
Jandrup, M. Jak. Jensen. 248. 563.
Jelling Syssels Provsti . 516 fl.
Jensen, Bagge, Rmd. 61. 90. 155. 159. 625. — Ebbe, Kræmmer. 362. — Gjøde, Rektor i Lemvig. 679. — Hans, Rmd. 190. 220 fl. 308. — Lavrids, Byskriver, senere Vinhandler. 255. — Mads af Ringkjøbing. 385. — Hr. Niels i Hospit. 52. 806. — Oluf, Foged på Turebygård 195.
Jepsen, Harder . . . . 199 fl.
Jersin, Dr. Jens Dyn., Biskop. 331. 333. 435—39. (Sönner: Hans, Pr. i Stege, Kristen, Pr. i Åstrup på Falster, Dynes, Pr. i Hunseby, Jakob, Bisk. i i Kristianssand. 439.)
Jessen, Hans (Søhane), Rmd. 138 fll. 222. 231. 264, Anm. 894. — Hans, Vintapper. 255. 392.
Johansen, Hans, Rigsråd . 129.
Juel, Axel til Villestrup. 109. — Elisabeth Thomasdatter. 15. 59. — Erik til Hundsbæk. 739. — Jens, Forr. Sön. 388 — Iver, Domprovst. 38. 59. — Jens til Kjeldgård, Kann. 437. — Jørgen, Borgm. 60. — Palle til Strandet. 109.
Jærne Præstekald . . . 512 fl.
Jærnved Præstekald . . . 487.

Side.

Jørgensen, Hr. Albr. (Thim). 409. 809 fl. — Hr. Kristen i Hospitalet. 806. — Kjeld, Borgm. 235—38. 312. 721. — Peder Jørgensen 678. — Thomas, Rmd. 14. 230. 250. 626.
Kabpenge. . . . . 848.
Kagen . . . . . 574.
Kakkelovne . . . . . 597 fl.
Kalslund, And., B. . . . 739.
Kanonstøberi. 75. — Kanoner i Domkirkens Tårn. 528.
Kantordömmet i Kapitlet. 515 fl.
Karl I Stuart af England. 787.
Karlsen, Gravers, B. 826. — Hans, Herredsskriver. 147. — Hans, Rmd. 551. 625. — Oluf, B. 821.
Kejser, Hr. And. . . 543. 746.
Kirker. Sognekirker efter Reformat. 7 fl. Nedlagte Kirkers Ejendomme. 558 fl. Nikolaj Kirkes Grund. 670. Kirkens Band samt Bön om Oplysn. af Forbryd. 565 fl. — S. Kathrine K. 44 fl. 550—64. Sognepræster og Kapell. 70 fll. 161. 248. 317 fll. 447 fll. Sognepr. Bolig. 56. Kapell. Bolig 248. 563. 580. — S. Peders K. 11. 106. 348. 569 fl.
Kirkedören (Sammensøgelse for). 109, Anm.
Kjeldsen, M. Jens, Rektor. 437. 458 fl. — Hr. Jørgen i Føns. 261. 312. — Kristofer, Tolder. 311. 312. 331.
Kjeldstoft . . . . . 224 fll.
Kjær (Ribe) . . . . 711. 900.

Side.

Kjær, Sör., Borgm. i Kolding. 148. 763 fl.
Kjærgård Birk . . . . 868 fl.
Kjødhandel . . . . . 694 fl.
Klavsen, Johan, B. i Tønder. 326. — Hr. Niels i Vilslev. 638. — Otte til Nørholm. 109.
Klementsen, Oluf, da. Skoleholder. 736. 765 fl.
Klocke, Vill. Joh. . . . 852.
Klostermark . . 187. 791. 900.
Klyne (el. Klyn), And. Sörensen, Rmd. 120. 134. 156. 173. 197. 200. 201. 218 fll. 232. 553. 618. 713. 717. 759. 894. — Frands, B. 155. — M. Frederik i Vindinge. 222. — Hans Andersen. 222. — Jens. B. 64. 106. 155. — Jens., And. Sörensens Sön. 222. — Jens Andersen, „Jubilerer". 301. — Sören Jensen, Rmd. i Frederikshald. 222. 301. — Sör. Andersen. 222.
Klædedragt og Smykker. 895 fl.
Knieper, Dirich Johansen. 344. 365.
Knipleskole . . . . . 772.
Knudsen, Hr. Axel. 72. 542. — Baltser, Rmd. 284. 621. — Henrik til Røddinggård. 44. — Hr. Sören i Rødding. 10. — M. Thomas. 8 fll 11. 52. 109. 132. 178. 209.
Kobberruegade . . . . . 578.
Kock, Mads Jørg., Rmd. . 626.
Kolding. 818. 821. 839. 840. — Hospital. 37. 792. — „Afsked" 167 fll. 483.

Side.
Kollemorten . . . . . 190.
Kompagni (Det ostindiske) og Saltkompagniet . . . 289 fll.
Kongelige Besøg. 84. 87 fl. 200 fl. 214. 218. 397 fl. — Indkvartering af en Del af Hoffet. 396 fl.
Kongens Mølle . . . . . 572.
Kornhandel. Politibestemmelser. 692.
Korsbrödregård. 58. 417. 430 fl. 589 fll.
Korsør. . . . . 135.
Koruddeling . . . . . 508 fl.
Krabbe, Hr. Gregers, Lensm. 387. 416 fl. 781. — M. Morten. 33.
Krafse, Jesper, Lensm. . . 59.
Krag, Dr. Anders, Professor. 92. 887. — Erik til Bramminge, Dekanus. 415. 513. — Dr. Niels, Professor, Dekanus. 92. 192. 279 fl. 887. — Niels til Agerkrog, Dekanus. 265. 302. 367. 500. 513. 583. — Otte, Lensm. 392. 418. — Peder, B. 92.
Kraglund, M. Knud Pedersen i Vejle 411. 464. — M. Niels i Lejrskov. 465. — Dr. Peder, Biskop. 415. 443 fl.
Kran . . . . . 593.
Krigsfare. 16. 41. 48. — Krigen 1573—80. S. 98—102. Krigen 1611—13. S. 264 fll. Krigen 1627—29. S. 324—28. Krigen 1643—45. S. 370—85. Krigen 1657—60. S. 398—414.

Side.
Kristian d. 4de. 200 fl. 214. 218. 374.
Kristensen, Dr. Anders, Professor. 194. 887. — Anders fra Norge. 430. — Hans, Bartskjær. 42, Anm. 214 fll. 243. 720. — Jens Renteskriver, Provst i Jelling Syssel. 517. — Hr. Jørgen i Rejsby. 334. — M. Peder i Vejle. 160. 295. 312. 502. — Peder, B. 310.
Krønike, M. Niels Svendsen. 439.
Kyndelmisse-Offer. . . 539 fl.
Kæmnere. . . . 641 fll. 886.
Køtenbruer, Johan . . . 708.
Kåben båren på Hovedet. 262 fl.
Kås, Mog., Kantor i Kapitlet. 14. 63. 181 fl. 494. — Mogens til Støvringgård. 246. — Niels, Kansler. 173. 175, Anm. 1.
Lambertsen, Hans, B. 571. — Ib, B. 169. — Knud, Rmd. 292. 297. 328. 331. 626. 707. — Peder, Borgm. 309 fl. 531. 641.
Lancken, Hr. Hans, Vik. 160. 666.
Landprang, ulovlig . . . 195.
Landstingsret . . . . 653 fl.
Lange, Erik til Engelholm. 129. — M. Gunde, Dekanus. 8 fl. 29. 82. 107. — Gunde til Brejninggård, Kantor. 516. — Henrik til Dejbjerglund, Kann. 84. — Jens Iversen, katholsk Bisk. i Århus. 735. — Kristen til Bramminge, Kann. og Kantor. 83. 220. 259. 515. — Niels til

Side.

Kjærgård, Lensm. 29 fl. 68. 76. 78—83. 108. — Peder til Kjærgård, Ærkedegn, derpå Kantor. 287. 372. 411. 516. — Tyge til Brejninggård, Domprovst. 514.

Langleg . . . . . 862.

Langvedel . . . . . 568.

Lassen, Anders, Rmd. 625. — Dynes, B. 381. — Knud, B. 52. 52. — Morten, Borgm. 355. 374. 386. 387. 389 fl. 427—31. 589. 803.

Laverentzen, Johannes, Bogtrykker i Kbhvn. . . . . 255.

Lavgesen, M. Hans, Bisk. 33. 109. 114 fll. 201. — Jens, Rmd. 115. 193. 214. 243. 362. 626. — Kristen, Rmd. 115. 236, Anm. 1. 626. — Mads, B. i Flensborg. 115. — Steffen, Rektor i Ringkjøbing. 115.

Lavrids (Nielsen?), Pr. i Lintrup 776.

Lavridsen, Baltzer, B. i Trelleborg. 161. — Enevold, Væbner og Ridefoged. 170. — Hr. Gjøde i Bylderup. 255. — Dr. Hans (Amerinus). 66. 154. — Hans, Rmd. 626. — Hr. Hans i Darum. 248. — Jens, Herskabsfoged. 638. — Lambert, B. 234. — M. Niels. 66. — M. Ægidius, Ærkedegn. 249 fl.

Lektoratet. 33. 548 fll. Lektorer. 33 fll. 72. 161. 248. 320. 458.

Lemvig, M. Povl Ped. . . 16.

Lensmænd. 57—59. 77—88. 145—49. 228—32. 301—8. 416—20.

Ligbærerlav . . . . . 412.

Ligvægt . . . . . 894 fl.

Liliebjerget. 276 fll. 445 fl.

Lime, Hans Lassen, Herskabsfoged. 207. 638. 721. — Las, B. 520. — Hr. Lavr. Madsen i Husby. 310. — Mads Lassen, Herskabsfoged, senere Byfoged, Tolder og Rmd. 298. 351. 361. 626. 635. 638. 777. 811. 821. — Mads Nielsen, B. 310. — M. Mads Mortensen i Middelfart. 311. — Morten, Borgm. 294. 310 fl. 328. 430. 522. — Hr. Peder Mortensen i Føvling. 311.

List. 836. Listerdyb. Søslag. 374 fl.

Lohausen, svensk Oberst . . 374.

Lucas, Melcher, Klokkestøber. 227.

Lund, Anders, B. 312. Datter Mette. 888 fl. — Jens Andersen, B. 260.

Lunge, Erik til Stovgård. 129. — Iver til Tirsbæk. 30.

Lustrup Kongetiende. 794. — L. Birk. 97. 168. 171.

Lybeck. . . . . 817.

Lybecker, svensk Oberstlöjtnant. 399 fll.

Lydiksen, Anders, B. 361. 364. 889. — Ånders, da. Skoleholder. 770. — Hans, B. 160.

Lykke, Erik, Lensm. 132. 147 fll. 170. 521. 717. — Hr Jørgen, Rigsråd. 142.

Side.
Lysning i Kuld og Kjön. 679.
Lysser, kejserl. Oberstløjtnant. 326 fll.
Lyvbænke og Lyvhus. . . 593.
Løgumkloster og Nørreløgum. 483.
Lönne, Hr. Jakob Olufsen i Skjærbæk. 544. — Hr. Kristen Olufsen i Vilslev. 544.
Mackum i Frisland. 816. 848.
Madsen, And., Borgm. i Horsens, 90. 238. 572. — Hr. Bertel i Holstebro. 194. — Frands, B. 75. — Henrik. 124. — Klement, Byfoged. 411. 636. 638. — Kristen i Middelfart. 345. — Povl, Biskop. 91 fl. 109. 758.
Madum . . . . . 58.
Magistraten. Stridigheder med Borgerskabet. 185 fl. 392 fll. Forpagter Malttolden og Akcisen. 390. — Dens store Myndighed. 617 fl.
Magshuse (Offentlige) . . 577 fl.
Majfest. . . . . 758 fll.
Malt Kirke . . . . . 558.
Manø . . . . 836. 838. 860 fl.
Mark (Byens). Udskiftning. 386. Markvæsen. 875. fll.
Markeder i Ribe. 835—45. Ribernes Besøg på fremmede M. 843. fll.
Markvardsen, Hans, Bartskjær. 667.
Mechelborg, Hans, B. i Helsingør. 194.
Medikus . . . . . 42. 518 fl.
Meier, M. Hans Berntsen, Rektor 461 fl.

Side.
Middelburg . . . . . 816.
Midtmøllen . . . . . 371 fl.
Mikkelsen, M. Ludvig i Odense. 441. — Niels, Skoleholder i Kolding. 767.
Mogensen, Ebbe, Rmd. . . 626.
Monrad, Dr. Erik, Biskop. 374. 417. 440 fll. Enke. 447 (Sönner: Johan, Jens og Frederik.)
Morgan, General . . . . 326.
Mortaigne, svensk Oberstlöjtnant. 377.
Mortensen, Jens, Rmd. . . 627.
Mule, M. Kasper, Kannik. 497. 510. 514. — Niels til Nislevgård. 313.
Munck, Hans til Visselbjerg. 866. — Jørgen. 85. — Kristofer til Krogsgård. 109. — Peder, Rigets Admiral. 129. 173. — Sören til Mølgård. 206.
Munkeng. . . . . 790.
Munkgård, Kristen Jensen, Student. 889.
Müller, Mikkel, kong. Livlæge. 14. — Samuel, svensk Oberstlöjtnant. 382.
Mænd (De 24). . . . 627 fll.
Møgelenge. . . . . 160.
Mønten i Ribe nedlagt. . . 12.
Måde, Jørgen, B. . . 253 fl.
Neb, M. Sören, Kann.. 16. 71.
Nested, Hr. Hans Povlsen i Hellested . . . . . 438.
Nielsen, And., Student. 52. — Bertel, B. 102. 186. 189. 234. — M. Frands (Ålborg), Lektor i Roskilde. 202. — Hans, B. i

Side.

Helsingør. 169. — Hr. Hans i Gram. 577. — Jens, Rmd. i Randers. 301. — Lavrids, Borgm. 60. — M. Lavrids, Bisk. i Vendelbo Stift. 65 fl. — Mads Borgm. i Vejle. 71. — Oluf, B. 52. 234. 310. — Relluf, Herskabsfoged. 638. — Tok, Herskabsfoged. 638. — Hr. Tok, Rektor i Holstebro. 161 (måske en Sönnesön af den Foregående).

Nissum (Nørnissum?). . . 837.

Nonneklosteret. 79. 85. Dets Birk 96 fl. 168.

Norby, Jomfru Elitze. 290. 332. 778.

Nordby . . . . . 862.

Norge, Gejstlig Ansættelse der. 751. Norsk Tømmer. 819. Sildefiskeriet. 870 fl.

Normal- Mål og Vægt . . 694.

Nybel, Herregård i Gram. S. 340.

Nygård ved Ribe . . . . 379.

Nyminde 863

Næringsdrivendes Antal. 611 fl.

Næsbjerg Kongetiende . . 790.

Nørreport . . . . 118 fl. 571.

Obling, Niels Nielsen i Sønderbork. 429 fl.

Odense. Studehanndel . . 827 fl.

Olsen, Hans, Borgm. i Kbhvn. 169.

Olufsen, And., Rmd. i Flensborg. 224. — M. Hans. 319. 331. 589 fl. — Hans (Riber), Borgm. i Horsens. 194. 572. — Jens, B. 340. — Karsten, Rmd. og

Side.

Tolder. 389. 411. 627. 889 fl. — Hr. Niels. 70. 109. 145. — Niels, Fiskemester, Provst i Jelling Syssel. 517. — M. Peder, Provst i Jelling Syssel. 148. 517.

Omme (Sønderomme?) Bønder. 30.

Ondaften. (Fardrup S.) 60. 338.

Oregab. . . . . 863.

Orgemester, M. Jens, Rektor. 22.

Orlogsskib (Byens) . . 75—77.

Orlov, Peder, B. . . . . 286.

Ostrup, M. Povl Mortensen, Rektor, senere Biskop. 341.

Outzen, Jakob, B. i Haderslev. 437.

Overdådighed. Bestemmelser derimod. 93—96. 893 fl.

Overtro. 172. 256. 288 (mærkelig Regn) . . . 332 fll. 891 fll.

Oxby . . . . . 837. 838.

Palladius, Peder og Niels. 887.

Pallesen, Ped., Byskriver. 381. 433.

Papagöjebjerg . . . . . 568.

Parsberg, Mandrup, Rigsråd. 129. — Valdemar, Lensm. 231 fl. 557. 717.

Pedersborg . . . . . 585.

Pedersen, Hr. Asser i Spandet. 132 fl. — Bagge, Rmd. 234. 241. 251. 331. 432. 626. — Bernt, Bygmester. 530. — Jørgen, Rentemester. 12 fll. 37. 132. 495. — Jørgen til Linnetgård. 15. — Jørgen, Provst i Tønder. 204. — Jørgen, Slots-

Side.

skriver. 352. 371. 433. — Knud, B. 821. — Hr. Oluf, Hospitalspræst. 360. 543 fl. 809. — Oluf, Tolder og Borgm. 43. 63. 103. 149. 156. — Palne, Succentor. 508. — Peder, Byfoged (se „Hjerting“). — Sören, Hører. 734. — Hr. Villum. 71 fl. 106.

Pengemester (Byens). . . 641.

Pest 1539. S. 16. 22. — 1565. S. 105 fl. — 1579. S. 171. — Afspærring mod Pest. 185. 200. — 1602. S. 255 fll. — Fare 1654. S. 396. — 1659. S. 406—12.

Philippus, Maler. . . . . 523.

Piasezynski, Kasimir (Casimirus), polsk Oberst. . . . 404 fl.

Pilkentavl . . . . . 297.

Pilleport . . . . . 128.

Platmand, Hr. Henr. . . 207.

Podebusk, Gisel. 136. 137. 778. — Movr. 122—37. 154. 197. 221. 520. 521. Enke. 240. — Predbjörn. 136.

Polakkerne . . . . . 404 fl.

Politibestemmelser. 16—20. 683—99.

Pors, Anders. 238. — Jens, B. i Horsens. 222. — M. Mads And. 238—47. 251. 531. 576. 821. — Hr. Ped. Madsen i Vilslev. 247. 577.

Porsborg. . . . . 575 fll.

Pouch, Hr. Hans i Ringsted. 269. — Johan, Apotheker. 246. 267 fll. 411. — M. Johan, Kap. 269. 336. — Dr. Ludvig. 269. 415 fl. 432. 446 fl. 812.

Povelsen, Jep, Rmd. 845. — Hr. Jørgen i Henne. 794. — Hr. Kristen i Hospit. 807. — Niels, Borgm. 127. 308 fl. 634. 638.

Provstemoder (Landemoder). 490 fll.

Puggård. 8 fll. 52 fll. 58. 82. 583 fll. 793 fl. 801.

Qualen, Josva v., Ejer af Tårnborg. 582.

Quast, brandenb. Generalvagtmester. . . . . 404.

Rantzau, Bendix til Møgeltønder. 511 fl. — Godske til Nienhof. 799.—Henrik, Lensm. 57.—Hr. Johan, Lensm, 57, — Kristian til Breitenburg. 375. — Peter til Tröjborg. 512.

Rasmussen, Hans, Byskriver. 639 fl. — Niels, Hører. 733. 751 fl.

Ratlev, Joh., Rmd. 411. 616. 627. 722.

Regelsen, Hr. Jens i Sem. 334.

Reinskat, Sigv., Ejer af Tårnborg, 582.

Reitzer, Jørg., ty. Kansler, Provst i Jelling Syssel. . . . 517.

Renlighed, den offentlige. 683 fll.

Retsvæsen. . . . . 652—82.

Retterting, afholdt i Ribe. 173.

Rhode, Anders og Stefan, B. i Kbhn. . . . . 225 fl.

Riber Tofte. 568 fl. Ribes Pris. 886 fll.

Riberhus. 41. 85. Erobret 2 Gange af de Danske. 375 fl.

Side.

378 fl. Beskrivelse. 468—81.
Rickertsen, Gert, hollandsk „Graver“ . . . . . 852.
Ringkjøbing . . 292. 327. 339 fl.
Roager, Hans H., B. . . 588.
Roed, Hr. Bagge Pedersen i Møgeltønder. 432. — Mads Pedersen, Rmd. 626. 779. 811. — Oluf, Rmd. 137. 284. 313. 432. 626. — Peder Olufsen, Borgm. 344. 411. 432.
Romdrup, M. Anders, Ærkedegn. 446 fl. 459 fl. 740.
Rosenberg, M. Hans Fr. . 464.
Rosenkrands, Iven Eriksen til Koxbøl. 28. — Jørgen til Rosenholm. 109. 142. 173. — Kristofer til Høgsbro. 826. — Ludvig Nielsen til Høgsbro. 143. — Otto Kristofer til Boller. 136. 589.
Rottenburg, Seb. v., svensk Oberstlöjtnant . . . . . 380.
Rud, Erik, Lensm. 68. 76. 77 fl.
Rukelmand, Jens Pedersen, Borgm. 60.
Ry Marked. 742, Anm. 1. 845. — Ål. 837.
Rykind . . . . . 578.
Røddinggård . . . 44 fl. 79.
Rømø . . . . 836. 838. 849.
Rådhuset. 600—606. — Nuværende Rådhus. 365. 367. 577.
Rådmandseng . . . . . 188.
Rådmandsstob. . . . . 105.
Rådmandsvejlebro. . . . 288.
Rådmændenes Stilling. 619 fll. Opregnes 625 fll.

Side.

Rådstueretten . . . 680—82.
Sagefald . . . . . 709.
Sahl, Mikk. Ped., da. Skoleholder. 770 fl.
Salthandelen. 291 fll. Frissalt. 690 fl. 834 fl. 858.
Sandtold . . . . . 860 fll.
S. Jørgensgård . . 37 fl. 44 fl.
Schack, Hr. Hans, Lensm. 419 fl. 589.
Schlick, Greve, kejserl. Feltmarskalk . . . . . 325 fll.
Schrøder, M. Johan i Haderslev. 246.
Seerup, M. Niels Jørg. 445. 447 fl.
Seteld, Jakob, Rigsråd. . 129.
Segeberg i Fardrup S. 14. 85 fl. 478 fl.
Seglpenge. . . . . 188. 620.
Sehested, Klavs. 12. 41. 57. 791. — Magdalene. 123. 132. — Malte til Holmgård. 109. — Hr. Mogens, Lensm. 417 fl.
Sem S. 334 fll. — Semgård. 58.
Sest S. . . . . 486.
Sigler, svensk Major . . 401.
Sild, Øen. . . . . 836. 838.
Skadst Præstekald . . . 51.
Skandstenene el. Tyvestenene. 675 fl.
Skatter. 700 fll. — Skatteligning. 394. 610. 712 fll.
Skeel, Fru Abel. 82. 107. 114. — Hr. Albr. til Fusingø, 109. Hr. Albr. til Fusingø, Lensm. 262. 301—8. 502. 717. 730. 753. 850. — Hr. Jørgen til

Side.
Sostrup. 821. — Mads, Slotsfoged. 478.
Skibbroen. . . . 593. 850 fl.
Skibsfart . . . . . 845—50.
Skoler, danske . . . 765—72.
Skorstene. 597. — Skorstensfejeren . . . . . 647 fli.
Skotter . . . . . 616 fl.
Skov (el. Skuf), Jens, Borgm. i Nykjøbing på Mors . . 826.
Skovgade el. „i Skov“. 588 fl.
Skram, Erik til Tjele . . 735.
Skrangen. . . . . 573 fl.
Skriver, Jakob, forhenvær. Borgm. 870. — Jens Chr., Borgm. i Randers. 821. 826. — Lavr. Staffensen, Byfoged. 634 fl. — Rasmus, Herskabsfoged . 638.
Skrædder, Bertel. Se „Nielsen“.
Slagelse afbrændt . . 721. 787.
Slesvig, Byen . . . . 836 fl.
Slottet. Se „Riberhus“.
Slusen . . . . . 592.
Smede, Thom. th., fra Flensborg. 838.
Smidstrup Præstekald . . 51.
Snagdal . . . . 538. 586 fl.
Snebeltange, Eng. . . 60. 711.
Sognegård. . . . . 538.
Sorø Akademi . . . . . 515.
Spandet, And. Ped., Rmd. 288. 337. 626. 888 fl.
Spandetgård . . . . 58. 124.
Sparre, General (Feltmalskalk). 403.
Spillemænd (Byens) . 649—52.
Splids, Maren . . . 348—60.
Staby, Oluf, B. (ikke Rmd.) 194. 238. 309. 572.

Side.
Stade . . . . . 817. 867.
Stadepenge . . . . . 700.
Stadsbuddene . . . . . 644.
Stage, Sör. Jakobsen, Borgm. 74. 92. 154—56.
Stampemøllen. 184. 591 fl. 710 fl.
Starup Kongetiende. . . . 790.
Steen, Hr. Kristen, Præst og Adelsmand. 143. — Malte, Væbner. 44 fl.
Steffensen, Lavge, Rmd. 71. 115. 156. 277. 625. — Oluf, Rmd. 224. 625. — Oluf, Admiral. 376.
Steinberger, Oberstlöjtn. 378 fl.
Stenderup i Toftlund S. . 133.
Stenfeldt, svensk Kapitain. 381.
Stodderkonger . . . 776. 788.
Stokkemand. . . . . 654 fl.
Strandby . . . . . 837. 838.
Struck, Bertel, Rmd. 121. 240 fll. 250 fll. 309. 530. 576. 582. — Bertel, Hører. 734. — Jørgen Bert. 253. 254. — Lavrids Iversen, Herskabsfoged. 252, Anm. 3. 352. 638. — Hr. Peder i Asserum. 254.
Strudt (el. Strodtj), kejserl. Oberst. 403.
Stömme (Byens frie). 138. 166 fll.
Stråtage . . . . 174 fll. 597.
Stub, Iver, B. 13. — Peder, Tolder i Ålborg. 15. 114. — Peder på Skodborghus. 66. — Sofiie. 15. 164.
Størch. Johan Ped. 207. — Peder. 373.
Sundhedskilder . . . . 387.

Side.

Surkjær . . . . . 187.
Svanning, M. Hans. 29. 146. 190 fll. 499. 520 761. Om hans Börn se S. 192 fll.; desuden 218. og 761 (Jakob). 665 (Jens). — Svane, And. Hansen, Borgm. 193. 371. 388. 431.
Svendsen, Sören, Stiftsskriver. 164.
Svin på Gaden . . . . . 686.
Sædelighedspoliti. . . . 687 fl.
Sønderborg By . . . . 845.
Sønderborg i Ribe . . . 91.
Sønderho . . 836. 838. 863 fll.
Sønderhoved, Hr. Ped. Ped. i Varde . . . . . 456 fl.
Sønderside. 195. 837. 838. 862 fll.
Sören (Hr.) i Lejrskov . . 11.
Sören (Hr.) i Maltbæk . . 11.
Sörensen, Hr. Hans, Kann. i Oslo. 159. — Harder, Skriver på Kronborg. 666. — Henrik, da. Skoleholder. 770. — Hr. Jakob. 73. 109. 560. — Jon, Kræmmer. 427. 713. 777. — Karsten, Byfoged. 636. — Klement, Borgm. i Vejle. 71. 166. 826. — Klement (den Yngre), Borgm. i Vejle. 517. — Kristen, B. 194. — Peder (Skriver), Borgm. 371. 383 fl. 426 fl. — Peder, da. Skoleholder. 766.
Sørøveri . . . . 55. 138 fll.
Tavsen, M. Hans, Biskop. 24—31. 35. 40. 55. 56. 73. 74. 88—91. 278. 482. 541. — Hr. Hans i Løsning. 90. — Hr. Jens. 335. 350. 454 fll. 583. — M. Jørgen, Bisk.s Sön. 89 fl.

Side.

Teglgårde . . . . . 709 fl.
Tegn for Tiggere . . 749. 789.
Tejlmand, Kristen og Hans Nielsen, B. 226 fl. — Kristen Hansen, Amtmand. 226.
Theophili, Olaus . . . . 44.
Thode, Morten, Sørøver . 55.
Thomasdatter, Anne . 357—62.
Thomissen, M. Hans . . 161.
Thomsen, Anders, B. 179 fl. — Hr. Knud i Østerløgum. 179 fl. — Hr. Lavrids i Kolding. 102. 179. — Mikkel, Rmd. 626. — Oluf, Rmd. 102 fl. 626. 658. — Peder, Borgm. 60. — Hr. Peder i Hygum. 179. — M. Povl i Kbhn. 149. 179. — Hr. Sören i Spandet. 179. — Torkild, Byfoged. 634.
Thygesen, Hans, Rmd. 108. 625.
Thyssen, Mart., svensk Admiral. 374.
Thøgersen, Lavr., Borgm. 190. 232. 710. 844. 894.
Tienden af Nørremark. 394 fl.
Timmermann, Dr. Joak. 376 fl. 425.
Tip erne . . . . . 862.
Tjellofsen, Jens, Rmd. . . 625.
Tolderens Lön. 236. Toldvæsen. 856—59. Småtolden. 797. „Tolsted“. 691.
Torbernsen (Termensen), Jens, B. 108. 110. 134. — Hans, B. 259.
Torkildsen, Niels, Kann. 39. 51 fl. 67. 798.
Torndal, M. Sör. Krist. i Helsingør . . . . . 202.

Side.
Torneborg (Tårnborg) el. Blågård. 21. 281. 446 fl. 582.
Tornum, Ib Jensen, Borgm. 119. 190. 235. 775. 818. — Peder, B. 39.
Tornumgård . . . . 79. 107.
Torvet . . . . . 573 fll.
Tovsmænd. . . . . 659 fll.
Tovskov, Niels, Byfoged, Rmd., 140. 625.
Trellund, Fin Nielsen, B. i Kbhn. 296. — Jens Jonsen, Rmd. 292 fl. 297. 331. 626. — Jon Pedersen, B. 134. 520. — Kristen, B. 778. 890. — Niels, B. 296. — Peder, Rmd. 309. 626. 641. — Ped. Pedersen, da. Skoleholder. 766 fl. — Villum Ped. da. Skoleholder. 235. 756. 768 fll.
Tridie el. Holmgård i Lem S. 302.
Trogelsen, Hr. Peder på Fanø. 489.
Trolddomssager. 668 fll. (sml. 348—640).
Trommeslager (Byens) . . 652.
Trondsen, Kristofer, Admiral. 41.
Tullesen, Jens, Rektor og Kann. 22. 494.
Tusanus, M. Lavr. . . . 35.
Tved og Tange vare i Ribe Byfred . . . . . 97 fl.
Tvilde, Jens, B. . . . 843.
Tydsk, Jens . . . . . 124.
Tyrehold . . . . . 685 fl.
Tyrkisk Fangenskab. Løskjøbelse. 777. 786 fl.
Tyvssager . . . . . 671—75.
Side.
Tøndepenge . . . . . 847.
Tønder. 845. — Tønder og flere Kirkers Forhold til Biskopp. i Ribe. 483 fl.
Tønnesen, Karsten, Borgm. 411. 415. 433. fll. 524. 722.
Tønningen . . . . . 836.
Tørning Len . . . . 40. 482.
Udarv. . . . . 188.
Udskrivning af Mandskab. 704 fl.
Vagthold ved Markeder og i Portene. . . . . 686 fl.
Vandal, M. Johan, Biskop. 11. 23.
Vandel, Daniel Iversen. 297. — Hans Pedersn, Borgm. i Ålborg. 23. 234. 316. — Hans Jensen, Rmd. 389. 411. 627. 777. 855 fl. — Iver, B. 23. 68. — Iver, Professor i Lund. 440. — Per, B. 119. 316.
Vandflod. 201. 257. 294 fl. 337 fll.
Vandvej til Gram eller Østersøen. 39.
Varde. Ildebrand. 74. Deltager i Udred. af et Orlagsskib. 75 fll. — i Saltkompagriet. 292. — 317.
Varder, M. Jens Kristjernsen. 16. 70 fl. 230. 794 fl. — Hr. Niels i Rødby. 165.
Varming. . . . . 190.
Vedel, M. And. Sör. 132. 202. 274—82. 739 (Enken). — M. Hans And. Lavgesen. 282. — M. Hans And. Tavsan. 282. — M. Lavge And. 278. — Hr. Peder Sör. i Rejsby. 434. 447. — M. Sören And. 253. 269 fll. 314 fl. 331. 444 fl

Side.

Wedel i Holsten. Øxenmarked. 828.
Vejle, M. Jakob Madsen, Biskop i Fyn. 159. — Hr. Mads Nielsen. 160. — Hr. Thomas Henriksen i Hvidding. 434.
Vejle. Hell. Korses Vikarie. 71. 794.
Vejrmølle . . . . . 237.
Vejrup Kongetiende. . . 790.
Venø . . . . . 837.
Vesterbæk, Herregård i Roager S. 341.
Westermersch. . . 835 fl. 838.
Vesterside Fiskerleje . . 862.
Vester Vedsted Sognekald. 22. 35. — Vedstedgård Havn. 168. 846. — Degnerente. 732.
Vibe, Hans, B. 108. 110. 816. — Jakob, B. 37. 790.
Viborg. 144. Markeder. 844 fl.
Viborg, M. Jens. 63. 109. 132. 180—84. 246. 258. 494. 551. 572. 735. 833.
Viffert, Axel til Axelvold, Lensm. 145 fll. 747.
Villumsen, M. Niels, Rektor. 165 fl. 517.
Vilslev. . . . . 82.
Vilslev, Jep Povelsen, Rmd. 169. 411. 626. 845.
Vind, Iver til Nørholm, Kann. 385. 587. — Niels til Ullerup, Kantor. 515.
Vindfeldt, Knud i Fardup. 623.
Vindue. Udsalg fra et sådant. 19. 841.
Vinhandelen . . . . . 694.
Vinkjelder, Byens. 119 fll. Kapitlets . . . . . 121.
Vinter, Hr. Sör. Pedersen i Janderup . . . . . 427.
Wisch. . . . . 835.
Visselbjerg . . . . . 78.
Wittenberg, svensk Generalmajor. 373.
Vorbasse Nebel. Vikarie. 37. 792.
Wrangel, Helmuth, svensk General. 377 fll. — Karl G., svensk Generalmajor . . 373.
Vurderingsmænd . . . . 678.
Vægterne . . . . . 645.
Ydermøllen. . . . . 571.
Zoega, M. Povl . . . . 467.
Ægidius (Hr.) i Billum . . 11.
Ægidiussen, Anders, B. i Slangerup. 250. — M. Hans, Rektor i Alborg. 250. 278. 587. — Iver, B. (?) i Malmø. 250. — M. Lavids. 163. 202.
Ærkedegnedömmet . . 510 fll.
Ølhandelen . . . . . 693 fl.
Østermade . . 47. 125 fl. 876.
Østers . . . . . 836.
Østersnede Kongetiende. . 795.
Øxenhandelen . . . 821—29.
Øxentolden . . . . . 107.
Åbenrå. . . . . 836 fl. 845.
Ågesen, M. Peder, Professor. 194.
Ågård, M. Kristen, Lektor. 447. 463 fl. — Hr. Lavrids i Helsingør. 464. — Hr. Sören på Rømø. 464.
Ålborg Markeder. 815. Studehandel . . . . . 827—45.
Ålegade . . . . . 570 fl.
Årre Kongetiende . . . . 890.

Indholdsliste.

Indledning . . . . . 5.
Byens Historie . . . . . 7.
Byens Beskrivelse
Kap. 1. Slottet . . . . . 468.
— 2. Bispestolen . . . . . 482.
— 3. Domkapitlet . . . . . 492.
— 4. Domkirken . . . . . 519.
— 5. S. Kathrine Kirke . . . . . 550.
— 6. Tillæg om kirkelige Sager . . . . . 564.
— 7. Byens Störrelse, Gader og verdslige Bygninger 567.
— 8. Rådhuset. . . . . 600.
— 9. Befolkningen . . . . . 607.
— 10. Øvrighed og Bestillingsmænd. . . . . 617.
— 11. Retsvæsen . . . . . 652.
— 12. Politi . . . . . 683.
— 13. Skatte- og Regnskabs-Væsen . . . . . 700.
— 14. Domskolen . . . . . 722.
— 15. De danske Skoler . . . . . 765.
— 16. Fattigvæsen . . . . . 772.
— 17. Hospitalet . . . . . 789.
— 18. Handel . . . . . 815.
— 19. Anden borgerlig Næringsdrift . . . . . 860.
— 20. Markvæsen . . . . . 875.
— 21. Sæder og Skikke . . . . . 885.
Tillæg og Rettelser . . . . . 897.
Register . . . . . 904.

Hoffensberg & Trap's Etabl

GAMLE BINDINGSVÆRKS-BYGNINGER I SØNDERPORTSGADE I RIBE.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS